T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

DOKTORA
TEZİ

HZ. PEYGAMBERİN ALLAH KATINDAKİ KIYMETİ VE SAHİP OLDUĞU ÜSTÜNLÜKLER BAĞLAMINDA İBRAHİM HANÎF EFENDİ'NİN TÜRKÇE *ŞİFA* ŞERHİ (İNCELEME-METİN)

Zeynep Cevahir ALTINTAŞ AYDIN
2502160155

TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. Bünyamin AYÇİÇEĞİ
İSTANBUL - 2024

ÖZ

HZ. PEYGAMBERİN ALLAH KATINDAKİ KIYMETİ VE SAHİP OLDUĞU ÜSTÜNLÜKLER BAĞLAMINDA İBRAHİM HANÎF EFENDİ'NİN TÜRKÇE *ŞİFA* ŞERHİ (İNCELEME-METİN)

ZEYNEP CEVAHİR ALTINTAŞ AYDIN

Bu tez, 12. yüzyılda Kadı İyâz tarafından Hz. Muhammed ile ilgili olarak Arapça telif edilen ve İslam aleminde son derece meşhur olan *eş-Şifâ bi-Ta'rîfi Hukûki'l-Mustafâ* isimli eser üzerine 18. yüzyılda yazılan Türkçe şerh metninin çeviri yazısı ve edebî incelemesini ihtivâ etmektedir. Söz konusu Türkçe eser, döneminde Osmanlı coğrafyasında Şârih-i *Şifâ* lakabıyla iştihar eden İbrahim Hanîf Efendi adlı Osmanlı âlimi tarafından kaleme alınmış "*Hulâsatü'l-Vefâ fî Şerhi'ş-Şifâ*" isimli Türkçe *Şifâ* şerhidir.

Bu çalışma, giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde *Şifâ* şerhleri arasından niçin "*Hulâsatü'l-Vefâ fî Şerhi'ş-Şifâ*"nın çalışılmaya değer görülerek tercih edildiği izah edilmiş ve bu çalışmanın başlangıcında oluşan sorulara dair ortaya konan çeşitli varsayımlar zikredilmiştir. Birinci bölümde Kadı İyâz'ın hayatı, eserleri ve eserlerinin çeşitli ilimlere göre sınıflandırılması ale alınmıştır. Ardından İbrahim Hanîf Efendi'nin hayatı, 18. Yüzyılda yaşamış diğer iki Hanîf, birbiriyle karıştırılan bu üç hanîfin ayırt edici özelliklerinin tespit edilmesi, İbrahim Hanîf Efendi'nin müellif hattı örnekleri, eserleri ve eserlerinin ilimlere göre tasnifi hususları da incelenmiştir. İkinci bölümde İbrahim Hanîf Efendi'nin *Şifâ* şerhinin adı, telif sebebi ve tarihi gibi unsurlar çerçevesinde tanıtımı ve eserin hedef kitlesi, şerh metodu, dil ve üslup özellikleri ve muhtevasına dair tespitler yer almaktadır. Üçüncü bölümde ise *Hulâsatü'l-Vefâ fî Şerhi'ş-Şifâ*'nın ilk kısmının birinci ve ikinci babanın tam çeviri yazısı bulunmaktadır. Bu bölümde eserin tespit edilebilen diğer nüshalarının katalog bilgilerinin bulunduğu bir tablo, çeviri yazıda esas alınan müellif hattı Topkapı Sarayı Emanet Haziresi Koleksiyonu 650 numaralı nüshanın tavsifi ve bazı hususiyetleri ile birlikte çeviri yazılı metinde takip edilen usul ve esaslar yer almaktadır.

Sonuç olarak bu tez vesilesi ile *Hulâsatü'l-Vefâ*'nın bir kısmının çeviri yazılı metni ortaya konulmuş ve bu metin edebî incelmeye tabi tutulmuştur. Ortaya konan

bu çalışma hal-i hazırdaki akademik çalışmaların devamı olarak *Şifâ* literatürüne yeni bir katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk İslam Edebiyatı, Şemail, Hilye, Şerh, İbrâhim Hânif Efendi, Kadı İyâz, eş-Şifâ bi-taʿrîfi hukûki'l-Mustafâ

ABSTRACT

THE VALUE OF THE PROPHET IN THE SIGHT OF ALLAH AND HIS SUPERIOR QUALITIES IN THE CONTEXT OF IBRAHIM HANIF EFENDI'S TURKISH COMMENTARY ON *AL-SHIFA* (ANALYSIS-TEXT)

ZEYNEP CEVAHİR ALTINTAŞ AYDIN

This thesis comprises the transliteration and literary analysis of an 18th-century Turkish commentary on the work entitled al-Shifā bi-Taʿrīf Ḥuqūq al-Muṣṭafā, authored in Arabic by Qāḍī ʿIyāḍ in the 12th century and highly renowned throughout the Islamic world. The aforementioned Turkish work, composed by the Ottoman scholar İbrāhīm Ḥanīf Efendi—known in his era and in Ottoman lands by the epithet "Shāriḥ al-Shifā"—is a Turkish commentary called Ḥulāṣat al-Wafā fī Sharḥ al-Shifā.

This study is divided into an introduction and three main chapters. The introduction explains why Ḥulāṣat al-Wafā fī Sharḥ al-Shifā was deemed worthy of scholarly attention among various other commentaries on al-Shifā, and it also presents several hypotheses formulated at the outset of this research. The first chapter examines the life of Qāḍī ʿIyāḍ, his works, and how those works are classified according to various fields of knowledge. It then proceeds to address the life of İbrāhīm Ḥanīf Efendi, along with two other 18th-century scholars who shared the name "Hanîf," clarifying the distinguishing features of these three individuals who have sometimes been conflated. This chapter further includes an examination of İbrāhīm Ḥanīf Efendi's handwriting samples, his oeuvre, and how his works are categorized by scholarly discipline.

In the second chapter, the Turkish commentary of İbrāhīm Ḥanīf Efendi is introduced in terms of its title, reasons for composition, and date, followed by observations on its intended readership, commentary methodology, linguistic and stylistic features, as well as its content. The third chapter contains the complete transliteration of the first and second sections of the opening part of Ḥulāṣat al-Wafā fī Sharḥ al-Shifā. This chapter also provides a table listing the catalog information of other identified manuscript copies, along with a description of the manuscript held under number 650 in the Topkapı Palace "Emanet Haziresi" Collection—upon which

the transliteration is based—its salient characteristics, and the principles and procedures employed in producing the transliterated text.

In conclusion, through this thesis, a portion of Ḥulāṣat al-Wafā has been rendered into transliterated form and subjected to literary analysis. As a result, this work aims to make a fresh contribution to the body of Shifā literature, building on the existing academic research in this field.

Keywords: Turkish-Islamic Literature, Semail, Hilye, Commentary, Ibrahim Hanif Efendi, Qāḍī ʿIyāḍ, al-Shifā bi-Taʿrīf Ḥuqūq al-Muṣṭafā.

ÖNSÖZ

Tez çalışmasına başladığımız zaman, Türk edebiyatında *Şifâ* şerhleri konusunda yeterince akademik çalışma yapılmadığını fark ettik. Bu konuda bize, bizden önce bir doktora tezi hazırlayan Fakirullah Yıldız'ın Ebûishakzâde İshak Efendi'nin *el-İstişfâ fî Tercemeti'ş-Şifâ* adlı eseri üzerine yaptığı doktora çalışması yol göstermiştir. Öncelikle akademik bir çalışmaya konu olmamış ve Türk edebiyatı için önem arz eden *Şifâ* şerhlerini tespit ettik. Hangi şerhi seçeceğimize karar vermek oldukça zor bir süreçti. Alanımızın çok önemli isimlerinden olan rahmetli Prof. Dr. Âmil Çelebioğlu'nun kendi talebelerine tavsye ettiği gibi biz de seçeceğimiz metinde önem sırasını gözetmeye karar verdik. Buna göre ya o literatürün ilklerinden birini ya da literatür içinde diğerlerinden öne çıkan bir eseri çalışmayı uygun bulduk.

Öncelikle Tâlib Hocazâde Hâfız İshak en-Necîb el-Karsî'nin 1213/1798'de telif ettiği *Şifâ* şerhini çalışmayı düşünsek de o dönemki danışman hocam Prof. Dr. Ali Öztürk'ün müellifin önemi ve şerhinin diğer *Şifa* şerhleri içindeki konumunu sorgulatması üzerine Karsî'nin şerhinden daha kıymetli bir şerh bulabileceğimizi düşünerek bu niyetimizden vazgeçtik. *Şifa* şarihlerine tekrar eğildiğimizde İbrahim Hanîf Efendi'nin "Şârih-i *Şifâ*" lakabı ile diğerlerinden ayrıldığını gördük. Kendisi 18. yüzyılda yaşamış, biyografileri ve eserleri birbirine karıştırılan üç Hanîften birisiydi. Böylece hem bir karışıklığı gidererek alana faydalı bilgiler sunabilecek hem de *Şifâ* literatürü içinde önem arz eden bir eseri ilim âlemine kazandırmış olacaktık. İbrahim Hanîf Efendi'nin *Şifâ* şerhinin yazma nüshalarının çokluğu ve hatta İstanbul ve Bulak'ta basılması öncelikle bu şerhin çok okunan meşhur bir şerh olduğunu düşündürdü. Şerhin metni ise Arapça ve Türkçenin iç içe geçtiği oldukça karışık, dil bilgisi ve hadis terimleriyle dolu edebî ve ağır bir üslûba sahipti.

Metin çalışmalarının ilk basamağı metnin çeviri yazısını hazırlamaktır. Metni hazırlamaya başladığımızda oldukça ağır bir dili olduğunu; Arapça, Farsça ve Türkçe kelimelerin uzun terkiplerle birbirine bağlanarak kullanıldığını gördük. Hatta kimi paragraflarda cümlelerin Arapça, Farsça ya da Türkçe gramer kurallarına göre düzenlenip düzenlenmediğini tespit etme hususu dahi oldukça yorucu idi. Lakin şerhin Türk edebiyatındaki önemi, olabildiğince titiz bir şekilde çalışarak metni elimizden geldiği kadarıyla günümüz harflerine aktarmaya ve incelemeye bizleri teşvik etti.

Öncelikle eserin nüshalarını tespit etmeye çalıştık. Müellif hattının bulunup bulunmadığını araştırdık. Bu araştırmalarımız neticesinde *DİA* maddesini kaleme alan Cemil Akpınar'ın ifadelerinden hareketle Süleymaniye Kütüphanesi Nuruosmaniye Koleksiyonu 725 numarada kayıtlı olan nüshanın müellif hattı olduğunu düşünerek bu nüshayı temele alarak çalışmaya karar verdik. Lakin nüshanın hiçbir yerinde eserin müellif hattı olduğuna dair bir kayıt bulunmamaktaydı. Bilgi sahibi olabildiğimiz diğer nüshalarda da böyle bir kayıt olmadığından metni oluşturmaya zikredilen nüsha ile başladık.

Çalışmalarımız devam ederken Topkapı Sarayı Yazma Eser Kütüphanesindeki katalog kaydında adı *Hulâsatü'l-Vefâ fî Dâri'l-Mustafâ* olan bir eseri kendi çalıştığımız eserin adına benzemesi sebebiyle ihtiyaten görmeye karar verdik. Tarafımıza eser ulaştığında nüshanın *Hulâsatü'l-Vefâ fî Şerhi'ş-Şifâ'*nın mukaddimesi ile başladığını farkettik. Nüshanın sonunda ise eserin müellif hattı olduğuna dair bir kayıt bulunuyordu. Eseri detaylı bir şekilde incelediğimizde Topkapı Sarayı Emanet Haziresi 650'de kayıtlı olan nüshanın İbrahim Hanîf Efendi'nin elinden çıkmış *Şifâ* şerhi olduğu kesinleşmişti. Çalışmamızı kalan vaktimizi de göz önünde bulundurarak yeni bulduğumuz müellif hattına göre düzenlemeye karar verdik. Böylece tezimizde sadece *Şifâ*'nın birinci kısmının ilk iki bâbının çeviri yazısı yer almak durumunda kaldı. Ayrıca İbrahim Hanîf Efendi'nin *Şifâ*'yı şerh metodu detaylı bir incelemeyle birlikte ele alındı.

Bu tez bizim için sadece akademik bir çalışma değildir. Aynı zamanda bize akademik sabır ve tecrübeyi artırma adına çok büyük katkı sağlamıştır. İbrahim Hanîf Efendi'nin satırlarıyla yıllarca meşgul olma süreci müellifin düşünce yapısıyla bir ünsiyet geliştirmesizi sağlamış, o dönemin eserlerini ve müelliflerini anlama noktasında da bambaşka bir tecrübe kazandırmıştır. Bu bağlamda tezimizin her sayfası sadece bilimsel bir araştırmanın ürünü değil, aynı zamanda bizim akademik gelişimimizin bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

Tez sürecimiz boyunca bize destek olan çok sayıda değerli kişiye minnettarlığımızı ifade etmek isteriz. Öncelikle, her türlü akademik konuda danışabildiğimiz Prof. Dr. Ali Öztürk'e; motive edici ve değerli akademik danışmanlığı için Doç. Dr. Bünyamin Ayçiçeği'ne; Arapça ibarelerin tercüme

çalışmalarında bize yardımcı olan Büşra Tuncel'e teşekkürlerimizi sunarız. *Şifa* metinleri üzerine fikir alışverişinde bulunduğumuz Dr. Fakirullah Yıldız'a, tez yazım sürecinde her türlü fikir alışverişinde bulunduğumuz Araştırma Görevlisi Gülşen Budak'a ve Ahmet Aydın'a, Arapça okuma ve dil bilgisi konusunda destek olan Araştırma Görevlisi Mehmet Hayri Acat'a, atıf programı kullanımında teknik destek sağlayan Serkan Budak'a, kıraat konusundaki bilgisiyle yardımcı olan Dr. Öğr. Üyesi Süleyman Yıldız'a, tez başlığının oluşturulmasında katkıda bulunan Dr. Öğr. Üyesi Şeyma Altay ve Doç. Dr. Göker İnan'a, son olarak müellif hattı nüsha ile Nuruosmaniye 725 numaradaki nüshanın karşılaştırılmasında yardımcı olan ve Arapça metin okuma hatalarını düzelten Okutman Zafer Onur ile nüsha karşılaştırması yanında metinle ilgili akademik tavsiyeleri ile tezimize katkıda bulunan Dr. Öğretim Üyesi Yasin Karakuş'a, tezin bir kısmını okuyayarak karşılaştığı çeşitli hataları düzelten Metin Burak'a, akademik tecrübelerini paylaşan Dr. Öğretim Üyesi Ömer Aras'a ve burada ismini sayamadığım bu teze katkıda bulunan herkese içtenlikle teşekkürlerimizi sunarız.

Zeynep Cevahir ALTINTAŞ AYDIN

İSTANBUL, 2024

İÇİNDEKİLER

ÖZ ..... **II**
ABSTRACT ..... **IV**
ÖNSÖZ ..... **VI**
TABLOLAR LİSTESİ ..... **XII**
ŞEMALAR LİSTESİ ..... **XIII**
RESİMLER LİSTESİ ..... **XIV**
HARİTA LİSTESİ ..... **XVI**
ÇEVİRİ YAZI ALFABESİ ..... **XVII**
KISALTMALAR LİSTESİ ..... **XVIII**
GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM

KADI İYÂZ'IN VE İBRÂHİM HANÎF EFENDİ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. Kadı İyâz Ve Eserleri 6
1.1.1. Hayatı 6
1.1.2. Eserleri 11
1.2. İbrâhim Hanîf Efendi'nin Hayatı 23
1.2.1. İsmi 23
1.2.2. Ailesi 23
1.2.3. Eğitimi 25
1.2.4. Meslekî Hayatı 25
1.2.5. Şeyhi, Hocaları Ve Talebeleri, Yakın Çevresi 27
1.2.6. Vefatı Ve Kabri 29
1.2.7. Hanîf İsimli Çağdaş Diğer Müellifler 35
1.3. İbrâhim Hanîf Efendi'nin Hattı 39
1.4. İbrâhim Hanîf Efendi'nin Eserleri 43
1.4.1. el-A'dâd fî İ'dâdi'z-Zâd Li'l-Meâd 49
1.4.2. el-Asl ve'l-Fer' fî Şerhi Hadîsi Ümmi Zer' 49
1.4.3. Durûb-ı Emsâl 50

1.4.4. Dürrü’s-Sehâbe fî Fezâ‘İli’l-Hat ve’l-Kitâbe 51
1.4.5. ed-Dürretü’l-Asmâ’ Fî Beyâni Ebhe’l-Esmâ’ 51
1.4.6. ed-Dürrü’s-Semîn fî Şerhi’l-Erba‘În 52
1.4.7. Erba‘ûne Hadîsen bi-Lafzateyn 53
1.4.8. Esâmî-i Ashâbü’l-Bedir 54
1.4.9. Gâyetü’l-Merâm fî Tahrîci Ehâdîsi Şir‘ati’l-İslâm 55
1.4.10. Hulâsatü’l-Vefâ fî Şerhi’ş-Şifâ 55
1.4.11. el-La‘Lü’l-Musaffâ fî Ziyâreti’l-Mustafa 55
1.4.12. Menhecü’l-Edîb fî Şerhi Ünmûzeci’l-Lebîb 57
1.4.13. Muhtasaru Mu‘arrebâti’l-Cevâlîkî 58
1.4.14. Muhtasar-ı Şerh-i Lugat-ı Vassâf 58
1.4.15. Sehmü’l-İsâbe fî Fezâili’r-Remy ve’s-Sihâm 59
1.4.16. er-Râsih fi’l-Mensûh ve’n-Nâsih 60
1.4.17. Risale-i Levâmi‘ü’l-İlhâm 60
1.4.18. Risale-i Şerh-i Beyt li-Mevlâna 60
1.4.19. Risale-i Tefsir-i Ayet-i İnne's-Salâte Tenhâ ‘Ani'l-Fehşâ 61
1.4.20. Risale-i Vasf-ı Kadem-i Şerif Fî Eyyûb El-Ensârî 61
1.4.21. Risaletü’l-Gasb 61
1.4.22. Tercüme-i İfâzatü'l-Mennân 62
1.4.23. Tercüme-i Mecâmi‘ fi’l-Usûl 62
1.4.24. Tercüme-i Netîcetü'l-Fiker 62
1.4.25. Tefsîrü Seb‘a Suver 63
1.4.26. Müellifin Eserleri Hakkında Değerlendirme 63

İKİNCİ BÖLÜM

***HULÂSATÜ'L-VEFÂ FÎ ŞERHİ'Ş-ŞİFÂ*'NIN TANITIMI VE İNCELEMESİ**

2.1. İsmi 66
2.2. Telif Sebebi 66
2.3. Telif Tarihi 67
2.4. Hedef Kitlesi 68
2.5. Şerh Ve Tercüme Metodu 70
2.6. Dil Ve Üslup Özellikleri 74

2.6.1. Diliçi Geçişler 79
2.6.2. Ebced Kullanımı 81
2.6.3. Güzel Adlandırmalar Ve Bazı Mecazlı İfadeler 81
2.6.4. Tavsifler 84
2.6.5. Dua Cümlelerindeki Üslup 87
2.7. Muhteva 88
2.7.1. *Hulâsatü'l-Vefâ Fî Şerhi'ş-Şifâ*'nın Özeti 88
2.7.2. Derkenar Notları 92
2.7.3. Harf İsimleri Ve Sıfatlandırmaları 100
2.7.4. İktibaslar 101
2.7.5. Dil Bilgisi Terimleri 103
2.7.6. Manzumeler 104
2.7.7. Atasözü Ve Deyimler 108
2.8. Şerhin Kaynakları 110

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HULÂSATÜ'L-VEFÂ FÎ ŞERHİ'Ş-ŞİFÂ

3.1. Eserin Nüshalarıyla İlgili Bazı Bilgiler 112
3.2. Müellif Nüshasının Tavsifi Ve Nüsha İle İlgili Bazı Hususlar 122
3.3. Metnin Kurulmasında Takip Edilen Usûl 127
3.4. Hulâsatü'l-Vefâ Fî Şerhi'ş-Şifâ'nın Birinci Kısmının Birinci Ve İkinci Babı 128

SONUÇ 731
KAYNAKÇA 735
ÖZGEÇMİŞ 757

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Kadı İyâz'ın hayatı ile ilgili öne çıkan unsurlar 10

Tablo 2: İbrahim Hanîf Efendi'nin aile fertleri 25

Tablo 3: İbrahim Hanifi Efendi'nin Mesleki Kariyeri ve Görev Yaptığı Kurumlar 27

Tablo 4: İbrahim Hanîf Efendi'nin İlmî ve Sosyal İlişkileri 29

Tablo 5: Temel kaynaklarda müellifle ilgili yer alan bilgilerin mukayesesi . 33

Tablo 6: Hanîfler hakkındaki temel bilgillerin karşılaştırması 39

Tablo 7: İbrahim Hanîf Efendi'nin kaynaklarda zikredilen eser isimlerinin karşılaştırması 46

Tablo 8: *Hulâsatü'l-Vefâ fî Şerhi'ş-Şifâ*'nın tespit edilebilen nüshaları 113

ŞEMALAR LİSTESİ

Şema 1: Kadı İyaz hakkındaki bibliyografik bilgi içeren kaynakların atıf ilişkileri 9

Şema 2: Muhammed b. İyâz'a göre Kadı İyâz'ın eserleri 12

Şema 3: Şevvât'ın tasnifine göre Kadı İyâz'ın Eserleri 13

Şema 4: Türâbî'nin tasnifine göre Kadı İyâz'ın eserleri 14

Şema 5: İbrahim Hanîf Efendi'nin sosyal ve akademik açıdan ilişki içinde olduğu kişiler 32

Şema 6: İbrahim Hanîf Efendi'nin eserlerinin konularına göre tasnifi 65

Şema 7: *Hulâsatü'l-Vefâ*'nın başlık sistematiği 89

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1: Kadı İyâz'ın kabri 10

Resim 2: İbrahim Hanîf Efendi'nin defnedildiği Dâye Hatun Türbesi (Fotoğraf tarihi: 2 Haziran 2023) 30

Resim 4: Nuruosmaniye Koleksiyonu 725 numaralı nüshanın mukaddimesinden örnek 40

Resim 5: Nuruosmaniye Koleksiyonu 725 numaralı nüshanın hatimesinden örnek..... 40

Resim 6*: el-Asl ve'l-Fer' fî Şerhi Hadîsi Ümmi Zer'* 41

Resim 7: *el-A'dâd fî İ'dâdi'z-Zâd li'l-Meâd* 41

Resim 8*: ed-Dürretü'l-Asmâ' fî Beyâni Ebhe'l-Esmâ'* 41

Resim 9*: Sehmü'l-İsâbe fî Fezâili'r-Remy ve's-Sihâm* 42

Resim 10*: el-İstişfâ fî Tercemeti'ş-Şifâ* 42

Resim 11: Esmâ'ü'l-Hüsnâ: Manzum..... 43

Resim 12: Derkenardaki hadislerin ilk kısmı 54

Resim 13: Mukaddimede yer alan duraklara örnek 76

Resim 14: Vikaye kaydı a yüzü 122

Resim 15: Vikaye kaydı b yüzü 123

Resim 16: Şeyhülislam İshak Efendi'nin takrizi 123

Resim 17: Ahmed Neylî Efendi'nin takrizi 123

Resim 18: İstanbul kadısı Mehmed Esad'ın takrizinin bir kısmı 123

Resim 19: Takriz yaprağındaki mühür 124

Resim 20: Mukaddimenin üstündeki mühür 124

Resim 21: 1b'deki tezhipli serlevla 124

Resim 22: 2b'deki tezhipli serlevla 124

Resim 23 Başlıklar ve kaynak metnin gösterimi 125

Resim 24: Dörtgen yapılı haşiye..... 125

Resim 25: Beşgen yapılı haşiye 125

Resim 26: Satır sonuna denk gelen Farsça terkip 126

Resim 27: Hatalı başlıklandırma 126
Resim 28: Yeri boş bırakılan fasıl başlığı 126
Resim 29: Telif tarihi 127
Resim 30: Müellif kaydı 127
Resim 31: Münacat beyti 127

HARİTA LİSTESİ

Harita 1: Kadı İyâz'ın İlişkili Olduğu Yerler 6

ÇEVİRİ YAZI ALFABESİ

Osmanlı Türkçesi	Latin Alfabesi
ا	a, ā
ب	b, p
پ	p
ت	t
ث	t̲
ج	c
چ	ç
ح	ḥ
خ	ḫ
د	d
ذ	d̲
ر	r
ز	z
ژ	j
س	s
ش	ṣ
ص	ṣ
ض	ḍ, ẓ
ط	ṭ
ظ	ẓ
ع	ʿ
غ	ġ, ğ
ف	f
ق	ḳ
ك	k, ṅ, g
ل	l
م	m
ن	n
و	v, u, ū, ü, o, ō
ه	h, a, e
ي	y, i, ī, ı
ء	ʾ

KISALTMALAR LİSTESİ

age.	**:** adı geçen eser
agm.	: adı geçen makale
b.	: bin, ibn
Bkz.	: bakınız
d.	: doğum tarihi
haz.	: hazırlayan
ö.	: ölüm tarihi
t.	: telif tarihi
vr.	: varak
yy.	: yayınevi yok/ yayım yeri yok
(sas)	: sallallahu aleyhi ve sellem
Hz.	: Hazreti

GİRİŞ

Bu çalışma, 18. Yüzyıl Osmanlı alimi İbrahim Hanîf Efendi'nin *Hulâsatü'l-Vefâ fî Şerhi'-Şifâ* isimli *Şifâ* şerhinin çeviri yazısını ve edebi tahlilini içermektedir. Söz konusu şerh, Kadı İyâz'ın 12. yüzyılda Hz. Peyhamber hakkında Arapça telif ettiği ve yüzyıllarca İslam coğrafyasında şöhretini koruyan *eş-Şifâ bi-ta'rîfi Hukûki'l-Mustafâ* isimli eserinin üzerine yazılmıştır.

Bu tezin konusunu seçmek için öncelikle Türk-İslam Edebiyatı alanında yapılan çalışmalar gözden geçirilmiştir. Tarafımızdan yüksek lisans tezi olarak bir *Bürde* şerhi[1] çalışıldığından, bu türdeki metinleri okuma ve anlama noktasındaki tecrübemizin kullanılabileceği metinlere odaklanılmıştır. Bu hususta literatür araştırması sonucunda Kadı İyâz'ın *Şifâ*'sı üzerine telif edilen Türkçe şerhlere dair, henüz tam anlamıyla bitmiş bir akademik çalışmanın olmadığı tespit edilmiştir. *Şifâ* literatürü incelendiğinde bu eserin Osmanlı ulemasının ehemmiyet verdiği, çeşitli kıraat meclislerinde düzenli olarak okunduğu toplum nezdinde oldukça önemli bir eser olduğu anlaşılmıştır.[2] Fakirullah Yıldız, bilinen ilk Türkçe *Şifâ* şerhi olan Ebûishakzâde İshak Efendi'nin *Şifâ* şerhini doktora tezi olarak çalışmaya başlamış, böylece Türk-İslam Edebiyatı alanındaki *Şifâ* şerhini konu alan çalışmalara öncülük etmiştir. Yıldız'ın tezi vesilesi ile diğer *Şifâ* şerhleri de araştırmacıların dikkatini celbetmeye başlamıştır. Bilinen bu ilk Türkçe *Şifâ* şerhinin akabinde, *Şifâ* şerhlerinden doktora seviyesinde bir çalışmaya konu olabilecek değerde bir şerh seçilmeye çalışılmıştır. Metin seçimine karar verme sürecinde aşağıdaki kıstaslar dikkate alınmıştır:

1. Şârihin âlim olması.
2. Müellifin velûd olması yani tek eserinin *Şifâ* şerhi olmaması.
3. Şerh metninin edebî tahlîl yapmaya değer zengin bir üslûbunun bulunması.
4. Bu şerhin, diğer *Şifâ* şerhlerine kıyasla özellikle nüsha sayısından hareketle daha yaygın olması ve dolayısıyla ilgili şerhi daha fazla insanın okumuş olma ihtimalinin yüksekliğiyle etki gücünün fazla olma.

[1] Bkz. Zeynep Cevahir Aydın, Eyüp Sabri Paşa'nın Türkçe Kaside-i Bürde Şerhi (İnceleme-metin), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2016.

[2] Bkz. Ahmet Yılmaz, *Kâdî İyâz'ın Kitâbü'ş-Şifâ Adlı Eseri ve Osmanlı'da Şifâhânlık Geleneği* (İstanbul, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015).

Bu kıstaslar dikkate alınarak *Şifâ*'nın Türkçe şerh ve tercümeleri mümkün olduğunca gözden geçirilip değerlendirilmiştir.[3] İbrahim Hanîf Efendi'nin *Hulâsatü'l-Vefâ fî Şerhi'ş-Şifâ* isimli eseri literatürde adı geçen Türkçe *Şifâ* şerhleri arasında yazma ve basma nüsha sayısı bakımından oldukça yaygın olması dolayısıyla dikkat çekmiştir.

Eserin yazma eser kütüphanelerinde çokça el yazmasının bulunması, İstanbul ve Bulak Matbaası olmak üzere iki önemli kültür merkezinde basıldığından Osmanlı coğrafyasındaki kütüphanelerde ve hatta bugün birçok sahafta eserin matbu nüshalarının bulunması İbrahim Hanîf Efendi'nin *Şifâ* şerhinin geniş bir okuyucu kitlesine ulaşabildiğini düşündürmektedir. Osmanlı döneminde *Şifâ* kıraat meclislerinin varlığı ve buralarda *Şifâ* metninin anlaşılmaya çalışıldığının bilinmesi de[4] bu anlama çabalarında birincil Türkçe başvuru kaynağının İbrahim Hanîf Efendi'nin şerhi olduğu ihtimalini akla getirmektedir. Dolayısıyla bu tez çalışmasının başında ortaya konan en mühim varsayım, İbrahim Hanîf Efendi'nin *Şifâ* şerhinin *Şifâ*'ya ilgi duyan Osmanlı coğrafyasındaki okuyucular üzerindeki etki gücünün diğer Türkçe *Şifâ* şerhlerinden daha yüksek olmasıdır.

Teze konu olacak metnin İbrahim Hanîf Efendi'nin *Şifâ* şerhinin olup olmaması noktasında karar alma aşamasında dikkat çeken bir diğer husus da kaynaklarda müellif tanıtılırken "Şârih-i *Şifâ*" lakabının zikredilmesi olmuştur.[5] Bir kimsenin bu lakapla iştihar etmesinin rastgele bir durum olmadığı düşünülmüştür. Dolayısıyla bu tezin söz konusu hususa dayanan bir diğer temel varsayımı da müellifin *Şifâ* şerhiyle meşhur olduğudur. Yalnız bu şöhretin diğer şarihlere değil de İbrahim Hanîf Efendi'ye nasip olması, eserin en azından kendi içinde değerlendirildiğinde şerh teknikleri açısından mufassal bir şerh diyebileceğimiz okuyucuya duyurucu malumatlar veren yetkin bir eser olduğunu düşündürmektedir.

Yukarıda da ifade edildiği gibi müellif, kendi döneminden yedi yüzyıl önce edebî bir Arapça ile kaleme alınan bir eseri okumuş, anlamış ve anlatmıştır. İbrahim

---

[3] Ayrıntılı bilgi için bkz. Fakirullah Yıldız, *Şeyhülislâm Ebûishakzâde İshak Efendi'nin "el-İstişfâ fî Tercemeti'ş-Şifâ" Adlı Eseri (İnceleme-Metin)* (İstanbul, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022), 14–18.

[4] Yılmaz, *Kâdî İyâz'ın Kitâbü'ş-Şifâ Adlı Eseri ve Osmanlı'da Şifâhânlık Geleneği*, 279.

[5] Bkz. Müstakimzâde Süleyman Sadeddin, *Tuhfe-i Hattatin*, nşr. İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal (İstanbul: Devlet Matbaası, 1928), 43.

Hanîf Efendi, yalnız İslâmî ilimlere hakim olan kimselerin anlayabileceği çeşitli ilim dallarına dair ıstılahların da yer aldığı *Şifâ* metninin şarihliğiyle iştihar etmiştir. Buradan hareketle müellifin Arapça seviyesinin oldukça iyi olduğu da çalışmanın başlangıcında varsayılmıştır.

Döneminde iştihar etmiş bu derece şümullü bir *Şifâ* şerhinin tamamının çeviri yazısının yapılması hiç kuşkusuz Türkçe *Şifa* literatürüne bütüncül ve önemli bir katkı sağlayacaktı. Lakin bir doktora çalışmasının süre sınırı göz önüne alındığında bu derece hacimli bir eserin tek bir kişi tarafından kısıtlı bir sürede bütünüyle ortaya konması bir problem olarak karşımıza çıkmıştır. Bu sınırlılık, çeviri yazıda metnin tümünün üslubunu ve oldukça önemli bir kısmının da içeriğini yansıtabilecek en önemli iki bölüm ortaya konularak aşılmaya çalışılmıştır. Metnin edebî tahlilinde de eserin tamamını ele alıp inceleyerek eserin bütününe dair sonuçlara ulaşılmıştır.

Bu tez, Türkçe *Şifa* tercümesi ve şerhi literatüründe lisans üstü düzeyde ikinci çalışma olacaktır. Böylece gelecekte yapılacak akademik çalışmalarda *Şifâ* şerhleri arasında kıyaslama yapılması imkanı doğacaktır. Bu anlamda *Şifa* literatürüne sağladığı katkıyla daha bütüncül çalışmaların yapılmasına vesile olması beklenmektedir.

Daha önce de belirtildiği gibi bu alanda yapılan ilk doktora tezi Fakirullah Yıldız'ın *Şeyhülislâm Ebûishakzâde İshak Efendi'nin el-İstişfâ fî Tercemeti'ş-Şifâ*[6] *adlı eseri (İnceleme-metin*) isimli çalışmasıdır. Adı geçen çalışma, giriş ve üç ana bölümden müteşekkildir. Giriş bölümünde "siyer-megāzî, şemâil, hilye, hasâis ve delâilü'n-nübüvve" gibi edebî türlerin tanımları yapılmıştır. Birinci bölümde, Kadı İyâz'ın hayatı ve eserleri ile *Şifâ*'nın yazılış nedeni, düzeni ve yöntemi anlatılırken, özellikle 18. ve 19. yüzyıllarda yapılan Türkçe tercümeler incelenmiş ve daha önceki çalışmalarda yanlış isimlere atfedilen veya karıştırılan nüshalar düzeltilmiştir. İkinci bölümde, İshak Efendi'nin hayatı ve eserleri tanıtılmış, *el-İstişfâ fî Tercemeti'ş-Şifâ*'nın biçim ve muhteva hususiyetleri izah edilmiştir. İshak Efendi'nin eserin orijinaline genellikle sadık kaldığına sadece bazı başlıklandırmalara dayanan az sayıda farklılıkların bulunduğuna işaret edilmiştir. Ayrıca, İshak Efendi'nin *Şifâ*'yı tercüme

[6] Bkz. Yıldız, *Şeyhülislâm Ebûishakzâde İshak Efendi'nin "el-İstişfâ fî Tercemeti'ş-Şifâ" Adlı Eseri (İnceleme-Metin)*.

ederken diğer şârihlerin metinlerinden yararlandığı ve bu şerhlerin hangi eserler olduğunun tespit edildiği vurgulanmıştır. Üçüncü bölümde, Şeyhülislam İshak Efendi'nin kendi el yazısı ve tashih notlarıyla düzenlediği *el-İstişfâ fî Tercemeti'ş-Şifâ*'nın İstanbul Arkeoloji Müzeleri Kütüphanesi nüshasının tam çeviri yazılı metni sunularak eserin özellikleri ile nüsha bilgilerine detaylıca yer verilmiştir.

Şifâ üzerine yapılan yukarıda tanıtılan çalışma ve bu tez ile birlikte Osmanlı Döneminden günümüze değin sırasıyla Ebûishak İsmail Efendizâde Şeyhülislâm İshak Efendi, İbrahim Hanîf Efendi, Hâfız Seyyid Muhammed Lübbî Efendi, Hüseyin et-Trabzonî, Tâlib Hocazâde Hâfız İshak en-Necîb el-Karsî, Mustafa Münîb Hacı Biberzâde, Oflu Mehmed Emin Efendi, Köprülü Ali Rıza Doksanyedi, Hasan Basri Çantay, Naim Erdoğan ve Hüseyin S. Erdoğan, Suat Cebeci, Ali Kara ve Mehmet Yaşar Kandemir tarafından tespit edilebilen toplam on üç tercüme ve şerh çalışması mevcuttur.[7]

Bu tez, bir giriş ve üç ana bölümden oluşmaktadır:

Bu çalışmanın giriş bölümünde, metin olarak 18. yüzyıl Osmanlı alimi İbrahim Hanîf Efendi tarafından kaleme alınan "*Hulâsatü'l-Vefâ fî Şerhi'-Şifâ*" eserinin tercih edilmesinin sebepleri ele alınmıştır. Ayrıca, bu konuda yapılan ilk akademik çalışma olan ve Türkçe *Şifâ* literatürünün ilki olması bakımından önemli kabul edilen Ebûishakzâde İshak Efendi'nin "*el-İstişfâ fî Tercemeti'ş-Şifâ*" isimli eseri ile ilgili yapılan doktora tezi de incelenerek mevcut literatüre olan katkıları ve bu yeni çalışmanın bu temel üzerine inşa edildiği belirtilmiştir.

Birinci bölümde, Kadı İyâz'ın hayatı, eğitimi, kariyeri ve eserleri üzerine ayrıntılı bir inceleme yapılırken bu bilgilerin büyük bir kısmının oğlu Muhammed b. İyâz'dan alınan kaynaklara dayandığı belirtilmiştir. Kadı İyâz'a ait eserlerin sayısı, içeriği ve günümüze ulaşan kısımları üzerine yapılan değerlendirmelerde, onun İslami ilimler alanındaki derin bilgisi ve dönemin önde gelen alimlerinden biri olarak konumlandığı vurgulanmıştır. Ayrıca şerhin şarihi olması bakımından İbrahim Hanîf Efendi'nin hayatı; ismi, ailesi, eğitimi, meslekî hayatı, şeyhi, hocaları, talebeleri, yakın çevresi, vefatı ve kabri başlıkları altında ele alınmıştır. Ek olarak 18. yüzyılda yaşamış

[7] Bu tercüme ve şerhler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Yıldız, *Şeyhülislâm Ebûishakzâde İshak Efendi'nin "el-İstişfâ fî Tercemeti'ş-Şifâ" Adlı Eseri (İnceleme-Metin)*, 17–19.

ve söz konusu müellifle karıştırılan Hanîf mahlaslı çağdaşı müellifler hakkında bilgiler verilmiş ve Hanîflerin hayatının bir bakışta karşılaştırılabilmesi için ilgili bilgiler tablo halinde sunulmuştur. Müellifin hattat olması nedeniyle, çeşitli eserlerdeki el yazılarından örnekler ve hattıyla ilgili görseller de bu bölüme eklenmiştir. Son olarak müellife ait olduğu düşünülen veya yanlışlıkla ona atfedilen eserler, bir tablo halinde sunularak her eser hakkında müstakil şekilde genel bilgiler verilmiştir.

İkinci bölüm, İbrahim Hanîf Efendi'nin kaleme aldığı *Hulâsatü'l-Vefâ fî Şerhi'ş-Şifâ* adlı eserin tanıtımı ve edebî incelemesine ayrılmıştır. Bu bölümde, eserin adı, telif sebebi, telif tarihi ve hedef kitlesi gibi temel unsurlar üzerinde durulmuştur. Ayrıca, eserin şerh ve tercüme yöntemi, dil ve üslup özellikleri genel bir girişin ardından daha ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Bu çerçevede, diliçi geçişler, mensur tarih düşürme teknikleri, güzel adlandırmalar ve tavsifler gibi eserin dikkat çekici özellikleri başlıklar halinde incelenmiştir. Eserin muhtevası ise çeviri yazılı metnin özeti, derkenar notları, harf isimleri ve sıfatlandırmaları, iktibaslar, dil bilgisi terimleri, manzumeler ve atasözleri ile deyimler başlıkları altında incelenmiştir. Son olarak eserin tespit edilebilen bazı şerh kaynakları ele alınarak eserin metinler arasılık bağlamındaki yapısı özetle ortaya konmaya çalışılmıştır.

Üçüncü bölümde, *"Hulâsatü'l-Vefâ fî Şerhi'ş-Şifâ"* adlı eserin ilk kısmının ilk iki babının çeviri yazılı metni hazırlanmıştır. Eserde özellikle Aliyyü'l-Kâri'nin ve Şihâbeddin Hafâci'nin Arapça *Şifâ* şerhlerinden hem lafzen hem de manen önemli miktarda iktibasın yer aldığı tespit edilerek dipnotlarda gösterilmiştir. Çeviri yazı çalışmasında, Topkapı Sarayı Emanet Haziresi'nde bulunan ve 650 numarayla kayıtlı olan müellif nüshası esas alınmıştır. Bu bölümde, eserin orijinal metninin çeviri yazısının hazırlanmasının yanı sıra, metnin daha iyi anlaşılabilmesi için gerekli yerlerde dipnotlara açıklayıcı bilgiler eklenmiştir. Bu metin, *Şifâ* metnini anlama konusunda çalışma yapmak isteyen araştırmacılar için de değerli bir kaynak niteliğindedir.

Özetle, temel olarak *Hulâsatü'l-Vefâ*'nın çeviri yazısı ve edebî incelemesini ihtiva eden bu tez, mevcut akademik çalışmaların devamı niteliğinde olup *Şifâ* literatürüne yeni bir malumatlar kazandırmayı ve farklı bakış açılarına vesile olmayı hedeflemektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM
KADI İYÂZ'IN VE İBRÂHİM HANÎF EFENDİ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. KADI İYÂZ VE ESERLERİ

1.1.1. Hayatı

Kadı İyâz'ın hayatıyla ilgili ilk ağızdan bilgiyi oğlu Muhammed b. İyâz'dan (ö. 575/1180) almaktayız. Bu nedenle hayatıyla ilgili bilgileri verirken çoğunlukla oğlunun eserinden, ihtiyaç halinde de farklı çalışmalardan istifade edilecektir.

Kadı İyâz'ın oğlundan edinilen bilgiye göre müellifin tam adı Ebu'l-Fadl, İyâz b. Musa b. İyâz b. Amrûn b. Musa b. İyâz b. Muhammed b. Abdullah b. Musa b. İyâz el-Yahsûbî'dir.[8] Abdullah b. İyâz; babasının, hicrî 476 yılı Şaban ayının ortalarında (miladî 1083 Aralık ayı sonlarında) Sebte'de[9] doğduğunu; Kadı İyâz'ın kendi el yazısıyla düştüğü bir nottan gördüğünü belirtmiştir.[10]

Harita 1: Kadı İyâz'ın İlişkili Olduğu Yerler[11]

Kadı İyâz, hayatının yaklaşık 30 yılını Murâbıt Devleti'nin hakimiyeti altındaki memleketinde geçirdi. Sebte, Murâbıtlar döneminde Kuzey Afrika'nın en

[8] Ebû Abdullah Muhammed b. İyâz, *et-Ta'rîf bi'l-Kadı İyâz*, thk. Muhammed b. Şerîfe (el-Muhammediye: Matbaatu Fedâle, 1982), 2.

[9] Sebte bugün İspanya'nın Kuzey Afrika'daki toprağı olan bir şehirdir.

[10] (في النصف من شعبان عام ستة وسبعين وأربعمائة) Muhammed b. İyâz, *et-Ta'rîf bi'l-Kadı İyâz*, 3.

[11] Harita Google Earth Pro programının 7.3.6 sürümüyle hazırlanmıştır. (27.03.2023)

gözde ilim ve kültür merkezi konumundaydı.[12] Kadı İyâz da bu zengin ilmî ortamı değerlendirerek ilim tahsiliyle meşgul oldu. Daha dokuz yaşında bile değilken Kur'ân-ı Kerim'i yedi kırâat üzere ezberleyerek hafız olmuştur.[13] Ardından hadis ve fıkıh alanında dersler alarak kendini özellikle bu alanlarda geliştirmiştir. Kadı İyâz'ın eserlerini konularına göre tasnif etmeye çalışan Şevvât[14] ve Türâbî'nin[15] de tasniflerinde hadis ve fıkıhla ilgili eserleri öncelikli zikretmeleri ve müellifin birçok eserinin bu ilim dalları altında değerlendirilebileceğine işaret etmeleri, Kadı İyâz'ın bilhassa hadis ve fıkıh alanında eğitim aldığını destekler mahiyettedir. Müellifin oğlu Abdullah b. İyâz'dan edindiğimiz bilgiye göre babası, memleketindeyken Kadı Ebî Abdillâh b. İsâ, Hatip Ebî Kasım, Fakîh Ebî İshak b. el-Fâsî gibi hocalardan ders almıştır.[16] Ders aldığı âlimlerin sayısı yüzün üzerinde olmasına rağmen[17] içlerinden birkaç ismi örnek verirken özellikle bir kadı, bir hatip, bir de fakihten ders aldığının vurgulanması, onun bu üç ilim dalında derinleştiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Sebte'deki âlimlerden imkanlar çevçevesinde istifade eden müellif, dönemin birçok meşhur âliminin bulunduğu Endülüs'e, 507 yılı Cemaziyelevvel ayının ortalarında bir salı günü ilmî bir seyehat için (rıhle) yola çıkmıştır.[18] Bu seyahatin öncesinde dönemin Murâbıt hükümdârı Ali b. Taşfîn (500-538/1106-1143), Kurtuba'da Kâdi'l-Cemâa olan İbn Hamdîn'e (ö. 508/1114) hitaben, Kadı İyâz'dan övgüyle bahseden, ona her türlü yardımın yapılmasını emrettiği bir mektup göndermiştir.[19] Cemâziyelâhirin başlarında ise yine bir salı günü Kurtuba'ya varmış ve vakit kaybetmeden şehirde bulunan İbn Attâb, İbn Hamdîn, İbn el-Hâc ve diğer

[12] İsmail Ceran, "Sebte", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), XXXVI/258.

[13] Beşîr Ali Hamd et-Türâbî, *el-Kâdî İyâz fî İlmeyi'l-Hadîs Rivâyeten ve Dirâyeten* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1997), 71.

[14] Ayrıntılı bilgi için bkz. Hüseyin b. Muhammed Şevvât, *el-Kâdî İyâz*, *Âlimü'l-Mağrib ve İmâmü ehli'l-Hadîs fî vaktih* (Dımeşk: Dâru'l-kalem, 1419/1999), 209–237.

[15] et-Türâbî, *el-Kâdî İyâz*, 152–167.

[16] Muhammed b. İyâz, *et-Ta'rîf bi'l-Kadı İyâz*, 6.

[17] Ayrıntılı bilgi için bkz. Kadı İyâz, *el-Gunye Fihristu Şuyûhi'l-Kâdî îyâz*, thk. Mâhir Züheyr Cerrâr (Lübnan: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1982).

[18] (في يوم الثلاثاء منتصف جمادى الأولى سنة سبع وخمسمائة) Muhammed b. İyâz, *et-Ta'rîf bi'l-Kadı İyâz*, 6.

[19] Muhammed b. İyâz, *et-Ta'rîf bi'l-Kadı İyâz*, 6.

Kurtuba âlimleriyle görüşüp ilimlerinden istifade etmiştir.[20] Ardından 508 yılı Muharrem ayının bitimine beş gün kala ise Mürsiye'ye yola çıkmış ve Safer'in üçünde oraya varmıştır.[21] Safer ve Rebîülevvel aylarında Mürsiye'de kalan[22] Kadı İyâz, takriben bir yılı[23] memleketinden uzakta ilim talebiyle çıktığı Endülüs seyahatinde geçirmiştir.

508 yılı Cemâziyelâhir ayının yedisinde yaklaşık otuz iki yaşında[24] bir cumartesi gecesi Sebte'ye dönmüştür.[25] 515 yılı Safer ayının bitimine 3 gün kala ise Sebte'ye kadı tayin edilmiştir.[26] 16 yıl ifa ettiği ilk kadılık görevi, 531 yılı Safer ayının birinde Gırnata kadılığına atanması[27] ile son bulmuştur. Tarihte ilim adamları ile meşhur olmuş Endülüs'e, Mağrib'den kadı atanması oldukça nadir gerçekleşen bir durumdur.[28] Onun Sebte'deki hakkaniyetli tutumunun bir terfi olarak değerlendirilebilecek Gırnata kadılığına vesile olduğu söylenebilir.[29] 532 yılında ise Gırnata kadılığından azledilmesi[30] üzerine memleketi Sebte'ye dönmüştür. Kadılık görevinden yedi yıl kadar uzak kalması eser telifine fırsat bulup ilmi faaliyetler ile meşgul olmasına imkân sağlamıştır.[31] Tam bu yıllar aynı zamanda bölgede Murâbıtların zayıflayıp, Muvahhidlerin güçlendiği bir zaman dilimine denk gelmektedir.[32] 535'te Murabıtların Sebte'ye saldırması üzerine şehir halkına liderlik ederek Sebte'yi başarı ile müdaafaa etmiştir.[33] Bunun üzerine 539'da ikinci kez Sebte

---

[20] (يوم الثلاثاء مستهل جمادى الآخرة) Muhammed b. İyâz, *et-Ta'rîf bi'l-Kadı İyâz*, 7.

[21] (ثم خرج منها الى مرسية يوم الاثنين لخمس بقين من المحرم سنة ثمان من التاريخ، فوصل مرسية يوم الاثلاثاء الثالث من صفر.) Muhammed b. İyâz, *et-Ta'rîf bi'l-Kadı İyâz*, 7.

[22] Muhammed b. İyâz, *et-Ta'rîf bi'l-Kadı İyâz*, 8.

[23] Kadı İyâz'ın seyahatte geçirdiği süre, yola çıkışı Cemâziyelahir ayının ortalarına denk geldiği için net olarak hesaplanamamıştır. Ayın onu ila yirmisi arasında bir gün yola çıktığı düşünülürse, sehayat süresinin 371 gün ile 381 gün arasında bir gün sürdüğü sonucuna ulaşılabilir.

[24] Doğum tarihine göre yapılan hesaba göre 32 yaşını doldurmasına üç aydan daha az zaman kalmıştır.

[25] (ليلة السبت السابع من جمادى الآخرة من عام ثمان وخمسمائة) Muhammed b. İyâz, *et-Ta'rîf bi'l-Kadı İyâz*, 10.

[26] (ثم ولي قضاء عام خمسة عشر وخمسمائة لثلاث بقيين من صفر) Muhammed b. İyâz, *et-Ta'rîf bi'l-Kadı İyâz*, 10.

[27] (في أول يوم من صفر سنة إحدى وثلاثين وخمسمائة) Muhammed b. İyâz, *et-Ta'rîf bi'l-Kadı İyâz*, 10.

[28] Şevvât, *el-Kâdî İyâz*, 163.

[29] Şevvât, *el-Kâdî İyâz*, 109.

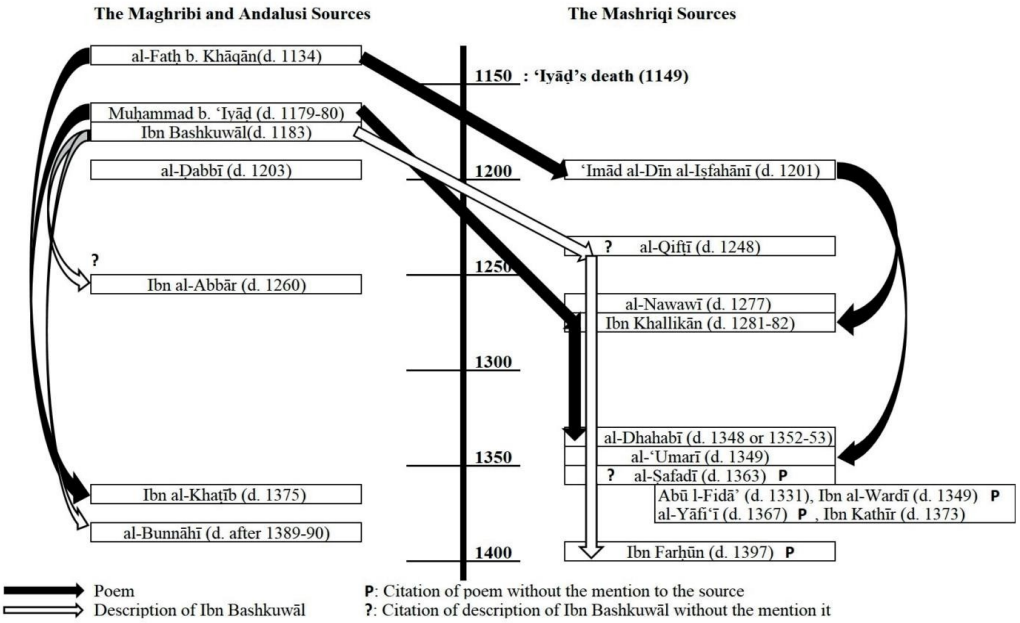
[30] Muhammed b. İyâz, *et-Ta'rîf bi'l-Kadı İyâz*, 11.

[31] Şevvât, *el-Kâdî İyâz*, 233.

[32] Yılmaz, *Kâdî İyâz'ın Kitâbü'ş-Şifâ Adlı Eseri ve Osmanlı'da Şifâhânlık Geleneği*, 20.

[33] Ahmed Cemal Umerî, *es-Sîretü'n-Nebeviyye fî mefhûmi'l-Kâdî İyâz* (Dâru'l-Maârif, 1988), 59.

kadılığına tayin edilmiş[34] ve bu göreviyle Murâbıt Devleti'nin son Sebte kadısı olarak tarihe geçmiştir.[35] Bu sıralarda Selâ ve Cezîterü'l-Hadrâ'ya Murâbıtlar lehine siyasi maksatlarla seyahat ettiği de bilinmektedir.[36] Muvahhidler'in bölgede gücünü iyiden iyiye artırması üzerine Sebte halkı, Muvahhid lideri Abdülmümin'e biat etmek durumunda kalmıştır. Kısa bir süre sonra, Sebteliler Kadı İyâz liderliğinde isyan etmeye teşebbüs etseler de başarısız olmuşlardır.[37] Bu isyan teşebbüsü sebebiyle Kadı İyâz, Muvahhidler tarafından zorunlu ikamete tabi tutularak Sebte'den uzaklaştırılmıştır. Merakeş'e vardığında hastalanmış yaklaşık 8 gün içinde 7 Cemâziyelâhir 544'te Cuma günü gece yarısı burada vefat ederek Babüîlân'a defnedilmiştir.[38]

Şema 1: Kadı İyaz hakkındaki bibliyografik bilgi içeren kaynakların atıf ilişkileri[39]

Yukarıda Kadı İyâz'ın hayatıyla alakalı öne çıkan başlıklar özet olarak şu şekildedir:

[34] Muhammed b. İyâz, *et-Ta'rîf bi'l-Kadı İyâz*, 11.
[35] Yılmaz, *Kâdî İyâz'ın Kitâbü'ş-Şifâ Adlı Eseri ve Osmanlı'da Şifâhânlık Geleneği*, 18.
[36] Muhammed b. İyâz, *et-Ta'rîf bi'l-Kadı İyâz*, 12.
[37] Umerî, *es-Sîretü'n-Nebeviyye fî mefhûmi'l-Kâdî İyâz*, 61.
[38] Muhammed b. İyâz, *et-Ta'rîf bi'l-Kadı İyâz*, 13.
[39] Maiko Noguchi, "Communicating a Biography: A Comparison of the Maghribi-Andalusi and Mashriqi Sources on al-Qāḍī ʿIyāḍ", *The maghrib in the mashriq: Knowledge, travel and identity*, ed. Ma Isabel Fierro – Mayte Penelas (Boston: De Gruyter, 2020), 164.

Tam Adı	Ebu'l-Fadl, İyâz b. Musa b. İyâz b. Amrûn b. Musa b. İyâz b. Muhammed b. Abdullah b. Musa b. İyâz el-Yahsûbî
Meşhur adı	Kadı İyâz
Doğum-Ölüm tarihi	476 yılı Şaban ayının ortalarında - 544 yılı 7 Cemâziyelâhir ayı Cuma günü gece yarısı
Mesleği	Kadı
Alt Nesli	Muhammed b. İyâz (oğlu), İyaz b. Muhammed (torunu), Muhammed b. İyâz (torununun oğlu)
Yaşadığı Şehirler	Sebte, Gırnata, Merakeş
Seyahat Ettiği Yerler	Endülüs (Kurtuba, Mürsiye), Selâ, Cezîretü'l-Hadrâ
Dini – Mezhebi	Sünnî İslam – Malikî
Mezarı	Babüîlân

Tablo 1: Kadı İyâz'ın hayatı ile ilgili öne çıkan unsurlar

Resim 1: Kadı İyâz'ın kabri

Kadı İyâz'ın Özet Kronolojik Hayatı

476 yılı Şaban ayının ortalarında: doğdu

507 yılı Cemaziyelevvel ayının ortalarında bir salı günü: Endülüs'e yola çıktı

507 yılı Cemâziyelâhirin başlarında bir salı günü: Kurtuba'ya vardı.

508 yılı Muharrem ayının bitimine beş gün kala: Mürsiye'ye yola çıktı.

508 yılı Safer ayının beşinde: Mürsiye'ye vardı.

508 yılı Cemâziyelâhir ayının yedisinde cumartesi günü: Sebte'ye döndü.

515 yılı Safer ayının bitimine 3 gün kala: Sebte kadılığı (16 yıl)

531 yılı Safer ayında: Gırnata kadılığı

532: Gırnata kadılığından azli, Sebte'ye dönüş

535: Sebte'nin Muvahhidlere karşı müdafaası

539: Tekrar Sebte kadılığı

544 yılı 7 Cemâziyelâhir cuma günü gece yarısı: Merakeş'te vefat.

1.1.2. Eserleri

Kadı İyâz'a atfedilen birçok eser bulunmaktadır. Onun eserlerini oğlu, Türâbî, Şevvat gibi araştırmacılar çeşitli tasniflere tabi tutmuştur. Oğlunun verdiği bilgilere göre toplam 19 eseri bulunmakdadır. Türâbî ise yirmi yedi, Şevvât da yirmi dokuz eseri olduğunu söylemektedir. Kadı İyâz'ın eserlerinin sayısı ve ona aidiyetleriyle ilgili detaylı bir çalışma yapılması gereği ortadadır. Bu karışıklığın bir sebebi de kimi araştırmacıların müstakil eser olarak gördüğü bir çalışmayı farklı bir araştırmacının kitap bölümü olarak değerlendirip müstakil bir eser olarak görmemesinden kaynaklanmaktadır.

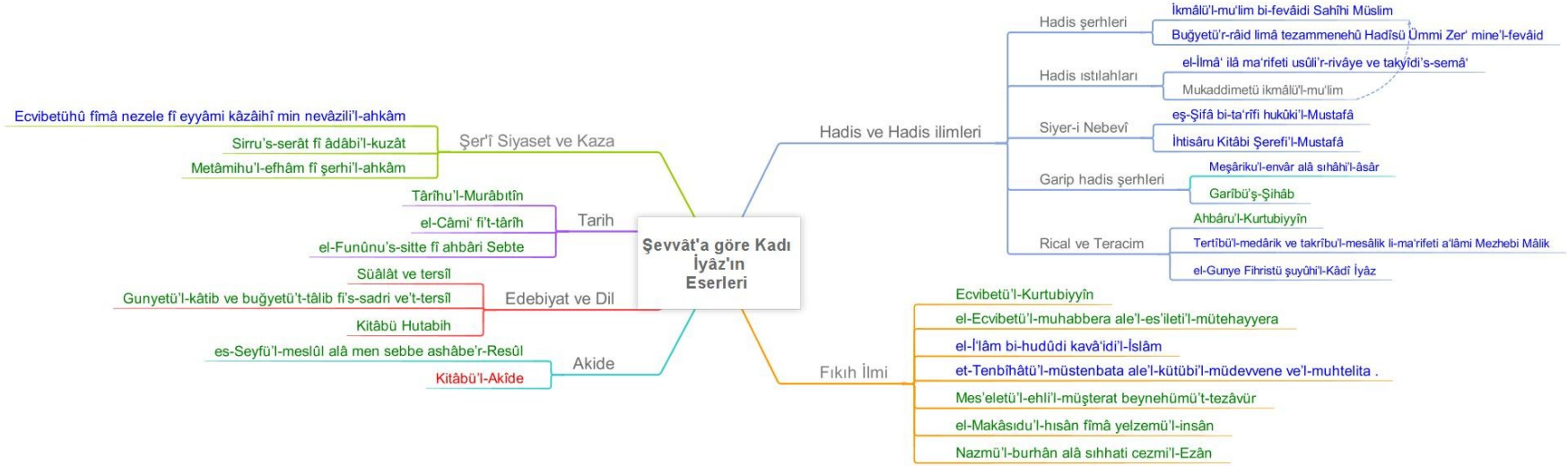
Burada söz konusu eserlerin tespiti noktasında müellifin oğlu olması dolayısıyla en güvenilir kaynak olarak kabul ettiğimiz için Muhammed b. İyâz'ı, en ayrıntılı tasnifi yaptığı için Şevvât'ı[40] ve daha genel bir tasnif çalışması yaptığı için de Türâbî'yi referans alarak birkaç şablon oluşturulmuştur. Bu şablonlar vesilesiyle okuyucular için Kadı İyâz'ın eserlerinin konularına göre tasnifi ve müellifine aidiyeti hususunda karşılaştırma yapabilme imkânı doğmuştur. Aşağıdaki şablonların hepsinde Ahmet Yılmaz'ın[41] tasnifi de renklendirme metodu ile gösterilmiştir. Buna göre **mavi** ile renklendirilen eserler Kadı İyâz'a aidiyetinde ittifak edilmiş olup günümüze ulaşan eserleri; **yeşil** ile renklendirilen eserler Kadı İyâz'a nispet edilmiş olmakla birlikte günümüze ulaşamayanları; **kırmızı** ile renklendirilenler ise Kadı İyâz'a nispet edilmiş olmasına rağmen ona ait olmayanları göstermektedir.

[40] Yılmaz, *Kâdî İyâz'ın Kitâbü'ş-Şifâ Adlı Eseri ve Osmanlı'da Şifâhânlık Geleneği*, 35.
[41] Yılmaz, *Kâdî İyâz'ın Kitâbü'ş-Şifâ Adlı Eseri ve Osmanlı'da Şifâhânlık Geleneği*, 35–51.

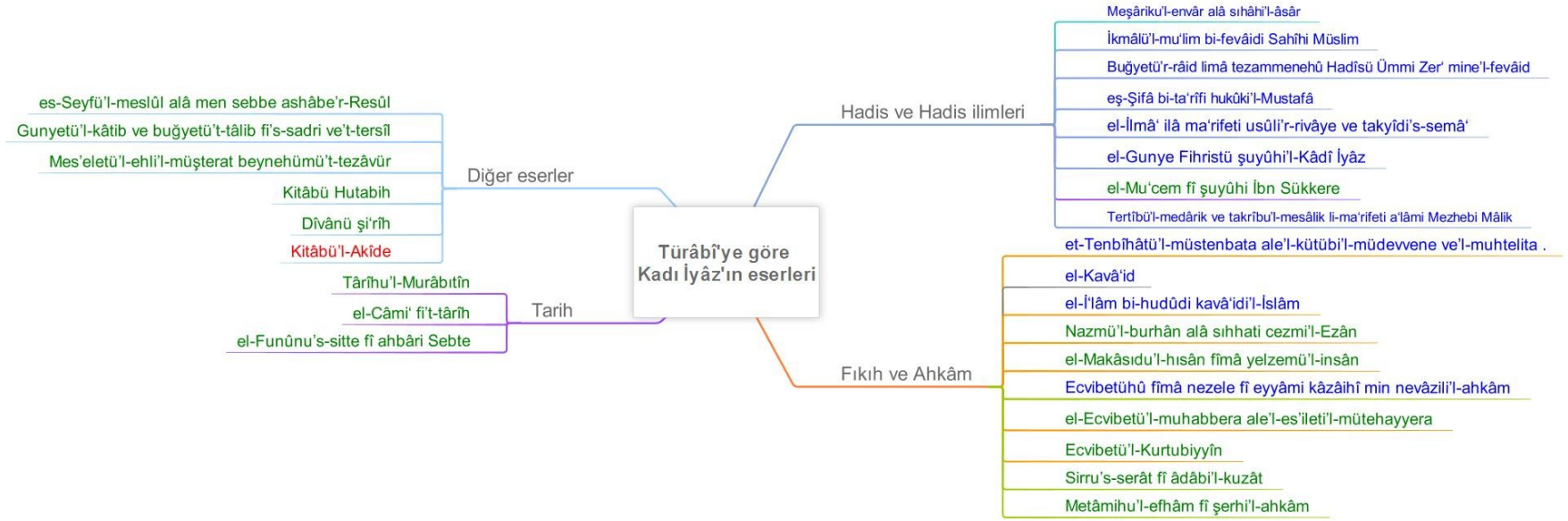
Şema 2: Muhammed b. İyâz'a[42] göre Kadı İyâz'ın eserleri

[42] Ayrıntılı bilgi için bkz. Muhammed b. İyâz, *et-Ta'rîf bi'l-Kadı İyâz*, 116–118.

Şema 3: Şevvât'ın[43] tasnifine göre Kadı İyâz'ın Eserleri

[43] Ayrıntılı bilgi için bkz. Şevvât, *el-Kâdî İyâz*.

Şema 4: Türâbî'nin tasnifine göre Kadı İyâz'ın eserleri

Bu velud kalemin eserlerinin birçoğunu Gırnata kadılığından azledilip hicrî 539'da ikinci kez Sebte kadılığına tayin edilene kadar geçen yedi yıl içinde yazdığı anlaşılmaktadır.[44] Şevvât'ın tespitine göre bazı eserlerini şu kronolojik sıralama ile yazmıştır: *eş-Şifâ* (Gırnata kadılığı esnasında), *el-İlmâ*', *İkmâlü'l-Mu'lim* (Gırnata kadılığı esnasında), *Meşâriku'l-Envâr*, *Tertîbü'l-Medârik*, *el-Gunye* (vefatına yakın bir zamanda).[45] Ayrıca müellifin *İkmâlü'l-Mu'lim*'de *el-Makâsıdu'l-hısân fîmâ yelzemü'l-insân*[46] ve *Buğyetü'r-râid limâ tezammenehû Hadîsü Ümmi Zer' mine'l-fevâid* isimli eserlere atıfta bulunması,[47] atfedilen bu iki eserin de *İkmâlü'l-Mu'lim*'den önce telif edildiğini göstermektedir.

Söz konusu Kadı İyâz'ın eserleri olunca en güvenilir bilgiyi oğlu Muhammed b. İyâz'dan edindiğimizi daha önce belirtmiştik. Oğlunun, eser isimlerini zikrederken aynı zamanda onları tasnif etmiş olması da önem arz etmektedir. Bu tasnif müellifin hayattayken tamamlayıp kendisine de okunan eserleri, mübeyyaz nüsha olarak bıraktığı eserleri ve tamamlamadığı eserleri şeklindedir.[48] İlk kısma dahil olan eserlerin telif sürecinin tüm basamaklarında müellifin tasarrufunun olduğunu görmekteyiz. İkinci kısımdaki eserler ise müellifin kendi müsveddelerini temize çekme yoluyla oluşturduğu mübeyyaz[49] bir nüshadan hareketle, telif sürecini oğlunun tamamladığı eserlerdir. Üçüncü kısımda ise müellifin tamamlayamadığı ancak babasının müsveddelerinden faydalanarak oğlunun tamamladığı eserler yer almaktadır. Bu tasnif dışında kalan iki eser de Muhammed b. İyâz'ın bizzat babasının hattıyla yazılmış nüshayı gördüğü için babasına ait olduğundan şüphe duymamakla birlikte sonradan bulamadığı eserlerdir. Ayrıca Muhammed b. İyâz'ın, babasının eserlerini hacimleri açısından çeşitli ifadelerle nitelendirmesi bu hususta da ayrı bir

[44] Şevvât, *el-Kâdî İyâz*, 233.

[45] Şevvât, *el-Kâdî İyâz*, 234–236.

[46] ʿIyāḍ b. Mūsā b. ʿIyāḍ al-Yaḥṣubī as-Sabtī, *İkmâlu'l-muʿlim bi-fevâʾidi Muslim*, thk. Yahyâ İsmâʿîl (Mısır: Dâru'l-Vefâʾ li't-Tıbâʿa ve'n-Neşr ve't-Tavzî, 1998), 1/205.

[47] ʿIyāḍ b. Mūsā b. ʿIyāḍ al-Yaḥṣubī as-Sabtī, *İkmâlu'l-muʿlim bi-fevâʾidi Muslim*, 7/471.

[48] (ما أكمله في حياته و قرئ عليه، ما تركه في مبيضاته، ما لم يكمله.) Muhammed b. İyâz, *et-Taʿrîf bi'l-Kadı İyâz*, 116–118.

[49] Mübeyyaz nüsha bizzat müellifin kendi hattıyla müsveddelerden temize çekerek oluşturduğu tezhipsiz, ilgili kitabın ilk hali olan, müellifinin insanlara kitap olarak sunulması için razı geldiği nüshadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Hibetullah Abdulfettâh, "el-Mahtûtâtu'l-Arabiyyetu'l-İslamiyyetu ke-Masdarin li't-Turâs: Neş'etu'l-Mahtûtâti ve Ehemmiyyetuhâ ve Envâ'uhâ", *el-Mecelletu'l-İlmiyyetu li-Kulliyeti's-Siyâhati ve'l-Fenâdiki Câmi'atü'l-İskenderiyye*, cilt: 18, 2021, 122.

tasnif olarak değerlendirilebilir.[50] Kadı İyâz'ın eserleri kısaca tanıtılırken önemine binaen bu tasniflere ilgili eserlerde atıfta bulunulacaktır.

Kadı İyâz'ın eserlerinin sayısı hususunda bir ihtilaf olduğu daha önce belirtilmişti. Burada Ahmet Yılmaz'ın[51] çalışmasındaki tasnife göre Kadı İyâz'a aidiyeti hususunda ittifak edilmiş yahut ona nispet edilmiş olup günümüze ulaşan eserler kısaca tanıtılacaktır.

1. **Ahbâru'l-Kurtubiyyîn:** Günümüze ulaşmadığı için hakkında kısıtlı bilgi olan eser,[52] Murat Gökalp'in tahminine göre Kadı İyâz'ın *Ecvibetu'l-Kurtubiyyîn* adıyla bilinen eseridir.[53]
2. **Buğyetü'r-râid limâ tezammenehû Hadîsü Ümmi Zer' mine'l-fevâid:** Müellifin hayattayken tamamlayıp kendisine okunarak kontrol edilen tek bölümden oluşan bir eseridir.[54] İçerisinde açıklanmaya muhtaç pek çok ibâreyi barındıran meşhur Ümmü Zer hadisinin şerhidir.
3. **el-Câmi' fi't-târîh:** Günümüze ulaşmayan eserin, Mağrib ve Endülüs'teki İslam devleti idarecileri ile Sebte kadı ve fakihleri hakkında telif ediliği belirtilmiştir.[55]
4. **Dîvânü şi'rîh:** Oğlu Muhammed b. İyâz, babasının oldukça mahir bir şair olduğunu belirtmektedir.[56] Şiirleri Peygamber muhabbeti ve övgüsü, memleket özlemi temalıdır.[57] Günümüze müstakil bir divan içinde ulaşmayan şiirlerinin bir kısmı oğlu ve pek çok müellifin verdiği şiir örneklerinden hareketle tespit edilebilmektedir.[58] Oğlu tarafından tertip edilen bu nüsha[59] da günümüze ulaşmamıştır.

---

[50] Söz konusu ifadelerin kaynaktaki orijinalleri "جزئ ـ أجزاء، سفر ـ أسفار"dır. *Cüz* cilt, *sifr* ise bölüm kelimesi ile çevirilmiştir.

[51] Bkz. Yılmaz, *Kâdî İyâz'ın Kitâbü'ş-Şifâ Adlı Eseri ve Osmanlı'da Şifâhânlık Geleneği*, 35.

[52] Şevvât, *el-Kâdî İyâz*, 224.

[53] Murat Gökalp, *Kadı Iyâz ve Şifâ Adlı Eserinde Peygamber Tasavvuru* (Ankara, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2005), 56.

[54] Muhammed b. İyâz, *et-Ta'rîf bi'l-Kadı İyâz*, 116.

[55] Gökalp, *Kadı Iyâz ve Şifâ Adlı Eserinde Peygamber Tasavvuru*, 56.

[56] Muhammed b. İyâz, *et-Ta'rîf bi'l-Kadı İyâz*, 4.

[57] Yılmaz, *Kâdî İyâz'ın Kitâbü'ş-Şifâ Adlı Eseri ve Osmanlı'da Şifâhânlık Geleneği*, 43.

[58] Yılmaz, *Kâdî İyâz'ın Kitâbü'ş-Şifâ Adlı Eseri ve Osmanlı'da Şifâhânlık Geleneği*, 43.

[59] Gökalp, *Kadı Iyâz ve Şifâ Adlı Eserinde Peygamber Tasavvuru*, 55.

5. **Ecvibetühû fîmâ nezele fî eyyâmi kâzâihî min nevâzili'l-ahkâm:** Ahmet Yılmaz'a göre bu eser *Ecvibetü'l-Kurtibyyîn* isimli eserin genişletilmiş şeklidir.[60] Nitekim Muhammed b. İyaz da *Ecvibetü'l-Kurtubiyyîn'*i babasının müsveddeleri arasında müstakil olarak bulamadığını lakin kadı iken Kurtubalılara verdiği birtakım fıkhî cevaplara rast geldiğini ifade etmektedir. Babasının verdiği bu cevapları İbni Malik'ten sonra ortaya çıkan önemli fıkhî meselelerle de birleştirerek yeni bir tasnifle bu kitabı hazırlamıştır.[61] Bu eser, o dönemde karşılaşılan fıkhî problemlere üretilen çözümleri gösterdiği için oldukça önemlidir.[62]
6. **Ecvibetü'l-Kurtubiyyîn:** Muhammed b. İyâz'ın babasının el yazmasını görüp de sonradan bulamadığı iki eserden biridir.[63]
7. **el-Ecvibetü'l-muhabbera ale'l-es'ileti'l-mütehayyera:** Oğlunun, babasının müsveddelerinden faydalanarak tamamladığı eserlerdendir.[64] Eser**,** Kadı İyâz**'**a kadı iken sorulmuş soruları ve cevaplarını içermektedir.[65] Eserin günümüze ulaşıp ulaşmadığı bilinmemektedir.[66]
8. **el-Funûnu's-sitte fî ahbâri Sebte:** Müellife ait mübeyyaz nüshadan oğlunun tamamladığı eserlerdendir.[67] Eser, *el-Uyûnu's-Sitte fî Ahbâri Sebte* adıyla da zikredilmektedir.[68] Sebte hakkında telif edilmiş olup şehirle ilgili ayrıntılı bilgi verilmekte ve bölge alimleri tanıtılmaktadır.[69]
9. **el-Gunye Fihristü şuyûhi'l-Kadı İyâz:** Müellif hayattayken tamamlanıp kendisine okunarak kontrol edilen tek ciltlik bir eseridir.[70] Kadı İyaz'ın hocalarının biyografisini ihtiva etmektedir. [71] Bu eser vesilesiyle müellifin iki

[60] Yılmaz, *Kâdî İyâz'ın Kitâbü'ş-Şifâ Adlı Eseri ve Osmanlı'da Şifâhânlık Geleneği*, 41.
[61] Ebû Abdillah Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî, *et-Târîhu'l-evsat*, thk. Mahmûd İbrâhîm Zâyed (Halep / Kâhire: Dâru'l-Va'y / Mektebetü Dâri't-Turâs, 1977), 118.
[62] Yılmaz, *Kâdî İyâz'ın Kitâbü'ş-Şifâ Adlı Eseri ve Osmanlı'da Şifâhânlık Geleneği*, 41.
[63] Muhammed b. İyâz, *et-Ta'rîf bi'l-Kadı İyâz*, 117–118.
[64] Muhammed b. İyâz, *et-Ta'rîf bi'l-Kadı İyâz*, 118.
[65] Gökalp, *Kadı Iyâz ve Şifâ Adlı Eserinde Peygamber Tasavvuru*, 52.
[66] et-Türâbî, *el-Kâdî İyâz*, 164.
[67] Muhammed b. İyâz, *et-Ta'rîf bi'l-Kadı İyâz*, 116.
[68] Gökalp, *Kadı Iyâz ve Şifâ Adlı Eserinde Peygamber Tasavvuru*, 56.
[69] Şevvât, *el-Kâdî İyâz*, 233.
[70] Muhammed b. İyâz, *et-Ta'rîf bi'l-Kadı İyâz*, 116.
[71] Ebû Abdillah Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî, *et-Târîhu'l-evsat*, 117.

yüz yirmi eseri ilmî açıdan elde ettiği bilgisine ulaşılmaktadır. [72] Kadı İyâz'ın yaşadığı dönemde bölgesinin âlimlerini tanıtması bakımından önemli bir kaynaktır.[73]

10. **Gunyetü'l-kâtib ve buğyetü't-tâlib fi's-sadri ve't-tersîl:** Oğlunun, babasının müsveddelerinden faydalanarak tamamladığı eserlerdendir.[74] Türâbî, günümüze ulaşamayan eserin[75] mektup yazma ve hitabet sanatı ile ilgili olduğunu söylemektedir. [76]
11. **İhtisâru kitâbi Şerefi'l-Mustafâ:** Abdülmelik b. Muhammed el-Harkûşî'nin (ö.) *Şerefü'l-Mustafâ* isimli eserinin ihtisarıdır. Müellifin bu eser ile *eş-Şifâ* isimli eserine bir tür hazırlık yaptığı belirtilmiştir.[77]
12. **Garîbü'ş-Şihâb:** Günümüze ulaşamayan eserde[78] Ebû Abdullah Muhammed b. Selâme el-Kudâî'nin (ö. 454/1062) *Şihâbü'l-Ahbâr fi'l-hikemi ve'l-emsâl ve'l-âdâb* isimli kitabındaki açıklanmaya muhtaç kelimeler şerh edilmiştir.[79]
13. **İkmâlü'l-mu'lim bi-fevâidi Sahîhi Müslim:** Müellifin hayattayken tamamlayıp kendisine okunarak kontrol edilen on dokuz ciltlik[80] hacimli bir eseridir. Eser, Müslim'in (ö. 264/877) önemli hadis kaynaklarından biri olan *Sahîh'*inin şerhidir. Kadı İyâz, Mâzerî'nin (536/1141) bu eser üzerine yazdığı şerhte gördüğü eksiklikleri tamamlamak maksadıyla bu şerhi kaleme almıştır.[81]
14. **el-İ'lâm bi-hudûdi kavâ'idi'l-İslâm:** Müellifin hayattayken tamamlayıp kendisine okunarak kontrol edilen tek ciltlik bir eseridir.[82] İslam'ın beş esasını içeren eser çocuklar için yazılmıştır**.**[83]
15. **el-İlmâ' ilâ ma'rifeti usûli'r-rivâye ve takyîdi's-semâ':** Müellifin hayattayken tamamlayıp kendisine okunarak kontrol edilen tek bölümlük bir

---

[72] Şevvât, *el-Kâdî İyâz*, 226.
[73] Yılmaz, *Kâdî İyâz'ın Kitâbü'ş-Şifâ Adlı Eseri ve Osmanlı'da Şifâhânlık Geleneği*, 36.
[74] Muhammed b. İyâz, *et-Ta'rîf bi'l-Kadı İyâz*, 117.
[75] Gökalp, *Kadı Iyâz ve Şifâ Adlı Eserinde Peygamber Tasavvuru*, 55.
[76] et-Türâbî, *el-Kâdî İyâz*, 166.
[77] Akif Köten, "Kadı İyaz, Hayatı, Eserleri ve *eş-Şifâ*'sının Özellikleri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: VII, 1998, 273.
[78] Şevvât, *el-Kâdî İyâz*, 224.
[79] Şevvât, *el-Kâdî İyâz*, 224.
[80] Muhammed b. İyâz, *et-Ta'rîf bi'l-Kadı İyâz*, 116.
[81] Köten, "*Kadı İyaz, Hayatı, Eserleri ve eş-Şifâ'sının Özellikleri*", 272.
[82] Muhammed b. İyâz, *et-Ta'rîf bi'l-Kadı İyâz*, 116.
[83] Şevvât, *el-Kâdî İyâz*, 227.

eseridir.[84] el-İlmâʿ, Mağrib'de telif edilen ilk müstakil hadis usûlü eseridir.[85] Yüz elliyi aşkın rivâyeti barındıran[86] eser, hadis usûlünün esaslarını detaylı bir şekilde izah etmek amacıyla telif edilmiştir. [87] Telif tarihi kesin olmamakla birlikte kaynaklardaki bilgilerin değerlendirilmesi neticesinde, eserin hicrî 515-531 yılları arasında telif edildiği tahmin edilmektedir. [88]

16. **el-Kavâ'id:** Türâbî'ye göre bu eser *el-İ'lâm*'ın muhtasarıdır.[89]
17. **Kitâbü Hutabih:** Müellifin hayattayken tamamlayıp kendisine okunarak kontrol edilen tek bölümlük bir eseridir.[90] Muhammed b. İyâz babasının kuvvetli bir hatip olduğunu vurgulamaktadır.[91] Eserin isminin "onun hutbelerine dair kitap" olmasından hareketle Kadı İyâz'ın hutbelerinin bir başkası tarafından derlendiği ve kitap haline getirildiği söylenebilir.[92] Eserin, müellifin elli hutbesini ihtiva ettiği bilinmektedir.[93] Eserdeki hutbelerin, hatiplik yönünün kuvvetli olması dolayısıyla Kadı İyâz'a aidiyeti hususunda bir şüpheye mahal yoktur.
18. **el-Makâsıdu'l-hısân fîmâ yelzemü'l-insân:** Oğlunun, babasının müsveddelerinden faydalanarak tamamladığı eserlerdendir.[94] Günümüze ulaşıp ulaşmadığı hususunda bir bilgi yoktur.[95] Bu eserin müellifin bir diğer eseri olan *el-İ'lâm bi-Hudûdi Kavâidi'l-İslâm* olma ihtimali de vardır.[96]
19. **Metâmihu'l-efhâm fî şerhi'l-ahkâm:** Günümüze ulaşmayan[97] eserin, Kadı İyâz'a yanlışlıkla nisbet edildiği düşünülmektedir.[98]

---

[84] Muhammed b. İyâz, *et-Ta'rîf bi'l-Kadı İyâz*, 116.
[85] Ali Yücel, *Kādî Iyâz (Ö. 544/1149) ve el-İlmâ' ilâ Ma' rifeti Usûlir-Rivâye ve Takyîdis-Semâ isimli eseri* (İstanbul, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 70.
[86] Yücel, *Kādî Iyâz (Ö. 544/1149) ve el-İlmâ' ilâ Ma' rifeti Usûlir-Rivâye ve Takyîdis-Semâ isimli eseri*, 57.
[87] Yücel, *Kādî Iyâz (Ö. 544/1149) ve el-İlmâ' ilâ Ma' rifeti Usûlir-Rivâye ve Takyîdis-Semâ isimli eseri*, 69.
[88] Yücel, *Kādî Iyâz (Ö. 544/1149) ve el-İlmâ' ilâ Ma' rifeti Usûlir-Rivâye ve Takyîdis-Semâ isimli eseri*, 67.
[89] et-Türâbî, *el-Kâdî İyâz*, 161.
[90] Muhammed b. İyâz, *et-Ta'rîf bi'l-Kadı İyâz*, 116.
[91] Muhammed b. İyâz, *et-Ta'rîf bi'l-Kadı İyâz*, 6.
[92] Gökalp, *Kadı Iyâz ve Şifâ Adlı Eserinde Peygamber Tasavvuru*, 55.
[93] Şevvât, *el-Kâdî İyâz*, 232.
[94] Muhammed b. İyâz, *et-Ta'rîf bi'l-Kadı İyâz*, 117.
[95] et-Türâbî, *el-Kâdî İyâz*, 162.
[96] Şevvât, *el-Kâdî İyâz*, 229.
[97] Şevvât, *el-Kâdî İyâz*, 230.
[98] et-Türâbî, *el-Kâdî İyâz*, 157.

20. **Mes'eletü'l-ehli'l-müşterat beynehümü't-tezâvür:** Müellife ait mübeyyaz nüshadan oğlunun tamamladığı tek ciltlik bir eserdir.[99] Günümüze ulaşmamıştır.[100]
21. **Meşâriku'l-envâr alâ sıhâhi'l-âsâr:** Müellife ait mübeyyaz nüshadan oğlunun tamamladığı beş ciltten oluşan hacimli bir eserdir.[101] Buhârî ve Müslim'in *Sahîh*leri ile İmam Mâlik'in *Muvatta*'ındaki açıklanmaya muhtaç kelimeleri izah etmek, hatalı kelimeleri tashih etmek amacıyla telif edilmiştir. İlgili kelimeler alfabetik olarak tasnif edilmiştir.[102] Müellifin hadis ilminde otorite olduğunu gösteren bir eserdir.[103]
22. **Nazmü'l-burhân alâ sıhhati cezmi'l-ezân:** Müellife ait mübeyyaz nüshadan oğlunun tamamladığı tek ciltlik bir eserdir.[104] Günümüze ulaşmamıştır.[105]
23. **el-Mu'cem fî şuyûhi İbn Sükkere:** Müellifin hayattayken tamamlayıp kendisine okunarak kontrol edilen tek bölümlük bir eseridir.[106] Türâbî'nin çok aramasına rağmen bulamadığı bu eser günümüze ulaşmamıştır.[107] İsminden hareketle eserin; Kadı İyâz'ın, İbn Sükkere diye bilinen hocası Ali es-Sadefî'nin hocaları hakkında bilgi verdiği düşünülebilir.
24. **es-Seyfü'l-meslûl alâ men sebbe ashâbe'r-Resûl:** Müellifin *Şifâ* isimli eserinde Peygamber ashabına dil uzatanların dindeki konumu ve cezalarıyla ilgili bir bölüm vardır. Bu eser de isminden anlaşıldığı üzere aynı konuyu ele almaktadır. Dolayısıyla eser Şifâ'nın ilgili bölümünün mufassal bir hali yahut ona hazırlık çalışması olarak değerlendirilebilir.[108] Günümüze ulaşmamıştır.
25. **Sirru's-serât fî âdâbi'l-kuzât:** Muhammed b. İyâz'ın babasının el yazmasını görüp de sonradan bulamadığı iki eserden biridir.[109] Eserin isminden hareketle

[99] Muhammed b. İyâz, *et-Ta'rîf bi'l-Kadı İyâz*, 117.
[100] Şevvât, *el-Kâdî İyâz*, 229.
[101] Muhammed b. İyâz, *et-Ta'rîf bi'l-Kadı İyâz*, 117..
[102] Yılmaz, *Kâdî İyâz'ın Kitâbü'ş-Şifâ Adlı Eseri ve Osmanlı'da Şifâhânlık Geleneği*, 39.
[103] et-Türâbî, *el-Kâdî İyâz*, 161.
[104] Muhammed b. İyâz, *et-Ta'rîf bi'l-Kadı İyâz*, 117.
[105] Şevvât, *el-Kâdî İyâz*, 229.
[106] Muhammed b. İyâz, *et-Ta'rîf bi'l-Kadı İyâz*, 116.
[107] et-Türâbî, *el-Kâdî İyâz*, 157.
[108] Köten, "*Kadı İyaz, Hayatı, Eserleri ve eş-Şifâ'sının Özellikleri*", 273.
[109] Muhammed b. İyâz, *et-Ta'rîf bi'l-Kadı İyâz*, 118.

kadılığın şartlarıyla ilgili hususları ihtiva ettiği söylenebilir.[110] Günümüze ulaşmayan eserin Kadı İyâz'ın vefatının ardından kaybolmuş olma ihtimali söz konusudur.[111]

26. **Süâlât ve tersîl:** Günümüze ulaşmamıştır.[112]
27. **eş-Şifâ bi-ta'rîfi hukûki'l-Mustafâ:** Müellifin hayattayken tamamlayıp kendisine okunarak kontrol edilen eserlerindendir.[113] Eser, bu çalışmanın kaynak metni olduğu için ilerde ayrıntılı bir şekilde tanıtılacağından burada bilgi verilmemiştir.
28. **et-Tenbîhâtü'l-müstenbata ale'l-kütübi'l-müdevvene ve'l-muhtelita:** Müellifin hayattayken tamamlayıp kendisine okunarak kontrol edilen eserlerindendir. On cilttir. [114] Eserde, Mâlikî fıkhının temel kaynaklarından biri olan Sahnûn'un (ö. 240/854) Mâlikî fıkhına dair eseri *el-Mudevvenetu'l-Kubrâ'*daki lafızların müşkil tarafları izah edilmektedir.[115] Ayrıca eserde; namaz, hac, zekât ve oruç gibi temel ibâdetlerin Mâlikî mezhebindeki hükümleri izah edilmiştir. [116]
29. **Terâcimü Ağlebiyye müstahrece min Medâriki'l-Kadı İyâz:** *Tertîbü'l-medârik*'de adı geçen yüz yetmiş üç şahıs hakkındaki biyografik bilgiyi ihtiva etmektedir.[117]
30. **Târîhu'l-Murâbıtîn:** Günümüze ulaşmayan bu eserin, müellifin *el-Câmi' fi't-târîh* isimli eserinde bulunan bir bölüm olma ihtimali dile getirilmiştir.[118]
31. **Tertîbü'l-medârik ve takrîbu'l-mesâlik li-ma'rifeti a'lâmi Mezhebi Mâlik:** Müellifin hayattayken tamamladığı bir eserdir.[119] Yalnız eser müellifin vefatına yakın bir zamanda telif edildiği için talebeleri eseri dinleme imkanı

---

[110] Şevvât, *el-Kâdî İyâz*, 230.
[111] et-Türâbî, *el-Kâdî İyâz*, 165.
[112] Şevvât, *el-Kâdî İyâz*, 232.
[113] Muhammed b. İyâz, *et-Ta'rîf bi'l-Kadı İyâz*, 116.
[114] Muhammed b. İyâz, *et-Ta'rîf bi'l-Kadı İyâz*, 116.
[115] M. Yaşar Kandemir, "Kādî İyâz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), XXIV/117.
[116] et-Türâbî, *el-Kâdî İyâz*, 162.
[117] Yılmaz, *Kâdî İyâz'ın Kitâbü'ş-Şifâ Adlı Eseri ve Osmanlı'da Şifâhânlık Geleneği*, 40.
[118] et-Türâbî, *el-Kâdî İyâz*, 166.
[119] Muhammed b. İyâz, *et-Ta'rîf bi'l-Kadı İyâz*, 116.

bulamamıştır.[120] Mâlikî âlimlerinin tasnife tabi tutularak tanıtıldığı eserde tarih, akîde, fıkıh, cerh ve ta'dîl, usûl, tasavvuf, zühd, edebiyat ve şiir gibi hususlarda bilgiler de yer almaktadır.[121]

[120] Şevvât, *el-Kâdî İyâz*, 224–225.
[121] Gökalp, *Kadı Iyâz ve Şifâ Adlı Eserinde Peygamber Tasavvuru*, 54.

1.2. İBRÂHİM HANÎF EFENDİ'NİN HAYATI

1.2.1. İsmi

Müellifin ismiyle ilgili en ayrıntılı ifadeyi Müstakimzâde Süleyman Sadeddin (ö. 1202/1788) zikretmektedir. Buna göre müellifin tam adı, Mîr İbrahîm Hanîf b. Mustafa b. Ahmed b. İbrahim Paşa b. Muhammed'dir.[122] Diğer kaynaklarda müelliften bahsedilirken Hanîf mahlaslı İbrahim b. Mustafa,[123] Hanîf İbrâhim Efendi,[124] İbrahim Hanîf Efendi,[125] İbrahim Hanîf Bey,[126] İbrâhim b. Mustafa Hanîf er-Rûmî şeklindeki adlandırmalar da mevcuttur.[127] Bu çalışmada bizzat kendi eserlerinde ve müellifin oğlu Ahmed Tâhir Efendi'nin *Keşfü'z-Zünûn* zeylinde babasının eserlerini tanıtırken kullandığı İbrahim Hanîf Efendi isimlendirmesi tercih edilmiştir.

Ayrıca kaynaklarda müelliften bahsedilirken "Şârih-i Şifâ" lakabının kullanılması da dikkat çekmektedir.[128]

1.2.2. Ailesi

Hanîf İbrâhim Efendi'nin babası Üskübî Mustafa Efendi "kibâr-ı ricâl-i hâcegân"dan[129] iken Bağdat defterdârı olmuş, oradan döndüğünde ise Sultan III. Ahmet döneminin başlarında Tokat'ta vefat etmiştir.[130] Dedesi Mîr Ahmed Üsküp âyânı[131] iken dedesinin babası İbrahim Paşa (ö. 1145/1733)[132] ise Mısır emirlerinden

---

[122] Müstakimzâde Süleyman Sadeddin, *Tuhfe-i Hattatin*, 43.

[123] Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn* (İstanbul: Vekâletu'l-Maârif, 1951-1955), 1/39.

[124] Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, Seyit Ali Kahraman, Nuri Akbayar (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), 605; Sadık Erdem, *Râmiz ve Âdâb-ı Zurafâ'sı: İnceleme, tenkidli metin, indeks, sözlük* (Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 1994), 84; Râmiz, *Âdâb-ı Zurefâ* (İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Koleksiyonu, 3873), 29a; Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı müellifleri*, M. A. Yekta Saraç (Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2016), 294; Cemil Akpınar, "Hanîf İbrâhim Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), XVI/39–42.

[125] Sıddık Hasan Hân, *et-Tâcü'l-mükellel min cevâhiri meʾâṣiriʾṭ-ṭırazi'l-âḫiri ve'l-evvel* (Katar: Vizâretu Umûmi'l-Evkâf, 1427), 384.

[126] Fatîn Davud, *Hâtimetü'l-Eş'âr (Fatîn Tezkiresi)*, Ömer Çiftçi (PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017), 118.

[127] Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn* (Beyrut: Mektebetu'l-Müsennâ, 1376/1957), 1/113.

[128] Bkz. Müstakimzâde Süleyman Sadeddin, *Tuhfe-i Hattatin*, 43.

[129] Osmanlı bürokrasisinde önemli kalem âmirleri için kullanılan bir tabir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet İpşirli, "Hâcegân", *TDV İslam Ansiklopedisi* (Erişim 19 Haziran 2023).

[130] Müstakimzâde Süleyman Sadeddin, *Tuhfe-i Hattatin*, 43; Erdem, *Râmiz ve Âdâb-ı Zurafâ'sı: İnceleme, tenkidli metin, indeks, sözlük*, 84; Râmiz, *Âdâb-ı Zurefâ* (Esad Efendi Koleksiyonu, 3873), 29a.

[131] Müstakimzâde Süleyman Sadeddin, *Tuhfe-i Hattatin*, 43.

[132] Müstakimzâde Süleyman Sadeddin, *Tuhfe-i Hattatin*, 43.

Rumeli valisidir. Müellifin Mîr Muhammed b. Mustafa isminde, kendisinden küçük bir erkek kardeşi olduğu bilinmektedir.[133] Ayrıca İbrahim Hanîf Efendi'nin kayın pederi meşhur zâhidlerden Abacı Hüseyin Bey'dir.[134]

Müellifin çekirdek ailesine gelince bilinen iki oğlu olduğu söylenebilir. Oğullarından biri *Keşfü'z-Zünûn* zeyli *Âsâr-ı Nev* ve *Sefînetü'l-Kasâ'id ve Defînetü'l-Fevâ'id* isimli eserleri olan Ahmed Tâhir Efendi'dir (ö. 1217/1802-03). Ahmed Tâhir Efendi Hanîfzâde lakabıyla meşhur olmuştur.[135] *Âsâr-ı Nev*'de, Ahmed Tâhir Efendi'nin, İbrahim Hanîf Efendi'nin ismi zikredildiğinde "vâlid-i fakîr" gibi sıfatlarla onun kendi babası olduğuna işaret etmesi[136] ve müellifin *Dürrü's-sehâbe fî fezâili'l-hat ve'l-kitâbe* isimli eserinin bir nüshasının fevâit kaydında Ahmed Tâhir b. İbrahim Hanîf isimli bir şahsın doğum tarihinin ayrıntısı ile kaydedilmesi[137] onların baba-oğul oldukları hususunda şüpheye mahal bırakmamaktadır. Diğer oğlu *Hilyetü'l-Evliyâ ve Ravzatü'l-Asfiya* müellifi Süleymân Vecdî'nin ise İbrâhîm Hanîf Efendi'ye nispetini sadece Bağdatlı İsmail Paşa (ö. 1920) haber verdiği için bu malumatı ihtiyatla karşılamak gerektiği düşünülmektedir.[138]

Müellifin, kendisinden hüsn-i hat dersi alan Hafız Ahmed Efendi'yi kızı ile evlendirdiği kaynaklarda yer alan bir hususdur.[139] Dolayısı ile müellifin, ismi bilinmeyen bir kızı ve Hafız Ahmed Efendi adında bir damadı olduğu da söylenebilir. Ayrıca müellifin Mîr Muhammed b. Mustafa ve Muhammed Şerîf b. Muhammed b. Mustafa isimli yeğenleri olduğu da kaynaklarda geçmektedir.[140]

Babası	Üskübî Mustafa Efendi
Dedesi	Mîr Ahmed
Dedesinin babası	İbrahim Paşa

[133] Müstakimzâde Süleyman Sadeddin, *Tuhfe-i Hattatin*, 458.

[134] Müstakimzâde Süleyman Sadeddin, *Tuhfe-i Hattatin*, 43.

[135] Muhammet İnce, "Ahmet Tâhir Efendi, Hânifzâde", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü* (Erişim 9 Mayıs 2023).

[136] Hacı Halife Mustafa b. Abdullah Katib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn = Lexicon Bibliographicum et Encyclopaedicum*, çev. Gustav Flügel (Beyrut: Dâru Sadır, 1835'in tıpkıbasımı), 542.

[137] İbrahim Hanîf Efendi, *Dürrü's-Sehâbe fî Fezâili'l-hat ve'l-kitâbe* (İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Koleksiyonu, 311/3), 30a.

[138] Bağdatlı İsmail Paşa, *İzâhu'l-Meknûn*, thk. Muhammed Şerefeddîn Yaltkaya, Rıfat Bilge Kılıç (İstanbul: Vekâletu'l-Maârif, 1945-1947), 3/420.

[139] Ketebe, "Hâfız Ahmed Efendi" (Erişim 29 Mayıs 2023).

[140] Müstakimzâde Süleyman Sadeddin, *Tuhfe-i Hattatin*, 447.

Kardeşi	Mîr Muhammed bin Mustafa
Çocukları	Ahmed Tâhir Efendi, Süleymân Vecdî, İsmi bilinmeyen kızı
Kayın Pederi	Abacı Hüseyin Bey
Damadı	Hâfız Ahmed Efendi
Yeğeni	Muhammed Şerîf bin Muhammed bin Mustafa

Tablo 2: İbrahim Hanîf Efendi'nin aile fertleri

1.2.3. Eğitimi

İyi bir hattat olan İbrahim Hanîf Efendi, sülüs ve nesih hatlarında önce İsmail Efendizâde Abdî Efendi'den, sonra da Abdî Ağa'dan ders almıştır. Muhammed Refi Efendi'den (ö. 1183/1769) talik hattını çok kısa sürede meşk ederek bu hatta bir hayli ilerlemiş, Eğrikapılı Mehmed Râsim Efendi'den (ö. 1169/1756) ise ketebe almıştır.[141] Bununla birlikte tuğra, siyâkat ve farklı yazı çeşitlerinde de kabiliyet sahibi olduğu bilinmektedir.[142] Kendisinin Hâfız Osman Efendi'nin (ö. 1110/1698) Edirne'ye taalluk eden şakirlerinin birinci silsilesinde yer aldığı belirtilmektedir.[143]

Ayrıca Abdülvehhâb b. Ahmed Berekât el-Ahmedî et-Tantâvî'den (ö. 1154 ?) *Sahîh-i Buhâri* icazeti almıştır.[144]

Aldığı eğitim tüm ayrıntısı ile bilinmese de müellifin bu eğitim neticesinde Farsça ve Arapça tercüme hususunda akranları arasında övüldüğü, fıkıh ve edebiyatta da mümtaz bir alim olduğu bilinmektedir.[145]

1.2.4. Meslekî Hayatı

İbrahim Hanîf Efendi, Abacı Hüseyin Efendi'ye damat olmasıyla önce Bostancı Ocağı kâtibi sonra Koca Mustafa Paşa evkâfı kâtipliğine tayin edilmiştir.[146] 20 Cemâziyelevvel 1147'de (18 Ekim 1734) dersiyye-i Abdulkâdir hâricine müderris[147]

---

[141] Müstakimzâde Süleyman Sadeddin, *Tuhfe-i Hattatin*, 43.

[142] Erdem, *Râmiz ve Âdâb-ı Zurafâ'sı: İnceleme, tenkidli metin, indeks, sözlük*, 85; Râmiz, *Âdâb-ı Zurefâ* (Esad Efendi Koleksiyonu, 3873), 29a.

[143] Melike Beşer Tek, *Riyâz-ı Belde-i Edirne eseri nüshalarında Ravzatü'l-Hattâtîn bölümü* (İstanbul, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 83.

[144] Akpınar, *Hanîf İbrâhim Efendi*, "Hanîf İbrâhim Efendi", XVI/39–42. İcâzetnâme nüshası için bkz. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Arapça Yazmalar, nr. 3454/10, vr. 133b.

[145] Erdem, *Râmiz ve Âdâb-ı Zurafâ'sı: İnceleme, tenkidli metin, indeks, sözlük*, 85; Râmiz, *Âdâb-ı Zurefâ* (Esad Efendi Koleksiyonu, 3873), 29a.

[146] Müstakimzâde Süleyman Sadeddin, *Tuhfe-i Hattatin*, 341.

[147] Reis Hâcesi Ahmed Efendi yerine.

olmuştur. Ardınan bir süre Kadıasker Hasan Efendi Medresesi'nde tedrîs faaliyetlerini sürdürmüştür. 21 Rebiülahir 1166'da (25 Şubat 1753) Sahn-ı Semân Medresesi'ne müderris[148] tayin edilmiştir. Ertesi yıl 5 Rebiülevvel 1167'de (31 Aralık 1753) Mimar Kâsım Medresesi'ne[149] nakledilmiştir.[150] Bu medresede ne kadar çalıştığı tayin edilememekle birlikte buradaki görevini ifa ettikten sonra Süleymaniye Medresesi'nde müderrislik yapmaya başladığı ve Cemaziyelâhir 1177'de (Aralık 1763) ise bu görevini sürdürmekte olduğu bilinmektedir.[151] İbrahim Hanîf Efendi, tedrîs faaliyetleriyle meşgul olduğu bir sırada bir müddet Haremeyn-i Muhteremeyn müfettişliği de yapmıştır.[152] İstinsah ettiği eserlerde yer alan "el-Hâc" ifadesi de zaten onun hac vazefesini de yerine getirdiğini göstermektedir. Müellifin *ed-Dürrü's-semîn fî şerhi'l-Erba'în* isimli eserini Mekke'de telif ettiği bilindiğine göre Şevval 1153'te (Ocak 1741), teftîş görevine devam ettiği söylenebilir. Ayrıca birtakım resmi yazışmalar dikkate alındığında Safer 1170'te (Kasım 1756) de hala Haremeyn-i Muhteremeyn müfettişidir.[153]

İbrahim Hanîf Efendi, meslekî hayatında ilmiye sınıfındakilerin erişebileceği önemli mertebelerden biri olan kadılık[154] makamına da ulaşmıştır. 1177 yılı Ramazan ayında (Mart 1764) Galata kadısı[155] olmuş, 1185 yılının Zilkâde ayında (Şubat 1772) en son meslekî görevi olan Bursa kadılığına tayin edilmiştir.[156] Bursa kadısı olarak ne kadar görev yaptığı bilinmemektedir. Müellifin vefat tarihi (Şevval 1189/Aralık 1775) dikkate alındığında, kendisinin buradaki görev süresinin dört yıldan az olduğu

[148] Tabib Hüseyin Efendizâde Mustafa Efendi yerine.

[149] Ahmed Paşazâde Veliyyüddîn Bey Efendi yerine.

[150] Erdem, *Râmiz ve Âdâb-ı Zurafâ'sı: İnceleme, tenkidli metin, indeks, sözlük*, 84; Râmiz, *Âdâb-ı Zurefâ* (Esad Efendi Koleksiyonu, 3873), 29a.

[151] İbrahim Hanîf Efendi, *Muhtasarü'l-A'dâd* (İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Aşir Efendi Koleksiyonu, 418/3), 186a.

[152] Müstakimzâde Süleyman Sadeddin, *Tuhfe-i Hattatin*, 43; Erdem, *Râmiz ve Âdâb-ı Zurafâ'sı: İnceleme, tenkidli metin, indeks, sözlük*, 85; Râmiz, *Âdâb-ı Zurefâ* (Esad Efendi Koleksiyonu, 3873), 29a; Sıddık Hasan Hân, *et-Tâcü'l-mükellel min cevâhiri meʾâṯiri'ṭ-ṭırazi'l-âḫiri ve'l-evvel*, 384.

[153] Sadi Bayram, "Ayaş Vakfiyeleri Üzerine Bir Deneme", *Ayaş ve Bünyamin Ayaşi Sempozyumu Bildiri Kitabı* (Ankara: Ayaş Belediyesi, 1993), 143–156.

[154] Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, 1/27,113; Bağdatlı İsmail Paşa, *Bağdatlı İsmail Paşa*, 1/39.

[155] Muğlavî Mehmed Efendi yerine.

[156] Erdem, *Râmiz ve Âdâb-ı Zurafâ'sı: İnceleme, tenkidli metin, indeks, sözlük*, 85; Râmiz, *Âdâb-ı Zurefâ* (Esad Efendi Koleksiyonu, 3873), 29a; Fatîn Davud, *Hâtimetü'l-Eş'âr (Fatîn Tezkiresi)*, 118; Müstakimzâde Süleyman Sadeddin, *Tuhfe-i Hattatin*, 341; Müstakimzâde Süleyman Sadeddin, *Mecelletü'n-Nisâb* (İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Halet Efendi, 628), 192; Raif Kaplanoğlu, *Bursa Tarihi Kronolojisi* (Halep / Kâhire: Avrasya Etnografya Vakfı Yayınları, 2012), 102.

anlaşılmaktadır. İbrahim Hanîf Efendi'nin Bursa kadılığına atantığı yılları içine alan 1765-1780 yılları arası incelendiğinde hemen hemen her yıl yeni bir Bursa kadısının atanmış olduğu görülmektedir.[157] Dolayısı ile müellifin de yaklaşık bir yıl Bursa kadılığı yapmış olması muhtemeldir.

Meslek	**Kurum**
Kâtip	Bostancı Ocağı, Koca Mustafa Paşa Evkâfı
Müderris	Dersiyye-i Abdulkâdir Hârici, Kadıasker Hasan Efendi Medresesi, Sahn-ı Semân Medresesi, Mimar Kâsım Medresesi ve Süleymaniye Medresesi
Müfettiş	Haremeyn-i Muhteremeyn
Kadı	Galata, Bursa

Tablo 3: İbrahim Hanifi Efendi'nin Mesleki Kariyeri ve Görev Yaptığı Kurumlar

1.2.5. Şeyhi, Hocaları ve Talebeleri, Yakın Çevresi

İbrahim Hanîf Efendi'nin, Ayvansaray'daki Emîr Buhârî Tekkesi'nin[158] dokuzuncu postnişini olmuş Nakşî şeyhi[159] Kırımlı Tatar Ahmed Efendi'ye (ö. Safer 1156/Mart 1743) intisâp ettiği bilinmektedir.[160] Tatar Ahmed Efendi, Şeyh Ahmed Yekdest'ten (ö. 1119/1707) Mekke'de el almıştır. Ayvansaray'daki Emîr Buhârî Tekkesi'ne ise oranın halihazırdaki şeyhi Karamanîzâde Efendi (ö. 1149/1737) tarihinde vefat edince şeyh olmuştur. Vefatına (ö. 15 Ramazan 1201/1 Temmuz 1787) intikâle'l-mürşid (انتقال المرشد) ibaresini tarih düşürülmüştür.[161]

İyi bir hattat olan müellifin hat hocaları İsmail Efendizâde Abdî Efendi, Abdî Ağa, Muhammed Refî Efendi, Eğrikapılı Mehmed Râsim Efendi'dir. [162]

Müstakimzâde Süleyman Efendi, *Nüsha-i Vassâf* olarak adlandırdığı bir eseri İbrahim Hanîf Efendi'den ders olarak okuduğunu ve onun talebesi olduğunu

[157] Kaplanoğlu, *Bursa Tarihi Kronolojisi*, 101–103; Yücel Öztürk, *Kuruluşundan 1950'ye kadar Bursa Belediyesi ve hizmetleri* (Erzurum, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014), 94.

[158] "İlgili Tekke bugün Atikmustafapaşa mahallesinde, Dervişzâde sokağı ile Ahmedrifâî sokağının kesiştiği noktada, Eğrikapı'ya doğru yükselen bir yamaçta konumlanmaktadır." Ayrıntılı bilgi için bkz. M. Baha Tanman, "Emîr Buhârî Tekkesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 30 Mayıs 2023).

[159] Cemal Aksu, "İbrahim Hanîf Efendi", *Hikmet İlmî Araştırmalar Dergisi*, 2004, 101.

[160] Müstakimzâde Süleyman Sadeddin, *Tuhfe-i Hattatin*, 43.

[161] Ramazan Ekinci, *Vefeyât-ı Ayvansarâyî (inceleme-tenkitli metin) /* (Manisa, Celal Beyar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 78.

[162] Müstakimzâde Süleyman Sadeddin, *Tuhfe-i Hattatin*, 43.

belirtmektedir.[163] Ayrıca Bursalı Mehmet Tahir de Müstakimzâde'nin müellifin ilim meclisinden istifade edenler arasında olduğunu bildirmiştir.[164] *Dürrü's-sehâbe fî fezâ'ili'l-hat ve'l-kitâbe* isimli eserin istinsah kaydından 1181/1767 yılında hayatta olduğu anlaşılan İbrahim b. Recep isimli müstensihin de müellifin bilinen talebeleri arasında yer aldığı söylenebilir.[165] İbrahim Hanîf Efendi'nin bir diğer talebesi ise hüsn-i hat dersleri verdiği damadı Hâfız Ahmed Efendi'dir.[166] Katipzâde Mustafa Efendi'ye (ö. 1173/1760) de tuğra dersi vermiştir.[167] Müellifin müderris ve hattat olması nedeniyle birçok talebesinin olduğu tahmin edilse de yaptığımız araştırmalar neticesinde ulaşabildiğimiz isimler bunlarla sınırlıdır.

Kahveci İbrahim Ağa'nın (ö. 1181/1777) bir süre İbrahim Hanîf Efendi'nin kethüdası olarak hizmet ettiği bilinmektedir.[168] Bilinmeyen bir sebeple bu vazifesinden ayrılıp kendi mahallesinin yakınındaki Ayvansaray kapısı kulluğunun bitişiğinde bir dükkân açarak vefatına kadar bu dükkânı işletmiştir.[169]

Ayrıca İbrahim Hanîf Efendi'nin kendi *Şifâ* şerhini Şeyhülislam İshak Efendi'ye (ö. 1147/1734) sunduğu[170] ve İshak Efendi'nin de İbrahim Hanîf Efendi'nin *Şifâ* şerhine takrîzi olduğu[171] bilindiğine göre bu iki müellif arasında bir iletişim olması ve özellikle *Şifâ* metnini şerh hususunda bilgi alışverişi yapmış olmaları muhtemeldir.

İbrahim Hanîf Efendi *ed-Dürrü's-semîn fî şerhi'l-Erba'în* isimli eserini de Mekke'deki hadis alimi Abdülvehhâb b. Ahmed b. Berekât el-Ahmedî et-Tantâvî'ye (ö. 1154 ?) sunmuştur. Eseri çok beğenen Tantavî de bu esere bir takriz yazmıştır.[172]

---

[163] Ahmet Yılmaz, *Müstakim-zade Süleyman Sadeddin hayatı eserleri ve Mecelletü'n-Nisab'ı* (Ankara, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1991), 15.

[164] Bursalı Mehmed Tahir, "İbrahim Hanif Efendi", *Sebilürreşad*, cilt: V, 1330/1914, 267.

[165] İbrahim Hanîf Efendi, *Dürrü's-Sehâbe fî Fezâili'l-hat ve'l-kitâbe* (Esad Efendi Koleksiyonu, 311/3).

[166] Ketebe, "*Hâfız Ahmed Efendi*".

[167] Müstakimzâde Süleyman Sadeddin, *Tuhfe-i Hattatin*, 533.

[168] Hafız Hüseyin b. İsmail Hüseyin Ayvansarayi, *Mecmua-i Tevârih*, Fahri Çetin Derin, Vahit Çabuk (İstanbul: İstanbul Ünversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1985), 236.

[169] Hafız Hüseyin b. İsmail Hüseyin Ayvansarayi, *Mecmua-i Tevârih*, 236.

[170] İbrahim Hanîf Efendi, *Hulâsatü'l-Vefâ fî Şerhi'ş-Şifâ* (İstanbul, Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Emanet Haziresi, 650), 2a.

[171] Takrîz metni için bkz. İbrahim Hanîf Efendi, *Hulâsatü'l-Vefâ fî Şerhi'ş-Şifâ* (Emanet Haziresi, 650), 1a.

[172] İbrahim Hanîf Efendi, *ed-Dürrü's-semîn fî şerhi'l-erba'în* (İstanbul, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Arapça Yazmalar, 3454/11), 134b.

Anadolu Kazaskeri Mirzâzâde Ahmed Neylî Efendi[173] (ö. 1161/1748) ve eski İstanbul Kadısı Mehmed Esad Efendi'nin de müellifin *Şifâ* şerhine yazdıkları takrîzler, İbrahim Hanîf Efendi ile ilişki içinde olduklarını göstermektedir.

İbrahim Hanîf Efendi'nin ise Müstakimzâde'nin *Kasîde-i Mudarriye* şerhine ve *Mektûbât-ı Nakşîbendiyye* tercümesine birer takrîz yazdığı bilinmektedir.[174]

Şeyhi	Tatar Ahmed Efendi
Hocaları	İsmail Efendizâde Abdî Efendi, Abdî Ağa, Muhammed Refî Efendi, Eğrikapılı Mehmed Râsim Efendi
Talebeleri	Müstakimzâde Süleyman Efendi, İbrahim b. Recep, Hâfız Ahmed Efendi, Katipzâde Mustafa Efendi
Kethüdası	Kahveci İbrahim Ağa
Eserini sunduğu kişi	Şeyhülislam İshak Efendi, Abdülvehhâb b. Ahmed et-Tantâvî
Eserlerine takrîz yazanlar	Ahmed Neylî Efendi, Mehmed Esad Efendi, Şeyhülislam İshak Efendi, Abdülvehhâb b. Ahmed et-Tantâvî
Müellif'in yazdığı takrîzler	Müstakimzâde Süleyman Efendi

Tablo 4: İbrahim Hanîf Efendi'nin İlmî ve Sosyal İlişkileri

1.2.6. Vefatı ve Kabri

Kaynakların çoğunda Şevvâl 1189'da (Aralık 1775) vefat ettiği belirtilmiştir.[175] 1190 tarihini veren kaynaklar da bulunmaktadır.[176] Vefâtına hâtime-i kâmilân[177] (خاتمهٔ كاملان) ibaresini tarih düşen[178] Müstakimzâde'nin -merhûmun talebesi olması dolayısıyla- en doğru bilgiyi verdiği düşünülmüştür.

Müellifin kabri; Yâvedûd Mahallesi'nde (Küçük Eyüp), Çınarlı Karakol'u arkasında bulunan Şeyh Vahyî Efendi (ö. 1130/1718)'nin kabri karşısındadır. Burada yer alan Dâye Hatun Türbesi'ne defnedilmiştir.[179]

---

[173] Ayrıntılı bilgi için bkz. Sadık Erdem, "Neylî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 8 Haziran 2023).

[174] Müstakimzâde Süleyman Sadeddin, *Tuhfe-i Hattatin*, 43.

[175] Bağdatlı İsmail Paşa, *Bağdatlı İsmail Paşa*, 1/39; Müstakimzâde Süleyman Sadeddin, *Tuhfe-i Hattatin*, 43,341; Müstakimzâde Süleyman Sadeddin, *Mecelletü'n-Nisâb* (Halet Efendi, 628), 192.

[176] Erdem, *Râmiz ve Âdâb-ı Zurafâ'sı: İnceleme, tenkidli metin, indeks, sözlük*, 85; Râmiz, *Âdâb-ı Zurefâ* (Esad Efendi Koleksiyonu, 3873), 29a; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, 605.

[177] İbarenin ebced değeri 1189'u vermektedir.

[178] Müstakimzâde Süleyman Sadeddin, *Tuhfe-i Hattatin*, 43, 341.

[179] *Eyüplü Meşhurlar*, haz. Seyfettin Ünlü (İstanbul: Eyüp Belediyesi Kültür Yayınları, 2015), 1/61.

Resim 2: İbrahim Hanîf Efendi'nin defnedildiği Dâye Hatun Türbesi (Fotoğraf tarihi: 2 Haziran 2023)

İbrahim Hanîf Efendi'nin vefatı üzerine yazılan aşağıdaki manzume de onun hayatı ve kişiliği hakkında ip uçları taşımaktadır:

Hācī İbrāhīm Ḥanīfā yaʿnī *Şifâ* Şāriḥi

İrciʿī emri erip eyledi rūḥun revân

Ḳādī-i Burusa olup münʿazil olmuş idi

Etdi fenā gülşenin terk ile meyl-i cinân

İlm ü meʿārifde ol çoḳ eşer ibḳā edip

Ḥüsn-i ḫaṭṭı her ḳalem milki idi bī-gümān

Fāżıl-ı kāmil idi ʿārif-i taḳvā-penâh

Ḳābil-i nisbet anı etmiş idi ḫācegân

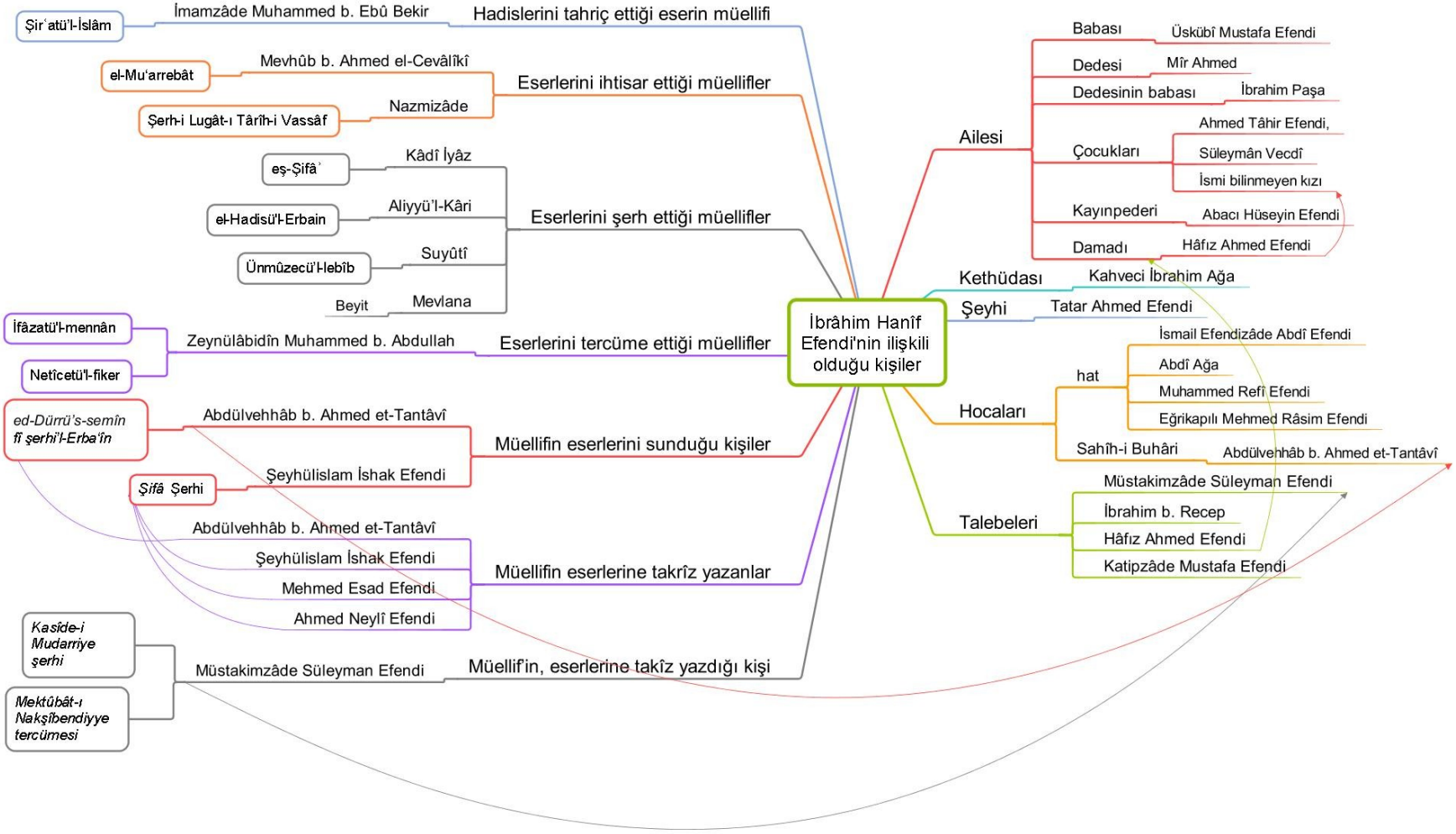
Ḳıldı bu sāl irtiḥâl eyledi ʿazm-i viṣāl

Oldu tārīḫ dâll "ḫātime-i kāmilān" (خاتمۀ كاملان)

12 Ekim 1189 ṣāli.[180]

Tarih manzumesinde İbrahim Hanîf Efendi'nin *Şifâ* şârihi, hacı ve Bursa kadısı olduğuna işaret edilmiştir. Bununla birlikte birçok eserinin bulunduğu ve de hattat olduğuna da değinilmiştir.

[180] Hafiz Hüseyin b. İsmail Ayvansarayî, *Mecmua-i Tevârih* (İstanbul, Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Hazine 1565, 57a; Hafız Hüseyin b. İsmail Hüseyin Ayvansarayi, *Mecmua-i Tevârih*, 184–185.

Şema 5: İbrahim Hanîf Efendi'nin sosyal ve akademik açıdan ilişki içinde olduğu kişiler

Tablo 5: Temel kaynaklarda müellifle ilgili yer alan bilgilerin mukayesesi

KAYNAK / BİLGİ	Râmiz (ö. 1788) Âdâb-ı Zurefâ	Müstakimzâde Süleyman (ö.1788) Tuhfe-i Hattâtîn	Müstakimzâde Süleyman (ö.1788) Mecelletü' n-Nisâb	Tahir Ahmed Efendi (ö. 1802) Âsâr-ı Nev	Fatîn Davud (ö. 1866) Hâtimetü' l-eş' âr	Sıddîk Han (ö. 1890) et-Tâcü' l-mükellel	Mehmet Süreyya (ö. 1909) Sicill-i Osmânî	Bağdatlı İsmail Paşa (ö. 1920) Hediyyetü' l-Ârifîn	Bağdatlı İsmail Paşa ö. 1920 İzâhu'l-Meknûn	Bursalı Mehmet Tahir (ö.1925) Osmanlı Müellifleri
Madde Başı	Hanîf	İbrahim Hanîf b. Mustafa b. Muhammed	Hanîf			İbrahim Hanîf Efendi	Hanîf İbrahim Efendi	Hanîf		Hanîf İbrâhim Efendi
İsmi - Şöhreti	İbrâhim, Hanîf İbrahim Efendi		İbrâhim	İbrahim Hanîf Efendi, Hanîf Efendi	İbrâhim			İbrâhim		
Mahlası	Hanîf		Hanîf		Hanîf			Hanîf		
Nisbesi			Rûmî					Rûmî	İstanbulî Hanefî Rûmî	
Sıfatları		Şârih-i *Şifa*	Şârihü'ş-*Şifa*	Şârih-i *Şifa, Vâlid-i câmi'i'l-hurûf,* El-hâc, Mevlâna	Nâzım	Mevlâ, İmâm, fâzıl, müctehit, hafız, Rum alimi	Şair			

Babası	Bağdat defterdârı Üskübî Mustafa Efendi	Bağdat defterdârı Üskübî Mustafa Efendi	Mustafa				Ahmet Bey	Mustafa		
Dedesi	Mîr Ahmed	Üsküp âyânı Mîr Ahmed					İbrahim Paşa			
Dedesinin babası	Rumeli Valisi İbrahim Paşa	Rumeli Valisi İbrahim Paşa								
Çocukları						Ahmed Tâhir Efendi				
Çocukları									Süleymân Vecdî	
Kayın Pederi		Abacı Hüseyin Efendi								
Şeyhi		Şeyh Ahmed Kırımî								
Meşguliyet alanı	Şiir, Inşâ, Tercüme, Fıkh-ı şerif, Fenn-i edebiyat	Hat (sülüs, nesih, talik)								
Meslek		Galata Kadısı, Bursa Kadısı	Galata Kadısı, Bursa Kadısı		Galata ve Bursa mevleviyetleri	Haremeyn-i Muhteremeyn müfettişi, Birkaç mansıba atandı	1180 Galata Mollası, 1185 Bursa Molası	Galata Kadısı	Kadı	Memur
Vefat Tarihi - Kabri	1190	1189 Dâye Hatun türbesinde şeyh Vahyî Efendi kabri mukabilinde	1189 Kubbesinin altında Ayvansaray kapısı manastırı bulunan Dâye Hatun türbesi		1189		1190	1189	1199	1217 Kabri belirsiz

Yukarıdaki "Temel kaynaklarda müellifle ilgili yer alan bilgilerin mukayesesi" isimli tabloya bakıldığında *Sicill-i Osmanî*, *Osmanlı Müellifleri* dışındaki kaynakların İbrahim Hanîf Efendi'nin hayatı ile ilgili temel bilgilerde ittifak ettikleri görülmüştür. Bu iki kaynak haricinde kırmızı ile yazılan *Hâtimetü'l-eş'âr*'daki hatalı bilgi müellifin şair zannedilmesi ile ilgili olduğu açıktır. Buradan hareketle sonraki dönemlerde yapılan çalışmalarda müellifin hayatına dair farklı bilgilerin bu iki kaynağa dayandırılarak hatalı şekilde yaygınlaştığı söylenebilir. Ayrıca herhangi bir kaynağa atfedilmeksizin müellifin bir kızı olduğu ve bu kızının, müellifin talebesi de olan Hafız Ahmet Efendi ile evlendiği bilgisi ketebe.org sitesinde yer almaktadır.[181]

Bursalı Mehmet Tahir'in naklettiği ve yukarıdaki tabloya almadığımız akademik çalışmalarda tekrar eden bir hayli hatalı bilgi vardır. Müellifin hayatı aktarılırken Seyyid İbrahim Hanîf Efendi'nin hayatına ait detaylar verilerek İbrahim Hanîf Efendi'ye aitmiş gibi gösterilmiştir. Baltacı zümresinden olduğu, memuriyetten feragâtıyla uzlete çekildiği, cezbeye tutulduğu ardından Hacı olarak İstanbul'a döndüğü ve nihayetinde 1217/1802 tarihinde vefat ettiği belirtilen şahıs Seyyit İbrahim Hanîf Efendi'dir. Bursalı Mehmet Tahir, müellifin eserlerini zikrederken Seyyid İbrahim Hanîf Efendi'ye ait *Menâzilü'l-Harameyn* ve *Şerh-i Tûfân-ı Marifet* isimli eserleri, Osman b. Salih'e ait *Divân*'ı da yanlışlıkla müellife nispet etmiştir. 1189/1775'te vefat eden *Şifâ* şarihi İbrahim Hanîf Bey'in diğer bir zât-ı âlî olduğunu ifade etmesi de anlattığı zat ile eserlerinin bir karışıklığa kurban gittiğinin destekler mahiyettedir.

1.2.7. Hanîf İsimli Çağdaş Diğer Müellifler

Literatürde yukarıda hayatını konu edindiğimiz İbrahim Hanîf Efendi ile karıştırılan Hanîf mahlaslı iki kişi daha yer almaktadır. Öyle ki bu karışıklığın, yapılan çalışmalarla büyük ölçüde giderilmiş olmasına rağmen bazı çalışmalarda halen devam ettiği görülmektedir. Burada, söz konusu diğer hanîfleri de kısaca eserleriyle birlikte tanıtarak bundan sonra yapılacak çalışmalarda olası karışıklıkların önüne geçilmesi hedeflenmiştir.

[181] Ketebe, "*Hâfız Ahmed Efendi*".

1.2.7.1. Osman b. Salih (Hanîf)

Hanîf mahlasıyla anılması dolayısıyla Hanîf İbrahim Efendi ile karıştırılan en önemli zat şair olduğu bilinen Osman b. Salih'tir. Asıl adı Osman olup önce Hanîf daha sonra Servet mahlasını kullanmıştır.[182] Babası Pazarbaşı Sipahi Salih Çavuş'tur.[183] Şair babasına nispetle bazı kaynaklarda Pazarbaşızâde Osman Servet Efendi şeklinde anılmaktadır.[184]

Enderun'da eğitim gören şair,[185] Hocazâde Seyyid Ahmed Efendi'den sülüs ve nesih meşk ederek icazet almıştır.[186] Şair el-Hac Beşir Ağa'nın hizmetinde 1168/1754'e kadar Darüssaâde yazıcısı olmuş, sonrasında Hacegân sınıfına dahil olarak memuriyete intisap etmiştir.[187]

Safer 1180'de (Temmuz/Ağustos 1766) vefat ettiği[188] bilinen şairin vefat yeri Mehmed Süreyyâ'ya göre Ruha'dır (Urfa);[189] ancak Fatîn,[190] Müstakimzâde,[191] Şemseddîn Sâmî[192] ve Mehmet Nâil Tuman'a[193] göre şair, Maraş'ta vefat etmiştir. Farklı kaynaklar arasındaki bu itilaf, şairin vefat yerine dair kesin bir malumatın olmadığına işaret etmektedir.

---

[182] Erdem, *Râmiz ve Âdâb-ı Zurafâ'sı: İnceleme, tenkidli metin, indeks, sözlük*, 57; Defter Emini Silâhdâr-zâde Mehmed Emîn, *Tezkire-i Silâhdâr-zâde*, Furkan Öztürk (PDF: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2018), 74; Şefkat-i Bagdâdî, *Şefkat Tezkiresi (Tezkîre-İ Şu'arâ-yı Şefkat-i Bagdâdî)*, Filiz Kılıç (PDF: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2017), 69; M. Halîl el-Murâdî, *Silkü'd-dürer fî aʿyâni'l-ḳarni'ş-şânî ʿaşer* (Beyrût: Dâru İbn Hazm - Dâru'l-Beşâʾiri'l-İslâmiyye, 1408/1988), 3/150; Müstakimzâde Süleyman Sadeddin, *Mecelletü'n-Nisâb* (Halet Efendi, 628), 192.

[183] Erdem, *Râmiz ve Âdâb-ı Zurafâ'sı: İnceleme, tenkidli metin, indeks, sözlük*, 57.

[184] Tayyar-zâde Atâ, *Osmanlı Saray Tarihi*, Mehmet Arslan (İstanbul: Kitabevi, 2010), 4/400; Mehmet Nail Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, Cemal Kurnaz, Mustafa Tatçı (Ankara: Bizim Büro Yayınları, 2001), 140.

[185] Şemsettin Sami, *Kâmusu'l-Âlâm* (İstanbul: Mihran Matbaası, 1306), 3/1740.

[186] Müstakimzâde Süleyman Sadeddin, *Tuhfe-i Hattatin*, 299.

[187] Erdem, *Râmiz ve Âdâb-ı Zurafâ'sı: İnceleme, tenkidli metin, indeks, sözlük*, 57.

[188] Defter Emini Silâhdâr-zâde Mehmed Emîn, *Tezkire-i Silâhdâr-zâde*, 74; M. Halîl el-Murâdî, *Silkü'd-dürer fî aʿyâni'l-ḳarni'ş-şânî ʿaşer*, 3/150; Erdem, *Râmiz ve Âdâb-ı Zurafâ'sı: İnceleme, tenkidli metin, indeks, sözlük*, 82; Şemsettin Sami, *Kâmusu'l-Âlâm*, 3/1740.

[189] Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, 5/1497.

[190] Fatîn Davud, *Hâtimetü'l-Eş'âr (Fatîn Tezkiresi)*, 82.

[191] Müstakimzâde Süleyman Sadeddin, *Tuhfe-i Hattatin*, 300.

[192] Şemsettin Sami, *Kâmusu'l-Âlâm*, 1740.

[193] Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, 1/140.

Şairin *Hanîf Divânı*[194] ve *Servet Divânı*[195] olmak üzere bilinen iki eseri vardır.[196]

1.2.7.2. Seyyid İbrahim Hanîf Efendi

Müellifimiz İbrahim Hanîf Efendi ile en çok karıştırılan yazar Seyyid İbrahim Hanîf Efendi'dir. Seyyid İbrâhim 1164/1750 yılında doğmuştur.[197] Kendi ifadelerine göre, babasının adı Kazım, annesinin adı ise Rukiye'dir. [198] Müellifin seyitlini anne tarafın almaktadır.[199] Ayrıca dayısı Osman Efendi'nin, Seyyid İbrahim Hanîf'in yetişmesinde etkili olduğu bilinmektedir.[200] Bunun yanı sıra, Seyyid İbrahim Hanîf Efendi, Hoca Neşet'in (1735-1807) talebeleri arasında yer almaktadır.[201] Hoca Neşet, dönemin önde gelen alimlerinden biri olup İbrahim Hanîf Efendi'nin ilmî gelişimine katkıda bulunmuştur.

Önce Dârüssaâde'de kâtip olarak görev yapmaya başlamıştır. Sonrasında Dîvân-ı Hümâyûn hâcegânlığı görevine atanıp bu görevi bir süre yürütmüştür.[202] Eğriboz ve Karlıeli sancaklarına III. Selim'in (1789 - 1807) tahta çıkışını duyurmak üzere görevlendirilmiştir. Tahta çıkışı konu olan bir cülusiye de yazmıştır.[203] Ancak bilinmeyen bir nedenden dolayı memuriyetten azledilince bunalımlı bir döneme girmiştir.[204]

---

[194] Ayrıntılı bilgi için bkz. Osmân bin Sâlih, *Hanîf Dîvânı (Osmân bin Sâlih)*, Aksu Cemal (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019).

[195] Ayrıntılı bilgi için bkz. Fatih Mehmet Özdemir, *Servet Dîvânı (İnceleme-Metin)* (İstanbul, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015).

[196] Osmân bin Sâlih, *Hanîf Dîvânı (Osmân bin Sâlih)*, 33–36.

[197] Sümeyye Yıldız, *İbrahim Hanif'in Siyer-i Mekki'si (Varak:1-62) (inceleme-tenkitli metin-tıpkıbasım)* (İstanbul, Fatih Ünüversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 14.

[198] Nurgül Özcan, "Seyyid İbrâhim Hanîf'in "Siyer-i Nebî"si", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2011, 173.

[199] Yıldız, *İbrahim Hanif'in Siyer-i Mekki'si (Varak:1-62) (inceleme-tenkitli metin-tıpkıbasım)*, 15.

[200] Yıldız, *İbrahim Hanif'in Siyer-i Mekki'si (Varak:1-62) (inceleme-tenkitli metin-tıpkıbasım)*, 15.

[201] Şeyhülislam Ârif Hikmet Bey, *Tezkiretü'ş-Şu'arâ*, Mehmet Nuri Çınarcı (PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2019), 40.

[202] Esrâr Dede, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye*, İlhan Genç (PDF: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2018), 40.

[203] Halil Batur, "Seyyid İbrahim Hanîf'in Rumeli Menzil-Nâmesi", *Edebî Eleştiri Dergisi*, cilt: V, 2021, 452.

[204] Esrâr Dede, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye*, 146.

Mevlevî olduğu bilenen[205] Seyyid İbrahim Hanîf Efendi elli üç yaşında[206] iken 1217/1802 yılında vefat etmiştir.[207] Vefâtına Hoca Neş'et'in talebelerinden Pertev isimli bir şair bu beyti tarih düşürmüştür:

Hüzn ile nâ-çâr târâhin dedim

'Adne mahviyyet ile gitti Hanîf (1217) [208]

Müellifin *Dîvânçe,*[209] *Menâzilü'l-Haremeyn,*[210] *Nakd-i Gayret-i Hanîf,*[211] *Şerh-i Tûfân-ı Mârifet, Siyer-i Nebî*[212] isimli eserleri vardır.

Aşağıdaki tablo birbiri ile karıştırılan Hanîfleri özetle karşılaştırmalı olarak göstermektdir:

	İbrahim Hanîf Efendi	**Osman b. Salih (Hanîf)**	**Seyyid İbrahim Hanîf Efendi**
Babası	Üskübî Mustafa Efendi	Pazarbaşı Sipahi Salih Çavuş	Kazım
Doğum Tarihi	?	?	1164/1750
Vefat tarihi	Şevvâl 1189 (Aralık 1775)	Safer 1180 (Temmuz/Ağustos 1766)	1217/1802
Vefat yeri	İstanbul	Ruha (Urfa) veya Maraş	?
Mahlası	Hanîf	Hanîf, Servet	Hanîf
Mesleği	Müderris, Kadı	Darüssaade yazıcısı Memur (Hacegân)	Darüssaade yazıcısı, Divân-ı Hümâyûn hacegânlığı

[205] Yıldız, *İbrahim Hanif'in Siyer-i Mekki'si (Varak:1-62) (inceleme-tenkitli metin-tıpkıbasım)*, 16.

[206] Yıldız, *İbrahim Hanif'in Siyer-i Mekki'si (Varak:1-62) (inceleme-tenkitli metin-tıpkıbasım)*, 14.

[207] Şeyhülislam Ârif Hikmet Bey, *Tezkiretü'ş-Şu'arâ*, 40.

[208] Şeyhülislam Ârif Hikmet Bey, *Tezkiretü'ş-Şu'arâ*, 40.

[209] Ayrıntılı bilgi için bkz. Özkan Ciğa, "Üsküdarlı Seyyid İbrahim Hanîf Divançesi Ve Üsküdar Gazeli", *Dicle İlahiyat Dergisi*, cilt: XXV, 2023.

[210] Ayrıntılı bilgi için bkz. Nurhan Ramazanoğlu Özcan, *Seyyid İbrahim Hanif'in hayatı, eserleri ve Hasıl-ı Hacc-ı Şerif li-Menazili'l-Harameyn adlı eserin incelenmesi* (Ankara, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011).

[211] Ayrıntılı bilgi için bkz. Seyyid İbrahim Hanîf, *Nakd-i Gayret-i Hanîf İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım.*, Halil Batur (Ankara: DBY Yayınları, 2022).

[212] Ayrıntılı bilgi için bkz. Yıldız, *İbrahim Hanif'in Siyer-i Mekki'si (Varak:1-62) (inceleme-tenkitli metin-tıpkıbasım)*.

Yazdığı hat çeşitleri	Sülüs, nesih, talik, tuğra, siyâkat	Sülüs, nesih	?
Tarikati	Nakşî	?	Mevlevî

Tablo 6: Hanîfler hakkındaki temel bilgillerin karşılaştırması

1.3. İBRÂHİM HANÎF EFENDİ'NİN HATTI

Müellif talik, nesih, sülüs gibi çeşitli hatları yazabilme kabiliyetine sahip bir hattattır. Kendi eserlerinden müellif hattı olan bazı nüshalar da günümüze ulaşmıştır. Kendi eserleri haricinde istinsahını yaptığı bilinen bazı eserler de mevcuttur. Burada İbrahim Hanîf Efendi'nin el yazısı örnekleri, istinsah ettiği eserlerden hareketle sunulacaktır.

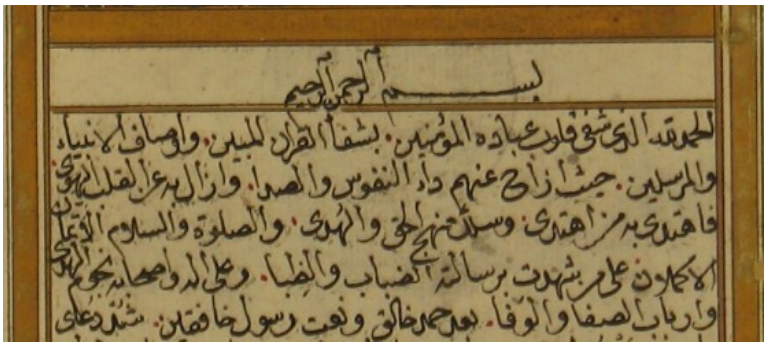
Ancak burada şu hususu belirtmek gereklidir. Kaynaklarda İbrahim Hanîf Efendi'nin kendi el yazısıyla istinsah ettiği iddia edilen eserlerle ilgili bazı şüpheli durumlar bulunmaktadır. Mesela müellifle ilgili birçok karışık bilgiyi derleyen Cemil Akpınar, DİA'daki müellifle ilgili maddesinde herhangi bir gerekçe göstermeksizin aşağıdaki eserlerin müellif hattı olduğunu belirtmiştir:[213]

- İbrahim Hanîf Efendi. *el-La'lü'l-musaffâ fî ziyâreti'l-Mustafâ*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 3841/2.
- İbrahim Hanîf Efendi. *Hulâsatü'l-Vefâ fî Şerhi'ş-Şifâ*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Serez Koleksiyonu, 378, 1b-86b.
- İbrahim Hanîf Efendi. *Risâletü'l-gasb*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, 3446, 1b-16b.
- İbrahim Hanîf Efendi. *Hulâsatü'l-Vefâ fî Şerhi'ş-Şifâ*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye Koleksiyonu, 725, 1b-635b.

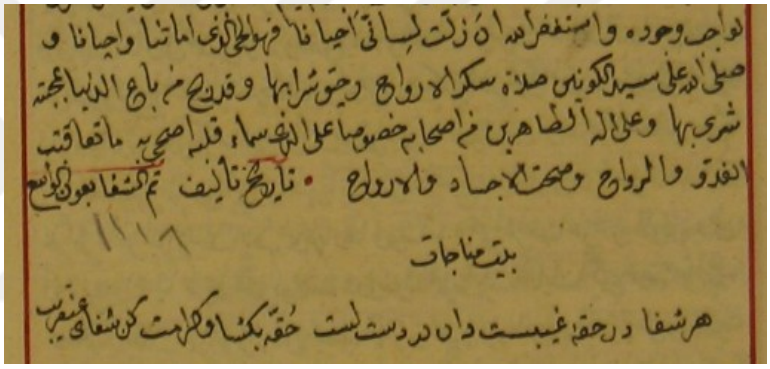
Lakin bu yazmalar baştan sona incelenmiş ve nüshaların hiçbirinde müellif hattı olduklarına dair herhangi bir iz ya da ifadeye rastlanmamıştır. Bu sebeple yukarıdaki dört nüshanın müellif hattı olduğu bilgisine ihtiyatla yaklaşmak yerinde olacaktır. Örnek olması bakımından *Hulâsatü'l-Vefâ fî Şerhi'ş-Şifâ* isimli eserin

[213] Akpınar, *Hanîf İbrâhim Efendi*, "Hanîf İbrâhim Efendi", XVI/39–42.

Süleymaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye Koleksiyonu 725 numarada kayıtlı nüshadan mukaddime ve hatime bölümlerinin görüntüleri buraya alınmıştır:

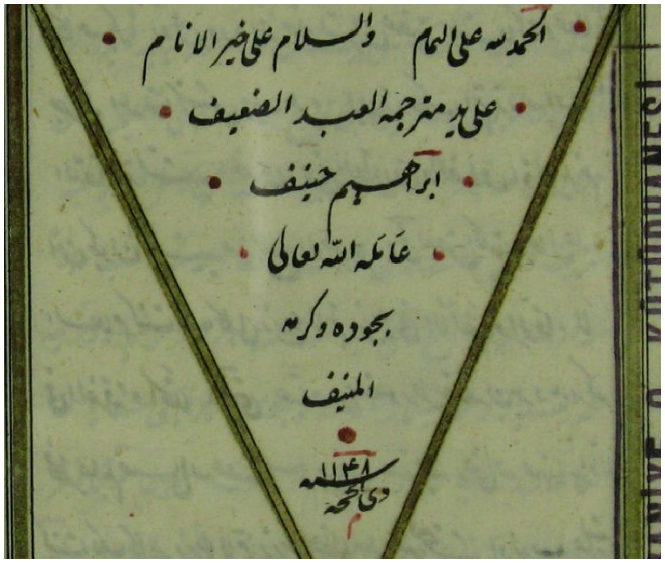

Resim 3: Nuruosmaniye Koleksiyonu 725 numaralı nüshanın mukaddimesinden örnek

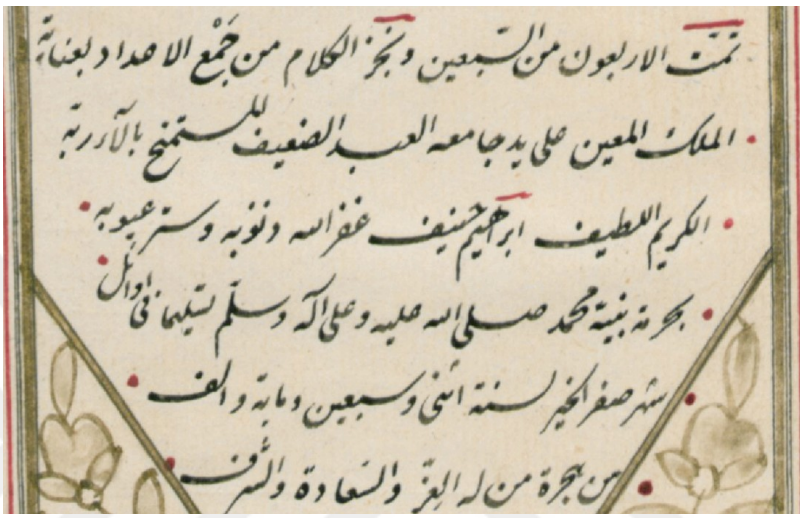
Resim 4: Nuruosmaniye Koleksiyonu 725 numaralı nüshanın hatimesinden örnek

Bunun yanında -yazmadaki bilgilerden hareketle- İbrahim Hanîf Efendi'nin elinden çıktığını delillendirebileceğimiz bazı nüshalar da bulunmaktadır. Bu nüshalardan altı tanesini örnek olması bakımından buraya aldık:

1.

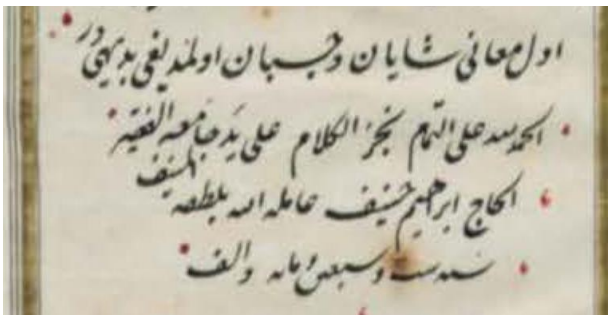
Resim 5*: el-Asl ve'l-Fer' fî Şerhi Hadîsi Ümmi Zer'*[214]

Yukarıda istinsah kaydı yer alan Zilhicce 1148 tarihli (Nisan/Mayıs 1736) nüsha, İbrahim Hanîf Efendi'nin *el-Asl ve'l-Fer' fî Şerhi Hadîsi Ümmi Zer'* isimli eserini ihtiva etmektedir. Talik ile yazılmış olan bu eserin hattının müellife nispeti "ʿalā yedi mütercimeti'l-ʿabdi'ż-żaʿīf İbrāhīm Ḥanīf" ifadesinden anlaşılmaktadır.

2.

Resim 6: *el-A'dâd fî İ'dâdi'z-Zâd li'l-Meâd* [215]

Yukarıda istinsah kaydı yer alan Safer 1172 tarihli (Ekim/Kasım 1758) nüsha, İbrahim Hanîf Efendi'nin *el-A'dâd fî İ'dâdi'z-Zâd li'l-Meâd* isimli eserini ihtiva etmektedir. Talik ile yazılmış olan bu eserin hattının müellife nispeti "ʿalā yedi cāmiʿahū el-ʿabdi'ż-żaʿīf ... İbrâhîm Ḥanīf" ifadesinden anlaşılmaktadır.

3.

Resim 7*: ed-Dürretü'l-Asmâ' fî Beyâni Ebhe'l-Esmâ'*[216]

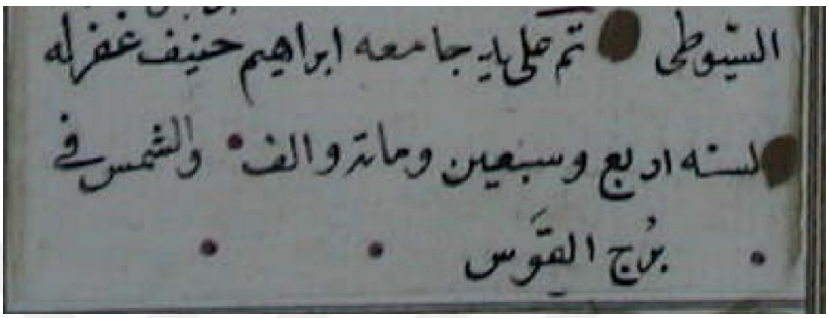
---

[214] İbrahim Hanîf Efendi, *el-Asl ve'l-Fer' fî Şerhi Hadîsi Ümmi Zer'* (İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Çelebi Abdullah Efendi Koleksiyoru, 70/2), 77b.

[215] İbrahim Hanîf Efendi, *el-A'dâd fî İ'dâdi'z-Zâd li'l-Meâd* (İstanbul, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, 1704), 83a.

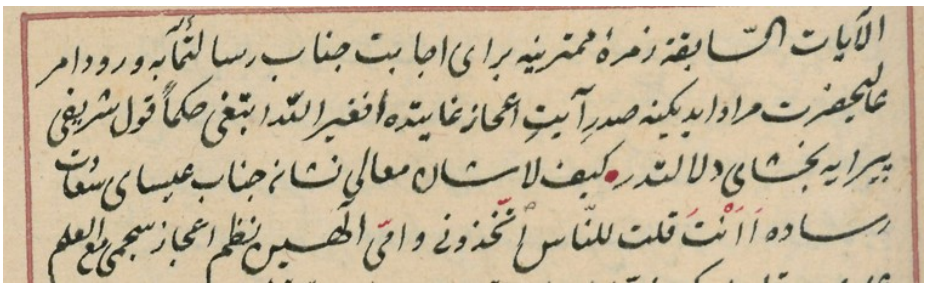
[216] İbrahim Hanîf Efendi, *ed-Dürretü'l-Asmâ' fî Beyâni Ebhe'l-Esmâ'* (İstanbul, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, 2570), 42a.

Yukarıda istinsah kaydı yer alan 1176/1762 tarihli nüsha, İbrahim Hanîf Efendi'nin *ed-Dürretü'l-Asmâ' fî Beyâni Ebhe'l-Esmâ'* isimli eserini ihtiva etmektedir. Talik ile yazılmış olan bu eserin hattının müellife nispeti "ʿalā yedi cāmeʿahū el-faḳīr el-Ḥāc İbrâhîm Ḥanîf" ifadesinden anlaşılmaktadır.

4.

Resim 8: *Sehmü'l-İsâbe fî Fezâili'r-Remy ve's-Sihâm*[217]

Yukarıda istinsah kaydı yer alan 1174/1760 tarihli nüsha, İbrahim Hanîf Efendi'nin *Sehmü'l-İsâbe fî Fezâili'r-Remy ve's-Sihâm* isimli eserini ihtiva etmektedir. Nesih ile yazılmış olan bu eserin hattının müellife nispeti "Temme ʿalā yedi cāmeʿahū İbrâhîm Ḥanîf" ifadesinden anlaşılmaktadır.

5.

Resim 9: *el-İstişfâ fî Tercemeti'ş-Şifâ*[218]

İbrahim Hanîf Efendi'nin bir kısmını istinsah ettiği önemli bir eser dönemin Şeyhülislam'ı İshak Efendi'nin *Şifâ* şerhidir. Oldukça hacimli olan bu eserin müstensihi Hamzazade Abdullah Efendi olmasına rağmen iki cüz hacminde bir bölümünü İbrahim Hanîf Efendi'nin istinsah ettiği şu ifadelerden anlaşılmaktadır.

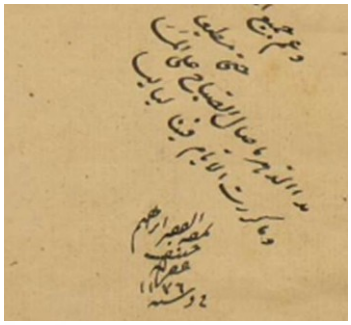
---

[217] İbrahim Hanîf Efendi, *Sehmü'l-İsâbe fî Fezâili'r-Remy ve's-Sihâm* (İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Koleksiyonu, 311/2), 28a.

[218] Şeyhülislam İshak Efendi, *el-İstişfâ fî Tercemeti'ş-Şifâ* (İstanbul, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Kütüphanesi, 93), 175a.

“İşbu tercüme-i celīleniñ kitābeti Ḥamza-zāde ʿAbdullāh Efendi'nin ḫaṭṭı ve baʿżen hāmişinde olan taḥrīrāt Cenāb-ı Müʾellif İsḥāḳ Efendi ḥażretleriniñ āṯār-ı ḳalemi ve iki cüzʾ-i müteferriḳ ḫaṭṭ-ı İbrāhīm Ḥanīf-i faḳīriñdir.”[219]

6.

Resim 10: Esmâ’ü’l-Hüsnâ: Manzum[220]

Yukarıda istinsah kaydı yer alan 1176/1762 tarihli nüsha, Abdülgani b. İsmail Nablûsî’nin, manzum Arapça *Esmâ’ü’l-Hüsnâ’*sını ihtiva etmektedir. Talik ile yazılmış olan bu eserin hattının müellife nispeti “İbrâhîm Ḥanîf” ifadesinden anlaşılmaktadır.

1.4. İBRÂHİM HANÎF EFENDİ’NİN ESERLERİ

İbrahim Hanîf Efendi’nin eserlerini tespit söz konusu olduğunda, en güvenilir kaynağın müellifin oğlu Ahmed Tahir Efendi’nin *Keşfü’z-Zünûn* zeyli olan *Asâr-ı Nev* isimli eseri olduğu söylenebilir. Çünkü Ahmed Tahir Efendi’nin müellifin yakın çevresinde bulunması söz konusu eserlerin varlıklarına bizzat şahit olduğu ihtimalini güçlendirmektedir. Bunun yanında Sıddîk Han, Bağdatlı İsmail Paşa ve Bursalı Mehmet Tahir de müellifin eserlerinin isimlerini olarak zikretmeye gayret göstermişlerdir. Aşağıdaki tabloda ilgili kaynakların hangi eserleri belirttikleri ve bu eserleri nasıl isimlendirdikleri karşılaştırmalı olarak incelenebilir.

Yukarıda zikredilen kaynakların dışında Râmiz; *Âdâb-ı Zurefâ*’da, İbrahim Hanîf Efendi’nin *Şifâ* şerhi olduğunu,[221] Müstakîmzâde ise *Tuhfe-i Hattâtîn*’de İbrâhim Hanîf’in, *Şifâ* şerhine ek olarak şiir ve inşâ türünde eserleri, çeşitli risaleleri

[219] Şeyhülislam İshak Efendi, *el-İstişfâ fî Tercemeti’ş-Şifâ* (93), 248a.

[220] Abdülgani b. İsmail Nablûsî, *Esmâ’ü’l-Hüsnâ: Manzum* (İstanbul, Millet Kütüphanesi, A.E. Şeriyye, 0525/2), 28a.

[221] Erdem, *Râmiz ve Âdâb-ı Zurafâ'sı: İnceleme, tenkidli metin, indeks, sözlük*, 29a.

ve takrizleri olan fazlaca eser sahibi bir müellif olduğunu nakletmişlerdir.[222] Fatîn Davud da *Hâtimetü'l-eş'âr*'da müellifi şair zannederek yalnız bir tarih beyti bulunduğunu belirtmiştir.[223]

Aşağıdaki "İbrahim Hanîf Efendi'nin kaynaklarda zikredilen eser isimlerinin karşılaştırması" isimli tablo incelendiğinde müellifin eserleri ile ilgili en doğru ve erken tarihli bilginin Tahir Ahmed Efendi aracılığıyla günümüze ulaştığı görülmektedir. Tahir Ahmed Efendi'nin bizim ittifakla müellife ait olduğunu belirttiğimiz eserlerden yalnızca birini zikretmediği tespit edilmiştir. Bu eser, mukaddimesinde İbrahîm Hanîf Efendi'nin eseri kendisine açıkça nispet ettiği *Dürrü's-Sehâbe fî Fezâili'l-hat ve'l-Kitâbe*'dir.[224] Oğlunun bu eseri zikretmemesinin sebebinin, müellifin eseri vefatına çok yakın bir tarihte yazdığından eserin yeterince meşhur olamaması olabilir.

Tahir Ahmed Efendi'nin eser isimlerinin başındaki harf-i tarifleri yazmadığı dikkat çekmektedir. Aslında İbrahim Hanîf Efendi, eserlerinin mukaddimesinde onları bizzat isimlendirmiştir. Örneğin müellifin *el-A'dâd fî i'dâdi'z-zâd li'l-meâd*,[225] *ed-Dürrü's-semîn fî şerhi'l-Erba'în*,[226] *ed-Dürretü'l-asmâ' fî beyâni ebhe'l-esmâ'*[227] ve *el-La'lü'l-musaffâ fî ziyâreti'l-Mustafa*[228] olarak isimlendirdiği eserleri, Ahmed Tahir Efendi; A'dâd...,[229] *Dürrü's-semîn...*,[230] *Dürretü'l-asmâ'...*[231] ve *La'l-i musaffâ*[232]

---

[222] Müstakimzâde Süleyman Sadeddin, *Tuhfe-i Hattatin*, 43.

[223] Fatîn Davud, *Hâtimetü'l-Eş'âr (Fatîn Tezkiresi)*, 117.

[224] İbrahim Hanîf Efendi, *Dürrü's-Sehâbe fî Fezâili'l-hat ve'l-kitâbe* (Esad Efendi Koleksiyonu, 311/3), 30b.

[225] İbrahim Hanîf Efendi, *el-A'dâd fî İ'dâdi'z-Zâd li'l-Meâd* (İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 6313), 2a.

[226] İbrahim Hanîf Efendi, *ed-Dürrü's-semîn fî şerḥi'l-erbaʿîn* (İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Hz. Nasuhi Dergahı, 285/1).

[227] İbrahim Hanîf Efendi, *ed-Dürretü'l-Asmâ' fî Beyâni Ebhe'l-Esmâ'* (Türkçe Yazmalar, 2570), 2b.

[228] İbrahim Hanîf Efendi, *el-La'lü'l-musaffâ fî ziyâreti'l-Mustafâ* (İstanbul, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, 73), 1b.

[229] Katib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn = Lexicon Bibliographicum et Encyclopaedicum*, 530.

[230] Katib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn = Lexicon Bibliographicum et Encyclopaedicum*, 571.

[231] Katib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn = Lexicon Bibliographicum et Encyclopaedicum*, 572.

[232] Katib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn = Lexicon Bibliographicum et Encyclopaedicum*, 624.

olarak müsamahaya mebnî bir surette isimlendirmiştir. *Dürrü's-semîn... ve Dürretü'l-asmâ'...* şeklindeki isimlendirmeleriyle hal-i hazırdaki sıfat mevsûf ilişkisi ortadan kalkarak kelimeler arasındaki ilişki muzaf ve muzafun ileyh ilişkisine dönüşmüş gibi görünmektedir. Bu durumun ilk etapta bu iki eser isminin ifade ettiği "değerli inci ve seçkin inci" anlamlarına zarar verdiği düşünülse de Kûfe nahiv ekolüne göre sıfatın mevsûfuna izafeti câiz olduğundan,[233] izafetlerin anlam kaybına uğramadığı ve Tahir Ahmet Efendi'nin *Dürrü's-semîn...* ve *Dürretü'l-asmâ'...* şeklindeki eser isimlendirmelerinde anlamsal açıdan bir sakınca olmadığı anlaşılmıştır.

Âsâr-ı nev'de diğer kaynaklardan farklı olarak eserlerin hicri telif tarihlerinin de yer alması, müellifin eser telifinin kronolojisini tespit açısından önem arz etmektedir.

Bu tabloda İbrahim Hanîf Efendi'ye ait olmayıp yanlışlıkla ona nispet edilen eserler kırmızı ve *italik* olarak gösterilmiştir. Bağdatlı İsmail Paşa ve Bursalı Mehmet Tahir'in hatalı nispetle zikrettiği bu eserlerin sayısı altıdır. *Dîvân* isimli eserin önceleri Hanîf mahlasını kullanması dolayısıyla İbrahim Hanîf Efendi ile karıştırılan Osman b. Sâlih'e ait olduğu bilinmektedir.[234] *Menâzilü'l-Harameyn, Siyerü'n-Nebî aleyhi's-selâm* ve *Şerh-i Tûfân-ı Marifet* isimli eserlerin de bugün Seyyid İbrahim Hanîf Efendi'ye ait olduğu tespit edilmiştir.[235] *Letâ'ifü't-tefsîr* ve *Murâfiku'l-Ahyâr fî tertibi Meşârıki'l-Envâr* isimli eserlerin müellifleri ise tarafımızdan tespit edilememiştir.

Tablo incelendiğinde dikkat çeken bir diğer önemli husus da Bursalı Mehmet Tahir'in, müellifin şu ana kadar nüshasına ulaşılamayan mühmel tefsirinin adını zikrederken *Tefsîrü seb'a suver bî-nukat: Duhâ, İnşirâh, Tîn, Kadr, Asr, Kevser, İhlâs* şeklinde tefsîri yapılan sureleri de zikretmesidir. Bu içerik bilgisi tefsire ulaşmaya çalışan araştırmacılar için oldukça önemli bir veridir.

---

[233] Hişam bin Ahmed el-Vakişi el-Endülüsi, *Et-Talik alâ al-Muvatta fi Tefsir Lugatihî ve Ğavâmid İ'râbıhî ve Meânihî*, thk. Dr. Abdurrahman bin Süleyman el-Useymin (Riyad: Mektebetu'l-Obeykan, 2001), 2/287.

[234] M. Halîl el-Murâdî, *Silkü'd-dürer fî a'yâni'l-ḳarni's-sânî ʿaşer*, 3/150.

[235] Yıldız, *İbrahim Hanif'in Siyer-i Mekki'si (Varak:1-62) (inceleme-tenkitli metin-tıpkıbasım)*, 19–22.

Tablo 7: İbrahim Hanîf Efendi'nin kaynaklarda zikredilen eser isimlerinin karşılaştırması

Tahir Ahmed Efendi (ö. 1802) *Âsâr-ı nev*	**Sıddîk Han (ö. 1890)** *et-Tâcü'l-mükellel*	**Bağdatlı İsmail Paşa (ö. 1920)** *Hediyyetü'l-ârifîn*	**Bağdatlı İsmail Paşa (ö. 1920)** *İzâhu'l-meknûn*	**Bursalı Mehmet Tahir (ö.1925)** *Osmanlı Müellifleri*
A'dâd fî i'dâdi'z-zâd li'l-meâd (t. 1172)		el-A'dâd fî i'dâdi'z-zâd li'l-meâd	el-A'dâd fî i'dâdi'z-zâd li'l-meâd	el-A'dâd fî i'dâdi'z-zâd li'l-meâd
Durûb-ı emsâl (t. 1175)				Durûb-ı emsâl-i Türkiyye
Dürretü'l-asmâ' fî beyâni ebhe'l-esmâ' (t. 1172)		ed-Dürretü'l-asmâ' fî beyâni ebhe'l-esmâ'	ed-Dürretü'l-asmâ' fî beyâni ebhe'l-esmâ'	Şerh-i esmai'n-Nebî: ed-Dürretü'l-asmâ' fî beyâni ebhe'l-esmâ'
Dürrü's-semîn fî şerhi hadîsi'l-Erba'în (t. 1153)	Şerhü fî hadîsi'l-Erba'în		ed-Dürrü's-semîn fî şerhi hadîsi'l-Erba'în	
Esâmî-i Ashâb-ı Bedir (t. 1150)	Esâmî Ashâbi'l-Bedr	Esmâ'ü ehli'l-Bedr	Esmâüs's-sahâbe, Esmâ'ü ehli Bedr	Esâmî-i Ashâb-ı Bedir
La'l-i musaffâ fî ziyâreti'l-Mustafa (t. 1142)				el-La'lü'l-musaffâ fî ziyâreti'l-Mustafa
Muhtasar-ı şerh-i *Lugat-ı Vassâf* (t. 1174)				İhtisâr-ı lugat-ı Vassâf
Risâle-i hadîs-i erba'în-i lafzateyn (t. 1150)				Şerh-i hadîs-i Erba'în bi-lafzateyn

Tahir Ahmed Efendi (ö. 1802) *Âsâr-ı nev*	**Sıddîk Han (ö. 1890)** *et-Tâcü'l-mükellel*	**Bağdatlı İsmail Paşa (ö. 1920)** *Hediyyetü'l-ârifîn*	**Bağdatlı İsmail Paşa (ö. 1920)** *İzâhu'l-meknûn*	**Bursalı Mehmet Tahir (ö.1925)** *Osmanlı Müellifleri*
Risâle-i hadîs-i erbaîn fi hakki remyi's-sihâm (t. 1172)				
Risale-i levâmi'ü'l-ilhâm (t. 1155)		Levâmi'ü'l-ilhâm fi'r-remyi bi's-sihâm	Levâmi'ü'l-islâm fi'r-remyi bi's-sihâm	
Risale-i şerh-i beyt li-Mevlâna				
Risâle-i şerh-i hadîs-i Ümmi Zer' (t. 1148)	Şerhü hadîsi Ümmi Zer'			Hediyetü'l-ihvân şerh-i hadîs-i Ümmi Zer'
Risale-i tefsir-i ayet-i İnne's-salâte tenhâ 'ani'l-fehşâ (t. 1150)	Risâletün fî tefsîri'l-âyet: İnne's-salâte tenhâ 'ani'l-fehşâ (t. 1150)			Tefsir-i ayet: İnne's-salâte tenhâ 'ani'l-fehşâ
Risale-i vasf-ı kadem-i şerif fî Eyyûb el-Ensârî (t. 1144)				Risale-i kadem-i şerif fî Eyyûb-i Ensârî
Risâletü'r-râsih fi'l-mensûh	er-Râsih fi'l-mensûh ve'n-nâsih	er-Râsih fi'l-mensûh ve'n-nâsih	er-Râsih fi'l-mensûh ve'n-nâsih	Risâletü'n-nâsih ve'n-mensûh
Şerh-i *Hasâ'is-i suğrâ*: Menhecü'l-edîb fî şerhi Ünmûzeci'l-Lebîb (t. 1179)		Menhecü'l-edîb fî şerhi Ünmûzeci'l-Lebîb	Menhecü'l-edîb fî şerhi Ünmûzeci'l-Lebîb	Menhecü'l-edîb fî şerhi Ünmûzeci'l-Habîb / Şerh-i *Hasâ'isü's-suğrâ* li's-Suyûtî
şerh-i *Şifâ'-i Şerif:* Hulâsatü'l-vefâ (t. 1148)			Hulâsatü'l-vefâ, şerhü'ş-*Şifâ*	

Tahir Ahmed Efendi (ö. 1802) *Âsâr-ı nev*	**Sıddîk Han (ö. 1890)** *et-Tâcü'l-mükellel*	**Bağdatlı İsmail Paşa (ö. 1920)** *Hediyyetü'l-ârifîn*	**Bağdatlı İsmail Paşa (ö. 1920)** *İzâhu'l-meknûn*	**Bursalı Mehmet Tahir (ö.1925)** *Osmanlı Müellifleri*
Tahrîcü ehâdîsi li-*Şir'ati'l-İslâm* (t. 1175)	Tahrîcü'l-ehâdîsi li-*Şir'ati'l-İslâm*			Gâyetü'l-merâm fî tahrîci ehâdîsi *Şir'ati'l-İslâm*
Tefsîrü seb'a suver				Tefsîrü seb'a suver bî-nukat: Duhâ, İnşirâh, Tîn, Kadr, Asr, Kevser, İhlâs
Terceme-i *İfâzatu'l-mennân (t. 1180)*				Terceme-i İfâzatu'l-mennân
Terceme-i *Netîcetü'l-fikr (t. 1180)*				
		Letâ'ifü't-tefsîr	*Letâ'ifü't-tefsîr*	
		Menâzilü'l-Harameyn	*Menâzilü'l-Harameyn*	*Menâzilü'l-Harameyn*
		Siyerü'n-Nebî aleyhi's-selâm (manzum-Türkçe)	*Siyerü'n-Nebî aleyhi's-selâm (manzum-Türkçe)*	
				Dîvân
			Murâfıku'l-Ahyâr fî tertibi Meşârıki'l-Envâr	
				Şerh-i Tûfân-ı Marifet

1.4.1. el-A‘dâd fî i‘dâdi’z-zâd li’l-meâd

Bu eser, sayıların Türk-İslam kültüründeki anlamları hakkında h. 1172 yılı Safer ayı başlarında (m. 1758 yılı Ekim ayı başlarında)[236] Türkçe olarak telif edilmiştir.[237] *el-A‘dâd fî i‘dâdi’z-zâd li’l-meâd* şeklinde bizzat müellifi tarafından isimlendirilen[238] eser besmelenin ardından “el-Ḥamdü li’llāhi’l-vāḥidi’l-mācidi’l-eḥad... Maʿlūm-ı rūşen-dilān-ı erbāb-ı īḳān ve ʿirfāndır ki...” ifadesi ile başlamaktadır.[239] İbrahim Hanîf Efendi, Türk-İslam toplumunda yaygın olarak bilinen ayet, hadis, fıkıh ve benzeri ilimlerde yer alan sayıların birtakım hikmet ve sırlara haiz olduğunu düşündüğü için bu eseri kaleme almıştır.[240] Eserin İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi’nde (Türkçe Yazmalar, nr. 1704, vr. 1b-83a) müellif hattı[241] bir nüshası bulunmaktadır. Ayrıca Süleymaniye Kütüphanesi’nde de biri hal-i hazırda zayi olmuş (Esad Efendi, nr. 2650/2)[242] iki nüshası (Hacı Mahmud Efendi, nr. 6313, vr. 1b-117b) daha yer almaktadır. İbrahim Hanîf Efendi’nin bu eseri beş yıl sonra 1177/1763 yılında Süleymaniye’de müderrisken *Muhtasarü’l-A‘dâd* ismi ile özetlediği bilinmektedir.[243]

1.4.2. el-Asl ve’l-fer‘ fî şerhi hadîsi Ümmi Zer‘

Ümmü Zer‘ hadisinin[244] Türkçe şerhi olan eser h. 1148 yılı Zilhicce ayında (m. 1736 yılı Nisan ayında) telif edilmiştir. Müellifin oğlu Ahmed Tahir Efendi eserin babası tarafından *Hediyyetü’l-İhvan* olarak isimlendirildiğini nakletmektedir.[245] Eserin müellif hattı nüshasında ise herhangi bir isimlendirme mevcut değildir.[246]

---

[236] Katib Çelebi, *Keşfü’z-Zunûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn = Lexicon Bibliographicum et Encyclopaedicum*, 530.

[237] Zeynep Cevahir Altıntaş Aydın, “el-A‘dâd fî i‘dâdi’z-zâd li’l-meâd”, *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü* (Erişim 5 Nisan 2023).

[238] İbrahim Hanîf Efendi, *el-A‘dâd fî İ‘dâdi’z-Zâd li’l-Meâd* (Hacı Mahmud Efendi, 6313), 2a.

[239] İbrahim Hanîf Efendi, *el-A‘dâd fî İ‘dâdi’z-Zâd li’l-Meâd* (Hacı Mahmud Efendi, 6313), 1b.

[240] Altıntaş Aydın, “*el-A‘dâd fî i‘dâdi’z-zâd li’l-meâd*”.

[241] Akpınar, *Hanîf İbrâhim Efendi*, "Hanîf İbrâhim Efendi", XVI/39–42.

[242] Cemil Akpınar’ın tespit ettiği bu nüshaya ulaşılmaya çalışılmıştır. Ancak Süleymaniye Kütüphanesinde 27 Haziran 2022 tarihinde kütüphane görevlisi tarafından verilen bilgiye göre eser, zayi olduğu için nüsha elde edilememiştir.

[243] İbrahim Hanîf Efendi, *Muhtasarü’l-A‘dâd* (Aşir Efendi Koleksiyonu, 418/3), 186a.

[244] Ayrıntılı bilgi için bkz. M. Yaşar Kandemir, "Ümmü Zer‘ Hadisi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), XLII/333–335.

[245] Katib Çelebi, *Keşfü’z-Zunûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn = Lexicon Bibliographicum et Encyclopaedicum*, 592.

[246] İbrahim Hanîf Efendi, *el-Asl ve’l-Fer‘ fî Şerhi Hadîsi Ümmi Zer‘* (Çelebi Abdullah Efendi Koleksiyoru, 70/2).

Müellif hattı nüshada eser "Ḥadīsu Ümmü Zerʿ: feṯḥ-i zāy ve sükūn-ı rā ve ʿayn-ı mühmele ile ḫaber-i meẕkūrda taʿdād olunan on bir nisveden birisidir." ifadesi ile başlamasına rağmen,[247] müellifin oğlu Ahmed Tahir Efendi eserin "el-Ḥamdü li'llāhi ve kefā ve selāmun ʿalā ʿibādihī elleẕīne ıṣṭafā." ifadesi ile başladığını belirtmiştir.[248] Müellif hattı nüshada mukaddimenin yer almaması ve Ahmed Tahir Efendi'nin de mukaddime başlangıcı olabilecek bir ifadeyi zikretmesi göz önüne alındığında esere sonradan mukaddime eklendiği ihtimali ortaya çıkmaktadır.

Müellif ilgili hadisi şerh ederken isnad zincirini vermeyip ilk râvî olan Hz. Aişe'yi zikretmekle yetinmiştir. Hadis metni ise küçük parçalar halinde ele alınmış, karşılaşılan izaha muhtaç ifadeler sarf ve nahiv yönünden açıklanmıştır. Söz konusu bu küçük parçalar anlamlı bir bütün oluşturacak noktaya geldiğinde ise toparlayıcı bir şekilde Türkçe tercüme yapılmıştır.[249] Bu eserde kullanılan şerh metodu *Şifâ* şerhindeki metod ile benzerlik arz etmektedir.

Eserin Süleymaniye Kütüphanesinde (Çelebi Abdullah Efendi, nr. 70/2, vr. 69a-77b) müellif hattı bir nüshası bulunmaktadır.

1.4.3. Durûb-ı emsâl

Türkçe atasözlerini içeren bu eseri Ahmed Tahir Efendi babasına nispet ederek, eserin 1175/1761'de telif edildiğini belirtmiştir.[250] Herhangi bir nüshasına şu ana kadar rastlanmayan eserin "el-ḥamdü li'llāhi'lleẕi enzele fī kitābeti ʿadīmi'l-miṯāl leṭāʾifi'l-emṯāl ke-mā ḳāle sübhānehū ve kellā ḍarabenā lehū el-emṯāl" ifadesi ile başladığı bilinmektedir.[251] Eserin konusu göz önüne alındığında Türkçe telif edilmiş olma ihtimali yüksektir.

[247] İbrahim Hanîf Efendi, *el-Asl ve'l-Fer' fî Şerhi Hadîsi Ümmi Zer'* (Çelebi Abdullah Efendi Koleksiyoru, 70/2).

[248] Katib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn = Lexicon Bibliographicum et Encyclopaedicum*, 592.

[249] Zeynep Cevahir Altıntaş Aydın, "el-Asl ve'l-fer' fî şerhi hadîsi Ümmi Zer'", *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü* (Erişim 5 Nisan 2023).

[250] Katib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn = Lexicon Bibliographicum et Encyclopaedicum*, 613.

[251] Katib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn = Lexicon Bibliographicum et Encyclopaedicum*, 613.

1.4.4. Dürrü's-sehâbe fî fezâ'ili'l-hat ve'l-kitâbe

Kalem ve yazı ile ilgili kırk hadisin bir araya getirilmesi ile meydana gelen Arapça eserin, Şevval 1181'de (Mart 1768) tamamlandığı ifade edilmiştir.[252] Eser besmelenin ardından "el-ḥamdü li'llāhi'llezī ʿalleme bi'l-ḳalem... Ve ba'du fe-hāẕihī erbaʿūne ḥadīṯen fī şerefi'l-ḳalem ve resmi'l-ḫaṭṭi ve'l-kitābeti ve'l-imlāʿ..." ifadesi ile başlamaktadır. Mukaddimede müellif eseri kendisine nispet etmiş ve muhtevası hakkında bir cümle ile bilgi vermiştir.[253]

Kitapta her bir hadis numaralandırılarak önce hadis metni ardından hadisin ilk ravisi zikredilmiştir. Kırk hadis tamamlandıktan sonra "hâtime fi'l-fevâid" başlığı altında iki faide ele alınmıştır. Birinci faidede kitap, ketebe, kâtip gibi kavramlar tanımlanmış, ikinci faidede ise yirmi sekiz vahiy katibinin isimleri zikredilmiştir.[254]

Müellifin talebesi İbrâhim b. Receb'in istinsah ettiği bir nüsha Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Esad Efendi, nr. 311/3, vr. 30b-35a) bulunmaktadır.

Ayrıca nüshanın başına müellifin oğlu Ahmed Tahir Efendi'nin Pazar günü öğle vakti 4 Şevval 1152 (4 Ocak 1740) senesinde doğduğu bilgisi not düşülmüştür.[255]

1.4.5. ed-Dürretü'l-asmâ' fî beyâni ebhe'l-esmâ'

Ahmed Tahir Efendi, eserin 1172/1758 yılında telif edildiğini belirtmesine[256] rağmen müellif nüshasında 1176/1762 yılı yer almaktadır.[257] Buradan hareketle müellifin eserine sonradan bazı eklemeler yaptığı düşünülebilir. Hz. Peygamber'in isimlerinden yüz kırkını ihtiva eden ve Türkçe olarak kaleme alınan eserde, isimler Arap alfabesine göre harfü'l-bâ, harfü'l yâ gibi başlıklar altında tasnif edilerek izah edilmiştir. Eser "el-Ḥamdü li'llāhi'llezī ʿallame Safiyyallāhe Ādeme el-esmā." ibaresi

[252] İbrahim Hanîf Efendi, *Dürrü's-Sehâbe fî Fezâili'l-hat ve'l-kitâbe* (Esad Efendi Koleksiyonu, 311/3), 35a.

[253] İbrahim Hanîf Efendi, *Dürrü's-Sehâbe fî Fezâili'l-hat ve'l-kitâbe* (Esad Efendi Koleksiyonu, 311/3), 30b.

[254] İbrahim Hanîf Efendi, *Dürrü's-Sehâbe fî Fezâili'l-hat ve'l-kitâbe* (Esad Efendi Koleksiyonu, 311/3), 34a-35a.

[255] İbrahim Hanîf Efendi, *Dürrü's-Sehâbe fî Fezâili'l-hat ve'l-kitâbe* (Esad Efendi Koleksiyonu, 311/3), 30a.

[256] Katib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn = Lexicon Bibliographicum et Encyclopaedicum*, 572.

[257] İbrahim Hanîf Efendi, *ed-Dürretü'l-Asmâ' fî Beyâni Ebhe'l-Esmâ'* (Türkçe Yazmalar, 2570), 40a.

ile başlamaktadır.[258] Müellif eserini mukaddimede "*ed-Dürretü'l-asmâ' fî beyâni ebhe'l-esmâ*" şeklinde isimlendirerek, eseri kendisine nispet etmiştir.[259] İbrahim Hanîf Efendi eserin başında isimlerin çokluğunun müsemmanın şerefine delalet ettiğini ve Tirmizî'nin rivayeti ile Allah'ın ve Rasulü'nün bin isminin bulunduğunu vurgulamıştır.[260] Dolayısı ile bu eserin dolaylı olarak Hz. Peygamber'in şerefinin yüceliğini izah etmek için telif edildiği söylenebilir. Hatime'de Hz. Musa, İbrahim, Yusuf, Eyüp gibi diğer peygamberlerin de isimlerine değinilmiştir. Ayrıca bu isimlerden bir kısmının Allah'a nispetinde farklı, Hz. Peygamber'e nispetinde farklı, diğer insanlara nispetinde ise farklı anlamalara delalet ettiği vuygulanmıştır.[261]

Zikri geçen Hz. Peygamber'in isimlerinin bazıları şunlardır: Ebû İbrahim, Beşîr, Hâşir, Hanîf, Hâtem, Habibullâh, Mübîn, Mübeşşir, Mütevekkil, Mukîmü's-sünnet, Mahmûd, Muhtâr, Mustafâ, Nebiyyü'r-rahme, Nebiyyü't-tevbe, Rûhu'l-Kudüs...[262] İsimler izah ediliken gerekli görüldükçe sarf bilgisi verilmiş varsa ilgili rivayetler de zikredilmiştir.

Eserin, Şeyhülislam'a sunulmuş müellif nüshası İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde (Türkçe Yazmalar, nr. 2570, vr.) bir diğer Nüshası ise Tire ilçe Halk Kütüphanesi'nde (Necip Paşa Vakfı, nr. 639, vr.) yer almaktadır.

1.4.6. ed-Dürrü's-semîn fî şerhi'l-Erba'în

Aliyyü'l-Kâri'nin[263] (ö. 1014/1605) kırk hadisi üzerine Şevval 1153'te (Ocak 1741) Mekke'de telif edilen Arapça bir şerhtir. Mukaddimede eserin *Dürrü's-semîn fî şerhi'l-Erba'în* şeklinde isimlendirildiği belirtilmiştir.[264] Eser besmelenin ardından gelen "Rabbi zidnī ʿilmen Yā Kerīm... fe-yekūlu'r-rācī birra Bārīhi'r-Raḥīm." ifadesi

[258] İbrahim Hanîf Efendi, *ed-Dürretü'l-Asmâ' fî Beyâni Ebhe'l-Esmâ'* (Türkçe Yazmalar, 2570), 1b.

[259] İbrahim Hanîf Efendi, *ed-Dürretü'l-Asmâ' fî Beyâni Ebhe'l-Esmâ'* (Türkçe Yazmalar, 2570), 4a.

[260] İbrahim Hanîf Efendi, *ed-Dürretü'l-Asmâ' fî Beyâni Ebhe'l-Esmâ'* (Türkçe Yazmalar, 2570), 4a.

[261] İbrahim Hanîf Efendi, *ed-Dürretü'l-Asmâ' fî Beyâni Ebhe'l-Esmâ'* (Türkçe Yazmalar, 2570), 42a.

[262] Zeynep Cevahir Altıntaş Aydın, "ed-Dürretü'l-asmâ' fî beyâni ebhe'l-esmâ'", *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü* (Erişim 10 Nisan 2023).

[263] Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Özel, "Ali el-Kârî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), II/403–405.

[264] İbrahim Hanîf Efendi, *ed-Dürrü's-semîn fî şerḥi'l-erbaʿîn* (Hz. Nasuhi Dergahı, 285/1), 1b.

ile başlamaktadır.[265] Eserde kaynak metin kelime, ibare ve cümle olarak çeşitli şekillerde parçalara bölünerek yer almış ve hemen ardından eser şerh edilmiştir. Şerhte, sistematik olmasa da gerekli görüldükçe ilgili ibare hakkında sarf ve nahiv bilgileri verilmiştir. Raviler hakkında kısaca bilgi verilerek, ravilerin ölüm tarihleri de belirtilmiştir. Hadisler olabildiğince anlaşılır bir dille izah edilmiş, konudan uzaklaşmadan şerhte ilgili hadisi destekleyen çeşitli iktibaslara da yer verilmiştir.

Eserin, Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Hz. Nasuhi Dergâhı nr. 285/1, vr. ve Esad Efendi, nr. 311/1, vr.) ve İstanbul Üniversitesi Nadir eserler Kütüphanesinde (Arapça Yazmalar nr. 3454/11, vr.) nüshaları bulunmaktadır. Bu nüshada eserin kendisine sunulduğu Abdülvehhâb el-Ahmedî'nin bir takrîzi de yer almaktadır.[266]

1.4.7. Erba'ûne hadîsen bi-lafzateyn

1150/1737'de Arapça telif edilen[267] eser,"el-ḥamdü li'llāhi ve kefā ve selāmün ʿalā ʿibādihi'lleẕīne ıṣṭafā... Ve baʿdu hāẕihī erbaʿūne ḥadīṣen..." ibaresiyle başlamaktadır.[268] Müellif; bu eseri, bir diğer eseri olan *Şifâ* şerhinde "İḳtifāʾen li-eṣerihī bu ḥaḳīr-i kem-biḍāʿa daḫı ol erbaʿīne naẕīr iltiḳāṭ-ı cümān-ı dil-peẕīr eyledi."[269] ifadesiyle kendisine nispet etmiştir. Müellif bu nispet ifadesinden hemen önce Aliyyü'l-Kârî'nin iki kelimeden oluşan kırk hadisleri bir araya getirdiği bir eserinin bulunduğunu ve kendi eserini oluştururken ondan ilham aldığını belirtmiştir. Ayrıca ilgili varağın derkenarında İbrahim Hanîf Efendi'nin topladığı bu kırk hadis ve ravileri yer almaktadır.[270] Bu kırk hadis derlemesinde el-ḫāletü vālide,[271] en-nedemü tevbe,[272] el-ʿammu vālid[273] hadisleri gibi iki kelimeden oluşan hadislerin tamamı ve ravisi yer almaktadır. Her bir hadis Arapça sayılarla numaralandırılmış ve hadisin ilk ravisi ve hadis alimi zikredilmiştir. Eserin, Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Esad

[265] İbrahim Hanîf Efendi, *ed-Dürrü'ş-şemîn fî şerḥi'l-erbaʿîn* (Hz. Nasuhi Dergahı, 285/1), 1b.
[266] İbrahim Hanîf Efendi, *ed-Dürrü's-semîn fî şerhi'l-erba'în* (Arapça Yazmalar, 3454/11), 134a.
[267] Katib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn = Lexicon Bibliographicum et Encyclopaedicum*, 582.
[268] İbrahim Hanîf Efendi, *Erbaʿûne hadîsen bi-lafẓateyn* (İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 4311/4), 36b.
[269] İbrahim Hanîf Efendi, *Hulâsatü'l-Vefâ fî Şerhi'ş-Şifâ* (Emanet Haziresi, 650), 78a.
[270] İbrahim Hanîf Efendi, *Hulâsatü'l-Vefâ fî Şerhi'ş-Şifâ* (Emanet Haziresi, 650), 78a.
[271] İbrahim Hanîf Efendi, *Erbaʿûne hadîsen bi-lafẓateyn* (Esad Efendi, 4311/4), 37a.
[272] İbrahim Hanîf Efendi, *Erbaʿûne hadîsen bi-lafẓateyn* (Esad Efendi, 4311/4), 38b.
[273] İbrahim Hanîf Efendi, *Erbaʿûne hadîsen bi-lafẓateyn* (Esad Efendi, 4311/4), 38a.

Efendi, nr. 311/4, vr. 36b-38b ve Nuruosmaniye Koleksiyonu, nr. 48/4, vr. 66b-67b) ve İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde (Arapça Yazmalar, nr. 3454/12, vr. 149b-151b) nüshaları yer almaktadır.

Resim 11: Derkenardaki hadislerin ilk kısmı

1.4.8. Esâmî-i Ashâbü'l-Bedir

Müellif, Bedir ashabının isimlerini ihtiva eden bu Arapça eserini 1150/1737'de kaleme almıştır.[274] Eser "el-ḥamdüli'llāhi Rabbi'l-ʿālemīn ve's-ṣalātu ve's-selāmu ʿalā seyyidinâ... Hāẕihī esāmīʾu aṣḥabi'l-Bedr." ifadesi ile başlamaktadır.[275] Bu ifadede, Ahmed Tahir Efendi'nin belirtiği eser başlangıcına göre "seyyidinâ" kelimesi yerine "rasûlina" kelimesi yer almaktadır.[276] Müellif; eserini, mukaddimede "Esâmî-i Ashâbü'l-Bedir" ismiyle zikretmiştir.[277] Kısa bir mukaddimenin ardından Bedir ashabının isimleri baş harfleri esas alınarak Arap alfabesine göre tasnif edilmiştir.[278] Eserin Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Esad Efendi, nr. 2691/6, vr. 169a-175a) ve Millet Kütüphanesi'nde (Ali Emîrî Efendi, nr. 2448, vr. 1b-10a) birer nüshası mevcuttur. Ayrıca

[274] Katib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn = Lexicon Bibliographicum et Encyclopaedicum*, 529.

[275] İbrahim Hanîf Efendi, *Esmâʾü Ehli Bedr* (İstanbul, Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Koleksiyonu, 2448), 169b.

[276] Katib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn = Lexicon Bibliographicum et Encyclopaedicum*, 530.

[277] İbrahim Hanîf Efendi, *Esmâʾü Ehli Bedr* (Ali Emiri Koleksiyonu, 2448), 169b.

[278] İbrahim Hanîf Efendi, *Esmâʾü Ehli Bedr* (Ali Emiri Koleksiyonu, 2448), 169b–175a.

1.4.9. Gâyetü'l-merâm fî tahrîci ehâdîsi Şir'ati'l-İslâm

1175/1761'de Arapça telif edilen[279] eser beslemenin ardından "Allāhe aḥmedu en ceʿalenī hüveydime ehli'ş-sünneti'ş-seniyye... Fe-yeḳūlu el-ʿabdu'l-faḳīru ilā luṭfi Rabbihi'l-Laṭīf." ifadesi ile başlamaktadır.[280] Müellif bu kitapta İmamzâde Muhammed b. Ebû Bekir'in *Şirʿatü'l-İslâm*[281] isimli eserinde bulunan hadisleri tahriç etmiştir. Toplamda üç yüz yirmi bir hadis tahriç edilip bu hadislerin yetmiş yedisinin sahih, altmış üçünün hasen, doksan beşinin zayıf, otuz üçünün çok zayıf, kırkının mevzû hadis olduğu ve geriye kalan on üç hadisin ise hadis kaynaklarında bulunmadığı belirtilmiştir.[282] Eserin Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Esad Efendi, nr. 406, vr. 1b-25a) ve Medîne-i Münevvere'de (el-Mektebetü'l-Mahmûdiyye, Usûl-i Hadîs, nr. 39) birer nüshası bulunmaktadır. Eser üzerine 2018 yılında Zakaria Orfali tarafından bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.[283]

1.4.10. Hulâsatü'l-vefâ fî şerhi'ş-Şifâ

İbrahim Hanîf Efendi'nin 1148/1735'te Türkçe telif ettiği ve Şârih-i *Şifâ* olarak anılmasına vesile olan en meşhur eseridir. Bu eser, çalışmamızın asıl mevzusu olduğundan ileride ayrıntılı bir şekilde tanıtılacaktır.

1.4.11. el-La'lü'l-musaffâ fî ziyâreti'l-Mustafa

Hz. Peygamber'i ziyaret etme adabı ve bu ziyaretin faziletleri meselesini işleyen menâsik türündeki eser,[284] Ahmed Tahir Efendi'ye göre 1142/1729'da[285]

---

[279] Katib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn = Lexicon Bibliographicum et Encyclopaedicum*, 542.

[280] İbrahim Hanîf Efendi, *Gayetü'l-Meram fi tahrîci Şirati'l-İslam* (İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Koleksiyonu, 406), 1b.

[281] Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Aydın, *Mehmet b.İbrahim'in Manzum Şir'atü'l-İslam Tercümesinin Metin ve Tahlili* (İstanbul, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016); Necâti İşler, *Muhammed b. İbrahim'in Manzum Şir'atü'l-İslam tercümesi (Şir'a-i Manzume) (İnceleme-tenkitli metin)* (Ankara, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021).

[282] Zakaria Orfali, *İbrahim Hanif Er-Rumi'nin Gayetü'l-Meram Kitabının Tahkik, Tahric ve Değerlendirilmesi* (İstanbul, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 51.

[283] Ayrıntılı bilgi için bkz. Orfali, *İbrahim Hanif Er-Rumi'nin Gayetü'l-Meram Kitabının Tahkik, Tahric ve Değerlendirilmesi*.

[284] Ebrahım Mohammed Moohialdin Al Kahtani, *Hanîf İbrâhim Efendi'nin La'lu'l-Musaffâ Fî Ziyâreti'l-Mustafâ adlı eseri (Metin-tahlil)* (İstanbul, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 38.

[285] Katib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn = Lexicon Bibliographicum et Encyclopaedicum*, 625.

yazılmıştır. Eserin müellif hattı olduğu düşünülen nüshasındaki istinsah kaydında ise 1147/1735 yılı kayıtlıdır.[286] Müellif *Şifâ* şerhinde bu eserinden okuyucuları şu ifadelerle haberdar etmektedir: "Server-i ʿĀlem ʿaleyhi's-ṣalāt *bi-ʿadedi men ṣamete ve tekelleme*[287] Cenāb-ı Müsteṭāblarına şeref-yāfte-i intisāb olan Medīne-i Sekīne ve Ravża-i Şerīfe ve Mescid-i Münīf ve Ḳabr-i Laṭīf feżāʾil-i bāhire ve ḥaḳayıḳ-ı ẓāhiresi tafṣīli işbu kitāb *Ḫulāṣatü'l-Vefā* behem keşīde-i şirāze-i cemʿ u telfīḳ olmaḳ ḳaʾide-i şerḥ ü icmal ḥaddini güẕār etmeḳ iktiżā etmegin tafṣīlen ol ḫidmetin edāsı beyān-ı ḫāme-i şikeste-i ʿabd-i żaʿīf-i Ḥanīf güher-keş-i rişte-i taḥrīr olduġu *Laʿlü'l-muṣaffā fī Ādābi ziyāreti'l-Muṣṭafā* ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem nām risāle ʿuhde-i ihtimāmına taḥmīl olundu."[288]

Eser, Türkçe olarak telif edilmiştir. Kitap besmelenin ardından "el-Ḥamdü li'llāhi'lleẕī ceʿale'l-Medīnete ḳubbete'l-İslām ve dāre'l-īmān ve'l-emān ve'l-ikrām... Ve baʿdu fe-yekūlu'r-rācī ilā luṭfi Rabbihi'l'l-laṭīf." ifadesi ile başlamaktadır.[289] Müellif, kitabına bizzat kendisi *el-La'lü'l-musaffâ fî ziyâreti'l-Mustafâ* ismini vermiştir.[290] Bu eser İbrahim Hanîf Efendi'nin fıkhî bilgisi ve harem bölgesi hakkındaki malumatının yetkinliğine işaret etmesi bakımından önem arz etmektedir.[291] Müellif eserini kaleme alırken Kadı İyâz'ın *eş-Şifâ*'sından, Hafâcî'nin *Nesîmü'r-Riyâz'*ından, Ali el-Kârî'nin *ed-Dürretü'l-Madıyye'*sinden, İbn Hacer el-Heytemî'nin *el-Cevherü'l-Münazzam'*ından *ve* Semhûdî'nin *Hulâsatü'l-Vefâ'*sından faydalandığını belirterek eserinin ana kaynaklarını da zikretmiştir.[292] İstinsah kaydına göre eser 25 Zilhicce'de yazılmaya başlanıp 27 Zilhicce'de tamamlanmıştır.[293] Cemil Akpınar, eserin Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki (Hacı Mahmud Efendi, nr. 3841/2, vr. 21b-

[286] İbrahim Hanîf Efendi, *el-La'lü'l-musaffâ fî ziyâreti'l-Mustafâ* (İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 3841/2), 53a.

[287] "Sessiz kalan ve konuşan herkesin sayısı kadar." Burada, bu ifade hesaplanamayacak kadar büyük bir sayıyı işareten kesretten kinaye kullanılmıştır.

[288] İbrahim Hanîf Efendi, *Hulâsatü'l-Vefâ fî Şerhi'ş-Şifâ* (Emanet Haziresi, 650), 417b.

[289] İbrahim Hanîf Efendi, *el-La'lü'l-musaffâ fî ziyâreti'l-Mustafâ* (Hacı Mahmud Efendi, 3841/2), 1b.

[290] İbrahim Hanîf Efendi, *el-La'lü'l-musaffâ fî ziyâreti'l-Mustafâ* (Hacı Mahmud Efendi, 3841/2), 1b.

[291] Ebrahım Mohammed Moohialdin Al Kahtani, *Hanîf İbrâhim Efendi'nin La'lu'l-Musaffâ Fî Ziyâreti'l-Mustafâ adlı eseri (Metin-tahlil)*, 38.

[292] İbrahim Hanîf Efendi, *el-La'lü'l-musaffâ fî ziyâreti'l-Mustafâ* (Hacı Mahmud Efendi, 3841/2), 1b.

[293] İbrahim Hanîf Efendi, *el-La'lü'l-musaffâ fî ziyâreti'l-Mustafâ* (Hacı Mahmud Efendi, 3841/2), 32a.

33a) nüshanın, müellif hattı olduğunu[294] söylemesine rağmen yaptığımız incelemeler neticesinde nüshada müellif hattı olduğuna dair herhangi bir alamet bulamadık.

Ayrıca eserin Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Âşir Efendi, nr. 418/2, vr. 152b-185a ; Esad Efendi, nr. 1010/3, vr. 37a–65b), İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde (Türkçe Yazmalar, nr. 73, vr. 1b–55a; nr. 1732/2, vr. 26b–59a; nr. 6805, vr. 1b–27a) ve Millet Kütüphanesi'nde de (Ali Emîrî Efendi, Şer'iyye, nr. 727/1, vr.) başka nüshaları mevcuttur. Eser üzerine 2019'da Ebrahim Mohammed Moohialdin al-Kahtani tarafından bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.[295]

1.4.12. Menhecü'l-edîb fî şerhi Ünmûzeci'l-Lebîb

Suyûtî (ö. 911/1505), Hz. Peygamber'in mûcizelerine dair rivayetleri bir araya getiren eseri olan el-*Hasâisü'l-Kübrâ*'yı bizzat kendisi *Ünmûzecü'l-lebîb* ismiyle ihtisar etmiştir.[296] İbrahim Hanîf Efendi ise bu ihtisarı 1179 senesi sonlarında (Mayıs 1766) Türkçe şerh ederek eserine *Menhecü'l-edîb fî şerhi Ünmûzeci'l-lebîb* ismini vermiştir.[297]

Eser, besmele'nin ardından "el-ḥāmdü li'llāhi'llezī ḫalaḳa'l-levḥa ve'l-ḳalem" ifadesi ile başlamaktadır. "Ve ba'dü" ibaresinden sonra kaynak eserin ve müellifinin ismi, telif sebebi ve eserin ismi zikredilmiştir.[298] İbrahim Hanîf Efendi'nin bazı dostları Süyûti'nin muhtasar eserindeki aktarımların ve kaynakların şerh edilmesini istemişlerdir. Müellif de ilgili talep üzerine bu şerhi kaleme almıştır.[299]

Eserde, kaynak metnin küçük parçalar halinde alıntılanmış ve ardından tercüme edilmiştir. Ayrıca, ihtiyaç duyuldukça sade ve akıcı bir dille uzun ve detaylı açıklamalar da yapılmıştır. [300] Bu uzun açıklamalara rağmen nahiv bilgisinin kelimeler açıklanırken ihtiyaç duyuldukça nadiren zikredildiği dikkat çekmektedir. Dolayısı ile

---

[294] Akpınar, *Hanîf İbrâhim Efendi*, "Hanîf İbrâhim Efendi", XVI/39–42.

[295] Ebrahım Mohammed Moohialdin Al Kahtani, *Hanîf İbrâhim Efendi'nin La'lu'l-Musaffâ Fî Ziyâreti'l-Mustafâ adlı eseri (Metin-tahlil)*, 38.

[296] Yusuf Şevki Yavuz, "el-Hasâisü'l-Kübrâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), XVIXVI/.

[297] İbrahim Hanîf Efendi, *Menhecü'l-edîb fî şerhi Ünmûzeci'l-lebîb* (İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Aşir Efendi Koleksiyonu, 418/1), 1b.

[298] İbrahim Hanîf Efendi, *Menhecü'l-edîb fî şerhi Ünmûzeci'l-lebîb* (İstanbul, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, 1662), 1b-2a.

[299] İbrahim Hanîf Efendi, *Menhecü'l-edîb fî şerhi Ünmûzeci'l-lebîb* (Türkçe Yazmalar, 1662), 1b.

[300] Zeynep Cevahir Altıntaş Aydın, "Menhecü'l-edîb fî şerhi Ünmûzeci'l-lebîb", *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü* (Erişim 10 Nisan 2023).

bu şerhin kimi zaman tercüme seviyesinde kaldığı kimi zaman ise konuya dair ayrıntılı bilgilerle uzatıldığı anlaşılmaktadır. Müellifin şerh metodunun *Şifâ* şerhindeki ile benzerlik arz etmesi kendisinin şerhlerini sistematik bir üsûl çerçevesinde kaleme aldığını göstermektedir.

Eser üzerine Bilal Erkoç bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır.[301] Eserin Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Hacı Mehmed Efendi, 4303, vr. 1b-18b ve Aşir Efendi Koleksiyonu 418/1, vr. 1b-153b), İstanbul Nadir Eserler Kütüphanesi'nde (Türkçe Yazmalar, 1662, vr. 1b-123a) ve İzmir Tire Necip Paşa Kütüphanesi'nde (n. 370, vr.) nüshaları bulunmaktadır.

1.4.13. Muhtasaru Mu'arrebâti'l-Cevâlîkî

Mevhûb b. Ahmed el-Cevâlîkī'nin[302] (ö. 540/1145) Arapçalaşmış kelimelere dair *el-Mu'arrebât* ismiyle meşhur sözlüğünün Arapça muhtasarıdır. Nüsha'da başlık dışında eserin müellife ait olduğuna dair bir kayda rastlanmamıştır.

Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Esad Efendi, nr. 2691/3, vr. 126b-168a) bir nüshası mevcuttur.

1.4.14. Muhtasar-ı şerh-i Lugat-ı Vassâf

Bu eser hakkında, yapılan akademik çalışmalarda bugüne kadar herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Müztakîmzâde'yi incelerken eser dikkatimizi çekmiştir. Müztakîmzâde, kendi okuduğu eserleri ve hocaları zikrederken "Müderrisîn-i kirâmın bülendi İbrahim Hanîf Efendi'den Lugat-ı Vassâf'ı (okudum.)" demektedir.[303] Buna ek olarak Bursalı Mehmet Tahir de bu eseri *İhtisâr-ı lugat-ı Vassâf* adıyla zikretmektedir.[304] Ayrıca müellifin oğlu olması dolayısıyla güvenilir bir isim olan Tahir Ahmed Efendi de eserin adını *Muhtasar-ı şerh-i Lugat-ı Vassâf* olarak vermiştir.[305]

---

[301] Bkz. Bilal Erkoç, *İbrâhim Hanîf'in Menhecü'l-edîb fî Şerhi Enmûzecü'l-Lebîb'i* (Pamukkale, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013).

[302] Ayrıntılı bilgi için bkz. Muharrem Çelebi, "Cevâlîkî, Mevhûb b. Ahmed", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), VII/438–439.

[303] Yılmaz, *Müstakim-zade Süleyman Sadeddin hayatı eserleri ve Mecelletü'n-Nisab'ı*, 15.

[304] Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı müellifleri*, 294.

[305] Katib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn = Lexicon Bibliographicum et Encyclopaedicum*, 628.

Bu eser, Nazmizâde'nin (ö. 1136/1723 [?]), *Vassaf Tarihi*'ndeki anlaşılması zor kelimeleri Türkçe şerh ettiği *Şerh-i Lugât-ı Târîh-i Vassâf*'ın muhtasarıdır. 1174/1760'ta temize çekilen eser "el-Ḥamdu li'llāhii'lleẕī ḫalaḳa'l-insāne ve ʿallemehū el-beyān" ifadesi ile başlamaktadır.[306] Eserin, Hidiv Kütüphanesi'nde (Türkçe Yazmalar, 8635) kontrol edemediğimiz bir nüshasına rastlanmıştır. Bu nüshanın katalog kaydında eser ismi *İhtisâru halli'l-lugati'l-müşkilâti'l-meşhûre bi-lugati'l-Vassâf* olarak belirtilmiş ve nüshanın yirmi üç satırlık 172 varak hacminde olduğu da eklenmiştir.

1.4.15. Sehmü'l-isâbe fî fezâili'r-remy ve's-sihâm

Ahmet Tahir Efendi, babasının ok atmak hakkındaki bu kırk hadis risalesini 1172/1758'de telif ettiğini bildirmektedir.[307] İncelenen müellif hattı nüshada ise eserin güneş yay burcundayken[308] 1174/1760'da telif edildiği yazılıdır.[309] Eser besmelenin ardından "el-Ḥamdü li'llāhi'lleẕī leyse dūnehū müntehā... Emmā baʿd Cenāb-ı Sulṭānü'l-Mürselīn ʿaleyhi ṣālavātü'l-lāhi'l-Muʿīn Ḥażretleriniñ ġazavāt-ı hümāyūnlarında ālāt-ı ḥarb ve..." ifadesi ile başlamaktadır.[310] Müellif eserini, kendisine Hz. Peygamber'in ok ve yayı hakkında soru sorulduğu için kaleme aldığını[311] ve bu kırk hadis derlemesini hazırlarken *Şifâ-yı Şerif, Mevâhibü'l-Ledünniyye* ve *Hamîs Nefîs*'ten faydalandığını belirtmiştir.[312] Mukaddime Türkçe iken eserin geri kalanı Arapçadır. Eser; mukaddime, numaralandırılarak kırk hadislerin verilmesi ve kitabın sonunda Hz. Peygamberin yaylarının isimleri, kâfur adındaki tirkeşi ve Hz. İbrahimin ilk oku yapması hakkında üç kısa faideyi ihtiva etmektedir.[313]

---

[306] Katib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn = Lexicon Bibliographicum et Encyclopaedicum*, 628.

[307] Katib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn = Lexicon Bibliographicum et Encyclopaedicum*, 582.

[308] Yay burcu milâdî 24 Kasım - 22 Aralık, yılın o tarihinde ise hicrî 15 Rabîülevvel - 14 Cemaziyelevvel'e denk gelmektedir.

[309] İbrahim Hanîf Efendi, *Sehmü'l-İsâbe fî Fezâili'r-Remy ve's-Sihâm* (Esad Efendi Koleksiyonu, 311/2), 29a.

[310] İbrahim Hanîf Efendi, *Sehmü'l-İsâbe fî Fezâili'r-Remy ve's-Sihâm* (Esad Efendi Koleksiyonu, 311/2), 25b.

[311] İbrahim Hanîf Efendi, *Sehmü'l-İsâbe fî Fezâili'r-Remy ve's-Sihâm* (Esad Efendi Koleksiyonu, 311/2), 25.

[312] İbrahim Hanîf Efendi, *Sehmü'l-İsâbe fî Fezâili'r-Remy ve's-Sihâm* (Esad Efendi Koleksiyonu, 311/2), 25.

[313] İbrahim Hanîf Efendi, *Sehmü'l-İsâbe fî Fezâili'r-Remy ve's-Sihâm* (Esad Efendi Koleksiyonu, 311/2), 29a.

Eserin Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2054/4, vr. 50a-51a; Esad Efendi, 2692/5, vr. 167b-170a ve 311/2, vr. 25b-28a) ve İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde (Türkçe Yazmalar, 7347/2, vr. 34b-38a) nüshaları bulunmaktadır. Ayrıca müellif hattı günümüze ulaşan eserin bu nüshası da (Esad Efendi nr. 311/4, vr. 25b-28a) Süleymaniye Kütüphanesi'ndedir.

Eserin, müellifin elli hubtesini ihtiva ettiği bilinmektedir.[314] eserdeki hutbelerin hatiplik yönünün kuvvetli olması dolayısıyla Kadı İyâz'a aidiyeti hususunda bir bir şüpheye mahal yoktur.

1.4.16. er-Râsih fi'l-mensûh ve'n-nâsih

Ahmed Tahir Efendi'nin *Keşfü'z-Zünûn* zeylinde babasının sekiz eserini ard arda sıraladığı esnada, yedinci sırada hakkında hiçbir bilgi vermeyerek sadece ismini zikrettiği bir eserdir.[315] İsminden hareketle eserin nesh konusu ile alakalı olduğu söylenebilir. Esere dair herhangi bir nüshaya rastlanmamış olup bu eserin günümüze ulaşmadığı düşünülmektedir.

1.4.17. Risale-i levâmi'ü'l-ilhâm

Hz. Peygamber'in isimlerinin telaffuzları hakkında olduğu belirtilen eser 1155/1742'de telif edilmiştir.[316] Esere dair herhangi bir nüshaya rastlanmamış olup eserin günümüze ulaşmadığı düşünülmektedir.

1.4.18. Risale-i şerh-i beyt li-Mevlâna

İsminden anlaşıldığı üzere Mevlânâ'ya ait bir beytin şerhini ihtiva eden risaleyi Ahmed Tâhir Efendi "Şârihü'ş-*Şifâ* Mevlânâ el-Hâc İbrahim Hanîf Efendi" şeklinde ismini zikrederek babasına nispet etmiştir.[317] Eserle ilgili herhangi bir nüshaya rastlanmamış olup eserin günümüze ulaşmadığı düşünülmektedir.

---

[314] Şevvât, *el-Kâdî İyâz*, 232.

[315] Katib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn = Lexicon Bibliographicum et Encyclopaedicum*, 582.

[316] (في نقط أسماء الرسول) Katib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn = Lexicon Bibliographicum et Encyclopaedicum*, 582.

[317] Katib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn = Lexicon Bibliographicum et Encyclopaedicum*, 582.

1.4.19. Risale-i tefsir-i ayet-i İnne's-salâte tenhâ ‘ani'l-fehşâ

Ahmed Tahir Efendi'nin 1150/1737'de Türkçe telif edildiğini belirttiği eser Ankebût sûresinin kırk beşinci ayetini ihtiva etmektedir. İlgili esere dair bir nüshaya rastlanmamış olup eserin günümüze ulaşmadığı düşünülmektedir.

1.4.20. Risale-i vasf-ı kadem-i şerif fî Eyyûb el-Ensârî

1144/1731'de telif edildiği bilinen eserin "Cevāhir-i ḥamd ü senā ol şehenşāh-ı ġayb u seraperde-i ʿādil-i bī-ʿillet." ifadesi ile başladığı bilinmektedir.[318] Eserin mukaddimesinin Türkçe olması dilinin de Türkçe olduğu ihtimalini ortaya çıkarmaktadır. İsminden konusunun Hz. Peygamber'in kadem-i şerifinin tarifi hakkında olduğu anlaşılan eseri, Ahmed Tahir Efendi babasına nispet etmiştir.[319] İlgili esere dair bir nüshaya rastlanmamış olup eserin günümüze ulaşmadığı düşünülmektedir.

1.4.21. Risaletü’l-gasb

Eserde İslam hukukunda gasb konusu Türkçe olarak ayrıntılı bir şekilde izah edilmiştir. İncelenen nüshada eserin ismi ve müellifine dair bilgilerin yer aldığı mukaddime yahut hatimenin bulunmaması dikkat çekicidir. Çünkü müellif diğer eserlerinde bu üsûlü yaygın bir şekilde kullanmıştır. Eser, besmelenin ardından doğrudan gasbın lügat ve şeriatteki tanımları yapılarak başlamaktadır.[320] İslam hukukunda gasbın sirkatten (hırsızlıktan) farkı, gasbedenin alacağı cezalar gibi soruların cevaplarını ihtiva etmektedir.

Cemil Akpınar, eserin İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi’ndeki (Türkçe Yazmalar, nr. 3446, vr. 1b-16b) nüshanın, müellif hattı olduğunu[321] söylemesine rağmen yaptığımız incelemeler neticesinde nüshada müellif hattı olduğuna dair herhangi bir alamet bulamadık. Ayrıca eserin müellife ait olduğuna dair bilgi de sadece yazmanın zahriyesinde yer almaktadır.

---

[318] Katib Çelebi, *Keşfü’z-Zunûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn = Lexicon Bibliographicum et Encyclopaedicum*, 582.

[319] Katib Çelebi, *Keşfü’z-Zunûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn = Lexicon Bibliographicum et Encyclopaedicum*, 582.

[320] İbrahim Hanîf Efendi, *Risâletü’l-gasb* (İstanbul, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, 3446), 1b.

[321] Akpınar, *Hanîf İbrâhim Efendi*, "Hanîf İbrâhim Efendi", XVI/39–42.

1.4.22. Tercüme-i İfâzatü'l-Mennân

Bugüne kadar yapılan akademik çalışmalarda bu eser hakkında herhangi bir bilgi verilmemiştir. Adı geçen *İfâzatü'l-mennân* isimli eserin tam adı *İfâzatü'l-mennân fî neşri fezâ'ili leyleti'n-nısfı min Şa'bân*'dır. Bu eseri Zeynülâbidîn Muhammed b. Abdullah (ö. 1130/1717) kaleme almıştır.[322] İbrahîm Hanîf Efendi de 1180/1766 yılında ilgili eseri Türkçe'ye tercüme etmiştir.[323] Eser "el-Ḥamdu li'lāhi ḥaḳḳa ḥamdihī ve'ṣ-ṣalātu ʿalā nebiyyihī ve ʿalā ālihī ve ḥizbihī." ifadesi ile başlamaktadır .[324] İlk olarak eseri, Bursalı Mehmet Tahir'in İbrahim Hanîf Efendi'ye nisbet etmesi dikkatimizi çekmiştir.[325] Bunun üzerine Tahir Ahmed Efendi'nin *Keşfü'z-Zünûn* zeyli dikkatle incelenince eserin müellife nisbeti, oğlu tarafından da doğrulanmıştır. [326] İlgili esere dair bir nüshaya rastlanmamış olup eserin günümüze ulaşıp ulaşmadığı bilinmemektedir.

1.4.23. Tercüme-i Mecâmi' fi'l-usûl

Osmanlı âlimi Ebû Saîd el-Hâdimî'nin[327] (ö. 1176/1762) fıkıh usulüne dair eseri olan *Mecâmi'u'l-hakâ'ik*'ın Türkçe tercümesidir. İncelenen nüshanın zahriyesinde "terceme-i mecâmi' fi'l-usûl li-Hanîf Efendi" yazılıdır. Bunun haricinde tercümede mütercimin adının bulunmadığı gürülmektedir. Eserin müellife aidiyeti hususunda ayrıntılı bir çalışma yapılması gerekmektedir.

Eserin İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde (TY, nr. 2392, vr. 1b-63b) bir nüshası bulunmaktadır.

1.4.24. Tercüme-i Netîcetü'l-Fiker

Bu tercümeyi yalnızca Ahmed Tahir Efendi, İbrahim Hanîf Efendi'ye nispet etmiştir.[328] Adı geçen *Netîcetü'l-fiker* isimli eserin tam adı *Netîcetü'l-fiker fî haberi*

---

[322] Bağdatlı İsmail Paşa, *İzâhu'l-Meknûn*, 3/108.

[323] Katib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn = Lexicon Bibliographicum et Encyclopaedicum*, 545.

[324] Katib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn = Lexicon Bibliographicum et Encyclopaedicum*, 545.

[325] Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı müellifleri*, 294.

[326] Katib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn = Lexicon Bibliographicum et Encyclopaedicum*, 545.

[327] Ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Yayla, "Hâdimî, Ebû Saîd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), XV/24–26.

[328] Katib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn = Lexicon Bibliographicum et Encyclopaedicum*, 545.

Medîneti Seyyidi'l-Beşer'dir. Bu eserin de müellifi Zeynülâbidîn Muhammed b. Abdullah'tır.[329] İbrahim Hanîf Efendi'nin 1180/1766 yılında Türkçe'ye tercüme ettiği[330] bu tercümeye dair bir nüshaya rastlanmamış olup eserin günümüze ulaşıp ulaşmadığı bilinmemektedir.

1.4.25. Tefsîrü seb'a suver

Eserin yedi sûrenin Arapça mühmel bir tefsiri olduğu bildirilmiştir.[331] Bursalı Mehmet Tahir'in haber verdiğine göre bu sûreler şunlardır: Duhâ, İnşirâh, Tîn, Kadr, Asr, Kevser, İhlâs.[332] *Hulâsatu'l-Vefâ*'da İbrahim Hanîf Efendi'nin Arap alfabesindeki noktasız harfleri kullanarak İnşirah sûresinin mühmel tefsirini yapması da[333] bu eserin müellife nispeti konusundaki şüpheleri izale etmektedir. İlgili esere dair bir nüshaya rastlanmamış olup eserin günümüze ulaşıp ulaşmadığı bilinmemektedir.

1.4.26. Müellifin Eserleri Hakkında Değerlendirme

Aşağıdaki "İbrahim Hanîf Efendi'nin eserlerinin konularına göre tasnifi" isimli şemada da görüldüğü gibi İbrahim Hanîf Efendi, yirmiyi aşkın eseri olan oldukça velût bir müelliftir. Telif, tercüme ve muhtasar eserler kaleme almıştır. Eserleri konularına göre tasnif edildiğinde müellifin özellikle hadis, tefsir ve fıkıh alanında yoğunlaştığı görülmektedir. Arapçadan Türkçeye yaptığı tercüme ve şerhleri de Arapça seviyesinin çok iyi derecede olduğunu kanıtlamaktadır. Müellifin eser ihtisarına da ayrı bir ilgi duyduğu tespit edilmiştir.

Telif tarihleri bilindiği kadarıyla müellif eserlerini şu sıra ile kaleme almıştır:

1142/1729'da *el-La'lü'l-musaffâ fî ziyâreti'l-Mustafa*,

1144/1731'de *Risale-i vasf-ı kadem-i şerif fî Eyyûb el-Ensârî*,

1148/1735'te *el-Asl ve'l-fer' fî şerhi hadîsi Ümmi Zer', Hulâsatü'l-vefâ fî şerhi'ş-Şifâ*,

---

[329] Bağdatlı İsmail Paşa, *Bağdatlı İsmail Paşa*, 2/315.

[330] Katib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn = Lexicon Bibliographicum et Encyclopaedicum*, 545.

[331] Katib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn = Lexicon Bibliographicum et Encyclopaedicum*, 583.

[332] Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı müellifleri*, 294.

[333] İbrahim Hanîf Efendi, *Hulâsatü'l-Vefâ fî Şerhi'ş-Şifâ* (Emanet Haziresi, 650), 21b.

1150/1737'de *Esâmî-i Ashâbü'l-Bedir, Erba'ûne hadîsen bi-lafzateyn, Risale-i tefsir-i ayet-i İnne's-salâte tenhâ 'ani'l-fehşâ,*

1153/1740'ta *ed-Dürrü's-semîn fî şerhi hadîsi'l-Erba'în,*

1155/1742'de *Risale-i levâmi'ü'l-ilhâm,*

1172/1758'de *el-A'dâd fî i'dâdi'z-zâd li'l-meâd, ed-Dürretü'l-asmâ' fî beyâni ebhe'l-esmâ', Sehmü'l-isâbe fî fezâili'r-remy ve's-sihâm,*

1174/1760'ta *Muhtasar-ı şerh-i Lugat-ı Vassâf,*

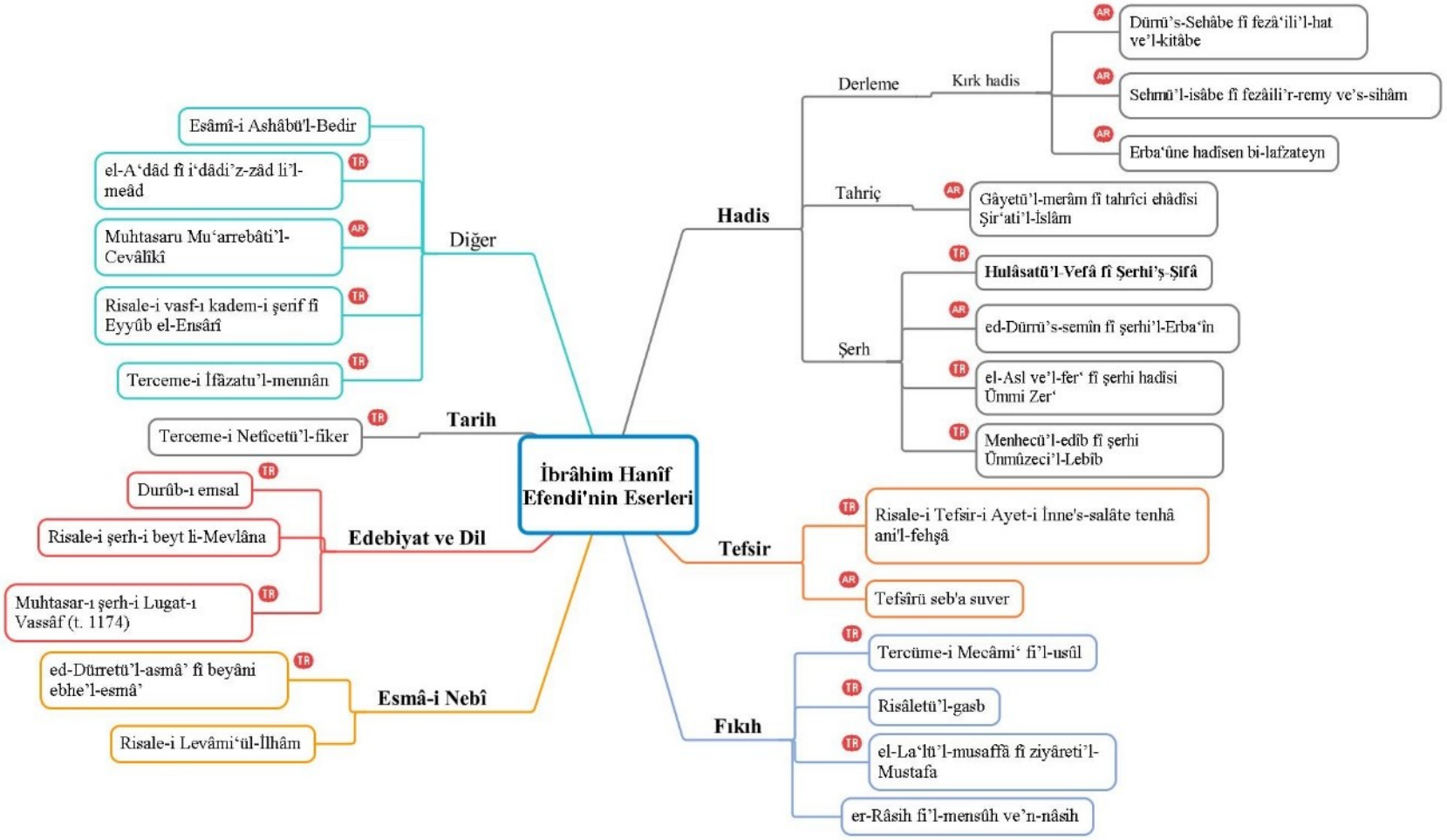
1175/1761'de *Durûb-ı emsâl, Gâyetü'l-merâm fî tahrîci ehâdîsi Şir'ati'l-İslâm,*

1179/1765'te *Menhecü'l-edîb fî şerhi Ünmûzeci'l-Lebîb,*

1180/1766'da *Terceme-i İfâzatu'l-mennân, Terceme-i Netîcetü'l-fiker,*

1181/1767'de *Dürrü's-sehâbe fî fezâ'ili'l-hat ve'l-kitâbe.*

İbrahim Hanîf Efendi'nin mesleki hayatı göz önüne alındığında eserlerinin çok büyük bir kısmını tedris faaliyetleriyle meşgul olduğu dönemde kaleme aldığı görülmektdir. 1764'te Galata kadısı olduktan sonra ise yalnız üç eser telif etmiştir.

Şema 6: İbrahim Hanîf Efendi'nin eserlerinin konularına göre tasnifi

İKİNCİ BÖLÜM
*HULÂSATÜ'L-VEFÂ FÎ ŞERHİ'Ş-ŞİFÂ'*NIN TANITIMI VE İNCELEMESİ

2.1. İSMİ

Müellif, bizzat kendisi eserin mukaddimesinde eserinin adını "*Ḫulāṣatu'l-Vefā fī Şerḥi'ş-Şifā'* ile be-nām eyleyip"[334] şeklinde ifade ederek zikretmektedir.

İbrahim Hanîf Efendi'nin oğlu Hanifzâde Ahmed Tâhir, *Asâr-ı Nev* isimli eserinde ilgili eser hakkında bilgi verdiği madde başını *Şerh-i Şifâ-i Şerif*[335] ile isimlendirmiştir. Madde içinde ise Hanîf Efendi'nin eserini kendisinin "*Ḫulāṣatu'l-Vefā*" olarak isimlendirdiğini ifade etmiştir. [336] Dolayısıyla eserin isminde bulunan *fī Şerḥi'ş-Şifā'* ifadesinin eserin meşhur olduğu o dönemde her daim kullanılmadığı ihtimali mevcuttur.

2.2. TELİF SEBEBİ

Eserde müellif telif sebebini açıkça zikretmemekle birlikte *Şifa*'yı çokça beğendiğini ifade etmektedir. Beğenisini ifade ettiği cümlelerden yola çıkarak Hanîf Efendi'nin *Şifâ*'yı bu beğenisinin bir tesiri olarak şerh ettiği söylenebilir.

Şerh süreci, genellikle bir şârihin, değerli bulduğu ve açıklamaya değer gördüğü bir metne kendi yorumlarını eklemesiyle gerçekleşir. İbrahim Hanîf Efendi'nin Kadı İyâz'ın "*eş-Şifâ bi-tarifi Huhuki'l-Mustafa*" adlı eserine yönelik şerhi de benzer bir yaklaşımın örneğidir. İbrahim Hanîf Efendi'nin, eserin mukaddimesinde bu kitaba duyduğu hayranlığı coşkulu bir dille övmesi, esere karşı gösterdiği derin ilgi ve teveccühünü açıkça ortaya koymaktadır. Bu durum, şârihin metne yaklaşımının

[334] İbrahim Hanîf Efendi, *Hulâsatü'l-Vefâ fî Şerhi'ş-Şifâ* (Emanet Haziresi, 650), 2a.

[335] Katib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn = Lexicon Bibliographicum et Encyclopaedicum*, 597.

[336] Katib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn = Lexicon Bibliographicum et Encyclopaedicum*, 598.

sadece akademik bir çaba değil, aynı zamanda kişisel bir takdirin ifadesi olduğunu da ispatlamaktadır.

> Kitāb-ı Şifā Ḳāḍī ʿIyāż ʿaleyhi raḥmetü'l-Feyyāż ber-teʾlīf-i müsteṭāb ve taṣnīf ve'l-enṣābdır ki mānend-i derārī-i sebʿa-i seyyāre mesmaʿ-ı āsumān-ı heft ṭıbāḳ güş-vāre olmaġa şāyestedir. Fe keyfe ve fīhi şifāʾun li-külli ʿalīlin vücūduyla anıñ bu ʿālemi müşerref fe-niʿme'l-müʾellifu ve niʿme'l-müʾellefu el-Ḥaḳḳ bir bünyān-ı raṣīfü'l-erkāndır ki Kaʿbe-i Raḥmān erbāb-ı tevfīḳ ve tahḳīḳ يَأْتِينَ مِن كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ+ maḳṣad-ı imtidād-ı aʿnāḳ-ı himem ve maṭmaḥ-ı enẓār-ı aṣḥāb-ı keremdir.[337]

Ayrıca, birçok Osmanlı müellifinin eserlerinde gözlemlenen bir özellik olarak İbrahim Hanîf Efendi de okuyucularına yönelik, eserindeki olası hatalara karşı hoşgörülü bir tutum benimsemelerini rica etmektedir. Bu talebini, eserinde yer alan belirli ifadelerle dile getirmekte ve bu şekilde, okuyucuların eserin içeriğini daha anlayışlı ve hoşgörülü bir bakış açısıyla değerlendirmelerini ummaktadır. Bu yaklaşım, dönemin edebi geleneğinde yaygın olarak rastlanan bir duruşu yansıtmakta ve eserin okuyucuyla kurduğu etkileşimin bir parçası olarak önem taşımaktadır.

> Sālik-i mesālik-i taḥḳīḳ ve ṣayrefān-ı şehr-bend-i tedḳīk olan ehl-i inṣāfdan ricā-i vāṣıḳ ve istidʿā-yı ṣādık oldur ki ber-mūcib-i men ṣannefe fe-ḳad'stehdefe. Bu ʿabd-i kem-biḍāʿa ve ḳalīlü'l istiṭāʿa ḳusūru ḥayṣiyyeti ile sihām-ı ṭaʿna hedef ve saʿy ü hidmetin telef buyurmayıp mehmā-emken ṣafḥ-ı cemīl ile mücāmele buyuralar.[338]

2.3. TELİF TARİHİ

İbrahim Hanîf Efendi eserin sonunda telif tarihini ebced hesabı ile şu şekilde vermiştir: *temme'ş-Şifā bi-ʿavni'l-Vāsiʿ*.[339] İfadenin açılımı şu şekildedir:

[337] İbrahim Hanîf Efendi, *Hulâsatü'l-Vefâ fî Şerhi'ş-Şifâ* (Emanet Haziresi, 650), 2a.
[338] İbrahim Hanîf Efendi, *Hulâsatü'l-Vefâ fî Şerhi'ş-Şifâ* (Emanet Haziresi, 650), 2b.
[339] İbrahim Hanîf Efendi, *Hulâsatü'l-Vefâ fî Şerhi'ş-Şifâ* (Emanet Haziresi, 650), 580a.

تم الشفا بعون الواسع : [ت=400] + [م=40] + [ا=1] + [ل=30] + [ش=300] +

+ [و=6] + [ل=30] + [ا=1] + [ن=50] + [و=6] + [ع=70] + [ب=2] + [ا=1] + [ف=80]

[ا=1] + [س=60] + [ع=70] = 1148

Dolayısı ile eserin telif tarihi h. 1148/ m. 1735 olmaktadır.

2.4. HEDEF KİTLESİ

Bu şerh metninin hedef kitlesi evvel emirde Müslümanlardır. Zira kaynak metnin müellifi Kadı İyâz bu eseri, Müslümanların Hz. Peygamber'e karşı hissettiği muhabbeti artırmak niyetiyle yazdığını[340] belirtmektedir. Aynı zamanda *Şifâ* şarihi İbrahim Hanîf Efendi de şerhinde metinde geçen şahısları Müslümanlar ve gayr-ı müslimler olarak ikili bir tasnife tabi tutmuş ve bu ayrıma uygun müspet ve menfi tavsiflerle özneleri konumlandırmıştır. Bu bağlamda İbrahim Hanîf Efendi'nin bu kategorik tavsiflendirmeleri metnin özellikle Müslümanlara okuyuculara hitap ettiğine aşikar bir delildir. Biraz önce ifade edildiği gibi Kadı İyâz'ın eserini Hz. Peygamber'e Hz. Peygamber'e karşı duyulan muhabbeti artırmak amacıyla telif ettiği bilindiğine göre birincil hedef kitlenin Müslümanlar olması oldukça tabiidir.

Söz konusu şerhin hedef kitlesi daha da daraltılmak istendiğinde, metnin üslubunun dikkatle ele alınıp analiz edilmesi bu hususta önemli bir ipucu verecektir. Eserin oldukça ağır ilmî bir metni barındırdığı dikkate alındığında okuyucularının da bu metni anlayacak düzeyde hadis ıstılahlarına hakim, Arapça sarf ve nahiv ilmine sahip ve Arapça bir metni anlamlandırabilecek seviyede olan eğitimli insanlar olması gerektiği düşünülmektedir. Bu açıdan şerhin söz konusu islami ilimlerde ileri düzeyde kabiliyeti olan eğitimli kişilere hitap ettiği söylenebilir.

Diğer yandan ise kıraat meclislerinde mütemadiyen *Şifâ* isimli eserin okunması ve katılımcılar nezdinde metnin derinlemesine anlaşılmaya çalışılması süreci dikkate alındığında,[341] eserin sadece ilmî açıdan ileri seviyedeki kültürlü kimseler için değil, aynı zamanda daha geniş bir yelpazeden oluşan kıraat meclislerindeki cemaate de hitap

[340] Ebü'l-Fadl İyâz b. Mûsâ Kâdı Iyâz, *eş-Şifâ bi-Ta'rîf-i Hukûki'l-Mustafâ: Müzeyyelen bi'l-Hâşiyeti'l-Müsemmat Muzîlü'l-Hafa an Elfâzi'ş-Şifa*, Ahmed bin Muhammed bin Muhammed eş-Şümmünî (Ammân: Dâru'l-Fikri et-Tıbâa ve'n-Neşr ve't-Tevzî', 1988), 1/481.

[341] Bkz. Yılmaz, *Kâdî İyâz'ın Kitâbü'ş-Şifâ Adlı Eseri ve Osmanlı'da Şifâhânlık Geleneği*, 183.

ettiğini düşündürmektedir. Bu geniş yelpazeden oluşan dinleyici kitlesi, hadis ve Arapça konusunda ileri seviyede olmayabilir ancak bir şarihin rehberliğinde, kimi zaman pasif dinleyici olarak ihtiyaç halinde ise soru cevap vesilesi ile metni anlayacak seviyededir. Bu bağlamda eserin kıraat meclislerinde okunması dolayısıyla çok daha geniş bir kitleye hitap edebildiği görülmektedir. Meclislerin uzun süre devam etmesi de eserin, cemaatin ilgisini de canlı tutan bir muhteva ve üsluba sahip olduğunu düşündürmektedir.

Hedef kitle bir başka açıdan ele alındığın İbrahim Hanîf Efendi'nin *Şifâ* şerhinin Hanefîlere hitap eden bir mezhepsel tercih içinde olduğu görülmektedir. Şarihin Hanefî, kaynak metnin meellifinin Mâlikî olması iki mezhep arasındaki ihtilaflı hususlar şerhte söz konusu olduğunda İbrahim Hanîf Efendi'nin Hanefîleri merkeze alan bir tutum sergilemesine sebep olmuştur. Bu anlatım tarzını benimsemesinin sebebini şarih derkenarda bizzat şu sözlerle ifade etmiştir: "Cenāb-ı Ḳāḍī ʿİyāż ʿaleyhi'r-raḥmetü'l-Feyyāẕ ekṣer mevādd-ı merḳūmeden meẕheb-i Mālikiyye üzere beyān-ı müddeʿā ve bisyār maḥalli ḫilāf-ı meẕheb-i Ḥānefiyye üzere cāriye olmaġla şerḥinde iḫtişārı revā gördügümü muḫill-i deʾb-i edeb ʿaddolunmaya."[342] Bu bağlamda İbrahim Hanîf Efendi'nin, yaşadığı coğrafyada hakim olan Hanefî mezhebiyle uyum içinde olan kısımları müellifin anlattığı şekilde şerhinde genişleterek anlatırken Hanefî mezhebiyle ihtilaflı olan konuları ise özetle ele alması müellifin mezhebine ait görüşlerin eleştiriye maruz kalmasını da engellemek amacına matuf ahlaki bir yaklaşım olarak da değerlendirilebilir.

Son olarak metnin nüsha sayısı ve matbu nüshalarının şahsi ve resmi kütüphanelerdeki yaygınlığı dikkate çekmektedir. Ayrıca bugün nüshalarının bulunduğu yerlere dayanarak okuyucuların İstanbul hatta Anadolu coğrafyası ile sınırlı kalmadığı Mısır'a kadar ulaştığı görülmetedir. Dolayısıyla şerhin, bu geniş coğrafî alanı kapsayan bir hedef kitleye ulaştığı söylenebilir.

[342] İbrahim Hanîf Efendi, *Hulâsatü'l-Vefâ fî Şerhi'ş-Şifâ* (Emanet Haziresi, 650), 557a.

2.5. ŞERH VE TERCÜME METODU

İbrahim Hanîf Efendi'nin eserinin mukaddimesinde belirttiği şu iki önemli husus, kendisinin şerh metodunu hakkında ipucu vermektedir: *"Şifâ*'yı Türkçe tekellüfsüz bir dille şerh etmek" ve "bazı nadir kullanılan kelimelerin köken ve mahallerini beyan etmek". İfadelerin geçtiği orijinal cümle şu şekildedir:

> "Bināʾen ʿaleyh bu ʿabd-i żaʿīf İbrahīm Ḥanīf ʿāmelehu'llāhu bi-luṭfih'il-münīf ol kitāb-ı zībānıñ zebān-ı Türkī ile tekellüfden sāde şerḥine ḳurʿa-endāz-ı niyyet... baʿżı nādire peyāmıñ me'ḫaẕ ve maḥallini beyān..."[343]

Şarih *Şifâ*'yı şerh ederken kaynak metne de yer vermiştir. Kaynak metin kırmızı mürekkeple yazılmış ve izaha muhtaç küçük parçalara bölünmüştür. Bu parçalar kimi zaman bir kelime hacminde kimi zaman da bir veya birden fazla cümle hacmindedir. Söz konusu açıklamalar kaynak metindeki kelimelerin anlamını verme, çoğul kelimelerin tekil hallerini belirtme, kelimelerin veya ifadelerin cümle içindeki nahiv açısından konumunu açıklama, ileri düzeyde nahiv bilgisi gerektiren detayları açıklama, kaynak metinde yer aldığında edebî sanatları izah etme ve genel bilgiyle sahip olunmayan çeşitli ilimlere has özel ıstılahları açıklama gibi çok yönlü bilgileri ihtiva etmektedir. Bu şerh üslubu, kaynak metnin birçok açıdan analiz edilmesini sağlamıştır.

Yukarıda söz konusu edilen kaynak metnin bölünen parçalarının, Aliyyü'l-Kârî'nin Arapça *Şifâ* şerhindeki parçalara bölme üsulü ile büyük oranda benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir. Bu durum; şarihin, Aliyyü'l-Kârî'nin *Şifâ* şerhini referans alarak kendi şerhini oluşturduğunu düşündürmektedir. Yeni şarih, kaynak metni şerh ederken Aliyyü'l-Kârî'nin *Şifâ* şerhindeki metni parçalara ayırma usulüne büyük oranda uymuş ve ordaki yorum ve açıklamaları dikkate alarak kendi yorum ve açıklamalarını oluşturmuştur. Bu durum müellifin *Şifâ* şerhini Aliyyü'l-Kârî'nin Arapça *Şifâ* şerhine göre yapılandırıldığını göstermekte ve söz konusu bu Türkçe şerhin oluşumunda Aliyyü'l-Kârî'nin şerhinin ne derece önemli bir rol oynadığını göstermektedir.

---

[343] İbrahim Hanîf Efendi, *Hulâsatü'l-Vefâ fî Şerhi'ş-Şifâ* (Emanet Haziresi, 650), 2a.

Ayrıca, İbrahim Hanîf Efendi'nin eserinde, Şihabeddîn Hafâci'nin Arapça *Şifâ* şerhinden de yoğun bir şekilde yararlandığı eserin mukaddimesinde bizzat kendisi tarafından şu ifadelerle belirtilmiştir: "...Şurrāḥ-ı Şifādan baḥreyni'l-ḥibreyn el-ʿallāmeteyni'n-Niḥrīreyn Mevlānā Nūruddīn ʿAliyyü'l-Ḳārī ve Şihābuddīn Aḥmed el-Ḫafācī revveḥa'llāhu Teʿālā rūḥahumā ve şekera saʿyehumā cenāblarınıñ şurūḥundan iḳtibāṣ-ı envār-ı mebānī ve rūḥāniyyetlerinden istimdād ve istīnās-ı fuyūżāt-ı meʿānī birle basṭ-ı maḳāl ve icmāl-i meʿālde mūmā-ileyhimā ḥażerātınıñ beyādir-i feżaʾil ve senābil-i fevāżılından ḫūşe-çīn olup ber-muḳteżā-yı maḳām cesbān-ı kelām olan baʿżı nādire peyāmıñ me'ḫaẕ ve maḥallini beyān..."[344] Eserde yapılan birçok Arapça alıntının da Şihabeddîn Hafâci'nin şerhinden yapıldığı görülmektedir. Bu durum, İbrahim Hanîf Efendi'nin Türkçe şerhini, farklı Arapça *Şifâ* şerhlerinin karşılaştırmalı olarak mütalaa ederek oluşturulduğunu göstermektedir.

İbrahim Hanîf Efendi'nin şerh yöntemi, esasen kaynak metni izaha muhtaç parçalara ayırarak bu kısımları çeşitli açılardan açıklama ve gerekli durumlarda bu parçaların tercümesini yapma üzerine kurulmuştur. Bu yöntemde, metnin parçaları önce detaylı bir şekilde incelenir, her bir parçanın açıklanmaya muhtaç kısımları izah edilir ve gerekliyse tercüme edilir. Bu parçalar cümle seviyesinde genel bir anlamı verecek hacme ulaştığında ḥāṣılı, ḥāṣıl-ı kelām, ḥāṣıl-ı maʿnā, ḥāṣıl-ı maʿnā-yı cümleteyn, muḥaṣṣal-i kelām, ve'l-ḥāṣıl, yaʿnī, zübde-i merām... gibi geçiş ifadeleri kullanılarak o ana kadar izah edilen parçaların tamamının anlamı veren bir tercüme ile metnin genel manası ortaya konur.

Söz konusu geçiş ifadelerinden sonraki bütünsel anlamın ortaya konulduğu cümlelerin büyük bir kısmında Aliyyü'l-Kâri'nin Arapça *Şifâ* şerhinde de aynı yerde bütünsel izahın yer aldığı ve bu izahın müellif tarafından manen iktibas edildiği dikkat çekmektedir.

İbrahim Hanîf Efendinin şerh metodunun uygulanış şekline dair örnek teşkil etmesi için aşağıya çevirili yazılı metinden kısa bir bölüm aldık:

"وَ الْحَمْدُ لِلّٰهِ أَوْلَى وَ أُخْرَى dünyā ve ʿuḳbāda. Baʿżı nüsḫada *vel-ḥamdu ūlā ve uḫrā, faẓl* üzere aṭfla *ey velehu'l-ḥamdu* demekdir. Ve bu maʿnā ūlādan evlā. Ve

[344] İbrahim Hanîf Efendi, *Hulâsatü'l-Vefâ fî Şerhi'ş-Şifâ* (Emanet Haziresi, 650), 2a.

ūlā ve uḫrā ism-i tafḍīl olup taḳdīr-i iżāfetle *ūli'l-ḥamd ve uḫrāhū* demek daḫı cāʾizdir. Ammā ism-i tafṣīl yā muḍāfa veyā mevṣūle veyā muʿarrefetün bi'l-lām olmadıḳca istiʿmāl olunmaz diyenlerin ḳavli +[345] وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَخْزَى kerīmesiyle menḳūṣdur. *Allāhumme illā en tuʿtebera fi'l-muḳadderati.* [346]

وَمِنْهَا مَاأَبْرَزَهُ لِلْعِيَانِ kesr-i ʿayınla muʿāyene ve müşāhede. Ve *ibrāz,* iẓhārdır.

مِنْ خَلْقِهِ feṯḥ-i ḫāʾ-i muʿceme ile ve *min* māʾ-i mevṣūleyi beyāndır. Murād şemāʾil-i ẓāhire-i Ḥażret.

عَلَى أَتَمِّ وُجُوهِ الْكَمَالِ و الْجَلَالِ *kemāl*le murād nuʿūt-ı ṣubūtiyye ve *celāl*le ṣıfāt-ı selbiyye. Veyā *kemāl* ṣıfāt-ı luṭf ve cemāl. Ve *celāl* ṣıfāt-ı kahr ve intiḳām ola.

Ḥāsıl-ı kelām: Baʿżı feżāʾil-i mā-lā kelām Seyyidü'l-Enāmı Ḳurʾān-ı tıbyānda ẕikr ü beyān buyurup baʿżısın daḫı ḫalḳ ve īcāddan vech-i ekmel üzere müşāhede içün iẓhār ve ʿıyān eyledi."[347]

Bu çalışmada söz konusu Arapça eserin Türkçe şerhi olduğundan Arapçadan Türkçeye yapılan çeviriler önem arz etmektedir. İbrahim Hanîf Efendi'nin bu kapsamda gerçekleştirdiği tercümeler; *Şifa*'nın orijinal metni, diğer Arapça ve Farsça *Şifa* şerhlerinden ve İslamî kaynaklardan iktibas ettiği kısımlar, ayet ve hadis metinlerini içermektedir. Bu bağlamda, burada şarihin tercüme uslubunun da örnekler üzerinden gösterilmesi amaçlanmaktadır. Tercümede, ibarelerin Arapça ile Türkçe karşılıklarının daha kolay fark edilmesi için birbirine denk gelen ifadeler aynı renkle renklendirilmiştir.

1. قَدْ حَضَرَ الْمَوَاقِفَ الصَّعْبَةَ

   bi-taḥḳīḳ maḥall-i cenk ve peykār-ı düşvāra āmāde oldu.

Kaynak metinde geçen bu cümle, günümüz Türkçesiyle "Gerçekten zor durumlarla karşı karşıya gelmiştir." anlamına gelmektedir. Burada şarihin, "zor

---

[345] Fussilet 41/16: "Biz de onlara dünya hayatında zillet azabını tattırmak için o mutsuz kara günlerde üzerlerine dondurucu bir rüzgâr gönderdik. **Ahiret azâbı elbette daha rezil edicidir.** Onlara yardım da edilmez."

[346] "Asıl mesele bunun mukadder olarak değerlendirilip değerlendirilmemesidir." Ali el-Kârî, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân, *Şerhu'ş-Şifâ'* (Beyrut: Dâru'l-Mektebeti't-İlmiyye, 1421/2000), 1/34.

[347] İbrahim Hanîf Efendi, *Hulâsatü'l-Vefâ fî Şerhi'ş-Şifâ* (Emanet Haziresi, 650), 11b.

durumlar" ifadesine kendi yorumunu katması ve bu ibareyi "maḥall-i cenk ve peykār-ı düşvāra" olarak tercüme etmesi dikkate değer bir noktadır.

2. وَالنَّجْدَةُ ثِقَةُ النَّفْسِ عِنْدَ اسْتِرْسَالِهَا إِلَى الْمَوْتِ حَيْثُ يُحْمَدُ فِعْلُهَا دُونَ خَوْفٍ

Necdet ise nefsin işrāf ve irsāli ḥālinde Mevlāya iʿtimādı ve ʿaḳlen ve naḳlen bī-pāk olup kārı cemīl olduġu ḥaysiyyetle Cenāb-ı Ḥaḳḳa teveccüh ve vuḳūfudur.

3. وَكَانَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْهُمَا بِالْمَكَانِ الَّذِي لَا يُجْهَلُ

Yaʿnī Sipeh-sālār-ı Ḫayl-i Enbiyā ʿaleyhi't-teḥāyā şecāʿat ve necdetden bir cāy-ı bālāya resīdedir ki efrād-ı āferīdeden bir ferde pūşīde ve nihān degildir ki.

Yine kaynak metinde geçen bu cümlede ise şarihin hümâ zamiriyle ifade edilen kavramları açarak "şecāʿat ve necdet" kelimeleri zikrettiği dikkat çekmektedir. "Mekân" kelimesinde bir sıfat olmamasına rağmen "**cāy-ı** bālā" ile sıfat eklemesi yine şarihin yorumuna işaret etmektedir. Yukarıdaki örnekte olduğu gibi "lâ yuchelu" fiilinin "efrād-ı āferīdeden bir ferde pūşīde ve nihān degildir" uzun bir yorumla tercüme edilmesi dikkat çekmektedir. Ayrıca şarihin Arapça cümle yapısındaki özne yüklem düzenine sadık kalmadığı da bu örnekte görünmektedir.

4. وَفَرَّ الْكُمَاةُ وَالْأَبْطَالُ عَنْهُ غَيْرَ مَرَّةٍ وَهُوَ ثَابِتٌ لَا يَبْرَحُ وَمُقْبِلٌ لَا يُدْبِرُ وَلَا يَتَزَحْزَحُ

Yaʿnī Ḳuṭb-ı Dāʾire-i Risālet ʿaleyhi't-teḥiyye şecāʿat ve şehāmetle pā-bercā-yı ḳarār olup maḳarr-ı saʿādetinde zāʾil olmadı. Ve idbār ve tebāʿüd etmez olduġu ḥālde iḳbāl ve teveccüh edici idi.

5. ما شُجَاعٌ إِلَّا وَقَدْ أُحْصِيَتْ لَهُ فَرَّةٌ وَحُفِظَتْ عَنْهُ جَوْلَةٌ سِوَاهُ

Ol Yeke-tāz- Meydān-ı Lāhūt ʿaleyhi's-selāmıñ ġayrı bahādırān-ı rūzgārdan bir merd-i dilīr-i nā-peydādır ki velev merraten andan firār ve tereddüd ṣudūru żabṭ u ḥıfẓ olunmaya.

Bu örnekte ise şarihin mevhumu yorum katarak terücüme ettiği görünmektedir.

6. والحاصل أنه صلى الله تعالى عليه وسلم أتاهم بآيات واضحة ومعجزات لائحة فاجتلت أبصارهم ووعت قلوبهم وقبلت أسماعهم

Ve'l-ḥāṣıl peyġamber-i ins ü cān ʿaleyhi ṣalāvātü'r-raḥmān anları ayāt-ı vāżıḥa ve muʿcizāt-ı lāyiḥa ile teşrīf edip dīdeleri müncelī ve rūşen ve dilleri āgāh ve mütesellī ve gūşları işġā-yı kelām-ı Ḥaḳḳla gūşnā eyledi.

Aliyyü'l-Kârî'nin *Şifâ* şerhinden manen yapılan bu iktibasta şarihin hemen hemen birebir tercüme yaptığı görünmektedir.

7. فَالشَّجَاعَةُ فَضِيلَةُ قُوَّةِ الْغَضَبِ وَانْقِيَادِهَا لِلْعَقْلِ

İmdi şecāʿat ziyādegī ḳuvvet-i ġażab ve sulṭān-ı ʿakla mütābaʿatdır.

Bu örnekte şarihin yaptığı yine birebir tercümelere güzel bir örnektir.

8. قَالَ: إِذَا ذُكِرْتُ ذُكِرْتَ مَعِي

Ẕikr olunam benim ẕikrimle sen daḫı meẕkūr olursuñ, dedi.

9. جَعَلْتُكَ ذِكْرًا مِنْ ذِكْرِي، فَمَنْ ذَكَرَكَ ذَكَرَنِي

Ẕikrimden ẕikriñi nevʿ-i ẕikr ḳıldım. Ve seniñ ẕikrin ʿayn-ı ẕikrimdir.

Burada iki örnekte de şarihin gayet sade bir Türkçe ile aynı fiilin Türkçeye geçmiş masdarını da kullanarak cümle yapısına dahi sadık kaldığı çeviri örnekleri görülmektedir.

Özetle İbrahim Hanîf Efendi'nin bağlama göre değişen oldukça dinamik bir tercüme metodu olduğu söylenebilir. Kimi zaman birebir tercüme yapmış sadece cümleleri yapısal olarak Türkçeye aktarmaklar yetinmiştir. Kimi zaman ise çeşitli yorum ve açıklamalarla tercümeyi genişletmiş klasik Osmanlı Türkçesinin üslubunu yansıtan edebî bir ifade tarzı benimsemiştir.

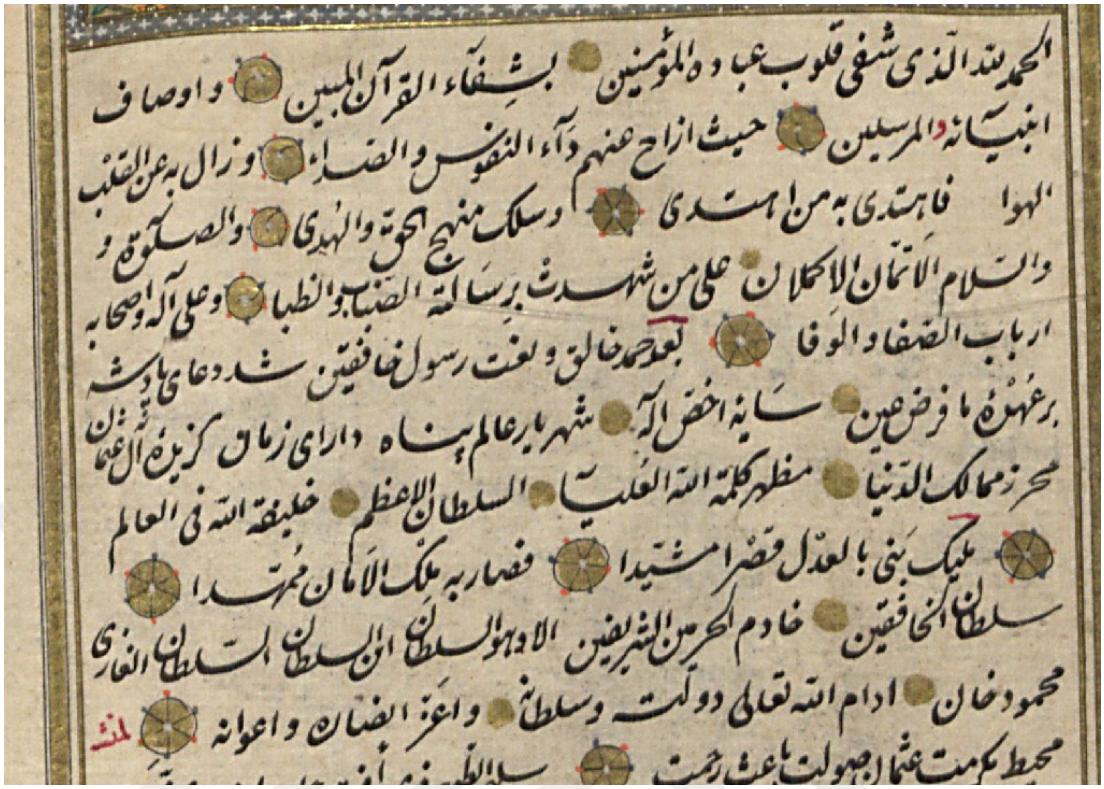
2.6. DİL VE ÜSLUP ÖZELLİKLERİ

Metnin dil ve üslup özelliklerinin analizine yönelik olarak eserin mukaddimesinin incelenmesi önemli bir adım teşkil etmektedir. Zira, müelliflerin dilsel yetkinliğinin ve üslubunun zirvesine ulaştığı nokta, genellikle mukaddimelerde en iyi şekilde gözlemlenebilir. Mukaddime bu eserde de şarihin dil kullanımındaki

ustalığını ve üslubundaki incelikleri açığa çıkarmakla birlikte metnin genel dili ve tarzını anlamak için kritik bir başlangıç noktasıdır.

Mukaddime muhteva açısından sırasıyla şu unsurlara sahiptir: Besmele, hamdele, salvele, dönemin padişahına övgü, Kadı İyaz ve eseri Şifâ'ya övgü, sebeb-i telif, eserin şarihine nispeti, şerhin temel kaynakları, şerh metodu, esere isim verilmesi, Sadrazam Ali Paşa'ya övgü, Şeyhülislam İshak Efendi'nin takrizine işaret ve bu takriz sayesinde eserin okuyucu nezdinde değer görmesi, okuyuculardan şarihin hatalarına müsamaha ile yaklaşmalarını rica ve dua.

Hem Arapça hem de Türkçe bölümlerde, dikkat çeken bir başka husus ise secili bir dil kullanımına gösterilen özendir. Bu, metnin sadece anlam düzeyinde değil, aynı zamanda edebî sanatlar açısından da zengin olmayı amaçladığını göstermektedir. Mukaddimenin bu secili dili, nüshanın kendisinde de durak işaretleriyle belirtilmiştir, bu durum metnin yalnızca içeriğine değil, aynı zamanda onun biçimsel ve estetik özelliklerine de dikkat çekmektedir. Mukaddimedeki secili kelime guruplarına şunlar örnek verilebilir: *müʾminīn, mübīn, mürselīn*; *ṣadāʾ*, *hevā*, *ihtedā*, *hüdā*; *ẓibā*, *vefā*; lerẓān, *hirāsān*.

Resim 12: Mukaddimede yer alan duraklara örnek

Şarih bu müsecca uslubunu yer yer metninde de devam etmiştir. Hatta eserin sonundaki müellif kaydında "ʿalā yedi cāmiʿihī er-rācī ʿafva Rabbihi'l-Laṭīfi İbrāḥime Ḥanīf ʿāmelehu'llāh bi-cūdihi'l-Münīf" cümlesinde "Laṭīf, Ḥanīf, Münīf" kelimeleri arasındaki ses benzerliği şarihin eserinin tamamını baştan sona secili bir dil kullanarak yazma konusundaki özenini göstermekle birlikte, secinin şarihin üslubunun temel dinamiği olduğuna da delil oluşturmaktadır.

Ayrıca şarihin mukaddimedeki hamdele kısmında "*Elḥamdülillāhi'l-leẕī şefā ḳulūbe ʿibādihi'l-müʾminīn bi-şifāʾi'l-Ḳurʾāni'l-mübīn ve evṣāfi'l-enbiyāʾi ve'l-mürselīn.*" cümlesiyle nüshanın sonundaki Farsça "Her şifā der ḥoḳḳa-yı ġayb est ve ān der dest-i tust, ḥoḳḳa be-güşā be kerāmet kon şifāyī ʿan ḳarīb" münacat beytinde kaynak metnin de adı olan *Şifâ* kelimesinin kullanılması dikkat çekmektedir. Böylece şarih eserine *şifa* kelimesi ile başlayıp şifa eserini şifa kelimesi ile bitirmiştir. Şarihin dualarında şifaya vurgu yapması, bu şerh çalışmasını manevi bir şifa arayışı ve bu süreçte ilahî yardım elde etme umudu olarak gördüğüne işaret edebilir. Bu durum, şarihin sadece metni şerh etmekle kalmayıp, aynı zamanda metnin manevi derinliğine ve iyileştirici potansiyeline de odaklanmış olabilileceğini düşündürmektedir. Bu yaklaşım, şarihin

şerhini, sadece akademik bir çalışma olarak değil, aynı zamanda kişisel bir manevi yolculuk ve içsel bir arınma süreci olarak da değerlendirmiş olabileceği ihtimalini ortaya çıkarmaktadır.

Nitekim müellif hattı nüshadaki bir derkenarda Şarih İbrahim Hanîf Efendi, rüyasında gerçekleştirdiği manevî bir seyahati okuyucularıyla paylaşmıştır. Şarih rüyasında Nebiyy-i Muhterem Hazret-i Muhammed Mustafa'nın (sallallahu aleyhi ve sellem) bulunduğu mübarek bir mescide ulaşmıştır. Bu kutlu mekanda, Allah'ın Elçisi ile mukaddes bir mülakata nail olan İbrahim Hanîf Efendi, Hazret-i Peygamber'in şerefli huzuruna yaklaşırken, Onun tarafından kendisine ihsan edilen muazzam bir işareti ya da izni tecrübe etmiştir. Bu ilahî rüyada yaşanan bu mübarek karşılaşma, İbrahim Hanîf Efendi için derin bir manevî tecrübe ve ulvî bir onur vesilesi olmuştur. Bu rüya, onun manevî hayatında önemli bir merhale teşkil ederek derin bir iz bırakmış olmalı ki bunu kayıt altına almakla beraber okuyucuları ile de paylaşmıştır:

> Bu faḳīr İbrāhīm Ḥanīf maḥall-i meẕkūru taḥrīr etdigi şeb, bu'l-ʿaceb ʿālem-i ḫāʾbda meşhūdu olur ki ṭābe-i Münevvereye ḳudūm edip mescid-i laṭīf-i nebevīye duḫūl etdikde bir nāḥiyesinde Cenāb-ı Ḫaṭīb-i minber-i nüh-pāye-i eflāk ṣallallāhu teʿālā ʿaleyhi ve sellem Ḥażretleri bi's-saʿāde ve'l-iclāl cülūs etmişler. Ādābla ḥużūr-ı pür nurūna taḳarrüb eyledikde zānū-yı şerīfleri ʿindinde ḳuʿūda işāret-i ʿaliyye ve ruḫṣat-ı hümāyūnları ṣudūr-yāfte buyurulup ḫaber-i merḳūm yāddāştım olup yed-i müʾeyyedleri enāmil-i celīlelerine imʿān-ı naẕar eyledim. Emān-ı luṭf u iḥsān buyurup dest-i cihān-peyvestin dest-rāst-ı faḳīre münāvele ve tedḳīḳ-i nigāh ve ṭaḥḳīḳa ḥavāle buyurduḳları ḫilālde engüşt-i Ḥanīfde mevcūd zer ḫatem ile dest-i hümāyūnların messetmekden şerm ü teʾddüb edip derhāl ḫātemi nezʿ ve keff-i yesārıyla pinhān etdigim manẕūr-ı naẕar-ı ʿālīleri olduḳda şeker-rīz-i tebessüm oldular. Ve'l-ḥāṣıl lems-i dest-i kerīm-i devleti müsāʿid olup hezār ṣafā-yı rūḥānī ile dest-i risālet-meʾābların telsīm ve ḫaberi yeden bi-yedin taṣḥīḥ eyleyip *innemā kānet ḫınṣar riclī* ḥaber-i ṣaḥīḥini gūşvāre-i bināgūş-ı Ḥanīf buyurduḳları taḥdīsen li-niʿamihī bu maḥalle sebt olundu.[348]

Şarih, mukaddimesinde şerhini sade bir dille yazdığını ifade etse de, gerçekte bu şerh mukaddimede olduğu gibi dil açısından oldukça karmaşık bir yapıya sahiptir.

[348] İbrahim Hanîf Efendi, *Hulâsatü'l-Vefâ fî Şerhi'ş-Şifâ* (Emanet Haziresi, 650), 67a.

Metin; Arapça, Farsça ve Türkçe'nin iç içe geçtiği yer yer edebî bir üsluba sahiptir. Arapça alıntıların fazlalığı ve bu alıntıların metin içinde ne zaman başlayıp bittiğinin net bir şekilde belirtilmemesi, şerhin dilinin anlaşılmasını zorlaştıran başlıca sebeplerdendir. Ayrıca, bazı ifadeler hem Arapça hem de Türkçe olarak okunabilecek şekilde düzenlenmiş olup, bu durum okuyucuyu, müellifin asıl niyet ettiği anlamı kavrayabilmek için ilgili dil üzerinde durup dikkatlice düşünmeye zorlamaktadır. Bu, şerhin karmaşık yapısını ve dilsel zenginliğini yansıtan bir özelliktir ve metni anlamlandırmak için okuyucunun dikkatli ve bilinçli bir okuma yapmasını gerektirmektedir.

Şarihin üslubu özne konumlandırması bağlamında ele alındığında müellif, zikri geçen kişileri Müslümanlar ve gayr-ı müslimler olarak iki ana dinî guruba ayırmıştır: İfade seçiminde de bu ayrıma uygun olarak dikkatli bir yaklaşım sergilelemiştir. Örneğin bazı gayr-ı müslimler için kullandığı Ḥaccāc-ı Leccāc, Ḥaccāc-ı menḫūs; Ḫūk-ı Bed-ḫū Übey bin Ḫalef, Ḫūk-ı Bed-ḫū Übey bin Ḫalef, Ḳureyş-i bed-kīş, Übey bin Ḫalef-i Nā-ḫalef; Bū Cehl-i leʾīm, Bū Cehl-i zenīm ifadeleri bu yaklaşımın gereğidir. Bir başka örnekte ise Şarih "Muḥammed bin ʿAlī bin Ebī Ṭālib raḍiyallāhu ʿanhümā" ifadesinde, Ebû Tâlib'in Müslüman olmaması sebebiyle, sadece iki ismi işaret ederek "raḍiyallāhu ʿanhümā" demeyi tercih etmiş, "raḍiyallāhu ʿanhüm" şeklinde bir ifade kullanmaktan kaçınmıştır. Bu durum, müellifin, metinde anılan şahsiyetlerin dini kimliklerini dikkate alarak dil ve ifade seçiminde gösterdiği özeni ve hassasiyeti yansıtmaktadır.

Şarih yer yer edebî bir ifade tarzı yakalamıştır. Örneğin "Üç yüz onda Baġdād-ı behişt-ābādda sūy-ı dārü's-selām-ı Cināna revān oldu." cümlesinde Bağdat şehrinin bir diğer adı olan Darü's-selam kelimesi tevriyeli kullanılmıştır.

Edebî ifade tarzını yansıtan bir başka örneğe bakalım: "Bunda bercāy-ı tengnāyı ḥayret vardır ki anda reh-nümā-yı ʿakıl olur bir nişān-ı ʿālīşānla sebīl-i reşāda fikr-i ṣavāb ve endīşe-i sedād birle resīde ve rehā-yāb olmazsa ʿuḳūl anda sergerdān-ı bādiye-i helāk olur. Daḫı anda niçe maḥall-i ḫaṭar-nāk-i pür-dehşet nümāyāndır ki anda püştībān-ı tevfīḳ ile yā bercāy-ı teʾyīd ve taḥḳīḳ olmazsa yā laġzīde-i meġāk-i ḍalāl olur." Bu cümlelerde ise cümle sonlarının birbirine paralel üçlü bir terkip ve seci ile bittiği görülmektedir.

Seciye bir diğer iki örnek ise "Cenāb-ı ʿÖmer bin Ḫaṭṭāb raḍiye ʿanhü't-Tevvāb" ve "Ḥayder-i Kerrār raḍiyallāhu ʿanhü'l-Ġaffār" ibarelerinde yer almaktadır. İlk ibarede Ḫaṭṭāb veTevvāb ikinci ibarede Kerrār ve Ġaffār kelimeleri arasındaki ses benzerliği gayet doğal kurulmuş bir seci örneğidir.

Şarihin kelimelerin anlam dünyası ile ilişki kurmayı ne derece sevdiği ölüm güzel adlandırmaları başlığı altındaki örneklerden incelenebilir. Benzer bir ilişkiye "Ve o cümle-i kelām ḳandī-i Semerḳandī olduġunu işrāb eder." cümlesinde ḳandī ve Semerḳandī kelimesinin etimolojik izahı arasında kurulan bağlantı da örnek verilebilir.

Şarihin üslubunun ana karakteri olmasa da nadiren devrik cümleyle oluşturduğu örnekler de mevcuttur. Örneğin "Daḫı vaṣf-ı Ḥażrete taʿalluḳ eden midḥat beyānındadır faṣl-ı ṯānī." cümlesinde öznenin cümle sonunda konumlandırıldığı görülmektedir. Bir diğer iki örnek olan "Eḥadü'l-aʿlām min ricāl-i Endülüs beş yüz üç tārīḫ-i hicriyyesinde murġ-ı rūḥu evc-i Naʿīme ṭayarān eyledi, der-İşbīliyye." ve "Üç yüz birde ʿāzim-i rāh-ı āḫiret oldu der-belde-i Merv." cümlelerinde ise Farsça der öneki kullanılarak oluşturulan dolaylı tümlecin cümlenin sonunda konumlandırıldığı görülmektedir. Eserde buna benzer başka devrik yapılar bulunmaktadır.

2.6.1. Diliçi geçişler

İbrahim Hanîf Efendi, *Şifâ* şerhinde Osmanlı Türkçesi metinlerinde pek rastlanmayan bir kullanımla Arapça ve Farsça unsura yer vermiştir. Diliçi geçiş olarak adlandırılabilecek bu kullanımın ayırt edici özelliği Türkçe dil yapısı ile tam olarak uyum içinde olmamasıdır. Aşağıda söz konusu diliçi geçişlerin bazı örnekleri verilmiş ve izah edilmiştir:

İlk örnek olarak "Beni *mā ẓafertü ʿaleyh* ile size mücāzāt eder ẓanneder misiniz?"[349] cümlesini ele alalım. Cümlenin edat tümleci olan *mā ẓafertü ʿaleyh* ibaresi Arapçada ism-i mevsul olarak isimlendirilen Türkçede ise yan cümlecik diyebileceğimiz bir yapıdan oluşmaktadır. Cümle "Benim zafer kazandığım şey ile size ceza veririm mi zannediyorsunuz?" anlamına gelmektedir.

Diliçi geçiş bulunan cümlelere bir diğer örnek ise "Ve li-ẕā bir ḳavme ʿaẕāb nāzil olduġu ḥālde nebī ve *men āmene bihī* ḫurūcla emrolunur."[350] cümlesidir. Bu

[349] İbrahim Hanîf Efendi, *Hulâsatü'l-Vefâ fî Şerhi'ş-Şifâ* (Emanet Haziresi, 650), 109b.
[350] İbrahim Hanîf Efendi, *Hulâsatü'l-Vefâ fî Şerhi'ş-Şifâ* (Emanet Haziresi, 650), 50b.

cümlede de bir yukarıda izah ettiğimiz örnekte olduğu gibi Arapça ism-i mevsûl yapısı olan "*men āmene bihī*" ibaresi adeta Türkçe bir kelime gibi kullanılmış ve cümlenin öznesi olmuştur.

Türkçenin sözdizimsel yapısına uymayan bir diğer kullanım ise "Ve li-ẕā vezni; faʿīl, lā mefʿūldür."[351] cümlesinde görülmektedir. Esasen bu cümle müellifin şerhini kaleme alırken çokça faydalandığı Aliyyü'l-Kari'nin *Şifâ* şerhindeki "*veznuhū faʿīlun lā mefʿūl*"[352] cümlesinin Türkçe tercümesidir. Yalnız bu tercüme kısmen yapılmış sadece cümlenin özne (veznuhū) ve yüklemi (mefʿūl) Türkçeye çevrilmekle iktifa edilmiştir. Sonuçta Türkçe ve Arapça yapıların iç içe geçtiği oldukça karmaşık yapılı bir cümle meydana gelmiştir. Müellifin bu tür diliçi geçiş olan cümleler kurmasındaki en önemli etkenin, bu örnekten de anlaşıldığı üzere metni anlama aşamasında başvurduğu Arapça *Şifâ* şerhlerinin dilinin etkisi olduğu düşünülmektedir.

Diliçi geçişlere vereceğimiz son örnek ise Farsça ve Türkçe arasında gerçekleşen "Ve'l-ḥāṣıl ḥāl ber-īn minvāl olduysa ne ẓan edersin."[353] cümlesidir. Cümlede geçen "ber-īn" ibaresindeki "ber" kelimesi üzerine "īn" kelimesi ise "bu" anlamına gelmektedir. Dolayısıyla "ber-īn minvâl", dilimizde bu minvâl üzere anlamına gelmektedir. Kullanılan bu Farsça ibarenin, eserin matbu nüshasında Türkçenin söz dizimi ve yapısına uygun olan "ḥāl bu minvāl üzere olduysa"[354] şeklinde yer aldığı dikkat çekmektedir.

Özetle birkaç örnekle izah edilen ve diliçi geçişler olarak adlandırılan bu yapılar İbrahim Hanîf Efendi'nin şerhinde zaman zaman yer almaktadır. Bu yapılar daha çok Arapça ve Farsça unsurların Türkçe cümleler içinde kullanılması şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Arapça unsurların daha fazla yer alması İbrahim Hanîf Efendi'nin metni anlama çabasında sıklıkla Arapça *Şifâ* şerhlerine dolayısıyla söz konusu eserlerin dilinin etkisinin olduğu ihtimal dahilindedir.

---

[351] İbrahim Hanîf Efendi, *Hulâsatü'l-Vefâ fî Şerhi'ş-Şifâ* (Emanet Haziresi, 650), 44a.
[352] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/107.
[353] İbrahim Hanîf Efendi, *Hulâsatü'l-Vefâ fî Şerhi'ş-Şifâ* (Emanet Haziresi, 650), 64b.
[354] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/168.

2.6.2. Ebced Kullanımı

İbrahim Hanîf Efendi'nin *Şifâ* şerhinde mensur tarih düşürme sanatına dair çeşitli örnekler yer almaktadır. Birçok hadisin şerh edildiği bu eserde, hadislerin isnad zincirindeki râviler tanıtılırken ölüm tarihleri de zikredilmektedir. Bu tarihler genellikle çoğu zaman doğrudan söylenirken bazen de ebced hesabı söylenmeyen tarihe işaret eden çeşitli tek kelimeden müteşekkil ibareler tercih edilmiştir. Bu ibarelerin seçerken vefat tarihi söz konusu olan şahısla gerek anlam gerek ses açısından bir şekilde ilişki kurulabilecek kelime bulmaya dikkat edilmiştir. Bu örnekler söz konusu ilişkilerin tasnifinin de yapıldığı tezle ilgili bir makalede[355] ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Dolayısıyla bu burada yalnızca söz konusu mensur tarih örneklerinin bir kısmı vefatlarına işaret edilen şahıslarla birlikte verilmiştir:

Huzeyme b. Sâbit - lecāc (لجاج), Sa'd b. Ebī Vakkâs - mücīb (مجيب), Tirmizî - ʿıṭr (عطر), Esved b. Yezîd - daʿ (دع), Ebû Saîd el-Hudrî - seyyid (سيد), Ebû Ümâme - üf (اف), Muḥammed Bāḳır - ʿAlī (علي), Hasan-ı Basrî - sened (سند), Ebû Attâb Mansûr b. Mu'temir es-Sülmā - liḳā (لقا), Safvân b. Süleym - ḳalb (قلب), eş-Şerîf Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. el-Hasenî - ḳand (قند), Abdülmelik b. Süleyman Füleyh - müfeyliḥ (مفيلح), İmâm Mâlik - vaḳʿ (وقع), Osman b. Kinâne - vaḳf (وقف), Ferrâ - zer (زر), Muhammed b. Kesîr - rekb (ركب), Osman b. Ebî Şeybe - rıṭl (رطل), Süfyān b. Vekiʿ - remz (رمز), Ebû Küreyb Muhammed b. Alâ - ḥarem (حرم), Muhammed b. Seleme Ebu'l-Hâris el-Murâdî el-Mısrî - ḥarem (حرم), Hişam Ebû Mervân b. Halid ed-Dimeşkî - maṭar (مطر), Muhammed b. Yahya - naḥr (نحر), Bakî b. Mahled - veraʿ (ورع), Bezzâr - ṣabr (صبر), Nakkâş Ebû Bekir Muhammed b. Hasan el-Mûsilî - Ḳurʾān (قرآن), Ahmed b. Hayrûn - ḥatf (حتف).

2.6.3. Güzel Adlandırmalar ve Bazı Mecazlı İfadeler

İbrahim Hanîf Efendi, *Şifâ* şerhinde konusu itibarıyla sıklıkla tekrar etmesi gereken ölüm, rivayet gibi bazı ifadeleri, sürekli tekrar etmek yerine çeşitli güzel adlandırmalara başvurarak ifade çeşitliliği sağlamayı tercih etmiştir. Bu çeşitlilik metinde ortaya çıkabilecek muhtemel yeknesaklığı da gidermiştir.

[355] Bkz. Zeynep Cevahir Altıntaş Aydın, "İbrâhim Hanîf Efendi'nin Şifâ Şerhinde Mensur Tarihler", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, cilt: XXIX, 2022, 295–309.

Söz konusu güzel adlandırmaların en güzel ve yoğun örneği "ölüm" kavramında görülmektedir. Şarih zikrettiği hadislerin isnad zincirindeki râvileri tanıtırken, onların ölüm tarihlerini de zikretmektedir. Yüzlerce şarihin benzer cümle kalıplarıyla vefatının ifadesi edilmesi gibi bir ihtimalin metni nasıl bir yeknesaklığa düşüreceği malumdur. Dolayısıyla şarih bu durumdan kaçınmak için ölüm ve vefat gibi oldukça soğuk ifadelerin doğrudan kullanmaktan imtina etmiş ve eserin üslubunu daha etkili kılan çeşitli güzel adlandırmalara başvurmuştur.

Çeviri yazılı metinde sıklıkla karşılaşılan ölümün güzel adlandırmalarına örnek teşkil edebilecek bazı ibareler şunlardır: ʿāzim-i dārü'l-beḳā oldu, ʿāzim-i gülşen-serāy-ı Behişt oldu, ʿāzim-i şehristān-ı beḳā, ʿāzim-i tekye-gāh-ı laḥd oldu, ʿazm-i dārü'l-beḳā eyledi, bahār-ı ʿömrü ḫazāna ermişdir, curʿa-nūş-ı cām-ı ecel olup, curʿa-nūş-ı peymāne-i ecel oldu, ḫānḳāh-ı ʿilliyyīne teveccüh buyurdular, maḥmūl-i ālet-i ḥadbāʾ olmuşdur, milk-i fānīden el çekti, muḳīm-i naʿīm oldular, murġ-ı rūḥu evc-i Naʿīme ṭayarān eyledi, mütevārīʾ-i liḥāf-ı ḫāk-i pāk olmuşdur, ʿömr-i ʿazīzi resīde-i pāyān olup, ʿömrü resīde-i ḫitām olmuşdur, ʿömrü resīde-i pāyān olup dār-ı ʿuḳbāya hicret buyurdu, rāh-ı beḳāya ʿāzim olup, rākib-i cemel-i ecel olmuşdur, rū-be-rāh-ı cinān oldu, rū-be-rāh-ı cinān oldular, ser-nihāde-i bālin-i laḥd oldular, ser-nihāde-i bālīn-i laḥd olmuşdur, sūy-ı Naʿīme iḥrām-bend-i ʿazīmet oldular, sūy-i Naʿīme revān oldular, sūy-ı uḳbāya revān olup, ṭāʾir-i rūhu bostān-ı Naʿīme nüzūl eyledi, tekye-gāh-ı meʾvāya ʿazm eyledi, vedāʿ-ı ʿālem-i fānī buyurup, vedāʿ-ı dār-ı fenā eyledi, vefāt eyledi, ẓāhir-i müsteʿār-ı libās-ı ḥayātdan muʿarrā olmuşdur.

Söz konusu örneklere toplu bir şekilde değerlendirildiğinde İbrahim Hanîf Efendi'nin ölümü güzel adlandırmasında bazı hususlar dikkat çekmektedir. Bu hususlar arasında İslamî inanç ve tasavvufî telakkîlere yoğun göndermeler, merhuma karşı nezaketin dile yansıması, istiareli ve metaforik anlatım, ölümün geçiş olarak algılanması, dünyanın faniliği, ibarelerdeki söz varlığının zenginliği yer almaktadır. Bu ifadelerin her biri ayrı ayrı ele alınıp etraflıca analiz edilecek olsa ölümün o dönemdeki algılanışı hakkında dikkate değer ipuçlarına ulaşılması ihtimal dahilindedir.

Yukarıdaki örneklerden farklı olan ve merhumun vefat şekli hakkında bilgi veren "cürʿa-nūş-ı şerbet-i şehādet eyledi. (şehit olarak)" ve "ḥatfe enfihī vefāt

eylediler. (ani ve beklenmedik şekilde)" gibi ibareler de önemli bir bilginin edebî bir üslupla aktarılması bakımından dikkate değerdir.

Ayrıca ölümün güzel adlandırması ile ilgili bazı örneklerde de şarihin yer yer cinaslı, tevriyeli ifadeleri de kullandığı göze çarpmaktadır. "Ḳatāde, fetāde-i laḥd olmuşdur.", "Kisāʾī dediler. Yüz seksen ṭoḳuz senesinde Ṭūs veyā Reyyde kisāʾ-i müsteʿār-ı ḥayātdan taʿarrī eyledi." ve "[Hilāl] Āḫir-i ḫilāfet-i Hişām-ı Emeviyyede hilāl-i ʿömrü ġurūb-ı memāta resīde oldu" örneklerindeki ölüm güzel adlandırmalarının merhumun ismiyle ilgi kurularak yapıldığı ve bu ilgilinin kimi zaman ses benzerliği kimi zaman da anlam yoluyla oluşturulduğu görülmektedir.

Metinde dikkat çeken bir diğer kavram ise hadis literatüründe mühim bir terim olan rivâyettir. Bu kavram ölüm gibi soğuk olmamasına rağmen, metnin konusu itibariyle sıkça tekrarlanması gereken bir terimdir. Şarih nakletmek, rivâyet etmek ve rivâyet-kerde ifadelerini kullanmakla beraber metindeki yeknesaklığı kırmak için bu benzer manaya gelen yer yer mecazlı çeşitli edebî ifadeler kullanmıştır. Bu ifadelerin bazı örnekleri şunlardır: berāʿa-güẕār olduġu, burḳaʿ-küşā-yı ʿarūs-ı rivāyet olurlar, gelūne-i nihād olduḳları ser-tāc-ı rivāyet, menbaʿ-ı cūy-bār-ı rivāyet olmuşdu, taḥrīk-i berāʾe-i rivāyet eyledikleri, taḥrīk-i silsile-i rivāyet buyururlar, taḥrīk-i silsile-i rivāyet ederler, yek-zebān-ı rivāyet olduḳları.

Metinde dikkat çeken bir başka edebî ifade tarzı ise "müslüman oldu" anlamına gelen ifadelerdir. Esasen ölüm ve rivâyet örneklerinde olduğu gibi bu ifade çokça tekrarlanan bir ifade değildir. Lakin Müslüman okuyucuda duygu uyandıran bir yönü olduğu açıktır. Şarih de yakaladığı muhtemel hissiyatı süsleyerek daha etkili bir dille sunmayı tercih etmiştir. Örneğin, "refʿ-i engüşt-i şehādet birle ḳalb ve ḳālıbın ẕer-i ḫālisü'l-ʿıyār-ı īmānla mālī ḳılıp "[356] ifadesiyle kişinin şehâdet parmağını kaldırdığı ve böylece kalb ve kalıbını saf îmân altınıyla tümüyle kapladığı belirtilmiştir. Bu ibare ile mana itibariyle kişinin şehadet getirerek Müslüman olduğunu ifade edilse de aynı zamanda bu fiilin kişideki derin manevî etkisine benzetmeler yoluyla işaret edilmiştir. Dolayısıyla şarihin metinde yer yer benimsediği bu sanatlı kullanımları metnin anlam derinliğini artıran bir unsur olarak da değerlendirilebilir.

[356] İbrahim Hanîf Efendi, *Hulâsatü'l-Vefâ fî Şerhi'ş-Şifâ* (Emanet Haziresi, 650), 60a.

Özetle yukarıda bazı örneklerle izah edilmeye çalışılan şarihin yer yer bilinçli olarak kullandığı, bu mecazlı ve sanatlı ifade biçimi onun üslubunu bir parçası olması bakımından önem arz etmektedir. Bu edebî kullanımların salt sanat için değil, çoğu zaman anlamı derinleştirmek için de tercih edildiği dikkat çekmektedir.

2.6.4. Tavsifler

İbrahim Hanîf Efendi özel isimleri zikrederken kelime tercihlerinde oldukça özenli davranarak söz konusu isimleri çeşitli tavsiflerle birlikte zikretmiştir. Bu özenli sıfatlandırma üslubunun en dikkat çeken özelliklerinden biridir. Tavsifleri tercihinde metnin o bölümdeki konusuna uygun olmasına da dikkat ettiği gözlenmiştir. Bu tutum metinde çokça geçen Hz. Muhammed, Allah gibi özel isimlerin her birinin oldukça çeşitli tavsiflerle anılmalarını sağlamıştır.

Metinde kullanılan en yoğun ve zengin tavsifler Hz. Muhammed için tercih edilmiştir. Eserin konusunun doğrudan Hz. Peygamber ile ilgili olması bu tercihin başlıca sebebi olarak düşünülebilir. Bunu takiben Allah, diğer Peygamberler, sahabeler, alimler, melekler ve gayr-ı müslimler için kullanılan tavsifler de dikkat çekmektedir. Aşağıda bu tavsiflerden seçilen örnekler yer almaktadır:

Hz. Muhammed Tavsifleri: ʿAbd-i Ḫāṣ ve Vāṣıl-ı Maḳām-ı İḫtiṣāṣ, Abd-i Ḫāṣṣü'l-Ḫāṣṣ-i Mevlā, Aḥmed-i Muḫtār, aḥt-nişīn-i İclāl Ḥażretleri, Āḫir-i Enbiyā, Ber-Güzīde-i Nebiyy-i Ādem, Cenāb-ı Aḥmed-i Muḫtār, Cenāb-ı Aḥmed-i Müctebā, Cenāb-ı Faḫr-ı Kāʾināt, Cenāb-ı Faḫr-ı Risālet, Cenāb-ı Faḫr-ı Riṣālet, Cenāb-ı Nübüvvet-meʾāb, Cenāb-ı Perverdigār-ı ʿĀlem, Cenāb-ı Saʿādet-meʾāb, Cenāb-ı Seyyidü'l-Mürselīn, Cenāb-ı Sulṭan-ı Rusül, Cenāb-ı Şemʿ-i Bezm-ārā-yı Ḳurb-ı Kirdigār, Cevher-i Girān-māye-i Ḫāce-i Kāʾināt, cihān-tāb-ı nübüvvet, Dānā-yı ʿĀlem, Dürre-i Yetīme-i ʿAṣmā, Dürr-i Girān-māye, Dürr-i Girān-māye-i Risālet, Dürr-i Ṣadef-i Kevneyn ve Rasūl-i Ṣaḳaleyn Ḥażreti, Dürr-i Yektā-yı Ṣadef-i Nübüvvet, Dürr-i Yetīm-i Nübüvvet, Dürr-i Yetīm-i Sadef-i Kevneyn, ebiyy-i ʿĀlīşān Cenābı, Edeb-āmūz-ı Mekteb-i ḥikmet, Faḫr-ı Mevcūdāt, Gevher-i kān-ı Risālet, Girdigār-ı Lā-Yezāl, Ḥabīb-i Ekrem, Ḥabīb-i Kibriyā, Ḥabīb-i Yezdān, ḥāmil-i livāʾü'l-ʿizzi'l-aʿlā, Ḫātemü'l-Enbiyā, Ḫātemü'l-Mürselīn, Ḫātemü'n-Nebiyyīn, Ḫātemü'r-Risāle, ḫaṭīb-i Minber-i Siyādet, Ḥāᵛce-i ʿĀlem, Ḥażret-i Nebiyy-i Āḫirü'z-Zamān, Ḥażret-i Dānā-yı ʿĀlem, Ḥażret-i Dest-gīr-i Ümmet, Ḥażret-i Dürr-i Dıraḫşān-

ı Risālet, Ḥażret-i Faḫr-ı Kāʾināt, Ḥażret-i Faḫrü’r-Rusül, Ḥażret-i Ḥabīb-i Ḫudā, Ḥażret-i Habīb-i Yezdān, Ḥażret-i Ḥabībullāh, Ḥażret-i İmām-ı Ṣaff-ı Enbiyā Muḥammed Muṣṭafā, Ḥażret-i İmāmü’l-Müttaḳīn, Ḥażret-i Ḳuds, Ḥażret-i Peyġamber-i ʿĀlī-Cenāb, Ḥażret-i Mihr-i ʿālem-tāb-ı Risālet, Ḥażret-i Muʿad, Ḥażret-i Nebbiyy-i Müctebā, Ḥażret-i Nebiyy-i Kerīm, Ḥażret-i Pādişāh-ı Cihān-Āferīn, Ḥażret-i Perverdigār-ı ʿĀlem, Ḥażret-i Ṣādiḳu’l-Vaʿdi’l-Emīn, Ḥażret-i Server-i ʿĀlem, Ḥażret-i Seyyid-i Veled-i Ādem, Ḥażret-i Seyyidü’l-Enbiyā, Ḥażret-i Seyyidü’l-Enbiyā, Ḥażret-i Seyyidü’l-Kevneyn, Ḥażret-i Seyyidü’l-Mürselīn, Ḥażret-i Sulṭan-ı Enbiyā, Ḥażret-i Sulṭan-ı Kevneyn, Ḥażret-i Sulṭan-ı Rusül, Ḥażret-i Sulṭan-ı Rusül, Ḫidiv-i ʿİlliyyīn-i Serīr, ʿİllet-i Ġāʾiyye-i Mecmūʿ-ı ʿĀlem, İmāmü’l-enbiyā, Ḳadr-i ʿĀlīşān-ı Peyġamber, Lüʾlüʾ-i Lālā-yı Risālet, Māh-ı Münīr-i Risālet, Mefḫar-ı Mevcūdāt, Mihr-i Cihān-tāb-ı Risālet, Mihr-i Dıraḫşān-ı Risālet, Muḥammed Muṣṭafā, Muḥbūb-ı Bārgāh-ı Muḳaddes, Muṣtafā, Mükerrem-i Mihmān-ı Bālāḫāne-i ʿılliyyīn Ḥażretleri, Nebbiyy-i Mürsel, Nebiyy-i bī-miṯāle, Nebiyy-i Cemīl, Nebiyy-i Emīn, Nebiyy-i Kerīm, Nebiyy-i Muḫtār ve müctebā, Nebiyy-i Muḥterem, Nebiyy-i Muḥterem, Nebiyy-i Muḥterem, Nebiyy-i Müctebā ve Rasūl-i Kibriyā, Nebiyy-i Mükerrem, Nebiyy-i Raḥīm, Nebiyy-i Tehāmī, Nebiyy-i Tehāmī, Nebiyy-i Ẕī-şān, Nebiyy-i Ẕī-şān, Nebiyy-i ẕī-şānıñ, Nebiyyü’r-Raḥmet Ḥażretleri, Neyyir-i Āsumān-ı Risālet, Nūr-ı Dīde-i ʿĀlem, Perġamber-i İns u Cān, Perverdigār-ı ʿĀlem, Perverdigār-ı Cihān, Peyġamber-i ʿĀlī Cenāb, Peyġamber-i ʿĀlī-cenāb, Peyġamber-i ʿĀlī-maḳām, Peyġamber-i ʿĀlīşāna, Peyġamber-i Celīlü’l-Ḳadr, Peyġamber-i Cemīl, peyġamber-i ins ü cān, pür-nūr-ı Māh-ı Tābān-ı Risālet, Rabbü’l-Enām, Rasūl-i Muḥterem, Rasūl-i Müctebā, Rasūl-i Raḥīm, Resūl-i Emīn, Resūl-i Muḥterem ve Nebiyy-i Mükerrem, Ser ü Bāġ-ı Belāġ, Serdār-ı Enbiyā ve Sırdār-i Aṣfiyā Ḥażreti, Ser-defter-i Enbiyā, Ser-defter-i Enbiyā, Server-i Sütūde-şiyem, Server-i ʿĀlem, Server-i Aṣfiyā, Server-i Aṣfiyā Muḥammed Muṣṭafā, Server-i Enbiyā Muḥammed Muṣṭafā, Seyyd-i Kāʾināt, Seyyid-i Veled-i Ādem, Seyyidü’l-ʿĀlemīn ve Senedü’l-ʿĀlimīn Ḥażretleri, Seyyidü’l-Enbiyā ve Senedü’l-Aṣfiyā Muḥammed Muṣṭafā, sipeh-keş-i enbiyā, Sulṭan-ı Aṣfiyā, Sulṭān-ı Enbiyā, Sulṭān-ı Kevneyn, Sulṭān-ı Rusül ve Hādī-i Sübül, Sulṭān-ı Selīmü’ṭ-Ṭabʿ, Sulṭān-ı Serīr-i Levlāk, Sulṭān-ı Serīr-i Levlāk, Sulṭān-ı Serīr-i lī-maʿa’llāh Ḥażreti, Sulṭān-ı Sidre-i Mekān, Sulṭān-ı Taḫt-gāh-ı Levlāk, Sulṭān-ı Taḫt-nişīn-i Risālet, Şāh-ı Rusül u Güzīde-i Küll, Şeb-çerāġ-ı Dūdmān-ı Nübüvvet,

Şeb-Şerāġ-ı Gencīne-i Risālet, Şefīʿ-i Rūz-ı Cezā, Vāṣıta-i Kārgāh-ı Āferīneş, Ẕāt-ı Nübüvvet-meʾāb, Ẕāt-ı Risālet-meʾāb, Zübde-i Kāʾināt ve Ḫulāṣa-i Mevcūdāt, Ẕübde-i Kāʾināt ve Sened-i Mevcūdāt.

Hz. Muhammed'i zikrederken kullanılan bu ibarelerin her biri özenle bağlama uygun olarak seçilmiştir. Aynı zamanda bu özenli kullanım müellifin Hz. Peygamber'e karşı duyduğu yoğun ihtiram ve hislerin göstergesi olarak da değerlendirilebilir. Ayrıca bu üslubun okuyucuda dahi benzeri bir hissiyata vesile olduğu söylenebilir. Bu edebî ifadelerin her biri ayrı ayrı ele alınıp analiz edilse 18. yüzyıl Osmanlı toplumunda Hz. Peygamber algısına dair ipuçlarına ulaşmak muhtemeldir.

Allah Teâlâ Tavsifleri: Allāhu Eḥad, Bārī Teʿālā, Cebbār-ı Ẕü'l-Celāl, Cenāb-ı Mevlā, Cenāb-ı Rabbü'l-ʿĀlemīn, Cenāb-ı Ḥaḳḳ ve Feyyāż-ı Muṭlaḳ, Feyyāż-ı Muṭlaḳ, Mennān-ı Müteʿāl, Mevlā-yı Celīl, Mevlā-yı Muʿīn, Müheymin-i lā-Yezāl, Mūcid-i Envār-ı Zemīn ü Āsumān, Perverdigār-ı Cihān-Āferīn, Perverdigār-ı ʿĀdil, Perverdigār-ı ʿĀlem, Pādişāh-ı Cihān-Āferīn, Pādişāh-ı Lā-yezāl, Pādişāh-ı Ġayūr, Rabb-i Celīl, Rabb-i Cemīl, Rabb-i Kerīm, Rabb-i Mennān, Sulṭān-ı Bī-zevāl, Sulṭān-ı Serā-perde-i Ġayb, Vāhib-i Müteʿāl, Īzed-i Müteʿāl, Ḥażret-i Bārī Teʿālā, Ḥażret-i Kirdigār-ı ẕü'l-Celāl, Ḥażret-i Pādişāh-ı Cihān-āferīn, Ḥażret-i Rabbü'l-Erbāb, Ḥażret-i ʿAllāmu'l-Ġuyūb, Ḥażret-i Ḫallāḳ-ı Cihānı-āferīn, Ḥażret-i Ḫudāvend-i Celīl, Ḥażret-i Ḳayyūm-ı Bī-zevāl, Ḥażret-i Ḳādir-i Bīçūn, Ḥaḳḳ Teʿālā, Ḫudā-yı Bīçūn, Ḫudā-yı Kerīm, Ḫudā-yı Muʿīn, Ḫudā-yı Müteʿāl, Ḫudā-yı bī-hemtā, Ḫudā-yı müteʿā, Ḫudā-yı Ẕü'l-Minen, Ḳādir-i Perverdigār, Ṣāniʿ-i Ḥakīm, Ẕi'l-celālī, Ẕü'l-celāl ve'l-İkrām, Ẕāt-ı Bīçūn, ẕi'l-Celāl ve'l-İkrām.

Sahabe Tavsifleri: Cenāb-ı Tercümānü'l-Ḳurʾān raḍiye ʿanhü'r-Raḥmān (İbn Abbâs), Enes-i Mükerrem, Fārūḳ-ı Aʿẓamī, Fārūḳ-ı Menīʿü'l-Cenāb, Ḥadīcetü'l-Kübrā, Ḫādim-i ʿāḳıbet-i Maḥmūd (İbn Mesʿūd), Ḫādim-i sālik-i Cenāb Enes, İbn Mālik ḫādim-i Perġamber-i İns u Cān, rabīb-zāde-i Ḥażret-i Seyyyidü'l-Verā (Ebû Hâle), Sulṭānü'l-Müfessirīn İbn ʿAbbās, veled-i necīb Enes bin Mālik.

Hz. Ebu Bekir: Yār-ı Ġār-ı Sulṭān-ı Dīn.

Hz. Ali: Aliyyü'l-Murtażā, Cenāb-ı Ḥayder-i Kerrār, Cenāb-ı Leyṯ-i Ġālib, Ḥażret-i Şīr-i Ḫudā, Leyṯ-i Muḥārib ʿAlī bin Abī Ṭālib...

Hz. Aişe: Cenāb-ı hemser-i Faḫr-ı ʿĀlem, Ferīdetü'd-Dehr Ṣıddīḳa, Ümmü'l-Müminīn-i Ferīdetü'ṣ-Ṣıdḳ, Ṣıddīḳa.

Âlimler: İmām-ı Celīlü'l-Ḳadr Muḥammed el-Ḥüseyin el-İṣfeḥānīdir, Muḥyi's-Sünnet Begavî.

Meleklerden Cebrail: Bülbül-i sidre-nişīn, Cibrīl-i Emīn, Emīn-i Vaḥy-i İlāhī, Emīnü'l-Vaḥiy, Rūḥu'l-Emīn, Rūḥu'l-Ḳüdüs, Sīmurġ-ı Sidre-nişīn.

Gayr-ı Müslimlerden Übey b. Halef: Bū Cehl-i leʾīm, bū Cehl-i zenīm, firʿavn-ı hāẕe'l-ümmet ʿAmr bin Hişām, Ḥaccāc-ı bī-emān, Ḥaccāc-ı Leccāc, Ḥaccāc-ı menḫūs, Ḫūk-ı Bed-ḫū Übey bin Ḫalef, Ḫūk-ı Bed-ḫū Übey bin Ḫalef, Ḫūk-ı Bed-ḫū Übey bin Ḫalef, Ḳureyş-i bed-kīş, Übey bin Ḫalef-i Nā-ḫalef, Ümmü Cemīl ki Ümmü Ḳabīḥdir, İblīs-i Enīs Übey bin Ḫalef.

Sonuç olarak terkiplerle dolu bu tavsiflerin gerek kaynaklara gerek müellifin hayal gücüne dayanan söz konusu şahsiyetlerin çeşitli hususiyetlerini yansıtan dikkate değer ibareler oldukları söylenebilir. Aynı zamanda bu edebî kullanım döneminin üslubunu, dilin estetik yapısını yansıtması bakımından da önem arz etmektedir.

2.6.5. Dua Cümlelerindeki Üslup

Allah'ın zikri geçtiğinde müellifin kullandığı dua cümlelerinin bir kısmı şunlardır: celle ani'ş-şebīh ve'l-miṯāl, celle ve ʿalā, celle şāne ʿani'ş-şebīh ve'l-miṯāl, celle şānuhū, celle ʿani'ş-şebīh ve'l-miṯīl, cellet ʿaẓametuhū, subḥānehū ve teʿālā, ʿamme nevāluhū, ʿazze ve ʿalā, ʿazze şānehū.

Müellif Hz. Peygamber'e salat ü selam gönderirken de özenli davranmış metin boyunca tekrar eden bir dua ifadesi yerine dua cümlelerini çeşitlenlerdirmiştir. Bu salat ü selâmlardan bir kısmı şu şekildedir: ʿaleyhi aṣfe't-taḥiyyāt, aleyhi ecmelü't-teḥāya, aleyhi ekmelü't-teḥāyā, ʿaleyhi enme't-taḥiyye, ʿaleyhi eṭyabu'ṣ-ṣalavāt, ʿaleyhi ezke'ṣ-ṣalāt ve's-selām, ʿaleyhi mine'ṣ-ṣalāvti eṣfāhā ve mine't-taḥiyyāti enmāhā, ʿaleyhi ṣalātu'r-raḥmān, ʿaleyhi ṣalāvātü'r-raḥmān, ʿaleyhi şerāyifi't-taḥiyyāt, ʿaleyhi'ṣ-ṣalātu ve's-selām, ʿaleyhi'ṣ-ṣalātu ve't-teḥāyā, ʿaleyhi's-selām el-Ġaffār, ʿaleyhi't-tehāyā, ʿaleyhim ṣalavātü'l-Meliki'l-Maʿbūd, ʿaleyhimü's-selām, ʿamme nevālühū ve ʿaẓume şānuhū, ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem, ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem bi's-saʿādet ve'l-iclāl.

Şarih, kaynak metnin musannifi Kadı İyaz için ise genellikle ʿaleyhi'r-raḥme ifadesini kullanırken şekera'llāhu saʿyehū ve ḳuddise sırruhū dua cümlelerini de kullanmıştır. Metinde ismi geçen diğer alimler için de kullandığı dua cümlelerinin bazıları şunlardır: raḍiye ʿanhu'l-İlāh, şekera'llāhu saʿyehū, ʿaleyhi'r-raḥme, ḳaddese sırrahü'l-ʿAzīz, ḳuddise sırruhū.

2.7. MUHTEVA

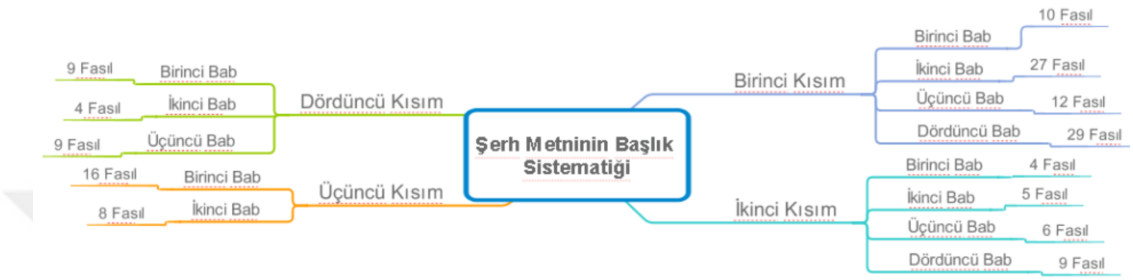
2.7.1. *Hulâsatü'l-Vefâ fî Şerhi'ş-Şifâ*'nın Özeti

Hulâsatü'l-Vefâ fî Şerhi'ş-Şifâ: nüshanın başındaki takrizler, bir mukaddime, şerh metni ve hatimeden oluşmaktadır.

Bir sayfa hacmindeki bu takrizler Şeyhülislam İshak Efendi, Ahmed Neylî Efendi ve İstanbul kadısı Mehmed Esad Efendi tarafından kaleme alınmıştır. Şeyhülislam İshak Efendi takrizinde "*Hulâsatü'l-Vefâ"* ismiyle bilinen bu *Şifâ* şerhini tanıtmakta ve bu şerhin, ulemanın ilgisini çekecek kadar değerli olduğunu belirtmektedir. Ahmed Neylî Efendi ise *Şifâ* şarihi İbrahim Hanîf Efendi'nin alçakgönüllülüğünü ve dindarlığını belirtip aynı zamanda eserin içeriğinin değerini ve önemini vurgulamaktadır. Eserde, Kur'anî öğretilere uyulduğu ve Hanîf İbrahim'in "Hanif din"in takipçisi olduğu da belirtilmektedir. En uzun takrizin sahibi İstanbul kadısı Mehmed Esad Efendi ise takrizini oldukça sanatlı bir dil ile yazmıştır. Genel olarak bu takriz, eserin önemini ve değerini yücelten, dinî ve edebî unsurlarla bezeli bir övgü niteliğindedir.

Arapça, Farsça ve Osmanlı Türkçesinin iç içe geçtiği oldukça müsecca bir üslupla kaleme alınan mukaddimede geleneğe uygun olarak zikredilen besmele, hamdele ve salveleden sonra padişaha ve Şeyhülislam İshak Efendi'ye methiye yer almaktadır. Ardından şârih, *Şifâ* müellifi Kadı İyaz ve eserinden övgüyle bahsetmiş ve bu önemli eseri sade bir dille Türkçeye aktarmak istediğini söyleyerek sebeb-i telifini izah etmiştir. Müellif, bu şerhi kaleme alırken temel olarak Aliyyü'l-Kârî ve Şihâbeddin Hafâcî'nin Arapça *Şifâ* şerhlerinden faydalandığını belirterek de temel kaynaklarını açıklamıştır. Son olarak eserini *Hulâsatü'l-Vefâ fî Şerhi'ş-Şifâ* olarak isimlendirdiğini söyleyip okuyuculardan hatalarını hüsn-i zan ile karşılamalarını rica ederek dua cümleleriyle mukaddimeyi tamamlamıştır.

Mukaddimenin ardından gelen şerh metni, *Şifâ*'nın orijinal metnini de içermektedir. Dolayısıyla başlıklar kaynak metnin başlıklandırmalarıyla paralellik göstermektedir. Şerh metni ayrı bir mukaddime ve dört ana kısımdan oluşan bir yapıya sahiptir. Her bir kısım, içerisinde çeşitli bâblara bölünmekte ve bu bâblar da kendi içlerinde fasıllara ayrılmaktadır.Aşağıdaki şemada bu başlık sistematiği incelenebilir:

Şema 7: *Hulâsatü'l-Vefâ*'nın başlık sistematiği

Şarih İbrahim Hanîf Efendi'nin, kaynak eserin aslına olan bağlılığını koruyarak yaptığı şerhi, *Şifâ*'nın tüm kısımlarını, bâblarını, ve fasıllarını kapsamaktadır. Ayrıca, *Hulâsatü'l-Vefâ* metninde, diğer şarihlerin eserlerinden yapılan iktibaslara da sıklıkla rastlanmaktadır. Bu şekilde, İbrahim Hanîf Efendi, kaynak eserin orijinaline sadık bir tercüme sunarken aynı zamanda, ona kendi yorum ve katkılarını da ekleyerek eserini tercümeden şerh seviyesine çıkarmıştır.

Bu tez çalışmasında nüshanın hacmi göz önünde bulundurularak yalnızca birinci kısmın ilk iki babının çeviri yazısı yapılmış ayrıca metin ilmî usüller çerçevesinde incelenmiştir. Bu başlıkların muhtevası ise şöyledir:

Birinci Kısım: Hazret-i Mevla'nın (celle ve ala) Nebiyy-i Muhtar ve Mücteba Hazretleri'nin şan-ı azimini, ayet-i kerimeler ve mucizeler vasıtasıyla yüceltip tecil ettiği hususlar

Bu kısım, dört babdan oluşmaktadır:

Birinci Bab: Allah'ın yüce dergahında Enbiyaların Önderi Hz. Peygamber'e (sas) övgüsü ve Hz. Muhammed'in kendi katındaki yüksek makamını belirtmesi.

1. Hz. Peygamber'in (sas) güzel ahlakı ve övülmesine delil olan ayetlerden Kur'an-ı Azimüşşan'da yer alan pek çok kerametin varlığı
2. Yüce Allah'ın, Hz. Peygamber'i (sas) "şahit" olarak vasıflandırması ve O'nu yüceltmesi.

3. Hz. Peygamber'in(sas) Rabbani hitaba muhatap olması ve Samadani lütuflara layık görülmesi.
4. Yüce Allah'ın, Kur'an'da Hz. Peygamber'in (sas) yüce derecesine yemin etmesi.
5. Yüce Allah'ın, Hz. Peygamber'in (sas) değerini göstermek için bazı varlıklara yemin etmesi.
6. Yüce Allah'ın, Hz. Peygamber'e (sas) olan şefkati ve ona verdiği değer.
7. Yüce Allah'ın, Kur'an'da Hz. Peygamber'in (sas) yüce değerini ve diğer peygamberlere olan üstünlüğünü bildirmesi.
8. Yüce Allah'ın, Hz. Peygamber'e (sas) dua etmesi, onu dost edinmesi ve O'nun varlığında insanları azaptan kaldırması.
9. Hz. Peygamber'in (sas) kıymetiyle ilgili Fetih Suresi'nde yer alan bilgiler.
10. Yüce Allah'ın, Hz. Peygamber'e (sas) ikramları hakkında Kur'an'da verilen bilgiler.

İkinci Bab: Yüce Allah'ın, Hz. Peygamber'in (sas) hem yaratılış hem de huy güzelliği açısından en mükemmel şekilde yaratması ve ona dinî ve dünyevî tüm erdemleri bahşetmesi; bu bab 27 fasıldan oluşur.

1. Hz. Peygamber'in (sas) üstün nitelikleri.
2. Hz. Peygamber'in (sas) bedensel özellikleri.
3. Hz. Peygamber'in (sas) temizliği, teninin nazikliği, hoş kokusu, teri ve kanı.
4. Hz. Peygamber'in (sas) zekası, aklı, duyuşları, davranışları ve konuşması.
5. Hz. Peygamber'in (sas) fasih ve beliğ konuşması.
6. Hz. Peygamber'in (sas) nesebinin şerefi ve yetiştiği yerin kıymeti.
7. Hz. Peygamber'in (sas) dünyalık gereksinimlere karşı tavrı.
8. Hz. Peygamber'in (sas) evliliği.
9. Makam ve itibarın duruma göre değişkenliği.
10. Malın duruma göre değişkenliği.
11. Hz. Peygamber'in (sas) güzel ahlakı.

12. Hz. Peygamber'in (sas) aklı.

13. Hz. Peygamber'in (sas) hilmi, sabrı ve tahammülü.

14. Hz. Peygamber'in (sas) hilmi, sabrı

15. Hz. Peygamber'in (sas) cömertliği.

16. Hz. Peygamber'in (sas) cesareti ve kahramanlığı.

17. Hz. Peygamber'in (sas) hayâsı ve hoşgörüsü.

18. Hz. Peygamber'in (sas) insanlarla olan güzel ilişkileri, edebi ve geniş ahlakı.

19. Hz. Peygamber'in (sas) şefkati ve merhameti.

20. Hz. Peygamber'in (sas) sözünde durması, ahde vefası ve akrabaya iyilik yapması.

21. Hz. Peygamber'in (sas) tevazusu.

22. Hz. Peygamber'in (sas) adaletli, iffetli, doğru sözlü ve güvenilir olması.

23. Hz. Peygamber'in (sas) eşsiz ahlakı, vakarı, suskunluğu ve sakinliği.

24. Hz. Peygamber'in (sas) zühdü (dünyevi şeylere ilgisizliği).

25. Hz. Peygamber'in (sas) Rabbi'nden korkması, O'na itaat etmesi ve çokça ibadet etmesi.

26. Hz. Peygamber'in (sas) en mükemmel şekilde yaratılması, üstün ahlakı ve kıymetli nesebi.

27. Hz. Peygamber'in (sas) şemaili (karakter ve davranış özellikleri).

Şerh metni tamamlandıktan sonra şarih tarafından büyük bir kısmı Arapça olan yarım sayfa hacminde bir hatime kaleme alınmıştır. Başlık kullanılmaksızın doğrudan yazılan hatimede sırasıyla dua, eserin telifine işaret eden tarih ibaresi, nüshanın şarihin kendi hattı olduğuna dair ifade ve Farsça bir münacat beyti yer almaktadır. Ayrıca derkenarda "Zebān ve ḫāme. Ke-mā ḳaydu'l-ḳalemi ehādu'l-lisāneyn." ibaresi de bulunmaktadır. Duada şarihin bazen yanlış bir üslup kullandığı için af dilemesi dikkat çekmektedir. Bu tezin çeviri yazılı metninin sınırları içinde olmamasına rağmen çalışmanın bütünlüğü ve akademik niteliği açısından önem arz ettiği için hatimenin orijinal metni aşağı alınmıştır:

احمد الله الذي شرح صدري لشرح كتاب الشفاء بهمم عارفيه و أكمل بغيتي في تتميمه

بلا توهم العارفيه لا يبلغ احد كنه وصف حبيبه و ان بالغ كماله و ما لاحد ان يعبر نعت رسوله

كماله لا يدرك خطر قدره صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الاوهام ومن تخيل في نكات شرائف لطائفه تحير اوهام امرالله عباده بطاعة رسوله وابان فيها الفلاح ولع برق لطفه على محبيه فلاح أشفى لمن مسه الضر اذا دعاء فرجا ووعد الوفاء بالشفاء لمن اتقى داء الغوابة فرجا اسال الله الكريم بجاه نبيه العظيم ان يختم لي بالحسنى آمْرَغَد فسبحان من لا يعلم سواه حال عباده ضنك ام رغد وأرجو من عميم كرمه وجوده أن يسترعثرتي لواجب وجوده واستغفرالله انزلت لسانيّ أحيانا فهو الحي الذي اماتنا واحيانا وصلى الله على سيد الكونين صلاة سكر الارواح رحيّق شرابها وقدريح من باع الدنيا عجبته شرى بها وعلى آله الطاهرين من اصحابه خصوصا على الذي سماء قلبه اصحى به ماتعاقبت الغدو والرواح وصحت الاجساد والارواح[357] .

Tārīḫ-i teʾlīf: temme’ş-Şifā bi-ʿavni’l-Vāṣiʿ[358]

Beyt-i Münācāṭ

هر شفا در حقهٔ غیب است و آن در دست توست

حقه بگشا و کرامت کن شفایی عن قریب[359]

2.7.2. Derkenar Notları

İbrahim Hanîf Efendi'nin *Şifâ* şerhinin Topkapı Sarayı Kütüphanesi Emanet Haziresi 650 numarada kayıtlı müellif hattı nüshasında çeşitli derkenar notları yer almaktadır. Sayfa cetvellerinin dışında yer alan bu notlar çeşitli eklemeler, açıklamalar ve düzeltmeleri içermektedir. Düzeltmeler sah kaydı olarak ele alınmış, metnin çeviri yazısı da derkenardaki sah kayıtları dikkate alarak oluşturulmuştur. Eklemeler ve

[357] "Şifa Kitabı'nı açıklamak için göğsümü açan Allah'a hamd ederim. Derin bilgi ve anlayışla, yanılgılara kapılmadan tamamladım arzumu. Kimse, sevgilisinin tarifinin özünü tam olarak ifade edemez. Onun mükemmelliğini ne kadar abartılsa da, kimse Resulün sıfatlarını tam olarak dile getiremez. Onun mükemmelliği, değerinin önemini anlamak için erişilmezdir. Allah ona salât ve selâm etsin. Yanılsamalar ve onun yüce özelliklerinin ince noktalarını hayal edenler, yanılsamalar içinde şaşkınlığa düşer. Allah, kullarına Resulüne itaat etmeyi emretti ve bunda başarıyı açıkça belirtti. Sevgililerine şefkat yıldırımıyla yardım etti ve onlar başarılı oldu. Sıkıntıya düşene dua ettiğinde ferahlık verir ve sapıklığın hastalığından sakınanlara şifa vaad eder. Yüce Peygamberin şanıyla, cömert Allah'tan yarının işimi en güzel şekilde sonlandırmasını dilerim. Yalnızca O'nun bildiği, kullarının durumu darlık veya genişlik olsun, Allah'ı tesbih ederim. Geniş lütfu ve varlığı için, var olma zorunluluğumda tökezlemelerimi örtmesini umarım. Bazen dilimi düşürdüğüm için Allah'tan af dilerim, çünkü O, bizi öldüren ve dirilten Hayy'dır. İki cihanın efendisine, ruhları sarhoş eden nektar gibi olan dua ile Allah salât etsin. Dünyayı satıp ahireti alan, alışverişinden memnun olsun. Ve özellikle kalplerinin gökleri O'nunla aydınlanan temiz ailesine ve arkadaşlarına selam olsun. Gündüzler ve akşamlar değişirken, bedenler ve ruhlar sağlıklı olsun.."

[358] İfadenin ebced değeri 1148’dir.

[359] “Her şifa, gaybın derinliklerinde saklıdır ve bu senin elindedir; bu gaybı açığa çıkar ve yakın zamanda cömertçe bir şifa ihsan et.” Abdurrahman Câmî, *Divân-ı Kâmil-i Câmî*, nşr. Hâşim Razî (Tahran: Çâphâne-i Pîrûz, 1341/1962), 182.

açıklamalar ise minhüvât kabîlinden değerlendirilerek bu başlık altına alınmıştır. Bu minhüvâtlar ayrıca çeviri yazıda ilgili yerde dipnot verilerek araştırmacıların istifadesine sunulmuştur.

Minhüvatlar genel olarak değerlendirildiğinde, bu notların metinde adı geçen ulemâ hakkında malumat, çeşitli ayetlerin tefsiri, Hadis ve İslam Hukukuna dair meseleler, kelime izahları gibi çeşitli konuları içerdiği görülmektedir. Bu notlar kimi zaman Müellifin şahsi görüşü kimi zaman da iktibasla beraber her halükarda metni zenginleştiren ve anlaşılmasını kolaylaştıran bir nüsha hususiyeti olarak değerlendirilebilir.

Özellikle, eserdeki dinî ve tarihî şahsiyetlere, olaylara ve kavramlara dair detaylı açıklamalar, dönemin ilmî anlayışını ve metodolojisini yansıtmaktadır. Bu bağlamda, İbrahim Hanîf Efendi'nin bu notları, dönemin İslamî ilimler alanında sahip olduğu bilgi birikimi ve entelektüel derinliğin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Söz konusu derkenar notlarının minhüvat kabîlinden değerlendirilenler aşağıda bir bütün halinde yer almaktadır. Köşeli parantez içindeki rakamlar varak numaraları olup bu numara ilgili notun hemen üst tarafına yazılmıştır. Bir sayfada birden fazla not bulunması halinde ise iki notun arasına ayrı bir satırda "..." konulmuştur.

[2a]

Ve ẓālike bi-ihtimāmi seyyidī ve senedī nüktetü'd-dehri nādiretü'l-ʿaṣri baḳiyyetü'l-ekābiri fi'l-ʿālemi ṣāḥibü'l-ʿalemi fi'l-ʿilmi ve'l-mecdi ve'l-keremi luṭfu mulaḫḫaṣin nūru muşaḫḫaṣin mīr-i pākize-nejād, efāżıl-perver ve fażīlet-nihād-ı ʿaṭṭār ve'l-felek Ḥażret-i Muḥammediñ *nāle yetemennāhu* Cenāblarıña vaḫşet-serāy-ı ṭabʿ-ı Ḥanīf maḳṭaʿ-ı sürre-i āfāṭ ve mecmaʿ-ı esirre-i beliyyāt iken Sulṭān-ı taḥtgāh-ı Risālet ʿaleyhi elfü ṣalāṭ ve elfü taḥiyye Ḥażretleriniñ siyer-i celīlelerinden kitāb-ı meẕkūruñ şerḥine bu dāʿīlerin ḥıss u terġīb ve sevḳ u taḥbīb buyurmalarıyla maḥfil-i ʿavārif-i eştât ve maḥmil-i meʿārif-i intisāb-ı ʿalem-tāb olmaġa bāʿiṣ ü bāḍī oldular. Şekera'llāhu saʿyehū ve raḍiye ʿanhu.

[6a]

faḳīh teşbīh ev istiʿāre. Minhu.

...

ʿ*alem*iñ ʿ*ilm*e iżāfeti, beyāniyyedir. Minhu.

[7a]

Sāl-i şeşüm-i hicrī ḫilālinde ʿalā ṭarīḳi'l-muḥācere cebhe-sāy-ı ḫidmet-i Faḫru'l-Mürselīn olup Ṣaḥīḥayn, lisān ve cenānın mersūm-ı ruḳūm-ı iḳrār ve taṣdīḳ eyledi. Taʿyīn-i ism-i ḳadīminde eʾimme-i muḥaddiṯīn, şecere-i aḫlāḳı on sekiz şāḫ üzere teşaʿʿub, ammā eşher esmāsı ʿAbdüşems bin ʿĀmir olup silk-i İslāma insilākinde ʿAbdullāh ile tesmiye olunduġu *Telḳīḥ*de ḳarār-dāde-i İbnü'l-Cevzīdir. Bir müddet körpe beççeniñ terbiyesine gūşt-pāre-i ṣanavberleriniñ taʿalluḳu Bū Hureyre ile mükennā olmalarına bāʿiṯdir. Meşāġil-i bī-meʾāl-i dünyeviyyeden dāmen-çīn ve mülāzemet-güzīn-i Faḫru'l-Mürselīn olup aṣḥāb-ı Ṣuffe ile hem-nişīn menāḳıb-ı sāmiyyelerin meṭādī-i *Muṭavvalāt* ḥāviyyedir.

[10b]

Dānā-yı Maġrib, ʿAnḳā-yı muġrib Ḳāḍī Ebu'l-Faḍl ʿİyāẓ bin Mūsā bin İyāẓ el-Yaḥṣubī raḍiyallāhu ʿanh vaḥīd-i ʿaṣr u ʿaṭṭār ve'd-dehr, ʿulūm-ı ḥadīṯ ve luġa ve ādāba muṭḳin ve eyyām-ı ʿArab ve insāna ʿārif dānā-yı rūzgār idi. Cümle teʾlīf-i laṭīfinden şerh-i Ṣaḥīḥ-i Müslim ve kitāb-ı Şifāʾ ve şerh-i ḥadīṯ-i Ümmü Zerʿ ve meżāmīn-i münīfeyi mutażammına eşʿār-ı laṭīfesi pesendīde-i büleġādır. Dört yüz yetmiş altı senesi muntaṣıf-ı Şaʿbānında pā-nihāde-i gehvāre-i vücūd olup beş yüz ḳırk dört senesi cumādiye'l-āḫiresiniñ yedinci Cumʿa günü veyā şehr-i Ramāżānında manṣıb-ı ḥayātdan munfaṣıl ve pertev-i nūr-ı vücūdu ʿālem-i envāra muttaṣıl oldu. Raḥimehu'llāhu ʿaleyhi ve raḍiye ʿanhu.

[15b]

Ḳāle es-Seyyidu eṣ-Ṣafeviyyu ve'l-aẕheru enne'l-īmāne sebebu li-mā ẕukira fi'l-cümleti fe-kānehū ke-ẕālike ev el-īmāne yeḳtażī en yekūne vāṣılu mine'l-Mevlā maḥbūben fe-tetimmu el-kulliyye.[360]

[37a]

[360] "Seyyid Safavî şöyle buyurmuştur: Daha zahir olan görüş odur ki, iman, cümlede zikredilen hususun esbabındandır; bu itibarla, iman o şekilde tahakkuk etmiştir. Yahut iman, Mevlâ'dan sâdır olan bir bağlantının mahbûb olmasını iktiza eder ve böylelikle külliyet kemâle erer."

Ḳıtʿa:

Ey ḥāmid u aḥmed u muḥammed u maḥmūd

İsmiñdir olan redīf ism-i maʿbūd

Şāyed dileyen faż̄īlet bā-behre ki

Ḳılmaz mı teşehhüd ṣālavat-ı meşhūd

[38b]

Eẕ-ẕaḫīratu: kullemā yeḫbeʾu li'n-nevā bi mine'n-nefāyis, minhu.

[54a]

ṣālihu'l-müʾminīn li-ʿumūmi'l-iżāfeti cemʿ maʿnāsına müfred olmaḳ muḥtemel ve yā ism-i cemʿ ola ḥāżır ve sāmir-āsā. Veyā cemʿ-i müẕekker sālim olup taḳdīr ṣālihuᵛ'l-muʾminīn ola ki li-iltiḳāʾi's-sākineyn vāv maḥẕūfdur.

[55a]

Ḥāṣıl-ı Kelām: Bu āyet-i beşāret-āmizle ümmetiniñ meʾāl-i ḥālleri duḫūl-i cinān ve ẓafer u necāt. Ve ʿayb u günahların ʿafv u setr ile tebşīrdir.

[55b]

lafẓ-ı *ekṣer* mübtedā ve *eẓhar* maʿṭūfun ʿaleydir. *Enne hāẕā ilā āḫir* ḫaber-i mübtedā ʿ*alā enne* taḳdiri. [361]

[56b]

ʿan Misver bin Maḫreme ve Mervān raḍiyallāhu ʿanh:

مَا خَلاَتِ الْقَصْوَاءُ وَمَا ذَاكَ لَهَا بخُلُقٍ، وَلَكِنَّهَا حَبَسَهَا حَابِسُ الفِيلِ: وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَا يَسْأَلُونِي خُطَّة يُعَظِّمُونَ فِيهَا حُرُمَاتِ اللهِ، إِلَّا أَعْطَيْتُهُمْ إِيَّاهَا[362]+

[361] Ahmed b. Muhammed Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz fî Şerhi Şifâʾi'l-Kâdî İyâz*, thk. Muhammed Abdulkadir Ata (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1432/2011), 1/436.

[362] Buhari, Şurût, 15.

Meşārıḳ.

[67a]

Bu faḳīr İbrāhīm Ḥanīf maḥall-i meẕkūru taḥrīr etdigi şeb, bu'l-ʿeceb ʿālem-i ḫāᵛbda meşhūdu olur ki ṭābe-i Münevvereye ḳudūm edip mescid-i laṭīf-i nebevīye duḫūl etdikde bir nāḥiyesinde Cenāb-ı Ḫaṭīb-i minber-i nüh-pāye-i eflāk ṣallallāhu teʿālā ʿaleyhi ve sellem Ḥażretleri bi's-saʿāde ve'l-iclāl cülūs etmişler. Ādābla ḥużūr-ı pür nurūna taḳarrüb eyledikde zānū-yı şerīfleri ʿindinde ḳuʿūda işāret-i ʿaliyye ve ruḫṣat-ı hümāyūnları ṣudūr-yāfte buyurulup ḫaber-i merḳūm yāddāştım olup yed-i müʾeyyedleri enāmil-i celīlelerine imʿān-ı naẓar eyledim. Emān-ı luṭf u iḥsān buyurup dest-i cihān-peyvestin dest-rāst-ı faḳīre münāvele ve tedḳīḳ-i nigāh ve ṭaḥḳīḳa ḥavāle buyurduḳları ḫilālde engüşt-i Ḥanīfde mevcūd zer ḫatem ile dest-i hümāyūnların messetmekden şerm ü teʾddüb edip derhāl ḫātemi nezʿ ve keff-i yesārıyla pinhān etdigim manẓūr-ı naẓar-ı ʿālīleri olduḳda şeker-rīz-i tebessüm oldular. Ve'l-ḥāṣıl lems-i dest-i kerīm-i devleti müsāʿid olup hezār ṣafā-yı rūḥānī ile dest-i risālet-meʾābların telsīm ve ḫaberi yeden bi-yedin taṣḥīḥ eyleyip *innemā kānet ḫınṣar riclī* ḥaber-i ṣaḥīḥini gūşvāre-i bināgūş-ı Ḥanīf buyurduḳları taḥdīsen li-niʿamihī bu maḥalle sebt olundu.

[69b]

[70b] el-messu ve'lemsu müteḳāribāni illā enne'l-messe yuḳālu li-mā meʿahū idrākun bi-ḥāssati's-semʿi. Ve'l-lemsu idrākun bi-ẓāhiri'l-beşerati ve yecūzu bihī ʿani'ṭ-ṭalebi ve minhu illā lemmās mim.

...

ve rez takdīm-i mühmele ile beyża maʿnāsına ve ḥacle-i murġ-ı kebk ve yāḫūd ḥacle-i nāmūsiyyedir ki rez tüneme maʿnāsınadır dediler. Mim.

[83a]

ve li't-taḳvā selāsu merātibe:

el-Ūlā: et-tevḳī ʿani'l-ʿaẕābi'l-muḫalledi bi't-teberruʾi ʿani'ş-şirki[363] ve ʿaleyhi ḳavlihī Teʿālā + وَأَلْزَمَهُمْ كَلِمَةَ التَّقْوَى[364]

V'eş-şāniyetu: Et-tecennubu ʿan kulli mā yuʾsimu min fiʿlin ev terkin ḥattā eṣ-ṣaġāʾira ʿinde ḳavmin ve huve'l-muteʿāratu bi't-taḳvā fi'ş-şerʿi.[365] Ve huve'l-maʿniyyu bi-ḳavlihi Teʿālā + وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَى آمَنُوا وَاتَّقَوْا[366]

Ve'ş-şālişetu: En yetenezzehe ʿammā yuşġilu sırrahū ʿani'l-Ḥaḳḳi ve yetebettele ileyhi beşāşirāhu ve huve'-taḳve'l-ḥaḳīḳiyyu'l-maṭlūbu bi-ḳavlihī Teʿālā[367] يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تُقَاتِهِ[368] +

Beyżavī[369].

[83b] ve min tetimmeti

اللَّهُمَّ أَعْطِنِي إِيمَانًا وَيَقِينًا لَيْسَ بَعْدَهُ كُفْر، ورحمة أَنَالُ بِهَا شَرَفَ الدُّنْيَا وَالآخِرَةِ[370]

[84a] ve tetimmetu bi-hāẕihi'l-evʿiyyeti'l-meʾsūreti.

اللَّهُمَّ إِنِّي أُنْزِلُ بِكَ حَاجَتِي، وَإِنْ قَصُرَ رَأْيِي وَضَعُفَ عَمَلِي، افْتَقَرْتُ إِلَى رَحْمَتِكَ، فَأَسْأَلُكَ يَا قَاضِيَ الأُمُورِ، وَيَا شَافِيَ الصُّدُورِ، كَمَا تُجِيرُ بَيْنَ البُحُورِ أَنْ تُجِيرَنِي مِنْ عَذَابِ السَّعِيرِ، وَمِنْ دَعْوَةِ الثُّبُورِ، وَمِنْ فِتْنَةِ القَبْرِ، اللَّهُمَّ مَا قَصُرَ

---

[363] "Bir: Allah'a şirk koşmaktan uzak durarak ebedi azaptan kaçınma."

[364] Fetih Sûresi 48/26: "Hani inkâr edenler kalplerine taassubu, cahiliye taassubunu yerleştirmişlerdi. Allah ise, Peygamberine ve inananlara huzur ve güvenini indirmiş ve **onların takva (Allah'a karşı gelmekten sakınma) sözünü tutmalarını sağlamıştı**. Zaten onlar buna lâyık ve ehil idiler. Allah, her şeyi hakkıyla bilmektedir."

[365] "İki: Günah sayılan her türlü eylem ve terk edilmesi gereken şeylerden, hatta küçük günahlardan bile kaçınma, bu, şeriatte takva olarak bilinen şeydir."

[366] A'râf Sûresi 7/96: "**Eğer, o memleketlerin halkları iman etseler ve Allah'a karşı gelmekten sakınsalardı**, elbette onların üstüne gökten ve yerden nice bereketler(in kapılarını) açardık. Fakat onlar yalanladılar, biz de kendilerini işledikleri günahlarından dolayı yakalayıverdik."

[367] "Hakikatten uzaklaştıran her şeyden kaçınmak ve Allah'a tam bir teslimiyetle yönelmek, bu, Yüce Kur'an'ın şu ayetiyle ifade edilen hakiki takvadır."

[368] Âl-i İmrân Sûresi 3/102: **"Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten nasıl sakınmak gerekiyorsa**, öylece sakının ve siz ancak müslümanlar olarak ölün."

[369] Ebû Saʿîd ʿAbdullâh b. ʿOmer el-Şîrâzî el-Beyzâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Teʾvîl* (Beyrut: Dâru'l-İhyai't-Turasi'l-Arabî, 1418), 1/ 36.

[370] "Allah'ım, bana öyle bir iman ve yakîn ihsan eyle ki, onun ardından küfür olmasın ve bana dünya ve ahirette şeref kazandıracak bir rahmet ver."

عَنْهُ رَأْيِي، وَلَمْ تَبْلُغْهُ نِيَّتِي، وَلَمْ تَبْلُغْهُ مَسْأَلَتِي مِنْ خَيْرٍ وَعَدْتَهُ أَحَدًا مِنْ خَلْقِكَ، أَوْ خَيْرٍ أَنْتَ مُعْطِيهِ أَحَدًا مِنْ عِبَادِكَ، فَإِنِّي أَرْغَبُ إِلَيْكَ فِيهِ، وَأَسْأَلُكَ من رَحْمَتِكَ رَبَّ العَالَمِينَ، اللَّهُمَّ يا ذَا الحَبْلِ الشَّدِيدِ، وَالأَمْرِ الرَّشِيدِ، أَسْأَلُكَ الأَمْنَ يَوْمَ الوَعِيدِ، وَالجَنَّةَ يَوْمَ الخُلُودِ، مَعَ المُقَرَّبِينَ الشُّهُودِ الرُّكَّعِ السُّجُودِ المُوفِينَ بِالعُهُودِ، إِنَّكَ رَحِيمٌ وَدُودٌ، وإِنَّكَ تَفْعَلُ مَا تُرِيدُ، اللَّهُمَّ اجْعَلْنَا هَادِينَ مُهْتَدِينَ، غَيْرَ ضَالِّينَ وَلَا مُضِلِّينَ، سِلْمًا لِأَوْلِيَائِكَ، وَعَدُوًّا لِأَعْدَائِكَ، نُحِبُّ بِحُبِّكَ مَنْ أَحَبَّكَ، وَنُعَادِي بِعَدَاوَتِكَ مَنْ خَالَفَكَ، اللَّهُمَّ هَذَا الدُّعَاءُ وَعَلَيْكَ الإِجَابَةُ، وَهَذَا الجُهْدُ وَعَلَيْكَ التُّكْلَانُ، اللَّهُمَّ اجْعَلْ لِي نُورًا فِي قَلْبِي، وَنُورًا فِي قَبْرِي، وَنُورًا مِنْ بَيْنِ يَدَيَّ، وَنُورًا مِنْ خَلْفِي وَنُورًا عَنْ يَمِينِي، وَنُورًا عَنْ شِمَالِي، وَنُورًا مِنْ فَوْقِي، وَنُورًا مِنْ تَحْتِي، وَنُورًا فِي سَمْعِي، وَنُورًا فِي بَصَرِي، وَنُورًا فِي شَعْرِي، وَنُورًا فِي لَحْمِي، وَنُورًا فِي دَمِي، وَنُورًا فِي عِظَامِي، اللَّهُمَّ أَعْظِمْ لِي نُورًا، وَأَعْطِنِي نُورًا، وَاجْعَلْ لِي نُورًا، سُبْحَانَ الَّذِي تَعَطَّفَ العِزَّ وَقَالَ بِهِ، سُبْحَانَ الَّذِي لَبِسَ المَجْدَ وَتَكَرَّمَ بِهِ، سُبْحَانَ الَّذِي لَا يَنْبَغِي التَّسْبِيحُ إِلَّا لَهُ، سُبْحَانَ ذِي الفَضْلِ وَالنِّعَمِ، سُبْحَانَ ذِي المَجْدِ وَالكَرَمِ، سُبْحَانَ ذِي الجَلَالِ وَالإِكْرَامِ[371]

Et-Tirmiẕī ve Muḥammed bin Naṣr el-Mervezī fī kitābi’ṣ-ṣalāt ṭıb ve’l-Beyhaḳī fi’-deʿāvāt ʿan İbni ʿAbbās *cāmiʿu’ṣ-ṣaġīr*.

...

ṣayyāgān.

[371] Tirmizî, Daavât, 30; el-Bezzâr, Ebû Bekir Ahmed b. Amr b. Abdülhâlik, *Müsnedu'l-Bezzâr*, thk. Adil b. Sa'd, Mahfûzurrahman Zeynullah (Medine Medine: Mektebetu'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1409/1988), 11/396: “Allah'ım, ihtiyacımı Sana arz ediyorum. Eğer anlayışım kısa ve amelim zayıfsa, merhametine muhtaçım. Ey işleri düzenleyen, göğüsleri şifalandıran Allah'ım, denizler arasında koruma sağladığın gibi, beni cehennem azabından, umutsuzluk çağrısından ve kabir fitnesinden koru. Allah'ım, anlayışımın erişemediği, niyetimin ve isteğimin ulaşamadığı, Senin yarattıklarından birine vadettiğin veya kullarından birine bahşettiğin her türlü iyilik için Sana yöneliyorum ve rahmetinden istiyorum. Ey güçlü bağın ve doğru işlerin sahibi Allah'ım, korkutucu gününde güvenlik ve ebedi kalacağımız gün cennet istiyorum, Senin yakın kıldığın, şahit olan, rüku eden, secde eden ve ahitlerini yerine getirenlerle birlikte. Şüphesiz Sen merhametli ve sevgi dolusun, dilediğini yaparsın. Allah'ım, bizi doğru yolu gösteren ve doğru yolu bulan kıl, sapkın ve saptırıcı olmayan, dostlarına selam, düşmanlarına düşman ol. Senin sevginle sevdiklerini sev ve düşmanlığınla Sen'e karşı gelenlere düşman ol. Allah'ım, bu dua bizdendir, kabulü Sendendir. Bu çaba bizdendir, tevekkülümüz Sendendir. Allah'ım, kalbimde, kabrimde, önümde, arkamda, sağımda, solumda, üstümde, altımda, işitmemde, görmemde, saçımda, etimde, kanımda, kemiklerimde bana nur ver. Allah'ım, nurumu artır, bana nur ver ve benim için nur ol. Yücelik giyip onunla övünen, görkemi kuşanıp onunla şeref bulan Allah'ı tesbih ederim. Sadece O'na yaraşır tesbih ederim. Lütufları ve nimetleriyle, görkemi ve keremiyle, azameti ve ikrâmiyle Allah'ı tesbih ederim.”

[86b]

ḳīle İbrāhīm muʿarrebu ebu raḥīm ʿAlī el-Ḳārī.[372]

[87a] li-İbn ḪAṭīb el-Endülüs Lisānüddîn:

1. يا مُصْطَفَى منْ قبْلِ نشْأةِ آدَمٍ والكوْنُ لمْ تُفْتَحْ لهُ أغْلاقُ
2. أيَرومُ مخْلوقٌ ثَناءَكَ بعْدَما أثْنَى علَى أخْلاقِكَ الخلاّقُ[373]

[87b]

نورش از جبهه آدم بنمود سر نهادند ملایک به سجود[374]

[89a]

lāsiyyemā kesr-i sīn ve feṭḥ-i teşdīd-i yā ile şol kelimedir ki anıñla istiṯnā olunur. Ve ḥarf-i *mā, elleẕī* maʿnāsına olduġu ḥālde mā-baʿdi merfū ḳılınır isimdir ki mübtedā-yı maḫẕūfe-i ḫaber vāḳiʿ olur. Ve *mā* zā'ide olduġu ḥālde mā-baʿdinde gelen ismi *siyy* kelimesine mużāf ileyh kılmaġla mecrūr ḳılınır. Zīrā *siyy* meṯel maʿnāsınadır.[375]

[98a]

Ve fī rivāyetin fe-refeʿahā baʿḍu nisā'ihī.[376]

[137a]

Fī nüsḫatin ṯinyeteyni.

[138b]

گفت فلیبکوا کثیرا گوش دار تا بریزد شیر فضل کردگار[377]

---

[372] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/205.

[373] "Ya Mustafa, Âdem'in yaratılışından önce Allah tarafından seçildin, evrenin kapıları henüz hiçbir varlık için açılmamışken.

Hiçbir yaratık, yaratıcı senin ahlakını övdükten sonra senin övgüne nasıl yetişebilir ki?"

[374] "Nuru, Âdem'in alnında belirdi; melekler secdeye kapandılar." Beyit Adurrahman Câmî'ye nispet edilmiştir, bkz. Ganjoor, "Câmî, Heft Evreng, Sübhatü'l-Ebrâr" (Erişim 1 Ocak 2024).

[375] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/485.

[376] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/226.

[377] "Dedi ki, çokça dinleyin ve dikkat edin, ta ki saçılsın kâr ve fazl sahibi Allah'ın lütfu." Beyit Mevlânâ'ya nispet edilmiştir, bkz. Ganjoor, "Mevlânâ, Mesnevî-i Mânevî, Defter-i Pencüm" (Erişim 1 Ocak 2024)

ṣarīr-i semā elḥān-ı mütenāsibe-i muṭribe üzere olup ve elḥān-ı mūsīḳī naġamāt-ı āsumānda aḫẕ olunmuşdur. *Ve li-ẕā ṭaṭrubu el-ervāḥu li-semāʿihī li-teẕkirihā muʿāhiden*[378] ke-ẕā eş-Şihāb el-Ḫafāci. Ve *ḳīle innehū enīnun min ḫayteti'llāh.*[379] Ve'l-ḥāṣıl murād ʿaẓamet-i Ḥażret-i Cihān-āferīni taḳrīrdir.

[140b]

Hiye hāẕihi'ṣ-ṣıfatu.

2.7.3. Harf isimleri ve Sıfatlandırmaları

Arapça metinlerin Türkçe şerhlerinde kelimelerin izahında harf isimleri ve bu harfler çeşitli sıfatlarla birlikte sıkça kullanılmaktadır. Bu sıfatlar, harflerin noktalı ya da noktasız oluşlarına (muʿceme/menḳūṭa, mühmele gibi), harf noktalarının konumlarına (fevḳıyye, taḥtiyye gibi) ve harf noktalarının sayısına (muvaḥḥade, müṯennāt, müṯelleṯe gibi) göre belirlenir. Aşağıdaki tabloda metinde geçtiği şekliyle her harfin ismi karşısına yazılmış ayrıca nahiv açısından da ayrı bir vasıflandırmaya sahipse yeni satır eklenerek o sıfatlar da gösterilmiştir. Bu vesile ile Arapça bir metnin Türkçe şerhinin neşri çalışmasını yapacak araştırmacılara harflerin ve sıfatlarının doğru okunmasını sağlayacak küçük bir rehber sunmak amaçlanmıştır.

ا ء	Elif, elif-i memdūde, elif-i maḳṣūre Hemze, hemze-i istifhām, hemze-i vaṣl, hemze-i memdūde,	ب	bāʾ, muvaḥḥade, bāʾ-i muvaḥḥade. bāʾ-i sebebiyye, bāʾ-i ẓarfiyye
ت	tāʾ, tāʾ-i fevḳıyye, müṯennāt, müṯennāt-ı fevḳıyye. tāʾ-i teʾnīs, tāʾ-i ḫiṭāb, tāʾ-i mütekellim.	ث	ṯāʾ-i müṯelleṯe, müṯelleṯe.
ج	Cīm, Cīm-i muʿceme.	ح	ḥāʾ, ḥāʾ-i mühmele
خ	ḫāʾ, ḫāʾ-i muʿceme.	د	Dāl, dāl-i mühmele,
ذ	ẕāl, ẕāl-i muʿceme.	ر	rāʾ, rāʾ-i mühmele. rāʾ-i muḫaffefe, rāʾ-i münevvene, muḫaffefe
ز	Zāy, zāy-ı muʿceme	س	Sīn, sīn-i mühmele
ش	Şīn, Şīn-i muʿceme, şīn-i menḳūṭa	ص	ṣād-ı mühmele

[378] "Bu nedenle ruhlar, onu işittiklerinde kendilerine verilen sözleri hatırlamak için mutlu olurlar." Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/421.

[379] "Bu, Allah korkusundan kaynaklanan bir iniltidir." Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/421.

ض	ḍād, ḍād-ı muʿceme	ط	ṭāʾ, ṭāʾ-i mühmele
ظ	ẓāʾ, ẓāʾ-i muʿceme	ع	ʿayın, ʿayn-ı mühmele
غ	ġayın, ġayn-ı muʿceme	ف	fāʾ, fāʾ-i tefrīʾiyye, fāʾ-i cezāʾiyye, fāʾ-i taʿkīb, fāʾ-i tefsīriyye
ق	ḳāf,	ك	Kāf, kāf-ı ḫitāb, kāf-ı münevven
ل	Lām, lām-ı taʿlīliyye, lām-ı taʿrīf, lām-ı ibtidā, lām-ı ṣıla	م	mīm
ن	Nūn, nūn-ı müʾekkede	و	Vāv, vāv-ı ḥāliyye, vāv-ı muḫaffefe
ه ة	hāʾ-i teʾnīs, hāʾ-i resmī	ي	yāʾ-i müşennāt-ı taḥtiyye, taḥtiyye yāʾ-i nisbet, yāʾ-i nisbiyye, , yāʾ-i mütekellim, yāʾ-i muḫaffefe

Ayrıca şerh metninde harekelerin isimlendirmeleri ve sıfat olarak kullanımları da aşağıdaki tablodan incelebilir. Üç nokta konulan kısımlarda herhangi bir harf ismi olduğu varsayılmıştır.

◌َ	....-ı meftūḥa, feth-i ....., ... ve ...-ı meftūḥāt
◌ِ	kesr-i ..., bi-kesri'...,
◌ُ	ḍamm-ı ...., refʿ-i ..., ...-ı maḍmūme
◌ّ	....-ı müşeddede, teşdīd-i ..., ...'nın teşdīdiyle,
◌ْ	Sükūn, ...-ı sākine,

2.7.4. İktibaslar

İbrahim Hanîf Efendi Kur'an-ı Kerim ve hadisler başta olmak üzere, başlıca tefsir kaynaklarını ve sözlükleri kullanmıştır. Kimi zaman iktibas yaptığına işaret eden "ʿAlā mā-fi'l-Ḳāmūṣ ..., ... ke-mā ḳāle ez-Zemaḫşeriyyu, ... ke-mā fi'l-Beyżāvī, Muḫtār-ı Zemaḫşerī, Zemaḫşerīden naḳlolunan …, Mevlānā ʿAliyyü'l- Ḳārī baḥs u taḥḳīḳ buyurmuşlardır..." vb. ifadeler kullanmıştır. Ayrıca farklı şairlerden de manzumeler almıştır. Önemine binaen manzumeler ayrı bir başlık altında değerlendirilmiştir. *Şifâ* şerhleri bağlamında öncelikle sistematik olarak Aliyyü'l-Kâri, Şihâbeddin Hafâci ve Seyyid Safevî'nin Arapça *Şifâ* şerhlerine başvurmuş ve bunlardan sıklıkla manen ve lafzen iktibaslar yapmıştır. Bu iktibasların kaynakları "Şerhin Kaynakları" bölümünde ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Bu bağlamda,

iktibasların çeşitliliğini ve genişliğini göstermek adına burada sadece bazı örnekler sunulacaktır:

Ayet iktibasları orijinal metniyle beraber genellikle tercüme edilerek yapılmıştır. Bazı örnekleri şöyledir:

وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَى[380]+ "Nuṭḳu hevādan ṣudūr etmez."

مَنْ يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ[381]+ "Efrād-ı āferīdeden bir ferd ki Resūle iṭāʿat eder taḥḳīḳ ol kimesne Ḥaḳḳa ke-mā hüve ḥaḳḳuhū iṭāʿat eyledi."

وَلَلآخِرَةُ خَيْرٌ لَكَ مِنَ الْأُولَى[382]+ "Dār-ı āḫiret saña dünyādan ḫayırlıdır."

Şifâ'da geçen hadis iktibaslarının aşağıdaki örneklerde olduğu gibi şerh metninde tercümeleri verilmiştir:

وَمَوْتِي خَيْرٌ لَكُمْ "ḥayyen ve meyyiten ḥāżır ve ġāʾibiñize nisbetle size müteveccih ve rāḥim ve müşfiḳ ve şāfiʿ ve müşeffaʿım."

فَكَانَتْ حَيَاتُهُ رَحْمَةً وَمَمَاتُهُ رَحْمَةً "Pes ḥayātı ve ḥālet-i maʿhūdu ʿayn-ı raḥmetdir."

Müellif aşağıdaki örnekte görüldüğü üzere Şihâbeddin Hafâci'nin *Şifâ* şerhinden lafzen iktibasta bulunmuş ve oradan aldığı bu iktibasının içinde de ayrı iktibaslara yer vermiştir. Yani müellif dolaylı iktibaslarının bir çoğunu çok sık başvurduğu *Şifâ* şerhlerinden aktarmıştır. Bir örneği şöyledir:

> Ammā Celāluddīn es-Suyūṭī ḳuddise sırruhū ḳażiyye-i meẕkūrede bir risāle-i münīfe teʾlīf buyurup *innehā ṯābitetün ve enne'l-ḥasene'ctemaʿa bi-ʿAliyyin kerrama'llāhu vechehū* ḳavliyle iṯbāt-ı müddeʿā buyurup Ḥāfıẓ İbn Ḥacer *fe-lā ʿibrete bi-inkāri'l-münkirīne, ve sinnü'l-ḥaseni muḥtemilün lehū, ve'l-müṯbitü muḳaddemün ʿale'n-nāfī* ḳavl-i şerīfiyle teʾyīd-i kelām isnād buyurduġuna Şehābeddīn el-Ḫafācī şerḥ-i Şifā'da beyān buyurmuşlardır.[383]

Müellif, lafzen iktibasların tamamında yukarıdaki örnekte olduğu gibi her zaman kaynağını sistematik olarak belirtmemektedir.

---

[380] Necm Sûresi 53/3: "O, nefis arzusu ile konuşmaz."

[381] Nisâ Sûresi 4/80: "**Kim peygambere itaat ederse, Allah'a itaat etmiş olur**. Kim yüz çevirirse, (bilsin ki) biz seni onlara bekçi göndermedik."

[382] Duhâ Sûresi 93/4: "Muhakkak ki âhiret senin için dünyadan daha hayırlıdır."

[383] Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 1/192.

Bu örnekte ise kaynağın belirtildiği manen iktibas yer almaktadır: "ṣavāb-dīd-i Mevlānā ʿAliyyü'l-Ḳārī üzere feṯḥ-i yāʾ-i taḥtiyye ve ḍamm-ı ḍād-ı muʿceme ile *mā yeḍurruhum* taḳdīrindedir." Aliyyü'l-Kârî'nin *Şifâ* şerhindeki orijinal ifade " بضم الياء وكسر الضاد ... التقدير وما يضرهم" şeklindedir.[384]

Söz konusu bu iki *Şifâ* şerhinden gerek lafzen gerek manen sistematik bir şekilde bazen kaynağını zikrederek çoğu zaman zikretmeyerek iktibas yapılmıştır. Müellif bu üslupla İslâmî ilimlerli ilgili başlıca kaynaklardan birçok iktibas yapmıştır. Bu da bu şerh metninin metinlerarasılık bağlamında oldukça zengin bir yönü olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak İbrahim Hanîf Efendi'nin eserindeki iktibaslar, İslamî ilimlerdeki bilgi aktarımı ve yorumlama süreçlerinin anlaşılması açısından kritik bir öneme sahiptir. Bu iktibaslar, İslamî bilginin nasıl şekillendiği ve nesiller boyunca nasıl aktarıldığı hakkında derin bir anlayış sağlayabilir.

2.7.5. Dil Bilgisi Terimleri

İbrahim Hanîf Efendi'nin *Şifâ* şerhinde yer alan dil bilgisi ıstılahlarının neredeyse tamamının Arapça olduğu dikkat çekmektedir. Bu durum kaynak metnin Arapça olması ve bu metnin de onun şerhi olmasıdan dolayı cümlelerin dil bilgisi açısından analizlerinin bu şerhte yer almasıyla ilgilidir. Şerh metninde Arapça sarf ve nahiv terimlerinin neredeyse tamamının kullanıldığı görülmektedir. Aşağıda metinde geçen dil bilgisi terimlerinin örnekleri yer almaktadır:

Söz konusu nahiv terimlerinin bazıları şunlardır: ʿalā sebīli'l-istiʾnāf ve'l-iltifāt, ʿāmil, ʿatf-ı beyān, ʿaṭfu'l-mürādifi ʿale'l-mürādif, ʿavd-i żamīr, bedel, cümle-i duʿāʾiyye-i muʿteriża, cümle-i ismiyye, cümle-i ḫaberiyye, duʿāiyye, fāʾ-i cezāʾiyye, fāʿil, fāʿiline mużāf maṣdar, hemze-i istifhām, iʿtirāżiyye, inkārī, istiġrāḳ, istiġrāḳiyye, istiʿṭāf, istişfāʿ, iżāfet-i beyāniyye, iżāfet-i müfred, maʿnā-yı inşāʾiyye, maʿṭūf, maṣdarıñ mefʿūlüne iżāfeti, mecrūr, mefʿūl-i muṭlaḳ, mefʿūlun bih, mefʿūlun ṯānī, mefʿūlüne mużāf maṣdar, mevṣūl, muḥāliyet, muḳaddem, muḳadder, mübhem, müteʿallıḳ, nekre, nezʿ-i ḥāfiẓ, nezʿ-i ḥāfiżiyyet, rāciʿān, sebebiyye, ḥāl, ḥāliyye, ḫaber-i muḳadder, taʿḳīb, taḫṣīṣun baʿde taʿmīm, tebʿīżıyye, temyīz, temyīziyyet,

[384] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/41.

tenāzuʿ, tertīb, tertīb-i ẕikrī, tevbīḫī, tefrīʿ, ṣıfat, ṣıfatıñ mefṣūfa iżāfeti, ḫaber, ẓarf-ı mecāziyye veyā teşbīhiyye, ẓarf-ı zamān, żamīreyn, ve'l-iżāfetü li't-taʿmīm, vaṣf-ı tenkīr.

Metinde yer alan sarf terimlerinin bazıları ise şunlardır: ʿalāmet-i mübālaġa, cümle-i māżeviyye-i mechūle, efʿal-i tafḍīl, efʿal-i tafṣīl, efʿal-i vaṣf, faʿalūt, fiʿil-i lāzım, fiʿil-i māżī, ḫiṭāb-ı müẕekker, ibdāl, ism-i fāʿil, ism-i işāret, maḳṣūr, maṣdar, maṣdar-ı ṣarīḥ, medd, memdūd, min bābi'l-ifʿāl, müşelleşetü'l-fāʾ, mużāriʿ-i maʿrūf, ṣīġa-i cemʿ, ṣīġa-i maʿlūm, ṣīġa-i mechūl, ṣīġa-i mużāriʿ, ṣīġa-i mużāriʿ-i maʿlūm, ṣīġa-i mütekellim, ṣīġa-i ḫiṭāb-ı maʿlūm, ṣıfat-ı müşebbehe, taʿdiyye, taḫfīf, tefaʿʿul, teşdīd, ẕāl-i muʿcemeniñ ḫiffeti, mübālaġa, müteʿaddī, żamīr-i ġāʾib.

Sonuç olarak şerh metni incelendiğinde İbrahim Hanîf Efendi'nin Arapça nahiv ve sarf ıstılahlarını inceliklerine hakim olarak etkili bir şekilde kullandığı görülmektedir. Bu durum müellifin kaynak metni mümkün olduğunca tüm incelikleriyle anlatma çabasının bir sonucu olduğu düşünülebilir. Ayrıca Arapça dil bilgisi ıstılahlarının bu derece yoğun kullanımı *Şifâ* şerhi üzerine çalışan araştırmacıların Arapça dil bilgisine ileri düzeyde hakim olmaları gerektiğine de işaret etmektedir.

2.7.6. Manzumeler

İbrahim Hanîf Efendi'nin Şifâ şerhinde Türkçe, Arapça ve Farsça dillerinde kimi zaman şairi zikredilen, çoğu zaman ise zikredilmeyen çeşitli manzum parçalar yer almaktadır. Bu çalışmada hazırlanan çeviri yazılı metinde söz konusu manzumelerin mümkün olduğunca kaynakları tespit edilmiştir. Ayrıca Arapça ve Farsça olan manzumeler Türkçe'ye de tercüme edilmiştir.

İbrahim Hanîf Efendi'nin şerh metnine dahil ettiği bu manzum parçaların, anlatılan konuyu destekleyen metinler olduğu söylenebilir. Dolayısıyla şarihin bu manzumeleri kullanarak fikrini okuyucuya etkili bir üslup ile aktarmak istediği düşünülmektedir. Özellikle Hz. Peygamber'in hilyesinin anlatıldığı fasılda döneminde çok meşhur olan Hakânî'nin (ö. 1606) *Hilye*'sindeki bazı beyitler bağlama uygun bir şekilde iktibas yapıldığı dikkat çekmektedir. Ayrıca müellif Farsçaya nazaran Arapça manzumeleri daha fazla iktibas etmiştir. Özellikle bu Arapça manzumeleri iktibas etmesinin, müellifin kendi şerhini telif ederken Arapça *Şifa* şerhlerine sıklıkla müracat

etmesi ve bu şerhlerde iktibas edilen Arapça manzumeleri de kendi şerhine aktarmasıyla ilgili olduğu söylenebilir.

Burada bağlam ve iktibas edilen manzume ilişkisini gösteren temsili çeşitli örnekler verilecektir. Türkçe, Arapça ve Farsça iktibas edilen manzum parça örnekleri bağlamları ve bağlama etkileri ele alınarak özetle incelenecektir.

Yukarıda da ifade edildiği gibi Türkçe manzum kısımların çok büyük bir kısmı Hakânî'nin (ö. 1606) *Hilye* isimli eserinden iktibas edilmiştir. Örnek vermek gerekirse şarih şerhinin şu kısmını ele alabiliriz: "إذَا الْتَفَتَ الْتَفَتَ مَعًا yaʿnī cemīʿ-i naẓarıyla nigāh edip muʾaḫḫar ʿayınla dūzdīde naẓarān-āsā iltifāt etmezdi. Veyā cemīʿ-i beden-i şerīfiyle nigāh ve iltifāt ederdi."[385] Burada Hz. Peygamber'in muhatabıyla konuşurken tüm bedeniyle ona doğru dönerek bizzat baktığı nesir ile ifade edilmektedir. Hemen ardından ise Hz. Peygamber'in sözü geçen tavrını etkili bir üslupla sunan şu beyitler iktibas edilmiştir:

1. Hem rivāyetdir o ṭāvus-ı cinān
   Ḳılsa bir cānibe gāhī nigerān
2. Müteveccih olup aʿżāsı ile
   Cism-i pākiyle dönerlerdi bile[386]

Görüldüğü üzere müellif aynı anlamı ifade eden hem mensur hem manzum metni peşpeşe kullanmış ve durumu söz gereksiz uzatmak olarak görmemiştir. Aksine müellifin aynı anlamın tekrarı olmasına rağmen hissiyata hitap eden bir anlatımı olan bu iki beyti söz konusu hasletin zihinlerde daha kolay yer etmesi için eklediği düşünülebilir.

Müellif Hz. Peygamber'in yanındakilere güzel yüz göstermesi, kendisine baş vuranları eli boş göndermemeye çalışması[387] gibi özelliklerinin çeşitli rivayetlerle anlatıldığı bölümü mensur bir şekilde şerh ettikten sonra ise kalbe dokunan aşağıdaki manzumeyi okuyucularıyla paylaşmıştır:

---

[385] İbrahim Hanîf Efendi, *Hulâsatü'l-Vefâ fî Şerhi'ş-Şifâ* (Emanet Haziresi, 650), 66b.

[386] Beyit Hâkânî'ye isnat edilmiştir, bkz. Hâkânî Mehmet Bey, *Hilye-i Hâkânî*, M. Uğur Derman, İskender Pala (İstanbul: Albaraka Yayınları, 2020), 148.

[387] İbrahim Hanîf Efendi, *Hulâsatü'l-Vefâ fî Şerhi'ş-Şifâ* (Emanet Haziresi, 650), 119b.

1. Ḥabīb-i Ḥażret-i ʿiẕẕet-i Rasūl ẕi'l-ʿaẓamet
   İmām-ı ehl-i cemāʿat şeh-i ʿabā-ḫāre
2. Edeydi dūẕaḫa miḳdār-i ẕerre feyżi guẕer
   Cinān olurdu bedel sūz-i reşk ile nāra
3. Ḫalāvet-i süḫaniñ fehm edeydi zehr eger
   Olurdu taʿne-zenān leẕẕet-i leb-i yāre
4. Edince ḳaṭre-çekān rūyuñ āftāb-ı ḥayā
   Şerm-i niḳāb ṣadef çekdi dürr-i şehvāra
5. Ġubār-ı reh-güẕārıñ olsa ebr-i nīsānī
   Raḥīḳ olurdu düşen ḳaṭreler fem-i māra
6. Ereydi gūşuna ḫāb içre vaṣf-ı inṣāfī
   Ṣalāḥ emrine başlardı nefs-i emmāre
7. Hemīşe ravża-i pāk ʿadīm-i mānendiñ
   Ola ḫazāna ṣalāt ü selām ebrāre[388]

Bu yedi beyitlik manzume ile mensur kısımda somut örneklerle anlatılan Hz. Peygamber'in özellikleri burada daha soyut ve mecazî bir şekilde ifade edilmiştir. Bu kısım nesirle anlatılanların hissiyata dokunan edebî bir teyidî niteliğindedir denilebilir. Manzum kısmın, mensur kısımda doğrudan zikredilen rivayetleri içermemesine rağmen şerhte yer alması müellifin asıl niyetinin Hz. Peygamber'e olan muhabbeti ve hayranlığı artırmak olduğunu düşündürmektedir.

Çokça iktibas edilen Arapça manzum parçalardan biri Seyyid Abdullah et-Telâvî'ye nispet edilen aşağıdaki beyittir:

1. جُمُوعُ عَبْدٍ عُبُودٌ عُبْدٌ أَعْبُدُ أَعَابِدُ عَبْدٌ عَبْدُونَ عِبْدَانُ

2. عَبِيدٌ أَعْبِدَةٌ عُبَّادٌ وَمَعْبَدَةٌ مَعَابِدُ وَعَبِيدُونَ الْعِبِدَّانُ[389]

[388] İbrahim Hanîf Efendi, *Hulâsatü'l-Vefâ fî Şerhi'ş-Şifâ* (Emanet Haziresi, 650), 119b.

[389] "ʿAbd kelimesinin cemʿleri: ʿubūd, ʿubud, aʿbud, eʿābid, ʿabd, ʿabdūn, ʿibdān, ʿabīd, aʿbide, ʿubbād, maʿbede, meʿābid, ʿabīdūn, el-ʿibiddāndır." Metinde zikredilen iki beyitte kelimenin 14 cemʿi bulunmaktadır. Bir beyit eksiktir ve bu beyittike kelimeler ise şunlardır: ʿabdiyye, ʿabdiyy, maʿbūdiyy, ʿabede, aʿbād, ʿubdān. Beyit Seyyid Abdullah et-Telâvî'ye nispet edilmiştir, bkz. Ahmed bin Muhammed el-Hanefî el-Hamevî, *Gamezu Uyûni'l-Basâ'ir fî Şerhi'l-Eşbâh ve'l-Nazâ'ir* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1985), 3/335.

Müellif *Şifâ* metninde geçen "عِبَادَ" kelimesinin anlamını "Mümin ve mükellefler ya da fıkhî hükümlere muhatap olmaları sebebiyle kâfirler" izah etmiştir. Ardından kelimenin yirmiden fazla çoğulu olduğunu dile getirerek[390] bu beyti iktibas etmiştir. Görüldüğü üzere müellif bir konuda bilgi verirken akılda kalıcılığı artırmak için nesir yerine var olan manzum malzemeyi kullanmayı tercih etmiştir.

Bir başka Arapça manzum parça ise Velîd bin Mugîre ile ilgilidir. Müellif Velîd'in doğumundan on sekiz yıl sonra, babasının kötü uğursuz, nesebi şüpheli, kötü asıllı ve bahtsız biri olduğunu[391] ifade edip ardından Hasan b. Sâbit'in olaya şahitlik eden şu beytini beğenisi de belirterek iktibas etmiştir:

وأَنْتَ زَنِيمٌ نِيطَ فِي آلِ هاشِمٍ كمَا نِيطَ خَلْفَ ؤ القَدَحُ الفَرْدُ[392]+

Görüldüğü gibi müellif İslam düşmanını etkili bir dille hicveden bir malzeme bulduğunda hiç çekinmeden kullanmış, sözlerini onunla desteklemiştir.

Müellif mirac hadisini anlatırken, bu hadisenin Hz. Peygamber'e has olduğuna ve onun üstünlüğünü ispat eden bir olay olduğuna dikkat çekmiştir. Bu olağan üstü hadiseye okuyucunun da dikkatini daha fazla çekmek için olsa gerek Abdurrahman-ı Câmî'nin aşağıdaki beyitlerini iktibas etmiştir:

1. آمد و بر ریگ حرم بسترش گرم هنوز از تن جان پرورش
2. بود به یک لحظه در آن نیمه شب آمدن و رفتن او ای عجب[393]

Bu beyitler vesile ile okurun zihninde Mirac hadisesinin olağan üstülüğü canlanması sağlanmış ve Hz. Peygamber'in sırf bu hadisenin kendisine nasip olması dolayısıyla gerçekleşen üstünlüğü pekiştirilmiştir.

Sonuç olarak müellifin şerhinde mensur ifade ettiklerini daha etkili bir üslupla aynı anlamı ifade etmesine rağmen çeşitli manzumeleri iktibas etmek yoluyla daha

---

[390] İbrahim Hanîf Efendi, *Hulâsatü'l-Vefâ fî Şerhi'ş-Şifâ* (Emanet Haziresi, 650), 52a.

[391] İbrahim Hanîf Efendi, *Hulâsatü'l-Vefâ fî Şerhi'ş-Şifâ* (Emanet Haziresi, 650), 44b.

[392] "Ve sen, Haşimoğulları'nda asılı nesebi bilinmeyen bir kişisin, tıpkı binicinin arkasında asılı tek bir testi gibi." Beyit Hasan bin Sabit'e nispet edilmiştir, bkz. Muhammed Aydemir El-Müsta'samî, *ed-Dürrü'l-Ferîd ve Beytü'l-Kasîd*, thk. Kamil Süleyman El-Cebûrî (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-ʿİlmiyye, 2015), 1/358.

[393] Türkçe okunuşu: "Āmed u ber rīg ḥarem bestereş/Kerem henūz ez ten cān pervereş,Būd be yek laḥẓa der ān nīm şeb/Āmeden ü reften ū ey ʿaceb, " Anlamı: "Haremdeki yatağına vardığında, Allah'ın lütfu bedeninden cana akıyordu. O gece yarısında, bir an içinde, onun gelip gitmesi gerçekten hayret vericiydi." Farsça beyitler Abdurrahman-ı Câmî'ye isnat edilmiştir, bkz. Ganjoor, "Câmî, Heft Evreng, Tuhfetü'l-Ahrâr" (Erişim 1 Ocak 2024)

etkili bir üslupla okuyucunun hissiyatına dokunacak şekilde kullandığı dikkat çekmektedir. Bir takım bilgilerin de nesirle hiç ifade edilmeyip direkt manzum bir şekilde şekilde sunulması ezber ezberinin kolaylığı ve akılda kalıcığın artırılmasına binaen tercih edildiği düşünülebilir. Son olark bu manzum kısımların fonksiyonunun metnin tekdüzeliğini kırdığı ve daha etkili bir anlatım tarzı yakalanmasına katkı sağladığı söylenebilir.

2.7.7. Atasözü ve Deyimler

Şarih, anlatımını güçlendirmek ve belirli konuları daha etkili bir şekilde vurgulamak için Arapça atasözlerini ve kalıp ifadeleri kullanmıştır. Bu atasözleri ve kalıp ifadeler genellikle kültürel, tarihsel veya dinî bağlamda derin anlamlar taşıyan ve okuyuculara önemli mesajlar ileten sözlerdir. Şarihin kullanmış olduğu bazı örnekler şunlardır:

Ve li-kulli maḳāmin meḳāl (ولكل مقام مقال): Bu ifade "Her duruma uygun bir söz vardır." anlamında Türkçeye çevrilebilir. Şarih bu kalıp ifadeyi Hz. Peygamber'in hutbede farklı bir hâlde, insanlarla münasebetlerinde ise daha farklı bir hâlde makama uygun bir tavır ve söz içerisinde olduğunu anlatırken kullanmıştır.[394]

İnne'l-beliyyete iẕā ʿammet ṭābet (إن البلية إذا عمت طابت): Şarih bu deyimi zikrettikten hemen sonra anlamını "beliyyede āḫeriñ müşāreketi insānıñ ḥüznünü taḫfīf eyledigi meşhūr ve maʿhūddur"[395] şeklinde vermiştir. Yani bu, bir derde birden fazla kişinin duçar olduğu bilindiğinde kişinin o dertle ilgili olan üzüntüsü de hafifler anlamında bir kalıp ifadedir. Şarih bu ifadeyi Hz. Peygamber'in başına gelen sıkıntıları birçok peygamberin de yaşadığını belirttikten sonra anlamı daha kuvvetlendirmek için kullanmıştır.

İsteʾṣale'llāhu şeʾfetehū (استأصل الله شأفته): Türkçe "Allah soyunu kurutsun." şeklinde anlam verilebilecek bu kalıp ifadeyi müellif kaynak metinde geçtiği için kullanmış ve izah etmiştir. Burada, insanın ayağının altındaki bir yaranın (ḳarḥ) iyileşip tamamen yok olması ile ilgili bir benzetme yapılmaktadır. Yani o yaranın yok olması gibi sen de yok ol, demek istenmektedir:

---

[394] İbrahim Hanîf Efendi, *Hulâsatü'l-Vefâ fî Şerhi'ş-Şifâ* (Emanet Haziresi, 650), 121a.

[395] İbrahim Hanîf Efendi, *Hulâsatü'l-Vefâ fî Şerhi'ş-Şifâ* (Emanet Haziresi, 650), 46b.

> Ve *şeʾfe* şīn-i muʿceme-i meftūḥa ve hemze-i sākine ve fā ile insānıñ esfel-i ḳademinde ẓāhir olan ḳarḥadır kim keyy ile zāʾil olur. Fi'l-meṯel isteʾṣala'llāhu şeʾfetehū deyü ḍarb olunur. *Ey eẕhebehū ke-mā eẕhebehā*. [396]

Kāne mā kān (كان ما كان): "Olan oldu" anlamına gelebilecek kalıp ifadeyi müellif "İmdi ol Ḥażretden ṣonra beyne'l-aṣḥāb ṣudūr-yāfte-i iḫtilāf ve fiten-i kāne mā kān münāfī-i kelām-ı muʿciz-niẓām olmaz." cümlesinde gayet doğal bir şekilde adeta Türkçe bir unsurmuş gibi "geçmişte meydana gelen" anlamını kastederek kullanmıştır.

Ve li'lllāhi derru men ḳāle (ولله در من قال): Bu söz "Bunu söyleyen ne güzel söylemiştir." şeklinde anlaşılabilir. Müellif bu darb-ı meseli daha çok beğendiği bir fikrin iktibasından sonra bir takdir ve saygı ifadesi olarak sözün sahibini övmek maksadıyla zikretmektedir.

Bu örneklerden hareketle şarihin anlatımını güçlendirmek için Arapça atasözleri ve kalıp ifadeleri etkili bir şekilde kullandığı görülmektedir. Bu atasözleri ve kalıp ifadeler anlatıma derinlik katmakta ve kültürel, tarihsel veya dinî bağlamlarda zengin anlamlar taşımaktadır. Özetle bu atasözü ve deyimler "ve li-kulli maḳāmin meḳāl" ifadesi her duruma uygun bir sözün olduğunu vurgularken, "inne el-beliyyete iẕā ʿammet ṭābet" deyimi ortak acıların hafifletici etkisini anlatmaktadır. "İsteʾṣale'llāhu şeʾfetehū" ise bir durumun veya sorunun tamamen ortadan kaldırılmasını dilemek için kullanılmıştır. "Kāne mā kān" ifadesi ise geçmişte yaşanan olayların kabulüne işaret etmektedir. "Ve li'lllāhi derru men ḳāle" deyimi ise bir fikri veya sözü takdir etme amacıyla kullanılmaktadır.

Sonuç olarak bu atasözleri ve deyimlerin kullanımı, şarihin anlatımını güçlendirerek okuyuculara daha anlamlı ve etkili bir mesaj iletmesine imkan tanımıştır. Her bir deyim, kendi bağlamında anlatılmak isteneni etkili bir şekilde vurgulayarak metnin genel anlamını zenginleştirmiş ve derinleştirmiştir. Bu da şarihin *Şifâ* şerhinde dilin ve kültürel ifadelerin ustaca kullandığının bir göstergesidir.

[396] İbrahim Hanîf Efendi, *Hulâsatü'l-Vefâ fî Şerhi'ş-Şifâ* (Emanet Haziresi, 650), 109b.

2.8. ŞERHİN KAYNAKLARI

İbrahim Hanîf Efendi'nin *Şifâ* şerhinde gerek manasıyla gerek bizzat lafzıyla olmak üzere çeşitli iktibaslar yer almaktadır. Şarih bu iktibaslarında bazen kaynakların isimlerini bazen de müelliflerini zikretmiştir. Hem müellif hem de eserin ismini zikrettiği kaynaklar olduğu gibi hiçbirini anmadıkları da bulunmaktadır. Bu hususta şarihin sistematik bir metodu olmadığı açıktır. Çeviri yazılı metinde tespit edilebilen kaynak ve müellifler dipnotlarda tanıtılmıştır. Burada bu iktibaslar içinde en önemli yere sahip olan bazı kaynaklardan önemlerine binaen kısaca bahsedilecektir.

Eserin mukaddimesinde ifade edildiği gibi, İbrahim Hanîf Efendi şerhini yazarken iki temel kaynaktan sürekli istifade etmiştir. Aynı yüzyılda telif edilen Arapça *Şifâ* şerleri olan bu iki kaynak Aliyyü'l-Kârî'nin (ö. 1014/1605) *Şerhü'ş-Şifâ*'sı ve Şihâbeddîn Hafâcî'nin (ö. 1069/1659) *Nesîmü'r-Riyâz fî Şerhi Şifâ'i'l-Kâdî İyâz*'dır.[397] İktibasların yoğunluğu dikkate alındığında İbrahim Hanîf Efendi Türkçe *Şifâ* şerhi kaleme alırken en çok bu iki kaynaktan faydalandığı söylenebilir. Ayrıca *Şifâ* şerhlerin bağlamında İsâ Kutbuddîn Seyyid Safevî'nin (ö. ?) üzerine herhangi bir tahkik çalışması yapılmamış olan ve tamamlayamadığı *Şifa* şerhi de en çok müracaat edilen üçüncü bir Arapça *Şifa* şerhi olarak kabul edilebilir.

Esasen yukarıda isimlerini ve müelliflerini zikrettiğimiz bu üç Arapça *Şifa* şerhi kendi metinlerinde de çeşitli Arapça *Şifa* şerhlerinden iktibaslar içermektedir. İbrahim Hanîf Efendi'nin şerhinde de bu iktibasların tekrarlandığı görülmektedir. Şarihin diğer şerhlere müracaat edip etmediği ile ilgili net bir şey söylemek zordur. Bu bağlamda ismi geçen diğer *Şifa* şerhleri şunlardır: Sıbt İbnü'l-'Acemî İbrahim b. Muhammed et-Trablûsî (ö. 1438), *el-Muktefâ (el-İktifâ) fî (şerhi /zabtı) elfâzi'ş-Şifâ li'l-Kâdî İyâz*, Ahmed b. İbrahim, Ebû Zerr el-Halebî (ö. 1479), *Şerhu'ş-Şifâ*, Delecî Muhammad bin Muhammad (ö. 1542), *el-Istifa li Beyani Meâni'ş-Şifa*, Ömer b. Abdülvehhâb el-Urzî el-Halebî (ö. 1615), *Fethu'l-ğaffâr bimâ ekremallâhu bihî Nebiyyehü'l-Muhtâr.*

Müellifin söz konusu şerhler dışında en çok iktibas yaptığı bir diğer kaynak türünün sözlükler olduğu söylenebilir. Metnin türünün şerh olması ve kelimelerin

[397] İbrahim Hanîf Efendi, *Hulâsatü'l-Vefâ fî Şerhi'ş-Şifâ* (Emanet Haziresi, 650), 2a.

anlamlarını açıklama çabasının bu tür metinlerin en temel yapısını oluşturması dolayısıyla sözlüklerin çokça kullanılmasının oldukça makul olduğu söylenebilir. Şarih en çok Cevherî'nin (ö. 1009'dan önce) *es-Sihâh Tâcu'l-Luğa ve Sihâhu'l-Arabiyye*, İbnü'l-Esîr'in (ö. 1210) *en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadîs ve'l-Eser* ve Fîrûzâbâdî'nin (ö. 1415) *el-Kâmûsu'l-Muhît* isimle sözlüklerine başvurmuştur. Bazen müellifin bir kelime için birden fazla sözlükten iktibasta bulunduğu, kelimenin anlam ihtimallerini okuyucuya aktarmaya çalıştığı görülmektedir.

Şarih bu iki kaynak türü haricinde Kuran-ı Kerim, hadis, tefsir, tarih kitapları gibi özellikle İslam ilimleriyle ilgili birçok kaynağa atıfta bulunmuştur. Müellif ve eseri birlikte zikredilerek başvurulan bazı kaynaklar şunlardır: *Müsned*-i Ebû Amr el-ʿAdenî, *Câmiʿü'l-Kebîr*-i Suyûtî (ö. 1505), İbn Ebî Ḥâtim *tefsîri*, Ebû Nuʿaym *Delâʾil*i, *Târîḫ*-i Ṭaberî. Yalnızca müellif ismi zikredilerek bir eserinden iktibas yapılan eserler ise şunlardır: Sehl-i Tüsterî, Buharî, Şeyhülislâm İbn Abdüsselâm, İmâm er-Râzî, İmâm Cezerî, Seyyid Cürcanî, Müzenî, Müslim, Gazâlî, Râdî, Tahâvî, Halîmî, Lahmî, İbn Battate, Cevherî, Tirmizî, Hâkim, İbn Hibbân, Râzî, Zerkeşî.

Ayrıca şarihin, iktibas yaparken kullandığı ibareler bu örneklerde görülebilir: "alā mā fi'ṣ-Ṣıḥāḥ", "ʿalā mā-fī şerḥi'l-muḫtaṣari'l-Telḫīṣ", "İkmālde", "ke-mā fi'l-Keşşāf", "ke-mā fi'l-Muġnī", "ke-mā fi'l-Muḳtefā", "Ke-ẕā fi'l-Muṭāvvel", "Nihāye ve Ḳāmus", "fi'l-Keşşāf" ve "fi'n-Nihāye".

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HULÂSATÜ'L-VEFÂ FÎ ŞERHİ'Ş-ŞİFÂ

3.1. ESERİN NÜSHALARIYLA İLGİLİ BAZI BİLGİLER

Bu bölümde *Hulâsatü'l-Vefâ fî Şerhi'ş-Şifâ*'nın çeşitli kütüphanelerde bulunan otuz bir nüshası tespit edilebilmiştir. En önemli nüsha olan müellif hattı nshanın elimizde olması sebebiyle bu nüshalar hakkındaki bilgilerin, sayılarının çokluğu da dikkate alınarak oldukça özet olabilecek şekilde araştırmacıların istifadesine sunulması daha uygun görülmüştür. Dolayısıyla bu bilgiler nüshaların çeşitli özelliklerinin kolaylıkla karşılaştırılmasına imkan tanıması için tablo şeklinde aşağıya eklenmiştir.

Aşağıdaki tablo, çeşitli kütüphanelerde bulunan *Hulâsatü'l-Vefâ fî Şerhi'ş-Şifâ* isimli eserin el yazması nüshalarının bulundukları koleksiyon adlarına göre sıralı kaydını içermektedir. Her bir nüsha hakkında varsa malumat verilmek üzere tabloda şu sütunlar yer almaktadır: Koleksiyon ve numarası, Kütüphane, Kütüphane kaydındaki adı, Varak Sayısı, Satır sayısı, Ebat, Hat, Cilt, Kağıt türü, İlk sayfa cetveli, Sayfa cetveli, Serlevha, Fihrist, Müstensih bilgisi, İstinsah Tarihi, Müellif kaydı (durumu - başlangıcı), Münacat beyti, Müellif mührü, Takriz, Müşir/Rakabe, Nüshanın durumu.

Tablo incelendiğinde eserin nüshalarının bulunduğu yerlerin İstanbul, Anadolu, Mısır ve hatta Avrupa olması, bu şerhin geniş bir coğrafî ve kültürel alana yayılarak okunduğunun ve kabul gördüğünün önemli bir delilidir. Nüshalarda serlevhaların yer alması yahut cilt ve hatlarının farklılığı gibi unsurlar her bir nüshanın bir sanat eseri olarak değerlendirilebilmesine imkan sağlamaktadır. Müstensih ve kütüphane bilgileri de nüshanın ilişkili olduğu okurlar hakkında önemli bir ipucu olarak değerlendirilebilir.

Tablo 8: *Hulâsatü'l-Vefâ fî Şerhi'ş-Şifâ*'nın tespit edilebilen nüshaları

Koleksiyon ve numarası	Kütüphane	Kütüphane kaydındaki adı	Varak Sayısı	Satır sayısı	Ebat	Hat	cilt	kağıt türü	ilk sayfa cetveli	sayfa cetveli	serlevha	fihrist	Müstensih bilgisi	İstinsah Tarihi	müellif kaydı (durumu - başlangıcı)		münacat beyti	Müellif mührü	takriz	müşir/rakabe	Nüshanın durumu
Ahmet III 440	Topkapı Sarayı Kütüphanesi	Hulâsatü'l-Vefâ fî Şerhi'ş-Şifâ	415	39	325-205 mm	Talik kırması	miklep ve şemseli vişne çürüğü deri cilt	aharlı ince krem rengi	yaldızlı	yaldızlı	müzehhep	var	İbrahim b. Abdullah	1164/1751	var	Yeḳūlu müʾellifuhū ey şāriḥuhū	var	yok	var	var	tam
Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu 1672	Milli Kütüphane	Hulâsatu'l-Vefâ' fî Şerhi'ş-Şifâ	179	35	330x220-230x95 mm.	Nestalik	Siyah bezle kaplı mukavva sırtı gri bez	Taç arma filigranlı	yok	yok	yok	yok	yok	yok	yok		yok	yok	yok	var	eksik
Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu 1937	Milli Kütüphane	Hulasatü'l-vefa fî Şerhi'ş-Şifâ	454	35	260x135-180x82 mm	Nesih	yaldız şemse ve zencirekli koyu vişne rengi yıpranmış meşin kaplı	anahtar filigranlı	yaldızlı	bir sıra kırmızı şerit	renkli şekilli ve müzehhep	yok	Mehmed b. Şeyh Osman el-Kumlevi	1157/1744	var	Yeḳūlu müʾellifuhū		yok	yok	var	tam
Bağdat Köşkü 60	Topkapı Sarayı Kütüphanesi	Hulâsatü'l-Vefâ fî Şerhi'ş-Şifâ	561	35	388x332	Nesih	miklepli ve şemseli kızmızı deri cilt	aharlı ince	yaldızlı	yaldızlı	müzehhep	yok	yok	yok	var (harek eli)	Yeḳūlu müʾellifuhū	var	yok	var	var	tam
Bağdat Köşkü 61	Topkapı Sarayı Kütüphanesi	Hulâsatü'l-Vefâ fî Şerhi'ş-Şifâ	519	39	315-200 mm.	Nesih	miklep ve şemseli kahveringi deri cilt	aharlı ince	yok	yok	tezhipsiz	var	Mehmet Borlu Balat Camii imamı	1171/1758	var	Yeḳūlu müʾellifuhū ey şāriḥuhū	var	var	var	var	tam

Beyazıt 962,963 (iki cilt)	Beyazıt Kütüphanesi	Hulâsatu'l-Vefâ' fî Şerhi'ş-Şifâ	239, 241	37, 31	334 x215-235 x132 mm.	Nesih	bilinmiyor	bilinmiyor	yaldızlı	bir sıra mavi şerit	renkli şekilli müzehhep	yok	Muhammed Zühdî Süleymanşye Camii müzezzini	1256/1840	var	Yeḳūlu mü'ellifuhū ey şāriḥuhū ve müterceme hū İbrāhīm Ḥanīf	var	yok	yok	var	tam
Emanet Haziresi 650	Topkapı Sarayı Kütüphanesi	Hulâsatü'l-Vefâ bi Ahbâri Dâri'l-Mustafâ	580	33	305 x170 mm.	Talik	miklep ve şemseli kahverengi deri cilt	aharlı krem	yaldızlı	yaldızlı	müzehhep	yok	İbrahim Hanîf Efendi	1148/1735	var	Aḥmede'llāhī	var	yok	var	var	tam
Emanet Haziresi 651	Topkapı Sarayı Kütüphanesi	Hulâsatü'l-Vefâ fî Şerhi'ş-Şifâ	482	39	325 x195 mm.	Nesih	miklep, şemse ve köşelikli kahverengi deri cilt	aharlı krem ince	yaldızlı	yaldızlı	müzehhep	var	Mehmet b. Şaban Cami-i Kebir imamı	1175/1762	var	Yeḳūlu mü'ellifuhū ey şāriḥuhū	var	var	var	var	tam
Esad Efendi 356	Süleymaniye Kütüphanesi	Hülâsatü'l-Vefâ fî Şerhi'ş-Şifâ'	431	39	325 x194-255 x115 mm.	Talik	Yaldız dövme şemseli ve salbekli, yaldız cetvelli, vişne çürüğü rengi meşin, miklebi yaldız salbekli, sertabı yaldız cetvelli, şemse cilt	Âharlı, krem rengi, suyolu yatay ve dikey, orta ince kalınlıkta, sırtlan filigranlı kağıt	yaldızlı	yok	yok	yok	Abdullah bin ?	1157/1744	yok		yok	yok	var	var	eksik
Fatih 837	Süleymaniye Kütüphanesi	Muzîlu'l-Hafâ' an Elfâzi'ş-Şifâ'	631	33	330 x206-245 x116 mm.	Nesih	bilinmiyor	bilinmiyor	yaldızlı	bir sıra kırmızı şerit	renkli şekilli müzehhep	var	yok	yok	var	Yeḳūlu mü'ellifuhū	var	yok	var	var	tam

Hacı Selim Ağa 189	Hacı Selim Ağa Kütüphanesi	Hulâsatü'l-Vefâ fî Şerhi'ş-Şifâ	517	39	320 x200-237 x105 mm.	Talik	yaldızlı şemse	bilinmiyor	yok	yok	yok	yok	yok	yok	var	Yeḳūlu mü'ellifuhū ey şāriḥuhū	var	yok	var	var	tam
Halet Efendi 60	Süleymaniye Kütüphanesi	Hülâsatü'l-Vefâ fî Şerhi'ş-Şifâ	591	35	300 x177-245 x109 mm.	Nesih	bilinmiyor	bilinmiyor	yaldızlı	bir sıra kırmızı şerit	renkli müzehhep	yok	Hasan bin el-Hâc Ahmed Nakkâşî	1159/1746	var	yekûlu müelifuhû ey şârihuhû	var	var	var	var	tam
Halet Efendi 61	Süleymaniye Kütüphanesi	Hülâsatü'l-Vefâ fî Şerhi'ş-Şifâ	598	39	331 x205-145 x112 mm.	Nesih	bilinmiyor	bilinmiyor	yaldızlı	yaldızlı	renkli müzehhep	var	yok	yok	var	Yeḳūlu mü'ellifuhū ey şāriḥuhū	sadece başlığı	yok	var	yok	tam
Hamidiye 329	Süleymaniye Kütüphanesi	Hülâsatü'l-Vefâ fî Şerhi'ş-Şifâ'	705	31	205 x150-175 x80 mm.	Talik	bilinmiyor	bilinmiyor	yaldızlı	yaldızlı	renkli şekilli müzehhep	yok	Es-Seyyid Yahyâ bin el-Müftî Abdullah bin Mustafa bin Mehmed el-müştehir bi-Şükrillah	1169/1755	yok		yok	yok	var	var	tam
Hamidiye 330	Süleymaniye Kütüphanesi	Hülâsatü'l-Vefâ fî Şerhi'ş-Şifâ'	563	35	325 x185-240 x105 mm.	Nesih	bilinmiyor	bilinmiyor	yaldızlı	yaldızlı	renkli şekilli müzehhep	yok	yok	yok	yok			yok	yok	var	tam

Hüsrev Paşa 32	Süleymaniye Kütüphanesi	Hülâsatü'l-Vefâ fî Şerhi'ş-Şifâ'	545	35	220x195-232x115 mm.	Nesih	bilinmiyor	bilinmiyor	yaldızlı	yaldızlı	renkli şekilli müzehhep	yok	yok	yok	yok		yok	yok	yok	var	tam
Manisa İl Halk Kütüphanesi 274	Manisa Kütüphanesi	Hulâsatu'l-Vefâ fî Şerhi'ş-Şifâ	665	33	325x185-235x95 mm.	Nesih	Çaharkuşe vişnerengi meşin, üzeri ebru kağıt kaplı mukavva bir mahfaza içinde, salbek şemseli altın yaldız zencirekli, mıklebli, üzeri yeşil bez kaplı koyu vişnerengi meşin cilt. Mihrabiye müzehhep, renkli ve desenli, ilk iki sayfa cetveller yaldız diğerleri ve söz başları kırmızı. Esma. I. 39; İzah. I. 438.	suyolu filigranlı	yaldızlı	bir sıra kırmızı şerit	renkli şekilli müzehhep	yok	Mehmed bin Mehmed Galatalı	1183/1768	var	Yeḳūlu müʾellifuhū ey şāriḥuhū	var		var	var	tam

Manisa İl Halk Kütüphanesi 4462	Manisa Kütüphanesi	Hulâsatu'l-Vefâ fî Şerhi'ş-Şifâ	490	33	335 x205-260 x130 mm.	Talik	Altın yaldız, zencirekli şemseli ve köşebenti kahverengi meşin kaplı, mıklebli mukavva cilt, mihrabiye müzehhep mülevven, cetveller altın yaldızlı, ana metin üstleri kırmızı keşideli yaldız zencirekli, vişne rengi meşin kaplı kapağı kopuk bir muhafazası vardır. H. Eyüb'ün vakıf mührü vardır.	üzüm salkımı taç filigranlı	yaldızlı	yaldızlı	renkli şekilli müzehhep	var	Ömer Nüzhet Nakişibendî	1179/1764	var	Yeḳūlu müʾellifuhū ey şāriḥuhū	var		var		tam
Nuruosmaniye 724	Nuruosmaniye Kütüphanesi	Hulasatü'l-vefa fi Şerhi'ş-Şifa	691	31		Nesih	ciltsiz, etrafı halkar süslemeli	aharlı, filigranlı, yatay ve dikey su yollu nohudi renkte ince kağıt	yaldızlı	yaldızlı	renkli şekilli müzehhep	yok	Hafız Ahmed b. Mehmed (Mehmed Rasimin talebelerinden)	1167/1753	var	Yeḳūlu müʾellifuhū	var	var	var	var	tam

Nuruosmaniye 725	Nuruosmaniye Kütüphanesi	Hulasatü'l-vefa fi Şerhi'ş-Şifa	635	29	220x150-170x90 mm.	Nesih	Mukavva üzerine koyu kahverengi deri kaplı cilt yaldızlı gömme şemseli, cetevelli, zencerekli, şirazeli, mıklebli, miklebi yaldız şemseli cetvelli, zencereklidir. İç kapak mukavva üzerine sarı renk kağıt kaplı cilt yan kağıtları ebruludur.	Aharlı, filigranlı, yatay ve dikey su yollu, samani ve nohudi renkte orta kalınlıkta kağıt	yaldızlı	bir sıra kırmızı şerit	renkli şekilli müzehhep	yok	yok	yok	var	Yeḳūlu mü'ellifuhū	var	var	yok	var	tam

Nuruosmaniye 726	Nuruosmaniye Kütüphanesi	Hulasatü'l-vefa fi Şerhi'ş-Şifa	644	33	315x195,240x110	Nesih	Cilt özellikleri:Mukavva üzerine kırmızı renkte deri kaplı cilt zeminleri yaldızlı, desenleri kahverengi gömme şemseli, salbekli cetvelli, köşebentleri, zencerekli şirazeli ve mikleblidir. miklebi yaldız şemseli cetvelli köşebentli ve zencereklidir.	Kağıt özellikleri ve filigran bilgisi: Aharlı, filigranlı, yatay ve dikey su yollu sahife cetvelleri yaldızlı, samani renkte ince kağıt	yaldızlı	altın yaldızlı	renkli şekilli müzehhep	yok	Hafız İbrahim b. Mustafa	1165/1751	var	Yeḳūlu müʾellifuhū	var	var	yok	var	tam
Nuruosmaniye 802	Nuruosmaniye Kütüphanesi	Hulâsatü'l-Vefâ' fî Şerhi'ş-Şifâ	480	35	315x200,220x120 mm	Nesih	Mukavva üzerine vişne renkli meşin kaplı iki renkli(yaldız-siyah)şemsel i salbekli zencerekli cetvelli miklebi şemseli zencerekli cetvelli - sertabı cetvelli şemseli	Aharlı, ince kağıt, filigranlı, su yolu yatay ve dikey renk krem yaldız cetvelli.	yaldızlı	yaldızlı	renkli şekilli müzehhep	yok	seyyid hâc Ahmed Hafız bin el-Hâc Ali el-med'ûb bin el-attarzâde Trabzonî	1163/1749	var	Yeḳūlu müʾellifuhū	var	var	yok	var	tam

Revan Köşkü 275	Topkapı Sarayı Kütüphanesi	Hulâsatü'l-Vefâ fî Şerhi'ş-Şifâ	550	35	320 c190 mm.	Nesih	miklep ve şemseli tarçın rengi deri cilt	aharlı ince	yaldızlı	yaldızlı	müzehhep	yok	yok	yok	yok		yok	yok	yok	var	tam
Revan Köşkü 276	Topkapı Sarayı Kütüphanesi	Hulâsatü'l-Vefâ fî Şerhi'ş-Şifâ	544	33	230 x165 mm.	Nesih	miklep ve yehşahlı şemseli koyu pembe deri cilt	aharlı ince	yaldızlı	yaldızlı	güzel tezhipli	yok	Mustafa b. Hasan	1173/ 1760	var	Yeḳūlu mü'ellifuhū	var	yok	var	var	tam
Safranbolu İzzet Mehmet Paşa Koleksiyonu 156	Vakıflar Genel Müdürlüğü Ankara Bölge Müdürlüğü Kütüphanesi	Hulâsatü'l-Vefâ fî Şerhi'ş-Şifâ	513	39	328 x195-248 x116 mm.	İnce nesih	Altın zencirekli, mıklepli kırmızı deri cilt	marka filigranlı saykallı	yaldızlı	yaldızlı	nefis müzehhep	var	Mehmed b. Şaban Borlu Balat Camii İmamı	1169/ 1755	var	Yeḳūlu mü'ellifuhū	var	var 1170	var	var	tam
Selimiye Yazmalar 4573	Edirne Selimiye Kütüphanesi	Hülâsatü'l-Vefâ' fî Şerhi'ş-Şifâ'	530	35	bilinmiyor	bilinmiyor	bordo, şemseli yaldızlı	bilinmiyor	yaldızlı	yaldızlı	renkli şekilli müzehhep	yok	yok	yok	yok		yok	yok	yok	yok	tam
Serez 378	Süleymaniye Kütüphanesi	Hülâsatü'l-Vefâ fî Şerhi'ş-Şifâ' [Kıt'a]	86	33	302 x175-238 x105 mm.	Talik	bilinmiyor	bilinmiyor	yok	yok	serlavhasız	yok	yok	yok	yok		yok	yok	var	var	eksik
Serez 379	Süleymaniye Kütüphanesi	Hülâsatü'l-Vefâ fî Şerhi'ş-Şifâ'	533	37	325 x190-243 x112 mm.	Nesih	bilinmiyor	bilinmiyor	yaldızlı	bir sıra kırmızı şerit	renkli şekilli müzehhep	var	Mehmed b. Şaban el-İmam bi-Cami Balat	1168/ 1754	var	Yeḳūlu mü'ellifuhū	var	yok	yok	var	tam

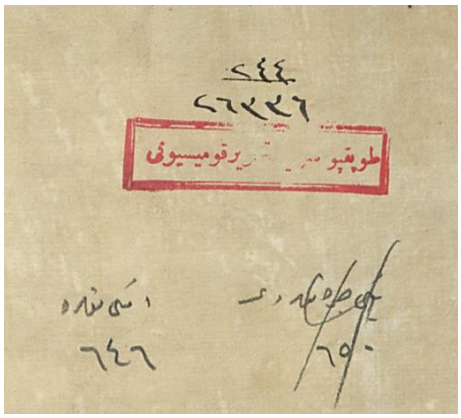
Türkçe Yazmalar 1274	Almanya Milli Kütüphanesi	Hulâsatü'l-vefâ fî Şerhi'ş-Şifâ	563	35	310x210-240x130 mm	Nesih	kahverengi meşin	bilinmiyor	bilinmiyor	bilinmiyor	bilinmiyor	bilinmiyor	Süleyman b. Mehmed Selmanî	bilinmiyor	bilinmiyor	bilinmiyor	bilinmiyor	bilinmiyor	bilinmiyor	bilinmiyor	tam ?
Türkçe Yazmalar 184,185	Fransa Milli Kütüphanesi	Hulâsatü'l-vefâ fî Şerhi'ş-Şifâ	459, 493			Nesih	sırtı meşin cilt	bilinmiyor	bilinmiyor	bilinmiyor	bilinmiyor	bilinmiyor	Mehmed b. Ahmed Üsküdarî	1201/1786	bilinmiyor	bilinmiyor	bilinmiyor	bilinmiyor	bilinmiyor	bilinmiyor	bilinmiyor	tam ?
Türkçe Yazmalar 26	Mısır Milli Kütüphanesi	bilinmiyor	515	37	325x205 mm.	bilinmiyor	bilinmiyor	bilinmiyor	bilinmiyor	bilinmiyor	bilinmiyor	bilinmiyor	Mehmed Emin b. Ahmed b. Mehmed	1166/1753	bilinmiyor	bilinmiyor	bilinmiyor	bilinmiyor	bilinmiyor	bilinmiyor	bilinmiyor	tam ?
Türkçe Yazmalar 7336	İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi	Tercüme-i şifa-i şerif	611	33	306x173 mm.	Talik	Yeşil meşin	bilinmiyor	yaldızlı	yaldızlı	renkli müzehhep	yok	yok	1156/1743	yok		yok	yok	var	var	tam
Türkçe Yazmalar 9304	İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi	Hulasatü'l-vefa fi şerhi'ş-şifa li-kadi iyad	653	31	290x170 mm.	İnce talik	kahverengi meşin, şemse	bilinmiyor	bilinmiyor	bilinmiyor	bilinmiyor	bilinmiyor	Kabataşlı Abdullah b. Hüseyin	1165/1751	bilinmiyor	bilinmiyor	bilinmiyor	bilinmiyor	bilinmiyor	bilinmiyor	bilinmiyor	tam ?

3.2. MÜELLİF NÜSHASININ TAVSİFİ VE NÜSHA İLE İLGİLİ BAZI HUSUSLAR

Çalışmamızda esas aldığımız nüsha Topkapı Sarayı Kütüphanesi Emanet Haziresi Koleksiyonu 650 numarada kayıtlıdır. Eser kütüphane kaydında hatalı olarak "*Hulâsatü'l-Vefâ bi-Ahbâri Dâri'l-Mustafâ*" ismi ile kaydedilmiştir. Müellif nüshası olmasına rağmen, bu nüshanın şu ana kadar tespit edilememiş olmasında kütüphane kaydındaki bu hatanın büyük bir payı olduğu açıktır.

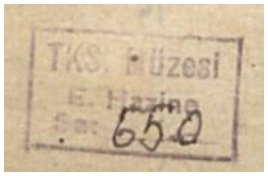
Miklep ve şemşeli kahverengi deri cilt ile ciltlenmiş olan 305x170 mm. ebatlarındaki bu nüsha her bir sayfasında otuz üç satırın bulunduğu 580 varaktan oluşmaktadır. Talik hatla yazılmış olup reddâdesi düzenli olarak gösterilmiştir.

Nüsha başındaki vikaye yaprağının a yüzünde aşağıdaki resimde görüldüğü gibi Topkapı Sarayı Kütüphanesi'nin Arap harfli bir mührü yer almaktadır. Mührün hemen üstünde "244/26336", mührün altında mühürden bağımsız bir konumda ise "eski numara 646" ibaresi kayıtlıdır.

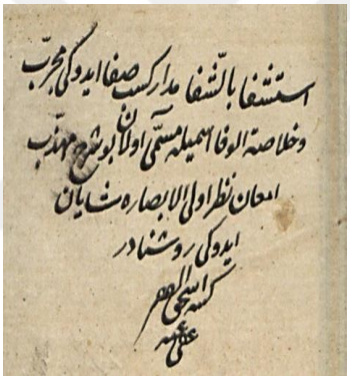
Resim 13: Vikaye kaydı a yüzü

Vikaye yaprağının b yüzünde ise Topkapı Sarayı Müzesi Emanet Haziresi mührü ve eserin koleksiyon numarası kayıtlıdır.

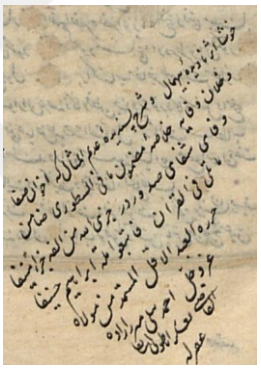

Resim 14: Vikaye kaydı b yüzü

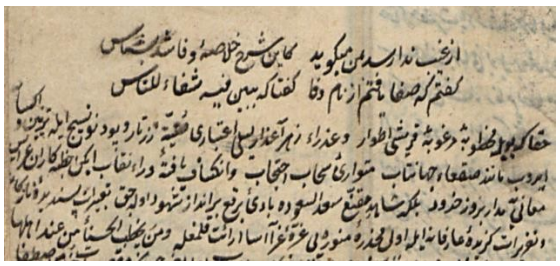
1a'da esere Şeyhülislâm İshak Efendi, İstanbul kadısı Mehmed Esad ve Anadolu Kazaskeri Mirzazâde Ahmed Neylî Efendi tarafından yazılmış üç takriz yer almaktadır. Bu nüshadaki takriz kısmını, ulaşabildiğimiz diğer nüshalardan ayıran en önemli fark her bir takrizin ayrı bir el yazısı ile yazılmış olmasıdır. Özellikle, Şeyhülislâm İshak Efendi'ye ait olan takrizin sonunda yer alan "ketebehū" ibaresi, bu takrizin sahibinin eliyle kaleme alındığına dair güçlü bir kanıt olarak değerlendirilebilir.

Resim 15: Şeyhülislam İshak Efendi'nin takrizi

Resim 16: Ahmed Neylî Efendi'nin takrizi

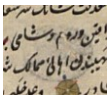
Resim 17: İstanbul kadısı Mehmed Esad'ın takrizinin bir kısmı

Takrizin yer aldığı yaprakta boş bir alanda ve mukaddimede ise yazının üstünde yazılarının zamanla silindiği anlaşılan birer mühür olduğu fark edilmektedir. Mühürlerin sayfalardaki karşılıklı konumları dikkate alındığında iki mühür görüntüsünün mürekkebin karşı varaka geçmek suretiyle oluştuğuna işaret etmektedir. Müellif hattı kullanılmış olan bu nüshadaki okunabilirliği zor olan bu mührün,

"Bende-i Latîf İbrahim Hanîf 1156" yazılı müellif mührü olabileceği ihtimali göz önünde bulundurulabilir.

Resim 18: Takriz yaprağındaki mühür

Resim 19: Mukaddimenin üstündeki mühür

1b'de yer alan mukaddimenin başında nefis tezhipli bir serlevha olup nüshanın sayfa cetvelleri altın yaldızlıdır.

Resim 20: 1b'deki tezhipli serlevla

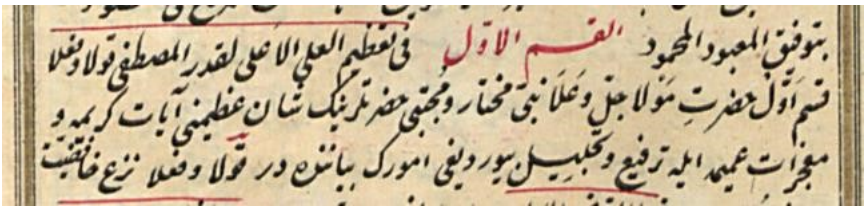
Şerh metninin başlangıcına denk gelen 2b'de de ayrı bir serlevha yer almaktadır.

Resim 21: 2b'deki tezhipli serlevla

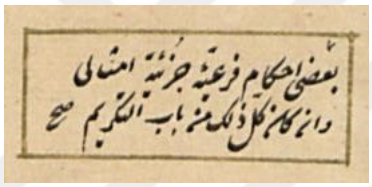
Bu nüshada başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmış, kaynak metin olan Arapça *Şifâ* metninin yazılı olduğu kısımlarda hattın üst kısmına aşağıdaki görselde görüldüğü gibi düz kırmızı bir şerit çekilmiştir. Bu yöntem, metni görsel olarak bölümlere

ayırmakta ve okuyucunun ve araştırmacının metin üzerinde aradığını bulmasını kolaylaştırmakta önemli bir rol oynamaktadır.

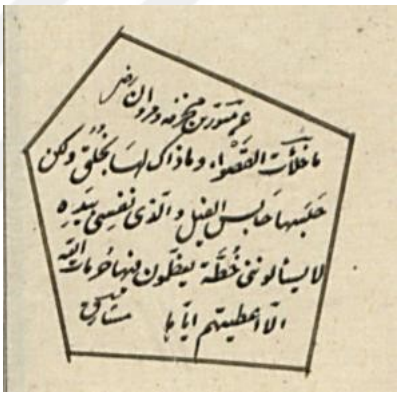

Resim 22 Başlıklar ve kaynak metnin gösterimi

Derkenarlarda haşiyeler yer almakta olup bunların çoğunlukla sayfa cetveli ile aynı renkte bir çerçeve içine alındığı gözlenmektedir. Bu çerçevelerin büyük bir kısmı dörtgen yapıda olmasına rağmen beşgen yapılı bir çerçeveye de denk gelinmiştir.

Resim 23: Dörtgen yapılı haşiye

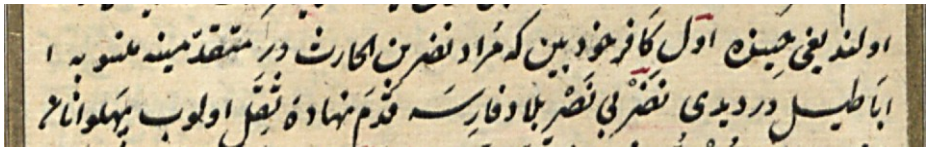

Resim 24: Beşgen yapılı haşiye

Nüshada nadiren de olsa ʿaleyhi'selām ifadesi görselinde olduğu gibi ayın ve mim harflerinin kullanımıyla kısaltılmıştır.

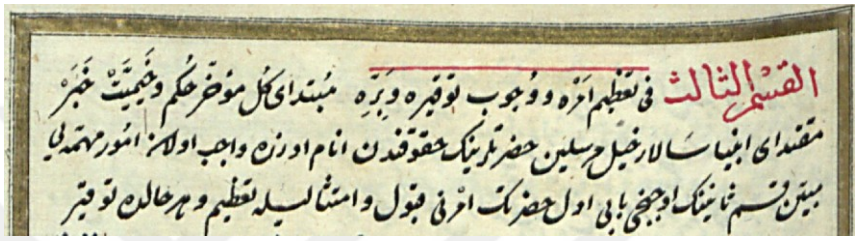
Salât kelimesi nüshada Kur'ân imlası kullanılarak şeklinde gösterilmiştir. Kelimenin çoğulu olan salavât kelimesi ise bazen şeklinde tâ-yı merbuta ile yazılmıştır.

Farsça bir terkip, bir satırın sonunda başlayıp diğer satırın başında devam ettiğinde, aşağıdaki görselde görüldüğü üzere, ilgili kelimeler arasındaki bağlantıyı göstermek için ilk satırın sonuna elif harfine benzeyen bir işaret konulmuştur.

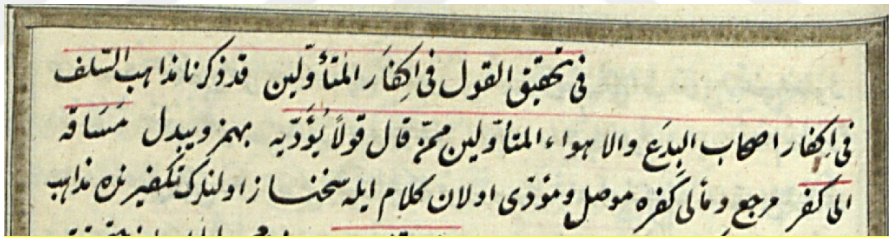
Resim 25: Satır sonuna denk gelen Farsça terkip

İkinci kısmın üçüncü babına işaret eden başlıkta hatalı olarak "el-bābü's-sāliṣ" yerine "el-ḳısmü's-sāliṣ" yazılmıştır. Hemen ardından gelen şerh metninde de "kısm-ı sânînin üçüncü bâbı" denilerek bu hata şerhte tekrar etmemiştir.

Resim 26: Hatalı başlıklandırma

Dördüncü kısmın üçüncü babında yer alan ikinci fasıl başlığının büyük ihtimalle gözden kaçırılması sonucu boş bırakıldığı görülmektedir.

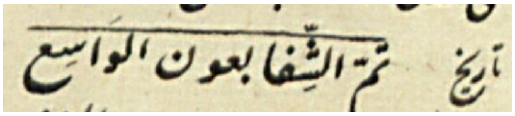
Resim 27: Yeri boş bırakılan fasıl başlığı

Eser, mukaddimede bizzat müellifi tarafından *Hulâsatü'l-vefâ fî şerh'ş-Şifâ* olarak isimlendirilmiştir. Şerhin müellifine nispeti ise yine mukaddimedeki "abd-i żaʿīf İbrahīm Ḥanīf ʿāmilehu'llāhu bi-luṭfihi'l-münīf ol kitāb-ı zībānıñ zebān-ı Türkī ile tekellüfden sāde şerḥine ḳurʿa-endāz-ı niyyet ve tevfīḳ-i Niʿme'r-Refīḳ ile taḥrīrine teşmīr-i sāʿid himmet eyleyip..."[398] ibaresinden anlaşılmaktadır.

Nüshanın sonunda başlık konulmaksızın müellif tarafından kaleme alınmış büyük çoğunluğu Arapça olan bir hatime yer almaktadır.

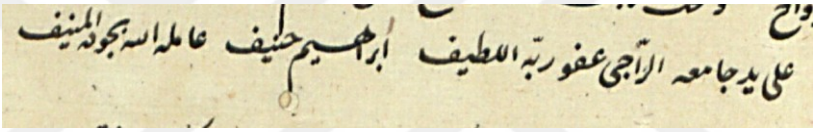
Ardından telif tarihine ebced hesabıyla hicrî 1148 yılına işaret eden "Tārīḫ: Temme'ş-Şifā bi-ʿavni'l-Vāṣiʿ"ibaresi yer almaktadır.

[398] İbrahim Hanîf Efendi, *Hulâsatü'l-Vefâ fî Şerhi'ş-Şifâ* (Emanet Haziresi, 650), 2a.

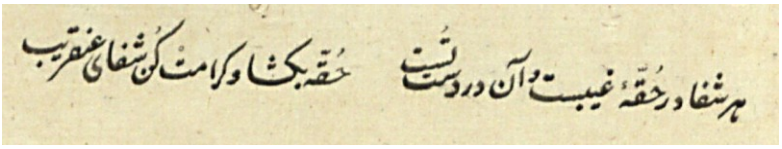
Resim 28: Telif tarihi

Nüshanın sonunda bu nüshayı en önemli nüsha olarak kabul etmemizi sağlayan ve hattının müellife aidiyetini ifade eden şu Arapça cümle yer almaktadır: "ʿalā yedi cāmiʿhī er-rācī ʿafva Rabbihi'l-Laṭīfi İbrāḥime Ḥanīf ʿāmelehu'llahi bi-cūdihi'l-Münīf". Bu cümle ile eseri oluşturan İbrahim Hanif' Efendi, Allah'ın affını ve lütfunu umduğunu ifade edip Allah'ın ona cömertliğiyle muamele etmesi temennisinde bulunmaktadır. Yine cümledeki "Latîf", "Hanîf" ve "Münîf" kelimeleri arasında sağlanan ses benzerliği, şarihin secili üslubununu müellif kaydında da sürdürdüğünü göstermektedir.

Resim 29: Müellif kaydı

Nüsha Abdurrahman Câmî'nin "Her şifa, gaybın sırrında saklıdır ve bu senin elindedir, sırrını aç ve lütfet, yakın bir zamanda şifayı ihsan et."[399] anlamındaki Farsça münacat beytiyle tamamlanmıştır.

Resim 30: Münacat beyti

3.3. METNİN KURULMASINDA TAKİP EDİLEN USÛL

Bu metnin latin harflerine aktarılmasında tam çeviri yazı sistemi kullanılmış olup büyük ölçüde İSAM Tenkitli Neşir Klavuzu'na uyulmuştur. Bu kılavuzda yer almayan yahut kılavuzun önerilerine aykırı şekilde gerçekleştirilen uygulamalar aşağıdaki maddelerde detaylandırılacaktır:

[399] Abdurrahman Câmî, *Divân-ı Kâmil-i Câmî*, 182.

- Nüshada kırmızı mürekkeple yazılan ve üzeri kırmızı müreple çizilen kaynak metin, çeviri yazılı metnimizde de dikkati çekmesi için kırmızı yazılmıştır.
- Ayet, hadis; Arapça ve Farsça manzum kısımlarda çeviriyazı yapılmaksızın Arap harfleri kullanılmıştır.
- Ayet, hadis; Arapça ve Farsça manzumeler dışındaki çeşitli iktibasları da içeren Arapça ibareler italik yazılmıştır.
- "Teʿālā" kelimesi, doğrudan Allah'ın bir sıfatı veya bizzat Allah'ı ifade eder şekilde kullanıldığında ilk harfi büyük olarak yazılmıştır. Ancak "sübḥānehū ve teʿālā" ifadesi içerisinde yer aldığında, kelimenin ilk harfi küçük yazılmıştır.
- Metinde, Tenkitli Neşir Klavuzu'ndan farklı bir yaklaşım olarak noktalama işaretlerinin kullanımında özgün bir tercih uygulanmıştır. Bu özel inisiyatif, metnin çok dilli yapısından kaynaklanan anlaşılabilirlik zorluklarına ve noktalama işaretlerinin olmamasının anlam karmaşasına yol açacağı endişesinden dolayı alınmıştır. Bu yaklaşım, okuyucuya metni daha rahat anlamasını sağlamak amacıyla benimsenmiştir. Kuşkusuz, kullanılan bu noktalama işaretleri kimi zaman bizim yorumumuzu yansıtacak şekildedir ve farklı noktalama işaretleri kullanıldığında metnin farklı anlamlar taşıyabileceği durumlar oluşacaktır.
- Yaygın olarak Osmanlı Türkçesinde kullanılan Farsça ön ek ve son ekler doğrudan doğruya kelimeye bitişik yazılmıştır.
- Varak numaraları ve anlam gereği eklenmesinin zorunlu olduğu bazı ifadeler köşeli parantez içinde gösterilmiştir.
- Metinde okunamayan bazı kısımlar metindeki görseli ile gösterilmiştir.

3.4. HULÂSATÜ'L-VEFÂ FÎ ŞERHİ'Ş-ŞİFÂ'NIN BİRİNCİ KISMININ BİRİNCİ VE İKİNCİ BABI

[TAKRİZLER

Müellif hattı eserde, her biri kendi devrinde mühim vazifelerde bulunmuş üç şahsın takrizi vardır, bunlar: Şeyhülislâm İshak Efendi (ö. 1147/1734), İstanbul Kadısı

Mehmed Esad (ö. 1166/1753) ve Anadolu Kazaskeri Mirzazâde Ahmed Neylî (ö. 1161/1748). Üç takrizin tamamı yaklaşık bir sayfa hacminde olan bu takrizler, müellif hattı nüsha dışında da bazı nüshalarda da yer aldığı tespir edilmiştir. Bu nüshalar şöyledir: Hacı Selim Ağa Kütüphanesi Hacı Selim Ağa 189; Hafız Ahmet Ağa Kütüphanesi 274; İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Koleksiyonu 7336; Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 356, Fatih 837, Halet Efendi 60, Halet Efendi 61, Hamidiye 329, Nuruosmaniye 724, Serez Koleksiyonu 378; Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat Köşkü 60, Bağdat Köşkü 61, Emanet Haziresi 650, Emanet Haziresi 651, III. Ahmet 440, Revan Köşkü 276.

Müellif hattı nüshanın baştan sona tamamında bulunan İbrahim Hanif Efendi'nin el yazısı ile bu takrizlerde kullanılan el yazılarının arasında belirgin farklılıklar olduğu aşikardır. Her bir takrizin farklı bir el yazısıyla yazılmış olması, bu metinlerin bizzat takriz sahipleri tarafından kaleme alınmış olabileceği ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Bu bağlamda, özellikle Şeyhülislâm İshak Efendi'ye ait olan takrizin sonunda yer alan 'ketebehū' (yazan) ifadesi, bu metnin doğrudan sahibi tarafından kaleme alındığına dair önemli bir ipucu olarak kabul edilebilir.]

[Şeyhülislâm İshak Efendi'nin Takrizi]

İstişfā bi'ş-şifā medār-ı kesb-i ṣafā idügi mücerreb ve *Ḫulāsatü'l-Vefā* ismiyle müsemmā olan bu şerḥ-i müẕehheb imʿān-ı naẓar-ı uli'l-ebṣāra şāyān idügi rūşenādır.

Ketebehū İsḥak el-faḳīr, ʿafā ʿanhu.

[Mehmed Esad Efendi'nin Takrizi]

1. Ez-ġayb nidā resed be-men mī ġūyed
   Ki'n şerḥ-i Ḫulāṣa-i Vefā şod bî-şinās
2. Guftem ki ṣafā yāftem ez-nām-ı vefā
   Guftā ki bebīn "fīhi şifāʾün li'l-nās.[400]"[401]

[400] Nahl Sûresi 16/68-69: (...فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ...) "Rabbin bal arısına: Dağlardan, ağaçlardan ve insanların yaptıkları çardaklardan kendine evler (kovanlar) edin. Sonra meyvelerin her birinden ye ve Rabbinin sana kolaylaştırdığı yaylım yollarına gir, diye ilham etti. Onların karınlarından renkleri çeşitli bir şerbet (bal) çıkar ki, **onda insanlar için şifa vardır**. Elbette bunda düşünen bir kavim için büyük bir ibret vardır."

[401] Gayptan bana bir ses geldi, şöyle diyordu:

Ḥaḳḳā ki böyle maḫṭūbe-i merġūbe-i Ḳureyşī-eṭvār ve ʿuẕrāʾ-i zehrā ʿiẕār-ı leylī iʿtibārī ṣuteyye-i zer-tār ve pūd-ı nev-nesīc ile tezyīn ve iksār edip mānend-i ṣaḳʿāʾ-i cihān-tāb mütevārī-i seḥāb-ı iḥticāb ve inkisāf-yāfte-i verāʾ-i niḳāb iken ḫuṭbe-kārān-ı ʿarāyis-i meʿānīye medār birūẕ-ı ḫarūd belki şāhid-i maḳannaʿ saʿdü's-suʿūda bādī-i burḳaʿ-i ber-endāẕ-ı şühūd olacaḳ taʿbīrāt-ı pesendīde-i nāzikāne ve taḳrīrāt-ı güzīde-i ʿārifāne ile ol muḫaddara-i münevvereyi ġurre-i ġarrā-āsā irāʾet ḳılmaġla *ve men yaḫṭubu el-ḥüsnāʾ min ʿindi ehlihā ḳarībūn ʿaleyhi en yefūze bi-vaṣlihā*[402] maġzāsınca viṣāl-i ḫāhānī kāmervā edip ol baġiyye-cüyānıñ maḳṣūrāt-ı ḫıyām-ı ıṣṭafā olan ebkār-ı ḥūr-ı ʿayn-ı mebānīden yegān yegān istikşāfana maḥal ve ol tefsīde-lebān ve ġurre-ḫīzānuñ ʿaynü'ş-şifā zülāl-i selsāl-i meʿānīden curʿa curʿa irtişāfına münhel olmaḳ ḥuṣūṣunda metn-i metīn-i Ḳāḍī ʿİyāż ʿaleyhi raḥmetu Rabbihi'l-Feyyāż şürūḥunda ʿivażu'l-ʿāʾiżīn böyle bir şerḥ-i bedīʿu'ṭ-ṭarḥ-ı bī-naẓīri ṣaḥāyif-i teḥāyif-i ʿurūbet-semīre ḫāme-i ʿabbāsī câme-i ḥaḳḳ-ı taʿbīr-i taḥrīr ve tesṭīr ḳılmadıġı tedḳīḳ-kārān-ı feḫāvī-i mebāḥiṣine nā-setīrdir. Ve'l-ḥāṣıl ḳarīḥa-i istifādesi ḳarḥa-i ʿuṣr-ı tefehhümünden dağdār olan bīmār-ı nezzāra darü'ş-şifā-*i Ḫulāsatü'l-Vefā*da murabbā, nūş-dārū-yı muṣaffā-yı beyne'l-īfā ile iẕāḳa-i çāşnī-i ṣıḥḥat ü ṣafā ve izāle-i dārʾü'l-ʿużżāl-i eşkāl ü ḫafā itmegin ḫafāʾ-i dīn ʿulemāʾ-i şerʿ-i mübīn belki ḳāṭıbe-i cihānde-i muḥaṣṣılīn meyānında müʾellif-i feżāʾil-i elīfi ʿilm ü ʿamelde ḥanīf olduġu aẕher ve nevāʾir-i şedāyid-i dāreyn bu şerḥ-i bī-şeyn ü reyn berekātıyla berd ü selm idigi muḳarrerdir.

Zīre el-Müstemiḫ mine'l-māʾ Rabbü'l-Eḥad Muḥammed Esʿad el-Ḳāḍī fi'l-māżī Ḳosṭanṭiniyye kāne'llāhu lehū ve li-eslāfihī ve aḥlāḳihī.

[Mirzazâde Ahmed Neylî'nin Takrizi]

Ḫūşā eṣer-i nādīde-i bī-hemāl ve şerḥ-i pesendīde-i ʿadīmü'l-miṣāl ki iḫvān-ı ṣafā ve ḫullān-ı vefāya ḫulāṣa-i mażmūn-ı *mā fi's-suṭūr*ı ẓāmin vefā-yı şifā-yı ṣudūrdur.

"Hülâsatü'l-Vefâ" isimli şerh yeterince tanınmıyor.
(Ona) "Vefâ" isminden huzur bulduğumu söyledim.
(O da), "Bak, bu kitapta insanlar için şifa var." dedi.

[402] "Kim güzeli ailesinden isterse onunla kavuşması yakındır."

Ceza'llāhu men ellefehū cezāʾen munīfen mā tuliye fi'l-Ḳurʾāni[403] فَاتَّبِعُوا مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ[404] *Ḥarrarahū el-ʿabdu'l-eḳallü'l-müstemed min mevlāhi ʿazze ve celle*. Aḥmed Neylī Mīrzāde el-Ḳādī bi-ʿasker-i Anadolu sābıḳan. Ġufira lehū.

[MUḲADDİME]

[1b] Bismillāhirraḥmānirraḥīm

Elḥamdülillāhi'l-leẕī şefā ḳulūbe ʿibādihi'l-müʾminīn bi-şifāʾi'l-Ḳurʾāni'l-mübīn ve evṣāfi'l-enbiyāʾi ve'l-mürselīn. Ḥayṯu ezāḥa ʿanhum dāʾe'n-nufūsi ve'ṣ-ṣadāʾ. Ve zāle bihī ʿani'l-ḳalbi'l-hevā, fe'htedâ bihī men ihtedā. Ve seleke menhece'l-Ḥaḳḳi ve'l-hüdā. Ve'ṣ-ṣalātu ve's-selāmu'l-etemmāni'l-ekmelāni ʿalā men şehidet bi-risāletihi'ż-żibābu ve'ẓ-ẓibā, ve ʿalā ālihī ve aṣḥābihī erbābi'ṣ-ṣafā ve'l-vefā. [405]

بعد حمد خالق و نعت رسول خافقین شد دعای پادشه بر عهدهی ما فرض عین[406]

Sāye-i eḫaṣṣ-ı İlāh, şehriyār-ı ʿālem-penāh, dārā-yı zamān, güzīde-i āl-i Oṯmān, *muḥrizu memāliki'd-dünyā, muẓhiru kelimeti'llāhi'l-ʿulyā, es-sulṭānu'l-aʿẓam, ḫalīfetu'llāhi fi'l-ʿālem.*[407]

مَلِيكٌ بَنَى بِالْعَدْلِ قَصْرًا مُشَيَّدًا فَصَارَ بِهِ مِلْكُ الْأَمَانِ مُمَهَّدًا[408]

[403] "Allah, onu derleyeni, Kur'an okundukça yüce bir mükafatla mükafatlandırsın."

[404] Âl-i İmrân Sûresi 3/9: "De ki Allah doğru söyledi, **doğruya meyleden İbrahim'in dinine uyun**; O, puta tapanlardan değildi."

[405] Hamd, apaçık olan Kur'ân'ın şifası ve peygamberlerin ve rasullerin vasıflarıyla mümin kullarının kalblerini iyileştiren o Allah'a mahsustur. Böylece mümin kullarının nefislerinin hastalığını, kirini giderdi. Kalbin heveslerini apaçık Kur'an, peygamberlerin ve rasullerin sıfatlarıyla izale etti. Hidayete eren kişi onunla doğru yolu buldu. Hidayet ve Hak yolunu tuttu. En tamam ve kâmil salat ve selam, kertenkeleler ve ceylan yavrularının risaletine şehadet ettiği Peygamberin üzerine, âli ve ashabı -doğru yolu gösteren yıldızlar- vefa ve safâ ehlinin üzerine olsun.

[406] Vezni: Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün. Okunuşu: Baʿde ḥamd-i Ḫāliḳ u naʿt-ı Rasūl-i ḫāfiḳayn

Şod duʿā-yı pādişeh ber-ʿuhde-i mâ farż-ı ʿayn. Çevirisi: "Yaratana hamd ve doğu ve batının peygamberine övgüden sonra, Padişaha dua (etmek) üzerimize farz-ı ayn oldu."

[407] Dünya memleketlerinin sahibi, Allah'ın yüce kelimesini (Lâ İlâhe illallah) gösteren, en yüce sultan, Allah'ın yeryüzündeki halifesi.

[408] "Adaletle sağlam bir saray inşa eden bir hükümdar, bu sayede güvenlik ve huzur dolu bir krallığı tesis etmiştir."

Sulṭānu'l-ḫāfiḳayn, ḫādimü'l-Ḥarameyni'ş-şerīfeyn, elā[409] *ve hüve's-Sulṭān ibnü's-Sulṭān es-Sulṭān el-Ġāzī Maḥmūd Ḫān, edāme'llāhu Teʿālā devletehū ve sulṭānehū, ve eʿazze enṣārahū ve aʿvānehū.*[410] *Li-münşiʾihī:*

Muḥīṭ-i mekremet, ʿOs̱mān-ı ṣavlet, bāʿiṯ-i raḥmet, Selīmü't-ṭabʿ-ı z̤ī-reʾfet, ḥalīm-i Bāyezīd-ʿiffet, Süleymān-sīret, ʿālī-himmet, İbrāhīm-behcet hem, Muḥammed-i maḥmidet-i Ḫāḳān-ı emced, Muṣṭafā-şevket.

Ḥaḳḳa ki Ḥażret-i Pādişāh-ı Ciḥān-Āferīn celle celāluhū ber-ḳānūn-ı تُعِزُّ مَن تَشَآءُ[411] tāc-ı pür-ibtihāc salṭanat-ı ciḥānı böyle bir şehr-i yār-ı maʿdelet-nişānıñ ser-i saʿādet-mendinde nihāde. Ve ber-vefḳ-i تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ[412] zimām-ı niẓām-ı ʿIrāḳeyn ve Rūm u Şāmı böyle bir cihān-gīriñ kabẓa-i iḳtidārına īstāde eyledi ki şemşīr-i mehībinden ehālī-i şarḳ u ġarb lerzān ve şāh-ı Ṣıfāhān ve emīr-i Ḫorāsān hirāsāndır.

وَعَلَى خَلِيجِ الرُّومِ مِنْكَ مَهَابَةٌ مِنْ خَوْفِهَا يَتَطَامَنُ التَّيَّارُ[413]

Allāhümme'nṣurhu naṣran ʿazīzen. Ve'ftaḥ lehū fetḥan mübīnen.[414]

1. بود عواقب او در ره هدی محمود بود مساعی او در طریق دین مشکور
2. بر ارتکاب مآثر جبلتش مجبول براکتساب مفاخر طبیعتش مفطور[415]

Nāmdārān-ı eḳālīm-i süḫan ve şehsüvārān-ı ʿarṣa-i z̤ekā vü fiṭen Cenāblarına nūr-ı z̤ekā-veş vāẓıḥ u lāyıḥdır ki *Kitāb-ı Şifāʾ-i* Ḳāḍī ʿIyāż *ʿaleyhi raḥmetü'l-Feyyāż* ber-teʾlīf-i müsteṭāb ve taṣnīf ve'l-enṣābdır ki mānend-i derārī-i sebʿa-i seyyāre mesmaʿ-ı

[409] Konuşulanın önemini göstermek ve söze başlanan kişiyi dikkatini çekmek amasıyla sözün başına elâ eklenerek konuşmaya başlanır. Elâ Arapçada bir tenbih edatıdır ve burada dikkat çekmek için kullanılmıştır. Hasîrîzâde Elîf Efendi, *Muhtâru'l-Enbâ*, Dr. Ali Benli, Akın İşleme, Tuncay Azar (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019), 41.

[410] Allah onun devlet ve saltanatını daim eylesin. Onun yardımcılarını ve destekçilerini aziz eylesin.

[411] Âl-i İmrân Sûresi 3/26: "Dilediğini aziz edersin."

[412] Âl-i İmrân Sûresi 3/ 26: "De ki: Ey mülkün sahibi olan Allah'ım! **Sen mülkü dilediğine verirsin**. Dilediğinden de mülkü çeker alırsın. Dilediğini aziz edersin, dilediğini zelil edersin. Hayır senin elindedir. Şüphesiz sen her şeye hakkıyla gücü yetensin."

[413] "Senin heybetin, Rum Denizi'ne öylesine bir korku salmıştır ki akıntılar bile onun dehşetinden yatışmaktadır. Beyit Tugrâi'ye isnat edilmiştir. Aldiwan, "Tuğrâî" (Erişim 24 Ocak 2024).

[414] "Allah'ım, ona yüce bir zafer nasip eyle, ona apaçık bir fetih bahşet."

[415] "Onun hidayet yolundaki sonuçları övülmeye değerdir, din uğruna sarf ettiği çabaları ise takdire şayandır. Şanı yücelten işlere yönelmesi fıtratının gereğidir, şeref kazanma arzusu ise tabiatının bir sonucudur." Beyitler Abdurrahmân Câmî'ye nispet edilmiştir. Ganjoor, "Câm'i, Dîvân-ı Eş'âr, Hâtimetü'l-Hayât, Kasâid 4" (Erişim 24 Ocak 2024).

āsumān-ı heft ṭıbāḳa gūş-vāre olmaġa şāyestedir. *Fe-keyfe ve fīhi şifāʾun li-külli ʿalīlin*[416] vücūduyla anıñ bu ʿālem-i müşerref *fe-niʿme'l-müʾellifu ve niʿme'l-müʾellefu*[417] el-Ḥaḳḳ bir bünyān-ı raṣīfü'l-erkāndır ki Kaʿbe-i Raḥmān erbāb-ı tevfīḳ ve tahḳīḳ يَأْتِينَ مِن كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ[418] **[2a]** maḳṣad-ı imtidād-ı aʿnāḳ-ı himem ve maṭmaḥ-ı enẓār-ı aṣḥāb-ı keremdir. Bināʾen ʿaleyh bu ʿabd-i żaʿīf İbrahīm Ḥanīf *ʿāmelehu'llāhu bi-luṭfih'il-münīf*[419] ol kitāb-ı zībānıñ zebān-ı Türkī ile tekellüfden sāde şerḥine ḳurʿa-endāz-ı niyyet ve tevfīḳ-i Niʿme'r-Refīḳ ile taḥrīrine teşmīr-i sāʿid himmet eyleyip şurrāḥ-ı *Şifā*dan baḥreyni'l-ḥibreyn el-ʿallāmeteyni'n-Niḥrīreyn Mevlānā Nūruddīn ʿAliyyü'l-Ḳārī ve Şihābuddīn Aḥmed el-Ḫafācī[420] *revveḥa'llāhu Teʿālā rūḥahumā ve şekera saʿyehumā*[421] cenāblarınıñ şurūḥundan iḳtibāṣ-ı envār-ı mebānī ve rūḥāniyyetlerinden istimdād ve istīnās-ı fuyūżāt-ı meʿānī birle basṭ-ı maḳāl ve icmāl-i meʿālde mūmā-ileyhimā ḥażerātınıñ beyādir-i feżaʾil ve senābil-i fevāẓılından ḫūşe-çīn olup ber-muḳteżā-yı maḳām cesbān-ı kelām olan baʿżı nādire peyāmıñ me'ḫaẕ ve maḥallini beyān ile istīfā-yı merām *Ḫulāṣatu'l-Vefā fī Şerḥi'ş-Şifāʾ* ile be-nām eyleyip ʿaṣr-ı maʿdelet-muṣīr Āṣaf-ı bī-naẓīr müşīr-i müşterī-tedbīr *el-baḥru'l-ḫiżammu ve'ṭ-ṭavdu'l-eşemmu, ṣāḥibü's-seyfi ve'l-ḳalemi, sāḥibu ezyāli'l-feżāʾili ve'l-kerem.*[422]

يُقَبِّلُ بِرِجْلَيْهِ رجَالٌ أَقَلُّهُمْ يُقَبِّلُ فِي الدَّسْتِ الرَّفِيعِ أَنَامِلُه[423]

Sümmiye esedi'llāhi'l-mükerrem,[424] eṣ-ṣadru'l-aʿẓam Ḥażret-i ʿAlī Paşa *yessera'llāhu mā-yeḫtāru ve mā-yeşāʾu*[425] ve zamān-ı fażīlet-nişān *maḥaṭṭu riḥāli ricāli'd-dehr, māliku*

---

[416] "Nasıl olmasın ki onda her hasta için şifa vardır"

[417] "Ne güzel bir müellif ve ne güzel bir müellifliktir!"

[418] Hac Sûresi 22/27: "İnsanlar arasında haccı ilan et ki, gerek yaya olarak, gerek **uzak yollardan gelen** yorgun develer üzerinde sana gelsinler."

[419] "Allah ona çok olan lütfuyla muamelede bulunsun."

[420] Tam adı Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ömer el-Hafâcî (ö. 1069/1659) olan Mısırlı dil ve edebiyat âlimi, fakih ve müfessir. Ayrıntılı bilgi için bk. Ali Şakir Ergin, "Hafâcî, Şehâbeddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), XV/72-73.

[421] Tam adı Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kārî el-Herevî (ö. 1014/1605) olan Tanınmış Hanefî fakihi, muhaddis, müfessir ve kıraat âlimi. Ayrıntılı bilgi için bk. Özel, "Ali el-Kârî", II/2/467.

[422] "Deniz gibi engin ve cömert, dağ gibi sağlam ve yüce, kılıç ve kalem sahibi, fazilet ve cömertliğin gölgesine sahip olan zat."

[423] "En alçak mevkide olanları dahi, onun ayaklarına yüz sürerken, yüce makamda bulunanlar ellerinin parmaklarını öpmektedir.". Beyit Havârizmî'ye isnat edilmiştir, bkz. Muhammed Aydemir El-Müsta'samî, *ed-Dürrü'l-Ferîd ve Beytü'l-Kasîd*, 11/391.

[424] Adalet ve kerem sahibi Allah'ın aslanının adaşı.

[425] Yüre Allah onun dilediğini ve istediğini ona müyesser eylesin.

ezimmeti'l-feżāʾili fi'l-ʿaṣr ḫaberu külli mecdin ve mübtedāhu ve bidāyetu külli faḍlin ve müntehāhu.[426]

لِكُلِّ زَمَانٍ وَاحِدٌ يُقْتَدَى بِهِ وَهَذَا زَمَانٌ وَهْوَ لَا شَكَّ وَاحِدٌ[427]

keşşāfu'l-müşkilāti ḥallālu'l-muʿḍilāt.

آن لطف حق که عقل نه دیدست و نه شنید شکرانه واجب است که در روزگار مست[428]

Şeyḫu'l-islāmi ve müfti'l-enāmi [İsḥaḳ Efendi][429] *edāme'llāhu iclālehumā ve żāʿafe iḳtidārehumā mādāme'l-ḳalemu aʿlā ve'ṣ-ṣaḥāʾifu tutlā*[430] ḥażerātınıñ eyyām-ı devlet ve āvān-ı maʿdeletlerinde ser-menzil-i ḫitāma resīde ve ḥarīr-i taḥrīre keşīde olunup nām-ı nāmī ve ism-i sāmīleri ile teberrüken ve teyemmünen muvaşşaḥ ḳılındı. *Ve yeṣʿadu bi'n-nidā żavʾu'ş-şumūsi*[431] mışdāḳınca ḥüsn-i naẓar-ı kīmyā eserleriyle manẓūr-ı ʿālīleri buyurulduḳda vesīle-i ḳarīn ḳabūl-i ḫavāṣṣ u ʿavām ve raġbet-kerde-i enām olması *ke'ş-şemsi fī cevvi's-semāʾi*[432] rūşendir. Sālikān-i mesālik-i taḥḳīḳ ve ṣayrefān-ı şehr-bend-i bāzār-ı tedḳīḳ olan ehl-i inṣāfdan ricā-yı vāṣıḳ ve istidʿā-yı ṣādık oldur ki ber-mūcib-i *men ṣannefe fe-ḳadi'stehdefe*[433]. Bu ʿabd-i kem-biḍāʿa ve ḳalīlü'l istiṭāʿa ḳusūru ḫayṣiyyeti ile sihām-ı ṭaʿna hedef ve saʿy ü hidmetin telef buyurmayıp mehmā-emken ṣafḥ-ı cemīl ile mücāmele buyuralar.

وَلأَجْلِ عَيْنٍ أَلْفُ عَينٍ يُكَرَّمُ[434]

---

[426] Günümüz adamlarının yüklerini indirdikleri yer, asrın faziletlerinin yularının sahibi,

[427] "Her dönemin takip edilecek bir lideri vardır ve bu dönemde şüphesiz lider sensin." Beytin aslında şair buradaki *ve huve* gâib zamiri yerine *ente* muhatab zamiri kullanmıştır. İbrahim Hanif Efendi o an karşısında olmayan Ali Paşa'ya hitaben bu beyti söylediği için bu zamirde değişiklik yapmıştır. Vezin gereği *vehve* şeklinde okunmalıdır. Beyit Buhturî'ye isnat edilmiştir, bkz. Ebu Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed Ez-Zehebî, *Tarihü'l-Islam ve Vefayatü'l-Maşâhir ve'l-A'lam*, thk. Abdüsselam Tedmiri (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1993), 21/326.

[428] Okunuşu: "Ān luṭf-ı Ḥaḳḳ ki ʿaḳl ne dīdest ve ne şenīd şükrāne vācibest ki der rūzgār mast.". Anlamı: "O, aklın ne görüp ne de işittiği ilahî lütuftur, bu nimete şükretmek ise insanın ömrü boyunca üzerine farzdır."

[429] Hanîf İbrahim Efendi'nin de hocası olan Osmanlı şeyhülislâmı, şâir. (ö. 1147/1734) Tam adı Ebûishakzâde İshak Efendi'dir. Ayrıntılı bilgi için bk. Muhammet Nur Doğan, "İshak Efendi, Ebûishakzâde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), XXII/530–531.

[430] "Allah, kalem yüceliğini koruduğu ve sahifeler okunduğu sürece onların izzetini daim kılsın, kudretlerini kat kat artırsın."

[431] "Onun çağrısıyla güneş ışınları daha aydınlatır."

[432] "Gökyüzündeki güneş gibi"

[433] "Kim bir eser yazarsa amacına ulaşmıştır."

[434] "Bir göz için bin göze ikram edilir." Mısra, Vahîd ismi ile tanınan Sa'd bin Muhammed el-Ezdî el-Basrî'ye isnad edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ebû Alî el-Muhassin b. Alî et-Tenûhî, *el-Ferec Baʿde'ş-Şidde li't-Tenûhî*, thk. Abbûd eş-Şâlecî (Beyrut: Dâru Sadır, 1397/1978), 5/78.

1. مالى سوى حب الحبيب وسيلة في كل مسؤول وكل مؤمل

2. وبذاك اضحى في الاجابه طامعا حاشا وكلا ان تخيب توسلى[435]

Ve bi'llāhi esteʿīnu ve etevekkelu ʿaleyhi ve bihī siḳatī veʿtimādī ileyhi. Ve ṣalla'llāhu teʿālā ʿalā seyyidinā Muḥammedin ve ʿalā ālihī ve aṣḥābihī ecmaʿīn.[436]

[2b] بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ Muṣannif şekera'llāhu saʿyehū ve raḍiye ʿanh kelām-ı ḳadīme iḳtidā ve ḥadīṯ-i Nebiyy-i Kerīme iḳtifāʾen ibtidā eder.

اللَّهُمَّ صَلِّي عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَسَلَّمَ āyīn-i ʿulemā-yı muġārebedendir ki beyne'l-besmele ve'l-ḥamdele, tasliyye ve taḥiyye īrādıyla dībāce-i teʾlīflerin maḥalli buyururlar. Zīrā besmele-i şerīfe naʿt-ı ulūhiyyet ve ṣıfāt-ı raḥmāniyyet ve raḥīmiyyeti iştimālle kelime-i tevḥīdden şaṭr-ı şehādeteyn menzilesinde olmaġla şaṭr-ı aḫīr inżimāmından lābüd olur. Muṣannif ʿaleyhi'r-raḥme daḫi bu nükteyi işʿār buyurmuşlardır.

قَالَ الْفَقِيهُ ve *fī nüsḫatin eş-şeyḫü'l-faḳīh.*

الْقَاضِي الْإِمَامُ أَبُو الْفَضْلِ عِيَاضُ بْنُ مُوسَى بْنِ عِيَاضٍ kesr-i ʿayınla.

الْيَحْصُبِيُّ ṣād-ı mühmele ve müşelleşe ile. Ve'l-fetḥu eḫaff diyār-ı Yemen'de Ḥimyer ḳabīlesinden Yaḥṣub bin Mālik'e nisbetdir. Hāẕe'l-idḫāl telāmīẕ-i muṣanifden baʿżı erbāb-ı kemāl īrādıdır. Ammā şāyeste-i maḳām kable'l-besmele ityān-ı kelām idi.

الْحَمْدُ لِلَّهِ li-ifādeti'd-deymūmiyye cümle-i ismiyye ile īrād buyuruldu. *Lām* istiġrāḳiyyedir.

الْمُنْفَرِدِ بِاسْمِهِ الْأَسْمَى Baʿżı nüsḫada min bābi't-tefaʿul müteferrid bi-maʿnā el-mütevaḥḥiddir. Ma'nen müteḥaddidān ve mebnen muḫtelifāndır. Ve *esmā* mine's-sümüvv efʿal-i tafḍīldir, irtifāʿ ve imtiyāz maʿnāsına. Ve'l-iżāfetü li't-taʿmīm. **Yaʿnī** ḥamd-i maḥāmidīn şāyeste-i Rabbü'l-erbābdır ki ism-i aʿlāsında müşāreketden mümtāzdır.

---

[435] "Sevdiğim Habib'e olan sevgimden başka, her dilekte ve her umut edilen şeyde bir vesilem yoktur. Bu vesileyle kabul umuduna erişmişken asla ve kat'a benim vesilemi reddetmen mümkün değildir."

[436] "Allah'tan yardım ister, O'na tevekkül eder ve yine ona güvenir ve dayanırım. "

الْمُخْتَصِّ münferid-āsā ṣıfatun li’llāh.

بِالْعِزِّ الأَحْمَى ḍamm-ı mīm-i mülk kesrinden eblaġdır. Ẓāhiren ve bāṭınen vech-i eʿazziyyet üzere istīlā ʿale’l-bilād ve’l-ʿibād iḫtiṣāṣıyla mevṣūf bir Pādişāh-ı Lā-Yezāldir ki *lā yeḥūmu ḥavlehū ẕillun ve maġlūbiyyetun*[437] ʿünvān-ı celālet-nişānıyla menʿūt Sulṭān-ı Bī-zevāldir.

الَّذِي لَيْسَ دُونَهُ مُنْتَهًى maʿnā-yı beḳāyı müfīddir ki *evvelü ḳadīmin bilā-ibtidāʾ ve āḫiru kerīmin bilā-intihāʾ*[438] ḳurbiyyet dergāhına nihāyet nāyābdır.

وَلَا وَرَاءَهُ مَرْمًى fetḥ-i mīmeyn ile maḥall-i remy.

Ḥāṣıl-ı maʿnā-yı cümleteyn: Cenāb-ı Perverdigār-ı ʿĀlem ʿazze ve celle cihet ü ḥīn ü mesāfeden münezzehdir ki ḳurb içün ġāyet ve buʿd içün nihāyet mutaṣavver ola. Ammā ḥadīṯ-i şerīfde vārid olan ḳurb ve buʿd ki وَلا مُقَرِّبَ لِمَا بَاعَدْتَ وَلا مُبَاعِدَ لِمَا قَرَّبْتَ[439] maẓmūn-ı münīfi ḳurb ve buʿd-ı maʿnevīdir, ṣuverī ve ḥissī degildir. Pes kemāl-i ḳurb fi’l-ḥubb sāligiñ şühūd-ı māsivādan istiġnā ve fenā ʿani’n-nefs ve beḳā bi-beḳā’e derecesine taḳarrübüdür. Ve nihāyet-i buʿd ise ġaflet-i ʿani’llāhdır ki māsivāyı teşrīk vechi üzere ṣūret-nümā ola.

الظَّاهِرِ لَا تَخَيُّلا وَلَا وَهْمًا sükūn-ı hā ile *ve lā vehmen ey ve lā ġalaṭan.* Yaʿnī lā ẓannen bi’l-ḳuvveti’l-ḫayāliyye vücūd ve kerem-i cūduna dālle edille-i bāhire ile ẓāhir-i laʿīnü’l-ḥaḳīḳa fī şühūdedir. Murâd İzîd-i Müteʿāl celle ani’ş-şebīh ve’l-miṯāl Ḥażretleriniñ ẓuhūru bizlerden ẓan ü gümān ciheti üzere degil belki bir zuḥūr ile zāhirdir ki ġālib ʿale’n-nūrdur. ʿĀlem-i dünyāda çeşm-i baṣīret ile idrāk olunup ʿālem-i uḳbāda ʿuyūn-ı ebṣārla müşāhede ḳılınır. Ve’l-ḥāṣıl cemīʿ-i maḫlūḳāt ve kevn ü mekān vücūd-ı ulūhiyyet ve taḥḳīḳ-i vahdāniyyeti üzere dālledir.

---

[437] “(Ki o ne içten ne de dıştan) zelil ve mağlup duruma düşmez.” Ali el-Kârî, *Şerhu’ş-Şifâʾ*, 1/10.

[438] “Ki (Allah) öncesi olmayan ilk Kadim sonu olmayan son Kerim’dir.” Ali el-Kârî, *Şerhu’ş-Şifâʾ*, 1/10.

[439] “Ve Sen uzaklaştırdığında yaklaştıracak kimse yoktur, ve Sen yaklaştırdığında uzaklaştıracak kimse yoktur.” Ahmed b. Hanbel, Müsned, 24/247

وَفِي كُلِّ شَيْءٍ لَهُ شَاهِدٌ يَدُلُّ عَلَى أَنَّهُ وَاحِدٌ[440]

تَقَدُّسًا لا عُدْمًا الْبَاطِنِ ḍamm-ı ʿayn ve sükūn-ı dāl-i mühmeleteyn ile temyīz üzere manṣūbāndır. Yaʿnī *bi"tibāri ẕātihī dūne* **[3a]** *ṣıfātihī tenezzühen lā faḳden*[441] bāṭındır ki ʿadem-i ẓuhūru nefy-i vücūd ve nūrunu iḳtiżā etmez. Zīrā ḳadīmiyyeti delīl-i ḳaṭʿī ile ṯābit *ve mā ṯebete ʿḳıdemuhū istiḥāle ʿademuhū*[442] şāyān şān-ı ẕi'l-celālīdir. İmdi Ḫudā-yı Kerīm ʿazze ve celle bir bāṭındır ki ḥaḳīḳat-i ẕātını bir ferd idrāk etmez ve künh-i ṣıfātını bir eḥad iḥāṭa ḳılmaz. *Ḳāle'l-Ġazāliyyu kullu mā ḫaṭara bi-bālike fe'llāhu teʿālā ve rāʾe ẕālike.*[443] Baʿżı nüsḫada ʿaṭıfla *ve'l-bāṭın* meẕkūrdur.

وَسِعَ كُلَّ شَيْءٍ رَحْمَةً وَعِلْمًا، Her şeyʾ anıñ raḥmet ve ʿilmi muḥīṭdir ki eşyā icāden ve imdāden Raḥmet-i Raḥmāndan müstaġnī degildir. Ve ʿilmu'llāh cüzʾiyyāt ve külliyāta iḥṣāʾen ve iʿdāden şāmildir. Cümle-i meẕkūre رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَّحْمَةً وَعِلْمًا[444] āyet-i kerīmesinden muḳtebesedir.

وَأَسْبَغَ عَلَى أَوْلِيَائِهِ نِعَمًا kesr-i nūn ve feṯḥ-i ʿaynla cemʿ-i niʿmet. *Ve fī nüsḫatin bi-ḍammin fe-sükūnin maḳsūren luġaten fi'n-niʿmet*[445] olursa resm-i yā iledir.

عُمًّا ḍamm-ı mühmele ve teşdīd-i mīmle cemʿ-i *ʿamīme.* Yaʿnī Bārī Teʿālā ʿibād-ı müʾminīni üzere ʿalā ḳadri kemālātihim niʿam ve iḥsānını şāmileten ve tāmmeten isbāġ ve ikmāl eyledi.

وَبَعَثَ فِيهِمْ رَسُولا مِنْ أَنْفُسِهِمْ ḍamm-i fā ile cemʿ-i nefs.

---

[440] "Her şeyde O'nun (Allah'ın) tek olduğuna delalet eden bir delil vardır." Beytin şairi Abbasi dönemi şairlerinden Ebû Atâhiye'dir (211/826). Bkz. Aldiwan, "Ebu'l-Atâhiyye" (Erişim 13 Ağustos 2023); Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn el- Beyhakî, *el-Esmâʾ ve's-sıfât* (Cidde: Mektebetu's-Süvâdî, 1413), 2/383.

[441] "Zâtı itibarıyla, sıfatlarından soyutlanarak, eksiklik değil, tenzih bakımından."

[442] "Kadimliği sabit olanın yok olması imkânsızdır."Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâʾ*, 1/11.

[443] "İmam Gazali şöyle demiştir: Aklına ne gelirse gelsin, Allah Teâlâ onun ötesindedir." Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâʾ*, 1/11.

[444] Mü'min Sûresi 40/7: "Arş'ı taşıyanlar ve onun çevresinde bulunanlar (melekler) Rablerini hamd ederek tespih ederler, O'na inanırlar ve inananlar için (şöyle diyerek) bağışlanma dilerler: **Ey Rabbimiz! Senin rahmetin ve ilmin her şeyi kuşatmıştır**. O hâlde tövbe eden ve senin yoluna uyanları bağışla ve onları cehennem azâbından koru."

[445] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâʾ*, 1/12.

أَنْفَسِهِمْ fetḥ-i fāʾ ve naṣb-ı sīnle efʿal mine'n-nefīs lafẓ-ı Resūle ṣıfat veyā bedel veyā ḥāl olur. Baʿżı ḥavāşī-i *Şifāʾ*da refʿ-i sīnle maẕbūṭ ve mübtedā-yı maḥẕufe ḫaberdir. *Huve enfusihim min nefus bi'ḍ-ḍammi.*[446]

عُرْبًا وَعُجْمًا ḍamm ve sükūnla luġat fī fetḥayhimā temyiziyyet ile manṣūblardır. ʿArab sükkān-i ḳarye ve bādiyeden eʿamdır. Nitekim ʿAcemden murād żıddu'l-ʿArab ehl-i Fāris ve Türk ve Hind ve ġayrılara daḫi şāmildir. Ve evliyā-yı Ḥaḳḳdan murād müʾminīn olduġu لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْ أَنفُسِهِمْ[447] āyet-i celīlesinden müstefāddır. Yaʿnī daḫi Ḫudā-yı ẕü'l-minen müʾminīne cins-i ʿArabdan veyā beşerden ʿArab ve ʿAcem ḳıbelinden eşref ve aʿẓam olan ẕāt-ı muḥteremi Nebbiyy-i Mürsel baʿṯ eyledi.

وَأَزْكَاهُمْ مَحْتِدًا fetḥ-i mīm ve kesr-i fevḳiyye ile aṣlen ve tabʿan demekdir.

وَمَنْمًى fetḥ-i mīmeynle masdar-ı mīmīdir ki nümuvv ve ziyādegī ve rifʿat. Ve ber-muḫtār-ı Delecī muḥted ve *menmen* ism-i mekān ve murād Mekke-i Müşerrefe olmaḳdır. Zīrā emkineniñ şeref ve aḫlāḳ ve necābetde daḫli müşāheddir. İmdi Īsā ve Yaḥyā ʿaleyhime's-selām gehvāre-i şıbādan peygamberān iken Cenāb-ı Muṣṭafā ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellemiñ ḥīn-i ʿadem-i nübüvvet-i ẓāhirede eṭḥariyyetine delīl nedir suʾāl-i muḳaddere cevāb oldur ki Ḥażret-i Nebbiyy-i Müctebā ʿaleyhi't-teḥāyā ġanūde-i mehd-i vücūd olaldan ḥaẓẓ-ı şeyṭāndan muṭahhar *ve min hāẕe'l-vechi ezkā* idi.

وَأَرْجَحَهُمْ naṣbla enfüs-i ṯānī üzere maʿṭūfdur. Rücḥān-ı ṯiḳal ve meyldir. *Ustuʿmile fi'z-ziyādeti evzenehum* demekdir.

عَقْلا وَحِلْمًا taʿaḳḳul ve taḥammül cihetinden evzen.

وَأَوْفَرَهُمْ bi-maʿne'l-etemm ve'l-ekmel.

---

[446] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/12.

[447] Âl-i İmrân Sûresi 3/164: "**Andolsun, Allah, mü'minlere kendi içlerinden**; onlara âyetlerini okuyan, onları arıtıp tertemiz yapan, onlara kitab ve hikmeti öğreten **bir peygamber göndermekle büyük bir lütufta bulunmuştur.** Oysa onlar, daha önce apaçık bir sapıklık içinde idiler."

عِلْمًا وَفَهْمًا ve bi'l-ʿaks fehm-i sürʿat-i idrāk ve ʿilm veyā izāle-i vehmdir. Ḥaḳīḳat-i ʿaḳl iḫtilāfıdır. Aḳreb maʿnā imżā-kerde-i Ḳāḍī Ebū Bekr olan *el-ʿaḳlu ʿilmun żarūriyyun bi-vücūbi'l-vācibāti ve cevāzi'l- cāʾizāti ve istiḥāleti'l-müsteḥīlāt*[448] taʿrīfidir.

وَأَقْوَاهُمْ ey *eşeddehum ve fī nüsḫatin evfāhum ey ezyedehum.*[449]

يَقِينًا وَعَزْمًا reyb ü şekki izāle eder ʿilm ve ihtimām-ı bāliġ cihetinden yāḫūd ʿazm-i ūlü'l-ʿazm ki cidd ü ṣabrdır.

وَأَشَدَّهِمْ بِهِمْ رَأْفَةً ziyādegī-i raḥmet.

وَرُحْمًا ḍamm ve sükūnla veyā ḍammeyn ile *ey raḥmeten* ve aṭfen daḫi بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُوفٌ رَّحِيمٌ[450] āyet-i **[3b]** şerīfesin īmā eder. İmdi *lā taḫayyülen ve vehmen* kelimātından bu maḳāma dek temyīziyyet ile manṣūbātdır *ḫilāfen li-mā baʿdehū.*

Muḫaṣṣal-i kelām: Ḥażret-i Pādişāh-ı Cihān-Āferīn celle celāluhū anlara cinsinden aṣlen ve tabʿan aṭher ve ezkā ve aḳıl ve ḥilm cihetinden evzen ve evfā ve ʿilim ve rüşd ḳıbelinden etemm ve enmā ve ʿazm ve yakīn cihetinden ezyed ve aḳvā ve min ciheti'r-raḥmeti ve re'feti anlara eşed ve aḥmā olan Nebiyy-i Kerīm ve ẕāt-ı cesīmi irsāl eyledi.

زَكَّاهُ teşdīd-i kāfla ol ẕāt-ı ḫuceste-sıfātı taḳdīs ve taṭhīr eyledi.

رُوحًا وَجِسْمًا *zekkāhu* żamīrinden bedelāndır. *Ruḥ* ʿİnd-i cumhūr-ı ehlü's-sünne ve'l-fuḳahāʾ ve'l-muḥaddīṯīn bir cism-i laṭīfdir ki bi'l-māhiye ve'ṣ-ṣıfat ecsāma muḫālifdir. Mutaṣarrıf fi'l-beden ve dühnüñ zeytūna ḥulūlü gibi ḥāl olur. *Yuʿabberu ʿanhu bi-ene ve ente ʿale'l-aẓheri.*[451] Ve daḫı İmām Ġazzālī muvāfiḳen li'l-ḥükemāʾ ve baʿżı'ṣ-ṣūfiyye *rūḥun mücerredun ġayru ḥāllin fi'l-bedeni*[452] olup ʿāṣıḳıñ maʿşūḳa taʿlluḳu gibi rūḥun bedene taʿllukūnu taʿyīn etmişlerdir. İmdi rūḥ cism-i laṭīf-i bāṭınī ve cism

---

448 "Akıl, vacip olanların zorunluluğunu, caiz olanların mümkünlüğünü ve imkânsız olanların ise imkânsızlığını zorunlu bir bilgi olarak bilir." Bu söz Kadı Ebû Bekir'e isnat edilmiştir. Bkz. Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/12.

449 Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/12.

450 Tevbe Sûresi 9/128: "Ey inananlar! And olsun ki, içinizden size, sıkıntıya uğramanız kendisine ağır gelen, size düşkün, **inananlara şefkatli ve merhametli** bir peygamber gelmiştir."

451 "Ondan 'ben' ve 'sen' diye bahsedilmesi, daha güçlü görüşe göre doğrudur."

452 "(Ayrıca İmam Gazali) ruhun bedene hulul etmeyen mücerret (soyut) bir varlık olduğunu söylemiştir."

cesed-i keşīf-i ẓāhirīdir. Ammā tezkiye-i rūḥ Ḥażret-i Rūḥ-ı Cesedü'l-Kevneyn ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem ervāḥ-ı muṭahharanıñ eşref ve ekremi olmaġladır. Nitekim أَوَّلُ مَا خَلَقَ اللَّهُ رُوحِي[453] ḥadīṯ-i pür-fütūḥu bu maʿnāyı muṣaddiḳ olur. Ve ervāḥ-ı sāʾire ol Ḥażretiñ bereket-i rūḥ ve nūr-ı vücūdundan āferīde. Ve ḫaber-i ṣaḥīḥ el-maʿnā-yı لَوْلاكَ لَوْلاكَ لَمَا خَلَقْتُ الأَفْلاكَ[454] ḥaḳḳında şāyāndır. Ammā tezkiye-i cesed şaḳḳ-ı ṣadr-ı saʿādetidir. Veyā rūḥ ve cisim ḫalḳ ve ḫulḳdan kināye olunmaḳ muḥtemeldir. Zīrā rūḥ ve cisim *müzekkiyāni min cānibi'l-Ḥaḳḳ*[455] olduġu hüveydādır.

وَحَاشَاهُ fiʿil veyā ḥarf veyā isimdir. *Ḳāle'ş-Şeyḫu'r-Raḍıyyu: "Maʿnāhu, tebriʾetü'l-ismi'lleẕī baʿdehū ʿani's-sūʾi ve ḳīle cennebehū. Ve fi'l-Ḳāmūsi isteşnāhu.*[456]*"*

عَيْبًا وَوَصْمًا *vaṣm* daḫi ʿayb ü ʿārdır *ʿaṭfun ʿale'l-mürādifin fi'l-ḫuṭab* şāyiʿdir. Ve taḫṣīṣun baʿde taʿmīm olur. Veyā *vaṣm* bi-maʿne'l-kesel pes nezʿ-i ḥāfiżiyyetle manṣūblardır. *Min ʿayb ve vaṣm* demek olur. Yaʿnī ʿayb u ʿārdan Ḫudā Ḥabībini tenzīh eyledi.

وَآتَاهُ medle, yaʿnī aña iʿṭā ve iḥsān eyledi.

حِكْمَةً *fi'l-Ḳāmūsi el-ʿadlu ve'l-ḥukmu ve'n-nübüvvetu ve'l-ʿilmu ve'l-Ḳurʾānu ve'ş-şerāyiʿu ve'l-kelāmu'l-Ḥaḳḳ.*[457] Tefsīr-kerde-i Beyżāvī üzere *istikmālü'n-nefsi'l-insāniyyeti bi'ḳtibāsi'n-naẓariyyāti, ve kesbi'l-meleketi't-tāmmeti ʿale'l-efʿāli'l-fāżileti bi-ḳadri'l-ṭāḳati'l-beşeriyye*dir.[458] *Ve ḳāle baʿżu'l-muḥaḳḳīn: İnnehu'l-ʿilmu bi'l-eşyāʾi ke-mā hiye ve'l-ʿamelu bihī ke-mā yenbaġī.*[459]

---

[453] Nizâmüddîn Hasen b. Muhammed en- Nîsâbûrî, *Garâibü'l-Kur'ân ve Regâibü'l-Furkân*, thk. eş-Şeyh Zekeriya Umeyrât (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1416/1995), 2/358.

[454] "Eğer sen olmasaydın, felekleri yaratmazdım." İsmâil b. Muhammed el- Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ* (Kahire: Mektebetu'l-Kudsî, 1351/1932), 2/192.

[455] "Allah tarafından tezkiye edilmiştir (arındırılmıştır)."

[456] Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kūb el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, Muhammed Nuaym el-Arkasûsî (Beyrut: Mektebetu Tahkîki't-Türâs fî Müessesetü'r-Risâle, 2005), 1274.

[457] "Hikmet kelimesi; *Kamûs*'da Hikmet, adalet, ilim, sabır, peygamberlik, Kur'an ve İncil manâlarına gelir." Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, 1095.

[458] "İnsânî nefsin kemâle ermesi, nazariyeleri benimsemek ve beşerî gücün elverdiği ölçüde fazîletli fiillerde tam bir meleke kazanmak ile mümkündür." Beyzâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Teʾvîl*, 4/213.

[459] "Bazı araştırmacılar şöyle demiştir: Hikmet, eşyayı olduğu gibi bilmek ve onunla gerektiği şekilde amel etmektir." Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 1/38.

وَحُكْمًا ḍamm ve sükūnla ḳażā bi'l-aḥkāmdır. Elfāẓda taṭrīf ẓāhirdir ki mütecānisīniñ aʿdād-ı ḥurūfda iḫtilāfı ve āḫeriñ ziyādeligidir ʿalā mā-fī şerḥi'l-muḫtaṣari'l-*Telḫīṣ* ve mefʿūliyyet-i s̱āniyye ile manṣūbāndır.

وَفَتَحَ بِهِ bā sebebiyye.

أَعْيُنًا عُمْيًا ḍamm ve sükūnla *cemʿu ḳılletin urīdu bihi'l-keṯratu.* ʿ*Umyen* ḍamm-ı ʿayn-ı mühmele ile *cemʿu ʿamyāʾe bi'l-fetḥ*dir. *Fe-inne külle şeyʾin fi'l-insāni müʾenneṯün, illā nādiren ke'l-cenbi.*[460] *Ve [el-]ʿamā ʿademu'l-baṣari ʿammā min şeʾnihi'l-baṣari.*

Yaʿnī sebeb-i Nebiyy-i Muḫterem ile Ḫudā-yı ẕü'l-minen rüʾyet-i Ḥaḳḳdan nā-bīnā olan dīdeleri küşāde ve bīnā eyledi.

وَقُلُوبًا cemʿ-i ḳalb ve murād, ʿaḳıl veyā ḳuvvet-i müdrike veyā laḥm-ı ṣanavberiyyü'ş-şekl olan ʿużuvdur ki cenb-i eyserde s̱ābitdir. Bināʾen ʿalā meẕhebü'l-mütekellimīn ḳalb maḥall-i ʿilimdir ve ḳuvvet-i müdrike anıñla ḳāʾimedir lā bi'd-dimāġ. Daḫı dest-i ḳudret muḳallibü'l-ḳulūbda **[4a]** taḳallübünden nāşī dile ḳalb tesmiye olundu. *Ke-mā ḳāle'ş-şāʿir:*

وَمَا سُمِّيَ الإِنْسَانُ إِلَاّ لأُنْسِهِ وَلَا القَلْبُ إِلَاّ أَنَّهُ يَتَقَلَّبُ[461]

غُلْفًا ḍam ve sükūnla *cemʿ-i aġlef*[462] *ey ẕī ġilāfin*[463] .

وَآذَانًا medd-i hemze ile cemʿ-i uẕn.[464]

صُمًّا ḍamm ve teşdīd-i mīmle cemʿ-i *ṣammāʾ bi'l-fetḥi, lā eṣamme.* Ve ʿayn ve ʿüẕün ile murād olunan ʿużvān-ı maḫṣūṣāndır, ḥāssa degildir *li-yesuḥḥa'l-vaṣfu bi-faḳḳdi'l-ḥissi.* ʿ*Umy* ve *vaṣmdan* murād ʿadem-i iḥsās-ı umūr-ı şerāyiʿdir.

---

[460] "Zira insanda her şey müennes (dişil) kabul edilir, nadiren müzekker olanlar hariç, mesela "cenb" (yan) gibi."

[461] "İnsan, ancak unutkanlığından dolayı insan olarak adlandırılmıştır... Ve kalp, ancak sürekli değiştiği için kalp olarak adlandırılmıştır." Beyit Huzelî'ye isnat edilmiştir, bkz. Ebü'l-Münzir Seleme b. Müslim Avtebî Es-Suhârî, *el-İbâne fî lugati'l-Arabiyye*, thk. Abdülkerim Halife, Nusret Abdurrahman, Salah Cerrar, Muhammed Hasan Avvad, Casir Ubu Safiyye (Maskat: Vizaretu't-Türasi'l-Kavmi ve's-Sekafe, 1999), 1/206.

[462] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/13.

[463] Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 1/39.

[464] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/14.

Ve'l-ḥāṣıl peyġamber-i ins ü cān ʿaleyhi ṣalāvātü'r-raḥmān anları ayāt-ı vāżıḥa ve muʿcizāt-ı lāyiḥa ile teşrīf edip dīdeleri müncelī ve rūşen ve dilleri āgāh ve mütesellī ve gūşları işġā-yı kelām-ı Ḥaḳḳla gūşnā eyledi.

فَآمَنَ بِهِ pes taṣdīḳ-i Nebī *ve mā cāʾe bihī*[465] eyledi.

وَعَزَّرَه teşdīd-i zāy ile taʿẓīm ve tevḳīr.

ونصرهُ iʿānet ve teʾyīd eyledi.

مَنْ fāʿil-i *āmene, ey elleẕī*[466].

جَعَلَ اللَّهُ لَهُ فِي مَغْنَمِ السَّعَادَةِ قِسْمًا kesrle ḥaẓẓ ve naṣīb. **Yaʿnī** ġanāyim-i saʿādet-i īmāniyye ve ḥayyiz-i siyādet-i īḳāniyyede ḥiṣṣe-yāb ḳıldıġı kimesne ol Ḥażrete īmān ve taʿẓīm ve nuṣret eyledi. *Maġnem* maṣdar *bi-maʿne'l-ġanīmeti ve yuṭlaḳu ʿalā mā yuġtenemu*[467] iżāfet-i beyāniyyedir. Ve *saʿādet* ḫaberdir. Ve ıṭlāḳ-ı şerʿde naʿīm-i uḫrevī ile fevz murād olunur.

كَذَّبَ بِهِ وَصَدَفَ عَنْ آيَاتِهِ مَنْ كَتَبَ اللَّهُ عَلَيْهِ الشقاء meddle meftūḥan şiddet ve ʿusr *ve fi'ş-şerʿi ḫilāfu's-saʿādet.*

حتما *vucūben muteḥattemen lāzimen lā-büdde lehū.*[468] İmdi saʿādet muḳābili şeḳāvet īrād olunmaḳ maḥalle münāsib olurdu. Yaʿnī Sulṭān-ı Serā-perde-i Ġayb celle celāluhū şeḳāveti anıñ üzerine vācib ü lāzib ḳılmaġla taḳdīr ve ḳażā eyledigi kimesne ol Ḥażrete kāfir olup muʿcizāt-ı bürhāniyyesinden iʿrāż eyledi. Muṣannif ʿaleyhi'r-raḥme istişhāden ve beyānen ve teʾkīden iḳtibās ile buyurur.

وَمَنْ كَانَ فِي هَذِهِ أَعْمَى pes maḥall-i taḥṣīl-i kemālāt-ı dīniyye olan dünyāda ol nākes ki ʿumūr-ı ʿilmiyye ve ʿameliyyeden nā-bīna ola.

فَهُوَ فِي الْآخِرَةِ أعمى fāʿil veyā ḫaberdir. Mevżiʿīnde aʿmā efʿal-i vaṣfdır yaʿnī *lā-maḥālete.* Ol kimesne sebīl-i ʿināyeti bīnā olmaz. Baʿżılar aʿmāʾ-i ṣānī efʿal-i tafṣīl dediler echel ve ebleh gibi. Ve daḫı fi'd-dünyā aʿmā umūr-ı dīniyyede cehālet ve ḍalālet ve fi'l-āḫirati aʿmā ṭarīḳa-i ṣuveriyye ve maʿneviyye maʿnāsına olmaḳ ġayr-ı baʿīddir.

---

[465] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/14.
[466] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/14.
[467] Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 1/41.
[468] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/14.

صلى الله عليه mebnī cümle-i ḫaberiyye ve maʿnā-yı inşāʾiyyedir.

صلاة وَتَنْمَى fetḥ ve sükūnla *mine'n-numuvvi* ʿaded cihetinden dāʾimā ber-ziyād ola.

وَتُنْمَى ṣīġa-i mechūlle *min enmā yünmī* baʿżı nüsḫada vāv bedeli yā ile tenmā bi-sīġati'l-maʿrūf vürūdu *min ciheti ṣanīʿi'l-cinās* müstaḥsendir.

وَعَلَى آلِه *ey etbāʾihī* baʿżı nüsḫada aṣḥāb īrādı taḫṣīṣun baʿde taʿmīm olur. Zīrā *āl* ile *mā yeşmelü'ṣ-ṣaḥbe* murād olunur. *Fe-ḳad verede ḳullu taḳiyyin ālun* ve āl-i Ḥażret-i cemīʿ-i ümmet olmak şerḥ-i *Müslim*de tercīḥ-kerde-i İmām Nevevīdir.

وَسَلَّمَ fetḥ-i lām ile *ṣallā* üzere maʿtūfdur.

تَسْلِيمًا ʿaẓīmen imdi ẓāhir-i āyet-i celīle يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا[469] her bār ol Ḥażretiñ ẕikrinde vücūb-ı ṣalāt üzere dālledir. *Ve bihī ḳāle eṭ-Ṭaḥāviyyu mine'l-Ḥanefiyyeti ve el-Ḥalīmiyyu mine'ş-Şāfiʿiyyeti ve'l-Laḫmiyyu mine'l-Mālikiyyeti ve İbnu Baṭṭate mine'l-Ḥanābileti.*[470] Ammā cumhūr-ı ʿulemā fi'l-ʿömr farżiyyetine ve muḥaḳḳisḳīn ise meclisdeki Resūlullāh ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem **[4b]** yād buyurula ṣalāt ü selām farżdır deyü icmāʿ buyurmuşlar.

أَمَّا بَعْدُ ḍamm-ı dāl-i mühmele ḥaẕf-ı mużāfun ileyh faṣl-ı ḫiṭābdır. Mütekellim-i ẕikru'llāh ile fetḥ-i kelām edip ġaraż-ı mesūḳa şürūʿ murād eyledikde *ammā baʿd* ile faṣl eder. *Ke-ẕā fi'l-Muṭāvvel ve ʿan Ebī İsḥaḳe ennehū li'l-intiḳāli min kelāmin ilā kelāmin āḫara min ġayri taḳyīdin.*[471] *Ve delāleten ʿale'ş-şarṭi* cezāda *fe-inneke* duḫūlü lā-büddür. Bu faṣıl ḫiṭāb ile evvel nāṭıḳa-perdāz olan Ḫalīfetullāh Dāvud veyā İsrāʾīl Yaʿḳūb ʿaleyhime's-selām veyā Yaʿrab bin Ḳaḥṭān veyā Ḳass bin Sāʿide el-Eyādī olmaḳ mervīdir *ve ḳīle ġayru hāẕā.*

أَشْرَقَ اللَّهُ قَلْبِي وَقَلْبَكَ بِأَنْوَارِ الْيَقِينِ İlme'l-yaḳīn ve ʿayne'l-yaḳīn ve ḥaḳḳe'l-yaḳīn envāʿ-ı envār ile Ḥaḳḳ sübḥānehū ve teʿālā dillerimizi tenvīr ve iżāʾe eylesin, demekdir. Cümle-i

---

[469] Ahzâb Sûresi 33/56: "Şüphesiz Allah ve melekleri Peygamber'e salât ediyorlar. **Ey iman edenler! Siz de ona salât edin, selâm edin."**

[470] "Ve bu konuda Hanefi mezhebinden Tahâvî, Şâfi mezhebinden el-Halîmi, Malikî mezhebinden el-Lahmî, Hanbeli mezhebinden İbn Batta (ve birçokları, hayat boyunca en az bir kere Peygamber'e salat ve selam getirmenin farz olduğunu belirtmiştir.)" Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/15.

[471] "Bu, *Mutavvel*'de de bu şekilde geçmektedir ve Ebû İshâk'a göre, kayıtsız bir şekilde bir ifâdeden başka bir ifâdeye geçiş içindir."

meẕkūre duʿāiyye ve iʿtirāżiyyedir. Ve baʿde baʿdu fāʾ-i cezāʾiyye ityāndan lā-büd olmaġın *mā-seyeʾtī*de *fe-inneke* ḳavlidir.

وَلَطَفَ لِي وَلَكَ بِمَا لطف بأوليائه الْمُتَّقِينَ *mā* maṣdariyye ve lākin baʿżı nüsaḫ-ı muṣaḥḥaḥada *li-evliyāʾihī* vürūdu mevṣūle olmaġı ifāde eder. Ve fī nüsḫa *bi-ʿibādihī.* Ve *laṭafe* feṭḥ-i ṭāʾ ile rıfḳ ve birr *ʿalā mā fi'l-Fāyiḳ* rıfḳ ve refʿet maʿnāsına ve *ʿalā mā fi'ṣ-Ṣıḥāḥi* tevfīḳ ve ʿiṣmet[472] ve *ḳīle bi'maʿne'l-hidāyeti.* Ve *el-laṭaf* maʿnā-yı laṭf-ı diḳḳattir. Taraf-ı Ẕi'l-celālīden ziyādetü birrihī li'l-enām ve ʿibād-ı müttaḳīni hidāyet li'l-İslām ve tevfīḳ-i ṭāʿāt ve mürāʿāt-ı aḥkām ve keff-i meʿāṣī ve el-āṯām olur. Ve *müttaḳīn* ṣıfat-ı mādiḥadır.

الَّذِينَ شَرَّفَهُمُ اللَّهُ بِنُزُلِ قُدْسِهِ *humā bi-ḍammeteyni ve sukūnu'ṣ-ṣāniyyi. Ve nuzul* mihmān içün müheyyā ḳılınan şeyʾ veyā menzil-i ḍayf ve baʿżı nüsḫada *bi-nūri ḳudsihī* vürūdu maḳāma ensebdir. Ve iżāfet-i beyāniyyedir ve *ḳudsi ṭahāret.*

وَأَوْحَشَهُمْ vaḥşet żıdd-ı üns ve ḫalvet ve nefret ve ʿadem-i meyl.

مِنَ الْخَلِيقَةِ *ḫalkun bi-maʿne'l-maḫlūḳi fi'l-ḫārici evi'ẕ-ẕihni.*

بِأُنْسِهِ *bā* sebebiyye Cenāb-ı Rabbü'l- ʿĀlemīn ʿibād-ı müttaḳīni ḫalāyıḳdan ʿadem-i üns ile ibʿād ve ensā üns-i ʿibādet ve ẕikr ve teveccüh ve taḳarrübüyle enīs edip ṣūretde ḫalḳla ve sīretde Ḥaḳḳla kāʾineyn ve celīs buyurmaġla teşrīf eyledigi lüṭf ile "Ey muḫāṭab saña ve baña lüṭf ü iḥsān eylesin." demedir. Zīrā istīnās bi'n-nās ʿalāmāt-ı iflāsdandır. Pes defʿ-i ʿavāyıḳ ḳaṭʿ-i ḫalāyıḳ ile ḥuṣūl-peẕīr olur.

وَخَصَّهُمْ مِنْ مَعْرِفَتِهِ daḫı anları ehl-i ʿirfān ve ẕevi'l-elbābdan ehl-i ḫuṣūṣ ḳıldı.

وَمُشَاهَدَةِ عَجَائِبِ مَلَكُوتِهِ faʿalūt vezninde ve ziyādegī-i vāv ve tā ʿalāmet-i mübālaġadır. Mülk ve melekūt ictimāʿ eyledikde olsa evvel ẓāhir-i mülk ve ṯānī bāṭını ile farḳ olunur. Yāḫūd mülk ʿālem-i süflī ve melekūt ʿālem-i ʿulvī. *Ve fi'l-Ḳāmūsi el-ʿizzu ve's-salṭanatu*[473] *ve'l-memleketu.* Ve gāhī ʿavālim-i ġayr-ı maḥsūsaya taḫṣīṣ olunur ki

[472] Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh Tâcu'l-Luġa ve Sihâhu'l-'Arabiyye*, thk. Ahmed Abdulğafur Attar (Beyrut: Daru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1987), 4/1427.

[473] Kâmûs'un ilgili maddesinde "*salṭanatu"* yerine "*sulṭānuhū*" ibaresi yer almaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, 984; Mütercim Âsım Efendi, *el-Okyânûsu'l-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît: Kâmûsû'l-Muhît Tercümesi*, Mustafa Koç; Eyyüp Tanrıverdi (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013), 3/4295.

maḥsūsāt anıñ cenbinde ẕerre miṡāldir. *Ḳāle's-Seyyidü ve hüve'l-murādu* ve *müşāhede,* muʿāyene ve *ʿacāʾib, cemʿu ʿacībin mā-yuteʿaccebu fīhi mine'l-emri'l-ġarībi.*[474]

وَآثَارِ قُدْرَتِهِ yaʿnī müṭālaʿa-i maṣnuʿātdan.

بِمَا مَلَأَ قُلُوبَهُمْ حَيْرَةً feṭḥ-i mühmele ve sükūn-ı muvaḥḥade ile *ḥubūr*dan sürürdur veyā niʿmet veyā kerāmet maʿnāsına olduġu فَهُمْ فِي رَوْضَةٍ يُحْبَرُونَ[475] kerīmesi tefsīrinde *ey yunaʿamūne ve yuserrūne* teʾvīlinden müstefāddır. V*e cārun maʿa'l-mecrūri mutaʿallikun bi-ḫaṣṣin ev bi'l-müşāhedeti.* Ve *mā* maṣdariyye veyā mevṣūledir. *Ve ḳulūbehum* mefʿūlun bih *ve ḥabretun* mefʿūlun ṯānī veyā nezʿ-i ḫāfiż veyā temyīziyyet ile **[5a]** manṣūbdur.

وَوَلَّهَ teşdīd-i lāmla.

عُقُولَهُمْ فِي عَظَمَتِهِ حَيْرَةً *veleh* ḥüzün veyā ẕehāb-ı ʿaḳıl *ke-mā fi'l-Ḳāmūs*[476] ve muḫtār-ı Cevherī olan maʿnā *taḥayyürün min şiddeti'l-vecd*dir[477]. Ve *ḥayret* mefʿūl-i muṭlaḳ veyā temyīzdir. *Bināʾen ʿalā tecrīdi'l-velehi mine'l-ḥayrati.* **Yaʿnī** ol ẕevi'l-elbābıñ ġarāyib-i melekūtu muʿāyenesinde ve āṯār-ı ḳudreti müşāhedesinde dillerin şādān edip baḥr-ı ʿaẓameti mükāşefesinde anları vālih ü ḥayrān eyledi. Ve *ḥabret* ile *ḥayret* beyninde ṣanʿat-ı tecnīs ḫafī degildir.[478]

فَجَعَلُوا هَمَّهُمْ بِهِ وَاحِدً *fāʾ* taʿḳīb veyā tefrīʿdir. Ve *bihī* żamīri Ḥaḳḳa rāciʿdir. Pes Ḥaḳḳı ġāyet-i kemālde müşāhede etdiler ammā tilke'l-müşāhede dāʾim olmadıġı ḥālde iştiyāḳ ber-müzdād oldu ve māsivādan nefret birle ḳaṣd u himmet u ʿazm u niyyettlerin ẕāt-ı bī-miṯāl şānında hem-vāḥid ḳıldılar. Yaʿnī ḥuḳūḳ-ı ulūhiyyet ve veẓāʾif-i ʿubūdiyyete kemer-beste oldular. مَنْ جَعَلَ الْهُمُومَ هَمًّا وَاحِدًا كَفَاهُ اللَّهُ تَعَالَى هَمَّ آخِرَتِهِ[479] ḫaber-i laṭīfine işāret olur.

---

474 "Seyyid şöyle demiştir: Murad olunan odur; müşâhede (gözlem), muâyene (bizzat görme) ve acâib (harikalar), garip işlerden hayrete düşülen şeyin cemidir." Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/17.

475 Rûm Sûresi 30/15: "Ama inanıp yararlı iş işleyenler, **ağırlanacakları bir cennette bulunurlar**."

476 Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, "el-veleh", 1256.

477 Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 1/51; Cevherî, *es-Sihâh Tâcu'l-Luğa ve Sihâhu'l-'Arabiyye*, "el-veleh", 6/256.

478 Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/18.

479 İbn Mâce, Zühd, 2: "Kim bütün kaygılarını tek bir kaygıda, ahiret kaygısında toplarsa, Allah onun dünyadaki tüm kaygılarını giderir."

وَلَمْ يَرَوْا فِي الدَّارَيْنِ غَيْرَهُ مُشَاهَدًا ḍamm-ı mīm ve feṭḥ-i hā ile *bi-maʿn'el-meşhūd* ammā kesr-i hā ile *vāḥiden* lafẓına muvāfıdır.

فَهُمْ بِمُشَاهَدَةِ جَمَالِهِ وَجَلَالِهِ يَتَنَعَّمُونَ Aṣl-ı Tilimsānīde *yetemetteʿūne* vārid olmuşdur, *yeteʿayyeşūne* maʿnāsına. Ve tenaʿum: teraffuh, vüsʿat-i ʿayş.

Ḥāṣıl-ı Maʿnā: Şol erbāb-ı himem ki ṭaraf-ı Ẕi'l-Celālīye ḳaṣd ve iʿtināların hemm-i vāḥid ḳılıp *leyse fi'd-dāri ġayrihī deyyār* mażmūnuna muvāfiḳ *va'llāhi mā-fi'l-vucūdi siva'llāhi* mefhūmuna ḳalb ve ḳālıbı muṭābıḳ olmuşdur. Ol aṣḥāb-ı şühūddur ki muṭāliʿa-i ṣıfāt-ı enʿām ü velā ve nuʿūt-ı bilā-ibtidāsıyla leẕẕet-yāb olup şübūt-ı kemāl-i muḥabbetde meniḥa ve miḥnet yeksān olmuşdur. Ḳażıyye-i إِنَّ قُلُوبَ بَنِي آدَمَ بَيْنَ أُصْبُعَيْنِ مِنْ أَصَابِعِ الرَّحْمَنِ[480] ḫaber-i laṭīfine işāret-i ḫafiyye nümāyāndır. *Ey beyne ṣıfateyi'l-cemāli ve'l-celāl.* İmdi bu ḥālet-i menīʿa berḳ-āsā güẕār edip temādī nādir olduġundan ḥadīṯ-i şerīf-i لِي مَعَ اللهِ[481] vaḳt-i tesliyet-baḫş erbāb-ı dil-i āgāhāndır. Muṣannif ḳuddise sırruhū esrār teraḳḳī-i müşāhede-i ẕāt ki aʿle'l-maḳāmātdır. Baʿde'l-irşād mülāḥaẓa-i ṣıfāta tenezzül gösterip buyurur.

وَبَيْنَ آثَارِ قُدْرَتِهِ وَعَجَائِبِ عَظَمَتِهِ يَتَرَدَّدُونَ yaʿnī ṣıfāt-ı efʿālden maʿdūde Ḥaḳḳıñ ḳudreti eşerlerinde daḫı ṣıfāt-ı ẕātdan şümārīde ʿaẓameti ġarāʾibde *tāreten yenẓurūne ilā hāẕā ve uḫrā yentaẓirūne bi-hāẕā*[482] ile teʾellüf buyururlar ki *ve hum fī raybihim yeteḥayyerūne*[483] olan ehl-i cennet ve ġaflet bunuñ ḫilāfıdır.

وَبِالِانْقِطَاعِ إِلَيْهِ وَتَبَتَّلْ اِلَيْهِ تَبْتِيلًا[484] celīlesi maṣdūḳuyla ʿamel.

وَالتَّوَكُّلِ عَلَيْهِ فَاتَّخِذْهُ وَكِيلًا[485] cezīlesi ile *nuvekkilu, tevekkel*[486] birle.

يَتَعَزَّزُونَ mā-sivāya teẕellül etmeyip *mā ḳasema'llāh*a rıżā ile tevaġġul etdiler.

---

[480] Müslim, Kader, 17: "Âdemoğullarının kalpleri Rahman olan Allah'ın parmaklarından iki parmağı arasında bir kalp gibidir."

[481] Ebû Muhammed Sehl b. Abdillâh et-Tüsterî, *Tefsîrü't-Tüsterî*, thk. Muhammed Bâsil Uyûn es-Sûd (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1423/2002), 198.

[482] "Bazen buna bakarlar, bazen de bununla beklerler."Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/19.

[483] "Kendi şüpheleri içinde şaşkınlık içindedirler." Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/19.

[484] Müzzemmil Sûresi 73/8: "Rabbinin adını an ve **bütün benliğinle O'na yönel**"

[485] Müzzemmil Sûresi 73/9 "O, doğunun da batının da Rabbidir. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. **Öyle ise O'nu vekil edin.**"

[486] "Biz tevekkül ediyoruz, (sen de) tevekkül et."

لَهِجِينَ kesr-i hā ile mülāzımīn ve mütemessikīn olduḳları ḥālde.

بِصَادِقِ قَوْلِهِ ṣıfatıñ mefṣūfa iżāfeti ḳabīlindendir *bi-ḳavlihi'ṣ-ṣādiḳ* demek olur.

قُلِ اللَّهُ *ve leyse fi'l-kevni sivāhu.*[487]

ثُمَّ ذَرْهُمْ فِي خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ yaʿnī dīnlerinde işti̇ġāl-i bi-mālā-yaʿnī eden laʿb ve ġafleti erbābını terk eyle ki anlar mā-sive'l-Ḥaḳḳda tażẏīʿ-i iʿmār ve taḫrīb-i āṯār ederler. Muṣannifʿaleyhi'r-raḥme işāret-i ṣūfiyyeden imā buyurduġu maʿnā **[5b]** ehl-i tefsīriñ taḥrīr ve taḳrīrine münāfī degildir ki lafẓ-ı Celāl bir fiʿl-i muḳaddere fāʿil veyā mübtedā-yı maḥẕūfu'l-ḫaber olur.[488]

فَإِنَّكَ cezāʾ-i *emmā baʿd* lākin beynehümāda cümle-i duʿāʾiyye-i muʿteriżadır.

كَرَّرْتَ عَلَيَّ السُّؤَالَ Ey tālib-i maʿārif-i siyer-i Muṣtafevī, benim üzerime ṭaleb ve mürācaʿatı ikṯār eylediñ.

فِي مَجْمُوعٍ şemāʾil-i nebeviyyeden bir ṣınıfı cāmiʿ muṣannef ve feżāʾil-i Muḥammediyyeden bir nevʿi müctemiʿa müʾellefdeki

يَتَضَمَّنُ التَّعْرِيفَ iʿlāmı muḥtevī olur.

بِقَدْرِ الْمُصْطَفَى عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ Nebiyy-i Müctebā ve Rasūl-i Kibriyā ʿaleyhi's-selām ve't-tehāyā taʿẓīminde.

وَمَا يَجِبُ لَهُ مِنْ تَوْقِيرٍ وَإِكْرَامٍ daḫı ḫalḳ üzere ol Server-i ʿĀlemiñ tebcīl ve tekrīminden īcāb eden taʿrīfi şāmil ola.

وَمَا حُكْمُ مَنْ لَمْ يُوَقِّ taḫfīfle ve teşdīdi daḫı cāʾiz.

وَاجِبَ عَظِيمِ ذَلِكَ الْقَدْرِ iżāfet-i beyāniyyedir. *Yaʿni'l-vācibe min taʿẓīmi ẕalike'l-ḳadri'l-ʿaẓīm.*[489]

أَوْ قَصَّرَ فِي حَقِّ مَنْصِبِهِ feṯḥ-i mīm ve kesr-i ṣād-ı mühmele ile maḳām.

الْجَلِيلِ cemīle-i şerīf ve münīf.

---

[487] "Kainatta O'ndan başka hiçbir şey yoktur." Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâʾ*, 1/19.
[488] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâʾ*, 1/19.
[489] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâʾ*, 1/20.

قُلَامَةَ ظُفْرٍ ḍamm ve sükūnla *mürāʿātun li’s-secʿ* ve illā ḍammeteyn ile efṣaḥdır ve kesr-i ẓāʾ-i muʿceme ve sükūn-ı fā daḫı cāʾizdir. *Lākinne’s-sukūne muṭlaḳan şāẕẕun.*[490] *Ḳulāme* ḍamm-ı ḳāfla ẓaferden sāḳıṭ olan şeyʾ-i yesīr-i nāḫun-pāredir ki şeyʾ-i ḥaḳīrden kināye olur.

Ḥāṣıl-ı maʿnā: Ḳadr-i ʿĀlīşān-ı Peyġamber ins ü cānı mutaẓammın bir taṣnīf ve şān-ı şerīf-i saʿādet-i redīf ve maḳām-ı münīfine tevḳīr etmeyenlerin ḥükmünü muḥtevī bir teʾlīf taḥrīrine ilḥāc eyledik.

وَأَنْ أَجْمَعَ لَكَ مَا لِأَسْلَافِنَا وَأَئِمَّتِنَا فِي ذَلِكَ مِنْ مَقَالٍ، وَأُبَيِّنَهُ بِتَنْزِيلِ، صُوَرٍ وَأَمْثَالٍ *eslāf,* cemʿ-i selef, zamānen muḳaddem ve ḳavli muʿted bih olanlar. Ve *eʾimme,* cemʿ-i imām, *ey el-muḳtedā bihī fi’l-ʿilm*. Ve *meḳāl, maṣdarun urīdu bihi’l-meḳūl.*[491] Çün ʿulemā-yı müteḳaddimīn ve meşāyıḫ-ı müteʾaḫḫirīniñ aḳvālini cemʿ etmekle ibrām eyledik. İmdi ẕālike’l-maḳāli taṣvīr-i mesāʾil ve taḳrīr-i meḥāmil birle beyānı ṭaleb-kār olduñsa.

فَاعْلَمْ أَكْرَمَكَ اللَّهُ eyyuhe’l-muḫātab! Ḳaṣd-ı ikrām-ı Nebiyy-i Mükerrem ḳıldıñ. Ẕü’l-celāl ve’l-İkrām saña ikrām etsin! Teyaḳḳun ve iẕʿān eyle ki:

أَنَّكَ حَمَّلْتَنِي teşdīd-i mīmle.

مِنْ ذَلِكَ suʾāl eyledigin emirde ḥaml-i teklīf eylediñ.

أَمْرًا إِمْرًا evvelde feṭḥ-i hemze ve s̱ānīde kesr ile. Yaʿnī emr-i şāḳḳa ve emr-i ʿazīme teklīf eylediñ.

وَأَرْهَقْتَنِي فِيمَا نَدَبْتَنِي إِلَيْهِ عُسْرًا ḍamm-ı ʿayın ve sükūn-ı mühmele ile. Yaʿnī beni daʿvet etdiginñ şeyʾde emr-i ʿasīr ve düşvāra īḳāʿ eylediñ.

وَأَرْقَيْتَنِي بِمَا كَلَّفْتَنِي مُرْتَقًى ḍamm-ı mīmle maṣdardır *ev menḍiʿun yuṣʿadu ileyhi*[492]*.*

صَعْبًا ey şedīden. **Yaʿnī** baña teklīf ettigin emirde irtiḳāʾ-i düşvāra iṣʿād ve ıṭṭılāʿ eyledin ki.

---

[490] Ali el-Kârî, *Şerhu’ş-Şifâ’*, 1/20.

[491] “Söylenen şeyin kastedildiği bir mastardır.” İsâ Kutbuddîn es-Safevî, *Şerhu’ş-Şifâ* (İstanbul, Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi Koleksiyonu, 690), 12a.

[492] “Ya da kendisine yükselilen bir konumdur.” Safevî, *Şerhu’ş-Şifâ* (Veliyyüddin Efendi Koleksiyonu, 690), 12a.

مَلَأَ قَلْبِي رُعْبًا ḍamm ve sükūnla ile dilim pürhirās oldu. Żamīr-i *meleʾe "mā"*ya veyā *mürteḳīye* rāciʿdir. Ṣānī aḳreb lākin ḳavl-i ātī evvele ircāʿını müʾeyyid olur. Cenāb-ı şeyḫ muṣannif bu maḳāmda ṭaleb-kār-ı şāhid-i hoş-lehce-i teʾlīf ile nāz u niyāz irāde buyurur.

فَإِنَّ الْكَلَامَ فِي ذَلِكَ يَسْتَدْعِي تَقْرِيرَ أُصُولٍ ẓarf-ı mecāziyye veyā teşbīhiyye.[493]

وَتَحْرِيرَ فُصُولٍ zīrā teklīf buyurulan emr-i ʿaẓīmü'ş-şānda peyām ü kelām niçe ḳavāʿid-i muḳarrere temhīdini müstedʿī ve niçe fürūʿ-ı muḥarrare teşyīdini muḳteżī olur.

وَالْكَشْفَ عَنْ غَوَامِضَ *ʿaṭfun ʿale't-taḳrīri, ġavāmiżu cemʿu ġāmiżin, ḫilāfu'l-vāżiḥi*[494] *ve hiye mā lā yudraku illā baʿde raviyyetin cemʿu ġāmiẓatin,*[495] **[6a]** *ke-mā fi'l-Muḳtefā*[496].

وَدَقَائِقَ cemʿ-i daḳīḳa murādifi üzere ʿaṭf-ı ḫutabda şāyiʿdir.

مِنْ عِلْمِ الْحَقَائِقِ mā-ḳablehāyı beyāndır, cemʿ-i ḥaḳīkat ki edille-i naḳliyye ve ʿaḳliyyeden umūr-ı ṯābite. **Yaʿnī** daḫı ʿilm-i ḥaḳāyıḳdan daḳāyıḳı īżāḥ u beyānı müstedʿī olur.

مِمَّا يَجِبُ لِلنَّبِيِّ إِلَيْهِ أَوْ يَمْتَنِعُ أَوْ يَجُوزُ عَلَيْهِ ḥaḳāyıḳı beyān. **Yaʿnī** şol umūrdan ki ol Ḥażrete iṯbātı vācib daḫı şān-ı nübüvvete şāyan olmayıp müstaḥīl olan ve Ẕāt-ı Risālet-meʾāba ıṭlāḳı cāʾiz olan umūrdan.

وَمَعْرِفَةَ النَّبِيِّ وَالرَّسُولِ عَلَيْهِ maʿrifet-i mecrūredir. Medḫūl ʿ*an* veyā *min* üzere maʿṭūfe veyā *bi'n-naṣbi ʿaṭfun ʿalā mefʿūli yestedʿī*[497]. Yaʿnī beynehümāda olan olan ḥudūd-ı fāriḳaya maʿrifeti istidʿā eder.

وَالرِّسَالَةِ، وَالنُّبُوَّةِ *bi'l-cerri lā ġayra*[498] *mā ḳablehumā*ya muġāyerān olan ḥālān.

---

[493] Safevî, *Şerhu'ş-Şifâ* (Veliyyüddin Efendi Koleksiyonu, 690), 12a.

[494] Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, 649; Safevî, *Şerhu'ş-Şifâ* (Veliyyüddin Efendi Koleksiyonu, 690), 12b.

[495] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ*', 1/21.

[496] Sıbt İbnü'l-'Acemî İbrahim b. Muhammed et-Trablûsî'nin (ö. 841/1438) *el-Muktefâ (el-İktifâ) fî (şerhi /zabtı) elfâzi'ş-Şifâ li'l-Kâdî İyâz* isimli *Şifâ* üzerine yazdığı eser, bkz. Yılmaz, *Kâdî İyâz'ın Kitâbü'ş-Şifâ Adlı Eseri ve Osmanlı'da Şifâhânlık Geleneği*, 77.

[497] Safevî, *Şerhu'ş-Şifâ* (Veliyyüddin Efendi Koleksiyonu, 690), 12b; Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 1/63.

[498] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ*', 1/21.

وَالْمَحَبَّةِ وَالْخِلَّةِ ḍamm-ı ḫā᾽-i muʿceme ile daḫı naʿtān-ı kāmiletān olan muḥabbet ve ḫullet.

وَخَصَائِصِ هَذِهِ الدَّرَجَةِ الْعَلِيَّةِ cerle cemʿ-i ḫaṣīṣa ki *ḫaṣīṣatun mā-yeḥtaṣṣu bihi'ş-şaḫṣ*dır.[499] Ve derece-i menzilet ve mertebe ve rifʿatdir. *Ḫullet* ile *ʿaliyye* beyninde seciʿden müsamaḥa olundu. Emmā İbn es-Sikkīt *ʿaliyye* feṭḥ-i ʿayın ve kesr-i lāmla daḫı kesr-i ʿayın ve sükūn-ı lāmla īrād eyledigi vech-i ṯānī taʿyīni bu maḥalde muvāfıḳ li'l-merāmdır.

وَهَاهُنَا mekān-ı ḳarībe ism-i işāretdir. Taḥḳīḳ tilke'l-umūr ṭarīḳinden müşāheddir.

مَهَامَهُ feṭḥ-i mīm-i ūlā ve kesr-i ṯāniyye ile *cemʿu mehmehin bi-feṭḥateyni maʿa't-tā᾽* mefāze-i baʿīde.[500]

فِيحٌ kesr-i fā ile cemʿ-i *feyḥā* bi-feṭḥ ve medd arż-ı vāsiʿa, *lā cemʿu efyaḥa.*[501]

تَحَارُ فِيهَا feṭḥ-i tā᾽-i müṯennāt ile taḥayyür.

الْقَطَا feṭḥ-i ḳāfla maḳṣūren ḍarb-ı meṯel ḳılınan murġdur ki *fulānun eṣdaḳu mine'l-ḳaṭā*[502]. İmdi *mine'l-ḳaṭā* derler ism-i cinsdir mecāhilde meẕān-ı miyāha irşād edip ḫaṭā etmez. Vaḳtā ser-çeşme-i āba dūçār olsa ḳaṭā ḳaṭā ṣadāsıyla dil-teşnegāne velvele-endāz beşāret olur. Meẕkūrdur ki lānesinden on veyā yigirmi günlük maḥalle dek cüyā-yı cüy-āb olup beyne'ṭ-ṭulūʿi'l-fecri ve'ẓ-ẓuhūri'ş-şems yine āşiyānesine ricʿat eder. *Ve lā yuḫṭī᾽u ṣādıren ve vāriden*[503]

وَتَقْصُرُ ḍamm-ı ṣādla *mine'l-ḳiṣari żıddi'l-ṭūl.*[504]

بِهَا الخطا ḍamm ve feṭḥle cemʿ-i ḫuṭve *bi'ḍ-ḍammi mā-beyne'l-ḳademeyni ʿinde'l-meşyi* ve feṭḥle merrā-i vāḥidedir. Yaʿnī taḥṣīl-i mesᾱfede ṭūl-i müddetten kināye ola. **Pes** bir ṣaḥrā-yı bī-pāyāndır ki sürʿat-i seyrinde uʿcūbe-i murġān-ı devereān olan ḳaṭā ḥayrān ve bir mefāze-i bī-nihāyedir ki seyr ü sülūkunda ḫuṭuvāt-ı reh-revān-ı

[499] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ᾽*, 1/21.
[500] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ᾽*, 1/21.
[501] "(Arapça'da *fîḥ* kelimesinin) çoğulu efyaḥ değildir." Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ᾽*, 1/21.
[502] "Falanca, *katâ* kuşundan daha doğru sözlüdür." Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ᾽*, 1/21.
[503] "Ne geleni ne de gideni hata yapmaz." Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ᾽*, 1/21.
[504] Safevî, *Şerhu'ş-Şifâ* (Veliyyüddin Efendi Koleksiyonu, 690), 13a.

sergerdān feyfā-yı maʿrifet-i ẕālikü'l-emirde daḫı efhām-ı ẕevi'n-nühā valih u ḥayrāndır.

وَمَجَاهِلُ fetḥ-i mīm ve kesr-i ḥā ile *mehāmehū* üzere maʿṭūf cemʿ-i mechel *ʿarżun lā yuhtedā fīhā*[505] *lākin fi'l-ḳāmūsi lā-yuṣennā ve lā yucmaʿu*[506].

تَضِلُّ فِيهَا الْأَحْلَامُ fetḥ-i müṣennāt- ve kesr-i ḍād-ı muʿceme ile. Ve *aḥlām* cemʿ-i ḥilm *bi'l-kesri ey el-ʿuḳūl.*[507]

إِنْ لَمْ تَهْتَدِ *eyi'l-aḥlāmu.*

بِعِلْمٍ evvelde fetḥ-i ʿayın ve lāmlaʿalāmet veyā rüʾyet ve ṣānīde kesr-i mühmele ve sükūn-ı lāmla ʿilim *bi-maʿne'l-maʿlūmi ev nevʿun mine'l-uʿlūm*[508] murād oluna.

وَنَظَرٍ سَدِيدٍ fikr-i müstaḳīm veyā ṣavāb maʿnāsına.

وَمَدَاحِضُ refʿle mezāliḳ.

تَزِلُّ بِهَا الْأَقْدَامُ fetḥ-i müṣennāt ve kesr-i zāy ve teşdīd-i lāmla *bihā*'da *bā* sebebiyye.

إِنْ لَمْ تَعْتَمِدْ عَلَى تَوْفِيقٍ مِنَ اللهِ وَتَأْيِيدٍ yāyeyn ile ṭaḳviyyet maʿnāsına.

Ḫāṣıl-ı kelām: [6b] Bunda bercāy-ı tenġnā-yı ḥayret vardır ki anda reh-nümā-yı ʿakıl olur bir nişān-ı ʿālīşānla sebīl-i reşāda fikr-i ṣavāb ve endīşe-i sedād birle resīde ve rehā-yāb olmazsa ʿuḳūl anda sergerdān-ı bādiye-i helāk olur. Daḫı anda niçe maḥall-i ḫaṭar-nāk-i pür-dehşet nümāyāndır ki anda püştībān-ı tevfīḳ ile yā bercāy-ı teʾyīd ve taḥḳīḳ olmazsa yā laġzīde-i meġāk-i ḍalāl olur. Ve iʿtimād-ı aḳdām ber-tevfīḳ-i mecāzdır meger ṣāḥib-i ḳadem ola.

لَكِنِّي maʿa hāẕā suʿūbet-i ḥāl ve mezāliḳ-i aḳdām-ı ricāl olan umūrdan ki ḳabūl-i suʾāl ḥayyiz-i muḥālde iken yine bu icābet birle taḥammül-i maḳāl eyledik.[509]

---

[505] "Orada yol bulunmaz." Safevî, *Şerhu'ş-Şifâ* (Veliyyüddin Efendi Koleksiyonu, 690), 13a.
[506] "*Kâmus*'ta (bu kelime) ne tesniye yapılır ne de cem edilir." Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, 981.
[507] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/21.
[508] "Malum olan şey veya ilimlerden bir tür anlamındadır." Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/21.
[509] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/22.

لِمَا رَجَوْتُهُ kesr-i lām-ı ṣıla ve taḫfīf-i mīm-i mevṣūfe veyā mevṣūle ile ve *racevtu* ṣīġa-i mütekellimdir. Ve *recā* emr-i müstaḳbelde ḥusūlü tevaḳḳuʿ olunan şeyde ḳalbin taʿalluḳudur. Ve ḫaber-i *lākinne* muḳadder *taḥammeltu ev ḳabiltu* olur.

لِي وَلَكَ *racavtuhū* lafẓına müteʿallıḳ emr-i duʿāda muṣannif nefsini taḳdīm buyurmaları riʿāyet-i deʾb-i ādāb-ı müstaḥsene içündür.

فِي هَذَا السُّؤَالِ وَالْجَوَابِ leff ü neşr-i ġayr-ı müretteb, lafẓ-ı suʾāli taḳdīm vucūden ve şühūden cevāb üzere taḳaddümündendir.

مِنْ نَوَالٍ *māyı* beyāndır. Ve ḥusūl-i ḥüsn-i menāl ve ṭayyib-i ḥāl-i dünyevī[510] ve muṭlaḳan ʿaṭā.

وَثَوَابٍ taḥṣīl-i cezā-yı uḫrevī.

بِتَعْرِيفِ قَدْرِهِ الْجَسِيمِ ʿaẓīm.

وَخُلُقِهِ الْعَظِيمِ ḍammeteyn ve ġāhī sükūn-ı lāmla ṭabʿ maʿnāsına. *Ve yuṭlāḳu ʿalā ṣıfati'l-maʿneviyyeti*[511] *yaʿnī li-sebebi tebyīnihimā*[512].

وَبَيَانِ خَصَائِصِهِ الَّتِي لَمْ تَجْتَمِعْ قَبْلُ فِي مَخْلُوقٍ ḫāssa ile *ma yeḫtaṣṣu bihī fi'l-cümleti*[513] murād eyleyip baʿde-zā vaṣf-ı mecmūʿla ḫāssaʾ-i ḥaḳīḳiyye murād eder ki *ḳable ḫalḳihī ve baʿdihī* ol Dürr-i Yektā-yı Nübüvvete meşīl müstaḥīldir.

وَمَا يُدَانُ اللَّهُ تَعَالَى بِهِ *ey yuṭāʿu ve yuʿbedu.*[514]

مِنْ حَقِّهِ الَّذِي هُوَ أَرْفَعُ الْحُقُوقِ *min, mā*'yı beyān içündür.

Ḫülāṣa-i kelām: Benim ve seniñ-çün bu suʾāl ve cevābda ümīd-vār olduġum ʿaṭā ve cezādır ki Sulṭān-ı Serīr-i lī-maʿa'llāh Ḥażretiniñ ḳadr-i ʿaẓīm ve ṭabʿ-ı kerīm ve feżāʾil-i muḫtaṣṣası hem-çünān *ḳable ḫalḳihī ve baʿdedū* efrād-ı āferīdeden bir ferde cemʿ olunmadı. İmdi bu fevāżıl-ı maḫṣūṣayı beyān sebebiyle suʾālini ḳabūl daḫı Ḥaḳḳa münḳād ve anıñla ittiḫāẕ-ı dīn ü īmān eyledigimiz ḥaḳḳ-ı peyġamberīden ki

---

[510] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/22.

[511] "Manevî sıfatlar için kullanılır." Safevî, *Şerhu'ş-Şifâ* (Veliyyüddin Efendi Koleksiyonu, 690), 13b.

[512] "ani, bu ikisinin açıklığa kavuşturulması sebebiyle." Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/22.

[513] Safevî, *Şerhu'ş-Şifâ* (Veliyyüddin Efendi Koleksiyonu, 690), 13b.

[514] Safevî, *Şerhu'ş-Şifâ* (Veliyyüddin Efendi Koleksiyonu, 690), 13b.

baʿde ḥaḳḳi'l-Ḥaḳḳ[515] muʿẓam ḥuḳūḳdandır. Anı tebyīn ve ʿayān etmek ile maṭlūba müsāʿade eyledim.

لِيَسْتَيْقِنَ *bi-taʿrīfi kadrihī* lafẓına müteʿallıḳdır.

الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَيَزْدَادَ الَّذِينَ آمَنُوا إِيماناً yaʿnī īḳānen şübūt-i nübüvveti ʿulemā-yı teşebbüt ve teyaḳḳun daḫı ʿavām ẕālike'l-īḳān ile min ciheti'l-īmān teraḳḳī-yāb olsunlar içün beyān-ı ḫaṣāʾiṣ-i Ḥażret ve taʿrīf-i ʿālī-mertebet sebebiyle taḥammül-i maḳāl eyledim.

وَلِمَا *racevtuhū* üzere maʿṭūf *ve li-ecli mā aḥaẕe* demekdir.

أَخَذَ اللَّهُ تَعَالَى عَلَى الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَيُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُ yaʿnī emr-i Muḥammedi iẓhār ve nāsa beyān ve ʿadem-i kitmānla ʿulemādan lisān-ı enbiyā veyā rūz-ı elestde Ḫudā-yı Müteʿāl aḫẕ-ı misāḳ eyledigi ecilden ḳaṣd-ı taʿlīm ve tebyīn eyledik. *Le-yübeyyinünnehū* feṭḥ-i lām ile cevāb-ı ḳasemdir.

وَلِمَا حَدَّثَنَا بِهِ daḫı şol ḥadīṯ-i laṭīfe temessük ve iʿtimād birle ki anıñla bizi taḥdīṯ eyledi.

أَبُو الْوَلِيدِ هِشَامُ بنُ أَحْمَدَ الْفَقِيهُ بِقِرَاءَتِي عَلَيْهِ Aḥmed bin Hişām bin Ḫālid el-Endülisīdir. ʿUlūm-ı ʿarabiyye ve fünūn-ı edebiyyede vaḥīd-i ʿasr ammā iʿtizāl ile müttehim idi. Dört yüz seksen ṭokuzda ʿāzim-i tekye-gāh-ı laḥd oldu.

قَالَ Hişām.

[7a] حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بنُ مُحَمَّدٍ Ebu'l-Ġassāni el-Ceyyānī.

حَدَّثَنَا أَبُو عُمَرَ ḍamm-ı ʿayınla.

النَّمَرِيُّ feṭḥ-i nūn ve mīmle bu ḳabīle Ḥāfıẓu'l-ġarb şeyḫu'l-islām Yūsuf bin ʿAbdillāh bin ʿĀmir En-Nemerī El-Ḳurṭubī[516] eş-Şaṭıbīdir. Dört yüz altmış rabīʿinde bahār-ı ʿömrü ḫazāna ermişdir.

---

[515] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/22.

[516] Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî (ö. 463/1071), Endülüslü bir edip, tarihçi, muhaddis, münekkit ve Mâlikî fakihi olarak tanınır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Leys Suûd Câsim, "Ebū Muḥammed bin Rebāḥ el-Ḳureşī", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 1 Ocak 2024).

حَدَّثَنَا أَبُو مُحَمَّدِ بْنُ عَبْدُ الْمُؤْمِنِ el-Ḳurṭubī min şuyūḫ-i İbn ʿAbdilberr. Muḫtār-ı Tilimsānī üzere İmām müşārun ileyh İbnü'z-Zeyyat demekle maʿrūf olan ẕāt-ı ṣadūḳu'l-ḳavildir.

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرٍ مُحَمَّدُ بْنُ بَكْرٍ İbn Dāse-i Mısrī.

حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ ابن الأَشْعَثِ Ṣāḥibü's-Sünen Ḥāfıẓ Ebū Dāvud es-Sicistānī iki yüz yetmiş beşde sūy-i Naʿīme revān oldular. Basrada medfūndur.

حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ Ebū Seleme et-Tebūẕekī iki yüz yigirmi üçde rū-be-rāh-ı cinān oldu.

حَدَّثَنَا حَمَّاد İbn Seleme aḥadü'l-aʿlām.

أَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ الْحَكَمِ el-Benānnī el-Baṣrī yüz otuz birde ʿazm-i dārü'l-beḳā eyledi.

عَنْ عَطَاءٍ Ebū Muḥammed bin Rebāḥ el-Ḳureşī rāvī-i ṣıddīḳa ve Ebū Hureyredir sene ṣelāṣe ve miʾe ḥudūdunda ʿāzim-i gülşen- serāy-ı Behişt oldu.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ[517] ʿAbdurraḥmān bin Saḫr Cenāblarıdır ki Ḥażret-i Sulṭān-ı Rusül ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem āsiteyn-i ʿAbdurraḥmānda bir körpe beççe görüp "Yā Ebā Hureyre!" deyü mülāṭafe buyurmaġın Bū Hureyre künyeti ile şöhret-yāb olmuşdur. Elli ṭoḳuz sene-i hicriyyesinde curʿa-nūş-ı cām-ı ecel olup baḳīʿde defn olundu.

قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، مَنْ سُئِلَ عَنْ عِلْمٍ فَكَتَمَهُ أَلْجَمَهُ اللَّهُ بِلِجَامٍ مِنْ نَارٍ يَوْمَ الْقِيَامَةِ Seyyidü'l-ʿĀlemīn ve Senedü'l-ʿĀlimīn Ḥażretleri saʿādetle buyurdu: āḥād-i ümmetden bir kimesne ʿilm-i şerʿīden suʾāl oluna ve baʿde mā ʿalimehū ol ʿilmi sāʾilden ketm ü iḫfā eyleye, ol kimesne ḳabirden ḳıyāmı ḥīninde Ḥaḳḳ sübḥānehū ve teʿālā anıñ dehānın likām-ı āteşīn ile ilcām eder. *Ve'l-bāʾu li'l-muṣāḥabeti.* İmdi taʿlīm-i kelām-ı Ḥaḳdan

[517] Derkenarda: "Sāl-i şeşüm-i hicrī ḫilālinde ʿalā ṭarīḳi'l-muḥācere cebhe-sāy-ı ḫidmet-i Faḫru'l-Mürselīn olup Ṣaḥīḥayn, lisān ve cenānın mersūm-ı ruḳūm-ı iḳrār ve taṣdīḳ eyledi. Taʿyīn-i ism-i ḳadīminde eʾimme-i muḥaddiṣīn, şecere-i aḫlāḳı on sekiz şāḫ üzere teşaʿʿub, ammā eşher esmāsı ʿAbdüşems bin ʿĀmir olup silk-i İslāma insilākinde ʿAbdullāh ile tesmiye olunduġu *Telḳīḥ*de ḳarār-dāde-i İbnü'l-Cevzīdir. Bir müddet körpe beççeniñ terbiyesine güşt-pāre-i ṣanavberleriniñ taʿalluḳu Bū Hureyre ile mükennā olmalarına bāʿiṣdir. Meşāġil-i bī-meʾāl-i dünyeviyyeden dāmen-çīn ve mülāzemet-güzīn-i Faḫru'l-Mürselīn olup aṣḥāb-ı Ṣuffe ile hem-nişīn menāḳıb-ı sāmiyyelerin meṭādī-i *Muṭavvalāt* ḥāviyyedir."

imsāk etmegin rūz-ı ḳıyāmetde ʿamele münāsib cezā ile mücāzāt ve muʿāḳabe olunur. *Ve'l-cezāʾu min cinsi'l-ʿameli*[518] *ve ḫuṣṣa'l-licāmi bi'ẕ-ẕikri teşbīhen bi-dābbetin muniʿat mimmā turīdu.*[519] Ḥadīṯ-i şerīf ʿibārāt-ı şettā ve elfāẓ-ı uḫrā ile ṭuruḳ-ı müteʿaddideden rivāyet-kerde-i Tirmiẕī ve Ḥākim ve İbn Ḥibbān ʿaleyhime'-raḥmedir. *Ve ʿan Aḥmede lā yeṣiḥḥu.*

فَبَادَرْتُ *lākinnenī* ḫaber-i muḳadderi olan *ḳabiltu* üzere maʿṭūfdur.

إِلَى نُكَتٍ ḍamm-ı nūn ve fetḥ-i kāfla cemʿ-i nükte, diḳḳat-i kelāma ve derki ḫafī olan şeyʾe ıṭlāḳ olunur. Arż-ı ḳażīb ile ḍarb ve teʾṯīrindendir ke-ennehū fikr-i daḳīḳ ile nefse teʾṯīr etmeden kināye olundu.

مُسْفِرَة kesr-i fā ile muḍīʿa ve münīre ve baʿżı nüsḫada *müsāfirātin* vürūdu kāşife maʿnāsınadır. *Nüket*i esfār-ile tavṣīf nüket ve leṭāfetden ḫālī degildir.

عَنْ وَجْهِ الْغَرَضِ maṭlab ve maḳṣad.

مُؤَدِّيًا مِنْ ذَلِكَ الْحَقَّ الْمُفْتَرَضَ fetḥ-i rāʾ-i mühmele ile. Yaʿnī müşābih-i farż olan şāhid-i ḫoş-lehce-i cemāl-i maḳṣūd ki ḥaḳḳ-ı ṣāḥib-i maḳām-ı Maḥmūddur. Ol nikāt-ı münīreyi *min ecli mā ẕukira* müʾeddī olduġum ḥālde beyān-ı leṭāʾife mübāderet eyledim.

اخْتَلَسْتُهَا عَلَى اسْتِعْجَالٍ *iḫtilās* ḫā-i muʿceme ile iḫtiṭāf ve selb maʿnāsına. Kelāmda teʾkīd ve tecrīd ẓāhirdir. Ūlā olan ʿale'l-istiʿcāl īrād buyurulmaḳ idi. Zīrā ātīde lafẓu'l-*bāl* [7b] muʿarref bi'l-lām īrād olunmuşdur.

لِمَا kesr-i lām-ı taʿlīl ve māʾ-i mevṣūle ile.

الْمَرْءُ بِصَدَدِهِ *ey ḳubāletihī ev sebīlihī.*[520]

مِنْ شُغْلِ الْبَدَنِ وَالْبَالِ *şuġl* ḍammeteyn ile veyā ḍamm ve sükūnla veyā fetḥ ve sukūn ile żiddu'l-ferāġ. Ve *bāl* muvaḥḥade ile ḳalb ve ḫāṭır. *Ve yecīʾu bi-maʿne'l-ḥāl.*[521]

بِمَا طُوِّقه ḍamm-ı ṭā ve kesr-i vāv-ı müşeddede ile mechūldür.

---

[518] "Karşılık, yapılan işin cinsindendir"

[519] "Gem (atın gemi), bir canlının arzuladığı şeyden alıkonulmasına benzetilerek özellikle zikredilmiştir." Safevî, *Şerhu'ş-Şifâ* (Veliyyüddin Efendi Koleksiyonu, 690), 115a-15b.

[520] Safevî, *Şerhu'ş-Şifâ* (Veliyyüddin Efendi Koleksiyonu, 690), 16a.

[521] Safevî, *Şerhu'ş-Şifâ* (Veliyyüddin Efendi Koleksiyonu, 690), 16a.

الْإِنْسَانُ baʿżı nüsḫada *bi-mā ḳulledehu'l-insānu.*[522]

مِنْ مَقَالِيدِ الْمِحْنَةِ muṭavvaḳ bihī beyāndır. *Ve maḳālīdu cemʿu miḳledin ev miḳlādin ev iḳlīdin min lafẓihī, ve fī tefsīri el-Ḳādiyyu cemʿu taḳlīdin min ḳalledtuhū iẕā ekremtehū.*[523] Ve *miḥne* ism-i imtiḥāndır ve beliyyeye ıṭlāḳ olunur.

الَّتِي ابْتُلِيَ بِهَا ṣīġa-i mechūlle.

Ve'l-ḥāṣıl: Mefātih-i beliyyeden gerden-i insāna ṭavḳ-āsā ilzām olunmaḳ sebebiyle ve ḳabāle-i insānīde ʿadem-i ferāġ ḫāṭır-ı der-kemīn olmaḳ ḥasebiyle ʿacele üzere anı iḫtilās eyledim. İmdi miḥnetden murād cemīʿ-i umūr-ı teklīfiyye ve ḥavādiṯ-i kevniyyedir ki ānen fe-ānen efrād-ı insāniyye üzere nāziledir. Şurrāḥ-ı *Şifā*dan Ḥalebī ve Tilimsānī ʿaleyhime'r-raḥme mesbūḳu'ẕ-ẕikr *merʾ* ile muṣānnif kendü nefsini murād ve maḳālīd-i miḥne ile mübāşeret-i aḥkām u ḳażā emriñ irāde buyurur demişler. Zīrā مَنْ جُعِلَ قَاضِيًا فَقَدْ ذُبِحَ بِغَيْرِ سِكِّينٍ[524] ḫaber-i ṣaḥīḥi emr-i ḳażānın ibtilā ve iḫtibār olduġun mübeyyendir.

فَكَادَتْ pes maḳālīd-i miḥen ḳarīb oldu.

تَشْغَلُ feṭḥ-i tā ve ġayn-ı muʿceme ile.

عَنْ كُلِّ فَرْضٍ وَنَفْلٍ وَتَرُدُّ بَعْدَ حُسْنِ التَّقْوِيمِ إِلَى أَسْفَلِ سُفْلٍ ḍamme ve kesr-i sīn-i mühmele ile żıdd-ı ʿulüvv. Yaʿnī mefātīḥ-i mīhen insānı farż ve nāfileden işġāl ve sāliki ṭarīḳ-i müstaḳīme istiḳāmetden ṣoñra irtikāb-ı fiʿl-i ẕemīm sebebiyle menzil-i ḳubḥa iʿāde-i vird etmesi nezdīk-ter oldu. Āyet-i لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ. ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَافِلِينَ[525] kerīmesine īmā buyurur.

وَلَوْ أَرَادَ اللَّهُ بِالْإِنْسَانِ خَيْرًا intifāʾen medḫūlü muḳteżıyye *lev* ile īrād-ı muṣannif *insān* lafẓıyla nefsini murād edip īrād-ı *lev, taḥassuran ve teʾessüfen li'l-istidlāli bi-ġālibi ḥālihī*[526] olur.

---

[522] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâʾ*, 1/26.

[523] "Makālîd kelimesi, lafzî olarak miḳled, miḳlâd veya iḳlîd kelimelerinin çoğuludur. Kâdî'nın tefsirinde ise bu kelimenin, 'Ona ikram ettiğinde takdim ettiğin bir şey' anlamında taḳlîdin çoğulu olduğu belirtilmiştir." Safevî, *Şerhu'ş-Şifâ* (Veliyyüddin Efendi Koleksiyonu, 690), 16a.

[524] "Hâkim tayin edilen kimse, bıçaksız boğazlanmış gibidir." İbn Hanbel, II, 230.

[525] Tîn 95/4-5: "Biz, gerçekten insanı en güzel bir biçimde yarattık. Sonra onu, aşağıların aşağısına indirdik."

[526] "Onun hâlinin geneline bakarak pişmanlık ve esef duyma." Safevî, *Şerhu'ş-Şifâ* (Veliyyüddin Efendi Koleksiyonu, 690), 16b.

Veyā muṭlaḳ taʿlīḳde istiʿmāl-i *lev* kemāl-i ḳılleti müşʿir ola. İmdi iştiġāl-i meẕkūr maḥtūm ve ʿale'l-ʿumūm olmadığın işāret buyurup demek olur ki cins-i insāndan bir ferde taḥṣīl-i kemāl ve taḥsīn-i meʾāle irāde-i ʿaliyye-i Perverdigārı taʿalluḳ etse. Baʿżı nüsḫada *bi-ʿabdihī ḫayran* vārid olmuşdur.[527]

لَجَعَلَ شُغْلَهُ وَهَمَّهُ كُلَّهُ Īzed-i Müteʿāl celle celāluhū ol kimesneniñ her ḳaṣd u iʿtināşını ṣarf eder.

فِيمَا *hemmehū* müteʿallıkdır.

يَحمد غَدًا ṣīġa-i maʿlūmla.

أو يُذَمُّ مَحلُّهُ feṭḥ-i ḥā'-i mühmele ile ve kesri daḫı cā'izdir.

Ve'l-ḥāṣıl: Ḳarīn-i saʿādet buyurduġu bendesin ferdā maḥmūd olan emr-i memdūḥla muḳayyed ve meẕmūmdan müctenib ḳılar.

فَلَيْسَ ثَمَّ feṭḥ-i müşelleşe ve teşdīd-i mīmle *ey fī mekānin yetaḥaḳḳaḳu ġaden ve hāẕe't-taʿlīlu li-mā sebaḳa.*[528]

سِوَى نَضْرَةِ النَّعِيمِ *ey ḥużūrin niʿmeti* baʿżı nüsḫada *nażrati'n-naʿīmi* vāḳiʿdir, ḥüsn ve behcet maʿnāsına. Ve āyet-i وَإِذَا رَأَيْتَ ثَمَّ رَأَيْتَ نَعِيمًا وَمُلْكًا كَبِيرًا[529] kerīmesine işāretdir.

أَوْ عَذَابِ الْجَحِيمِ şedīdü'l-ḥar olan mekān veyā ism-i dūzaḫdır. *Ve'l-iżāfetü bi'l-maʿnā fī* وَإِنَّ الْفُجَّارَ لَفِى جَحِيمٍ.[530]

[8a] وَلَكَانَ *le-ceʿale* üzere maʿṭūfdur.

عَلَيْهِ żamīr-i ġā'ib ile elzem maʿnāsına şāẕẕen istiʿmāli taṣrīḥ-kerde-i Rażīdir. Yaʿnī anıñ üzerine iştiġāl lāzımdır ve vācibdir.

بِخُوَيْصَتِهِ ḍamm-ı ḫā'-i muʿceme ve feṭḥ-i vāv ve sükūn-ı yā' ile taṣġīr-i ḫāṣṣa, murād ḫāṣṣa-i nefsīdir. Yāḫūd mühimmāt-ı dīniyye ve dünyeviyyeye muḫtaṣṣa olan emirdir. Ve *bi-ḫuvayṣṣati nefsihī* daḫı rivāyet-kerde-i baʿżdır. Baʿżılar murād olunan

[527] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/26.
[528] Safevî, *Şerhu'ş-Şifâ* (Veliyyüddin Efendi Koleksiyonu, 690), 17a.
[529] İnsân Sûresi 76/20: "Orada, görünce (sonsuz) nimetler ve büyük bir mülk (hükümranlık) görürsün."
[530] İnfitâr Sûresi 82/14: "- Şüphesiz, günahkârlar da cehennemdedirler."

mevtdir, demişler. عَلَيْكُمْ اَنْفُسَكُمْ[531] celīlesin īmā ve عَلَيْكَ بِخَاصَّةِ نَفْسِكَ[532] ḥadīşini müşīrdir.

وَاسْتِنْقَاذِ مُهْجَتِهِ ḍamm-ı mīmle. Yaʿnī terk-i menāhī fiʿl-i ferāʾiz ile ʿazābdan rūh ve nefsini istiḫlāṣ üzerine vācib oldu.

وَعَمَلٍ صَالِحٍ يَسْتَزِيدُهُ pes ʿamel-i ṣāliḥ insānı ziyāde-i derece ve teraḳḳī-i menzilete müʾeddī olur.[533]

وَعِلْمٍ نَافِعٍ يُفِيدُهُ ve ʿilm-i şerīf-i şerʿi taʿlīm ve ifādesiyle ġayra muʿallim.

أَوْ يَسْتَفِيدُهُ bi-nefsihī ʿālim olmaġla istifāde veyā müteʿallim olur. ʿİlimden maḳṣūd-ı biʾz-zāt ʿamel olmaġın ʿilim üzere taḳdīmi eḥaḳdır.

جَبَرَ اللَّهُ صَدْعَ قُلُوبِنَا ṭavārıḳ-ı miḥen ve bevārıḳ-ı iḥan iʿtirāsı sebebiyle Cebbār-ı Ẕü'l-Celāl şikeste dillerimizi ṣalāḥ-peẕīr buyurup luṭf-ı bī-pāyān ile ceberi kesr eyleye.

وَغَفَرَ عَظِيمَ ذُنُوبِنَا ol ʿaṭā-pāş ve ḫaṭā-pūş kemāl-i kereminden seyyiʾetimizi maḥv u setr eyleye.

وَجَعَلَ جَمِيعَ اسْتِعْدَادِنَا لِمَعَادِنَا zād-ı rāh-i ʿuḳbā içün tehiyye ve iʿdād etdigimiz menāfiʿ-i aʿmāli merciʿ ve maṣīrde bize ʿāʾid ve fāʾide-mend ḳıla. Āḫiret maḥall-i ʿavd-i rūḥ olmaġın meʿādıyla tesmiye olundu.

وَتوفر دَوَاعِينَا *tuveffiru* ṣīġa-i mużāriʿ-i maʿlūm ile *münāsibün li'l-ātiye,* feṭḥ-i fā ile cümle-i duʿāʾiyyedir.

فِيمَا يُنْجِينَا *incāʾi* veyā *tenciye*den veyā *fī mā yuḫallişunā* maʿnāsına. **Yaʿnī** sermāye-i necāt olur mekāsib ve meṭālibi tekṯīr veyā buʿd-ı ʿani'llāhdan ḫalāṣda dāʿiyyelerimizi tevfīr eyleye.

---

[531] Mâide Sûresi 5/105: "- Ey iman edenler! **Siz kendinizi düzeltin**. Siz doğru yolda olursanız, yoldan sapan kimse size zarar veremez. Hepinizin dönüşü Allah'adır. O zaman Allah, size yaptıklarınızı haber verecektir."

[532] "Kendine (kendi nefsine) odaklan; önce kendini düzelt." Musannef-i İbn Ebi Şeybe, Fiten, 1.

[533] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/27.

وَيُقَرِّبُنَا إِلَى اللهِ زُلْفَى *ḳurben kāmilen ve min ġayri lafẓi'l-fiʿli*[534] mefʿūl-i muṭlaḳdır. Dergāh-ı Ḫudāya taḳarrüb-i ḫāṣṣla taḳrīb eyleye.

وَيُحْظِينَا ḍamm-ı evvel ve kesr-i ẓā-i muʿceme ile bi-maʿne'l-mekānet

بِمَنِّهِ *bā'*, sebebiyye ve *yuḥẓīnā* lafẓına müteʿallıḳdır. Yāḫūd *bā* istişfāʿ ve istiʿṭāf içündür, *bi-ḥayātike* gibi. Yaʿnī Ḫudā-yı Ẕü'l-Minen iḥsān ve keremiyle ḳadrimiz refīʿ ve menziletimiz ʿālī eyleye.

وَلَمَّا نَوَيْتُ ẓarf-ı zamān, ʿāmili cevāb olan *tercemtuhū*dür.

تَقْرِيبَهُ وَدَرَّجْتُ تَبْوِيبَهُ *derrectü* teşdīd-i rā'-i mühmele ile. Ve *tebvīb, mebniyyün li'l-fāʿili evi'l-mefʿūli*[535] maṣdardır. Yaʿnī ʿālem-i vücūdda taṣnīfi taḳrīb murād edip ol muṣannefi ẕā-bāb ḳılmaġla müretteb ve müderrec eyledigim ḥīnde.

وَمَهَّدْتُ تَأْصِيلَهُ teşdīd-i hā ile.

وَخَلَّصْتُ تَفْصِيلَهُ وَانْتَحَيْتُ حَصْرَهُ وتحصيله *inteḥaytu* ḥā'-i mühmele ile *ḳaṣadtu* maʿnāsına ve ḫā'-i muʿceme ve bā'-i muvaḥḥade ile *inteḫāb*dan taṣfiyye maʿnāsınadır. Yaʿnī uṣūl-i müʾellefi temhīd ve teʾsīs ve fuṣūlünü tebyīn ve taʿyīn ve büṭūn-ı ümmehāt-ı evrāḳda cins ü żabṭ ve taḥṣīlini rabṭ-ı ḳayd ḳaṣd ettigim ḥālde.

تَرْجَمْتُهُ cevāb-ı *lemmā*.

بِالشِّفَا kesr-i şīn-i muʿceme ile *fi'l-aṣli* memdūd ve *riʿāyeten li's-secʿi* maḳṣūrdur. *Ve ḳad ecāzū li'n-nāẕiri* **[8b]** *mā-yecūzu li'ş-şāʿiri mine'ż-żarāʾiri.*[536]

وَسَلَّمَ عَلَيْهِ اللهُ صَلَّى الْمُصْطَفَى حُقُوقِ بِتَعْرِيفِ *ve'l-bā'u li's-sebebiyyeti müteʿallıḳun bi'l-maṣdar*dır.[537] **Yaʿnī** Ḥabīb-i Kibriyā ʿaleyhi's-selām ve't-teḥāyā Ḥażretleriniñ ḥuḳūḳunu taʿrīf sebebiyle Şifā ile taʿbīr ve tesmiye ḳıldım. Ḥaḳḳā ki vücūh-ı ẕikr-i Maḥbūbu muḥteviyye şifāʾü'l-ḳulūbdür.

وَحَصَرْتُ الْكَلَامَ فِيه bu kitābda kelām ve peyāmı ḥaṣr u ḳaṣr etdim.

---

[534] Safevî, *Şerhu'ş-Şifâ* (Veliyyüddin Efendi Koleksiyonu, 690), 17b.
[535] Safevî, *Şerhu'ş-Şifâ* (Veliyyüddin Efendi Koleksiyonu, 690), 18a.
[536] "Şairler için caiz kıldıkları zaruretleri nasirler için de caiz kılmışlardır." Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/28.
[537] Safevî, *Şerhu'ş-Şifâ* (Veliyyüddin Efendi Koleksiyonu, 690), 18a.

فِي أَقْسَامٍ أَرْبَعَةٍ baʿżı nüsḫada *erbaʿati aḳsāmin,* meẕkūredir, *beyānün baʿde'l-icmāli.*[538]

الْقِسْمُ الْأَوَّلُ kesr-i ḳāfla naṣīb ve cüzʾ maʿnāsına ammā fetḥle maṣdardır, *ḳasemtu'ş- şey'e ḳasmen.*[539]

فِي تَعْظِيمِ الْعَلِيِّ الْأَعْلَى maṣdarıñ fāʿiline iżāfeti bābındandır.

لِقَدْرِ هَذَا النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ baʿżı nüsḫada *el-kerīm* ziyāde ḳılındı. *Ve'l-evlā vücūdu'l-muṣṭafā.*[540]

قَوْلًا وَفِعْلًا، وَتَوَجَّهَ الكلام فِيهِ ṣīġa-i māżī ile ve maṣdar mübtedā olmaḳ baʿīd degildir ki ḫaberi.[541]

فِي أَرْبَعَةِ أَبْوَابٍ ve mübtedā-yı her kelām-ı mevṣūle bāb tesmiye olunur. Maḳṣūda duḫūl ve şurūʿ bābındandır.

الْبَابُ الْأَوَّلُ ḳısm-ı evvelden bāb-ı pīşīn.

فِي ثَنَائِهِ تَعَالَى عَلَيْهِ وَإِظْهَارِ عَظِيمَ قَدْرِهِ لَدَيْهِ *maʿa murāʿatihī li's-secʿi*[542] *ledeyhi* ile īrād buyurdu. Ve *ledā, ʿinde*den eḫaṣṣdır. *ʿAlā mā ḳālehu'l-naḥaviyyūne* kelime-i *ʿinde, bi-ḥażratihī ve fī mülkihī* maʿnāsın mutażammın ammā maʿnā-yı *ledeyhī* Ḥażrete muḫtaṣdır.[543] **Yaʿnī** Ḥażret-i Ḫallāḳ-ı Cihānı-ı Āferīn cellet ʿaẓametuhū kendü Ḥażretinde Nebiyy-i ʿĀlī-şān Cenābınıñ mertebe-i celīlesin iẓhār ve ẕikr ü şenāsı beyānındadır.

وفيه عشرة فصول bāb-ı meẕkūrda kāmil on faṣl-ı ḥāṣıl.

الْبَابُ الثَّانِي ḳısm-ı evvelden.

فِي تَكْمِيلِهِ تَعَالَى لَهُ الْمَحَاسِنَ cemʿ-i hüsün bi'ḍ-ḍammi ʿalā ḫilāfi'l-ḳıyās.

خَلْقًا feṭḥ-i ḫāʾ-i muʿceme ile.

---

[538] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/28.
[539] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/28.
[540] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/28.
[541] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/28.
[542] "Seciye uygun olarak" Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/28.
[543] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/28.

وَخُلُقًا ḍamm-ı ḫā ve lāmla temyīzāndır. **Yaʿnī** ṣūret ve sīret cihetinden menāḳıb-ı ṣuveriyye ve maʿneviyye-i Ḥażreti Ḥaḳḳ subḥānehū ve teʿālānıñ tekmīli beyānında. Feṭḥ-i ḫāʾ ile ḫalḳ, ḫulḳ üzere taḳdīmi sebḳ-i vücūd-ı behbūdundandır.

وَقِرَانِهِ kesr-i ḳāfla muḳārenet ve cemʿ.

جَمِيعَ الْفَضَائِلِ الدِّينِيَّةِ وَالدُّنْيَوِيَّةِ *cemʿu fażīletin ḫilāfu'n-naḳsi,*[544] *ed-dīniyyeti: el-mensūbeti ilā mā-yudānu bihī,* veyā ṭarīḳat *yaʿni'ş-şerīʿati.*[545] *Ve dünyeviyyetun ʿinde mubāşereti yāʾi'n-nesebiyyeti* ḥaẕf-ı elifledir. Ve dünyā naḳīż-i āḫiret *ve ḳīle mā ʿale'l-ʿarżi maʿa'l- cevvi ve'l-hevā,*[546] *ve fi'n-Nihāyeti ismun li-hāẕihi'l-ḥayāti, müʾenneṯu ednā, ücriyet mecre'l-esmāʾi* veyā *ḳable dāri'l-āḫirati.*[547] Her ḥādiṯe-i dünyā veyā denāʾetinden nāşī tesmiye olundu, demişler. İmdi murād olunan sūd-mend-i uḫrevī olan feżāʾl-i dünyeviyyedir. Ve illā أَنْتُمْ أَعْلَمُ بِأَمْرِ دُنْيَاكُمْ[548] ḫaber-i ṣaḥīḥi umūr-ı düyeviyye-i ġayr-ı nāfiʿada cārī olmuşdur.

نَسَقًا feṭḥateyn ile mütetābiʿan yaʿnī birbirine münāsib ve vech-i niẓām ile.

وَفِيهِ سَبْعَةٌ وَعِشْرُونَ فَصْلًا bi-ḳavl-i Tilimsānī şeş ü bīst faṣıldır. Şāyed terceme-i bābdān faṣla degin mevādd-ı muḥarrereyi bir faṣıl ʿadd etmiş olalar.

الْبَابُ الثَّالِثُ ḳısm-ı evvel-i kitāb üçüncü bāb.

فِيمَا وَرَدَ مِنْ صَحِيحِ الْأَخْبَارِ *ṣaḥīḥ, ʿinde'l-muḥaḳḳiḳīne [min]e'l-muḥaddiṯīne: Me'tteṣale seneduhū bi-naḳli'l-ʿiddi'ż-żābıti ve selime ʿani'ş-şüẕūẕi ve'l-ʿilleti.*[549]

وَمَشْهُورِهَا naḳl-i keṯīr ile şāyiʿ olan aḫbārdır. Yaʿnī Ṣıḥāḥ ve meşhūr āṯār ve eḥādīṯden vürūd eden aḫbār beyānındadır.

[9a] بِتعْظِيمِ قَدْرِهِ عِنْدَ رَبِّهِ وَمَنْزِلَتِهِ *menzilet* mekānet maʿnāsına *bi-taʿẓīmi ḳadrihī* üzere ʿatf-ı tefsīrdir.

---

[544] Cevherî, *es-Sihâh Tâcu'l-Luğa ve Sihâhu'l-'Arabiyye*, 5/1791.
[545] Safevî, *Şerhu'ş-Şifâ* (Veliyyüddin Efendi Koleksiyonu, 690), 18b.
[546] Kelime yazmada "الهوى" imlası ile yazılmıştır. Bu imla ile kelime istek, arzu anlamında kullanılmaktadır. Lakin metinde "الهواء" imlasına ile yazılan hava anlamındaki kelime anlama bağlama uygun düşmektedir. Dolayısı ile bu kelimenin imlasının yanlış olduğu düşünülmektedir.
[547] Safevî, *Şerhu'ş-Şifâ* (Veliyyüddin Efendi Koleksiyonu, 690), 18b.
[548] "Siz dünyanızın işini daha İyi bilirsiniz!" Müslim, Fadâil, 141.
[549] Safevî, *Şerhu'ş-Şifâ* (Veliyyüddin Efendi Koleksiyonu, 690), 19a.

وَمَا خَصَّهُ بِهِ فِي الدَّارَيْنِ مِنْ كَرَامَتِهِ baʿżı ḫaṣāʾişden iḫtirāzdır ki ẓuhūr-ı küllī ile ẓāhir olmaya. Baʿżı aḥkām-ı ferʿiyye-i cüzʾiyye emṯāli *ve in kāne kullu ẕālike min bābi't-tekrīmi*[550]. **Yaʿnī** Müheymin-i lā-Yezāl Nebiyy-i bī-miṯāle dünyā ve ʿuḳbāda beyne'n-nās ṭurran niçe ḫaṣāyiṣ ile tekrīm ve taḫṣīṣ buyurduġu mükerremāt beyānındadır.

وَفِيهِ اثْنَا عَشَرَ فَصْلًا *ke-ẕā fi'n-nüsaḫi küllihā.*[551] Lākin dürc-i bāb-ı ṯāliṯde mücderic olan on beş faṣıldır. Şāyed iṯnā ʿaşer ile ile fuṣūl-i mühimme murād eyleyip ziyāde-i ṯāliṯe *tekmiletun le-hā* olmaḳ teʾvīl-kerde-i Tilimsānīdir.

الْبَابُ الرَّابِعُ ḳısm-ı evvelden bāb-ı çehārüm.

فِيمَا أَظْهَرَهُ اللَّهُ تَعَالَى عَلَى يَدَيْهِ *ey bi-sebebihī*[552] iẓhār ẓuhūrdan kināyedir fiʿil-i Ḥażretden olsun olmasın.

مِنَ الْآيَاتِ ḫavārıḳ-ı ʿādāt olan ʿalāmāt ki muʿcizeden eʿamdır. *Āyāt* daḫı ʿinde daʿve'n-nübüvvet olsun olmasın yeksāndır.

وَالْمُعْجِزَاتِ *teḥaddī*ye muḫtaṣṣadır.[553]

وَشَرَّفَهُ بِهِ مِنَ الْخَصَائِصِ وَالْكَرَامَاتِ daḫı ḫaṣāʾiṣ ve kerāmātdan tekrīm buyurduġu teşrīfātı mübeyyendir. Taʿmīm baʿde taḫṣīṣ olur. ʿİbārāt-ı meẕkūre bāb-ı ṯāliṯde mürūr eden *ve mā ḫaṣṣahū bihī* ʿibārātınıñ ʿaynı ve iştirāk-ı mā-beyn ise ġayr-ı memdūḥ olduġu nümāyāndır. İmdi muṣannif ʿaleyhi'r-raḥme her mevżuʿda beyān-ı sābıḳı murād edip bāb-ı ṯāliṯde nübüvvet ḳaṣd olunmayıp faḳaṭ ʿalāmāt-ı nübüvvet olan kerāmātı beyān ve bāb-ı ṯānīde iṯbāt-ı nübüvvet kaṣd olunan umūru ʿayān murād buyururlar.

وَفِيهِ ثَلَاثُونَ فَصْلًا bu bābda daḫı otuz faṣıl mevcūddur.

الْقِسْمُ الثَّانِي: فِيمَا يَجِبُ عَلَى الْأَنَامِ *enām* ke-seḥāb ḫalḳ veyā cin ve ins *ev kullu mā ʿalā vechi'l-ʿarżi ke-ẕā fi'l-Ḳāmūsi*[554]. Bu maḳāmda ins ü cin veyā cemīʿ-i ḫalḳ murād olunur.

---

[550] "Bütün bunlar, ikram göstermek babından olsa da." Safevî, *Şerhu'ş-Şifâ* (Veliyyüddin Efendi Koleksiyonu, 690), 19a.

[551] "*Şifâ*'nın tüm nüshalarında böyledir." Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 1/95; Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ*, 1/29.

[552] "Onun vasıtasıyla." Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ*, 1/29.

[553] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ*, 1/29.

[554] "Ya da *Kâmus*'da belirtildiği gibi yeryüzündeki her şey."Safevî, *Şerhu'ş-Şifâ* (Veliyyüddin Efendi Koleksiyonu, 690), 19b; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, 1077–1078.

مِنْ حُقُوقِهِ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ وَيَتَرَتَّبُ الْقَوْلُ فِيهِ مِنْ أَرْبَعَةِ أَبْوَابٍ yaʿnī maḫlūḳātdan her ferd üzere vācib olan ḥuḳūḳ-ı Sulṭān-ı Kevneyni beyānda kelām çār bāb üzere temekkün ve tevaḳḳuf eder.

الْبَابُ الْأَوَّلُ: فِي فَرْضِ الْإِيمَانِ بِهِ iżāfet-i beyāniyyedir.

وَوُجُوبِ طَاعَتِهِ وَاتِّبَاعِ سُنَّتِهِ yaʿnī cemīʿ-i aʿyān üzere ol Ḥażrete īmān farż-ı ʿayn ve sāʾir evāmir ve nevāhīde o Ṣulṭāna iṭāʿat ve ṭarīḳat-i ʿaliyyesine mütābaʿat vācib olduġun beyān eder.

وَفِيهِ خَمْسَةُ فُصُولٍ bu bāb penç faṣlı cāmiʿdir.

الْبَابُ الثَّانِي ḳısm-ı düvvümden ikinci bāb.

فِي لُزُومِ مَحَبَّتِهِ وَمُنَاصَحَتِهِ Ḥażret-i Habīb-i Yezdāna müṣādaḳat ve muvāfaḳat ve lüzūm-ı muḫālaṣat beyānındadır.

وَفِيهِ سِتَّةُ فصول belki penç faṣl-ı pür-uṣūldür.

الباب الثالث: فِي تَعْظِيمِ أَمْرِهِ وَلُزُومِ تَوْقِيرِهِ وَبِرِّهِ ḳısm-ı s̱ānīden bāb-ı süvvüm. Ol Nebiyy-i z̤ī-şānıñ şān-ı ʿālīsine tevḳīr u iḥtirām ve iḥsānına taʿẓīm u ikrām beyānındadır.

وَفِيهِ سَبْعَةُ فُصُولٍ *bel sittetun.*

الْبَابُ الرَّابِعُ: فِي حُكْمِ الصَّلَاةِ عَلَيْهِ وَالتَّسْلِيمِ وَفَرْضِ ذَلِكَ وَفَضِيلَتِهِ ḳısm-ı s̱ānīden bāb-ı çehārüm. Resūl-i Muḥterem ve Nebiyy-i Mükerrem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem Ḥażretine keyfiyyet-i ṣalāt ü selām ve farż ve s̱evāb-ı *mā z̤ukira*[555] beyānındadır.

وَفِيهِ عَشَرَةُ فُصُولٍ *bel tisʿatun.*[556]

الْقِسْمُ الثَّالِثُ فِيمَا يَسْتَحِيلُ فِي حَقِّهِ yaʿnī Ẕāt-ı Nübüvvet-meʾābına ʿaḳlen ve naḳlen vücūdu mümkün olmayan umūr.

وَمَا يَجُوزُ عَلَيْهِ شَرْعًا

[555] "zikredilen." Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/29.
[556] "Aksine dokuz (fasıl)."Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/29.

[9b] وَمَا يَمْتَنِعُ وَيَصِحُّ مِنَ الْأُمُورِ الْبَشَرِيَّةِ أَنْ يضاف اليه ḳavlen ve fiʿlen ve mā-yecūzu ʿaleyh olan umūr daḫı neş'et-i insānīde eşeri ẓāhir ve umūru dünyāya müteʿallıḳa eşyādan Ẕāt-ı Şerīfine iżāfe ve isnādı ṣaḥīḥ veyā mümteniʿ olan aḥkāmı beyān eder.

وَهَذَا القِسْمُ أَكْرَمَكَ اللَّهُ *beyne'l-mübtede'i ve ḫaberihī* cümle-i iʿtirāżiyye ki muḫāṭaba duʿā murād eder.[557]

هُوَ سِرُّ الْكِتَابِ yaʿnī ḳısm-ı sālis lübb-i lübāb ve ḫülāṣa-i kitābdır.

وَلُبَابُ ثَمَرَةِ هَذِهِ الْأَبْوَابِ ve zübde-i semār-ı ebvābdır.

وَمَا قَبْلَهُ كَالْقَوَاعِدِ cemʿ-i ḳāʿide esās maʿnāsına. **Yaʿnī** dü ḳısm-ı pīşīn ḳısm-ı sāliṣe ḳavānīn-i külliyyeden menḳūlāt ve maʿḳūlātda esās-āsādır.

وَالتَّمْهِيدَاتِ وَالدَّلَائِلِ عَلَى مَا نُورِدُهُ فِيهِ مِنَ النُّكَتِ الْبَيِّنَاتِ şān-ı risāletde vācib ve müsteḥab ve mübāḥ ve muḥarrem leṭāyif ve iżaḥātdan īrād eylediğimiz meʿānī üzere ḳısm-ı sālis maḳsūd-ı bi'z-zāt ve evvel ve sānī aña temhīdāt ve edille-i ʿaḳliyye ve naḳliyye meṣābesindedir.

وَهُوَ الْحَاكِمُ عَلَى مَا بَعْدَهُ وَالْمُنْجِزُ muḫaffefen ṣīġa-i fāʿil ile.

مِنْ غَرَضِ هَذَا التَّأْلِيفِ وَعْدَهُ ḳısm-ı sālis hem-çünān ḳısm-ı aḫīre mutaṣarıf ve żābiṭdir. Vaḳṭā muṣannif teʾlīf-i müfīd ile vaʿad buyurup indirāc-ı hāze'l-ḳısım ile *mā vaʿade* ḥuṣūl-pezīr olmaġın incāz-ı vaʿde bāʿiṣ oldu.

وَعِنْدَ التَّقَصِّي ḳāf ve ṣād-ı mühmele ile tetebbuʿ maʿnāsına.

لِمَوْعِدَتِهِ feṭḥ-i mīm ve kesr-i ʿayn-ı mühmele ve tāʾ ile ism-i zamān ve mekānda maḳṣad ṣaḥīḥ ise de murād maṣdardır. *Ve ḳīle'l-mevʿidetu ismun li'l-ʿideti.*[558]

وَالتَّقَصِّي fā ve ṣād-ı mühmele ile taḫalluṣ maʿnāsına.

عَنْ عُهْدَتِهِ *ityānun bi-me'ltezeme min ışlāḥihī*[559] żamīrān ḳısm-ı sāliṣe rāciʿāndır.

يَشْرَقُ feṭḥ-i yā ve rāʾ-i mühmele ile *yeżīḳu* maʿnāsına.

---

[557] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/29.
[558] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 30.
[559] Safevî, *Şerhu'ş-Şifâ* (Veliyyüddin Efendi Koleksiyonu, 690), 21a.

صَدْرُ الْعَدُوِّ اللَّعِينِ *ey el-melʿūn* murād cins-i cin veyā İblīs-i laʿīn

وَيُشْرِقُ ḍamm-ı evvel ve kesr-i rāʾ-i mühmele ile *ke-yukrimu* lāzımdır.

قَلْبُ الْمُؤْمِنِ بِالْيَقِينِ

Ḥāṣıl-ı kelām: Emr-i mevʿūdu istiḳṣā ve tetebbuʿ ve emr-i mültezemi ityāndan ve taḫalluṣ-ı ḥīnde cinsinde dil-i düşmen-i teng ve beyān-ı edille birle ḳatʿan ve yaḳīnen ḳalb-i müʾmin müstenīr ve şūḫ ve tünüg olur. Bi'l-yaḳīn ḳaydıyla münāfiḳīn ḫāric ez-taʿrīfdir. Ve kelāmda tecnīs-i taḥrīf bāhirdir.[560]

وَتَمْلأُ انواره جَوَانِح صَدْرِهِ fetḥ-i cīm ve kesr-i nūnla cemʿ-i cāniḥa *taḥte't-terāʾibi mimmā yeli'ṣ-ṣadra* olan ażlāʿ.[561] Yaʿnī envār-ı yaḳīn ve cevānib-i sīneyi pür-nūr ve iḥāṭa eder.

وَيَقْدُرُ ḍamm-ı dāl-i mühmele ile *ey yaʿẓimu.*

الْعَاقِلُ ʿayn-ı mühmele ve ḳāfla. Ve baʿżı nüsḫada muʿceme ve fā ile.

النَّبِيِّ حَقَّ قَدْرِهِ yaʿnī Ḥaḳḳ ʿaẓamet-i nübüvvet-meʾābı ʿāḳil iʿẓām eder.

فَمَبْلَغُ الْعِلْمِ فيه أَنَّهُ بَشَرٌ وَأَنَّهُ خَيْرُ خَلْقِ اللهِ كُلِّهِم[562]

Ve li-ẕā baʿżu'l-ʿārifīn buyurmuşlar ki: *el-Ḫalḳu ʿarafu'llāhe ve mā ʿarafū Muḥammeden ṣāllallāhu ʿaleyhi ve selleme.*[563]

وَيَتَحَرَّرُ الْكَلَامُ فِيهِ فِي بَابَيْنِ *ey yeteḫallaṣu.*[564]

الْبَابُ الْأَوَّلُ: فِيمَا يَخْتَصُّ بِالْأُمُورِ الدِّينِيَّةِ وَيَتَشَبَّثُ بِهِ الْقَوْلُ فِي الْعِصْمَةِ teşebbüṣ; taʿalluḳ ve ʿişmet; luġatde menʿ ve ʿörfen ẕenb üzere ʿadem-i ḫalḳ-ı ḳudret veyā ʿadem-i ḫalḳ-ı ẕenb. *Ḳāle'ş-şāriḥu ʿAliyyuni'l-Ḳāriyyu: "Hiye ḫalḳu'llāhi'l-imtināʿa mine'l-maʿṣiyeti."*[565]

وَفِيهِ سِتَّةَ عَشَرَ فصلا bi-lā iʿtirāż aṣlen.

---

[560] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/30.

[561] Safevî, *Şerhu'ş-Şifâ* (Veliyyüddin Efendi Koleksiyonu, 690), 21a.

[562] "İlim onun hakkında yalnızca beşer olduğunu söyler, fakat o, Allah'ın tüm yaratıklarının en hayırlısıdır." Beyit Bûsîrî'ye isnat edilmiştir bkz. Ebû Muhammed Zekiyyüddîn Abdülazîm b. Abdilkavî el-Münzirî, *et-Terğîb ve't-terhîb mine'l-hadîsi'ş-şerîf* (Kahire: Mektebetu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1968), 1/365.

[563] "Bu sebeple bazı arifler insanlar Allah'ı tanıdılar, fakat Muhammed'i (sav) tam olarak tanımadılar, demiştir. " Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/30.

[564] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/30.

[565] "Şârih Ali el-Kârî şöyle demiştir: Bu, Allah'ın masiyetten kaçınmayı yaratmasıdır." Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/30.

وَالْبَابُ الثَّانِي ḳısm-ı sālişden bāb-ı düvvüm.

فِي أَحْوَالِهِ الدُّنْيَوِيَّةِ وَمَا يَجُوزُ طُرُوُّهُ ḍammeteyn ve sükūnla ve vāv ve hemze ile daḫı teşdīd-i vāvla **[10a]** mervī ʿarūż ve ḥudūş maʿnāsına.

عَلَيْهِ مِنَ الْأَعْرَاضِ الْبَشَرِيَّةِ cemʿ-i ʿaraż bi-fetḥateyn maraż ve sehv ve nisyāndan insāna ʿārıż olan ʿilel. **Yaʿnī** Ḥażret-i ḳāfile-sālār-ı nübüvvetiñ aḥvāl-i dünyeviyye ve ʿavārıż-ı insāniyyeden ḥudūş ve vuḳūʿu cāʾiz olan umūruñ beyānındadır.

وَفِيهِ تِسْعَةُ فُصُولٍ (الْقِسْمُ الرَّابِعُ) فِي تَصَرُّفِ وُجُوهِ الْأَحْكَامِ عَلَى مَنْ تَنَقَّصَهُ *ʿalā mutaʿallıḳın bi'l-aḥkāmi ev bi-maʿnā ilā* veyā ḥāldir.[566]

أَوْ سَبَّهُ taḫṣīṣ baʿde taʿmīm, *şeteme* maʿnāsına. **Yaʿnī** ḳısm-ı çehārüm şān-ı risālet-meʾāba ʿadd-ı naḳṣ ve şetm ü şeyn veyā naḳṣı mütaẓammın kelāmla tekellüm edenler aḥkāmıñ tebyīn ve tenvīʿ beyānındadır.

عَلَيْهِ السَّلَامُ sāʾir enbiyāʾ-i fiḫam daḫı bu maʿnāda mütesāviyyetü'l-aḳdāmdır.

وَيَنْقَسِمُ الْكَلَامُ فِيهِ فِي بَابَيْنِ *fī* bi-maʿnā *ilā.*

الْبَابُ الْأَوَّلُ: فِي بَيَانِ مَا هُوَ فِي حَقِّهِ سَبٌّ وَنَقْصٌ taʿmīm baʿde taḫṣīṣ.

مِنْ تَعْرِيضٍ أَوْ نَصٍّ *naṣṣ, ʿaleyhi iẕā ʿayyenehū, ve ʿarraża iẕā lem-yeẕkuruhū manṣūṣan ʿaleyhi, bel yufhemu el-ġarażu bi-ḳarīneti'l-ḥāli.*[567] Yaʿnī ol Ḥażret ḥaḳḳında kināye ve telvīh birle veyā zāhir ve taṣrīḥ birle sebb ü naḳṣ edenlerin aḥvāl-i nekbet-i meʾālleri beyānındadır.

وَفِيهِ عَشَرَةُ فُصُولٍ *bel tisʿa.*[568]

الْبَابُ الثَّانِي: فِي حُكْمِ شَانِئِهِ baʿde'n-nūn hemzeyle *mubaġġażun ve muḳabbeḥun.*

وَمُؤْذِيهِ hemze ile ve ibdāli cāʾizdir. Mā-ḳabl ve mā-baʿdinden eḫaṣṣdır *ey yeżurruhū.*

---

[566] Safevî, *Şerhu'ş-Şifâ* (Veliyyüddin Efendi Koleksiyonu, 690), 21b.

[567] "Bir şeyi belirgin kıldığında nas yapmış olur; açıkça zikretmediğinde ise ima etmiş sayılır. Bu durumda maksat, hâlin delâletiyle anlaşılır." Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/31.

[568] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/31.

وَمُنْتَقِصِهِ وَعُقُوبَتِهِ وَذِكْرِ اسْتِتَابَتِهِ ʿuḳūbetihī, ḥükm üzere maʿṭūfdur. **Yaʿnī** Cenāb-ı Faḫr-ı Risālete buġż ve eẕā ve naḳṣ ve cefā edenlerin ḥükmünde ve muʿaccelen dünyāda ʿuḳūbet ve tertīb-i cezāları nefyen ve iṡbāten istitābe yaʿnī ṭaleb ve tevbeleri ḥükmündedir.

وَالصَّلَوةِ عَلَيْهِ وَوِرَاثَتِهِ ve ol gürūh-ı ḫāsirīn üzere namāz-ı cenāze ve müslim andan ve anlar müslimden emr-i mīrāṡda vech-i tevārüṡlerin beyān eder.

وَفِيهِ عَشَرَةُ فُصُولٍ uṣūl-i nüsaḫda bu vecihle mażbūṭ ammā mevcūd olan penç faṣıldır.

وَخَتَمْنَاهُ بِبَابٍ ثَالِثٍ جَعَلْنَاهُ تَكْمِلَةً لِهَذِهِ الْمَسْأَلَةِ، وَوَصْلَةً ḍamm-ı vāvla *tavṣīlen* demekdir.

لِلْبَابَيْنِ اللَّذَيْنِ قَبْلَهُ ḳısm-ı rābiʿi bāb-ı āḫirle ḫatm ve mesāʾil-i ḳısma münāsib olmaġın ebvāb-ı pīşīne tekmile ve tavṣīl ḳıldık.

فِي حُكْمِ مَنْ سَبَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ وَرُسُلَهُ وَمَلَائِكَتَهُ وَكُتُبَهُ وَآلَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَصَحْبَهُ *fī ḥükm, bābin sāliṣin* lafżına müteʿallıḳdır. Ḥażret-i Bārī Teʿālā *şeʾnuhū ʿammā yeḳūlu'ẓ-ẓālimūne.* Ve ḥükm-i sābb-ı enbiyā ve ferişteġān ve kütüb-i münzele ve ehl-i beyt ve āl ü ʿıyāl ve aṣḥāb-ı bā-ṣafā umūmen ev ḫuṣūṣan ḥükmünde bāb-ı sāliṣ ile ḫatm-i kelām eyledik.

وَاخْتُصِرَ الْكَلَامُ ṣīġa-i māżī-i mechūlle. Baʿżı nüsḫada ṣīġa-i mütekellim ile ve mużāriʿ-i maʿrūf daḫı mervīdir.

فِي خَمْسَةِ فُصُولٍ belki ʿaşere-i kāmiledir.

وَبِتَمَامِهَا ḳısm-ı rābiʿden bāb-ı sāliṣ fuṣūlünü itmāmla.

يَنْتَجِزُ الْكِتَاب iftiʿāl veyā tefaʿʿulden. Yaʿnī kitāb münḳażī ve müntehī olur.

وَتَتِمُّ الْأَقْسَامُ وَالْأَبْوَابُ aḳsām erbaʿa ve ebvāb ṣelāṡete ʿaşere tekmīl ḳılınır.

وَتلُوحُ فِي غُرَّةِ الْإِيمَانِ لُمْعَةٌ مُنِيرَةٌ *lumʿa* ḍamm-ı lāmla ḳıṭʿa ve *telūḥu* fiʿil-i lāzımına fāʿildir. Yaʿnī beyāż cebhe ve muḳaddeme-i ṭalʿat-i īmān bir ḳıṭʿa-i münevvere-i lāyıḥa ve nūr-feşān olur.

وَفِي تَاجِ التَّرَاجِمِ *tāc* iklīl ve dīhem. Ve *terācim* kesr-i cīmle cemʿ-i terceme ʿalā mā ḳālehu't-Tilimssāniyyu emmā *Nihāye*de cemʿ-i tercümān.

دُرَّةٌ خَطِيرَةٌ ḫāʾ-i muʿceme **[10b]** baʿdehā mühmele ile bir cevhere-i nefīse veyā bir dürr-i girān-ḳadrdir. *Lumʿa* ve *durra* refʿle fāʿiller veyā ḥāliyetle manṣūblardır. Ve *terācim*

kütüb-i mütercime tāc-ı şāhāna teşbīh olunup muṣannif ʿaleyhi'r-raḥme kitābını dürre-i fāḫireye temşīl eder ki tāc-ı pür-ibtihāc ol dürr-i girān-māye ile mübtehic ve zībendedir. Yāḫūd terācimden murād ʿulemā ve tīcān-ı kütüb ola. Veyā tāc-ı kütüb kitābu'llāh olup kitāb-ı merḳūm kitābu'llāhı iṣbāt ve taṣdīḳ birle pür-zīb ḳılar.

تُزِيحُ istiʾnāf-ı muʿayyen veyā cümle-i ḥāliyyedir. İzāḥatidan izālet maʿnāsına.

كُلَّ لَبْسٍ fetḥ-i lām ve sükūn-ı bāʾ-i muvaḥḥade ile. **Yaʿnī** ol lumʿa ve dürre şān-ı şeref-meʾāb-ı nübüvvetden işkāl ve iştibāhı izāle eder.

وَتُوَضِّحُ كُلَّ تَخْمِينٍ وَحَدْسٍ *et-taḫmīnu luġaten el-ḳavlu bi'l-ḥadsi ve'l-vehmi. Ve'l-ḥadsu, ez-ẓannu ve't-taḫmīnū ve humā bi-maʿne'l-vāḥidin.* Ammā lafẓ-ı *hads* aṣl-ı müʾellefden sāḳıṭ lākin li-temāmi's-secʿ ẕikri lā-büddür. **Yaʿnī** min ġayr-i taḥḳīḳ olan ḳavl-i şekk u vehmi īżāḥ ve iẓhār eder.

وَتَشْفِي صُدُورَ قَوْمٍ مُؤْمِنِينَ *telūḥu* üzere maʿṭūfdur. Baʿżı nüsḫada ḥaẕf-ı yā ile īrād iḳtibāṣ veyā ḳaṣd-ı tilāveti murād olur. **Yaʿnī** sīne-i pür-sekīne-i ehl-i īmāna maraż-ı cehlden ḫalāṣ birle şifādād olur.

وَتَصْدَعُ بِالْحَقِّ فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ[569] ḳavl-i şerīfine īmā eder.

وَتُعْرِضُ عَنِ الْجَاهِلِينَ **yaʿnī** ḥaḳla ichār ve ḥaḳḳı izḥār ve cāhillerden iʿrāż ile.

وَبِاللَّهِ *esteʿīn* ḳavline müteʿallıḳdır. İhtimāmen ev ḥasran taḳdīm olundu. [570]

لَا إِلَهَ *lā maʿbūde bi-Ḥaḳḳin mevcūdun.*[571]

سِوَاهُ *ey ġayruhū* cümle-i muʿteriża-i ḥāliyyedir.[572]

أَسْتَعِينُ *ey uṭlubi'l-maʿūnete lā bi-ġayrihī mine'l-maḫlūḳīne.*[573] *Ve hāẕā āvānu'ş-şurūʿi fi'l-maḳṣūdi. Bi-tevfīḳi'l-maʿbūdi'l-maḥmūdi.*[574]

---

[569] Hicr Sûresi 15/94: "**Ey Muhammed! Şimdi sen, sana emrolunanı açıkça koy** ve Allah'a ortak koşanlara aldırış etme."

[570] Safevî, *Şerhu'ş-Şifâ* (Veliyyüddin Efendi Koleksiyonu, 690), 23a.

[571] "Hakkıyla mevcut olan bir mabûd yoktur." Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/32.

[572] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/32.

[573] "Allah'tan yardım isterim, yaratılmışlardan değil." Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/32.

[574] Safevî, *Şerhu'ş-Şifâ* (Veliyyüddin Efendi Koleksiyonu, 690), 23b.

EL-ḲISMÜ'L-EVVEL

فِي تَعْظِيمِ الْعَلِيِّ الأَعْلَى لِقَدْرِ مُصْتَفَى قَوْلًا وَفِعْلًا ḳısm-ı evvel Ḥażret-i Mevlā celle ve ʿalā nebiyy-i muḫtār ve müctebā Ḥażretleriniñ şān-ı ʿaẓīmini āyāt-ı kerīme ve muʿcizāt-ı ʿamīme ile terfīʿ ve teclīl buyurduġu umūruñ beyānındadır. *Ḳavlen ve fiʿlen* nezʿ-i ḫafiżıyet.

قَالَ الْقَاضِي الْإِمَامُ baʿżı nüsḫada *ḳāle'l-faḳīhu.*

أَبُو الْفَضْلَ رَحِمَهُ اللَّه ġayrıñ kelāmından mülḥaḳ olmaġı müşʿirdir. Ammā nüsaḫ-ı ṣaḥīḥada *veffeḳahu'llāhu ve seddedehū* vürūdu kelām-ı müʾellif olduġun muḳteżıyyedir. Lākin vaṣf-ı imām mülāyim- i maḳām olmaz. [575]

لَاخَفَاءَ عَلَى مَنْ مَارَسَ شَيْئًا مِنَ الْعِلْم **Yaʿnī** ʿilmdem endek maʿlūmāta mümārese ve mülāzemet eden kimesne üzere ḫafī ve pūşīde degildir.

أَوْ خُصَّ ṣīġa-i mecḥūlle.

بِأَدْنَى لَمْحَةٍ feṯḥ-i lāmla bināʾ-i merredir. *Bi-ednā laḥẓatin* daḫı mervīdir.

مِنْ فَهْمٍ *muḥallen bi-el*[576] vürūdu vāḳiʿdir. **Yaʿnī** fehm ü ʿirfāndan şeyʾ-i mā naẓara-i ḫafiyye ile beyne'l-ʿavām taḫṣīṣ ḳılınan kimesneye nihān degildir.

بِتَعْظِيمِ اللَّهِ تَعَالَى قَدْرَ نَبِيِّنَا عَلَيْهِ السَّلاَمَ bāʾ-i ẓarfiyyet ile *lā ḫafāʾe* lafẓına müteʿallık. Ve *ḳadr* mefʿūliyyet birle manṣūbdur. Mertebe-i Nebiyy-i Muḫteremi Ḥakk Teʿālānıñ tebcīl ve taʿẓīmi ḫuṣūṣunda.

وخُصُوصِهِ إِيَّاهُ بِفَضَائِلَ وَمَحَاسِنَ وَمَنَاقِبَ ve Ḥabībine taḫṣīṣ buyurduġu bisyārī-i kerāmāt ve aḫlāḳ-ı mükerremāt ve muʿcizāt-ı mükemmelāt ve muḥassenāt-ı ʿilmiyye ve ʿameliyye ki.

لَا تَنْضَبِطُ *li-keṯreti tefāṣīlihā* taḫte'l-ʿibāre cemʿ ve żabṭ olunmaz.[577]

لِزِمَامٍ kesr-i zāy-ı muʿceme ile *mā-yeşüdde bihī* olan żābıṭa ile. [578]

---

[575] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/33.
[576] "Harf-i harifle birlikte."
[577] Safevî, *Şerhu'ş-Şifâ* (Veliyyüddin Efendi Koleksiyonu, 690), 24b.
[578] Safevî, *Şerhu'ş-Şifâ* (Veliyyüddin Efendi Koleksiyonu, 690), 24b.

وَتَنوِيهِهِ مِنْ عَظِيمِ قَدْرِهِ ʿaṭf ʿale't-taʿẓīm. Ve *min*-i tebʿīżıyye. Ve **[11a]** baʿżı nüsḫada *min ʿaẓīmi ḳadrihī*[579] ve *li-ʿaẓīmi ḳadrihī*[580] vārid olmuşdur.

بِمَا تَكِلُّ fetḥ-i müşennāt ve kesr-i kāf ve teşdīd-i lāmla ʿacz maʿnāsına.

عَنْهُ الْأَلْسِنَةُ وَالْأَقْلَامُ **yaʿnī** beyānda elsine-i insān ve tıbyān-ı beyān ʿācize olduġu umūrla ʿazm-i şān-ı şerīfini terfīʿ buyurmada taʿẓīmāt ve ḫaṣā'iṣ-i Ḥażreti *ke-mā hüve ḥaḳḳuhū*[581] edā ḫayyiz-i imkānda olmadıġı ḫūşe-çīn-i ḫırmen-i faźl ü ʿirfāna nümāyāndır.

فَمِنْهَا مَا صَرَّحَ بِهِ تَعَالَى فِي كِتَابِهِ: وَنَبَّهَ بِهِ عَلَى جَلِيلِ نِصَابِهِ tenbīh taṣrīḥden eʿamdır.

وَأَثْنَى بِهِ عَلَيْهِ مِنْ أَخلَاقِهِ و أَدَابِهِ Yaʿnī ol Mihr-i Cihān-tāb-ı Risālet ʿaleyhi't-teslīm ve't-taḥiyye Ḥażretleriniñ Ḥaḳḳ Teʿālā kitāb-ı celīlinde feżāil-i ʿadīdesin taṣrīḥ ve manṣıb-ı ʿaẓīmi üzerine tenbīh ve evṣāf-ı cibilliye-i bāṭına ve efʿāl-i müstaḥsene-i ẓāhiresiyle ẕikr ü şenā eyledigi envāʿ-ı tekrīmāt ol ḫaṣā'iṣ ve taʿẓīmātdan baʿżdır. İmdi evṣāf ve aḫlāḳ-ı Ḥażretden ẕikr ü şenā vürūduna ḫaber-i laṭīf-i أَدَّبَنِي رَبِّي فَأَحْسَنَ تَأْدِيبِي[582] ḥadīş-i şerīfi müşīr olur.

وَ حَضَّ الْعِبَّادُ ḥā'-i mühmele ve teşdīd-i żād-ı muʿceme ile terġīb maʿnāsına.

عَلَى اِلْزَامِهِ وَ تَقَلُّدِ إِيجَابِهِ taḳallüd ilzāmdan eḫaṣdır. **Yaʿnī** Sulṭān-ı Serīr-i Levlāk ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellemiñ teklīfini ḳabūl ve taḥammül ve raḳabe-i iṭāʿatin raḳabe-i īcāba taḳlīd ve tecemmül etmek üzere ʾibādını ḫaṣṣ ü terġīb eyledi.

فَكَانَ جَلَّ جَلَالُهُ هُوَ الَّذِي تَفَضَّلَ وَ أَوْلَى ثُمَّ طَهَّرَ و زَكَّى ثُمَّ مَدَحَ بِذَلِكَ و أَثْنَى Pes Ferd-i Bī-çūn ʿ*amme nevālühū ve ʿaẓume sulṭānuhū* ol Pādişāh-ı Cihān-āferīndir ki faźl ü cūdundan ol ẕāt-ı behbūda iʿṭā ve iḥsān ve *ḳable ẓuhūri vücūdihī*[583] inʿām ve ikrām eyleyip baʿde-ẕā taḫliyye ve taḥliyye birle taṭhīr ve tezkiyye ve baʿde-mā ẕālikü'l-inʿām ile medḥ ü şenā eyledi. Maʿa-hāẕā kendü aṣār-ı fiʿil ve envār-ı faźlıdır ḥāmid ve maḥmūd ve şāhid ve meşhūd fī cemīʿi meyādīni'l-vücūd Ẕāt-ı Pāk-ı Ẕü'l-celālīdir.

---

[579] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/33.
[580] Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 1/118.
[581] "Hakkettiği gibi."
[582] "Beni Rabbim terbiye etti, ne de güzel terbiye etti."
[583] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/34.

ثَمَّ أَثَابَ عَلَيْهِ الْجَزَاءَ الأَوْفَى baʿde-ez-īn ḥaẓẓ-ı ekber ve cezāʾ-i evfer ile ol Ḥażrete mücāzāt buyurdu. *Cezā'e,* maṣdariyyet veyā mefʿūl-i muṭlaḳ bi-ġayri lafẓihī manṣūbdur. [584]

فَلَهُ الْفَضْلُ بَدْأً وَ عَوْدًا nezʿ-i ḫāfiżiyyet ile manṣūbāndır. Yaʿnī ibtidā ve iʿādede faẓl ve iḥsān *ʿalā vechi'l-ziyādeti ve'l-kemāl* aña şāyāndır.

وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ أَوْلَى وَ أُخْرَى dünyā ve ʿuḳbāda. Baʿżı nüsḫada *vel-ḥamdu ūlā ve uḫrā, faẓl* üzere aṭfla *ey velehu'l-ḥamdu* demekdir. Ve bu maʿnā ūlādan evlā. Ve *ūlā ve uḫrā* ism-i tafḍīl olup taḳdīr-i iżāfetle *ūli'l-ḫamd ve uḫrāhū* demek daḫı cāʾizdir. Ammā ism-i tafṣīl yā muẓāfa veyā mevṣūle veyā muʿarrefetün bi'l-lām olmadıḳca istiʿmāl olunmaz diyenlerin ḳavli وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَخْزَى[585] kerīmesiyle menḳūṣdur. *Allāhumme illā en tuʿtebera fi'l-muḳadderati.* [586]

وَمِنْهَا مَاأَبْرَزَهُ لِلْعِيَانِ kesr-i ʿayınla muʿāyene ve müşāhede. Ve *ibrāz,* iẓhārdır.

مِنْ خَلْقِهِ feṯḥ-i ḫāʾ-i muʿceme ile ve *min* māʾ-i mevṣūleyi beyāndır. Murād şemāʾil-i ẓāhire-i Ḥażret.

عَلَى أَتَمِّ وُجُوهِ الْكَمَالِ و الْجَلَالِ *kemāl*le murād nuʿūt-ı ṣubūtiyye ve *celāl*le ṣıfāt-ı selbiyye. Veyā *kemāl* ṣıfāt-ı luṭf ve cemāl. Ve *celāl* ṣıfāt-ı kahr ve intiḳām ola.

Ḥāsıl-ı kelām: Baʿżı feżāʾil-i mā-lā kelām Seyyidü'l-Enāmı Ḳurʾān-ı tıbyānda ẕikr ü beyān buyurup baʿżısın daḫı ḫalḳ ve īcāddan vech-i ekmel üzere müşāhede içün iẓhār ve ʿıyān eyledi.

وَتَخْصِيصِهِ بِالْمَحَاسِنِ الْجَمِيلَةِ وَ الْأَخْلَاقِ الْحَمِيدَةِ وَ الْمَذَاهِبِ الْكَرِيمَةِ وَ الْفَضَائِلِ الْعَدِيدَةِ *meẕāhib,* cemʿ-i meẕheb ṭarīḳ-i marżiyye. Ve *ʿadīde,* keṯīr maʿnāsınadır *lā mine'l-ʿaded*. **Yaʿnī** ol Server-i **[11b]** Sütūde-şiyem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellemi efʿāl-i ḥasene ve aḥvāl-i maḥmūde-i müstaḥsene ve ṭarīk-i marżiyye ve bī-şümār feżāʾil-i keṯīre ile maḫṣūṣ buyurmaları. *ʿAdīde* maḳāmında *sedīde* olmaḳ mervīdir.

---

[584] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/34.

[585] Fussilet Sûresi 41/16: "Biz de onlara dünya hayatında zillet azabını tattırmak için o mutsuz kara günlerde üzerlerine dondurucu bir rüzgâr gönderdik. **Ahiret azâbı elbette daha rezil edicidir.** Onlara yardım da edilmez."

[586] "Önemli olan, takdir edilenlerin (zikredilmiş olanlar hükmünde) kabul edilmesidir" Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/34.

وَ تأْيِيدِهِ بِالْمُعْجِزَاتِ الْبَاهِرَةِ وَ الْبَرَاهِينِ الْوَاضِحَةِ cemʿ-i *bürhān,* edille-i ẓāhire.

وَ الْكَرَامَاتِ الْبَيِّنَةِ ʿeamm min'el-muʿcizāt. **Yaʿnī** muʿcizāt-ı bāriʿa ve fāyiḳa ve edille-i ẓāhire ve ḫavārıḳ-ı lāyıḥa ile ol Ḥażreti taḳviyet ve teʾyīd ki.

اَلَّتِي شَاهِدَهَا مَنْ عَاصِرهُ وَ رَآهَا مَنْ أَدْرَكَهُ yaʿnī ʿaṣr ü zamān-ı Nübüvvet-meʾābını müşahede ve ḥayāt-ı Ḥażreti müşādefe eden ol kerāmātı muʿayene eyledi.

وَعَلِمَهَا عِلْمَ يَقِينٍ imdi ʿilme'l-yaḳīn bi-şarṭi'l-bürhān, ʿayne'l-yaḳīn bi-ḥükmi'l-beyān, ḥaḳḳe'l-yaḳīn bā-naʿt-ı ʿıyān ḥuṣūl-peẕīr olmaġla; ʿilme'l-yaḳīn aṣḥāb-ı ʿuḳūle ve ʿayne'l-yaḳīn erbāb-ı ʿulūme ve ḥaḳḳe'l-yaḳīn aṣḥābı meʿārife münkeşif olduġu taʿrīf-kerde-i baʿż-ı ʿārifīndir.[587]

مَنْ جَاءَ بَعْدَهُ Ḥażret-i Faḫr-ı Kāʾinātdan ṣoñra etbāʿ ve tābiʿīnden ʿālem-i vücūda teşrīf edenler *şaḥṣan baʿde şaḥṣin ve aṣran baʿde aṣrin*[588] min ġayri şekk ve taḫmīn kerāmāt-ı meẕkūreyi īḳān eyledi.

حَتَّى اِنْتَهَى عِلْمُ حَقِيقَةِ ذَلِكَ إِلَيْنَا وفَاضَتْ أَنْوَارَهُ عَلَيْنَا **yaʿnī** Cenāb-ı Māh-ı Münīr-i Risāletin fī nefsi'l-emr nübüvvet ve kemāline dāʾir māhiyyāt-ı ṣābite ve müteḥaḳḳıḳa ve mevcūde fi'l-ḥaḳīḳa bize bāliġ u resīde ve ol Mihr-i Dıraḥşān-ı Nübüvvete īmān ile üzerimize envār ve aṣārı ber-ziyād ve sebze-zār-ı feyżi demīd oldu.

صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَسْلِيمًا كَثِيرًا حَدَّثَنَا الْقَاضِي الشَّهِيدُ أَبُو عَلِيٍّ الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْحَافِظُ رَحِمَهُ اللَّهُ İmām İbn Sükkeredir ki beş yüz on dörtde cām-ı lebrīz-i şehādeti nūş eyledi *fī ṣaġri Endülüs.*[589]

قِرَاءَةً مِنِّى عَلَيْهِ minvāl-i muḥarrer üzere anlardan peyām-res olduġum ḥadīṣde buyururlar.

حَدَّثَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ الْمُبَارَكَ وعَبْدِ الْجَبَّارِ yaʿnī Ḥammāmī ki ehl-i ḫayr ve kemāl ve ṣalāhdan olduġu *İkmāl*de yād-kerde-i İbn Mākūlādır.

---

[587] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/35.
[588] Safevî, *Şerhu'ş-Şifâ* (Veliyyüddin Efendi Koleksiyonu, 690), 26a.
[589] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/35.

وَ أَبُو الْفَضْلِ أَحْمَدُ بْنُ خَيْرُونَ fetḥ-i muʿceme ve sükūn-ı taḥtiyye ile *memnuʿun mine'ṣ-ṣarfi ve ḳad yuṣarrafu Ḥāfiẓun Baġdādiyyun ve ʿadlün ve mütḳinun*dur[590]. Ḥaṭf[591] tārīḫinde ḥatfe enfihī vefāt eylediler.

قَالا Mübārek ve Aḥmed buyururlar.

أَبُو يَعْلَى الْبَغْدَادِيُّ eṣaḥḥ-ı rivāyet dāl-i ṣāniyye iʿcāmıyladır. *ve illā mühmeleteyni ve muʿcemeteyni ve ihmālu eḥadihimā ve iʿcāmu'l-uḫrā*[592] ile cāʾizdir. Aḥmed bin Abdi'l-Vāḥid, İbn zevci'l-Ḥurre ile maʿrūfdur.

حَدَّثَنَا أَبُو عَلَيٍّ السِّنْجِيُّ kesr-i mühmele ve sükūn-ı nūn ve cīmle belde-i Mervde Sinc ḳaryesine mensūbdur.

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ مَحْبُوبٍ Rivāyet-i Sünen ile meşhūr İmām ebu'l-ʿAbbās el-Maḥbūbī el-Mervezī.

حَدَّثَنَا أَبُو عِيسَى بْنُ سَوْرَةَ fetḥ-i sīn-i mühmele ve sükūn-ı vāv ve rāʾla.

اَلْحَافِظُ ṣāḥibü'l-*Cāmiʿ* İmām Muḥammed Tirmiẕī Ḍarīrdir. *Ve ḳīle vülide ekmehun* mecmaʿ ʿaleyh ṣiḳa olmalarına İmām Ẕehebī şehādet buyururlar. İmām İbn Ḥazm Endülüsī, Tirmiẕī ḥaḳḳında *hüve mechūlün* ḳavline cezm ve iltifāt olunmaz. *Ve lā şekke en techīle't-Tirmiziyye yeżurru'bne ḥażmin ve lā ʿaks.*[593] ʿIṭr[594] tārīḫinde meşāmm-ı cānı şemīm-i būy-ı ecel eyledi.

حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ ṣiḳa ve meʾmūn iki yüz ellide Nīsābūrda curʿa-nūş-ı peymāne-i ecel oldu.

حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ eḥad-i aʿlāmdan Ebū Bekr Ṣanʿānīdir. İki yüz on birde rū-be-rāh-ı cinān oldular.

أَنْبَأَنَا مَعْمَرٌ ke-Caġfer ebū ʿUrve el-Baṣrī. ʿĀlimü'l-Yemen İbn Dāsete ʿaleyhi'r-raḥmedir.

---

[590] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/35.
[591] Kelimenin ebced değeri 97'dir.
[592] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/35.
[593] "İbn Hazm'ın Tirmizi'yi tanımaması İbn Hazm'ın itibarına zarar verir, ancak tersi söz konusu değildir." Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/35.
[594] Kelimenin ebced değeri 279'dur.

[12a] Yüz elli üç sene-i hicriyyesinde ʿömrü resīde-i pāyān olup dār-ı ʿuḳbāya hicret buyurdu.

عَنْ قَتَادَةَ Ebu'l-Ḫaṭṭāb el-Müfessir yüz on yedide Ḳatāde, fetāde-i laḥd olmuşdur.

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِك ibni Mālik ḫādim-i Perġamber-i İns u Cān ʿaleyhi ṣalātu'r-raḥmān ve raḍiye ʿanh'ul-Mennān.

أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أُتِيَ بِالْبُرَاقِ ḍamm-ı muvaḥḥade ve taḫfīf-i rāʾ-i mühmele ile berḳ-āsā sürʿat-i seyrinden nāşī Burāḳ tesmiye olundu. *Ev li-şiddetin berīḳatin* veyā sefīd-fām olduġundan. Ve Burāḳ çāpük-süvārān-ı miżmār-ı seyr-i taḥrīri üzere devābb-ı çerā-gāh-ı cinândan bir çār-pāy-ı lā-mekān-peymādır ki ḥimārdan büzürg ve esterden küçek, yüzü müşābih-i rūy-ı ādemī ve pāyı mānend-i ḳavāʾim-i gāv, sīnesi şebīh-i yāḳūte-i ḥamrā, ẓahrı mümāṩil-i dürre-i beyẓā, ne ẕeker ve ne ünṩā ve müntehā-yı ṭarfına vażʿ-ı ḥāfir ederdi.

لَيْلَةَ أُسْرِيَ بِهِ *bi-maʿnā serā* ve *bā,* taʿdiyye içündür ve hemze deġil. *Ve surā, ke-hudā: seyru ʿāmmeti'l-leyli*[595] *ve fi'n-Nihāyeti ve ġayruhī seyru'l-leyli.*[596] Ve *leyl,* ẓarfdır ve cümle-i māżeviyye-i mechūle iżāfet ile fetḥ üzere mebnīdir.

مُلْجَمًا مُسْرَجًا taḫfīf ile mefʿūllerdir *mine'l-ilcām ve'l-isrāc ḥālān-i muterādifāni ev mütedāḫilāndır.*[597]

فَاسْتَصْعَبَ عَلَيْهِ *eṣʿabe ve ṣaʿube bi-maʿnā ey ṣāra'l-Burāḳu yaʿnī rukūbuhū saʿben ṣallallāhu ʿaleyhi ve selleme ev ṣāre'l-rukūbu saʿben ʿale'l-Burāḳi.*[598] **Yaʿnī** Mükerrem-i mihmān-ı bālāḫāne-i ʿılliyyīn Ḥażretleri miʿrācı şerīfe ʿurūcu şeb-i ḫuceste demde Burāḳ-ı berrāḳ iḫżār ve rikāb-ı şāʿiḳā-i şitāba pāy-ı farḳı, fersā-yı temkin birle süvār olmaḳ murād eyledik de Burāḳ enbīyā-yı pīşīn ṣalla'llāhu aleyhim ecmaʿīn ḥażerātına ṭūl-ı fetret ve buʿd-ı ʿahdinden nāşī bir miḳdār serkeşlik eyledi.

---

[595] Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, 1294.
[596] Safevî, *Şerhu'ş-Şifâ* (Veliyyüddin Efendi Koleksiyonu, 690), 26b.
[597] "Bu iki kelime ilcām ve isrāc masdarlarının ism-i mefulleridir. Bunlar birbirine ya eşdeğer ya da iç içe geçmiş iki durumdur" Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/36.
[598] Safevî, *Şerhu'ş-Şifâ* (Veliyyüddin Efendi Koleksiyonu, 690), 27a.

فَقَالَ لَهُ جِبْرِيلُ on üç vecihle ḳırāʾat olunup çār luġat maʿrūfedir. Lafẓ-ı Süryānī ʿAbdurraḥmān yā ʿAbduʿazīz maʿnāsınadır *ke-mā ṣaḥḥa ʿan ibni ʿAbbās raḍiyallāhu ʿanhümā*.[599] Ve *Īl* ism-i Rabb-i celīl olduġu *Nihāye ve Ḳāmus*da muṣarrahdır.

أَبِمُحَمَّدٍ تَفْعَلُ هَذَا Yā Burāḳ *ke-mā fī rivāyetin.* Ve *tefʿalu* ḫiṭāb-ı meẕkūrla maʿbūṭ süṭūr-ı her nüsaḫ. Ammā ṣīġa-i mechūl-i ġāʾible daḫı vechdir. Ve hemze-i istifhām tevbīḫī ve inkārī.[600]

فَمَا رَكِبَكَ taʿẓīmen lehū ḫiṭāb-ı müẕekker ile.[601] *Taʿlīlun li'l-menʿi'l-mefhūmi mine'stifhāmi'l-inkāriyyi.*[602]

أَحَدٌ أَكْرَمُ *bi'r-refʿi ve'n-naṣbi.*[603]

عَلَى اللَّهِ تَعَالَى مِنْهُ *ve fī rivāyetin fe-vallāhi mā-rakibeke melekun muḳarrabun ve lā nebiyyun murselun efḍale ve lā ekreme ʿalellāhi minhu.*[604] **Yaʿnī** mülāzım-ı rikāb-ı kürsī-peymā olan Emīnü'l-Vaḥy Burāḳdan bu ḥareket-i nāder-berāberi müşāhede eyledikde "Ey Burāk Server-i Enbiyā Muḥammed Muṣṭafā ʿaleyhi ve selleme mi bu cünbiş-i ʿacībeyi iẓhār edersiñ? El-Ḥaẕer bu vaż'-ı nā-pesendden. Zīrā dergāh-ı ẕi'l-Celālde Muḥammedden ekrem ve efḍal bir ferd saña süvār olmadı." deyü leb-cünbān ve tevbīḫ olduḳda.

قَالَ Nebiyy-i Muḥterem veyā Enes-i Mükerrem buyurdu.

فَارْفَضَّ teşdīd-i ḍād-ı muʿceme ile *sāle ve cerā.*

عَرَقًا fāʿilden muḥavvel temyīziyetle manṣūbdur. Ḳaṣd-ı mübālaġa birle ġarḳ-āb-ı ḫaclet olup Burāḳ ʿaraḳ-rīz oldu. *Ḳad ʿalimtu ennehū ke-keẕālike ve ennehū sāhibu'ş-şefāʿati ve innī eḥ uḥibbu en ekūne fī şefāʿatihī*[605] ricāṣıyla ser-fürū bürde-i iʿtiẕār olmuşdur. Ve sübūt-ı ẕālike ḥayvān Behişt içün müstebʿad olmadığı taʿyīn-kerde-i şiḳātdır. **[12b]** Burāk bu temennāyla ʿöẕür-ḫāh olduḳda Ḥażret-i Faḫrü'r-Rusül

[599] Safevî, *Şerhu'ş-Şifâ* (Veliyyüddin Efendi Koleksiyonu, 690), 27b.
[600] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/36.
[601] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/36.
[602] "İnkârî sorudan anlaşılanın men edilmesine yönelik bir gerekçelendirme." Safevî, *Şerhu'ş-Şifâ* (Veliyyüddin Efendi Koleksiyonu, 690), 27b.
[603] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/36.
[604] "Bir rivayete göre: Vallahi, sana ne mukarreb bir melek ne de gönderilmiş bir peygamber binmiştir ki Allah katında ondan daha faziletli ve daha değerli olsun." Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/36.
[605] "Burak, Hz. Peygamberin Allah katında en şerefli ve değerli olduğunu, şefaat sahibi oldunu biliyorum ve şefaatini arzuluyorum, dedi." Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/36.

ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem ḫiṭāb-ı şerīf-i "*Ente fī şefāʿatī*"[606] beşāretiyle ser-iftiḫār Burāḳı hemser-i ʿarş-berīn buyurmuşlardır, *ke-ẕā fī Şerḥi'ş-Şifā li'ṣ-Ṣafevyyi*[607] *ve ʿAliyyü'l-Ḳāriyyi*[608]. İmdi ol dābbe-i humāyūn merkūb-ı her peyġamber veyā iḫtiṣāṣ-ı rukūb-ı Ḥażret-i yeke-süvār-ı meydān-ı lāhūt olmaḳ ve *vāḥidun müşterekun fīhi*[609] veyā müteʿaddid olduġu emr-i iḫtilāfīdir. Pes ḥadīṯ-i laṭīf meẕkūr rukūb-ı enbiyāyı müşʿir olup ser-i ḫayl-i enbiyā ʿaleyhi's-selām ve't-teḥāya cümleden eʿaz ve ekrem olduġun mübeyyendir.

EL-BĀBÜ'l-EVVEL

فِي ثَنَاءِ اللَّهِ تَعَالَى وَإِظْهَارِهِ عَظِيمَ قَدْرِهِ لَدَيْهِ kısm-ı evvelden bāb-ı evvel. Ḥażret-i Pādişāh-ı Cihān-āferīn celle şānuhū dergāh-ı muʿallāsında Ser-defter-i Enbiyā ʿaleyhi't-tehāyā Cenāblarını medḥ ü sitāyiş ve menzilet-i ʿaliyyesini iẓhār buyurduġu umūr-ı ʿaliyye beyānındadır.

اِعْلَمْ أَنَّ فِي كِتَابِ اللَّهِ الْعَزِيزِ آيَاتٍ كَثِيرَةً مُفْصِحَةً بِجَمِيلِ ذِكْرِ الْمُصْطَفَى وَعَدِّ مَحَاسِنِهِ وَتَنْوِيهِ قَدْرِهِ ḫiṭāb-ı ʿāmm veyā ḫāṣdır ki Ḳāḍī ʿaleyhi'r-raḥme sāʾile tenbīh buyurur. **Yaʿnī** bābında nādir ve bī-miṯāl olan kitāb-ı bī-miṯīl Rabb-i Cemīlde Nebiyy-i Muḫtār ve müctebā ẕikr-i cemīl ve taʿdād-ı mekārim-i aḫlāḳ ve refʿ-i şān-ı şerīfini muvażżaḥa ve muṣarraḥa niçe āyāt-ı müfṣıḥa ḫāṣıladır.

اعْتَمَدْنَا مِنْهَا عَلَى مَا ظَهَرَ مَعْنَاهُ وَبَانَ فَحْوَاهُ ʿaṭfu'l-mürādifi ʿale'l-mürādif ḳabīlindendir.[610] *Bāne, ẓahera* lafẓı üzere ʿaṭf. *Ve ḳad yuḫaṣṣu'l-feḥvā bi-mā yufhamu ḳatʿan.*[611] **Yaʿnī** manṭūḳ-ı delālāt ve mefhūm-ı ʿalāmātdan ẓāhire ve mübeyyen olan kemālāt üzere maḳṣūdun bi'ẕ-ẕāt olan āyātıñ ẕikriyle iktifā eyledik.

وَجَمَعْنَا ذَلِكَ فِي عَشَرَةِ فُصُولٍ *mā ẕukire mine'l-uṣūl* on fasla derc ü cemʿ eyledik.

EL-FAṢLÜ'L- EVVEL

Bāb-ı meẕkūreden nevʿ-i evvel.

---

606 "(Ey Burak) Şefaitime nailsin." Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/36.
607 Safevî, *Şerhu'ş-Şifâ* (Veliyyüddin Efendi Koleksiyonu, 690), 28a.
608 Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/36.
609 Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/37.
610 Safevî, *Şerhu'ş-Şifâ* (Veliyyüddin Efendi Koleksiyonu, 690), 28b.
611 "Fehvâ (bir sözün ima ettiği anlam), kesin olarak anlaşılan bir şeyle tahsis edilebilir." Safevî, *Şerhu'ş-Şifâ* (Veliyyüddin Efendi Koleksiyonu, 690), 28b.

فِيمَا جَاءَ مِنْ ذَٰلِكَ مَجِيءَ الْمَدْحِ وَالثَّنَاءِ *mecī* maṣdariyyet üzere manṣūbdur.

تَعْدَادِ الْمَحَاسِنِ fetḥ-i tā' ile. Ve *meḥāsin,* ʿalā ġayri ḳıyās cemʿ-i ḥüsün. **Yaʿnī** aḫlāḳ-ı ḥasene-i Ḫażret tekrārı ve medḥ ü şenā ityānında āyāt-ı beyyinātdan Ḳur'ān-ı ʿaẓīmü'ş-şānda vürūd eden kerāmāt-ı ʿadīde beyānındadır.

كَقَوْلِهِ تَعَالَى (لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ اَنْفُسِكُمْ الآية *bi-temāmihā* عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُفٌ رَحِيم)[612] ḳavl-i dürer-bārına dek. İmdi āyet-i meẕkūre aʿlā-yı şān-ı şeref-meʾāb-ı risāletde cümle-i imtinān Ḥaḳḳı müştemile olduġuçün muṣannif ʿaleyhi'r-raḥme teyemmünen bi-ẕālike ibtidā buyurur.

Evvelā ḥarf-i *ḳad* ve aña maḳrūne *lām*, müstefād-ı ḳasem taḥḳīḳ-i kelāma dālletān.

Ṣāniyen *cāʾe* lafẓıyla ol nükteyi īmā eder ki Resūl-i Emīn farżen eger diyār-ı Çīnde baʿṣ olunmaḳ lāzım gelseydi taʿallüm-i ʿilm-i dīn içün añā luḥūk-i ümmet üzere vācib olurdu. Pes Ḥażreti ityān ve ilcāʾ ṭaraf-ı Ḥaḳḳdan bu ümmete faẓl ü iḥsān olduġunu işʿārdır.

Ṣālisen lafẓ-ı *Resūl* nekre vürūdu tefḫīmen li'ş-şān rasūl-i ʿaẓīm olduġuna müşīr olur.

Rābiʿan Ol Ẕāt-ı Muḫteremin cins-i beşerī olduklarıdır. Zīrā telḳīn-i melekī ḫāric ez-ṭavḳ-ı beşer olduġu müberhendir.

Ḫāmisen ṣınıf-ı ʿArabdan baʾṣ olunmalarıdır.

قَالَ السَّمَرْقَنْدِيُّ ḍamm-ı-i sīn-i mühmele ve sükūn-ı rāʾ ile **[13a]** meşhūrun ʿale'l-elsineti imāmü'l-hüdā muḥaddiṣ ve müfessir-i celīl Naṣr bin Muḥammed el-Faḳīh Ebu'l-Leyṣ Semerḳandī el-Ḥanefī ʿaleyhi'r-raḥmedir. Teṣānif-i müfīdesinden çār mücelled *Tefsīr-i Şerīf* ve *Nevāzil ve Ḫizāne fi'l-Fıḳh* ve *Tenbīhü'l-Ġāfilīn* ve *kitāb-ı Bostān.* Şāriḥ Tilimsāni ʿaleyhi'r-raḥme Semerḳandiyyīnden Ebū ʿAlī el-Ḥüseyn min ehli'ẕ-ẓāhir ve Ebi'l-Ḳāsım İsmāʿīl murād olunduġuna ẕāhib ve beynehümāda müterediddid. Ammā mevāżiʿ-i müteʿaddide-i *Şifāʾ*da muṣānnif ʿaleyhi'r-raḥme vāsıṭa-i vāḥide ile rivāyet buyurduġu Naṣr bin Muḥammed Ebu'l-Leyṣ-i meşhūr olduġu muʿtemed ʿaleydir. Üç yüz yetmiş üçde ṭāʾir-i rūhu bostān-ı Naʿīme nüzūl eyledi.

[612] Tevbe 9/128: "Andolsun, size kendi içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya düşmeniz ona çok ağır gelir. O, size çok düşkün, mü'minlere karşı da çok şefkatli ve merhametlidir."

وَقَرَأَ بَعْضُهُمْ zikr-i vāv.[613] Ve o cümle-i kelām ḳandī-i Semerḳandī olduġunu işrāb eder. **Yaʿnī** ḳurrā ve rüvātdan baʿzılar ḳırāʾat eyledi.

مِنْ أَنْفَسِكُمْ بِفَتْحِ الْفَاءِ feṯḥ-i fā ile eşref maʿnāsına ve ḳırāʾat-i meẕkūre Fāṭıma ve ʿĀʾişe raḍiyallāhu anhümādan merviyye ḳırāʾat-i şāẕẕedir. *Ve fi'l-Müstedreki ʿan İbni ʿAbbās ennehū ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem ḳarāʾehā keẕālike.*[614]

وَقِرَاءَةُ الْجُمْهُورِ بِالضَّمِّ *ve ḳırāʾat* sīġā-i maṣdariyye ile. Ve *cumhūr* muʿẓām-ı nāss.

قَالَ الْقَاضِي baʿżı nüsẖadan sāḳıṭdır.

أَعْلَمَ اللَّهُ تَعَالَى الْمُؤْمِنِينَ أَوِ الْعَرَبَ أَوْ أَهْلَ مَكَّةَ أَوْ جَمِيعَ النَّاسِ عَلَى اخْتِلَافِ الْمُفَسِّرِينَ مَنِ الْمُوَاجَهَةِ *men*, feṯḥ-i mīm ve kesr-i nūnla mevṣūl, *eyi'llezī vaḳaʿa bihi'l-muvācehe*[615] demek olur. Ve *muvācehe* ṣīġā-i mefūlle merfūʿdur.

بِهَذَا الْخِطَابِ yaʿnī *cāʾekum.* Erbāb-ı tefsīriñ āyet-i şerīfede *cāʾekum* ẖiṭāb-ı celīline şāyān-ı muvācehe kim olduġunda iẖtilāfları üzere Ḥaḳḳ sübḥāne ve teʿālā müʾminīne veyā ʿArab ev ehl-i Mekke yāẖūd cemīʿ-i nāsa iʿlām eyledi. Ammā ẓāhir budur ki ʿumūm üzere cemīʿ-i inse ve ʿalā vechi't-taġlīb cinne şāmil ola. İmdi şāyān-ı ẖiṭāb-ı müsteṭāb müʾminīn olmasını iẖtiyār edenler لَقَدْ مَنَّ اللهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ[616] ḳarīnesiyle ve fi'l-ḥaḳīḳa murād olunan müʾminīn ve fi't-ṭarīḳa sūd-mend olanlar müslimīn olduġundandır. Ammā ẕālike'l-ẖiṭāb ile şeref-mend olan ʿArabdır diyenler daʿvet-i İbrāhīmiyye ile وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا[617] ḳavl-i şerīfi ḳarīnesiyle ve حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ[618] delālet-i ẓāhiresiyle istidlāl وَفِى اَنْفُسِكُمْ[619] maʿnā-yı laṭīfinden tebādür eden cins-i ʿArab olduġuçündür. Ve

---

[613] Safevî, *Şerhu'ş-Şifâ* (Veliyyüddin Efendi Koleksiyonu, 690), 28b.

[614] "*Müstedrek'te*, İbn Abbas'tan (ra) şöyle rivayet edilmiştir: Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) onu bu şekilde okumuştur." Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/40.

[615] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/40.

[616] Âl-i İmrân Sûresi 3/167: "**Andolsun, Allah, mü'minlere** kendi içlerinden; onlara âyetlerini okuyan, onları arıtıp tertemiz yapan, onlara kitab ve hikmeti öğreten bir peygamber göndermekle **büyük bir lütufta bulunmuştur**. Oysa onlar, daha önce apaçık bir sapıklık içinde idiler."

[617] Bakara Sûresi 2/129: "Rabbimiz! **İçlerinden onlara bir peygamber gönder**; onlara âyetlerini okusun, kitabı ve hikmeti öğretsin ve onları her kötülükten arındırsın. Şüphesiz, sen mutlak güç sahibisin, hüküm ve hikmet sahibisin."

[618] Tevbe Sûresi 9/128: "Andolsun, size kendi içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya düşmeniz ona çok ağır gelir. **O, size çok düşkün,** mü'minlere karşı da çok şefkatli ve merhametlidir."

[619] Zâriyât Sûresi 51/20-21: "Kesin olarak inananlar için yeryüzünde ve **kendi nefislerinizde** birçok alametler vardır. Hâlâ görmüyor musunuz?"

ehl-i Mekkeyi iḫtiyār edenler ḳırāʾat-i ḍamma bināʾen ḳavl-i ātīde muṣannifiñ işāreti ve anların ol Ḥażrete evvel mecīʾ ve taṣdīḳindendir.

أَنَّهُ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولا mefʿūl-i *aʿleme*.

مِنْ أَنْفُسِهِمْ يَعْرِفُونَهُ وَيَتَحَقَّقُونَ مَكَانَهُ *ey maḥillehū ve ruviye mekānetehū ey menziletehū*[620] *secʿun mā kablehū muḫilun ve mā-baʿdehū mülāyimun*. **Yaʿnī** nefs-i nefīs-i ʿArabdan ümmete peyġamber baʿṯ ü irsāl buyurduġun iʿlām eyledi ki anlar ḥilye ve naʿt-ı Ḥażret ile maḥall ü mertebet ve mekān-ı vilādet ve neseb-i Muḥammedi ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem taḥaḳuḳ eyleyeler.

وَيَعْلَمُونَ صِدْقَهُ وَأَمَانَتَهُ فَلَا يَتَّهِمُونَهُ بِالْكَذِبِ daʿvā-yı risālette kiẕble ittihām etmeyip ṣıdḳ ve emānetini bileler. Benā-ber-īn kemāl-i diyānet ve emānetinden nāşi Muḥammedü'l-Emīn tesmiye etmişler idi.

وَتَرْكِ النَّصِيحَةِ لَهُمْ ziddu'l-ġışş ve cümle-i irāde-i ḫayrdan muʿabberdir.

لِكَوْنِهِ مِنْهُمْ *yaʿlemūne* ḳavline müteʿallıḳdır. **Yaʿnī** ol Dürr-i Yetīm-i Nübüvvet ṣadef-i derūn-ı Mekkeden ve cins-i ʿArabdan olduġuçün irāde-i ḫayrı anlar içün ibḳā ve iddiḫār eyledi. Sulṭān-ı Taḫt-nişīn-i Risālet ʿArabdan mebʿūṯ ve vaḳt-i ṣıbādan zamān-ı biʿṯetine varınca ṣıdḳ ve emāneti anların ke-mā hüve ḥaḳḳuhū yād-dāştları idi. Zīrā ḳarīb, ḳarībī **[13b]** ḥālinden āgāh ammā ġarīb aḥvālinden bī-ḫaber olur.[621]

وَأَنَّهُ fetḥle *ennehū, baʿaṯe* üzere maʿṭūfdur. Ammā bi't-tekellüf ʿaṭfı ḥükm-i maʿtūf ʿaleyhden ḫāric olmasıyla ẓāhirdir. Ve ʿadem-i vuḳūʿ-ı iʿlāmdan bāhir. Pes mecrūru'l-maḥall *kevnihī* üzere ʿaṭfı müstabʿad degildir.

لَمْ يَكُنْ فِي الْعَرَبِ قَبِيلَةٌ إِلا وَلَهَا عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ *ʿalā, li'l-muṣāḥabeti'l-maʿiyyeti ke-ḳavlihī Teʿālā* وَآتَى الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ[622]. Ve *lehā, maʿa Resūlillāhi* demek olur.[623]

---

[620] Safevî, *Şerhu'ş-Şifâ* (Veliyyüddin Efendi Koleksiyonu, 690), 39b.

[621] Safevî, *Şerhu'ş-Şifâ* (Veliyyüddin Efendi Koleksiyonu, 690), 40a.

[622] Tevbe Sûresi 9/177: "İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı taraflarına çevirmeniz(den ibaret) değildir. Asıl iyilik, Allah'a, ahiret gününe, meleklere, kitap ve peygamberlere iman edenlerin; **mala olan sevgilerine rağmen**, onu yakınlara, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışa, (ihtiyacından dolayı) isteyene ve (özgürlükleri için) kölelere **verenlerin**; namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren, antlaşma yaptıklarında sözlerini yerine getirenlerin ve zorda, hastalıkta ve savaşın kızıştığı zamanlarda (direnip) sabredenlerin tutum ve davranışlarıdır. İşte bunlar, doğru olanlardır. İşte bunlar, Allah'a karşı gelmekten sakınanların ta kendileridir."

[623] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/41.

وِلَادَةٌ أَوْ قَرَابَةٌ yaʿnī ḳabāʾil-i ʿArabdan bir ḳabīle yoḳdur ki Cenāb-ı Faḫr-ı Kāʾināt ile ābā ve ümmehātda ḳarābet-i ḳarībe veyā baʿīde olmaya. Lā-büd zer-i silsile-i neseb-i kerīmi anlarıñ her birine peyveste[624] ve lāḥıḳdır.

وَهُوَ ʿibāret-i mā-sebeḳa maʿnāsı.

عِنْدَ ابْنِ عَبَّاسٍ وَغَيْرِهِ rivāyet-kerde-i Buḫārī ve Ṭaberānī ve müfessirīn-i sāʾirī ḳatında.

مَعْنَى قَوْلِهِ تَعَالَى (إِلا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَى)[625] yaʿnī ḳarābet-i meẕkūre-i mesbūḳa sulṭanü'l-müfessirīn ve ġayrılar ʿindinde olan āyet-i kerīmede meẕkūre olan ḳarābet maʿnāsına olduġu müstefād ve müstenbaṭdır. قُلْ لَا اَسْئَلُكُمْ عَلَيْهِ اَجْرًا اِلَّا الْمَوَدَّةَ فِى الْقُرْبٰى[626] maʿnā-yı laṭīfi "Yā Muḥammed anlara iʿlām eyle ki teblīġ üzere sizden der-ḫāst ecr olmam ammā ḳarābetde meveddet-i cānibeyn muḳteżiyye olmaġın ben siziñ içün irādet-i ḫayr ve muḥabbbet ve naṣīḥatde ser-mū taḳsīr etmem. Lā-cerem size daḫı vācib olur ki baña mütābaʿat ve nuṣretde ictihād ile icrā-yı merāsim-i mevedded ḳılasız."

وَكَوْنِهِ cerle *ve huve maʿnā* ḳavli üzere maʿṭūfdur. *Ve fi'l-Muḳtefā bi'r-rafʿi ʿale'l-ibtidāʾi ve huve bāʿidun ve yaʿlemūne ev aʿleme*[627] ile manṣūb olmaḳ muḥtemeldir.

مِنْ أَشْرَفِهِمْ وَأَرْفَعِهِمْ وَأَفْضَلِهِمْ بِنَاءً عَلَى قِرَاءَةِ الْفَتْحِ **yaʿnī** āyet-i sābıḳada *min enfesikum* lafẓ-ı nefīsiniñ feṯḥ-i fāʾ ḳırāʾatine bināʾen Seyyid-i Veled-i Ādem ṣallallāhuʿaleyhi ve sellem cemīʿ-i nāsıñ neseben ve ḥaseben ve saḫāveten eşref ve erfaʿ ve efḍali olmaları müstefāddır.

وَهَذِهِ menḳabe-i meẕkūre.

نِهَايَةُ الْمَدْحِ *ey min hāẕihi'l-ciheti.*[628] ʿİbāretde irāde-i kemāl birle mübālaġa ḳaṣd olunmuşdur. Ve illā niçe evṣāf-ı nebeviyye vardır ki Seyyid-i Veled-i Ādem ve

[624] Bu kelime nüshada harekeli olduğundan çeviri yazıda"peyveste" imlası tercih edilmiştir.
[625] Şûrâ Sûresi 42/23: "Ben buna (yaptığım tebliğ görevine) karşılık sizden, akrabalıktan doğan sevgiden başka bir ücret istemiyorum. Kim güzel bir iş yaparsa, onun iyiliğini artırırız. Şüphesiz Allah, çok bağışlayandır, şükrün karşılığını verendir."
[626] Şûrâ Sûresi 42/23.
[627] Safevî, *Şerhu'ş-Şifâ* (Veliyyüddin Efendi Koleksiyonu, 690), 30b-31a.
[628] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/41.

efḍalü'l-Ḫalḳ emṣāli ẕālike'l-mücmelden etemm ve eblaġdır. Hem-çünān *nihāyetü medḥin fi'l-Ḳurʾān* olduġu ẓāhir degildir *ke-mā ḳāle's-Seyyidu'ṣ-Ṣafeviyyu fī şerḥihī.*[629]

ثُمَّ وَصَفَهُ بَعْدُ ḍamm üzere mebnīdir. Ve baʿde'l-iʿlāmi teʾkīd veyā teʾnīsdir.[630]

بِأَوْصَافٍ حَمِيدَةٍ، وَأَثْنَى عَلَيْهِ بِمَحَامِدِ ḍamm-ı mīmle *fevḳa eḳalli'l-cemʿi cemʿu maḥmedetin bi-maʿne'l-ḥamdi ve'l-medḥi ve yuṭlaḳu ʿale'l-maḥmūdiyyeti.*[631]

كثيرة مِنْ حِرْصِهِ عَلَى هِدَايَتِهِمْ *min*, ṣıfātı veyā ḥamdi beyādır. *Ve fi'ş-şerḥi'l-ḥırṣu: eş-şuḥḥu ʿale'ş-şeyʾi en yeżīʿa.*[632]

وَرُشْدِهِمْ *żıddu'l-ġayy.*[633]

وَإِسْلَامِهِمْ taḥṣīṣ yā taʿmīm.[634]

Ḥāṣıl-ı kelām: Ḥaḳḳ subḥānehū ve teʿālā لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ اَنْفُسِكُمْ[635] ḳavl-i şerīfiyle teşrīfden soñra niçe evṣāf-ı maḥmūde ile Ḥabībini vaṣf ve niçe maḥmide-i ʿādīde ile ṣenā eyledi ki Peyġamber-i ʿĀlī-cenāb mebʿūṯ fīh olanların ʿaḳāyid-i dīniyyeleri üzere delāleti ve aḥkām-ı şerʿiyyede ṣalāḥ-ı umūra irşād ve ḥavādiṯ-i kevniyyede istislām ve inḳiyādlarına ḥarīṣ ve selāmetlerin der-ḫᵛāst olduġundan.

وَشِدَّةِ *ḥırṣ* üzere maʿṭūfdur.

مَا يُعْنِتُهُمْ tefʿīl veyā ifʿālden *ey mā yeşuḳḳu ʿaleyhim ve lā-yuṭīḳūnehū.*[636]

وَيَضُرُّ بِهِمْ ṣavāb-dīd-i Mevlānā ʿAliyyü'l-Ḳārī üzere feṭḥ-i yāʾ-i taḥtiyye ve ḍamm-ı ḍād-ı muʿceme ile *mā yeḍurruhum* taḳdīrindedir. *Ve fi'l-ḳāmūsi min żarra ve eżarra*[637] ammā żāmm-ı yā ve kesr-i ḍād *meʿa-vücūdi'l-bāʿi* **[14a]** *fī mefʿūlihī* ġayr-ı ṣaḥīḥdir.[638]

---

[629] Safevî, *Şerhu'ş-Şifâ* (Veliyyüddin Efendi Koleksiyonu, 690), 31a.
[630] Safevî, *Şerhu'ş-Şifâ* (Veliyyüddin Efendi Koleksiyonu, 690), 31a.
[631] Kaynakta "*ve'l-medḥi*" ifadesi yoktur. Safevî, *Şerhu'ş-Şifâ* (Veliyyüddin Efendi Koleksiyonu, 690), 31a.
[632] Safevî, *Şerhu'ş-Şifâ* (Veliyyüddin Efendi Koleksiyonu, 690), 31a.
[633] Safevî, *Şerhu'ş-Şifâ* (Veliyyüddin Efendi Koleksiyonu, 690), 31a.
[634] Safevî, *Şerhu'ş-Şifâ* (Veliyyüddin Efendi Koleksiyonu, 690), 31a.
[635] Tevbe Sûresi 9/128: "**Andolsun, size kendi içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki**, sizin sıkıntıya düşmeniz ona çok ağır gelir. O, size çok düşkün, mü'minlere karşı da çok şefkatli ve merhametlidir."
[636] "Yani kendilerine güç gelen ve takat getiremedikleri şey." Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/41.
[637] Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, 428.
[638] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/41.

فِي دُنْيَاهُمْ وَأُخْرَاهُمْ **yaʿnī** dünyā ve ʿuḳbāda netīce-i ziyān olan umūr-ı şāḳḳa ve düşvārları ol Ḥażrete ṣaʿb ve şedīd gelmeden.

وَعِزَّتِهِ عَلَيْهِ *şiddet* üzere maʿṭūfdur. *Ey meşaḳḳatün: Mā yuʿnituhum ʿaleyhi ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem, ve kevnu mā yuʿnituhum şedīden ʿaleyhi.*[639] **Yaʿnī** anlara düşvār olan Nebiyyü'r-Raḥmet Ḥażretleri üzerine güç gelmek. Ve *ʿaleyhi* lafẓı tenāzuʿ içündür. *Ve ʿizzet* ile şiddet murād olunmuş ola. *Ve ḳīle maʿnāhu şiddetu saʿyi fī izāleti mā yuʿnituhum.*[640] İmdi evlā olan mürāʿātı tertīb-i Ḳurʾānī idi ki ʿizzeti şiddet üzere taḳdīm edeler. Ammā āyet *mesūḳatun li-beyāni'l-minneti* meslek-i teraḳḳīde olup ḳavl-i muṣannif ise maḳām-ı beyān-ı mediḥde cārī olup meslek-i taḳdīm-i etemm *ev tefenünen* vech-i meşrūḥ üzere taʿdād buyurmuş ola.

وَرَأْفَتِهِ وَرَحْمَتِهِ بِمُؤْمِنِهِمْ *er-Reʾfetu edaḳḳu mine'l-raḥmeti.*[641] Baʿżı nüsḫada *bi-muʾminihim* ṣīġa-i ifrād *ʿalā irādeti'l-cinsi bi-ṭarīḳi'l-istiġrāḳ.*[642] Ve *reʾfetihī, ḥırṣıhī* üzere maʿṭūfdur. Ve *bi-müʾminihim* mā-ḳabline ʿale't-tenāzuʿ müteʿallıḳ olur.[643] Ve żamīr muḫāṭabīne rāciʿdir ki iżāfet-i beyāniyye ile *bi'l-müʾminīne'lleẕīne humu'l-muḫāṭabūne* demek olur. Yāḫūd ʿavd-i żamīr ile *ʿalā ẕikri ġayri'l-müʾminīne* ḳasd oluna.[644]

قَالَ بَعْضُهُمْ أَعْطَاهُ اسْمَيْنِ مِنْ أَسْمَائِهِ رَؤُوفٌ *bi'l-işbāʿi ve dūnihī.*[645]

رَحِيمٌ vaṣf-ı tenkīr ile ġayra iṭlāḳı cāʾiz ammā *bi-ṣīġati't-taʿrīfi ʿalā ġayrihī Teʿālā* ıṭlāḳ olunmaz.[646] Ḥaḳḳ subḥānehū ve teʿālā esmāʾ-i ḥüsnāsından iki ism-i şerīf iʿtāsıyla Ḥabībini teşrīf eyledi. Raʾūf ve Raḥīm isimleridir deyü Hüseyin bin el-Faḍl ʿaleyhi'r-raḥme naḳl ü beyān buyurmuşlar.

وَمِثْلُهُ قوله Baʿżı nüsḫadan *ḳavluhū* sāḳıṭdır. Ve *miṡluhū* mübteda.

فِي الآيَةِ الْأُخْرَى ḫaberdir ve *mā-baʿdehū bedelun minhā* yāḫūd *fi'l-āyeti, miṡlehū*ya ṣıfatdır.

Yaʿnī āyet-i ūlāda mürūr eden iʿlām miṡli āyet-i uḫrāda ṡābitdir.

---

[639] Safevî, *Şerhu'ş-Şifâ* (Veliyyüddin Efendi Koleksiyonu, 690), 31b.
[640] Safevî, *Şerhu'ş-Şifâ* (Veliyyüddin Efendi Koleksiyonu, 690), 31b.
[641] "Refet, merhametten daha latif ve derindir." Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/42.
[642] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/41.
[643] Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 1/152.
[644] Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 1/153.
[645] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/42.
[646] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/42.

اَلْآيَةٌ لَقَدْ مَنَّ اللهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ اِذْ بَعَثَ فيهِمْ رَسُولًا مِنْ اَنْفُسِهِمْ[647] *bi'n-naṣbi, ey iḳrāʾi'l-āyete.*[648] *Menn:* muṭlaḳ inʿām[649] veyā tezyīn-i fiʿil ve iẓhāru'l-maʿrūf Ḥaḳḳdan memdūḥ ḫalḳdan meẕmūm. Ve *müʾminīn, inʿām* ile taḫṣīṣ ḳılındıġı müntefiʿīn olduḳlarındandır. **Yaʿnī** Perverdigār-ı ʿĀlem celle celāluhū müʾminīne kendü cinslerinden resūl baʿṯ u irsāl buyurmaġla inʿām eyledi.

وَفِي الآيَةِ الْأُخْرَى هُوَ الَّذى بَعَثَ فِى الْأُمِّيّنَ رَسُولًا مِنْهُمْ[650] *ümmī*, oḳuyup yazmayan ve ümme nisbetle ümmī tesmiye olundu *ke-ennehū ke-yevmi veledethū ummuhū.*[651] Veyā ümmet-i ʿArabdır ki ümmiyyīn olup anlar da kitābet maʿdūme idi.[652] *illā nādiren lā ḥuḳme lehū,* Nitekim ḥadīṯ-i şerīfde vārid olmuşdur: بُعِثْتُ إِلَى أُمَّةٍ أُمِّيِّينَ[653] *Ve ḳīle'l-ümmiyi'llezī yaḳraʾu ve la yektubu.*[654]

Yaʿnī Ṣāniʿ-i Ḥakīm ʿazze şānehū ʿadem-i ḳırāʾat ve kitābet ġālib-i ḥālleri olan ümmīlere anlar miṯilli ümmī peyġamber baʿṯ eyledi. Pes ümmiyyet-i Cenāb-ı faḫr-ı Risālet ḥaḳḳında muʿcize ve menḳabe ammā ġayra muʿayyebe ve menḳaṣe oldu. *Ve ileyhī eṣāre'l-mādiḥu:*

كَفَاكَ بالعِلْم في الأُمّيّ مُعجِزَةً في الجَاهِلِيّةِ والتّأدِيب في اليُتُمِ[655]

el-āyetu bi-temāmihā yaʿnī يَتْلُوا عَلَيْهِمْ اٰيَاتِه وَيُزَكّيهِمْ وَيُعَلّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ.[656]

---

[647] Âl-i İmrân 3/164: "**Andolsun, Allah, mü'minlere kendi içlerinden**; onlara âyetlerini okuyan, onları arıtıp tertemiz yapan, onlara kitab ve hikmeti öğreten **bir peygamber göndermekle büyük bir lütufta bulunmuştur**. Oysa onlar, daha önce apaçık bir sapıklık içinde idiler."

[648] Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 1/154.

[649] Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 1/155.

[650] Cum'a 62/2: "**O, ümmîlere, içlerinden,** kendilerine âyetlerini okuyan, onları temizleyen, onlara kitabı ve hikmeti öğreten **bir peygamber gönderendir**. Hâlbuki onlar, bundan önce apaçık bir sapıklık içinde idiler."

[651] "Sanki annesinin onu doğurduğu günkü gibi (günahsız) olmuş gibidir." Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 1/155.

[652] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/42.

[653] "Ben ümmi bir ümmete gönderildim." Tirmizi, Kıraat, 9; İbn Hanbel, V, 132.

[654] "Ümmîlerin okuyabilen fakay yazamayan kimseler anlamına geldiği söylenmektedir." Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 1/155.

[655] "Cahiliye döneminde ve yetimlik hâlinde, okuma yazma bilmeyen bir zatın ilmiyle mucize olması, sana yeter." Beyit Bûsîrî-ye isnat edilmiştir, bkz. Ebû Muhammed Zekiyyüddîn Abdülazîm b. Abdilkavî el-Münzirî, *et-Terğîb ve't-terhîb mine'l-hadîsi'ş-şerîf*, 2/520.

[656] Cuma Sûresi 62/2: "O, ümmîlere, içlerinden, **kendilerine âyetlerini okuyan, onları temizleyen, onlara kitabı ve hikmeti öğreten** bir peygamber gönderendir. Hâlbuki onlar, bundan önce apaçık bir sapıklık içinde idiler."

İmdi *meʿa ümmiyyetihī mebʿūṯun fīhi*[657] olanlara tilāvet-i Ḳurʾān-ı Kerīm edip anları dels-i tibāʿ ve ḫabs-i aʿmālden taṭhīr birle **[14b]** sünnet ve şerīʿati taʿlīm eder olduġu ḥaḳḳāniyyet-i risāletine edille-i delīl ve bürhān-ı celīldir.

وَقَوْلُهُ ref'le *ey ke-ẕālike* veyā muḳaddem *ḳavluhū* üzere maʿṭūfdur veyā cerle medḫūl fī üzere aṭf olunur.[658]

فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ كَمَا أَرْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولا مِنْكُمْ الآية[659] *ke-mā erselnā* ḳavl-i şerīfi mā-ḳabline muteʿallıḳ olur daʿvet-i İbrāhīmiyyeden. Veyā mā-baʿdine taʿalluḳ eder ki *fe'ẕ-kūrūnī* ḳavlidir.

وَرُوِيَ عَنْ عَلِيِّ بِن أَبِي طَالِب رَضِيَ الله عَنْهُ عَلَيْهِ الصَّلَاةِ وَ السَّلَامُ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى مِنْ أَنْفُسِكُمْ[660] قَالَ نَسَبًا temyīziyyetle manṣūbdur, ḳarābe-i muḫtaṣṣa.[661]

وَصِهْرًا eḳārib-i zevc ve zevceye ʿām olmaḳ meczūm-ı Zerkeşīdir. *Ve fi'l-Ḳāmūsi zevcu'l-binti ve'l-uḫti ve'l-uḫtāni aṣhārun.*[662] Ve taḥrīr-i Tilimsānī üzere *ṣihr* min ciheti'z-zevce olan ḳarābete ve ḫaten min ciheti'z-zevc olan ḳarābete taḫṣīṣ olunur.

وَحَسَبًا kişi ābā ve ecdādınıñ dīn ve māl ve ṣāliḥ aʿmālden ʿadd eyledigi mefāḫirdir. *Ḳāle's-Seyyidu Cürcāniyyu mā yuʿaddu min mefāḫiri nefsihī ve ābāʾihī yaʿni enne kilāhuma ḥaseb.*[663] *Müsned*-i Ebī ʿAmr el-ʿAdenī ḥāvī olduġu üzere Sāḳī-i Kevṯer-i İdāre-i Cām-ı Lebrīz rivāyet olur ki *min enfusikum* ḳavl-i nefīsi tefsīrinde Sulṭān-ı Enbiyā ʿaleyhi's-selām ve't-teḥāyā Ḥażretleri enfüsiyyet ḳarābet-i muḫtassa ve siḥr ve mefāḫir-i ābāʾ cihetindendir deyüp buyurmuşlardır ki.

لَيْسَ فِي آبَائِي مِنْ لَدُنْ آدَمَ fetḥ-i lām ve ḍamm-ı dāl-i mühmele ve sükūn-ı nūnla veyā sukūn-ı dāl ve kesr-i nūnl ibtidā-yı zamān veyā mekān içün ẓarfdır.

---

657 "Ümmî bir şekilde onlara gönderilmiştir."

658 Safevî, *Şerhu'ş-Şifâ* (Veliyyüddin Efendi Koleksiyonu, 690), 32a.

659 Bakara Sûresi 2/151: "**Nitekim kendi aranızdan**, size âyetlerimizi okuyan, sizi her köötülükten arındıran, size kitap ve hikmeti öğreten, ayrıca bilmediklerinizi de öğreten **bir peygamber gönderdik**."

660 Tevbe 9/128: "Andolsun, size **kendi içinizden** öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya düşmeniz ona çok ağır gelir. O, size çok düşkün, mü'minlere karşı da çok şefkatli ve merhametlidir."

661 Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/42.

662 "*Kâmus*'ta "şihr" kelimesinin anlamı bir kişinin kızının ve kız kardeşinin kocası anlamına gelmektedir. Ayrıca İki kız kardeş de "eşhār" olarak adlandırılır." Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, 427.

663 "Seyyid Cürcânî şöyle demiştir: Kişinin kendisiyle ve atalarıyla övündüğü şeyler, yani her ikisi de (kişinin kendisi ve ataları) haseb (soyluluk) sahibidir." Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/42.

سِفَاحٌ kesr-i sīn-i mühmele ile muṭlaḳan zinā *ev mā lā-yecūzū vaṭʾuhū şerʾan*[664].

كُلُّنَا نِكَاحٌ *ey ẕū ʿaḳdin, ev kullun minnā nākiḥun* veyā racül-i ʿadl ḳabīlinden mübālaġa ḳaṣd buyurula kim ʿale't-taġlīb vuḳūʿu ẓāhirdir. Zīrā Ümm-i İsmāʿīl Hācer seriyye[665] idi meger baʿde'l-ıtḳ ʿaḳd olunmuş ola. *Kulluhā nikāḥun* lafẓı daḫı rivāyet-kerde-i muḥaddiṣīndir. *Leʿalle't-taḳdīra kullu'l-mücāmeʿati ẕātu nikāḥin.*[666]

Ḥāṣıl-ı kelām: Cedd-i bezr-i kevārim ṣafāyullāhdan bu āna dek benim eslāfımda ābā ve ümmehāt ve ceddātımda fücūr ve zinā olmayıp dīn-i İslāmda muʿteber olan ʿaḳd ile idiler deyü nāyābī-i fücūru beyānve şerīfü'l-cenābeyn ve kerīmü'l-ṭarafeyn olduġun işʿar eder.

قَالَ ابْنُ الْكَلْبِيِّ Ebu'n-naṣr Muḥammed bin es-Sāʾib el-Müfessir ʿaleyhime'r-raḥme buyurur.

كَتَبْتُ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وسلم خمسمائة أُمِّ beş yüz māder ile kesret murād etmek gerek ve illā min ḳabīli'l-muḥāl olduġu müberhendir.[667] Zīrā Dürr-i Yektā-yı Ṣadef-i Nübüvvetle ʿAdnān meyānesinde yigirmi bir peder olmaḳ icmāʿı ve neseb-i şināsān-ı nesl-i ṭāhir-i enbiyā bu daʿvāda yek-zebān-ı ittifāḳ olup ve ʿAdnān ile Ādem ʿaleyhi's-selām arasında şeş ü bīst peder olmaḳ taṣrīh-kerde-i İbn İsḥāḳdır. Pes cümle ḳırḳ yedi peder ve ḳırḳ yedi māder ile bārgāh-ı bülend-i eyvān-ı Ādem ʿaleyhi's-selāma peyveste olur. İmdi İbnü'l-Kelbī ümmehāt-ı ābā ve ümmehāt-ı aʿmāmı taʿdād ile Cenāb-ı Ādeme resīde murād etmesi baʿīd degildir.

فَمَا وَجَدْتُ فيهم سِفَاحًا وَلَا شَيْئًا مِمَّا كَانَ عَلَيْهِ الْجَاهِلِيَّةُ *mimmā kānet* daḫı rivāyet olunmuşdur. Ve mā-ḳable'l-biʿset keşret-i cehāletden nāşī cāhiliyyet tesmiye olundu. Veyā eyyām-ı fetret murād oluna. Bu maḳāmda baʿżı eşkal taḥrīr-kerde-i şurrāḥdır ki ez-cümle eʾime-i tārīḫ eḥad-i ecdād-ı Ḥażretden Kināne bin Ḫuzeyme zevce-i pederi olan Bürreyi tezevvüc edip **[15a]** andan Naḍr ʿālem-i vücūda ḳadem-nihād ola. Benā-berīn ṭarīḳ-i cāhiliyyeti muḳteżā olmuş olur dediler. Ve bu ḳavli redd ṣadedinde niçe evcibe-i vāhibe ve żaʿīfe īrād eylemişler. Ammā Şeyḫ Tācüddīn el-Yemenī, Ebī

[664] "Şer'an izin verilmeyen bir ilişki." Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâʾ*, 1/42.
[665] Kelime nüshada harekeli olduğundan "seriyye" imlası tercih edilmiştir.
[666] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâʾ*, 1/43.
[667] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâʾ*, 1/43.

ʿOs̱mān ʿAmr bin Baḥrdan rivāyet buyurur ki Kināne'nin zevce-i pederi ve zevcesi Bürre bintu Āddan evlādı ẓuhūr etmediginden Bürreniñ duḫter-i birāder-zādesi dīger Bürre bintu Mürre bin Ādı ḥibābe-i nikāḥa peyvend edip andan Naḍr tevellüd etmegin muvāfaḳat-ı isim ve ḳarābetden nāşī müverriḫīnden cemʿ-i keş̱īr üftāde-i çāh-ı ġalaṭ olmaların tenṣīṣ. *Ve hāẕā mā ʿaleyhi meşāyiḫunā min ehli'l-ʿilmi ve'n-nesebi, ve ġayru ẕālike ḫaṭaʾun li-ḥadīṣi lā yezālu yenḳulunī ile'ṭ-ṭāhiri*[668] deyü tevfīk u taḥḳīḳ buyurmuşlar. *Ve li'llāhi derruhū mā evfaḳa ḥamlehū.*[669] Rişte-keş-i leʾālī-i baḥru'l-ensāb olan erbāb-ı elbāb mürvārīd-i taḳrīrleri üzere cevher-i girān-māye-i Ḫāce-i Kāʾināt ʿaleyhi eṭyabu'ṣ-ṣalavāt gāh müstevdiʿ-i aṣlab-ı ṭāhire-i enbiyā ḳuvvetü'ẓ-ẓahr-ı ʿArabu'l-ʿArbāʾ ve gāh dürretü'l-viṣāḥ ṣudūr-ı ümmehāt-ı ṭāhirāt olaraḳ ṣulb-i kerīm ʿAbdullāha, andan şeb-çerāġ gencīne-i Āmine olunca ʿırḳ-ı ʿarīḳ-i ābā vü ümmehātı cereyān-ı dem-i fāsid-i sifāḥla ʿalīl olmayıp her ḥālde Peyġamber vaḳt-i şerīʿati üzere tutuḳ-bend-i nikāḥ-ı şerʿī olup ālāyiş-i sifāḥdan cümlesi ṭāhirü'ẕ-ẕeyl ola gelmişdir.

وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا فِي قَوْلِهِ تَعَالَى (وَتَقَلُّبَكَ فِي السَّاجِدِينَ) [670] انه قال İbni Saʿd ve Bezzār ve Ebū Nuʿaym sened-i ṣaḥīḥle ibn-i ʿamm-ı Seyyidi'n-Nās ʿAbdullāh bin ʿAbbāsdan taḫrīk-i silsile-i rivāyet ederler ki وَتَقَلُّبَكَ فِي السَّاجِدِينَ[671] kerīmesinden murād edip buyurdu.

مِنْ نَبِيٍّ إِلَى نَبِيٍّ حَتَّى أَخْرَجَكَ baʿżı nüsḫada *aḫrectuke* ṣīġa-i mütekellim ile.

نَبِيًّا bir peyġamberden āḫere naḳl ve taṣrīf ile tā kim seni iẓhār ve ʿālem-i kevne iḫrāc eyledi demegi maʿnā olur. Ābāʾ-i ẕevi'l-emcāddan baʿżılar enbiyādan olduġun murād buyurmaları ḫafī degildir. Āyet-i kerīmede meʿānī-i uḫar müfesserdir, *fe-li-yurāciʿu't-tefāsīr.*[672]

وَقَالَ جَعْفَرُ بنُ مُحَمَّدٍ İbn ʿAlī bin el-Ḥüseyin raḍiyallāhu ʿanhüm Hāşimī ve Medenīdir. Māderi Ümmü Ferve binti el-Ḳāsım bin Muḥammed bin Ebī Bekr eṣ-Ṣıddīḳ ve vālide-

---

668 "Bu, ilim ve nesep ehli olan üstatlarımızın benimsediği görüştür. Diğer yaklaşımlar ise, 'Sürekli olarak beni (atalarım arasında) temizden (temize) aktardı' hadisine aykırı olup, yanlıştır." Safevî, *Şerhu'ş-Şifâ* (Veliyyüddin Efendi Koleksiyonu, 690), 33b.

669 "Allah ona bereket versin, ne de güzel taşımış yükünü."

670 Şuarâ Sûresi 26/219: "Secde edenler arasındaki dolaşmanı da Allah görür."

671 Şuarâ Sûresi 26/219.

672 "O halde tefsirlere müracaat edilsin."

i māderi Esmā binti ʿAbdurraḥmān bin Ebī Bekr, celādet ve siyādeti müttefeḳun ʿaleyh İmām-ı Ṣādıḳ Ḥażretleridir. Yüz ḳırḳ sekizde vedāʿ-ı ʿālem-i fānī buyurup Baḳīʿ-i Ġarḳadda pederi ve ceddi ve ʿammı ile ḳabr-ı vāḥidde genc-i nihān gibi medfūndur. Cenāb- Ṣādıḳ ṣıdḳ-ı derūnla buyurur:

عَلِمَ اللهُ تَعَالَى عَجْزَ خَلْقِهِ عَنْ طَاعَتِهِ Ḥażret-i Ḳādir-i Bīçūn, bi-ġayri vāsıtati'r-Resūl bendegānınıñ kendi ṭāʿat ve maʿrifetinden ʿacz u ḳuṣūrların ʿilm-i ezelīde bilip.

فَعَرَّفَهُمْ teşdīd-i rāʾ-i mühmele ile.

ذَلِكَ **yaʿnī** ʿẕālike'l-ʿaczi ḫalḳa taʿrīf ve iʿlām eyledi.

لِكَيْ يَعْلَمُوا أَنَّهُمْ لَا يَنَالُونَ الصَّفْوَ مِنْ خِدْمَتِهِ tā ki anlar tāʿat-i Ḥaḳḳın ḫālişine nāʾil olmayacaḳların bileler.

فأَقَامَ الله تَعَالَى بَيْنَهُ وَبَيْنَهُمْ *ve ruviye bi'l-ʿaksi.*[673]

مَخْلُوقًا مِنْ جِنْسِهِمْ فِي الصُّورَةِ ṣūretde cins-i beşerde maḫlūḳ ve sīretde ṣınıf-ı beşerde mübāyin bir Resūl-i ʿaẓīmi ḫalḳla kendü beyninde iḳāme buyurup.

أَلْبَسَهُ مِنْ نَعْتِهِ الرَّأْفَةَ وَالرَّحْمَةَ، وَأَخْرَجَهُ إِلَى الْخَلْقِ سَفِيرًا صَادِقًا **yaʿnī** naʿt ve ṣıfātında ḫalʿ-i fāḫire-i [15b] refʾet ü raḥmeti ḳāmet-i dilārāsına ilbās buyurup ḫalḳa resūl ve ḳavli fiʿiline muṭābıḳ ve hükmü ḫaberine muvāfıḳ olduġu ḥālde mürsel ve muṣliḥ izhār eyledi.

وَجَعَلَ طَاعَتَهُ طَاعَتَهُ bi-naṣbihimā żamīr-i evvel Rasūle ve ṣānī Allāha rāciʿdir.

وموَافَقَتَهُ مَوَافَقَتَه *mavāfaḳat* iṭāʿat maʿnāsına teʾkīd olur. **Yaʿnī** ol Ḥażrete iṭāʿati kendüye ʿayn-ı ṭāʿat ve emr-i dīn-i dünyā ve ṭarīḳ-i Mevlāda muḫālefeti kendüye muvāfaḳat ḳıldı. Murād ittiḥād-ı ḥaḳīḳiyyedir.

فَقَالَ مَنْ يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ ʿaẓamet-i şānıyla buyurur ki efrād-ı āferīdeden bir ferd ki Resūle iṭāʿat eder taḥḳīḳ ol kimesne Ḥaḳḳa *ke-mā hüve ḥaḳḳuhū* iṭāʿat eyledi. Ve ḥadīṯ-

[673] Safevî, *Şerhu'ş-Şifâ* (Veliyyüddin Efendi Koleksiyonu, 690), 34a.

i laṭīf [674] مَنْ أَحَبَّنِي فَقَدْ أَحَبَّ الله وَمَنْ عصَانِي فَقَدْ عَصِيَ الله kerīme-i [675] اِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ اِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللّٰهَ ḳavl-i ʿazīzi müeyyid-i mā-sebaḳ olur.

وَقَالَ اللَّهُ تَعَالَى وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ [676] muṣānnif ʿaleyhi'r-raḥme leff ü neşr-i müşevveş ile istişhād-ı āḫer ḳaṣd edip Ḥaḳḳ sübḥānehū ve teʿālā Ḥabībine ḫiṭāb edip biz seni ʿālemlere ʿayn-ı raḥmet olduġuñ ḥālde baʿṯ u irsāl eyledik deyü buyurdu.

قَالَ أَبُو بَكْرٍ بْنُ طَاهِرٍ baʿżı nüsḫada Muḥammed bin Ṭāhir mervīdir yaʿnī Büstī .Ve ḳavl-i Tilimsānī üzere ʿAbdullāh bin Ṭāhir el-Ebherīdir.

زَيَّنَ اللَّهُ مُحَمَّدٌ بِزِينَةِ الرَّحْمَةِ فَكَانَ كَوْنُهُ رَحْمَةً *fe-kāne, zīneti* tafṣīldir. **Yaʿnī** Perverdigār-ı ʿĀlem celle şānuhū Muḥammedi ʿaleyhi's-selāmı ziyāde-i merḥāmetle tezyīn buyurup vücūd-ı bihbūdu ʿayn-ı raḥmet oldu.

وَجَمِيعُ شَمَائِلِهِ cemʿ-i şimāl kesr-i muʿceme ile aḫlāḳ-ı bāṭınadır.

وَصِفَاتِهِ aḫlāḳ-ı ẓāhire.

رَحْمَةً عَلَى الْخَلْقِ cins murād olunduysa ẓāhirdir veyā istiġrāḳ içündür. **Yaʿnī** her ḫulḳu ẓāhiren ve bāṭınen ʿāmme ve ḫāṣṣā üzere raḥmetdir. İmdi *fe-kāne*de *fā*, tefsīriyye ve tafṣīliyye. Ve *kevnuhū* merfūʿ ism-i *kāne* ve *raḥmeten* manṣūb ḫaberdir. Ḳāle ibnü'l-Verdiyyü:

1. يَا أَلْطَفَ مُرْسَل كَرِيمًا مَا أَلْطَفَ هَذِي الشَّمَايِلْ
2. مَنْ يَسْمَعْ لَفْظَهَا تَرَاهُ كَالْغُصْنِ مَعَ النَّسِيمِ مَائِلْ [677]

فَمَنْ أَصَابَهُ شئ مَنْ رَحْمَتِهِ فَهُوَ النَّاجِي فِي الدَّارَيْنِ مِنْ كُلِّ مَكْرُوهٍ وَالْوَاصِلُ فِيهِمَا إِلَى كُلِّ مَحْبُوبٍ *nācī*, sālim maʿnāsına. Ḫaberde vārid olan maʿnāyı īmādır ki Pādişāh-ı Cihān-Āferīn celle

---

[674] Vehbe ez-Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-munîr fi'l-akîde ve'ş-şerîa ve'l-menhac* (Dımaşk / Beyrut: Dâru'l-Fikr / Dârü'l-Fikr el-Muâsır, 1991), 5/169.

[675] Fetih Sûresi 48/10: "**Sana bîat edenler ancak Allah'a bîat etmiş olurlar.** Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir. Verdiği sizden dönen kendi aleyhine dönmüş olur. Allah'a verdiği sözü yerine getirene, Allah büyük bir mükâfat verecektir."

[676] Enbiyâ Sûresi 21/107: "Biz seni âlemlere ancak rahmet olarak gönderdik."

[677] "Ey en cömert gönderilmiş olan, ne kadar da latif ahlaka sahipsin!"

"Onun sözlerini işiten, onu rüzgarla eğilen bir dal gibi görür." Bu beyitler Abdulkadir Zerkaşî'ye isnat edilmiştir. Bkz. Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ ed-Ḍahhâk et-Tirmizî, *eş-Şemâ'ilü'l-Muhammediyye* (Beyrut: Dâru İhyâ'i't-Turâs el-ʿArabî, t.y.), 13

celāluhū ḫalḳı ẓulmetde āferīde ḳılıp Nūr-ı Muḥammedīden üzerlerine nūr-pāş-ı iḥsān olduḳda ẕālike'n-nūr ile ḥisse-yāb olanlara hidāyet rūzu ḳılıp nūrdan ḥiṣṣe-mend olmayanlar ẓulmet-i ḍalāletde ḳaldılar. Pes ol saʿādet-mend ki raḥmetden aña bir şeyʾ işābet eyledi. Ḥālen ve meʾālen her maġḍūb ve mekrūhdan rehā-yāb-ı selāmet ve kevneynde ʿācilen ve ācilen küll-i maḥbūba vuṣlat muḥaḳḳaḳ oldu. İmdi ʿibāretde lafẓ-ı *küll* taʿmīmi ile baʿżı ʿuṣāt-ı dāḫil ve şād-āb-ı raḥmet olan baʿżı müʾmin-i kāmil tā-be-āḫir-i ʿömr muṣāb ve ser-efgende olduġu ẓāhir iken necāt-ı dāreyn ve vuṣlat-ı her maḥbūb-ı kevneyn ber-vech-i ʿumūm niçe şāyān olur denilirse mekrūhdan murād menāfī-i īmān olan ve maḥbūbdan muḳteżā-yı īmān ve īḳān olan. Veyā lafẓ-ı *fi'd-dāreyn, mekrūh*la maḥbuba müteʿallıḳ ola. Ve yāḫūd lafẓ-ı küll *bi-maʿne'l-cülli* irād oluna. Veyā esḳām ü ālām-ı dünyā tekfīr-i seyyiʾāt ve nīl-i ḥasenāt olmaġın mekrūh ʿadd olunmaya. *Ḳāle's-Seyyid es-Ṣafeviyyu ve'l-aẓharu enne'l-īmāne sebebun li-mā ẕukire fi'l-cumleti, fe-kennehū ke-ẕālike, evi'l-īmānu yeḳtażī en yekūne'l-vāṣilu mine'l-Mevlā maḥbūben fe-tetimme'l-kulliyyetu.*[678]

أَلَا تَرَى ṣīġa-i ḫiṭāb-ı maʿlūm veyā mechūlle *ey illā taʿallüm*[679].

أَنَّ اللَّهَ يَقُولُ baʿżı **[16a]** nüsḫadan *enne* suḳūṭu muḥaḳḳaḳdır.

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلا رَحْمَةً *ey ẕā raḥmeten* veyā mübālaġa murād oluna.

لِلْعَالَمِينَ *min ġayri takyīdin li'l-muʾminīne ev li-ummetihī.*[680] *Ve şuhretuhū tuġnī ʿan-ẕikrihī.*[681]

فَكَانَتْ حَيَاتُهُ رَحْمَةً وَمَمَاتُهُ رَحْمَةً *bel leyse hunāke mevtun ve lā fevtun, bel intiḳālun min ḥālin ilā ḥālin ve irtiḥālun min dārin ilā dārin.*[682] Ḥażret-i Sulṭān-ı Kevneyn ḳabr-i münīfinde ḥayy ve merzūḳ olduġu muḥaḳḳaḳdır. Pes ḥayātı ve ḥālet-i maʿhūdu ʿayn-ı raḥmetdir.

678 "Seyyid Ṣafevî imanın, cümlede bahsi geçen şey için bir sebep olduğu en açık sonuçtur. Bu, sanki böyle olması gerekiyormuş gibi görünmektedir. Veya iman, kişinin Yaratıcı'dan sevilen biri olmasını gerektirir, böylece bütünlük tamamlanır, dedi." Safevî, *Şerhu'ş-Şifâ* (Veliyyüddin Efendi Koleksiyonu, 690), 25b.

679 Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâʾ*, 1/44.

680 "Yani, müminler veya ümmetine hasredilmeden." Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâʾ*, 1/44.

681 "Şöhreti, onu zikretmeye gerek bırakmaz." Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 1/173.

682 "Fakat aslında ortada ne ölüm vardır ne de yok oluş; sadece bir hâlden başka bir hâle, bir diyardan diğerine intikal vardır." Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâʾ*, 45.

كَمَا قَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ nitekim Ḥāriṯ bin Üsāme *Müsned*inde ve Bezzār isnād-ı saḥīḥle yek-zebān-ı rivāyet olduḳları ḥadīṯ-i şerīfde Sulṭān-ı Taḫt-gāh-ı Levlāk saʿādetle buyurur.

حَيَاتِي خَيْرٌ لَكُمْ ḫayriyyet-i zindegī hüveydādır.

وَمَوْتِي خَيْرٌ لَكُمْ **yaʿnī** ol Ḥażrete irsāl olunan hediye-i ṣalavāt ve tuḥaf-ı taḥiyyātı serr ü şānın ravża-i muḳaddeselerine ʿarżı ve teblīġ-i aʿmāl-i ümmet ve ġufrān-ı seyyiʾāta şefāʿat ve ḥüzün intiḳāliyle iṣābe ve teshīl-i küll-i muṣībe ve irtiḥāl-i dār-ı ʿuḳbā buyurmalarıyla iʿtibār ve iḫtilāf-ı ümmetten nāşiʾe raḥmet-i bisyār ḫayriyyet-i mevt-i Ḥażretden maʿdūde niçe fevāʾid-i keṯire nümāyāndır ki ʿālem-i ḥayātlarında ẓāhir ve maʿhūd degil idi. Maʿnā-yı ḥadīṯ-i şerīf ḥayyen ve meyyiten ḥāżır ve ġāʾibiñize nisbetle size müteveccih ve rāḥim ve müşfiḳ ve şāfiʿ ve müşeffaʿım demekdir. Yāḫūd taḳdīr *ve mevtī ḳablekum ḫayrun lekum*[683] ola.

وَكَمَا قَالَ *ʿalā mā revāhu Müslim.*

إِذَا أَرَادَ اللَّهُ تَعَالَى رَحْمَةً بِأُمَّةٍ izāfetle *raḥmete ümmetin.* Rivāyet-kerde-i Müzennī ve Müslimdir *ke-mā ẕekerahu'l-Ḥicāziyyu. Cāmiʿü'l-Kebīr*-i Suyūtī ḥāvī olduġu üzere إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى إِذَا أَرَادَ رَحْمَةَ أُمَّةٍ[684] vārid olmuşdur.

قَبَضَ نَبِيَّهَا قَبْلَهَا فَجَعَلَهُ لَهَا فَرَطًا وَسَلَفًا fetḥateyn ile ve asl-ı *faraṭa* ḳable vürūdi'l-vāridīn menzil-gāha tehiyye-i levāzım mühimmātı içün resānīde ḳılınan kimesneye derler. Baʿde-ẕā ḫalefine şefīʿ olana istiʿmāl olundu. *Ve selefen, min ʿaṭfi'l-mürādifi ev ʾeāmm.* **Yaʿnī** Ḫudā-yı müteʿāl bir ümmetin raḥmetine irāde-i ʿaliyyesi taʿalluḳ etse *ḳable mevti cemīʿihā* ol ümmetiñ peyġamberini ḳabż edip anlar içün sābıḳ kılar. Ve tetimme-i ḥadīṯ: وَإِذَا أَرَادَ هَلَكَةَ أُمَّةٍ عَذَّبَهَا وَنَبِيُّهَا حَيٌّ فَأَهْلَكَهَا وَهُوَ يَنْظُرُ، فَأَقَرَّ عَيْنَيْهِ هَلَكَتِهَا حِينَ كَذَّبُوهُ وَعَصَوْا أَمْرَهُ[685] *revāhu Müslimun ʿan Ebī Musā* merfūʿan.

---

683 "Benim sizden önce ölümüm sizin için daha hayırlıdır."

684 "Allah bir ümmete merrhamet ettiğinde (peygamberlerinin canını ümmetinden daha önce alır)." Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *Cemü'l-Cevâmi*, thk. Muhtar İbrahim el-Hâic vd. (Kahire: el-Ezheru'ş-Şerif, 1426/2005), 1/139.

685 Müslim, Fadâil, 24: "Allah bir ümmetin helakini de diledi mi, onları peygamberleri hayatta iken cezalandırır da onun gözünün önünde onları helak eder. Böylece, o ümmetin, inkar ve tekzibleri sebebiyle- helakleriyle peygamberin içi rahatlar."

وقَالَ السَّمَرْقَنْدِيُّ İmāmü'l-Hüdā Ebu'l-Leyṯ Ḥanefī.

رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ *manṣūbun ʿale'l-ḥikāye.* **Yaʿnī** Ḥaḳḳ sübḥānehū ve teʿālā *ʿālemīn* ile murād buyurur.

اَلْجِنِّ وَالْإِنْسِ müʾminīn-i ṯaḳaleyn.

قِيلَ لِجَمِيعِ الْخَلْقِ *eyi'l-mükellefīne. ʿĀlemun, ismu mā yuʿlemu bihī* iken *mā yuʿlemu bihi'l-ḥāliḳ.* **Yaʿnī** mā-sivallāha ġālib oldu *ve ġullibe li'l-ʿuḳālā.* Ṯaḳaleyn ve melekden ẕevi'lʿilme isim ḳılındı. *ve ḳāle's-Seyyidu'ṣ-Ṣerīf yuṭlaḳu ʿalā kulli cinsin lā ferdin.* Ve *lām* istiġrāḳ ile muʿarref ḳılınsa cinsden küll-i ferde ʿāmm olur.[686]

لِلْمُؤْمِنِ رَحْمَةً naṣbla ref'i cāʾizdir. Ve *muṭābıḳan li'l-āyeti* [687] وَرَحْمَةً لِلْمُؤْمِنِينَ *bi'l-hidāyeti* īrādı evlā idi.

وَرَحْمَةً لِلْمُنَافِقِ بِالْأَمَانِ مِنَ الْقَتْلِ، وَرَحمةً لِلْكَافِرِ بِتَأْخِيرِ الْعَذَابِ baʿżı nüsḫada ṣīġa-i cemʿle *müʾmīnīn* ve *münāfiḳīn* ve *kāfirīn* rivāyet olunup ġālib-i nüṣaḫ ifrādla maẓbūtadır. **Yaʿnī** ehl-i īmāndan ḫavāṣṣ-ı insānda ḫalḳ-ı hidāyet ve aṣl-ı īmān ve ṣemerāt ve levāzımına mūṣıla delālet ile müʾmine raḥmet ve ehl-i nifāḳa icrā-yı aḥkām-ı İslāmla ḳatlden īmānla raḥmet ve kāfire ḫasf ve meshle ʿācilen ʿaẕāb olunmayıp āhirete teʾḫīr olunmaḳ ile raḥmetdir. Müʾminiñ kilāhümāya taḳdīmi *muḫtaṣṣatün bi'l-hidāye* olan raḥmete ḥaṣrı **[16b]** müfīd ve müşīrdir. Ke-mā ḳāle teʿālā [688] هُدًى لِلْمُتَّقِينَ.

قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ İbn Cerīr ve İbn Ebī Ḥātim tefāsīrinde ve Ṭaberānī ve Beyhaḳī *Delāʾil*inde rivāyet buyurduḳları ḫaber üzere sulṭanu'l-müfessirīn ʿAbdullāh raḍiye ʿanhu'l-İlāh buyurdu.

هُوَ رَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ وَالْكَافِرِينَ إِذْ عُوفُوا مِمَّا أَصَابَ غَيْرَهُمْ مِنَ الْأُمَمِ الْمُكَذِّبَةِ **yaʿnī** Sulṭān-ı Rusül ve Hādī-i Sübül ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem müʿminīn ve kāfirīne ʿayn-ı raḥmetdir ki perġamberānını tekẕīb eden ümem-i sālifeye işābet eden envāʿ-ı ʿuḳūbetden bunlar maʿfüvv ve ʿaẕāb-ı muʿacceleden rehā-yāb olmuşlardır. Muṣannif ʿaleyhi'r-raḥme

---

[686] Paragrafın tamamı ilgili kaynaktan iktibas edilmiştir: Safevî, *Şerhu'ş-Şifâ* (Veliyyüddin Efendi Koleksiyonu, 690), 37b.

687 Neml Sûresi 27/77: "Şüphesiz o, elbette mü'minler için bir hidayet ve **bir rahmettir**."

[688] Bakara Sûresi 2/2: "O kitap (Kur'an); onda asla şüphe yoktur. O, müttakîler (sakınanlar ve arınmak isteyenler) için bir yol göstericidir."

teʾẖīr-i aẕābı beyān veyā teʾyīden hikāye murād edip haẕe'l-ḳavliñ mā-ḳabline meyelānından ʿaṭf etmeyip *ḳāle'bnü ʿAbbās* dedi.

وَحُكِيَ ṣīġā-i mechūlle.

أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لِجِبْرِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ (هَلْ أَصَابَكَ مِنْ هَذِهِ الرَحْمَةِ شَيْءٌ) ʿİllet-i Ġāʾiyye-i Mecmūʿ-ı ʿĀlem ṣallallāhuʿaleyhi ve sellem Rūḥu'l-emīne ẖiṭāb edip buyurdu ki "Nebiyyü'l-Raḥmetden hāẕihi'l-ümmet üzere münḳasıma olan raḥmetden Cenābıña muẖtaṣṣa bir raḥmetle ḥisse-yāb mısız?" *Fe'l-işāratu ilā mevcūdin fi'z-ẕihni, iẕi'r-raḥmetu tūciduhu'llāhu fī men yeşāʾu min ẖalḳihī.*[689] İmdi lafẓ-ı *ʿāmilīn* melāʾikeye şāmile olduġu ẓāhir ve ḳavl-i meẕkūruñ delāletiyle bāhirdir. Ammā *ʿāmilīn* ile irāde-i Ṣaḳaleyn cevāzından *ʿademü duẖūli Cibrīle fi'l-ʿālemīn* iḥtimālinden nāşī suʾāl münāsib görüldü.[690]

قَالَ: نَعَمْ، كُنْتُ أَخْشَى الْعَاقِبَةَ فَأَمِنْتُ fetḥ-i elif-i maḳṣūre ve kesr-i mīmle *el-emnu żıdde'l-ẖavfi, emine ke-ferīḥa.*[691] **Yaʿnī** Belī ẕālike'r-raḥme baña daẖı işābet eyledi. Zīrā āẖir emirden hırāsān idim. Benim ḥaḳḳımda Ḥażretiñe nāzil olan Ḳurʾān-ı Kerīm berekātından āmin oldum.

لِثَنَاءِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ عَلَيَّ بِقَوْلِهِ (ذِي قُوَّةٍ عِنْدَ ذِي الْعَرْشِ مَكِينٍ. مُطَاعٍ ثَمَّ أَمِينٍ)[692] evvel-i āyet إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ[693]. **Yaʿnī** Ḳurʾān-ı ʿĀzīm ḳavl-i Cibrīl-i Emīndir ki gūyā-yı vaḥy-i Ḥaḳḳ ve ḳāʾil-i kelām-ı Feyyāż-ı Muṭlaḳdır. ʿİndellāh ṣāḥib-i menzilet ve mekānet ve beyne'l-melāʾike müṭāʿ ve sırr-ı ġayb ve vaḥy üzere emīn Resūl-i Kerīm deyü üzerime şenā buyurduġuçün āyet-i meẕkūre faṣl-ı ẖāmisde mufaṣṣalan tefsīr-kerde-i muṣannifdir. İmdi vech-i istidlāl-i emniyyet-i Ḥaḳḳ subḥānehū ve teʿālā muḥkem āyātında anı medḥ ü şenā ve ḥüsn-i ḥālinden Peyġamber-i ʿĀlīşāna iʿlām buyurdu. Pes tebeddül-i ḥāl ve taġayyür-i meʾāl ġayr-ı mutaṣavverdir. Veyā lafẓ-ı emīn meʾmūnü'l-ʿāḳıbet maʿnāsına olmaḳ baʿīd degildir *ke-ẕā ḳālehu'l-Nūruddīni'l-Ḳāriyyu.*[694] Benā-berīn eger

[689] "Bu, zihinde var olan bir şeye işarettir. Rahmet, Allah Teâlâ'nın dilediği kullarında yarattığı bir şeydir." Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/45-46.
[690] Safevî, *Şerhu'ş-Şifâ* (Veliyyüddin Efendi Koleksiyonu, 690), 38b.
[691] Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, 1176; Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/46.
[692] Tekvîr Sûresi 81/20-21: "O (Kur'an), şüphesiz değerli, güçlü ve Arş'ın sahibi katında itibarlı, orada (meleklerce) itaat edilen, güvenilir bir elçinin (Cebrail'in) getirdiği sözdür."
[693] Tekvîr Sûresi 81/19: "Şüphesiz o, şerefli bir elçinin sözüdür."
[694] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/46.

Nūr-ı Vücūd ve ẓuhūr-ı Kerem ü cūd-ı Muḥammed ü Maḥmūd olmayaydı ne eflāk ḫalḳ ve ne emlāk mevcūde olurdu. Lā-cerem raḥmet-i ilāhiyye ki *vesiʿat külle şeyʾin mineʾl-ḥaḳāʾiḳiʾl-kevniyyeti*dir.[695] Aña Ḥabīb-i Yezdān mażhar olduġu müberhen olmaġın mebʾūṯ-ı kāffe-i ʿālemīn mineʾs-sābiḳīn veʾl-lāḥiḳīn olup ʿasker-i mücāhidīne ol Ḥażret ḳalb menzilesinde ve enbiyā-yı ʿiẓām-ı muḳaddeme ve evliyā-yı kirām-ı muʾaḫḫara ve sāʾir ḫalḳ-ı aṣḥāb-ı şimāl ve yemīn mertebesinde ṣūret-nümā olduġu ulüʾl-ebṣāra rūşendir. Ve kerīme-i تَبَارَكَ الَّذِى نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلٰى عَبْدِه لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيرًا[696] celīle-i وَمَنْ يَقُلْ مِنْهُمْ اِنِّى اِلٰهٌ مِنْ دُونِه فَذٰلِكَ نَجْزِيهِ جَهَنَّمَ[697] cümle-i inẕār-ı melāʾikedendir. Ke-ẕālike ḥadīṯ-i şerīf بُعِثَ إِلَى الْخَلْقِ كَافَّةً[698] Ol Ḥażretin melāʾikeye daḫı irsālini müşīr olur. İmdi mevcūdāt-ı ʿulviyye ve süfliyyeye **[17a]** vech-i irsālini ʿale't-tafṣīl beyānda Mevlānā ʿAliyyü'l-Ḳārī ʿaleyhi'r-raḥmetü'l-Bārī *Ṣalātü'l-ʿaliyye fi'ṣ-Ṣalavātü'l-Muḥammediyye* risālesinde istīfā-yı merām buyurmuşlardır.

وَرُوِيَ عَنْ جَعْفَرِ بنِ مُحَمَّدٍ الصَّادِقِ naʿt-ı Caġfer. **Yaʿnī** İmām Caġfer-i Ṣādık bin Bāḳır raḍiyallāhu ʿanhümādan rivāyet olundu.

فِي قَوْلِهِ تَعَالَى (فَسَلامٌ لَكَ مِنْ أَصْحَابِ الْيَمِينِ)[699] *selām,* mübtedāʾ, *min aṣḥābi'l-yemīn* cümlesi ḫaberdir. **Yaʿnī** bu āyet-i celīle tefsīrindeki "Yā Muḥammed seninçün küll-i melāmetden selāmet aṣḥāb-ı yemīnden ḫāṣıladır. Ve maʿnā-yı meşhūr *selāmün leke yā ṣāḥibe'l-yemīni min iḫvānike*[700] demekdir.

أَيْ بِكَ **yaʿnī** "Yā Muḥammed! Seniñ vücūduñ veyā kerem-i vücūduñ sebebiyledir." deyü Cenāb-ı Ṣādıḳ müfessir olur.

إِنَّما وَقَعَتْ سَلَامَتُهُمْ مِنْ أَجْلِ كَرَامَةِ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ *leke* ḫiṭābıyla Ḥażreti Nebiyy-i Ekrem murād olunup taḳdīr-i kelām aṣḥāb-ı yemīne selāmet-i ʿażīme seniñ sebeb ve eclinden ḫāṣıladır. *Min ecli* lafẓı, *bi-ke* ḳavlini yā ʿatf-ı beyān yā ʿalā sebīli'l-istiʾnāf ve'l-

[695] "Varlık âleminin tüm hakikatlerini kuşatmıştır." Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâʾ*, 1/46.

[696] Furkān Sûresi 25/1: "Alemlere bir uyarıcı olsun diye kuluna Furkân'ı indiren Allah'ın şanı yücedir."

[697] Enbiyâ Sûresi 21/29: "İçlerinden her kim, "Allah'tan başka ben de şüphesiz bir ilâhım" derse, böylesini cehennemle cezalandırırız. İşte biz zalimleri böyle cezalandırırız."

[698] "Tüm mahlukata gönderildi." Ebu Ömer bin Abdülber Nemerî Kurtubî, *et-Temhid*, thk. Beşşâr Avvâd Maʿrûf (London: Müessesetü'l-Furkan li't-Türasi'l-İslam, 2017), 7/267.

[699] Vâkıa Sûresi 56/91: "Selâm sana Ahiret mutluluğuna ermişlerden!"

[700] "Ey sağ elin sahibi, selâm olsun sana kardeşlerinden."

iltifāt tavżīḥ olur. Ve teʾvīl-i meẕkūr ḫilāf-ı ehl-i tefsīrdir. Ve lafẓ-ı *kerāmet* mefʿūlüne iżāfetiyle nüsaḫ-ı muṣaḥḥaḥada muḳayyed. Ammā rivāyet-i Tilimsānī *kerāmetehū li-muḥammedin ev bi-muḥammedin* lām-ı taʿlīliyye veyā bāʾ-i sebebiyye ile. Ve *kerāmetehū* fāʿil żamīri Allāha rāciʿdir.

وَقَالَ الله تَعَالَى (اللَّهُ نُورُ السماوات والأرض)[701] *nūr* münevver veyā Mūcid-i Envār-ı Zemīn ü Āsumān veyā mecāz-ı ʿaḳlī *ke-racüli adl* veyā müzeyyen ve müdebber-i semāvāt ve arżeyn. Ve fi'l-aṣıl nūr bāṣıra idrāk etdigi bir keyfiyyetdir ki Ḥaḳḳ teʿālāya ıṭlāḳı müstaḥīldir. İllā taḳdīr-i mużāf *ev naḥvuhū min nevʿi teʾvīlin* i ıṭlāḳ cāʾiz ola. *Ḳāle'l-Ġazāliyyu: en-Nūru, el-emru'ẕ-ẓāhiru bi-ẕātihi'l-muṭhiru li-ġayrihī fe-huve'n-nūru'l-ḥaḳiḳiyyu fe-in fehimte, fe-hüve nūrun ʿalā nūrin.*[702]

الآية naṣbla ve refʿ ve ḫafżı cāʾizdir. *Ey iḳraʾhā ev hiye maʿlūmetun ev ilā āḫirihā*[703]

مَثَلُ نُورِهِ كَمِشْكَاةٍ فِيها مِصْباحٌ الْمِصْباحُ فِي زُجاجَةٍ الزُّجاجَةُ كَأَنَّها كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لا شَرْقِيَّةٍ وَلا غَرْبِيَّةٍ يَكادُ زَيْتُها يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نارٌ نُورٌ عَلى نُورٍ يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشاءُ وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثالَ لِلنَّاسِ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ[704]

قَالَ كَعْبُ baʿżı nüsḫada *Kaʿbu'l-Aḥbār* ḥāʾ-i mühmele ile murād Kaʿb bin Mātiʿdir. ʿAṣr-ı nübüvveti idrāk ve ḫilāfet-i Ṣıddīḳ veyā Fārūḳda refʿ-i engüşt-i şehādet-i īmān eyleyip Yemende sākine ve ḫilāfet-i Ẕi'n-Nūreynde *müteveccihen li'l-ġazv* ʿazm-i gülzār-ı Naʿīm buyurup ve Ḥumuṣ'da defn olundu, raḍiyallāhu ʿanh. Yāḫūd murād Kaʿb bin Mālik ṣahābī olmaḳ mervīdir.

---

[701] Nûr Sûresi 24/35: "**Allah, göklerin ve yerin nurudur**. O'nun nurunun temsili şudur: Duvarda bir hücre; içinde bir kandil, kandil de bir cam fânûs içinde. Fânûs sanki inci gibi parlayan bir yıldız. Mübarek bir ağaçtan, ne doğuya, ne de batıya ait olan zeytin ağacından tutuşturulur. Bu ağacın yağı, ateş dokunmasa bile neredeyse aydınlatacak (kadar berrak)tır. Nur üstüne nur. Allah, dilediği kimseyi nuruna iletir. Allah, insanlar için misaller verir. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir."

[702] "Gazzâlî der ki: Nur, zatıyla apaçık olan ve başkalarını da aydınlatandır; işte bu, hakiki nurdur. Bunu kavradıysan, o 'nur üstüne nur'dur."

[703] "Burada, 'onu oku', 'zaten biliniyor' veya '(ilk baştan) sona kadar' anlamı kastedilmiştir." Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/47.

[704] Nûr Sûresi 24/35: "Allah, göklerin ve yerin nurudur. O'nun nurunun temsili şudur: Duvarda bir hücre; içinde bir kandil, kandil de bir cam fânûs içinde. Fânûs sanki inci gibi parlayan bir yıldız. Mübarek bir ağaçtan, ne doğuya, ne de batıya ait olan zeytin ağacından tutuşturulur. Bu ağacın yağı, ateş dokunmasa bile neredeyse aydınlatacak (kadar berrak)tır. Nur üstüne nur. Allah, dilediği kimseyi nuruna iletir. Allah, insanlar için misaller verir. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir."

وَابْنُ جُبَيْرٍ ekābir-i tābiʿīn ve ʿulemā-yı ʿāmilīnden Saʿīd bin Cübeyr raḍiyallāhu ʿanh esvedü'ṣ-ṣūret ve enverü's-sīret ve müstecābü'd-daʿvet ḥāl-i cemāl-i dünyā idi. Ṣah[705] ṭārīḫinde Ḥaccāc-ı bī-emān dest-i ẓulmünden cürʿa-nūş-ı şerbet-i şehādet eyledi. Mervīdir ki Ḥaccāc-ı Leccāc ile münāḳaşāt-ı bisyārdan ṣoñra Saʿīdiñ ḳatline emr eyledikde Saʿīd tebessüm-künān kelimeteyn-i şehādeteyn ile leb-cünbān-ı tekrār olup Ḥaccāc sebeb-i tebüssümünden istinṭāḳ eyledikde "ʿ*Acibtu min curʾetike ʿala'llāhi ve ḥilmu'llāhi*"[706] deyü buyurdu. Baʿde-zā ḳıbleye müteveccih olup kerīme-i إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ[707] ile raṭbu'l-lisān olduġu güş-zed-i Ḥaccāc-ı menḫūs olduḳda Saʿīdi ḳıbleden taḥvīle emretdi. Saʿīd فَأَيْنَما تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللَّهِ[708] āyetiyle taḥvīl-i zebān edip "*Allāhumme lā teḥille lehū demī ve lā tumhilhū baʿdī*"[709] duʿāʾ-ı ʿaleyhini **[17b]** evc-i icābete iṭāre eyledi. Saʿādetle şehādetinden ṣoñra ḫūn-ı nā-ḥaḳḳ-ı Saʿīd şol ḳadar cereyān eyledi ki eṣvāb-ı Ḥaccāc o demde meleʾān ve taḥt-ı serīrine dek dem seyelān eyledi. Baʿde-mā ḫāʿb-ı rāḥat Ḥaccāca ḥarām olup "*Mālī ve le-ke yā Saʿīd bin Cübeyr*!"[710] kelāmıyla iẓhār-ı peşīmānī ḳılardı. Çend māh mürūrunda istisḳā-yı baṭnla rū-be-rāh-ı dereke-i saʿīr olmuşdur. *ʿAleyhi mā-yesteḥiḳḳu, fe-lemmā düfine lafaẓathu'l-erżu,*[711] *ke-zā fī Şerḥi Nūriddīni'l-Ḳāriyyi.*[712]

الْمُرادُ بِالنُّورِ الثَّانِي هُنَا: مُحَمَّدٌ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ tetimme-i āyet-i Nūrda olan nūr-ı düvvüm ile murād Ḥażret-i Muṣtafādır, ʿaleyhi şerāyifi't-taḥiyyāt.

---

[705] Kelimenin ebced değeri 95'tir.

[706] "Allah'a karşı bu cür'etinden ve Allah'ın sana olan hilim ve müsamahasından dolayı şaşırdım." Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/48.

[707] En'âm Sûresi 6/79: **Ben**, hakka yönelen birisi olarak **yüzümü**, gökleri ve yeri yaratana **döndürdüm**. Ben, Allah'a ortak koşanlardan değilim."

[708] Bakara Sûresi 2/115: "Doğu da, Batı da (tüm yeryüzü) Allah'ındır. **Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü işte oradadır**. Şüphesiz Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir."

[709] "Allah'ım, kanımı ona helâl kılma ve benden sonra ona fırsat verme." Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/48.

[710] "Bana ne oluyor, sana ne yaptım ey Saîd bin Cübeyr!" Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/48.

[711] "Ona layık olan azab olsun; nihayetinde defnedildiğinde, toprağın onu dışarı attığı (rivayet edilmiştir)." Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/48.

[712] Paragrafta anlatılan Haccâc olayının tamamı ilgili kaynaktan mealen iktibas edilmiştir. Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/47-48.

وَقَوْلُهُ (مَثَلُ نُورِهِ)[713] أَيْ نُورُ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ mā-kablehūya ʿaṭf-ı beyāndır. Aẓher maʿnā demek olur ki nūr ile murād Muḥammeddir. *Meṣelu nūri'llāhi'lleẕī huve muşriḳun ẓuhūruhū ve muẓhirun nūruhū fī ʿālemi'l-kevni bi-ḫalḳihī*[714] taḳdīrinde cārīdir zīrā nūr ẓuhūrdan ʿibāretdir ki anıñla ḥaḳāyıḳ-ı ilāhiyye ve esrār-ı eḥādiyye ve estār-ı ṣamediyye münkeşife ve kāʾināt müşriḳa oldu.

وَقَالَ سَهْلُ بنُ عَبْدِ اللَّهِ Yaʿnī Tüsterī tāʾ-i ūlā ḍammla ve s̱āniyye feṯḥle Ḫorasanda bir medīne veyā aʿmāl-i Ehvāzdan Şüsterdir. Ṣāḥibü'l-kerāmāt bir şeyḫ-i celīlü'ş-şān idi ki *lem yesmeḥi'd-dehru bi-miṣlihī*[715] hem-ṣoḥbet-i Ẕü'n-nūn-ı Mısrī olup hīn-i irtiḥāllerinde ṭoḳsandan mütecāviz Yehūd, şeref-yāfte-i İslām oldular. Cifr[716] tārīḫinde ʿazm-i Firdevs eyledi, ḳaddese sırrahü'l-ʿAzīz.

الْمَعْنَى maʿnā-yı āyet-i kerīme.

اللَّهُ هَادِي أَهْلِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ *nūr*, *hādi* ile tefsīr buyuruldu. Zīrā nūr *ẓāhirun bi-nefsihī ve maẓharun bi-ġayrihī*dir.[717] Lafẓ-ı *ehl* ile mużāf taḳdīr olundu. Sehliñ bu teʾvīli ibni ʿAbbās raḍiyallāhu ʿanhümādan meʾ̇s̱ūrdur.

ثُمَّ قَالَ Sehl ḳuddise sırruhū buyurdu.

مَثَلُ نور مُحَمَّدٍ **yaʿnī** Server-i Aṣfiyā Muḥammed Muṣṭafā ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellemiñ ṣıfat-ı nūr-ı ʿacībetü'ş-şān ve ġarībetü'l-bürhānı.

إِذْ كَانَ مُسْتَوْدَعًا feṯḥ-i dāl-i mühmele ile *ey mūdiʿan.*[718]

---

[713] Nûr Sûresi 24/35: "Allah, göklerin ve yerin nûrudur. **O'nun nûrunun temsili**, içinde lamba bulunan bir kandillik gibidir. O lamba kristal bir fanus içindedir; o fanus da sanki inciye benzer bir yıldız gibidir ki, doğuya da, batıya da nisbet edilemeyen mübarek bir ağaçtan, yani zeytinden (çıkan yağdan) tutuşturulur. Onun yağı, neredeyse, kendisine ateş değmese dahi ışık verir. (Bu,) nûr üstüne nûrdur. Allah dilediği kimseyi nûruna eriştirir. Allah insanlara (işte böyle) temsiller getirir. Allah her şeyi bilir."

[714] "Buradaki anlam, Allah'ın nurunun misali; kendi zâtıyla parıldayan ve yarattıklarıyla varlık âleminde nurunu açığa çıkaran bir nurdur." Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/48.

[715] "Zaman onun bir benzerine izin vermemiştir (onun gibisi bir daha gelmemiştir)."

[716] Kelimenin ebced değeri 283'tür.

[717] "Nur, zatıyla açık olup başkasını aydınlatandır." Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/49.

[718] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/49.

فِي الأَصْلابِ cemʿ-i ṣulb ḍamm ve sükūnla *ʿaẓmun mine'l-kāhili ile'l-ʿucbi fīhi fe-ḳāru'ẕ-ẓahri.*[719] Ve ẓarfiyyet ʿale'l-ḥaḳīḳat veyā mecāzdır. Żamīr-i *Kāne* Muḥammede veyā Nūr-ı Aḥmede rāciʿdir.

كَمِشْكَاةٍ صِفَتُهَا كَذَا *keẕā fīhā miṣbāḥ* ḳavlinden kīnayedir. Ve baʿżı nüsḫada *ṣıfatuhā ke-ẕā* vārid olmuşdur. *Mişkāt,* küvve-i ġayr-ı nāfiẕe veyā ḳandīl veyā mevżiʿ-i fetīle. **Yaʿnī** Nūr-ı Muḥammedī aṣlāb-ı ābāda müveddiʿ olduġu ḥīnde bir küvve-i ġayr-ı nāfize veyā ḳandīl-āsā idi. *Aṣlāb,* ābāʾ-i sālifede mādde-i cesed-i Sulṭān-ı Kevneyn *miṣkāt*a teşbiḥ olundu.

وَأَرَادَ بِالْمِصْبَاحِ قَلْبَهُ، وَالزُّجَاجَةِ صَدْرَهُ Yaʿnī cesed-i Pür-nūru ḳandīle ve ḳalb-i laṭīfi miṣbāḥa sīne-i pür-sekīne zücāce teşbīh ü temṯīl ḳılınıp dil-i rūşen ile çerāġ ve ḳandīl ile sīne murād eyledi. İmdi ḳalb ṣadrıñ cānib-i eyserinde olduġu rūşendir. Bu ʿibārāt-ı fāyiḳa tetimme-i kelām-ı Sehl ʿaleyhi'r-raḥmedendir. Rivāyet-i nūrda tefāsīr-i uḫar-ı selefden menḳūledir ki *miṣkāt* ebdān-ı ābāʾ-i kirām ve zücāce aṣlāb-ı ṭāhire ve miṣbāḥ kilāhümāda müstevdaʿ olan Nūr-ı Muḥammedī ve şiʿr-i Cenāb-ı ʿAbbās-ı mā se-yeʾtī bu maʿnāyı īmā eder. Ve *Miṣkāt* Cenāb-ı Ḫalīlullāh ve zücāce Ẕebīḥullāh ve miṣbāḥ Ḥażret-i Ḥabībullāh olmaḳ mervīdir.

أَيْ كَأَنَّهُ yaʿnī zücāceden muʿabber olan ṣadr-ı şerīfi.

كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ ḍamm-ı dāl-i mühmele ve teşdīd-i rāʾ ile mütelelliʾ ve dıraḫşān *ke-enne* dürr-i mużīʾe nisbetdir. Veyā taḫfīf-i yā ve hemze ile defʿ maʿnāsına ki **[18a]** nūr ile defʿ-i ẓalām ḳaṣd oluna. Ve kesr-i evvel maʿa't-taḫfīf ve'l-hemze ve feṯḥ-i evvel maʿa'l-hemze ve bi-dūnihā müşeddedü'l-yā. Lafẓ-ı *dürrī* penç vech üzere yād-kerde-i luġaviyyūndur.

لِمَا فِيهِ مِنَ الْإِيمَانِ وَالْحِكْمَةِ żamīr-i *fīhi* ṣadra rāciʿ ve ḳalbe ircāʿı ġayr-ı baʿīddir. Ve *ḥikmet* ʿilm-i nāfiʿ veyā nūr-ı nübüvvet ve *itḳānun ʿalā vechi'l-ʿiyān.*

تُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ *tūḳadu,* ṣīġa-i mechūlle *min evḳade* müẕekker ve merciʿ-i żamīr ʿalā ḥaẕfi'l-mużāf miṣbāḥu'z-zücāce veyā ḳırāʾat-i müennesle żamīriñ merciʿi zücāce

[719] "Boyundan kuyruk sokumuna kadar uzanan omurga kemiği, sırtın bel kemiğidir." Safevî, *Şerhu'ş-Şifâ* (Veliyyüddin Efendi Koleksiyonu, 690), 39a.

olur. Veyā *tevaḳḳade* ṣīġa-i māżī-i maʿlūm ile *evveluhū ve min ibtidāʾiyyetin ve mubārakun muteyemmenun*[720]

أَيْ مِنْ نُورِ إِبْرَاهِيمَ aṣl-ı şecere-i tevḥīd ve faṣl-ı ş̱emere-i tefrīd Cenāb-ı Ḫalīlullāh olmaġın Nūr-ı İbrāhīmden ol miṣbāḥı zücāce īḳād olundu. **Yaʿnī** nūr-ı nübüvvet eb-i Kerīm, eb-i Raḥīmden resīde oldu.

وَضُرِبَ ṣīġa-i mefʿūl veyā fāʿil ile.

الْمَثَلُ بِالشَّجَرَةِ الْمُبَارَكَةِ **yaʿnī** şecere-i mübāreke ile meş̱el īrād ve beyān olundu. Ve fāʾide-i temş̱īl *kemā fi'l-Keşşāf* ez̤hān-ı rüsūḫ-ı meʿānī içün maʿḳūlü heyʾet-i maḥsūsda ibrāzdır.

Ḥāṣıl-ı kelām: Ḥażret-i İbrahīm ʿaleyhi ṣalātü'l-Kerīm maʿden-i esrār-ı ʿavārif-i menāfiʿ ve menbaʿ-ı envār-ı leṭāʾif-i şerāyiʿ olup ekş̱er perġamberān-ı ʿālī-şānān anıñ ş̱emere-i z̤ürriyyetinden ẓuhūr etmeleriyle aṣl-ı aṣīl-i şecere-i nübüvvet olmuşdur. Ṭūbā ol şecere-i sidre-peymāye ki bunuñ emş̱āli ş̱emere-perver ola. Ve dıraḫt-ı zeytūne-i mübārekeye teşbīh buyurulduġu zeytūn fākihe-i şerīfe ve hem idām ve devā ve hem dühn-i żiyā-nümā olduġundandır. *Ve lā şarḳiyyetin ve lā ġarbiyyetin*[721] güher-i meʿānī-i şerīfeleri bi-ṭarīḳi'l-ʿibāret meşḥūn-ı dürc-i her tefāsīr ammā bi-taḥḳīḳi'l-işāret murād olunan ḳıble-i ehl-i tevḥīd ve Kaʿbe-i erbāb-ı tefrīddir ki ne ḳıble-i Neṣārī-veş şarḳiyye ve ne ḳıble-i Yehūd-āsā ġarbiyyedir. Ve bi'l-cümle millet-i beyżā-yı Ḥanīfiyye aʿdel-i milel-i İslāmiyye olduġuna işāretdir. Ve baʿżılar *lā şarḳiyyetin ve lā ġarbiyyetin ve lā dünyeviyyetin ve lā uḫreviyyetin*[722] belki mekānet-i maʿneviyyeye ceẕbe-i İlāhiyyedir, dediler ke-ẕā fī Şerḥi'ş-Şifā li'l-Mevlā ʿAliyyü'l-Ḳārī.

وَقَوْلُهُ: يَكَادُ زَيْتُهَا يضيء: أَيْ **yaʿnī** Ḥaḳḳ Teʿālā celle ve ʿalānıñ bu ḳavl-i şerīfi maʿnā-yı laṭīfi.

يَكَادُ نُبُوَّةُ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَبِينُ fetḥ-i fevḳıyye ve kesr-i muvaḥḥade ile mużāriʿ.

بَانَ لِلنَّاسِ قَبْلَ كَلامِهِ كَهَذا الزَّيْتِ yaʿnī şecere-i nübüvvetten muḳtebese Nūr-ı Nübüvvet-i Muḥammedī ḥālet-i risāletinde ṣafā-yı ẓāhir ü bāṭın ile zeyt-āsā iddiʿā-yı

[720] "Onun başlangıcı bereketli ve uğurludur."
[721] "Ne doğulu ne de batılı." Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/49.
[722] "Ne doğulu ne batılı, ne dünyevî ne de uhrevî."

nübüvvetten aḳdem nāsa ẓāhir olması nezdīk-ter ve ḳarīb oldu. İmdi iżāʾa-i nübüvvet-i Aḥmediyye şecereden aḫẕ zeyte teşbīh olundu. Zīrā nūr-ı nübüvvet-i Muḥammedī nūr-ı Ḥalīlden muḳtebes ve sirāc-ı ḳalbe bāʾiṯ-i żiyādır ki anıñla kevn ü mekān pür-envār olmuşdur.

وَقَد قِيل فِي هَذِه الآيَة غَيْر هَذَا Nūr āyetinde taʿalluḳ-ı bi'l-ʿibāre edip tābende çerāġ-ı meʿānī olan teʾvīlātın ġayr-ı müfessirīn ve erbāb-ı ʿarabiyye ḳanādīl-efrūzān-ı mināre-i şarḳıyye-i maʿnā oldular. *Ve'l-ʿāḳilu yekfīhi'l-işāretu.*[723]

وَقَدْ سَمَّاهُ اللَّهُ تَعَالَى فِي الْقُرْآنِ نُورًا وَسِرَاجًا مُنِيرًا āyet-i Nūruñ ġayrıda Ḥaḳḳ sübḥānehū ve Teʿālā kitāb-ı Kerīminde ol Māh-ı Münīr-i Risāleti muṭlaḳa nūr ve Ḥaḳḳa mihr-i münīr ile tesmiye eyledi. Ẓāhiren teşbīh-i belīġ bābındandır. Ve müşebbehun bih aḳvā olduġu şöhreti ve vużūh-ı delālet-i ʿāmmesi ḥayşiyyeti iledir. Muṣannif ʿaleyhi'r-raḥme ʿale't-tertībi'l- **[18b]** istişhāda āġāz edip buyurur.

فَقَالَ (قَدْ جَاءَكُمْ مِنَ اللَّهِ نُورٌ ḫiṭāb-ı müstetāb ehl-i Mekkeyedir. **Yaʿnī** ehl-i kitāb قَدْ جَاءَكُمْ مِنَ اللَّهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُبِينٌ[724] taḥḳīḳan size Cenāb-ı Ḥaḳḳ ve Feyyāż-ı Muṭlaḳdan nūr ve kitāb-ı beyyinü'l-iʿcāz ve mübeyyinü'l-aḥkām-ı bi'l-īcāz geldi demekdir. Cenāb-ı Şemʿ-i Bezm-ārā-yı Ḳurb-ı Kirdigār ʿaleyhi's-selām el-Ġaffār Ḥażretlerine nūr ıṭlāḳ buyurulduġu ẓalām-ı cehlden anıñla nūr-ı īmāna hidāyet olunduġundandır. Müfessirīnden baʿżılar nūr-ı meẕkūrdan murād Ḳurʾāndır ve der-ʿaḳab ẕikr-i kitāb *bi-iʿtibāri teġāyurihime'l-lafẓiyyi ve vaṣfeyni beyneynī cem'*[725] bābındandır, dediler. Şurrāḥ-ı Şifādan Seyyid ʿaleyhi'r-raḥme āyet-i meẕkūre maḳṣūda naṣṣ olmaz nūr ile īmān veyā Ḳurʾān irādesi cevāzından deyip ʿaṭf-ı kitāb ise ʿaṭfu vaṣfin ʿalā vaṣfin ḳabīlindendir, demişler. Maʿā-hāẕā ʿāṭıfda aṣıl muġāyeretdir. Pes nūr ve kitāb-ı Resūlullāh ṣallallāhu ʿaleyhi ve selleme naʿtān olmalarında ḫod māniʿ mündefiʿdir. Zīrā ol neyyir-i Āsumān-ı Risālet, beyne'l-envār nūr-ı ʿazīm olup cemīʿ-i esrār-ı ilāhiyyeyi cāmiʿ ve aḥkām ve aḫbārı müẓhir ve lāmiʿ bir kitāb-ı mübīndir.

---

[723] Ârife olana bir işaret yeter.

[724] Mâide Sûresi 5/15: "Ey kitap ehli! Artık size elçimiz (Muhammed) gelmiştir. O, kitabınızdan gizleyip durduğunuz gerçeklerden birçoğunu sizlere açıklıyor, birçoğunu da affediyor. **İşte size Allah'tan bir nur ve apaçık bir kitap (Kur'an) gelmiştir**."

[725] "Lafzî farklılıkları ve iki vasıf arasındaki topluluk itibarıyla."

وَقَالَ تَعَالَى (إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا Ḥaḳḳ celle ve ʿalā, Ḥabībīne ḫiṭāb edip biz ʿāzīmü'ş-şān seni baʿṯ eyledigimiz kimesneler üzerine şāhid olduġun ḥālde baʿṯ ü irsāl eyledik. Veyā peyġamberāndan cemīʿ-i şühedāʾ üzerene şāhid baʿṯ etdik, demek ola. Nitekim kerīme-i فَكَيْفَ اِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ اُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلٰى هٰؤُلَاءِ شَهِيدًا[726] āyetinden maʿnā-yı āḫir müstefāddır. Ve lafẓ-ı *şāhiden* ve mā-baʿde ber-mukaddere ḥāllerdir.

وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا *Ey münẕiran,* vech-i ʿudūl *riʿāyeten li'l-fevāṣıli ev tefennunu'l-ʿibāreti fi'l-maḥalli'l-ḳābili.*[727] Ḥażreti Faḫr-ı Risālet erbāb-ı ṭāʿate cennet ve vuṣlat ile mübeşşir ve güneh-kārāna ḥareket ve firḳat birle münẕir.

وَدَاعِيًا إِلَى اللَّهِ بِإِذْنِهِ وَسِرَاجًا منيرا)[728] ve emr-i Rabbānī ve teysīr-i ṣamedānī ile cemīʿ-i ḫalḳı Dīn-i Ḥaḳḳa dāʿī ve ḥaḳḳla bātın meyānesin temyīz eder olduġun ḥālde irsāl eylediñ, demekdir. Ve Ḥażret-i Mihr-i ʿĀlem-tāb-ı Risāleti sirāca teşbīh kemāl-i vużūḥ ve belāġatindendir. Zīrā vaḥy-i Ḥaḳḳdan istiḍāʾa ve ḫalḳa ināre buyurmuşlardır. Ve sirācı münīr ile vaṣf, tevkīddir.

وَمِنْ هَذَا aʿḳd-i faṣl olan ḳabīldendir.

قَوْلُهُ تَعَالَى (أَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ)[729] إِلَى آخِرِ السُّورَةِ yaʿnī *tābehū ferġab* hemze-i istifhām-ı nefyü'l-inkār ve nefyü'n-nefyi iṯbāt olunca *şeraḥnāhu leke* demek olur. Ve li-ẕā وَوَضَعْنا عَنْكَ[730] işāreten li'l-mebnī ve riʿāyeten li'l-maʿnā ʿaṭfı münāsib oldu.

شَرَحَ: وَسَّعَ teşdīd-i sīn-i mühmele ile.

وَالمُرَادُ بِالصَّدْرِ هُنَا الْقَلْبُ *tesmiyetün li'l-maẓrūfi bi-ismi'ẓ-ẓarf*[731] bu maḳāmda *ṣadr* ile murād ḳalbdir. Zīrā ḥaḳīḳatde sīne taẕyīḳ ve tevsīʿa ġayr-i ḳābildir. Yaʿnī sīne-i pür-sekīne ki ġubār-ı aġyār inʿikāsı nezdīkter olduġundan ṣoñra وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّكَ يَضِيقُ صَدْرُكَ بِمَا

[726] Muhammed Sûresi 47/41: "Her ümmetten bir şahit getirdiğimiz ve seni de onların üzerine bir şahit yaptığımız zaman, bakalım onların hâli nice olacak!."

[727] "Fasıllara riayet edilmesi ya da uygun olan yerde ifadenin incelikle süslenmesi."

[728] Ahzâb Sûresi 33/46: "Allah'ın izniyle, bir davetçi ve nûr saçan bir kandil olarak (gönderdik)."

[729] İnşirâh Sûresi 94/1: "Biz senin göğsünü **açıp genişletmedik mi**?"

[730] İnşirâh Sûresi 94/1.

[731] "Zarfın ismiyle mazrûfun (içindeki şeyin) adlandırılması." Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 1/191.

يَقُولُونَ[732] kerīmesi vefḳince tecelliyāt-ı Rabbānī ve tenzīlāt-ı ḥükm-i Sübḥānī ile dil-i bī-ġıllıñı ferāḫ ü tevsīʿ eyleyip āyet-i كِتابٌ أُنْزِلَ إِلَيْكَ فَلا يَكُنْ فِي صَدْرِكَ حَرَجٌ مِنْهُ[733] kerīmesi ki nehy-i tekvīndir. Lafẓ-ı kün emr-i tekvīn olduġu gibi. Yaʿnī anıñla telvīn-i müntefī ve münācāt-ı Ḥaḳḳ ve münādāt-ı ḫalḳ beyninde mertebe-i cemʿu'l-cemʿ ile muʿabber olan temkīn-i müteḥaḳḳıḳ olup keṯret vaḥdetden ve vaḥdet keṯretden ḥicāb ve māniʿ olmadı.

قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ **[19a]** raḍiyallāhu ʿanhümā İbn Ebī Ḥātim ve İbn Merdeveyh ve İbnü'l-Münẕir tefāsīrinde taḥrīk-i berāʾe-i rivāyet eyledikleri ḫaberde Cenāb-ı Tercümānü'l-Ḳurʾān raḍiye ʿanhü'r-Raḥmān tefsīr-i İnşirāḥda buyurdu.

شَرَحَهُ بِنُورِ الْإِسلَامِ baʿżı nüsḫada *bi'l-islām* ve dīgerde *bi'l-īmān* rivāyetleri meʿānī-i müteḳāribetü'l-beyāndır. **Yaʿnī** iẕʿān ve ḳabūl-i ḥaḳāyıḳ-ı īmān ile şerḥ ve nūr-ı inḳıyād ve tefvīẓu'l-emr ile'l-mürīdi'l-mūrad sebebiyle tevsīʿ buyurdu. أَفَمَنْ شَرَحَ اللهُ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ فَهُوَ عَلٰى نُورٍ مِنْ رَبِّهِ[734] kerīmesine īmāʾ eder.

وَقَالَ سَهْلٌ: بِنُورِ الرِّسَالَةِ İmām Tüsterī ʿaleyhi'r-raḥme buyurdu ki şebīh-i nūr olan risāletle şerḥ-i ṣādr eyledi, demekdir. *Lücceynü'l-māʾ* ḳabīlinden ve *bāʾ* taʿdiyye yā sebebiyye ve iżāfet beyāniyyedir. *Ve ḳāle'ş-Şāriḥu ʿAliyyü'l-Ḳāriyyu şereḥahū bihī ḫuṣūṣan fe-lā-yunāfī mā-teḳaddeme ʿumūmen.*[735] *Ev şeraḥahū bi-nūri'r-risāleti fe-ceʿalehū maʿdinen li'l-ḥaḳāʾiḳi ke-mā ḳāle et-Ṭībī ʿan Sehl.*[736]

وَقَالَ الْحَسَنُ efāżıl-ı tābiʿīnden Ḥasan bin Ḥasan Baṣrīdir ki māder-i mihribānı ümmü'l-müʾminīn Ümmü Seleme raḍiyallāhu ʿanhā ḫādimesi idi. Ḥasan ḥāl-i ṭufūliyyetde giryān olduḳca Ümmü Seleme bostān-ı dil-sitānını dehān-ı Ḥasana verip maṣṣ-ı ṣedy

---

[732] Hicr Sûresi 15/97: "Andolsun, onların söyledikleri şeylerden dolayı göğsünün daraldığını biliyoruz."

[733] A'râf Sûresi 7/2: "**Sana bir Kitap indirildi**. Onunla insanları uyarman ve inananlara öğüt vermen için **kalbine bir darlık gelmesin**."

[734] Zümer Sûresi 39/22: "**Allah'ın, göğsünü İslâm'a açtığı, böylece Rabbinden bir nur üzere bulunan kimse, kalbi imana kapalı kimse gibi midir?** Allah'ın zikrine karşı kalpleri katı olanların vay hâline! İşte onlar açık bir sapıklık içindedirler."

[735] "Şârih Ali el-Kârî şöyle dedi: yani onu özellikle bu nurla açıklamıştır; bu da daha önce verilen genel anlamla çelişmez." Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâʾ*, 1/51-52.

[736] "Ya da onu risalet nuruyla aydınlatarak hakikatlerin madeni kıldı, Tîbî'nin Sehl hakkında dediği gibi." Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 1/192.

etdigi sebebden bereket-i ʿazīmeye nāʾil ve kemāl-i ʿilm ve ʿamelde ḍarb-ı meṯel olunur, mükemmel ve kāmil idi. Ḫilāfet-i Fārūḳ-ı Aʿẓamīde ḳadem-nihāde-i ʿālem-i vücūd olup senedü'l-muḥaddiṯīn ve imāmü'l-müfessirīn oldu. Süllem-i ḥayātın seksen sekiz pāyesine vāṣıl olduḳda *sened*[737] tārīḫīnde ʿömr-i ʿazīzi resīde-i pāyān olup Baṣrada defnolundu. Ḥażreti şeyḫin Cenāb-ı Esedullāh el-ġālib ʿAli bin Ebī Ṭālib kerremallāhū veche ve raḍiye ʿanh ile mülāḳāt ve ṣoḥbet ve ḫırḳa-i ṣūfiyye-i meşhūre ilbāsını muḥaddiṯīnden baʿżılar inkār eylediler. Ammā Celāluddīn es-Suyūṭī ḳuddise sırruhū ḳażiyye-i meẕkūrede bir risāle-i münīfe teʾlīf buyurup *innehā ṯābitetün ve enne'l-ḥasene ictemaʿa bi-ʿAliyyin kerrama'llāhu vechehū*[738] ḳavliyle iṯbāt-ı müddeʿā buyurup Ḥāfıẓ İbn Ḥacer *fe-lā ʿibrete bi-inkāri'l-münkirīne, ve sinnü'l-ḥaseni muḥtemilün lehū, ve'l-müṯbitü muḳaddemün ʿale'n-nāfī*[739] ḳavl-i şerīfiyle teʾyīd-i kelām isnād buyurduġuna Şehābeddīn el-Ḫafācī şerḥ-i Şifā'da beyān buyurmuşlardır.

مَلأَهُ hemze ile.

حُكْمًا ḍamm-ı mühmele ve sükūn-ı kāfla ve baʿżı nüsḫada kesr-i hā ve feṯḥ-i kāf ile cemʿ-i hikmet. Ve nüsaḫ-ı uḫrāda *meleʾehū hikmeten* vārid olmuşdur. Ḍāmm-ı Ḥāʾ ile ḥükm-i ḳażā bi'l-ʿadl veyā fıḳh veyā taṣdīḳ *ev* kemāl.

وَعِلْمًا ʿaṭf-ı teʾkīd ve tetmīmdir. İmlāʾ-ı ḳalb şeyʾ-i āḫire ʿadem-i vüsʿatden mecāzdır veyā şiddet-i keṯretden kināyedir. Yāḫūd ṣūret-i cismānī ḳılınıp baʿde-ẕā ḥaḳīḳat-i ʿilm ve ḥükm ile māli ḳılına. *Ve ḳīle "el-Īmānü ve'l-ʿilmü cismāni yerāhümā ehlü'l-baṣīreti şemʿan ve misbāḥan"*[740] ve şāyet ḥükm ile kitāba sünnet ve ʿilm ile kitāba taʿalluḳ eden emir murād oluna. Delālet-i maʿnā ve ḳırāʾat-i mebnī cihetiyle. Ve'l-ḥāṣıl ḳalb-i muḳaddese-i nübüvvet-meʾābı aḥkām ve ʿilm ile meleʾān eyledi, demek ile Ḥasan Baṣrī şerḥ-i ṣadrı teʾvīl-i müstaḥsen buyurdular.

وَقِيلَ مَعْنَاهُ: أَلَمْ يُطَهِّرْ قَلْبَكَ حَتَّى لَا يَقْبَلَ الْوَسْوَاسَ؟ *enne'l-hemzete li't-taḳrīrin fi'l-beyāni.* Baʿżı nüsḫada *lā-yaḳbele'l-vesvāse* muṣarraḥdır. Ve *vesvās* feṯḥle ve *bi-maʿne'l-vesveseti ve fi'l-*

[737] Kelimenin ebced değeri 114'dür.

[738] "Bu bilgi sabittir. Ayrıca Hasan'ın, Hz. Ali ile bir araya geldiği de teyit edilmiştir." Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 1/192.

[739] "Böyle bir inkâra itibar edilmez. Hasan'ın yaşı, bu durumu kabul edebilecek düzeydedir ve ispat eden, inkâr edenden önceliklidir." Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 1/192.

[740] "Denildi ki: 'İman ve ilim, basiret sahiplerinin birini mum, diğerini kandil gibi gördükleri iki varlıktır.'

ḳāmūsi ḥadīṯü'n-nefsi ve'ş-şeyṭāni bi-mā lā-nefeʿa fīhi[741] ve baʿżılar *bi-maʿne'l-müvesvisi min ġayri teʾvīlin şeyṭān*[742] maʿnāsına ṣıfat-ı ḥakīkiyyedir dediler. Yaʿnī maʿnā-yı اَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ[743] **[19b]** istīnās-ı bi'n-nāsdan seninçün ḳalbini tanẓīf ve taḳdīs eyledik. Tā kim ḥālet-i ḥużūr der Ḥażretü'l-ʿayān saña nefs ve şeyṭāndan bir mevsūs-ı teşvīşle āzürde-ḫāṭır etmeyüp vesvese etmeye.

وَوَضَعْنَا عَنْكَ وِزْرَكَ lafẓ-ı *vażaʿ ʿalā* ile taʿdiyye ederse taḥmīl maʿnāsına ve *ʿan* ile izāle maʿnāsınadır. Ve *vizr* iṣm. Der-aṣl taḥmīl-i bār-gīrān-ı ber-püşt ve li-ẕā *enḳaża ẓahrake* buyurulmuşdur.

الَّذِي أَنْقَضَ ظَهْرَكَ naḳīż-i ṣavt-ı ẓahr veyā ṣavt-ı ḥaml veyā raḥl ve merkūb-ı āvāzīdir. Ḳāle'ṣ-ṣāriḥ *el-inḳāḍu: et-teṣḳīlu fi'l-hamli ḥattā yüsmeʿa lehū naḳīżun ey ṣāvtun ke-mā-ḳāle'l-Ezheriyyu.*[744] İmdi ʿibāret ol Ḥażretiñ ʿazm ve vizrine delālet etmez. Belki murād-ı şedde ḫavf ve iclāl-i Ḥaḳḳdan nāşī vizri istiʿẓām buyurmalarındandır. *El-fiʿlü bi'l-maʿne'l-mecāziyyi ʿalā ẓāhirihī ev teşbīhu'l-belīġ.*[745]

قِيلَ *vizrake* ḳavl-i şerīfinden murād.

مَا سَلَفَ مِنْ ذَنْبِكَ taḳṣīrāt veyā lehevāt ve ġafelātdan eger güzerān etmiş zellāt olduġu ḥālde.

يَعْنِي ṣāḥib-i ḳıyl bu ḳavlle murād eder.

قَبْلَ النُّبُوَّةِ *mā-seyeʾtī fi'l-kitāb* ṣaġāyir ve kebāyirden ḳable'n-nübüvvet ve baʿdehā ʿiṣmet-i Ḥażret bahṣine temrīżdir. Meger ḳable'n-nübüvvet cevāz-ı ṣudūra bināʾen ola. Zīrā baʿde'n-nübüvvet mertebe-i ʿiṣmetde olduġu ittifāḳīdir.

وَقِيلَ: أَرَادَ ثِقَلَ أَيَّامِ الْجَاهِلِيَّةِ żamīr īrād Allāhu Teʿālāya rāciʿdir. Ve *ṣiḳal* kesr-i müṣelleṣe ve feṭḥ-i ḳāfla żıddu'l-ḫiffet ve teskīn-i ḳāf bi't-taḫfīf cāʾizdir. Eyyām-ı cāhiliyye baʿde

---

741 "Vesvese anlamında olup, Kamus'ta "nefiste ve şeytanda, fayda sağlamayan şeylerin konuşulması" anlamındadır." Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, 580..

742 "Te'vile gerek kalmaksızın vesvese veren, yani şeytan anlamındadır."

743 İnşirâh Sûresi 94/1: "(Ey Muhammed!) Senin göğsünü açıp genişletmedik mi?"

744 "İnkâd: Taşıma sırasında, ağırlığın etkisiyle bir ses duyulana kadar olan yüklenmedir; bu ses, Ezherî'nin dediği gibi bir tür çıtırtıdır."

745 "Fiil, mecazî anlamıyla zâhirine (görünüşüne) göre ya da beliğ bir teşbih olarak (kullanılmıştır)."

ibni Meryem ilā biʾs̱eti'l-ḫātem zamān-ı fetretdir. Yaʿnī ḳable ẓuhūr-ı devletü'l-İslām aṣḥāb-ı fetretden bürūz eden perestiş-i aṣnām ve ḥālāt-ı bed-fercām ki ol Ḥażret anları istiḳbāḥ eyledigi umūrdan ṣudūr eden *s̱iḳal* murād oluna. Ammā fetḥateyn ile *s̱eḳal* ki metāʿ-ı mesāfir maʿnāsınadır. Bu maḳāmda murād buyurulmaḳ baʿīd degildir. Ol ḥāmil-i livāʾü'l-ʿizzi'l-aʿlā ʿaleyhi's-selām ve teḥāyā ḥāl-i seyr ü sülūkunda umūr-ı bār-girān-ı berdūş olmaġın Ḥaḳḳ celle ve ʿalā maḳām-ı tevfīż ve teslīm-i emirde temkīn birle ol bārı refʿ ü izāle buyurmuş ola.

وَقِيلَ: أَرَادَ مَا أَثْقَلَ ظَهْرَهُ مِنَ الرِّسَالَةِ ya'nī aʿbā'-i risāletden ki ẓahr-ı nübüvvet-meʾābı iş̱kāl eden vizr ḥaml-i s̱aḳīlden müsteʿārdır. Meş̱elā ibtidā-yı telaḳḳī-i vaḥy ve heybet-i melek ve ḥıfẓ mā-yüleḳḳā ileyhdir. Ḳuvvet-i ṣabr ve anı teshīl ile refʿ-i daġdaġa-i evzār eyledik, demek ola. Zīrā emr-i risālet Ḥaḳḳdan ḫalḳa teveccüh bābındandır. Ve li-ẕā ʿinde erbābi'l-velāyet müsteş̱kaldir. Meger mertebe-i cemʿul-cemʿ ḥuṣūlünden ṣoñra ola. Ve derece-i cemʿiyyet ḥuṣūl-peẕīr olduḳda tefriḳa bi'l-külliyye zāʾil olup ne vaḥdetden keş̱ret ve ne keş̱retden vaḥdet anı iş̱ġāl eder.

حَتَّى بَلَّغَهَا teşdīd-i lāmla. Yaʿnī tā kim risāleti teblīġ buyurunca aʿbāʾ-i risāletden neşʾet eden emr-i s̱aḳīli izāle eyledik.

حَكَاهُ الْمَاوَرْدِيُّ beyʿ-i Māverde nisbettir. ʿUlemā-yı ẓāhirden Ebu'l-Ḥasan ʿAli bin Ḥabīb eş-Şāfiʿī fıḳıh ve tefsīr ve uṣūlde ṣāḥib-i teṣānīfdir. Şefʿ[746] ṭārīḫinde Baġdād-ı behişt-ābādda ẓāhir-i müsteʿār-ı libās-ı ḥayātdan muʿarrā olmuşdur.

وَالسُّلَمِيُّ ḍamm-ı sīn-i mühmele ve feṭḥ-i lāmla muṣaġġaran selīme mensūbdur. ʿUlemā-yı bāṭınden Ebu ʿAbdurraḥmān ʿAbdullāh bin Ḥabīb Kūfī Şeyḫu'ṣ-Ṣūfiyye ve ṣāḥibü'l-*Ḥaḳāyıḳ ve'ṭ-Ṭabāḳāt* dört yüz ikide tekye-gāh-ı meʾvāya ʿazm eyledi. Ḳuddise sırruhu'l-ʿazīz. Yaʿnī teʾvīl-i sābıḳı Māverdī ve Sülemī naḳl ve hikāye buyurdular. Vallāhu aʿlem.

[20a] وَقِيلَ: عَصَمْنَاكَ **ya'nī** fiʿlinde irtikāb-ı vebālden seni ḥıfẓ etdik demekdir, denildi.

وَلَوْلَا ذَلِكَ seninçün ʿişmetimiz püşt ü penāh-ı tevfīḳ olmayaydı.

لَأَثْقَلَتِ الذُّنُوبُ ظَهْرَكَ ve hāẕā maʿnā bedīʿun.

[746] Kelimenin ebced değeri 450'dir.

حَكَاهُ السَّمَرْقَنْدِيُّ Ebu'l-Leyṣ Ḥanefī bu güne ḥikāye eyledi.

وَرَفَعْنا لَكَ ذِكْرَكَ قالَ يَحْيَى بْنُ آدَمَ İbn Süleymān el-Emevī *eḥadü'l-aʿlām aḫrece lehū aṣḥabü'l-kütübi's-sitteti*[747] iki yüz üçde vedāʿ-ı dār-ı fenā eyledi.

بِالنُّبُوَّةِ bi-sebebi'n-nübüvve meyān-ı sürūşān meleʾ-i aʿlāda veyā maḳrūne bi'r-risālet cemīʿ-i ümmet beyninde *bi'n-nübüvvet* yāḫūd *beyne ervāḥi'l-mürselīne ve'l-melāʾiketi'l-muḳarrabīne ḳable ḥilḳati Ādem*[748] nübüvvet-i rūḥāniyye-i muḫtaṣṣa ile ve ẕikriñ refʿ ü ʿālī eyledik demekdir, dedi.

وَقِيلَ yine maʿnā-yı āyetde denildi.

إِذَا ذُكِرْتُ ḍamm-ı tāʾ-i müşennāt ile żamīr Allāha rāciʿdir.

ذُكِرْتَ مَعِي fetḥ-i tāʾ ile ḫiṭāb, Nebiyy-i Muḥtereme. *Ve el-fi'lü mechūlün fīhimā.*

قَوْلُ refʿle mübtedā-yı muḳaddere-i ḫaberdir. *Hüve hüve ve aʿnī* taḳdīriyle naṣbı cāʾizdir. Ammā nüsaḫ-ı muṣaḥḥaḥada żamīre iżāfetle *fī ḳavlihī* vürūdu maʿnen *fī ḳavli'l-ḳāʿil* demekdir. *Ve'l-aẓheru en yuḳāle fī ḳavlin.*[749]

لَا إِلَهَ إِلا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ، وَقِيلَ فِي الْأَذَانِ والتَشَهُّدِ ẓarf-ı *ẕükirte ev rafeʿnā* kelimeteyn-i şehādeteyn eẕāndan eʿammdır. *Ve li'llāhi der-derru Ḥasan raḍiyallāhu ʿanhü'l-mennān.*

1. وضَمَّ الإِلهُ اسْمَ النَبِيّ إلى اسْمِهِ إذا قالَ في الخَمسِ المُؤذّنُ أشْهدُ
2. وَشَقَّ لَهُ مِنَ اسْمِهِ لِيُجِلَّهُ فَذُو الْعَرْشِ مَحْمُودٌ وَهَذَا مُحَمَّدُ[750]

قَالَ الْقَاضِي أَبُو الْفَضْلِ **yaʿnī** muṣannif ʿaleyhi'r-raḥme beyān-ı ḥāṣıl-ı murād edip buyurur.

هَذَا sūre-i şerīfede ẕikrolunan şerḥ-i ṣadr ve vażʿ-ı vizr ve refʿ-i ẕikr.

---

747 "Kütüb-i Sitte müellifleri onun rivayetlerini nakletmiştir."

748 "Âdem'in yaratılmasından önce, gönderilmiş peygamberlerin ve Allah'a yakın meleklerin ruhları arasında idi."

749 "En doğrusu böyle denmesidir."

750 "Ve Allah, peygamberin ismini kendi ismine ekledi, müezzin beş vakitte 'Eşhedü' dediğinde."

"Onu yüceltmek için kendi isminden ona bir pay verdi, Arş'ın sahibi Mahmud'dur, bu ise Muhammed." Beyit Hasan bin Sâbit'e isnat edilmiştir, bkz. İbn Abdülhak el-Umari et-Tarabulusi, *Dürerü'l-Ferâid el-Müstehsene fî Şerhi Manzûmeti İbn eş-Şihne*, thk. Dr. Süleyman Hüseyin el-Umeyrat (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1439/2018), 2/144.

تَقْرِيرٌ مِنَ اللَّهِ جَلَّ اسْمُهُ *faḍlen ʿan müsemmāhu.*

لِنَبِيِّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى عَظِيمِ نِعَمِهِ لَدَيْهِ وَشَرِيفِ مَنْزِلَتِهِ عِنْدَهُ وَكَرَامَتِهِ عَلَيْهِ *ʿalā ʿaẓīm, taḳrīr*e müteʿallıḳdır gerek iḳrār ve gerek teṣbīt maʿnāsına olsun. **Yaʿnī** dürc-i sūre-i İnşirāḥda münderice olan cevāhir-i tekrīmāt ṭaraf-ı ẕü'l-Celālden teṣbīt ve Peyġamber-i ʿĀlī Cenābıñ ʿaẓamet-i niʿam-ı sābıḳa ve ẓāhire ve bāṭınasına dāll olup dergāh-ı eḥādiyyetinde şeref-i ḳurb ve mertebetine ve iʿẓām ve ikrāmını temhīd ve teʾsīsdir.

بِأَنْ شَرَحَ قَلْبَهُ لِلإِيمَانِ وَالْهِدَايَةِ **yaʿnī** kemāl-i īḳān ve hidāyet-i mūṣıla bi-maḳāmi'l-iḥsān yāḫūd erfād-ı insānı mertebet-i ḥaḳāyıḳ-ı īmāna hidāyet etmesiyle ḳalb-i şerīfini şerḥ etmekle niʿmet-i ʿazīmin temhīd eyledi.

وَوَسَّعَهُ teşdīd-i sīn ile ḳalb-i laṭīfini vasīʿ ü ferāḫ buyurdu.

لِوَعْيِ الْعِلْمِ وَحَمْلِ الْحِكْمَةِ itḳān-ı ʿilmi ḥıfẓ ve taḥammül içün fesīḥ ḳıldı.

وَرَفَعَ عَنْهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثِقَلَ أُمُورِ الْجَاهِلِيَّةِ عَلَيْهِ *bi-en, şeraḥa* üzere ʿaṭf-ı tefsīr ve āyet-i sābıḳa tefāsīrine nāẓirdir. Ve baʿżısın terk iktifāʾen bi-ḥikmedir.

وَبَغَّضَهُ teşdīd-i ġayn-ı muʿceme ile *ey ceʿalehū mebġūżan* demekdir.

لِسَيْرِهَا kesr-i sīn-i mühmele ve feṭḥ-i taḥtiyye ile cemʿ-i sīre, żamīr *cāhiliyye*ye rāciʿdir. **Yaʿnī** ḳavāʿid ve ṭarīḳat-i cāhiliyyeti ol Sulṭān-ı Selīmü'ṭ-Ṭabʿa mebġūż ḳılmaġla.

وَمَا كَانَتْ عَلَيْهِ *seyrihā* üzere ʿaṭfdır.

بِظُهُورِ دِينِهِ *ẓuhūr* ġalebe ve ḳahr maʿnāsına olmaġın *ʿalā* ile taʿdiyye eder. *Ve aṣluhū ẓıdu'l-ḫafāʾi ve'l-bāʾu li'l-muṣāḥabeti bi-maʿnā maʿa-muteʿalliḳin bi-refʿin.*[751]

عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ cemʿ-i edyān üzere ġalebe-i emr-i dīn Muḥammedī ile erbāb-ı cāhiliyyetin müteṣaddī olduḳları āyīn ve sīretlerin ol Ḥażrete mebġūż ḳılmakla defʿ ü refʿ-i şiḳal buyurdu.

وَحَطَّ عُهْدَةَ ḍamm-ı ʿayn-ı mühmele ve sükūn-ı yā ile emān ve veṣıḳ **[20b]** ve ẕimmet maʿnālarına. *Vaḥaṭ* vażʿ u tenzīl.

[751] "Aslı, gizliliğin zıddıdır ve 'bâ' harfi, 'ile' anlamında olup refʿ ile ilişkilidir."

أَعْبَاءِ الرِّسَالَةِ وَالنُّبُوَّةِ لِتَبْلِيغِهِ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ *aʿbāʾ* veznen ve maʿnen *ke-aḥmāl* fetḥ-i hemze ile *cemʿu ʿibʾin bi-kesrin fe-sukūnun fe-hemzun li-teblīġihī*de[752] lām-ı taʿliliyye ve baʿżı nüsḫada bāʾ-i sebebiyye ile *ve'l-meʾālü vāḥidün*. Ve *nāss* ile murād ins ü cinn olmaḳ veyā iktifāʾun bi'l-eşref ve maḳṣūdun bi'z-zāt ile iḳtiṣār oluna. ʿİbāret-i meẕkūre وَاَنْزَلْنَا اِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ اِلَيْهِمْ[754] ḳavli وَوَضَعْنَا عَنْكَ وِزْرَكَ[753] tefsīrine işāretdir.

اِلَيْهِمْ[755] āyet-i celīlesinden muḳtebesdir.

Ḥāṣıl-ı kelām: Rabbü'l-Enām, Muḥammed ʿaleyhi'ṣ-ṣalātü ve's-selāma aʿbāʾ-i risāleti ḥaml ve icrā-yı aḥkām ve teblīġi ilzām buyurup evvel emirde mertebe-i nübüvvetiñe *aḫẕun ʿani'l-Ḥakki* ve menzilet-i risāletiñe *īṣālün ile'l-ḫalḳ*dır. Emir düşvār iken refīḳ-i tevfīḳle inşirāḥ-ı ṣadr ve taḥammül ü ṣabr birle teysīr ve nāsa emr ü nehy ve vaʿd ü vaʿīdden inzāl olunduġu vecihle teblīġi eclinden emr-i risāleti ke-mā hüve ḥaḳḳuhū edā sebebiyle ol teklīf-i şiḳal-i nübüvvet ve risāleti vażʿ ve tenzīl eyledi.

وَتَنْوِيهِهِ بِعَظِيمِ مَكَانِهِ وَجَلِيلِ رُتْبَتِهِ وَرِفْعَةِ ذِكْرِهِ *tenvīh* cerle *li-teblīġihī* ḳavli üzere maʿṭūfdur. *Ev ʿalā biʾen şeraḥa*. Ammā ṣavāb-dīd-i şurrāḥ-ı sünen-i sābıḳa üzere *nevvehe* ile īrād *ve rafeʾnā* ḳavlini tefsīr idi. Lākin fiʿille taʿbīrden ʿadūl ve maṣdar-ı ṣarīḥle ʿaṭfı kelām-ı müsteʾnif tevehhümünden iḥtirāzdır. Bāʾ-i *bi-ʿaẓīm* zāʾide veyā *tenvīh*e müteʿallıḳdır. *Ve rifʿat* kesr-i rā ve tāʾ-i teʾnīṯ ile *ẕikr*e mużāfdır. Veyā fetḥ-i rāʾ-i mühmele ile żamīre iżāfeti. *Ve ẕikrahū* naṣbı ile *tenvīh* üzere ʿaṭfolur. *Ve ruviye, refīʿun: ʿaṭfun ʿale'l-celīli ey rafeʿa ẕikruhu'r-refīʿi.*[756]

وَقِرَانِهِkesr-i ḳāf ile maṣdar *bi-maʿne'ż-ḍammi ve'l-cemʿi.*

مَعَ اسْمِهِ اسْمَهُ **ve'l-ḥāṣıl** Perverdigār-ı Cihān celle celāluhū Ḥażretleri, Cenāb-ı Faḫr-ı Risāletin mekānet ve ʿulüvv-i şānını müşʿir ḳadrini ve ʿaẓīm-i mertebetini terfīʿ ve ẕikrini refīʿ ve ism-i şerīfini nām-ı cemīline kelām-ı ḳadīminde muḳārin buyurmaġla tenvīh ve tebcīl eyledi.

---

[752] "'İbʾ' kelimesinin çoğulu, kesre, sonra sükûn ve ardından hemze ile yapılır."

[753] İnşirâh Sûresi 94/2: "Belini büken yükünü üzerinden almadık mı?"

[754] Nahl Sûresi 16/44.

[755] Nahl Sûresi 16/44: "O peygamberleri) apaçık belgeler ve kitaplarla gönderdik. **İnsanlara, kendilerine indirileni açıklaman** ve onların da (üzerinde) düşünmeleri **için sana bu Kur'an'ı indirdik**."

[756] "Şöyle rivayet edilmiştir: Refiʿun, el-Celîl (yüce olan) ifadesine atfedilmiştir; yani onun yüce zikrini yükseltmiştir."

قَالَ قَتَادَةُ: رَفَعَ الله ذِكْرَهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ mesbūḳu't-tercüme Ḳatāde buyurur ki "Ḥaḳḳ sübḥānehū ve teʿālā dünyā ve āḫiretde Ḥabībiniñ ẕikrini rifʿat-i ḥissiyye ve maʿneviyye ile ʿālī eyledi."

فَلَيْسَ خَطِيبٌ *fevḳa minberin.*

وَلَا مُتَشَهِّدٌ der-īcād-i īmān ve tecdīd-i ilḳān.

وَلَا صَاحِبُ صَلَاةٍ der-ḳā'ide-i āḫire.

إِلا يَقُولُ أَشْهَدُ أن لا إله إلا الله وأن محمدا رَسُولُ اللَّهِ *enne-i* ūlā muṣaḳḳaleden muḫaffefdir. Ve *illā* eʿamm-ı aḥvālden müsteṣnādır. **Yaʿnī** aḥvālden bir ḥāl yoḳdur ki gerek ḫuṭebā ve müteşehhidīn ve gerek ṣāḥib-i namāz ve erbāb-ı niyāz ol Ḥażreti yād etmeye ve ẕālike'l-lafẓ ile leb-cünbān olmaya. Bu ḫaber Ḳatāde ṭarīḳinden rivāyet-kerde-i İbn Ebī Ḥātim ʿaleyhime'r-raḥmedir.

وَرَوَى أَبُو سَعِيدٍ الْخُدْرِيُّ Saʿīd bin Mālik bin Sinān el-Ensārī raḍiyallāhu ʿanhümā. Ve *Ḫudre* ḍamm-ı muʿceme ve sukūn-ı dāl-i mühmele ve rā ve hā ile *ḥayyun mine'l-enṣār*dır, *sümmiye bi-ismi ceddihim* ve *ḳīle Ḫudre ummuhū* ṣādāt-ı ṣaḥābīdendir. *Seyyid*[757] tārīḫinde saʿādetle ʿālem-i ʿuḳbāya teveccüh buyurdular ve Baḳīʿde medfūndur.

انَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: أَتَانِي جِبْرِيلُ فَقَالَ: إِنَّ رَبِّي وَرَبَّكَ يَقُولُ تَدْرِي **:** ḥaẕf-ı hemze-i istifhāmla *ey e-tedrī ke-mā fī nüsḫati.*

كَيْفَ رَفَعْتُ ذِكْرَكَ؟ *keyfe* ḥāliyetle maḥall-i naṣbdadır. *Ev hiye suʾālün ʿani'l-ḥāli ve'ṣ-ṣıfati ey ʿalā eyyi ḥālin,*[758] ṣaḥīḥ-i İbn Ḥibbān ve Müsned-i Ebi Yaʿlā ḥāviyān olduḳları ḫaber-i ṣıḥḥat-eṣerde Cenāb-ı Faḫr-ı Risālet ʿaleyhi's-selām ve't-taḥiyye bi's-saʿādet buyurur ki **[21a]** Emīn-i Vaḥy-i İlāhī Cibrīl ʿaleyhi's-selām baña gelip Ḫudāvendim ve *Rabbuke celle celāluhū bi'l-iclāl* buyurur ki "Ẕikrini ne vecihle refʿ ü ʿālī ḳıldıġım bilir mi?" dedi.

قُلْتُ ve fī nüsḫa *fe-ḳultu.*

اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ Allāhu aʿlem lafẓ-ı *rasūluhū* sehv-i ḳalemdir. Velev baʿżı nüsḫada *ve rasūluhū Cibrīl* vürūd etsin nā-becā olmaḳ cāy-ı iştibāh degildir.

---

[757] Kelimenin ebced değeri 74'tür.
[758] "Bu durum sıfat veya hal hakkında bir sorudur, yani nasıl bir halde?"

قَالَ: إِذَا ذُكِرْتُ ذُكِرْتَ مَعِي evvel ṣīġa-i mütekellim-i mechūl ve ṯānī muḫāṭab-ı mechūl iledir. **Yaʿnī** *keṯīran ev ʿādeten ev fī mevāżiʿa maʿlūmetin ev fi'l-ḳavli'l-meẕkūr*[759] "Ẕikr olunam benim ẕikrimle sen daḫı meẕkūr olursuñ, dedi." demekdir. *Ḳāle baʿżu'ş-şurrāḥi, ve'l-lāʾiḳu bi-diḳḳati'l-muṣannifi ẕikru'l-aḳvāli küllihā ṯümme ḥāṣılı'l-maʿnā li-mecmūʿi'l-āyāti.*[760] Baʿżılar kelām-ı muṣannifde intişār ve nevʿ-i tekrār ile iḫtilāl bedīdārdır demişler. Şehābüddīn ʿaleyhi'r-raḥme cevāb-dāde-i ṣavāb olur ki sūre-i İnşirāḥ ḥāviye olduġu ẕikr-i ṯenādan ṣoñra muṣannif ʿaleyhi'r-raḥme aḳvāl-i müfessirīni serd baʿde-ẕā telḫīṣ ve tavżīḥ baʿde-mā delālet-i ruvāt-ı müsnede īrādını kelām-ı erbāb-ı dil-āgehān-ı meşāyıḫ-ı ṣūfiyye ile miskiyyü'l-ḫitām buyurup ʿibāret-i ṯelāṯe ki *ẕikruke maʿī ve ẕikrī meʿake ẕikruke ʿaynu ẕikrī* leṭāʾifü'l-işārātıdır. ʿAle't-tertīb niẓām-ı dil-firīb birle zīb-i suṭūr ḳaṣd eyleyip tekerrürden maṣūnu's-sāḥa olduġun beyān buyurmuşlardır. *Li'llāhi derrūhū mā-edaḳḳa naẓaruhū.*[761]

قَالَ ابْنُ عَطَاءٍ Ebu'l-ʿAbbās Aḥmed bin Muḥammed bin Sehl bin ʿAṭāʾ zāhid-i Baġdādī ve yegāne-i meşāyıḫ-ı Ṣūfiyye-i ʿaṣr, ṣāḥibu'l-kerāmāt-ı ʿazīz idi. Her şeb ḫatm-i Ḳurʾān-ı Kerīm ʿādet-i seniyyelerinden olup üç yüz ṭoḳsan ṭoḳuzda murġ-ı rūḥ-ı ʿazīzi cānib-i Meʾvāya ṭayerān eyledi.

جَعَلْتُ تَمَامَ الْإِيمَانِ بِذِكْرِكَ مَعِكَ yaʿnī وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ[762] maʿnā-yı laṭīfi kemāl-i īmānı benim ẕikrimde maʿiyyetiñle ḳıldım. Baʿżı nüsaḫda *bi-ẕikrike maʿī* vürūdu aẓherdir. *Li-enne'l-iḳrāre bi'l-vaḥdāniyyeti ve'r-risāleti ruknun ev şarṭun ḥaḳīḳaten.*[763]

وَقَالَ أَيْضًا yine *İbnu ʿAṭāʾ*.

جَعَلْتُكَ ذِكْرًا مِنْ ذِكْرِي، فَمَنْ ذَكَرَكَ ذَكَرَنِي *ẕikren* mefʿūl-i ṯānī-i *caʿale* ve baʿdehū ẓarf-ı ṣıfat veyā mefʿūlden muḥavvel temyīz ve *fāʾ-i* tefsīriyye veyā tefrīʿiyyedir. Ve cümle-i ṯāniyye ülāyı mübeyyinedir. Yaʿnī maʿnā ẕikrimden ẕikriñi nevʿ-i ẕikr ḳıldım. Ve seniñ ẕikrin

[759] "Çoğunlukla veya genellikle veya bilinen yerlerde veya söz konusu sözde."
[760] "Bazı şarihler, yazarın hassasiyetine uygun olarak, tüm sözlerin zikredilmesi ve daha sonra ayetlerin genel anlamının açıklanması gerektiğini söylediler."
[761] "Allah onun ruhunu nezdinde yüceltsin, bakışı ne kadar keskindi."
[762] İnşirâh Sûresi 94/4: "Senin şânını yükseltmedik mi?"
[763] "Çünkü Allah'ın birliğini ve Hz. Peygamber'in risaletini ikrar etmek (İslam'da) hakiki bir şart yahut önemli bir rüküdür."

ʿayn-ı ẕikrimdir, demekdir. *Li-ʿademi infikākihī ʿanhu* yāḫūd murād mevāżıʿ-ı maʿlūmede iḳtirāndır. İsnād-ı mecāz üzerine olur. *Ve li'llāhi derru men ḳāle:*

فَأَنْتَ بَابُ اللهِ، أيّ امْرِئٍ اتَاهُ مِنْ غَيْرِكَ لَا يدْخُلُ[764]

وَقَالَ جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ الصَّادِقُ ref'le ẕikri ẕikr-i sābıḳ.

لَا يَذْكُرُكَ أَحَدٌ بِالرِّسَالَةِ إِلا ذَكَرَنِي بِالرُّبُوبِيَّةِ *el-istiṯnāʾu mine'l-eʿammi'l-aḥvāli.* Ve baʿde *illā* olan cümle ḥāliyyedir. *Rubūbiyyet Rabden* ṣıfat-ı maṣdar ve yāʾ-i meẕkūre maṣdariyye olup tāʾ-i teʾnīṯ maʿiyyetinden lā-büd olur. **Yaʿnī** herkes ki seniñ risāletine muʿarrif olur, benim tevḥīd-i ulūhiyyetime iḳrār eyledigi ḥālde muḳarri olur, demekdir. *Li-ennehū yecibu maʿrifetu'llāhi ʿaḳlen ḳable ẕālike li-ellā yelzeme'd-devru kemā-ẕehebe ileyhi'l-māturidiyye ev semʿan kemā-ẕehebe ileyhi ġayrihum.*[765]

وَأَشَارَ بَعْضُهُمْ بِذَلِكَ yaʿnī وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ ḳavli şerīfiyle Māverdī emṯāli muḥaḳḳiḳīnden baʿżılar īmā ve işāret buyurdu.

إِلَى مَقَامِ الشَّفَاعَةِ şefīʿu'l-maḥşer teşrīfiyle fi'd-dāreyn şöhret-yāb buyurulduġuna bināʾen ḥālet-i şefāʿatde cemīʿ-i beriyyeye rifʿat-i şān ve ʿulüvv-i mekānı zāhir olduġundandır.

[21b] وَمِنْ ذِكْرِهِ cār ve mecrūr ve mużāf muḳaddem-i ḫaberdir.

مَعَهَ تَعَالَى bi-ẕikr-i Ḥaḳḳ.

أَنْ قَرَنَ *en-i* meftūḥa, maṣdariyye ile muʾaḫḫar mübtedādır.

طَاعَتَهُ بِطَاعَتِهِ **yaʿnī** tāʿat-i Resūlullāh tāʿat-i Ḥaḳḳla muḳārene olması cümle-i maʿiyyet ẕikr-i Ḥaḳḳdandır.

وَاسْمَهُ بِاسْمِهِ daḫı ism-i sāmī-i Nebiyy-i Tehāmī, nām-ı cemīl-i Rabb-i Celīle baʿżı āyāt-ı Furḳāniyyede ḳarīn ve müşterek olup berāber yād ḳılınmaḳladır.

---

[764] "Sen Allah'ın kapısısın; herhangi bir kimse, sana gelmeden o kapıdan içeri giremez." Beyit Abdürrahim eş-Şa'rânî'ye isnat edilmiştir. Bkz. Muhammed Ahmed Dirnîka, *Mu'cemu A'lâmi Şu'arâi'l-Medhi'n-Nebevî*, Yâsîn el-Eyyûbî (Beyrut: Dâr ve Mektebetu'l-Hilâl, t.y.), 227.

[765] "Çünkü Allah'ı aklen tanımanın öncelikle gerekli olduğu kabul edilir, böylece dönüş (mantıksal çelişki) kaçınılmaz olmaz. Bu, Maturidiyye'nin gittiği yöndür, ya da diğerlerinin gittiği gibi sem'î (duyulara dayalı) olarak." Ahmed b. Muhammed Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz fî Şerhi Şifâ'i'l-Kâdî İyâz*, thk. Muhammed Abdulkadir Ata (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1432/2011), 1/206.

فَقَالَ (أَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ)[766] baʿżı nüsḫada *ve eṭīʿu’r-Resūle* vürūdu aẓherdir.

فَجَمَعَ بَيْنَهُمَا (وآمنوا بالله ورسوله) żamīr, ismeyne rāciʿāndır, min ġayri ʿiādeti’l-ʿāmil.

بِوَاوِ الْعَطْفِ الْمُشْرِكَةِ teşdīd-i rāʾ ile ve baʿżı nüsḫada taḫfīfledir. **Yaʿnī** maʿṭūf ʿaleyhde maʿṭūf içün iştirāki cāʿile ve beynehümāda tefāvüt-i mertebeyi münāfī olmamaḳ ol ḥayṣiyyet iledir ki Ḥaḳḳa īmān aṣāleti muḳteżā ve Rasūle īmān tebʿiyyeti mūcibdir.

وَلَا يَجُوزُ جَمْعُ هَذَا الْكَلَامِ فِي غَيْرِ حَقِّهِ عَلَيْهِ السَّلَامَ *ey fī eḥadin ġayri ḥaḳḳihī ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem mimmen lā-yekūnu fī mertebetihī min vücūbi’l-īmāni ve’l-islāmi ve illā fe-yuḳālu:*[767]

اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَمَلٰئِكَتِه وَكُتُبِه[768] *ve emṣāluhū.* **Yaʿnī** Ḥaḳḳ nübüvvet-meʾābın ġayrıda hāṣṣe’l-kelāmı cemʿ cāʾiz degildir, demekdir. Ammā aẓher maʿnā Ḥaḳḳ celle ve ʿalā Ḥażretleriniñ ġayrı bir ferde şāyeste degildir ki hāṣṣe’l-cemʿi kelāmında cemʿ eyleye demek idi. Tā kim eḥādīṣ-i vāride ile istidlāle şāyān ola. Gülistān-ı tefsīr-i sūre-i İnşirāhda muṣannif ʿaleyhi’r-raḥme ʿabdelīb-āsā naʿme-senc olduḳları meʿānī-i laṭīfe bu ġubār-ı ḳadem-i āl-i ʿabā İbrahīm Ḥanīf bin Muṣṭafā *şereḥa’llāhu ṣadrahū bi’l-ʿirfāni ve’ṣ-ṣıfāyeh* şarḳ-āver olmaġın çend satır-ı bī-nuḳat ile taḥdīṣen li’n-niʿmeti sūre-i şerīfe tefsīr ve bu maḥall-i münīfe tasṭīr ḳılındı.

اَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ[769] *E-mā vesseʿa’llāhu ṣadreke ve ṭahhara mā-ṣaddehu’l-idrāku, li-ʿilmi mevlāke, e-ve-mā meleʾehū islāmen ve ʿilmen ve ḥukmen, ve evdaʿa leke mā-evdeʿahū ʿaṭāʾen ve keremen ve ḥilmen, e-ve-mā sehhele leke mā evḥāke.*

وَوَضَعْنَا عَنْكَ وِزْرَكَ[770] *ve ḥuṭṭa ḥamleke’l-āṣāri.*

اَلَّذِى اَنْقَضَ ظَهْرَكَ[771] *kulle meṭāke ve ḥāseme mā-ḥaṣale leke’l-velehu li-işrāri ehlike mehmā vüsime lehum ṣırāṭu’l-İslāmi ev mā-sedemeke ʿademu resmi’l-iḥlāli ve’l-iḥrāmi ememe’l-irsāli.*

---

[766] Âl-i İmrân Sûresi 3/32: “De ki: **Allah'a ve Resûlü'ne itaat edin**. Eğer yüz çevirirlerse bilsinler ki Allah kâfirleri sevmez.”

[767] “Yani, iman ve İslam’ın gerekliliği açısından onun (Peygamber Efendimiz -sallallahu aleyhi ve sellem-) makamında olmayan başka bir kimse hakkında, aksi takdirde denir ki:”

[768] “Allah’a, meleklerine ve kitaplarına iman etti.”

[769] İnşirâh Sûresi 94/3: “Senin gönlünü açmadık mı?”

[770] İnşirâh Sûresi 94/2-3: “Belini büken yükünü üzerinden almadık mı?”

[771] İnşirâh Sûresi 94/2-3: “Belini büken yükünü üzerinden almadık mı?”

وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ[772] *ke-irsālike mümehhiden ve li'l-islāmi müseddiden ve ʿaṣameke ve elhemeke ve eʿlemeke merāsime'l-ʿilmi ve'l-ḥikemi, ve sevvā ismehū maʿa-ismike ke-mā delle lā ilāhe illallāh Muḥammedun Resūlullāh, ve emera el-emlāke ve ehle'l-islāmi li's-selāmi leke: Allāhümme ṣalli ve sellim li-esʿadi rusulike Muḥammedin ve ālihī selāmen sermeden.*

فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ *Ke-ʿademi vüsʿi'ṣ-ṣadri ve'l-işri el-mukilli li'l-meṭā ve ışrāri ehli'l-ḥarami.*

يُسْرًا[773] *ke-ṣadʿi'ṣ-ṣadri ve imlāʾi'l-ilmi ve'l-ḥikemi, ev el-isʿādi li-sulūkihim mesleke'l-islāmi.*

إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ *el-lāmu li'l-ʿahdi ve li-kulli ālāmin ve humūmin.*

يُسْرًا[774] *sehlen ve serrāʾen essesehū ve ekkedehū, ve evrade'l-imāmu'l-ʿAṭāʾu raḥimehullāhu: Ersela'llāhu li'l-ʿālemi ʿusran vāḥiden ve ersele sehlen mükerreren ve surūren müʾekkeden.*

فَإِذَا فَرَغْتَ *Aḥmedu iʿlāme evāmiri ilāhike.*

فَانْصَبْ[775] *kerrir Muḥammedu ḥamde mevlāke.*

وَإِلَى رَبِّكَ فَارْغَبْ[776] *sel Allāhe murādeke veḍʿu ḥāmiden lehū lā-ʿammā sivāhū, lehü'l-mulku ve lehu'l-ḥamdu ve huve'l-vāḥidü'l-aḥadü müsʿidün li-umūrike maḥallu vurūdihā dāru'l-ḥarāmi kerremehu's-selāmu, ve's-selāmu.*

حَدَّثَنَا الشَّيْخُ أَبُو عَلِيٍّ الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْجَيَّانِيُّ fetḥ-i cīm ve teşdīd-i taḥtiyye ile Endülüsde bir beldeye nisbetdir. Dört yüz ṭoḳsan sekizde ser-nihāde-i bālīn-i laḥd olmuşdur.

الْحَافِظُ ışṭılāḥ-ı muḥaddiṣīnde ʿilmi yüz biñ ḥadīṣi muḥīṭ olana telḳīb olunur.

فِيمَا أَجَازَنِيه

[22a] وَقَرَأْتُهُ عَلَى الثِّقَةِ kesr-i müṣelleṣe ile muʿtemeddir. Ebū ʿAlī ibni Sükkere veyā meşāyıḫından ġayrılar. a

عَنْهُ icāzetde Ceyyānīden *merviyyen evi'r-rāvī ʿanhū fi'l-ḳırāʾati.* **Yaʿnī** hemān bize Ceyyānī icāzet-dāde olup bi'ẕ-ẕāt kendüden ḳırāʾat olunmadı. Belki ḳırāʾat eyledi kim

---

772 İnşirâh Sûresi 94/4: "Senin şanını yükseltmedik mi?"
773 İnşirâh Sûresi 94/5: "Elbette güçlükle beraber şüphesiz bir kolaylık vardır."
774 İnşirâh Sûresi 94/6: "Gerçekten, güçlükle beraber bir kolaylık vardır."
775 İnşirâh Sûresi 94/7: "Öyleyse, bir işi bitirince diğerine giriş;"
776 İnşirâh Sûresi 94/8: "Ve ümit edeceğini yalnız Rabbinden iste."

şaḥṣ-ı āḫir ṣiḳa Ceyyānīden rivāyet eder. İmdi tevṣīḳ-i muṣannif rāvīyi ḥükm-i mechūlden iḫrāc buyurmaları maḳbūldür.

أنبأنا أَبُو عُمَرَ النَّمَرِيُّ fetḥateyn ile Ḥāfiẓ ibn ʿAbdi'l-Berdir.

حَدَّثَنَا أَبُو مُحَمَّدِ بْنُ عَبْدِ الْمُؤْمِنِ نَا أَبُو بَكْرِ بْنُ دَاسَةَ حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ السِّجْزِيُّ kesr-i mühmele ve sükūn-ı cīm ve zāy ile *nisbetuhū ilā Sicistān bi-kesri evvelihī.*

حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ Hişām bin ʿAbdilmelik el-Bāhilī.

الطَّيَالِسِيُّ fetḥ-i mühmele ve meṣennāt-ı taḥtiyye ve kesr-i lāmla Ahmed bin Hanbel raḍiyallāhu ʿanh mūmā ileyh ḥaḳḳında *hüve'l-yevme şeyḫu'l-islām* deyü ṣenā-ḫāʾn olmuşlardır. İki yüz yigirmi yedide daʿvet-i *irciʿīye* icābet eylediler.

حَدَّثَنَا شُعْبَةُ İbni el-Ḥaccāc bin el-Verd ʿilm-i ḥadīṣde ṣāḥib-i ʿalem olmaġın emīrü'l-müʾminīn fi'l-ḥadīṣ telḳīb olunmuşdur. Yüz altmışda ʿazm-i reh-i ʿuḳbā eyledi.

عَنْ مَنْصُورٍ Ebū ʿAttāb bin el-Muʿtemir es-Sülemī liḳā[777] tārīḫinde raḥmet-i rıḍvāna mülāḳī oldular.

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ يَسَارٍ taḥtiyye-i meftūḥa ve sīn-i mühmele ile Cühenī Kūfī yüz otuz birde nüzhet-gāhı cināna seyr buyurmuşlardır.

عَنْ حُذَيْفَةَ ḍamm-ı mühmele ve fetḥ-i muʿceme ile İbnü'l-Yemān ve ṣāḥib-i sırr-ı Rasūlullāh ʿaleyhi's-selāmdır. Otuz altı sāl-i hicrīde ser-nihāde-i bālīn-i laḥd olmuşdur, raḍiyallāhu ʿanh.

عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ muṣannif ʿaleyhi'r-raḥme ḥadīṣ-i şerīfi Ebū Dāvud ṭarīḳinden taḫrīk-i ser-rişte-i rivāyet olmuşdur. İmām Nesāʾī ve İbn Ebī Şeybe daḫı taḫrīc buyurmuşlardır.

قال edeb-āmūz-ı mekteb-i ḥikmet ʿaleyhi ecmelü't-taḥiyyeti bi's-sāʿadet buyurdular.

لَا يَقُولَنَّ fetḥ-i lāmla.

أَحَدُكُمْ مَا شَاءَ اللَّهُ وَشَاءَ فُلَانٌ nehy-i tenzīhdir. *Maʿa iʿādetu'l-fiʿli bi-ṣarīḥihī nehy* oluna, *fe-keyfe* ḥaẕfla. İmdi maʿiyyet-i meşiyyette işterāk-i tevehhümünden nāşi nehyolundu.

[777] Kelimenin ebced değeri 131'dir.

Eger vāv muṭlaḳ cemʿiyyet ve iştirāki müfīd olursa lā-şek iştirākden ḫālī olmaz. Ve lafẓ-ı *fulān* cemīʿ-i ḫalḳa şāmil olur.

وَلَكِنْ belki demek cāʾiz olur.

مَا شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ شَاءَ yaʿnī *şümme şāʾe fulān ey mutābaʿaten li-meşīeʾetihī ve muvāfaḳaten li-irādetihī.* [778]Ve maʿnā Allāhu Teʿālā diledi ve filān da diledi demeñ belki Ḥaḳḳ Teʿālā diledi daḫı ṣoñra filān da diledi.

قَالَ الْخَطَّابِيُّ feṭḥ-i muʿceme ve teşdīd-i mühmele ile el-İmām El-Ḥāfıẓ Ebū Süleymān Aḥmed el-Büstī. Üç yüz seksen sekizde icābet-kerde-i daʿvet-i *irciʿī* buyurmuşlardır.

أَرْشَدَهُمْ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى الأَدَبِ min ciheti'r-Rabb mürāʿātı vācib olan edebe muḫāṭabīni irşād buyurdu.

فِي تَقْدِيمِ مَشِيئَةِ اللَّهِ تَعَالَى عَلَى مَشِيئَةِ مَنْ سِوَاهُ mā-sivā'llāhın meşiyyeti üzerine Ḥaḳḳıñ meşiyyetini taḳdīmde.

وَاخْتَارَهَا żamīr-i muṭlaḳ *meşīʾete* rāciʿdir. Ammā ḥāʾ-i mühmele ve zāy ile rivāyet *iḥtāzehā* taṣḥīf olduġu bāhirdir.

بِثُمَّ الَّتِي لِلنَّسَقِ feṭḥateyn ile. **Yaʿnī** ʿibāreti taʿbīrde li'lʿaṭfi bi't-tertīb olan *şümme* taʿbiriñ iḫtiyār.

وَالتَّرَاخِي *ey el-mühleti fi'l-vucūdi ve'r-rutbeti. Terāḫī mine'r-raḫāʾi tefāʿül.*[779] Ve aṣl-ı maʿnā **[22b]** ittisāʿdır. Daḫı *terāḫī* içün olan *şümme* taʿbīrini muḫtār eyledi.

بِخِلافِ الْوَاوِ الَّتِي لِلاشْتِرَاكِ **yaʿnī** iştirāk içün olan vāvıñ ḫilāfına ve gāhī vāv-ı meẕkūre maʿiyye ve ḳabliyye ve baʿdiyye içün irād olunur.

وَمِثْلُهُ nehy-i müsāvāt ve tenzīh terk-i ādābda vürūd eden ḥadīṯ-i muḳaddem-āsādır.

الْحَدِيثُ الآخَرُ Ṣaḥīḥ-i Müslim ve Sünen-i Ebī Dāvudda müsneden rivāyet olunan ḫaber-i dīger ki.

---

[778] "Sonra falanca istedi, yani onun iradesine tabi olarak ve isteğine uygun şekilde."

[779] "Yani, varlıkta ve derecede bir mühlet. 'Terāḫī', rahatlamadan türetilmiş bir tefâ'ul (karşılıklı etkileşim) kalıbıdır."

أَنَّ خَطِيبًا خَطَبَ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ Ḫaṭīb-i mümā ileyh Ṣābit bin Ḳays bin Şemmās veyā ʿAdiyy bin Ḥātim olmaḳ mervīdir. **Yaʿnī** ḫuṭabā-yı enṣārdan biri ḳavmine meclis-i saʿādet-i nebeviyyede āyīn-i ʿArab üzere ḫuṭbe-ḫāʾn oldu.

فَقَالَ: مَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ رَشَدَ fetḥ-i rāʾ-i mühmele ve şīn-i muʿceme fetḥ u kesrile *ihtedā* maʿnāsına.

وَمَنْ يَعْصِهما فَقَدْ غَوَى ekşer nüsaḫ-ı *Şifā*dan *fe-ḳad ġavā* ġayr-ı meẕkūr ve *yaʿṣihimā* üzere vaḳfolundu. Maʿnā-yı ḫuṭbe Ḫudā ve Rasūlüne iṭāʿat eden hidāyet-yāb oldu. Ve ol ki anlara ʿāṣī oldu çeh-i ġavāyete düşdü, demek istedi.

فَقَالَ لَهُ النَّبِيّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِئْسَ خَطِيبُ الْقَوْمِ أَنْتَ، قُمْ ḫaṭīb-i minber-i siyādet ʿaleyhi'ṣ-ṣalātu ve't-taḥiyye ol ḫaṭībe ḫiṭāb-ı ʿitāb-āmizle ne meẕmūm ḫaṭīb-i ḳavm olursuñ, bu meclisden ḳalḳ.

أَوْ قَالَ اذْهَبْ *şekkun mine'r-rāvī* yaʿnī ḳalīlü'l-edebiñ olduġun cihetden ḫużūrumuzdan git deyü buyurdular.

قَالَ أَبُو سُلَيْمَانَ **yaʿnī** Ḫaṭṭābī eydür.

كَرِهَ مِنْهُ الْجَمْعَ بَيْنَ الاسْمَيْنِ بِحَرْفِ الْكِنَايَةِ *meʾḫūẕetun mine'l-kenni* setr maʿnāsına taʿbīr-i kūfīdir. Ẓāhir żıdd-ı mużmer, taʿbīr-kerde-i Başrī olmaḳ muḳābili *kināye* żamīr demekdir. Yaʿnī İmāmü'l-enbiyā ʿaleyhi's-selām ve't-teḥāyā ḫaṭībden *beyne müsemmā el-ismeyni yaʿṣihimā*da olan żamīr-i teşniyye ile cemʿ etdigin istiḳbāḥ eyledi.

لِمَا فِيهِ مِنَ التَّسْوِيَةِ beynehümāyı bi'l-kināye cemʿle şirket ve müsāvāt tevehhüm oldunduġundan nāşī. Ammā tevehhüm tesviyye-i muẓharda daḫı mużmar-āsā ẓāhidir. Maʿa hāẕā iṭāʿat ve işyān-ı Ḫudā ve Rasūl fī terettübi'l-hidāyeti ve'l-ġavāyeti mütelāzımāndır. Nitekim kerīme-i وَاللّٰهُ وَرَسُوْلُهٗ اَحَقُّ اَنْ يُّرْضُوْهُ[780] āyetinde żamīr-i *yurżūhu, küllü minhümā*ya şāmil żamīr-i ifrādla vürūdu mā-sebaḳı müşīr olur. *Ve in kānet rutbetuhū Teʿālā ecellu min en yuḳābile bi-mertebeti maḫlūḳin.*[781] Ve li-ẕā İmām

[780] Tevbe Sûresi 9/62: "Sizi razı etmek için, Allah'a yemin ederler. Eğer gerçekten mü'min iseler (bilsinler ki), **Allah ve Resûlü'nü razı etmeleri daha önceliklidir**."

[781] "Ve eğer O'nun rütbesi, yüce Allah, yaratılan bir varlığın rütbesiyle karşılaştırılamayacak kadar yüce ve büyükse." Ali el-Kârî, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân, *Şerhu'ş-Şifâ* (Beyrut: Dârü'l-Mektebeti't-İlmiyye, 1421/2000), 1/56.

Nevevī ʿaleyhi'r-raḥme buyurmuşlar ki sebeb-i nehy ve ẕemm ol ecildendir ki şāyeste-i şān-ı ḫaṭīb īżāḥ-ı ḫuṭbedir. Ve remz ü işāretden ictinābdır. *Ve illā beyne'smeyni* irād-ı kināyeden kerāhet iḳtiżā etmez. Zīrā niçe eḥādīṯ-i şerīfede şeref-yāfte-i ṣudūr bulmuşdur. Ez-cümle أَنْ يَكُونَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِمَّا سِوَاهُمَا[782] gibi. Daḫı kelām-ı ḫaṭīb cümletān-ı müsteḳilletān olduġu taḳviyyet-dāde-i kelām-ı Nevevīdir.

وَذَهَبَ غَيْرُهُ Ḥaṭṭābīniñ ġayrı.

إِلَى أَنَّهُ إِنَّمَا كَرِهَ لَهُ الْوُقُوفَ عَلَى يَعْصِهِمَا ol Ḥażretiñ ḫaṭībe kerāheti *yaʿṣihimā* üzere vaḳf etdigindendir. *Lev ṣaḥḥa hāẕe'l-vaḳfu* gerek *yaʿṣihimā*'dan ṣoñra *fe-ḳad ġavā* ile gūyā olsun ve gerek hemān iktifāʾen *bi-mā yaʿrifu żiddıhū yaʿṣihimā* ile iḳtiṣār etsin. Lā maḥālete ʿAdem-i temām-ı kelām ve vücūd-ı ibhām ile muḳaṣṣir olmuş olur.

وَقَوْلُ أَبِي سُلَيْمَانَ أَصَحُّ ḳavl-i Ḥaṭṭābī ḳavl-i meẕkūrdan ṣaḥīḥādir.

لِمَا رُوِيَ فِي الْحَدِيثِ الصَّحِيحِ أَنَّهُ قَالَ: وَمَنْ يَعْصِهِمَا فَقَدْ غَوَى *ey fī hāẕe'l-ḥadīs.*

وَلَمْ يَذْكُرِ الوُقُوفَ عَلَى يَعْصِهِمَا [23a] *ve ente ʿarafte el-iḥtimāleyni ve iṯbātu muḳaddemun ʿale'n-nefyi.*[783]

وَقَدِ اخْتَلَفَ الْمُفَسِّرُونَ وَأَصْحَابُ الْمَعَانِي eʾimme-i tefsīr-i Ḳurʾān ve erbāb-ı beyān iḫtilāf eylediler.

فِي قَوْلِهِ تَعَالَى (إِنَّ اللَّهَ وَمَلائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ)[784] *ve melāʾiketehū* ism-i *inne* üzere ʿaṭıfla manṣūbdur. Ammā ḳırāʾat-i Ebī ʿAmr ile merfūʿdur ki yā maḥall-i ism-i *inne* üzere aṭfolur ve yā maḫẕūfu'l-ḫaber mübtedādır.

هَلْ يُصَلُّونَ رَاجِعَةٌ عَلَى اللَّهِ تَعَالَى وَمَلَائِكَةِ yaʿnī bi-iʿtibāri kināyeti'l-ʿāʾideti cümle-i *yuṣallūne* Ḥaḳḳ Teʿālā ve melāʾikeye cemīʿan rāciʿa mıdır?

أَمْ لَا yā faḳaṭ melāʾikeye rāciʿa olup lafẓ-ı celāleye *li-teġāyuri'ṣ-ṣalāteyni* ʿāmil-i āḫer mi taḳdīr olunur?

---

[782] "Allah ve Rasulünün diğer her şeyden daha sevgili olması... gibi." Buhârî, İmân, 9.

[783] "Ve sen, iki ihtimali bildin ve ispat, nefyetmekten (olumsuzlamaktan) öndedir."

[784] Ahzâb Sûresi 33/56: "**Şüphesiz Allah ve melekleri Peygamber'e salât ediyorlar**. Ey iman edenler! Siz de ona salât edin, selâm edin."

فَأَجَازَهُ بَعْضُهُمْ ıṭlāḳ-ı vāḥidde maʿneyni müşterekeyn beynini cemʿi tecvīz edenlerden İmām Şāfiʿī ve etbāʿı baʿżdır. Ve ṣalāt-ı minellāh inzāl-i raḥmet ve melāʾikeden istiġfār ve daʿvetdir.

وَمَنَعَهُ آخَرُونَ cümleye ircāʿ-ı żamīrden menʿ eylediler.

لِعِلَّةِ التَّشْرِيكِ *beyne'l-maʿneyeyni minhum Ebū Hanīfete raḍiyallāhu ʿanhü ve eşyāʿuhū*[785] yāḫūd *tevehhümü iştirākin fi'l-ʿfiʿil* eclinden menʿ etdiler. Ammā cevāz-dāde ʿinde erbābi'l-ʿaḳl ẓuhūr-ı muġāyeretlerindendir.

وَخَصُّوا الضَّمِيرَ بِالمَلَائِكَةِ ol baʿżı āḫerīn *yuṣallūne* lafẓında olan żamīri melāʾikeye ircāʿla taḫṣīṣ eylediler.

وَقَدِّروا الآيَتَ إِنَّ اللَّهَ يُصَلِّي ومَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ *yuṣallī* ile ʿāmil-i muḳadder taḳdīr edip ḫaber-i ṯāniyi ḫaber-i evvel üzere delīl ḳıldılar. Ve *żaʿfun, bi*-enne *şāyiʿa ḥaẕfu'ṯ-ṯānī bi'l-ḳarīneti'l-evveli ʿinde ittiḥādi'l-maʿnā.*[786] Ammā muḥaḳḳiḳīn bu maʿnāyı ʿumūm-ı mecāz bābından ʿaddedip *innellāhe ve melāʾiketuhū yuʿaẓẓimūne en-nebiyye kullun bi-mā yunāsibuhū mine't-taʿẓīmi*[787] maʿnasını taḳdīr etdiler.

وَقَدْ رُوِيَ lafẓen ve maḫrecen mechūldür.

عَنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ ʿÖmer bin el-Ḫaṭṭāb raḍiye ʿanhü't-Tevvāb Cenābından rivāyet olundu. Rāvī ise ġayr-ı maʿlūm Fārūḳ-ı Mükerrem Nebīyy-i Muḥtereme ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem muḫāṭaba buyurur.

مِنْ فَضِيلَتِكَ عِنْدَ اللَّهِ muḳaddem-i ḫaber ve *ʿinde* müteʿallıḳ bih veyā mübtedā ve *min* tebʿīżıyyedir.

أَنْ جَعَلَ طَاعَتَكَ طَاعَتَهُ muʿaḫḫar mübtedā veyā ḫaberdir. **Yaʿnī** ʿinde'llāhi cümle-i feżāʾil-i bāhireñdendir. Yā Raṣūlallāh Ḥażret-i Mevlā celle ve ʿalā saña ṭāʿati kendüye ṭāʿat ḳılması.

---

[785] "İki anlam arasında, onlardan biri Ebû Hanîfe (r.a.) ve onun takipçileridir."

[786] "Ve zayıflık, ikinci olanın ilk delile dayanarak anlam birliği olduğunda hazfedilmesinin yaygın olmasıdır."

[787] "Şüphesiz Allah ve melekleri, Peygamber'i yüceltirler, her biri ona uygun olan bir şekilde yüceltir."

فَقَالَ مَنْ يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ وقد قال تَعَالَى Ẓāhir ḳavl-i ʿÖmerden olmamaḳ iḳtiżā eder. *Ve ḳad ḳāle* cümlesi ammā eḵer şurrāḥ kelām-ı ʿÖmerīden olmaġı tevcīh etdiler.

(قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يحببكم الله الآيَتَيْنِ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ)[788] قُلْ اَطيعُوا اللّٰهَ وَالرَّسُولَ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْكَافِرِينَ[789] āyet-i evveli maḳām-ı maḥbubiyeti müşʿiredir ki Ḫudā taḥaḳḳuḳ-ı muḥabbeti içün mütābaʿat-ı Ḥabībi şarṭ ḳıldı. Baʿde-żā Ḥabībine ittibāʿla maḳrūne olan muḥabbet üzere muḥabbet-i ṣāniyyeyi mücāzāten tertīb eyledi. Pes Rasūl-i Kibriyāya anlarıñ mütābaʿatı Ḥaḳḳ celle ve ʿalāya sābıḳaten ve lāḥıḳaten, ezeliyyeten ve ebediyyeten iki muḥabbet ile maḥfūfe oldu. Belki muḥabbet-i evveliyye muḥabbet-i āḫiriyyeyi īcāb eyledi. *ke-mā eşāra bi-ḳablihi Teʿālā yuḥubbuhum ve yuḥibbūnehū.*

Ve'l-ḥāṣıl Cenāb-ı Kibriyā ʿazze şānehū ve ʿalā cemīʿ-i ḫalḳ üzere bāb-ı muḥabbeti seddeyledi. İllā bāb-ı Ḥabībine mülāzemet ve ādāb-ı ṭabībe müṭābaʿatla küşāde vü fetḥ eyledi. Maʿnā-yı āyet āyet-i evveli eger siz daʿvā-yı muḥabbetullāhda ṣādıḳ iseniz baña ittibāʿ ediñ ve baña ittibāʿ ʿalāmet-i muḥabbetullāhdır. Pes baña mütābaʿat ḳılmañızla Ḥaḳḳ sübḥānehū ve teʿālā size faẕlını müzdād edip muḥabbet eder ve günāhıñızı maġfiret ederdi deyü buyurmuşlar.

[23b] وَرُوِيَ *ey ʿan-cemāʿatin yaʿnī İbnu'l-Cevzī, cüziye bi'l-ḫayri el-vefī* İbnu ʿAbbās Ḥażretlerinden ve İbnü'l-Münẕir Mücāhid ve Ḳatāde ṭarīḳinden rivāyet etdiler ki.

أَنَّهُ لَمَّا نَزَلَتْ هَذِهِ الآيَةُ قُلْ اِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللّٰهَ[790] āyet-i celīlesi şeref-yāfte-i nüzūl olduḳda.

قَالُوا إِنَّ مُحَمَّدًا يُرِيدُ أَنْ نتخذه حنانا baʿżı küffār dediler ki taḥḳīḳ-i Muḥammed murād eder. Biz anı Rabb-i ẕī-raḥmete ittiḫāẕ ederiz.

كما اتخذت النصارى عِيسَى حنانا *ve ninhu ḳavluhū teʿālā* وَحَنَانًا مِنْ لَدُنَّا[791] *ve naṣārā* cemʿ-i naṣrān ve nasrāne lākin naṣrān yā'-i nisbiyye ile müstaʿmeldir. Ve *Naṣrān ḳaryetun bi'ş-Şāmi*

---

[788] Âl-i İmrân Sûresi 3/31: "De ki Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Cünkü Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."

[789] Âl-i İmrân Sûresi 3/32: "De ki Allah'a ve Peygamber'e itaat edin. Eğer yüz çevirirlerse şüphe yok ki Allah kâfirleri sevmez."

[790] Âl-i İmrân Sûresi 3/31. âyetiden iktibastır. İktibas edilen kısım kalın yazılmıştır. "**De ki: "Eğer Allah'ı seviyorsanız** bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Cünkü Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."

[791] Meryem Sûresi 19/13: "**Biz**, ona daha çocuk iken hikmet ve **katımızdan kalp** yumuşaklığı ve ruh temizliği vermiştik."

yunsebu ileyhe'n-naṣārā, ve fi'l-Keşşāfi enne'l-yā'e fī nāsrāniyyin li'l-mubālaġati, li-ennehum naṣaru'l-mesīḥ. Yāḫūd Nāṣıra ve Naṣra nām iki ḳaryeye mensūb ola.

فَأَنْزَلَ اللَّهُ تعالى tilke'l-āyet nüzūlünden ṣoñra

(قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ والرسول)[792] mütābaʿatı teʾkīddir.

فَقَرَنَ طَاعَتَهُ بِطَاعَتِهِ *taʿẓīmen li-ḳadrihī ve teşrifen li-emrihī* kendü ṭāʿatini muḳārin eyledi.

وَ رَغْمًا لَهُمْ fetḥ-i rā ile eşherdir. *Ey ġayẓan li-ʿunūfihim ve kurhen li-ulūfihim, ve aṣlu'r-raġmi ilṣāḳu'l-enfi fi't-turābi ve bi-maʿne'l-kurhi.* Feḥvā-yı āyet-i şerīfe taʿẓīm-i ʿaẓīmle lüzūm-ı iṭāʿata Ḥażreti taṣrīḥdir.

وَقَدِ اخْتَلَفَ المُفَسِّرُونَ فِي مَعْنَى قَوْلِهِ تَعَالَى فِي أُمِّ الكِتَابِ aṣl-ı kitāb müştemil-i icmāl-i her ebvāb ki sūre-i Fātiḥa *el-fātiḥatu'l-ḫātimetu.*

(اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ، صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عليهم)[793] *ve hāẕā evlā mā ḳīle fi'l-āyeti huve ṣallallāhu ʿaleyhi ve selleme yedḫulu fīhi duḫūlen evveliyyen bi-lā miryetin.*[794]

فقال أَبُو الْعَالِيَةِ Rufeyʿ bin Mihrān er-Riyāḥī tābiʿī-i Başrīdir. Ḥażret-i ʿÖmer ve Ebī ve ibni ʿAbbās raḍiya'llahu ʿanhum cenāblarından rivāyet-i ḥadīṯ buyurmuşlardır. Ṭoḳsan tārīḫinde cennet-i ʿaliyye cānibine revān olan ṣāḥibu't-tefsīr Ebu'l-ʿĀliyyedir ki İbni ʿAbbās Ḥażretleri mümā ileyhe taʿẓīm edip serīr üzere berāber iclās ederdi. Ve müşārüm ileyh muʿāṣırı dīger Ebu'l-ʿĀliyye Ziyād bin El-Berr bi-fetḥi'l-bāʾ ve teşdīd-i rā rāvī-i āḫer İbni ʿAbbās olan tābiʿī-i celīldir. *Ve'l-murādu hunā el-evvelu*[795]

وَالْحَسَنُ الْبَصْرِيُّ *teḳaddeme tercemetuhū.*

الصِّرَاطُ المُسْتَقِيمُ *bi'n-naṣbi ʿale'l-hikāye ev bi'r-refʿi ale'l-ibtidāʾi*

هُوَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَخِيَارُ أَهْلِ بَيْتِهِ وَأَصْحَابِهِ *Ḫiyār, rasūl* üzere maʿṭūf ve *aṣḥāb* refʿle *resūl* veyā *ḫiyār* üzere ʿaṭf olur. Ve cerrle ehl-i beyte ʿatfı cezm-kerde-i ṣāḥib-i

---

[792] Âl-i İmrân Sûresi 3/32: "**De ki Allah'a ve Peygamber'e itaat edin**. Eğer yüz çevirirlerse şüphe yok ki Allah kâfirleri sevmez."

[793] Fâtiha Sûresi 1/6-7: "**Bizi doğru yola, kendilerine nimet verdiklerinin yoluna ilet**; gazaba uğrayanlarınkine ve sapıklarınkine değil."

[794] "Bu, âyet hakkında söylenenlerin en uygun olanıdır; hiç şüphesiz, Peygamber Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) bu âyete ilk olarak dâhildir."

[795] Burada murad edilen birincidir.

*Muḳtefī*dir. Maʿnā *ḫiyāru aṣḥabihī* demek olur. Ve iżāfet-i beyāniyye ile خَيْرُ القُرُونِ ḥadīṯ-i şerīfi şehādeti[796] قَرْنِي أَصْحَابِي كَالنُّجُومِ[797] işāretiyle ḥaml ṣaḥīḥ olmaz. İllā ṭarīḳ-i Ḥażret ve ḫiyār-i etbāʿ ʿalā menḳabet taḳdīriyle ve yāḫūd racül-i ʿadl-āsā mübālaġa ḳaṣdıyla ḥaml cāʾiz ola. Ke-enne Resūl-i Ekrem ve etbāʿ-ı mükerrem kemāl-i ittibāʿla ʿālem-i taḥḳīḳde ʿayn-ı ṭarīḳdir. V*e hāẕā evlā mā ḳīle fi'l-āyeti ve huve ṣallallāhu ʿaleyhi ve selleme tedḫūlu fīhi duḫūlen evveliyyen bi-lā miryetin.*[798] Maʿlūm-ı ulü'l-ebṣārdır ki ol maḳāmda ṣırāṭ-ı ḥissī murād olunmayıp belki ṭarīḳ-i maʿnevī murād olunur ki aña tābiʿ olan maṭlūba ẓāfer-yāb ve vāṣıl ve maḥbūba bāliġ olur.

حَكَاهُ عَنْهُمَا tefsīr-i merḳūmu Ebu'l-ʿĀliyye ve Ḥasan Baṣrīden rivāyet eyledi.

أَبُو الْحَسَنِ الْمَاوَرْدِيُّ *teḳaddeme ẕikruhū*

وَحَكَى مَكِّيٌّ عَنْهُمَا نَحْوَهُ *lā bi-lafẓihī bel bi-maʿnāhu ve Mekkiyyun Ebū Muḥammed bin Ebī Ṭālibin el-Ḳaysī ṣāḥibu't-tefsīri ve Kitābu'l-Ḳūti ve şeyḫu'ṣ-ṣūfiyyeti* ʿaẕīẓ-i meşhūrdur. Aṣlı Ḳayravānīdir. Endülüse naḳl edip **[24a]** sākin-i Ḳurtuba iken dört yüz otuz yedi tārīḫinde ġurfe-nişīn-i cennetü'l-meʾvā oldular.

وَقَالَ *ey Mekkiyyun* ḳuddise sırruhū es-sırrī.

هُوَ رَسُولُ اللَّهِ وَصَاحِبَاهُ أَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا dürc-i Fātiḥada münderic buyurulan cevher-i ṣırāṭ ile murād Şeb-Şerāġ-ı Gencīne-i Risālet ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem leālīʾi-kān-ı velāyet Ebū Bekr ve ʿÖmer cenāblarıdır, dedi. V*e ṣāḥibāhu ʿaṭfu tefsīrin, ve cumletun mebniyyetun li'l-hikāyeti* veyā *müsteʾnefe*dir. Ebū Bekr ve ʿÖmer *ṣāḥibāhu* lafẓından bedel veyā ʿaṭf-ı beyāndır. Ve şeyḫayn-i mukerremeyn ile taḫṣīṣun bi'ẕ-ẕikri celālet ve ḥaḳḳıyyetleri bi-ittifāḳi'l-ümmet ve sāʾiri'ṣ-ṣaḥābe ṣābite olmaġın aḳvāl ve efʿāl-i ḳamerin muḥteremeyn-i icmāʿ-ı taḳdīri veyā sukūtu menzilesinde olmuşdur. *Bi-ḫilāfin min baʿdihimā.*[799]

---

[796] "Asırların en hayırlısı benim asrımdır." Burada şu hadise gönderme yapılmaktadır " خَيْرُ النَّاسِ قَرْنِى ، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ ، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ ، ثُمَّ يَجِىءُ مِنْ بَعْدِهِمْ قَوْمٌ تَسْبِقُ شَهَادَتُهُمْ أَيْمَانَهُمْ وَأَيْمَانُهُمْ شَهَادَتَهُمْ" Buhari, Rikâk, 7.

[797] "Sahâbîlerim yıldızlar gibidir."

[798] "Bu, âyet hakkında söylenenlerin en uygun olanıdır; hiç şüphesiz, Peygamber Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) bu âyete birincil derecede dâhildir."

[799] "İkisi sonrasındaki farklılık ile."

وَحَكَى أَبُو اللَّيْثِ السَّمَرْقَنْدِيُّ مِثْلَهُ *miṣlu'l-maḥkī fi'ṣ-ṣırāṭi ʿani'l-Mekkī* Şeyḫ Semerḳandī daḫı naḳl eyledi.

عَنْ أَبِي الْعَالِيَةِ فِي قَوْلِهِ تعالى (صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عليهم)[800] *ey ennehū Resūlullāhi ve ṣāḥibāhu.* İmdi meʾāl-i ḳavleyn vāḥiddir. Zīrā ṣānī bedel veyā ʿaṭf-ı beyān olur. Li'l-evvel

فَبَلَغَ ذَلِكَ الْحَسَنَ tefsīr-i Ebi'l-Āliyye Ḥasan Baṣrī cenābına vāṣıl olup

فَقَالَ صَدَقَ وَاللَّهِ وَنَصَحَ ḥüsn-i nāṭıḳa-perdāz taḥsīn oldu. *Bi'llāhi ṣadaḳa ve bi'l-ḥaḳḳi naṭaḳa.* Ümmete tıbyān-ı beyānda naṣīḥat-i ʿāliyye eyledi, dedi.

وَحكَى الْمَاوَرْدِيُّ ذَلِكَ في تَفْسِيرِ (صِرَاطَ الَّذِينَ أنعمت عليهم)[801] عن عبد الرحمان بْنِ زَيْدٍ. *İbnu Eslem el-Medeniyyu ve revā ʿan ebihī ve İbni ibnu'l-Münker*dir *ve ʿan Eṣbaġa ve Ḳuteybe ve Hişām, ve lehū tefsīrun ve tercemetun fi'l-Mīzān.* Yüz seksen iki tārīḫinde raḥmet-i Raḥmāna vāṣıl oldu.

وَحَكَى أبو عبد الرحمان السُّلَمِيُّ عَنْ بَعْضِهِمْ ṣāḥib-i tefsīrü'l-ḥaḳāyıḳ baʿżı ʿārifīnden naḳl-i daḳāyıḳ buyurur.

فِي تَفْسِيرِ قَوْلِهِ تَعَالَى (فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَى)[802] evvel-i āyet فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللهِ فَقَدِ

اسْتَمْسَكَ[803] *istimsākun ve temessukun ve teṣebbutun, ve ʿurvetun fi'l-aṣli* nebāt-ı zemīn ve imsāk-ı yed içün ḥable münʿaḳid olan şeydir. *Ve minhu ʿurvetu'l-ḳamīṣi ve'l-kūzi baʿde żā kullu mā yuʿteṣamu bihī* olan şeyʾe istiʿāre olundu. *Ve vuṣḳā faʿlā mine'l-viṣāḳi, hiye'l-iḥkāmu ve şeddu'l-veṣīḳun rabṭun muḥkemun.*

أَنَّهُ *eyu'l-ʿurbetu bi-iḫtibāri ḫaberihi żamīrun müẕekker* īrād olundu.

مُحَمَّدٌ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ḫaber istiʿāre yā mecāz ʿale'l-mecāz *iẕ men veṣeḳa bihī necā ve men etbeʿa ihtedā.*

وَقِيلَ *el-murādu mine'l-ʿurveti.*

---

[800] Fâtiha Sûresi 1/7: "... kendilerine nimet verdiklerinin yoluna ilet..."
[801] Fâtiha Sûresi 1/7.
[802] Bakara Sûresi 2/256: "... sapasağlam bir kulpa yapışmıştır ..."
[803] Bakara Sûresi 2/ 256: "Dinde zorlama yoktur. Cünkü doğruluk sapıklıktan iyice ayrılmıştır. **O hâlde, kim tâğûtu tanımayıp Allah'a inanırsa**, kopmak bilmeyen sapasağlam bir kulpa yapışmıştır. Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir."

الْإِسْلَامُ، وَقِيلَ شَهَادَةُ التَّوْحِيدِ ʿibārātunā şettā ve ḥusnuke vāḥidun.

وَقَالَ سَهْلٌ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى (وَإِنْ ؤ نِعْمَتَ اللَّهِ لا تُحْصُوهَا)[804] قَالَ نِعَمَتُهُ بِمُحَمَّدٍ عَلَيْهِ الصَّلاَتُ وَ السَّلاَمُ lafẓ-ı Celāleye iżāfeti ḥaḳīḳat ve aṣālete naẓarandır. Ve niʿmetellāh ile īrād olunup niʿamullāh ṣīġa-i cemʿi ile vürūd etmedigi belāġat-i ʿaẓīmeyi işʿārdır. tāʾ-i vaḥdet bi-ḥasebi'l-aṣıl ve'l-ʿadd keşreti muḳteżıyye ve niʿmet-i vaḥide velev vaḥdet-i ḥaḳīḳiyye olsun niʿam-ı bī-şümārī müştemiledir. Ve *niʿmet* enʿām maʿnāsına olduġu ḥālde bāʾ-i bi-Muḥammed taʿdiyye içün olur. *Ey inʿāmuhū bihī ʿaleynā* ve *munʿamun bihī* maʿnāsına olursa sebebiyye olup *niʿmetehū ke-ennehū bi-sebebihī* demek olur. Maʿnā-yı āyet-i şerīfe eger niʿmet-i Ḥaḳḳı taʿdād murād ederseñiz anı taʿdādda āciz olursuz demek olup teʾvīl-i Sehl üzere Muḥammed ʿaleyhi's-selāma olan inʿām-ı ʿām-ı Ẕü'l-celālī bīrūn-ı ḥīṭā-i taʿdād ve aña baḫşāyiş-i Ḫudā olan niʿmet-i ferāvān bī-şümārdır demek olur.

وَقَالَ تَعَالَى

[24b] وَالَّذِي جَاءَ بِالصِّدْقِ وَصَدَّقَ بِهِ أُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ *elleẕi* mübtedā, *ulāʾike* ḫaberdir. Yaʿnī ol ki *Ḥaḳḳun muṭābıḳun li'l-vāḳiʿ* ile gelip mecī-i ṣıdḳ ve ityān-ı taṣdīḳi cemʿ eyledi. Ale't-taḥḳīḳ müttekūn anlardır. İmdi murād, Enbiyā ʿaleyhi's-selām veyā ferd-i kāmil olmaḳ ḥayṣiyyetiyle Muḥammed ṣallallāhu ʿaleyhi's-selām murād olunur. Veyā ümmet-i merḥūmesi veyā *tenẓīli vāḥidin menzilete'l-cemāʿati* ḳılına *taʿẓīmen lehū* olur.

الآيتين baḳiyye-i āyeteyn ḳażıyye-i meẕkūrede daḫli olmadıġı ittifāḳ-kerde-i şurrāḥ olmaġın ẕikrine taṣaddī olunmadı.

أَكْثَرُ الْمُفَسِّرِينَ عَلَى أَنَّ الَّذِي جَاءَ بِالصِّدْقِ هُوَ مُحَمَّدٌ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَالَ بَعْضُهُمْ: وَهُوَ الَّذِي صَدَّقَ بِهِ *baʿẓ* ile murād muṣannif İbn ʿAbbās raḍiyallāhu ʿanhumādır. Yaʿnī *ṣaddaḳa bihī* ile murād olunan Ḥażret-i Muḥammed Muṣṭafā ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem dir. *Li-ʿademi iʿādeti'l-mevṣūli* ve ẓāhir olan bu maʿnādır.

وَقُرِئَ وَصَدَقَ بِهِ بِالتَّخْفِيفِ bi'ş-şevāẕ ʿİkrime ve Ebī Ṣāliḥ rivāyetlerinde taḫfīf-i dāl *ṣadaḳa* ile ḳırāʾat olundu. *Ey ennehū huvelleẕī ṣadaḳa bihī li-enne eṣ-ṣāni müteʿayyinun fīhi.*

[804] İbrâhîm Sûresi 14/52: "O size istediğiniz her şeyden verdi. **Allah'ın nimetini sayacak olsanız sayamazsınız**. Doğrusu insan çok zalim, çok nankördür!"

وَقَالَ غَيْرُهُمْ yaʿnī Ḳatāde ve Muḳātil.

الَّذِي صَدَقَ بِهِ المُؤْمِنُونَ taḳdīr-i mevṣūl ile işʿār-ı ʿinde baʿżı erbābü'l-uṣūl cāʾizdir.

وَقِيلَ أَبُو بكر raḍiyallāhu ʿanhu murād Ṣıddīḳ-i Ekber etbāʿıdır denildi. Veyā *müʾminūn* ile cemʿi *taʿẓīmen le-hū* ola.

وقيل علي raḍiyallāhu ʿanhu veyā ṣıddīḳ-i aṣġar ve eşyāʿıdır. Veyā *tekrīmen le-hū* cemʿ oluna. *Ve'l-aẓheru enne tefsīra'l-cemʿi bihimā li-irādeti emṣālihā*[805] *ve taḫṣīṣun bi'ẕ-ẕikr* ḳılınmaları *evvelu taṣdīḳin ʿalā ḫilāfin beyne'l-murtażā ve'ṣ-Ṣıddīḳ*[806] vuḳūʿundandır.

وَقِيلَ غَيْرُ هَذَا مِنَ الْأَقْوَالِ bālāda *ḳīle ve ḳāl*den işāret olunan vech üzere.

وَعَنْ مُجَاهِدٍ ابن جبير fetḥ-i cīm ve sükūn-ı muvaḥḥade ile veyā bi't-taṣġīr rāvī-i Ebī Ebī Ḥureyre ve İbn Abbās raḍiyallāhu ʿanhüm ḳırāʾat ve tefsīrde imām-ı celīl ve ʿilm-i ḥadīṣde ḥüccet ve delīl idi. *Ve ḳīle ennehū raʾā hārūte ve mārūte ve kāde yetlef* yüz iki veyā üçde Mekke-i Mükerremede sūy-ı Naʿīme iḥrām-bend-i ʿazīmet oldular.

فِي قَوْلِهِ تَعَالَى (أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ)[807] قال بِمُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَصْحَابِهِ Ol Ḥażret *sebeben li'ẕikri āmiran bihī* olmaḳ ḥasebiyle ʿayn-ı ẕikr olup mübālaġa ḳaṣdoluna, racül-i ʿadl kabīlindir. Yāḫūd mużāfun ileyh taḳdīriyle *elā bi-ẕikri Resūlillāh* demek ola. İtmiʾnān-ı sukūnet-i ḳalb ve istiʾnāsdır. Ṣīġa-i mużāriʿle taʿbīr *li-devāmi ẕikrihī* istimrār-ı teceddüdü içündür. **Yaʿnī** mücerred ẕikr-i Muḥammed ve aṣḥābıyla ḳulūb-ı muṭmaʾinne ve nüfūs-i sākine olur. *Ve ʿinde ẕikri'ṣ-ṣāliḥīne tenzilu'r-raḥmeti ve ʿinde nuzūli'r-raḥmeti taḥṣalu li'l-ḳulūbi el-iṭmīnānu ve's-sekīnetu.*[808]

---

[805] "Daha açık olan görüş, iki şahsiyetin bir arada anılmasının, onların benzerlerini kastetmek amacıyla olduğudur." Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâʾ*, 1/ 60.

[806] "İlk tasdîk (doğrulama), Murtazâ ve Sıddîk arasındaki ihtilaf üzerine vuku bulmuştur." Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâʾ*, 1/ 60.

[807] Ra'd Sûresi 13/43: "Bunlar, iman edenler ve gönülleri Allah'ın zikriyle sükûnete erenlerdir. **Bilesiniz ki, kalpler ancak Allah'ı anmakla huzur bulur**."

[808] "Salihlerin anıldığı yerde rahmet iner, rahmet indiğinde ise kalplerde huzur ve sükûnet hâsıl olur." Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâʾ*, 1/ 60.

EL-FAṢLÜ'Ş-ŞĀNĪ

فِي وَصْفِهِ تَعَالَى لَهُ بِالشَّهَادَةِ **ya'nī** Ẕübde-i Kā'ināt ve Sened-i Mevcūdāt ʿaleyhi eṭyabu'ṣ-ṣalāvāt cenābınıñ *bi't-tezkiyyeti li'l-ümmeti ev bi't-teblīġi li'l-enbiyā'i fī mevḳıfi'l-ḳıymeti*[809] olan şehādetiyle Ḥaḳḳ Sübḥānehū ve Teʿālā Ḥabībini vaṣf beyānındadır. *Binā'en ʿale'l-iḥtimāleyni el-mefhūmeyni min ḳavlihī Teʿālā*[810] فَكَيْفَ اِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ اُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلٰى هٰؤُلَاءِ شَهِيدًا.[811]

وَمَا تَعَلَّقَ بِهِ مِنَ الثَّنَاءِ وَالْمَدْحِ وَالْكَرَامَةِ *taʿmīmün baʿde taḫṣīṣin bi-baʿżihī*dir[812]

İmdi ikinci faṣıl vaṣf-ı Ḥażrete taʿalluḳ eden mediḥat beyānında Ve baʿżı nüsaḫ-ı ṣaḥīḥada *ve mā yeteʿallaḳu bi-hā*[813] vārid olup żamīriñ şehādete ircāʿı mütebādir olur. *Ve't-taḥḳīḳu ennehā li-maʿnā mā el-mübeyyeni bi-mā baʿdehā.*[814] Daḫı vaṣf-ı Ḥażrete taʿalluḳ eden midḥat beyānındadır faṣl-ı ṯānī.

[25a]

قَالَ اللّٰهُ تعالى إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا الآية bi-temāmihā tefsīri ānifen güẕerān eyledi.

جَمَعَ اللّٰهُ تَعَالَى لَهُ فِي هَذِهِ الآيَةِ Vāhib-i Müteʿāl celle şāne ʿani'ş-şebīh ve'l-miṯāl bu āyet-i celīlede *baʿde mā teʿallḳa bihī ʿayni'l-ʿināyeti*[815] cemʿ ü derc eyledi.

ضُرُوبًا مِنْ رُتَبِ الأَثَرَةِ ḍamm-ı rā ve feṭḥ-i tā'-i müṯennāt ile cemʿ-i ratbetin menzile ve mertebe-i maḫṣūṣa maʿnāsına. Ve *iṯra, muḥarreketun bi'ḍ-ḍammi ve bi'l-kesri mā yeste'siru bihī ʿalā ġayrihī.* Ve ḍammla üṯre *mekrumetun ve ḳāle en-Neveviyyu bi'l-feṭḥateyni huve'l-eṣaḥḥu.* [816]

---

[809] "(Şehadetten maksat, Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) kıyamet gününde) ümmetin arınması için veya peygamberlere tebliği konusunda şahitlik etmesidir." Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/ 61.

[810] "Allah Teâlâ'nın sözünden anlaşılan iki ihtimale dayanarak."

[811] Nisâ Sûresi 4/41: "Her ümmetten bir şahit getirdiğimiz ve seni de onların üzerine bir şahit yaptığımız zaman, bakalım onların hâli nice olacak!."

[812] "Bir kısmını tahsis ettikten sonra genelleme."

[813] "Onunla ilgili olan."

[814] "Doğrusu, onun anlamı, ardından gelen ile açıklanan şey içindir."

[815] "İlginin bizzat kendisine yöneldiği şeyden sonra."

[816] "İsrâ" kelimesi, hem ötre hem esre harekesiyle kullanılmaktadır ki başka hiçbir kelimenin ifade etmediği bir manayı kapsar. Ötreli haliyle "üsre", hürmetli bir aile anlamına gelir. Nevevî, bu kelimenin iki üstünle okunmasının daha sahih olduğunu belirtmiştir.

وَجُمْلَةَ أَوْصَافٍ مِنَ الْمِدْحَةِ kesr-i mīmle s̱enā ve ẕikr-i ḥasen ve feṭḥ-i mīm ḥaẕf-ı *tā*yı mūcibdir. **Yaʿnī** berāy-ı Ḥażret-i Cenāb-ı ʿİzzet bu āyetde mükerremātdan aṣnāf ve envāʿ cemʿ edip ve s̱enāʾ-i cemīlden daḫı niçe nuʿūt derc eyleyip.

فَجَعَلَهُ شَاهِدًا عَلَى أُمَّتِهِ لِنَفْسِهِ Ẕāt-ı Şerīfi içün ümmeti ümmeti üzerine şāhid ḳıldı.

بِإِبْلاغِهِمُ الرِّسَالَةَ maṣdarın mefʿūlüne iżāfeti bābındır, *ey bi-iblāġihī iyyāhum.* Yaʿnī emr-i risālete taʿalluḳ eden umūru ümmetine iblāġla.

وَهِيَ bu ḥaṣlet-i kerīme ki *bi-dūni el-beyyineti ʿale'l-ümmeti* Ẕāt-ı Şerīfi içün şehādet.

مِنْ خَصَائِصِهِ عليه السلام *bi-nefsihī li-nefsihī* şehādet ġayrılara rūzī ḳılınmadıġı cümle-i ḫaṣāʾiṣ-i Ḥażretdendir. Dīgerān ise şehādetlerinde *muṭālebun bi'l-beyyineti*dirler.

وَمُبَشِّرًا لِأَهْلِ طَاعَتِهِ tebşīr-i muḫbir bihī sürūr-efzā olan peyāmdır. **Yaʿnī** erbāb-ı inḳıyāda s̱evāb-ı ʿaẓīmle tebşīr edici.

وَنَذِيرًا لِأَهْلِ مَعْصِيَتِهِ güneh-kārāne ʿiḳāb-ı elīm ile münẕir.

وَدَاعِيًا إِلَى تَوْحِيدِهِ وَعِبَادَتِهِ aṣl-ı Delecīde ber-vefḳ-i āyet وَدَاعِيًا اِلَى اللهِ بِاِذْنِهِ[817] vāḳiʿdir. Dāʿī mine'-deʿve ism-i fāʿil ṭaleb-i iḳbāldir. Yaʿnī vaḥdāniyyet-i Ḥaḳḳ ve ʿibādet-i Feyyāż-ı Muṭlaḳ cānibine dāʿī.

وَسِرَاجًا مُنِيرًا يُهْتَدَى بِهِ لِلْحَقِّ ṣīġa-i mechūlle *ey yehtedī el-ḫalḳu bihī ile'l-ḥaḳḳ* olduġu ḥalde irsāl buyurulduġu evṣāf-ı Ḥażreti āyet-i şerīfede cemʿ u derc eyledi.

حَدَّثَنَا الشَّيْخُ أَبُو مُحَمَّدِ بْنُ عَتَّابٍ feṭḥ-i ʿayn-ı mühmele ve teşdīd-i müs̱ennāt ve muvaḥḥade ile keş̱īru'l-ʿ*ateb* maʿnāsına ṣıfatdan menḳūl ʿalemdir. Şeyḫu'l-muṣannif ʿAbdurraḥmān bin Muḥammed kerīm ve metevāżıʿ ve zāhid kimesne idi. Beş yüz yigirmi ḥudūdunda vefāt eyledi.

قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو الْقَاسِمِ حَاتِمُ ابْنُ مُحَمَّد tilmīẕ-i Ebī ʿAliyyi el-Ġassānī olan İbnü'l-Ṭırāblīsīdir.

قال نَا[818] أَبُو الْحَسَنِ الْقَابِسِيُّ ʿAlī bin Muḥammed bin ḫalefu'l-Meġāfirī Ḍarīrdir. Maġrib-i zemīnde sefāḳus ile Ṭırāblīs beyninde belde-i ḳābise mensūbdur. Veyā ʿamm-ı Kābisi

[817] Ahzab 33/46: "Ey Peygamber! Biz seni bir şahit, bir müjdeleyici, bir uyarıcı; **Allah'ın izniyle kendi yoluna çağıran bir davetçi** ve aydınlatıcı bir kandil olarak gönderdik."

[818] Bize dedi anlamında kısaca nâ zamiri kullanılmıştır.

ʿİmāme-i bü'l-Ḥasenī ehl-i Ḳābis ṭarzında bend etdiginden Ḳābisī dediler. Ḳayravānda sū-yı uḳbāya revān olup bāb-ı Tūnusda medfūndur.

حدثنا أَبُو زَيْدٍ الْمَرْوَزِيُّ Muḥammed bin Aḥmed ẕāhid muḥaddiṯ-i Ṣaḥīḥ-i Buḫārī ve mücāvir-i Ḥarem-i Bārī imām-ı celīlü'l-ḳadr idi. Belde-i Merve nisbetle ʿalā ḫilāfi'l-ḳıyās zāy-ı zā'ide ile maʿrūfdur. Üç yüz birde ʿāzim-i rāh-ı āḫiret oldu der-belde-i Merv.

قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ Firebrī ʿaleyhi'r-raḥme der-sene-i ʿişrīn ve ṯelāṯe-mi'e vefāt eyledi.

قال نَا الْبُخَارِيُّ baʿde kitābullāh eṣaḥḥ-ı kütüb-i müʾellifi *eşheru min en yuẕkera Muḥammed bin İsmaʿīl el-Buḫārī raḍiye ʿanhu*dır. İki yüz elli altı tārīḫinde vefāt edip ʿmāl-i Buḫārādan Ḫartenk nām ḳaryede genc-i nihān gibi medfūñdur.

قَالَ نَا مُحَمَّدُ بْنُ سِنَانٍ kesr-i mühmele ile İmām Ebū Bekr ʿAvfī-i Bāhilīdir. *Ricl*[819] ṭarīḫinde milk-i fānīden el çekti.

حَدَّثَنَا فُلَيْح ḍamm-ı fā ve feṭḥ-i lām ve sükūn-ı taḥtiyye ve ḥāʾ-i mühmele ile *muṣaġġaru fāliḥin* **[25b]** *ev eflāḥ laḳabu ʿAbdulmelik bin Süleymān el-ʿAdevī el-Medenī* baʿżı aṣḥāb-ı ḥadīṯ mümā ileyhiñ żaʾif rivāyetine ve İbn Ḥacer bisyārī-i ḫaṭāsıyla ṣıdḳına ẕāhib oldular. Ammā muʿtemed-i şeyḫāndır. Füleyh müfeyliḥ[820] tārīḫinde vefāt eyledi.

قَالَ حَدَّثَنَا هِلَالٌ İbn Ebī Meymūn Aṣḥāb-ı Sitte Hilālden istifāde-i envār-ı rivayet etmişlerdir. Āḫir-i ḫilāfet-i Hişām-ı Emeviyyede hilāl-i ʿömrü ġurūb-ı memāta resīde oldu.

عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ feṭḥ-i taḥtiyye ve ḫiffet-i sīn-i mühmele ile kibār-ı tābiʿīnden Ebū Muḥammed Medenīdir.

قَالَ: لَقِيتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَمْرِو بن الْعَاصِ ümhād-ı ṣahābīden keşīrü'l-ʿibādet ve'r-rivāye Ebū Muḥammed veyā Ebū ʿAbdurraḥmān Ḳureşī-i Sehmī raḍiyallāhu ʿanhdır. Rivāyeti Ebū Hureyreden bisyārdır. Zīrā eḥādiṯ-i şerīfeyi ḳayd-ı kitābetle anlardan mümtāz idi. Ammā ʿadem-i şöhret-i rivāyeti Mısırda sākin olup ḳıllet-i vāridīn ile şöhretyāb

[819] Kelimenin ebced değeri 233'dür.
[820] Kelimenin ebced değeri 168'dir.

olmuşlar idi. Lākin Bū Hureyre ise dārü'l-ḥicre-i Medīnede sākin olmaları ecilden menbaʿ-ı cüy-bār-ı rivāyet olmuşdu. Ḥażret-i Rasül-i Kibriyā ʿaleyhi's-selām ve't-teḥāyā ʿAbdullāh ḥaḳḳında *niʿme ehlü'l-beyti ʿAbdullāh* ḥadīṯ-i müʿciz-nekārıyla levḥa-ṭırāz menḳabitleri oldular. ʿÖmr-i nāzenīn-i ʿAbdullāh resīde-i ʿaded-i cemāl[821] olduḳda Filisṭīnde rākib-i cemel-i ecel olmuşdur. Pederi ʿAmr ise *eşher min en yüẕker*. Ve ʿāṣī resm-i yā ile ve bi-dūn-i yā cā'izdir lākin iṯbātı evlā ve ḥālet-i vaṣlı yā ile ve vaḳfı haẕifle taḥrīr-kerde-i İbnü's-Ṣalāḥdır.

فَقُلْتُ أَخْبِرْنِي عَنْ صِفَةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ʿAṭā bin Yesār buyurdu ki cenāb-ı ʿAbdullāha Tevrātda ẕikrolunan ṣıfat-ı Nebiyy-i celīlden keşf ve īżāḥ ile baña ḫaber ver dedim.

قَالَ: أَجَل *ey neʿam ve ke-mā fi'l-Muġnī* lafẓ-ı *ecel* taṣdīḳ-i muḫbir ve iʿlām-ı müstefhem içündür. Ve muṣarrah fi'l-Ḳāmūsdur ki *Ecel*[822] *baʿde'l-istifhāmi ve ġayrihi* vürūd eder. *Fe ḳāle Ecel ke-naʿam illā ennehū aḥsenu minhu fi't-taṣdīḳi, ve neʿam aḥsenu minhu fi'l-istifhām.*[823]

وَاللَّهِ إِنَّهُ لَمَوْصُوفٌ فِي التَّوْرَاةِ بِبَعْضِ صِفَتِهِ فِي القرآن ʿAbdullāh *raḍiye ʿanhu'l-ilāh.*

Ḳureyşī-i ʿArabī iken derc-i münderic olan terkīb ʿİbrīden istifsāra bā'iṯ budur ki mūmā iley Ḥażretleri kātib ve ḳārī idi. Bir şeb ān ki ʿālem-i menāmda müşāhede eder ki dü destiñ birinde şehd-i muṣaffā ve dīgerinde semn-i ṭutup her biriniñ laʿḳına meşġūl olur. Bu terkīb-i ʿacībi Ḥażret-i Dānā-yı ʿĀleme ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem taḳrīr eyledikde *Taḳrā' el-kitābeyni et-Tevriyete ve'l-Ḳur'āne* taʿbīriyle nāṭıḳa-perdāz te'vīl-i ru'yā buyurduḳları *Müḳtefī*de taḥrīr-kerde-i bürhān-ı Ḥalebīdir. İmdi şehd-i ṣāfī ur'ānla taʿbīr buyurulduġu şifā'un li'n-nās ve ḥalāvet-i īmāna īmā ve edhāndan aʿlā ve aġlā olmaġın olduġuna işāretdir. Ve beynehümāyı cemʿ ise nūrun ʿalā nūrdur. Pes fuḳahānıñ ḳıra'at-ı Tevrātdan nehyetmeleri ʿale'l-ıṭlāḳ degildir. Zīrā ʿaṣr-ı nübüvvet-me'abda *li-keṯīrin mine'ṣ-ṣaḥābeti* vuḳūʿu min ġayr-i inkār meşhūrdur. Pes nehy ise mensūḫ ve muḥarrefi temyīze ḳudredyāb olmayıp iştiġāliyle evḳāt-güẕār olanlar içündür. Ve illā münkirīn ehl-i kitābı ilzām ḳaṣdıyla iştiġāl maṭlūbdur ve

821 "74 yaşını geçmiş."
822 Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, 960.
823 "Bunun üzerine, 'Ecel, neʿam gibidir; ancak tasdik açısından ecel, ondan daha güzeldir ve neʿam ise soru sorma açısından ondan daha güzeldir,' dedi."

vallāhi ḳavlinde *min ġayri taḥlīfin bi-lā kerāhatin* cevāz-ı ḥalf üzere delāleti müşʿirdir. Ve lafż-ı tevriye kelime-i ġayr-ı ʿarabiyye ve baʿżı ṣıfatdan murād meşelā Tevrāt-ı nūr-baḫş hāviye olduġu nuʿūt-ı Nebiyy-i Raḥīmden *ehebu leke kulli ḫulukin kerīmin* āyetine muḳābil Furḳān-ı Celīlde وَإِنَّكَ لَعَلٰى خُلُقٍ عَظِيمٍ[824] vaṣf-ı ʿamīmī var olmasıdır.

Ve'l-ḥāṣıl: Cenāb-ı ʿAbdullāh suʾāl-i ʿaṭāya ʿaṭiyye-i ey *vallāhi* ile Ḥażret-i Sulṭān-ı Rusül Ḳurʾān-ı ʿAzīmü'ş-şānda olan ṣıfatınıñ baʿżıyla **[26a]** Tevrātda daḫı mevṣūfdur deyü basṭ-ı maḳāl eyledi.

يا أيها النَّبِيُّ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا Cenāb-ı Kelīmullāha nidā ve Ḥabibullāha iltifāten ḫiṭābdır. Ve ḳīle ḫitāb-ı nebiyyinā ʿaleyhi's-selām *bi-mā fi't-Tevrāti ḫiṭābun li'l-ḥāżıri fi'l-ʿilmi bi-mā cuʿile ke'l-māżī li-teḥaḳḳuḳihī.*[825]

وَحِرْزًا لِلْأُمِّيِّينَ kesr-i ḥāʾ-i mühmele ve sükūn-ı rā ile der-aṣl *ḥifẓun* maʿnāsına maṣdar ve baʿde-ẕā ḥıfż olunan şeyʾ mekānında ḥaḳīkaten şāyiʿdir. *Yuḳālu ḥirzun ḥarīzun ke-ḥısnin ḥasīnin.*[826] *Ümmiyyīn* ile murād ʿArabdır ki anlarda ümmiyyet ġālib olmaġın nisbet olunmuşdur. Ve daʿvet-i ʿāmme-i Muḥammediyye ʿAraba taḫṣīṣ olunduġu ʿArabıñ şerefine delāletdir. Maʿnā-yı meẕkūr هُوَ الَّذِى بَعَثَ فِى الْأُمِّيّٖنَ رَسُولًا مِنْهُمْ[827] kerīmesinden müstefāddır.

أَنْتَ عَبْدِي وَرَسُولِي، سَمَّيْتُكَ الْمُتَوَكِّلَ şerefen ve taʿẓīmen ʿubūdiyyet taḳdīm olundu. Murād ʿubūdiyette ekmel olan ẕātdır. *Ve li-ẕā ḫuṣṣa vaṣfuhā bi'ẕ-ẕikri fi'l-isrāʾ.* Ve illā her maḫlūḳ muttaṣıf olduġu maʿnā-yı ʿāmm degildir. *Ve semmeytuke* lafẓıyla ḫiṭāb olunup *caʿltuke ev vaṣaftuke* ile vürūd etmedigi Ḥażret-i Şemʿ-i Sebistān-ı Nübüvvet ʿaleyhi ekmelü't-taḥiyyenin şiddet ve kemāl-i tevekkülünden nāşī aña ʿalem ḳılınmışdır ki merḥūmesi meyānında sārī *nevekkul, tevekkulü* Ḥażreti işmām olur. **Yaʿnī** "Kemāl-i

---

[824] Kalem Sûresi 68/4: "Sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin."

[825] "Peygamberimiz'e (aleyhi's-selâm) Tevrat'ta bulunan ifadelerle yapılan hitap, ilimde hazır olana hitap kılınmıştır; bu, tahakkuku sebebiyle geçmiş zaman kipiyle ifade edilmiştir." Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 1/243.

[826] "ḥirz-ı ḥarīz', sağlam bir kale gibi güvenli koruma anlamında kullanılır." Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 1/244.

[827] Cuma Sûresi 62/2: "**O, ümmîlere, içlerinden**, kendilerine âyetlerini okuyan, onları temizleyen, onlara kitabı ve hikmeti öğreten **bir peygamber gönderendir**. Hâlbuki onlar, bundan önce apaçık bir sapıklık içinde idiler."

ʿubūdiyyetde ferd-i kāmil, bende-i ḫāṣṣü'l-ḫāṣ ve kāffe-i enāma mürsel Peyġamber-i ẕī-şānımsıñ. Ve saña mütevekkil nāmını nihāde eyledim."

لَيْسَ بِفَظٍّ ḫiṭābdan iltifātdır. Mişkāt-ı Tevrātdan ve evvele munżamm olmadı ġı ḥālde muḳteżā-yı ẓāhir *leste bi-faẓẓin* īrādı evlā idi. Ve *faẓẓ* ġalīẓu'l-ḳalb ve şedīd maʿnāsınadır ke-mā fi'l-*Misbāḥ.*

وَلا غَلِيظٍ *ḳāsi'l-ḳalbi ḳalīlu'r-raḥmeti.*

وَلا سَخَّابٍ فِي الْأَسْوَاقِ ṣīġa-i mübālaġa ile irtifāʿ-ı ṣavt ve sīn-i mühmele ile luġat-i Rabīʿa üzere mervī *ve'ṣ-ṣādu efṣaḥ. Ve esvāḳ* cemʿ-i sūḳ çārşū ve bāzār maʿnāsına ve huve yuẕekkiru ve yuʾennisu ḳayd-ı vāḳıʿī ev iḥtirāzīdir ki *fi's-salāti ḥāle'l-imāmeti ve fi'l-mevʿiẓati ḥāle'l-ḫuṭbeti* refʿi ṣavt muḳarrerdir. Ammā sūḳ maḥalli-i irtifāʿ-ı eṣvāt olmaġın ṣaḫbla ḳaydolundu. Maḥall-i muʿtād refʿ-i ṣavt-ı bāzār muṭlaḳā ol Ḥażretden menfī ḳılındıġı maḥall-i āḫerde bülendī-i āvāz bi-ṭarīḳi'l-evlā müntefīdir ki muḳayyedi nefyolur. **Yaʿnī** Muḥammed mütevekkil-i saḫt-ı dil ve ḳāsiyyü'l-ḳalb degildir. Ve sūḳ ve bāzārda āvāz-ı bülend ile ser-āġāz-ı kelām eder degildir.

وَلَا يَدْفَعُ بِالسَّيِّئَةِ السَّيِّئَةَ وَلَكِنْ يَعْفُو وَيَغْفِرُ Kelāmda müşākele bedīdārdır nitekim وَجَزٰٓؤُا سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَا فَمَنْ عَفَا وَاَصْلَحَ فَاَجْرُهٗ عَلَى اللّٰهِ[828] kerīmesinde cārī olduġu gibi. Ve ʿ*afv* ü *ġufrān* maʿnāda mütesāviyāndır. Ve baʿde'l-ʿafv ẕikr-i maġfiret teʾkīd olur. Ammā *Şerḥ-i Esmāʾü'l-Ḥüsnā*da taḥḳīḳ-kerde-i Ḳurṭubī üzere beynehümāda vücūhla farḳ bedīdārdır ki ġufrān bilā-ʿiḳāb ve ʿitāb setr-i günāhdır. Ammā ʿafv baʿde'l-ʿiḳāb ṣafḥdır. *Fe-in istuʿmile maʿa ġayrihī fe-huve bi-ṭarīḳi'l-mecāzi.*[829] Baʿżılar Ḥaḳḳ sübḥāne ve teʿālānıñ ġayrıda istiʿmāl olunan ʿafv ve maġfiret beyninde farḳı bu vecihle ibāne buyurdular ki ʿ*afv* luġatde maḥv maʿnāsına ve ẓāhire ve ḫāṭıradan iẓāle-i seyyiʾedir. Ve *maġfiret* "ġafr"dan müştaḳḳa setr maʿnāsınadır. Pes setr ile izāle-i seyyiʾe lāzım gelmez. Ve ʿadem-i cezā-i miṣl ile daḫı ʿafv lāzım gelmez. Şāyed cezāsı āḫirete teʾḫīr birle tefvīz-i ilallāh olunmuş ola, ke-ẕā fī *Şerḥi'ş-Şifā* li'l-ʿAllāmeti'ş-Şihāb.[830]

---

[828] Şûrâ Sûresi 42/40: "Bir kötülüğün karşılığı, onun gibi bir kötülüktür (ona denk bir cezadır). Ama kim affeder ve arayı düzeltirse, onun mükâfatı Allah'a aittir. Şüphesiz O, zâlimleri sevmez."

[829] "Eğer başka bir şekilde kullanılmışsa, bu mecaz yoluyladır." Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 1/247.

[830] Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 1/247.

وَلَنْ يَقْبِضَهُ

[26b] اللَّهُ حَتَّى يُقِيمَ بِهِ bā sebebiyyedir.

الْمِلَّةَ الْعَوْجَاءَ bu maḳāmda milletden murād dīn-i İbrāhīm ʿaleyhi’s-selāmü’r-Raḥmāndır. Ve ʿavcāʾ müʾenneṯ-i eʿvec żıdd-ı mustaḳīmdir. Ve ḳabż vefāt maʿnāsına ve der-aṣıl aḫẕ-ı māldir ve vefāta ıṭlāḳı ḥayāt ve rūḥu māla teşbīh iledir. *Ḳāle ʿUmāra:*

إذا كان رأسُ المالِ عُمْرَكَ فاحْتَرِسْ عليهْ من الإنْفاقِ في غيرِ واجبِ[831]

Yāḫūd muḳayyedi muṭlaḳda istiʿmāl bābından olup baʿde şuyūʿla ḥaḳīḳat ola. **Yaʿnī** millet-i muʿavveceyi anıñ sebebiyle rāst ve iḳāme edince rūḥ-ı pür-fütūḥuñ ḳabż etmez.

بِأَنْ يَقُولُوا لَا إِلَهَ إِلا اللَّهُ şaḳḳ-ı ṯānī-i kelime-i şehādet-i tevḥīd olan Muḥammed Resūlullāh lafẓ-ı şerīfiniñ ʿadem-i īrādı iktifā bābındandır. Veyā *iṭlāḳu’l-cüzʾi vāridetun li-kullin*[832] murād olunmuşdur.

وَيَفْتَحَ بِهِ naṣbla *yaḳīmu* veyā *yeḳūlu* üzere maʿṭūfdur. taḫrīc-kerde-i Buḫārī olan ḥadīṯde żamīr-i teʾnīṯ ile *bi-hā* vārid olup tevḥīde rāciʿ olur ve żamīr-i teẕkīr ile yine bi-iʿtibāri’l-lafẓ tevḥīde veyā nebīye ʿāʾiddir.

أَعْيُنًا cemʿ-i ʿayn.

عُمْيًا، وَآذَانًا صُمًّا، وَقُلُوبًا غُلْفًا daḫı iżāfetle *aʿyunin ʿumyin ve āẕānin ṣummin* vārid olmuşdur. *ʿAle’l-evveli cemʿu ʿumyen ve ṣummen ʿale’ṯ-ṯāniyyi cemʿu aʿmā ve eṣammin.* Elfāẓ-ı merḳūmeniñ bi-ʿaynihā dürc-i Tevrāta indirācı ṯübūtunu şurrāḥ-ı *Şifā*dan Ḳudbuddīn ẓāhiren naḳl buyurup ammā Tevrāt-ı Celīle ʿİbrānī lisān üzere olduġundan zebān-ı ʿİbrīden lisān-ı ʿArabī ile mütercemdir. Ve *ġulf* ḍamm ve sükūnla ġişā ve ġiṭā maʿnāsına cemʿ-i aġlef ve ḍammeyn ile cemʿ-i ġılāf ke-ḥimār ve ḥumr. **Yaʿnī** Perverdigār-ı ʿĀlem celle celāluhū kelime-i tevḥīd ile veyā Ẕāt-ı Ḫuceste-ṣıfāt Muṣṭafā ʿaleyhi’s-selāmla nābīnā dīdeleri ve nā-şenīde gūşları ve bī-āgāh dilleri feṯḥ ü keşf ü pür-āgāh ḳılar.

وَذُكِرَ ṣīġa-i mechūlle.

---

831 “Eğer sermayen hayatın ise, onu gereksiz yere harcamaktan sakın.”
832 “Cüz'ün mutlak olarak kullanılması, bütüne racidir.”

مِثْلُهُ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سَلَامٍ fetḥ-i sīn-i mühmele ve taḫfīf-i lāmla ʿilm-i Tevrāta māhir kāmilu'llāh-ı İsrāʾīlī idi. Dārü'l-imān Medīnede ḥışn-ı ḥaṣīn-i İslāma taḥassun edip ʿilm-i ḳırāʾate daḫı ʿārif ve *meşhūdün lehū bi'l-cennet* ẕāt-ı ʿālī-ḳadr idi, ismi Ḥuṣayn. Ve kerīme-i

قُلْ كَفٰى بِاللهِ شَهيدًا بَيْنى وَبَيْنَكُمْ وَمَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ[834] celīle-i وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِنْ بَنى اِسْرَائِيلَ عَلٰى مِثْلِه[833]

Şeref u fażl-ı mümā ileyhe dāll birer kitāb-ı şeref-nişāb idi. İsrāʾīlī iken bi'l-velā Enṣārī-i Ḫazrecī olmuşdur. Ve ḳırḳ üç tārīḫ-i hicriyyede dārü's-selām-ı cināna bāl-engīz-i şitāb eyledi, Radīyallāhu anhu.

وَكَعْبِ الْأَحْبَارِ *ḳad merra tercemetuhū.*

Ḫaber-i maʿhūd *Sünen-i Kübrā* ve *Delāʾil-i Nübüvve*de taḫrīc-kerde-i Beyhaḳī ve İbn Ẓafer *Kitābu Ḫaber Ḫayru'l-Bişer*de[835] daḫı īrād buyurdular.

وَفِي بَعْضِ طُرُقِهِ عَنِ ابْنِ إِسْحَاقَ *cemʿu ṭarīḳin li-ittiṣālihā bi'l-ḥadīṯ* rivāyāt ve esānide üzere ıṭlāḳ olunur. Ḳāʾil telmīḥ edip buyurur:

له حديث فى الجود مُشتهر تَرْوِيه عنه الرُكْبان مِن طُرُق[836]

Ve İbn İsḥaḳ ṣāḥibü'l-meġāzī ve's-siyer ve baḥr-ı ʿilm-i ḫaber olan Muḥammed bin İsḥaḳdır. Ol ʿandelīb-i gülistān-ı siyer yüz elli birde seyr-i gülzār-ı beḳā eyledi. Baʿżıların müşārün ileyh ḥaḳḳında olan ṭaʿnı bī-maʿnādır. Ḥadīṯ-i meẕkūr Sünen-i Kübrā ve Delʿīlü'n-Nübüvvede taḫrīc-kerde-i Beyhaḳīdir. *Ḳāle es-Suyūṭī hāẕīhi eṭ-ṭarīḳu eḫracehā ibnu Ebī Ḥātem ʿan Veheb İbni Munebbih fī sūreti'l-Fetḥi.*[837]

---

[833] Ahkâf Sûresi 46/10: "De ki: "Ne dersiniz? Şayet bu, Allah katından ise ve siz onu inkâr etmişseniz, **İsrailoğullarından bir şahit de bunun benzerini** (Tevrat'ta görerek) **şahitlik edip** inandığı hâlde, siz yine de büyüklük taslamışsanız (haksızlık etmiş olmaz mısınız?). Şüphesiz Allah, zâlimler topluluğunu doğru yola iletmez."

[834] Ra'd Sûresi 13/43: "İnkâr edenler, "Sen peygamber değilsin" diyorlar. De ki: Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah ve bir de yanında kitap (Kur'an) bilgisi bulunanlar yeter."

[835] Ḫayrü'l-bişer bi-ḫayri'l-beşer, Hz. Peygamber'in nübüvvet alametlerini konu alan ve 1280 yılında kaleme alınan önemli bir eserdir; Abdülhafîz Fergalî Ali el-Karanî tarafından gerçekleştirilen kritik bir inceleme ve tahkik ile 1990 yılında Kahire'de tekrar neşredilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Sami Benli, "İbn Zafer", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 5 Nisan 2023).

[836] "Onun cömertlikle ilgili meşhur bir hadisi vardır, bu hadis çeşitli yollardan ondan rivayet edilir." Kaynağı bulunamamıştır.

[837] "es-Suyûtî dedi ki: Bu senedi, İbn Ebî Hâtim, Vehb b. Münebbih'ten Fetih Sûresi'nde rivayet etmiştir." Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 1/251.

وَلَا صَخِبٍ فِي الْأَسْوَاقِ teʾkīd veyā ḳaṣd-ı tecrīddir. *Ṣaḫib* kesr-i ḫāʾ-i muʿceme ile ṣıfat-ı müşebbehedir. Bi-iʿtibār-ı ifādeti'ş-şübūt mübālaġa ifāde eder.

وَلَا مُتَزَيِّنٍ بِالْفُحْشِ *veznen ve maʿnen ḳubḥ*dur. Ve'l-fuḥşu el-ḳavlü's-seyyiʾ ve zināya daḫı ıṭlāḳ olunur. *mütezeyyin* zāy ve müşennāt-ı **[27a]** taḥtiyye *ve* nūnla ve yā dāl-i mühmele mine'd-dīn ve yā menḳūṣan bedelü'n-nūn yā ile *Mütezeyyin mine'z-ziyy* olmaḳ mervīdir ki libās ve heyʾet maʿnāsına. **Yaʿnī** emr-i ḳabīḥ ile mütelebbis ve mütecemmil degildir, demek ola. ʿİbāretde istiʿāre-i mekniyye zāhirdir.

وَلَا قَوَّالٍ لِلْخَنَا *ḳavvāl* ṣīġa-i mübālaġa ile *ʿalā vezni faʿʿālin keşīru'l-ḳavl* maʿnāsına. Ve *ḫanā* feṭḥ-i ḫāʾ-i muʿceme ve nūnla maḳṣūren kelām-ı ḳabīḥ. Ve minhu ḳavl-i Züheyr:

إِذا أَنْت لم تُقْصِرْ عَن الجَهل والخَنا أَصَبْتَ حَلِيمًا ؤ أصابكَ جاهلُ[838]

ṭaḥṣīṣ baʿde taʿmīm bābındandır ki *lām* li-mücerridi't-taḳviyye olup mā-ḳabli daḫı Ḥażret-i edeb-āmūz-ı taʿlīm-ḫāne-i ezel Cenāblarından ḳalīl ve keşīr fuḥş ḳavl ve kelām-ı ḳābīḥ bi-vechi mā-ṣudūr etmedigin ifāde eder. Ve Baʿżılar faʿʿāl berā-yı nisbet olup mübālaġa olmaya demişler. *Leyse bi-ḳavlin li'l-ḫanā*[839] demek olur. *Ve ḳīle el-murādu nefyu'l-mübālaġati*[840] vaḳtā Aḥmed-i Muḫtār ʿaleyhi'ṣ-ṣalātu el-Ġaffār ṣıfāt-ı taḥliyyesi zīver-i dībāce-i süṭūr-ı Tevriyye ʿālī-nikāt ḳılındı. *Baʿde-żā bi-ṭarīḳi'l-vaʿdi mimmen lā yuḫlefu vaʿduhū*[841] ṣıfāt-ı tecelliyyesi ḥaḳḳında buyuruldu ki:

أُسَدِّدُهُ لِكُلِّ جَمِيلٍ tesdīd-i sedāda tevfīḳdir ki hüve'ṣ-ṣavāb ve mā-ḳabline maḳṣad-ı aʿlā-yı müsteʾnifen ʿatf olunmadı. Zīrā evvel ṣıfāt-ı sülbiyyeden ḥikāyedir. Bu ise heyʾet-i şübūtiyyeden ʿibāret olup beynehümāda kemāl-i inḳıṭāʿdan nāşī ḳaṭʿ olundu. Yāḫūd *fe-mā tefʿalu bihī baʿde en ḥassentehū ʿani'n-neḳāyiṣ*[842] taḳdīriyle suʾāl-i muḳaddere cevāb olmaḳ daḫı melḥūẓdur. Ve *cemīl* naʿt, cezīl ṣūreten ve maʿnen ḥüsün demek olur. *Ve fi'l-ḥadīşi* إِنَّ اللَّهَ جَمِيلٌ يُحِبُّ الْجَمَالَ[843].

---

[838] "Eğer cehalet ve ihanetten kaçınmazsan, ya saf insanlara zarar verirsin ya da cahillerin hedefi olursun." Beyit Kab bin Züheyr'e isnat edilmiştir, bkz. Aldiwan, "Kab bin Züheyr" (Erişim 13 Ağustos 2023).

[839] "Bu, edebe aykırı bir söz değildir."

[840] "Denildi ki, kastedilen şey, mübalağayı nefyetmektir."

[841] "Bundan sonra, vaadini asla bozmayacak olan birinden gelen bir vaad üzere."

[842] "Onu kusurlardan arındırıp güzelleştirdikten sonra onunla ne yaparsın?"

[843] Müslim, İman, 147: "Allah güzeldir; güzeli sever."

وَأَهَبُ لَهُ كُلَّ خُلُقٍ كَرِيمٍ *ehebu* fetḥateyn ile mużāriʿ *vehebe bi-maʿnā aʿṭā,* ve ḫuluḳ ḍammeyn ve gāhī sükūn-ı lāmla seciyyedir. *Ey eṭ-ṭabīʿatu elletī feṭarahū Allāhu ʿaleyhā ve huve yūṣafu bi'l-keremi bi-maʿne'l-ḫayri ve'l-kemāli*[844] berāy-ı ihtimām ʿaṭfu'l-ḫāṣṣ ʿale'l-ʿāmm ḳabīlinden olmak yād-kerde-i baʿżı şurrāḥdır. **Yaʿnī** fażlım ile her mekārim ve aḫlāḳı aña baḫş ve ʿiṭā etdim.

ثم أَجْعَلُ السَّكِينَةَ لِبَاسَهُ، وَالبِرَّ شِعَارَهُ *ve yurvā ve'cʿalu bi'l-vāvi*[845]*, sekīnetun* feṭḥ-i sīn ve kesr-i kāf ile *faʿīletun mine's-sukūn ve kāfun ʿinde'l-kāffeti muḫaffefetun*[846] ve kesr-i sīn ve teşdīd-i kāf daḫı luġatdır. *Ke-mā naḳalehū el-muṣannifu fī meşāriḳihī*[847] bu maḳāmda maʿnā-yı sekīne sukūn-ı ḳalb ve rezānet-i ḳālib ve vaḳār ve tumeʾnīnet murād olunur. Āyāt-ı şerīfe ve eḥādīṯ-i münīfede sekīne niçe maʿnāya vürūdu naḳl-kerde-i aʿlāmdır. Ez-cümle rīḥ-i heffāfe olmaḳ veyā dü ser bisyār-ı çeşm bir ferişte-i nūr-ı sirištedir ki ṭaşt-ı zerrīn be-dest ḳılıp enbiyā ġuslüne meʾmūrdur. Veyā elvāḥ ve ʿaṣā-yı Mūsā ʿaleyhi's-selām ḥıfẓ olunan ṣandūḳa veyā muṭlaḳ raḥmetdir. İmām Suyūṭī naḳli üzere bir melek-i maḫṣūṣ veyā Nebiyy-i İsrāʾīl ile *naṣrun ʿale'l-aʿdā* içün ẓāhir olan ṣūre-i ḫoş-nümā veyā ʿaḳıldır. İmdi *ḫuşūʿun ve teṣubbetun mā yelūḥu li'l-ḳalbi*[848] olan umūrdan olmaġın ṭumeʾnīnet ve sukūneti muḳteżīdir. Maʿḳūlü maḥsūsa teşbīh bābından iʿtibār-ı meẕkūr ile sekīneti libās ve āṣārı ẓāhir-diṣār ḳıldı. *Birr* ṭāʿat ve iḥsān ve ḫayır ve raḥmet maʿnālarınadır. Ve *şiʿār* deʾb ve ʿādet ve libās maʿnāsına ve gāhī ʿalāmet.

وَالتَّقْوَى ضَمِيرَهُ *fi'l-ḳalbi lienne'ż-żamīre mā yużmaru fi'l-ḳalbi*[849] ḳalbe ḳalb tesmiye olunduġu āşikār olmayıp ḫafī olduġundanır. Ve merātib-i taḳvā *evvelen teberruʾun ʿani'ş-şirki ṣāniyen tenezuhun ʿan kulli mā yuʾṯim*[850] *ve* ṣāliṣen sırrını eşġāl-i ʿani'llāhdan taḳdīsdir.

وَالْحِكْمَةَ مَعْقُولَهُ Hikmet-i ʿilmiyye ve ʿameliyye her kelām-ı cāmiʿ ki Ḥaḳḳa irşād eyleye. Mevāʿiẓ-i ḥasene ve emṯāl-i müstaḥseneye şāmil ve ʿulūm-ı şerʿiyye ve ḳażā bi'l-ʿadle

844 "Yani Allah'ın onu üzerine yarattığı fıtrat; o, hayır ve kemâl anlamında kerem sıfatıyla nitelendirilir."

845 "Ve rivayet edilir ki 'vav' ile yazın."

846 "Sükûndan türeyen faʿîle vezni ve kâf harfi, halk nezdinde hafifletilmiştir."

847 "Bunu, müellif Meşârik'inde naklettiği gibi."

848 "Kalbe açıkça görünen bir huşû ve sebat."

849 "Kalptedir, çünkü zamir kalpte gizlenen şeydir."

850 "Öncelikle şirkten beri olmak, ikinci olarak da her türlü günahkârlıktan uzak durmaktır."

ıṭlāḳ olunur. **[27b]** *Maʿḳūl* maṣdar veyā ism-i mefʿūldür. **Yaʿnī** Ḥażret-i Muṣṭafā ʿaleyhi't-teḥāyā وَمَا يَنطِقُ عَنِ الْهَوَى[851] teşrīfiyle mükerrem olmaġın taʿaḳḳul eyledigi şeyʾiñ küllīsi mevāʿiẓ ve ḥüküm ve ʿulūm-ı nāfiʿadır, demek olur.

وَاجْعَلِ الصِّدْقَ وَالْوَفَاءَ طَبِيعَتَهُ **Yaʿnī** istiḳāmet ve dürüstī vaʿdinde rāstı ve vefāyı aña nihād ve sirişt ḳıldım. Zīrā nuṭḳu vaḥy-i Ḥaḳḳ ve vaʿd ve vaʿīdinde ʿadem-i ḫilāfla mecbūl olmaları emr-i ṭabīʿī ve ġarīzī şīme-i kerīmeleri idi.

وَالْعَفْوَ وَالْمَعْرُوفَ خُلُقَهُ ʿörf-i maʿrūf taṣrīḥ-kerde-i ṣāḥib-i miṣbāḥ üzere ḫayır ve rızḳ ve iḥsāndır. Münkir mā-kābli maʿrūf ẕevi'l-elbābıñ taʿarrüf ve teʾlīf eyledikleri nīgūkārlıḳdır. **Yaʿnī** isāʾet edenlerden ʿafv ü ṣafḥ ve şerʿan ve ʿörfen maḥallinden baḫş ve ʿiṭā deʾb ve ʿādeti ḳıldım.

وَالْعَدْلَ سِيرَتَهُ *ʿadl* żıdd-ı cevrdir ki *iḳtiṣādun fi'l-emri, sīretun fi'l-aṣli heyʾetun fi's-seyri*dir. Baʿde-ẕā ṭarīḳat-i ḥaseneye isim olmuşdur. Ve ʿadl istivāʾ-i serīret ve ʿalāniyet demişler ve kerīme-i اِنَّ اللهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ[852] tefsīrinde buyurmuşlardır. Teʾvīl-i Beġavī üzere Beyne'l-ʿabdi ve'r-Rabb ʿadl oldur ki ʿabd ḥażż-ı nefsi üzere ḥaḳḳ-ı Rabbi īṯār ve evāmirine imtiṯāl ve zevācirden ictinābdır. *Ve ʿadlun beyne'l-ʿabdi ve nefsihī* kişi nefsini mühlikātdan menʿ birle taṣabburdur. *Ve ʿadlun beyne ġayrihī* beẕl-i naṣīḥat ve terk-i ḫiyānetdir. İmdi ol Ḥażretiñ sīretini ʿadl ḳılmaḳ fi'l-aṣıl sīreti iḥsānla serrişte olmaġı münāfī olmaz. Ve ʿafvı ol Kerīmü'ṣ-Ṣafḥ Cenābına nisbeti müntefī degildir. Zīrā her biriniñ maḥall-i lāyıḳı ve maḳām-ı müsteḥaḳḳına naẓar ve iʿtibār ile tavṣīfi şāyān olur. **Yaʿnī** ḥükmünde ʿadl ve ḥālinde iʿtidāli ṭarīḳat ḳıldı.

وَالْحَقَّ شَرِيعَتَهُ nüsaḫ-ı muḳarrerede naṣbla mefʿūl, *ecʿalu* üzere maʿṭūfdur. Ve refʿle olmaḳ ḫadşe-i ıżṭırābdan ḫālī olmaz ki ḥaṣr ifāde edip ḥaḳḳ anıñ şerīʿatidir demekle mā-ʿadā şerʿa olan şerāyiʿ-i bāṭıl olmaḳ maʿnāsını īhām eder ve leyse keẕālik ve şerīʿat ol Ḥażretiñ ümmetine taʿyīn eyledigi ṭarīḳ-i rabbānī ve ḳānūn-ı ilāhīdir ki Ḥaḳḳ Sübḥānehū lisān-ı rusül üzere vaʿż eylemişdir. **Yaʿnī** şerʿini ḥaḳḳ ḳılmaġla dīn ü milletini iẓhār eyledim.

---

[851] Necm Sûresi 53/3: "O, nefis arzusu ile konuşmaz."

[852] Nahl Sûresi 16/90: "**Şüphesiz Allah, adaleti**, iyilik yapmayı, yakınlara yardım etmeyi **emreder**; hayâsızlığı, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor."

وَالْهُدَى إِمَامَهُ *hüdā* ḍamm-ı hā ile hidāyet ve lüṭufla delāletdir. Ve *imām* kesr-i hemze ile muḳted ve müttebeʿ maʿnāsına *ve bihī sümmiye'l-İmāmu li'l-iḳtidāʾi bihī*[853] veyā feṭḥ-i hemze ile şeş cihātdan ḳuddām maʿnāsınadır. Ve murād mülāzemet-i hüdā ve ʿadem-i infikākdan kināye olup hüdāyı anıñ nuṣb-ı ʿaynı ve pīşvā ḳıldım demekdir. Ve *emām*dan murād ṭarīḳ olmak cāʾizdir.

وَالْإِسْلَامَ مِلَّتَهُ *bi-naṣbihimā ve refʿihimā ke-mā merra fi'l-ḥaḳḳi.* **Yaʿnī** ẓāhir ve bāṭın istislāmı anıñ meyil ve taḳdīr etdigi dīn ve aña millet ḳılarım. *Ey ve ecʿalu el-islāme ḫayru'l-mileli, lienne'l-islāme ismun li-hāẕihi'l-milleti.* İmdi īmān ve islām ve millet ve dīn ve şerīʿat beynlerinde olan meʿānī-i müteḥaddide ve min vech-i müteġāyire olduġu ebḥāṣ-ı Mebsūṭa kütüb-i uṣūliyyede muḳarrerdir. *Ve lā ḥācete li-ẕikrihī hunā.*[854]

وَأَحْمَدَ اسْمَهُ nām-ı nāmīsini Aḥmed ile tesmiye ḳıldım. İmdi ism-i Aḥmed ile ʿünvān-ṭırāz ṣaḥāʾif-i kütüb-i ḳadīme-i menzile buyurulduġu nām-ı dīger ile yine kütüb-i āsumānīde mesṭūr olmaġı münāfī degildir. Belki nām-ı nāmī-i Nebiyy-i Tehāmī eblaġ-ı esmāsından **[28a]** olduġuna īmā ve işāretdir. *Aḥmed* ism-i tafḍīlden menḳūl ʿalemdir. *Ey huve ekṣeru ḥamden li'llāhi, ve seyeʾti'l-kelāmu ʿaleyhi fī faẓli esmāʾihī ʿaleyhi's-selāmu.*[855]

أُهْدِيَ بِهِ بَعْدَ الضَّلَالَةِ feṭḥ-i hemze ile mużāriʿ-*i hedā* medḥ-i sābıḳa taḳviyyetdir. Ve *bā,* sebebiyye. **Yaʿnī** ol Nūru'l-Verā ʿaleyhi't-teḥāyā sebebiyle ḫalḳı mā-bihi'n-necāta irşād eyledim. Ve *ḍalālet* ḍalāl maʿnāsına ḥaḳḳa mūşıla olan ṭarīḳiñ ġayra sülūkdür. Ḳaṣden ve ʿamden ve taʿbīr ḳaṣd-ı ẓuhūr eder. Ve hidāyet ve ḍalālet beyninde şanʿat-ṭıbāḳ-ı bedīʿiyye nümāyāndır. Daḫı وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدٰى[856] kerīmesinde müşārün ileyh olan "ḍalāl" murād olunmaḳ mümkündür.

وَأُعَلِّمُ بِهِ بَعْدَ الْجَهَالَةِ ḍamm-ı hemze ve teşdīd-i lām-ı meksūre ile muẓāriʿdir. Ve *cehālet* feṭḥ-i cīm ile ḍalāl-āsā vāḳıʿa muṭābıḳ olmayan iʿtiḳād ve żidd-ı ʿilimdir. **Yaʿnī** baʿde

---

[853] "İmam, kendisine uyulması sebebiyle bu isimle anılmıştır."

[854] "Burada onu zikretmeye ihtiyaç yoktur."

[855] "O, Allah'a en çok hamd eden kişidir ve onun isimlerinin faziletine dair söz ileride gelecektir."

[856] Duhâ Sûresi 93/7: "Seni yolunu kaybetmiş olarak bulup da yola iletmedi mi?"

ẓuhūr zamān-ı cāhiliyye eyyām-ı fetretde aña vaḥiy ve inzāl-i Ḳurʾān ile nāsı ẕevi'l-maʿrife ḳıldım.

وَأَرْفَعُ بِهِ بَعْدَ الْخَمَالَةِ fetḥ-i ḫāʾ-i muʿceme ile *ḫamūlet* maʿnāsınadır. *Ve bi-żıddi'n-nebāhati ve'l-müşākeleti'ż-ḍalāleti ḫamāletun* īrād olunup ḫamūle denilmedi. Refʿ-i *ḫamālet*den murād maʿnā-yı mecāzī olduġu ḥālde demek olur ki dīn ve tevḥīd ġalebe-i cehille kūşe-i ḫamūlde metrūk ve münzevī olduḳdan ṣoñra meşhūr ve şāyiʿ ḳılarım, velev ʿilm-i ezelī levḥ-i maḥfūẓda bu ümmet-i merḥūme ḫayru'l-ümem ʿünvānıyla nişān-keşīde-i ezel olsun. Ammā ẓāhirde ẕikir ve ḳadir ve şānları hüveydā olduġundan bereket-i Seyyidü'l-Ebrār ümmetiniñ menzilet ve rifʿatin refʿ ü ʿālī eylemişdir. Ve Yāḫūd Cenāb-ı Rasūl-i Kibriyā ʿaleyhi't-teḥāyā murād olunup baʿde ḫamūle ẕikre ve ḫafā-i emre aña taʿlīm ve beyānımızla ẕikrini ʿālī ederim demek ola. Ke-ḳavlihī Teʿālā وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ[857] ve cehālet ve ḫamālet beyninde şibh-ṭıbāḳ bedīdārdır.

وَأُسَمِّي بِهِ teşdīd-i mīm-i meksūre ile taḳyīd-kerde-i şurrāḥdır. Ve taḫfīfle daḫı mervīdir.

بَعْدَ النُّكْرَةِ ḍamm-ı nūn ve sükūn-ı kāfla veyā fetḥ-i nūn ve kesr-i kāfla ḫilāfü'l-maʿrife ve mechūl maʿnāsına ıṭlāḳ olunur. *Ey uʿrafu'n-nāsu bi-sebebihī ve üşhiru bi'l-maʿrifeti.*

وَأُكَثِّرُ بِهِ ḍamm-ı hemze ve kesr-i kāf ve kesr-i müşelleşe-i muḫaffefe ile ikşārdan veyā fetḥ-i kāf ve müşelleşe-i müşeddede ile tekşīrdendir.

بَعْدَ الْقِلَّةِ **yaʿnī** endekī-i māl ve ittibāʿdan ṣoñra menāl ve eşyāʿını tekşīr eyledim. Veyā ṭalʿat-ı pür-bereket-i Muḥammedī sebebiyle muṭlaḳā erzāḳ-ı ʿibādı bisyār veyā evvel-i emr-i daʿvetde baʿde'l-ḳıllet ikşār-ı ümmet ile mükerrem ḳıldım demek ola.

وأُغْنِي بِهِ mine'l-*iġnā*. **Yaʿnī** kendüyi veyā ümmetini anıñ sebebiyle aġniyā ḳılam.

بَعْدَ الْعَيْلَةِ fetḥ-i mühmele ve sükūn-ı taḥtiyye birle faḳr maʿnāsınadır. İbtidā-yı emirde ol Ḥażretiñ ve ümmetiniñ tengī-i medār ve maʿāşlarından ṣoñra māl-i ġanāyim ve futūḥāt-ı ġaybiyye ile *mā huve ġaniyyun ʿani'l-beyāni* ġınā ile iġnā ḳılarım.

وَأَجْمَعُ بِهِ بَعْدَ الْفُرْقَةِ، وَأُؤَلِّفُ بِهِ بَيْنَ قُلُوبٍ مُخْتَلِفَةٍ *et-teʾlīfu caʿlu el-eşyāʾi muʾtelifeten muctemiʿaten.*

[857] İnşirâh Sûresi 94/4: "Senin şânını yükseltmedik mi?"

وَأَهْوَاءٍ *cemʿu hevā ve huve mā teştehīhi'l-enfusu ve tuḥibbuhū.*

مُتَشَتِّتَةٍ teşettüt, perīşān.

وأُمَمٍ *cemʿu ümmetin firḳatun mine'n-nāsi.*

مُتَفَرِّقَةٍ *müteferriḳun mine't-teferruḳi* taḳdīm-i tā ʿale'l-fā ile veyā bi'l-ʿaks *mine'l-iftirāḳ.*

Ve'l-ḥāṣıl: İbtidāʾ-i emr-i risāletde beyne'n-nās ẓuhūr eden ʿadāvet ve beyne'l-ḳabāʾil tenāfür ve teşācür bürūzundan ṣoñra Raḥmeten li'l-ʿĀlemīn sebebiyle beynlerin taḥbīb ile cemʿ ve aġrāz-ı fāside ve irāʾe-i **[28b]** mübtediʿadan ṣoñra anlar meyānesin teveddüd ve ītilāf birle teʾlīf ve her ümmete kimi put-perest ve kimi ʿabde-i nücūm ve kimi Mesīḥ ve Kelīm edyānı üzere olduḳlarından ṣoñra nūr-ı şerʿ-i Muḥammedī ile anları munṭafī ḳılıp dīn-i vāḥid-i Aḥmedī üzere cemʿ ederim, demektir. ʿİbārāt-ı meẕkūre وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللهِ عَلَيْكُمْ اِذْ كُنْتُمْ اَعْدَاءً فَاَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَاَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِه اِخْوَانًا[858] celīlesini īmā eder. İmdi āyet-i şerīfede isnād-ı teʾlīf ḳılıp ile'llāh muḳarrer iken meẕkūrede teʾlīf-i bi-sebebi'n-Nebī olduġu sebeb-i ẓāhiri Rasūlullāh ve fāʿil-i ḥaḳīḳī Ḥażretu'llāh Celle Şānuhū olduġundandır.

وَأَجْعَلُ أُمَّتَهُ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ *kemā ḳāle fī kitābihī el-Kerīmi* كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ[859] murād ümmet-i icābetdir ki ol Ḥażrete īmānla şeref-yāb oldular. **Yaʿnī** ḫayriyye-i Muḥammed ʿaleyhi's-selām ümmetini ḫayırlı ümmet-i saʿādet-mend ḳılmaġı ezelde taḳdīr ve ḳażā birle ḫalḳ ü īcād eyledim. Ve *ümmet* daʿvet üzere ıṭlāḳı daḫı şāyāndır ki baʿde biʿşet-i ʿaleyhi's-selām mevcūd olan cemīʾ-i nās ola dediler. *Ve fīhi mā fihī ve işārātu ṣāḥibu'l-Burdeti ilā hāẕihi'z-zübdeti:*[860]

لَمَّا دَعَا اللَّهُ دَاعِينَا لِطَاعَتِهِ بِأَفْضَلِ الرُّسْلِ كُنَّا أَفْضَلَ الْأُمَمِ[861]

---

[858] Âl-i İmrân Sûresi 3/103: "Hep birlikte Allah'ın ipine (Kur'an'a) sımsıkı sarılın. Parçalanıp bölünmeyin. Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Hani sizler birbirinize düşmanlar idiniz de O, kalplerinizi birleştirmişti. İşte O'nun bu nimeti sayesinde kardeşler olmuştunuz. Yine siz, bir ateş çukurunun tam kenarında idiniz de O sizi oradan kurtarmıştı. İşte Allah size âyetlerini böyle apaçık bildiriyor ki doğru yola eresiniz."

[859] Âl-i İmrân Sûresi 3/110: "**Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz**. İyiliği emreder, kötülükten men eder ve Allah'a iman edersiniz. Kitap ehli de inansalardı elbette kendileri için hayırlı olurdu. Onlardan iman edenler de var. Ama pek çoğu fasık kimselerdir."

[860] "Bu konuda nice derin manalar vardır ve Burde kasidesinin sahibi, işte bu özden bahsetmektedir."

[861] "Allah, en faziletli elçisi ile bizleri itaate davet ettiğinde, biz de en faziletli ümmet olduk." Beyit Kab bin Züheyr'e isnat edilmiştir. Bkz. Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâʾ*, 1/68.

وَفِي حَدِيثٍ آخَرَ: أَخْبَرَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ صِفَتِهِ فِي التَّوْرَاةِ **Yaʿnī** ḫādim-i ʿāḳıbet Maḥmūd bin Mesʿūd raḍiyallāhu ʿanhu'l-Vedūd ṭarīḳinden taḫrīc-kerde-i Ṭaberānī ve Ebū Nuʿaym olan ḫaber-i muʿciz-eşerde vārid oldu. ʿAbdullāh bin Mesʿūd buyurur ki Ḫātemü'l-Enbiyā ʿaleyhi's-selām ve't-teḥāyā zīnet-efzā-yı tevriye olan naʿt-ı şerīfinden bize peyġām-res oldu ki Ḥażret-i Perverdigār-ı ʿĀlem celle celāluhū ḥaḳḳında buyurur.

عَبْدِي izāfet-i teşrifiyyedir. *Ey el-maḫṣūṣu ʿindī.*

أَحْمَدُ الْمُخْتَار *ʿalā sā'iri'l-aḫyāri.* Ve *Aḥmedu,* ʿaṭf-ı beyān veyā bedeldir. Ve *muḫtār, bi-maʿne'l-muṣṭafā.*

مَوْلِدُهُ بِمَكَّةَ mekān ve vilādet ve ẓuhūr-ı risāleti Mekke-i Mükerreme ve buḳʿa-i Müşerrefedir.

وَمُهَاجَرُهُ ḍamm-ı mīm ve feṭḥ-i cīmle maḥall-i hicreti.

بِالْمَدِينَةِ *mışrun cāmiʿun* maʿnāsına *faʿīletun min medene ev mefʿaletun bi-feṭḥi'l-mīmi min dāne ey eṭāʿa.* Lākin medīne-i Rasūlullāha ıṭlāḳı ġālibdir.

أَوْ قَالَ طَيْبَةُ *şekkun mine'r-rāvī fi'l-ismi le'l-müsemmā* ve *ṭaybetun* daḫı Ṭābe miṣli Medīne-i Münevvere esmāsındandır. Medīneniñ hezāra karīb esmāsı vardır. Zīrā keşret-i esmā ʿaẓamet-i müsemmāya delālet eder. Seyyid Semhūdī[862] ʿaleyhi'r-raḥme *Tārīḫ-i Medīne-i Kübrā*da ve *Laʿl-i Muṣāffā fī ziyāreti'l- Muṣṭafā* nām risālemizde[863] müstevfā-yı ẕikr olunmuştur.

أُمَّتُهُ الْحَمَّادُونَ لِلَّهِ عَلَى كُلِّ حَالٍ taʿrīf-i ṭarafeyn-i ḥaṣrı müfīddir. Anıñ ümmeti ḳıyām ü ḳuʿūd ve sefer ü ḥażar ve sırr u ʿalāniyyetlerinde *keşīrūne'l-ḥamde li'llāh*dırlar. Aḥmedü'l-ḫalḳ olduġu gibi ümmeti Aḥmedü'l-ümemdir. *Ve leke en teḳūle keşratu'l-ḥamdi fī hāẕihi'l-ümmeti limā fī evḳātin fī ḳırāʾati sūreti'l-ḥamdi, ve's-şenāʾu ʿala'llāhi fīhā ʿalā eblāġi*

[862] Medine tarihi hakkındaki eserleriyle tanınan hadis ve fıkıh âlimi. Tam adı: Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Abdillâh b. Ahmed b. Alî el-Hasenî es-Semhûdî (ö. 911/1506) bkz. Mustafa Sabri Küçükaşcı, "Semhûdî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2009), XXXVI/489–491.

[863] Ayrıntılı bilgi için bu tezin İbrahîm Hanîf Efendi'nin eserleri bölümüne bakınız.

vechin lem yeḳaʿ li-ġayrihim mine'l-ümemi.[864] Şurrāḥdan baʿżılar muṣannifiñ ʿaleyhi'r-raḥme Tevrātdan serd-i delāʾil buyurmalarında nāḫun-zede-i iʿtirāż olduḳları taʿassüf ve nā-becā olduġu erbāb-ı inṣāfa müberhendir.

وَقَالَ تَعَالَى fī ḥaḳḳi'l-müttaḳīn mine'l-müʾminīn.

اَلَّذينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْاُمِّيَّ الَّذى يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ (الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الأمي)[865] الآيتين *aʿnī*

فِى التَّوْرٰيةِ[866] *ilā ḳavlihī*

اُولٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ[867] قُلْ يَا اَيُّهَا النَّاسُ

[29a] اِنّى رَسُولُ اللهِ اِلَيْكُمْ جَميعًا الَّذى لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ يُحْيي وَيُميتُ فَاٰمِنُوا بِاللهِ وَرَسُولِهِ

النَّبِيِّ الْاُمِّيِّ الَّذى يُؤْمِنُ بِاللهِ وَكَلِمَاتِه وَاتَّبِعُوهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ[868]

İmdi faṣl-ı maʿhūd şehādeti maʿḳūd olduġundan muṣannif ʿaleyhi'r-raḥme bu āyeteyn-i celīleteyn ẕikrini murād buyurup ve baʿżı üzerine iḫtiyār ve iḳtisār eyledi. İcmālen güher-i maʿnā-yı naẓm-ı kerīm-i evvel demek olur ki ol müʾminīn-i müttaḳīn ki kitābet ve ḳırāʾatden ʿārī payġambere ittibāʿ ve inḳıyād ederler. Öyle Peyġamber-i ümmī ki anıñ naʿat ü vaṣfını kendüleri ʿindinde mektūb ve muḳarrer zübde-i kütüb-i semāvī olan Tevriye-i Şerīf ve İncīl-i Celīlde muṣādefe ederler. Ve ol Peyġamber-i ʿĀlī-Cenāb anlara mekārim-i aḫlāḳ ve meḥāsin-i ṣıfāt ile emredip şerʿan ve ʿörfen ve naḳlen ve ʿaḳlen cins-i münkirātdan nehiy ve ḥelālāt ve müsteleẕẕātı iḥlāl ve muḥarrāmātı taḥrīm eder. Daḫı anlardan riyāżāt ve seyyāḥāt-i şāḳḳa emṡāli üzerine mükib olduḳları teklīf-i ṡaḳīleyi refʿ eder. Pes anlar ki ol Peyġamber-i ʿĀlī-Cenāba īmān ve nefsinde taʿẓīm ve nuṣretine devān olup maʿa risāletihī inzāl olunan Ḳurʾān-

---

[864] "Bu ümmette hamdin çokluğunu, onların zaman zaman Fâtiha sûresini okumalarında bulabilirsin; ki bu sûrede Allah'a övgü, en mükemmel biçimde yapılmış olup diğer ümmetlere nasip olmamıştır."

[865] A'râf Sûresi 7/157.

[866] A'râf Sûresi 7/157: "Onlar, yanlarındaki Tevrat'ta ve İncil'de **yazılı buldukları Resûle, o ümmî peygambere uyan kimselerdir.** O, onlara iyiliği emreder, onları kötülükten alıkoyar. Onlara iyi ve temiz şeyleri helâl, kötü ve pis şeyleri haram kılar. Uzerlerindeki ağır yükleri ve zincirleri kaldırır. Ona iman edenler, ona saygı gösterenler, ona yardım edenler ve ona indirilen nura (Kur'an'a) uyanlar var ya, işte onlar kurtuluşa erenlerdir."

[867] A'râf Sûresi 7/157.

[868] A'râf Sûresi 7/158: "- (Ey Muhammed!) De ki: Ey insanlar! Şüphesiz ben, yer ve göklerin hükümranlığı kendisine ait olan Allah'ın hepinize gönderdiği peygamberiyim. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O, diriltir ve öldürür. O hâlde, Allah'a ve O'nun sözlerine inanan Resûlüne, o ümmî peygambere iman edin ve ona uyun ki doğru yolu bulasınız."

ı ʿAẕīmü’ş-şān ve vaḥy-i celīlü’l-bürhāna ittibāʿ eylediler. Anlar raḥmet-i ebediyye ile fāʾizūn oldular.

Ve āyet-i kerīme-i uḫrā dürer-i meʿānī-i celīlesi mulaḫḫaṣan demek olur ki “Ḥabibim Aḥmed! Nāsa iblāġ-ı peyām eyle ki, ey ʿāmme-i nās ben size kāffeten Ḥaḳḳıñ rasūlüyüm. Öyle Perverdigār-ı muṭlaḳ ki mülk-i zemīn ü āsumān ol Pādişāh-ı Bī-zevāliñdir. Andan ġayrı maʿbūd-ı bi’l-ḥaḳḳ yoḳdur. İbḳā ve ifnā ẕāt-ı kerīmine maḫṣūṣdur. Ol Ṣāniʿ-i Ḥakīm celle celāluhū Ḥażretine ve Rasūl-i Ümmīsine īmān ediñ ki ol Nebī-i ʿĀlī-ḳadr daḫı müşāhede ve ʿıyān ve murāḳabe ve īḳān birle Ḥaḳḳa ve cemīʿ-i kütüb-i feyyāż-ı muṭlaḳa īmān eyledi. Ve aña mütābaʿat ediñ ki müriş-i maḥabbedir, ādāb-ı meveddet ve mütābaʿat ṭarīḳati bereketiyle hidāyet-yāb olasız.”

قَالَ تَعَالَى (فَبِمَا رَحْمَةٍ *mā, mezīdetün li’l-mübālaġāti*dir. Ve *raḥmet,* māyı müfessire olur, *maʿnā fe bi-raḥmetin ʿazīmetin ve niʿmetin cesīmetin kāʾinetin.*[869]

مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ)[870] Ḥaḳdan teveccüh ve ḫalḳa telaṭṭuf etmeklik.

الآية *aʿnī temāmu’l-ayeti* وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللهِ إِنَّ اللهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ[871] **Yaʿnī** Ḥaḳḳ subḥānehū ve teʿālādan raḥmet-i ʿaẓīme ve niʿmet-i cesīmedir. Anlar içün mülāṭafe ber-ḥaḳḳ ḳıldığın baḫşāyiş-i Ḥaḳḳdır. Eger seyyiʾü’l-ḫalḳ maʿa’l-ḫalḳ olaydıñ ve güşt-pāre-i şānavberiyyeñ ʿadem-i taʿalluḳ birle ʿuzlet ve teneffür ve şiddetde olaydı, anlar seniñ meclisiñden perīşān olup ünsüñle ḥisse-yāb olmazlardı. Pes anlardan ġaflet ile ṣudūr-yāfte olan emirlerinde ʿafv ve anlar içün istiġfār ile daḫı *telaṭṭufen bihim* anlarla müşāvere eyle. Baʿde’l-müşāvere ve’l-istiḫāre Ḥaḳḳa tevekkül edip mā-sivāya iʿtimād etme. Ṭaḥḳīḳ-i Ḫudā-yı Müʿayyen ḳażā ve ḳadere muʿtemedeyn olanları ṣalāḥa hidāyet ve necāḥla nuṣret ve muḥabbet eder, demek ola.

قَالَ السَّمَرْقَنْدِيُّ ذَكَرَهُمِ اللَّهُ تَعَالَى baʿżı nüsḫada teşdīd-i kāfla teẕkīr buyuruldu.

---

[869] “Anlamı şudur ki büyük bir rahmet ve muazzam bir nimet bulunmaktadır.”

[870] Âl-i İmrân Sûresi 3/159: “**Allah'ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın.** Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi. Artık sen onları affet. Onlar için Allah'tan bağışlama dile. İş konusunda onlarla müşavere et. Bir kere de karar verip azmettin mi, artık Allah'a tevekkül et, (ona dayanıp güven). Şüphesiz Allah, tevekkül edenleri sever.”

[871] Âl-i İmrân Sûresi 3/159.

مِنَّتَهُ **Yaʿnī** Ḥażreti Mevlā celle ve ʿalā ümmet-i Muḥammede ʿaleyhi's-selām enʿāmını ẕikir veyā imtinānını teẕkīr eyledi. Baʿżı nüsḫada nūneyn ile *minenehū ʿalā ṣīġati'l-cemʿ* īrād olundu ki **[29b]** hāẕihi'l-minnet, minen-i keşīre üzere iştimālinden nāşīdir.

أَنَّهُ جعل رَسُولَهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَحِيمًا بالمؤمنين، رؤوفا، لَيِّنَ الْجَانِبِ *leyyin* feṭḥ-i lām ve kesr-i müşennāt-ı müşeddede ile veyā keşr-i lām ve taḫfīf-i yā ile ḥüsn-i ḫulḳdan kināyedir. **Yaʿnī** Perverdigār-ı ʿĀlem ʿazze şānuhū o sehī-serv-i bāġ-ı belāġı müttaḳīne raḥīm ve raʾūf ḳılıp ḫīʸşāvend ve bī-gāneye ḫoş muʿāmelegī birle nīk-ḫū eyledi.

وَلَوْ كَانَ فَظًّا خَشِنًا فِي الْقَوْلِ: لَتفَرَّقُوا مِنْ حَوْلِهِ farżan bed-ḫū ve ġalīẓ olaydı ḳavil ve fiʿilinden fāʾide-mend olmayıp kenār-ı meclisinde perīşān olurlardı.

وَلَكِنْ جَعَلَهُ اللَّهُ: سَمْحًا feṭḥ-i sīn-i mühmele ve sükūn-ı mīmle baʿżı nüsḫada *sehlen* ziyāde ḳılındı, ey *leyyinen.*

طَلْقًا feṭḥ ve sükūn ile *munbesiṭa'l-vecḥi.*

بَرًّا feṭḥ-i muvaḥḥade birle *bārrun keşīru'l-iḥsāni cāmiʿu'l-ḫayrāti'l-ḥisāni.*

لَطِيفًا raḳīḳ ve şerīf, murāʿī-i her ḳavī ve żaʿīf ammā Cevād-ı Muṭlaḳ Peyġamber-i be-ḥaḳḳ-ı beşūş ü bār ve laṭīf ḳıldı.

هَكَذَا قَالَهُ الضَّحَّاكُ *hā* ḥarf-i tenbīh, *kāf* teşbīh. **Yaʿnī** ẕikr-i Semerḳandī mānendi tābiʿīnden Hilāl bin Müzāhim el-Ḫorāsānī rivāyet eyledi. İmām mūmā ileyh Ebū Hureyre ve İbn ʿAbbās ve Enes raḍiyallāhu ʿanhüm ḥażerātından rivāyet-i eḥādīş buyurup yüz beş tārīḫ-i hicriyyesinde hilāl-i ʿömrü ġurūb-ı memāt eyledi.

وَقَالَ تَعَالَى (وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا **Yaʿnī** ṣırāṭ-ı müsteḳīme hidāyet eylediğimiz gibi sizi ḫıyār ve ʿadūl veyā *muʿtedilīne fi'l-aḫlāḳi* ḳıldıḳ.

لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ ümemine Peyġamberānı teblīġ-i risālet etmede şāhidīn olmañız içün.

وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا)[872] daḫı sizin üzerinize Muḥammed ʿaleyhi's-selām muṭlaḳā şāhid ve müşāhid ola. Āyet-i celīle ḳarīben tefsīr-kerde-i muṣannif ʿaleyhi'r-raḥme olur.

قال أَبُو الْحَسَنِ الْقَابِسِيُّ bi-kesri'l-muvaḥḥade.

أَبَانَ اللَّهُ تَعَالَى فَضْلَ نَبِيِّنَا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَفَضْلَ أُمَّتِهِ بِهَذِهِ الآيَةِ Ḳābisī ʿaleyhi'r-raḥme buyurur ki: "Ḥaḳḳ subḥānehū ve teʿālā āyet-i meẕkūrede Sulṭān-ı Enbiyā ve Server-i Aṣfiyā ʿaleyhi's-selām ve't-teḥāyā ve ümmet-i merḥūmesiniñ faẕl ve ḥürmetini ẓuhūr-ı beyyin ile iẓhār eyledi."

وفِي قَوْلِهِ فِي آيَةِ الْأُخْرَى āyet-i dīgerde Rabb-i Celīl ḳavl-i cemīlinde:

(هو سَمّٰيكُمُ الْمُسْلِمِينَ مِنْ قَبْلُ وَفى هٰذَا لِيَكُونَ الرَّسُولُ شَهِيدًا عَلَيْكُمْ)[873] **Yaʿnī** Mevlā-yı Müteʿāl kütüb-i müteḳaddime ve Furḳān-ı Kerīminde size müslimīn tesmiye eyledi ki siziñ üzerinize Rasūlullāh teblīġ ile şāhid olsun üçün وَتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ[874] daḫı sizler bāḳī ümeme peyġamberānıñ teblīġleri ḥusūṣunda şāhidler olasız, demekdir.

وَكَذَلِكَ bu maʿnā naẓīri *ebānehū* faẕlı ifāde eder.

قَوْلُهُ تَعَالَى (فَكَيْفَ rūz-ı dil-sūz-ı maḥşerde ehl-i küfrüñ ḥāli nice olur.

إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بشهيد[875]) الآية her ümmetten bir peyġamber ile şāhid getirdigimiz vaḳitde daḫı şühedā-yı enbiyā üzere veyā ümmetden aṣfiyā ve evliyā üzere seni şāhid eyledigimiz ḥīnde ḥāl-i kefere ve fecere neye müncer olur ki Enbiyā ʿaleyhi's-selām anlara teblīġ-i risālet eylediklerin tekẕīb edeler.

---

[872] Bakara Sûresi 2/143: "Böylece, sizler insanlara birer şahit (ve örnek) olasınız ve Peygamber de size bir şahit (ve örnek) olsun diye sizi orta bir ümmet yaptık. Her ne kadar Allah'ın doğru yolu gösterdiği kimselerden başkasına ağır gelse de biz, yönelmekte olduğun ciheti ancak; Resûl'e tabi olanlarla, gerisingeriye dönecekleri ayırd edelim diye kıble yaptık. Allah, imanınızı boşa çıkaracak değildir. Şüphesiz Allah, insanlara çok şefkatli ve çok merhametlidir."

[873] Hac Sûresi 22/78 "Allah uğrunda hakkıyla cihad edin. O, sizi seçti ve dinde üzerinize hiçbir güçlük yüklemedi. Babanız İbrahim'in dinine uyun. **Allah, sizi hem daha önce, hem de bu Kur'an'da müslüman diye isimlendirdi ki, Peygamber size şahit (ve örnek) olsun**, siz de insanlara şahit (ve örnek) olasınız. Artık namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin ve Allah'a sarılın. O, sizin sahibinizdir. O, ne güzel sahip, ne güzel yardımcıdır!"

[874] Hac Sûresi 22/78 "…siz de insanlara şahit (ve örnek) olasınız…"

[875] Nisâ Sûresi 4/41: "Her ümmetten bir şahit getirdiğimiz ve seni de onların üzerine bir şahit yaptığımız zaman, bakalım onların hâli nice olacak!"

وقوله تعالى (وَسَطاً) عَدُولًا *ve fī nüsḫatin ʿadlen. Vasaṭ*dan murād ʿadālet veyā diyānetle mevṣūfeyn demekdir.

خِيَارًا şeref-yāfte-i ḫiṭāb ṣaḥābe-i kirām olduġu ḥālde *muḫtārīne fī hāẕihi'l-ümmeti* demekdir. Ammā cemīʿ-i ümmet şeref-mend-i ḫiṭāb olduḳlarında ḫiyār-ı ümem-i sālife olmaları bī-irtiyābdır.

وَمَعْنَى هَذِهِ الآيَةِ وَكَذلِكَ جَعَلْناكُمْ أُمَّةً[876] celīlesi maʿnāsı.

وكَمَا هَدَيْنَاكُمْ يَهْدى مَنْ يَشَاءُ اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ[877] ḳavl-i kerīminde müstefād **[30a]** olunan maʿnā ki nice ṣırāṭ-ı müstaḳīm ve dīn-i ḳavīme sizi hidāyet etdi isek.

فَكَذَلِكَ خصَّصْنَاكُمْ teşdīd-i ṣād-ı mühmele ile ve taḫfīfi cāʾizdir.

وَفَضَّلْنَاكُمْ ʿāmme-i ümem-i māżiyye üzere taḫṣīṣ ve tafḍīl eledik.

بِأَنْ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً خِيَارًا عُدُولًا لِتَشْهَدُوا لِلأَنْبِيَاءِ أُمَمِهِمْ وَيَشْهَدَ لَكُمُ الرَّسُولُ بِالصِّدْقِ(sizi ḥaḳīḳat-i vāḥide üzere müttefiḳa-i cemāʿāt-i müctemiʿa ve muḫtāreyn-i ʿādilīn ve ʿāmilīn ḳılmaġla ki ümem-i sālifeye peyġamberānınıñ teblīġ ve risāletleri ḥaḳḳında şehādet edesiz. Daḫı rasūlüñ siziñ ḥaḳḳıñızda ṣıdḳ-ı ḳavl ve ḥaḳḳ-ı emānet ve diyānetle şehādet etmesiyle sizi efāżılīn-i her ümmet ḳıldıḳ, demekdir.

قِيلَ şāyeste-i maḳām ve ṣaḥḥ-ı lafẓı veyā mādendi ile īrād-ı kelām idi. Zīrā ḫaber-i müşārün ileyh rivāyet-kerde-i Buḫārī ve tevātüre karīb olmaġın müşʿir-i żaʿaf olan lafẓ-ı *ḳīle* ile taʿbīr münāsib degildir deyü Mevlānā ʿAliyyü'l-Ḳārī taʿrīż edip Seyyid Ṣafevī ve Şihāb rivāyet-i Buḫārī ʿan Ebī Saʿīd olan ḫaber-i ṣıḥḥāt-eşer Nūḥ ʿaleyhi's-selām ve ümmeti ḥaḳḳında vürūd edip muṣannif ʿaleyhi'r-raḥme anıñçün edāt-ı temrīż ile taʿbīr eyledi, demişler.

إِنَّ اللهَ جَلَّ جَلَالُهُ *ey ʿaẓume kibriyāʾuhū.*

إِذَا سَأَلَ الْأَنْبِيَاءَ: هَلْ بَلَّغْتُمْ؟ **yaʿnī** Allāhu Ẕü'l-Celāl ḥāl-i ümemi iẓhār ve ümmet-i Muḥammedi ʿaleyhi's-selām tafḍīl murād edip rūz-ı rüstā-ḫīz-i ḳıyāmetde gürūh-ı enbiyāya benim emrimi emriñize teblīġ ettiñiz mi deyü suʾāl buyurduḳda:

---

[876] Bakara Sûresi 2/143.

[877] Nûr Sûresi 24/46: "Andolsun, biz açıklayıcı âyetler indirdik. **Allah, dilediği kimseyi doğru yola iletir**."

فَيَقُولُونَ: نَعَمْ، فَيَقُولُ أُمَمُهُمْ: مَا جَاءَنَا مِنْ بَشِيرٍ وَلَا نَذِيرٍ، فَتَشْهَدُ أُمَّةُ مُحَمَّدٍ لِلأَنْبِيَاءِ، وَيُزَكِّيهِمُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ Peyġamberān-ı ʿālī-şānān daḫı “Yā Rabb emr-i hümāyūnunu ümmetlerimize teblīġ eyledik.” dediklerinde ümem-i mükeẕẕibe cevāblarında “Bize mübeşşir ve münẕir gelmedi.” deyü dürūġa taṣaddī eylediklerinde enbiyā-yı mükerrimīn ḥażerātına ümmet-i Muḥammed şehādet edeler ki “Peyġamberān-ı fermān-berān edā-yı emr-i teblīġ eylediler.” diyeler. Ol ḥālde Ḥażret-i Server-i Enbiyā ümmet-i merḥūmesiniñ ṣıdḳ u emānetlerine şehādet birle tezkiye buyurur.

وَقِيلَ مَعنَى الآيَةِ: أَنَّكُمْ fetḥle ve kesri daḫı cā’iz *eyyuhe’l-ümmetu.*

حُجَّةٌ عَلَى كُلِّ مَنْ خَالَفَكُمْ **yaʿnī** ey ümmet-i Muḥammed, ümem-i mükeẕẕibe üzere siz ṣāḥib-i şehādet-i ṣābitesiz.

وَالرَّسُولُ حُجَّةٌ عَلَيْكُمْ ve Muḥammed-i Muḫtār siziñ sıdḳıñız üzere dālle-i beyyine-i vāżıḥadır; demek ola, denildi.

حَكَاهُ السَّمَرْقَنْدِيُّ ḳavl-i meẕkūru Ebu’l-Leyṯ baʿżı müfessirīnden naḳil buyurdular.

وَقَالَ الله تَعَالَى Ḥażret-i Bārī celle şānuhū Ḥabībi üzere ṯenā ve dergāh-ı eḥadiyyetinde ikrāmını beyān buyurur.

(وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا *ey min ümmetike,*

أَنَّ لَهُمْ قَدَمَ صِدْقٍ عِنْدَ رَبِّهِمْ)[878] *ey mā ḳaddemūhu mine’l-aʿmāli’ṣ-ṣāliḥati.*

قَالَ قَتَادَةُ والْحَسَنُ tercümeleri güẕerān eyledi.

وَزَيْدُ بنُ أَسْلَمَ Ebū Üsāme Mevlā ʿÖmer bin el-Ḫaṭṭāb raḍiyallāhu ʿanh İmām Mālik raḥmetu’llāh şeyḫidir. Yüz otuz altı ḥudūdunda sū-yı cināna ʿazm eyledi.

قَدَمَ صِدْقٍ هُوَ مُحَمَّدٌ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ mübtedā ve ḫaberdir.

يَشْفَعُ لَهُمْ، وَعَنِ الْحَسَنِ أَيْضًا *ḳademe ṣıdḳin* ve żamīriñ teʾnīṯi[879] ḫaberiñ müʾenneṯ ḳılındığındandır.

---

[878] Yûnus Sûresi 10/2: “İçlerinden bir adama insanları uyar ve iman edenlere, **Rableri katında kendileri için bir doğruluk makamı bulunduğunu müjdele** diye vahyetmemiz, insanlar için şaşılacak bir şey mi oldu ki o kâfirler, "Bu elbette apaçık bir sihirbazdır" dediler?”

[879] S’de vardır.

مُصِيبَتُهُمْ بِنَبِيِّهِمْ *hāẕe'l-ḳavlu ḫaberu hiye yaʿnī ḳable'l-ummeti* vefāt-ı Ḥażret-i Kāşifü'l-Ġumme ʿaleyhi's-selām ve't-taḥiyye benāberīn farṭ-ı ḥaḳḳ ve ḳadem-i ṣıdḳ olmalarıdır.

وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ ḍamm-ı ḫā'-i muʿceme ve iskān-ı mühmele ile Saʿd bin Mālik eṣ-Ṣaḥābī aṣḥāb-ı şecereden refīʿu'l-ḳadr ve keşīru'r-rivāyet ẕāt-ı muḥterem idi.

هِيَ شَفَاعَةُ نَبِيِّهِمْ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، هُوَ شَفِيعُ صِدْقٍ عِنْدَ رَبِّهِمْ *ve huve şefīʿu* ʿibāreti ṣıdḳıñ mużāf-ı muḳaddere ṣıfat olmasına müşīr olur. Ve *ṣıdḳ* bi-maʿnā es-ṣādıḳ yāḫūd bi-iʿtibāri'ş-şefāʿat ḳademi ol Ḥażret ile tefsīriñ cevāzına işāretdir, **[30b]** dediler. *Ḳāle Mevlānā ʿAliyyu'l-Ḳārī ve leʿalle't-taʿbīru bihā ʿani'l-ḳıdemi li-iḳdāmihī ʿaleyhā.*[880]

وَقَالَ سَهْلُ ey et-Tüsterī.

هِيَ سَابِقَةُ رَحْمَةٍ izāfet-i beyāniyye.

أَوْدَعَهَا فِي مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ *evdeʿahā* ṣīġa-i fāʿil ile ammā Tilimsānīniñ mużāriʿ ḳılması *bi-isnādi'l-fiʿli ila'llāhi* müstaḳīmdir. **Yaʿnī** ümmetinde raḥmet sābıḳadır ki sebḳ-i vücūd ve eşer-i kerem-i vücūduyla iḫtişāṣ ḳılındı. Nitekim كُنْتُ نَبِيًّا وَآدَمُ بَيْنَ الرُّوحِ وَالْجَسَدِ[881] bu maʿnāyı müeyyid olur.

وَقَالَ مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ التِّرْمِذِيُّ Ebū ʿAbdullaḥ Muḥammed bin ʿAliyyi'l-Ḥasan bin Bişri'z-Zāhidi'l-Müʾezzin kibār-ı meşāyiḫ-ı kirāmdan Ḥakīm-i Tirmiẕīdir, ḳuddise sırruhu'l-ʿazīz, ṣāḥib-i nevādiru'l-uṣūl fi'l-ḥadīṯdir. Müşārün ileyh ḥaḳḳında İbn Teymiyyeniñ iʿtiḳāda binā'en daḫli naẓar-ı iʿtibār-ı kirāmdan sāḳıṭdır. Üç yüz ḥudūduna ḳarīb kebk-i rūḥu bāġ-ı cināna ḫırām eyledi.

هُوَ ḳadem-i ṣıdḳ.

إِمَامُ الصَّادِقِينَ *imām* kesr-i hemze ile ḳıdve ve muḳtidd *ev* fetḥle muḳaddim ve pīşvā.

وَالصِّدِّيقِينَ *mübālaġatün fi'ṣ-ṣıdḳ* .

---

[880] "Mevlânâ Aliyyü'l-Kârî dedi ki: Belki de onun hakkında eski ifadesi kullanılmıştır, çünkü o bu işte cesaret göstermiştir."

[881] Tirmizi, Menâkıb, 1: "Âdem ruh ile cesed arasında iken ben pergamberdim."

الشَّفِيعُ الْمُطَاعُ وَ السَّائِلُ الْمُجَابُ: مُحَمَّدٌ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَكَاهُ السُّلَمِيُّ *ṣādiḳun maʿlūmun, ve ṣıddīḳun mubālaġatun fi'ṣ-ṣıdḳi, ve ḳīle men keşura minhu'ṣ-ṣıdḳu, ve ḳīle lem yekẕib ḳaṭṭu.* **Yaʿnī** *ḳademe ṣıdḳ* Ḳıdvetü'l-Enbiyā ve Muḳtediyyü'l-Aṣfiyā Ḥażret-i Muṣṭafā ve Müctebā ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem Ḥażretleridir ki maḳbulü'ş-şefāʿat ve müstecābü's-suʾāl ve'd-daʿvet Rasūl-i Kibriyādır. Bu naḳl-i pür-ʿiberi İmām Sülemī ḥikāye buyurmuşlardır, ḳaddese'llāhu sırrahu'ş-şerīf.

EL-FAṢLÜ'Ş-ŞALİŞ

فِيمَا وَرَدَ مِنْ خِطَابِهِ إِيَّاهُ مَوْرِدَ الْمُلاطَفَةِ وَالْمَبَرَّةِ *mevrid* feṯḥ-i mīm ve kesr-i rāʾ-i mühmele ile maḥall-i vürud-ı kelāmdır. *Meberra* feṯḥateyn ve teşdīd-i rā ile ʿuṭūfet maʿnāsına *ve ittisāʿun fi'l-iḥsān*dır, ʿalā mā-fi'l-ḳāmūs. **Yaʿnī** bu faṣl-ı şāliş leṭāfet-i meʾāl-i ṭaraf-ı ʿaliyye-i Perverdigār-ı ʿĀlemden Cenāb-ı Seyyid-i veled-i Ādem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem Ḥażretine Kitāb-ı Kerīminde ʿitāb-gūne luṭf u iḥsān-ı ḫiṭāba şāyān buyurduḳları leṭāʾif-i meʿānī-i āyāt beyānındadır.

مِنْ ذَلِكَ bu ḳabīlden baʿżdır.

قَوْلُهُ تَعَالَى (عَفَا اللَّهُ عَنْكَ *muʿātebetun ʿalā vechi'l-mulāṭefeti* nevʿinden olan kelām-ı Yezdānī.

لِمَ أَذِنْتَ لَهُمْ)[882] münāfıḳīne niçün ruḫṣat-dāde-i inṣırāf olduñ. حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَتَعْلَمَ[883] الْكَاذِبِينَ[884]

قَالَ أَبُو مُحَمَّدٍ المَكِّيُّ *merre'l-kelāmu ʿaleyh* baʿżı nüsḫada *bi-lā tekenniyi Mekkī* vārid olmuşdur.

قِيلَ هَذَا *ʿafā'llāhu ʿanke* lafẓ-ı celīli.

افْتِتَاحُ كَلَامٍ ʿinde'l-ḫitāb fi'l-kitāb ibtidāʾ-i kelām-ı Rabbü'l-erbābdır.

بِمَنْزِلَةِ: أَصْلَحَكَ اللَّهُ تعالى **yaʿnī** muvācehe-i vücūh-ı ʿArabda *eṣlaḥake'llāh* ve *mā ṣanaʿte* maḳāmında rāyigān-ı edāt-ı zebān-zed-i ʿArabdır.

---

[882] Tevbe Sûresi 9/43: "**Allah, seni affetsin**! Doğru söyleyenler sana iyice belli olup, yalancıları bilinceye kadar beklemeden **niçin onlara izin verdin?"**

[883] Nüshada fiilin emr-i gâib çekimi "يَعْلَمَ" yer almasına rağmen, bu fiil ayette yer aldığı için Kur'an-ı Kerim'deki ibare tercih edilmiştir.

[884] Tevbe Sûresi 9/43.

وَأَعَزَّكَ اللَّهُ تعالى *hellā şerraftenī bi-ziyāratike lī* cāy-ı mülāḳāt ve mülāṭafede olan müvāsāt menzilesinde cārī kelāmdır. Bu maʿnāya naẓīr ḥadīṯ-i şerīf de vārid olmuşdur.

لَقَدْ عَجِبْتُ مِنْ يُوسُفَ , وَكَرَمِهِ وَصَبْرِهِ وَاللَّهُ يَغْفِرُ لَهُ حِينَ سُئِلَ عَنِ الْبَقَرَاتِ الْعِجَافِ السِّمَانِ , وَلَوْ كُنْتُ مَكَانَهُ مَا أَخْبَرْتُهُمْ حَتَّى اِشْتَرَطْتُ عَلَيْهِمْ أَنْ يُخْرِجُونِي[885]

Vel-ḥāṣıl maḳām-ı tebcīl ve ikrām ʿinde'l-muḫāṭaba maʿa'l-kelām cereyān-ı hāẕe'l-kelām ʿāḍeten cāriyedir.

وَقَالَ عَوْنُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ İbn ʿUtbe Mesʿūd el-Hindī el-Kūfī ez-Zāhiddir. İmām Müslim ve e'imme-i muḥaddisīn-i erbaʿa bunlardan taḫrīc-i eḥādīṯ buyurdular. Tārīḫ-i hicretin yüz altmış ḥudūdunda rū-be-rāh-ı menzil-geh-i ḳudsī olmuşdur.

أَخْبَرَهُ بِالْعَفْوِ قَبْلَ أَنْ تُخْبِرَهُ بِالذَّنْبِ *tuḫbirahū* min bābi'l-if'āl *yaʿnī Rabbun tevvābun tesliyetun li-ḥabībihī fī hāẕe'l-bābi*[886] ẕenble iḫbārdan evvel ʿafvla iʿlām buyurdu.

وحَكَى السَّمَرْقَنْدِيُّ

[31a] عَنْ بَعْضِهِمْ أَنَّ مَعْنَاهُ Ebu'l-Leyṯ baʿżı müfessirīnden naḳil ve ḥikāye buyurur ki ʿ*afa'llāhu ʿanke* maʿnā-yı celīli.

عافاك الله يا سَلِيمَ الْقَلْبِ demek ola. **Yaʿnī** ẕikr-i māsivā'llāhdan ey āgāh-ı dil selāmet birle maşūnuñ *ke-mā fessera bihī ḳavlu'llāhi* اِلَّا مَنْ اَتَى اللهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ[887].

لِمَ أَذِنْتَ لَهُمْ Ḳāle Semerḳandī ḳand-rīz-i beyān veyā baʿżı menḳūlün ʿanh şükr-feşān-ı mebnā-yı meʿānī ve beyān olup buyururlar ki.

وَلَوْ بَدَأَ bi'l-hemze.

بِقَوْلِهِ: لِمَ أذنت لهم، لَخِيفَ عَلَيْهِ أَنْ يَنْشَقَّ قَلْبُهُ مِنْ هَيْبَةِ هَذَا الْكَلَامِ eger Ḫudā-yı bī-hemtā celle ve ʿalā peyġamber-i ʿālī-cenābına kelām-ı ʿitāb-āmiz *lime eẕinte* ile ibtidā-yı emir tenzīl buyurmuş olaydı ʿaẓamet-i kahramān-ı kelām-ı Ẕi'l-Celālīden dil-i leṭāfet-perver-i

---

[885] "Yûsuf'a, onun cömertliğine ve sabrına gerçekten hayret ettim; Allah ona rahmet etsin, zayıf ve semiz inekler hakkında sorulduğunda, eğer onun yerinde olsaydım, beni zindandan çıkarmalarını şart koşmadan onlara hiçbir şey söylemezdim."

[886] "Yani, tevbesi çok olan Rabb, bu konuda Habîbi için bir tesellidir."

[887] Şuarâ Sûresi 26/89: "Allah'a arınmış bir kalp ile gelen başka."

nāzenīn-i Ḥażret, munṣadıʿ ve munḳaṭıʿ olmadan ḳorḳulurdu. Yaʿnī لِلّٰهِ[888] şiddet-i ḫaşyetu'llāh mübālaġadır. *Li- ḥadīṯi* أَنَا أَخْوَفُكُمْ لله.

لَكِنَّ اللَّهَ تَعَالَى بِرَحْمَتِهِ أَخْبَرَهُ بِالْعَفْوِ ammā Cenāb-ı Ḫallāḳ-ı ʿĀlem Nebiyy-i Mükereme *raḥmeten ʿafa'llāhu ʿanke* işāret-i pür-beşāret ve luṭf-ı ʿafv-āmīz ile iḫbār ve ibtidā eyledi.

حَتَّى سَكَنَ قَلْبُهُ tā kim dehşet-i ḳalbden ṣālim olup dil-i āgāhları ṭumeʾnīnet bula. Baʿżı nüsḫada ṣīġa-i mużāriʿ ile mervī ve baʿżında teşdīd-i kāfla mażbūtdur. Ber-īn taḳdīr *ḳalbehū* lafżı mefʿūliyetle manṣūbdur.

ثُمَّ قَالَ لَهُ: لِمَ أَذِنْتَ لَهُمْ بِالتَّخَلُّف *baʿde'l-ʿafvi ve'l-luṭfi* bu kelām-ı dehşet-fermā ile ḫiṭab eyledi ki "Niçün ġazve-i Tebūkden anlara teḫallüf ile iẕin ve ruḫṣat-dāde-i iḳāmet olduñ?" deyü.

حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكَ الصَّادِقُ فِي عُذْرِهِ مِنَ الْكَاذِبِ؟ iʿtiẕār-ı taḫallüfde ṣāf-dilān-ı müselmenānla mürde-dilān-ı münāfıḳīn her biri ʿöẕürlerinde maʿẕeretleri ẓāhir ve bāhir oluncaya dek. İmām Mücāhidden mervīdir ki eṣnā-yı ġazve-i Tebūkde baʿżılar ser-rişte-i reʾylerin bu vecih üzere ʿaḳd eylediler ki Cenāb-ı Muḥammedden istīẕān-ı iḳāmet edelim, eger ruḫṣat-dāde oldu ḫoş ve illā her birimiz bir ʿöẕr-i ḳavī ile bahāne-cūy oluruz. Be-her ḥāl ḳabūlü meʾmūldür. Benā-berīn cihāddan taḫallüf ve evṭānımızda pister-i rāḥatda muḳīm oluruz, demişler idi.

وفِي هَذَا الخِطَاب imdi cāy-ı ʿītābda bu gūne luṭf-i ḫiṭāb.

مِنْ عَظِيمِ مَنْزِلَتِهِ عِنْدَ اللَّهِ مَا لَا يَخْفَى عَلَى ذِي لُبٍّ yaʿnī lede'l-ḥaḳ ol nazenīn-i mehd-i vücūduñ şerāfet-i ḳadr ve ʿiẓem-i şānında olduġu ṣāḥib-i ʿaḳl-ı selīm üzere pūşīde ve nihān olmadıġı rāyigāndır.

وَمِنْ إِكْرَامِهِ إِيَّاهُ وَبِرِّهِ بِهِ daḫı tilke'l-riʿāyet ile mürāʿāt ve iḥsān ve ikrāmından olduġu ḫafī degildir ki.

ما يَنْقَطِعُ دُونَ مَعْرِفَةِ غَايَتِهِ anıñ kemāl ve nihāyeti maʿrifeti ʿindinde munḳatıʿ olur.

[888] Gazâlî, *İhyâ'u Ulûmi'ddîn* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1982), 4/ 156.

نِيَاطُ الْقَلْبِ kesr-i nūnla *mine'n-nevṭi bi-maʿnā et-taʿlīḳi* bir ʿirḳ-i ġalīẓdir, rīg ve tīne ḳalb anıñla menʾūṭ ḳılınmışdır. İnḳıṭāʿı ṣāḥibinin helākini īcāb eder. Baʿżı müfessirīn ḥabl-i verīd olduġun taʿyīn etmişlerdir.

Ve'l-ḥāṣıl ṣuʿūbet-i emirden kināyedir. *Ammā fī ẕātihī ev li mā yestelzimuhū* Ḥaḳḳ subḥānehū ve teʿālā Ḥabībine ikrām ve elṭāf-ı bī-ġāyātı *mā-lā yenḥaṣır ve* vāṣıf anı ġāyet-i ḳusvā ile bi-kemālihā edā ve tavṣīfden ʿāciz ve fürū-mānde tā bi-āḫir-i ʿömr evṣāf-ı vālāsında ʿandelīb-āsā güyā olsa mihrden ẕerre ve yümnden ḳaṭre ke-mā hüve ḥaḳḳuhū vaṣfını edā mustaḥīldir demekden ʿibāret olur.

قَالَ نِفْطَوَيْه kesr-i nūn ve sükūn-ı fā ve feṭḥ-i ṭāʾ-i mühmele ve vāv ve sükūn-ı taḥtiyye ve hā ile *ve fī nüsḫati bi-ḍāmmi'ṭ-ṭāʾ ve sukūni'l-vāvi ve feṭḥi'l-yāʾ ve't-tāʾu'l-munḳalibetu ʿanhe'l-hāʾ vaḳfen ʿalā vefḳi'l-ḳıyās,* **[31b]** *ve ḳīle bi-sukūni'l-hāʾi vaṣlan. Ebū ʿAbdi'llāh Muḥammed bin İbrahīm bin Muḥammed bin ʿArafe el-Ezdī en-Naḥvī el-Vāsıṭī lehu't-teṣānīfu'l-ḥisān fi'l-edeb.*[889] *Sene ṣelāṣe ve ʿişrīn ve ṣelāṣi miʾetin* Baġdād-ı behişt-ābādda rāh-ı beḳāya ʿāzim olup bāb-ı Kūfede defn olundu.

ذَهَبَ نَاسٌ müfessirīnden baʿżılar ẕāhib oldular.

إِلَى أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُعَاتَبٌ بِهَذِهِ الآيَةِ *muʿāteb* ṣīġa-i mefʿūlle. **Yaʿnī** āyet-i meẕkūre ile ol Ḥażret ṭaraf-ı Kirdigārīden müʿāteb ola.

وَحَاشَاهُ مِنْ ذَلِكَ ẕāt-ı şeref-meʾābına nisbet-i günāh ve müʿāteb olmaḳdan münezzehdir.

بَلْ كَانَ مُخَيَّرًا teşdīd-i taḥtiyye-i meftūḥa ile belki iẕin ve ʿadem-i iẕin meyānında muḫayyer idi. Zīrā فَإِذَا اسْتَأْذَنُوكَ لِبَعْضِ شَأْنِهِمْ فَأْذَنْ لِمَنْ شِئْتَ مِنْهُمْ[890] kerīmesiyle meʾẕūn ve muḫayyer buyurulmuş idi.

فَلَمَّا أَذِنَ لَهُمْ tilke'l-ḳażıyyede çün anlara iẕn-i teḳāʿüd buyurulup ruḫṣat-yāb-ı iḳāmet oldular. Emr-i meẕbūrede nehiy sebḳ etmişdi, *ke-mā ḳāle ez-Zemaḫşeriyyu.*

---

[889] "Bazı nüshalarda ise 'tâ dammeli, vav sakin, yâ fethalı ve tâ, hâ harfinden dönüşmüş olarak vakfe uygun şekilde gelir,' denmiştir. Bazıları da hâ harfinin vasl halinde sakin olacağını belirtmiştir. Ebû Abdullah Muhammed bin İbrahim bin Muhammed bin Arefe el-Ezdî en-Nahvî el-Vâsıtî, edebiyat sahasında güzide eserleri olan bir zattır."

[890] Nûr Sûresi 24/62: "Mü'minler ancak Allah'a ve peygamberine inanan, onunla beraber toplumu ilgilendiren bir iş üzerindeyken ondan izin almadan çekip gitmeyen kimselerdir. **O hâlde bazı işlerini görmek için senden izin isterlerse, içlerinden dilediğine izin ver** ve onlar için Allah'tan bağışlama dile. Şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."

أَعْلَمَهُ اللَّهُ تَعَالَى أَنَّهُ لَوْ لَمْ يَأْذَنْ لَهُمْ لَقَعَدُوا لِنِفَاقِهِمْ ve *fī nüsḫati en lem yeʾẕen.* **Yaʿnī** evvel emirde ʿadem-i iẕinle Cenāb-ı Rasūlullāhdan fermān ṣudūr edeydi yine anlar fermān-ber olmayıp *ve li-taḥakkuki şiḳāḳihim* nifāḳ üzere taḳāʿüd ve cihāddan taḫallüf ededeceklerin Ḥażret-i ʿAllāmu'l-Ġuyūb, Ḥabībine iʿlām eyledi.

وَأَنَّهُ لَا حَرَجَ عَلَيْهِ فِي الإِذْنِ لَهُمْ Şān-ı Kelām anlara berāy-ı taḫallüf iẕin-dāde olmaları Cenāb-ı Nübüvvet-meʾāb üzere işm-i nā-yābdır.

قَالَ الْفَقِيهُ الْقَاضِي أَبُو الْفَضْلِ muṣannif ʿaleyhi'r-raḥme buyurur:

يَجِبُ عَلَى الْمُسْلِمِ الْمُجَاهِدِ نَفْسَهُ، **yaʿnī** merżāt-ı Ḥaḳḳda mücāhid-i müʾmin-i kāmil üzere vācibdir.

الرائض بِزِمامِ الشَّرِيعَةِ خُلُقَهُ ḍammeteyn ile ve gāhī iskān-ı lāmla manṣūbdur. Ve *rāʾiż* hemze-i meksūre ile ism-i fāʿil ve *zimām* kesr-i zāy ile licām maʿnāsınadır aḥkām içün müsteʿārdır. **Yaʿnī** kürre-i tünd ḫalḳını ʿinān-ı şerīʿatle teẕlīl ve envāʿ-ı şerʿu'llāh ile tehẕīb ve tezyīn eyleyene vācib ve müteḥattimdir ki.

أَنْ يَتَأَدَّبَ بِآدَابِ الْقُرْآنِ **yaʿnī** fermān-ı Ḫudā-yı وَاتَّبِعُوا مَا أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ[891] emr-i vācibü'l-ittibāʿıyla müstaḥsenāt-ı Furḳāniyye birle teʾeddüb eylemek.

وَمُعَاطَاتِهِ وَمُحَاوَرَاتِهِ ḫāʾ-i mühmele ile. **Yaʿnī** aḫẕ ve ʿaṭā ve münāvelāt ve muḫāṭabāt ve mücāvebāt ve muʿarażāt-ı maʿa'l-ḫalḳda. Zīrā küllīsi aḥsen beyān üzere müstefāḍ-ı mine'l-Ḳurʾāndır.

فَهُوَ pes Ḳurʾān-ı Kerīm.

عُنْصُرُ الْمَعَارِفِ الحقيقة *ʿunṣur* ḍamm-ı ʿayın ve ṣād-ı mühmele ile aṣıl. **Yaʿnī** maʿārif ve ʿulūmuñ aṣl-ı aṣīli ve rükn-i rekinī.

وَرَوْضَةُ الآدَابِ الدِّينِيَّةِ وَالدُّنْيَوِيَّةِ emr-i ʿuḳbā ve rāh-ı Mevlāya taʿalluḳ eden umūr-ı dīn ü dünyādan muḥtāc ileyhimā olan ādābıñ gülistānıdır.

وَلْيَتَأَمَّلْ müslim teʾemmül ve īḳān eyleye.

---

[891] A'râf Sûresi 7/3: "**Rabbinizden size indirilene uyun**. Onu bırakıp başka dostlara uymayın. Ne kadar da az öğüt alıyorsunuz!"

هَذِهِ الْمُلاطَفَةَ الْعَجِيبَةَ ṭaraf-ı Kirdigār-ı Lā-Yezālden ẓuhūr eden muḫāṭaba-i ʿazībeyi tefekkür eyleye.

فِي السُّؤَالِ مِنْ رَبِّ الْأَرْبَابِ bi-ṣūreti'l-istifhām Peyġamber-i ʿĀlī-maḳāma suʾāl-i ẕi'l-Celāl ve'l-İkrāmdan ki *beyne mā ḫalaḳa mine't-turāb*[892] ile kendü ẕāt-ı şerīfi beyninde münāsebetden münezzeh.

الْمُنْعِمِ عَلَى الْكُلِّ ʿumūmen ve ḫuṣūṣen.

الْمُسْتَغْنِي عَنِ الجميع **yaʿnī** süʿedā ve eşḳiyā cemīʿ-i bendegānından veyā ʿibādet-i her ʿibāddan müstaġnī olan Rabbü'l-ʿĀlemīn celle şānuhū ve ʿaẓeme bürhānuhū Ḥażretinden. Ve taṣrīḥ-kerde-i Cevherīdir ki lafẓ-ı küll ve baʿżı maʿrifetān olmaları ḥasebiyle elif ve lāmın mecīʾi ʿArabdan ġayr-ı menḳūldür. Ammā cevāz-ı duḫūl ile maʿnā-yı iżāfet-i ḫāṣṣla *uẓīfet ev lem tużāf, ve ḳāle* **[32a]** *İbnu Fāris: Kullu ismun mevżūʿun li'l-iḥāṭati yekūnu mużāfen ebeden ilā mā baʿdehū.*[893]

وَيَسْتَثِير fetḥ-i taḥtiyye ve sükūn-ı mühmele ve fetḥ-i fevḳıyye ve kesr-i müşelleşe ile *min şāre'ş-şeyʾu iẕā irtefeʿa ve inteşerā*[894] ve aṣl-ı Ḥicāzīde *yetebeyyenu* vārid oldu. Ve meczūmiyetle *yeteʾemmül* üzere ʿaṭfı cezm-kerde-i Delecīdir ve refʿi daḫı cāʾizdir.

مَا فِيهَا مِنَ الْفَوَائِدِ mülāṭafe-i ʿacībede menāfiʿ-i ġarībe iẓhār ve istiḫrāc eyleye.

وَكَيْفَ ابْتَدَأَ daḫı cümle-i fevāʾidden anı bile ki Ḥaḳḳ celle ve ʿalā ne keyfiyyetle ḫiṭābda ibtidā eyledi.

بِالْإِكْرَامِ قَبْلَ الْعَتَبِ fetḥ ve sükūnla yaʿnī Kitāb-ı Kerīminde Rasūl-i Raḥīmine ikrāmen عَفَا اللهُ عَنْكَ[895] taʿẓīmiyle ḳable beyāni'l-ʿitāb taṣdīr eyledi.

وَآنَسَ medle ve baʿżı nüsḫada fetḥ ve şeddiyle aṣl-ı *īnās*, żıddü'l-*īḥāş*.

---

[892] "Topraktan yarattıkları arasında."

[893] "İzâfetli olsun veya olmasın; İbn Fâris şöyle demiştir: 'Kapsayıcılık anlamı taşıyan her isim, daima kendisinden sonrakine izâfetli olur.'"Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâʾ*, 1/76

[894] "(Bu) 'bir şey yükselip yayıldığında' anlamında olan 'şāre' fiilindendir." "Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâʾ*, 1/76.

[895] Tevbe Sûresi 9/43.

بِالْعَفْوِ قَبْلَ ذِكْرِ الذَّنْبِ maṣdarıñ mefʿūlüne iżāfeti ḳabīlindendir. Ve aṣl-ı Ḥicāzīde *ẕikruḥū eẕ-zenbe ve'l-murādu bi'ẕ-ẕenbi bi iʿtibāri'ṣ-ṣūreti eẕ-ẓāhirati el-meʾḫūẕeti mine'l-muʿātebeti el-muʿabberi ʿanhā bi-ḫilāfi'l-ūlā ke-mā ḳīle ḥasenātu'l-ebrāri seyyiʾātu'l-muḳarrabīne*[896] müşāhede-i Mevlādan derīn-i ḥālet-i ġaflet ḥayṣiyyetiyledir ki muṣannif ʿibārāt-ı ātiyyede istidrāk ile īrād eder.

Ve'l-ḥāṣıl Īzed-i Müteʿāl, Ḥabīb-i Ekreminden ne keyfiyyetle vaḥşet-i ünsü iẕhāb ve Ḥażret-i Ḳudsünden leẕẕāt-ı ünsü iẓhār eyledi ki ẕelle ẕikrinden evvel ẕikr-i ʿafv ile muʿāmele ve muvānese buyurdu.

إِنْ كَانَ ثَمَّ fetḥ ve teşdīdle *ey hünāke.*

ذَنْبٌ yaʿnī farżan ki derīn-i ḥālet-i günāh ʿadd olunduysa bile muʿāḳabe ṣūretinde ẓuhūr eyledi, ḥaḳīḳaten ẕenb degildir.

وَقَالَ تَعَالَى (وَلَوْلا أَنْ ثَبَّتْنَاكَ لَقَدْ كِدْتَ تَرْكَنُ إِلَيْهِمْ شيئا قليلا)[897] *ve lev lā teṯbītunā iyyāke leḳārabte en temīle ile't-tibāʿi murādihim.*[898] Maʿnā, küffār-ı Ḳureyşiñ ḳuvvet-i ḫadʿ ve şiddet-i ḥıyelinden anlara rükūn ṣadedi üzere olduñ. Lākin ʿiṣmetimiz seni idrāk edip rükūna bile ḳarīb olmaḳdan menʿ eyledi. *Faẓlen min en terkene ileyhi ke-mā fi'l-Beyżāvī*[899] sebebi nüzūlde maḥkiyy-i ʿan Mücāhid olan rivāyet-i Ḳureyş-i bed-kīş ol Ḥażreti istilām-ı Ḥacer-i Esvedden menʿ ṣādedinde idiler ki bizim evṯānımızı mess etmeyince istilām-ı Ḥacere ruḫṣat yoḳdur. Pes *leyse temekkunen li-istilāmi ḥaceri*[900]. Ol emirde rükūn-ı ḫāṭır-ı ʿāṭırlarına sehlen mā-ḫuṭūr etmek ḳarīb oldu. Ammā vücūd-ı teṯbīt-i Sübḥānı meyl ve maḳār bihden imtināʿa bādī oldu. Bu cümle maḥall-i refʿde mübtedā ve ḫaberi mahẕūfdur. Mervīdir ki bu āyet-i şerīfe şeref-baḫş-ı nüzūl olduḳda Ḥażret-i Seyyidü'l-Enbiyā ʿaleyhi ecmelü't-teḥāya اللَّهُمَّ لَا تَكِلْنِي إِلَى نَفْسِي طَرْفَةَ عَيْنٍ[901] duʿāsıyla istiġāṯe-i tevfīḳ ve ʿināyet-i Ḥaḳḳ buyurdular.

---

[896] "Günah, zâhiren uyarıdan alınan ve ifade edilen bir suret itibariyledir; öncekiyle farklı olarak denilmiştir ki: 'Ebrârın iyilikleri, mukarrebînin kötülükleridir.'"

[897] İsrâ 17/74: "Eğer biz sana sebat vermiş olmasaydık, az kalsın onlara biraz meyledecektin."

[898] "Eğer seni sabit tutmamış olsaydık, onların arzularına uymaya neredeyse meyledecektin."

[899] "Beyzâvî'de geçtiği üzere, ona meyletmekten münezzeh olarak (bir lütuf ile)."

[900] "Bu, bir taşı selamlamak için bir yer edinmek (yerleşmek) değildir."

[901] "(Allah'ım, rahmetini diliyorum(beni göz açıp kapayıncaya kadar bile nefsime bırakma." Ebû Dâvud Süleymân b. Dâvud et-Tayâlisî, *Müsned Ebî Dâvud* (Mısır: Dâru Hacer, 1999), 2/ 200

قَالَ بَعْضُ الْمُتَكَلِّمِينَ cümle-i müfessirīnden.

عاتب اللَّهُ تعالى الأَنْبِيَاءَ بَعْدَ الزَّلاتِ zelle, min ġayr-i ḳaṣdi'l-muḫālefe ṣudūr eden şeyʾdir. **Yaʿnī** Ḥaḳḳ subḥānehū ve teʿālā Ādem ve Nūḥ ve Dāvud ʿaleyhi's-selām Ḥażerātı emṣālini ʿaṣerāt-ı ṣuveriyye ve ḫuṭuvāt-ı beşeriyye-i żarūriyye vuḳūʿundan ṣoñra muʿāteb eyledi.

وَعَاتَبَ نَبِيَّنَا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَبْلَ وُقُوعِهِ ammā Peyġamber Ḥażretlerini ḥusūl-i ḫalel ve vuḳūʿ-ı zelelden evvel muʿāteb ḳıldı.

لِيَكُونَ بِذَلِكَ أَشَدَّ انْتِهَاءً وَمُحَافَظَةً لِشَرَائِطِ المَحَبَّةِ ol Ḥażret ẕālike'l-ʿitāb sebebiyle muḫālefetün mādan eşedd-i nehy ile müntehī ve bisyārī-i mürāʿāt-ı rābıṭa-i meveddet etsin içün ḳable'l-vuḳūʿ-ı ʿitāb güne-i muʿāmele ile mücāmele buyurdu, dediler.

وَهَذِهِ غَايَةُ الْعِنَايَةِ bu ḥālet ise ḥimāyetde nihāye-i **[32b]** riʿāyetdir. Zīrā muʿātebe bi-ḥasebi'l-ḳadr ve'l-mekānet olduġu hüveydādır. Nitekim ʿādet-i Perverdigār-ı ʿĀlem ʿāmme-i ʿibāddan emṣāl-i cibāl seyyiʾātı ʿafv ve tecāvüz buyurup enbiyā ʿaleyhimü's-selām ise miṣḳāl ẕerre zelle ile muʾāḫeze buyurduġu kemāl-i ḳurbla enbiyāʾ-i kirām muḳarrabīn olup ʿāmme ise mekān-ı buʿd ile mubaʿʿadūn olduḳlarındandır. Daḫı bisāṭ-ı ādāb üzere īḳāʿ-ı zelle *ẕenbun ʿale'l-bāb* gibi olmadığı o ulü'l-elbāba ḫafī degildir.

ثُمَّ انْظُرْ baʿde-ẕā çeşm-i iʿtibārla Aḥmed-i Muḫtār ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem Ḥażretleriniñ ʿulüvv-i miḳdārına işāret buyurulan leṭāʾif-i Ḫudā-dādeyi nigāh eyle!

كَيْفَ بَدَأَ بِثَبَاتِهِ وَسَلَامَتِهِ قَبْلَ ذِكْرِ مَا عَتَبَهُ عَلَيْهِ Ḫudā-yı Muʿīn Nebiyy-i Emīn üzere āyet-i meẕkūrede ʿitābla ḫiṭābdan aḳdem muḫālefetden emn ü selāmet ve muvāfaḳat-ı ḥaḳḳ üzere devām ve istiḳāmetle ne vecihle bedʾ-i vaḥy eyledi.

وَخِيفَ أَنْ يَرْكَنَ إِلَيْهِ *ey ʿūmile muʿāmelete'l-ḫā'ifi mine't-teẕebbuti ev min şeʾnihī en yeḫāfe ve ẕālike huve ḳurbu'r-rukūni ile't-tibāʿi havāhum.*[902]

فَفِي أَثْنَاءِ عَتْبِهِ بَرَاءَتُهُ، وَفِي طَيِّ تَخْوِيفِهِ تَأْمِينُهُ وَكَرَامَتُهُ pes ḥālet-i ʿitābda berīʾü's-ṣāḥa ve żımn-ı taḫvīfden meʾmūn ve muvāfaḳat üzere ṣebātla maṣūn eyledi.

[902] "Yani, ya temkinden korkan biri gibi muamele görmüş veya korkması gereken bir durumda bulunmuştur; bu, onların hevâlarına tabi olmaya meyletmeye yaklaşmaktır."

وَمِثْلُهُ bu maʿnāya naẓīr.

قَوْلُهُ تَعَالَى (قَدْ نَعْلَمُ إِنَّهُ şān.

لَيَحْزُنُكَ الَّذِي يَقُولُونَ ʿalā ḳırāʾati Nāfiʿ ef ʿālden ve bāḳī ḳırāʾatde bāb-ı evvvelden ḍamm-ı ġābir ile. **Yaʿnī** taḥḳīḳen ʿaẓamet-i şānımızla dānāyız ki bizim şānımızda ve yāḫūd seniñ veyā Ḳurʾān ḥaḳḳında anlarıñ güftügūları saña ḥüzün īḳāʿ eder.

فَإِنَّهُمْ لا يُكَذِّبُونَكَ[903] *bi't-teşdīdi li'l-cumhūri ve bi't-taḫfīfi li-Nāfiʿin v'el-Kisāʾī.*[904] Yaʿnī anlar seni kiẕbe nisbet ve dürūġla ittihām etmezler. Daḫı ityān-ı āyātımız sebebiyle hemān seniñ üzeriñe inkār ḳılmazlar demekdir. Āyet-i celīle nevʿ-i teselliyeti şāmiledir.

قَالَ أَبُو جَهْلٍ firʿavn-ı hāẕe'l-ümmet ʿAmr bin Hişām.

لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّا لَا نُكَذِّبُكَ وَلَكِنْ نُكَذِّبُ مِمَّا جِئْتَ بِهِ yaʿnī Ebū Cehl-i leʿīm Ḥażret-i Nebiyy-i Kerīme dedi ki "Biz seni ṣıdḳ u emānetde tekẕīb etmeziz ammā tevḥīd ve diyānet üzere ityān eyledigin şeyʾ yaʿnī Ḳurʾānı tekẕīb ederiz." Dedikde.

فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى (فَإِنَّهُمْ لا يُكَذِّبُونَكَ[905] الآيَةَ baʿżı nüsḫa *fe-nezelet* vārid olmuşdur. Pes ṣıdḳ u diyānet-i Ḥażrete şehādet ve tesliyetdir.

وَرُوِيَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمَّا كَذَّبَهُ *ve fī nüsḫati ekẕebehū.*

قَوْمُهُ: حَزِنَ kesr-i zāyla. Mervīdir ki vaḳtā Ḥażret-i Ṣādiḳu'l-Vaʿdi'l-Emīn Cenābını Ḳureyş, kiẕbe nisbet eylediler, maḥzūn oldu.

فَجَاءَهُ جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَقَالَ: مَا يُحْزِنُكَ؟ vecheyn-i sābıḳayn ile bāb-ı evvel veyā bāb-ı ifʿāldendir.

قَالَ: كَذَّبَنِي قَوْمِي، فَقَالَ إِنَّهُمْ يَعْلَمُونَ أَنَّكَ صَادِقٌ Rasūl-i Muḥterem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem buyurdu ki "Kavmim beni tekẕīb eyledi, sebeb-i ḥüzün oldur." Derḥāl Emīnü'l-Vaḥy tesliyyet-baḫş olup buyurdu: "Yā Rasūlallāh kavmiñ seni bilirler ki rāst-gūsun ammā ġarażlarına muvāfıḳ olmayan emir ile baʿṣ olunduġundan nāşī güftügū ederler." dedi.

---

[903] En'âm Sûresi 6/33: "Onların söylediklerinin hakikaten seni üzmekte olduğunu biliyoruz. Aslında onlar seni yalanlamıyorlar, fakat o zalimler açıkça Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlar."

[904] "Cumhura göre şeddeli, Nâfiʿ ve Kisâî'ye göre şeddesizdir."

[905] En'âm Sûresi 6/33: "...Aslında onlar seni yalanlamıyorlar..."

فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَبَارَكَ و تَعَالَى الآيَةَ Ḥaḳḳ celle ve ʿalā *tesliyeten li-ḥabībihī*[906] āyet-i müteḳaddimeyi inzāl eyledi.

فَفِي هَذِهِ الآيَةِ مَنْزَعٌ feṭḥ-ı mīm ve sükūn-ı nūn ve feṭḥ-i zāy ile meʾḫaẕ ve meşraʿ.

لَطِيفُ المَأْخَذِ مِنْ تَسْلِيَتِهِ تَعَالَى لَهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَإِلْطَافِهِ فِي الْقَوْلِ: بِأَنْ قَرَّرَ عِنْدَهُ أَنَّهُ صَادِقٌ عِنْدَهُمْ وَأَنَّهُمْ غَيْرُ مُكَذِّبِينَ لَهُ،

[33a] مُعْتَرِفُونَ بِصِدْقِهِ قَوْلًا وَاعْتِقَادًا

Ḥāṣıl-ı kelām: Ḥażret-i Ḫudāvend-i Celīl, Peyġamber-i Cemīline celb-i üns ve iẕhāb-ı ḥüzün ile tesellī ve kelām-ı dürer-bārında nefs-i nefīs-i nübüvvet-meʾābına iṭmīnān verip fi'l-ḥaḳīḳa anlar seni tekẕīb etmezler, belki bizi tekẕīb veyā anlar ġayr-ı mükeẕẕibīn fi'l-bāṭıldırlar, deyü dergāh-ı ʿizzetinde taḳrīr ve ikrāmından āyet-i kerīmede meʾḫaẕ-ı laṭīf ve meşraʿ-ı münīf ḥāṣıldır. Zīrā Ḳureyş ol Ḥażretiñ ṣıdḳ u emānetine muḳir ve muʿterif idiler.

وَقَدْ كَانُوا يُسَمُّونَهُ قَبْلَ النُّبُوَّةِ الْأَمِينَ ʿāmme-i müşrikīn biʿşet-i Ḫażretden evvel Cenāb-ı Saʿādet-meʾābını emīn ile vaṣf ederlerdi.

فَدَفَعَ بِهَذَا التَّقْرِيرِ aṣl-ı nüsḫa-i muṣannifde rāʾeyn ile ve Tilimsānī baʿde'l-ḳāf dāl-i mühmele ile farż ve taḳdīr maʿnāsına īrād eylemişdir.

ارْتِمَاضَ نَفْسِهِ بِسِمَةِ الْكَذِبِ *simetün,* kesr-i sīnle vesme ve ʿalāmet maʿnāsına ve *keẕib,* feṭḥ-i kāf ve kesr-i ẕāl-i muʿceme ile olmaḳ efṣaḥdır. Ve kesr ve sükūnla *muḳābeletün li'ṣ-ṣıdḳi ve müşākeletü'l-lafẓi*[907] ensebdir. Yaʿnī āyet-i şerīfede taḥrīr olunan taḳrīr ve taṣvīr müşārün ileyh ile ol Ḥażrete isnād ve sime-i kiẕble ẓuhūr eden ḳalaḳ ve ıżṭırāb ve iḫtirāḳ-ı nefsi refʿ ü izāle eyledi.

ثُمَّ جَعَلَ الذَّمَّ *ve fī nüsḫati ez-zenbe.*

بِتَسْمِيَتِهِمْ جَاحِدِينَ ظَالِمِينَ yaʿnī baʿde-zā Cenāb-ı Mevlā ʿazze ve ʿalā anlara münkirīn ve kiẕbi mevżiʿ-i ṣıdḳa vażʿlarından ẓālimīn tesmiye buyurmasıyla ẕemm ve ʿaybı anlara

[906] "Habîbine bir teselli olarak."
[907] "Doğruluğa karşılık olarak ve lafzî bir uygunluk ile."

nisbet ḳıldı. *Ṯümme*, terāḫī-i rütbī *fi't-teselliyeti evi'ẕ-ẕikriyyi evi'l-mücerrede* olup *ḳarrara* üzere maʿṭūfdur.

فَقَالَ تَعَالَى tafṣīl veyā taʿlīldir.

(وَلَكِنَّ الظَّالِمِينَ بِآيَاتِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ) *ceḥade ḥaḳḳahū ve bi-ḥaḳḳihī ey yunkirūne ḥaḳḳiyyetehā* yaʿnī bu ḳavl-i mecīdi ile ẕemm eyledi.

وَحَاشَاهُ *tefrīʿun ʿalā mā sabaḳ ey ẕemmehū.*

مِنَ الْوَصْمِ sükūn-ı ṣādla yaʿnī Ḫudā-yı bī-hemtā Muḥammed Muṣṭafāyı ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem ʿayıbdan tenzīh ve taḳdīs eyledi.

وَطَوَّقَهُمْ بِالْمُعَانَدَةِ بِتَكْذِيبِ الْآيَاتِ حَقِيقَةَ الظُّلْمِ bi'l-iżāfet ve tekẕīb *muʿānede*ye müteʿallıḳ ve *ḥaḳīḳat* manṣūb mefʿūl-i ṯānī-i *tavvaḳa.* **Yaʿnī** āyāt-ı münezzeleyi tekẕīb etmelerinden ve ber-vech-i ʿinād münāẓara sebebiyle Perverdigār-ı ʿĀdil ḥaḳīḳat-i ẓülmü anların gerdenine tavḳ ve ilzām eyledi.

(وَجَحَدُوا بِهَا وَاسْتَيْقَنَتْهَا أَنْفُسُهُمْ ظُلْمًا وَعُلُوًّا[908]) إِذِ الْجَحْدُ إِنَّمَا يَكُونُ لِمَنْ عَلِمَ الشَّيْءَ ثُمَّ أَنْكَرَهُ كَقَوْلِهِ تَعَالَى *ceḥd* luġatde inkār-ı maʿa'l-ʿilimdir. Vücūd-ı ʿilm-i ḫod ve *isteyḳanethā* cümlesinden müstefāddır. Pes āyetde tecrīd veyā teʾkīd hüveydādır. *Li'l-buʿdi'r-rutebī ev mücerredeten ʿani'l-muhmeleti.*[909]

Zübde-i merām: Muṣānnif ʿaleyhi'r-raḥme emreyn beynini cemʿdir ki nefy-i tekẕīb ve iṯbāt-ı ceḥddir. Yaʿnī anlar Cenāb-ı Rasūlullāhı tekẕīb ederler maʿa hāẕā Ḥażretin ṣıdḳ ve ṣafāsın bilirler. Ancak ʿinādu'l-inkār ederler. Nitekim āyet-i ṯāniye bu maʿnāya delālet eder. Mervīdir ki Aḫnes bin Şurayḳ rūz-ı kāfir-sūz-ı Bedirde Ebū Cehl-i zenīme mülāḳī olup "Ey ebe'l-Ḥakem, Muḥammed Ṣādıḳ mıdır yā kāẕib midir beni ḫaberdār eyle." deyü nihānice bercā-yı tenhāda suʾāl eyledi. Ebu Cehil, Aḫnese cevāb-dāde oldu ki "Vallāhi Muḥammed ṣādıḳdır."

وَمَا كَذِبَ مُحَمَّدٌ قَطُّ ammā Benī Ḳuṣayy siḳāyet ve ḥicābet ve nübüvvetle velvele-endāz-ı ʿālemiyān olsunlar da sāʾir Ḳureyş münzevī-i peyġūle-i ḥaḳāret mi olsun deyü fāżīlet ve ṣıdḳ-ı Muḥammedīde rāst-gū oldu.

---

[908] Neml Sûresi 27/14: "Kendileri de bunlara yakînen inandıkları halde, zulüm ve kibirlerinden ötürü onları inkâr ettiler. Bozguncuların sonunun nice olduğuna bir bak!"

[909] "Derece bakımından uzaklık için ya da ihmal edilenden tamamen bağımsız olarak."

وَالْفَضْلُ مَا شَهِدَتْ بِهِ الأَعْدَاءُ[910]

Beynehümāyı cemʿde vech-i āḫer bedīdārdır, maʿnā-yı āyet-i laṭīfe demek olur ki "Vaḳtā Ḳureyş seniñ ber-vefḳ-i daʿvā-yı nübevvet-i muʿcizātıñ zuhūruyla tekẕībe taṣaddī etdiler. Gūyā anlar seni tekẕīb etmediler belki beni tekẕīb etdiler " demek ola. **[33b]** Nitekim kināyāt-ı cāriyedendir ki bir kimesne āḫerin bendesine ihānet etse bende ṣāḥibi ol kimesneye tevbīḫ eder ki "Sen benim ḳuluma ihānet etmediñ, ancaḳ baña ihānet eylediñ." deyü kināye eder. ʿİbāretde vech-i dīger budur ki ẓālimīn hemān seni tekẕīble taḫṣīṣ etmediler belki sāʾir mürselīni tekẕībde taʿmīm etdiler, demek olur. Ve kelām-ı ātiyye-i muṣannife bu vecih mülāyimdir.

ثُمَّ عَزَّاهُ teşdīd-i zāy ile.

وَآنَسَهُ teşdīd veyā taḫfīf ile. **Yaʿnī** baʿde-hā Peyġamber ʿaleyhi'ṣ-ṣalātu ve's-selāmı teselliye ve taṣbīr ve izāle-i vaḥşetle dil-i bī-ġıllini teskīn eyledi.

بِمَا ذَكَرَهُ عَمَّنْ قَبْلَهُ enbiyā-yı kirāmdan ol Ḥażretden muḳaddem teşrīf-i manṣıb-ı nübüvvet edenleri ẕikir ile.

وَوَعَدَهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ النَّصْرَ daḫı düşmān-ı bed-ḫaʸhı üzere ẓāfer-yāb ve ġālib olmasını vaʿd buyurdu.

بِقَوْلِهِ (وَلَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِنْ قبلك[911]) الآيَةُ فَصَبَرُوا عَلَى مَا كُذِّبُوا وَأُوذُوا حَتَّى أَتَيهُمْ نَصْرُنَا وَلَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِ اللهِ

وَلَقَدْ جَاءَكَ مِنْ نَبَإِ الْمُرْسَلِينَ[912] ḳavl-i celīl ve vaʿd-i cezīli ile.

فَمَنْ قَرَأَ يَكْذِبُونَكَ بِالتَّخْفِيفِ ẕāl-i muʿcemeniñ ḫiffetiyle min bābi'l-ifʿāl ḳırāʾat edenler ki eʾimme-i ḳurrādan Nāfiʿ ve Kisāʾīdir.

---

[910] "Gerçek fazilet kişinin düşmanlarının bile itiraf ettiğidir." Mısra Serî er-Reffâ'ya isnat edilmiştir, bkz. Muhammed Aydemir El-Müsta'samî, *ed-Dürrü'l-Ferîd ve Beytü'l-Kasîd*, 10/ 257.

[911] En'âm Sûresi 6/34: "Andolsun ki senden önceki peygamberler de yalanlanmıştı..."

[912] En'âm Sûresi 6/34: "...onlar yalanlanmalarına ve eziyet edilmelerine karşı sabretmişler ve nihayet kendilerine yardımımız yetişmişti. Allah'ın kelimelerini değiştirebilecek bir güç de yoktur. Andolsun peygamberler ile ilgili haberlerin bir kısmı sana gelmiş bulunuyor."

فَمَعْنَاهُ لَا يَجِدُونَكَ كَاذِبًا، وَقَالَ الْفَرَّاءُ teşdīd-i rāʾ-i mühmele ile Ebū Yaḥyā bin Ziyād el-Kūfī[913] imāmu'n-naḥiv ve'l-luġat zer[914] tārīḫinde rāh-ı Mekkede ʿāzim-i dārü'l-beḳā oldu. Kelāmına zīb ü fer vermekle Ferrā denildi, ʿamel-i ferv ile degil.

وَالْكِسَائِيُّ kesr ve meddle eḥad-i ḳurrāʾü's-sebʿa ve şeyḫu'l-Ferrāʾ olan Ebu'l-Ḥasan ʿAlī el-Kūfīdir. Ḥamza-i Zeyyātdan eşnāʾ-i taʿallümünde bir kisā ile mülteff olduġundan Kisāʾī dediler. Yüz seksen ṭoḳuz senesinde Ṭūs veyā Reyyde kisāʾ-i müsteʿār-ı ḥayātdan taʿarrī eyledi. Ve *ḳaddeme't-tilmīẕe li-istiḳlālihī fi'l-maḳāli*[915] yaʿnī bāb-ı ifʿālden taḫfīf ile *lā yükeẕẕibūneke* maʿnāsında Ferrā ve Kisāʾī ittifāḳ eylediler ki maʿnā. لَا يَقُولُونَ إِنَّكَ كَاذِبٌ *bi't-te'vīli's-sābiḳi ve hāẕā bināʾen ʿalā en ekẕebe ke-keẕẕebe li'n-nisbeti ke-mā ṣarraḥa bihī el-İmāmu ve'l-Ḳāḍī, ev ʿalā en ekẕebehū ey beyyene keẕibehū ke-mā fi'l-ḳāmūsi, ve ʿale'l-vecheyni enne maʿne't-taḫfīfī lā yecʿalūneke keẕẕāben bel yeḳūlūne inne mā ciʾte bihī bāṭılun.*[916] Ve bi'l-cümle menḳūlāt-ı ʿanhumāda ıżṭırāb ve iḫtilāf bedihīdir.

وَقِيلَ لَا يَحْتَجُّونَ عَلَى كَذِبِكَ وَلَا يُثْبِتُونَهُ *yaʿnī li-şübhetin faźlen ʿan ḥüccetin*[917] kiẕbiñ üzere istidlāl etmezler, demekdir denildi. Bu ʿibāret daḫı maʿnāda aḳvāl-i imāmeyne rāciʿdir. *Ve in iḫtelefe'l-mebnā.*[918]

وَمَنْ قَرَأَ بِالتَّشْدِيدِ bāḳī eʾimme-i ḳurrāʾ ḳırāʾatlerinde.

فَمَعْنَاهُ لَا يَنْسِبُونَكَ إِلَى الْكَذِبِ Ḳureyş seni kiẕbe nisbet etmezler, demekdir.

وَقِيلَ لَا يَعْتَقِدُونَ كَذِبَكَ ḫulāṣa-i maʿneyn ve zübde-i ḳırāʾateyn bu maʿnādır.

وَمِمَّا ذُكِرَ مِنْ خَصَائِصِهِ **yaʿnī** tezāyüd-i ḳadir ve rifʿat-i Seyyd-i Kāʾināta dālle olan ḫaṣīṣadandır.

---

[913] Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdillâh el-Absî el-Ferrâ', önde gelen bir Arap dili ve tefsir âlimi olarak 207/822 yılında vefat etmiş olup dil biliminde ve Kuran tefsirinde yaptığı katkılarla tanınmıştır.

[914] Kelimenin ebced değeri 207'dir.

[915] "Talebe görüşünde bağımsız bir fikir sundu."

[916] "Önceki te'vilde olduğu gibi, bu, 'ekẕebe'nin, nisbet bakımından 'keẕẕebe' anlamında olduğunu İmam ve Kâdî'nin belirttiği üzere ya da 'ekẕebehū', yani kimin yalan söylediğini açıkladığı anlamında olduğu gibi Kâmus'ta yer almaktadır. Her iki görüşe göre de hafifletme anlamı, seni yalancı yapmaz; bilakis onların söylediği, senin getirdiğin şeyin bâtıl olduğudur."

[917] "Yani, bir hüccetten ziyade bir şüpheye dayanmaktadır."

[918] "Her ne kadar ihtilaf gözükse de..."

وَبِرِّ اللهِ تَعَالَى بِهِ Ḥaḳḳ celle ve ʿalānıñ min beyni’l-aṣfiyā Ḫātemü’l-Enbiyāya ikrām ve iḥtirāmı ki.

أَنَّ اللهَ تَعَالَى خَاطَبَ جَمِيعَ الأَنْبِيَاءِ بِأَسْمَائِهِمْ Ḥaḳḳ Teʿālā Ḳurʾān-ı Kerīminde meẕkūrīn olan peyġamberān-ı ʿālī rütebi ʿalemleriyle teşrīf-i bi’l-ḫiṭāb eyleyip.

فَقَالَ: يَا آدَمُ *üskun ente.*

يَا نُوحُ *ihbiṭ bi-selām.*

يَا إِبْرَاهِيمُ *ḳad ṣaddaḳte’r-ruʾyā.*

يَا يَحْيَى *ḫuẕi’l-kitābe* emṣāli.

وَلَمْ يُخَاطَبْ هُوَ feṭḥ-i ṭā ile.

إِلَّا: يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ[919]، يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ[920]، يَا أَيُّهَا الْمُزَّمِّلُ[921]، يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ[922] **yaʿnī** Sulṭan-ı Aṣfiyā ʿaleyhi’ṣ-ṣalātu ve’t-teḥāyā muḫāṭab ḳılınmadı. İllā eşref esmāyla şāyān-ı ḫiṭāb buyurulduġu ʿinde’llāhi’l-eʿazz ʿulüvv-i menzilet-i ʿālī-menḳabete delāletdir. Zīrā seyyid bendegānından **[34a]** birini evṣāf-ı marżıyye ve aḫlāḳ-ı ʿaliyye ile daʿvet edip dīger bendesini evṣāf-ı celīleden ʿārī isim ve ʿilmi ile daʿvet etse ʿörf-i muḫāṭaba ve ādāb-ı muḥāvere üzere evveliñ ʿizzeti, āḫerden ekṣer olduġu müberhendir. *Müzemmil* mütezemmil ve müteġaṭṭā bi’ṣ-ṣevb ve ke-ẕā *el-müddeṣir* Ḥażret-i Sulṭān-ı Enbiyā ʿaleyhi’t-tehāyā ġār-ı Ḥirādan baʿde’l-muḥāvere ricʿat buyurup müşāhede etdigi ḥavārıḳ-i ḥālātdan Ḥadīcetü’l-Kübrāya زَمِّلُونِي زَمِّلُونِي[923] ve fī rivāyet دَثِّرُونِي[924] ile ḳabā ve liḥāf birle pūşide ḳılınıp bürünmelerine īmā eyledi. Bu maḳāmda tezemmül ve tedeṣṣür birle ḫiṭāb mülāṭafe ve teʾnīsdir. Zīrā ʿāyīn-i ʿArabdandır ki bir kimesne ile mülāṭafe ḳaṣd etseler anıñ bulunduġu ḥālinden müştaḳ bir isim ile tesmiye ve tavṣīf ederler. Meṣelen Ḥażret-i Ḥabīb-i Ḫudā ʿAliyyü’l-Murtażā kerreme’llāhu vechehū ḫāk üzere ḫāʾb-ālūd görüp “*Ḳum ebā turāb!*” deyü mülāṭafe buyurmaları gibi.

---

[919] Mâide 5/67: " Ey Peygamber!"
[920] Ahzâb 33/45: "Ey Peygamber!"
[921] Müzemmil 73/1: "Ey örtünüp bürünen (Peygamber)!"
[922] Müdessir 74/1 : "Ey örtünüp bürünen (Peygamber!)"
[923] Buhari, Bedü'l-vahy, 1, Tirmizi,Tefsîru'l-Kur'ân, 74.
[924] Buhari, Tefsir, (Müddessir) 1, Müslim, İman, 255.

EL-FAṢLÜ'R-RĀBİʿ

فِي قَسَمِهِ تَعَالَى بِعَظِيمِ قَدْرِهِ faṣl-ı çehārüm Ḥażret-i Mevlā ʿazze ve ʿalā Nebiyy-i Ẕī-şānı Ẕāt-ı ʿĀlī-şānına yād-ı ḳasem buyurduḳları āyātıñ tefsīr ve teʾvīli beyānındadır. Ve *ḳasem* fetḥateyn ile ḥalf maʿnāsına.

قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: لَعَمْرُكَ إِنَّهُمْ لَفِي سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ[925] اتَّفَقَ أَهْلُ التَّفْسِيرِ فِي هَذَا *le-ʿamruke* ḳavl-i cān-baḫşında müfessirīn yek-zebān ittifāḳdır ki.

أَنَّهُ قَسَمٌ مِنَ اللَّهِ تعالى بِمُدَّةِ حَيَاةِ مُحَمَّدٍ عَلَيْهِ الصلوة وَالسَّلَام ehl-i tefsīrden murād ekṣer ve cumhūrdur. Ve illā Beyżāvī tefsīrinde "*Ve ḳīle el-murādu bihī Lūṭ ʿaleyhi's-selām*" deyü ẕikr edip *le-ʿamruke* ḳasemine şāyān buyurulan Lūṭ ʿaleyhi's-selāmdır. Ve żamāʾir ḳavm-i Lūṭa rāciʿa olmasını beyān etmişler. Ve ke-ẕā el-İmāmü'l-Beġavī ʿaleyhi'r-raḥme daḫı bu ḳavil üzere iḫtişār etdiler. Ve murād Lūṭ ʿaleyhi's-selām olduġu ḥālde ḳāʾil-i ḫiṭāb melekdir. Zīrā İbn ʿAbbās ve ġayrıdan rivāyet olunan مَا حَلَفَ اللَّهُ تَعَالَى بِحَيَاةِ أَحَدٍ إِلَّا بِحَيَاةِ مُحَمَّدٍ[926] ḥadīṣ-i şerīfine münāfī olmaya. Ḳavl-i ekṣer-i müfessirīn üzere maʿnā-yı āyet-i şerīfe demek olur ki "Yā Muḥammed ḳasem ʿömrüñedir ki ʿömrüñ ḥaḳḳıçün küffār-ı Ḳureyş ʿadem-i temyīz *ḫataʾ mine'ṣ-ṣavāb*da sekerān-āsā ġamret u ġavāyetde müteredded ve müteḥayyirlerdir. Ve cümle-i ḳasemiyye *muʿteriża fī mā-beyne'l-ḳıṣṣati* olup żamīriñ ḳavm-i Ḥażrete ircāʿı taṣvīb-kerde-i füḥūldur.

وَيَعْمَهُونَ ṣīġa-i mużāriʿle ityānı emr-i māżīyi istiḥżār içündür. *Ve yüsemmā ḥikāyete'l-ḥāli'l-māżiyye ev li-teşbīhi'l-māżī bi'l-ḥāl ve istiʿmālü'l-müşebbeh bih fi'l-müşebbih.*[927]

وَأَصْلُهُ aṣl-ı istiʿmāl-i *le-ʿamuruke.*

بِضَمِّ الْعَيْنِ مِنَ الْعُمُرِ وَلَكِنَّ فُتِحَتْ لِكَثْرَةِ الاسْتِعْمَالِ aẕher olan ḍammeyn ile ʿömür demek idi ki *efṣaḥu'l-vāridi fi'l-Ḳurʾān*dır. ʿAlā mā-fi'l-*Ḳāmūṣ* ḍāmm u fetḥle lākin fetḥle istiʿmāl ḫiffet-i lafıẓ ve keṣret-i deverānından muḳteżıyyedir, ke-mā fi'l-Beyżāvī.

---

[925] Hicr 15/72: "(Melekler, Lût'a:) ömrüne andolsun ki onlar (şehvetten) gözleri dönmüş hâlde, sarhoşlukları içinde bocalayıp duruyorlar (Bu durumda asla seni dinlemezler)" dediler."

[926] "Allah Teâlâ, Muhammed'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) hayatı dışında kimsenin hayatı üzerine yemin etmemiştir." Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî., *Câmi'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân* (Mekke: Dâru't-Terbiye ve't-Turâs, t.y), 17/118.

[927] "Bu, geçmiş hâlin hikâyesi olarak adlandırılır ya da geçmişin hâle teşbih edilmesi ve müşebbeh bih'in müşebbeh'de kullanılmasına dayanır."

وَمَعْنَاهُ Ebu'l-Cevzāʾ, İbn ʿAbbāsdan raḍiyallāhu ʿanhümādan rivāyet buyurduġu vecih üzere maʿnā-yı *le-ʿamruke.*

وَبَقَائُكَ يَا مُحَمَّدُ *ve'l-ʿaṣri* ḳavl-i şerīfinde ʿaṣr-ı nübüvvetine ḳasem buyurulduġu üzere *le-ʿamruke* daḫı *ve müddetü beḳāʾike fi'd-dünyā* maʿnāsınadır. *Ve ḳīle devāmu ẕikrihī ebede'l-ābādi.*

وَقِيلَ وَعَيْشِكَ *ve ṭībi maʿīşetike fi'l-kevneyni* demegi müfīd olur, dediler. Li-ḳavlihi Teʿālā فَلَنُحْيِيَنَّهُ حَيٰوةً طَيِّبَةً.[928]

وَقِيلَ: وَحَيَاتِكَ ẓāhiren kütüb-i luġatden fehm olan muṭlaḳā ḥayātdır. Lākin baʿżı muḥaḳiḳīn ẕikri üzere murād tamām-ı ḥayātdır. *Fe'l-ʿumru lafẓun müşterekun. Ḳāle Mevlānā ʿAliyyu'l-Ḳārī "Ey bi'smine'l-muḥyī ve't-taḫṣīṣu li'ş-şerefi ve'l-kullu bi-maʿnā vāḥidin."*[929]

[34b] وَهَذِهِ نِهَايَةُ التَّعْظِيمِ وَغَايَةٌ فِي الْبِرِّ meʿānī-i meẕkūreniñ küllīsi kemāl-i tekrīm ve nihāyet-i teşrīfdir. Zīra ʿörf-i ʿArabda ḥayāta ḳasem kemāl-i ülfet ve muḥabbete dāll olup fevḳa'l-ḳasem bi'ẕ-ẕāt mertebet-i ʿāliyedir. *Ve ẕālike emrun ẕevḳiyyun yaḥtācu ilā cūdeti ṭabʿin fe-tedebber.*[930]

قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا Beyhaḳī *Delāʾilinde* ve Ebū Nuʿaym ve Ebū Yaʿlā rivāyetlerinde İbn ʿAmm-i Ḫayru'n-Nās buyurmuşdur ki.

مَا خَلَقَ اللَّهُ تَعَالَى وَمَا ذَرَأَ وَمَا بَرَأَ elfāẓ-ı müterādifeden teʾkīd içündür. Veyā *ḫalaḳa* taḳdīr maʿnāsına *ve ẕeraʾ* ẕürriyyete muḫtaṣṣa *ve bereʾe muḫtaṣṣun bi-ẕāti'r-rūḥ* olmaḳ mervīdir.

نَفْسًا *ey şaḥṣen ẕā nefsin.*

أَكْرَمَ عَلَيْهِ مِنْ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَا سَمِعْتُ اللَّهَ عز وجل أَقْسَمَ بِحَيَاةِ أَحَدٍ غَيْرَهُ **yaʿnī** Ledā Bārīʾü'n-nesem, Nebiyy-i Muḥteremden enfes ve ekrem nüfūs-ı menfūseden bir ẕātı Ṣāniʿ

---

[928] Nahl 16/97: "Erkek veya kadın, kim mü'min olarak iyi iş işlerse, **elbette ona hoş bir hayat yaşatacağız** ve onların mükâfatlarını yapmakta olduklarının en güzeli ile vereceğiz."

[929] "'Ömür' kelimesi çok anlamlı bir ifadedir. Mevlânâ Ali el-Kârî şöyle demiştir: 'Yani onun (Allah'ın) hayat verici ismi ile şereflendirilmiştir ve hepsi tek bir anlamdadır.'" Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâʾ*, 1/81.

[930] "Bu, zevk ve incelik gerektiren bir meseledir; sağlıklı bir yaratılışa ihtiyaç duyar. Öyleyse tefekkür et."

niçün ʿademden īcād etmedi ve Muṣtafā ʿaleyhi'ş-selāmıñ ġayrı efrād-ı āferīdeden bir ferdiñ ḥayātına ḳasem yād buyurduġu maʿlūmum degildir, dedi. *Ve mā semiʿtu* ḳavl-i laṭīfi ʿibāret-i ūlāya delīl-günedir.

قَالَ أَبُو الْجَوْزَاءِ cīm ve zāy-ı meftūḥateyn beynehümāda vāv-ı sākine ve elif ve hemze ile Evs bin Abdillāh er-Rabaʿī el-Baṣrīdir ki Cenāb-ı Sıddīḳa raḍiyallāhu ʿanhümā ve ġayrıdan rāvīdir. Ammā ḥāʾ-i mühmele ve rā ile Ebu'l-Ḥavrā rāvīʾ-i ḥadīṯ-i Ḳunūt olan ẕātdır.

مَا أَقْسَمَ اللَّهُ تَعَالَى بِحَيَاةِ أَحَدٍ غَيْرَ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِأَنَّهُ أَكْرَمُ الْبَرِيَّةِ عِنْدَهُ kesr-i rā ve teşdīd-i yā ile bi-maʿnā *el-ḫalīḳatün* ve faʿīle mefʿūle maʿnāsınadır. Ṣıfatdan ḫurūc ve esmāʾ-i maḥża istiʿmāliyle müstaʿmele olmaġın teʾnīṯ ḳılındı. **Yaʿnī** Bārī Teʿālā bir ferdiñ ḥayātına yād-ı ḳasem buyurmadı ancaḳ Muḥammed ʿaleyhi's-selāmıñ ḥayātına ḳasem eyledi. Zīrā Cenāb-ı Aḥmed-i Muḫtār ekremü'l-ḫalīḳa ve ḫayrü'l-beriyyedir, dedi.

وَقَالَ تَعَالَى (يس وَالْقُرْآنِ الْحَكِيمِ) *Ve'l-Ḳurʾan* muḳsem bih ḳılındıġı ṣūretde *yāṣīn* üzere maʿṭūfdur. Ve illā *vāv* ḳasemdir. Ḥikmetiñ Ḳurʾāna isnādı Furḳān-ı Kerīmiñ ṣāḥib-i ḥikmet ve ḥikmetle nāṭıḳ olduġundandır.

الآيَاتُ إِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ, عَلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ[931] āyet-i ūlādan ġayra taʿarruż ġaraż-ı faṣıldan olmayıp taʿẓīm-i āḫeri ifāde eder ve tetmīmen vāḳiʿdir.

اخْتَلَفَ الْمُفَسِّرُونَ فِي مَعْنَى (يس) عَلَى أَقْوَالٍ maʿnā-yı lafẓ-ı yāsīnde ʿulemāʾ-i müteaḫḫirīn niçe aḳvāl üzere iḫtilāf eylediler. Ammā cumhūr-ı selef *ve cemʿun mine'l-ḫalef* evāʾil-i süver-i Furḳāniyyede olan ḥurūf-ı muḳattaʿa şānında ḳāl ü ḳīl etmeyip *mimmā isteʾşerahu'llāhu bihī ʿilmen Allāhu aʿlemu bi-murādihī bi-ẕālike*[932] ḳavliyle iktifā buyurmuşlar.

فَحَكَى أَبُو مُحَمَّدٍ مَكِّيٌّ *merra ẕikruhū ḳuddise sırruhū.*

أَنَّهُ رُوِيَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ لِي عِنْدَ رَبِّي عَشْرَةُ أَسْمَاءٍ Mekkī ʿaleyhi'r-raḥme buyurur ki Mefḫar-ı Mevcūdāt ʿaleyhi aṣfe't-taḥiyyāt Ḥażretlerinden rivāyet olundu.

[931] Yâsîn 36/3-4: "Sen elbette dosdoğru bir yol üzere (peygamber) gönderilenlerdensin."
[932] "Bu, Allah'ın ilminde saklı olanlardandır, bununla Allah'ın muradını en iyi o bilir."

Saʿādetle buyurmuşlar, ʿinde'llāhi Teʿālā benim içün esmāʾ-i esnādan ʿaşera kāmile-i mevcūdedir. Ḥaṣr-ı ʿaşera ber-ziyāde olmaġı münāfī degildir. Zīrā ʿulemā-yı aʿlāmdan esmāʾ ve aʿlām Ḥażreti derece-i ḫamse miʾeye resīde ḳıldıḳları *müstaġnin ʿani'ş-şuhret*dir. Ve keşret-i esmāʾ ʿaẓamet-i müsemmāyı müstelzimdir.

ذَكَرَ أن مِنْهَا Ebū Muḥammed Mekkī ẕikr etdi ki taḥḳīḳan esmāʾ-i ʿaşeredendir.

طَه وَيس اسْمَانِ لَهُ *ṭā-hā ve yā-sīn* ol Ḥażretiñ iki nām-ı nāmīleridir. Ḫaber-i meẕkūr ber-ḳavl-i Ḳāḍī Ebī Bekr İbn ʿArabī żaʿfa maḥmūl olmaġla peyveste-i ṣıḥḥat degildir, demişlerdir.

وَحَكَى أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ السُّلَمِيُّ عَنْ جَعْفَرٍ الصَّادِقِ أَنَّهُ أَرَادَ **[35a]** İmām Sülemī Cāʿfer-i Ṣādıḳ ʿaleyhi rıḍıye'l-Ḫālık Cenābından ḥikāye buyurdu ki "Mevlā-yı Muʿīn ḫiṭāb-ı Yāsīn ile murād eyledi."

يَا سَيِّدُ bi-ṭarīḳi'r-remz.

مُخَاطَبَةً لِنَبِيِّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ Ḥabībine müṭāyebe ve mülāṭafe cihetinden, ḥarf-i *yā* nidā içün ve *sīn, seyyid* lafẓına işāretdir ki iktifāʾen bi-fāʾi'l-kelime bāḳīsi üzere delālet-i meẕheb-i ʿArabdır. *Ve ḳad vuride fi'l-ḥadīṯi kefā fi's-seyfi ey şāhiden.*[933]

وعَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ (يس) يَا إِنْسَانُ İbn Ebī Ḥātem rivāyeti üzere ʿAbdullāh İbn-i ʿAmm-ı Seyyidü'n-Nāsdan mervīdir. Maʿnā-yı *yā-sīn* ʿumūm efrād-ı inse isim olduġundan yā insān lafẓı işāretiyle.

أَرَادَ مُحَمَّدًا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ Ẕāt-ı Kerīm-i Muḥammedī ki maḳṣūd-i fi'l-ḫalḳi'l-evvel ve ferd-i ecmel ve ekmel olduġundan Muḥammed ʿaleyhi's-selāmı murād eyledi, dedi.

وَقَالَ İbn Cerīr ve Muḥyi's-Sünnet rivāyetlerinden naḳl-i sābıḳ-āsā İbn ʿAbbās Ḥażretleri buyurdu.

هُوَ *yā-ṣīn.*

قَسَمٌ ḥarf-i ḳasem ḥaẕfıyla ve li-ẕā *ve'l-Ḳurʾāni'l-Ḥakīm*de vāv ʿāṭıfedir.

[933] "Hadiste 'Kılıç yeterlidir.' ifadesi, yani (bir) şahit olarak yeterlidir, diye gelmiştir."

وَهُوَ اسْمٌ مِنْ أَسْمَاءِ اللَّهِ تَعَالَى taṣrīḥen veyā telvīḥen yaʿnī İbn Ebī Ṭalḥa rivāyeti üzere *yā-sīn* nām-ı Ḫudādandır. Ve esmāʾ-i esnāʾ-i nebeviyye olmaġı münāfī degildir. Zīrā *esmā, biʾmaʿne'l-evṣāfi lā bi-maʿne'l-aʿlām*dır. Ve li-ẕā baʿżı ṣıfāt-ı Bāri ʿazze ismuhū Ḥażret-i Peyġamber-i ʿĀlī-Cenāba ıṭlāḳ olunur, Raʾūf ve Raḥīm-āsā. *Maʿa'l-farḳi beyne evṣāfihī Teʿālā ve vaṣfihī ʿaleyhi's-selām.*

وَقَالَ الزَّجَّاجُ Ebū İsḥaḳ İbrāhīm en-Naḥvī pīşe-i şīşegerīye nisbetdir. Üç yüz onda Baġdād-ı behişt-ābādda sūy-ı dārü's-selām-ı Cināna revān oldu.

قِيلَ مَعْنَاهُ يَا مُحَمَّدُ maʿnā-yı Yā-sīn bi-ṭarīḳi'l-īmāʾ *Yā Muḥammed* demekdir, denildi.

وَقِيلَ يَا رَجُلُ daḫı zebān-ı Ḥabeşiyyede insāna yā-sīn tesmiye etmeleri rivāyet-kerde-i Ḥasan ve Saʿīd bin Cübeyrdir.

وَقِيلَ يَا إِنْسَانُ *bi-luġati Ṭayy ke-mā revāhu'l-Keşşāfu.*

وَعَنِ ابْنِ الْحَنَفِيَّةِ Muḥāmmed bin ʿAlī bin Ebī Ṭālib raḍiyallāhu ʿanhümādır. Künyeti Ebū ʿAbdillāh ve Ḥanefiyye māder-i mihribānı Ḥavleye nisbetdir. *Min sebyi benī Ḥanefiyyeti* mādere nisbeti sibṭayn-ı mükerremeyn ḥażerātından temyīz içün olmaḳ gerekdir. Kibār-ı tābiʿīnden olup ʿaḳd-ı şemānīnde[934] Medīne-i Münevverede ʿāzim-i şehristān-ı beḳā oldular.

يس يَا مُحَمَّدُ eḥad-i teʾvīlāt-ı sābıḳa birle Beyhaḳī *Delāʾil*inde rivāyet buyurmuşlar.

وَعَنْ كَعْبٍ yaʿnī Kaʿbü'l-Aḥbārdan mervī ḫaber-i ṣıḥḥat-eşerdir.

يس قَسَمٌ أَقْسَمَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ بِهِ قَبْلَ أَنْ يَخْلُقَ السَّمَاءَ وَالأَرْضَ بِأَلْفَيْ عَامٍ **yaʿnī** Perverdigār-ı Cihān-Āferīn āsumān ü zemīni īcāddan dü hezār sāl evvel anıñla yād-ı ḳasem buyurdu. Ẓāhiren bīrūn-ı ḥīṭa-i şümār-ı keşret murād olunup *uḳsimu bike Yā Muḥammed inneke le-mine'l-mürselīn* demek ola.

ثُمَّ قَالَ تَعَالَى Īzed-i Müteʿāl *cellet ʿani'ş-şebīhi ve'l-miṯāl izhāren baʿde ẕikrihī ızmāren* buyurur.

[934] Akd kelimesi burada küsürat anlamında kullanılmıştır. Akd-i semanîn hicrî seksenlere (Örneğin 81 ve ya 89.) işaret etmektedir. Bu bilgi için Zafer Onur'a teşekkür ederiz.

(وَالْقُرْآنِ الْحَكِيمِ، إِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ[935] ibdāʿ-ı Rūḥ-ı Şerīf-i Muḥammedī ve ibdāʾ-ı Nūr-ı Laṭīf-i Aḥmedīde ḳable ḫalḳi'l-kāʾināt iki biñ sene muḳaddem Muḥammed ile ḳasem buyurup baʿde-zā Kitāb-ı Ḳadīminde Rasūl-i Kerīmine ḳasemine muṭābıḳ yemīn-i muvāfıḳ īrād eder .

فَإِنْ قُدِّرَ baʿżı nüsḫada bedel-i dāl, rā ile *ḳurrira* vārid olmuşdur.

أَنَّهُ مِنْ أَسْمَائِهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَصَحَّ فِيهِ أَنَّهُ قَسَمٌ كَانَ فِيهِ مِنَ التَّعْظِيمِ مَا تَقَدَّمَ yaʿnī *yā-sīn* ism-i sāmī-i Nebiyy-i Tehāmīden farż olunup anıñla yād-ı ḳasem ṣıḥḥat-yāb olduysa māsivāʾu'l-ḥażret bir ferdiñ ḥayātına ḳasem buyurulmadıġı gibi yine taʿẓīm-i Ḥażretden ḫāli olmayıp cümle-i **[35b]** tekrīm ve temcīdine dāldir. *Vallāhu aʿlemu bi-ḥaḳīḳati'l-ḥāl.*[936]

وَيُؤَكِّدُ فِيهِ الْقَسَمَ عَطْفُ الْقَسَمِ الآخَرِ *bi'l-feṭḥi ve cuvvize'l-kesru ve huve'l-meẕkūru'l-muṣarrahū.*

عَلَيْهِ daḫı *ḳuddira* rumūzdan müstefād olunan ḳasemiñ ḳasem-i dīgere ʿaṭfı ẕālike't-taʿẓīm üzere işʿār ve teʾkīd eder.

وَإِنْ كَانَ بِمَعْنَى النِّدَاءِ mecmūʿ-ı maʿnā-yı yā-sīn ile esmā murād olunmayıp hāẕā maʿnāsına olursa da.

فَقَدْ جَاءَ قَسَمٌ آخَرُ فِيهِ بَعْدَهُ baʿde'n-nidāʾ yine ḳasem-i āḫer yād-kerde-i Ḫudādır.

بِتَحْقِيقِ رِسَالَتِهِ إِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ[937] ḳavl-i şerīfiyle.

وَالشَّهَادَةِ بِهِدَايَتِهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ *ey ḥayṣu ḳāle ʿalā ṣırāti'l-müstaḳīm.*

أَقْسَمَ اللهُ تَعَالَى بِاسْمِهِ **yaʿnī** ḳavl-i evvele bināʾen ism-i şerīf-i Muḥammedī ile ḳasem eyledi.

وَكِتَابِهِ cerle *ismihī* üzere maʿṭūfdur. *Ve'l-Ḳurʾānü'l-Ḥakīm* celīlesinde vāv, ḳasem-i ṯāniyye olduġu ḥālde daḫı kitāb-ı kerīmine ḳasem buyurdu ki.

إِنَّهُ لَمِنَ الْمُرْسِلِينَ بِوَحْيِهِ إِلَى عِبَادِهِ وَعَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ مِنْ إِيمَانِهِ أَيْ طَرِيقٍ لَا اعْوِجَاجَ فِيهِ ولا عُدُولَ عَنِ الْحَقِّ imdi *bismihī* ve *kitābihī* żamīrānı Ḥażret-i Peyġambere rāciʿāndır. *Lā li'llāhi limā fīhi min muḫālefeti'ẓ-ẓāhiri ve intişāri'ż-żamāʾiri, ve ʿale'n-nidāʾi lā yunāfī mā merra min ennehū*

---

[935] Yâsîn Sûresi 36/2-4: " **(Ey Muhammed!) Hikmet dolu Kur'an'a andolsun ki**, sen elbette dosdoğru bir yol üzere (peygamber) **gönderilenlerdensin**."

[936] "İşin aslını Allah bilir."

[937] Yâsîn Sûresi 36/2-4: " (Ey Muhammed!) Hikmet dolu Kur'an'a andolsun ki, sen elbette dosdoğru bir yol üzere (peygamber) **gönderilenlerdensin**."

lem yunādihī bi'smihī kemā merra, kezā ḥaḳḳaḳahu'ş-Şihābu'l-Ḫafācī. Hemze-i *innehū* kesra iledir. Ḳavil ve ḥikāye taḳdīri içün ki maʿnā *Ey ḳāʾilen innehū* demekdir. *Min īmānihī beyānun li'ṭ-ṭarīḳi* ve murād tevḥiddir. Veyā taʿlīliyye *ve ʿalā ṭarīḳ* lafẓında ziyādegī-i vāv ḫaber-i s̱ānī olduġuna işāretdir. *Lā muteʿallikun bi'l-murselīn* ve *ey* fetḥ-i hemze ve sükūn-ı yāʾ-i muḫaffefe ile *ṭarīḳi* müfessiredir. Ammā teşdīd-i yāʾ ile eyyü gerçi muḫālifun li'r-rivāyedir. Lākin ve *in cāze* ʿadem-i *iʿvicācı* tefsīr olur.

Ve'l-ḥāṣıl Muḥammed Muṣṭafā ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem bendegān-ı Ḫudāya vaḥiy ile daḫı aʿmāl-i erkān ve īmān ve īḳāndan ṣırāṭ-ı müstaḳīm üzere mürselīndendir. Öyle ṣırāṭ-ı müstaḳīm ki *ṭarafeyyi't-tefrīṭi* ve'l-ifrāṭa ġayr-ı māʾil vech-i ṣıdḳla ḥükm-i s̱ābitden ʿudūl etmeyen şāh-rāh-ı metīndir.

قَالَ النَّقَّاشُ *Ebū Bekr Muḥammed bin el-Ḥasen el-Mūṣili el-Baġdādī el-muḳriʾu'l-mufessiru, ve ḳīle innehū kāne yekzibu fi'l-ḥadīs̱* Naḳşibend rivāyeti zīb-i ṣıḥḥatden ʿārī ve sāde idi. Lākin ʿalā żaʿfin şeyḫu'l-ḳurrāʾ-i ʿaṣr olup tārīḫ bāliġ-i ʿaded-i ḥurūf-ı Ḳurʾān[938] olduḳda ʿömrü resīde-i ḫitām olmuşdur.

لَمْ يُقْسِمِ اللَّهُ تَعَالَى لأَحَدٍ مِنَ أَنْبِيَائِهِ بِالرِّسَالَةِ فِي كِتَابِهِ إِلَّا لَهُ *ey bi-sebebi'r-risāleti ev lem yuḳsim ʿalā risāleti eḥadin ġayrihī ke-mā fī hāzihi'l-āyet* gerçi إِنَّكَ لَمِنَ المرسلين[939] ḥükm-i celīlinde sāʾir mürselīnin daḫı risāletine iṣbāt muṣarraḥdır. *Lākin bi-ḫuṣūṣihī ve lā maḳṣūden li-z̄āti eḥadin bi'l-ġaraż* degildir. **Yaʿnī** Rabb-i Kerīm Kelām-ı Ḳadīminde peyġamberāndan biriniñ maḫṣūṣ-ı risāletiyle yād-ı ḳasem buyurmadı. Ancaḳ Cenāb-ı Sulṭan-ı Rusül ṣallallāhu ʿaleyhi ve selleme maḳṣūden bi-z̄ātihī risālet içün ḳasem eyledi.

وفِيهِ lafẓ-ı *yā-sīn*de veyā taḫṣīṣ-i mezkūrda.

مِنْ تَعْظِيمِهِ وَتَمْجِيدِهِ *tef'īlun mine'l-mecdi ve huve'l-ʿizzu ve'ş-şeref.*

عَلَى تَأْوِيلِ مَنْ قَالَ إِنَّهُ يَا سَيِّدُ مَا فِيهِ *ḳāle'l-Ḳarāfī raḥimehu'llāh, el-muʾevvelu hüve'l-kelāmu'l-lezī fīhi'l-iḥtimālu'l-ḥafiyyu meʿa'z̤-ẓāhiri ke'l-ḥaḳīḳati ve'l-mecāzi ve'l-ʿumūmi ve'l-ḫuṣūṣi. Seyyid* faʿīl vezninde kesr-i ʿayınla mine's-sūd *ve teḳaddeme'l-kelāmu fīhi.* Ve lafẓ-ı *mā-fīhi*de īcāz ve mübālaġa bedīdārdır. Yaʿnī *yā-sīn* "Yā Seyyid" maʿnāsına diyenlerin

[938] Kelimenin ebced değeri 351'dir.

[939] Yâsîn Sûresi 36/2-4: " (Ey Muhammed!) Hikmet dolu Kur'an'a andolsun ki, sen elbette dosdoğru bir yol üzere (peygamber) **gönderilenlerdensin**."

teʾvīli üzere ol Ḥażretin taʿẓīm ve teşrīfi beyānında niṭāḳ-ı teklīm-i ʿāciz olduġu emr-i ʿaẓīm birle kemāl-i ʿizz ü tefḫīm mevcūddur, demek olur. Muṣannif ḳuddise sırruhū siyādete münāsib ḥadīṯ-i laṭīfle bu kelāmı taʿḳīb buyurup dedi.

وَقَالَ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

[36a] (أَنَا سَيِّدُ وَلَدِ آدَمَ وَلَا فَخْرَ[940]) rivāyet-kerde-i Müslim ve Tirmiẕī üzere أَنَا سَيِّدُ وَلَدِ آدَمَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ[941] lafẓıyla vürūd ve *Cāmiʿi'ṣ-Ṣaġīr*de أَنَا سَيِّدُ وَلَدِ آدَمَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَأَوَّلُ مَنْ يَنْشَقُّ عَنْهُ الْقَبْرُ أَوَّلُ شَافِعٍ وَأَوَّلُ مُشَفَّعٍ ʿibāretiyle Ebū Hureyre raḍiyallāhu ʿanh ṭarīḳinden İmām Müslim ve Ebū Dāvud burḳaʿ-küşā-yı ʿarūs-ı rivāyet olurlar. Ammā ṭarīḳ-i Ebī Saʿīd raḍiya'llāhu ʿanhü Rabbü'l-Mecīd ve İmām Aḥmed ve Tirmiẕī ve İbn Māce gelūne-i nihād olduḳları ser-tāc-ı rivāyet:

أَنَا سَيِّدُ وَلَدِ آدَمَ يَوْمَ القِيَامَةِ وَلَا فَخْرَ، وَبِيَدِي لِوَاءُ الحَمْدِ وَلَا فَخْرَ، وَمَا مِنْ نَبِيٍّ يَوْمَئِذٍ آدَمَ فَمَنْ سِوَاهُ إِلَّا تَحْتَ لِوَائِي، وَأَنَا أَوَّلُ مَنْ يَنْشَقُّ عَنْهُ الأَرْضُ وَلَا فَخْرَ وَ أَنَا أَوَّلُ شَافِعٍ وَأَوَّلُ مُشَفَّعٍ وَلَا فَخْرَ[942] ḥadīṯ-i şerīfidir.

İmdi *ziyādetü'ṣ-ṣiḳati maḳbūletun* ḳāʿidesi cāriye olur. Teḥaddüṯ-i bi-niʿami'llāh ḳaṣd olunduġu ḥālde kişi nefsini medḥiñ cevāzına delālet ẓāhirdir. Maʿnā-yı ḥadīṯ-i evvel, şerīfterīn-i cemīʿ-i evlād-ı Ādemim. İftiḫāru'l-maḳāmı gūyā-yı faḫr olamam. Belki teḥaddüṯen bi-niʿmeti'llāh siyādetim beyān ederim, demekdir.

Luġatde seyyid, fāyiḳ-i ḳavme fi'l-ḫayr olan şerīfdir. Muṣannif ʿaleyhi'r-raḥmeniñ ḥadīṯ-i meẕkūru īrāddan murādı āyet-i celīleniñ yā seyyid maʿnāsına olan ḳavlini muʿāżıd olmaḳdır.

وَقَالَ جَلَّ جَلَالُهُ *ve ʿazze şānuhū ve ʿaẓume sulṭānuhū.*

(لا أُقْسِمُ بِهَذَا الْبَلَدِ وَأَنْتَ حِلٌّ بِهَذَا الْبَلَدِ[943]) duḫūl-i bāʾ bi-hāẕe't-teʾkīd olduġu kelām-ı ʿArabda sāʾiġ ve ʿinde ʿulemāʾi'l-edeb şāyiʿdir. Ve *iẓhārun fī maḳāmi'l-iżmār li-ḥikmeti istiʿẓām*dır.

---

[940] Musannef-i İbn Ebi Şeybe, Fadâil, 15: "Adem oğlunun efendisi benim fakat bunu övünmek için söylemiyorum."

[941] "Ben, kıyamet günü Âdemoğlunun efendisiyim."

[942] Tirmizi,Tefsîru'l-Kur'ân, 17; İbn Hanbel, I, 282: "Ben, kıyamet günü Âdemoğlunun efendisiyim, bundan övünç duymam. Hamd sancağı elimde olacak, bundan övünç duymam. O gün Âdem dâhil tüm peygamberler sancağımın altında olacak. Topraktan ilk çıkan ben olacağım, bundan övünç duymam. İlk şefaat edecek ve şefaati ilk kabul edilecek kişi de benim, bundan övünç duymam."

[943] Beled Sûresi 90/1-4: "**Sen bu beldedeyken bu beldeye** (Mekke'ye), babaya ve ondan meydana gelen çocuğa **yemin ederim ki**, biz insanı bir sıkıntı ve zorluk içinde (olacak ve bunlara göğüs gerecek şekilde) yarattık."

Ḥaḳḳ subḥānehū ve teʿālā belde-i Ḥarāma ḳasem ve Rasūl-i ʿĀlī-maḳāmıñ anda ḥulūlüyle ḳayıd buyurmaları ol Ḥażretiñ mezīd faẕlını iẓhār ve şeref-i mekān şeref-i mekīnle olmaġı işʿār buyurur. Hāẕe'l-maʿnā *bi-iʿtibāri mefhūmihī* ātīde *mā ʿabbera ʿanhu'l-muṣannifi* ifāde eder.

قِيلَ لَا أُقْسِمُ بِهِ إِذَا لَمْ تَكُنْ فِيهِ بَعْدَ خُرُوجِكَ مِنْهُ حَكَاهُ مَكِّيٌّ *lā* nefy-i cins içün ve *baʿde ḫurūcike* ʿadem-i ḳasem-i ḫurūc içün olmaġı müşʿir olur. Eger *lā uḳsimu bihī iẕā ḫaracte* ile taʿbīr olunsa mūcez olurdu. **Yaʿnī** beled-i ḥarāmdan ḫurūcundan ṣoñraki anda mevcūd olmayasıñ belde-i Ḥarāma yād-ı ḳasem etmem, demekdir denildi.

وَقِيلَ لَا زَائِدَةٌ ʿadem-i ziyādegī-i lā taḳdīriyle bile maʿnā müstaḳīmdir.

أَيْ أُقْسِمُ بِهِ وَأَنْتَ بِهِ يَا مُحَمَّدُ حَلَالٌ أَوْ حِلٌّ لَكَ مَا فَعَلْتَ فِيهِ عَلَى التَّفْسِيرَيْنِ maʿnā-yı *ḥıll* yā ḥulūl*den* veyā ḥelālden olduġu üzere *ve* illā *lā* zā'ide ve nāfiyye olmasını tefsīr murād degildir. ʿĀmmü'l-feth ol Ḥażrete ḥelāl ḳılınan emre vaʿd-i Ḫudādır ki *sāʿaten min nehār* murād eyledigi şeyʾiñ ḥelāl ḳılınması ile veyā beled-i ḥarāma bi-ġayr-ı iḥrām duḫūl buyurmalarından.

وَالْمُرَادُ بِالْبَلَدِ عِنْدَ هَؤُلَاءِ مَكَّةَ ʿinde'l-müfessirīn *beled*den murād Mekke-i Müşerrefe şerrefeha'llāhu Teʿālādır. Ḳā'il cemm-i ġafīr olduġuna işʿār buyurur.

وَقَالَ الْوَاسِطِيُّ hem-ṣoḥbet-i Cüneyd olan Ebū Bekir İbn Mūsā ḳuddise sırruhümā baʿde ṣelāṣe miʾe ḫānḳāh-ı ʿilliyyīne teveccüh buyurdular.

أي نَحْلِفُ لَكَ بِهَذَا الْبَلَدِ الَّذِي شَرَّفْتَهُ بِمَكَانِكَ فِيهِ حَيًّا وَبِبَرَكَتِكَ مَيِّتًا يَعْنِي الْمَدِينَةَ Vāsıṭī ḳuddise sırruhū وَأَنْتَ حِلٌّ بِهَذَا البلد[944] tefsīrinde muḳīmün bi'l-Medīne teʾvīlini işāret buyurur. Yaʿnī seninçün şol belede yād-ı ḳasem ederim ki ʿālem-i ḥayātıñda anda iḳāmetiñle anı şeref-yāfte ve ḥāl-i rıḥletiñde bereket-i vücūd-ı pür-cūduñla anı müşerref eylediñ, deyü dārü'l-hücre-i ṭayyibeyi murād eder, dedi.

وَالْأَوَّلُ أَصَحُّ icmāʿ-ı müfessirīn üzere murād Mekke-i Mükerreme olduġu ṣaḥīḥterīn aḳvāldir.

[944] Beled Sûresi 90/1-4: "**Sen bu beldedeyken bu beldeye** (Mekke'ye), babaya ve ondan meydana gelen çocuğa **yemin ederim ki**, biz insanı bir sıkıntı ve zorluk içinde (olacak ve bunlara göğüs gerecek şekilde) yarattık."

لأَنَّ السُّورَةَ مَكِّيَّةٌ Zīrā sūre-i şerīfe beledü'llāhi'l-emīnde nüzūlü **[36b]** ittifāḳıdır. Ammā Vāsıṭī ḳuddise sırruhū teʾvīl-i meẕkūr ile Mekke-i Muʿaẓẓamayı murād etmek daḫı muḥtemeldir. Zīrā anda ḥayyen iḳāmetleriyle teşrīf ve memāten berekātınıñ vüṣūlü ile tebrīk Mekke-i Müşerrefeye ṣādıḳ olduġu ḥālde *ve'l-evvelü eṣaḥḥu* ḳavliyle muṣannif ʿaleyhi'r-raḥme güyā olmaġa ġayr-ı muḥtāc olduġun Mevlānā ʿAliyyü'l-Ḳārī baḥs u taḥḳīḳ buyurmuşlardır.[945] *Ve li'llāhi derruhū mā edaḳḳa fikruhū.*[946]

وَمَا بَعْدَهُ يُصَحِّحُهُ قَوْلُهُ تَعَالَى (حِلٌّ بِهَذَا الْبَلَدِ) yaʿnī *lā uḳsimu bi-hāẕe'l-beled* mā-baʿdi olan *ente ḥıllun bi-hāẕe'l-beled* ḳavl-i şerīfini teʾyīd ve īẕāh eder, demekdir. Ammā vech-i taṣḥīḥ ve beyān-ı tavżīḥ ġayr-ı ẓāhir olduġu bāhirdir. *Li-enne ḥulūlehū fi'l-Medīneti aẓharu li-şumūlihī ḥayyen ve meyyiten.*[947]

وَنَحْوُهُ قَوْلُ ابْنِ عَطَاءٍ yaʿnī Mekke-i Mükerremeye ol Ḥażret sebebiyle ḳasemden taḳaddüm eden maʿnā naẓīridir, İbn ʿAṭā ḳavli.

(وَهَذَا الْبَلَدِ الأَمِينِ) فِي تَفْسِيرِ قوله تعالى *ey el-āminu ev el-meʾmūnu yeʾmenu fīhi men deḫalehū.*[948]

قَالَ ابْنِ عَطَاءٍ أَمَّنَهَا اللَّهُ تَعَالَى hemze-i memdūde veyā kaṣr ve teşdīd ile.

بِمَقَامِهِ فِيهَا وَكَوْنِهِ بِهَا **yaʿnī** Mekkeyi mesken ve Meʾvā buyurmaġla ẕāt-ı emn ü emān ḳıldı.

فَإِنَّ كَوْنُهُ أَمَانٌ حَيْثُ كَانَ بها pes vücūd ve kerem-i vücūdu *ḫayṣu mā kāne* Mekkede olmaḳ ḥasebiyle emānīdır.

ثُمَّ قَالَ ʿazze ve celle.

(وَوَالِدٍ وَمَا وَلَدَ) مَنْ قَالَ أَرَادَ آدَمَ فَهُوَ عَامٌّ **Yaʿnī** Ḥaḳḳ Sübḥānehū *vālid* ḳavl-i celīli ile Ebu'l-Beşer ṣafiyyü'llāhı murād buyurduysa *ve mā velede* cemīʿ-i evlād-ı Ādeme şāmil olup ve ḫulāṣa-i efrād-ı evlād ve sülāle-i ʿibād u ʿubād Seyyidü'l-Enbiyā ve Senedü'l-Aṣfiyā Muḥammed Muṣṭafā ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem murād olunmaḳ müstebʿad degildir.

---

[945] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/86.

[946] "Allah ondan razı olsun, ne kadar da derin bir fikre sahipmiş!"

[947] "Medine'de bulunmasının, onun hem hayatta hem de vefatından sonra orayı kapsadığı düşünüldüğünde daha belirgin olduğu görülmektedir." Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/86.

[948] "Yani, orası güvenli veya emniyette olunan bir yerdir; kim oraya girerse güven bulur." Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/86

وَمَنْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ وَمَا وَلَدَ *evcehu ʿibāratin ʿalā ḳıyāsi mā sebaḳ huve İbrāhīm*[949] demek idi. **Yaʿnī** *vālid* ve *veled* ile Canāb-ı Ḫalīlu'llāh ve evlād-ı ṣulbīleri İsmāʿīl ve İsḥaḳ ve esbāṭ-ı enbiyāʾ-yı Benī İsrāʾīl ʿaleyhimü's-selāmdır, diyenlerin ḳavline göre.

فَهِيَ āyet-i meẕkūre.

إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى إِشَارَةٌ إِلَى مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ *yaʿnī sıbṭu'l-aʿẓam ve ḥafīdu'l-efḫam seyyidu'l-ʿArabi ve'l-ʿAcem* nesl-i İsmāʿīl-i cemīl bānīʾ-i beytü'l-celīl maʿa vālidi'l-ḫalīl olup belki İbrāhīm ve evlād-ı kerīminden maḳṣūd-ı bi'ẕ-ẕāt Zübde-i Kāʾināt ve Ḫulāṣa-i Mevcūdāt olduġu bāhirdir. Ve muṣannifiñ meşiyyete teʿalluḳu teberrükdür. Ḳavl-i laṭīf taḥḳīḳ-kerde-i keşīrīn olduġuna delīl *vālid*den ferd-i ekmel murād olunduḳda *veled*den daḫı irāde-i ekmel ẓāhir olur. *Ve naḳalehū İbnü'l-Cevziyyi ʿan Ebī ʿİmrān el-Cūnī ennehū ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem hüve'l-murādu bi'l-vālidi ve naṣarahū el-Ḳurtubiyyu li-ḳavlihī ʿaleyhi's-selām innemā ene lekum.*[950] Muḫtār-ı Zemaḫşerī olan maʿnā *vālid*den murād Ḥażret-i Server-i ʿĀlem olduġu إِنَّمَا أَنَا لَكُمْ بِمَنْزِلَةِ الْوَالِدِ[951] ḥadīṯ-i şerīfiyle müṯbetdir. *Ve mā velede* ile murād ümmetdir demişler.

فَتَتَضَمَّنُ السُّورَةُ sūre-i mesṭūre beled-i şāmiledir.

الْقَسَمَ بِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي مَوْضِعَيْنِ *bi-ḥasebi'l-muteʿāṭifeyn.* **Yaʿnī** ol Dürr-i Girān-māye-i Risālet veled-i ḫayru'l-beriyye İbrāhīm ʿaleyhi't-taḥiyye olmaḳ ḥasebiyle *ve bi-şehādeti mā fi'l-Keşşāfi* vālid olduġu cihetle sūre-i kerīme Ḥażret-i Muṣṭafā ʿaleyhi eşfe't-teḥāyā Cenāblarıyla iki maḥalde ḳasemi mutażammına oldu. Seyyid Ṣafevī ʿaleyhi'r-raḥme mevʿżiʿinde ḳasemiñ biri ḥaḳīḳat-i ẓāhir ve āḫeri ḥükmen bedīdārdır. Ve illā Zemaḫşerīden naḳlolunan maʿnā-yı ẓāhirī üzere işārete müsāġ nāyābdır. Zīrā muṣannif ʿaleyhi'r-raḥme ẕālike'n-naḳle aṣlā işāret buyurmadılar. Tefrīʿi ṣaḥīḥ ola bel vālid ile Ādem ʿaleyhi's-selām murād olunduġu ḥālde bile yine Dürr-i Ṣadef-i

[949] "Önceki kıyasa göre en uygun ifade İbrahim'dir."

[950] İbnü'l-Cevzî, Ebû İmrân el-Cûnî'den, burada kastedilen 'veli'nin (baba) Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) olduğunu aktarmıştır. Kurtubî de onun bu görüşünü, Peygamber'in (aleyhi's-selâm) 'Şüphesiz ben sizin içinim' sözüne dayanarak desteklemiştir."

[951] Ebu Davud, Tahare, 4: "Şüphesiz ben, sizin için bir baba gibiyim."

Kevneyn ve Rasūl-i Ṣaḳaleyn Ḥażretine ḳasem bedīdar olur ki ke-mā fi'l-ḥadīṯ ol Ḥażret-i Muʿad فِي صُلْبِ آدَمَ[952] idi deyü buyurmuşlar, intehā.

[37a] Tefsīr-i Beyżavī ḳavlini ḥāvī ve *vālid* lafẓ-ı şerīfi *hāẕe'l-beled* üzere maʿṭūf olup Ādem veyā İbrāhīm ʿaleyhi's-selāmdır. *Ve mā velede* zürriyet-i Ādem veyā Muḥammed ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellemdir. Ve tenkīr berāy-ı taʿẓīmdir deyü buyurulmuş.

وَقَالَ تَعَالَى (الم ذَلِكَ الْكِتَابُ لا رَيْبَ فِيهِ) قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ هَذِهِ الْحُرُوفُ müsteḫricān-ı künūz-ı ḥaḳāyıḳdan İbn Cerīr ve İbn Ebī Ḥātim istiḫrāc-ı rivāyetleri üzere ʿAbdullāh bin ʿAbbās buyurdu ki ol sūre-i şerīfe ve sā'ir suver-i celīlede olan ḥurūf-ı muḳaṭṭaʿa.

أَقْسَامٌ cemʿ-i *ḳasem* ẕālike'l-muʿammā daḫı muḳsem bihdir.

أَقْسَمَ اللَّهُ تَعَالَى بِهَا baʿżı nüsḫada yaʿnī ʿalā ṭarīḳi'l-işāret ẕikrolunan ḥurūf esmā'-i kibriyā ve evṣāf-ı Server-i Aṣfiyāya remz murād olunup ḥarf-i ḳasem maḥẕūf ola.

وَعَنْهُ وَعَنْ غَيْرِهِ فِيهَا غَيْرُ ذَلِكَ İbn ʿAbbāṣ ve anıñ ġayrıdan ḥurūf-ı muḳaṭṭaʿa ḫuṣūsunda *ġayru ẕālike mā hunā leke* naḳl olunup ḥattā yetmiş ḳavli ḥā'iz olur, demişlerdir. Bu bābda itḳān-ı Suyūṭī ve cevāhirü't-tefsīr kāşifi istīfā-yı maḳām-ı merām ederler.

وَقَالَ سَهْلُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ التُّسْتَرِيُّ: الْأَلِفُ هُوَ اللَّهُ تَعَالَى yaʿnī *elif* mebnen ḥarf-i evvele binā'en ism-i Celāle işāretdir. Ve maʿnen vaḥdāniyye-i Ḥaḳḳa īmādır.

وَاللامُ جِبْرِيلُ ḥarf-i aḫīrine binā'en.

وَالْمِيمُ مُحَمَّدٌ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ evvel ve evsaṭına naẓaran *mīm* Muḥammed Muṣṭafāya ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem işāretdir.

وَحَكَى هَذَا الْقَوْلَ السَّمَرْقَنْدِيُّ وَلَمْ يَنْسِبْهُ (الى سَهْلٍ) ḳavl-i müşārün ileyhi Ebū Leyṯ Semerḳandī muṭlaḳā ḥikāye buyurup Sehl-i Tüsterīye nisbet birle taḳyīd buyurmadı. Bu ise emr-i Sehldir. *Maʿa iḥtimāli't-tevārudi fī māḳāmi't-teʾyīd* ıṭlāḳ ve taḳyīd beyninde maʿnā nā-bedīd olur.

وَجَعَلَ مَعْنَاهُ maʿnā-yı hāẕe'l-ḳavli Semerḳandī teʾvīl ḳıldı.

[952] Müslim, Sıfâtu'l-Münâfıkın ve Ahkamuhüm, 51: "Âdem'in sulbündeyken"

اللهُ أَنْزَلَ جِبْرِيلَ عَلَى مُحَمَّدٍ بِهَذَا الْقُرْآنِ لَا رَيْبَ فِيهِ **yaʿnī** Allāhu Eḥad, Cibrīl-i Emīni Ḥabībi Muḥammede hāẕe'l-Ḳurʾān ile inzāl eyledi ki münzil ve münzelde şek nāyābdır. Veyā münzelun bihī ve münzelun ʿaleyhde reyb yoḳdur demekle işāret-i ʿaliyye-i Sübḥāniyye ile bu maʿnā murād ola, demişdir.

وَعَلَى الوَجْهِ الأَوَّلِ İbn ʿAbbās ḳavl-i laṭīfinden ḳasem murād olunan vech-i vecīh üzere.

يَحْتَمِلُ الْقَسَمَ أَنَّ هَذَا الْكِتَابَ حَقٌّ لَا رَيْبَ فِيهِ ثُمَّ فِيهِ yaʿnī ḳasem ve kitābda ẓāhirdir.

مِنْ فَضِيلَةِ قِرَانِ اسْمِهِ بِاسْمِهِ نَحْوُ مَا تَقَدَّمَ yaʿnī وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ[953] tefsīr-i nefīsinde taḳaddüm eden teşehhüd ve ḫuṭbede ism-i şerīf-i Rabb-i Celīl ile nām-ı Nebiyy-i Cemīl muḳāraneti-āsā bu maḳāmda daḫı faẓīletden ḥaẓẓ-ı tām hüveydādır.[954]

وَقَالَ ابْنُ عَطَاءٍ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: (ق وَالْقُرْآنِ الْمَجِيدِ) أَقْسَمَ بِقُوَّةِ قَلْبِ حَبِيبِهِ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ yaʿnī Ḥaḳḳ sübḥānehū ve teʿālā harf-i ḳāf ile ḳuvvet-i ḳalb-i Aḥmede ḳasem buyurdu deyü İbn ʿAṭā raḍiyallāhu ʿanh tefsīr-i "ḳāf"da beyān buyurdu.

حَيْثُ حَمَلَ الْخِطَابَ yaʿnī Ḥażret-i Muṣṭafā ḫiṭāb-ı müsteṭāb-ı ẕi'l-Celāle taḥammülü ḥayṣiyyetiyle ki melāʾike aña ṭākat-āver olmadılar.

وَالمُشَاهَدَةَ daḫı müşāhede-i ʿayniyyeye taḥammül eyle ki Kelīm aña ṭāḳat getirmedi. Veyā müşāhede-i ḳalbiyye ki tecellī-i tām maʿnāsınadır. *Lī maʿa'llāhi vaḳtun lāyesaʿunī fīhi melekun muḳarrabun ve lā nebiyyun murselun* bu maʿnāyı müʾeyyid olur.

وَلَمْ يُؤْثِرْ ذَلِكَ فِيهِ لِعُلُوِّ حَالِهِ *maʿa vücūdi'l-mücāhedeti* ʿulüvv-i ḥāl ve rifʿat-i kemālinden nāşī ẕālike'l-ḥāl aña teʾṯīr birle taḥammüle māniʿ olmadı. Ve kerīme-i نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ عَلَى قَلْبِكَ[955] temīmesi bu maḥalle taʿlīḳ-revādır.

وَقِيلَ هُوَ *yaʿnī ḳāf.*

---

[953] İnşirâh Sûresi 94/4: "Senin şânını yükseltmedik mi?"

[954] Derkenarda: "Ḳıtʿa:
Ey ḥāmid u aḥmed u muḥammed u maḥmūd
İsmiñdir olan redīf ism-i maʿbūd
Şāyed dileyen faẓīlet bā-behre ki
ḳılmaz mı teşehhüd ṣālavat-ı meşhūd"

[955] Şuarâ Sûresi 26/193-195: "Uyarıcılardan olasın diye **onu güvenilir Ruh (Cebrail)** senin kalbine apaçık Arapça bir dil ile **indirmiştir.**"

اسْمٌ لِلْقُرْآنِ bi-ṭarīḳi’l-işāret Ḳurʾāna isim ammā bi-ṭarīḳi’l-ʿibāre nām-ı sūredir.

[37b] وَقِيلَ هُوَ اسْمٌ لِلَّهِ تَعَالَى ḥarf-i ūlā ḳāf ile muṣaddere olan esmāʾ-i ḥüsnāya remz ile ismu’llāhdır, denildi. Ḳādir, Ḳāhir, Ḳavī, Ḳarīb, Ḳābiż emṣāli.

وَقِيلَ جَبَلٌ مُحِيطٌ بِالْأَرْضِ İmām Mücāhid ʿaleyhi’r-raḥme berāʿa-güẕār olduġu nuḳūldendir ki Ḳāf zümürrüd-i ḫaḍrādan bir kūh-i bülenddir ki dünyāyı iḥāṭa etmişdir. Ve āsumān ve deryānıñ sebz-gūn olması ʿaks-i cebeldendir, dedi.

Ve’l-ḥāṣıl ʿaẓametine binaʾen ḳasem-i Ḥaḳḳa şāyān oldu. Ve ḳīle ġayru hāẕā yaʿnī İmām Sehlden naḳlolunan vücūh üzere Ḳādir-i Bīçūn celle şānuhū Ḥażretleri kendü kuvvet ve ḳudretine ḳasem buyurmuş ola ve yāḫūd *ḳaże’l-emru min risāleti Muḥammed* demek ile remz ola. Ve ḳahr-ı küffārı iḫbār ile işāret veyā ḳubūrdan müʾminleriñ ḳıyāmına tenbīh murād oluna deyü niçe maʿnā berāʿa-i nādire-zāy-ı erbāb-ı tefsīr ve teʾvīldir. Ve aḥkām üzere vuḳūf ile emr ve müşkilātda tevaḳḳuf birle īmā ve remz olduġu daḫı pīrāye-i cerāyid-i erbāb-ı ḥaḳāyıḳdır. *Ke-mā ḳīle*:

قَدْ قُلْتُ لَهَا قِفِي فَقَالَتْ لِي قَافْ[956]

ey eḳıfu ammā ki fi’l-ḥaḳīḳa ḥurūf-ı muḳaṭṭaʿāt ki ẓurūf-ı berekātdır. Rumūz-ı işārāt-ı künūz-ı bişāretde ve وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ[957] kerīmesi üzere iʿtimād ve müteşābihātın ẓāhirine īmān ve iʿtiḳād buyurulup.

عقل کارآموز اینجا ابرتست برترست کاین کمال از حد دانش[958]

mışdāḳınca ʿamel buyurula. *Ve li’lllāhi derru men ḳāle.*[959]

---

[956] “Ona 'Dur' dedim, bana 'Kâf' dedi.” Beyit kaynaklarda az bir farkla (قلت لها: قفی، فقالت: قاف) geçmektedir. Bkz. Yahya b. Ziyâd ed-Deylemî el-Ferrâ, *Meʿânî'l-Ḳurʾân*, thk. Ahmed Yûsuf en-Neccâtî, Muhammed Alî en-Neccâr, Abdülfettâḥ İsmâʿîl eş-Şelabî (Mısır: Dâru'l-Mısriyye li’t-Telîf ve’t-Terceme, t.y.), 3/75.

[957] Âli İmrân 3/7: "O, sana Kitab'ı indirendir. Onun (Kur'an'ın) bazı âyetleri muhkemdir, onlar kitabın anasıdır. Diğerleri de müteşabihtir. Kalplerinde bir eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onun olmadık yorumlarını yapmak için müteşabih âyetlerinin ardına ardına düşerler. **Oysa onun gerçek manasını ancak Allah bilir. İlimde derinleşmiş olanlar**, "Ona inandık, hepsi Rabbimiz katındandır" derler. (Bu inceliği) ancak akıl sahipleri düşünüp anlar.”

[958] “Akıl, burada bir çırak olarak en büyük sınavdan geçer, çünkü bu mükemmellik bilgi sınırlarını aşar.” Kaynağı bulunamamıştır.

[959] “Bunu söyleyen ne güzel söylemiştir.”

عروس معنی قرآن نقاب آن گه برانداذد که دار الملک ایمان را مجرد بیند از غوغا[960]

وَقَالَ جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ yaʿnī İmām Ṣādıḳ raḍiyallāhu ʿanh ve ʿan ebīhī.

فِي تَفْسِيرِ (وَالنَّجْمِ إِذا هوى) أنه مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ *necm*le murād Cenāb-ı Aḥmed-i Müctebā ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellemdir deyü buyurdu. Zīrā Muḥammed Muṣṭafā necm-i ekber ve sitāre-i enverdir. *İẕā hevā* suʿūd-ı maḳām-ı denā *fe-tedellā*dır.

وَقَالَ yine Ṣādıḳ merraten buyurdu.

النَّجْمُ قَلْبُ مُحَمَّدٍ وَهَوَى انْشَرَحَ مِنَ الْأَنْوَارِ *ey ittese*ʿ*a.*

وَقَالَ *merraten baʿde uḫrā* tefsīr-*i hevā*da buyurdu.

انْقَطَعَ عَنْ غَيْرِ اللَّهِ taʿalluḳ-ı māsivādan munḳatıʿ oldu, demekdir. *Fe-inne meʿāniyehū ḫalā.*

وَقَالَ ابْنُ عَطَاءٍ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى (وَالْفَجْرِ وَلَيَالٍ عَشْرٍ) الْفَجْرُ مُحَمَّدٌ لأَنَّ مِنْهُ تَفَجَّرَ الْإِيمَانُ **yaʿnī** ser-çeşme-i īmān ve ʿayn-ı īḳān andan tefeccür eder. Ve *leyālin ʿaşer* ʿaşere-i mübeşşere ile tefsīr olunmaḳ şāyeste-i maḳāmdır. Ve Āsumān-ı velāyetde sitāre-i seyyārenin muḫtefī olması zamān-ı nübüvvet ve āvān-ı risāletde aḥvāl-i aṣfiyā enbiyāya nisbetle ẓulmet-i küdürāt-ı nefsāniyye ve ḥucubāt-ı şehevāniyyeden ḫālī olmaḳlarından nāşī Mihr-i Dıraḫşān-ı Risālet eyyāmında pinhān olmalarıyla leyāli ile taʿbīr buyurulmuş ola, dediler, *ke-ẕā fī şerhi'ş-Şifā li-Nūre'ddīn el-Ḳārī.*[961] Ammā fecr ve leyālī-i ʿaşer tefsīrinde *aḳvālu müfessirīn eşheru min en yuẕker.*

EL-FAṢLÜ'L-ḪĀMİS

فِي قَسَمِهِ تَعَالَى جَدُّهُ لَهُ dāl-i mühmele ile ʿaẓamet maʿnāsınadır. li-ḳavlihī Teʿālā وَأَنَّهُ تَعَالَى جَدُّ رَبِّنَا[962] ve ḥadīṯ-i şerīf وَلَا يَنْفَعُ ذَا الْجَدِّ مِنْكَ الْجَدُّ[963] şehādetiyle ġınā maʿnāsına olur. *Lā yenfeʿu ẕe'l-ġınā minke ġınāʾuhū ve innemā yenfeʿuhū īmānuhū.*

---

960 "Kur'an'ın manası, gelin gibi peçesini ancak iman mülkünün kargaşadan arınmış olduğunu gördüğünde açar." Farsça beyit Senâyî'ye nispet edilmiştir, bkz. Ganjoor, "Senâyi, Divân-ı Eşâr, Kasâid" (Erişim 24 Ocak 2024).

961 Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/89-90.

962 Cin Sûresi 72/3: "**Doğrusu Rabbimizin şanı çok yücedir**; ne bir eş edinmiştir, ne de bir çocuk."

963 Buhari, Ezan, 155: Ve senden gelen zenginlik, zengine fayda sağlamaz."

لِتَحَقُّقِ مَكَانَتِهِ عِنْدَهُ kesr-i ʿayınla ve feṯḥ ve ḍāmmı daḫı cāʾizdir. **Yaʿnī** faṣl-ı pencüm Ḥażret-i Perverdigār-ı ʿĀlem ʿamme nevālühū ve ʿaẓume şānuhū dergāh-ı ʿālem-penāhında Rasūl-i Muḫteremiñ taḥaḳḳuḳ-ı menzilet ve vālā mertebetiçün Furḳān-ı Ḥakīminde yād-ı ḳasemi beyānındadır.

قَالَ جلَّ اسْمُهُ *ey ʿaẓume vaṣfuhū ve naʿtuhū fe-keyfe musemmāhu ve ẕātuhū.*

(وَالضُّحَى ḥīn-i irtifāʿında ḍāvʿ-ı şemse ḳasemdir. Ve vaḳt-i ḍuḥā eşref-i **[38a]** evḳāt ve vaḳt-i mükāleme maʿa'l-Kelīm olmaġla taḥṣīsun bi'l-ḳasem buyuruldu.

(وَاللَّيْلِ إِذَا سَجَى *ey rakede ẓalāmuhū* sūre-i müteḳaddimede *leyl*iñ taḳaddümü aṣāletine bināʾen vürūd eyledi. *Bi-delīli ḳavlihī Teʿālā* نَسْلَخُ مِنْهُ النَّهَارَ[964] bu sūre-i celīlede teʾeḫḫürü ḥüsn-i ḍāvʾ olur. Ve kemāli-i ẓuhūr ile ḍuḥānıñ şerefiyyetine delāletdir. Taṣvīb-kerde-i Mevlāna ʿAliyyü'l- Ḳārī üzere şāyeste-i maḳām olan maʿnā-yı ḍuḥā ile vech-i pür-nūr-ı Māh-ı Tābān-ı Risālet ʿaleyhi's-selām ve't-taḥiyye murād olunduġuna īmā ve *leyl*le mūy-ı ʿanber-i būyuna işʿār ola. *Ḳasemen bi'ş-şemsi cebīnuhā ve ḍuḥāhā ve bi-nūri ṭalʿatihā iẕā yaġşehā ke-mā fi'l-baḥri, ve li'llāhi derruhū mā edaḳḳa fikruhū.*

السورة *fuʿalun muḳadder aʿnī* ile manṣūb veyā *es-sūretun maʿrūfetün* taḳdīriyle merfūʿ ve nezʿ-i ḫāfiẓıyyetle mecrūr olur. Ve *sūre* Ḳurʾāndan ṭāʾife maʿnāsına ki eḳalli üç āyeti ḥāviye ve müterceme ola. Süver-i Medīneden menḳūle zīrā Medīne bir ṭāʾifeyi muḥīṭadır, bu maʿnā ve o sūre-i aṣliyye olduġu ḥālde. Ammā hemzeden mübeddele ise Ḳurʾāndan bir ṭāʾife demek olur, *baḳiyyetu'ş-şeyʿi suʾrun* denilmeden menḳūldür.

اخْتُلِفَ فِي سَبَبِ نُزُولِ هَذِهِ السُّورَةِ sūre-i ve'ḍ-ḍuḥā sebeb-i nüzūlünde iḫtilāf olundu.

فَقِيلَ كَانَ تَرْكُ النَّبِيِّ عَلَى قِيَامَ اللَّيْلِ لِعُذْرٍ نَزَلَ بِهِ فَتَكَلَّمَتِ امْرَأَةٌ فِي ذَلِكَ بِكَلَامٍ rivāyet-i Buḫārī üzere ol Ber-Güzīde-i Nebiyy-i Ādem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem *li-ʿöẕrin mā* çend şeb ʿadem-i ḳıyām-ı teheccüdden nāşī bir zen-i fācire *kelāmun mā-lā-yelīḳu bihī* ile herze-gū olup şümme ḥāşā Dānā-yı ʿĀleme ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem "Bī-gümān şeyṭānın seni terk etdigine ʿadem-i ḳıyāmıñ güvāhdır." dedi. Pes Pādişāh-ı Ġayūr celle celālehū tesliyyeten li-ḥabībihī bu sūre-i kerīmeyi inzāl eyledi. Ammā rivāyet-i Ṣaʿlebī üzere

[964] Yâsîn Sûresi 36/37: "Gece de onlar için bir delildir. **Gündüzü ondan çıkarırız**, bir de bakarsın karanlık içinde kalmışlardır."

engüşt-i nūr-ı sirişt-i Sulṭān-ı Serīr-i Levlāk ḫūn-ālūd olup هَلْ أَنْتِ إِلَّا إِصْبَعٌ دَمِيتِ وَفِي سَبِيلِ ؤ[965] kelāmıyla leb-cünbān olup olduḳları hengāmında dü se şeb ḳıyām-ı leyle māniʿ olmaġın şānında حَمَّالَةَ الْحَطَبِ[966] ile serzeniş ḳılınan Ümmü Cemīl ki Ümmü Ḳabīḥdir. Şān-ı nübüvvet-meʾāba şāyān olmadıḳ kelimāt ile herze-ḫāy olmuşdu, dediler. Ve merʾe-i mesfūre ġayrı olmaḳ daḫı muḥtemeldir.

وَقِيلَ بَلْ تَكَلَّمَ بِهِ الْمُشْرِكُونَ عِنْدَ فَتْرَةِ الْوَحْيِ çend rūz Emīnü'l-Vaḥiy ʿaleyhi's-selām li-emrin mā ʿadem-i nüzūlünden Ḳureyş-i bedkīş daḫı "Muḥammedi Rabbisi terk eyledi." deyü ser-āġāz-ı hezeyān olmuşlar idi.

فَنَزَلَتِ السُّورَةُ مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَى[967] āyet-i celīlesini ḥāviye sūre-i Ḍuḥā şeref-nüzūl buyuruldu. İmdi sebeb-i nüzūlde *telfīḳun beyne'l-ḳavleyn* bu vecihle ṣūret-nümādır ki teʾeḫḫür-i vaḥiyle terk-i ḳıyām-ı leyl ittifāḳı ṣudūr-yāfte ve süḫen-i nāder-berāber-i zen ile güftügū-yı müşrikīn bir vaḳte teṣādüf eyleye. Ve ḥikmet-i teʾeḫḫürü vaḥiy ve nüzūl-i Rūḥu'l-Emīn naḳl-i Beyżāvī üzere terk-i istiṯnā-yı Ḥażretden veyā zecr-i sāʾilden veyā *vücūdu cervi kelbin taḥte's-serīri meyyiten ev bi-ġayri ẕālik* eclinden ola demişler.

قَالَ الْفَقِيهُ الْقَاضِي أَبُو الْفَضْلِ baʿżı nüsḫada metrūkdur.

تَضَمَّنَتْ هَذِهِ السُّورَةُ مِنْ كَرَامَةِ اللَّهِ تَعَالَى لَهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وسَلَّمَ *min* tebʿīżiyye olmaḳ ṣavāb-dīde-i ʿAliyyü'l- Ḳārīdir. **Yaʿnī** sūre-i Ḍuḥā ol Taḫt-nişīn-i İclāl Ḥażretlerine Ḥażret-i Kirdigār-ı ẕü'l-Celāliñ envāʿ-ı ikrāmından baʿżı keremini müştemiledir.

وَتَنْوِيهِهِ بِهِ وَتَعْظِيمِهِ إِيَّاهُ سِتَّةَ وُجُوهٍ **yaʿnī** Peyġamber-i Celīlü'l-Ḳadrine rifʿat-ı şān ve suṭūʿ-ı bürḥāndan ṣudūr eden iḫtirāmı ve ol Ḥażrete taḫṣīṣ ve ġayrıdan istiṯnā buyurduġu ḥālāt ve **[38b]** kerāmāt ve taʿẓīmāt-ı bāhirāt-ı ẕi'l-Celālden altı vechi muḥteviyyedir. *Sittetu evcūh* lafẓıyla īrād buyurulmaḳ vech-i vecīh idi.

---

[965] Buhârî, "Cihâd ve Siyer" 9.

[966] Tebbet Sûresi 111/4-5: "Boynunda bükülmüş hurma liflerinden bir ip olduğu hâlde sırtında **odun taşıyarak** karısı da (o ateşe girecektir)."

[967] Duhâ Sûresi 93/3: "Rabbin seni terk etmedi, sana darılmadı da."

الأَوَّلُ الْقَسَمُ لَهُ عَمَّا أَخْبَرَهُ بِهِ مِنْ حَالِهِ *min* ḥāliyyedir. **Yaʿnī** vücūh-ı sitteniñ evvelkisi ʿaẓīm-i ḥāl ve kerīm-i cāh ve kemāl-i Muḥammedī üzere delālet eden umūru bu sūre-i şerīfede iʿlām buyurduġundan ḳasemdir.

لقَوْلِهِ (وَالضُّحَى وَاللَّيْلِ إِذَا سَجَى[968]) أَيْ وَرَبِّ الضُّحَى yaʿnī ḥaẕf-ı mużāfla ki ḳasem bihdir. Ḥaḳḳ celle ve ʿalā *muḳsemun bihī* şānına taʿẓīmen *bi-mā şā'e min ḫalḳihī* ḳasem yād eder.

وَهَذَا *ḳasemun ʿalā ẕālik.*

مِنْ أَعْظَمِ دَرَجَاتِ المَبَرَّةِ feteḥāt ve teşdīd-i rā'-i mühmele ile *birrun bi-maʿne'l-ḫayır*dır. **Yaʿnī** şerefterīn derecāt birr ü ḫayırdandır.

الثَّانِي vücūh-ı sitteniñ ikinci vechi.

بَيَانُ مَكَانَتِهِ عِنْدَهُ *teḳaddeme beyānuhū.*

وَحُظْوَتِهِ لَدَيْهِ kesra ve ḍamm-ı ḥā'-i mühmele ve sukūn-ı ẓā'-i muʿceme ile menzilet ve fażīlet ve muḥabbet maʿnāsınadır. Her isim ki lāmı vāv ve baʿdehā hā'-i tā'-i teʾnīṯ ola. Müṣelleṣetü'l-fā'[969] olmaḳ ḳā'ide-i muḳarraredir, dediler.

بِقَوْلِهِ *beyānü mekānetihī* ḳavline müteʿallıḳdır.

مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ) teşdīd ve taḫfīf-i dāl-i mühmele ile.

وَمَا قَلَى[970] (mefʿūlü *iktifā'en bi-sebḳi ẕikrihī ve murāʿāten li'l-fāṣile* maḥẕūfdur.

أَيْ مَا تَرَكَكَ *veddeʿake* lafẓını tefsīrdir.

وَمَا أَبْغَضَكَ leff ü neşr-i müretteb üzere *mā ḳalāyı* müfessir olur. Maʿnā *mā ḳaṭaʿake ḳaṭʿu'l-müveddiʿi, ve tevdīʿun mubālaġatun fi'l-vudʿi terkun* maʿnāsına. **Yaʿnī** terk-i bāliġ ile seni terk etmedi. Ve *ḳalā* yā'īdir, ve *ḳīle* vāvī.

وَقِيلَ مَا أَهْمَلَكَ بَعْدَ أَنِ اصْطَفَاكَ **yaʿnī** seni muḫtār ve müctebā ḳıldıḳdan ṣoñra hemlen terk etmedi demek ola.

---

[968] Duhâ Sûresi 93/1-2: "Kuşluk vaktine andolsun, karanlığı çöktüğü vakit geceye andolsun ki..."

[969] "Müṣelleṣetü'l-fā" Kelimenin ilk harfi olan ḫā harfinin üç harekeyi de alabileceği anlamına gelmektedir.

[970] Duhâ Sûresi 93/3: "Rabbin seni terk etmedi ve sana darılmadı."

الثَّالِثُ şeş vücūhuñ üçüncü vechi.

قَوْلُهُ (وَلَلآخِرَةُ خَيْرٌ لَكَ مِنَ الْأُولٰى[971]) dār-ı āḫiret saña dünyādan ḫayırlıdır deyü buyurduġu ḳavl-i celīlde.

قال ابن إسحق İmām ehlü'l-meġāzī ve's-siyer buyurdu ki.

أَيْ مَالَكَ fetḥ-i mīm ve hemze-i memdūde ve refʿ-i lām ile *yaʿnī mā yeʾūlu ileyhi ve maṣīruke.*

فِي مَرْجِعِكَ عِنْدَ اللهِ تعالى *ḫāliṣan mine'ş-şevāʾibi mimmā eʿadde leke mine'l-merātibi* dergāh-ı Kibriyāda meādıñ.

أَعْظَمُ مِمَّا أَعْطَاكَ مِنْ كَرَامَةِ الدُّنْيَا dünyāda Cenābıña iʿṭā buyurulan kerāmetden aʿẓam ve ecell ve evfer ve ekmeldir demek olur, dedi.

وَقَالَ سَهْلٌ: أَيْ مَا ادَّخَرْتُ teşdīd-i dāl-i mühmele veyā muʿceme ile kilāhümā ẕaḫīre[972] maʿnāsına ve bi'l-mühmele zād-ı dünyā ve bi'l-muʿceme zād-ı āḫiret daḫı murād olunur. Esaḥḥ maʿnā bi'l-mühmele *elleẕī ḫabbeʾtehū* demekdir.

لَكَ مِنَ الشَّفَاعَةِ ümmet-i merḥūmeye ḫāṣṣa ḳılınan şefāʿat-i ʿuẓmāyı seninçün iddiḫār ve tehiyye ḳılmamız.

وَالْمَقَامِ المَحْمُودِ cemīl-i efrād-ı beşeriyyeye şefāʿat-i kāmile içün iʿṭā eyledigimiz mertebe-i şāmile.

خَيْرٌ لَكَ مِمَّا أَعْطَيْتُكَ فِي الدُّنْيَا ʿulüvv-i mertebet ve nefād-ı ḥukūmet dünyādan ḫayırlıdır deyü teʾvīl buyurdu.

الرَّابِعُ *mine's-sitteti.*

قَوْلُهُ (وَلَسَوْفَ mübtedā-yı maḥẕūfe, ḫaberdir. *Baʿde ḥaẕfihī* lām-ı ibtidāʾ *li-teʾkīdi mażmūni'l-cümle* dāḫil olur. *Ve le-ente sevfe* taḳdīrindedir.

يُعْطِيكَ رَبُّكَ seni ḳarīrü'l-ʿayn eden şeyʾi ḳarīben Rabbiñ saña iḥsān ve ʿaṭā eder.

---

[971] Duhâ Sûresi 93/4: "Gerçekten ahiret/sonuç senin için dünyadan/evvelinden daha hayırlıdır."
[972] Derkenarda: "Eẕ-ẕaḫīratu: kullemā yeḫbeʾu li'n-nevā.bi mine'n-nefāyis, minhu."

(فَتَرْضٰى[973] pes ġāyet-i rıżā ile rāżı olursun. *Beyne ḥarfeyi't-teʾkīdi ve't-teʾḫīri cemʿu ʿaṭā lā maḥālete kāʾin*[974] olmaġı īmā eder. Ve muṣḥaf-ı İbn Mesʿūd raḍiyallāhu ʿanhında *ve seyuʿṭīke rabbuke* ile muṣarraḥdır. Ve ekṣer ʿulemāʾ-i müfessirīn *ẕālike'l-ʿaṭā fi'l-uḫrā* olmasında yek-zabānü'l-ittifāḳdır. Ammā baʿżıları dünyāda iʿṭā buyurulan fetḥü'l-fütūḥ Mekkeye işāretdir dediler.

وَهَذِهِ الآيَةُ جَامِعَةٌ لِوُجُوهِ الْكَرَامَةِ وَأَنْوَاعِ السَّعَادَةِ وَشَتَاتِ الْإِنْعَامِ *yaʿnī* وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضٰى[975] āyet-i pür-beşāreti *mā-zāde ʿale'l-iḥsān* olan müteferriḳāt-ı **[39a]** envāʿ-ı ikrām ve enʿāmı cāmiʿadır.

فِي الدَّارَيْنِ وَالزِّيَادَةِ cerle *yaʿnī mimmā lā yaʿlemu kunhehū eḥadün mine'l-enām* olan mükerremāt-ı dāreyni ḥāviye ve şāmiledir.

قَالَ ابْنُ إسحق ẕikri taḳaddüm eden ṣāḥibü's-siyer olan ẕāt-ı ʿālī-simātdır. Ol imām-ı sütūde-i siyer buyurdu ki.

يُرْضِيهِ بِالْفَلَجِ *ʿalā mā fi's-Ṣıḥāḥ* feṭḥ-i fāʾ ve lām ve cīmle fevz ve ẓafer maʿnāsına.

وقَالَ İmām-ı sütūde-i siyer buyurdu ki *maʿnāhu ẓahara ve ġalebe ve ẓafera.* **Yaʿnī** Ḥaḳḳ subḥānehū ve teʿālā Rasūl-i Muḥteremini fevz ve ẓaferle irżā eder.

فِي الدُّنْيَا ʿālem-i dünyāda ġazā-yı Bedir ve Ḳurayẓa ve naẓīr ve feṭḥ-i Mekke-āsā fütūḥāt-ı celīle ile düşmenān üzere ẓafer-yāb eder.

وَالثَّوَابِ فِي الآخِرَةِ *mimmā uḫfiye lehū min ḳurrati aʿyun* muḳteżāsınca İbn İsḥaḳ ʿaleyhi'r-raḥmeniñ bu ḳavli Sehl-i Tüsterī ḳuddise sırruhū ḳavline mümāṯil olmayıp belki ḳavl-i ṯāliṯdir ki āyet-i şerīfe ol Ḥażretiñ dünyā ve ʿuḳbāda rıżā ve şerefini muḳteżiyye olmuş olur.

وَقِيلَ يُعْطِيهِ الْحَوْضَ وَالشَّفَاعَةَ **yaʿnī** havż-ı mevrūd ve maḳām-ı Maḥmūd ile ʿaṭā-baḫş olur. İmdi bu maʾnā mā-ḳableye bi-lā mirāʾ dāḫildir. *Ve kullu'ṣ-ṣaydi fī cevfi'l-ferāʾ* tefsīr-kerde-i İbn ʿAṭā üzere havż ḫayr-ı keṯīrdir.

---

[973] Duhâ Sûresi 93/5: "Rabbin sana verecek ve sen de hoşnut olacaksın."
[974] "Le tekid sevfe tehir ifade etmesine rağmen nasıl oluyorda bu ikisi bir arada kullanılıyor."
[975] Duhâ Sûresi 93/5: "- Şüphesiz, Rabbin sana verecek ve sen de hoşnut olacaksın."

وَرُوِيَ عَنْ بَعْضِ آلِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ tefsīr-i Ṣaʿlebīde ṣübūt-yāfte-i taʿayyün buyurulan vecih üzere murād ʿAliyyü'l-Murtażā kerrema'llāhu veche Ḥażretleridir.

أَنَّهُ قَالَ: لَيْسَ آيَةٌ فِي الْقُرْآنِ أَرْجَى مِنْهَا ber-taḥḳīḳ Cenāb-ı ʿAliyy-i Velī raḍiyallāhu ʿanh buyurdu ki Ḳurʾān-ı ʿAẓīmü'ş-Şān āyātında وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضٰى[976] āyet-i cemīlesinden recāter āyet-i şeref-nüzūl-i vaḥiy tenzīl buyurulmadı.

وَلَا يَرْضَى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَدْخُلَ أَحَدٌ مِنْ أُمَّتِهِ النَّارَ vech-i recā-yı beyāndır. Şefīʿ-i Rūz-ı Cezā ʿaleyhi's-selām ve't-teḥāyā Ḥażretleri ümmet-i merḥūmesinden bir ferdin dāḫil-i nār olmasına rıżā-yı hümāyūnu yoḳdur, demekdir.

1. رسول الرضى قد أثقلتني جنايتي ... وليس لعاص غير بابك مطلب
2. ألم يُرْضِك الرحمنُ في سورة الضحى ... وحاشاك أن ترضَى وفينا معذَّبِ[977]

Şāriḥ Delecī buyurur ki *in ṣaḥḥa el-ḫaber* baʿżı ʿuṣāt-ı ümmet-i ḫayru'l-beşer dāḫil-i nār u saḳar olmaḳ muṣarraḥ iken ẕālike'l-maʿnā müşkil ḫaberdir. Ve min ṣemme şeyḫu'l-İslām ʿİzzeddīn İbn ʿAbdüsselām ve ġayrılar buyurmuşlar ki cemīʿ-i müʾminīn küll-i ẕünūbu ġufrānıyla duʿā ġayr-ı cāʾizdir. Zīrā ʿuṣṣāt-ı ümmetten baʿżılarınıñ nāra duḫūlleri lābüdd olduġu tenṣīṣ buyurdular. Pes ol, ümmetiniñ nāra duḫūlüne rıżā-yı kāmil ile rāżı olmadıġı cemīʿ-i ümmetiniñ kāmilen şefāʿatine ruḫṣat-yāb ve iẕn-i Ḥaḳḳ vuḳūʿu ḥīndedir. Bu ise emrun fi'l-müstaḳbelldir. Mā-meżā baʿżı ümmetiñ nārā duḫūlünü münāfī olmaz. *Ke-ẕā ḳālehū Nūru'ddīn el-Ḳārī ve Ḳuṭbu'ddīn eṣ-Ṣafevī ve ḳāle inne ḥuṣūle tilke'l-mertebeti baʿde'd-duḫūli bi-en aḫrecehum, ev el-murādu nefyu'r-rıżā bi'd-duḫūli ʿalā vechi'l-ḫulūd.* Maʿlūm-ı ulü'n-nühādır ki Furḳān-ı Kerīmü'ş-Şānda ercā ve eḥabb olan āyāt-ı recā ʿaşere-i kāmiledir.

اِنَّ اللّٰهَ لَا يَغْفِرُ اَنْ يُشْرَكَ بِه وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذٰلِكَ[978]

وَهَلْ نُجَازِى اِلَّا الْكَفُورَ[979]

---

[976] Duhâ Sûresi 93/5: "- Şüphesiz, Rabbin sana verecek ve sen de hoşnut olacaksın."

[977] Şairi Ömer el-Yâfî'dir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Aldiwan, "Ömer el-Yâfî'" (Erişim 13 Ağustos 2023).

[978] Nisa 4/48: "**Şüphesiz Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz. Bunun dışında kalan (günah)ları** ise dilediği kimseler için bağışlar. Allah'a şirk koşan kimse, şüphesiz büyük bir günah işleyerek iftira etmiş olur."

[979] Sebe 34/17: "Nimetlere karşı nankörlük etmeleri sebebiyle onları işte böyle cezalandırdık. **Biz (bu şekilde) ancak nankörleri cezalandırırız.**"

اِنَّا قَدْ اُوحِیَ اِلَیْنَا اَنَّ الْعَذَابَ عَلٰی مَنْ کَذَّبَ وَتَوَلّٰی[980]

وَمَا اَصَابَکُمْ مِنْ مُصِیبَةٍ فَبِمَا کَسَبَتْ اَیْدِیکُمْ وَیَعْفُوا عَنْ کَثِیرٍ[981]

قُلْ یَا عِبَادِیَ الَّذِینَ اَسْرَفُوا عَلٰی اَنْفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللهِ اِنَّ اللهَ یَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِیعًا اِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِیمُ[982]

یَا اَیُّهَا الَّذِینَ اٰمَنُوا اِذَا تَدَایَنْتُمْ[983] el-āyet

وَلَا یَأْتَلِ اُولُوا الْفَضْلِ مِنْکُمْ[984] ilā ḳavlihī اَنْ یَغْفِرَ اللهُ لَکُمْ وَاللهُ غَفُورٌ رَحِیمٌ[985]

وَلَسَوْفَ یُعْطِیكَ رَبُّكَ فَتَرْضٰی[986]

Ve aḫvef-i āyāt-ı Ḳur'āniyye daḫı heft āyetdir. **[39b]** āyāt-ı ricā, āyāt-ı ḫavfa ġālib olmada سَبَقَتْ رَحْمَتِي غَضَبِي[987] ḥadīṯ-i ḳudsī beşāreti işāretiyle ricāʾ-i ṣevāb havf-ı ʿiḳāba ġalebiyyetni īmā eder.

الْخَامِسُ vücūh-ı sitteden vech-i pencüm.

ما عدّه تَعَالَى عَلَيْهِ مِنْ نِعَمِهِ، وَقَرَّرَهُ مِنْ آلَائِهِ *naʿmā* ve *ālāʾ* maʿnāda müterādifāndır. *Ve ʿinde ictimāʿihimā* niʿmet-i ẓāhire ve bāṭına ile murād olunur. Ve müfred-i *ālāʾ*, *elen* bi'l-feṯḥ

---

[980] Tâhâ 20/48: "Şüphesiz bize, azabın yalanlayan ve yüz çevirenlere olacağı vahyolundu."

[981] Şûrâ 42/30: "Başınıza her ne musibet gelirse, kendi yaptıklarınız yüzündendir. O, yine de çoğunu affeder."

[982] Zümer 39/53 De ki: "Ey kendilerinin aleyhine aşırı giden kullarım! Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Şüphesiz Allah, bütün günahları affeder. Cünkü O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."

[983] Bakara 2/282: "**Ey iman edenler! Belli bir süre için birbirinize borçlandığınız** zaman bunu yazın. Aranızda bir yazıcı adaletle yazsın. Yazıcı, Allah'ın kendisine öğrettiği şekilde yazmaktan kaçınmasın, (her şeyi olduğu gibi dosdoğru) yazsın. Uzerinde hak olan (borçlu) da yazdırsın ve Rabbi olan Allah'tan korkup sakınsın da borçtan hiçbir şeyi eksik etmesin (hepsini tam yazdırsın). Eğer borçlu, aklı ermeyen, veya zayıf bir kimse ise, ya da yazdıramıyorsa, velisi adaletle yazdırsın. (Bu işleme) şahitliklerine güvendiğiniz iki erkeği; eğer iki erkek olmazsa, bir erkek ve iki kadını şahit tutun. Bu, onlardan biri unutacak olursa, diğerinin ona hatırlatması içindir. Şahitler çağırıldıkları zaman (gelmekten) kaçınmasınlar. Az olsun, çok olsun, borcu süresine kadar yazmaktan usanmayın. Bu, Allah katında adalete daha uygun, şahitlik için daha sağlam, şüpheye düşmemeniz için daha elverişlidir. Yalnız, aranızda hemen alıp verdiğiniz peşin ticaret olursa, onu yazmamanızdan ötürü üzerinize bir günah yoktur. Alışveriş yaptığınız zaman da şahit tutun. Yazana da, şahide de bir zarar verilmesin. Eğer aksini yaparsanız, bu sizin için günahkârca bir davranış olur. Allah'a karşı gelmekten sakının. Allah, size öğretiyor. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir."

[984] Nûr 24/22: "İçinizden **varlık ve servet sahibi kimseler** yakınlarına, düşkünlere ve Allah yolunda hicret edenlere (kendi mallarından bir şey) vermeyeceklerine **yemin etmesinler**. Onlar affetsinler, vazgeçip iyi muamelede bulunsunlar. Allah'ın sizi bağışlamasını arzu etmez misiniz? Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."

[985] Nûr 24/22.

[986] Duhâ 93/5 "Şüphesiz, Rabbin sana verecek ve sen de hoşnut olacaksın."

[987] Ahmed b. Hanbel, Müsned, 12/427.

ve't-tenvīn ke-reḥan. bi'l-kesri ve't-tenvīn ke-miʿan veyā feṯḥ-i hemze ve sükūn-ı lām ile delv-āsā veyā kesr ve sükūnla *niḥy* veznindedir.

قِبَلَهُ kesr-i ḳāf ve feṯḥ-i muvaḥḥade *ʿinde vecihet ve naḥv* maʿnāsına.

أَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيمًا فِي بَقِيَّةِ السُّورَةِ[988] kerīmesinden فَأَمَّا الْيَتِيمَ[989] tetīmesine varınca.

Ḥāṣıl-ı Kelām: Ḫudā-yı Bī-hemtā Rasūl-i Müctebā üzere āyāt-ı celīle-i meẕkūre żımnında ẕikr-i vaʿd ü taḳrīr buyurduḳları mükerramātdan sābıḳan iḥsānı olan kerāmātı lāḥiḳan iʿṭā buyurmalarına telvīḥdir.

مِنْ هِدَايَتِهِ fāʿiline mużāf maṣdardır. Ve *min,* mā-yı beyān veyā *min niʿamihī* lafẓından bedel *min hidāyeti'llāhi iyyāhu.*

إِلَى مَا هَدَاهُ لَهُ وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدٰى[990] ḳavl-i şerīfinden müstefād olunan şāh-rāh-ı aḥkām-ı şerīʿate hidāyet-i niʿmetden taḳrīr eyledigi elṭāfdır.

أَوْ هِدَايَةِ النَّاسِ بِهِ terdīd-i iḫtilāf tefsīre bināʾdır. **Yaʿnī** ẕāt-ı maḥmidet-simāt-ı Muḥammedī ile nāsı şāriʿ-i hüdāya hidāyet buyurmalarından demek ola. Bu siyāḳ üzere hidāyet-i ḳāṣıra ve müteʿaddiyye beynini cemʿ-i kemāl ve tekmīlden muʿabberdir ki kilāhümā ile ʿabd-i maḳām taʿẓīm ve mertebe-i tebcīle vāṣıl olur. Nitekim Rūḥu'llāhi'l-ekrem ʿĪsā ibn-i Meryem ʿaleyhime's-selāmü'l-etem Ḥażretlerinden mervidir, buyurmuşlar ki: *Men ʿalime ve ʿamile ve ʿalleme yudʿā fi'l-melekūti ʿaẓīmā.*[991]

Ve'l-ḥāṣıl: Ser-defter-i Enbiyā ʿaleyhi ekmelü't-teḥāyā Ḥażretiniñ ẕātında olan hidāyet üzere nāsı ẕāt-ı kerīmiyle hidāyete irşād teraḳḳī-i meziyyet ve tezāyüd-i şān ve rifʿat-i Ḥażretdir.

عَلَى اخْتِلَافِ التَّفَاسِيرِ yaʿnī *hedāhü'llāh* veyā *hedā bihi'n-nāṣ* iḫtilāfları üzere.

وَلَا مَالَ لَهُ cümle-i ḥāliyyedir.

فَأَغْنَاهُ الله تعالى بِمَا آتَاهُ *ruviye memdūden ey aʿṭāhu.* **Yaʿnī** māl-i Ḥadīcetü'l-Kübrā veyā ġanāyim-i evfādan Ḥabībine iḥsān eyledigi māl ile iġnā eyledi. *Ḳāle el-İmām er-Rāzī*

---

[988] Duhâ 93/6: "**Seni yetim bulup da** barındırmadı mı?"
[989] Duhâ 93/9: **Öyleyse** sakın **yetimi** ezme!
[990] Duhâ 93/7: "Seni yolunu kaybetmiş olarak bulup da yola iletmedi mi?"
[991] "Kim ilim öğrenir, amel eder ve öğretirse, melekût aleminde büyük olarak anılır."

aġnāhu bi-Ebī Ṭālib ṣümme bi māli Ḫadīceti ṣümme bi-Ebī Bekrin ṣümme bi'l-Enṣāri ṣümme bi'l-ġanāyimi ve mā yaḳaʿu ke-mā vaḳaʿa.

ḥadīṯ-i laṭīfi[992] أَوْ بِمَا جَعَلَهُ فِي قَلْبِهِ مِنَ الْقَنَاعَةِ وَالْغِنَى لَيْسَ الْغِنَى عَنْ كَثْرَةِ الْعَرَضِ، إِنَّمَا الْغِنَى غِنَى النَّفْسِ mışdāḳınca daḫı[993] الْقَنَاعَةُ كَنْزٌ لَا يَنْفَدُ ḫaber-i ṣaḥīḥi maġzāsınca dil-āgāhlarına ġınā ve ḳanāʿat rūzī ḳılmaġla ve ḳanāʿat bāb-ı rābiʿden *ḳaniʿa*, ḳanāʿat *İẕā raẓiye bi-iʿtāʾillāhi ve ḳanāʿa ḳanūʿan bi-fetḥi'n-nūn iẕā seʾele ʿammā sivāhu ve minhu el-Ḳāniʿu ve'l-muʿterr ey sāʾilu taṣrīḥen ve'l-muʿteriżi telvīḥen, ve mā aḥsene mā ḳāle:*

الْعَبْدُ حُرٌّ إِنْ قَنَعْ وَالْحُرُّ عَبْدٌ إِنْ طَمَعْ[994]

وَيَتِيمًا فَحَدَبَ ḥā ve dāl-i mühmeleteyn ile riḳḳat maʿnāsına.

عَلَيْهِ عَمُّهُ ol Dürr-i Yetīm-i Sadef-i Kevneyn ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem Cenābınıñ vālid-i mācidi ḳable vilādeti'l-Ḥażret vefāt eyleyip yütmü ḥālinde ʿamm-ı mihribānı Ebī Ṭālib ol Dürr-i Girān-māyeye şefḳat ve ʿuṭūfet eyledi. **Yaʿnī** Pādişāh-ı Lā-yezāl ʿamme nevāluhū Gevher-i kān-ı Risāleti ḥücre-i ḥicr-i terbiyyet-i ʿammında eyü eyledi.

وَآوَاهُ إِلَيْهِ *āvā* memdūden ve maḳṣūren müteʿaddīdir. Ve żamīreyn fāʿil ve mecrūr *ʿamm*a rāciʿāndır. Ve meddinde taʿdiyye ekṣer ḳaṣrında lüzūm eşherdir. **Yaʿnī** ʿammınıñ ḥimāyetine żammeyledi.

وَقِيلَ آوَاهُ اللَّهُ تعالى yaʿnī ol Şeb-çerāġ-ı Dūdmān-ı Nübüvveti Ḫudā-yı Bīçūn ʿayn-ı ʿināyetiyle melḥūẓ ve ẓıll-ı ḥimāyetinde maḥfūẓ eyledi. Ve maḳṣūren *āvā ile'llāhi* daḫı mervīdir *Ey neḥā ileyhi ve tevekkele ʿaleyh* **[40a]** erbāb-ı ḥaḳāyıḳıñ birinden istifsār olunmuş ki ol Lüʾlüʾ-i Lālā-yı Risālet peder ve māderden yütimle ifrād buyurulmaġa ḥikmetindendir deyü māsivāʾullāha taʿalluḳ etmemek sırrını beyān buyurmuşlar. *Fe inne'l-istīnāse bi'n-nāsi min ʿalāmeti'l-iflāsi.*

وَقِيلَ يَتِيمًا لَا مِثَالَ لَكَ yaʿnī bir Dürre-i Yetīme-i ʿAṣmādır ki ṣūret ve sīretde aña miṣīl ve naẓīr nāyābdır. *Ve fi'l-Keşşāfi maʿnāhu elem yecidke vāḥiden fī Ḳurayşin ʿadīmi'n-naẓīr.*

---

[992] Muvatta', "Cāmiʿ" 77.

[993] Mecdüddin İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadîs ve'l-Eser*, thk. Tahir Ahmed Zavi – Muhammed Tanahî (Beyrut: Mektebu'l-İlmiyye, 1399/1979), 4/114.

[994] Beyit İmam Şâfî'ye aittir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Muhammed et-Tâhir b. Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr* (Tunus: ed-Dârü't-Tûnisiyye li'n-Neşr, 1984), 17/265.

فآواك إليه şūre-i şerīfede ẕikr olunan *vücūd* bi-maʿne'l-ʿilm olur. Kelām-ı muṣannifde vech-i taḳdīm-i hidāyet riʿāyet-i ʿināyete īmā ve ḥarf-i vāv ʿibāretde tertībi ifāde etmedigine işāretdir. Ammā sūrede olan tertīb-i ẕikrī vefḳe'l-vücūdi'l-vuḳūʿu üzeredir ki ḳable'l-bulūġ, yütmle ve baʿdehū hidāyet-i kāmile-i ʿilmiyye ṣümme riʿāyetü'l-kanāʿāti'l-ʿameliyye ẓuhūrundandır.

وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَىٰ وَوَجَدَكَ عَائِلًا فَأَغْنَىٰ أَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيمًا فَآوَىٰ وَذَكَّرَكَ مَا كُنْتَ لَا تَعْلَمُ وَكَذَٰلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا مِنْ أَمْرِنَا مَا كُنْتَ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ وَلَا الْإِيمَانُ وَلَٰكِنْ جَعَلْنَاهُ نُورًا نَهْدِي بِهِ مَنْ نَشَاءُ مِنْ عِبَادِنَا وَإِنَّكَ لَتَهْدِي إِلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ صِرَاطِ اللَّهِ الَّذِي لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ أَلَا إِلَى اللَّهِ تَصِيرُ الْأُمُورُ

وَقِيلَ الْمَعْنَى أَلَمْ يَجِدْكَ فَهَدَى بِكَ ضَالًّا وَأَغْنَى بِكَ عَائِلًا وَآوَى بِكَ يَتِيمًا؟ **yaʿnī** ḳavmini ġarḳ-āb-ı ḍalāl bulup seniñle anları sāhil-i resen hidāyet ve gedāyān-ı ḳavmini iġnā ve yetīmleri īvā eyledi, demekle aẓher tevcīhdir deyü Ḳuṭbuddīn Safevī bu ʿibāretde niçe vecih īrād eyledi. Ve tevcīh-i meẕkūresinde ḫitāb ve ʿabdi murād etmek ḳabīlindendir. Ḥattā ʿAliyyü'l-Ḳārī tefsīr-i merḳūm bidaʿ-i tefāsīrindendir deyip ve baʿżılar *hāẕā tefsīrun baʿīdun cidden ʿani'n-naṣṣi lafẓen ve maʿnen fe-liẕā terekūhu* taʿbīriyle beyān etmişlerdir. *Ve ḳīle lā yultefetu ilā miṣlihī.*[995]

وَذَكَّرَهُ teşdīd-i kāfla.

بِهَذِهِ الْمِنَنِ cemʿ-i minnet bi-maʿne'n-niʿmet. **Yaʿnī** Mennān-ı Müteʿāl Ḥabībini ẕikr olunan ʿaṭiyyāt ile teẕkīr-i imtinān eyledi.

وَإِنَّهُ kesr-i hemze ile *ey eş-şe'n* o Rabb-i Mennān veyā Nebiyy-i Ẕī-şān.

عَلَى الْمَعْلُومِ مِنَ التَّفْسِيرِ *ʿalā mā sebeḳa mine't-taḥrīri min envāʿi't-tefsīr*[996] maʿlūm olan vecih üzere.

لَمْ يُهْمِلْهُ فِي حَالِ صِغَرِهِ وَعَيْلَتِهِ وَيُتْمِهِ *ṣıġar* maʿnā-yı *yutim*den mefhūm iken bī-nihāde *ʿayleti* ẕikr buyurmamaḳ enseb idi. **Yaʿnī** Ḥaḳḳ Teʿālā Rasūlünü ṭufūliyeti çağında[997] faḳr u yutmi ḥālinde terk etmedi.

وَقَبْلَ مَعْرِفَتِهِ بِهِ **yaʿnī** maʿrifet-i kāmile ile Ḥaḳḳa maʿrifetinden muḳaddem.

وَلَا وَدَّعَهُ *lem yuhmilhu* üzere maʿṭūfdur.

وَلَا قَلَاهُ daḥı defʿ ve terk ve kaṭʿ etmedi.

---

[995] "Dikkate alınmaz."
[996] "Önceden yapılan tahrirattan, tefsir çeşitlerine dair olanlardan hareketle."
[997] Derkenarda: "ṭıfl iken dāyesi ḳucağında."

فَكَيْفَ بَعْدَ اخْتِصَاصِهِ وَاصْطِفَائِهِ؟ **yaʿnī** ne ān ki kerāmāt-ı seniyye ile ictibā ve baʿde irsāle maḳāmāt-ı behiyye ile iḫtiyār eyledikden ṣoñra ʿayn-ı ʿināyetle melḥūẓ ve ḥimāyetiyle maḥfūẓ buyurmaya.

Ey ser-i[998] süḫen-i süṭūr-ı levḥ-i maḥfūẓ
Ferş olsa yoluñda ʿarş olurdu maḥẓūẓ
Levlāke lemā ḫalaḳtü[999]den fehm olunur
Sen olmasan olmaz idi ʿālem melḥūẓ[1000]

السَّادِسُ vücūh-ı sitteniñ altıncı vechi.

أَمَرَهُ fiʿl-i māżīdir ammā mefʿūlüne mużāf maṣdar olmaḳ daḫı ẓāhirdir.

بِإِظْهَارِ نِعْمَتِهِ عَلَيْهِ fāʿiline mużāf maṣdardır. Ve iżāfet-i müfred gāhī ʿumūmu ifāde eylediginden *cemīʿu mā enʿame bihī ʿaleyh* ʿām olur.

وَشُكْرِ مَا شَرَّفَهُ بِهِ بِنَشْرِهِ *ey bi-basṭi mā aḥsenehū ileyh.*

وَإِشَادَةِ ذِكْرِهِ kesr-i hemze ve dāl-i mühmele ile. **Yaʿnī** ol Ser ü Bāġ-ı Belāġı teşrīf eyledigi mükerremātı neşir ve teşhīr ile şükrüne emr ü fermān eyledi.

بِقَوْلِهِ (وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ)[1001] فَإِنَّ مِنْ شُكْرِ النِّعْمَةِ التَّحَدُّثَ بِهَا zīrā niʿmet-i ḫudā-dād ile taḥdīṯ-i niʿmetin şükründendir. Ve *vuride fī ḥadīs* إِذَا أَنْعَمَ الله تعالى عَلَى عَبْدٍ أَحَبَّ أَنْ يَرَى أَثَرَ نِعْمَتِهِ عَلَيْهِ[1002] ve ḥadīṯ-i āḫerde التَّحَدُّثُ بِالنِّعْمَةِ شُكْرٌ[1003] vefḳınca melbes ve merkeb ve emṯāli niʿmetleri iẓhār eylemek taḥdīṯdir.

وَهَذَا pes iẓhār-ı niʿam ve taḥdīṯ-i keremle emr-i Ḫudā.

خَاصٌّ لَهُ Serdār-ı Enbiyā ve Sırdār-i Aṣfiyā Ḥażretine emr-i ḫāṣ.

---

[998] Bu kelime, Hakan Taş'ın çalıştığı Vahyî Divanı'nda "sır" olarak okunsa da, çalıştığımız müellif nüshasında "sin" harfinin üzerine "fetha" koyduğu için burada "ser" olarak okunması tercih edilmiştir.

[999] "Sen olmasaydın, yaratmazdım."

[1000] Vahyî, *Vahyî Dîvanı*, Hakan Taş (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017), 309.

[1001] Duhâ Sûresi 93/11: "Ve Rabbinin nimetini minnet ve şükranla an."

[1002] Taberani, el-Mu'cemu'l-Kebir, XVIII, 135: "Allah Teâlâ bir kula nimet verdiğinde, o nimetin etkisini onun üzerinde görmeyi sever."

[1003] Hadis: "Nimeti anlatmak şükürdür."

عَامٌّ لِأُمَّتِهِ **[40b]** āyet-i kerīme-i [1004]وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدٰى tefsīr-i celīli mulaḫḫaṣan şeş vecihle müfesserdir:

"Evvelen vecedeke żāllen ʿani'ş-şerīʿati fe-erşedeke ileyhā.

Ṣāniyen vecedeke mensūben ile'ż-żalāleti ʿinde'l-aʿdāʾi fe-beyyene bi-emrike bi'l-berāhīni li'l-eḥibbā.

Ṣālişen ennehū vecedeke beyne ḳavmin żalālin fe erşedeke ilā mā temeyyezte bihī ʿanhum ilā maḳāmi'l-viṣāli.

Rābiʿan ennehū vecedeke żāllen bi-tezvīci ibnetike fi'l-cāhiliyyeti li-baʿżi'l-keferati, ve tebeyyene leke enne'l-müşrike lā yetezevvecu'l-müslimete.

Ḫāmisen ennehū vecedeke żāllen beyne Mekkete ve'l-Medīneti fe erāke ṭarīḳa.

Sādisen ennehū vecedeke żāllen ey ʿāşıḳan ve muḥibben fe hedāke ilā maḥbūbike."[1005]

İmdi ḳavl-i evvel *huve'l-muʿavvel* olduğu ittifāḳ-kerde-i muḥaḳḳiḳīndir. Zīrā āyāt-ı مَا كُنْتَ تَدْرِى مَا الْكِتَابُ وَلَا الْاِيمَانُ[1006] وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُنْ تَعْلَمُ وَكَانَ فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكَ عَظِيمًا[1007] kerīmeleri żālike'l-maʿnāyı mümehhidedir.

وَقَالَ تَعَالَى *teʿālā, ḳāle* żamīrinden ḥāldir. *Huve'l-müteʿālī ammā lā yelīḳu bi-Cenābihi'l-ʿālī.*

[1004] Duhâ 93/7: "Seni yolunu kaybetmiş olarak bulup da yola iletmedi mi?"

[1005] "Birincisi, seni şeriatten habersiz buldu da ona yönlendirdi.

İkincisi, düşmanlar nezdinde seni dalaletle itham edilmiş buldu da senin hakikatini dostlarına delillerle beyan etti.

Üçüncüsü, seni sapkın bir kavmin arasında buldu da onlardan ayrışmanı sağlayarak vuslat makamına ulaştırdı.

Dördüncüsü, seni cahiliye döneminde kızını bazı kâfirlerle evlendirmiş olarak buldu da müşrikin Müslüman bir kadınla evlenemeyeceğini sana açıkladı.

Beşincisi, seni Mekke ile Medine arasında yol bilmez halde buldu da sana yolu gösterdi.

Altıncısı, seni âşık ve muhib olarak buldu da seni sevdiğine yönlendirdi." Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâʾ*, 1/97.

[1006] Şûrâ 42/52-53: "İşte sana da, emrimizle, bir ruh (kalpleri dirilten bir kitap) vahyettik**. Sen kitap nedir, iman nedir bilmezdin**. Fakat biz onu, kullarımızdan dilediğimizi, kendisiyle doğru yola eriştireceğimiz bir nur yaptık. Şüphesiz ki sen doğru bir yola iletiyorsun; göklerdeki ve yerdeki her şeyin sahibi olan Allah'ın yoluna. İyi bilin ki, bütün işler sonunda Allah'a döner."

[1007] Nisâ 4/113: " (Ey Muhammed!) Eğer Allah'ın sana lütuf ve merhameti olmasaydı, onlardan bir grup seni saptırmaya çalışırdı. Hâlbuki onlar, ancak kendilerini saptırırlar, sana hiçbir zarar veremezler. **Allah, sana kitabı (Kur'an'ı) ve hikmeti indirmiş ve sana bilmediğin şeyleri öğretmiştir. Allah'ın sana lütfu çok büyüktür.**"

(وَالنَّجْمِ إِذَا هَوَى) إلى قوله (لَقَدْ رَأَى مِنْ آيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرَى)[1008] اخْتَلَفَ الْمُفَسِّرُونَ فِي قَوْلِهِ (وَالنَّجْمِ) بِأَقَاوِيلَ مَعْرُوفَةٍ erbāb-ı tefsīr *necm*le murād buyurulan maʿnāda niçe ḳavli maşḥūben iḫtilāf eylediler.

مِنْهَا النَّجْمُ عَلَى ظَاهِرِهِ cümle-i eḳāvildendir ki necim muṭlaḳā cins-i sitāre veyā s̱üreyyādır.

وَمِنْهَا *hüve.*

الْقُرْآنُ Ḳurʾān-ı ʿAẓīmü'ş-Şāndır ki müneccemen şeref-yāfte-i nüzūl olmuşdur. Bināberīn [1009]إِذَا هوى bi-maʿne'n-nüzūldür. [1010]فَلَا أُقْسِمُ بِمَوَاقِعِ النُّجُومِ naẓm-ı celīli iḫtiyār-kerde-i baʿżı müfessirīn üzere bu maʿnāyı müʾeyyiddir. Veyā *li'ṣ-ṣaḥābeti'l-berarati ve li-ʿulemāʾi hāẕihi'l-ümmet.* Necm ism-i cinsdir. *Kemā vuride ʿan kāşifi'l-ġummeti ṣallallāhu ʿaleyhi ve selleme* [1011]أَصْحَابِي كَالنُّجُومِ بِأَيِّهِمُ اقْتَدَيْتُمُ اهْتَدَيْتُمْ *ke-ẕā fī ʿAyni'l-Meʿānī*[1012]

وَعَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ İmām Ṣādıḳ bin Bāḳır raḍiyallāhu ʿanhümā.

أَنَّهُ *necmun muḳsemun bihī.*

مُحَمَّدٌ عليه السلام keş̄irün mā muṣannif ʿaleyhi'r-raḥme Ḥażret-i Şāh-ı dü Kevne bi-dūni's-ṣalāt ẕikr-i selām eder. Maʿa hāẕā eḥadühümānıñ ifrādı mekrūhdur, deyü şāriḥ Delecī taʿrīż eder ammā muḥaḳiḳīnden İmām Cezerī[1013] ve ġayrılar ʿadem-i kerāhatin taḥrīr ve Mevlānā ʿAliyyü'l- Ḳārī risāle-i müstaḳille ile taḳrīr buyurmuşlar. Ancaḳ ṣalāt ve selāmı cemʿde efḍaliyyet muḳarrerdir.

وَقَالَ هُوَ قَلْبُ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ yine İmām Ṣādıḳ buyurdu ki necm ḳalb-i Muṣṭafā ʿaleyhi's-selām ve't-teḥāyādır. *Neʿam* ḳalb veyā ḳāleb-i Ḥażret-i Dürr-i Dıraḫşān-ı Risālet ʿaleyhi enme't-taḥiyye ser-tābe-ḳadem nūrdur. Ve envār-ı evvel neyyir-i

---

[1008] Necm Sûresi 53/18: "Andolsun o, Rabbinin en büyük âyetlerinden bir kısmını gördü."
[1009] Necm Sûresi 53/1.
[1010] Vâkıa Sûresi 56/75: "Yıldızların yerlerine yemin ederim ki"
[1011] Hadis: "Ashabım yıldızlar gibidir; hangisine uyarsanız, hidayete erersiniz."
[1012] Tefsir ve kıraat âlimi olan Ebû Abdillâh (Ebû Ca'fer) Muhammed b. Tayfûr es-Secâvendî el-Gaznevî'nin (ö. 560/1165) Aynü'l-Meʿânî fî Tefsîri's-Sebʿi'l-Mesânî isimli tefsir kitabı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Tayyar Altıkulaç, "Secâvendî, Muhammed b. Tayfûr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2009), XXXVI/269.
[1013] Kıraat ve hadis ilimlerinde derin bilgiye sahip olan Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed bin Muhammed bin Muhammed bin Ali bin Yusuf el-Cezerî, Hicri 833 yılında (Miladi 1429) vefat etmiştir.

aʿẓamdan istināre ve esrār andan istiḍāʾe eder. *Allāhümme ecʿalnī nūran* duʿā-yı meʾṣūru müddeʿāya şāhiddir. Ve Ḫudā-yı bī-hemtā ʿazze ve ʿalā Ḥabībine nūr tesmiye buyurduġu *ke-mā taḳaddeme* meẕkūrdur.

وَقَدْ قِيلَ فِي قَوْلِهِ (وَالسَّمَاءِ وَالطَّارِقِ *ey el-bādī leylen*[1014].

وَمَا أَدْرَاكَ مَا الطَّارِقُ yaʿnī *ṭārıḳ* ne olduġun saña ne şeyʾ iʿlām eyledi. Yaʿnī ol şeyʾ-i ʿaẓīmdir her eḥad anı bilmez demek ola. Baʿde-ẕā beyān edip buyurur ki.

النَّجْمُ الثَّاقِبُ) ṭārıḳ ol żiyādār şeyʾdir ki ke-ennehū żiyāsıyla ṣaḳb-ı ẓalām edip nüfūẕ eder.

إِنَّ النَّجْمَ هُنَا أَيْضًا مُحَمَّدٌ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ evvelen necmi vaṣf-ı ʿāmmla taʿbīr baʿde-ẕā *tefḫimen li-ṣānihī bi-mā yeḫuṣṣuhū*[1015] ile beyān eyledi.

حَكَاهُ السُّلَمِيُّ tefsīr-i Ḥaḳāyıḳında[1016] naḳl buyurdular.

تَضَمَّنَتْ هَذِهِ الآيَاتُ وَالنَّجْمِ اِذَا هَوٰى[1017] kerīmesinden لَقَدْ رَاٰى مِنْ اٰيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرٰى[1018] ḳavl-i celīline varınca āyāt ʿamīmetü'l-berekāt şāmiledir.

مِنْ فَضْلِهِ mübhem muḳadderi beyāndır.

وَشَرَفِهِ الْعِدِّ kesr-i ʿayın ve teşdīd-i dāl-i mühmeleteyn ile şeyʾ-i keşīrdir ki aṣıl ve māddesi mā-lā yunḳatiʿ ola. **Yaʿnī** ol Ḥażretiñ fażl **[41a]** u şeref-i bī-pāyānından.

مَا يَقِفُ دُونَهُ żamīr *ʿidde* rāciʿdir.

الْعَدُّ feṯḥ-i ʿayn-ı mühmele ile iḥṣā ve istiḳṣā-yı ʿaded. **Yaʿnī** ile'l-āḫir ʿadd u şümārı ḥadd u ḥaṣrdan bīrūn feżāʾil-i bī-pāyānı müştemile olur.

وَأَقْسَمَ اللَّهُ جَلَّ اسْمُهُ على هِدَايَةِ الْمُصْطَفَى وَتَنْزِيهِهِ عَنِ الْهَوَى yaʿnī *fīmā aḫbera bihī li'l-verā* Cenāb-ı Muṣṭafā ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem Cenābınıñ berāʾat-i sāḥetine ḳasem buyurdu.

وَصِدْقِهِ فِيمَا تَلَا tilāvet ve ḳırāʾat eyledigi şeyʾin ḥaḳḳāniyyet ve ṣıdḳına.

[1014] "Ey geceleyin ortaya çıkan!" Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/99.

[1015] "Ona mahsus olan şeyle şanını yüceltmek için." Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/99.

[1016] *Hakâyık*, kıraat âlimi, tâbiî olan Ebû Abdirrahmân Abdullāh b. Habîb b. Rubeyyia es-Sülemî (ö. 73/692 [?]) tarafından yazılan tefsir kitabıdır.

[1017] Necm Sûresi 53/1.

[1018] Necm Sûresi 53/ 18: "Andolsun, o, Rabbinin en büyük alametlerinden bir kısmını gördü."

وأَنَّهُ daḫı metlüvvī olan.

وَحْيٌ يُوحَى *li def'i'l-mecāzi* teʿkīd veyā teʾsīsdir.

أَوْصَلَهُ إِلَيْهِ عَنِ اللهِ جبرئيل yaʿnī Ḥāᵛce-i ʿĀleminˇ ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem nāṭıḳa-perdāz olduġu vaḥiy ve ḥükm-i Ẕi'l-Celāldir ki Cibrīl-i Emīn ol ḥükmü ṭaraf-ı Ḥaḳḳdan ol Ḥażrete teblīġ ve īṣāl eyledi.

وَهُوَ rūḥu'l-ḳüdüs ʿaleyhi's-selām[1019].

الشَّدِيدُ الْقُوَى ṣıfat-ı müşebbeheniñ fāʿiline iżāfetidir. *Ey şedīdun ḳuvāhu* aḥkām-ı ʿilmiyye ve ʿameliyyede min ġayri ḫaṭāʾ *fi'l-fehmi ve'l-ḥıfẓi ve'l-edā telaḳḳā min Rabbi'l-ʿizzeti* üzere ḳudret-yāb ve ibtidā-yı ḫavārıḳ-ı ʿādede vāsıṭadır. İḳtilāʿ-ı ḳavm-i Lūṭ ve taḳlīb-i cibāl ve ṣayḥa ʿale'l-ḳavm-i Ṣemūd gibi ve baʿżılar şedīdü'l-ḳuvā ile murād Cenāb-ı Bārī ʿazze ismuhūdur, dediler. *Yaʿnī şedīdü'l-ḳuvveti ve'l-ḳudrati ve'l-ḥükmi* demekdir. Ve ẕālike'l-ḳavl *ḥasene* nisbet olunmuşdur.

ثُمَّ أَخْبَرَ تَعَالَى عَنْ فضيلته بِقِصَّةِ الْإِسْرَاءِ yaʿnī berāʾat-i sāḥa-i Ḥażrete ḳaseminden ṣoñra ḳażiyye-i Miʿrācdan fażīlete-i muʿallā-ḳadr-i risāletden iḫbār buyurdu.

وَلَقَدْ رَاٰهُ نَزْلَةً اُخْرٰى, عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهٰى[1020] وَانْتِهَائِهِ إِلَى سِدْرَةِ الْمُنْتَهَى kelām-ı ʿizzetiyle Sulṭān-ı Sidre-i Mekān ʿaleyhi ezke's-ṣalāt ve's-selām Cenābınıñ Beyt-i Muḳaddesden cānib-i semāya ṣuʿūdları ve heft ṭibāḳ-ı āsumānı seyr ü güẕer buyurup.

Sidreye oldu çü seyri müntehī
Ḥaḳḳıñ ol maḳbūl ü ḫaṣ dergehi

Ve sidre āsumān-ı heftimde yemīn-i ʿarş-ı berīn şecere-i nebaḳ olduġu ʿinde ekṣerü'l-müfessirīn muḥaḳḳaḳdır ki ʿilm-i ḫalāyıḳ anda nihāyet bulur.

وَتَصْدِيقِ بَصَرِهِ فِيمَا رَأَى مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَاٰى[1021] naṣṣ-ı celīli şehādetiyle ʿacāyib-i esrārdan ṣūret-i Cibrīli muʿāyene veyā Ẕāt-ı Rabb-i Celīli baṣara ve rüʾyetde ḳalb baṣarını taṣdīḳ ve taḥḳīḳ buyurmaları. Ve baʿżılar żamīr-i *raʾā* nefs-i fuʾāda ʿāʾid olur, dediler.

[1019] عم kısaltması ile gösterilmiştir.
[1020] Necm Sûresi 53/13-14: "Andolsun ki, o, Cebrail'i bir başka inişte daha (aslî suretiyle) görmüştü. Sidretü'l-Müntehâ'nın yanında."
[1021] Necm Sûresi 53/11: "Kalp, (gözün) gördüğünü yalanlamadı."

Ve rü'yet bu maḳāmda ʿilim maʿnāsına ve *keẕibe bi't-taḫfīfi ke-keẕẕebe bi't-teşdīdi* kilāhümā ḳırā'atde vecihdir.

وَأَنَّهُ رَأَى مِنْ آيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرَى *min* tebʿīżıyye veyā beyāniyye ve *kübrā* ṣıfat-ı āyāt veyā mefʿūldür. Yaʿnī baʿżı āyāt-ı mülkiyye ve melekūtiyyeden müşāhede eyledi yāḫūd maʿnen küllī āyāt-ı Ḥaḳḳı müşāhede etdi demekdir. Benā-berīn *min* zā'idedir.

وَقَدْ نبَّهَ عَلَى مِثْلِ هَذَا تبارك و تعالى lafẓ-ı *tebārake, ʿalā* üzere takdīmi evlā idi.

فِي سُورَةِ الْإِسْرَاءِ yaʿnī taḥḳīḳan Ḥaḳḳ celle ve ʿalā derc-i sūre-i İsrāda rü'yet-i āyātı kerīme-i لِنُرِيَهُ مِنْ اٰيَاتِنَا[1022] naṣṣ-ı şerīfine indirācla tenbīh buyurdu. Lākin لِنُرِيَهُ مِنْ اٰيَاتِنَا[1023] mescid-i Aḳṣāda muʿāyene buyurulan āyāta ve لَقَدْ رَاٰى مِنْ اٰيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرٰى[1024] semāvāt-ı ʿulāda müşāhede kılınan ʿacāyibāta ṣarfı aẓherdir.

وَلَمَّا كَانَ مَا كَاشَفَهُ عَلَيْهِ السلام مِنْ ذَلِكَ الْجَبَرُوتِ fetḥateyn ile *faʿalūt mübālaġatun fi'l-cebri bi-maʿne'l-ḳahri*[1025] veyā ʿaẓamet maʾnāsına.

وَشَاهَدَهُ مِنْ عَجَائِبِ الْمَلَكُوتِ *mübāġatun mine'l-mülki, ke'r-raḥamūt fi'r-raḥmeti.*[1026] *Melekūt* bāṭına salṭanatdır. Ve mülk-i ẓāhiri ile taʿbir olunur veyā mülk-i ʿālem-i süflī melekūt-i ʿulvī.

لَا تُحِيطُ بِهِ الْعِبَارَاتُ bu cümle ḫaber-i *kāne.*

وَلَا تَسْتَقِلُّ بِحَمْلِ السَّمَاعِ أَدْنَاهُ الْعُقُولُ ġayr-ı ʿaklü'n-Nebī **[41b]** murād olunur.

Ve'l-ḥāṣıl: Vaḳtā ol Sulṭān-ı Serīr-i lī-meʿa'llāh Ḥażretleri ʿacāyib ve ġarāyib-i ceberūt ve melekūtu mükāşefe ve müşāhede buyurmaları ki envāʿ-ı taʿbīrātla iştimāli ḥīṭa-i taʿbīr ve taḳdīrden bīrūn ve tefsīrātını ḥaml-i semāʿla ki eḳall ve ednāsı uḳūldür, ḥaml-i eḳallinden ʿāciz ve edādan ḳāṣır olduysa.

رَمَزَ cevāb-ı *lemmā* Ḥaḳḳ subḥānehū ve teʿālā işāret buyurdu.

[1022] İsrâ Sûresi 17/1.

[1023] İsrâ Sûresi 17/1: "**Kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye** kulunu (Muhammed'i) bir gece Mescid-i Haram'dan çevresini bereketlendirdiğimiz Mescid-i Aksa'ya götüren Allah'ın şanı yücedir. Hiç şüphesiz O, hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir."

[1024] Necm Sûresi 53/18: "Andolsun, o, Rabbinin en büyük alametlerinden bir kısmını gördü."

[1025] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/100.

[1026] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/100.

عَنْهُ mükāşefe-i Ḥażret-i Ḥabībullāh ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellemden.

بِالإِيمَاءِ *müteʿallıḳun bi-remzin.*

وَالْكِنَايَةِ *īmā* üzere ʿaṭıfdır. *Īmā* ve *kināye* ile murād telvīḥ ve ʿadem-i taṣrīḥdır.

الدَّلالةِ عَلَى التَّعْظِيمِ yaʿnī mükāşefe-i Ḥabībden ʿaleyhi ekmelü'ṣ-ṣalāt feḫāmete ve ʿaẓamete dālle mā'-i mübheme ile remz ve īmā eyledi.

فَقَالَ (فَأَوْحَى إِلَى عَبْدِهِ *tafṣīlun li'r-remzi ʿammā kāşefehū.* Yaʿnī Cibrīl-i Emīn veyā Rabbü'l-ʿĀlemīn bi'z-zāt ʿAbd-i Ḫāṣ ve Vāṣıl-ı Maḳām-ı İḫtişāṣa ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem vaḥy eyledi.

مَا أَوْحَى)[1027] şeyʾ-i ʿāẓīmi ki künhüne ancaḳ zāt-ı ʿālīsi ʿalīmdir. İmdi ifhāmda olan tefḫīm īżāḥda nāyābdır. ʿUḳde-küşāyān-ı erbāb-ı tefsīrden baʿżılar vaḥy-i *mā evḥā* sırr-ı ser-bestesi ümmet-i Muḥammed ʿaleyhi's-selāmıñ ümem-i sālifeden muḳaddem dāḫil-i nüzhet-gāh-ı Behişt olmalarına vaḥiy ve iʿlāmdır deyü ḥall-i ibhām buyurmuşlar. Allāhu aʿlemu bi-murādihī.

1. Oldu ol maḥbūb-ı ḫāṣ-ı kibriyā
   Maḥrem-i ḫalvet ki *ṣümme denā*[1028]
2. Oldu fāʾiż lemʿa-i envār aña
   Vaḥy olundu ṣad hezār esrār aña
3. Kim anıñ vaṣfında ḳāṣırdır lisān
   Şerḥ ü taḳrīrinde ʿācizdir beyān

وَهَذَا النَّوْعُ مِنَ الْكَلَامِ envāʿ-ı kelām beyāndan *remzun bi'l-kināyeti ve'l-īmāʾ.*[1029]

يُسَمِّيهِ أَهْلُ النَّقْدِ وَالْبَلَاغَةِ ṣayrefiyān-ı ʿilm ü edeb ve feṣāḥat ve hüner-mendān-ı meydān-ı maʿrifet bu nevʿe taʿbīr ve tesmiye ederler.

بِالْوَحْيِ وَالإِشَارَةِ ʿadem-i ṣarāḥatden nāşi mūḥā bih ve müşārün ileyh ile edā ederler. İmdi kināye ve ilhām ve kelām-ı ḫafī mānendi vaḥiy ve işāret bir maʿnāyadır.

وَهُوَ عِنْدَهُمْ vaḥiy ve işāret ile müsemmā olan nevʿ-i erbāb-ı belāġat ʿindinde.

[1027] Necm Sûresi 53/10: "Böylece Allah kuluna vahyedeceğini vahyetti."
[1028] Necm Sûresi 53/8: "**Sonra (ona) yaklaştı** derken sarkıp daha da yakın oldu."
[1029] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâʾ*, 1/101.

أَبْلَغُ أَبْوَابِ الْإِيجَازِ etemm-i envāʿ-ı īcāzdır. Zīrā cevāmiʿü'l-kelimdir. Mebānī-i yesīre ve meʿānī-i keşīre ile *ke-ennehā mübhemetun bi'l-elġāz*dır. *Emmā ve li-kulli maḳāmin meḳāl.*

يَرْمُونَ بِالْخُطَبِ الطِّوَالِ وَتَارَةً وَحْيَ الْمَلَاحِظِ خِيفَةَ الرُّقَبَاءِ[1030]

وَقَالَ تعالى *tafṣīlun li'r-remzi ʿammā şāhedehū.*

(لَقَدْ رَأَى مِنْ آيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرَى)[1031] *ey ed-delālātu ʿalā ʿaẓametihī Teʿālā.*[1032]

انْحَسَرَتِ الأَفْهَامُ cemʿ-i fehm *ʿibāretun ʿan izāleti'l-vehm.*[1033]

عَنْ تَفْصِيلِ مَا أَوْحَى yaʿnī tafṣīl ve taʿbīr-i *mā evḥā*dan ki *lā yuḥṣīhī ʿaddun ve lā yuhīṭu bih*[1034] ḥadd-i ʿaḳl-ı ulü'l-elbāb müteḥayyer ve kelīl olur.

وَتَاهَتِ الْأَحلَامُ فِي تَعْيِينِ تِلْكَ الآيَاتِ الْكُبْرَى ve anı tefsīr ve beyāndan ḥulm ḥayrān ve ol sırr-ı mektūm olan āyet-i kübrā taʿyīninde ʿuḳūl-i ẕevi'n-nehy ḳāṣıra ve sergerdān.

قَالَ الْقَاضِي أَبُو الْفَضْلِ اشتَمَلَتْ هَذِهِ الآيَاتُ عَلَى إِعْلَامِ اللَّهِ تَعَالَى fāʿiline mużāf maṣdardır.

بِتَزْكِيَةِ جُمْلَتِهِ عَلَيْهِ السَّلَام *cümle* ile murād cemīʿ-i ẕātdır. Muṣānnif ʿaleyhi'r-raḥme buyurur ki āyāt-ı muʿciz-i beşārāt-ı Ḥaḳḳ Teʿālā Ḥabībini taṭhīr-ı ẕāt ve tenmiye-i ṣıfāt buyurduġu aḫbārı müştemiledir.

وَعِصْمَتِهَا żamīr *cümletihī* lafẓına ʿāʾiddir.

مِنَ الآفَاتِ cemʿ-i *āfet*.

فِي هَذَا الْمَسْرَى fetḥ-i mīm ve rā ile maṣdar-ı mīmī yā ism-i mekān. **Yaʿnī** cāy-ı ʿulyā-yı İsrāda Ẕāt-ı Ḥabībi āfāt-ı maḫṣūṣadan ḥıfẓ buyurmaların cāmiʿa olur.

فَزَكَّى فُؤَادَهُ وَلِسَانَهُ وَجَوَارِحَهُ **[42a]** cemʿ-i cāriḥa bu maḳāmda başar murād olunduġu ḳavl-i ātīden münfehemdir. **Yaʿnī** Cenāb-ı Medḥ-i Āferīn ol Ḥażretiñ ḳalb ve zebān ve başarıñ medḥ eyledi. Tafṣīl baʿde'l-icmāl edip buyurur.

[1030] Beyit, Ebû Duâd İyâdîye nisbet edilmiştir. Bkz. Ebû Osmân Amr b. Bahr el- Câhız, *el-Beyân ve't-Tebyîn* (Beyrut: Daru'l-Mektebeti'l-hilâl, 1423), 1/143.

[1031] Necm Sûresi 53/18: "Rabbinin ayetlerinden en büyüğünü gördü."

[1032] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/101.

[1033] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/101.

[1034] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/101.

فَزَكَّى قلبه بقوله (مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَأَى)[1035] bu āyet-i şerīfeye taʿalluḳ eden maʿnā teḳaddüm eyledi.

وَلِسَانَهُ بِقَوْلِهِ (وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَى)[1036] **yaʿnī** nuṭḳu hevādan ṣudūr etmez. Belki vaḥy-i celī ve ḫafī ile nāṭıḳa-perdāz olur ki kitāb ve sünnetdir.

وبَصَرَهُ بِقَوْلِهِ (مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَى *yaʿnī ammā raʾādan* başarı māsivaya meyl etmeyip maḳām-ı aʿlāda rüʾyeti ile meʾmūr buyurulduġu şeyʾiñ ġayrıya tecāvüz ve taʿaddī etmedi deyü medḥ eyledi.

وَقَالَ تَعَالَى (فَلا أُقْسِمُ بِالْخُنَّسِ *cemʿu ḫānisin min ḫanese iẕā teʾaḫḫera mā ʿaden en-neyyireyni kevākibun revāciʿ* olan seyyārededir.

زُحَلٌ سَرَى مِرِّيخَهُ مِنْ شَمْسِهِ فَتَزَهَرَتْ بِعُطَارِدَ الأَقْمَارُ[1037]

الْجَوَارِ الْكُنَّسِ) ol seyyerāt ki taḥt-ı ḍāvʾü'ş-şems iḫtivā eder. *Min kenese'l-vaḥşu ey daḫale kunāsehū yaʿnī beytehū.*

إِلَى قَوْلِهِ (وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَيْطَانٍ *mütemerridun mine'l- insi ve'l-cinni ve'd-devvābi ḳālehū İbnu ʿAbbās raḍiyallāhu ʿanhumā.*

رَجِيمٍ sihām-ı buʿd ve ṭardla mercūm-ı mā beynehümāda olan āyet-i وَاللَّيْلِ إِذا عَسْعَسَ[1038] *ey aḳbele* وَالصُّبْحِ إِذا تَنَفَّسَ[1039] *ey esfera.*

لَا أُقْسِمُ أَيْ أُقْسِمُ ziyādegī-i *lā* ḳavli üzere.

إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ أَيْ كَرِيمٍ عِنْدَ مُرْسِلِهِ yaʿnī yād-ı ḳasem eder ki Ḳurʾān-ı ʿAẓīmü'ş-Şān Peyġamber-i Āḫirü'z-Zamān ḳable Raḥmāndan vaḥiy ile gūyā olduġu ḳavl-i ḥaḳḳdır.

ذِي قُوَّةٍ عَلَى تَبْلِيغِ مَا حُمِّلَهُ taḫfīfle ṣīġa-i fāʿil üzere veyā teşdīdle ṣīġa-i mefʿūl üzeredir.

مِنَ الْوَحْيِ **yaʿnī** vaḥy-i Rabbānīden taḥmīl buyurduġu aḥkāmın teblīġi üzere ṣāḥib-i ḳuvvet ve ḳudretdir.

[1035] Necm Sûresi 53/11: "Kalp, (gözün) gördüğünü yalanlamadı."
[1036] Necm Sûresi 53/3: "O, nefis arzusu ile konuşmaz."
[1037] "Satürn, Mars'ını güneşinden satın aldı, böylece aylar Merkür ile parıldadı." Bkz. Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ*ʾ, 1/102.
[1038] Tekvîr 81/17: "Andolsun, yöneldiği zaman geceye,"
[1039] Tekvîr 81/18: "Andolsun, aydınlandığı zaman sabaha ki,"

مَكِينٍ أَيْ مُتَمَكِّنٍ الْمَنْزِلَةِ مِنْ رَبِّهِ رَفِيعِ المَحَلِّ fetḥ-i ḥāʾ-i mühmele ve kesri daḫı cāʾizdir.

عنده mekān ve zamāndan münezzehe-i ʿindiyye ile ʿinde'llāh ṣāḥib-i mekānet ve menzilet ve ʿaliyyü'ş-şān ve ẕī-cāh ve celāldir. İmdi mekānet ḥaseb-i ḥāl mütemekkin üzeredir. [1040]عِنْدَ ذِي الْعَرْشِ ḳavli yā [1041]ذِي قُوَّةٍ veyā [1042]مَكِينٍ'e müteʿallıḳ olur.

مُطَاعٍ *ẕū iṭāʿatin meʿa kevnihī ṣāḥibu ṭāʿatin.*

ثَمَّ fetḥ-i müşelleşe ile.

أَيْ فِي السَّمَاءِ **yaʿnī** şeb-i Miʿrācda ser ü şān-ı āsumānın ol Ḫidiv-i ʿİlliyyīn-i Serīr ṣallallāhu ʿaleyhi ve selleme inḳıyād ve ṭāʿatleriyle ʿālem-i melekūtda bile müṭāʿ buyrulmasıdır.

أَمِينٍ عَلَى الْوَحْيِ vaḥiy ve inzāl buyurulan emr-i Ẕi'l-Celāli taḥammül ve teblīġde meʾmūndur.

قَالَ عَلِيُّ بْنُ عِيسَى ṣāḥib-i kitāb-ı *en-Nüket fi ʿİcāzi'l-Ḳurʾān*[1043] olan İmām Rummānī-i Naḥvī-i Muʿtezilīdir. Üç yüz seksen dörtde ser-nihāde-i bālīn-i ecel oldu.

وَغَيْرُهُ Rummāniñ ġayrı erbāb-ı maḳāl dediler ki.

الرَّسُولُ الْكَرِيمُ هُنَا şāyeste-i maḳām Rasūl ve Kerīm ġayr-ı maḥalli bāl olmalarıdır. **Yaʿnī** bu maḥall-i ʿālīde Rasūl ve Kerīm vaṣf ü naʿtıyla murād olunan Ẕāt-ı Ḫuceste-ṣıfāt.

مُحَمَّدٌ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَجَمِيعُ الْأَوْصَافِ بَعْدُ عَلَى هَذَا لَهُ **Yaʿnī** Rasūl-i Kerīm ve andan ṣoñra ẕikr olunan mekīn ve muṭāʿ ve emīn evṣāfınıñ cemīʿi bu ḳavil üzere Ḥażret-i Muṣṭafā ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem içün şāyāndır, dediler.

وَقَالَ غَيْرُهُ Rummānīden mā-ʿadā ekşer aʿlām-ı ʿulemā buyurdular.

هُوَ جِبْرِيلُ Rasūl-i Kerīm ile murād bülbül-i sidre-nişīn yaʿnī Cibrīl-i Emīndir.

[1040] Tekvîr 81/19-20: "O (Kur'an), şüphesiz değerli, güçlü ve **Arş'ın sahibi** katında itibarlı, orada (meleklerce) itaat edilen, güvenilir bir elçinin (Cebrail'in) getirdiği sözdür."

[1041] Tekvîr 81/19-20.

[1042] Tekvîr 81/19-20.

[1043] Arap dili ve belâgatı âlimi, Mu'tezile kelâmcısı olan Ebü'l-Hasen Alî b. Îsâ b. Alî er-Rummânî el-Bağdâdî'nin (ö. 384/994) eseridir. Bkz. Sedat Şensoy, "Rummânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2008), XXXV/242–244.

فَتَرْجِعُ الْأَوْصَافُ إِلَيْهِ mekīn ve mutāʿ ve emīn vaṣıfları emīnü'l-vaḥy Cibrīl ʿaleyhi's-selāma ricʿat eder ammā āyet-i şerīfe-i **[42b]** وَما صاحِبُكُمْ بِمَجْنُونٍ[1044] ile murād Cenāb-ı Server-i Enbiyā ʿaleyhi's-selām ve teḥāyā Ḥażretleridir. Ve sā'iri evṣāf-ı Cibrīl olduġu tefsīr-kerde-i cumhūr-ı şiḳātdır. Zīrā faṣl-ı evvelden güẕer eden ḥadīṯ-i ṣaḥīḥde işābet-i raḥmetle ṯenā-i Bārī ḥaḳḳımda şāyān buyurulup ḫavf-ı ʿāḳıbetimden emīn oldum dedikleri peyām-ı saʿādet-encām-ı Cibrīle delālet eder. Ḥattā baʿżı ehl-i sünnet ve muʿtezile āyet-i şerīfede münderic buyurulan feżā'il-i Cibrīl ile tafḍīl-i melā'ikeye temessük ederler. *Vallāhu aʿlemu ve aḥkem.*

وَلَقَدْ رَآهُ بِالْأُفُقِ الْمُبِينِ[1045] yaʿnī rā'ī ile murād eder.

محمد صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قِيلَ ḫādim-i ʿāḳıbet-i Maḥmūd yaʿnī İbn Mesʿūd raḍiyallāhu ʿanh Cenābından naḳlolunan vech-i vecīh üzere.

رَأَى رَبَّهُ Muḥbūb-ı Bārgāh-ı Muḳaddes ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem, Rabbü'l-azze ve celle celāluhū Ḥażretlerini gördü. Bu ḳavil aḳvāl-i sā'ire üzere taḳdīmi medḥ-i Ḥabībullāḥ ḳaṣdolunan ġaraża evfā olduġundandır.

وَقِيلَ رَأَى جِبْرِيلَ فِي صُورَتِهِ عند سدرة المنتهى *ev fī ġāri ḥirā* ḫilḳat-i asliyyesi ile rü'yetine işāretdir, denildi.

وَمَا هُوَ عَلَى الْغَيْبِ بِظَنِينٍ[1046] *ʿalā ḳırā'ati İbni Keşīr ve Ebī ʿAmr ve'l-Kisā'ī.*

أَيْ بِمُتَّهَمٍ ṭā'-i muʿceme ile *ẓannīn mine'ẓ-ẓanni ve huve't-tuhmetu.* **Yaʿnī** Peyġamber-i ins ü cān ʿaleyhi ṣalātü'l-Mennān vaḥyolunan eşyā ve umūr-ı ġaybiyyeden ḫaber-res olduġu aḫvālde müttehim degildir.

وَمَنْ قَرَأَهَا żamīr kelimeye rāciʿ ve baʿżı nüsḫada *ḳırā'atün* vāḳiʿdir, *ey el-lafẓu.*

بِالضَّادِ فَمَعْنَاهُ ḳavl-i meẕkūr maʿnāsı.

مَا هُوَ بِبَخِيلٍ ḳırā'at-i Nāfiʿ ve ʿĀṣım üzere *żanīn mine'ż-żanneti,* buḫl maʿnāsına. **Yaʿnī** ʿumūm-ı ümmete teblīġ-i risāletde baḫīl degildir, demek olur.

[1044] Tekvîr Sûresi 81/22: "(Ey Kureyşliler!) Sizin arkadaşınız (Muhammed) bir deli değildir."
[1045] Tekvîr Sûresi 81/23: "Andolsun o, Cebrâil'i apaçık ufukta gördü."
[1046] Tekvîr Sûresi 81/24: "O, gayb hakkında cimri değildir."

بِالدُّعَاءِ بِهِ *baḫīle* müteʿallıḳdır, Ḥaḳḳa ḫalḳı daʿvetde. İmdi *ʿale'l-ġaybi* lafẓında *ʿalā bi-maʿne'l-bāʾ ve bāʾ bi-żanīn bi-maʿnā ilā ey ed-daʿveti ileyhi bi'l-īmāni ve'l-ʿameli ve ruviye bi'd-duʿāʾi lehū ve bi'd-diʿāyeti ke'l-bidāyeti ve ḳīle hiye mine'l-iddiʿāʾi.*[1047]

وَالتَّذْكِيرِ بِحُكْمِهِ ḍamm-ı ḥā ile *ey bi-teẕkīrahum bi-aḥḳāmin rabbihim* veyā kesr-i ḥā cemʿ-i *ḥikmet* nāsa nāfiʿ olan kelāmla vaʿẓ.

وَبِعِلْمِهِ żamīr *ḥükme* ʿāʾid veyā Rasūlullāha ircāʿı muḥtemeldir ki taḳdīr ke-mā ʿallemehu'llāh anlara taʿlīmde buḫl etmez, demek olur.

وهَذِهِ āyet ve ṣıfat ki وَمَا هُوَ عَلَى الْغَيْبِ بِضَنِينٍ[1048] kerīmesidir.

لِمُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ bi-ittifāḳin dü ḳırāʾat ile Ḥażret-i Muṣṭafā ezke't-taḥiyyāt Cenābına ṣıfat olduġu ittifāḳ-kerde-i ehl-i tefsīrdir. Zīrā aʿlām-ı ʿulemādan bir ferd *ve mā huve* żamīrini Cibrīl ʿaleyhi's-selāma ircāʿ ve ʿavdına ḳāʾil degillerdir.

وَقَالَ تَعَالَى ism-i ḥarf veyā ḥūtdur ki cins murād olundu. Ve yāḫūd ḥāmil-i arżeyn-i heft ṭibāḳ olan Yehmūt[1049] veyā devātdır veyā levḥ ola. Ḥarfle tefsīr olunduġuna ṣüret-i müsemmāda resm ve sükūnu şehādet ve cins-i ḥūtla teʾvīl buyurulmasına وَلَا تَكُنْ كَصَاحِبِ الْحُوتِ[1050] kerīmesi delālet eder. Ve devāt murād olunduġuna ḳalem işāret eder.

وَالْقَلَمِ *mā kütibe bihī levḥu'l-maḥfūẓu ev mā yuktebu bihī muṭlaḳan*[1051] cins-i ḳalem.

وَما يَسْطُرُونَ debīrān-ı ḥafażatü'l-kirāmdır, *ey yektubūne ev el-eʿamm.*

الآيَاتِ evvel-i sūreden Ḥażret-i Sulṭān-ı Rusül ḥaḳḳında vürūd eden āy[āt] *yaʿnī* سَنَسِمُهُ عَلَى الْخُرْطُومِ[1052] ḳavl-i celīline varınca olan naẓm-ı kerīm mecmūʿudur.

[1047] "'Alâ' harfi 'bâ' anlamında, 'bâ' harfi ise 'zanîn' kelimesinde 'ilâ' anlamında kullanılmıştır. Yani, iman ve amel ile ona davet etmek anlamındadır. Ayrıca, 'ona dua etmek' ve 'di'âyet' (bidâyet gibi) şeklinde de rivayet edilmiştir. Bazıları bunun 'iddi'â'dan türediğini söylemiştir."

[1048] Tekvîr Sûresi 81/24: "O, gayb hakkında cimri değildir."

[1049] Muhammed b. Muhammed ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs min Cevahiri'l-kâmûs*, nşr. Heyet, Heyet (Kuveyt: Dâru'l-Hidâye, 1973), 5/151.

[1050] Kalem 68/48: "Sen, Rabbinin hükmüne sabret. **Balık sahibi (Yûnus) gibi olma**. Hani o, (balığın karnında) kederli bir hâlde Rabbine yakarmıştı."

[1051] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ*, 1/104.

[1052] Kalem 68/16: "Yakında biz onun burnunu damgalayacağız."

أَقْسَمَ اللهُ تَعَالَى بِمَا أَقْسَمَ بِهِ مِنْ عَظِيمِ قَسَمِهِ muḳsem bih tefḫīmen ve īcāzen mübhem ḳılındı. Ve *min* beyāniyyedir. Ve ḳasem, muḳsem bih maʿnāsınadır. **Yaʿnī** bisyārī-i fevāʾidinden *taʿẓīmen leh ve tekrīmen fī taḫṣīṣi ẕikrihī* Ḥaḳḳ celle şānuhū Ḥażreti ḳasem yād eyledi.

عَلَى تَنْزِيهِ الْمُصْطَفَى

[43a] مِمَّا غَمَصَتْهُ muʿceme ve mühmele beyninde mīmle ayb ü taḥḳīr.

الْكَفَرَةُ بِهِ وَتَكْذِيبِهِمْ لَهُ **yaʿnī** Ḫudā-ı Celīl ḳasem-i ʿaẓīmden ḳasem buyurduġu şeyde Cenāb-ı Nebiyy-i Kerīme ehl-i küfrüñ taʿyīb ve taḥḳīr ve sāḥir ve mecnūn türrehātıyla tekẕīb eylediklerinden tebriye ve tebʿīdine ḳasem eyleyip.

وَآنَسَهُ ifʿāl ve yā tefʿīlden. **Yaʿnī** Ḳurb-ı Dergāh-ı ʿAẓamet-penāhıyla meʾnūs ve ẕā-üns ve muḥabbetle müsteʾnes ḳıldı.

وَبَسَطَ أَمَلَهُ daḫı meʾmūl ve maḳṣūdunu neşr ile ricāsın ikṣār eyledi.

بِقَوْلِهِ مُحْسِنًا tefʿīl veyā ifʿālden mā-ḳabli żamīrinden ḥāldir.

خِطَابَهُ kitābında ḫiṭāb-ı müsteṭābını tezyīn buyurduġu ḥālde.

(مَا أَنْتَ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ بِمَجْنُونٍ)[1053] āyetinde vürūd eden ḳaseme cevābdır. Aṣl-ı maḳūl ḳavl-i *mā ente bi-mecnūnin munʿamen ʿaleyke bi'n-nubuvveti.*[1054] **Yaʿnī** anlar mecānīndir ki saña diyeler ḥāl ān ki sen ʿAḳd-i ʿUḳālā ve Ekmel-i ʿUrefā ve Seyyidü'l-Enbiyāsın.

وَهَذِهِ bu ḥālet-i cesīme ve menḳabe-i ʿaẓīme ki üns ve baṣtdan meʾḫūẕedir. Yāḫūd teʾniṣ bi-iʿtibāri'l-ḫaber īrād olundu.

نِهَايَةُ الْمَبَرَّةِ ḫaber-i mübtedā.

فِي الْمُخَاطَبَةِ **yaʿnī** mükāleme ve mücāvebede ġāyet-i iḥsān ve muṭāvaʿadır.

وَأَعْلَى دَرَجَاتِ الآدَابِ فِي الْمُحَاوَرَةِ mürācaʿa ve mürāvededе bālā mertebe-i edebdir.

ثُمَّ أَعْلَمَهُ بِمَا لَهُ عِنْدَهُ مِنْ نَعِيمٍ دَائِمٍ وَثَوَابٍ غَيْرِ مُنْقَطِعٍ لَا يَأْخُذُهُ عَدٌّ وَلَا يَمْتَنُّ بِهِ عَلَيْهِ **yaʿnī** tenzīh ve berāʾatinden ṣoñra dergāh-ı ʿizzetinde anıñçün ebedü'l-ābidīn olan naʿīm ve ṣevāb

[1053] Kalem Sûresi 68/1-2: "Nûn. (Ey Muhammed) Andolsun kaleme ve satır satır yazdıklarına ki, **sen Rabbinin nimeti sayesinde, bir deli değilsin.**"

[1054] Beyzâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Teʾvîl*, 5/ 233.

ġayrı munḳatıʿin fī zamānin ve ḫīni iʿlām buyurdu ki bīrūn-ı ḫīṭa-i taʿdāddır. Daḫı Ḥabībini zīr-i minnet ve taḥt-ı imtinān-ı iḥsānda ḳılmadı. *Meʿa inne lehu'l-minnetu fi'l-iḥsāni.*[1055]

فَقَالَ وَإِنَّ لَكَ لَأَجْرًا غَيْرَ مَمْنُونٍ[1056] ṭaʿn ve düşmenāna taḥammül ve ṣabrıñ eclinden taḥḳīḳ-i ber-taḥḳīḳ ẕāt-ı cemīlü'ş-şiyemiñ içün mā-lā yunḳatiʿ ecr-i cezīl ḫāṣıldır. Veyā bi-lā vāsıṭa saña iḥsān ve iʿṭā buyurulmaġın *ġāyra memnūnin bihī ʿaleyke* ecir vardır. Āyet-i şerīfe teʾkīdāt-ı erbaʿa ile temhīd buyurulmuşdur.

ثُمَّ أَثْنَى عَلَيْهِ بِمَا مَنَحَهُ مِنْ هِبَاتِهِ cemʿ-i *hibe* mevhūb maʿnāsına. **Yaʿnī** mevhūbāt ve tefaḍḍulātından ʿaṭā buyurduġu baḫşāyışla Ḥabībi üzere ṣenā eyledi.

وَهَدَاهُ إِلَيْهِ *ey dellehū ʿaleyhi delāleten mūṣileten.*

Ve'l-ḥāṣıl: Muṣānnif ʿaleyhi'r-raḥme غَيْرَ مَمْنُونٍ[1057] ḳavl-i laṭīfi maʿnāsında aḳvāl-i müfessirīn beynini cemʿ ḳaṣdeyleyip ġayr-ı munḳatıʿ ile müfesser olduġun ifhām eyledi. *Ġayra maḥsūbin ve lā maʿdūd* ile müʾevvel ḳılındığından īmā ve *ġayra mümtennin bihī* ile taʿbīr edenler ḳavline daḫı işāret eyleyip *ḳable ẕikri'l-āyeti ṣümme aʿlemehū bi-mā lehū min naʿīmin dāʾim* ʿibāretiyle tafṣīl buyurmuş idi. Baʿde-ẕā ḫulḳ-i ʿaẓīm ile ṣenā buyurulan āyet-i midḥat-fermā muḳaddimesin *ṣümme eṣnā ʿaleyhi* ile taʿbīr eyledi.

وأكَّدَ ذَلِكَ تَتْمِيمًا لِلْتَمْجِيدِ بِحَرْفَيِ التَّأْكِيدِ **yaʿnī** ʿaṭā ve baḫş eyledigi emri tekmīlen li't-taʿẓīm dü ḥarf-i teʾkīd ile teʾsīs ve teʾkīd eyledi ki biri ḥarf-i *inne* ve dīgeri *lām*dır.

فقال وَإِنَّكَ لَعَلَّى خُلُقٍ عَظِيمٍ ḫulḳ-ı kerīmini istiʿżām ol Nūr-ı Dīde-i ʿĀlem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem eẕā-yı ḳavmine farṭ-ı iḥtimāl ve cefālarına şiddet-i taḥammülünden nāşīdir, dediler. Her çend ol Gevher-i Kān-ı Risāleti kemāl-i ʿadāvetlerinden seng-sār-ı cefā eylediler. اللَّهُمَّ اهْدِ قَوْمِي فَإِنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ[1058] duʿāsıyla **[43b]** hidāyetlerin istidʿā buyurup helāklerine duʿāʾ-i ʿaliyye ile leb-cünbān olmadıḳları meşhūrdur.

قِيلَ الْقُرْآنُ ḫulk-i ʿaẓīm ile murād Ḳurʾān-ı Kerīmdir, denildi. Zīrā Ḳurʾān-ı Mübīn, mecmaʿ-ı mekārim-i aḫlāḳ olmaġla Ṣıddīḳa raḍiyallāhu ʿanhā Cenāblarına ḫulḳ-ı

[1055] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâʾ*, 1/105.
[1056] Kalem Sûresi 68/3: "Şüphesiz sana tükenmez bir mükâfat vardır."
[1057] Kalem 68/3: "Şüphesiz sana **tükenmez bir mükâfat** vardır."
[1058] Hadis: "Allah'ım! Kavmimi hidayete erdir, çünkü onlar bilmiyorlar."

Rasūlulāhdan ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem suʾāl olunduḳda كَانَ خُلُقُهُ الْقُرْآنَ[1059] kelāmıyla cevāb-dāde-i ṣıdḳ ü yaḳīn olmuşdur.

وَقِيلَ الْإِسْلَامُ ve yine ḫulk-i ʿaẓīm ile murād islām olduġu sulṭānü'l-müfessirīn İbn ʿAbbās raḍiyallāhu ʿanhümādan menḳūldür. Ve bu maḳāmda islāmdan murād olunan tevḥīd-i ḥaḳīḳī ve evāmir ve aḥkām ve ḳażā ve ḳader-i Perverdigāra inḳıyād-ı ẓāhirī ve bāṭınīdir.

وَقِيلَ الطَّبْعُ الْكَرِيمُ naḳl-i Māverdī üzere mekārim-i aḫlāḳ-ı ʿaliyye-i Sulṭān-ı İklīm-i Risālet murād olundu.

وَقِيلَ لَيْسَ لَكَ هِمَّةٌ إِلَّا اللَّهُ *ey leyse leke maḳṣadun ve mühimmetun illā elleẕī bi-yedihī kullu raḥmetin ve niʿmetin* bu ḳavl-i vālā eşer-i Cüneyd ḳuddise sırruhū Cenābına nisbet olundu. **Yaʿnī** idrāk-i Ẕāt-ı Muṭlaḳ ve Aʿlāʾ kelime-i ḥaḳḳdan ġayrı maṭlab ve maḳṣad seninçün nāyābdır. *Ḳāle el-Ḥuseyn maʿnāhu ennehū lem yuʾeṯṯir fī ke-cefāʾu'l-ḫalḳi baʿde muṭālaḳati'l-ḥaḳḳ.*

قَالَ الْوَاسِطِيُّ: أَثْنَى عَلَيْهِ بِحُسْنِ قَبُولِهِ، لِمَا أَسْدَاهُ إِلَيْهِ مِنْ نِعَمِهِ Vāsiṭī ʿaleyhi'r-raḥme buyurur ki Ḫudā-yı Müteʿāl Nebiyy-i Ẕī-şānı üzere ḳavl-i ḥasen ve ḥüsn- iḳbālle niʿam-ı ẓāhire ve bāṭınadan ṣıla ve iḥṣān buyurduġuna ṯenā eyledi.

وَفَضَّلَهُ بِذَلِكَ عَلَى غَيْرِهِ، لِأَنَّهُ جَبَلَهُ عَلَى ذَلِكَ الْخُلُقِ الْعَظِيمِ» daḫı ol Şāh-ı Rusül u Güzīde-i Küll ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellemi iḥsān eyledigi şīme-i kerīme ile cemīʿ-i ḫulḳ üzere tafṣīl eyledi. Zīrā ol ḫaṣlet-i ʿaẓīme ve seciyye-i kerīme üzere mecbūl eyledi.

فَسُبْحَانَ اللَّطِيفِ *subḥāne* ism-i tesbīḥ *bi-maʿnā et-tenzīh*dir. Ve gāhī *ʿalemen lehū* iżāfetden ḳatʿ ve ṣarfdan menʿ olunur. *Ṣümme naṣbuhū li-fiʿlin tereke iẓhāruhū* ve daḫı sūʾ ve mülāmdan tenzīhen ṣādr-ı kelām ḳılınır. Bu maḳāmda taʿaccüben müstaʿmeldir.

الكريم الْمُحْسِنِ bir ferd anıñ iḥsān ve birr ve imtinānından müstaġnī degildir.

الْجَوَادِ keşīrü'l-cūd ve'l-ʿaṭā.

الْمَجِيدِ ṣāḥib-i mecd u kerem.

[1059] Hadis: "Hz. Peygamber'in ahlakı Kur'an ahlakıydı."

الَّذِي يَسَّرَ الْخَيْرَ وَهَدَى إِلَيْهِ *ey sehhele'l-ḫayra ve delle.*

ثُمَّ أَثْنَى عَلَى فَاعِلِهِ، وَجَازَاهُ عَلَيْهِ baʿde-zā fāʿil-i ḫayra şenā buyurup fiʿl-i ḫayr üzere mücāzāt mineḥ-i dünyā ve mezīd-i uḳbā eyledi.

سُبْحَانَهُ mā-ḳablinden bedeldir.

مَا أَغْمَرَ نَوَالَهُ taʿaccüb-i āḫerdir. *Mā aġmera* ġayın-ı muʿceme ve mīm ve rāʾ-i mühmele ve ṣīġa-i taʿccüb ile. Ve *nevāl* feṭḥ-i nūnla. **Yaʿnī** ne ʿaceb ʿaṭā ve iḥsānını bisyār.

وَأَوْسَعَ إِفْضَالَهُ *ifḍāl,* kesr-i hemze ile. **Yaʿnī** birr u iḥsānını ʿāmm ve vasīʿ ve bī-şümār ḳıldı.

ثُمَّ سَلَّاهُ عَنْ قَوْلِهِمْ بَعْدَ هَذَا *ʿan ḳavlihim müteʿallıḳun bi-sellāhu,* der-aṣl şāriḥ Delecī *sellāhu baʿde hāẕā* vāḳiʿdir. **Yaʿnī** bu mediḥ ve sitāyişden ṣoñra şāyeste-i Cenāb-ı Ḥabīb olmayan maḳūl-i küffār-ı bed-kerdārdan ol Ḥażreti taʿziyye ve tesliyye eyledi.

بِمَا وَعَدَ بِهِ مِنْ عِقَابِهِمْ وَتَوَعَّدَهُمْ **yaʿnī** ʿaẕāb ve ḥicāb ve vaʿīd-i düşmenān ile Ḥabībine vaʿd birle tesellī eyledi.

بِقَوْلِهِ (فَسَتُبْصِرُ وَيُبْصِرُونَ[1060]) żamīr-i evvel Rasūlullāha rāciʿ ve ṯānī küffāra ʿāʾid olur. Ve hāẕe'l-ibṣār yā der-īn-dār ve yā der-dārü'l-ḳarār ebrāra rūzī ḳılınıp dār-ı bevārda füccāra vaʿīd ḳılınmaḳ melḥūẓdur. Ve maʿnā ḳarīben, görür bilirsin ve anlar daḫı bilirler بِأَيِّكُمُ الْمَفْتُونُ[1061] ḳanġınız cünūnla meftūndur. *Bāʾ-i bi-eyyikum* zāʾide, *meftūn maṣdarun* **[44a]** *bi-maʿne'l-fitneti ev bi-eyyi'l-farīḳayni minkumü'l-mecnūn e bi-ferīḳi'l-müʾminīn ev bi-ferīḳi'l-kāfirīn.*

Yaʿnī ism-i cünūna müstaḥaḳ ḳanġı ṭāʾifede bulunur. İmdi fitne, fesād ve cünūndan kināyedir ki Ḥażret-i Seyyidü'l-Enbiyā ʿaleyhi's-selām ve't-teḥāya Cenābına ṯümme ḥaşā isnād etmişler idi.

[1060] Kalem Sûresi 68/5-6: "Hanginizin deli olduğunu yakında sen de göreceksin, onlar da görecekler."

[1061] Kalem Sûresi 68/5-6: "**Hanginizin deli olduğunu** yakında sen de göreceksin, onlar da görecekler."

الثَّلَاثَ الْآيَاتِ *aʿnī* taḳdīriyle manṣūb ve refʿ ve ḫafżı cāʾizdir. **Yaʿnī** فَسَتُبْصِرُ وَيُبْصِرُونَ, بِاَيِّكُمُ الْمَفْتُونُ, اِنَّ رَبَّكَ هُوَ اَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبيلِه وَهُوَ اَعْلَمُ بِالْمُهْتَدينَ[1062] āyāt-ı beyyinātını murād ederiz, demekdir. Ve āyet-i celīle vaʿīd-i düşmenān ve vaʿd-i Peyġamber-i İns ü Cān ile ḫatm-kerde-i Ḳādī-i Maḥkeme-i Ezeldir ki هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ[1063] vaʿīdi ke-ennehū Perverdigār-ı ʿĀlem ʿale'l-ḥaḳīḳat ve'l-yaḳīn mecānine aʿlemdir. وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ[1064] vaʿd-i şerīfi maʿnāsı; dīn-i mübīnde kemāl-i yaḳīni ḥıyāze eden müslimīn ve mühtedīne daḫı dānāterdir demek olur.

ثُمَّ عَطَفَ بَعْدَ مَدْحِهِ naṣb-ı ẓarf ve iżāfetiyle. **Yaʿnī** Rabb-i Celīl, Ḥabīb-i Cemīli medḥ-i cezīl ve tesliyye ve düşmenān-ı bed-ḫāʾhına vaʿīdden ṣoñra iltifāt eyledi.

عَلَى ذَمِّ عَدُوِّهِ وَذِكْرِ yā fiʿil veyā maṣdar-ı mużāf.

سُوءِ خُلُقِهِ وَعَدَّ maṣdar-ı mużāf veyā fiʿildir.

مَعَايِبَهُ cemʿ-i *maʿībetun* bi-maʿne'l-ʿayb.

مُتَوَلِّيًا ذَلِكَ بِفَضْلِهِ وَمُنْتَصِرًا لِنَبِيِّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ muṭlaḳā aʿdā-yı bed-ḫaʾh veyā Aḫnes bin Şerīḳ ve ẓāhiren Velīd bin el-Muġīra nām pelīd-i ʿanīd veyā Ebū Cehl-i zenīm yāḥūd ʿUtbe bin Rabīʿa murād olunmaḳ iḫtilāfīdir. **Yaʿnī** ẕemm-i ʿadüvv-i Peyġamberi ve anların bed-kerdārlıḳların ve ḳabāyıḥ-ı īşānı taʿdādı ve bi'ẕ-ẕāt faźl ve iḥsānı sebebiyle mübāşereti ve Habībine nuṣret ve düşmenāndan aḫẕ-ı intiḳām üzere mübāşiren nefsihī medḥ-i Muṣṭafā ʿaleyhi's-selām ve teḥāyādan ṣoñra anların ẕemmine ʿaṭf u iltifāt eyledi.

فَذَكَرَ بِضْعَ عَشْرَةَ *biḍʿate ʿaşer* daḫı mervīdir. Fetḥa ve kesr-i muvaḥḥade ile *mā beyne's-selāṣe ilā et-tisʿa.* Ammā muṣannif on bir ḫaṣlet murād eyledigi *biḍʿin* bedʾi vāḥid ve

---

[1062] Kalem Sûresi 68/5-7: "Hanginizin deli olduğunu yakında sen de göreceksin, onlar da görecekler. Şüphesiz senin Rabbin, kendi yolundan sapan kişiyi daha iyi bilir. O, hidayete erenleri de daha iyi bilir."

[1063] Nahl Sûresi 16/125: "(Ey Muhammed!) Rabbinin yoluna, hikmetle, güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et. Şüphesiz senin Rabbin, **kendi yolundan sapanları en iyi bilendir.** O, doğru yolda olanları **da en iyi bilendir**."

[1064] En'am 6/117: "Şüphesiz senin Rabbin, yolundan sapanı çok iyi bilir ve yine **O, doğru yolu bulanları en iyi bilendir**."

müntehāsı ʿaşeredir diyenlerin ḳavli üzeredir. Ve teẕkīr ve teʾnīṯ mecre'l-ʿadedi'l-mürekkeb *biḍʿa*da cārīdir.

خَصْلَةً مِنْ خِصَالِ الذَّمِّ فِيهِ şān-ı düşmenān-ı bed-kerdārda ḫaṣāʾil-i meẕmūmeden baʿżı ḫaslet-i ḳabīḥa ve ḫallet-i ẕemīme cihetinden ondan ziyāde ḫaşlet ẕikreyledi.

بِقَوْلِهِ (فَلا تُطِعِ الْمُكَذِّبِينَ) إِلَى قَوْلِهِ (أَسَاطِيرُ الأولين)[1065] küffār-ı Ḳureyş baʿżı evḳātda Ḥażret-i Sulṭān-ı Kevneyne ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem dediler ki: "Bizim ilāhımıza taʿẓīm ederseñ bizler daḫı seniñ ilāhına taʿabbüd ve taʿẓīm ederiz." Pes فَلا تُطِعِ[1066] ḳavl-i şerīfi nāzil oldu. وَدُّوا لَوْ تُدْهِنُ فَيُدْهِنُونَ[1067] sen anlara mülāyenet ve anlar da saña mülāyenet etmegi isterler. وَلا تُطِعْ كُلَّ حَلَّافٍ[1068] *keẕīrü'l-ḥilfi fi'l-bāṭıl* veyā ḥaḳḳan ve bāṭılen bisyār sevgend. *Mehīn*-i mīm aṣliyyedir, zāʾide degildir. Ve li-ẕā vezni faʿīl *lā mefʿūl*[1069]dür. **Yaʿnī** mehānet ve ḥaḳāret ṣāḥibi *hemmāzun ʿayyābun meşşāʾin bi-nemīmin beyne'n-nāsi*[1070] īḳāʿ-ı fesād içün sāʿī, *ve ʿalā vechi's-siʿāyeti li'l-fesādi*[1071] naḳḳāl-ı ḥadīṯ *mennāʿin li'l-ḫayri* ʿumūm üzere efʿāl-i ḫayr ve ḫiṣāli keẕīrü'l-menʿ veyā murād-ı mālda şuḥḥ u buḫl ile mennāʿdır, denildi. *Muʿtedin mütecāvizin fi'ż-żulmi eẕīmun fācirun*[1072] ve bisyār günāh. *ʿUtull* ḫaşīn, *baʿde ẕālike* meẕālib ve muʿāyibinden ṣoñra, *zenīm ey daʿiyy* Velīd bin el-Muġīra-āsā ki mevlidinden on sekiz sene mürūrunda peder-i bed-güheri piser-i **[44b]** bed-aḫteri olduġun iddiʿā eylemişdir. Ve daʿiyy vālid ve ʿaşīretinin ġayrıya nisbet olunan bed-aṣl ve bed-baḫtdır. *Ve mā aḥsene ḳavlü Ḥassān:*[1073]

وأَنْتَ زَنِيمٌ نِيطَ فِي آلِ هاشِمٍ كمَا نِيطَ خَلْفَ ؤ القَدَحُ الفَرْدُ[1074]

[1065] Kalem Sûresi 68/8-15.

[1066] Kalem Sûresi 68/8: "O hâlde yalanlayanlara **boyun eğme**."

[1067] Kalem Sûresi 68/9 : "İstediler ki, yumuşak davranasın, böylece onlar da yumuşak davransınlar."

[1068] Kalem Sûresi 68/10 -14: "**Yemin edip duran**, **aşağılık**, daima kusur arayıp kınayan, durmadan söz taşıyan, iyiliği hep engelleyen, saldırgan, günaha dadanmış, kaba saba; bütün bunların ötesinde bir de soysuz olan kimseye mal ve oğulları vardır diye, **sakın boyun eğme."**

[1069] "Bu sebeple (kelimenin) vezni faîldir, mefûl değildir."

[1070] "İnsanlar arasında gıybetle laf taşıyan, çekiştiren, arkasından konuşan"

[1071] "İnsanlar arasında söz taşıyan, ayıplayıcı, alaycı ve kovuculuk eden."

[1072] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâʾ*, 1/107 "Zulümde aşırı giden, günahkâr ve facir bir saldırgan."

[1073] "Hassân ne güzel söylemiş!"

[1074] "Ve sen, Haşimoğulları'nda asılı nesebi bilinmeyen bir kişisin, tıpkı binicinin arkasında asılı tek bir testi gibi." Beyit Hasan bin Sabit'e nispet edilmiştir, bkz. Muhammed Aydemir El-Müsta'samî, *ed-Dürrü'l-Ferîd ve Beytü'l-Kasîd*, 1/358.

اَنْ كَانَ ذَا مَالٍ وَبَنِينَ[1075] ma-baʿdi içün ʿilletdir. Ve Ḥamza ve Yaʿḳūb istifhām üzere hemzeteyn ile ḳırāʾat eylediler. Takdīr *li-en kāne ẕā mālin* ve *benīne müteʿaddidetin*[1076] demek olur. إِذا تُتْلى عَلَيْهِ آياتُنا قالَ أَساطِيرُ الْأَوَّلِينَ[1077] *Esāṭīr* cemʿ-i usṭūre bi-ḍāmmi'l-hemze, *uḥdūṯe*-āsā ve eḥādīṯ gibi. **Yaʿnī** āyāt-ı kerīmemiz anıñ üzerine tilāvet olunduġu ḥīnde ol kāfir-i ḫod-bīn ki -murād Naḍr bin el-Ḥāriṯdir- müteḳaddimīne mensūbe-i ebāṭīldır, dedi. Naḍr, bī-naṣr bilād-ı Fārise ḳadem-nihāde-i ṣiḳal olup pehlivānān-ı pīşīn Zāl ve Rüstem aḫbārını taʿallüm etmişti. Kelām-ı Ḥaḳḳ ve lā-raybı -fe-ḥāşā ṯümme ḥāşā- ol ebāṭīla ḳıyāş ederdi.

ثُمَّ خَتَمَ ذَلِكَ بِالْوَعِيدِ الصَّادِقِ بِتَمَامِ شَقَائِهِ وَخَاتِمَةِ بَوَارِهِ **yaʿnī** baʿde-mā Mevlā-yı Müteʿāl celle celāluhū meṯālib-i şaḳī-i mesfūru ẕikirde kemāl-i şeḳāvet ve helāk ve ḫasāret encāmıyla ḫatm buyurup dedi.

بِقَوْلِهِ (سَنَسِمُهُ عَلَى الْخُرْطُومِ) ḳarīben enfi üzere keyy ederiz. **Yaʿnī** ḫorṭūmuna sime ve ʿalāmet ḳılarız. Ammā ḥissen rūz-ı müşrik-sūz-ı Bedirde enf-i velīd-i pelīde tīġ-ı ġuzātla ḍārb u cerḥ olunup nişānı ḫorṭūm-ı meşʾūmunda bāḳī ḳalmışdı. Veyā rūz-ı dil-sūz-ı ḳıyāmetde anı sevādü'l-vech ḳılmaġla demek ola. Ve *ḫurṭūm* der-aṣıl sibāʿa nisbet olunup āyet-i celīlede insān içün istiʿāre ḳılındı. Ve ṣūret ve ṣīretde ḥayvāna teşbīh olunduġuna işāretdir. *Ve ḳīle'l-ḫurṭūmu el-vechu kulluhū ve hāẕā fi'l-insān.*[1078]

فَكَانَتْ نُصْرَةُ اللهِ تعالى له أَتَمَّ مِنْ نُصْرَتِهِ لِنَفْسِهِ Ḥażret-i Ẕi'l-Celāl ve'l-İkrām Ḥabībine nuṣreti ol Ḥażretiñ kendü nefsinde olan nuṣretinden etemm ve ekmel oldu.

وَرَدُّهُ تَعَالَى عَلَى عَدُوِّهِ أَبْلَغُ مِنْ رَدِّهِ ve ol Pādişāh-ı Ḳahhārıñ aʿdā-yı Nebiyy-i Muḫtārı üzere olan reddi ol Ḥażretiñ kendü nefsinde etdigi redd ü ṣaddan eblaġ ve ekedd oldu. Zīrā *men kāne li'llāhi kāne'llāhu lehū*[1079] ḳavl-i laṭīfine mā-ṣadak buyuruldu.

[1075] Kalem 68/14.

[1076] "Çünkü o, mal ve birçok evlada sahipti."Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/107.

[1077] Kalem Sûresi 68/15: "Ayetlerimiz kendisine okunduğu zaman, "öncekilerin masalları!" der."

[1078] "Ve denildi ki, hortum (الخرطوم) bütün yüzdür ve bu insan hakkında söylenmiştir." Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/108.

[1079] "Kim Allah için yaşarsa, Allah da onun yanında olur (ona yardım eder). " Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/108.

وَأَثْبَتُ فِي دِيوَانِ مَجْدِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ *dīvān,* kesr-i dāl veyā fetḥle cemʿ-i devāvīn ve deyāvīn. Der-aṣl Fārisīde dīvāne lafẓıdır ki kisrā debīrānına fermān eyledi ki bir maḥalle cemʿ olup se rūz müddetde ḥesāb-ı sevādı bileler. Vaḳtā anlara naẓar eyledikde anları ḥesāb ve kitābda serīʿ müşāhede edip bisyārī-i sürʿat ve ḥareketlerinden taʿaccüb-künān "Īn dīvāne!" deyü leb-cünbān olmuş idi. Baʿde-ẕā her maḥfele "dīvāne" denilip İslāmda evvel tedvīn dīvān-ı Ḥażret-i Fārūḳ-ı Aʿẓam raḍiyallāhu ʿanh Cenābından yādigār-ı düvel olmuşdur. *Ke-ẕā fī Şerḥi'ş-Şifāʾi li"ʿAliyyi'l-Ḳārī dīvāni mecdihī* maʿnāsı ol Sulṭān-ı Taḥt-gāh-ı Risāleti eyvān-ı kerem ve şeref ve ʿaẓametinde ṯābit ve dāʾim eyledi, demekdir. Naʿat:

1. Maʿşūḳ edendi ẕātını ʿuşşāḳdan Ḫudā
   Rifʿat-i ʿulüvv-i şānına nisbet pesīndir.
2. Şāh-ı Rusül-i Güzīde-i gül-i hādī-i sübül
   Sulṭān-ı ʿāşıḳīn ü ser-ʿārifīndir
3. Devlet serāy-ı rifʿatin idrāk eden bilir
   Kim ʿarş ana muḫtaṣarı şeh-nişīndir[1080]

[45a]

EL-FAṢLÜ'S-SĀDİS

فِيمَا وَرَدَ مِنْ قَوْلِهِ تَعَالَى فِي جِهَتِهِ عَلَيْهِ الصَّلَوةُ وَالسَّلَامُ مَوْرِدَ الشَّفَقَةِ والاكرام *mevrid* maṣdariyye üzere manṣūbdur. **Yaʿnī** faṣl-ı şeşüm Ḥaḳḳ subḥānehū ve teʿālā ḳavl-i celīlinden Sulṭān-ı Rusül ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem şānında mevrid-i raḥmet ve kerāmetle vürūd eden leṭāʾif-i işārāt ve nikāt ve vāridāt beyānındadır.

قَالَ تَعَالَى (طه مَا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لِتَشْقَى)[1081] قِيلَ طَهَ اسْمٌ مِنْ أَسْمَائِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ **yaʿnī** *ṭāhā* esmāʾ-i sāmiye-i Nebiyy-i Tehāmī ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellemdendir. Zīrā لِي عِنْدَ رَبِّي عَشَرَةُ أَسْمَاءٍ[1082] ḥadīṯ-i ʿazīsinde ṭāhā ism-i şerīfi cümle-i ʿaşereden şümārīde ḳılındı. Ebced ḥesābı üzere ṭāhā çār deh ʿaded olduġun ol Māh-tāb-ı Evc-i Risāletin bedr-i vaḥy-i ġāyet-i nūr ve nihāyet-i ẓuhūrda olduġun īmā eder.

[1080] "Mefʿûlü fāʿilâtü mefâʿîlü fāʿilün" vezninde yazılmıştır.
[1081] Tâhâ Sûresi 20/2: "Kur'anı sana bedbaht olasın diye indirmedik"
[1082] Suyûtî, *Cemü'l-Cevâmi*, 2/637.

وَقِيلَ هُوَ اسْمٌ اللَّهُ تَعَالَى ḳavl-i Sulṭānü'l-müfessirīn İbn ʿAbbās[1083] raḍiyallāhu ʿanhümā üzere ṭāhā nām-ı pāk-i Ḥażret-i Yezdān celle şānuhūdur, denildi. Şāyed Ṭāhir ve Hādi ism-i şerīflerine işāret buyurula ve iki maʿnā daḫı Ḥaḳḳ Teʿālāya ve Rasūlullāha ḥaḳīḳaten ve mecāzen ṣādıḳāndır. *Ve ḳīle'l-maʿnā ṭūbā li-men ihtedā bike*[1084] demekdir.

وَقِيلَ مَعْنَاهُ يَا رَجُلُ *fī luġati ʿAkkin*[1085] *ṭāhā* yā racül denildigiñ aṣlı yā hāẕā olmaḳ gerekdir. Zīrā anlar yāʾi, ṭā'ya ḳalb ve hā üzere iḫtiṣār etmiş olalar. Ve baʿżı tefāsīrde *bi-luġati ʿakkin* yā Ḥabībī denildigi taḥrīr-kerde-i Seyyid Ḳuṭub Ṣafevīdir. İbn ʿAbbās raḍiyallāhu ʿanhümādan mervīdir ki lisān-ı Ḥabeş ve zebān-ı ʿİbrīde yā racül demekdir. *Ve ʿan Ḳatāde bi's-Süryāniyyeti ve ḳīle bi'n-Nabṭiyyeti.*[1086]

وَقِيلَ يَا إِنْسَانُ yine maʿnā-yı tāhāda bi-luġat-i ʿAkk lafẓ-ı müşterekdir. *İn ṣıḥḥate'r-rivāyāti yā hāẕā* ile yā racül veyā insān murād oluna.

وَقِيلَ هِيَ حُرُوفٌ مُقَطَّعَةٌ لِمَعَانٍ yaʿnī ṭāhā ile ḥurūf-i hicāʾ-i bināʾiyye murād olunup çend maʿnā-yı īmāʾiyye içün mavżūʿadır, denildi.

قَالَ الوَاسِطِيُّ أَرَادَ يَا طَاهِرُ يَا هَادِي yaʿnī Vāsiṭī[1087] ʿaleyhi'r-raḥme buyurdu ki ṭāhā ile yā Ṭāhir Yā Hādī isimleriniñ iftitāḥ ve ibtidāsını murād eyledi.

وَقِيلَ هُوَ أَمْرٌ مِنَ الْوَطْءِ hemze ile.

وَالْهَاءُ كِنَايَةٌ عَنِ الْأَرْضِ yaʿnī *veṭaʾe yeṭaʾu*den emr-i ḥāżır aṣlı *ṭaʾ* idi. Hemzesi hā'ya ḳalb ve *hā* zemīnden kināye ola. Ḥażret-i İmāmü'l-Müttaḳīn ʿaleyhi's-selātü'l-Muʿīn[1088] teheccüde ḳıyām ve yek pāy-ı ʿarş-ı peymā üzere ḳāʾim olduḳlarından dü pā üzere vaṭʾ-i ʿarża emr olundu.

[1083] Ebü'l-Abbâs Abdullāh b. el-Abbâs b. Abdilmuttalib el-Kureşî (ö. 68/687-88). Hz. Peygamber'in amcasının oğlu, tefsir ve fıkıh ilimlerinde otorite kabul edilen ve çok hadis rivayet edenler arasında yer alan sahâbî. Bkz. İsmail Lütfi Çakan – Muhammed Eroğlu, "Abdullah b. Abbas", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1988), I/76–79.

[1084] "Mananın 'Seninle hidayet bulan kimseye müjdeler olsun!' olduğu söylendi." Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâʾ*, 1/109

[1085] Ak b. Udsân'ın soyundan gelen eski bir Arap kabilesi. Bkz. Ahmet Lütfi Kazancı, "Ak (Benî Ak)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1989), II/207–208.

[1086] "Katâde (kelimenin) Süryânice olduğunu (rivayet etti). Ve Nebâtice olduğu da söylenir."

[1087] İlk sûfîlerden Ebû Bekr Muhammed b. Mûsâ el-Vâsıtî el-Fergānî (ö. 320/932'den sonra). Ayrıntılı bilgi için bkz.:Salih Çift, "Vâsitî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2012), XLII/544–545.

[1088] Salat kelimesinde kuran imlası esas alınmıştır.

أَيِ اعْتَمِدْ عَلَى الْأَرْضِ بِقَدَمَيْكَ وَلَا تُتْعِبْ نَفْسَكَ بِالاعْتِمَادِ عَلَى قَدَمٍ وَاحِدَةٍ **yaʿnī** arż üzere iki ḳademle muʿtemid ol ber-ḳadem-i vāḥid iʿtimād ile nefs-i nefīsine taʿab verme.

وَهُوَ قَوْلُهُ تَعَالَى (مَا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لِتَشْقَى)[1089] kerīmesiyle emr-i ʿibādetde taʿab içün biz seniñ üzerine Ḳurʾān inzāl etmedik. Belki vech-i rāḥat üzere ʿibādet etmeñ içün inzāl buyurduḳ maʿnāsı murād olunur. Baʿde-zā lafẓ-ı *eşḳā* bi-maʿne't-taʿab şāyiʿdir *ve minhu seyyidu'l-ḳavmi eşḳāhum ey etʿabuhum.*[1090] İmdi lafẓı taʿabdan ʿudūl-i ḥüküm żıddı işʿār olur ki *ünzile ʿaleyhi li-yesʿade* yaʿnī inzāl-i Ḳurʾān li's-saʿādet olmaġı müfīd veyā mürāʿāten li-fevāṣıli'l-āyedir.

نَزَلَتِ الآيَةُ فِيمَا كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَكَلَّفُهُ مِنَ السَّهَرِ وَالتَّعَبِ وَقِيَامِ اللَّيْلِ ʿAbd-i Ḥāṣṣü'l-Ḥāṣṣ-i Mevlā ʿaleyhi ezke'ṣ-ṣalāt **[45b]** ve't-teḥāyā hengām-ı şebde bīdārī ve ḳıyām ve taʿab birle nefs-i ʿāzīzine külfetde olduġu ḥālde evvel-i sūre-i şerīfe-i Ṭāhā şeref-nüzūl-i vaḥy oldu. ʿAn Ebī Hureyre raḍiyallāhu ʿanh:

كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم يُصَلِّى حَتَّى تَوَرَّمَتْ قَدَمَاهُ قَالَ فَقِيلَ لَهُ أ تفعل بهذا قد جائك إِنَّ اللَّهَ قَدْ غَفَرَ لَكَ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ . قَالَ « أَفَلاَ أَكُونُ عَبْدًا شَكُورًا[1091]

حَدَّثَنَا baʿżı nüsḫada *aḫberenā.*

الْقَاضِي أَبُو عَبْدِ اللَّهِ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ eḥadü'l-aʿlām min ricāl-i Endülüs beş yüz üç tārīḫ-i hicriyyesinde murġ-ı rūḥu evc-i Naʿīme ṭayarān eyledi, der-İşbīliyye[1092].

وَغَيْرُ وَاحِدٍ keẕālik cemʿ-i keṯīr taḥdīṯ eyledi.

عَنِ الْقَاضِي أَبُو الْوَلِيدِ الْبَاجِيِّ muvaḥḥade ve cīm ile.

[1089] Tâhâ Sûresi 20/2: "**Kur'anı sana bedbaht olasın** diye indirmedik"

[1090] "Buradan anlaşılan en fazla zorluk ve taab çeken kişi o kavmin efendisi olan Hz. Peygamberdir." Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/109.

[1091] "Peygamber Efendimiz ayakları şişinceye kadar namaz kılarlardı. Kendisine, 'Allah Teâlâ sizin geçmiş ve gelecek günahlarınızı bağışlamışken, neden böyle yapıyorsunuz?' diye sorulduğunda, 'Ben şükreden bir kul olmayayım mı?' buyurdular." İbn Mâce, İkâmetu's-Salavât, 200.

[1092] İspanya'nın güneyinde Endülüs bölgesinde yaklaşık beş asır İslâm hâkimiyetinde kalan ve günümüzde Sevilla adıyla anılan şehir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Câsim el- Ubûdî, "İşbîliye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2001), XXIII/428–429.

سُلَيْمَانُ بْنُ خَلَفٍ القُرْطُبِي ez-Ẕehebī ve Bāce İşbīliyye ḳurbunda bir medīneye nisbet olunmuşdur. ʿAşrınıñ ḥāfıẓı olup meclis-iʿālīsinde ḳırḳ biñ faḳīh ḥāżır olduġu mübālaġa ʿadd olunmaya.

إِجَازَةً *min ṭarīḳī'l-icāzet.*

وَمِنْ أَصْلِهِ نَقَلْتُ Ebū ʿAbdullāh buyurur ki semāʿan rivāyet olunmayıp aṣl-ı nüsḫa-i Bācī ki meşāyıḫından ḳırāʾat ve żabt-ı merviyyāt buyurmuş idi. Senedinde icāzeten ve münāvele ile anda naḳl eyledim, der.

قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو ذَرٍّ الحَافِظ ḥıfẓ-ı eḥādiṯ ile şehīr-i ʿālem olan ʿAbdurrahmān bin Muḥammed el-Herevī el-Mālikī, Mekke ve Ṭāʾif beyninde Herat nām bir mevżiʿa mensūbdur. Feṭḥ-i hā ve rāʾ-i muḫaffefe ile *dūne hemzin* dört yüz otuz beşde şeyḫü'l-ḥarem iken mütevārīʾ-i liḥāf-ı ḫāk-i pāk olmuşdur.

قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو مُحَمَّدٍ الْحَمَّوِيُّ feṭḥ-i mühmele ve ḍamm-ı mīm-i müşeddede ve kesr-i vāv veyā nisbiyye ile ceddi Ḥammeviye nisbetdir. ʿAbdullah İbn Aḥmed bin Ḥammeveyh es-Seraḫsī üç yüz seksen birde muḳīm-i naʿīm oldular.

حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ خُزَيْمٍ ḍamm-ı ḫāʾ-i muʿceme ve feṭḥ-i zāy ile Ebū İsḥaḳ eş-Şāşī şīneyn-i muʿcemeteyn ile Māverāʾünnehrde bir beldedir.

حَدَّثَنَا عَبْدُ ابن حُمَيْدٍ *bi't-taṣġīri ve lehū tevālīfu ḳāle el-Ḥalebī hüve muṣānnifu'l-musnedi ravā ʿanhu Müslim ve et-Tirmiẕī ve ʿallaḳa ʿanhu'l-Buḫārī.* İki yüz ḳırḳ ṭoḳuz sene-i hicriyyesinde maḥmūl-i ālet-i ḥadbāʾ olmuşdur.

حَدَّثَنَا هَاشِمُ بْنُ الْقَاسِمِ Ebu'n-Naṣr Temīmī Ḳayṣer demekle maʿrūfdur. Māte senete sebʿin ve miʾeteyn der-Baġdād.

عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ İmām-ı çehārüm eʾimme-i iṯnā ʿaşer Cenāb-ı Muḥammed Bāḳır raḍiyallāhu ʿanh tārīḫ-i bālīġ-i ʿaded-i ḥurūf-ı alī[1093] olduḳda ser-nihāde-i bālin-i laḥd oldular. Ammā naḳl-i Ḥalebī üzere Ebū Caġfer-i meẕkūrdan murād ʿĪṣā bin Māhān Merveẕīdir.

عَنِ الرَّبِيعِ بْنِ أَنَسٍ yaʿnī veled-i necīb Enes bin Mālik raḍiyallāhu ʿanhdır. Ke-mā fi't-Tilimsānī taḥrīr-kerde-i Ḥalebī üzere Rebīʿ tābiʿī-i Baṣra nezīl-i Ḫorāsāndır. *Ḳīle*

[1093] Kelimenin ebced değeri 110'dur.

Ṣadūḳun lākinnehū ṣīʿiyyun, tuveffiye senete tisʿin ve ṣelāṣine ve miʾetin.[1094] Bu taḳdīr üzere *ʿani'r-Rebīʿ ʿan Enes* ḳavlinde lafẓ-ı *ibn* sehv-i ḳalem-i nāsiḫdir.

قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا صَلَّى قَامَ عَلَى رِجْلٍ وَرَفَعَ الْأُخْرَى فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى (طه) يَعْنِي طَأَ الْأَرْضَ يَا مُحَمَّدُ (مَا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لِتَشْقَى) الآية إِلَّا تَذْكِرَةً لِمَنْ يَخْشَى[1095] *lākinne enzelnāhu mevʿiẓaten li-men yeḫāfu meḫāfete'l-Mevlā*[1096] **yaʿnī** Ḥażret-i Seyyidü'l-Mürselīn ʿaleyhi's-selāᵛtü ve's-selām ṣālāt-ı leyle-i seʿādetle ḳıyām buyurduḳda nüfūren ʿani'r-rāḥat bir ayaġ üzere ḳāʾim olup pāy-ı dīgerin refʿ ederdi. Pes Raʾūf-ı Müteʿāl Habībine lüṭfen ve keremen bu āyet-i cemīleyi inzāl **[46a]** eyledi ve buyurdu ki: "Dü pāy-ı mübārekin zemīne bilece baṣ, yek ḳadem üzere iʿtimādla nefsiñe bār-āver-i taʿab olma. ʿİbādet emrinde meşaḳḳat-yāb olmaḳ içün seniñ üzerine Ḳurʾān-ı Kerīmi inzāl buyurmadıḳ." demek olur.

وَلَا خَفَاءَ بِمَا فِي هَذَا كُلِّهِ *bi-maʿnā fī ḥaẕerin*[1097] *ʿani't-tekrār* īrāddan ʿudūl buyurulmuşdur. *Ey fī mā ẕukira fi'l-āyeti ve'l-ḥadīṣ.*[1098]

مِنَ الْإِكْرَامِ وَحُسْنِ الْمُعَامَلَةِ **yaʿnī** ṭāhā, ṭāʾü'l-ʿarż maʿnāsına murād olunduġu ḥālde āyet-i cemīle ḥadīṣ-i latīfden ẕikr olunan eşyāda Nebiyy-i Muḥtereme ikrām ve ḥüsn-i muʿāmele ve mülāṭafe-i bāhiredir.

وَإِنْ جَعَلْنَا طه مِنْ أَسْمَائِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ كَمَا قِيلَ أَوْ جُعِلَتْ قَسَمًا ammā ṭāhā esmāʾ-i isnāʾ-i Ḥażret-i Muṣṭafā ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellemden ḳıldıġımızda veyā ḳasem ḳılındıġı ḥālde.

لِحَقِّ الْفَضْلِ بِمَا قَبْلَهُ faṣl-ı sādis, ḫāmise vaṣlolur ki taḥḳīḳ-i mekānet-i Ḥażrete yād-ı ḳasemi iḫbār ve muḫāṭabet ve müḥāverede nihāyet-i meberra ve iʿlāʾ-i derecāt-ı ādābı ifāde olmuş olur.

وَمِثْلُ هَذَا mübtedā.

مِنْ نَمَطٍ feṯ-i nūn ve mīmle ṭarīḳ maʿnāsına *ve'n-nevʿu mine'ş-şeyʾ ke-mā fi'l-Ḳāmūs*[1099].

[1094] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâʾ*, 1/110.

[1095] Tâhâ Sûresi 20/2-3: " (Ey Muhammed!) Biz, Kur'an'ı sana sıkıntı çekesin diye değil, ancak (Allah'ın azabından) **korkacaklara bir öğüt** (bir uyarı) olsun diye indirdik."

[1096] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâʾ*, 1/110.

[1097] ḥaẕeren şeklinde yanlış yazılmıştır.

[1098] "Yani hadis ve ayette zikredlen şey." Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâʾ*, 1/111.

[1099] Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, 690.

الشَّفَقَةِ وَالْمَبَرَّةِ قَوْلُهُ تَعَالَى **ya'nī** ṭāhā ism-i sāmī-i Ḥażretden veyā muḳsem bih-āsā nev'-i merḥamet ve meberratdan Ḥaḳḳ Te'ālānıñ bir ḳavl-i celīlidir. *Ve ḳavluhū ḫaberu mübtedā.*

(فَلَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَفْسَكَ عَلَى آثَارِهِمْ إِنْ لَمْ يُؤْمِنُوا بِهَذَا الْحَدِيثِ *Ey el-muceddedi inzāluhū*[1100].

(أَسَفًا[1101] *ḥuznen ve te'essufen.*[1102]

أَيْ قَاتِلٌ نَفْسَكَ mef'ūl-i *ḳātil* ve iżāfetle daḫı maḳrūn fi'l-āyetdir.

كَذَلِكَ Ḳur'ān-ı 'Aẓīme 'adem-i īmānlarından nāşī.

غَضَبًا أَوْ غَيْظًا أو جَزَعًا ḳıllet-i ṣabır u taḥammül tefsīr-i *esef*de terdīddir. Ve *le'alle* işfāḳ içündür. İmdi aḥbābından dūr ve firāḳ ve āṣār-ı eḥibbe üzere müteḥassir olana ol Ḥażret teşbīh olunduġundan isti'āredir. *Ve beḫa'a ġammen ḳatele nefsehū* ma'nāsına veyā te'kīd ola. **Ya'nī** nefsiñ üzere şefḳat eder ki anların īmāndan tevellā ve tebā'üdlerine ġāyẓ ü ġażabdan nāşī ḥüzn ü ġamla nefsini ḳatl ü helāk eyleyesin.

وَمِثْلُهُ mevrid-i şefḳat ve ikrāmda vürūd eden فَلَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَفْسَكَ[1103] āyet-i şerīfesi naẓīridir.

قَوْلُهُ تَعَالَى أَيْضًا (لَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَفْسَكَ أَلَّا يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ)[1104]+ **ya'nī** anlarıñ Ḳur'āna 'adem-i ityān-ı īmānları ḫavfından nefsini ġammen helāk etmekliginden şefḳat ederim. Maḳṣūd-ı āyeteyn-i celīleteyn, Ḥażret-i Server-i 'Ālem ṣallallāhu 'aleyhi ve sellemden ġamı izāle ile 'ayn-ı şefḳatdir. Ve tekerrürü şefḳat-i Ṣamedāniyye müzdād olduġuna işāretdir.

ثُمَّ قَالَ ba'de-zā Ḥaḳḳ tebārake ve te'ālā tesliyeten bi-şe'n Ḥabībe buyurur:

[1100] "yani, tekrar tekrar indirilen bu vahiy" Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/111.

[1101] Kehf Sûresi 18/6: "Bu yeni Kitab'a inanmazlarsa (ve bu yüzden helâk olurlarsa) arkalarından üzüntüyle neredeyse kendini harap edeceksin."

[1102] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/112.

[1103] Kehf Sûresi 18/6: "**Demek sen**, bu size (Kur'an'a) inanmazlarsa, arkalarından üzülerek **âdeta kendini tüketeceksin**!"

[1104] [1104] Şuarâ Sûresi 26/: "(Resûlüm!) Onlar iman etmiyorlar diye neredeyse kendine kıyacaksın!"

إِنْ نَشَأْ نُنَزِّلْ عَلَيْهِمْ مِنَ السَّمَاءِ eger murād-ı ʿaliyyemiz olaydı anlarıñ īmānını melceʾ-i ber-delālet-i āsumāndan tenzīl ederdik. Ve yāḫūd ehl-i küfr ü ṭuġyān üzere nāgehānī bir beliyye ve ʿaẕāb-ı āsumānī inzāl ederdik ki

آيَةً فَظَلَّتْ أَعْنَاقُهُمْ لَهَا خَاضِعِينَ[1105] anların cemāʿāt u eşrāf u sādātı ol āyete münḳādīn ve yāḫūd ol beliyye-i nāgehānī ve semāvīye ẕelīlīn ve ḫāşiʿīn olurlardı. Ḫużūʿ ve inḳıyādlarından kināyedir. İmdi lafẓ-ı *aʿnāḳ* bi-ṣıfati'l-ʿuḳalāʾ vaṣf olunup anlara iżāfet olunduysa *ucriyet mecrāhum fi'l-cemʿ* olur. *Fe ẓallet, nünezzil* üzere maʿṭūfdur.

وَمِنْ هَذَا الْبَابِ **yaʿnī** şefḳat ve ikrām bābındandır.

فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ قَوْلُهُ تَعَالَى māʾ-i mevṣūle ve ʿāʾidi maḥẕūfdur. *Ey bi-mā tuʾmeru bihī ve ṣadaʿa fi'l-ḥucceti iẕā tekelleme bihī cihāran*[1106] ve aṣl-ı ṣadʿ ibāne ve iẓhārdır. **Yaʿnī** emr olunduġun şerāyiʿle icḥār ve iẓhār eyle.

وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ[1107] ihāneten lehüm ehl-i küfr **[46b]** ve şirkiñ ḳavline iltifāt etme. Ve anlarıñ küfrü sebebiyle ḥazīn olma demek olur. Bu āyet-i şerīfe ḳitāl āyeti ile mensūḫa olduġu taṣriḥ-kerde-i Beġavīdir.

إِلَى قَوْلِهِ تَعَالَى (وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّكَ يَضِيقُ صَدْرُكَ بِمَا يَقُولُونَ)[1108] *ey fīnā ev fi'l-Ḳurʾān ev fīke.*

إِلَى آخِرِ السُّورَةِ **yaʿnī** sūre-i Ḥicriñ āḫirine varınca.

إِنَّا كَفَيْنَاكَ الْمُسْتَهْزِئِينَ (٩٥) الَّذِينَ يَجْعَلُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ (٩٦) وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّكَ يَضِيقُ صَدْرُكَ بِمَا يَقُولُونَ (٩٧) فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ (٩٨) وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّى يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ (٩٩)[1109]

Eşrār-ı süfeḥā-yı Ḳureyşden, penç nefer-i bed-endīşān-ı āvīḫtenīdir ki anları ḳamʿ ve ihlākle keyd ü şürūru seniñ üzeriñden defʿ eyledik. Ol bed güherān ki meʿa'llāh ilāh-

---

[1105] Şuarâ Sûresi 26/4: "Biz dilesek, onların üzerine gökten bir mucize indiririz de, ona boyunları eğilip kalır."

[1106] Bu ifade tefsirlerde *"ṣadaʿa bi'l-ḥucceti iẕā tekelleme bihā cihāran"* şeklinde yer almaktadır. Bkz.:

[1107] Hicr Sûresi 15/94: "Sana emrolunanı açıkça söyle ve ortak koşanlardan yüz çevir!"

[1108] Hicr Sûresi 15/97: "Onların söyledikleri şeyler yüzünden senin canının sıkıldığını andolsun biliyoruz."

[1109] Hicr Sûresi 15/95-99: "Şüphesiz biz, Allah ile beraber başka ilâh edinen alaycılara karşı sana yeteriz. İlerde bilecekler. Şüphesiz biz, Allah ile beraber başka ilâh edinen alaycılara karşı sana yeteriz. İlerde bilecekler. Andolsun, onların söyledikleri şeylerden dolayı göğsünün daraldığını biliyoruz. O hâlde, Rabbini hamd ile tesbih et (yücelt) ve secde edenlerden ol. Sana ölüm gelinceye kadar Rabbine ibadet et."

ı dīger ittiḫāẕ ederlerdi. ʿĀḳıbet-i emirlerin ḳarīben fi'd-dāreyn bilirler. Ve biz taḥḳīḳ-i ʿulüvv-i şānımızla biliriz[1110] ki be-dürüstī anlarıñ bizim şān ve şerīfimizde olan heẕeyān ü türühhātları sīne-i pür-sekīne ki ıżṭırāb ve meżāyıḳa īrāṣ eder. Pes Ḥaḳḳa tesbīḥ ve taḥmīdle fāriġu'l-bāl ve muṣallīnden ol ve mevt saña lāḥıḳ olunca Rabbiñe ʿibādet ḳıl demek ola.

وَقَوْلُهُ (وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ) الآيَةَ فَحَاقَ بِالَّذِينَ سَخِرُوا مِنْهُمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤُنَ[1111] bu āyet-i laṭīfe daḫı tesliyyet-baḫş-ı Ḥażret-i Ḥabībullāh ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem olur. Perġamberān-ı pīşīn ḳavminden eẕā ve cefā birle istihzā olundular ve cefā-yāb olduḳca ṣabr eylediler ve istihzā eyledikleri şeyʾiñ cezā ve sezāları ümem-i mükeẕẕibīne nāzil oldu. *Ev fe-eḥāṭa bihim elleẕīne kānū bihī yestehziʾūne ḥayṣu helekū li-eclihī.*[1112] İmdi żamīr-i *bihī* yā *şer*ʿe yā ʿaẕāba rāciʿdir.

قَالَ مَكِّيٌّ سَلَّاهُ تَعَالَى بِمَا ذَكَرَ وَهَوَّنَ عَلَيْهِ مَا يُلْقَى baʿżı rivāyetde *mā yelḳāhu* vārid oldu.

مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَأَعْلَمَهُ أَنَّ مَنْ تَمَادَى عَلَى ذَلِكَ يَحُلُّ بِهِ ḍamm-ı ḥāʾ-i mühmele ile. **Yaʿnī** *nezele*[1113] *ke-mā fi'l-Ḳāmūs* ammā *Ṣıḥāḥ*da kesr-i ḥā ile vecb[1114] maʿnāsınadır.

مَا حَلَّ بِمَنْ قَبْلَهُ yaʿnī mesbūḳu'ẕ-ẕikr Ebū Ṭālib Mekkī ḳuddise sırruhū buyurdu ki وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ[1115] ḳavl-i celīli ile Ḥaḳḳ subḥānehū ve teʿālā Ḥabībini tesliyet buyurup daḫı farṭ-ı eẕā-yı müşrikīni ol Ḥażrete āsān eyledi. Ve istihzā ve cefā üzere muṣırr ve müstemirr olanlara aʿdā-yı enbīyā-yı pīşīne nüzūl ve īcāb eden şeyʾ-i ʿaẓīm ki daḫı nāzil olur, deyü Ḥażret-i Muṣṭafā ʿaleyhi's-selāᵛtü ve's-selāma iʿlām eyledi.

وَمِنْ هَذَا baʿżı nüsḫada *miṣilü hāẕihi't-tesliyeti* vürūd etmişdir.

قَوْلُهُ تَعَالَى (وَإِنْ يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ)[1116] **yaʿnī** bu ḳavl-i Sübḥānī hevl-nāk ḳalmasın ve peyġamberān-ı pīşīn ile teʾessī eyle ki senin ḳavmiñden ṣudūr eden muʿāmele-i

---

[1110] biliriz: dānāyız: M.

[1111] En'âm Sûresi 6/10: "(Ey Muhammed!) Andolsun, senden önce de birçok peygamber alaya alınmıştı da **onlarla alay edenleri, alay ettikleri şey kuşatıp mahvetmişti**."

[1112] "Veya kendilerini helak eden alay ettikleri şey onları kuşattı." Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâʾ*, 1/113.

[1113] Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, 986.

[1114] Cevherî, *es-Sihâh Tâcu'l-Luğa ve Sihâhu'l-'Arabiyye*, 4/1674.

[1115] En'âm Sûresi 6/10.

[1116] Fâtır Sûresi 35/4: "Eğer seni yalanlıyorlarsa (üzülme); senden önceki peygamberler de yalanlanmıştır. Bütün işler yalnızca Allah'a döndürülecektir."

nāder-berāber sā'ir ümemde daḫı mecvūde idi. Ve enbiyā-yı müteḳaddimīn ḫod-tekẕīb olundular, demekdir. *Vallāhu aʿlemü bi-murādihī.* Pes *enne el-beliyyete iẕā ʿammet ṭābet*[1117] ve beliyyede āḫeriñ müşāreketi insānıñ ḥüznünü taḫfīf eyledigi meşhūr ve maʿhuddur. *Ke-mā ḳālet el-Ḫansā':*

1. ولولا كَثْرةُ البَاكِينَ حَوْلي على إخْوَانهم لَقَتَلْتُ نَفْسِي
2. وما يَبْكُونَ مِثْلَ أخِي ولكِن أعَزّي النَّفْسَ مِنّي بالتَّأسِّي [1118]

وَمِنْ هَذَا bu bābdan veyā bu ḳabīldendir.

قَوْلُهُ تَعَالَى (كَذَلِكَ مَا أَتَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا قَالُوا سَاحِرٌ أَوْ مَجْنُونٌ)[1119] *ev li't-tenvīʿi bi-iʿtibāri ḳavmin dūne ḳavmin ev li'ş-şekki müşīran ilā* **[47a]** *taḥayyurihim fī emrihī.*[1120] Ḥarf-i *ev* şekk olmaḳ baʿīd olmaz. Zīrā hem emr-i maḳūlun lehūde taḥayyürlerine işāret ve hem kelām-ı dürūġ-ı encāmlarında münāḳażatı imā eder ki sāḥir olan ṣāḥib-i ʿilim ve ʿaḳıl olmaġı īcāb eder. Mecnūn ise ʿaḳıl ve ʿilimden ḫālī olmaġı muḳteżiyyedir.

Ve'l-ḥāṣıl: Maʿnā-yı āyet-i şerīfesini ḳavmiñ tekẕīb ve muʿallem ve mecnūndur deyü üzerine ifk ü iftirāları āsāsından muḳaddem gelen enbiyāya küffār-ı ḳavmi anlar içün ḫıdāʿdır ve bunda cünūn vardır deyü heẕeyān eylediler. **Yaʿnī** birāderān-ı sālife ki bu güftügūlar güẕerān edegelmişdir. Yalñız bu ḥāletde sen müteferrid degilsin demekle tesellī-i bāl-i muḳaddese-i Ḥabīb buyurulmuşdur.

عَزَّاهُ اللَّهُ تَعَالَى teşdīd-i zāy-ı muʿceme ile *ey ḥamlihī ʿale'ṣabri*[1121].

بِمَا أَخْبَرَ بِهِ عَنِ السَّالِفَةِ وَمَقَالِهَا baʿżı nüsḫada *ve maḳāletihā.*

لأَنْبِيَائِهِمْ قَبْلَهُ وَمِحْنَتِهِمْ بِهِمْ **yaʿnī** Mevlā-yı Celīl celle ʿani'ş-şebīh ve'l-miṣīl cemāʿāt-ı sābıḳanıñ Ḥabīb-i Muḥteremden aḳdem kevni teşrīf eden enbiyā-yı ẕī-şān ḥażerātı

[1117] "Musibet umuleştikçe (birçok insana etki ettikçe) kolaylaşır." Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/113.

[1118] "Ve eğer etrafımda kardeşlerine ağlayanların çokluğu olmasaydı, kendimi öldürürdüm. Ve onlar benim kardeşim gibi ağlamıyorlar, ama kendimi teselli etmek için onlarla birlikte ağlıyorum." Beyitler Hansâ'ya nispet edilmiştir, bkz. Tumâdır binti Amr es-Selemiyye el-Hansâ, *ed-Dîvân*, nşr. Hamdû Tumas (Beyrut: Dâru'l-Maʿrife, 1425/2004), 72.

[1119] Zâriyât Sûresi 51/52: "İşte böylece, onlardan öncekilere herhangi bir peygamber geldiğinde hemen: O, bir büyücüdür veya delidir, dediler."

[1120] "Ya bir kavmin diğerinden farklı olması itibarıyla çeşitlendirmek için ya da şüpheye düşürmek, onların onun hakkındaki tereddütlerini işaret etmek için."Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/113.

[1121] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/113.

ḥaḳlarında olan eḳāvīl ve ekāẕibi iḫbār ve peyġamberānıñ ümem-i mükeẕẕibe ile ibtilā ve miḥnetlerin iʿlām buyurmaġla Cenāb-ı Seyyidü'l-Mürselīni ṣabra ḥaml ile taʿziyye ve tesliyye eyledi.

وَسلَّاهُ بِذَلِكَ عَنْ مِحْنَتِهِ بِمِثْلِهِ عَنْ كُفَّارِ مَكَّةَ وَأَنَّهُ لَيْسَ أَوَّلَ مَنْ لَقِيَ ذَلِكَ ve yine Ḥaḳḳ celle ve ʿalā Ḥabībini ibtilā-yı Enbiyādan ẕikrolunan ḥālāt-ı ʿacībe ile tesliyet-baḫş oldu ki ümem-i pīşīn mānende-i küffār-ı Mekkeden ḫār-ı şefken cefā olduġunā ve ẕāt-ı ḫucesteleri evvel-i küffār-ı pür-cefā-yı ümmet olmayıp sāʾir iḫvān-ı ʿālī-şān daḫı eẕa-yı bed-kerdār-ı ḳavme dūçār olduḳların iʿlāmla taṭyīb eyledi.

ثُمَّ طَيَّبَ نَفْسَهُ وَأَبَانَ عُذْرَهُ ve baʿde't-tesliye nefs-i nefīs-i Ḥażreti taṭyīb ve irżā ve ʿöẕrünü iẓhār eyledi.

أَيْ أَعْرِضْ عَنْهُمْ بِقَوْلِهِ (فَتَوَلَّ عَنْهُمْ)[1122] **yaʿnī** ol ḳavm-i pür-levmden iʿrāż ve terk-i muʿālece ile anlardan rū-gerdān ol.

أَيْ فِي أَدَاءِ مَا بَلَّغْتَ وَإِبْلاغِ مَا حُمِّلْتَ (فَمَا أَنْتَ بِمَلُومٍ)[1123] ḍamm-ı ḥāʾ-i mühmele ve teşdīd-i meksūre ile. Yaʿnī anların mükālemesinde melūm degilsin demek iʿlāmdan teblīġ olduġun şeyʾ edāda ve aḥkāmdan teklīf olduġun umūru iblāġda melūm degilsin, demeklik murād buyurula. *Ey fe-mā tulāmu fī iʿrāżike ʿanhum baʿde mā kerarte ʿaleyhim mubāliġen fī teblīġi mā umirte bihī lehum.*[1124]

وَمِثْلُهُ قَوْلُهُ تَعَالَى (وَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ فَإِنَّكَ بِأَعْيُنِنَا)[1125] *cemʿu'l-ʿayni bi-cemʿi'ż-żamīri mubālaġaten fī keşrati esbābi'l-ḥifẓi ve'l-ʿişmeti ey bi-merʾi minnā.*

أَيِ اصْبِرْ عَلَى أَذَاهُمْ فَإِنَّكَ بِحَيْثُ نَرَاكَ وَنَحْفَظُكَ **yaʿnī** anların eẕā ve cefālarına ṣābr ü taḥammül eyle şol hayşiyyetle ki ʿayn ve ʿināyetimizle seni ḥıfẓ ederiz.

[1122] Sâffât Sûresi 37/174: "Onun için sen bir süreye kadar onlara aldırma."; Zâriyât Sûresi 51/54: "**Artık onlara aldırma**. (Davete uymamalarından dolayı) sen kınanacak değilsin."; Kamer Sûresi 54/6: "Çağıranın görülmemiş bir şeye çağırdığı gün, sen de onlardan yüz çevir."

[1123] Zâriyât Sûresi 51/54: "Artık onlara aldırma. (Davete uymamalarından dolayı) **sen kınanacak değilsin.**"

[1124] "Onlara emrettiğimiz şeyleri tebliğ ederken haddinden fazla tekrar ettikten sonra yüz çevirdiğin için kınanmazsın." Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâʾ*, 1/114.

[1125] Tûr Sûresi 52/48: "Rabbinin hükmüne sabret. Çünkü sen gözlerimizin önündesin. Kalktığın zaman da Rabbini hamd ile tesbih et."

سَلَّاهُ اللَّهُ تَعَالَى بِهَذَا فِي آيٍ كَثِيرَةٍ مِنْ هَذَا الْمَعْنَى **ya'nī** ṣabr ve ḥıfẓ ve vaʿd ile emirde niçe āyāt-ı beyyinātında Ḫudā-yı Muʿīn, Rasūl-i Emīni tesliye eyledi. ʿAleyhi mine'ṣ-ṣalāᵛti eṣfāhā ve mine't-taḥiyyāti enmāhā.

EL-FAṢLÜ'S-SĀBİʿ

فِيمَا أَخْبَرَ اللَّهُ تَعَالَى بِهِ فِي كِتَابِهِ الْعَزِيزِ *nādirun fi'l-vücūdi li-beḳāʾihī ʿalā ṣafaḥāti'd-dehri ilā yevmi'l-mevʿūd.*[1126]

مِنْ عَظِيمِ قَدْرِهِ وَشَرِيفِ مَنْزِلَتِهِ عَلَى الأَنْبِيَاءِ وَحظْوَةِ رُتْبَتِهِ *min* beyāniyye ve *ḥiżve* kesr ve ḍamm-ı ḥāʾ-i mühmele ve sükūn-ı ẓāʾ-i muʿceme ile faźl ve refʿ-i ḳadr ve kemāl. **Yaʿnī** faṣl-ı sābiʿ Ḥażret-i Rabbü'l-Erbāb ol Faḫr-ı Mevcūdāt ile kitāb-ı kerīmindeki

لَا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ

[47b]

مِنْ خَلْفِهِ[1127] ʿünvān-ı şeref-nişānıyla maʿnūndur. Enbiyā üzere ʿazīm-i mertebet ve şerīf-i menzilet ve ʿulüvv-i ḳadrini iḫbār beyānındadır. Baʿżı nüsḫada ʿaleyhi'ṣ-ṣalāᵛtü ve's-selām īrād olunmuşdur.

قَالَ اللَّهُ تَعَالَى (وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ لَمَا آتَيْتُكُمْ مِنْ كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ)[1128] إِلَى قَوْلِهِ تَعَالَى (مِنَ الشَّاهِدِينَ[1129])

جَاءَكُمْ رَسُولٌ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهِ وَلَتَنْصُرُنَّهُ قَالَ ءَاَقْرَرْتُمْ وَاَخَذْتُمْ عَلٰى ذٰلِكُمْ اِصْرى قَالُوا اَقْرَرْنَا قَالَ فَاشْهَدُوا وَاَنَا مَعَكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ[1130] *le-mā āteytukum* ḳırāʾat-i Nāfiʿ üzere *āteynākum* ve *lām, muvaṭṭiʾetun li'l-ḳasem*dir. Zīrā aḫẕ-i mīsāḳ bi-maʿne'l-istiḥlāfdır. Ve *mā* şarṭiyye veyā mevṣūledir ki mā-baʿdi ṣıla ve ʿāʾidi maḥẕūfdur. *Ey elleẕī āteytukumūhu*[1131] berīn taḳdīr lām ibtidāʾiyye olur. Ve ḫiṭāb-ı ʿāmm taġlīb veyā mecāzdır. Ve *min* beyāniyye ev

---

[1126] "Eşşiz mevcudiyeti kıyamete kadar gelecek olan devirlerde bakidir." Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâʾ*, 1/114.

[1127] **Fussilet** 41/42: "**Ona ne önünden ne de ardından batıl gelemez.** O, hüküm ve hikmet sahibi, övülmeye lâyık olan Allah tarafından indirilmiştir."

[1128] Âli İmrân 3/81.

[1129] Âli İmrân 3/81.

[1130] Âli İmrân 3/81: "Hani, Allah peygamberlerden, "Andolsun, size vereceğim her kitap ve hikmetten sonra, elinizdekini doğrulayan bir peygamber geldiğinde, ona mutlaka iman edeceksiniz ve ona mutlaka yardım edeceksiniz" diye söz almış ve "Bunu kabul ettiniz mi; verdiğim bu ağır görevi üstlendiniz mi?" demişti. Onlar, "Kabul ettik" demişlerdi. Allah da, "öyleyse şahid olun, ben de sizinle beraber şahit olanlardanım" demişti."

[1131] "Size vereceğim bir şeydir."

tebʿīżıyyedir. Lām-ı *le-mā āteytukum* ḳasem olduġu ḥālde lām-ı *le-tuʾminunne* cevāb-ı ḳasem ve şarṭ-ı mülġā *ṯümme cāʾekum* ṣıla üzere maʿṭūf ve ʿāʾidi maḥẕūfdur *ey cāʾekum bihī.* Rasūl yaʿnī vaḳtā Āferīnende-i ʿĀlem, peyġamberāndan aḫẕ-i mīṯāḳ ve ʿahd eyledi ki "Ẕāt-ı Bīçūnum ḥaḳḳı size kitāb ve ḥikmet iʿṭā eyleyip baʿde-ẕā siziñle bile olan emri muṣaddıḳ olur. Size Rasūl gele elbette ve elbette aña īmān eyleyip nuṣret edesiz." deyü enbiyā-yı kirāma ikrār etdiñiz mi ve ʿahdımı ḳabūl ḳıldıñız mı ḫiṭāb-ı ʿizzeti vürūd eyledikde enbiyāʾ ʿaleyhi's-selām: "İkrār eyledik ve ʿuhūd-ı mīṯāḳı lāzime-i ẕimmet ḳıldıḳ." dediklerinde "Birbiñiz üzerine iḳrāra şehādet ediñ ve ben daḫı ikrārıñız üzere ʿaẓamet ve celālimle şāhidim." demek ola. İmdi āyet-i mīṯāḳda teʾkīd-i ʿaẓīm ve taʿẓīm-i cesīm bedīdārdır ki enbiyāʾ-i ẕevi'l-iḫtirām ʿaṣr-ı Ḫātemü'l-Mürselīni idrāk etmeyecekleri ʿilm-i ezelīsinde maʿlūm-i ʿizzeti iken ancaḳ Ḥabībiniñ feḫāmet-i şānını anlara iʿlām eyledi.

قال أَبُو الْحَسَنِ الْقَابِسِيّ اسْتَخَصَّ اللَّهُ تَعَالَى مُحَمَّدًا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِفَضْلٍ لَمْ يُؤْتِهِ غَيْرَهُ Ḳābisī ʿaleyhi'r-raḥme buyurdu ki Ḥaḳḳ Teʿālā Cenāb-ı Muṣṭafā ʿaleyhi's-selām ve't-teḥāyāyı ziyāde-i fażīletle taḫṣīṣ ve tafṣīl eyledi ki sāʾir enbiyāya ʿaleyhi's-selām ol fażīlet iʿṭā olunmadı.

أَبَانَهُ بِهِ cümle-i istīnāf. **Yaʿnī** faźl ü kereminde Ḥabībine baḫşende olduġun iẓhār eyledi.

وَهُوَ مَا ذَكَرَهُ فِي هَذِهِ الآيَةِ ol faźl-ı ḫāṣ āyet-i mīṯāḳda ẕikrolunan teşrīf ve iḫtiṣāṣdır.

قَالَ المُفَسِّرُونَ أَخَذَ اللَّهُ الْمِيثَاقَ بِالْوَحْيِ فَلَمْ يَبْعَثْ نَبِيًّا إِلَّا ذَكَرَ لَهُ مُحَمَّدًا وَنَعَتَهُ وَأَخَذَ عَلَيْهِ مِيثَاقَهُ إِنْ أَدْرَكَهُ لِيُؤْمِنَنَّ بِهِ erbāb-ı tefsīr buyurdular ki Rabbü'l-Ālemīn enbiyāya ʿaleyhimü's-selām vaḥy ile aḫẕ-i mīṯāḳ eyledi. Ve anlardan birini baʿṯ u irsāl etmedi. İllā ol Peyġambere Ḥażret-i Nebiyy-i Āḫirü'z-Zamānı ẕikir ve kütüb-i āsumānīde naʿt ve ṣıfat-ı Muḥammedīyi yād eyleyip Ḥażret-i Muṣṭafā ʿaleyhi't-teḥāyāya ḫāṣ olan ʿahdi her nebī üzere aḫẕ eyledi ki ol Ḥażreti idrāk ederse *li-ecli aḫẕi'l-mīṯāḳi bi-ẕālike*[1132] aña īmān eyleyip fermān-berdār ola. Cenāb-ı ʿÖmer bin Ḫaṭṭāb raḍiye ʿanhü't-Tevvāb ṣaḥāʾif-i Tevrāt-ı celīle imʿān-ı naẓar buyurduġun Ḥażret-i Faḫr-ı Kāʾinātıñ ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem manẓūr-ı saʿādeti olduḳda ʿÖmere nigāh-ı iltifāt buyurup لَوْ كَانَ مُوسَى حَيًّا لَمَا وَسِعَهُ إِلَّا

[1132] "Bu ahit sebebiyle."

اتِّبَاعِي[1133] ḥadīṯ-i ṣaḥīḥiyle leb-cünbān-ı teʾdīb oldular. Eger aḫẕ-i mīṯāḳ şeref-yāfte-i ṣudūr olmasa idi lāḥıḳ sābıḳa ittibā fehm olunurdu. Aḫẕ-ı ʿuhūd ile kemāl-i iḫtiṣāṣ ve tafḍīl nümāyān oldu.

وَقِيلَ أَنْ يُبَيِّنَهُ لِقَوْمِهِ وَيَأْخُذَ مِيثَاقَهُمْ

[48a] أَنْ يُبَيِّنُوهُ لِمَنْ بَعْدَهُمْ ve fī nüsḫa *li-men baʿdehū.* **Yaʿnī** enbiyā ʿaleyhi's-selām ʿahd-i maʿhūdu ḳavmine beyān ve anlar daḫı kendülerden ṣoñra gelenlere tebyīn-i ʿahd içün aḫẕ-i mevāṯīḳ ve ʿuhūd edeler, denildi.

وَقَوْلُهُ ثُمَّ جَاءَكُمُ الْخِطَابُ لِأَهْلِ الْكِتَابِ الْمُعَاصِرِينَ لِمُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ *lām*-ı Muḥammed taḳviye içündür. Baʿżı nüsḫada *el-muʿāṣirīne Muḥammeden ṣallallāhu ʿaleyhi ve selleme.* Ammā enbiyādan aḫẕ-i mīṯāḳ *bi-ẕālike* ḳavline naẓaran ḳavl-i muṣannif ġayr-ı müstaḳīm olduġu ḳavl-i ḫafī degildir. *Maʾnā aḫẕu'l-mīṯāḳi ʿanhum ʿalā en yubeyyinū lekum eyyuhā el-muʿāṣirūne bi-vāsiṭati aṣḥābihim ke-mā ḳālehū es-Seyyidu ʿĪsā ve ḳāle el-mevlā Nūruddīn ʿAliyyü'l-Ḳārī, fe-taḳdīru'l-āyeti ve iẕ eḫaẕe Allāhu el-mīṯāḳe elleẕī eḫaẕehū en-nebiyyūne ʿalā ümemihim.*[1134]

قَالَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ İbn Cerīr tefsīrinde mevḳūfen ve fi'l-ḥükm merfūʿan rivāyet buyurduġu ḫaberde Cenāb-ı Ḥayder-i Kerrār raḍiyallāhu ʿanhü'l-Ġaffār buyurdu:

لَمْ يَبْعَثِ اللَّهُ نَبِيًّا مِنْ آدَمَ فَمَنْ بَعْدَهُ إِلا أَخَذَ عَلَيْهِ الْعَهْدَ فِي مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَئِنْ بُعِثَ وَهُوَ حَيٌّ لَيُؤْمِنَنَّ بِهِ

وَلَيَنْصُرَنَّهُ nun-ı muṣaḳḳale mā-baʿdiniñ fetḥiyledir, *li-ifrādi'ż-żamīri bi-himā.*

وَيَأْخُذَنَّ fetḥ-i ẕāl-i muʿceme ile lām ve nūn-ı müʾikkede dāḫil olan lafıẓ üzere ʿatıfla manṣūbdur, *ey ve le-yeʾḫuẕenne.*

الْعَهْدَ بِذَلِكَ عَلَى قَوْمِهِ maʿnā Ḥażret-i Ḳayyūm-ı Bī-zevāl celle celāluhū Cenāb-ı Ṣafiyyu'llāh ve andan ṣoñra nebiyyen baʿde nebī baʿṯ etmedi. İllā Ḥażret-i Seyyidü'l-Kevneyn ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem ḥaḳḳında ol Nebī üzere aḫẕ-i ʿahd eyledi ki

---

[1133] Hadis: "Musa sağ olsaydı, bana tâbi olmaktan başka bir şey yapamazdı."

[1134] "Onlardan misak alınmasının anlamı, ey çağdaşlar, bunu size ashabları vasıtasıyla açıklamaları üzerinedir. Nitekim bunu Seyyid İsa söylemiş ve Mevlâ Nûreddin Ali el-Kârî de ifade etmiştir. Buna göre ayetin takdiri şöyledir: 'Ve hani Allah, peygamberlerin ümmetlerinden aldığı misakı almıştı.'"

Ḥabībim Muḥammed baʿṣ olunup ol nebī ḥayātda mevcūd olursa Muḥammed ʿaleyhi's-selāmü'l-emcede īmān ve aña nuṣret edip ḳavmi üzere aḫẕ-i mevāṣīḳ etmekle aḫẕ-i ʿahd ü mīṣāḳ eyledi.

وَنَحْوُهُ عَنِ السُّدِّيِّ ḍamm-ı sīn ve teşdīd-i mühmeleteyn ile südde-i bāb-ı mescid-i Kūfede cülūsundan nāşī nisbet-yābdır. Süddī-i Büzürg İsmāʿīl bin ʿAbdurraḥmān Kūfī ve tābiʿīdir ki İbn ʿAbbās ve Enes ve ġāyrılardan raḍiyallāhu ʿanhüm rivāyet-i eḥādiṣ buyurmuşlardır. İmām mümā ileyh ḥasenü'l-ḥadīṣ olmaġın İmām Müslim ve eʾimme-i erbaʿa anlardan taḫrīc etmişlerdir. Yüz yigirmi yedi senesi ḥudūdunda ʿāzim-i dārü'l-beḳā oldu. Ve Süddī-i Ṣaġīr Muḥammed bin Mervān el-Kūfīdir. Bu maḳāmda murād olunan süddī-i evveldir.

وَقَتَادَةَ ecillā-yı tābiʿīn ve ʿuẓamā-yı müfessirīndendir, *taḳaddeme'l-kelām ʿaleyh.*

فِي آيٍ cemʿ-i āyet ke-āyāt.

تَضَمَّنَتْ فَضْلَهُ **yaʿnī** hāẕihi'l-āyet żımn-ı āyāt-ı keşīrede münderice olduġu ḥālde feżāʾil-i Ḥażret.

(مِنْ غَيْرِ وَجْهٍ واحد *bel min vucūhin muteʿaddide*[1135] imāmeyn-i celīleynden menḳūledir.

قَالَ اللَّهُ تَعَالَى (وَإِذْ أَخَذْنَا مِنَ النَّبِيِّينَ مِيثَاقَهُمْ وَمِنْكَ ومن نُوحٍ وَإِبْرٰهِيمَ[1136]) الآيَةُ وَمُوسٰى وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَاَخَذْنَا مِنْهُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا[1137] taḫṣīṣ baʿde taʿmīm beyān-ı faẓl ve ziyāde-i şereflerin telvīḥdir ki Ulü'l-ʿaẓm mine'r-Rusül ve Meşāhīr-i Erbāb-ı Şerāyiʿdirler. Ve Ḥażret-i İmām-ı Ṣaff-ı Enbiyā Muḥammed Muṣṭafā ʿaleyhi's-selām ve teḥāyāyı taʿẓīmen ve tekrīmen anlar üzerine teşrīfun ʿalā teşrīfin taḳdīm buyurduġu hem şeref-i ẕātī ve hem taḳaddüm-i zamānī ile *kile'l-emreyni* taḳdīmi melḥūẓdur. Zīrā ʿālem-i ervāḥda taḳaddüm-i nübüvveti كُنْتُ نَبِيًّا وَآدَمُ بَيْنَ الرُّوحِ وَالْجَسَدِ[1138] ḫaber-i laṭīfi ve

كُنْتُ أَوَّلَ النَّبِيِّينَ فِي الْخَلْقِ وَآخِرَهُمْ فِي الْبَعْثِ[1139] ḥadīṣ-i şehīri bu müddeʿāya şāhidāndır.

[1135] "Aksine birçok vecihten"

[1136] Ahzab 33/7.

[1137] Ahzab 33/7: "Hani biz peygamberlerden sağlam söz almıştık. Senden, Nûh'tan, İbrahim, **Mûsâ ve Meryem oğlu İsa'dan da. Evet biz, onlardan sapa sağlam bir söz almıştık."**

[1138] Hadis: "Âdem rûh ile ceset arasındayken ben Nebi idim."

[1139] Hadis: "Yaratılışta nebîlerin ilki, fakat gönderilişte sonuncusuyum."

Ve'l-ḥāṣıl: Teblīġ-i risālet ve taḥammül-i daʿvet ile enbiyādan aḫẕ-ı mīṯāḳ eyledik. Cenāb-ı şeref-meʾābıñdan ve iḫvān-ı ulü'l-ʿazminden aḫẕ-i ʿahd-i ʿaẓīmü'ş-şān eyledik deyü buyurur. *Ve eḫaẕnā minhüm mīṯāḳen* tekrīri taʿẓīmen bi-liḳāʾihī beyān-ı vaṣfī içündür.

وَقَالَ ﴿إِنَّا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ كَمَا أَوْحَيْنَا إِلَى نُوحٍ[1140] – إِلَى قَوْلِهِ

[48b] ﴿ وكيلا[1141] nüsaḫ-ı ṣaḥīḥada *ilā ḳavlihī şehīden* sübūt-yāfte-i taʿayyündür. Zīrā *vekīlen* ḳavl-i şerīfine varınca āyāt-ı celīlede ol Ḥażretiñ sāʾir enbiyā ʿaleyhimü's-selām üzere faẓlını müşʿir maʿnā ġayr-ı mübeyyendir. İmdi sipeh-keş-i enbiyā ketībe-i aṣfiyā üzere min ciheti't-tafḍīl ve'ş-şān ve min ciheti't-taḳaddüm fi'z-zamān takdīm buyurulduġuna faẓlını telvīḥdir. Ḥarf-i vāv tertībi iḳtiżā etmezse de *lākinne'l-ʿArabe tūṣiru taḳdīme'l-muteḳaddimi fi'z-ẕikri ʿale'l-müteʾaḫḫiri fi'l-lafẓi.*[1142]

روي عن عمر بن الخطاب رضي الله عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ فِي كَلامٍ بَكَى بِهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ *nebī* naṣbla mefʿūl-i *bekā,* maḫrec-i ḫaber-i meẕkūr nā-maʿlūm ammā iḳtibāṣ-ı envārda yerāʿa-güẕār reşāṭı ve medḫalde ser-zede-i ḫāme-i rivāyet-i İbnü'l-Ḥāccdır. Ve lafẓ-ı *bekā* muḫaffef ve müşedded. **Yaʿnī** Fārūḳ-ı Menīʿü'l-Cenāb, Ḥażret-i Rasūl-i Muḥteremin dār-ı sürūra irtiḥālini taḥaḳḳuḳdan ṣoñra giryān olup.

فَقَالَ bu kelimāt-ı riḳḳat-āmīz ile leb-cünbān-ı sitāyiş-i Ḥażret-i Muṣṭafā ʿaleyhi't-teḥāyā oldu.

بِأَبِي أَنْتَ وَأُمِّي edāt-ı ʿArabdandır. Mezīd-i tekrīm ve iẓhār-ı muḥabbet etdikleri kimesneye ḫiṭāb ederler. Ve *ente* mübtedā ve cār u mecrūr muḳaddem ḫaberdir. *Ente müfeddā bi-ebī ve ummī* demek olur. Veyā muḳadder *efdīke* lafẓına müteʿallıḳ żamīr-i munfaṣıl muttaṣıldan bedel ḳılınır. Ve li-ẓuhūri'l- maʿnā cümle, maḫẕūfdur.

يَا رَسُولَ اللَّهِ لَقَدْ بَلَغَ مِنْ فَضِيلَتِكَ عِنْدَ اللَّهِ تعالى أَنْ بَعَثَكَ آخِرَ الْأَنْبِيَاءِ وَذَكَرَكَ فِي أَوَّلِهِمْ ḥarf-i *min* zāʾide veyā tebʿīżiyyedir. **Yaʿnī** yā Ḥabība'llāh dergāh-ı kibriyāda fāżīletiñ meʿāric-i feżāʾilin derece-i vālā ve bālāsına resīde oldu ki maḳām-ı vücūdda Ḥaḳḳ Teʿālā seni āḫir-i

[1140] Nisâ Sûresi 4/163: "Biz Nuh'a ve ondan sonraki peygamberlere vahyettiğimiz gibi sana da vahyettik. Ve (nitekim) İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a, esbâta (torunlara), İsa'ya, Eyyûb'e, Yunus'a, Harun'a ve Süleyman'a vahyettik. Davud'a da Zebûr'u verdik."

[1141] Nisâ Sûresi 4//166: "Fakat Allah sana indirdiği şeyle şahitlik eder ki onu kendi ilmi ile indirmiştir. Melekler de şahitlik ederler. Şahit olarak Allah yeter."

[1142] "Ama Araplar aslında hakikatte önce olanı sonra olandan önce söyleyerek naklederler."

enbiyā ve ḫātem-i aṣfiyā baʿş edip enbiyādan baʿżı ẕikir ve maʿriż-i kerem-i vücūdda evvel seni yād edip.

فَقَالَ (وَإِذْ أَخَذْنَا مِنَ النَّبِيِّينَ مِيثَاقَهُمْ وَمِنْكَ وَمِنْ نُوحٍ[1143] الآيَةَ) *Ke-mā sebaḳa, ey enne men ḫuṣṣa bi'ẕ-ẕikri fi'l-āyeti min uli'l-ʿazmi muteḳaddimu'r-rutbeti ʿalā ġayrihī fe-hüm evvelun ente minhum ev aʿlāhum.*[1144] **Yaʿnī** ẕāt-ı cihān-tāb-ı nübüvvetiñ taḳdīm ile tafḍīl eyledi.

بِأَبِي أَنْتَ وَأُمِّي يَا رَسُولَ اللَّهِ merraten baʿde uḫrā peder ve māderim rāh-ı muḥabbetinde fedā olsun.

لَقَدْ بَلَغَ مِنْ فَضِيلَتِكَ عِنْدَهُ أَنَّ أَهْلَ النَّارِ يَوَدُّونَ أَنْ يَكُونُوا أَطَاعُوكَ وَهُمْ cümle-i ḥāliyyedir.

بَيْنَ أَطْبَاقِهَا cemʿ-i *ṭabaḳ* vāḥiden baʿde vāḥidin menzilet ve mertebet.

يُعَذَّبُونَ daḫı ʿinda'llāh fażīlet-i bāhireñ evc-i kemāle vāṣıldır ki ümmet-i daʿvetiñden ehl-i dūzaḫ derekāt-ı caḥīmde muʿaẕẕebīn iken saña muṭīʿ ve münḳād olmaġı temennī edip diler.

يَقُولُونَ يَا لَيْتَنَا yā tenvīn veyā nidādır. Ve münādī kendi nefisleri veyā baʿżı muʿaẕẕebīn veyā zebāniyye ola. *Ve huve tecrīdun ʿale'l-evvel.*[1145]

أَطَعْنَا اللَّهَ وَأَطَعْنَا الرَّسُولا *rasūl* elifle mersūmdur. *El-cumhūru ʿalā iṯbātihā vaḳfen ve vaṣlen.*[1146]

İmdi küffār her ümmetiñe peyġamberlerine iṭāʿati temmennī etmeleri murād olunduḳda Faḫr-ı Risāletin fażlını bu bābda ẓāhir olmayıp faṣıldan vaṣlı müfīd olmaz. Belki maḳṣūd-ı ʿÖmerī beyān-ı fażīlet-i Cenāb-ı Peyġamberī olup tafḍīl olmaya. *Ve in kāne es-sābiḳu ve'l-lāḥiḳu mine'l-ḫaṣāyiṣ.*[1147] Pes Seyyid Ṣafevī tevcīh buyurmuşlar ki enbiyā-yı sāʾire daʿvetinde ʿumūm-ı nāyāb olmaġın küffār-ı her ümmet biʿşet-i Ḫātemü'r-Risāleden ṣoñra olmaġla ʿumūm-ı daʿvet-i Ḥażret-i Muḥammedden nāşī **[49a]** Faḫr-ı Kāʾināt ʿaleyhi eṭyabu'ṣ-ṣalavāt iṭāʿatini temennī edeler. Ve cümle-i

---

[1143] Ahzâb Sûresi 33/7: "**Hani biz peygamberlerden söz almıştık; senden, Nuh'tan**, İbrahim'den, Musa'dan ve Meryem oğlu İsa'dan da. (Evet) biz onlardan pek sağlam bir söz aldık."

[1144] "Daha önce geçtiği gibi, yani ayette zikredilmekle hususi kılınan ulu'l-azm peygamberler, başkalarına göre mertebe bakımından önde gelmektedir. Öyleyse onlar öncüdür; sen de onlardansın ya da onların en yücesisin."

[1145] "Ve bu, birinciye izafe edilen bir tecrittir." Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 1/393.

[1146] "Cumhur bu kelimede ister vakfedilsin ister vasledilsin elif'in varlığında ittifak etmiştir." Safevî, *Şerhu'ş-Şifâ* (Veliyyüddin Efendi Koleksiyonu, 690), 99b.

[1147] "Ve eğer önceki ve sonraki (hususlar) özelliklerden ise."

midḥad ve merşiye güne-i ʿÖmerīdendir ki Ḥażret-i Seyyidü'l-Kevneyn ḥaḳḳında buyururlar:

Bi-ebī ente ve ümmī Yā Rasūlallāhi leḳad beleġa min fażīletike ʿinda'llāhi en ceʿale ṭāʿateke ṭāʿatehū fe-ḳāle مَنْ يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ اَطَاعَ اللهَ[1148] *bi-ebī ente ve ummī Yā Rasūlllāh le'in kāne Mūsā bin ʿİmrāne en aʿṭāhu'llāhu ḥaceren yetefecceru minhu'l-enhāru fe-mā ẕālike bi aʿcebe min aṣābiʿike ḥīne yenbuʿu minhā el-mā'u ṣallallāhu ʿaleyhi ve selleme hākeẕā ve hākeẕā.*[1149]

قَالَ قَتَادَةُ İbn Ebī Ḥātim tefsīrinde ve Ebū Nuʿaym *Delā'il*inde Ḳatāde ṭarīḳinden mürselen taḥrīk-i silsile-i rivāyet buyururlar ki:

إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ كُنْتُ أَوَّلَ الْأَنْبِيَاءِ فِي الْخَلْقِ Vāṣıta-i Kārgāh-ı Āferīneş ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem bi's-saʿādet ve'l-iclāl buyurur ki ḳable ḫalḳ-ı ervāḥ-ı enbiyā' benim rūḥ-ı pür-fütūḥum ḫalḳ olunmaġın peyġamberānıñ āferīneşde aḳdem ve evveliyem. Yāḫūd maʿnā fi'l-levḥi'l-maḥfūẓ kitābetiyle taḳdīrde evvel enbiyāyım.

وَآخِرَهُمْ فِي الْبَعْثِ Ḫātemü'n-Nebiyyīn olduġumdan baʿsen āḫir enbiyāyım.

فَلِذَلِكَ pes ḫalḳan evvel enbiyā olduġu ecilden.

وَقَعَ ذِكْرُهُ مُقَدَّمًا هُنَا قَبْلَ نُوحٍ وَغَيْرِهِ baʿżı nüsḫada *ʿalā Nūḥ* vāḳiʿdir. Āyet-i sābıḳada ẕikr-i şerīfi *necca'llāhu* ve sā'ir ulü'l-ʿazm Ḫalīlullāh ve Kelīmullāh ve Rūḥullāh ṣalavātü'llāhi ʿalā nebiyyinā ve ʿaleyhim ḫażerātından muḳaddem vāḳiʿ oldu. Ve ism-i Nūḥ ʿaleyhi's-selām ʿAbdulġaffārdır. Nefs-i nefīsi veyā ḳavmi üzere keşret-i nevḥindan Nūḥ tesmiye buyurulduġu taḥḳīḳ-kerde-i ʿallāme-i Süheylīdir.

قَالَ السَّمَرْقَنْدِيُّ İmām Ebu'l-Leyş Ḥanefī buyurur:

فِي هَذَا *fī ẕikri vukūʿihī muḳaddemen.*

[1148] Nisâ Sûresi 4/80: "**Kim peygambere itaat ederse, Allah'a itaat etmiş olur**. Kim yüz çevirirse, (bilsin ki) biz seni onlara bekçi göndermedik."

[1149] "Anam babam sana feda olsun Ya Rasulallah, Allah'ın indinde senin faziletin o dereceye erişmiştir ki Allah (insanları) kendine ve sana itaat ettirdi. Ve ayetinde "Kim peygambere itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur." buyurdu. Anam babam sana feda olsun Ya Rasulallah. Allah İmran oğlu Musa'ya (insanların hayretine sebep olan) içinden ırmaklar akan bir taş vermiştir. Ama bu, senin parmakların arasından su fışkırması kadar hayret uyandırıcı değildir."

تَفْضِيلُ نَبِيِّنَا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِتَخْصِيصِهِ بِالذِّكْرِ قَبْلَهُمْ **ya'nī** ḳable ẕikri'l-enbiyāʾ ol Ḥażreti *iẓhāru el-keremi ve'l-cūdi taḫṣīṣun bi'ẕ-ẕikri*[1150] ile tafḍīli muḳarrardır.

وَهُوَ آخِرُهُمْ ḥālbuki *zemānen min ciheti'l-biʿṯeti ve'l-vucūd* Āḫir-i Enbiyāʾ ʿaleyhim ṣalavātü'l-Meliki'l-Maʿbūd.

الْمَعْنَى أَخَذَ اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِمُ الْمِيثَاقَ *eḫaẕe* taḳdīri veyā teklīfi mutażammın olmaġla *ʿalā* ile taʿdiye eder.

إِذْ أَخْرَجَهُمْ aḫẕ-ı mīṯāḳ ẓārf-ı zamāndır.

مِنْ ظَهْرِ آدَمَ كَالذَّرِّ *Vāḥiduhū ẕerretun en-nemletu'ṣ-ṣaġīratu, el-beyżāʾ ev el-ḥamrāʾ, ev cüzʾun min miʾetin ve erbaʿatin ve ʿişrūne cüzʾen min şaʾīr ve ḳīle aṣġaru şeyʾin.*[1151] ʿİbāret-i meẕkūre yā kelām-ı Semerḳandī veyā güftār-ı muṣannifdir. **Yaʿnī** *lemmā kāne Ādemu Ṣafiyyullāhi ebu'l-kulli ṣaḥḥa enne'l-kulle min ẓahrihī.*[1152]

Ve'l-ḥāṣıl: Ḳādir-i Perverdigār celle celāluhū ẕerre-veş yaʿnī, mūrçe-āsā ecsām-ı ṣıġār āferīde ḳılıp anlara ervāḥ taʿlīḳ buyurdu. Ammā kefiyyet-i iḫrāc ʿani'ẓ-ẓahr ve ḥaḳīḳat maʿnāsından eslāf ve ḳudemā sükūt buyurmalarıyla niçe ḫayru'l-ḫalef daḫı bu maʿnāda *naḥnu ʿalā āṯārihim* kelāmıyla iḳtidā bi's-selef buyurmuşlardır. Maʿlūm ola ki enbiyā ʿaleyhimü's-selām içün mīṯāḳ-ı ʿāmm duḫūlünden şoñra ki اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلٰى[1153] ile muʿannādır. Teblīġ-i risāletle daḫı mīṯāḳ-ı ḫāṣ mevcūd olup bu mīṯāḳdan eḫāṣṣ bir mīṯāḳ yine ḥāṣıldır ki *enbiyā ʿaleyhimu't-teḥāyā bi'l-aṣāleti ve umemun bi't-tebeʿi farżan* Ḥażret-i Seyyid-i Veled-i Ādem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem *bi-eyyi vaḳtin kāne mevcūdun ve mebʿūṯ*[1154] olursa cemīʿ-i enbiyā ve ümem ol Ḥażrete bāliġ olalar. *Fe-*

1150 "Hz. Peygamberin cömertliğinin beyanı (özellikle) zikredilerek ayrı tutulmuştur."

1151 "(...zerre gibi) Bir zerrenin beyaz veya kırmızı küçük bir karınca yahut bir arpa tanesinin yüz yirmi dörde bölünmüş cüzlerinden biri veya daha azı olduğu söylenmektedir."

1152 "Zira kendi sırtından insanlığın yaratıldığı tüm insanların babası Allah'ın temiz kıldığı kulu Âdemdir." Safevî, *Şerhu'ş-Şifâ* (Veliyyüddin Efendi Koleksiyonu, 690), 101a.

1153 A'râf Sûresi 7/172: "Hani Rabbin (ezelde) Ademoğullarının sulplerinden zürriyetlerini almış, onları kendilerine karşı şahit tutarak, '**Ben sizin Rabbiniz değil miyim?**' demişti. Onlar da 'Evet, şahit olduk (ki Rabbimizsin)' demişlerdi. Böyle yapmamız kıyamet günü, 'Biz bundan habersizdik' dememeniz içindir."

1154 "(Peygamberler) Ne zaman yaşamış ve gönderilmişse."

ke-ennehum tābiʿūne lehū bi'l-ḳuvveti ve ʿalā farżi vuḳūʿihī bi'l-fiʿli ke-ẕā li-ʿAliyyi'l-Ḳārī.[1155] Baʿdemā aḫẕ-i ʿahd daḫı ne maḥal olduġun taʿyīnde ulemā girīve-i **[49b]** iḫtilāfa ẕāhib olmuşlardır. Kitāb-ı Ṣaʿlebī ḥāvī olduġu üzere Cenāb-ı Ṣafiyyu'llāh Behişţden iḫrāc olunup rūy-ı zemīne hubūṭ etmezden evvel semāda kendüleri ve ẕürriyyeti üzerlerine aḫẕ-ı ʿahd olunmuş ola. Ammā *Tārīḫ-i Ṭaberī*de meşḥūne olan cevāhir-i aḫbārdan ki Ādem ʿaleyhi's-selām semādan vādī-yi Naʿmāna hubūt eylediginde aḫẕ-i mīṯāk olunmuşdur. *Vallāhu aʿlemu bi-ḥaḳīḳatihī.* Naʿmān feṭḥ-i nūn ile ṭarīḳ-i Ṭāʾifde ʿArafāta çıḳan vādīniñ ismidir.

وَقَالَ تَعَالَى ﴿تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بعض[1156] ﴾ الآيَةَ sūre-i şerīfede ḳıṣṣaları ẕikr olunan rusül-i kirāma işāretdir. *Ev ilā kullihim el-maʿhūdīne fi'l-ʿilm*[1157] ve lām istiġrāḳıyyedir. **Yaʿnī** baʿde-ẕā Ḥaḳḳ celle ve ʿalā rusül-i ẕevi'l-iḥtirāmdan baʿżısın bi-lā vāsıṭa kelām ile tafḍīl buyurdu ki şeb-i ḥayret ve Ṭūrda Mūsā el-Kelīm ʿaleyhi's-selāmü'r-Raḥīm Cenābına tekellüm ile veyā Ḥabībullāh Muḥammed Muṣṭāfā ʿaleyhi ekmelü't-teḥāyāya leyle-i Miʿrāc ve maḳām-ı Nūrda mükākeme ile tafdīl eyledi.

قَالَ أَهْلُ التَّفْسِيرِ أَرَادَ بِقَوْلِهِ وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍ مُحَمَّدًا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ erbāb-ı tefsīrden cemʿ-i keşīr, *baʿżla* murād Faḫr-ı Kāʾināt Muḥammed-i Muḫtār ṣallallāhu ʿaleyhi ve ālihi'l-Aḫyārı Ḥaḳḳ Teʿālā irāde eyledi, dediler. Sāʾir Enbiyā-i ʿİẓām üzere vücūh-ı müteʿaddide veyā daʿvet-i ʿāmme taḫṣīṣi ile Ol Ḥażretiñ derecesini refʿ ve ʿālī buyurdu. Ve ibhām-ı derecāt taʿẓīm-i şānı müşʿir olur.

فأقولُ بعضُ النّاسِ عنك كناية خوْفَ الوُشاةِ وَأنتَ كلّ النّاسِ[1158]

[1155] "Aliyyü'l-Kâri'nin ifade ettiği gibi ümmetleriyle beraber tüm peygamberle Hz. Peygambere sağlam bir şekilde tabi olup aynı zamanda fiilen ortaya koyduğu farzlara da ittaba etmişlerdir."

[1156] Bakara Sûresi 2/253: "**O peygamberlerin bir kısmını diğerlerinden üstün kıldık.** Allah onlardan bir kısmı ile konuşmuş, bazılarını da derece derece yükseltmiştir. Meryem oğlu İsa'ya açık mucizeler verdik ve onu Rûhu'l-Kudüs ile güçlendirdik. Allah dileseydi o peygamberlerden sonra gelen milletler, kendilerine açık deliller geldikten sonra birbirleriyle savaşmazlardı. Fakat onlar ihtilafa düştüler de içlerinden kimi iman etti, kimi de inkâr etti. Allah dileseydi onlar savaşmazlardı; lâkin Allah dilediğini yapar."

[1157] "Ya da ilim sıfatında temayüz etmiş tüm peygambere işarettir." Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/119.

[1158] "Seni gizlice anmak için 'bazı insanlar' derim,
Çünkü gammazlardan korkarım; hâlbuki sen, benim için bütün insanlıksın." Beyit Bahâeddîn Züheyr'e nispet edilmiştir, bkz. Aldiwan, "Bahâeddîn Züheyr" (Erişim 13 Ağustos 2023).

Ve ḳīle'l-murādu bi'l-baʿżi ulu'l-ʿazm taḥḳīḳ-kerde-i ʿallāme-i Taftāzānī üzere efḍal-i enbiyā Muḥammed Muṣṭafā ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem olduġu icmāʿ-ı müslimīn ile müṣbetdir. Baʿde Ādem veyā Nūḥ yā İbrahīm veyā Mūsā ve yāḫūd ʿĪsā ʿaleyhi's-selām olmaları iḫtilāfīdir. Ve ʿinde'l-ekṣer Ḫayru'l-Beriyye Cenāb-ı Ḫalīlullāh olmaḳ ḳavl-i rāciḥdir.

لأَنَّهُ بُعِثَ إِلَى الْأَحْمَرِ وَالْأَسْوَد Mefḫar-ı Mevcūdāt ʿaleyhi eṭyabu's-ṣalavāt ḥucec-i mütekāṯire ve āyāt-ı mütevātire ile ʿArab ve ʿAcem ve ins ü cāna baʿṯ olundu. Elvān-ı ʿAcem üzere beyāż ve ḥumret ve elvān-ı ʿArab üzere udmet ve sumrat ġālib olduġundan aḥmer ve esved denile veyā ins ü cin murād oluna.

وَأُحِلَّتْ لَهُ الْغَنَائِمُ küffārdan ḳahren iḫżolunan māldır. Ol Ḥażrete ḥelāl ḳılındı. Andan esbaḳ bir ferde ḥelāl ḳılınmadı idi.

وَظَهَرَتْ عَلَى يَدَيْهِ الْمُعْجِزَاتُ keṯret ve istimrār ve vużūḥ-ı delāletinden nāşī iẓhār-ı muʿcizāta maḥal ḳılındı.

وَلَيْسَ أَحَدٌ مِنَ الْأَنْبِيَاءِ أُعْطِيَ فَضِيلَةً أَوْ كَرَامَةً إِلا وَقَدْ أُعْطِيَ محمد صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِثْلَهَا enbiyādan bir żāt-ı mükerrem nāyābdır ki ana ḫaṣlet-i ḥamīde ve ḫāriḳa-i ʿāde iʿṭā buyurula. İllā ol fażīlet ve kerāmet mānendi Şāh-ı Rüsul ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem Ḥażretlerine iʿṭā *bel maʿa'z-ziyādeti* baḫş ve ikrām olundu. Lākin ol muʿcize nevʿinden degil ise yine ol cinsden idi. Meṣelā Kelīmullāha infilāḳ-ı baḥr muḳābili Ḥabībullāha inşiḳāḳ-ı Ḳamer muʿcizesi ikrām buyurulduġu gibi.

قَالَ بَعْضُهُمْ *Teḳaddeme el-kelāmu ʿaleyh* bu maḳāmda iʿāde *bi-iʿtibāreyni mine'l-faṣleyn* olduġuna işāretdir.

وَمِنْ فَضْلِهِ ʿaṭıf telḳīnī-veş bir muḳadder üzere ʿaṭf olunur.

أَنَّ اللَّهَ تَعَالَى خَاطَبَ الأَنْبِيَاءَ بِأَسْمَائِهِمْ Dībāce-i Cerīde-i Īcād ṣallallāhu ʿaleyhi ve ālihi'l-emcād Ḥażretleriniñ kitāb-ı fażlından bir vaṣl-ı faṣıldır ki Cenāb-ı Bārī ʿazze şe'nühū enbiyā ʿaleyhi's-selāma nām-ı sāmileriyle yā Ādem ve yā Nūḥ ve yā İbrahīm deyü ḫiṭāb eyledi.

وَخَاطَبَهُ بِالنُّبُوَّةِ وَالرِّسَالَةِ

[50a] وَحَكَى السَّمَرْقَنْدِيُّ عَنِ الْكَلْبِيِّ (وإن مِنْ شِيعَتِهِ لإِبْرَاهِيمَ[1162] فِي قَوْلِهِ تَعَالَى) أَنَّ الْهَاءَ عَائِدَةٌ عَلَى مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ Ḥażrete kitāb-ı ḳadīm ve ḫiṭāb-ı ʿaẓīminde nübüvvet ve risāletle şāyān muḫāṭaba-i tekrīm ve iclāl eyledi. Ebu'l-Leyṣ Ḥanefī raḥimehu'llāh Ebu'l-Münẕir Hişām bin Muḥammed es-Sā'ib el-Kelbī ʿaleyhi'r-raḥmeden ḥikāye eyledi. Ve İmām Kelbī Ḥażret-i Şāfiʿīniñ fevti tārīḫinde ʿālem-i şühūddan faḳd-ı[1161] vücūd eylemişdir. zamīr-i bāriz-i muttaṣıl-ı *şīʿatihī* Muḥammed ʿaleyhi's-selāma rāciʿdir. Ve lafẓen ġayr-ı muteḳaddim üzere ʿavd-ı żamīr şāyiʿ ve sā'iġdir. *Ke ḳavlihī Teʿālā*[1163] وَلِأَبَوَيْهِ لِكُلِّ ve حَتَّى تَوَارَتْ بِالْحِجَابِ ebeveyi'l-meyyit. وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ[1164]

İmdi Ol Ḥażretin ḫalḳan nübüvvet-i taḳaddümüne binā'en bu maḳāmda daḫı ircāʿ-ı żamīr ensebdir. Nitekim ʿillet-i ġā'iyye-i tertīb-i Kā'ināt Ḥażretine مَتَى وَجَبَتْ لَكَ deyü su'āl olunduḳda النُّبُوَّةُ[1165] ve *fī rivāyeti ve* وَآدَمُ بَيْنَ الرُّوحِ وَالجَسَدِ[1166] آدَمَ مُنْجَدِلٌ فِي ferīdesiyle cevāb-dāde oldular. طِينَتِهِ[1167]

yaʿnī أَيْ عَلَى دِينِهِ وَمِنْهَاجِهِ Cenāb-ı Ḫalīlullāh ʿaleyhi's-selām Ḥażret-i Muḥammed Ḥabībullāh ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellemiñ etbāʿındandır demek dīn-i Muḥammediyye ve ṭarīḳ-i vāżıḥ-ı Aḥmediyye üzeredir, demek olur. Zīrā Ḥaḳḳ celle ve ʿalā İbrāhīm

---

[1159] Tevbe Sûresi 9/73.
[1160] Mâide Sûresi 5/41, 67.
[1161] Kelimenin ebced değeri 184'dür.
[1162] Sâffât Sûresi 37/83: "Şüphesiz İbrahim de onun (Nuh'un) milletinden idi."
[1163] Sâd Sûresi 38/32: "Süleyman, 'Gerçekten ben malı, Rabbimi anmamı sağladığından dolayı çok severim' dedi. **Nihayet gözden kaybolup gittikleri zaman**, "Onları bana geri getirin" dedi. (Atlar gelince de) bacaklarını ve boyunlarını *okşamaya* başladı."
[1164] Nisâ Sûresi 4/11: "Allah size, çocuklarınız hakkında, erkeğe, kadının payının iki misli (miras vermenizi) emreder. (Çocuklar) ikiden fazla kadın iseler, ölünün bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Eğer yalnız bir kadınsa yarısı onundur. Ölenin çocuğu varsa, **ana-babasından her birinin mirastan altıda bir hissesi vardır.** Eğer çocuğu yok da ana-babası ona vâris olmuş ise, anasına üçte bir (düşer). Eğer ölenin kardeşleri varsa, anasına altıda bir (düşer. Bütün bu paylar ölenin) yapacağı vasiyetten ve borçtan sonradır. Babalarınız ve oğullarınızdan hangisinin size, fayda bakımından daha yakın olduğunu bilemezsiniz. Bunlar Allah tarafından konmuş farzlardır (paylardır). Şüphesiz Allah ilim ve hikmet sahibidir."
[1165] "Peygamberlik sana ne zaman vacip oldu?"
[1166] "Ve Âdem, ruh ile beden arasındaydı."
[1167] "Âdem, henüz çamuru içinde yoğrulmuş haldeydi."

ʿaleyhi’s-selāma vaḥiyle iḫbār ve iʿlām buyurmağın Ḥabībullāha īmān ve dīnine müsābaḳat ve muvāfaḳati iḫtiyār eylemişdir.

وَأَختارهُ الْفَرَّاءُ baʿżı nüsḫada *ecāzehū* cīm ve zā ile rivāyet olundu.

وَحَكَى عَنْهُ مَكِّيٌّ ve baʿżılar Kisāʾīye nisbet ederler.

وَقِيلَ الْمُرَادُ نُوحٌ *ʿalā Nūḥ* daḫı mervīdir.

عَلَيْهِ الصَّلَوةُ وَالسَّلَام **yaʿnī** *min şīʿatihī* lafẓında żamīr Nūḥ ʿaleyhi’s-selāma ʿāʾid olur, dediler. Ḳavl-i ekṣer-i müfessirīn murād Nūḥ ʿaleyhi’s-selām olduğu aẓher min Nūḥ iken muṣānnif ʿaleyhi’r-raḥme edāt-ı temrīżle īrād ġayr-ı münāsib dediler. Lākin Ḥabībullāh ʿaleyhi’s-selāᵛtü ve’s-selām beynlerinde olan münāsebet-i tāmme-i ẓāhire ḥasebiyle ḳavl-i evvel *hüve’l-maḳūl* olduğu nümāyāndır. Ve Cenāb-ı Nūḥ ve İbrahīm ʿaleyhime’s-selām meyānesinde muvāfaḳat-ı uṣūl ve fürūʿ-ı dīniyye veyā müşāyaʿat-i ṭarīḳatdir. Ve Nūḥ Ebu’n-Nās ve İbrahīm Ebu’l-ʿArab ve enbiyāʾ olmaḳ münāsebeti hüveydādır. Beynehümā iki biñ altı yüz ḳırḳ sene olmağla beyinlerinde Hūd ve Ṣāliḥ ʿaleyhime’s-selām baʿṯ olunmuşlardır.

EL-FASLÜ'Ṯ-ṮĀMİN

فِي إِعلال اللهِ تَعَالَى خَلْقَهُ بِصَلاتِهِ عَلَيْهِ وَوِلايَتِهِ لَهُ fetḥ-i vāv ile nuṣret ve kesirle imāret veyā muvālāt *ev humā bi-maʿnen ve ḳīle fe-men iḳteṣara ʿale’ṯ-ṯānī fe-ḳad ḳaṣṣara.*[1168]

وَدَفْعِهِ dāl-i mühmele ile maṣdar ve fāʿiline mużāfdır. Ve baʿżı nüsḫada rāʾ-i mühmele ile vāḳiʿdir. *Def* ve *ref* bir maʿnāya veyā dālla ḳable’n-nüzūl ve rā ile baʿde’n-nüzūl müstaʿmeldir. *Ve li-ẕā ḳālū ed-def u eshelu mine’r-raf i.*[1169]

الْعَذَابَ بسببه صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ **yaʿnī** faṣl-ı heştüm Ḥażret-i Celīl-i Müteʿāl ʿazze şānuhū ol Vāsıṭa-i Kārgāh-ı Āferīneş üzerine ṣalāt ve nuṣret ve anıñ sebebiyle defʿ-i ʿaẕāb buyurduğun ḫalḳa iʿlām beyānındadır. İmdi *neşrun fi’l-faṣli ve leffun fi’t-tercemeti ve*

[1168] “Veya ikisi aynı anlamdadır.. Her kim ki ikinci manayla yetinse ifadenin anlamını sınırlandırmış olur, denilmektedir.”

[1169] “Bu yüzden defetmek ortadan kaldırmaktan daha kolaydır, derler.” Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü’r-Riyâz*, 1/402.

icmālun ʿalā ġayri't-tertīb[1170] fünün-ı belāġatden olmağın muṣannif ʿaleyhi'r-raḥme leff ü neşr-i müşevveş ile taʿbīr buyurdu.

قال الله تَعَالَى yaʿnī küffār inkārda mübālaġa edip اللَّهُمَّ إِنْ كانَ هذا هُوَ الْحَقَّ مِنْ عِنْدِكَ

[50b] [1171] فَأَمْطِرْ عَلَيْنا حِجارَةً مِنَ السَّماءِ أَوِ ائْتِنا بِعَذابٍ أَلِيمٍ ile gūyā olduḳları ḥīnde.

(وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ) āyet-i celīlesi mürsele-i zīb-i nüzūl oldu.

أَيْ مَا كُنْتَ بِمَكَّةَ **yaʿnī** Mekke-i Mükerremede olduġun müddetde Ḥaḳḳ Teʿālā anları taʿẕīb eder, degildir. Zīrā ʿādetu'llāh böyle cāriyedir ki bir ḳavmi ʿaẕāb-ı istīṣālle taʿẕīb etmez. Mādām payġamberleri beyne ẓahrāneyhim mevcūd ola. Ve li-ẕā bir ḳavme ʿaẕāb nāzil olduġu ḥālde nebī ve *men āmene bihī* ḫurūcla emrolunur. *Ḳāle Zemaḫşeriyyu, el-müṣbetu muṭlaḳu't-teʿdībi, ve'l-menfiyyu ʿaẕābu'l-istīṣāli.*[1172] Ve āyet-i kerīmede ol Dāver-i Ḫuṭbe-i Risāletin hicreti ʿaḳabinde ʿaẕāba taraṣṣudlarına telvīḥ ẓāhirdir.

فَلَمَّا خَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ مَكَّةَ Vaḳtā cān-ı cesed-i ʿālem muhāciren ile'l-Medīne Mekkeden bīrūn oldu.

وَبَقِيَ فِيهَا مَنْ بَقِيَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ نَزَلَ (وَمَا كَانَ اللَّهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ)[1173] Müʾminlerden Mekkede pes mānde-i iḳāmet olan olduḳda bu āyet-i cemīle şeref-nüzūl buyuruldu. **Yaʿnī** Rasūlullāhıñ ricāl-i müstażʿafīnden taḫlīf buyurduġu müʾminīn anlar içinde istiġfār eder olalar. Berekāt-ı āb-ı rūy-ı ehl-i īmānla anları Mevlā-yı Raḥīm taʿẕīb edici degildir. Āyet-i meẕkūre وَما لَهُمْ أَلَّا يُعَذِّبَهُمُ اللَّهُ[1174] āyetiyle mensūḫiyyeti merviyyun ʿani'l-ḥasendir. Beynehümāda ẓāhiren münāfāt nāyābdır ki maʿnā-yı nefy-i ʿaẕāb istīṣālle manṣūb ve iṣbāt ise ġayr-ı istīṣāl üzere maḥmūl ola, esr ve ḳatl ve envāʿ-ı ḫizy ve nekāl-āsā. İmdi *muʿaẕẕibuhum* żamīr-i cemʿi küffār-ı Mekkeye ve *hüm*

[1170] "Fasıl içinde detaylandırma, tercemede toplama ve tertipsiz bir icmal." Safevî, *Şerhu'ş-Şifâ* (Veliyyüddin Efendi Koleksiyonu, 690), 103a.

[1171] Enfâl Sûresi 8/

[1172] "Zemahşerî dedi ki: Olumlu (ifade edilen) mutlak azaptır, olumsuz (ifade edilen) ise kökten helak edici azaptır." Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 1/403.

[1173] Enfâl Sûresi 8/33: "Oysa sen onların içinde iken, Allah onlara azap edecek değildi. Bağışlanma dilerlerken de Allah onlara azap edecek değildir."

[1174] Enfâl Sûresi 8/34: "Onlar Mescid-i Haram'ın mütevellîleri olmadıkları halde (müminleri) oradan geri çevirirlerken **Allah onlara ne diye azap etmeyecek**? Oranın mütevellîleri takvâ sahiplerinden başkaları değildir. Fakat onların çoğu bunu bilmez."

yestaġfirūne żamīri Mekkede ḳalan müʾminīn üzere ʿavdi muḳteżī oldu. Ve āyetde *müʾminīn* ẕikri gerçi taḳaddüm etmedi. Ammā *lev tezeyyelū* āyeti ḳabīlinden olup ʿalā hāẕe't-teʾvīl siyāḳ-ı kelāmdan mefhūmdur.

وَهَذَا مِثْل قَوْلِه (لَوْ تَزَيَّلُوا) الآية لَعَذَّبْنَا الَّذينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابًا اَليمًا[1175] **yaʿnī** imhāl ve teʾḫīr-i ʿaẕābda āyet-i sābıḳa *lev tezeyyelū* kerīmesi taḥtında münderic buyurulan maʿnā mānendidir ki müʾminīn kāfirīnden temeyyüz ve teferruḳ ederlerse ehl-i Mekke küffārını ḳatl ü esr ile ʿaẕāb ede.

وَلأَجْلِ عَيْنٍ أَلْفُ عَينٍ تُكَرَّمُ[1176]

وَقَالَ تَعَالَى (وَلَوْلا رِجَالٌ مُؤْمِنُونَ) الآيَةَ وَنِسَاءٌ مُؤْمِنَاتٌ لَمْ تَعْلَمُوهُمْ اَنْ تَطَؤُهُمْ فَتُصيبَكُمْ مِنْهُمْ مَعَرَّةٌ بِغَيْرِ عِلْمٍ لِيُدْخِلَ اللهُ فى رَحْمَتِه مَنْ يَشَاءُ لَوْ تَزَيَّلُوا[1177] en taṭaʾuhum ḳavli ricāl ve nisādan bedel-i iştimāldir. Veyā *taʿlemūhum* żamīrinden [ḥāl] ola. *Bi-ġayri ʿilmin müteʿalliḳu en teṭaʾūhum ve cevābu levlā li-delāleti'l-kelāmi ʿaleyh*[1178] maḥẕūfdur. İmdi tetimme-i āyet-i meẕkūre olan *lev tezeyyelū* ḳavl-i şerīfini muṣannif ʿaleyhi'r-raḥme evvelen ifrāz buyurmalarına nükte-i āyetden iki maḥalde istişhādına taṣrīḥdir. Zīrā mā-sebaḳı *lev tezeyyelū* ile teʾkīd tecvīz oluna. *Leʿaẕẕebnā* evvele cevāb olmaḳda istişhād-ı ẓāhir olmazdı. Pes maʿa teʾaḫḫurihī fi't-tilāvet ifrāz ve taḳdīmde emr-i meẕkūruñ şānına ihtimāmen ve taṣrīḥen vech-i eblaġ üzere tenbīh olundu.

Ve'l-ḥāṣıl ol Maḥbūb-ı Bārgāh-ı Muḳaddes berekātıyla mühlet-i ʿaẕāb-ı küffāra bu āyet-i celīle daḫı dālledir ki hicretden ʿadem-i ḳudretle pesmānde-i iḳāmet olan ricāl-i müʾminīn ve nisāʾ-i müʾmināt Mekkede müşriḳīn ile iḫtilāṭları eclinden **[51a]** siz anları ʿadem-i farḳ ile helāk kerāheti olmayaydı merdān ve zenān müselmenānı ihlāke size diyet ve keffāret ve teʾessüf ve taʿyīr-i düşmenān emṡāli ʿayıb ve mekrūh işābet edeydi ammā anlardan keff-i yed etmeñiz tefvīḳ-i Ḥaḳḳ ve raḥmet-i feyyaż-ı

[1175] Fetih Sûresi 48/25: "... onlardan inkâr edenleri elem dolu bir azaba uğratırdık."

[1176] "Bir göz için bin göz onurlandırılır." Mısra Saîd bin Muhammed'e nispet edilmiştir, bkz. Muhammed Aydemir El-Müsta'samî, *ed-Dürrü'l-Ferîd ve Beytü'l-Kasîd*, 4/127.

[1177] Fetih Sûresi 48/25: "Onlar, inkâr edenler ve sizi Mescid-i Haram'ı ziyaretten ve (ibadet amacıyla) bekletilen kurbanlıkları yerlerine ulaşmaktan alıkoyanlardır. Eğer, **oradaki henüz tanımadığınız** inanmış erkeklerle, **inanmış kadınları bilmeyerek ezmeniz ve böylece size bir eziyet gelecek olmasaydı, (Allah, Mekke'ye girmenize izin verirdi). Allah, dilediğini rahmetine koymak için böyle yapmıştır. Eğer,** inananlarla inkârcılar birbirinden ayrılmış olsalardı, onlardan inkâr edenleri elem dolu bir azaba uğratırdık."

[1178] "'Bilmeden' ifadesi, 'onlara basmanız' fiiline bağlıdır; 'levlâ'nın cevabı ise sözün delaletiyle anlaşılmaktadır."

muṭlaḳa maḥżān sizi idḫāl içündür. Yaʿnī beyne aẓheri'l-küffār müʾminīn ve müʾmināt mevcūd olmaları küffārdan ʿaẕābı teʾḫīre bi-bereketi'n-Nebī ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem bāʿiṣ olduġuna delāletdir.

فَلَمَّا هَاجَرَ الْمُؤْمِنُونَ نَزَلَتْ (وَمَا لَهُمْ أَلَّا يُعَذِّبَهُمُ الله) vaḳtā müʾminīn Mekkeden muhāceret eyledi bu āyet-i dehşet-fezā nāzile oldu ki küffār-ı Mekkeyi taʿaẕẕübden ne şeyʾ menʿ eder. Müʾminīnden müfāraḳatdan ṣoñra niçe şāyeste-i ʿaẕāb olmazlar.

وَهَذَا مِنْ أَبْيَنِ مَا يُظْهِرُ مَكَانَتَهُ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ **yaʿnī** teʾḫīr-i ʿaẕāba delālet eden āyet ol Ḥażretin ʿulüvv-i mertebet ve rifʿat-i şānını mübeyyin aẓher-i delīldendir.

وَدَرْأً بِهِ baʿżı ekābir ḫaṭṭıyla ṣīġa-i māżī ile mażbūṭdur. *Ve maṣdaran mużāfen derʾ bi-maʿne'd-defʿi* ve daḫı kesr-i dāl ve sükūn-ı rā ve hemze ve tā ile *dirʾetün* ṣavāb-dīd-i ʿAliyyü'l- Ḳārīdir.

الْعَذَابَ عَنْ أَهْلِ مَكَّةَ بِسَبَبِ كَوْنِهِ kerem ve cūdunu mutażammın ve vücūd-ı bihbūdu sebebiyle küffār-ı Mekkeden defʿ-i ʿaẕāb.

ثُمَّ كَوْنِ أَصْحَابِهِ *ṣümme* terāḫī-i rutbī veyā taʿḳīb-i zamānī içündür. *Kevn* cerle *mā taḳaddeme* üzere ʿatf olur.

بَعْدَهُ بَيْنَ أَظْهُرِهِمْ daḫı baʿde'l-Ḥażret aṣḥābınıñ ehl-i Mekke beyninde ve civārında olmaları sebebiyle anlardan defʿ-i ʿaẕāb ʿİẓem-i Şān-ı Ḥażrete edell-i delīldir.

فَلَمَّا خَلَتْ مَكَّةُ مِنْهُمْ عَذَّبَهُمُ اللهُ بِتَسْلِيطِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِمْ وَغَلَبَتِهِمْ إِيَّاهُمْ vaḳtā Mekke-i Mükerreme müʾminīnden ḫālī oldu, küffār üzere Ḫudā Rasūlünü ve müʾminīni teslīṭ ve küffāra ġālib ḳılmaġla anları taʿẕīb eyledi.

وَحَكَّمَ teşdīd-i kāf-ı meftūḥa ile.

فِيهِمْ سُيُوفَهُمْ وَأَوْرَثَهُمْ أَرْضَهُمْ وَدِيَارَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ taʿmīm baʿde taḫṣīṣ. **Yaʿnī** Dāver-i Ḫıtta-i Risālet ʿaleyhi's-selām ve't-taḥiyye ve müʾminīniñ

أَصدَقُ أَنباءً مِنَ الكُتُبِ[1179]

[1179] Mısra Ebû Temmâm'a isnad edilmiştir. Abdullah et-Tayyib el-Meczûb, *el-Murşid ilâ fehmi eş'âri'l-'Arab* (Kuveyt: Dâru'l-Âsâri'l-İslâmiyye, 1989), 2/139.

olan tīgların anlar içinde ḥakem naṣb edip mezāriʿ ve buyūt ve ḥuṣūn ve māl ü menāllerin aṣḥāb-ı mücāhidīne mīrāṯ ḳıldı.

وَفِي الآيَةِ taʿrīf, ʿahd içündür.

أَيْضًا تَأْوِيلٌ آخَرُ وَمَا كَانَ اللهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ وَمَا كَانَ اللهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ[1180] kerīmesinde teʾvīl-i sābıḳ muḥaṣṣalı, żamāʾir-i ġayb küffāra illā *ve hüm yesteġfirūne* müʾminīne ʿāʾide olup *innallāhe lā yuʿaẕẕubu'l-kuffāre ve ente fīhim, ve lā yuʿaẕẕibuhum eyżan ve baḳiyyetı'ṣ-ṣaḥābeti fīhim yesteġfirūna'llāhe*[1181] demek olduġu gibi teʾvīl-i dīger daḫı ḥāṣıldır ki Muḫtār-ı Ṭaberī üzere żamīreyn-i āḫireyn küffāra rāciʿān *ve hum yesteġfirūñe* cümle-i ḥāliyye ola. *Ey mā kāna'llāhu muʿaẕẕibe'l-küffāri lev tābū ve'staġferū min kufrihim.*[1182] Ammā teʾvīl-i Zeccāc üzere *ve mā kāna'llāhu muʿaẕẕibehum ve minhum men yeḫrucu fe-yestaġfirullāhe.*[1183] **Yaʿnī** ʿilmu'llāhda baʿżı anlardan ve ẕürriyyetlerinden müʾmin olmaları sebḳ etmiş ola. Ammā aẓher-i maʿnā taḥrīr-kerde-i Ticānī üzere āyet-i meẕkūrede mebniyy-i muṣannif ʿaleyhi'r-raḥmeniñ teʾvīl-i āḫer ẕikri żamīreyn-i maʿan müʾminīne ʿāʾideyn olmasıdır ki ḥadīṯ-i ātīden isnād buyurur.

حَدَّثَنَا الْقَاضِي أَبُو عَلِيٍّ رَحِمَهُ اللَّهُ بِقِرَاءَتِي عَلَيْهِ Ḥāfıẓ İbn Sükkere.

قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو الْفَضْلِ بْنُ خَيْرُونَ و وَأَبُو الْحسينِ الصَّيْرَفِيُّ baʿżı **[51b]** nüsḫada bi-dūni'l-yāʾ Ḥasan vāḳiʿdir. Mübārek bin ʿAbdi'l-Cebbār.

قَالا حَدَّثَنَا أَبُو يَعْلَى بْنُ زَوْجِ الْحُرَّةِ ḍamm-ı ḥāʾ-i mühmele ve teşdīd-i rā ile.

حَدَّثَنَا أَبُو عَلِيٍّ السِّنْجي kesr-i sīn-i mühmele ve sükūn-ı nūñ ve cīm ve yāʾ-i nisbiyye ile.

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مَحْبُوبٍ الْمَرْوَزِيُّ Ebu'l-ʿAbbās rāvīʾ-i Tirmiẕīdir.

حَدَّثَنَا أَبُو عِيسَى الْحَافِظُ Ṣāḥibü's-Sünen İmām Tirmiẕī.

حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ وَكِيعٍ Ebū Muḥammed Kūfī yüz ṭoḳsan yedide ʿazm-i beḳā eyledi.

[1180] Enfâl Sûresi 8/33: "Oysa sen onların içinde iken, Allah onlara azap edecek değildi. Bağışlanma dilerlerken de Allah onlara azap edecek değildir."

[1181] "Şüphesiz Allah, sen onların içinde bulunduğun sürece kâfirleri azaplandırmaz. Aynı şekilde, sahabenin geri kalanı da onların içinde olup Allah'tan bağışlanma dilediği sürece onlara azap etmez." Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 1/407.

[1182] "Yani, eğer onlar tövbe edip küfürlerinden dolayı bağışlanma dileselerdi, Allah kâfirleri azaplandırmazdı." Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 1/407.

[1183] "Allah kafirlere aralarından bağışmanma dileyen çıkar diye azap etmedi." Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 1/407.

حَدَّثَنَا ابْنُ نُمَيْرٍ ḍamm-ı nūn ve fetḥ-i mīm ve sükūn-ı yāʾ ve rāʾ-i mühmele ile Ebū ʿAbdu'r-Raḥmān ʿAbdi'llāh el-Hemedānī el-Kūfī rāvīʾ-i Ḥişām ve Aʿmeş iki yüz otuz dörtde ser-nihāde-i bālīn-i ecel olmuşdur.

عَنْ إِسْمَعِيلَ بْنِ إِبْرَاهِيمَ ابن مُهَاجِرٍ kesr-i cīm ile tebeʿ-i tābiʿī Ebu'l-Bişr el-Esedī *żaʿīfun aḥrece lehū* et-Tirmiẕī ve İbn Māce.

عَنْ عَبَّادِ بْنِ يُوسُفَ fetḥ-i ʿayn-ı mühmele ve teşdīd-i muvaḥḥade ile Ebū ʿOşmān el-Kindī.

عَنْ أَبِي بُرْدَةَ ḍamm-ı muvaḥhade ile ḳāḍī-i Kūfe ʿĀmir.

ابْنِ أَبِي مُوسَى pederinden ve ʿAlī ve Zübeyr raḍiyallāhu ʿanhüm cenāblarından rāvīdir. ʿĀmir yüz dörtde ʿammār-ı güzīn-i tābūt-ı fenā oldular.

عَنْ أَبِيهِ ʿAbdullāh bin Ḳays el-Eşʿarī, ümerāʾ-i Sulṭān-ı Serā-perde-i Eflāk ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellemdendir. Emīr-i Zübeyd ve ʿAden ve ḫilāfet-i Fārūḳīde vālī-i Başra ve Kūfe olup ḳırḳ dörtde ʿāzim-i rāḥat-serāy-ı beḳā oldular.

قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَيَّ أَمَانَيْنِ لِأُمَّتِي *ʿalā ẓāhiri'l-āyeti ümmetu icābetin ve li-umūmi'r-raḥmeti ummetu daʿvetin*[1184] olmaḳ muḥtemeldir. **Yaʿnī** Ḥaḳḳ Teʿālā benim üzerime ümmetim içün iki emān inzāl eyledi.

مَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ *hāẕihi'l-emnetu ẓāhiratun fī ʿumūmihim*[1185] ve biri daḫı.

وَمَا كَانَ اللَّهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ *hāẕihi'l-emenetu lāyiḥatun fī ḫuṣūṣihim*[1186]

فَإِذَا مَضَيْتُ ḍamm-ı tāʾ-i mütekellim ile dār-ı ekdārdan dār-ı ḳarāra intiḳal eyleyeyim.

تَرَكْتُ فِيكُمُ الاسْتِغْفَارَ bāʿiṯ-i emn ü emān olan istiġfārı size ibḳā eyledim. İmdi ebrārdan istiġfār küffārdan ʿażāb-ı istīṣāli defʿe bāʿis olmak ḫafī degildir.

وَنَحْوٌ مِنْهُ *ey fī hāẕe'l-ḥadīṯi fi'l-maʿnā.*

[1184] "Zikredilen ifadenin zahir anlamıyla kastedilen (İmana şereflenmiş olan) ümmet-i icabet ve Allah'ın rahmeti ile muamele buyurduğu (İslam'a davet edilen) ümmet-i davettir.

[1185] "Bu güvence müslüman olsun olmasın herkese (ümmet-i davet) şamildir."
Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/123.

[1186] "Bu güvence ise sadece müslüman olanlara (ümmet-i icabet) hastır." Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/123.

قَوْلُهُ تَعَالَى (وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلا رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ)[1187] *raḥmet* mefʿūlün leh ve *li’l-ʿālemīn* müteʿallık bih.

Ey mā erselnāke illā li-nerḥame bike’l-ʿālemīn bi-hidāyetike iyyāhum, ve yecūzu en yekūne ḥālen mine’l-kāfi ey illā ẕā-raḥmetin, ev huve ʿaynu’r-raḥmeti, ve leyse li’l-ʿālemīne muteʿallaḳun bi-erselnā, li-enne mā ḳable illā yaʿmelu fī mā-baʿdehā illā fi’l-istiṯnāʾi el-mefrūʿi.[1188]

Ve’l-ḥāṣıl ol Nigehbān-ı Gencīne-i Emānet ʿaleyhi’s-selātu ve’t-taḥiyye baʿṯ olunduġu şerāyiʿ ve evāmir mebʿūṯ lehum ḥaḳlarında sebeb-i isʿād ve mūcib-i ṣalāḥ-ı maʿāş ve meʿād ehl-i fesād ve küffāra raḥmet olduġu ḫasf ve meshḥ ve ʿaẕāb-ı istīṣāl fi’l-bilāddan emn ü rāḥatlarıdır.

قَالَ رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَا أَمَانٌ لِأَصْحَابِي ve fī rivāyeti’l-Müslim أَنَا أَمَنَةٌ لِأَصْحَابِي، فَإِذَا أَنَا ذَهَبْتُ أَتَى أَصْحَابِي مَا يُوعَدُونَ، وَأَصْحَابِي أَمَنَةٌ لِأُمَّتِي فَإِذَا ذَهَبَتْ أَصْحَابِي أَتَى أُمَّتِي مَا يُوعَدُونَ[1189] Muṣannif ʿaleyhi’r-raḥme ḥadīṯ-i meẕkūrda *emān* lafẓıyla ẕikri yā rivāyet-i uḫrā veyā maʿa kurbi’l-mebniy rivāyet bi’l-maʿnā ola. Zīrā emn ve emān ve emene bir maʿnāyadır. **Yaʿnī** Nūr-dīde-i ʿĀlemiyān ʿaleyhi’s-selāmü’r-raḥme buyurur ki bu ʿālemde ḥayātım sizin ḥıfẓıñızı mūcibdir.

قِيلَ مِنَ الْبِدَعِ yaʿnī emān mine’l-bidʿ أَصْحَابِي كَالنُّجُومِ

[52a] بِأَيِّهِمْ اقْتَدَيْتُمْ اهْتَدَيْتُمْ[1190] ḥaber-i ṣaḥīḥi şehādetiyle *beyne ẓahrāneyhim* bidʿāt-ı nāyāb ve vücūd-ı pür-cūd-ı Ḥażret bidaʿdan ol gürūh-ı ḫuceste-menḳabete emān oldu.

وَقِيلَ مِنَ الاخْتِلافِ وَالْفِتَنِ cemʿ-i fitne, iḫtibār maʿnāsına ve gāhī meşāʾibe ıṭlāḳ olunur. Lafẓ-ı ḥadīṯde *emānün li-aṣḥābī* vürūdu *ilā āḫiri aʿmārihim* fiten ve miḥenden

---

[1187] Enbiyâ Sûresi 21/107: “(Ey Muhammed!) Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.”

[1188] “Yani seni sadece içlerinde bulunman sebebiyle onlara merhamet edelim diye gönderdik. Kâf’dan (muhatap zamirinden) hal olması da caizdir. Yani (bu ihtimale göre mana) seni rahmet sahibi olduğun halde ya da rahmetin bizzat kendisi olduğun halde gönderdik. “li’l-ʿālemīne” lafzı “erselnā” ile müteallık olamaz. Zira “illâ”nın öncesi “illâ”dan sonra sadece istisna-i müferrağda amel edebilir. (Yani “illâ”dan önce gelen bir lafız, “illâ”dan sonra gelen lafız üzerinde âmil olamaz. Buradaki durumda müteallakı “erselnā” olarak kabul ettiğimizde “illâ”dan önce gelen bu fiil sonrasındaki mamülü üzerine amel etmiş olur. Bu durum sadece istisna-i müferrağda caizdir. İstisna-i müferrağ ise müstesna minhin zikredilmediği istisnalardır.)”

[1189] Hadis: “Ben de ashâbımın güvencesiyim. Ben gidince, ashâbımın başına geleceği bildirilen şeyler gelir. Ashâbım da ümmetimin güvencesidir; onlar gidince de ümmetimin başına geleceği bildirilen şeyler gelir.”

[1190] Hadis: “Ashabım yıldızlar gibidir, hangisine ittiba ederseniz doğru yolu bulursunuz.”

emniyetleri murād degildir. Belki Ḥażret-i Māh-ı Evc-i Risālet ʿaleyhi's-selām ve't-taḥiyye anlar içinde mevcūd ve żiyā-küster olduġu müddetle muḳayyeddir.

Ve li-ẕā إِذَا ذَهَبْتُ أَتَى أَصْحَابِي مَا يُوعَدُونَ[1191] buyurulmuşdur. İmdi ol Ḥażretden ṣonra beyne'l-aṣḥāb ṣudūr-yāfte-i iḫtilāf ve fiten-i kāne mā kān münāfī-i kelām-ı muʿciz-niẓām olmaz.

قَالَ بَعْضُهُمْ الرَّسُولُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هُوَ الْأَمَانُ الْأَعْظَمُ مَا عَاشَ وَمَا دَامَتْ سُنَّتُهُ بَاقِيَةً *mā'*-i ūlā, şarṭiyye ve bāḳiye nasbla ḫaber-i *dāme.*

فَهُوَ بَاقٍ cezā-i şarṭ, żamīr *emān* ve *Rasūle* rāciʿdir. **Yaʿnī** baʿżılar ol Şemʿ-i Cihān-fürūz-ı Risālet mādām dār-ı dünyāda ḥayydır Ẕāt-ı Şerīfeleri nefs-i emān veyā vücūd-ı bihbūdu küll-i mekrūhdan defʿ ü refʿle emān-ı aʿẓam ve ṭarīḳat-i seniyyeleri mādām ṡābite ve mevcūdedir ol Ḥażret *ḥukmen li-beḳā'i ḥukmihī fī ummetihī*[1192] bāḳīdir, dediler.

فَإِذَا أُمِيتَتْ سُنَّتُهُ ṣīġa-i mechūlle ʿale'l-istiʿāre. Kaçan sünnet-i şerīfe ve ṭarīḳat-i behiyyesi terk olunup ʿamel olunmaya ve taʿallümüne nās taḥrīṣ ḳılınmaya.

فَانْتَظِرُوا الْبَلَاءَ وَالْفِتَنَ bi-iʿtibāri'l-muḫāṭab *fe'ntaẓiru* müfred veyā sīġa-i cemʿle ḫiṭāb-ı ʿāmmdır ke-mā fī nüsḫa. Ve *belā'* feth-i muvaḥḥade ve meddle meṣā'ib. *Ve fiten muḥārabetu'n-nāsi baʿżuhum baʿẓan.*[1193] İmdi belā ve fiten müterādifeyn degildir. **Yaʿnī** sünnet-i Aḥmediyye iḳāmet olunmayıp terk olunduġu ḥālde meṣā'ib ve muḥārabeye müteraḳḳıb veyā miḥen-i dünyeviyye ve fiten-i dīniyye ẓuhūruna nigerān ola, demekdir. *Nes'elu'llāhe el-ʿafve ve'l-ʿāfiyete.*[1194]

وَقَالَ تَعَالَى (إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ)[1195] الآيَةَ ʿİẓem-i Şān-ı Ḥażrete delāleten bu maḳāmda īrād olundu. Bu āyete dā'ir baʿżı kelām güẕār edip ṣalāt içün maʿḳūd bāb fuṣūlünde mufaṣṣalan istīfā-yı merām ḳılınır.

[1191] Hadis: "Ben gidince ashabımın başına, geleceği bildirilen şeyler gelir."

[1192] "Ümmetinde sünneti baki olduğu için hükmen (Hz. Peygamber de bakidir.)" Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/124.

[1193] "Fitneler insanların birbiriyleriyle savaşmalarıdır." Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 1/413.

[1194] "Allah'tan af ve afiyet dileriz."

[1195] Ahzâb Sûresi 33/56: "Allah ve melekleri, Peygamber'e çok salevât getirirler. Ey müminler! Siz de ona salevât getirin ve tam bir teslimiyetle selam verin."

أَبَانَ اللهُ تَعَالَى فَضْلَ نَبِيِّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِصَلَاتِهِ عَلَيْهِ ثُمَّ بِصَلَاةِ مَلَائِكَتِهِ *şümme* terāḫī-i rutbī veyā ẕikrī içündür. Ḥaḳḳ celle ve ʿalā Ḥabībiniñ faẕlını iẓhār ve evvelen aña taʿẓīmen ṣalāt ve ṯāniyen sürūşānın ṣalātıyla tekrīm ve şerefini beyān eyledi.

وَأَمْرِ عِبَادَهُ *emr* maṣdar-ı mecrūr *ṣalāt* üzere ʿatıfla veyā ṣīġa-i fiʿille *ebāne* üzere maʿṭūfdur. Ve *ʿibād*la murād müʾminīn ve mükellefīn veyā küffār fürūʿ-ı şerīʿatle muḫāṭabūn olduḳlarına bināʾen eʿamm ola ve *ʿibād* cemʿ-i ʿabd ve ʿabdiñ yigirmiden ziyāde cumūʿunu İbn Mālik silk-i naẓma keşīde buyurmuşlar.

3. جُمُوعُ عَبْدٍ عُبُودٌ أَعْبُدُ عُبُدٌ أَعَابِدُ عَبْدٌ عَبْدُونَ عِبْدَانُ

4. عَبِيدٌ أَعْبِدَةٌ عُبَّادٌ وَمَعْبَدَةٌ مَعَابِدُ وَعَبِيدُونَ الْعِبِدَّانُ[1196]

بِالصَّلَاةِ وَالتَّسْلِيمِ عَلَيْهِ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا[1197] emr-i vācibü'l-itbāʿıyla bendegānına Ḫudā emr eyledi. اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ و سَلَّمَ[1198] ḥadīṯ-i şerīfi taʿlīmi والسَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللهِ وَبَرَكَاتُهُ[1199] ḫaber-i teşehhüdü birle āyet-i celīle vücūb-ı ṣālāt üzere delālet veyā teslīmden murād inḳıyāddır, dediler.

وَقَدْ حَكَى أَبُو بَكْرِ بْنُ فُورَكٍ ḍamm-ı fā ve feṯḥ-i rā ile bu maḥalden **[52b]** ḳavl-i ātī *ilā yevmi ḳıyāmet* ʿibāretine varınca aṣl-ı *Şifā*da ġayr-ı müṯbet olup ammā Ebu'l-ʿAbbās el-ʿÖrfīden mervī aṣl-ı nüsḫada ṯübūt-yāftedir. Ve *Fürek* fārisī-i muṣaġġar ʿilel-i ʿucme ve ʿalem ile ġayr-ı munṣarifdir. Taṣġīr-i faʾr, fūyer maʿnāsına. Ve kāf, Fārisīde edāt-ı taṣġīrdir ke-mā fī ḥavāşī li'l-Kemāl İbn Ebī Şerīf. *Lākinne fi'l-Ḳāmūsi enne lafẓa fevrun ʿalem ve lem yuʿidduhū mine'l-ʿacemī ke-mā huve ʿādetuhū.*[1200] Fıḳıh ve uṣūl ve kelām ve naḥivde İmām-ı Celīlü'l-Ḳadr Muḥammed el-Ḥüseyin el-İṣfeḥānīdir. Dört yüz elli

---

[1196] "ʿAbd kelimesinin cemʿleri: ʿubūd, ʿubud, aʿbud, eʿābid, ʿabd, ʿabdūn, ʿibdān, ʿabīd, aʿbide, ʿubbād, maʿbede, meʿābid, ʿabīdūn, el-ʿibiddāndır." Metinde zikredilen iki beyitte kelimenin 14 cemʿi bulunmaktadır. Bir beyit eksiktir ve bu beyittike kelimeler ise şunlardır: ʿabdiyye, ʿabdiyy, maʿbūdiyy, ʿabede, aʿbād, ʿubdān. Beyit Seyyid Abdullah et-Telāvī'ye nispet edilmiştir, bkz. Ahmed bin Muhammed el-Hanefî el-Hamevî, *Gamezu Uyûni'l-Basâ'ir fî Şerhi'l-Eşbâh ve'l-Nazâ'ir* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1985), 3/335.

[1197] Ahzâb Sûresi 33/56: "Şüphesiz Allah ve melekleri Peygamber'e salât ediyorlar. Ey iman edenler! Siz de ona salât edin, selâm edin."

[1198] Hadis: "Allah'ım! Muhammed'e ve Muhammed'in âline salât ve selâm eyle."

[1199] "Selâm sana olsun, ey Nebî! Allah'ın rahmeti ve bereketi de üzerine olsun."

[1200] "*Kâmûs*'ta "fevr" lafzının alem (özel isim) olduğunu belirtmiş ve adeti üzere bu kelimeyi acem (yabancı isim) olarak addetmemiştir." Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 1/416.

tārīḫinde mesmūmen cām-ı şehādeti nūş edip Nīsābūrda naḳil ve defin olundu. Ḳabr-i münīfi maḥall-i icābet-i duʿādır. Ḳuddise sırruhū.

أَنَّ بَعْضَ الْعُلَمَاءِ تَأَوَّلَ قَوْلَهُ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَجُعِلَتْ قُرَّةُ عَيْنِي فِي الصَّلَاةِ عَلَى هَذَا حُبِّبَ إِلَيَّ مِنْ دُنْيَاكُمُ النِّسَاءُ وَالطِّيبُ[1201] ḥadīṯ-i şerīfinde teʾvīl-kerde-i baʿżı ulemā üzere ṣalātdan maḳṣūd, duʿādır. Ammā maʿrūf olan ẕāt-ı rükūʿ ve sücūd ṣalāt-ı şerʿiyyedir.

أَيْ فِي صَلَاةِ اللهِ تَعَالَى عَلَى النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَلَائِكَتِهِ وَأَمْرِهِ الْأُمَّةَ بِذَلِكَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ *ilā yevm, emrihī* ḳavline ve mā-kabline taʿalluḳu cāʾizdir, ʿale't-tenāzuʿ. **Yaʿnī** ʿibāret-i ḥadīṯden murād Ḥażrete, Ḥaḳḳın ṣalāt ve duʿāsı ve sürūşāndan anıñ üzerine duʿā ve istiġfārı ve ümmete Habībi üzere ṣalāt-ı tā-be-ḥaşr maʿnāsıyla ḫaber-i laṭīf müʾevvel olduġundan İmām müşārün ileyh naḳil ve ḥikāye buyurdu. İmdi ḥadīṯ-i şerīfde vürūd eden *ḳurra* sürūr ve ferḥa maʾnāsınadır. *Mine'l-ḳurri bi-maʿne'l-berdi, yuḳālu li'l-medʿuvvi lehū eḳarra'llāhu ʿayneyke, ve demʿatu's-surūri bāridetun ve'l-ḥuznu ḥārratun.*[1202] Veyā iḳrār-ı ʿayn ḳarārdan meʾḫuẕ ola. *Ke'ennehū mā yuḳirru bihī ʿaynehū*[1203] ile duʾāʾun lehdir.

وَالصَّلَاةُ مِنَ الْمَلَائِكَةِ وَمِنَّا لَهُ دُعَاءٌ baʿżı nüsḫada *mine'l-melāʾiketi istiġfārun ve minnā duʿāʾun* vāḳiʿdir. Ve *minnā* ile murād benī ādemdir. *Lā el-mükellefūne ke-mā ḳīle.* İmdi إِذَا دَعَا أَحَدُكُمْ إِلَى طَعَامٍ فَلْيُجِبْ، فَإِنْ كَانَ صَائِمًا، فَلْيُصَلِّ[1204] *ey fe'l-yedʿu* ḥadīṯi maʿnāsıyla muṭlaḳā ṣalāt-ı ferişteġān benī ādemden mā yelīḳu bi-Cenābihi'l-Kerīm ile saʿy murād olunur.

وَمِنَ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ رَحْمَةٌ raḥmet-i ʿazīme veyā raḥmet-i ḫāṣṣa-i cesīmedir. Murād, inʿām ve lüṭuf yā ṣenā ve taʿżīmdir.

وَقِيلَ يُصَلُّونَ يُبَارِكُونَ bereket-i nümüv ve ḫayr-ı keṣīr. Ẓāhir-i maʿnā ẕāt ve ṣıfāt ve ehl-i beyt-i Ḥażrete Ḥaḳḳ Teʿālānıñ bereket iḥsānıdır.

Yaʿnī keṣret-i ḫayır ve vefret-i bereketle duʿālarıdır. İmdi ṣālāt ve bereket meyānında muġāyeret olduġu ḥayṣiyyetle muṣannif ʿaleyhi'r-raḥme işāret buyurur ki:

[1201] Hadis: "Dünyanızdan bana kadınlar ve güzel koku sevdirildi."

[1202] "'Ḳurr' kelimesi soğukluk anlamındadır. Kendisine dua edilen kimseye, 'Allah gözlerini serin kılsın' denir. Sevinç gözyaşı soğuk, hüzün ise sıcaktır."

[1203] "Sanki bu, onun gözünü (gönlünü) hoşnut etmiyor."

[1204] Hadis: "Sizden biriniz yemeğe çağrıldığında daveti kabul etsin şayet oruçlu ise ev sahibine dua etsin."

وَقَدْ فَرَقَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ *faraḳa* taḫfīf-i rā ile ve teşdīdi daḫı cāʾiz ammā taḫfīfi muḫtaṣṣ bi'l-meʿānī ve teşdīdi bi'l-ecsām olmaḳ muḳarrerdir.

حِينَ عَلَّمَ teşdīd-i lām ile.

الصَّلَاةَ عَلَيْهِ بَيْنَ لَفْظِ الصَّلَاةِ وَالْبَرَكَةِ aṣḥāb-ı bā-ṣafā, "Yā Rasūlallāh! Ẕāt-ı ḫuceste-ṣıfātıñ üzere Cenāb-ı Perverdigārdan ṣalāt ve selāmla çün emr olunduḳ, pes ne keyfiyetle leb-cünbān-ı dürūd olalım." deyü istiʿlām eylediklerinde اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ، وَبَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا بَارَكْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ[1205] ṣalāt-ı şerīfesiyle aṣḥāba taʿlīm buyurduġu vaḳit, lafẓ-ı ṣālāt ile bereket beynini farḳ ve faṣl eyledi. Aẓher-i maʿnā-yı *yuṣallūne, yuʿaẓẓimūne ev yuşennūne* ile murād olunmaḳdır ki **[53a]** cemīʿ-i elfāẓ-ı vārideyi müştemile olur. *Ve min cümletihā er-raḥmetu ve naḥvuḥā.*

وَسَنَذْكُرُ حُكْمَ الصَّلَاةِ عَلَيْهِ Ḫatīb-i Minber-i Nüh Pāye-i Eflāk ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem Ḥażretleri üzerine keyfiyet-i taṣliyye ki farż veyā sünnet ve ʿayn-ı kifāye aḥkāmını ve fürūʿ ve edilleden baḫş-ı meẕkūre taʿalluḳ eden umūru ḳarīben taḳrīr ederiz.

صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَسْلِيمًا كَثِيرًا إِلَى يَوْمِ الدِّينِ murād tā-be-haşr teʾbīddir.*Ve'l-ġāyetü ġayru murādetin ve ḳīle hiye li'l-keşrati.*[1206]

وَذَكَرَ بَعْضُ الْمُتَكَلِّمِينَ فِي تَفْسِيرِ حُرُوف (كهيعص)[1207] cār ve mecrūr *ẕekera* veyā *mütekellimīn* lafżına müteʿallıḳdır. Ve murād ʿilm-i kelāmla mültesimīn olanlar degildir. **Yaʿnī** müfessirīnden baʿżılar ẕikr eylediler ki ḥurūf-ı mermūze-i meẕkūre kifāye ve hidāye ve teʾyīd ve ʿişmet ve ṣalātdan meʾḫūẕe ola.

أَنَّ الْكَافَ مِنْ كَافٍ *ismu fāʿilin min kefā, yekfī ey ḥarfin min ismihī Teʿālā el-kāfī.*[1208]

[1205] "Allah'ım! Muhammed'e ve Muhammed'in âline salât eyle; tıpkı İbrahim'e ve İbrahim'in âline salât ettiğin gibi. Muhammed'e ve Muhammed'in âline bereket ihsan eyle; tıpkı İbrahim'e ve İbrahim'in âline bereket ihsan ettiğin gibi. Şüphesiz Sen, hamde layık ve yücelik sahibisin."

[1206] "Burada söylenmek istenen kelimenin asıl anlamından farklıdır. O birçokları (yer ve gök ehli) içindir." Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 1/417.

[1207] Meryem Sûresi 19/1.

[1208] "(el-kāf) kefā, yekfī'den gelen ism-i faildir. Yani Allahu Teâlanın el-Kâfi isminden harflerdir."

أَيْ كِفَايَةُ اللهِ لِنَبِيِّهِ عليه السلام قَالَ تَعَالَى (أَلَيْسَ اللَّهُ بِكَافٍ عَبْدَهُ)[1209] hemze li'l-inkāri'n-nefy istifhām ve Rabbü'l-ʿİzzet Ḥabībine kifāyetini işbātda mübālaġadır. ʿ*Abd* ile murād ʿAbd-i Ḫāṣ Muḥammed ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellemdir ki iżāfet-i şaḫsiyye ile ferd-i ekmel, ol Ḥażretdir. Ammā iżafet-i cinsiyye ḳılındıġı ḥālde cemīʿ-i ʿibād veyā enbiyā ve evliyādan ḫavāṣṣ-ı ʿibād murād olunur. Pes Ḥamza ve Kisāʾī cemʿle *bi-kāfin ʿibādehū* ḳırāʾatleri bu maʿnāyı müʾeyyiddir. Ber-īn taḳdīrine Ḥażret-i Ser-i Ḫayl-i Enbiyā ʿaleyhi ekmelü't-teḥāyā duḫūlü bi't-tarīḳi'l-ūlā müberhendir.

وَالْهَاءَ naṣbla *enne'l-kāf* üzere üzere maʿṭūf ve refʿi daḫı cāʾizdir.

هَدَايَتُهُ لَهُ *ey hidāyetu'llāhi li-nebiyyihī* demekdir. Enseb olan *ve'l-hāʾu min hādin* demek idi, dediler.

قَالَ (وَيَهْدِيَكَ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا) **yaʿnī** Ḫudā saña luṭfu ile ṭarīḳ-i dīne veyā teblīġ-i risālete delālet eder *ve ḳīle yehdī bike.*

وَالْيَاءَ تَأْيِيدُهُ له قَالَ و (أَيَّدَكَ بِنَصْرِهِ)[1210] żamīr-i *teʾyīdühū* ḥaḳḳa *ve lehū* Rasūlullāha ʿāʾiddir. Ve tilāvetde vāv-ı *ve eyyedeke* nāyābdır. Baʿżı nüsḫada *bi-dūni lehū teʾyīdühū* vāḳiʿdir. Ve żamīriñ Ḫudā ve Rasūle ʿavdi muḥtemeldir. Ve *teʾyīd* taḳviye ve iʿānet.

Yaʿnī düşmenān üzere seni nuṣretle teʾyīd ve taḳviye buyurur. Evlā olan *el-yāʾu işāratun ilā ḳavlihī* يَدُ اللهِ فَوْقَ اَيْدِيهِمْ[1211] ḳavl-i şerīfini īrād veyā *baʿde ʿusri'l-miḥneti yusru'l-minḥati*[1212] īmā buyurulmaḳ idi ki ḳīl ü ḳāl-i şurrāḥdan ser-i mū eṣer-i nā-peydā ola.

[1209] Zümer Sûresi 39/36: "Allah kuluna kâfi değil midir? Seni O'ndan başkalarıyla korkutuyorlar. Allah, kimi saptırırsa artık onun yolunu doğrultacak biri yoktur."

[1210] Enfâl Sûresi 8/62: "Eğer sana hile yapmak isterlerse, şunu bil ki, Allah sana kâfidir. O, seni yardımıyla ve müminlerle destekleyendir."

[1211] Fetih Sûresi 48/10: "Sana bîat edenler ancak Allah'a bîat etmiş olurlar. **Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir**. Verdiği sözden dönen kendi aleyhine dönmüş olur. Allah'a verdiği sözü yerine getirene, Allah büyük bir mükâfat verecektir."

[1212] "Sıkıntı ile gelen bir zorluktan sonra, Allah'ın lutfuyla gelen bir kolaylık vardır."

وَالْعَيْنَ عِصْمَتُهُ لَهُ قَالَ: (وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ)[1213] ḥurūf-ı mermūzeden ʿayın Ḥaḳḳ Teʿālā Ḥabībini keyd-i aʿdādan ḥıfẓ ve menʿinde وَاللهُ يَعْصِمُكَ[1214] ḳavl-i celīli ile ʿişmetine işāretdir.

وَالصَّادَ صَلَاتُهُ عَلَيْهِ قَالَ (إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ)[1215] *ey yuṣnūne li-şeʾnihī ve yuʿaẓẓimūne bürhānehū.*[1216]

وَقَالَ تَعَالَى (وَإِنْ تَظَاهَرَا ḫitāb ümmehāt-ı müʾminīnden ʿĀʾişe-i Ṣıddīḳa ve Ḥafṣa raḍiyallāhu ʿanhümāyadır.

عَلَيْهِ *ey ʿale'n-nebiyyi ʿaleyhi's-selām.*

فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ مَوْلَاهُ) الآيَةَ temāmī-i āyet وَجِبْرِيلُ وَصَالِحُ الْمُؤْمِنِينَ[1217] وَالْمَلَٰئِكَةُ بَعْدَ ذَٰلِكَ ظَهِيرٌ[1218] **yaʿnī** Māriye-i Ḳıbṭıyye ḳażiyyesinde ʿĀʾişe ve Ḥafṣa Server-i Enbiyāya ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem iḥtiyāl ile birbirine muʿāvenet ve muẓāheret ederler ise yine ol Ḥażrete ziyān-res olamazlar ki Sulṭān-ı Cihān-Āferīn, Ḥabībiniñ velī ve nāṣırı ve Rūḥu'l-Ḳüdüs-i Emīn muʿīn ve yāveridir.

وَصَالِحُ الْمُؤْمِنِينَ قِيلَ الْأَنْبِيَاءُ murād peyġamberān ḥażerātıdır, denildi.

وَقِيلَ المَلَائِكَةُ ferişteġān-ı muḳarrabīn taʿmīm baʿde taḫṣīṣ olur.

وَقِيلَ أَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ veyā aʿyāl-i aṣḥābdan Ṣıddīḳ-ı Ekber ile Fārūḳ-ı **[53b]** Aʿẓam.

وَقِيلَ عَلِيٌّ yā imāme-i sübḥa-i kerāmet ʿAliyy-i Murtażā kerrema'llāhu vechehū.

[1213] Mâide Sûresi 5/67: "Ey Resûl! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan O'nun elçiliğini yapmamış olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır. Doğrusu Allah, kâfirler topluluğuna rehberlik etmez."

[1214] Mâide Sûresi 5/67: "Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan, O'nun verdiği peygamberlik görevini yerine getirmemiş olursun. **Allah**, **seni** insanlardan **korur**. Şüphesiz Allah, kâfirler topluluğunu hidayete erdirmeyecektir."

[1215] Ahzâb Sûresi 33/56: "Allah ve melekleri, Peygamber'e çok salevât getirirler. Ey müminler! Siz de ona salevât getirin ve tam bir teslimiyetle selam verin."

[1216] "Hz. Peygamber'in itibarını över ve doğruluğunu yüceltirler."

[1217] Derkenarda: "Ṣālihu'l-müʾminīn li-ʿumūmi'l-iżāfeti cemʿ maʿnāsına müfred olmaḳ muḥtemel ve yā ism-i cemʿ ola ḥāżır ve sāmir-āsā. Veyā cemʿ-i müẕekker sālim olup taḳdīr ṣālihu'l-muʾminīn ola ki li-iltiḳāʾi's-sākineyn vāv maḥẕūfdur."

[1218] Tahrîm Sûresi 66/4: "(Ey peygamber'in eşleri!) Eğer siz ikiniz Allah'a tövbe ederseniz, ne iyi. Cünkü kalpleriniz kaydı. Eğer Peygamber'e karşı birbirinize arka çıkarsanız bilin ki Allah onun yardımcısıdır, **Cebrail de, salih mü'minler de. Bunlardan sonra melekler de ona arka çıkarlar**."

وَقِيلَ الْمُؤْمِنُونَ عَلَى ظَاهِرِهِ **yaʿnī** her müʾmin bi-ẓāhirihī müʾmin-i ṣāliḥ olduġuna bināʾen murād oluna, denildi.

EL-FAṢLÜ'T-TĀSİʿ

فِيمَا تَضَمَّنَتْهُ سُورَةُ الْفَتْحِ مِنْ كَرَامَاتِهِ عَلَيْهِ وَالسَّلامُ ṭoḳuzuncu faṣıl Zī-bende-i Vaṣl-ı Şehen-Şāh-ı Risālet ʿaleyhi ecmelü't-taḥiyye kerāmātından sūre-i Fetḥiñ müştemile olduġu feżāʾil-i ʿadīde beyānındadır. Bu sūre-i celīle sāl-i şeşüm-i hicrī veḳāyıʿından ʿumretü'l-ḳażā ile müsemmāt ṣulḥ-ı Ḥudeybiyye inşırāfında şeref-baḫş-ı nüzūl olmuşdur. Ve li-hāẕā ḥükm-i medenīde veyā medeniyye olmasına ḳāʾilīn sūreden baʿżı medeniyye olduġuna bināʾen veyā medenī ile murād *ʿalā aḥadi'l-aḳvāli baʿde'l-hicrati* nüzūl buyurulan āyāt ve suvere ıṭlāḳ oluna.

قَالَ اللَّهُ تَعَالَى (إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا)[1219] إِلَى قَوْلِهِ تَعَالَى (يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ)[1220] fātiḥa-i sūreden on bir āyāt ḫātimesine varınca. Ve *feth* izāle-i ġalaḳ ve fi'l-maḥsūbātdır. Baʿde-ẕā ḥissī ve maʿnevī teysīr-i umūra istiʿāre olundu. Feṭḥ-i māl ve feṭḥ-i bilād ve feṭḥ-i Mekke-āsā. *Ve şāʿa ḥattā ṣāra ḥaḳīḳaten ʿurfiyyeten fīhī*[1221] ve feṭḥ-i meẕkūr şānında iḫtilāf olundu. Ammā ṣaf-ārāyān-ı ketībe-i taḥḳīḳ taʿyīni üzere ṣulḥ-ı Ḥudeybiyye ilṭāf-ı bisyār-ı ilāhiyye ve umūr-ı nāfiʿayı mutażammın ve vuḳūʿ-ı bīʿatü'-r-rıḍvān ve fütūḥāt-ı keşīretü'l-ġanāʾim-i ḥuṣūn-ı Ḫayberi müstaḳbel olduġundan feṭḥ-i mübīn ile murād ṣulḥ-ı meẕkūrdur, dediler. Ve meslek-i yerāʿa-i baʿżı müfessirīn feṭḥ-i dil-ārā-yı ümmü'l-Ḳurā olup ṣīġa-i māżī üzere vürūdu taḥaḳḳuḳ ve vuḳūʿuna mebnī ve maʿnen *ḳażaynā ve kaddernā* demek idigi Enes raḍiyallāhu ʿanhdan mervīdir, demişler.

تَضَمَّنَتْ هَذِهِ الآيَاتُ مِنْ فَضْلِهِ *ey faẕlu'llāhi ev faẕīletu'r-rasūli ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem.*

وَالثَّنَاءِ عَلَيْهِ وَكَرِيمِ مَنْزِلَتِهِ عِنْدَ اللَّهِ تَعَالَى وَنِعْمَتِهِ لَدَيْهِ مَا يَقْصُر damm-ı ṣād-ı mühmele ve taḫfīfle.

الْوَصْفُ عَنِ الانْتِهَاءِ إِلَيْهِ **yaʿnī** ṣādr-ı sūre-i şerīfede vārid olan āyāt, cümle-i feżāʾil-i Faḫr-ı Risāleti müştemile ve ol Ḥażret üzere ṣenā ve ʿinda'llāhi Teʿālā rifʿat-i menzileti ve

[1219] Fetih Sûresi 48/1: "Biz sana doğrusu apaçık bir fetih ihsan ettik."

[1220] Fetih Sûresi 48/10: "Muhakkak ki sana biat edenler ancak Allah'a biat etmektedirler. Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir. Kim ahdini bozarsa, ancak kendi aleyhine bozmuş olur. Kim de Allah ile olan ahdine vefa gösterirse Allah ona büyük bir mükâfat verecektir."

[1221] "Ve yayıldı, öyle ki onda örfi bir hakikat haline geldi."

dergāh-ı Kibriyāda envāʿ-ı niʿam ve iḥsānla mükrem buyurulduġunu ol ḥayṣiyyetle muḥteviyyedir ki nihāyet-i taʿrīfine vuṣūlden vaṣıf ḳāṣır olur. **Yaʿnī** iḥāṭa-i ʿilm-i beşer ḳuṣūrundan nāşī ke-mā hüve ḥaḳḳuhū edāya ḳudret nāyābdır.

فَابْتَدَأَ جَلَّ جَلالَهُ بِإِعْلَامِهِ maṣdar ve fāʿiline mużāfdır. Żamīr Allāha rāciʿ veyā mefʿūlüne mużāf olur ki Nebī ʿaleyhi's-selāmdır.

بِمَا قَضَاهُ لَهُ *ḳażā* ḥükm-i ezeli *ev el-kitābeti fi'l-levḥi ev el-ḳader.*

مِنَ الْقَضَاءِ الْبَيِّنِ *ey el-maḳżiyyi'l-vāżiḥi.*

بِظُهُورِهِ *beyyin* lafẓına müteʿallıḳ veyā *bi-mā ḳażāhū*dan bedeldir.

وَغَلَبَتِهِ maʿṭūf veyā ʿaṭf-ı tefsīr.

عَلَى عَدُوِّهِ cemīʿ-i küffār yā müşrikān-ı Ḳureyş-i Mekke.

وَعُلُوِّ كَلِمَتِهِ وَشَرِيعَتِهِ **yaʿnī** Münşī-i Dīvān-ḫāne-i Ezel ʿazze ve celle sūre-i fetḥiñ kitābe-i vālāterīni olan naẓm-ı kerīm-i إِنَّا فَتَحْنا لَكَ[1222] tebşīrinde fetḥ-i mübīnle ḥüküm ve taḳdīr ve ol ʿaṭiyye-i ʿuẓmānıñ gencīne-i ġāybdan dīvān-ḫāne-i vuḳūʿa ḫurūcunu ve düşmenān-ı dīn üzere ġālib ve yenbūʿ-ı māʾü'l-ḥayāt-ı şerīʿat-ı ġarrā ve iʿlāʾ-i kelimetu'llāhı tamāmen sāhire-i cihānı envār-ı ẓulmet-sūzla tābān edecegini iʿlām birle ibtidā eyledi.

وَأَنَّهُ *bi-iʿlāmihī* üzere ʿaṭf olur.

مَغْفُورٌ لَهُ غَيْرُ مُؤَاخَذٍ hemze veyā vāv'a tebdīl ile mā-ḳablini teʾkīddir.

بِمَا كَانَ وَمَا يَكُونُ *maġfiraten mine'l-ġafr* setr maʿnāsına ʿafv ve ġafr müteḳāribāndır. **Yaʿnī** لِيَغْفِرَ لَكَ اللهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ[1223] naṣṣ-ı ʿazīzi ile Ḥābībini her ḥālde maġfūrun leh ḳılıp **[54a]** ger ḥadīṯ ve ḳadīm-i vuḳūʿ-ı ẕenb farż olunsa bile yine ġayr-ı muʿāḳab ve muʿāteb olmaların iʿlāmla ibtidā buyurdu.

[1222] Fetih Sûresi 48/1: "**Biz sana** doğrusu apaçık bir fetih **ihsan ettik**."

[1223] Fetih Sûresi 48/2-3: "Ta ki Allah, senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlasın, sana olan nimetini tamamlasın, seni doğru yola iletsin ve Allah sana, şanlı bir zaferle yardım etsin."

قَالَ بَعْضُهُمْ أَرَادَ غُفْرَانَ مَا وَقَعَ وَمَا لَمْ يَقَعْ أَيْ أَنَّكَ مَغْفُورٌ لَكَ baʿzılar ol Ḥażret muʿāteb-i ʿaleyh olmamaḳ ṣaḥīḥ olan şeyden meṣelā عَبَسَ وَتَوَلَّى أَنْ جَاءَهُ الْأَعْمَى[1224] عَلَّكَ بَاخِعٌ نَفْسَكَ اَلَّا يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ[1225] āyāt-ı dehşet-fezā emṣāli vuḳūʿu olup ve ol meyāndan ġufrānını irādedir. İmdi āyet-i celīle ol nükteyi īmā eder ʿabd-i Ḥaḳḳ velev iʿlā-yı meratib-i muḳaddereye resīde olsun ṭavr-ı beşeriyye ḳusūru sebebiyle yine haḳḳ-ı ʿubūdiyyete ʿalā mā iḳteżathū er-rubūbiyyet ḳıyāmdan ʿāciz olur. Ve maġfiretden müstaġnī olmaz. Pes mühimmāt-ı ümmeti tefekkür ve umūr-ı mübāḥaya iştiġāl bile muḳarrabīn ḥaḳḳında seyyiʾedir. Zīrā fi'l-cümle ḥużūr-ı maʿallahdan ġafletdir. Ve li-ẕā *ḥasenātü'l-ebrāri seyyiʾātü'l-muḳarrabīn*[1226] denildi. Ve yāḫūd maġfiret ʿadem-i rüʾyeti muḳteżıyye setr maʿnāsına olduḳda lāzımı murād olunup *Lā ẕenbe leke yurā ey lā ẕenbe leke aṣlen*[1227] demek ola. *Ḳāle'l-ʿallāmetu'ş-Şihāb ve yuʾeyyiduhū enne'l-müteʾeḫḫira lā vucūde lehū. Ve ḳad sevvā beyne'l-muteḳaddimi ve'l-müteʾaḫḫiri ve fīhi işāratun ilā intifāʾihimā.*[1228] *kemā fī ḳavlihī Teʿālā* فَإِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ[1229] ve ẕenb-i müteḳaddem ve müteaḫḫarla ḳable'n-nübüvvet ve mā-baʿdehā veyā mā-ḳable'l-fetiḥ ve mā-baʿdehū ev ḳable nüzūli'l-āyet ola.

وَقَالَ مَكِّيٌّ جَعَلَ اللَّهُ الْمِنَّةَ سَبَبًا لِلْمَغْفِرَةِ Ebū Muḥammed bin Ebī Ṭālib ḳuddise sırruhū buyurur ki Ḥaḳḳ celle ve ʿalā ʿaṭiyyesin veyā fetiḥle imtinānın maġfiret içün sebeb ve ʿillet ḳıldı.

[1224] Abese Sûresi 80/-2: Kendisine o âmâ geldi diye Peygamber yüzünü ekşitti ve öteye döndü.

[1225] Şuarâ Sûresi 26/3: "Ey Muhammed! Mü'min olmuyorlar diye âdeta kendini helâk edeceksin!"

[1226] "Salih kimselerin iyi amelleri, mukarrabînin kötü amelleri gibidir." Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâʾ*, 1/130.

[1227] "Senin görünen bir günahın yoktur, yani gerçekte bir günahın yoktur." Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 1/427.

[1228] "'Senin görünen bir günahın yoktur' yani 'Senin aslında hiçbir günahın yoktur' anlamına gelir. Allâme Şihâb şöyle dedi: 'Bunu destekleyen husus, sonradan gelen (günahın) hiç var olmadığıdır.' Ayrıca, önceki ile sonraki arasında eşitlik kurmuştur ve bu ifadede her ikisinin de yokluğuna işaret vardır."Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 1/427.

[1229] A'râf Sûresi 7/34: "Her milletin belli bir eceli vardır. Onların eceli geldi mi, ne bir an geri kalabilirler, ne de öne geçebilirler."

وَكُلٌّ مِنْ عِنْدِهِ قُلْ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ اللهِ[1230] fermānıyla minnet-i ʿaṭıyye ve hidāyet ve maġfiret Cenāb-ı Kibriyādan ḥāṣıldır.

لَا إِلَهَ غَيْرُهُ baʿżı nüsḫada *lā ilāhe illā huve.*

مِنَّةً ḥāl veyā mefʿūl-i muṭlāḳ.

بعد مِنَّةً *bi-ḫalḳi's-sebeb.*

وَفَضْلًا بَعْدَ فَضْلٍ Müsebbibü'l-Esbāb Rabbü'l-Erbābdır ki *bi'l-maġfirati ev bi'l-fetḥi* minnet ve ḫalḳ ve sebeb ve teysīr ve tafaḍḍul ve inʿām baʿde inʿām buyurduġu ḥālde ḫalḳ ve teʾsīri ḫavāṣ-ı ulūhiyyetinden ḳılmaġla dād ü dihiş cümle ṭaraf-ı ʿālīsinden ẓuhūr-yāftedir.

ثُمَّ قَالَ وَيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ ṯümme ibtidā üzere veyā *ḳāle'llah* üzere ʿatıfdır. **Yaʿnī** nübüvvet ve mülk ve ẓuhūr-ı dīn ve feṭḥ-i bilād niʿmetlerin seninçün cemʿle tamām eder.

قِيلَ بِخُضُوعِ مَنْ تَكَبَّرَ لَكَ lafẓ-ı *leke, ḫużūʿa* müteʿallıḳ olur. **Yaʿnī** saña tekebbür edenleri inḳıyād ve tavāżuʿ ve teẕellül ile tetmīm-i niʿmet buyurdu, demek ola denildi. Baʿżı nüsḫada *men tekebbera ʿaleyke leke* īrādı maḥalle münāsibdir.

وَقِيلَ بِفَتْحِ مَكَّةَ وَالطَّائِفِ Ṭā'if Kaʿbe-i Mükerreme ḳurbunda bilād-ı Ṣaḳīfden bir vādī-i Behişt-āsādır. Daʿvet-i Ḫalīlullāh ʿaleyhi's-selām ile arż-ı Şāmdan cāy-ı maʿhūde menḳūledir. Ve Ṭūfānda āb üzere ṭavāfīnden Ṭā'if tesmiye ḳılındı. **Yaʿnī** ṭavʿan ve kerhen ehālī-i Mekke ve Ṭā'if Sulṭān-ı ʿĀleme iḳbāl etmeleriyle ikmāl-i niʿmet eyledi.

وَقِيلَ يَرْفَعُ ذِكْرَكَ فِي الدُّنْيَا وَيَنْصُرُكَ وَيَغْفِرُ لَكَ ṣīġa-i mużāriʿle tefsīr ber-vefḳ-i mefesserdir. Veyā ḥarf-i cerle maṣādır olmaḳ taṣrīḥ-kerde-i Tilimsānīdir. Mücmel-i aḳvāl ve muḥaṣṣal-ı aḥvāl ve mesṭūreyi beyānda muṣannif buyurur ki:

فَأَعْلَمَهُ تَمَامِ نِعْمَتِهِ عَلَيْهِ *bi-itmāmi niʿmetihī* īrād buyurmaḳ evlā idi. **Yaʿnī** Pādişāh-ı Cihān-Āferīn **[54b]** ol Ṣādiḳu'l-Vaʿdi'l-Emīn ʿaleyhi's-selāma ikmāl-i niʿmet ve itmām-ı iḥsānını iʿlām eyledi.

[1230] Nisâ Sûresi 4/78: "Nerede olursanız olun, sağlam ve tahkim edilmiş kaleler içinde bulunsanız bile ölüm size ulaşacaktır. Onlara bir iyilik gelirse, "Bu, Allah'tandır." derler. Onlara bir kötülük gelirse, "Bu, senin yüzündendir" derler. (Ey Muhammed!) De ki: "Hepsi *Allah'tandır*." Bu topluma ne oluyor ki, neredeyse hiçbir sözü anlamıyorlar!"

بِخُضُوعِ مُتَكَبِّرِي عَدُوِّهِ لَهُ *bā’-i bi-ḫużūʿ, niʿmetihī* lafẓına müteāllıḳ veyā mā-ḳablinden bedeldir. Veyā min-i beyāniyye maʿnāsına. Ve *ḫużūʿ* teẕellül ve inḳıyād. Ve *mütekebbirīn* cemʿ-i mütekebbir iżāfetle nūn maḥẕūfedir. Ve ʿ*aduvv* müfred ve cemʿ maʿnāsıyla *mütekebbirīne min aʿdāʾillāhi, ev aʿdāʾuhu’l-mütekebbirūn.*[1231] Ve anlar Ebū Süfyān ve Muġīre-āsā ṣanādīḍ-i Ḳureyşdir. **Yaʿnī** sābıḳan düşmenān-ı mütekebbirīn ve lāḥiḳan erbāb-ı kibir ve kīni Şāh-ı Risālete ser-fürū-bürde-i tevāżuʿ etdirmesiyle. وَفَتْحِ أَهَمِّ الْبِلادِ عَلَيْهِ وَأَحَبِّهَا لَهُ ehl-i Mekkeniñ dāḫil-i dārü’l-emn-i ḥavza-i İslām olmaları cemīʿ-i müşrikānıñ şuḳḳa-küşā-yı rāyet-i īmān olmalarını müstelzem olmaġla bilāddan fetḥi ehemm ve elzem belde ve ʿale’l-ıṭlāḳ ol Ḥażrete maḥbūbter bilādıñ fetḥiyle ikmāl-i niʿmetini iʿlām buyurdu. Ve li-ẕā baʿde’l-fetih müselmenāna keşret ve vefret ḥāṣıl olup cümle ḥışn-ı ḥaṣīn dīn-i Ḥaḳḳa fevc fevc dāḫil oldular. Ve baʿżı nüsḫada *esne’l-bilād* taʿbīri ḫoş-āyendedir ki Kürsī-i Memālik-i ʿĀlem, Pāy-ı Taḫt-ı Sultānü’l-ʿArab ve’l- ʿAcem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem ol ḥarem-i muḥteremdir ki māʾ-i ḥayāt-ı şerīʿat-ı ṭāhire ol menbaʿ-ı menīʿden münfecir ve şāriḳ-ı kevneyn-fürūz-ı İslām evvelen ol burc-i refīʿden dıraḫşān olmuşdur. Ve Medīne-i Münevvere cemīʿ-i bilād üzere ol Ḥażrete eḥabb-ı bilād olduġu Mekkeden saʿādetle ḫurūcundan ṣoñradır. Zīrā ber-ḳavl-i cumhūr Mekke-i Mükerreme, Medīne-i Münevvere üzere efḍaliyyetine delāleti müşʿir niçe eḥādīṯ-i ṣaḥīḥatü’l-esānīd ile müberhen. Ez-cümle أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لِمَكَّةَ:: مَا أَطْيَبَكِ مِنْ بَلَدٍ، وَأَحَبَّكِ إِلَيَّ، وَلَوْلَا أَنَّ قَوْمِي أَخْرَجُونِي مِنْكِ مَا سَكَنْتُ غَيْرَكِ[1232] ḫaber-i ṣıḥḥat-eşer-i mānendi aḫbār-ı minnet-keş ḫāme-i beyān degildir. Maʿden-i nübüvvet ḳıblegāh-ı ümmet olmaġla efḍaliyyet-i Medīne ḥaḳḳında vārid olan haberiñ cidden zaʿfı Mālikiyyenin istidlāline ṣāliḥ olmadıġı erbāb-ı elbāba rūşendir. Ammā Ḥażret-i Rūḥ-ı Cesedü’l-Kevneyn ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem cesed-i pür-nūrunu iḥāṭa eden buḳʿa-i münīfe ʿarş ve cināndan efḍal olduġu baḫṣ-i āḫerdir. وَرَفْعِ ذِكْرِهِ cerle mā-ḳabline maʿtūfdur.

[1231] “Kibirliler Allah’ın düşmanlarındandır veya düşmanları kibirlilerdir.” Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü’r-Riyâz*, 1/430.

[1232] Hadis: “Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Mekke’ye şöyle buyurdu: ‘Ne güzel bir beldesin ve bana en sevgili yer sensin! Eğer kavmim beni senden çıkarmasaydı, asla senden başka bir yerde ikamet etmezdim.’”

وَهِدايَتِهِ cerle *tamām* üzere ʿaṭf olunur.

الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ *ṣırāṭ* ve sīn ve işmām-ı zāy ile *fī's-sebʿati ve bi'z-zāyi'l-ḫālişati fi'ş-şāzeti, ve hidāyetuhū tāraten bi-nefsihī*[1233] taʿdiyye eder. [1234]اِهْدِنَا الصِّرَاطَ ḳavl-i şerīfi gibi *ve ilā* ile daḫı taʿdiye eder. [1235]وَاِنَّكَ لَتَهْدى اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقيمٍ ḳavl-i kerīmi āsā ve baʿżı nüsḫada *ve hidāyetihī ile'ṣ-ṣırāṭ* vuḳūʿu gibi.

الْمُبَلِّغَ kesr-i lām-ı müşeddede ve muḫaffefe ile *ṣırāṭa* naʿtdır.

الْجَنَّةَ وَالسَّعَادَةَ **yaʿnī** ol Ḥażretiñ żikrini ʿālī ḳılmaġla iʿlām-ı [1236]وَيَهْدِيَكَ صِرَاطًا مُسْتَقيمًا ḳavl-i celīli ile esbāb-ı cennet ve ebvāb-ı saʿādet ve aṣnāf-ı siyādete resīde ḳılan rāh-ı müstaḳīme hidāyetle ve ser-menzil-i maḳṣūda delāletle temāmī-i niʿmetin iʿlām eyledi.

وَنَصْرِهِ النَّصْرَ الْعَزِيزَ *en-naṣr* mefʿūl-i muṭlaḳ veyā bedeldir. Ve *ʿāzīz; ẕu'l-ʿazzi ve'l-ġalebeti ev el-muʿizzu, ev er-refīʿu, ev en-nefīsu el-ḳalīlu'n-nādiru.*[1237] [1238]وَيَنْصُرَكَ اللّٰهُ نَصْرًا عَزيزًا āyet-i kerīmesiyle ol Ḥażrete şevket-i ẓāhire ve bāṭına birle nuṣretin tamām-ı niʿmetini ifāde eyledi.

وَمِنَّتِهِ عَلَى أُمَّتِهِ الْمُؤْمِنِينَ بِالسَّكِينَةِ وَالطُّمَأْنِينَةِ ḍamm-ı ṭāʾ-i mühmele ve hemze ile ʿaṭf-ı tefsīrdir. Ve maʿnā-yı sekīnetden biri daḫı *ṭumeʾnīnet*dir. *Ṭumeʾnīnet* maṣdar veyā ism-i maṣdar *min eṭmeʾenne ev eskene ḳalbuhū.*[1239] **Yaʿnī** ümmet-i merḥūme-i Nebiyyü'r-raḥme

---

[1233] "Sırat, kelimesi kıraat-i sebada sin ve işmâm-ı zay iledir. Şaz kıraatlerde ise halis zay ile (okunur). Hidayet kelimesi bazen tek başına da (harf-i cerre ihtiyaç duymaksızın) müteaddi olur." Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/131.

[1234] Fâtiha Sûresi 1/6-7: "Bizi doğru yola, kendilerine nimet verdiklerinin yoluna ilet; gazaba uğrayanlarınkine ve sapıklarınkine değil."

[1235] Şûrâ Sûresi 42/52-53: "İşte sana da, emrimizle, bir ruh (kalpleri dirilten bir kitap) vahyettik. Sen kitap nedir, iman nedir bilmezdin. Fakat biz onu, kullarımızdan dilediğimizi, kendisiyle doğru yola eriştireceğimiz bir nur yaptık. Şüphesiz ki sen doğru bir yola iletiyorsun; göklerdeki ve yerdeki her şeyin sahibi olan Allah'ın yoluna. İyi bilin ki, bütün işler sonunda Allah'a döner."

[1236] Fetih Sûresi 48/2-3: "Ta ki Allah, senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlasın, sana olan nimetini tamamlasın, seni doğru yola iletsin ve Allah sana, şanlı bir zaferle yardım etsin."

[1237] "Aziz; izzet ve hakimiyet sahibi, izzetli, asil, nadir bulunan değerli (demektir.)"

[1238] Fetih Sûresi 48/2-3: "Ta ki Allah, senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlasın, sana olan nimetini tamamlasın, seni doğru yola iletsin ve Allah sana, şanlı bir zaferle yardım etsin."

[1239] "*etme'enne* mazi fiilinden türemiştir. Gönlü huzur buldu." Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 1/432.

ʿaleyhi't-taḥiyye **[55a]** üzere vaḳār ve rezānet ilḳāsıyla minnet ve inʿāmını iʿlām eyledi.

الَّتِي جَعَلَهَا فِي قُلُوبِهِمْ هُوَ الَّذى اَنْزَلَ السَّكينَةَ فى قُلُوبِ الْمُؤْمِنينَ[1240] naṣṣ-ı laṭīfine işāret buyurur. Ṣulḥ-ı Ḥudeybiyede baʿde'l-ḫavf emn ve ʿadem-i ḳitāl rūzī ḳılınmaġla daġdaġa-fersā-yı ḫātır-ı muvaḥḥidīn buyuruldu.

وَبِشَارَتِهِمْ بِمَا لَهُمْ بَعْدُ ḍamm-ı dālle لِيُدْخِلَ الْمُؤْمِنينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ[1241] kerīmesi işāretiyle *baʿde ẕalike ev baʿde'l-ḥayāti'd-dünyā* naʿīm-i sermedī-i Behiştle ümmetine beşāreti iʿlām buyurdu. Ve lām-ı *li-yudḫile* āyeti وَلِلّٰهِ جُنُودُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ[1242] ḳavl-i şerīfi delālet eyledigi maʿnā-yı tedbīr ve ḥüsn-i taḳdīre ʿilletdir ki müslimīni, kāfirīn üzerine taslīṭ buyurmaġla tedbīr ve taḳdīr eyledi. Müselmenān niʿmet-i Ḥaḳḳı bileler. Pes şükür edeler ki Cināna duḫūl ile fāʾiz olalar.

وَفَوْزِهِمُ الْعَظِيمِ *fevz,* necāt ve ẓāfer bi'l-ḫayrdır.[1243] Ḳavl-i celīl-i وَكَانَ ذٰلِكَ عِنْدَ اللّٰهِ فَوْزًا عَظِيمًا[1244]ile murād eder. *Ve ẕālike işāratun li-duḫūli'l-cenneti ve tekfīri's-seyyiʿāti. el-Meẕkūrayni ḳablehū li-ennehumā muntehe'ṭ-ṭalebi.*[1245]

وَالْعَفْوِ عَنْهُمْ وَالسَّتْرِ لِذُنُوبِهِمْ *setr* fethle maṣdar, kesr ile isimdir. وَيُكَفِّرَ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ[1246] ḳavl-i şerīfine işāretdir. ʿİbāre, muṣānnif ʿaleyhi'r-raḥmede fevz, muḳaddem ve naṣṣ-ı şerīfde duḫūl-i cennetden muaḫḫardır.

[1240] Fetih Sûresi 48/4: "O, inananların imanlarını kat kat artırmaları için kalplerine huzur ve güven indirendir. Göklerin ve yerin orduları Allah'ındır. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir."

[1241] Fetih Sûresi 48/5: "Bütün bunlar **Allah'ın; inanan erkek ve kadınları**, içlerinden ırmaklar akan, içinde temelli kalacakları **cennetlere koyması**, onların kötülüklerini örtmesi **içindir**. İşte bu, Allah katında büyük bir başarıdır."

[1242] Fetih Sûresi 48/7: "**Göklerin ve yerin orduları Allah'ındır**. Allah, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir."

[1243] Cevherî, *es-Sihâh Tâcu'l-Luğa ve Sihâhu'l-'Arabiyye*, 3/890.

[1244] Fetih Sûresi 48/5: "Bütün bunlar Allah'ın; inanan erkek ve kadınları, içlerinden ırmaklar akan, içinde temelli kalacakları cennetlere koyması, onların kötülüklerini örtmesi içindir. **İşte bu, Allah katında büyük bir başarıdır**."

[1245] "Bu ifade, Cennet'e girmeye (Fetih sûresi'nin 5. ayetinde zikri geçen) kötülükleri örtmeye işaret etmektedir. O ikisi için daha önceden zikredilen şey istenilen şeyin son noktasıdır." Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 1/433.

[1246] Fetih Sûresi 48/5: "Bütün bunlar Allah'ın; inanan erkek ve kadınları, içlerinden ırmaklar akan, içinde temelli kalacakları cennetlere koyması, **onların kötülüklerini örtmesi içindir**. İşte bu, Allah katında büyük bir başarıdır."

وَهَلاكِ عَدُوِّهِ فِي الدُّنْيَا وَالآخِرَةِ وَلَعْنِهِمْ وَبُعْدِهِمْ مِنْ رَحْمَتِهِ وَسُوءِ مُنْقَلَبِهِمْ fetḥ-i lām ile ism-i mekān veyā inḳılāb maʿnāsına maṣdardır.

وَيُعَذِّبَ الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْمُشْرِكِينَ وَالْمُشْرِكَاتِ الظَّانِّينَ بِاللهِ ظَنَّ السَّوْءِ عَلَيْهِمْ دَائِرَةُ السَّوْءِ وَغَضِبَ اللهُ عَلَيْهِمْ وَلَعَنَهُمْ وَاَعَدَّ لَهُمْ جَهَنَّمَ وَسَاءَتْ مَصِيرًا[1247] ḳavl-i neẕāret iḥtivāsıyla düşmenān-ı dīn-i Peyġamberī olan erbāb-ı nifāḳ ve şirki raḥmet ü rıḍvāndan ibʿād ve dünyāda ḳatl ü ḥizy ve āḫiretde üsve-i maḳarr ve maṣīri tehiyye buyurmaḳla iʿlām eyledi.

بِمَا قَالَ *aʿlemehū* lafẓına müteʿallıḳ olur baʿżı nüsḫada.

ثُمَّ قَالَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى (إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا) *aḥvālun muḳadderatun li'l-iʿlāmi bi-baʿżi mā ūṭīhu*[1248] ʿaleyhi's-selām.

الآيَةَ naṣbla *el-āyet* āyet-i vāḥide olmaḳ üzere mütemmimen lehā. لِتُؤْمِنُوا بِاللهِ وَرَسُولِهِ وَتُعَزِّرُوهُ وَتُوَقِّرُوهُ وَتُسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَاَصِيلًا[1249] kerīmesin tilāvet eyle demekdir. **Yaʿnī** baʿde-zā Ḥaḳḳ tebāreke ve teʿālā buyurdu ki biz seni aṣfiyā içün müzekkī ve maḳām-ı beḳāda liḳāmızı müşāhid ve eḥibbā-yı muvaḥḥidīne mübeşşir ve aʿdā ve müşrikīne münẕir olduġun ḥālde baʿs eyledik.

فَعَدَّ مَحَاسِنَهُ *el-fāʾ li't-tafṣīl.*

وَخَصائِصَهُ ʿ*atfun mufaṣṣalun ʿale'l-mücmel.*

مِنْ شَهَادَتِهِ عَلَى أُمَّتِهِ لِنَفْسِهِ *min* beyāniyye veyā ibtidāʾiyye.

بِتَبْلِيغِهِ الرِّسَالَةَ **yaʿnī** ümmeti üzere teblīġ-i risāletde nefs-i nefīsi içün şehādetini ḳabūlle feżāʾil-i ḥasenesin taʿdād eyledi. Ve bu ḫaṣīṣa-i cesīme sāʾir enbiyā ʿaleyhimü's-selāma erzānī buyurulmadı. *Ke-mā teḳaddeme beyānuhū.*

وَقِيلَ شَاهِدًا لَهُمْ بِالتَّوْحِيدِ وَمُبَشِّرًا *şehādetihī* lafẓı üzere *şāhiden* teʾvīli ile ʿaṭf olur.

[1247] Fetih Sûresi 48/6: "Bir de, Allah'ın, hakkında kötü zanda bulunan münafık erkeklere ve münafık kadınlara, Allah'a ortak koşan erkeklere ve Allah'a ortak koşan kadınlara azap etmesi içindir. Kötülük girdabı onların başına olsun! Allah onlara gazap etmiş, **onları lânetlemiş ve kendilerine cehennemi hazırlamıştır. Orası ne kötü bir varış yeridir!"**

[1248] "Kendisine verilen bazı şeyleri bildirmek için olan takdir edilmiş haller." Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 1/434.

[1249] Fetih Sûresi 48/9: "Ey insanlar! Allah'a ve Peygamberine inanasınız, ona yardım edesiniz, ona saygı gösteresiniz ve sabah akşam Allah'ı tespih edesiniz diye (Peygamber'i gönderdik.)"

لِأُمَّتِهِ بِالثَّوَابِ **yaʿnī** Ḥaḳḳı tevḥīdle ümmetiçün ferden şehādet ve anları ṣevāb ve naʿīm ile tebşīr edici olduġu ḥālde irsāl eyledik, demek ola denildi.

وَقِيلَ بِالْمَغْفِرَةِ veyā eḥibbāsını ḥüsn-i meʾāb ile mübeşşir.

وَمُنْذِرًا عَدُوَّهُ بِالْعَذَابِ düşmenānı ʿaẕāb ü nekāl ile taḫfīf edici olduġu ḥālde demek ola. İmdi tebşīr bi-ḥasebi'ẓ-ẓāhir ümmet-i müslimīne ve inẕār kāfirīnedir. Ammā gāhī küllün minhümāya ʿāmm olur ki inẕār müʾminen ve kāfiren her emre muḫālif ve ʿāṣī olanlara ve tebşīr müʾminen ve kāfiren emre iṭāʿat edenlere ola. Zīrā kāfir içün tebşīr-i muʿallaḳa ḥāṣıldır. **[55b]** Nitekim kerīme-i اِنْ يَنْتَهُوا يُغْفَرْ لَهُمْ مَا قَدْ سَلَفَ[1250] bu maʾnāya delālet eder. Pes inẕār ve tebşīr iḫtilāf-ı maḳāmātla muḫālifdir. Ve li-ẕā āyet-i pür-beşāret وَمَا اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا كَافَّةً لِلنَّاسِ بَشِيرًا وَنَذِيرًا[1251] min ġayr-i tevżīʿ ẓāhiri üzeredir denildi. *Ve in iḥtemelehū ke-ẕā ḳarrarahū Şihābuddīn.*[1252]

وَقِيلَ *neẕīran* tefsīrinde denildi.

مُحَذِّرًا مِنَ الضَّلالاتِ لِيُؤْمِنَ müteʿallıḳ bi-*erselnāke.*

بِاللهِ تَمَّ بِهِ terāḫī-i rütbī içündür.

مَنْ سَبَقَتْ لَهُ مِنَ اللهِ الْحُسْنَى **yaʿnī** envāʿ-ı ḍalāl küfür ve fısḳ ve bidʿatden ümmetini taḫvīf ve ʿilm-i ezelīde menzilet-i esnā-yı Cennet-i ʿulyā ve mesūbe-i ḥüsnā sebḳat eyledigi kimesneleri evvelā Pādişāh-ı Cihān-Āferīne īmān ve baʿde kendü ḥaḳḳaniyyet ve risāletine īmān ve īḳān içün muḥazzer olduġu ḥālde baʿṯ eyledik, demek ola.

وَتُعَزِّرُوهُ أَيْ تُجِلُّونَهُ mine'l-iclāl taʿzīr luġatde taʿzīm ve nuṣret ve iʿānet ve taḳviyyetdir.[1253]

وَقِيلَ يَنْصُرُونَهُ cihād ve icdihādda aña nuṣret etmeler içün.

[1250] Enfâl Sûresi 8/38: "Ey Muhammed! İnkâr edenlere söyle: Eğer (iman edip, düşmanlık ve savaştan) vazgeçerlerse, geçmiş günahları bağışlanır. Eğer (düşmanlık ve savaşa) dönerlerse, öncekilere uygulanan ilâhî kanun devam etmiş olacaktır."

[1251] Sebe' Sûresi 34/28: "Biz, seni ancak bütün insanlara müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik. Fakat insanların çoğu bilmezler."

[1252] "Bu anlama ihtimal verilirse Şihâbeddin Hafâci de bu minvalde karar kılmıştır." Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 1/435.

[1253] Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs min Cevahiri'l-kâmûs*, 13/24.

وَقِيلَ يُبَالِغُونَ فِي تَعْظِيمِهِ وَتُوَقِّرُوهُ أَيْ تُعَظِّمُونَهُ *ruviye bi-nūnin ve bi-ġayri nūn* ammā *yuhābūnehū* ve *yukerrimūnehū*[1254] denilmek daḫı vāżıḥterīn idi. **Ḥāṣılı**, taʿẓīminde mübālaġa ve tevḳīr ve iḥtirām ve ikrām etmeleri içün demek ola.

(وَيُعَزِّزُوهُ) وَقَرَأَهُ بَعْضُهُمْ bi-zāʾeyn baʿde'l-elif yā ile. **Yaʿnī** şüvāẕda baʿżılar İbn ʿAbbās raḍiyallāhu ʿanhümāya nisbet birle dü zāy-ı muʿceme ile kırāʾat eylediler.

مِنَ الْعِزِّ *ey el-ʿizze* ve tefʿīl tekṯīr ve mübālaġa içündür.

بِزَاءَيْنِ مِنَ الْعِزِّ وَالْأَكْثَرُ وَالْأَظْهَرُ أَنَّ هَذَا فِي حَقِّ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ müfessirīn ve ʿulemā-yı muʿteberīn وَتُعَزِّرُوهُ وَتُوَقِّرُوهُ[1255] ḳavl-i şerīfi, Server-i Enbiyā Muḥammed Muṣṭafā ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem ḥaḳḳında olup żamīreyn ol Ḥażrete rāciʿāndır, dediler.

ثُمَّ قَالَ (وَتُسَبِّحُوهُ)[1256] *ey tunezzihūhu.*

فَهَذَا رَاجِعٌ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى żamīr, Ḥaḳḳa ʿāʾiddir. Ve li-ẕā erbāb-ı vuḳūf-ı Ḳurrāniyye vaḳf-ı muṭlaḳı *ve tuvaḳḳirūhu* ḳavli fevḳinde ḳılmaları mā-ḳablini mā-baʿdinden ḳaṭʿa īmādır. Ve baʿżılar żamāʾir-i ṣelāṣe Allāha rāciʿadır ve Ḥaḳḳı taʿzīr ile takviye-i dīn ve teʾyīd-i Nebiyy-i Emīn murād oluna, demişlerdir.

قَالَ ابْنُ عَطَاءٍ جُمِعَ bināʾ-i mechūlledir ki fāʿili maʿlūm, maʿnā *icteməʿa.*

لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي هَذِهِ السُّورَةِ نِعَمٌ مُخْتَلِفَةٌ مِنَ الْفَتْحِ الْمُبِينِ *min, niʿam*-ı müteḳaddemeyi beyāndır. İmām İbn ʿAṭā ḳuddise sırruhū buyurur ki "Sūre-i Fetiḥde Server-i Kāʾināt içün feṯḥ-i mübīnden niçe niʿam-ı müteʿaddide ve mütekeṩsire cemʿ olundu."

وَهُوَ feṯḥ-i mübīn.

مِنْ أَعْلَامِ feṯḥ-i hemze ile cemʿ-i ʿalem bi-feṯḥi'l-lām.

الْإِجَابَةِ وَالْمَغْفِرَةِ ʿalāmāt-ı ḳabūl ve maġfiretden.

وَهِيَ maġfiret.

[1254] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâʾ*, 1/133.

[1255] Fetih Sûresi 48/9: "Ta ki (ey müminler!) Allah'a ve Resûlüne iman edesiniz, Resûlüne **yardım edesiniz, O'na saygı gösteresiniz** ve sabah akşam Allah'ı tesbih edesiniz."

[1256] Fetih Sûresi 48/9: "... Allah'ı tesbih edesiniz"

مِنْ أَعْلَامِ الْمَحَبَّةِ maġfiret, muḥabbet ʿalāmātındandır. İmdi Ẕāt-ı Ḳudsī-i Mevlā meyl-i nefsīden münezzeh olmaġın muḥabbet mine'llāh yā irāde-i inʿām veyā nefs-i iḥsān ve ikrāmdır.

وَتَمَامِ النِّعْمَةِ *ey ve min temāmi'n-niʿmeti.*

وَهِيَ مِنْ أَعْلَامِ الاخْتِصَاصِ **yaʿnī** ġayrıñ nāʿil olmadığı niʿam ile münaʿam ve mükerrem buyurulduġu ḫavāṣṣ-ı enbiyādan ḳıldığına delīl olur. Ve āyet: يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ[1257] وَالْهِدَايَةِ ve mine'l-hidāyet.

وَهِيَ مِنْ أَعْلَامِ الْوِلَايَة kesr-i vāv ve fetḥle naṣr ve teʾyīd yaʿnī hidāyet nuṣretiñ nişānıdır.

فَالْمَغْفِرَةُ tefrīʿiyye ve maġfiret refʿle mübtedā.

تَبْرِئَةٌ fetḥ-i tāʾ ve sükūn-ı muvaḥhade ve kesr-i rāʾ-i mühmele-i muḫaffefe ve fetḥ-i hemze ile maṣdardır *mine'l-berāʾeti.*

مِنَ الْعُيُوبِ **yaʿnī** maġfiret, ol Ḥażreti naḳāyıṣdan tebriʾedir. Ve şiddet-i muḥabbetden kināyedir ki Ḫudā kāmilü'l-ḫalḳ ve'l-ḫulḳ olan bendesine muḥabbet ve meʿāyibden müberrā bende-i ḫāṣṣını ḥabīb ittiḫāẕ eder.

وَتَمَامُ النِّعْمَةِ إِبْلَاغُ الدَّرَجَةِ الْكَامِلَةِ mübtedā ve ḫaber. **[56a] Yaʿnī** temāmī-i niʿam-ı Ḫudā, dād-ı Ḥaḳḳ celle ve ʿalā Ḥabībini derece-i vālāya resīde buyurmasıdır.

وَالْهِدَايَةُ وَهِيَ الدَّعْوَةُ إِلَى الْمُشَاهَدَةِ **yaʿnī** hidāyet, ol Ḥażreti fī maḳʿad ṣıdḳ-ı dergāh-ı muḳaddesine daʿvetdir. Yāḫūd tecelliyāt-ı celiyyeden nāşiye müşāhedāt-ı ḳalbiyyedir.

وَقَالَ جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ Ḥażret-i İmām Ṣādıḳ ʿaleyhi raḍiye'l-Ḫālıḳ buyurdu ki:

مِنْ تَمَامِ نِعْمَتِهِ عَلَيْهِ أَنْ جَعَلَهُ حَبِيبَهُ temāmī-i niʿmet Perverdīgārīdendir. Ol Māh-tāb-ı Nübüvveti kendüye ittiḫāẕ etmesi.

وَأَقْسَمَ بِحَيَاتِهِ فِي لَعَمْرُكَ **yaʿnī** *ḥayātuke* yā Muḥammed müsteṭābıyla ʿömr-i ʿazīz-i Cān-ı ʿĀleme ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem yād-ı ḳasem eyledi.

[1257] Âl-i İmrân Sûresi 3/74: "**O, rahmetini dilediğine has kılar.** Allah, büyük lütuf sahibidir."

وَنَسَخَ بِهِ شَرَائِعَ غَيْرِهِ ol Ḥażretiñ şerīʿat-i ġarrāsıyla sāʾir enbiyā ʿaleyhimü’s-selām şerāyiʿini nesḫ eyledi. Nitekim لَوْ كَانَ مُوسَى حَيًّا لمَا وَسِعَهُ إِلَّا اتِّبَاعِي[1258] ḥadīṯ-i ṣaḥīḥi bu maʿnāyı müşīr olur.

وَعَرَجَ feṭḥ-i rā ile *ey ṣaʿade bihī.*

إِلَى المَحَلِّ الأَعْلَى feṭḥ-i ḥāʾ-i mühmele ve kesri daḫı cāʾizdir. Maḳām-ı Ḳāb-ı Ḳavseyn olan menzilgāh-ı aʿlāya.

وَحَفَظَهُ فِي الْمِعْرَاجِ حَتَّى مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَى miʿrāc maḥall-i derc veyā süllemdir ki ervāḥ andan meleʾ-i aʿlāya ʿurūc eder. **Yaʿnī** miʿrācda muṭālaʿa-i māsivādan Habībini ḥıfẓ eyledi. Tā kim başar māʾil-i hevā ve mütecāviz ʿani’l-Mevlā olmadı.

وَبَعَثَهُ إِلَى وَالْأَسْوَدِ الْأَحْمَرِ **yaʿnī** ʿArab ve ʿAcem veyā cinn ü inse irsāl eyledi.

وَأَحَلَّ لَهُ وَلِأُمَّتِهِ الْغَنَائِمَ ol Ḥażrete ve ümmetine māl-i ġanāyim ḥelāl ḳıldı. Nitekim وَأُحِلَّتْ لِيَ الْغَنَائِمُ وَلَمْ تَحُلَّ لِأَحَدٍ قَبْلِي[1259] ḫaber-i ṣıḥḥat-eṯeri ile ġayra ḥelāl ḳılınmadı idi.

وَجَعَلَهُ شَفِيعًا مُشَفَّعًا teşdīd-i fāʾ-i meftūḥa ile. **Yaʿnī** yevmü’l-cemʿ, cemīʿ-i ḫalḳa anı şefīʿ ve maḳām-ı maḥmūdda maḳbūlü’ş-şefāʿa ḳıldı.

وَسَيِّدَ وَلَدِ آدَمَ bel Seyyidü’l-evvelīn ve’l-āḫirīn ve cemīʿü’l-ʿālemīn.

وَقَرَنَ ذِكْرَهُ بِذِكْرِهِ وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ[1260] kerīmesinden müstefād olan vech-i vecīh üzere ve teşehhüd ve eẕān *ve fī mevāżiʿa tezīdu ʿalā ʿişrīne fi’l-Ḳurʾāni*[1261].

وَرِضَاهُ بِرِضَاهُ maṣdarān-ı maḳṣūrān *ey ceʿale riżāhū bi-riżā rasūlihī ev riżā er-Resūli bi-riżāʾi’llāhi.*[1262]

وَجَعَلَهُ أَحَدَ رُكْنَيِ التَّوْحِيدِ Ḫudā Ḥabībini muʿteber fi’d-dīn olan dü rükn-i tevḥīdiñ birisi ḳıldı. Ḫaṣāyiṣ-i meẕkūre ẕikri maḥallinde güẕerān edip ve fuṣūl-i ātiyyede müstevfī beyān olunur.

[1258] Hadis: “Eğer Mûsâ hayatta olsaydı, bana tabi olmaktan başka bir yolu olmazdı.”
[1259] Hadis: “Ganimetler bana helâl kılındı; benden önce hiç kimseye helâl kılınmadı.”
[1260] İnşirâh Sûresi 94/4: “Senin şânını yükseltmedik mi?”
[1261] “Kur’an’da yirmiden fazla yerde.” Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü’r-Riyâz*, 1/438.
[1262] “Yani Allah’ın rızasının Hz. Muhammed’in rısasıyla, onun rızasının (da) Allah’ın rızası ile kazanılması.” Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü’r-Riyâz*, 1/438.

ثُمَّ قَالَ (إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللَّهَ) يَعْنِي بَيْعَةَ الرِّضْوَانِ *mübāyeʿatun mufāʿaletun mine'l-beyʿ*dir ki bir emir üzerine aḫẕ-i ʿahd ve mīṯāḳ ile *vażʿu'l-yedi ʿale'l-yed* ʿādet-i ʿArabdır. Teʿāžud ve temessüke işāret olur. **Yaʿnī** "Anlar ki seniñle ʿaḳd-i ʿahd ve mīṯāk eylediler fi'l-haḳīḳa bīʿatle maḳṣūd benem ve baña biʿāt eylediler." demekle murād mübāyiʿa-i ṣulḥ-ı Ḥudeybiyede vāḳiʿ olan bīʿat-i Rıḍvāndır.

أَيْ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللَّهَ بِبَيْعَتِهِمْ إِيَّاكَ اِنَّ اللهَ اشْتَرٰى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اَنْفُسَهُمْ وَاَمْوَالَهُمْ بِاَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ[1263] āyet-i celīlesi ile beyʿ ve şirāʿ muḳābaža ve teslīm fi'l-maʿrekedir. **Yaʿnī** taḥḳīḳ ehl-i bīʿatiñ saña bīʿatleri Allāh ẕü'l-Celāle mübāyiʿadır. Zīrā anlar nefis ve māllarıyla Behişti Mevlādan ve Ḥaḳḳ daḫı anlardan mübāyiʿa buyurduġudur. Ve daḫı mübāyiʿa ʿörfen muʿāhede üzere ıṭlāḳ olunur. Sebeb-i nüzūl-i sūre-i Fetiḥ ve bā'iṯ-i bīʿatü'r-Rıḍvān olan ṣulḥ-ı Ḥudeybiyyeyi icmālen naḳḳāşān-ı ṭāḳ-ı **[56b]** siyer bu zemīn üzere tezyīn-i kāşāne-i āṯār-ı ḫayru'l-beşer olmuşlardır ki evāḫir-i sāl-i sādis ḫilālinde bir şeb ān ki Şehbāz-i Müşgīn-i Bāl-i Ḳurrā-i Sulṭān-ı Kevneyn ʿaleyhi'ṣ-ṣalā[v]tü ve's-selām ṣāyd-gāh-ı ḫā[v]bda cevelān ederken meşhūd-ı bāṣira-i ḥaḳīḳat-bīnleri oldu ki aṣḥābla ber-sübül-i iʿtimād Beytullāhı ṭavāf ederler ve miftāḥ-ı şuʿle-i fürūġ-ı ʿālem dest-i cihān-küşālarında cilveger olup iḥrām-bend olan müslimīn sāye-i Mervede taḥlīḳ ve taḳṣīr emṯāli umūr-ı nüsükiyyeye meşġūl olmuşlar subḥ-dem bu nevīd-i beşāret-i ümīd ḳar-ʿı mesāmiʿ-i ecille-i aṣḥāb eyledikde her biri ḫandān olup bu mihr-i ʿālem-ārā-yı fütūḥ hemīn bu sālde burc-ı ẓuhūra taḥvīl eder ümniyyesiyle tedāvül-i mühimme-i rāh-ı Beytullāha mübāşeret eylediler. Gerçi Faḫr-ı ʿĀlem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellemiñ dil-i āgāhları cezm-i perḫāşden ṣāfī idi. Ammā muʿānidīn-i Ḳureyş rāh-ı mümānaʿāta ẕāhib olurlarsa ḥavāle-i tīġla sedd-i rāh ḳılınmaḳ mülāḥaẓasıyla berk-āsā bir rasīf istiṣḥābıyla iktifā buyurulup Ẕi'l-ḥuleyfe nām maḥalde yetmiş reʾs-i bedene-i hedy taḥlīl ve taḳlīd olundu. Ve sāʾir-i dest-māye-i ḳudret olanlar daḫı ber-emr-i mesnūn taḳlīd ve işʿār edip Nāciye bin el-Cündeb Eslemī gerden iltizāmına taḥmīl ḳılındı. Ve mīḳāt-ı Ẕi'l-ḥuleyfede beden-i nāzikterlerine iḥrāmla züyūr-bend ve dehen-güşā-yı telbīh oldular. Bundan aḳdem Beşīr bin Süfyān mecmaʿ-ı

[1263] Tevbe Sûresi 9/111: "Şüphesiz Allah, mü'minlerden canlarını ve mallarını, kendilerine vereceği cennet karşılığında satın almıştır. Artık, onlar Allah yolunda savaşırlar, öldürürler ve ölürler. Allah, bunu Tevrat'ta, İncil'de ve Kur'an'da kesin olarak va'detmiştir. Kimdir sözünü Allah'tan daha iyi yerine getiren? O hâlde, yapmış olduğunuz bu alışverişten dolayı sevinin. İşte asıl bu büyük başarıdır."

Ḳureyşden taḥṣīl-i ḫayır içün taʿyīn buyurulmuş idi. Ẕi'l-Eşṭāṭ nām maḥalde āsitāne-i muʿallāya rūmāl edip Ḳureyşiñ Ḫurşīd-i Cihān-tāb-ı Risālete sedd-i rāh-ı mümānaʿat birle rüʾesā-yı eḥābīṣden daḫı isticnād ve Ẕī-ṭuvāda istiḳrārların iblāġ eyledi. Mevkib-i Şehen-şāh-ı Risālet ṣeniyyetü'l-Mürārdan güẕār ederken nāgāh merkūb-ı ḫāṣṣaları olan nāḳa-i Ḳaṣvā[1264] bilā-ināḫa hem-āġūş-ı zemīn olup her çend iḳāmete iḳdām eylediler. Daḫı ziyāde rişte-i istiḥkam vermegin aṣḥāb-ı kirām "Ġālibā Ḳaṣvādan tāb ü ṭāḳat-fersūde-i dest-i nātüvānī olmaḳ gerek." dediler. Ḥażret-i Dānā-ı ʿĀlem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem buyurdu ki "Belki aṣḥāb-ı fīle ṣaff-ı ebābil ile sedd-i hevā-yı ʿazm eyleyen Ḫālıḳ-ı Bīçūn celle şānuhū li-ḥikmetihī pāy-ı ʿazm-i Ḳaṣvāya daḫı ʿiḳāl-i tevḳīf ile cānib-i Mekkeye ḥarekete ruḫṣat-dāde olmadı." dedi. Ammā bundan aḳdem Ḫırāş bin Ümeyye-i Ḫuzāʿī-i nā-merd sefāret buyurulup encümen-i cān-ḫırāş-ı Ḳureyşe vāṣıl olduḳda ol Ḥażretiñ murād-ı ʿaliyyeleri ancaḳ ziyāret-i Ḥarem niyeti olup ḥarb ü ḳıtāl olmadıġın işʿār eyledikde bed-nihādān-ı Ḳureyş cevāb-ı Ḫırāşı ceyb-i ḳabūle şāyān görmediklerinden māʿadā vücūd-ı Ḫırāşı seng-bār-ı eẕā ile şikest etmege āgāz etmişlerdi. Bi'l-āḫare rüʾesā-yı Eḥābīṣ iʿānetiyle rehā-yāb olup serā-perde-i iclāle rūmāl eyledikde Cenāb-ı ʿOṣmān raḍiyallāhu ʿanh irsāli reʾy-i ṣavāb buyurulup ḫidmet-i sefāretle rū-be-rāh-ı Mekke buyuruldu. Vuṣūlünde iẓhār-ı fürūʿ-ı risālet içün taḥrīk-i zebāna şürūʿ eyledi. Her biri "Yā ʿOṣmān, ol maḳālāt-i ṭavīlü'ẕ-ẕeyl endāze-i münāzaʿāta mevḳūfdur. Hele şimdilik emr-i ṭavāfa derkār ol." deyü teklīf-i ṭavāf eylediler. Ammā ʿOṣmān raḍiyallāhu ʿanhü'l-Mennān çün Ḳāfile-sālār-ı Enbiyā ʿaleyhi't-teḥāyā ṭaleb-kāre-i visāl-i Kaʿbeye bu ḳadar irtiḳāb-ı meşāḳḳ-ı **[57a]** ḥareket buyurup henūz vāṣıl-ı ser-menzil-i maḳṣūd olmadın, anlardan muḳaddem ṭafāva şürūʿ menāfī-i ādāb-ı ʿubūdiyyetdir, deyü ṣūret-nümā-yı istiġnā olucaḳ bu muʿāmele, Ḳureyşe ḫaclet-dih olmaġın, çend rūz Cenāb-ı Ẕi'n-Nūreyni kūşe-nişīn-i zindān-ı çeşm eylediler. Çün ʿOṣmānıñ müddet-i melḥūẕadan ziyāde meḳsi ḫilālinde ġadr-i Ḳureyşle şehristān-ı ḥayātdan bādiye-i ʿademe rıḥlet-i erācīfi meyān-ı aṣḥābda şuyūʿ bulmaġla bīʿatü'r-Rıḍvān vuḳūʿuna bādī olmuşdur. Kār-ı nā-hencār-ı küffār, Ḫurşīd-i Żamīr-i Faḫrü'l-Mürselīne ẕerīʿa-i endūh olmaġla ol şecere-i sidre yā semere

[1264] Kasvâ, Hz. Peygamber'in sahip olduğu, kulağında küçük bir kesik bulunan ve bu özelliğinden dolayı bu adı alan gri renkli (şehbâ) bir dişi deve olarak tanınmaktadır. Bu deve, İslam tarihi ve Hz. Peygamber'in hayatında önemli bir yere sahiptir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Nebi Bozkurt, "Kasvâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 5 Nisan 2023).

sāyesinde istiḳrār-ı peykār yā küffār veyā tābe ifnā-yı vücūd-ı perḫāş şartıyla muʿāḳade-i dest-i mübāyaʿat eylediler. ʿAḳd-i bīʿatde cümleye sebḳat eden Ebū Sinān el-Esedī raḍiyallāhu ʿanhdır. Ḥażret-i Dest-gīr-i Ümmet ʿaleyhi esnet-taḥiyye Cenāb-ı ʿOs̱mān berāy-ı maṣlaḥat-ı bīʿatden vāye-gīr-i ḥirmān olmasın deyü dest-i rāstların ʿOs̱mān ṭarafından ve yed-i uḫrāların kendü ṭaraflarından yek dīgere ʿaḳd buyurdular. Bu şemʿ-i encümen-i bīʿate pervāne-vār cemʿ olan aṣḥāb-ı devlet-niṣāb iki biñ dört yüz veyā beş yüz merd-i muvaḥḥidīn idiler. Bu ḫaber meyāne-i Ḳureyşe resīde olduḳda ġalebe-i bīm ü hirāsla Ḥażret-i ʿOs̱mānı bi'l-ikrām serā-perde-i iclāle irsāl etdiler. Baʿde-mā Büdeyl İbn Verḳā daḫı bārgāh-ı Ḥażrete rū-sūde olup murād-ı ʿaliyyeleri ne idigin istiḫbārdan ṣoñra mecmaʿ-ı Ḳureyşe muʿāvede ve muṣalaḥaya kūşīş eyledi. Ḳureyş, Büdeyli ṭaraf-gīr-i Muḥammedī fehm edip kelāmı ḳarīb olmaḳ raġmıyla idāre-i bisyār ḳīl ü ḳālden ṣoñra taḥḳīḳ-i maḳāl içün Celīs bin ʿAlḳameyi Cānib-i Risālet-penāha irsāl ḳıldılar. Ol daḫı kenāre-i muḫayyem-i Sulṭān-ı Müslime vāṣıl olunca ḥavālī-i ḫiyāmda hedy içün iḥṣār olunan ḳurbānları müşāhede edecek niyet-i iʿtimād olduġun taḥḳīḳ edip bilā-mülāḳāt Server-i Kāʾināt yine cānib-i Ḳureyşe ricʿat ve ḥāli ḥikāye eyledi. Baʿde-z̲ā ʿUrve bin Mesʿūd e̲s̲-S̲aḳafīyi ber-vech-i sefāret pişgāh-ı Ḫayru'l-Beriyyeye gönderdiler. Baʿde'l-vuṣūl ruḫṣat-yāfte-i mesʾūl olup baʿżı türrehāt-ı şuʿūr-rübā kelimāta ser-āgāz eyledikde Cenāb-ı Ṣıddīḳ raḍiyallāhu ʿanhıñ ḫadeng-i şütūm-ı düşnāmı ʿUrveniñ cīgerin çāk çāk eyledi. Dūr-bāş-ı meclis-i nebevī ḳılınıp ṭaraf-ı Ḳureyşe ʿavdet eyledikde "Benim kelāmıma iʿtibār ederseñiz ol pençe-i ġażanferān-ı Muḥammediyāndan taḫlīṣ-i girībān içün ṣulḥa raġbet edersiz." dedi. Baʿd-ez-īn taṣḥīḥ-i mīzāc-ı muṣālaḥa içün üslūb-i ḥakīm üzere Sehl bin ʿAmrı tevkīl etdiler. Ṭabīb-i Ḫaste-dilān-i ʿĀlem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem bārgāhına nāṣiye-sāy olucaḳ niçe ḳīl ü ḳāl ve ibā vü rıżādan ṣoñra bi'l-āḫare bu üslūb üzere tevs̱īḳ-i şürūṭ ḳılındı ki ʿuşşāḳān-ı cemāl-i Ḳaʿbe-i ʿulyā bu defʿa būsiş-i ḫak-i muʿallādan yek sāle müddet ḳaṭʿ-i ümīd edip ve on sene şehr-bend-i eyyāmda dükkān-ı silāḥ-ı peykāra küşād verilmeye. Ve Ḳureyşden islāmiyānā ve islāmiyāndan civār-ı Ḳureyşe mürācaʿat edenler müdāfaʿa-i yekdīgerden meʾmūn olalar. Ve bilā-iz̲in velī ḫāristān-ı şirkden gülistān-ı İslāma penāh edenlerin veche-i āmāline li-maṣlaḥatin sedd-i mümānaʿat keşīde ḳılınıp ber-ʿaks ḳażiyye-i żıll-i **[57b]** İslāmdan vādī-i kerem-i işrāke ʿavdet edenlere muḫālefet olunmaya, deyü dest-i ser-ḳalem-i

Ḥayder-i Kerrār ile kitāb-ı ṣulḥa ḫitām verilip, baʿd-ez-īn Cenāb-ı Seyyidü'l-Beşer ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem ve ʿāmme-i aṣḥāb her biri isāle-i dem-i hedy ile ʿārıż-ı ṣaḥrāyı laʿl-gün eylediler. Ve aʿmāl-i ḫalḳ ve taḳṣīrde ser-mū taḳṣīr etmeyip itmām-i mehām-i umūra dek menzil-i Ḥudeybiyede yigirmi gün miḳdārı iḳāmet buyurup baʿde nevāṣī-i ḥuyūl-ı hicret-serāya ḳufūl eyledi. Ke-ẕā li'l-Mevlā ʿAliyyü'l-Ḳārī fī *Şerḥi'ş-Şifā.*

[1265] (يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ) mā-ḳablini müʾekked istīnāfdır.

يُرِيدُ عِنْدَ الْبَيْعَةِ yed-i Ḥażret-i Hādī fevḳa eyādī-i aṣḥābu'l-beyʿa ʿalā tarīḳi'l-ḫuṣūṣiyye murād eder.

قِيلَ yedu'llāhla murād.

قُوَّةُ اللَّهِ **yaʿnī** ḳuvvet ve ḳudret-i Ḥaḳḳ ve Nāṣır-ı Muṭlaḳ nuṣret-i Rasūlullahda mübāyiʿīniñ kuvvet ve ḳudretleri fevḳindedir, demek ola. İmdi luġaten istiʿmāl-i yed bi'l-ḳuvve mevcūddur. *Ve minhu ḳavluhū Teʿālā* [1266] أُولِي الْأَيْدِي *ey uli'l-ḳuvveti.*

وَقِيلَ ثَوَابُهُ **yaʿnī** mübāyiʿ üzere terettüb eden ṣevāb ola ki *yed*, *bi-maʿnā en-niʿmet*dir. Itlāḳ-ı ʿillet ber-maʿlūl. İmdi bunda ʿillet-i maʿlūl sebeb-i müsebbeb maʿnāsına istiʿmāl olunmuşdur. *Ve naḥvu keṣurat eyādī fulānun ʿindī ey niʿmetihī.*[1267] Yed ʿillet-i fāʿiliyyedir.

وقيل مِنَّتُهُ ʿaṭiyye-i Ḥaḳḳ murād oluna. *Ve ḳad ḳāle Veliyyullāhi'ş-Şāṭibiyyu*:

إِلَيكَ يَدِي مِنْكَ الأَيَادِي تَمُدُّهَا[1268]

وَقِيلَ عَقْدُهُ maʿnā-yı ʿaḳd rabṭ-ı ḥabl baʿde-ẕā niçe maʿnāya istiʿāre ḳılındı. Ez-cümle ʿahd ve mīṣāḳ maʿnāsıdır. Bu maḳāmda yed-i ʿaḳd ʿahdden ʿibāretdir ki mübāyiʿa-i meẕkūredir. Bu maḥalden tā-be āḫir faṣl-ı medāḫiż-i kitābdandır.

وَهَذِهِ lafẓ-ı *yed*de olan aḳvāl-i muḫtelifetü'l-meʿānī.

[1265] Fetih Sûresi 48/10: "Muhakkak ki sana biat edenler ancak Allah'a biat etmektedirler. Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir. Kim ahdini bozarsa, ancak kendi aleyhine bozmuş olur. Kim de Allah ile olan ahdine vefa gösterirse Allah ona büyük bir mükâfat verecektir."

[1266] Sâd Sûresi 38/45: "**Güçlü** ve anlayışlı olan kullarımız İbrahim, İshak ve Yakub'u da an."

[1267] "Örneğin: Falanın elleri nezdimde arttı, yani nimeti (arttı)."

[1268] "(Allahım!) Sana doğru elimi uzatıyorum, yardımı senden bekliyorum." Mısrâ Veliyyu'llāh Şâtibî'ye nispet edilmiştir, bkz. Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/135.

اسْتِعَارَة **ya'nī** münāsebāt-ı sebebiyye içün ıṭlāḳāt-ı mecāziyyedir. *İ'lem enne'ş-şey'e ḳad yuşebbe'u bi-şey'in fi'n-nefsi ve yuẕkeru eḥadun fi't-teşbīh, fe in ẕukira el-müşebbehu bihī ve urīde müşebbehu fe isti'āratun muṣarraḥa, ve in ẕukira el-müşebbehu ve uṣbite le-hū lāzimu el-müşebbehi bihī fe-hāhunā isti'āratun mekniyyetun 'alā iḫtilāfin fī ta'yīnihā, ve iṣbātuhū ve isti'āratun teḫayyuliyye bi-en yurāde bi'l-lāzimi ma'nāhu'l-ḥaḳīḳiyyu ve'l-isnādu 'ale't-taḫyīli 'inde'l-cumhūri ve minhum men ẕehebe ilā enne fī "yedullāhi" isti'āratun teḫayyuliyyetun ve mekniyyetun.*[1269]

وَتَجْنِيس فِي الْكَلَام **ya'nī** 'ibārāt-ı īmā'iyyede tefennündür. Ve murād tecnīs-i sınā'ī degildir ki ittifāḳ-ı lafẓ iḫtilāf-ı ma'nā ola.

وَتَأْكِيدٌ لِعَقْدِ بَيْعَتِهِمْ إِيَّاهُ وَعِظَمِ شَأْنِ الْمُبَايِعِ *'iẓam* kesr-i 'ayn-ı mühmele ve feth-i menḳūṭa ile bi-zinet-i 'ineb ve bi-ma'ne'l-'aẓamet, maṣdar-ı mecrūr 'aḳd üzere ma'ṭūfdur. Ve *mübāyi'* ism-i fā'il veyā mef'ūl murād Ḥażret-i Peyġamber 'aleyhi's-selāmdır. **Ya'nī** Sulṭān-ı Risālete 'aḳd-i bī'atleri içün daḫı 'aẓamet-i şān-ı nübüvvet ve feḫāmet-i ẕāt-ı 'ālī menḳabetiçün te'kīddir. Şol ḥayṣiyyetle ki bī'at-i aṣḥāb ma'a'r-Rasūl ṣallallāhu 'aleyhi ve sellem bīy'at-i ma'a'llah celle şānuhū gibi olup beynehümāda tefāvüt nāyāb ola.

وَقَدْ يَكُونُ مِنْ هَذَا إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ[1270] ilā āḫir āyet-i şerīfesinde fi'il-i 'abd ġayr-ı fi'il ḳılındığı ḳabīlden olur. *Ve ḳad li't-taḥḳīḳ.*

قَوْلُهُ تَعَالَى (فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ قَتَلَهُمْ وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ رمى) **ya'nī** fi't-taḥḳīḳ ġarrā-yı Bedirde ḳureyşi anlar ḳatl etmedi. Belki mü'minīne naṣr, ve küffār üzere anları taslīṭ birle Allāh ẕü'l-Celāl-i Ḫālıḳ ḳatl ve esbāb-ı ḳatli **[58a]** mūcib ve münşī ve bi-ḳudretihī teblīġen ve isābeten Ḳahhār-ı Lā-yezāl resānīde-i ḫāk-i menzilet olup küffārdan çeşmi pür-ḫāk ve ġubār-ālūd olmadıḳ bir ferd ḳılmadı.

وَإِنْ ve ṣıladır.

[1269] "Bil ki bir şey bir şeye zatında benzeyebilir. Teşbih sanatlarının biri zikredilir. Eğer kendisine benzetilen zikredilir ve benzeyen kastedilirse istiare-i musarraha olur. Benzeyen zikredilir ve kendisine benzetilenin lazımı da anlaşılırsa işte bu belirlenmesinde ihtilaf bulunan istiare-i mekniyyedir. Cumhura ve yedu'llāh ibaresinde istiare-i tahayyüliyye ve mekniyye görüşünde olanlara göre istiare-i tahayyüliyye ile kastedilen hakiki mananın lazımı ve hayal etme yoluyla isnadıdır."

[1270] Fetih Sûresi 48/10: "**Sana bîat edenler ancak Allah'a bîat etmiş olurlar**. Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir. Verdiği sözden dönen kendi aleyhine dönmüş olur. Allah'a verdiği sözü yerine getirene, Allah büyük bir mükâfat verecektir."

كَانَ الْأَوَّلُ فِي بَابِ الْمَجَازِ إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللهَ يَدُ اللهِ فَوْقَ اَيْدِيهِمْ[1271] kerīmesi bāb-ı mecāzdan olduysa.

وَهَذَا müsned ile'llāh olan ḳatil ve remy.

مِن بَابِ الْحَقِيقَةِ baʿżı nüsḫada *fī bābi'l-ḥaḳīḳat* mervīdir ki bāb-ı mecāza dāḫil veyā ḥaḳīḳate dāḫildir, demek olur.

لِأَنَّ الْقَاتِلَ وَالرَّامِيَ بِالْحَقِيقَةِ ve fī nüsḫa *fi'l-ḥaḳīḳati.*

هُوَ اللَّهُ تَعَالَى وَهُوَ خَالِقُ فِعْلِهِ وَرَمْيِهِ taḫṣīṣ baʿde't-taʿmīm veyā tefsīrdir.

وَقُدْرَتِهِ عَلَيْهِ żamīr fiʿile rāciʿdir.

وَمَشِيئَتِهِ irādet maʿnāsına, nüsaḫ-ı muṣaḥḥaḥada *müsebbebihī* sīn-i mühmele ve muvaḥḥade-i müşeddede-i meksūre ile ism-i fāʿil-i merfūʿ ve Ḫālıḳ üzere maʿṭūfdur. Ve cerle *fiʿlihī* üzere ʿaṭfı cāʾizdir. **Yaʿnī** fī nefsi'l-emr ḳātil ve rāmī Ḥaḳḳ Subḥānehū ve Teʿālādır. Ve ol Ḫudā-yı Cihān-Āferīn īcāden ve ibdāʿan fiʿil-i mübāşiri ḫalḳ ve remy ve iḳtidārı āferinende ve irāde-i ʿabdi ḫālıḳdır. Veyā sebeb-i fiʿil ʿabdi müsebbibdir. **Ve'l-ḥāṣıl** āyet-i şerīfede Ḫudā ḳatl ve remy ile vaṣf-ı nefs buyurduġu eşer-i ḳatl ve remy ve menāfiʿini inşā ve ḥāṣıl ḳılmaḳ ḥayşiyyetiyle ẓāhiren ḳātil ve rāmī Rasūlullāh ʿaleyhi ve sellem ve aṣḥābı olsun. Benā-berīn sebeb-i ḳatil ve remy ve müsebbib-i eşer ve menfaʿatdir ki ıṭlāḳ-ı sebeb ʿale'l-müsebbib bābından olur. Muṣannif ʿaleyhi'r-raḥme āyeteyn-i celīleteynde fiʿil-i ḥaḳīḳat olmaḳ üzere taʿlīl-i ṯānī ve delīl serd edip buyurur.

وَلِأَنَّهُ لَيْسَ فِي قُدْرَةِ الْبَشَرِ تَوْصِيلُ تِلْكَ الرَّمْيَةِ حَيْثُ وَصَلَتْ ʿiāde-i lām-ı *li-ennehū* istiḳlāle işāret ve mā-ḳabline muġāyereti ifāde eder. **Yaʿnī** vücūh-ı küffāra ol ḫāk-i endāḫteyi resīde ḳılmaḳ ḫāric-i ez tavḳ-ı beşerdir.

حَتَّى لَمْ يَبْقَ مِنْهُمْ مَنْ لَمْ تَمْلأْ عَيْنَيْهِ tā kim çeşmi pür-ḫāk-i ālūde-i ġubār olmadıḳ küffārdan bir ferd ḳalmaya. İmdi taʿlīl-i evvel ḥaḳīḳat-i ıṣṭılāḥiyye ve ṯānī ḥaḳīḳat-i luġaviyye ve ʿörfiyye ile beynehümā farḳ olunur.

[1271] Fetih Sûresi 48/10: "**Sana bîat edenler ancak Allah'a bîat etmiş olurlar**. **Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir**. Verdiği sözden dönen kendi aleyhine dönmüş olur. Allah'a verdiği sözü yerine getirene, Allah büyük bir mükâfat verecektir."

وَكَذَلِكَ قَتْلُ المَلَائِكَةِ لَهُمْ حَقِيقَةٌ *ḳatl* mübtedā ve *ḥaḳīḳat* refʿle ḫaberdir. Veyā ḥāliyye üzere manṣūbdur. *Ey fi'ṣ-ṣūreti'l-kesbiyyeti ve'l-iżāfeti'n-nisbiyyeti miṣlu isnādi'l-ḳatli ilā efrādi'l-beşeriyyeti ve innemā ihtāce ilā ẕikrihim li-ellā yutevehheme enne'l-ḳudrete'l-melekiyyeti leyset ke-ḳive'l-beşeriyyeti fi'l-iḥtiyāci ile'l-ḳuvveti'l-ilāhiyyeti ve el-ḳudreti's-subḥāniyyeti fe-inne'l-maḫlūḳāti bi-esrihā mütesāviyetun fī mertebeti'l-ʿubūdiyyeti.*[1272] Ġazā-yı Bedirde melāʾikeniñ küffārla muḳātele etmeleridir ki وَلٰكِنَّ اللهَ قَتَلَهُمْ[1273] ḳavl-i şerīfi *ve lākinne melāʾiketa'llāhi ḳatelūhum* taʿdīri maʿnāsına mübeyyendir.

وَقَدْ قِيلَ فِي هَذِهِ الآيَةِ الْأُخْرَى āyet-i āḫere ki فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ وَلٰكِنَّ اللهَ قَتَلَهُمْ[1274] kerīmesinde denildi.

إِنَّهَا عَلَى الْمَجَازِ الْعَرَبِي bā-i muvaḥḥade ile mecāz-ı luġavī *ve huve el-lafẓu'l-müstaʿmelu fī ġayri mā vuḍiʿa lehū fī ıṣṭilāḥi't-teḫāṭubi ve fī nüsḫatin el-ʿurfiyyu bi'l-fāʾi.*[1275]

وَمُقَابَلَةِ اللَّفْظِ وَمُنَاسَبَتِهِ *muḳābele ve münāsebe* cerle *mecāz* üzere maʿṭūflardır. *Münāsebe, muḳābele* üzere ʿaṭfı ittiḥād-ı maʿnā ile ʿaṭf-ı tefsīrdir. *Ve'ẕ-ẓāhiru teġāyüruhumā.* Ve *muḳābele* ile murād sanʿat-ı ṭıbāḳdır ki *cemʿun beyne muteżāddeyni fi'l-cümleti* olur. *Ve'l-murādu bi'l-münāsebeti ẕikru'l-yedi fi'l-cānibeyni ve'l-ḳatlu ve'r-ramyu fīhimā fe-hiye bi'l-maʿne'l-luġaviyyu ke'l-muḳābeleti. Yaʿnī mā vużiʿa li's-sebebi mine'l-lafẓi fī müsebbibihī*[1276] istiʿmāliyle beynehümāda olan ʿalāḳa üzeredir, denildi.

[58b] أَيْ مَا قَتَلْتُمُوهُمْ *eyyuhe'l-ümmetu.*

وَمَا رَمَيْتَهُمْ أَنْتَ إِذْ رَمَيْتَ وُجُوهَهُمْ بِالْحَصْبَاءِ meddle ḫurde-i sengdir ki ḫākle maḫlūṭ ola.

وَالتُّرَابِ وَلٰكِنَّ اللهَ رَمَى قُلُوبَهُمْ بِالْجَزَعِ *ey ve mā rameyte ente eyyuhe'n-nebiyyu ḥīne rameyte.*[1277]

Yaʿnī āyāt-ı ḳatl ile müşrikīni ḳatleyledigiñiz ḥīnde ḥaḳīḳaten eyyühe'l-ümmet siz

---

[1272] "Yani insanlara öldürmeyi isnat etmek gibi bir durum nisbi izafet ve kesbi surette vardır. Daha doğrusu onların açıklanması meleğin kuvvetinin Sübhanî kudret ve ilahi kuvvet ihtiyacında olan beşerin kuvveti gibi olduğu zannedilmesin diye gerekir. Tüm yaratılanlar kulluk derecesi hususunda birbiriyle eşittir." Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/137.

[1273] Enfâl Sûresi 8/17: "(Savaşta) onları siz öldürmediniz, fakat **Allah onları öldürdü**. Attığın zaman da sen atmadın, fakat Allah attı. Mü'minleri, tarafından güzel bir imtihanla denemek için Allah öyle yaptı. Şüphesiz Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir."

[1274] Enfâl Sûresi 8/17: "(Savaşta) onları siz öldürmediniz, fakat Allah onları öldürdü..."

[1275] "Bu kelime, dil terimi olarak kazandığı anlamın dışında kullanılmış (mecazî) bir kelimedir." Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/449.

[1276] "Ve münâsebet kelimesi ile murat remy (atmak) ve katl (öldürmek) kelimeleri karşılığında yed kelimesinin zikredilmesidir. Yani müsebbibi hakkında sebebi ile ilgili bir şey zikredilmedi ."Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/137.

[1277] "Ey Nebi attığında sen atmadın."

ḳatletmediñiz ve eyyühe'n-nebī vücūh-i küffāra remy-i ḥaṣā eylediğiñ vaḳitde sen remyetmediñ. İllā Ḫudā-yı Müteʿāl dil-i düşmenān-ı dīne ilḳāʾ-i ruʿb ve īḳāʿ-ı bīm ü hirās eyledi, demek ola.

أَيْ أَنَّ مَنْفَعَةَ الرَّمْيِ كَانَتْ مِنْ فِعْلِ اللَّهِ هُوَ الْقَاتِلُ وَالرَّامِي بِالْمَعْنَى **yaʿnī** fāʾide-i remy ve ḳatl fiʿil-i Bārīden olduysa maʿnā ḥaḳīḳat-i ḳātil ve rāmī Rabb-i ẕü'l-Celāldir.

وَأَنْتَ بِالاسْمِ ṣūret-i mebnāda vesimle remy ve ḳatle mübāşeretin ḥayṣiyyetle ḳātil ve rāmī olduñ. Cümle-i āḫirde ḳātil ve rāmī ḥaẕf olunduğu cümle-i müteḳaddimeye ilim ḥuṣūlündendir ki *delāletu'l-evāʾili ʿale'l-evāḫiri* ḳabīlindendir. *Vallāhu aʿlemu bi'ẓ-ẓavāhiri ve'ż-żamāʾir.*

EL-FAṢLÜ'L-ʿĀŞİR

فِيمَا أَظْهَرَهُ اللَّهُ تَعَالَى فِي كِتَابِهِ الْعَزِيزِ مِنْ كَرَامَتِهِ عَلَيْهِ وَمَكَانَتِهِ عِنْدَهُ **yaʿnī** faṣl-ı ʿāşir Ḫudāvend-i Cihān-ı Āferīn celle celāluhū kitāb-ı menī'ü'l-cenābında kerāmet ve ʿulüvv-i mekānet-i Ḥażret-i Muṣṭafā ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellemden iẓhār eyledigi mükerremāt-ı behiyye ẕikrinde.

وَمَا خَصَّهُ بِهِ مِنْ ذَلِكَ taḫṣīṣ baʿde taʿmīmdir.

سِوَى مَا انْتَظَمَ فِيمَا ذَكَرْنَاهُ قَبْلَ ḍāmm üzere mebnī ve maḳṭūʿ ʿani'l-iżāfedir. **Yaʿnī** bundan evvel ẕikr eyledigimiz fuṣūl-i sābıḳa silkinde munaẓẓam olan ikrāmdan ġayrı ol Ḥażrete taḫṣīṣ ḳıldığı kerāmāt beyānındadır.

مِنْ ذَلِكَ silk-i fuṣūl-i muḳaddimeye münselik olmayan ikrām-ı Ḫudādandır.

مَا قَصَّهُ تَعَالَى مِنْ قِصَّةِ الإِسْرَاءِ فِي سُورَةِ سُبْحَانَ، وَالنَّجْمِ baʿżı nüsḫada *mā ḳıṣṣatu'llāhi Teʿālā* vürūd eyledi. İsrā Mekkeden Mescid-i Aḳṣāya seyr-i Ḥażretdir ki gerçi mufaṣṣalan ẕikri istiṭrāden taḳaddüm eyledi. *Emmā eṣāleten li-aḳdi'l-faṣli li-emṣālihī*[1278] bu maḳāmda ẕikr olundu. **Yaʿnī** kitābe-i vālāterīn-i سُبْحَانَ الَّذِى اَسْرٰى بِعَبْدِهٖ[1279] daḫı وَالنَّجْمِ اِذَا هَوٰى[1280] olan

[1278] "Fakat, benzerleri için fasıl bağını doğrudan kurmak maksadıyla"

[1279] İsrâ Sûresi 17/1: "Kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye **kulunu (Muhammed'i)** bir gece Mescid-i Haram'dan çevresini bereketlendirdiğimiz Mescid-i Aksa'ya **götüren Allah'ın şanı yücedir**. Hiç şüphesiz O, hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir."

[1280] Necm Sûresi 53/1-2: "**Battığı zaman yıldıza andolsun ki**, arkadaşınız (Muhammed haktan) sapmadı ve azmadı."

sūre-i celīlede ḳıṣṣa-i şeb-i İsrā ve ʿacāyib-i ḳıṣṣa-i Miʿrāc taṣrīḥ buyurulduġu kerāmāt-ı ʿaliyye cümle ḫaṣāʾis-i seniyyelerindendir.

وَمَا انْطَوَتْ عَلَيْهِ الْقِصَّةُ مِنْ عَظِيمِ مَنْزِلَتِهِ وَقُرْبِهِ وَمُشَاهَدَتِهِ مَا شَاهَدَ مِنَ الْعَجَائِبِ Sulṭān-ı Serīr-i lī-maʿallāh Ḥażretleriniñ rifʿat-i menzilet ve ḳurb-ı ḫāṣü'l-ḫāṣ-i Ḥażret ve müşāhede-i ʿacāyib-i melekūt ve muʿāyene-i ġarāyib-i ceberrūt ki rüʾyet-i enbiyā ve sürūşān-ı muḳarrabīn ve kerrūbiyyīn ve ḥamele-i ʿarşdır. Cümle-i ḫaṣāʾiṣ Cenāb-ı Ḥabībullāhdan olup mesʿā-yı İsrā ve menzilgāh-ı دَنَا فَتَدَلّٰى[1281] birle rüʾyet-i Ḥażret-i Mevlā ʿazze ve ʿalā olan ḥālāt-ı leẕẕet-baḫş-ı miʿrāciyye şeb-i siyāh-ı ʿanberīn-i tutuḳda ṣūret-nümā iken ṭayy-i bisāṭ-ı mülk ü melekūt ṭarfetü'l-ʿayn ve vuṣlat-ı menāmiyye gibi serīʿu's-seyr olduġudur.

1. آمد و بر ریگ حرم بسترش گرم هنوز از تن جان پرورش
2. بود به یک لحظه در آن نیمه شب آمدن و رفتن او ای عجب[1282]

mervīdir ki meyāne-i zemīn ü āsumān beş yüz yıllıḳ mesāfe ve her semādan dīgere keẕālik ve ġilẓ-i küll-i semā bu vecih üzere iken cemīʿ-i semavāt ve arżeyn cenb-i kürsīde *ke-ḥalḳatin fī felātin*[1283] ḳadrince ve kürsi daḫı ʿarşa nisbet yek ḥalḳa meṣābesinde olmaġın kevn-i mekān ve bī-pāyāna seyr ü ʿurūc ve temāşā-yı ʿacīb ol Şehen-şāh-ı Serīr-i Levlāk Ḥażretine muʿcize-i bāhiredir. *Āmennā ve ṣaddaḳnā ve't-*[59a] *taʿaccubu min levāzimi'l-muʿcizāti.*[1284]

وَمِنْ ذَلِكَ عِصْمَتِهِ مِنَ النَّاسِ بِقَوْلِهِ تَعَالَى (وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ)[1285] rivāyet-i Tirmiẕī üzere Ḥażret-i Faḫr-ı Kāʾināt ʿaleyhi ezke't-taḥiyyāt vücūd-ı bihbūdunu siyeh-dilān-ı düşmenden ḥıfẓ ü ḥirāset içün aṣḥāb-ı kirāmdan baʿżıların emr-i ḥirāsına taʿyīn buyurmuşlardı. Vaḳtā bu āyet-i kerīme ki Ḫudā-yı Müheymin seni aʿdā-yı bed-ḫāh taʿarrużundan ḥıfẓ

[1281] Necm Sûresi 53/8: "Sonra (ona) yaklaştı derken sarkıp daha da yakın oldu."

[1282] Türkçe okunuşu: "Āmed u ber rīg ḥarem bestereş/Kerem henūz ez ten cān pervereş,Būd be yek laḥẓa der ān nīm şeb/Āmeden ü reften ū ey ʿaceb, " Anlamı: "Harem toprağına serdiği yatağına geldi, hala ruhunu besleyen bedeninin sıcaklığıyla dolu idi. Şaşılacak şey, o gecenin ortasında bir anda gelmesi ve gitmesi idi." Farsça beyitler Abdurrahman Câmî'ye nispet edilmiştir, bkz. Ganjoor, "Câmî, Heft Evreng, Tuhfetü'l-Ahrâr" (Erişim 1 Ocak 2024).

[1283] "Çölde bir halka gibi..."

[1284] "İnandık ve iman ettik. Şaşırmak mucizelerin gereğidir."

[1285] Mâide Sûresi 5/67: "Ey Resûl! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan O'nun elçiliğini yapmamış olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır. Doğrusu Allah, kâfirler topluluğuna rehberlik etmez."

eder demegi muḥteviyyedir. Şeref-nüzūl-i vaḥiy olduḳda يَا أَيُّهَا النَّاسُ انْصَرِفُوا فَقَدْ عَصَمَنِي اللَّهُ تَعَالَى[1286] ferīdesiyle ḫidmet-i ḥirāsdan menʿ eyledi.

وَقَوْلِهِ cerle *ve min ẕālike ʿışmetuhū minhum ḳable nuzūli tike'l-āyeti bi-ḳavlihī*[1287] demekdir. (وَإِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا الآيَةَ لِيُثْبِتُوكَ اَوْ يَقْتُلُوكَ اَوْ يُخْرِجُوكَ وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ اللهُ وَاللهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ[1288] bu ḳıṣṣa-i Mekiyyedir. Ve āyet-i celīle-i medeniyye küffār-ı bed-kerdār-ı Ḳureyş Dārü'n-nedveye cemʿiyyet edip ol Sipeh-sālār-ı Ceyş-i Enbiyā ʿaleyhi'-teḥāyā ḥaḳḳında kurʿa-endāz-ı müşāvere olduḳları ḳıṣṣayı ẕikre işāretdir. Çün müşrikān-ı Ḳureyş ol Ḥażretin Medīneye hicretini añlayıp Dārü'n-nedveye cemʿ oldular. Ve Şemʿ-i Efrūḫte-i ẕü'l-Celāli olan Çerāġ-ı Nūr-pāş-ı Risāleti iṭfāya meşveret edip ol yevmü'z-zaḥmede İblīs bir pīr ṣūretine ḥulūl eyleyip cānib-i Necdden bir pīr-i ʿibret-bīnim deyü dāḫil-i dāʾire-i meclis olmuşdu. Anlardan biri ber-ḳavl-i İmām Süheylī, Ebu'l-Buḫturī idi. Dehen-i nā-pākin küşāde edip ol Bülbül-i Bāġ-ı Belāġı ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem ḥabs-i ḳafes-i zindān etmege ḳarār verip ve āyet-i meẕkūrede *li-yuṯbitūke* ḳavlinden murād bu maʿnādır. Pes pīr-i Necdī reʾy-i meẕkūre ʿadem-i iltifātından ebu'l-Esved Rabīʿa ol Ḥażreti ḫıṭṭa-i Ḥicāzdan iḫrāc edelim dedi. Āyet-i şerīfede *li-yuḫricūke* lafẓ-ı ʿazīzi bu maʿnāyı müşīr ve müẕekkerdir. Yine Şeyḫ-i Necdī Ebu'l-Esvediñ kelām-ı ẓulmet-peyāmını daḫı niçe maḥẕūrāt beyānıyla redd edip bi'l-āḫare Ebū Cehl-i zenīm dehān-ı jāj-ḫāsından hezeyāna başlayıp "Benim bu bābda reʾy-i rezīnem aña müncer olur ki her ḳabīleden bir merd-i dilīr iḫtiyār olunup cümlesi birden beden-i Muḥammede ḥavāle-i tīġ-ı ḫūn-feşān olalar ki dem-i Muḥammedīden her ḳabīleye yek ḳaṭre dem işābetiyle beyne'l-ḳavim ḳabūl-i diyet ile muṣāliḥa oluna." dedikde Necdī telbīs-i reʾy-i Bū Cehli sencīde-i terāzū-yı ḳabūl ṭutup taḥsīn eyledi. Ve bu reʾy-i saḫīf üzere ḳarār-dāde oldular. Yine āyet-i celīlede *ev yeḳtulūke* bu maʿnāyı īmā eder. Ḳarīne-i ḥāl ṭaraf-ı ẕi'l-Celālden Nebiyy-i ʿĀlī-Cenāba resīde-i vaḥiy olup ol gece cāme-i ḫāʾbında istirāḥat buyurmayıp rūz-ı dīger cānib-i Yeṯribe

[1286] Hadis: "Ey insanlar, yanımdan ayrılın. Zira Allah beni korur." Tirmizî, Tefsîr 5/4, nr. 3046.

[1287] "Hz. Peygamberin düşmanlardan kendisini koru(t)ması Allah'ın (kendisini koruduğunu bildirdiği) bu ayetinin inzalinden önce idi. "

[1288] Enfâl Sûresi 8/30: "Hani kâfirler seni tutuklamak veya öldürmek, ya da (Mekke'den) çıkarmak için tuzak kuruyorlardı. Onlar tuzak kuruyorlar. Allah da tuzak kuruyordu. Allah, tuzak kuranların en hayırlısıdır."

tevcīh-i maṭiyye-i hicret etmekiçün bārgāh-ı Celālden Emīn-i Vaḥy teblīġ-i emr-i ẕi'l-Celāl eyledi. Ol şeb-i tārīkde fitne-engīzān-ı küffārdan Ebū Cehil ve Ebū Leheb mānendi niçe küştenī cemʿ olup ḳaṣd-ı muḳarrere aʿmāline teveccüh etmişler idi. Ammā Ḥażret-i Şīr-i Ḫudā kerrama'llāhu vechehū bürde-i Rasūlullāha fermānları üzere pīçīde olup câme-i hāʾb-ı Ḥażret-i nebevviyyede cāy-gīr-i āsāyiş iken ol bend-i endīşān istiṣvāb-ı Bū Leheb ile gūyā ṣabāḥa dek muḥafaẓa edip ʿale'ṣ-ṣabāḥ ḫayāl-i muḥāl-i mühimmene şürūʿ eylediler. Ol ḥālde Rūḥ-ı Cesedü'l-Kevneyn ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem bīrūn-ı hücre-i hümāyūn olup evāʾil-i sūre-i Yāsīn tilāvetiyle zemīnden bir ḳabża ḫāk alıp tīre-baḫtān-ı küffār üzere ṣaçdılar. Bu rivāyet daḫı resīde-i mertebe-i ṣıḥḥatdir ki **[59b]** ol ḫākden ḥiṣṣe-yāb olan müşrikīn cemīʿan ġazā-yı Bedirde seyf-i ġuzātla nār-ı caḥīme endāḫte olmuşlardır. Çün mefārıḳ-ı müşrikīne ḫāk-efşān idbār olup ġişāve-i çeşm-i bedleri olmaġla Nūr-ı Mücessem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem meyānlarından rūḥ-āsā revān olduġun görmediler. Baʿde-ẕā ser-nekbet-i medārların pür-ġubār bulup saʿyleri hebā olduġunu müşāhede ve ḥücre-i ḫāṣṣ-ı nebevīye dāḫil olduḳlarında Cenāb-ı Murtażā câme-i ḫāʾbda ḳāʾim olup Ḥażreti istincār etdiklerinde "Siz cümleñiz şāmdan bāma dek muḥāfaẓa-i iḥtiyātda iken ol Āfitābı benden mi suʾāl edersiz." demekle daġdaġa-i ḫacāletlerinden Cenāb-ı Murtażāyı bir sāʿat ḥabs ve baʿde Ebū Leheb işāretiyle ıṭlāḳ eylediler. **Yaʿnī** āyet-i kerīmede bu ḳıṣṣanıñ ẕikrini ol Ḥażrete Mevlā teẕkīr ve meger düşmenānı taḳrīr buyurup Cenāb-ı ẕi'l-Celāliden bu ḫaybet ve ḫasāretle ol bedkārlar memkūr olduḳlarına işāret buyurmuşlardır. *Ke-ẕā fī Şerḥi'ş-Şifā li'l-Mevlā Nūruddīn ʿAliyyu'l-Ḳārī.*[1289]

وَقَوْلِهِ cerle *ve min ʿışmetihī bi-ḳavlihī* demekdir.

[1290] (إِلَّا تَنْصُرُوهُ فَقَدْ نَصَرَهُ اللَّهُ) ol āyet ġazve-i Tebūkden *teşāḳale ile'l-arż* edenler ḥaḳḳında tehdīd ve vaʿīddir ki eger siz nuṣret ve iʿānet etmeyip ġazā-yı Tebūke Rasūlullāhla çıḳmadan ʿudūl ederseñiz ḳıllet-i evliyā ve keẕret-i aʿdā vaḳtinde aña nuṣret eden

[1289] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/141.

[1290] Tevbe Sûresi 9/40: "Eğer siz ona (Resûlullah'a) yardım etmezseniz (bu önemli değil); ona Allah yardım etmiştir: Hani, kâfirler onu, iki kişiden biri olarak (Ebu Bekir ile birlikte Mekke'den) çıkarmışlardı; hani onlar mağaradaydı; o, arkadaşına. Üzülme, çünkü Allah bizimle beraberdir, diyordu. Bunun üzerine Allah ona (sükûnet sağlayan) emniyetini indirdi, onu sizin görmediğiniz bir ordu ile destekledi ve kâfir olanların sözünü alçalttı. Allah'ın sözü ise zaten yücedir. Çünkü Allah üstündür, hikmet sahibidir."

ḳarīben aña nuṣret buyurur. إِذْ أَخْرَجَهُ الَّذِينَ كَفَرُوا ثَانِيَ اثْنَيْنِ[1291] ilā āḫir vaḳt-i hicretde refīḳ olan Cenāb-ı Ṣıddīḳdir. Āyette cezā ḥaẕf olunup *ve mā huve ke'd-delīli ʿaleyhi* cezā maḳāmına iḳāme olundu. Ve *ṯānī iṯneyn, aḫracehū* żamīrinden ḥāl olur. Eḥad-i iṯneyn demekdir. Mervīdir ki emr-i ḫurūc-ı Ḥażreti Cibrīl-i Emīn teblīġ eyledikde مَنْ يَخْرُجُ مَعِي[1292] ile Cibrīle suʾāl eylediler. Cibrīl ʿaleyhi's-selām Ebū Bekirdir yā Rasūlullāh deyü cevāb eyledi.

وَمَا دَفَعَ اللَّهُ بِهِ عَنْهُ فِي هَذِهِ الْقِصَّةِ مِنْ أَذَاهُمْ وتَحَزبهمْ *tucmaʿu li't-tekellufi* veyā *mubālaġaten fi'l-ḥizbi ey el-cemāʿati* baʿżı nüsḫada rāʾ-i mühmele-i meksūre-i müşeddede ve taḥtiyye ile ḳaṣd maʿnāsınadır.

لِهُلْكِهِ ḍamm-ı hā ve sükūn-ı lāmla. **Yaʿnī** bālāda naḳlolunan eṣnā-yı hicretde ol Ḥażretiñ helākine tecemmuʿ eylediklerinden ṣoñra eẕā ve cefāya müteṣaddī olanları defʿ ü menʿi.

وَخُلُوصِهِمْ نَجِيًّا *neciyy* maṣdar veyā maʿnā-yı cemʿ murād olunan vaṣıfdır. Ve gāhī müfred vāḳiʿ olur. وَقَرَّبْنَاهُ نَجِيًّا[1293] gibi ve gāhī cemʿ-i خَلَصُوا نَجِيًّا[1294] āsā *ke-mā huve'l-murādu hunā ey mütenācīne müteşāvirīne.*[1295]

فِي أَمْرِهِ şān-ı Rasūlullāh ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellemde ne gūne ḫār-efken eẕiyyet edeceklerinde.

وَالْأَخْذِ ekṯer nüsaḫda cerle *taḥazzub* üzere maʿṭūfdur. Ve baʿżı nüsḫada refʿle *ve mā defeʿa* üzere ʿaṭf olundu, *ey baʿde'l-eḫẕi* .

عَلَى أَبْصَارِهِمْ عِنْدَ خُرُوجِهِ عَلَيْهِمْ **yaʿnī** ol Gencīne-i ʿİzz ü Temkīn ile Yār-ı Ġār-ı Sulṭān-ı Dīn ġār-ı Ṣevre ḫırāmān olduḳlarında ebṣār-ı aʿdā üzere ġişāve ile aḫẕ buyurmaḳla.

[1291] Tevbe Sûresi 9/40: "…inkâr edenler onu iki kişiden biri olarak (Mekke'den) çıkardıkları zaman..."

[1292] "Benimle kim çıkacak?" Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/141.

[1293] Meryem Sûresi 19/52: "Ona, Tûr dağının sağ tarafından seslendik ve **kendisi ile gizlice konuşmak için kendimize yaklaştırdık**."

[1294] Yûsuf Sûresi 12/80: "Ondan ümitlerini kesince, **kendi aralarında konuşmak üzere bir kenara çekildiler**. Büyükleri dedi ki: Babanızın Allah adına sizden söz aldığını, daha önce de Yûsuf hakkında işlediğiniz kusuru bilmiyor musunuz? Artık babam bana izin verinceye veya Allah, hakkımda hükmedinceye kadar buradan asla ayrılmayacağım. O, hükmedenlerin en hayırlısıdır."

[1295] "Burada *neciyyen* kelimesi ile kastedilen 'fısıldaşarak ve istişare ederek'tir."

وذُهُولِهِمْ عَنْ طَلَبِهِ فِي الْغَارِ *ẕuhūl* ẕehāb-ı ʿaḳıl ve nisyān ve ġaflet, murād ġafletdir. Ve *fi'l-ġār*, *ṭalebihī* lafẓına müteʿallıḳdır. Ve lām ʿahd içündür.

وَمَا ظَهَرَ فِي ذَلِكَ الْغَارِ *ev el-emru ve hāẕā maʿṭūfun ʿalā ʿışmetihī ey ve min ẕālike mā ẓahara.*[1296]

لهم ve żamīr-i cemʿ Rasūlullāh ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem ile Ebū Bekir raḍiyallāhu ʿanha taʿẓīmen rāciʿdir. Ve cemʿ-i żamīr-i müẕennā keẕīrdir.

مِنَ الآيَاتِ **yaʿnī** neẕr-i turāb ve sāʾir āyāt ki ol gevher-i kān-ı imkān yār-ı ġār ile kūşe-nişīn-i inzivā iken defʿi gezend-i aʿdā içün fi'l-ḥāl **[60a]** ser-çeşme-i ʿināyet-i rabbānī iledir. Ġārda Rā ismiyle be-nām bir dıraḫt ve iki kebūter ve vaḥşī nejād mānīʿ-i āmed şod der-i ġār olacak maḥalde āşiyān-sāz olup ve bir ʿankubūt dīde-i aʿdāya sedd-i sedīd olur bir perde-i yektā çekmek ile keyd ü mekr-i aʿdādan meʾmūnü's-sāḥa buyurmaları cümle-i ʿişmetindendir.

وَنُزُولِ السَّكِينَةِ عَلَيْهِ إِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللهَ مَعَنَا فَأَنْزَلَ اللهُ سَكِينَتَهُ عَلَيْهِ[1297] ḳavl-i cemīline işāretdir. İmdi وَأَيَّدَهُ بِجُنُودٍ لَمْ تَرَوْهَا[1298] āyeti delāletiyle żamīr-i *ʿaleyhi* Ḥażret-i Peyġambere rāciʿ olur. Ammā baʿżı ḳurrā *ʿaleyhi*de vaḳıf lāzım ḳıldıḳları *sekīnetehū* Ebī Bekir üzere olmaġı müʾeyyed olup mā-baʿd āyet-i müsteʾnefe veyā ṣādr-ı ḳışşaya ʿaṭf olur. *Ḳāle ʿallāmetu Nūruddīn ʿAliyyu'l-Ḳārī enne't-taḥḳīḳa fī maḳāmi'l-cemʿi ʿalā ciheti't-tedḳīḳi en yuḳāle el-maʿnā fe-enzelellāhu sekīnetehū ʿalā kullin minhumā bināʾen ʿalā irādeti ziyādeti'l-iṭmiʾnāni ve's-sukūni fīhimā ke-mā yedullu ʿaleyhi mā fī muṣḥafi Ḥafṣate fe-enzelellāhu sekīnetehū ʿaleyhimā intehā.*[1299]

وَقِصَّةِ سُرَاقَةَ cerle āyāt üzere maʿṭūfdur. *Sürāḳa* sīn-i mühmele ve rāʾ ve ḳāfla.

[1296] "Veya emir. Ve bu ʿışmetihī kelimesine matûftur. Yani zuhura gelen şey ondandır." Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 1/454.

[1297] Tevbe Sûresi 9/40: "Eğer siz ona (Peygamber'e) yardım etmezseniz, (biliyorsunuz ki) inkâr edenler onu iki kişiden biri olarak (Mekke'den) çıkardıkları zaman, ona bizzat Allah yardım etmişti. Hani onlar mağarada bulunuyorlardı. **Hani o arkadaşına, "Üzülme, çünkü Allah bizimle beraber" diyordu. Allah da onun üzerine güven duygusu ve huzur indirmiş**, sizin kendilerini görmediğiniz birtakım ordularla onu desteklemiş, böylece inkâr edenlerin sözünü alçaltmıştı. Allah'ın sözü ise en yücedir. Allah, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir."

[1298] Tevbe Sûresi 9/40: "…sizin kendilerini görmediğiniz birtakım ordularla onu desteklemiş..."

[1299] "Allame Ayliyyü'l-Kârî şöyle dedi: İnce bir değerlendirme ile topluca anlam bağlamında doğru olan, 'Allah sekînetini her birinin üzerine indirdi' şeklinde ifade edilmesidir; bu, onların ikisine de huzur ve sükûnet vermeyi amaçladığını gösterir. Nitekim Hafsa'nın Mushaf'ında geçtiği üzere, 'Allah sekînetini ikisinin üzerine indirdi' denmektedir." Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/142.

اِبْنِ مَالِك İbn Cüʿşüm[1300] **yaʿnī** Cüyendegān-ı Seyyidü'l-Verā olan gerek münşān-ı müşrikīn ḫeybet ile ʿavdet etdiklerinde Ebū Cehl-i Laʿīn her kim Muḥammedi veyā Ebī Bekri ele getürürse ṣad dāne şütür vermege iltizām etmişdi. Sürāḳa daḫı bu ümīd ile rehneverd-i ṣaḥrā olup mükib-i Ḥażret nümāyān olduḳda Sürāḳa esb-i rehvār ile zemīne sāḳıṭ oldu. Baʿde-ẕā yine süvār olup mesāfe-i ḳurb-ı yek dü nīze ḳalacaḳ Sulṭān-ı Ḫıṭṭa-i Risālet ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem اللهُمَّ اكْفِنَاهُ بِمَا شِئْتَ[1301] duʿāsıyla leb-cünbān olduḳda ḳavāʾim-i semend-i Sürāḳa tā-be-zānū zemīne batdı. Çün Sürāḳa bu ḥālātı müşāhede edecek zemzeme-i niyāza başlayıp istidʿā-yı ḫalāṣ eyledi. Ve ġazve-i Ṭāʾif inṣirāfında Ciʿrāne nām maḥalde refʿ-i engüşt-i şehādet birle ḳalb ve ḳālıbın ẕer-i ḫālisü'l-ʿıyār-ı īmānla mālī ḳılıp hicretin yigirmi dördüncü senesinde rākib-i tābūt olmuşdur. Zer-i silsile-i aṣḥābdan Sürāḳa on sekiz kimesne taʿdād olduġu nigāşte-i yurāʿa-i şāriḥ-i Şifā Ḥalebīdir.

حَسْبَمَا ذَكَرَهُ أَهْلُ الْحَدِيثِ وَالسِّيَرِ فِي قِصَّةِ الْغَارِ وَحَدِيثِ الْهِجْرَةِ *ḥasbe* feṯḥ-i ḥā ve sīnle ve gāhī sükūn-ı sīnle miḳdār maʿnāsına. Ve *ḥadīṯ* aḳvāl ve efʿāl ve aḥvāl-i Ḥażret-i Peyġamber ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellemdir. Ve ḳavl-i ṣaḥābī üzere ıṭlāḳ olunur. Ve *siyer* kesr-i sīn ve feṯḥ-i taḥtiyye ile cemʿ-i sīret ve ṭarīḳat ve ḫaşlet ve şemāʾildir. Baʿde-ẕā ġazavāt-ı Ḥażret-i ṣallallāhu ʿaleyhi ve selleme maḫṣūṣ ḳılındı. Ve *hicret intiḳālun min dārin li-uḫrā*[1302] murād ol Ḥażretiñ medīne-i Münevvereye hicretidir. **Ve'l-ḥāṣıl** ḳıṣṣa-i pür-ḥisse-i ġār ve ḫaber-i hicret-i seyyidü'l-ebrārda erbāb-ı siyer ve aṣḥāb-ı ḫaber hayrü'l-beşer ẕikir ve taḥrīr miḳdārınca şeref-yāfte-i ṣudūr olan āyāt-ı ʿalāmāt cümle-i ʿişmet-i Ḥażretdendir.

وَمِنْهُ *ey ve min ẕālike.*

قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ **yaʿnī** saña envāʿ-ı tafḍīlden keşīr iʿṭā eyledik. *Ve fevʿal eblaġ min faʿīl*dir. Veled-i mükerrem İbrahīm ʿaleyhime's-selāmıñ mevtinden tesliyye-baḫş.

[1300] Tam adı Ebû Süfyân Sürâka b. Mâlik b. Cü'şüm el-Kinânî el-Müdlicî (ö. 24/645) olan henüz müslüman olmadan hicret sırasında Resûl-i Ekrem'i yakalamaya çalışmasıyla meşhur sahâbî. Ayrıntılı bilgi için bk. Yavuz Ünal, "Sürâka b. Mâlik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), XXXVIII/161.

[1301] Hadis: "Allah'ım! Onu dilediğin şekilde bizden uzak tut (bize yeterli kıl)."

[1302] "Evden başka bir yere taşınmak."

فَصَلِّ لِرَبِّكَ tekellümden ġaybiyyete iltifātdır. Muḳteżā-yı ẓāhir *faṣılli lenā* idi. *Ey fedum ʿale'ṣ-ṣalāti ke-mā emernā ev ʿalā ṣalāti'l-ʿıydi ḫālişan li-vechihī.*

وَانْحَرْ vech-i şānīyi teʾyīd eder. *Ey żāḥḥi bi'l-budni elletī hiye ḫiyāru emvāli'l-ʿArab.*

إِنَّ شَانِئَكَ *ey mubġiżake.*

(هُوَ الأَبْتَرُ dünyā ve āḫirete maḳṭūʿu'l-ḫayır ve'l-berekedir.

[60b] أَعْلَمَهُ اللَّهُ تَعَالَى بِمَا أَعْطَاهُ sūre-i şerīfede Ḥażret-i Allāh Celle Celāluhū *mā evlāhu* ile ol Ḥażrete iʿlām eyledi.

وَالْكَوْثَرُ حَوْضُهُ Ṣaḥīḥ-i Müslimde keşīde-i silk-i taḥrīr buyurulan ḥadīṯ-i şerīf أَتَدْرُونَ مَا الْكَوْثَرُ؟ فَقِيلَ اللهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ، قَالَ: " نَهْرٌ وَعَدَنِيهِ رَبِّي عَلَيْهِ خَيْرٌ كَثِيرٌ، هُوَ حَوْضٌ تَرِدُهُ أُمَّتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ[1303] cevāhir-i taʿbīrinde żamīr-i *hüve*, *nehre* rāciʿdir. Ol nehirden mevrūde āb-ı munṣabb olur demegi müşʿirdir.

وَقِيلَ نَهْرٌ *bi-fetḥi'l-hāʾi ve yeskunu.*

فِي الْجَنَّةِ **yaʿnī** havż-ı mevrūduñ ġayrı behiştde vāḳiʿ bir cūy-ı dil-āvīz ola. Rivāyet-kerde-i Tirmiẕī olan رَأَيْتُ فِي الْجَنَّةِ نَهْرًا حَافَّتَاهُ قباب اللُّؤْلُؤُ، فَقُلْتُ: مَا هَذَا يَا جِبْرِيلُ ؟ قَالَ: الْكَوْثَرُ الَّذِي وَأَعْطَانِي اللَّهُ الْكَوْثَرَ نَهْرٌ ḥadīṯ-i şerīfi bu ḳavle delālet ve ḫaber-i dīgerde أَعْطَاكَه اللَّهُ تَعَالَى[1304] ḥadīṯ-i sıḥḥat-eseri nehr-i ḫavżıñ ġayrı olduġuna şehādet eder.

وَقِيلَ الخير الْكَثِيرُ keşīr keşretden fāʿildir, müfriṭ ve mübāliġ maʿnāsına.

وَقِيلَ الشَّفَاعَةُ kevşer ile murād şefāʿat-i ʿuẓmā ola denildi.

وَقِيلَ الْمُعْجِزَاتُ الْكَثِيرَةُ veyā bisyār ve bī-pāyān-ı müʿcizātı murād oluna.

[1303] Hadis: "Kevser'in ne olduğunu biliyor musunuz?" Sahâbîler, "Allah ve Resûlü daha iyi bilir." dediler. Bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.v) şöyle buyurdu: "O, Rabbimin bana vaad ettiği bir nehirdir. Onda çok hayır vardır. O, kıyamet günü ümmetimin varacağı bir havuzdur."

[1304] Hadis: kubbelerle süslenmişti. Cebrâil'e, 'Bu nedir, ey Cebrâil?' diye sordum. O da, 'Bu, Allah Teâlâ'nın sana ihsan ettiği Kevser'dir.' dedi.

[1305] Hadis: "Allah bana Kevser'i verdi; o, cennette bir nehirdir ve benim havuzuma akmaktadır."

وَقِيلَ النُّبُوَّةُ lām ʿahid içün olup ḫayrāt-ı keŝīre iştimālinden nübüvvet-i ʿaẓımedir denildi.

وَقِيلَ الْمَعْرِفَةُ veyā maʿrifet-i kāmile.

ثُمَّ أَجَابَ عنه عدووه وَرَدَّ عَلَيْهِ **yaʿnī** veled-i muḥterem nebiyy-i mükerrem İbrahīm veyā Ḳāsım ʿaleyhime's-selām vefāt eyledikde ʿĀṣ bin Vāʾil veyā Ebū Cehl-i herẕe-dārī meẕemmet ve istiḥḳār olup *Muḥammedun ḳad aṣbaḥa ebtera* demekle düşmen-i bed-ḫāh Ḥażrete perverdigār-ı Ġayyūr celle şānuhū Ḥabībinden bedel-i redd-i cevāb eyledi.

قَوْلَهُ فَقَالَ تَعَالَى (إِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الأَبْتَرُ) أَيْ عَدُوَّكَ وَمُبْغِضَكَ naṣbla *şāniʾeke* ḳavlini taġyīr olur.

وَالْأَبْتَرُ الْحَقِيرُ الذَّلِيلُ *ebter* ḫor ve ḥaḳīrdir ki añınçün ḥüsn-i ŝenā ve ẕikr-i cemīl nāyāb ola.

أَوِ الْمُفْرَدُ ferh-i rāʾ-i mühmele ile münferid.

الْوَحِيدُ veled ve ʿaḳav olmaya.

أَوِ الَّذِي لَا خَيْرَ فِيهِ ammā Ḥażret-i Meh-i Burc-i Risāletiñ ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem nesl-i kerīmi tā-be-ḥaşr müstemir ve āŝār-ı envārı ebedü'l-ebād bāḳiyyedir.

وَقَالَ تَعَالَى (وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ *ey eʿṭaynāke.*

سَبْعًا مِنَ الْمَثَانِي والقرآن العظيم) *min* beyāniyye veyā tebʿīżiyyedir. *Ve meŝānī* cemʿ-i meŝnā *maʿdūlun ʿan iŝneyni iŝneyni,* ve *ḳurʾān* vaṣıf veyā isimdir. *Ve ḫaṣṣa's-sebʿu bi'ẕ-ẕikri li-fażlihā.*

السَّبْعُ الْمَثَانِي السُّوَرُ الطِّوَالُ kesr-i ṭā ile cemʿ-i ṭavīle ammā ḍamm-ı ṭā ile müfreddir, *ke-raculin ṭivālin.*

الْأُوَلُ ḍamm-ı hemze ve feṭḥ-i vāv-ı muḫaffefe ile *cemʿu ūlā muʾenneŝu evvelin.* **Yaʿnī** ʿibādiñ kirām raḍiyallāhu ʿanhüm Ḥażerātından menḳūldür ki sebʿa meŝānī sūre-i Baḳara ve Āl-i ʿİmrān ve Nisāʾ ve Māʾide ve Enʿām ve Aʿfād ve Enfāl maʿa Berāʿe veyā Enfāl bedeli sūre-i Yāsīn veyā Yūsufdur.

وَالْقُرْآنُ الْعَظِيمُ *bi'naṣbi ʿale'l-ḥikāyeti* veyā fiʿile mübtedā ve ḫaber-i *ümmü'l-Ḳurʾān* ola.

أُمُّ الْقُرْآنِ **yaʿnī** Fātiḥa-i şerîfe külliyyāt-ı meʿānī-i Ḳurʾāniyye ve mühimmāt-ı mebānī-i Furḳāniyyeyi müştemile olduġundan ümm menzilesinde aṣl-ı Ḳurʾāndır. Zîrā evveli temcîd evsaṭı taʿabbüd ve āḫiri vaʿd ü tavaʿʿud ve li-ẕā ṣalāᵛtda ḳırāʾati vācib olmuşdur. *Ve fîhî ıṭlāḳu'l-kulli ʿale'l-cüzʾi.*

وَقِيلَ السَّبْعُ الْمَثَانِي أُمُّ الْقُرْآنِ Ḥażret ʿÖmer ve ʿAlî ve Hasan Baṣrî raḍiyallāhu ʿanhüm Cenāblarından muḥkî ve derc-i Ṣaḥîḥ-i Buḫārîde münderic buyurulan أُمُّ الْقُرْآنِ هِيَ السَّبْعُ الْمَثَانِي ḥadîṯ-i şerîfi tefsîriyle sebʿa meṯānî Fātiḥa-i şerîfedir.[1306]

وَالْقُرْآنُ الْعَظِيمُ سَائِرُهُ *suʾr* bi'l-hemze baḳıyye maʿnāsında meʾḫūẕ olduġuna bināʾen sāʾir maʿnāsınadır. Ve *suʾr* ḥışndan meʾḫūẕ olduġuna bināʾen cemʿ ve iḥāṭa ve şümûl maʿnāsına olur. *ʿAṭfu ḫāṣṣin ʿale'l-ʿāmm.*

وَقِيلَ السَّبْعُ الْمَثَانِي مَا فِي الْقُرْآنِ مِنْ أَمْرٍ وَنَهْيٍ وَبُشْرَى وَإِنْذَارٍ وَضَرْبِ مَثَلٍ وَإِعْدَادِ نِعَمٍ *büşrā* ism-i maṣdar ke'l-beşāret. Ve *iʿdād* kesr-i hemze ve maʿnā-yı maṣdarî ile mā-ḳablinde maṣādır üzere ʿaṭfı ensebdir. Ve baʿżılar feṯḥ-i hemze ile cemîʿ-i ʿaded **[61a]** murād eylediler. **Ve'l-ḫāṣıl** sebʿa meṯānî cemîʿ-i Ḳurʾān-ı Kerîmde olan emr ü nehy ve beşāret ve taḫvîd ve ḍārb-ı meṯel ve taʿdād-ı niʿam ve teẕkār-ı menḥ-i ʿazîzedir denildi.

وَآتَيْنَاكَ نَبَأَ الْقُرْآنِ الْعَظِيمِ *nebeʾe* ḳıṣaṣ ile taḫṣîṣ ḳılınıp ve sebʿa meṯāniye sābiʿ ḳılınmaḳ aẓherdir. Ammā taḳrîr-i Delecî üzere ḳıṣaṣ ve mevāʿiz ve belāġa ve iʿcāz ve ṯenā ʿale'llāh ẕikrini müştemil olan ʿilmi iʿṭā eyledik demekle nebeʾ-i taʿmîm etmişdir.

وَقِيلَ āyet-i şerîfede maʿnā-yı āḫer tevehhümünden terk-i vāv evlā idi. Zîrā ʿibāret-i ātiyye ile sebeb-i tesmiye murād olur tefsîr-i dîger degildir.

سُمِّيَتْ أُمُّ الْقُرْآنِ مَثَانِي لأَنَّهَا تُثَنَّى فِي كُلِّ رَكْعَةٍ *tüṯennā* muṯaḳḳalen ve muḫaffefen ṣîġa-i mechûlledir. Ve meṯānî ke'l-merâmî cemʿ-i mermā meʿānî ve maʿnā naẓîri *külli rekʿat* ile ṣalāᵛt murād olunur. *Tesmiyeten le'ş-şeyʾi bi'smi ev fî külli ḳavmetin, fe-fi'l-fāʾiḳi: innehā tuṯennā fî ve mâti ey fî külli ḳavmetin ev fî mecmūʿi'l-ḳavmâti.* **Yaʿnī** her namāz rekʿatında tekrār ḳılındıġı içün Fātiḥaya meṯānî tesmiye buyuruldu. Veyā farżiyyet-i ṣalāᵛt eṯnāsında bir defʿa Fātiḥa Mekke-i Mükerremede ve defʿa-i uḫrā taḫvîl ḳable ḥîninde

[1306] "Fatiha suresi, ümmü'l-Kur'ândır." Buhari, Tefsir, (Hicr) 3.

Medīne-i Münevverede şeref-nüzūl buyurulduġundan meşānī tesmiye oluna. Ve sebʿa ile tesmiye bi'l-ittifāḳ yedi āyet-i celīle olduġundandır.

وَقِيلَ بَلِ اللَّهُ تَعَالَى اسْتَثْنَاهَا لِمُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَذَخَرَهَا لَهُ dāl ve ḫāʾ-i muʿcemeteyn ile ẕaḫīre ve *fī nüsḫatin "iddeḫara" bi'l-mühmeleti'l-müşeddedeti ve'l-maʿnā bi'l-aṣli vāḥidün.*

دُونَ الْأَنْبِيَاءِ ve *ruviye: "Dūne sāʾirü'l-enbiyā".* **Yaʿnī** Ḥaḳḳ celle ve ʿalā āyāt beyninde sūre-i Fātiḥayı Cenāb-ı Muḥammed ʿaleyhi's-selātü ve's-selām içün temyīz ve taḫṣīṣ buyurup sāʾir peyġamberānın ġayrı ol Ḥażret içün ẕaḫīre ḳılıp ḥıfẓ eyledi ve ġayra bezl etmedi. Bir gün Cibrīl-i Emīn ʿaleyhi's-selām meclis-i Faḫr-ı ʿĀlem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellemde iken nāgāh ʿālem-i meleʾ-i aʿlādan bir āvāz-ı mehīb ẓāhir oldu. Cibrīl bālāya nigāh eyledi. ol Ḥażrete tevcīh-ı ḫiṭāb edip "Yā Rasūlullāh elān bir ferişte nāzil olur ki ile'l-ān rūy-ı zemīne şeref-nüzūl ve hubūt olmamışdır." dedi. Derḥāl ol melek ḥużūr-ı muḳaddes-i nebevīye meşūl eyleyip baʿde edāʾi's-selām أَبْشِرْ بِنُورَيْنِ أُوتِيتَهُمَا لَمْ يُؤْتَهُمَا مَنْ قَبْلَكَ فَاتِحَةُ الْكِتَابِ وَخَوَاتِيمُ سُورَةِ الْبَقَرَةِ[1307] iblāġıyla ol Ḥażret-i Sulṭān-ı Cihān-Āferīn Cenābından teşrīf eyledigi rivāyet-kerde-i İmām Müslim ve Nesāʾī ʿaleyhime'r-raḥmedir.

وسُمِّيَ الْقُرْآنُ مَثَانِي لأَنَّ القصص kesr-i ḳāfla cemʿ-i ḳıṣṣa ve fetḥle ḫaber ve ḥikāye maʿnāsına maṣdardır.

نثى فِيهِ teẕkīr ve teʾnīşle żamīr Ḳurʾāna rāciʿdir. *Ve "el-meşānī" cemʾu meşnātin ev meşnā mine't-teşniyeti bi-māne't-tekrāri ev mine's-şenyi* yāḫūd şenādandır ki ṣıfāt-ı ʿuẓmā ve esmāʾ-i ḥüsnā ile keşret ẕikri Mevlādır. **Ve'l-ḥāṣıl** Ḳurʾāna tesmiye olunduġu zīrā ḳıṣṣalar anda mükerrerdir.

وَقِيلَ Ḳāʾil-i İmām Caʿferü's-Ṣādıḳ raḍiyallāhu ʿanhdır.

السَّبْعُ الْمَثَانِي وَلَقَدْ اٰتَيْنَاكَ سَبْعًا مِنَ الْمَثَانِى[1308] āyet-i celīlesinde maʿnā-yı şerīf demek olur ki:

أَكْرَمْنَاكَ بِسَبْعِ كَرَامَاتٍ: الْهُدَى وَالنُّبُوَّةِ وَالرَّحْمَةِ وَالشَّفَاعَةِ وَالْوِلَايَةِ والتعظيم والكسينة *hüdā* ve mā-baʿdi *bedelü baʿżin mine'l-kül* ile mecrūr veyā mübtedā-yı maḥẕūfe-i ḫaberdir ki *hüve hiye*

[1307] "Sana, senden önce hiç kimseye verilmemiş olan iki nur müjdesi ver: Kitabın açılışı (Fatiha Suresi) ve Bakara Suresi'nin son ayetleri." Müslim, Salâtü'l Müsâfirîn ve Kasruhâ, 254; Nesai, İftitah, 25.

[1308] Hicr Sûresi 15/87: "Andolsun, biz sana tekrarlanan yedi âyeti ve büyük Kur'an'ı verdik."

veyā *aʿnī* taḳdīriyle manṣūb olduġu yedi kerāmāt ile saña ikrām eyledik ki hidāyet-i kāmile ve mükemmele ve risāleti mutażammına nübüvvet ve cemīʿ-i ḫalḳa raḥmet ve şefāʿat-i ʿuẓmā der-ḳıyāmet ve aʿdādan **[61b]** intiḳām ve ġalebe ve nuṣret ve ẓuhūr-ı vaḳār ve ṭumeʾnīnetdir.

وَقَالَ (وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذكر) الآيَةَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ اِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ[1309] **yaʿnī** saña Ḳurʾān inzāl eyledik ki vaḥiyle nāsa ḫaber vermeklik içün veyā Ḳurʾānda olan tekālif ve şerāyiʿden nāsa beyān etmek içün demekdir. İnzāl ve tenzīl bir maʿnāya īrād olundu. Beynehümāda farḳ budur ki tenzīl tedrīci ve inzāl defʿī ola. *Ve ḳad yeridu küllün minhümā bi-maʿne'l-āḫeri* Ḳurʾāna ẕikir tesmiye buyurulduġu ẕikr-i raḥmān ve mevẓiʿa ve tenbīh-i keslān ve şeref-i ehl-i ʿirfān meẕkūr olduġuçündür.

وَقَالَ (وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلا كَافَّةً لِلنَّاسِ بشيرا ونذيرا) *ve kāffetün meʾḫūzetün mine'l-keff* maʿnāsına veyā cemʿ ve iḥāṭa *ke-mā ḳāle el-Herevī*[1310] cemīʿan maʿnāsına olup tāʾ-i *kāffeten* mübālaġa içündür. Ke-ʿallāme mecrūr-i müteʾaḫḫirden veyā żamīr-i manṣūbdan ḥāliyyet üzere manṣūbdur. Ve'l-cemīʿ-i benī Ādem *ev mā yeşmelü'l-cinne ve inne mā ḫaṣṣū ʿale'l-evveli li-ennehümü'l-maḳṣūdūne bi'ẕ-ẕāti ve leyse'l-murādu ehle zemenihi.*

وقال تعالى (قُلْ يا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعاً) *ḥālün min żamīri ileyküm.*

الآية الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّماواتِ وَالْأَرْضِ لا إِلهَ إِلَّا هُوَ يُحيِي وَيُمِيتُ فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ الَّذِي يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَكَلِماتِهِ وَاتَّبِعُوهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ[1311] faṣl-ı ṣānīde maʿnā-yı şerīfi mürūr eyledi.

قَالَ الْقَاضِي muṣannif ʿaleyhi'r-raḥme buyurur:

فَهَذِهِ مِنْ خَصَائِصِهِ cemʿ-i ḫaṣīṣa. **Yaʿnī** āyet-i cemīle Şehen-şāh-ı Risālet ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem risālet-i ʿamme-i iḫtiṣāṣıyla teşrīf buyurulduġuna delālet eder. Bir ḫaṣlet-i muḫtaṣṣadır ki bir ferd bu ḫuṣūṣda müşāreke etmedi. Zīrā her peyġamber ḫāṣṣaten irsāl ve ol Ḥażret kāffeten mebʿūṯ buyurulduġu işʿārdır.

[1309] Nahl Sûresi 16/44: "(O peygamberleri) apaçık belgeler ve kitaplarla gönderdik. İnsanlara, kendilerine indirileni açıklaman ve onların da (üzerinde) düşünmeleri için sana bu Kur'an'ı indirdik."

[1310] Ebû Ubeyd Ahmed b. Muhammed el-Harrevî, *el-Garîbeyn fi'l-Kur'ân ve'l-hadîs*, thk. Ahmed Ferîd el-Mizîdî (Suudi Arabistan: Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, 1999), 5/1644.

[1311] A'râf Sûresi 7/158: "- (Ey Muhammed!) De ki: Ey insanlar! Şüphesiz ben, yer ve göklerin hükümranlığı kendisine ait olan Allah'ın hepinize gönderdiği peygamberiyim. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O, diriltir ve öldürür. O hâlde, Allah'a ve O'nun sözlerine inanan Resûlüne, o ümmî peygambere iman edin ve ona uyun ki doğru yolu bulasınız."

وَقَالَ تَعَالَى ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلا بلسنان قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ﴾ **yaʿnī** biz şān-ı şerīfimizle peyġamber baʾṣ etmedik illā mebʿūṣ lehüm olan ḳabīle ve ḳavmiñ luġati ile irsāl eyledik. Tā kim emr ü nehy olunduḳları aḥkāmı suhūletle fehm ve iẕʿān edeler.

فَخَصَّهُمْ بِقَوْمِهِمْ peyġamberānı ḳavimlerine luġaten ve risāleten ve daʿveten taḫṣīṣ eyledi.

وَبَعَثَ مُحَمَّدًا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى الْخَلْقِ كَافَّةً ammā Nebiyy-i ins ü cān ʿaleyhi ṣalāᵛtü'l-Mennān Ḥażretlerini cemīʿan maḫlūḳāta irsāl eyledi.

كَمَا قَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ﴿بُعِثْتُ إِلَى الْأَحْمَرِ وَالْأَسْوَدِ﴾[1312] nitekim Server-i enbiyā ʿaleyhi't-taḥāyā saʿādetle buyurdu ki "Ben ʿarab ve ʿAceme baʿṣ olundum." *Evi'l-insü ve cinnü ke-mā merra.*

وَقَالَ تَعَالَى ﴿النَّبِيُّ أَوْلَى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ *tedḫulü fi'n-nisāʾu ʿalā mā buyyine fi'l-uṣūli li-ennehünne tebeʿun lehüm fi'l-aḥkāmi fe-yedḫulūne*[1313] *bi't-taġlībi.* **Yaʿnī** peyġamber müʾminlere cemīʿ-i umūrda rūḥlarından ve ẕātlarından eḥaḳḳ ve evlādır.

وَأَزْوَاجُهُ أُمَّهَاتُهُمْ﴾ aṣlı *ümmehe* idi. Ve *hiye* luġat ve ümmehāt-ı ādemīde ve ümmehāt-ı ḥayvāna muḫtaṣṣa dediler. Ve *ḳīle el-hāʾu zāʾidetün yaʿnī ke-ennehünne ümmehātün ev ʿale'l-mecāzi ke-mā seteʾtī.*

قَالَ أَهْلُ التَّفْسِيرِ أَوْلَى بِالمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ أَيْ مَا أَنْفَذَهُ nūn ve fā ve ẕāl-i muʿceme ile *ey mā aẕherahū ve emżāhu .*

فِيهِمْ مِنْ أَمْرٍ فَهُوَ مَاضٍ عليه كَمَا يَمْضِي حُكْمُ السَّيِّدِ عَلَى عَبْدِهِ **yaʿnī** Peyġamber müʾminlere ẕātlarından eḥaḳḳ demek emr ü nehiyde anlar meyānında iẓhār buyurduġu emr-i Seyyidiñ bendesi üzere ḥükmü nāfiẕ ve cāmiʾ olmaġla nefislerinden eḥaḳḳdır deyü teʾvīl etdiler.

وَقِيلَ اتِّبَاعُ أَمْرِهِ أَوْلَى مِن اتِّبَاعِ رَأْيِ النَّفْسِ ḳavl-i meẕkūr ṣaḥīḥ ve *tıbḳu mā teḳaddeme* üzere ṣarīḥdir. **[62a]** Edāt-ı ḳīle ile taʿbīr kelāmıñ ġayrı merżā olması murād olunmaz. Belki celādet ḳāʾile bināʾen īrād olundu. **Yaʿnī** Risālet-penāha fermān-ber olmaḳ reʾy-i

[1312] Dârimi, Siyer, 29.
[1313] Müellif hatası var. Arapça dilbilgisi kurallarına göre *fe yedḫulne* olması gerekiyordu.

nefse peyrevlikden evlā ve uḥrā denildi. Ḳāle ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem لَا يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّى أَكُونَ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِنْ وَالِدِهِ، وَوَلَدِهِ، وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ[1314] *ravāhü'ş-şeyḫāni ve ġayrühümā.*

وَأَزْوَاجُهُ أُمَّهَاتُهُمْ أَيْ هُنَّ فِي الْحُرْمَةِ كَالْأُمَّهَاتِ *hünne* cemʿi teʾnīṯ ile ammā baʿżı nüsḫada *ey hüm żamīri cemāʿati müzekkerīne* ile īrādı iʿtibāren li'l-lafżi'l-izdivācdır. **Yaʿnī** taʿẓīm ve iḫtidāmda vālide meṯābesinde belki *tekrīmen li-ḫaḍrāti'n-nübüvvet* tevḳīr ve ḥürmetde meziyyetleri māderān üzere ber-ziyād olmaḳ sezāvārdır. Ammā *fī māʿadā ẕālike'l-emr* ecnebiyyāt gibidir. Ve li-ẕā nāsdan setr ve ictināb ederlerdi. Ve ḥükm-i meẕkūr şeref-i duḫūl-i Sulṭān-ı ʿĀlem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem ile teşrīf eden ezvāc-ı ṭāhirāt şānlarında mürāʿat olunup ḳable'd-duḫūl müfāraḳat eden nisvān ḥaḳḳında ẕālike'l-ḥüküm şāyān degildir.

حَرُمَ feṭḥ-i ḥāʾ-i mühmele ve ḍamm-ı rā ile.

نِكَاحُهُنَّ ref'le baʿżı nüsḫada ziyāde-i elif ile ḥarām ve uḫrāda ṣīġa-i fāʿil ile *harrame mine't-taḥrīmi* vāḳiʿdir. Ve ḍamm-ı ḥāʾ kesr-i rā-i müşeddede ile daḫı cāʾiz olur.

عَلَيْهِمْ بَعْدَهُ *ey baʿde tezevvücühi ʿaleyhi's-selāmu bi-hinne.* **Yaʿnī** Ḥaḳḳ Subḥānehū ve teʿālā veyā Rasūlullāh ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem ezvāc-ı ṭāhirāta ki kendilerin anlara tezevvücünden āḫere nikāḥların ḥarām eyledi. *Ḳīle ve lev ṭallaḳa ḳable'd-duḫūli baʿżahünne.*

تَكْرِمَةً لَهُ *mekrumeten lehū* daḫı mervīdir, ḍamm-ı rā ile.

وَخُصُوصِيَّةً ḍamm-ı ḫāʾ-i muʿceme ile āḫere ḥarām ḳılındığı Cenāb-ı Risālet-meʾāba taʿẓīmen efrād-ı ümmetinden temyīz içündür.

وَلِأَنَّهُنَّ لَهُ أَزْوَاجٌ فِي الْآخِرَةِ baʿżı nüsḫada *fi'l-cenneti.* **Yaʿnī** ʿalāḳa bi'l-külliyye munḳatıʿa olmamaġın āḫiretde daḫı ol Ḥażrete şeref-i zevāc ile şeref-mend olduḳlarıçündür. Benāberīn naḳl-i Māverdī üzere zevcāt-ı ṭāhirāta ʿiddet-i vefāt lāzım gelmez. *Ḳāle eş-şāriḥu Ḳuṭbu'ddīn es-Ṣafeviyyu ve inne mā yaḥrimu'l-medḫūlu bi-hā ʿale'l-eṣaḥḥi ʿinde'r-Rāfiʿiyyi ve ġayrihī naṣṣa'ş-şāfiʿiyyu ʿalā ḥurmeti'l-müzevveceti muṭlaḳan ve raccaḥahu'n-neveviyyu ve fi'l-emeti evcuhun ṣāliṣühā in fāraḳat bi'l-mevti ḥarumet ev bi'l-beyʿi ve naḥvihī*

[1314] Hadis: "Ta ki ben, ona babasından, evladından ve bütün insanlardan daha sevgili olayım."

fe-lā intehā. Naḳl-i Beġavī üzere sā'ir Enbiyā ʿaleyhi's-selām ezvāc-ı ṭāhirātı daḫı cennetde yine kendilere tezevvüc ḳılınırlar.

وَقَدْ قُرِئَ Ebī bin Kaʿb raḍiyallāhu ʿanh mensūb-ı ḳırā'at-i Mücāhid üzere maḳruvv fi'ş-şāẕẕedir.

وَهُوَ أَبٌ لَهُمْ **yaʿnī** Seyyid-i Veled-i Ādem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem ümmetine vālid meṣābesindedir ki ḥayāt-ı ebediyye ve taʿlīm-i ādāb-ı dīniyyeye bāʿiṣdir.

وَلَا يُقْرَأُ بِهِ ṣīġa-i mechūlle *lā yecūzu en yaḳraʾa bihī eḥadun.*

الآنَ لِمُخَالَفَتِهِ الْمُصْحَفَ ḍamm-ı mīm ile *mā cumiʿa fīhi'l-Ḳurʾān*dır. Bi-ḳabli ʿĀ'işe raḍiyallāhu ʿanhā *mā beyne defeteyi'l-muṣḥafi* kelāmullāh ve muḫālefetden murād cemīʿ-i muṣḥaf-ı ʿOṣmāniyyede tilke'l-cümle nāyābdır. Zīrā erkān-ı ḳırā'at muṣābaḳat-ı resmiyye ve muvāfaḳat-ı ʿArabiyye ve naḳl-i mütevātir-i icmāʿiyyedir ki *hiye'l-ʿumdetü ve hüve ebün lehüm ev ebūhüm*[1315] teşbīh-i belīġ bābındandır. Zīrā *Zeydün esedün* āsā *ey ke'l-esedi lā ʿale'l-ḥaḳīḳati. Leyse lafẓan ve tilāveten mensūḫatihī.*[1316] Ve maʿnā cā'iz ve meṣāḥif-i ʿOṣmāniyye emr-i ẕi'n-Nūreyn raḍiyallāhu ʿanh ile kitābet buyurulan muṣḥaflardır ki biri Mekke-i Mükerremeye irsāl ve biri Kūfeye ve dīgeri Baṣraya ve biri daḫı **[62b]** Şām-ı Şerīfe fürstāde buyurulup biri daḫı Medīne-i Münevverede ibḳā olunmuşdu. Ammā elān anlarıñ biriniñ maḥallerinde vücūdu müteḥaḳḳiḳ olmadıġı taṣrīḥ-kerde-i Mevlānā ʿAliyyü'l- Ḳārīdir.

وَقَالَ الله تعالى (وَأَنْزَلَ اللَّهُ عَلَيْكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ) الآيَةَ وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُنْ تَعْلَمُ وَكَانَ فَضْلُ اللهِ عَلَيْكَ عَظِيمًا[1317]

yaʿnī "Allāh ẕü'l-Celāl saña Ḳurʾān ve sünnet inzāl edip ʿilmiñ henüz lāḥıḳ olmayan ḫafiyyāt-ı umūr-ı dīn ve maʿārif-i yaḳīn taʿlīm eyledi. Seniñ üzerine inʿām buyurulan şeyʾde Allāhıñ faẕlı ve keremi ʿamīm oldu."

[1315] Onların babası (demek yerine) o onlara babadır (demeye) bir dayanak.

[1316] "Zeyd aslandır" gibi yani aslan gibi gerçek anlamda değildir. Lafız olarak ve okunuş olarak mensuh değildir.

[1317] Nisâ Sûresi 4/113: "(Ey Muhammed!) Eğer Allah'ın sana lütuf ve merhameti olmasaydı, onlardan bir grup seni saptırmaya çalışırdı. Hâlbuki onlar, ancak kendilerini saptırırlar, sana hiçbir zarar veremezler. **Allah, sana** kitabı **(Kur'an'ı) ve hikmeti indirmiş ve sana bilmediğin şeyleri öğretmiştir. Allah'ın sana lütfu çok büyüktür."**

قِيلَ فَضْلُهُ الْعَظِيمُ بِالنُّبُوَّةِ fażl-ı ʿaẓīm ve lüṭf-ı cesīm-i nübüvvetle tefsīr olundu. Risālet-i[1318] ʿāmmeye muḳārin olduḳda nübüvvetden aʿẓam fażl nāyābdır.

وَقِيلَ بِمَا سَبَقَ لَهُ فِي الْأَزَلِ yaʿnī ʿināyet-i ḳadīme-i ʿuẓmāyā taʿalluḳundan ola. Nūrunu ḫalḳ ve ḳable ẓuhūri'l-işbāḥ ʿālem-i ervāḥda Peyġamber-i ʿĀlī-cenāb ḳılmaġla ezel-i āzālde anıñ içün sebḳeden fażl ü iḥsān murād oluna denildi.

وَأَشَارَ الْوَاسِطِيُّ إِلَى أَنَّهَا إِشَارَةٌ إِلَى احْتِمَالِ الرُّؤْيَةِ الَّتِي لَمْ يَحْتَمِلْهَا مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ Şeyḫ Ebū Bekir bin Mūsā ḳuddise sırruhū āyet-i meẕkūreye īmā buyurup وَكَانَ فَضْلُ اللهِ عَلَيْكَ عَظِيمًا[1319] kerīmesiyle murād-ı rüʾyetu'llāha taḥammül buyurduġuna işāretdir ki Kelīmu'llāh aña ṭāḳat-āver olmadı, dediler. *Allāhümme icʿal şerāʾife ṣalavātike ve ezkā taḥiyyātike ʿalā aṣli'l-vucūdi ve bedri's-suʿūdi ve baḥri'l-keremi ve'l-cūdi Muḥammedin el-muḫtāri min ḫiyāri'l-kevni el-muʾeyyedi bi'l-ʿināyeti ve'l-ʿavni.*[1320]

EL-BĀBÜ'Ş-ŞĀNĪ

Ḳısm-ı evvelden ikinci bāb ki baʿde ṣadri'l-bāb yigirmi yedi faṣlı cāmiʿadır.

فِي تَكْمِيلِ اللَّهِ تَعَالَى لَهُ الْمَحَاسِنَ ʿalā ġayri'l-ḳıyās cemʿ-i *ḥüsn,* murād evṣāf-ı müstaḥsenedir.

خَلْقًا feṭḥ-i ḫāʾ-i muʿceme ile.

وَخُلُقًا ḍamm-ı ḫāʾ ve lām ve sükūn-ı lāmla temyīziyyet üzere manṣūbāndır.

وَقِرَانِهِ جَمِيعَ الْفَضَائِلِ الدِّينِيَّةِ وَالدُّنْيَوِيَّةِ فِيهِ نَسَقًا feṭḥateyn ile. **Yaʿnī** Ḥażret-i Mihr-i Evc-i Risālet ʿaleyhi's-selām ve't-taḥiyyeniñ ṣūre-i ẓāhire ve sīre-i bāṭine-i bāhiresi ḥüsniyyātını Pādişāh-ı Cihān-Āferīn celle celāluhū Ḥażretleriniñ tekmīl ve tetmīmi ve ẕāt-ı muḫteremin ṣıfāt-ı mütevālī ve mekārim-i müteʿāḳıbeden birbirine tābiʿ ve peyrev olmaḳ cihetiyle küllü feżāʾil-i dīniyye ve dünyeviyyeye ḳarīn buyurmaları ẕikrindedir.

[1318] Bu kelimeden önce esas aldığımız nüsha haricinde önce tespit edebildiğimiz tüm nüshalarda "zirā" kelimesi bulunmaktadır.

[1319] Nisâ Sûresi 4/113: "(Ey Muhammed!) Eğer Allah'ın sana lütuf ve merhameti olmasaydı, onlardan bir grup seni saptırmaya çalışırdı. Hâlbuki onlar, ancak kendilerini saptırırlar, sana hiçbir zarar veremezler. Allah, sana kitabı (Kur'an'ı) ve hikmeti indirmiş ve sana bilmediğin şeyleri öğretmiştir. **Allah'ın sana lütfu çok büyüktür.**"

[1320] "Allahım inayet ve yardımınla desteklediğin yaratılmışların en hayırlısı olarak seçtiğin varlığın nedeni, saadet nuru, kerem ve cömerlik deryası Hz. Muhammed'in üzerine salavatlarının en şereflisini ve selamlarının en pak olanını kıl."

اعْلَمْ أَيُّهَا الْمُحِبُّ لِهَذَا النَّبِيِّ الْكَرِيمِ maḥall-i tefḫīmde ḫiṭāb-ı ʿām ve yā ḫāʾstkār-ı teʾlīf olan ẕāta ḫāṣ veyā mecāz-ı meşhūr ṭarīḳi üzere īrāddır.

الْبَاحِثِ عَنْ تَفَاصِيلِ جُمَلِ قَدْرِهِ الْعَظِيمِ cümle-i nidāʾiyye *beyne'l-ḫiṭābi ve mā ḫūṭibe bihī*[1321] muʿteriżadır. Ve *bāḥiṯ* müfettiş ve mütefaḥḥiṣ. Ve *tefāṣīl* cemʿ-i tafṣīl tebyīn maʿnāsına ve mufaṣṣal üzere ıṭlāḳ olunur. Ve *cümel* ḍamm-ı cīm ve fetḥ-i mīmle cemʿ-i *cümle*. **Yaʿnī** ey dil-dāde-i Peyġamber, cevād ve cūyende-i tefāṣīl-i mücemmelāt-ı miḳdār-ı ʿaẓīm-i Nebbiyy-i Kerīm, maʿlūm-ı ʿizzetiñ olsun.

أَنَّ خِصَالَ الْجَمَالِ وَالْكَمَالِ baʿżı nüsḫada *cemāl* bedeli *celāl* vāḳiʿdir.

فِي الْبَشَرِ نَوْعَانِ bi-taḥḳīḳ cemāl ve kemāl ḫaṣletleri insānda iki ḳısımdır.

ضَرُورِيٌّ دُنْيَوِيٌّ اقْتَضَتْهُ الجِبِلَّةُ kesr-i cīm ve bāʾ-i muvaḥḥade ve teşdīd-i lāmla ḫilḳat ve ṭabīʿat.

وَضَرُورَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا **yaʿnī** eḥadühümā żarūrīdir ki *mā lā beddelehū minhu* olup ṣevāb-ı uḫrevīye taʿalluḳ etmeyip iḫtiyārī **[63a]** olmayan ḥayāt-ı dünyeviyyede żarūriyyeyi iḳtiżā eder.

وَمُكْتَسَبٌ ṣīġa-i mefʿūlle.

دِينِيٌّ وَهُوَ مَا يُحْمَدُ فَاعِلُهُ nevʿayn, ikincisi mukteseb-i dīnī olan nevʿ-i kemālāt-ı ʿilmiyyeden ʿale'ş-şerʿ iktisāba tevaḳḳuf eder ki anıñ fāʿili memdūḥ ve her çend maḥmūddur.

وَيُقَرِّبُ kesr-i rāʾ-i mühmele-i müşeddede ile. Ve baʿżı nüsḫada ṣīġa-i mecḥūlledir.

إِلَى اللَّهِ تَعَالَى زُلْفَى ism-i maṣdardır ve mefʿūl-i muṭlaḳ *min ġayri lafẓi'l-fiʿil*. **Yaʿnī** mukteseb-i dīnī olan nevʿ fāʿilini Ḥaḳḳ subḥānehū ve teʿālāya ḳurb ve kāmil ve ḫāṣ ile taḳrīb eder. Maʿlūm-ı ẕevi'l-ʿirfāndır ki taḳsīm-i muṣannif ḫilḳat-i aṣliyyeden māʿadā olan ḫilḳat-i vehbiyye ki cezbe-i ilāhiyye ile ḫāṣıladır ve taʿalluḳāt-ı ʿāriżiyyeden degildir. ʿAdem-i şümūl birle ḳısm-ı vehbīyi cāmiʿ olmadı.

ثُمَّ هِيَ baʿde-ẕā ḫiṣāl.

عَلَى فَتَيْنِ fetḥ-i fā ve teşdīd-i nūnla.

[1321] "hitapla muhatap arasında."

أَيْضًا ke-mā sebaḳ iki ṣınıf üzere.

مِنْهَا مَا يَتَخَلَّصُ لِأَحَدِ الْوَصْفَيْنِ **yaʿnī** żarūrī ve kesbī olanlardan mütemaḥḥiḍ ve ḫāliṣ ve ġayr-ı mümtezic olandır.

وَمِنْهَا مَا يَتَمَازَجُ وَيَتَدَاخَلُ ʿaṭf-ı tefsīr olur. **Yaʿnī** żarūrī veyā kesbī ile āmīḫte ve müteḫāliṭ tilke'l-ḫiṣālden baʿżdır.

فَأَمَّا الضَّرُورِيُّ الْمَحْضُ فَمَا لَيْسَ لِلْمَرْءِ فِيهِ اخْتِيَارٌ وَلَا اكْتِسَابٌ *merʾ* feṯḥ-i mīm ve sükūn-ı rā ile ve hemze ile bi-maʿne'l-eʿām şaḫṣıdır. **Yaʿnī** ġayr-ı mukteseb olan żarūrī-i ḫāliṣ ḫaṣlet-i żarūriyyede kişiniñ iḫtiyār ve iktisābıyla olmayıp bi'l-ıżṭırār ḥuṣūl-peẕīr olandır.

مِثْلُ مَا كَانَ فِي جِبِلَّتِهِ مِنْ كَمَالِ خِلْقَتِهِ وَجَمَالِ صُورَتِهِ *kemāl* ve *cemāl* beyninde sanʿat-ı cinās lāḥıḳ ve nümāyāndır.

وَقُوَّةِ عَقْلِهِ ʿaḳıl meẕheb-i ʿilm-i luġatde ʿilm veyā baʿżı ʿulūm-ı żarūriyyedir. Veyā bir ḳuvvetdir ki ḥaḳāyıḳ-ı maʿlūmāt beyni anıñla temyīz olunur. Maḥalli ʿinde ehli's-sünne ve ʿinde'l-muʿteżile dimāġdır.

وَصِحَّةِ فَهْمِهِ وَفَصَاحَةِ لِسَانِهِ وَقُوَّةِ حَوَاسِّهِ *ḥavās*dan murād ḥavāss-ı ḫamse-i ẓāhiredir ki rüʾyet ve semʿ ve şemme ve ẕevḳ ve lemsdir. Ve ḳuvvet-i ziyāde-i iḥsās ve āfātdan selāmet ve iʿtidālidir. Pes ḥavāss-ı ḫamse-i bāṭına murād olunmaz. Zīrā ehl-i şerʿ ḥavāss-ı bāṭınayı ne iṡbāt ve ne nefy etdiler.

وَأَعْضَائِهِ cemʿ-i *ʿużuv* bi-ḍammi'l-ʿayın cevāriḥ maʿnāsına *ve ḳad ḳīle leyse fi'l-insāni cāriḥatun eḥabbe ila'llāhi Teʿālā mine'l-lisān.*[1322]

وَاعْتِدَالِ حَرَكَاتِهِ *ey ve sekenātihī fe-hüve min bābi'l-iktifāʾi.*[1323]

وَشَرَفِ نَسَبِهِ وَعِزَّةِ قَوْمِهِ وَكَرَمِ أَرْضِهِ **yaʿnī** insānıñ nihādında olan kemāl-i sīret ve cemāl-i ṣūret ve ḳuvvet-i ʿaḳıl ve ẕekā ve fıṭnat ve ṣıḥḥat-i idrāk ve ṭalāḳat-i lisān ve ṭarāʾat-i beyān ve ḳuvvet-i ḥavāss-ı ḫamse ve cevāriḥ ve iʿtidāl-i ḥarekāt ve sekenāt ve şeref-i neseb ve ġalebe-i ḳabīle ve keṡret-i iḫvān ve neşʾe-yāb olduġu bilād-ı İslām olmaġla ṭayyib-i mekān olmaḳ emṡāli żarūrī-i maḥż ve kişiniñ kesb ve daḫli olmayan şeylerdir.

[1322] "Şüphesiz denilir ki Allah için insanda dilden daha sevimli bir uzuv yoktur."
[1323] "Yani onun sükûnet hâlleri de buna dâhildir; bu, iktifâ (yetinme) babındandır."

وَيَلْحَقُ بِهِ *żarūrī maḥża* muttaṣıl olur. Baʿżı nüsḫada ṣīġa-i mechūlle muḳayyeddir. *Ey ve tūṣalu bihī.*

مَا تَدْعُوهُ ضَرُورَةُ حَيَاتِهِ إِلَيْهِ مِنْ غِذَائِهِ kesr-i ʿġayın ve ẕāl-i muʿceme ile taʿām ve şarābdan ġıẕā olunan *ev mā bihī nemāʾü'l-cismi* ammā feṭḥ-i ġayın ve dāl-i mühmele ile ḳuşluḳ ṭaʿāmıdır. Ve'l-murādü'l-evvel.

وَنَوْمِهِ وَمَلْبَسِهِ feṭḥ-i muvaḥḥade ile.

وَمَسْكَنِهِ feṭḥ ve kesr-i kāf ile.

وَمَنْكَحِهِ feṭḥ-i kāfla bunlar meṣādir veyā esmādır.

وَمَالِهِ وَجَاهِهِ **Ve'l-ḥāṣıl** umūr-ı ʿādiyyeden żarūre-i ḥayāt aña eşedd-i iḥtiyācla muḥtāc olduġu ġıẕā ev ḫāʾb ve ḳaba ve süknā ve nikāḥ **[63b]** ve māl ve menāl ve ḳadir ve menziletden olan eşyā daḫı żarūrī-i maḥż silkine münselik olur.

وَقَدْ تَلْحَقُ هَذِهِ الْخِصَالُ الآخِرَةُ med ve kesr ile.

بِالْأُخْرَوِيَّةِ إِذَا قُصِدَ بِهَا التَّقَوِّى tefaʿul bābından maṣdar-ı taḳavvā baʿżı nüsḫada taḫfīfle *taḳvā* ʿibādet-i Ḥaḳḳ. **Yaʿnī** aḥvāl-i dünyeviyyede olan umūr-ı ʿādiyyeye müteʿallıḳa ḫiṣāl-i aḫīre ṭāʿat üzere ḳuvvet-i taleb veyā ʿibādet-i Mevlāya muḳterine olduġu ḥālde kemā hiye ḫiṣāl-i uḫreviyyeye lāḥiḳ olur.

وَمَعُونَةُ الْبَدَنِ عَلَى سُلُوكِ طَرِيقِهَا *maʿūnetun ismun li'l-ʿiʿāneti.* Ve *beden mā-sive'l-yedeyn ve'r-ricleyn ve'r-reʾs el-ceseddir.* Yāḫūd bu maḳāmda *mā yuḳābilü'r-rūḥ* murād oluna. **Yaʿnī** rāh-ı āḫirete sülūk üzere cesediñ iʿāneti ḳaṣd olunduḳda hāẕe'l-ḫiṣāl daḫı uḫreviyyeye peyvestedir.

وَكَانَتْ *tike'l-ḫiṣālü'l-mulḥaḳatu* ola.

عَلَى حُدُودِ الضَّرُورَةِ **yaʿnī** dāʿiye-i ḥācet ve min ġayri ziyāde ḳadr-i kifāye üzere.

وَقَوَانِينِ الشَّرِيعَةِ baʿżı nüsḫada *ḳavāʿidi'ş-şerʿiyye* vāḳiʿdir. Ve *ḳavānīn* cemʿ-i ḳānūn ve ḳāʿide ki ḥükm-i küllīdir. Ve'l-iżāfet *li'l-melābisihī* irtikābı mübāḥ ve cāʾiz ḳılınan

umūrda daḫı uṣūl-i şerʿiyye vefḳ u muḳteżāsınca ola. İmdi إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ[1324] ḳavl-i şerīfi maʿnāsı ve *inne'l-ʿādāti taṣīru bi'n-niyyeti ʿibādātin* teʾvīline ḳarīb olur.

وَأَمَّا المُكْتَسَبَةُ الْأُخْرَوِيَّةُ ammā umūr-ı āḫirete müteʿallıḳa olan ḫiṣāl-i muḳtebese.

فَسَائِرُ الْأَخلاقِ الْعِلْمِيَّةِ وَالْآدَابِ الشَّرْعِيَّةِ cemīʿ-i ṣıfāt-ı müstaḥsene ve efʿāl ve aḳvāl-i nefsiyye ve pesendīdedir.

مِنَ الدِّينِ taṣdīḳi īcāb eder īmān ve ʿameli mūcibe ṭāʿatden.

وَالْعِلْمِ *maʿrifetü mā li'n-nefsi ve mā ʿaleyhā.*

وَالْحِلْمِ ezā ve cefāya ṣabır ve şikīb ve düşmenāna ʿuḳūbetde ʿadem-i ʿacele.

وَالصَّبْرِ والشُّكْرِ envā-i meṣāʾib ü belā ve ecnās-ı ḳażāya ṣabr ü taḥammül ve münʿam üzere *mā evlāhu mine'n-naʿmā'i.*

والعَدْلِ *żıddu'l-meyli ʿani'l-ḥaḳḳi bi'l-cevri* bir melekedir ki bāb-ı ḥükūmetde fiʿili muḫil olandan ictināba taḥṣīl-i iḳtidār.

وَالزُّهْدِ dünyā ve müşteheyāta nefsiñ ʿadem-i meyelānı ve *terku mā-ʿade'ż-żarūriyyāti mine'l-mubāḥāti* veyā terk-i mā-sivāyu'llāhdır.

وَالتَّوَاضُعِ *leyyinü'l-cānib ve't-teẕellülü li'ṣ-ṣāḥibi.*

وَالْعَفْوِ ṣafḥ ve mücāveze ve ʿadem-i muʾāḫeẕe.

وَالْعِفَّةِ meʿāṣīden ḳamʿ-ı nefis.

والْجُودِ kerem-i memdūḥ ve maḥmūddur ki ifrāṭ ve tefrīṭ meyānında ola. **Yaʿnī** buḫl ve isrāfdan müberrā ola. *Ve ḳad ḳīle lā serafe fī ḫayrin ve lā ḫayra fī serafin*[1325]. Ve'l-ḥāṣıl *bezlu mā yenbaġī ke-mā yenbaġī* olur.

وَالشَّجَاعَةِ cübün ve tehevvür meyānesinde ṣıfat-ı ḥamīde-i muṭavassıṭadır.

[1324] Hadis: "Ameller niyetlere göredir."
[1325] "Hayırda israf, israfda da hayır yoktur, derler."

وَالْحَيَاءِ medle veḳāḥat ve cerāʾet beyninde *inḳıbāżun ani'l-ḳabīḥ*dir. *Ve beyne'l-ḥacāleti ve'l-inḥişāri ʿani'l-fiʿli muṭlaḳan* maʿṣīyetten keffle maḥmūd ve taḥṣīl-i farīża ve iktisāb-ı fażīletden keffle meẕmūm ve nā-pesenddir.

وَالمُرُوءَةِ ḍamm-ı mīm ve teşdīd-i vāvla *ve ḳad yühmezu* merʾden meʾḫūẕedir, insāniyyet.

وَالصَّمْتِ ḫayrıñ ġayrı da sükūtdur. Li-ḳavlihī ʿaleyhi's-selām مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيَقُلْ خَيْرًا أَوْ لِيَصْمُتْ.[1326]

وَالتُّؤَدَةِ *bi-ḍammin fe-feṭḥi hemzetin ve ḳad tübdelü vāven* teʾennī ve ʿadem-i ʿacele.

وَالْوَقَارِ feṭḥ-i vāvla rezānet ve ṭumeʾnīnet ve ʿadem-i ṭayş ve ḫiffet.

وَالرَّحْمَةِ taʿaṭṭuf ve riḳḳat.

وحُسْنِ الْأَدَبِ *fe innehū aḥsenu mine'z-zehebi.*

وَالْمُعَاشَرَةِ muḫālaṭat ve muvāfaḳat. Ḳāle ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem **[64a]** خِيَارُكُمْ أَحْسَنُكُمْ أَخْلَاقًا.[1327]

وَأَخَوَاتِهَا büṭūn-ı mutavvalāt-ı kütüb-i aḫlāḳ cāmiʿa olduġu ḫiṣāl-i ḥamīde ve aḫlāḳ-ı pesendīde emṣālidir.

وَهِيَ الَّتِي جِمَاعُهَا kesr-i cīm ile cemʿ ve ictimāʿ.

حُسْنُ الْخُلُقِ **yaʿnī** melekāt-ı nefsāniyye-i müktesebe mecmaʿı ʿinde cemīʿi'l-ḫalḳ memdūḥ ve maḥmūd olan ḥüsn-i ḫulḳdur.

وَقَدْ يَكُونُ مِنْ هَذِهِ الْأَخْلَاقِ مَا هُوَ فِي الْغَرِيزَةِ وَأَصْلِ الْجِبِلَّةِ لِبَعْضِ النَّاسِ *cibillet* kesreteyn ve lām-ı müşeddede ile. **Yaʿnī** bu aḫlāḳ-ı marżıyye gāhī baʿżılar aṣl-ı fıṭrat ve maḫlūḳ *ve müdeʿun fi's-seciyyeti* ṭabīʿat olup nīgū sirişt olmaḳ dād-ı ḥaḳḳ olur.

وَبَعْضُهُمْ لَا نَكُونُ فِيهِ فَيَكْتَسِبُهَا refʿ-i bāʾ-i muvaḥḥade ile baʿżılar nāsda bu aḫlāḳ-ı raḍiyye cibillī olmayıp iḳdidāʾen li'l-ġayr kesble ġarīzī menzilesinde olur.

[1326] Hadis: "Kim Allah'a ve âhiret gününe iman ediyorsa ya hayır söylesin ya da sussun."
[1327] Hadis: "Sizin en hayırlınız, ahlâkça en güzel olanınızdır."

وَلَكِنَّهُ لَا بُدَّ أَنْ يَكُونَ فِيهِ مِنْ أُصُولِهَا فِي أَصْلِ الْجِبِلَّةِ شُعْبَةٌ كَمَا سَنُبَيِّنُهُ إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى ammā aṣl-ı nihādında uṣūl-i aḫlāḳ-ı ḥamīdeden bir şeyʾiñ ol kimesnede vücūdu lā-büddür ki kesbī olan ḫilḳatde tabīʿat-i aṣliyyesine meyelān ede. Nitekim ḫiṣāl-i muktesebe faṣlında ḳarīben tafṣīl ve beyān ederiz.

وَتَكُونُ هَذِهِ الْأَخْلَاقُ دُنْيَوِيَّةً إِذَا لَمْ يُرَدْ ṣīġa-i mefʿūlle.

بِهَا وَجْهُ اللَّهِ وَالدَّارُ الْآخِرَةُ **yaʿnī** ʿibādet ve taḳarrüb-i Mevlā ve merżāt-ı Ḥaḳḳ ve liḳāʾ-i Cemāl ve Feyyāż-ı Muṭlaḳ ḳaṣd olunduġu ḥālde tilke'l-aḫlāḳ berāy-ı dünyā olmuş olur.

وَلَكِنَّهَا كُلَّهَا naṣbla *ey cemīʿahā.*

مَحَاسِنُ وَفَضَائِلُ بِاتِّفَاقِ أَصْحَابِ الْعُقُولِ السَّلِيمَةِ وَإِنِ اخْتَلَفُوا فِي مُوجِبِ kesr-i cīmle.

حُسْنِهَا وَتَفْضِيلِهَا **yaʿnī** aḫlāḳ-ı marżıyye-i ġarīziyye ile ḳarābet daḫı ḳaṣd olunmazsa yine *bi-iʿtibāri efrādihā ittifāḳu ūli'l-elbāb* ile cemīʿi aḫlāḳ-ı müstaḥsene ve feżāʾildir. Velev bāʾiṣ ve tafḍīl-i aḫlāḳda iḫtilāf etsinler ki Eşʿarī ve Māturīdī ve Muʿtezile beyninde bir baḥṣ-i ẕū-şücūndur.

[2. FAṢIL]

قَالَ الْقَاضِي رَحِمَ اللَّهُ bāb-ı ṣānīden faṣl-ı düvvüm Ẕāt-ı Saʿīd-i Server-i Enbiyā ʿaleyhi ezke't-teḥāyā Ḥażretlerine muḫtaṣṣa olan ḫiṣāl-i ḥamīdesin icmālen taʿdād ve beyānındadır. Dürc-i kitāba münderice buyurulan cevāhir-i fuṣūl-i ʿadīdeye fihrist-āsādır ki ekṣer ḫiṣāl birer mufaṣṣal faṣıl ile ṣüret-nümā-yı şāhid-i cemāl-i merām olur. Baʿżı nüsḫada ʿünvān-ı faṣıl *ḳāle el-Ḳādī raḥimehu'llāh* ile maʿnūndur.

إِذَا كَانَتْ خِصَالُ الْكَمَالِ وَالْجَلَالِ مَا ذَكَرْنَاهُ faṣl-ı sābıḳta ẕikr eyledigimiz kemāl ve celāl ḫaṣletleri olduysa.

وَوَجَدْنَا cümle-i ḥāliyye veyā maʿṭūfe.

الْوَاحِدَ مِنَّا يَتَشَرَّفُ ḍamm-ı rā ile şerīf ve refīʿ baʿżı nüsḫada ṣīġa-i mechūlle teşrīfdendir. *Ey yukremu ve yuʿaẓẓamu.*

بِوَاحِدَةٍ مِنْهَا أَوِ اثْنَتَيْنِ إِنِ اتَّفَقَتْ لَهُ فِي كُلِّ عَصْرٍ *ve fī külli, ittifeḳat* lafẓına müteʿallıḳāndır. Baʿżı nüsḫada ziyāde-i vāvla *ve in* vürūdu *ʿatfu ḫāṣṣin ʿalā ʿāmmin* olur. Ve *ʿaṣr* dehr ve zamān.

إِمَّا مِنْ نَسَبٍ أَوْ جَمَالٍ أَوْ قُوَّةٍ أَوْ عِلْمٍ أَوْ حِلْمٍ أَوْ شَجَاعَةٍ أَوْ سَمَاحَةٍ حَتَّى يَعْظُمَ قَدْرُهُ وَيُضْرَبَ *yuḍrabe* ṣīġa-i mechūlle *ey yubeyyene ve yuʿayyene.*

بِاسْمِهِ الْأَمْثَالُ **yaʿnī** bizden birimiz ol ḫaṣletden birisi veyā ikisiyle şeref-yāb olduġu ḥālde gerek ḥaseb ve neseb ve cemāl ve ḳuvvet ve ḥilim ve seḫā veyā ʿaṭādan her āvān ve zamānda anıñçün ittifāk ve teṣādüf eylesin. Tā kim ḳadri celīl ve nām-ver olup ismiyle **[64b]** emṣāl-i ḍarb oluna. Ḳuvvet-i Rüstem ve ḥilm-i Aḥnef[1328] ve seḫāvet-i Ḥātem[1329] ve ʿadl-i Nūşirevān emṣāli.

وَيَتَقَرَّرَ لَهُ بِالْوَصْفِ بِذَلِكَ فِي الْقُلُوبِ أَثَرَةٌ ḍamm ve kesr ve feṭḥ-i hemze ve sükūn-ı müşelleşe ile Mekremetdir.

وَعَظَمَةٌ ʿ*aṭfu tefsīrin fi'l-maʿnā.* **Yaʿnī** ṣıfāt-ı meẕkūreye ittiṣāf sebebiyle mekremet ve ʿaẓameti ḳulūb-ı ḫalḳda cāy-gīr ve ve üstüvār ola.

وَهُوَ *ẕālike'l-vāḥidu.*

مُنْذُ ḍamm ve kesr-i mīmle bi-maʿnā *müẕ.*

عُصُورٍ خَوَالٍ رِمَمٌ kesr-i rāʾ ve feṭḥ-i mīmle cemʿ-i *rimme ey ramīmin ʿiẓāmuhū.*

بَوَالٍ *bāliyetün aʿẓāʾuhū.* **Yaʿnī** ḥāl ān ki ẕālike'l-mevṣūf ve nāmıyla ḍarb-ı meṣel ḳılınan ezmine-i ḥāliyye ve māżiyyeden berü beden ve üstüḫ[v]ānları pejmürde ve fenā bulup hemān bu nāmları ḳalmışdır.

فَمَا ظَنُّكَ بِعَظِيمٍ قَدْرِ مَنِ اجْتَمَعَتْ فِيهِ كُلُّ هَذِهِ الْخِصَالِ sābıḳan īrād olunan iẕā lafẓına cevābdır. Ve *ẓann* ʿilim maʿnāsına ıṭlāḳ olunup ve istifhām-ı inkār ve nefy içün olduġu ḥālde *lā yenbaġī en taʿleme ille'l-ʿaẓameti* demek olur. Veyā istifhām-ı iḳrārīye ḥaml olunup *innehū fī ġāyeti'l-ʿaẓameti* denilir. Ammā taʿaccübü īcāb eder istifhām olduġu ẓāhirdir.

إِلَى مَا لَا يَأْخُذُهُ عَدٌّ وَلَا يُعَبَّرُ عَنْهُ مَقَالٌ وَلَا يُنَالُ ḍamm-ı yā ile.

بِكَسْبٍ وَلَا حِيلَةٍ إِلَّا بِتَخْصِيصِ الْكَبِيرِ الْمُتَعَالِ **ve'l-ḥāṣıl** ḥāl ber-īn minvāl olduysa ne ẓan edersin. Ol Ẕāt-ı ʿĀlī-simāt ki bu ḫiṣāl-i ḥamīde ve secāyā-yı ḥamīde ber-vech-i kemāl o Ẕāt-ı

[1328] Tam adı Ebû Bahr Sahr b. Kays b. Muâviye el-Ahnef es-Sa'dî et-Temîmî (ö. 67/686-87) olan fetihleri, cesareti ve zekâsı ile tanınan tâbiî. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Önkal, "Ahnef b. Kays", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), II/174.

[1329]

Ḫuceste-ḫisālde cemʿ ola ki ʿaduvv şümārdan bīrun ve zebān ü maḳāl taʿbīr ve tefsīrinde fürūmānde ve laʾl olup iktisāb ve iḥtiyālle ḳābil-i taḥṣīl olmaya. Meger meşābehet-i emṣālden müteʿālī Cenāb-ı Kibriyā celle ve ʿalānıñ taḥṣīṣ ve tevfīḳi ile olur.

مِنْ فَضِيلَةِ النُّبُوَّةِ *min*, māyı beyāndır. *Nübüvvet* hemze ile *mine'n-nebeiʾ bi-maʿne'l-ḫaberi* veyā teşdīdle ibdāline bināʾen veyā *nübüvvet*den *bi-maʿne'r-rifʿati* meʾḫūẕe ola.

وَالرِّسَالَةِ nübüvvetden eḫaṣṣdır. Rasūl teblīġ-i aḥkāmla meʾmūrdur. Nebī ise *mūḥe'n-ileyh*dir ki gerek teblīġle meʾmūr ola ve gerek olmaya.

وَالْخُلَّةِ ḍamm-ı ḫāʾ-i muʿceme ile ṣafā ve meveddetden iḫtiṣāṣı īcāb eden ḫaṣletdir.

وَالْمَحَبَّةِ وَالاصْطِفَاءِ وَالْإِسْرَاءِ وَالرُّؤْيَةِ وَالْقُرْبِ وَالدُّنُوِّ وَالْوَحْيِ وَالشَّفَاعَةِ وَالْوَسِيلَةِ وَالْفَضِيلَةِ وَالدَّرَجَةِ الرَّفِيعَةِ

وَالْمَقَامِ الْمَحْمُودِ وَالْبُرَاقِ وَالْمِعْرَاجِ kesr-i mīm ile āsumāndan zemīne peyveste nūrdan veyā mücevher bir süllemdir ki sürūşān ve ervāḥ andan hubūṭ ve ṣuʿūd ederler.

وَالْبَعْثِ إِلَى الْأَحْمَرِ وَالْأَسْوَدِ وَالصَّلَاةِ بِالْأَنْبِيَاءِ وَالشَّهَادَةِ بَيْنَ الْأَنْبِيَاءِ وَالْأُمَمِ وَسِيَادَةِ وَلَدِ آدَمَ وَلِوَاءِ الْحَمْدِ وَالْبِشَارَةِ

وَالنِّذَارَةِ naṣṣ-ı ṣarīḥiyle.[1330] إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا

وَالْمَكَانَةِ عِنْدَ ذِي الْعَرْشِ وَالطَّاعَةِ ثُمَّ وَالْأَمَانَةِ إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ, ذى قُوَّةٍ عِنْدَ ذِى الْعَرْشِ مَكِينٍ, مُطَاعٍ ثَمَّ

اَمِينٍ[1331] āyet-i celīlesi delāletiyle.

وَالْهِدَايَةِ ḳāsıra ve müteʿaddiyye ve وَيَهْدِيَكَ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا[1332] ferīdesi وَإِنَّكَ لَتَهْدِى إِلٰى صِرَاطٍ

مُسْتَقِيمٍ[1333] tetīmesiyle.

وَرَحْمَةٍ لِلْعَالَمِينَ وَإِعْطَاءِ الرِّضَى fī sūreti'ḍ-Ḍuḥā وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضٰى.[1334]

[1330] Fetih Sûresi 48/8: "Ey Muhammed!) Şüphesiz biz seni bir şâhit, bir müjdeci ve bir uyarıcı olarak gönderdik."

[1331] Tekvîr Sûresi 81/19-21: "O (Kur'an), şüphesiz değerli, güçlü ve Arş'ın sahibi katında itibarlı, orada (meleklerce) itaat edilen, güvenilir bir elçinin (Cebrail'in) getirdiği sözdür."

[1332] Fetih Sûresi 48/2-3: "Ta ki Allah, senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlasın, sana olan nimetini tamamlasın, **seni doğru yola iletsin** ve Allah sana, şanlı bir zaferle yardım etsin."

[1333] Şûrâ Sûresi 42/52: ".... Şüphesiz ki sen doğru bir yola iletiyorsun..."

[1334] Duhâ Sûresi 93/5: "Şüphesiz, Rabbin sana verecek ve sen de hoşnut olacaksın."

والسُّؤْلِ ḍamm-ı sīn-i mühmele ve sükūn-ı hemze veyā ibdālle bi-maʿne’l-mesʾūl ve minhu ḳavlihī Teʿālā [1335]قَدْ أُوتِيتَ سُؤْلَكَ يَا مُوسٰى.

[1336]وَالْكَوْثَرِ وَسَمَاعِ الْقَوْلِ وَإِتمَامِ النِّعْمَةِ وَيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ celīlesiyle.

[1337]وَالْعَفْوِ عَمَّا تَقَدَّمَ وَمَا تَأَخَّرَ لِيَغْفِرَ لَكَ اللهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَاَخَّرَ beşāretiyle.

وَشَرْحِ الصَّدْرِ وَوَضْعِ الإِصْرِ وَرَفْعِ الذِّكْرِ sure-i kerīme-i **[65a]** İnşirāḥ ḥāviye olduġu āyāt-ı pür-berekātla.

[1338]وَعِزَّةِ النَّصْرِ وَيَنْصُرَكَ اللهُ نَصْرًا عَزِيزًا iḳtiżāsınca.

[1339]وَنُزُولِ السَّكِينَةِ وَالتَّأْيِيدِ بِالْمَلَائِكَةِ فَاَنْزَلَ اللهُ سَكِينَتَهُ عَلَيْهِ وَاَيَّدَهُ بِجُنُودٍ لَمْ تَرَوْهَا ġuzāt-ı Bedir ve uḫrāda şeref-yāfte-i vuḳūʿ olan ʿacāyibātdır. Ve *sekīne* raḥmetdir.

وَإِيتَاءِ الْكِتَابِ وَالْحِكْمَةِ Ḳurʾān ve nübüvvet [1340]وَاَنْزَلَ اللهُ عَلَيْكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ ḥükm-i şerīfiyle.

[1341]والسَّبْعِ الْمَثَانِي وَالْقُرْآنِ الْعَظِيمِ وَلَقَدْ اٰتَيْنَاكَ سَبْعًا مِنَ الْمَثَانِى وَالْقُرْاٰنَ الْعَظِيمَ beyān-ı şeref-ʿünvānı ki taḳaddüm etmişdir.

[1342]وَتَزْكِيَةِ الْأُمَّةِ والدُّعَاءِ إِلَى اللهِ وَدَاعِيًا اِلَى اللهِ بِاِذْنِه ḥükm-i cihān-müṭāʿıyla.

[1343]وَصَلَاةِ اللهِ تَعَالَى وَالْمَلَائِكَةِ اِنَّ اللهَ وَمَلٰئِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ ḫuṭbe-i şerīf beyānıyla.

[1335] Tâhâ Sûresi 20/36: “Allah, şöyle dedi: “İstediğin sana verildi ey Mûsâ!”

[1336] Fetih Sûresi 48/2-3: “Ta ki Allah, senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlasın, **sana olan nimetini tamamlasın**, seni doğru yola iletsin ve Allah sana, şanlı bir zaferle yardım etsin.”

[1337] Fetih Sûresi 48/2-3: “Ta ki Allah, senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlasın...”

[1338] Fetih Sûresi 48/2-3: “... Allah sana, şanlı bir zaferle yardım etsin.”

[1339] Tevbe Sûresi 9/40: “Eğer siz ona (Peygamber'e) yardım etmezseniz, (biliyorsunuz ki) inkâr edenler onu iki kişiden biri olarak (Mekke'den) çıkardıkları zaman, ona bizzat Allah yardım etmişti. Hani onlar mağarada bulunuyorlardı. Hani o arkadaşına, "Üzülme, çünkü Allah bizimle beraber" diyordu. **Allah da onun üzerine güven duygusu ve huzur indirmiş**, sizin kendilerini görmediğiniz **birtakım ordularla onu desteklemiş**, böylece inkâr edenlerin sözünü alçaltmıştı. Allah'ın sözü ise en yücedir. Allah, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.”

[1340] Nisâ Sûresi 4/113: “(Ey Muhammed!) Eğer Allah'ın sana lütuf ve merhameti olmasaydı, onlardan bir grup seni saptırmaya çalışırdı. Hâlbuki onlar, ancak kendilerini saptırırlar, sana hiçbir zarar veremezler. **Allah, sana kitabı (Kur'an'ı) ve hikmeti indirmiş** ve sana bilmediğin şeyleri öğretmiştir. Allah'ın sana lütfu çok büyüktür.”

[1341] Hicr Sûresi 15/87: “Andolsun, biz sana tekrarlanan yedi âyeti ve büyük Kur'an'ı verdik.”

[1342] Ahzâb Sûresi 33/45-46: “Ey Peygamber! Biz seni bir şahit, bir müjdeleyici, **bir uyarıcı**; **Allah'ın izniyle kendi yoluna çağıran bir davetçi** ve aydınlatıcı bir kandil **olarak gönderdik**.”

[1343] Ahzâb Sûresi 33/56: “**Şüphesiz Allah ve melekleri Peygamber'e salât ediyorlar**. Ey iman edenler! Siz de ona salât edin, selâm edin.”

وَالْحُكْمِ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أَرَاهُ اللَّهُ إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أَرَيكَ اللهُ[1344] emr ü fermānıyla *ey bi-mā aʿlemehū ve beyyene ḥukmehū ve elhemehū.*

وَوَضْعِ الْإِصْرِ kesr-i hemze ile murād ʿuḳūbet ola.

وَالْأَغْلَالِ عَنْهُمْ ümmetinden ʿibādāt-ı şāḳḳayı ḥaṭṭ u tenzīl buyurmasıyla. Ve *aġlāl* cemʿ-i ġull[1345] *mā yūżaʿu fi'l-unuḳi* kerīme-i وَيَضَعُ عَنْهُمْ اِصْرَهُمْ وَالْاَغْلَالَ الَّتى كَانَتْ عَلَيْهِمْ[1346] celīlesiyle.

وَالْقَسَمِ بِاسْمِهِ لَعَمْرُكَ[1347] āyet-i leṭāfet-baḫşā ile ʿömr-i kerem-nümāye-i Ḥażrete yād-ı ḳasem buyurulması.

وَإِجَابَةِ دَعْوَتِهِ mevāṭın-ı keşīrede duʿāsını ḳarīn-i icābet ve ḳabūl buyurmalarıyla.

وَتَكْلِيمِ الجَمَادَاتِ وَالْعُجْمِ ḍamm-ı ʿayn-ı mühmele ve sükūn-ı cīmle cemʿ-i aʿceme *mā lā yeḳdıru ʿale'l-kelām* olan ḥacer ve şecer ve ẓaby ve cemel ol Ḥażrete tekellüm etmeleri.

وَإِحْيَاءِ الْمَوْتَى maʿneviyyeten veyā ḥissiyyeten mürdeleri iḥyā buyurmaları.

وَإِسْمَاعِ الصُّمِّ ḥacer-i ṣulb maʿnāsına.

وَنَبْعِ الْمَاءِ مِنْ بَيْنَ أَصَابِعِهِ meyāne-i engüşt-i şerīfinden āb-ı nāb feverān etmesi.

وَتَكْثِيرِ الْقَلِيلِ endek şeyʾiñ bisyār olması.

وَانْشِقَاقِ الْقَمَرِ ol Māh-ı Münīr-i risāletin işāretiyle ḳameriñ dü nīm olduġu.

وَرَدِّ الشَّمْسِ Ġazve-i Ḫendek ve ṣabīḥa-i İsrāda Ḫurşīd-i ʿĀlem-gīri red ve tevkīf buyurmaları.

وَقَلْبِ الْأَعْيَانِ meşelā ʿaṣā-yı çūbīn dest-i kerem-i peyvestinde seyf-i ṣārim olması.

[1344] Nisâ Sûresi 4/105: "(Ey Muhammed!) Biz sana Kitab'ı (Kur'an'ı) hak olarak indirdik ki, insanlar arasında Allah'ın sana öğrettikleri ile hüküm veresin. Sakın hainlerin savunucusu olma."

[1345] Sehven ġulle şeklinde yazılmıştır.

[1346] A'râf Sûresi 7/157: "Onlar, yanlarındaki Tevrat'ta ve İncil'de yazılı buldukları Resûle, o ümmî peygambere uyan kimselerdir. O, onlara iyiliği emreder, onları kötülükten alıkoyar. Onlara iyi ve temiz şeyleri helâl, kötü ve pis şeyleri haram kılar. **Uzerlerindeki ağır yükleri ve zincirleri kaldırır**. Ona iman edenler, ona saygı gösterenler, ona yardım edenler ve ona indirilen nura (Kur'an'a) uyanlar var ya, işte onlar kurtuluşa erenlerdir."

[1347] Hicr Sûresi 15/72: "(Melekler, Lût'a:) "**Ömrüne andolsun ki** onlar (şehvetten) gözleri dönmüş hâlde, sarhoşlukları içinde bocalayıp duruyorlar (Bu durumda asla seni dinlemezler)" dediler."

وَالنَّصْرِ بِالرُّعْبِ sükūn-ı ʿayn-ı mühmele veyā ḍamm ile pīş-i peyvestinden yek-māhe mesāfe ḳalb-i aʿdāya ḫafv ü hirās īḳāʿıyla manṣūr olmaları. [1348] وَقَذَفَ فى قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ āyeti ve fıḳhınca [1349] نُصِرْتُ بِالرُّعْبِ مَسِيرَةَ شَهْرٍ ḥadīṯ-i şerīfi mışdāḳınca.

وَالاطِّلَاعِ عَلَى الْغَيْبِ teşdīd-i ṭāʾ-i mühmele ile *muṭāvaʿ ıṭlāʿin bi't-taḫfīf*dir. Veyā *ıṭlāʾullāhi iyyāhu* taḳdīr ile bu maḳāmda muḫaffefen ḳırāʾati mümkündür.

وَظِلِّ الْغَمَامِ ebr-pāreniñ Şāh-ı Serīr-i Aṣfiyāya ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem sāyedār olması.

وَتَسْبِيحِ الْحَصَى keff-i yümm-i ʿaṭā-yı Seyyidü'l-Verā ʿaleyhi't-teḥāyāda ḫurde-senġiñ tasbīḥ-ḫāᵛn olduġu.

وَإِبْرَاءِ الآلامِ *li-eḥādiṯe rāvāhe'l-aʿlāmu ālāmun cemʿu elemi, vallāhu aʿlemu.*

وَالعِصْمَةِ مِنَ النَّاسِ وَاللهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ [1350] emr-i ʿālī-nişānıyla meẕkūr olan kerāmāt-ı muʿciẕātıñ baʿżısı bālāda güẕerān eden fuṣūl-i pür-uṣūlde beyān olunup ve ekṣeri fuṣūl-i ātiyyede ʿalā ḥiddet yegāne faṣıl ile ʿıyān ḳılınır. *İnşā Allāhu'l-müsteʿānu.*

إِلَى مَا لَا يَحْوِيهِ مُحْتَفِلٌ ḍamm-ı mīm ve kesr-i fā ile.

وَلَا يُحِيطُ بِعِلْمِهِ إِلَّا مَانِحُهُ ذَلِكَ وَمُفْضِلُهُ **yaʿnī** cāmiʿiñ cemʿi ḥāvī olmayacaḳ mertebeye müntehī olunca ve ʿilmini derk ve iḥāṭa etmez. İllā ḫaṣāyiṣ-i meẕkūreyi baḫşende **[65b]** ve feżāʾil-i ʿadīdeyi māniḥ ve muʿṭī olan ẕü'l-Celāli ve'l-İkrām celle şānuhū ve ʿamme nevāluhū ola.

بِهِ لَا إِلَهَ غَيْرُهُ إِلَى مَا أَعَدَّ لَهُ فِي الدَّارِ الآخِرَةِ مِنْ مَنَازِلِ الْكَرَامَةِ وَدَرَجَاتِ الْقُدْسِ ḍamm-ı ḳāf ve sükūn-ı dāl veyā ḍammla *ve lā ilāhe ġayruhū* maḳām-ı taʿaccübde sübḥāna'llāh-āsā istiʿmāl olunur.

[1348] Ahzâb Sûresi 33/26: "Allah, kitap ehlinden olup müşriklere yardım edenleri kalelerinden indirdi ve **kalplerine büyük bir korku saldı.** Siz onların bir kısmını öldürüyor, bir kısmını da esir ediyordunuz."

[1349] Hadis: "Bir aylık mesafe kadar (uzağımda olan düşmanlarımın kalbine) korku salınarak bana yardım edildi."

[1350] Mâide Sûresi 5/67: "Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan, O'nun verdiği peygamberlik görevini yerine getirmemiş olursun. **Allah, seni insanlardan korur**. Şüphesiz Allah, kâfirler topluluğunu hidayete erdirmeyecektir."

وَمَرَاتِبِ السَّعَادَةِ وَالْحُسْنَى وَالزِّيادَةِ الَّتِي *ṣıfatü'z-ziyādeti evi'l-mecmūʿi.*

تَقِفُ دُونَهَا الْعُقُولُ وَيَحَارُ fetḥ-i yāʾ-i müşennāt-ı taḥtiyye ile.

دُونَ أَوَائِلِهَا الْوَهْمُ **yaʿnī** Sübḥāne'l-Laṭīf Ḥabībi Ḥażret-i Muṣṭafā ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem menāzil-i kerāmāt ve zevālden münezzehe derecāt *ve mā lā ʿaynun raʾet ve lā üẕünun semiʿat niʿamun esnā ve meşūbetun ḥüsnā* ve rüʾyet-i cemāl bi'l-kemālden dār-ı āḫiretde iʿdād buyurduġu mevhibe-i ʿuẓmāya yine Ẕāt-ı Kibriyāsı vāḳıfdır ki ʿuḳūl-i ḫıred-mendān edānīsi derkinde ḥayrān *ve faḍlen ʿan eḳāṣīhā* evhām-ı ḫavāṣ ü ʿavām fehminde vālih ü sergerdān olur. Kerīme-i لِلَّذِينَ اَحْسَنُوا الْحُسْنٰى وَزِيَادَةٌ[1351] ḳavl-i cemīline işāretdir. Tanşīṣ-kerde-i Tilimsāni üzere Ḥażret-i Server-i Enbiyāʾ ʿaleyhi ekmelü't-teḥāyā ḫişāl-i cesīme-i enbiyāyı cāmiʿdir. Zīrā ḫişāl-i ḥamīdeniñ menbaʿ ve ʿunşuru Ẕāt-ı Nübüvvet-meʾābı olduġu bī-gümāndır. Meşelā ḫulḳ-i Ādemi; maʿrifet-i Şīt, şecāʿat-i Nūḥ ve ḫullet-i İbrāhīm ve lisān-ı İsmāʿīl ve rıżāʾ-i İsḥāḳ ve feṣāḥat-i Ṣāliḥ ve ḥikmet-i Lūṭ ve büşrā-yı Yaʿḳūb ve cemāl-i Yūsuf ve şiddet-i Mūsā ve ṣabr-ı Eyyūb ve ṭāʿat-i Yūnus ve cihād-ı Yūşaʿ ve ṣavt-ı Dāvud ve ḥubb-ı Dānyāl ve vaḳār-ı İlyās ve ʿışmet-i Yaḥyā ve zühd-i ʿĪsā ʿaleyhim ṣalavātü'r-Raḥmān ḫażletleri ol Ḥażrete baḫşāyış-ı Mevlādır. *Ve ḳad efṣaḥa bi-ẕālike'l-Būṣīriyyu:*

وَكُلُّ آيٍ أَتَى الرُّسْلُ الْكِرَامُ بِهَا فَإِنَّمَا اتَّصَلَتْ مِنْ نُوْرِهِ بِهِمِ[1352]

FAŞIL

إِنْ قُلْتَ أَكْرَمَكَ اللَّهُ Muḥibb-i Sābıḳa ḫiṭābla duʿādır ve cümle-i muʿteriża.

لَا خَفَاءَ fetḥle ism-i *lā.*

عَلَى القَطْعِ بِالْجُمْلَةِ bi-maʿne'l-icmāl żıddu'l-tafṣīl cār ve mecrūr *ḫafāya* veyā *kaṭʿa* taʿalluḳ eder. **Yaʿnī** bereket-i ẕikr-i Ḥabībullāh ile Ḥaḳḳ Teʿālā seni ʿazīz eylesin. Ḳaṭʿan pūşīde ve nihān degildir ki.

[1351] Yûnus Sûresi 10/26: "Güzel iş yapanlara (karşılık olarak) **daha güzeli ve bir de fazlası vardır**. Onların yüzlerine ne bir kara bulaşır ne de bir zillet. İşte onlar cennetliklerdir ve orada ebedî kalacaklardır."

[1352] "Şerefli peygamberlerin getirdiği her mucize, onların nuruyla onlara bağlanmıştır." Bkz. Ebû Muhammed Zekiyyüddîn Abdülazîm b. Abdilkavî el-Münzirî, *et-Terğîb ve't-terhîb mine'l-hadîsi'ş-şerîf*, 2/242.

أَنَّهُ ḫaber-i *lā* ve żamīr Rasūlullāh'a rāciʿdir.

صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَعْلَى النَّاسِ قَدْرًا وَأَعْظَمُهُمْ مَحَلًّا *ve aʿlāhum maḥallen ve aʿẓamuhum ḳadrā* īrādı daḫı aʿlā idi.

وَأَكْمَلُهُمْ مَحَاسِنَ وَفَضْلًا *yaʿnī ʿalā kulli ḥālin hāẕe'l-mücmelü bi-ḫilāfi't-tafṣīli* ḳaṭʿī <ve> beyāna muḥtāc degildir ki Ḥażret-i Faḫr-ı ʿĀlem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem mertebe ve menzilet cihetinden nāsın bālāter ve ekremi ve meḥāsin ve faẓl ḳıbelinden ekmel ve ecmelidir.

وَقَدْ ذَهَبْتَ فِي تَفَاصِيلِ خِصَالِ الْكَمَالِ مَذْهَبًا جَمِيلًا ḫiṣāl-i kemāl tefāṣīlinden meẕheb-i cemīle sālik olduñ.

شَوَّقَنِي baʿżı nüsḫada tāʾ-i ḫiṭāb iledir. Ve *şevveḳa* ḥanīn ve nizāʿ-ı nefs.

إِلَى أَنْ أَقِفَ عَلَيْهَا مِنْ أَوْصَافِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَفْصِيلًا *ʿaleyhā* żamīrinden ḥāl olur. Evṣāf-ı cemīle-i Ḥażretden ḫiṣāl-i ḥamīde üzere mufaṣṣalaten ıṭṭılāʿa beni pür-şevḳ eyledi.

فَاعْلَمْ ḫiṭāb-ı ḫāṣṣ veyā ʿāmmdır.

نَوَّرَ اللَّهُ قَلْبِي وَقَلْبَكَ وَضَاعَفَ فِي هَذَا النَّبِيِّ الْكَرِيمِ حُبِّي وَحُبَّكَ kerīm ḫiṣāl-i ḫayr-ı ḥamīdeyi cāmiʿ maʿnāsına. **Yaʿnī** Ḥaḳḳ celle ve ʿalā ẓülmet-i ġabāveti izāle eder nūr ile ḳalbimizi tenvīr ve ol Maḥbūb-ı Bārgāh-ı Muḳaddes ḥaḳḳında muḥabbetimiz müzdād eylesin.

أَنَّكَ إِذَا نَظَرْتَ إِلَى خِصَالِ الْكَمَالِ الَّتِي هِيَ غَيْرُ مُكْتَسَبَةٍ وَفِي جِبِلَّةِ الخِلْقَةِ **[66a]** iżāfet, lāmiyye veyā beyāniyyedir. Ve *enneke ilā āḫirihī* mefʿūl-i *aʿlem.*

وَجَدْتَهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَائِزًا لِجَمِيعِهَا مُحِيطًا بِشَتَاتِ feṭḥ-i şīn ile teferruḳ maʿnāsına maṣdardır.

مَحَاسِنِهَا دُونَ خِلَافٍ بَيْنَ نَقَلَةِ الْأَخْبَارِ feteḥātla cemʿ-i nāḳil ke-kātib ve ketebe.

لِذَلِكَ *neḳaleye* müteʿallıḳ.

بَلْ قَدْ بَلَغَ بَعْضُهَا مَبْلَغَ الْقَطْعِ **ve'l-ḫāṣıl:** Ey ṭālib! sīret-i Peyġamberī, iktisābī olmayıp cibillī ve ġarīziyy olan ḫiṣāl-i kemāle imʿān naẓarı ile nigāh ve iltifāt eylediġiñ ḥālde Ḥażret-i Habīb-i Muḫteremi ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem ol ḫiṣāl-i ḥamīdeniñ küllīsini cāmiʿ ve her biriyle muttaṣıf ve vücūh-ı muḥassenāt-ı müteferriḳayı cāʾiz olduġuna

ʿilm-i yaḳīnī ile vāḳıf olursun ki meḥāsin-i aḫlāḳ ve kemālātı ḥıyāze ve cemʿinde beyne ruvāti'l-aḫbār iḫtilāf vuḳūʿ-yāfte olmayıp belki keṯret-i ruvāt ve tevātür ile cezm-i yaḳīnīye ekṯeri bāliġ olur mertebe müşāhede edersiñ ki muṣannif ʿaleyhi'r-raḥme tafṣīl-i sanʿata şurūʿ edip buyurur.

أَمَّا الصُّورَةُ وَجَمَالُهَا تُنَاسِبُ أَعْضَائِهِ فِي حُسْنِهَا فَقَدْ جَاءَتِ الْآثَارُ cemʿ-i eṯer *ey el-ḫaber.*

الصَّحِيحَةُ وَالْمَشْهُورَةُ muṣṭalaḥāt-ı muḥaddiṯīnden olan ṣaḥīḥ ve meşhūr murād degildir ve *in cāze*[1353].

الْكَثِيرَةُ بِذَلِكَ müteʿallıḳ-ı *cāʾet* ammā cesed-i ẓāhire-i Şerefterīn-i ʿĀlem ve cemāl-i ṣūre-i Seyyid-i Veled-i Ādem ve tenāsüb-i aʿżāları ḥaḳḳında niçe rāst ḫaber ve rāyeġān-ı eṯer vürūd eyledi.

مِنْ حَدِيثِ عَلِيٍّ kerrāma'llāhu vechehū.

وَأَنَسِ بْنِ مَالِكٍ وَأَبِي هُرَيْرَةَ وَالبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ *Berāʾ* feṯḥ-i muvaḥḥade ve rāʾ-i mühmele-i muḫaffefe ve medle ʿalemdir. Ve ʿ*āzib* ʿayn-ı mühmele ve zāy-ı muvaḥḥade ile piser ve peder-i aṣḥāb-ı enṣārdır.

وَعَائِشَةَ أُمِّ الْمُؤْمِنِينَ ḥabībe-i Ḥabībullāh ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem ve ṭayyibe-i ṭāhire Ṣıddīḳa bint Ṣıddīḳ raḍiyallāhu ʿanhādır ki şānında وَالطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ[1354] nāzile olmuştur. Ṭoḳuz yaşında ol Dūşīze-i Āfitāb-cemāli hem āġūş-ı tezevvüc buyurup sene-i ṯāniyye-i hicretde zifāf eylediler. Ol bānū-yı ḥarem-serā-yı nübüvvet Baḳīʿ-i Ġarḳadda medfūndur.

وَابْنِ أَبِي هَالَةَ taḫfīf-i lāmla Bedirden menḳūl ʿalemdir. Rebīb-i Sulṭān-ı ʿĀlem ve piser-i Ḥadīcetü'l-Kübrā olan Hind bin Mālik raḍiyallāhu ʿanhdır. Vaṣf-ı ḥilye-i nebeviyyesi iştihārından Hindü'l-Vaṣṣāf ile şöhret-yāb olmuşdur.

وَأَبِي جُحَيْفَةَ ḍamm-ı cīm ve feṯḥ-i ḥāʾ-i mühmele ile muṣaggardır. İsm-i şerīfi Vehb ve vefāt-ı Sulṭān-ı Rusül eyyāmında ḥadd-i bulūġa henūz resīde idi. Yetmiş iki sene-i hicriyyede hevdec-nişīn-i ecel olmuşlardır.

[1353] Caiz olsa da.

[1354] Nûr Sûresi 24/26: "Kötü kadınlar, kötü erkeklere; kötü erkekler de kötü kadınlara, **temiz kadınlar temiz erkeklere**, temiz erkekler de temiz kadınlara lâyıktır. O temiz olanlar, iftiracıların söyledikleri şeylerden uzaktırlar. Onlar için bir bağışlanma ve bolca verilmiş iyi bir rızık vardır."

وَجَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ fetḥ-i sīn-i mühmele ve ḍamm-ı mīm ve rāʾ-i mühmele ile ferzend-i hemşīre-i Saʿd bin Ebī Vaḳḳāṣdır. Yetmiş dörtde Kūfede hem-āġūş-i ḫāk-i pāk oldu.

وَأُمِّ مَعْبَدٍ fetḥ-i mīm ve sükūn ve ʿayın ve bāʾ-i muvaḥḥade ve dāl ile ʿĀtiḳe bint Ḫālid ṣaḥābiyye-i Ḫuzāʿiyyedir. Ḳadīd nām maḥallde menzil-gāhına Māh-tāb-ı Risālet ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem mihmān olmuşdur.

وَابْنِ عَبَّاسٍ وَمُعَرِّضِ بْنِ مُعَيْقِيبٍ *Muʿarrıż* ḍamm-ı mīm ve fetḥ-i ʿayn-ı mühmele ve kesr-i rāʾ-i müşeddede ve żād-ı muʿceme ile ḳaviyü'l-arż maʿnāsına olup ʿaleme naḳl olundu, ṣaḥābīdir. Ve *muʿayḳīb* bedel-i bāʾ, lāmla *Muʿayḳīl Tecrīdü'ṣ-ṣaḥābe* nām kitābda mesṭūrdur.

وَأَبِي الطُّفَيْلِ ʿĀmir bin Vāṣile aṣḥābdan ve aḥbāb-ı Esedu'llāh kerrāma'llāhu vechehū ve şuʿarādandır. ʿAḳd-i miʾede aṣḥāb-ı kirāmdan āḫir vefāt eden ẕāt-ı şerīfidir.

[66b] وَالْعَدَّاءِ بْنِ خَالِدٍ ʿayn-ı mühmele-i meftūḥa ve dāl-i müşeddede ve medle şedīdü'l-cerā maʿnāsına. Yevmü'l-Fetiḥ veyā Bedir ḥīninde refʿ-i engüşt-i şehādet birle dāḫil-i ḥışn-i islām oldular.

وَخُرَيْمِ بْنِ فَاتِكٍ ḍamm-ı ḫāʾ-i muʿceme ve rāʾ-i mühmele ile muṣaġġardır. *Fātik* fā ve müşennāt-ı fevḳiyye ile imāret-i Muʿāviyede Raḳḳada ʿāzim-i dārü'l-beḳā oldu.

وَحَكِيمِ بْنِ حِزَامٍ kesr-i ḥāʾ-i mühmele ve zāy-ı muʿceme ile birāder-zāde-i Ḫadīce raḍiyallāhu ʿanhādır. Yüz yigirmi sene muʿammer olup nıṣf-ı ʿömrü İslāmda güẕerān etmişdir. Ve ʿām-ı Fīlden on üç sene muḳaddem dāḫil-i Kaʿbeye tevellüd eyledi. Ġayr-ı ez-īn bir kimesneniñ derūn-ı Beytullāhda tevellüdü vuḳūʿ-yāfte degildir. Lākin *Müstedrek*-i Ḥākim ḥāvī olduġu ferāyiddendir ki ʿAliyyü'l-Murtażā kerrāma'llāhu vechehū Ḥażretleri daḫı dāḫil-i Beyt-i Mükerremede ʿālem-i vücūda ser-nihāde-i iḳbāl oldular. *Ve māte Ḥakīmu senete sittīne bi'l-Medīneti.*

وَغَيْرِهِمْ Kaʿb bin Mālik ve Ṣıddīḳ ve Fārūḳ raḍiyallāhu ʿanhüm emṯāli *ke-mā fi'd-Delāʾili ve'l-Vefā ve ġayrihimā.*[1355]

مِنْ أَنَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ḥadīṯ-i ḥilyeyi beyāndır.

[1355] "Delail ve Vefa'da ve ikisi dışında olduğı gibi."

كَانَ أَزْهَرَ اللَّوْنِ ṣıfat-ı müşebbehe li'l-fāʿil neyyir ve ḥasen maʿnāsına ve *minhu zehratü'l-ḥayāti'd-dünyā* veyā sefīd maʿnāsınadır.

أَدْعَجَ *mine'd-deʿaci bi-fetḥateyni şiddetü sevādi'l-ʿayni maʿa siʿatihā*[1356] yāḫūd çeşm-i ḥavbeyn-i Nebiyy-i Emīn ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem beyāżı ġāyet sepīd ve siyāhı ġāyet siyāh idi.

أَشْكَلَ şīn-i muʿceme ile beyāż-ı ʿaynda ḥumretdir.

أَنْجَلَ *mine'n-neceli*[1357] *bi'n-nūni ve'l-cīmi siʿatü şaḳḳa'l-ʿayni*[1358].

أَهْدَبَ الْأَشْفَارِ *hüdüb* ḍamm-ı hā ve dālla pīle-i çeşm-i kenārında olan mūlar ki müjgānlardır. Ve *eşfār* cemʿ-i şüfr bi-ḍammi'ş-şīn ṭaraf-ı cefn ve cefn-i ʿayn-ı ʿalā ve esfeldir ki nāẓir-i ʿayndan ezāyı defʿ içün ḫalḳ oldu. Ve inṭibāḳ ve infitāḥla çeşmi mesḥ ve ehdābla defʿ-i ezā eder.

فَلا اِفتَرَقَتْ[1359] ما ذَبَّ عَنْ ناظِرٍ شُفْرُ[1360]

Zebābda ecfār ḫalḳ olmamağın dāʾimā çeşmini dü destiyle mesḥe muḳayyed olur. Ve *ehdebiñ eşfāra* izāfeti şeyʾiñ kendü mekānınā izāfeti ḳabīlindendir, ʿālim-i Baġdād-āsā. **Ve'l-ḥāṣıl** dilbeste-i ḥūr-i ʿayn olan müjgān-ı Ḥażret bisyār ve bālā idi.

أَبْلَجَ mine'l-belec bi-fetḥateyn. **Yaʿnī** iki ebrūları meyānesi mūydan ʿārī idi. Ve māh-ı nev-āsā açıḳ ḳaşlı olup mā-beyne'l-ḥācibeyn sīm-i ḫāliṣ gibi ṣāf ve berrāḳ idi. *Ve'l-ʿArabu tüsemmi's-seyyide bi'l-ebleci*[1361] ve vaṣf-ı cemāl-i Ḥabībullāhda ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem Ebū Ṭālibiñ gūyā olduġu ebyātdır.

وَ أَبْلَجَ يَسْتَسْقَى الغَمامُ بِوَجْهِهِ ثِمالُ اليَتَامَى عِصْمَةٌ لِلْأَرَامِلِ[1362]

ṣimāl veznen ve maʿnen ġıyāṣ-āsādır.

[1356] "'Ed'ac' kelimesi, 'da'ac' kökünden gelir ve iki fetha ile okunur. Anlamı, gözün siyahlığının son derece koyu olması ve bunun genişlikle birlikte bulunmasıdır."

[1357] *en-Necle* şeklinde yanlış yazıldığı düşünülmektedir.

[1358] "Nûn ve cîmle *necel* kelimesinden, gözün iriliği."

[1359] اِفتَرَقَا şeklinde yanlış yazılmıştır.

[1360] "Kirpik, gözü korumadığı sürece ben de ayrıldım." Mısra İbn Hayyûs'a isnat edilmiştir. Bkz. Muhammed Aydemir El-Müsta'samî, *ed-Dürrü'l-Ferîd ve Beytü'l-Kasîd*, 5/473.

[1361] Araplar Seyyidi eblec olarak isimlendirir.

[1362] "Aydınlık yüzüyle yağmur talep edilir, yetimlerin sığınağı, dul kadınların koruyucusudur." Bkz. İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, thk. Tâhâ Abdurraûf Sa'd (Kahire: Şirketu't-Tıbâati'l-Fenniyyeti'l-Müettehide, t.y.), 1/248.

أَزَجّ fetḥ-i hemze ve zāy-ı-ı muʿceme ve teşdīd-i cīmle. **Yaʿnī** ḥam-ı ebrū-yı saʿādetleri māh-ı nev-āsā ṭavīl ve bārīk idi.

Ḳabe Ḳavseyn teẕekkürde ʿıyān
Ġaraż ol kaşı gümān idi hemān[1363]
Ḥāṣılı ince vü ṭūlānī idi
Gūyiyā rişte-i reyḥānī idi[1364]

أَقْنَى *ey mürtefiʿu ḳaṣabeti'l-enfi maʿa'ḥdīdābin yesīrīn fīhā.*

أَفْلَجَ fetḥateynle felec-i tebāʿüd mā beyne'ṯ-ṯenāyādır. **Yaʿnī** cevher-i dendān-ı mübārekleri ṣāf ve seyrek ve rişte-i dāne-i dürden pek idi.

مُدَوَّرَ الْوَجْهِ istiṭāle-i ḳalīle ile tedvīr murād olur. **Yaʿnī** rūy-ı raḫşānları cirm-i ḳamer-vār müdevver idi.

Bāġ-ı ḥüsn içre o verd-i rengīn
Nev-şüküfte güle beñzerdi hemīn[1365]

وَاسِعَ الْجَبِينِ pīşānī-i laṭīfleri küşāde idi. Cebīn-i vechede farḳ edenler cebhe mevżiʿ-i secīde ve mecāzī nāṣiye mine'l-ḥācib ilā ḳıṣāṣi'l-şaʿr ve iki cānibine cebīn dediler. Ve *ḳīle innehā tuṭlaḳu bi-maʿne'l-cebheti ve'l-mecmūʿi.*[1366]

1. Yaʿnī ol cebhe-i Ḫurşīd-i eṣer
   [67a] Nitekim çeşme-i mihr-āver
2. Vāsiʿ ü pāk ü żiyā güster idi
   Felek-i ḥüsne meh-i envār idi[1367]
   Cebhesin ḳılmışıdi Rabb-i Enām
   Levḥa-i kāḫ-serā-yı İslām[1368]
   Naṣṣ-ı tenzīl-i melāḥatde ʿiyān
   Ve'ḍ-Ḍuḥā idi şerīf anlı hemān[1369]

[1363] Beyit Hâkânî'ye isnat edilmiştir, bkz. Hâkânî Mehmet Bey, *Hilye-i Hâkânî*, 174.
[1364] Beyit Hakânî'ye isnat edilmiştir, bkz. Hâkânî Mehmet Bey, *Hilye-i Hâkânî*, 178.
[1365] Beyit Hâkânî'ye isnat edilmiştir, bkz. Hâkânî Mehmet Bey, *Hilye-i Hâkânî*, 206.
[1366] "Bu kelime 'cebhe (alın)' ve onun tamamı anlamında da kullanılır."
[1367] Beyitler Hâkânî'ye isnat edilmiştir, bkz. Hâkânî Mehmet Bey, *Hilye-i Hâkânî*, 214.
[1368] Beyit Hâkânî'ye isnat edilmiştir, bkz. Hâkânî Mehmet Bey, *Hilye-i Hâkânî*, 217.
[1369] Beyit Hâkânî'ye isnat edilmiştir, bkz. Hâkânî Mehmet Bey, *Hilye-i Hâkânî*, 218.

كَثُّ اللِّحْيَةِ *ve’l-keṯṯü fi’l-liḥyeti en tekūne keṯīfeten ġayra ḫafīfetin.*[1370]

تَمْلَأُ صَدْرَهُ سَوَاءَ الْبَطْنِ وَالصَّدْرِ **Yaʿnī** ṭūlen ve ʿarżan ṣadr-ı şerīfi miḳdārı idi, ke-ennehā saḍr ne ḥāle idi. Zīrā maẓrūf ẓarfı üzere ziyāde olmaz. **Ve’l-ḫāṣıl** rīş-i pākinde uṣūlü çok ve ṭūlen ve ʿarżan muʿtedil مِنْ سَعَادَةِ الْمَرْءِ خِفَّةُ لِحْيَتِهِ[1371] ḥadīṯ-i şerīfi *keṯṯi* münāfī degildir ki cidden ʿadem-i ṭūl murād olunur.

وَاسِعَ الصَّدْرِ murād ḥilye-i ḥissiyye olduġu ḥālde sīne-i pür-sekīneleri vüsʿatli idi demek olur. Ammā mecāzen ḥilm ve iḥtimālden kināyedir. *Ḳāle’d-Deleciyyü inne maʿnāhu vāsiʿu’ṣ-ṣadri ḥissen ve maʿnen.*[1372]

عَظِيمَ الْمِنْكَبَيْنِ fetḥ-i mīm ve kesr-i kāfla müṯennā minkeb dūş ve bāzū ve mecmuʿu olan üstüḫ[v]āndır. **Yaʿnī** ser-i dūş-ı humāyūnu ġayra nisbet büyük idi.

ضَخْمَ الْعِظَامِ *żaḫm* ġalīẓ maʿnāsına veyā cirmen ʿaẓīm ve keṯīrü’l-laḥm, ʿ*iẓām* cemʿ-i ʿ*aẓm*.

1. Üstüḫ[v]ān-ı beden-i pāki tamām
   Yaʿnī cisminde olan cümle ʿiẓām
2. Her biri iri vü merdāne idi
   Ṣūreti sīreti şāhāne idi
3. Cesedi vaṣfın eden nāzük-dil
   Cüṯṯe-dār idi demiş ve’l-ḫāṣıl[1373]

عَبْلَ الْعَضُدَيْنِ ʿ*abl* fetḥ-i ʿayn-ı mühmele ve sükūn-ı muvaḥḥade ile ḍaḫm ve ḳuvā maʿnāsına. ʿ*Ażud* mā-beyne’l-mirfaḳ ve’l-ketf. **Yaʿnī** sīm-i bāzūları tünd ve ḳavī idi.

وَالذِّرَاعَيْنِ *Mā beyne mafṣıli’l-keffi ve’l-mirfaḳi ev mine’l-mirfaḳi ilā etrāfi’l-aṣābiʿi*[1374]. **Yaʿnī** sāʿid-i sīmīnleri.

وَالْأَسَافِلِ cemʿ-i esfel. **Yaʿnī** uyluḳları sāḳıyla bile ḳavī idi. Ḳavl-i Tilimsānī üzere murād pāy-ı ʿarş-peymāları ve sāʾir cism-i nūr-sīmālarıdır.

[1370] Sakalındaki sıklık seyrek değil gür olmasıdır.
[1371] Hadis: “Kişinin saadetinden (mutluluğundan) biri de sakalının hafif olmasıdır.”
[1372] Delecî onun manasının mânen ve hissen halîm olduğunu söyledi.
[1373] Beyitler Hâkânî’ye isnat edilmiştir, bkz. Hâkânî Mehmet Bey, *Hilye-i Hâkânî*, 252.
[1374] Dirsek ve avuç eklemi arasında olan veya dirsekden parmak uçlarına kadar.

رَحْبَ الكَفَّيْنِ وَالْقَدَمَيْنِ *raḥb* vāsiʿ veyā kebīr maʿnāsınadır. Zīrā ekber cevāriḥ, kemāl-i ḫulḳa delīldir. Ve baʿżılar siʿa-i keffle cūd ve semāḥat kināye olunur, dediler. Lākin faḳaṭ raḥbü'l-keffeyn ẕikr olunsa ḥamli cāʾiz ammā mecmūʿ-ı keffeyn ve ḳademeyn rivāyetinde ḥaḳīḳat ve mecāz beynini cemʿe mesāġ nāyābdır.

1. Elleri ayası ol Sulṭānıñ
   Daḫı ayaḳları altı anıñ
2. Vāsiʿ vü pāk idi nazük, merġūb
   Berg-i gül gibi laṭīf ü maḥbūb[1375]

وَرَوَى أَحْمَدُ أَنَّ سَبَّابَتَيْ قَدَمَيْهِ أَطْوَلُ مِنْ غَيْرِهِمَا، وَفِي الْبَيْهَقِيِّ كَانَتْ خِنْصَرُ رِجْلَيْهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ مُتَظَاهِرَةً، وَمَا اشْتَهَرَ مِنْ إِطْلَاقِ كَانَتْ سَبَّابَتُهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَطْوَلَ مِنْ وُسْطَاهُ غَلَطٌ، فَإِنَّهُ خَاصٌّ بِأَصَابِعِ رِجْلَيْهِ، اِنْتَهَى.[1376]

سَائِلَ الْأَطْرَافِ sīn-i mühmele ile seyelāndan, imtidād-ı muʿtedil ile ṭarāf-ı esābiʿ murāddır. Ve *ruviye sāʾinün bi'n-nūni'l-mübeddeleti mine'l-lāmi.*[1377] Derārī-i engüşt maʿnāsına ve eṭrāf-ı eṣābiʿdir.

Her bir engüşt-i hümāyūnu anıñ
Ḳalem-i sunʿı idi Mevlānıñ[1378]
Ḫāme-veş her biri mevzūn ü ṭavīl
Mīl-i miftāḥ-ı der-i luṭf-ı Celīl[1379]
Yazmamışdır ḳalem-i Rabbānī
Ḫāme-engüştine anıñ ṣānī[1380]

أَنْوَرَ الْمُتَجَرِّدِ neyyir maʿnāsına ṣıfat-ı müşebbehedir. *Mücerred* ḍamm-ı mīm ve feṭḥ-i cīm ve rāʾ-i müşeddede ve dāl-i mühmele cesed maʿnāsına. **Yaʿnī** cism-i tābında

[1375] Beyitler Hâkânî'ye isnat edilmiştir, bkz. Hâkânî Mehmet Bey, *Hilye-i Hâkânî*, 260.
[1376] Hadis: "Ahmed (İbn Hanbel) rivayet etti ki, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ayaklarındaki işaret parmakları (sebbâbete) diğerlerinden daha uzundu. Beyhakî'de ise, onun ayak serçe parmaklarının birbirine yakın olduğu rivayet edilmiştir. Ayrıca, 'Hz. Peygamber'in (s.a.v.) el işaret parmağı (sebbâbe), orta parmağından daha uzundu' şeklindeki yaygın kanaat yanlıştır. Çünkü bu husus sadece onun ayak parmaklarına özgüdür."
[1377] "Ve 'sâin' kelimesi, lâm harfinden nûn harfine çevrilmiş olarak rivayet edilmiştir."
[1378] Beyitler Hâkânî'ye isnat edilmiştir, bkz. Hâkânî Mehmet Bey, *Hilye-i Hâkânî*, 269.
[1379] Beyitler Hâkânî'ye isnat edilmiştir, bkz. Hâkânî Mehmet Bey, *Hilye-i Hâkânî*, 270.
[1380] Beyitler Hâkânî'ye isnat edilmiştir, bkz. Hâkânî Mehmet Bey, *Hilye-i Hâkânî*, 271.

Ḥabībullāh ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem mihr-i münevver-āsā ṣāf ve ten-i nāzikterīni bī-mūy idi.

Bir mücellā gümüş āyīne gibi
Ṣāf-ı bī-mūy idi pehlū-yı Nebī[1381]

دَقِيقَ الْمَسْرُبَةِ *daḳīḳ* dāl ve rāʾ ile mervīdir. Ve *mesrube* feṭḥ-i mīm ve sükūn-ı sīn ve ḍamm-ı rāʾ veyā feṭḥ-i rā ile. **Yaʿnī** zi-sīne **[67b]** tā-be-nāf olan ḫaṭṭ-ı mūyın ince ve nāzik idi. **Yaʿnī** ṣāḥīfe-i ṣadrında elif-āsā mūydan bir ḫaṭṭ çekilmişdi. Ve tār-ı ʿanber gibi ol mūy-ı siyāh hāle-i māh-veş zībende idi.

رَبْعَةَ الْقَدِّ feṭḥ-i rā ve sükūn-ı muvaḥḥade ile bi-iʿtibāri'n-nefsi ve'z-zāt teʾnīs ḳılınmışdır. **Yaʿnī** ḳāmet-i dil-ārā-yı Server-i Kāʾināt ʿaleyhi ezke't-taḥiyyāt mevzūn ve muʿtedil idi.

Ne ʿaceb olsa vasaṭ ḳadd-i Rasūl
Ümmete vāsıṭa-i ḥaḳḳ idi ol[1382]

لَيْسَ بِالطَّوِيلِ الْبَائِنِ *bāʾin* ẓāhir.

وَلَا الْقَصِيرِ الْمُتَرَدِّدِ tereddüd *bi-maʿne'r-rucūʿi ev ed-duḫūli.* **Yaʿnī** ne pek bālā ḳāmet ne pek alçaḳ boylu idi.

Muʿtedil ḳāmetin etmişdi Kerīm
Maẓhar-ı ḫulḳ-ı ʿaẓīmü't-taʿẓīm[1383]

وَمَعَ ذَلِكَ merbūʿu'l-ḳad ve muʿtedilü'l-ḳāmet olmalarıyla.

فَلَمْ يَكُنْ يُمَاشِيهِ أَحَدٌ يُنْسَبُ إِلى الطُّولِ إِلَّا طاله **Yaʿnī** bir kişi her ne ḳadar bālā ḳad olup ol Ḥażretle mümāşāt etse yine ol kimesneden bālāter idi.

رَجِلَ الشَّعْرِ feṭḥ-i rā ve kesr ve feṭḥ-i cīmle. **Yaʿnī** mūy-ı müşgīni ne ḳıvırcıḳ ve ne ṭavīl idi.

إِذَا افْتَرَّ ضَاحِكًا افْتَرَّ عَنْ مِثْلِ سَنَا الْبَرْقِ ḫande eyledikleri ḥālde dürr-i dendānını keşf ve küşāde buyurduḳları zamān dehān-ı mübārek ve sefīd dendānı yıldırım-āsā raḫş ve lemeʿān eylerdi.

[1381] Beyitler Hâkânî'ye isnat edilmiştir, bkz. Hâkânî Mehmet Bey, *Hilye-i Hâkânî*, 278.
[1382] Beyitler Hâkânî'ye isnat edilmiştir, bkz. Hâkânî Mehmet Bey, *Hilye-i Hâkânî*, 294.
[1383] Beyitler Hâkânî'ye isnat edilmiştir, bkz. Hâkânî Mehmet Bey, *Hilye-i Hâkânî*, 296.

وَعَنْ مِثْلِ حَبِّ الْغَمَامِ daḫı ṭalv(?) dānesi gibi esnān-ı laṭīfi şaʿşaʿa-baḫş eylerdi.

إِذَا تَكَلَّمَ يُرَى كَالنُّورِ يَخْرُجُ مِنْ ثَنَايَاهُ *yurā* fiʿil-i mużāriʿ ve mechūl. Ve *şenāyā* cemʿ-i şeniyye çār dendāndır. *Ve ḳīle'l-kāfu zā'idetü şiddeti beyāżin*[1384] kemāl-i berīḳ ve ṣafāsından dendān-ı pīşīnini vaṣıfdır. **Yaʿnī** güftārla dehen-güşā olduḳda şenāyā-yı Ḥażretden nūr lemeʿān edip eṭfāra pertev-endāz olurdu.

أَحْسَنَ النَّاسِ عُنُقًا gerden-i tāb-nākları ġāyet muʿtedil ve beyāż ve berrāḳ olup beyit:

Boynu ġāyet de laṭīf idi anıñ
Ḥasenü'l-ʿunuku idi insānıñ[1385]

لَيْسَ بِمُطَهَّمٍ teşdīd-i hā'-i meftūḥa ile *ʿalā mā fi'ṣ-Ṣıḥāḥı ve ġayrihī*[1386] müdevverü'l-vechi veyā simīn-i fāḥiş veyā müntefiḫü'l-vech. *Ve ḳīle'n-naḫīfü'l-cism.*[1387]

وَلَا مُكَلْثَمٍ *ismu mef'ūlin muṭlaḳan tedvīru vechin maʿa keşrati'l-laḥmi*[1388] veyā *ḳaṣīru'ẕ-ẕaḳani muṭaḥḥamun ve mükelşemün ṣıfatāni li'n-Nebiyyi ṣallallāhu ʿaleyhi ve selleme lā li'l-ʿunuḳi.*[1389]

Ve'l-ḫāṣıl: Vech-i pākinde olan laḥm-ı laṭīfi ne keşīr ne ḫafīf ve ol dü ruḫsāre-i terleri bisyār etli degil idi. **Yaʿnī** rūy-ı mübārekleri istidāresi ifrāṭ üzere degildir, iʿtidāl üzere idi demekdir. Ammā ḥadīş-i ʿAlī raḍiyallāhu ʿanhda وَفِي وَجْهِهِ تَدْوِيرٌ[1390] buyurulduġunuñ maʿnāsı vech-i saʿādetinde nevʿ-i tedvīr var idi, demek olur.

مُتَمَاسِكَ الْبَدَنِ **yaʿnī** muʿtedilü'l-ḫalḳ idi. Ḳuvā-yı bünye ve ʿadem-i istirḫā ile ʿuẕv-ı şerīfleri bir birin imsāk etmiş idi. Ve *ḳāle'l-Ġazāliyyu ey laḥmuhū mütemāsikun ʿalā ḫalḳihi'l-evveli lem yeżurruhu's-sinni elleẕī min şe'nihī en yesterḫiye'l-laḥmu fīhi bi-ḫilāfi'ş-şebābi.*[1391]

Yaʿnī

[1384] "kâf" harfi ziyadedir ve bu, beyazlığın şiddetini vurgulamak için kullanılmıştır."
[1385] Beyit Hâkânî'ye isnat edilmiştir, bkz. Hâkânî Mehmet Bey, *Hilye-i Hâkânî*, 230.
[1386] "Sıhâh'da ve diğerinde olduğu gibi."
[1387] "Bedenen zayıf denildi." Ali el-Kârî, *Şerhu 'ş-Şifâ'*, 1/161
[1388] "İsm-i mef'ûldür ve mutlak olarak, yüzün yuvarlak olmasıyla birlikte etinin dolgunluğunu ifade eder."
[1389] "Kısa çeneli, dolgun yüzlü ve etli yanaklı olmak, Nebî (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sıfatlarındandır; ancak bu, boyun için değil, yüz içindir."
[1390] Hadis: "Onun yüzü yuvarlaktı."
[1391] "Ve Gazzâlî dedi ki: Yani, onun bedeni ilk yaratılışı üzere diri ve sağlam idi; ilerleyen yaşın, normalde eti gevşetmesi gerekirken, ona bir zarar vermemişti. Bu, gençlik döneminden farklıdır."

Ne tenezzül edip ol sīmīn-ten
Ne żarar gördü müsinn olmaḳdan[1392]
ʿAhd-i eyyām-ı cüvānī gibi tā
Ter ü tem tāze idi ol aʿżā[1393]
Yaʿnī gitdikce ol gülzār-ı cemāl
Tāzelenmekde idi ġonce-miṣāl[1394]

ضَرْبَ اللَّحْمِ fetḥ-i żād-ı muʿceme ve sükūn-ı rāʾ-i mühmele ile *bi-zineti'l-maṣdari ey ḳalīlü laḥmi'l-bedeni*[1395]. **Yaʿnī** laḥm-ı beden-i nāzikterīni iʿtidāl üzere ḳalīl olup ne hüzāl ve ne cesīm idi.

قَالَ الْبَرَاءُ بن عازب رَضِيَ اللَّهُ عَنْه rivāyet-kerde-i Tirmiẕī üzere Berāʾ raḍiye ʿanhü'l-**[68a]** Mevlā buyurur.

مَا رَأَيْتُ مِنْ ذِي لِمَّةٍ فِي حُلَّةٍ حَمْرَاءَ أَحْسَنَ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ *min* zāʾide ve *lime* kesr-i lām ve teşdīd-i mīmle serden bir cānibe ṭāʾil olan mūlar veyā şaḥme-i üẕnü tecāvüz eden saçdır. Ve *ḥulle* ḍamm-ı ḥāʾ-i mühmele ve teşdīd-i lāmla ṣevb-i vāḥid veyā bir ḳaftānla bir pīrāhene denilir. **Yaʿnī** ḳabā-yı sürḫ-fām içre ferḫāl saçlarından bir kimesneyi Maḥbūb-ı Bārgāh-ı Muḳaddesden ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem maḥbūbter görmedim, dediler.

وَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: مَا رَأَيْتُ شَيْئًا أَحْسَنَ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ bu ḥadīṣ-i ṣıḥḥat-eṣer ḫaber-i evvelden eblaġdır. Zīrā eṣer-i sābıḳda libās-ı maḫṣūṣada taḫṣīṣle tafḍīl olunup ve bu ḥadīṣde muṭlaḳā taḥsīn vürūd etmişdir.

كَأَنَّ الشَّمْسَ تَجْرِي فِي وَجْهِهِ *ke-enne* teşdīdle edāt-ı teşbīhdir. Ve *şems* ism-i *ke-enne* ve cümle-i *tecrī* ḫaberdir. Ve cereyān-ı şems ḥareket-i felekiyye iledir. Vech-i şerīfini nūrla vaṣıfda mübālaġa murād buyurur.

وَإِذَا ضَحِكَ يَتَلَأْلَأُ فِي الْجُدُرِ ḍammeteynle cemʿ-i cidār ki ekṣer nās esās maʿnāsına istiʿmāl ederler. Ve *teleʾlüʾ* lemeʿān yaʿnī:

1. Faḫr-ı ʿĀlem gülicek dişleriniñ

[1392] Beyit Hâkânî'ye isnat edilmiştir, bkz. Hâkânî Mehmet Bey, *Hilye-i Hâkânî*, 284.
[1393] Beyit Hâkânî'ye isnat edilmiştir, bkz. Hâkânî Mehmet Bey, *Hilye-i Hâkânî*, 284.
[1394] Beyit Hâkânî'ye isnat edilmiştir, bkz. Hâkânî Mehmet Bey, *Hilye-i Hâkânî*, 285.
[1395] "Mastar vezniyle, yani bedeni az etli olan."

Dürci mekşūf olıcak cevheriniñ

2. Nūr-ı raḫşānı çü mihr ü meh-nev
Kevne salardı ser-ā-pā pertev[1396]
Ẓāhir olurdu ziyā-yı envār
ʿAksi dīvāra düşerdi her bār[1397]

İmdi vech-i vecīh-i Ḥażreti işrāḳ ve nūrda ḫūrşīde teşbīh edip baʿde-ẕā ʿaks-i teşbīh etmesi evlādır.

وَقَالَ جَابِرُ بْنُ سَمُرَةَ وَقَالَ لَهُ رَجُلٌ *ḳad* taḳdīriyle cümle-i ḥāliyyedir. Veyā mā-ḳabli üzere maʿṭūfdur.

كَانَ وَجْهُهُ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِثْلَ السَّيْفِ؟ taḳdīr-i istifhām ve ʿadem-i taḳdīr cāʾizdir. Muṭlaḳan seyf veyā ṭūla teşbīh degildir. Ancaḳ berīḳ ve lemeʿān-ı tīġa teşbīhdir.

فَقَالَ لَا sebeb-i red ṭūl-ı seyf veyā muḫālefet-i levn veyā vech-i berrāḳ-ı Ḥażret lemeʿān-ı şemşīrden aḳvā olduġuçündür.

ظَلَمْنَاكَ فِي تَشْبِيهِ صُدْرِكَ بِالْمِسْكِ فمِنْ عَادَةِ التَّشْبِيهِ نُقْصَانُ مَا يَحْكَى[1398]

بَلْ مِثْلَ الشَّمْسِ وَالْقَمَرِ müşebbeh bih gāhī taʿaddüd edip ḥarf-i *ev* veyā vāvla ʿaṭf olunur.

وَكَانَ وَجْهُهُ مُسْتَدِيرًا muḳaddem telvīḥi taṣrīḥdir.

Ve'l-ḥāṣıl: Cābir raḍiyallāhu ʿanh Cenābına bir kimesne dedi kim: "Māh-ı Münīr-i Risāletiñ ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem vech-i şerīfi lemeʿānda veyā istiṭālede tīġ-āsādır." Cābir buyurdular ki:

ترك تشبيه ناموجه به[1399]

"Öyle degil belki mihr ü meh-āsādır ki vech-i şerīfi müstaṭīl degil müstedīrdir." dediler. Ḥadīṯ-i meẕkūr rivāyet-kerde-i Şeyḫayn olan ḫaberdendir.

[1396] Beyit Hâkânî'ye isnat edilmiştir, bkz. Hâkânî Mehmet Bey, *Hilye-i Hâkânî*, 198.
[1397] Beyit Hâkânî'ye isnat edilmiştir, bkz. Hâkânî Mehmet Bey, *Hilye-i Hâkânî*, 200.
[1398] "Göğsünü misk ile benzetmekte sana zulmettik, zira teşbihin âdetindendir ki, anlatılan şey her zaman eksik kalır." Beyit Ebu'l-Alâ el-Maarrî'ye isnat edilmiştir. Bkz. Hâmid 'Avnî, *el-Minhâcu'l-vâdıh li'l-belâğa.* (Kahire: el-Mektebetu'l-Ezheriyye li't-Turâs, t.y.), 3/180.
[1399] Mısra Mola Câmî'ye isnat edilmiştir, bkz. Ganjoor, "Câm'i, Dîvân-ı Eş'âr, Fâtihatü'ş-Şebâb, Kıtaât 43" (Erişim 24 Ocak 2024).

وَقَالَتْ أُمُّ مَعْبَدٍ فِي بَعْضِ مَا وَصَفَتْهُ بِهِ ve iżāfet-i *baʿż* lāmiyyedir *min iżāfeti'l-baʿżi min cüzʾi.Ve* vaṣf-ı cemīlin müştemil-i kelām ṭavīl olduġuna baʿżla işāret buyurur.

أَجْمَلُ النَّاسِ مِنْ بَعِيدٍ *ecmelü ʿale'l-ḳaṭi ve'l-medḥi* merfūʿ. Ve cār ve mecrūr żamīr-i ecmelden ḥāldir. Ve *cemāl* hüsün ü behā.

وَأَحْلَاهُ وَأَحْسَنُهُ مِنْ قَرِيبٍ baʿżı nüsḫada *ve aḥsenühüm immā ḥamlen ʿalā lafẓihī ev ʿale'l-cinsi* bunuñ emṡālinde tefrīd-i żamīr ḳānūn-ı ʿArabdır.

1. Ümmü Maʿbed dedi ol ḫāṣ-ı Ḫudā
   Raḍiyallāhu Teʿālā ʿanhā
2. Ġāyet aʿlāsı idi nāsıñ o Şāh
   Naẓar olunsa ıraḳdan her gāh
3. Hem yaḳīninden o mümtāz-ı cihān
   ʿAks-i āyīne-i Ẕāt idi hemān[1400]

وَفِي حَدِيثِ ابْنُ أَبِي هَالَةَ يَتَلأْلأُ وَجْهُهُ تَلَأْلُؤَ الْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ *teleʾlüʾ* maṣdariyye üzere manṣūbdur.

Yaʿnī rūy-ı münevver-i Sulṭān-ı Enbiyā ʿaleyhi't-teḥāyā leyletü'l-Bedr olacaḳ cirm-i ḳamer niçe raḫşān ise öyle tābān ü dıraḫşende idi. İmdi Tulūʿ-ı māhdan leyle-i ūlā ve ṡāniye ve ṡāliṡe hilāl tesmiye olunup **[68b]** on üçe varınca ḳamer istivā-yāfte olmaġın leyletü's-sevā denilir. Baʿde-ẕā leyle-i Bedir ile be-nām ve tamām-ı nışfında zīrḳān tesmiye ḳılınır.

وَقَالَ عَلِيٌّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فِي آخِرِ وَصْفِهِ لَهُ: مَنْ رَآهُ بِدِيهَةً هَابَهُ ومَنْ خَالَطَهُ مَعْرِفَةً ḥāldir, *ẕā maʿrifet* demekle veyā *mefʿūlün muṭlākun ey li-ecli'l-maʿrifeti* yāḫūd temyīziyyet üzere manṣūbdur.

أَحَبَّهُ **yaʿnī** İmām Tirmiẕī ve Beyhaḳī Muḥammed bin Ḥanefiyye raḍiyallāhu ʿanhdan mürselen rivāyet eyledikleri ḫaberdir ki ʿAliyyü Murtażā raḍiyallāhu ʿanh ḥilye-i Nebeviyye tetimmesinde buyurdular: "Āfitāb-ı Burc-ı Risāleti bu kimesne baġdeten müşāhede eylese meḫāfet-i ʿaẓametle vehle-i ūlāda ḳalbine mehābet lāyiḥ olur ḳorḳardı. Ammā ḥüsn-i ʿişret ve devām-ı beşāşeti cihetinden mümāzaḥa ve muṣāḥabe eylese kemāl-i ḥilim ve güftār-ı cān-baḫşla aña dil-dāde olurdu."

[1400] Beyitler Hâkânî'ye isnat edilmiştir, bkz. Hâkânî Mehmet Bey, *Hilye-i Hâkânî*, 310–311.

يَقُولُ نَاعِتُهُ لَمْ أَرَ قَبْلَهُ وَلَا بَعْدَهُ مِثْلَهُ *nāʿit* vāṣıf ve rüʾyet-i başariyye veyā ʿilmiyyedir. Ve *miṣl* müsāvī ve müşābih ve mümāṣile-i muṭlaḳa nefy-i mübālaġadır. **Yaʿnī** eṭvār-ı Habībullāhı vaṣf edenler; evvel ü āḫir o Bedr-i Āsumān-ı Risāletin naẓīr ve şebīhini muʿāyene etmedik, derler idi.

Kān-ı fıṭratda o ẕāt-ı yektā
Cevher-i ferd idi derler farażā[1401]

وَالْأَحَادِيثُ فِي بَسْطِ صِفَتِهِ مَشْهُورَةٌ كَثِيرَةٌ فَلَا نُطَوِّلُ بِسَرْدِهَا **Yaʿnī** Sulṭān-ı ʿĀlemiñ ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem tafṣīl-i nuʿūtunda vürūd eden āṣār ve aḫbār ʿinde'l-muhaddiṣīn şöhret-yāb ve ʿinde'l-müverriḫīn bisyārdır. Mütevāliyen taʿdādla taṭvīl etmeziz.

وَقَدِ اخْتَصَرْنَا فِي وَصْفِهِ نُكَتَ مَا جَاءَ فِيهَا nikāt-ı leṭāʾif ve daḳāyıḳ-ı ḫafiyye.

وَجُمْلَةً ḍamm ve sükūnla.

مِمَّا فِيهِ كِفَايَةٌ *min* beyāniyye veyā tebʿīżiyye *ey cümleten hiye'l-kāfiyetü ev hiye baʿżu'l-kāfiyyi.*

- فِي الْقَصْدِ إِلَى الْمَطْلُوبِ *kifāye*ye müteʿallıḳ olur. Beyne'l-icmāl ve't-tafṣīl tevassuṭ murād eder. **Yaʿnī** ol Şemʿ-i Bezm-ārā-yı Ḳurb-ı Kirdigārıñ vaṣfında vürūd eden eḥādīṣiñ leṭāʾif ve deḳāyıḳın īrād ve vaṣf-ı Ḥażretde kāfiye ve vāfiye olan miḳdār-ı mecmūʿu muḫtaṣaran beyān eyledik.

- إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى baʿżı uṣūlde nā-mevcūddur. Lākin teberrüken veyā *taʿlīḳun li'l-ḳaṣdi ve'l-kifāyet*[1402] īrād buyurula.

- وَ قَدْ خَتَمْنَا mā-ḳabli üzere maʿṭūf cümledir.

- هَذِهِ الْفُصُولَ بِحدِيثٍ جَامِعٍ لِذَلِكَ **yaʿnī** fuṣūl-i pür-uṣūl-i bābı ḥilye-i münteşire-i Ḥażreti ḫāvī bir ḥadīṣ-i laṭīfle ḫatm eyledik.

تَقِفُ عَلَيْهِ هُنَاكَ faṣl-ı muʿayyende vāḳıf olursun.

[1401] Beyit Hâkânî'ye isnat edilmiştir, bkz. Hâkânî Mehmet Bey, *Hilye-i Hâkânî*, 324.
[1402] "Niyet ve kifayetle bağlantılıdır." Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 1/534.

إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى *ḳaydün li'l-vuḳūfi li-tevaḳḳufihī ʿale'l-meşīʾeti*[1403].

FAṢIL

وَأَمَّا نَظَافَةُ جِسْمِهِ faṣl-ı muḳaddemde *ammā es-ṣūre* üzere maʿṭūfdur. **Yaʿnī** neḳāvet-i beden-i nāzikterīn-i Şāh-ı Iṣṭafā ʿaleyhi ekmelü't-teḥāyā.

وَطِيبُ رِيحِهِ *ve ruviye rāyiḥatihī.* **Yaʿnī** şemmle derk olunan rāyiḥa.

وَعَرَقِهِ fetḥateyn ile teninden teraşşuḥ eden māʾ-i raḳīḳ-i māverdi-i müstaḳṭır ve ġayra daḫı istiʿāre olunur.

وَنَزَاهَتُهُ عَنِ الْأَقْذَارِ cemʿ-i ḳaẕer ve ḳaẕāre żıdd-ı neżāfet. Żamāʾir *cisme* rāciʿdir.

وَعَوْرَاتِ الْجَسَدِ bi-sükūni'l-vāv veyā bi'l-ḥareke cemʿ-i ʿavret.

Ve'l-ḥāṣıl: Cism-i laṭīfiniñ pākligi ve leṭāfet-i būy-ı ten ve ʿaraḳı ve aḳẕārdan tenezzühü ve şeyn ü ʿuyūbdan nezāheti.

فَكَانَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ fā tafṣīliyyedir.

قَدْ خَصَّهُ اللَّهُ تَعَالَى فِي ذَلِكَ بِخَصَائِصٍ لَمْ تُوجَدْ فِي غَيْرِهِ cümle-i meẕkūre mā-ḳabliniñ ṣıfat-ı kāşifesidir. Yaʿnī **[69a]** Ṣāniʿ-i Bīçūn celle şānuhū Ḥabībini ẕikr olunan umūrda niçe feżāʾille taḫṣīṣ ve tebcīl eyledi ki ol ḫaṣāyiṣ ġayrılarda mecvūd degildir.

ثُمَّ تَمَّمَهَا żamīr *ḫaṣāyiṣe* ʿāʾiddir.

بِنَظَافَةِ الشَّرْعِ *temmemhāya* müteʿallıḳ olur. **Yaʿnī** baʿde-ẕā ol ḫaṣāyiṣ-i ḥissiyeyi leṭāʾif-i ādāb-ı şerʿiyye ve ḫiṣāl-i maʿneviyye ile tekmīl buyurdu.

وَخِصَالِ الْفِطْرَةِ ʿaṭfu'l-ḫāṣṣ ʿale'l-ʿāmm olur. Ve *fiṭrat* aṣl-ı ḫilḳat ve ṭabīʿat ve cibilletdir.

الْعَشْرَةِ ḳaṣṣ-ı şārib, iʿfāʾ-i liḥye, sivāk, istinşāḳ, ḳaṣṣ-ı aẓfār, ġasl-i berācim, netf-i ibṭ, ḥalḳ-ı ʿāne, intiḳāṣ-ı māʾ *eyi'l-istincāʾ*, ḫitān. **Yaʿnī** bu on ḫaṣleti tetmīm buyurmaġla ẕāt-ı şeref-meʾābın pīrāste eyledi.

وَقَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بُنِيَ الدِّينُ عَلَى النَّظَافَةِ żıdd-ı denes *büniye'd-dīnü* ḳavl-i şerīfi istiʿāre-i mekniyye-i taḫayyüliyyedir. Murād neẓāfet-i ḥissiyedir ki ḥadeṯ ve ḫabeṯ ve denes

[1403] "İrade ve isteğe bağlı olması nedeniyle duraksamaya bir kısıtlama." Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 1/534.

ve maʿneviyyedir ki ʿakāyid-i fāside ve aḫlāḳ-ı reddiyye. **Yaʿnī** dīn ṭahāret-i bāṭına ve ẓāhire üzere mebnīdir, deyü buyurdular.

حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ الْعَاصِي ʿayın ve ṣād-ı mühmeleteyn ile beş yüz yigirmi ḥudūdunda Ḳurṭubada maṭlaʿ-ı ḥayātı maḳtaʿ-ı memāta erişmişdir.

وَغَيْرُ وَاحِدٍ قَالُوا حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عُمَرَ Ebu'l-ʿAbbās Aḥmed el-ʿUẕrī ṣāḥib-i kitābü'l-*İʿlām* dört yüz yetmiş sekizde dār-ı fenādan mülket-i beḳāya ḫırām eyledi.

نَا أَبُو الْعَبَّاسِ الرَّازِيُّ belde-i Rey nisbetde ʿalā ḫilāfi'l-ḳıyās ziyāde-i zāy-ı muʿceme ile müstaʿmeldir. *Ke-Merveziyyin li-Mervin,* Ahmed bin Hüseyin bin Bendāri'l-Ḫorāsānī.

نَا أَبُو أَحْمَدَ الْجُلُودِيُّ ḍamm ve feṯḥ-i cīmle Baġdād veyā Şāmda bir ḳaryeye nisbet veyā Nīsābūr veyā Afriḳıyyede bir maḥalledir. Muḥammed ʿĪsā bin ʿAmraveyh rāvī-i *Ṣaḥīḥ*-i Müslim.

نَا ابْنُ سُفْيَانَ Ebū İsḥaḳ İbrahīm bin Aḥmed bin Süfyān el-Mervezī mücābü'd-daʿvet zāhid idi. Üç yüz sekizde daʿvet-i irciʿīye icābet buyurdular.

نَا مُسْلِمٌ bin Haccāc el-Ḳureyşī ṣāḥib-i kitābi'l-meşhūr iki yüz yetmiş birde darü's-selām-ı cināna ʿazm eyledi.

نَا قُتَيْبَةُ muṣaġġar-ı *ḳitbe*den menḳūl ʿalemdir. Ebū Recā Ḳuteybe bin Saʿīd eṣ-Ṣaḳafī iki yüz dörtde murġ-ı rūḥu bāl-engīz-i ṭaraf-ı beḳā olmuşdur.

نَا جَعْفَرُ بْنُ سُلَيْمَانَ البصري عَنْ ثَابِتٍ el-Baṣrī Ebū Muḥammed bin Eslem.

عَنْ أَنَسٍ bin Mālik raḍiyallāhu ʿanh.

قَالَ مَا شَمَمْتُ عَنْبَرًا kesr ve feṯḥ-i mīmle *min bābi naṣara ve ʿalime*. Ve ʿ*anber* ṭīb-i maʿrūf ẓāhiren cūdu sepīd-fām olandır.

قَطُّ feṯḥ-i ḳāf ve teşdīd-i ṭāʾ-i maḍmūme-i mühmele ile *me'nḳaṭaʿa mine'z-zamāni ey mażā*[1404] aṣlā.

وَلَا مِسْكًا akṣā-yı bilād-ı Türkden Tibet nām nāḥiyeden gelen baʿżı nāfice-i āhūdur ki demden müncemidedir.

[1404] "Geçmiş zaman için kullanılan ve kesinlik ifade eden bir sözdür; yani 'asla geçti' anlamına gelir." Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/9.

وَلَا شَيْئًا müfred ve mürekkeb verd ve ġāliye-āsā rāyiḥa-i ṭayyibe ṣāḥibi şeyʾ şemm etmedim.

أَطْيَبَ مِنْ رِيحِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ **yaʿnī** rāyiḥa-i ẕātiyye-i Ḥażret-i Muṣṭafādan ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem ḫūbter ve ḫoş-bū rāyiḥa-i misk ve ʿabīr de müşāhede etmedim.

وَعَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ أَنَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَسَحَ خَدَّهُ rivāyet-i İmām Müslim üzere evvel-i ḥadīṯ صَلَّيْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، ثُمَّ خَرَجَ وَأَنَا مَعَهُ، فَاسْتَقْبَلَهُ وِلْدَانٌ، فَجَعَلَ يَمْسَحُ خَدِّي.[1405]

فَوَجَدْتُ لِيَدِهِ بَرْدًا وَرِيحًا كَأَنَّمَا أَخْرَجَهَا مِنْ جُؤْنَةِ عَطَّارٍ muṣannif ʿaleyhi'r-raḥme ḥadīṯiñ baʿżı üzere münāsebetün **[69b]** li'l-faṣl iḫtiṣār ve bināʾen ʿalā cevāzi'l-iḫtiṣār ḳaṣd eylemişdir. Ve *ke-ennemāda*, *ke-enne* edāt-ı teşbīh ve *mā* kāffedir. Ve żamīr-i āḫer *cehāyide* rāciʿdir ki *yed* müʾenneṯ-i semāʿīdir. Ve cümle-i *rīḥen* ṣıfat yā da müsteʾnefedir. Ve *cüʾne* ḍamm-ı cīm ve sükūn-ı hemze veyā vāv-ı sākine ve nūn ve hāʾ-i teʾnīṯ ile ʿıṭırdandır. Ve *ʿaṭṭār* ʿıṭır-fürūşdur ki nisbet içündür, *lā li'l-mübālaġati.*

Ve'l-ḥāṣıl: ol Destgīr-i ʿĀcizān ʿaleyhi ṣalāᵛtü'r-Raḥmān ruḫsāre-i Cābiri taṭyīben lehū mesḥ eyledi. Cābir buyurur ki: "Dest-i kerem-i peyvest-i Şāh-ı Risāletde bürūdet ve būy-ı dil-āvīz ḥiss ve müşāhede eyledim ki gūyā mübārek ellerin ʿıṭr-fürūş-ı ʿıṭırdāndan henüz çıḳardı." *Ve hāẕā yedullu ʿalā enne'l-berede ʿalā ḥaḳīḳatihī ve ennehū leyse bi-ʿāriżin li-messi māʾin ve naḥvihī.* Yāḫūd *berd,* nuʿūmet ve ruṭūbet-i keffden ibāretdir, dediler. Ammā münāsib olan berd, rāḥat ve leẕẕet ve ṭayyib maʿnāsına olmaḳdır. Nitekim لَا يَذُوقُونَ فِيهَا بَرْدًا[1406] kerīmesinde *berd* rāḥat ile müfesserdir. Ve bu maʿnāya istiʿmāli ḳaṣāʾid-i ʿArabda daḫı müştehirdir *ke-mā naḳalehū eş-şārihu Şihābüddīni'l-Ḫafāciyyü.*

[1405] Hadis: "Resûlullah (Allah Teâlâ'nın salât ve selâmı onun üzerine olsun) ile birlikte namaz kıldım. Sonra o dışarı çıktı, ben de onunla birlikte çıktım. Çocuklar onu karşıladı, o da gelip benim yanağımı okşamaya başladı."

[1406] Nebe Sûresi 78/24: "**Orada ne bir serinlik** ve ne de içecek bir şey **tadacaklar**!"

قَالَ غَيْرُهُ baʿżı nüsḫada *ve ḳāle ġayruhū* Beyhaḳī ve Ebū Nuʿaym Cābir bin Semure ṭarīḳinden ġayrı taḫrīc etdiler. Ammā lafẓında iḫtilāf olmaġın muṣannif ʿaleyhi'r-raḥme daḫı ibhām-ı rāvī buyururlar.

مَسَّهَا بِطِيبٍ أَمْ لَمْ يَمَسَّهَا żamīr *keffe* rāciʿdir. **Yaʿnī** dest-i saʿādet-i peyvestini ʿıṭra mess etsin etmesin būy-ı dil-āvīzi ẕātī olmaġla meşāmm-ı cāna ʿanber-i şemīm olurdu.

يُصَافِحُ ṣafḥa-i yed-i müʾeyyedleriyle messederdi.

الْمُصَافِحَ feṭḥ-i fāʾ ile ism-i mefʿūl *ve fi'n-Nihāyeti*[1407] *innehā ilṣāḳu ṣafḥi'l-keffi bi'l-keffi*[1408] *ʿinde'l-mülāḳāt ve fī rivāyetin yuṣāfiḥu'l-muṣāfiḥu bi-kesri'l-fāʾi ve'r-refʿu ʿalā ennehū fāʿilün.* فَيَظَلُّ feṭḥ-i ṭā ile *ḳāle'r-Rāġibu yuʿabberu bihī ʿammā tefʿalu bi'n-nehāri ve yücrā mecrā ṣırte.*[1409]

يَوْمَهُ ẓarfiyyet üzere manṣūbdur.

يَجِدُ رِيحَهَا *rīḥiñ* żamīre iżāfeti ʿahd içündür.

Yaʿnī Faḫr-ı ʿĀlem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem ile muṣāfaḥa eden kimesne *ṭūle nehārihī* būy-ı ʿanber-āsā Ḥażreti müşāhede ederdi.

وَيَضَعُ يَدَهُ عَلَى رَأْسِ الصَّبِيِّ فَيُعْرَفُ mechūldür.

مِنْ بَيْنِ الصِّبْيَانِ بِرِيحِهَا *bā* sebebiyye ve baʿżı nüsḫada *li-rīḥihā* lām-ı taʿlīliyye ile *ve fī rivāyetin min rīḥihā* ve mevżiʿ-i māżīde mużāriʿ īrādı nükte-i meşhūresi içündür. Ḥadīṯ-i meẕkūr Ebū Nuʿaym ve Beyhaḳī ʿĀʾişe raḍiyallāhu ʿanhādan müsneden rivāyet eyledikleri ḥadīṯ-i ṭavīlden baʿżıdır. **Yaʿnī** Seyyid-i Veled-i Ādem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem yed-i müʾeyyedesin resʾ-i ṣabī üzere vażʿ ederdi. Ol sabī kūdegān meyānesinde eṯer-i vaʿż-ı yed-i Ḥażretden būy-ı dil-āvīzle temyīz olunup bilinirdi.

وَنَامَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وَسَلَّمَ فِي دَارِ أَنَسٍ فَعَرِقَ فَجَاءَتْ أُمُّهُ بِقَارُورَةٍ تَجْمَعُ فِيهَا عَرَقَهُ cümle-i *tecmeʿu* ṣıfat-ı *ḳārūre* veyā müsteʾnefedir.

[1407] Mecdüddin İbnü'l-Esîr'in (ö. 606/1210) garîbü'l-hadîse dair eseri. Eserin tam adı: en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadîs ve'l-Eser

[1408] İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadîs ve'l-Eser*, 3/34.

[1409] Ebü'l-Kāsım Hüseyn b. Muhammed er- Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, thk. Safvan Adnan ed-Davudî (Dımaşk/Beyrut: Dâru'l-Kalem/Daru'ş-Şâmiye, 1412/1991), 537.

فَسَأَلَهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ نَجْعَلُهُ فِي طِيبِنَا **yaʿnī** ol Nazenīn-i Mihmān-ḫāne-i ʿİlliyyīn Ḥażretleri İbn Mālik raḍiyallāhu ʿanhıñ saʿādet-ḫānelerinde ḫāʾba varıp ʿaraḳ-rīz olduḳlarında māder-i Enes ki hemşīre-i Ümmü Ḥarām[1410] olan Ümmü Süleymdir[1411]. Bir zücācī ḥoḳḳa ile gelip dürdāne-i ʿaraḳ-ı pāk-i Ḥażreti ol derece cemʿ ederdi. Nebiyy-i Kerīm Ümmü Süleym Cenābına bu emr-i Ḫudā-pesendden pürsān olduḳlarında: "Yā Rasūlullāh mübārek ʿaraḳıñdır ṭībimize teberrüken mezc **[70a]** ve ālūde ederiz." dedikde *"Eṣabti."* ḳavl-i şerīfiyle taṣdīḳ eylediler.

وَهُوَ مِنْ أَطْيَبِ الطِّيبِ zālike'l-ḳavl menḳūl-i Ümmü Süleym olmaḳ muḥtemeldir. Rivāyet-i İmām Müslimde *hüve eṭyabu* vürūdu *bi-dūni min* müsellemdir.

Yaʿnī ʿaraḳ-ı Sulṭān-ı Kevneyn ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem her ṭībden ḫūbterdir. İmdi muʿaṭṭırāta ʿaraḳ-ı pākini āmīziş hemān teberrük ṭarīḳiyle degildir. Belki fi'l-ḥaḳīḳa ʿaraḳ-ı laṭīfi ʿabīr ve müşkden zībā ve hoş-bū idi. Lākin ol ʿaraḳ-ı pür-iʿtibārıñ ḳıılletinden nāşī berāy-ı tekṣīr-i ġāliye sāʾir muʿaṭṭarāta mezc ederlerdi. Ve ol Ḥażretiñ Ümmü Süleym ve Ümmü Ḫarām menzilgāhlarında ḫalvet buyurmaları bi-ḳavl-i İbn ʿAbdilberr riżāʿan ḫāletān-ı Seyyidü'l-Verā olmalarıyla maḥrem-i Ḥażret idiler.

وَذَكَرَ الْبُخَارِيُّ فِي تَارِيخِهِ الْكَبِيرِ *el-kebīr* İmām-ı ehlü's-sünnet Muḥammed bin İsmaʿīl el-Buḫārī raḍiye ʿanhü'l-Bārī ruvāt-ı eḥādīṣde cemʿ buyurduḳları *Tārīḫ-i Kebīr*i ki maʿnen kütüb-i ḥadīṣden bir kitāb-ı ʿālī-niṣābdır.

عَنْ جَابِرٍ bin ʿAbdullāh el-Enṣārī ki ġāzve-i Bedriñ ġayrı müşāhede-i ḥāżır ve ḳażā-i dīn-i pederden nāşī anıñ şānında Ḥażret-i Şefīʿü'l-Ümem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem yigirmi beş defʿa istiġfār buyurmuşlardır. Yetmiş tārīḫinde Medīne-i Münevverede āḫir vefāt eden aṣḥāb-ı kirāmdandır.

[1410] Tam adı Ümmü Harâm bint Milhân (Mâlik) b. Hâlid el-Ensâriyye el-Hazreciyye (ö. 28/648) olan Türkler arasında Hala Sultan diye bilinen sahâbî Ayrıntılı bilgi için bkz. M. Yaşar Kandemir, "Ümmü Harâm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), XLII/321–322.

[1411] Tam adı Ümmü Süleym Gumeysâ bint Milhân (Mâlik) b. Hâlid el-Ensâriyye el-Hazreciyye olan Enes b. Mâlik'in annesi, sahâbî. Ayrıntılı bilgi için bkz. M. Yaşar Kandemir, "Ümmü Süleym", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), XLII/330–331

لَمْ يَكُنِ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَمُرُّ فِي طَرِيقٍ فَيَتْبَعُهُ ref‘le *ke-ya‘lemu ev bi’t-teşdīdi cüvvize fīhi’n-naṣb* ve *fā* ta‘ḳīb içündür.

أَحَدٌ fā‘il-i *yetbe‘u.*

إِلَّا عَرَفَ أَنَّهُ سَلَكَهُ żamīr *ṭarīḳe* rāci‘dir ki *ṭarīḳ* teẕkīr ve te‘nīṯi cā’izdir.

مِنْ طِيبِهِ **Ya‘nī** ol Cān-ı ‘Ālem ṣallallāhu ‘aleyhi ve sellem bir reh-güẕerden güẕār etmezdi ki ba‘de ẕehābihī bir kimesne aña peyrev ola. **Ya‘nī** ol rāhdan mürūr eyleye illā būy-ı ‘anber-efşānından ol rāha Ḥażretiñ sā’il olduġun rāyiḥa-i maḫṣūṣa delāletiyle bilirdi.

وَذَكَرَ إِسْحَاقُ بْنُ رَاهَوَيْهِ Ebū Ya‘ḳūb Mervezī ki İmām Aḥmed bin Ḥanbel raḥimehu’llāh şān-ı İsḥaḳda “Emīrü’l-mü’minīn fi’l-ḥadīṯ” deyü telḳīb buyurmuşlardı.

أَنَّ تِلْكَ كَانَتْ رَائِحَتَهُ بِلَا طِيبٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ **ya‘nī** ol Ḥażretden şemmolunup reh-güẕārında bāḳī ḳalan rāyiḥa-i ṭayyibe rāyiḥa-i ẕātiyyeleridir ki ḫāricden mess-i ṭīb etmeksizin vücūd-ı bihbūd-ı muḳaddesinden nümāyān olup nefḥa-baḫşā-yı meşāmm-ı ‘āşıḳān olurdu.

وَرَوَى الْمُزَنِيُّ ḍamm-ı mīm ve feṯḥ-i zāy ile ḳabīle-i meşhūre Müzenniyyeye nisbetdir. Ebū İbrahīm el-Mışrī mücābü’d-da‘vet şeyḫ-i ẕī-şān idi. İki yüz altmış dörtde tekye-gāh-ı na‘īme ‘āzim olup Ḳarāfe-i Mışırda defn olundu.

وَالْحَرْبِيُّ İbrāhīm bin İsḥaḳ el-Ḥanbelī maḥalle-i Ḥarbiyye Baġdāda nisbetdir. Yüz yedi ḥudūdunda dār-ı beḳāya rıḥlet buyurdular.

عَنْ جَابِرٍ İbn ‘Abdullāh raḍiyallāhu ‘anh.

قَالَ أَرْدَفَنِي النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَلْفَهُ **ya‘nī** Cābir raḍiyallāhu ‘anh buyurur ki: “Sulṭān-ı ‘Ālem ṣallallāhu ‘aleyhi ve selleme bi’s-sa‘ādet süvār olduḳları ḥālde verā’-i ẓahr-ı şerīfine Nebī beni bindirdi.” İmdi ol Ḥażretin irdāf buyurduḳları ẕevāt, erba‘īne bāliġadır. Üsāme bin Zeyd ve Sıddīḳ ve ‘Oṯmān ve ‘Alī ve ‘Abdullāh bin Ca‘fer ve Ḳuṯem ve İbn ‘Abbās ve ‘Abdullāh ve’l-faḍl ve’l-Ḥüseyin ve Mu‘āẕ ve Mu‘āviye ve Ebū Zerr ve Zeyd bin Ḥāriṯe ve Ṣābir bin el-Ḍaḥḥāk ve’ş-Şerīd ve Seleme ve Zeyd bin Sehl ve Sehl bin Beyżā ve ‘Ālī bin ‘Āṣī ve ‘Abdullāh bin el-Zübeyr **[70b]** ve Ġulām bin

ʿAbdulmuṭṭalib ve Üsāme bin ʿUmeyr ve Ṣafiyye bint Ḥayy ve Ebu'l-Derdāʾ ve Ümeyye el-Gifārī ve Ebu'l-Ḳāsım ve Ebū Hureyre ve Ḳays bin Saʿd ve eḫevāt-ı İbn Cübeyr ve Cibrīl ʿaleyhi's-selām ʿale'l-Burāḳ ve ʿAbbās ve Ṣafiyye-i Cüheniyye ve ʿUḳbe bin ʿĀmir.

فَالْتَقَمْتُ خَاتَمَ النُّبُوَّةِ بِفَمِي *iltiḳām* bir şeyʾi aḫẕ etmekdir. Ve *ḫātem* feṭḥ ve kesr-i tāʾ ile ḳayd-ı fem defʿ-i tevehhüm-i mecāz içün teʾkīddir.

فَكَانَ يَنِمُّ عَلَيَّ مِسْكًا ve *misken* fāʿilden muḥavvel ḥāldir. **Yaʿnī** "Ḫātemü'r-Risāleniñ ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem mihr-i nübüvvetini dehenimle aḫẕ eyledim. Benim üzerime būy-ı müşk nümāyān olurdu."

İmdi şekl-i mühr-i nübüvvetde rivāyāt-ı muḫtelife vürūd etmegin ber-vech-i tevfīḳ-i taḫlīṣ ve telfīḳ buyurulan beyża-i kebūter ḥacminde laḥmdan bir beyża-i nāşize yaʿnī saṭḥ-ı bedenden bāriz ve mürtefiʿ sürḫa māʾile bir ġudde-i laṭīfedir ki üzerindeki ḫāl-i siyāh şaʿarāt-ı müctemiʿa taḥtında görünmekle siyāh olmaḳ daḫı merviyyedir. Ve levn-i beden-i nāzikterīnlerine nisbeten ḥumrete māʾil olmaġla levn-i mūy-ı ʿanber-i būy ve tā leyl-i inżimām ile miskī renk ve sebz-fām olması ḫulāṣa-i aḳvāl-i ḥuffāẓdır. Ve beyża-i ḥamāme ve tuffāḥa ve cemʿ-i keff yaʿnī muşt-āsā ve rabbetü'l-ʿanz zirri'l-ḥacele ve beyża-i nāşize ve şāmme-i ḫaḍrāʾ ve beyża-i neʿāme ve şāme-i sevdā *ev ke-silʿatin ev ġuddetin ev bunduḳatin* rivāyātı şürūḥ-ı *Şemāʾil*-i Tirmiẕīde mufaṣṣaldır. Ammā o Mihr-i Şerīf üzerinde Muḥammed Rasūlullāh veyā *sir fe-ente el-manṣūr* veyā *Allāhu vaḥdehū lā şerīke lehū* nevişte buyurulduġunda rivāyet-i muʿted bihā s̱übūt-yāfte degildir. Ve ḫātem-i nübüvvet ketf-i eyserleriniñ ṭaraf-ı aʿlāsında olmaḳ veyā beyne'l-ketfeyn cānib-i eysere ḳarīb olmaḳ izāʾ-i ḳalb-i şerīf olduġu rivāyete aḳrebdir. Allāhu aʿlem.

حَكَى بَعْضُ الْمُعْتَنِينَ بِأَخْبَارِهِ وَشَمَائِلِهِ naḳl-i aḥvāl ve aḫlāḳ-ı Ḥażret ile ihtimām ve iʿtinā edenlerden baʿżılardan baʿżılar naḳl ve ḥikāye eyledi.

أَنَّهُ كَانَ إِذَا أَرَادَ أَنْ يَتَغَوَّطَ rūy-ı zemīnden munḫafiż mekān baʿde-ẕā *ʿammā yeḳaʿu fīhi*den kinayedir. Ve bostāna anıñ içün ġāʾiṭ denilir. Ve ḳāle Teʿālā جَاءَ اَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ[1412]

[1412] Nisâ Sûresi 4/43: "- Ey iman edenler! Sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar, bir de -yolcu olmanız durumu müstesna- cünüp iken yıkanıncaya kadar namaza yaklaşmayın. Eğer hasta olur

انْشَقَّتِ الْأَرْضُ فَابْتَلَعَتْ غَائِطَهُ وَبَوْلَهُ وَفَاحَتْ لِذَلِكَ رَائِحَةٌ طَيِّبَةٌ **Ḥāṣıl-ı maʿnā:** Ḫelāya vardıḳlarında zemīn pāk olup ġāʾiṭ ve bevlini belʿ ederdi. Ve fürūbürde olan şeyʾden būy-ı ḫoş nümāyān olurdu. Ḫaber-i meẕkūr ʿĀʾişe Sıddīḳa raḍiyallāhu ʿanhā ṭarīḳinden rivāyet-kerde-i Beyhaḳīdir lākin mevżūʿdur, dediler.

وَأَسْنَدَ مُحَمَّدُ بْنُ سَعْدٍ كَاتِبُ الْوَاقِدِيِّ İmām-ı Celīlü'l-Ḳadr Ḥāfıẓ Ebū ʿAbdullāh Muḥammed bin Saʿd ṣāḥib-i *Ṭabaḳāt* olan kātib-i meşhūrdur. İki yüz üçde dārü's-saʿādet-i ʿuḳbāya rāhī oldular. Ve Vāḳidī ḳāḍī-i ʿIrāḳ Muḥammed bin ʿÖmer bin Vāḳiddir. İki yüz on birde şemʿ-i mūḳade-i ʿömrü münṭafī olmuşdur.

فِي هَذَا خَبَرًا عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا **yaʿnī** kātib-i mezbūr ibtilāʿ-ı arż ḫuṣūsunda Cenāb-ı Ṣıddīḳadan isnād-ı eşer eyledi.

أَنَّهَا قَالَتْ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّكَ تَأْتِي الْخَلَاءَ medle mekān-ı ḫālī ve muṭlaḳan cāy-ı teġavvuṭ-ı maʿhūddan ʿibāret baʿde-ẕā ḳażāʾ-i ḥācet içün muʿadd olunan bināya ʿörfen isim olmuştur.

فَلَا نَرَى مِنْكَ شَيْئًا مِنَ الْأَذَى ẕāl-i muʿceme ve ḳaṣır ile der-aṣıl ziyā-res olan şeyʾe ammā bu maḳāmda ġāʾiṭe ıṭlāḳ olundu. **Yaʿnī** Ṣıddīḳa Ḥażret-i Peyġambere dedi ki "Yā Rasūlullāh! Cenāb-ı Şerīfiñ ḫelāyā **[71a]** gelir ḥāl ān ki eẕādan bir şey nümāyān degildir." dedikde.

فَقَالَ لَهَا يَا عَائِشَةُ أَوَ مَا عَلِمْتِ أَنَّ الْأَرْضَ تَبْتَلِعُ مَا يَخْرُجُ مِنَ الْأَنْبِيَاءِ عَلَيْهِ الصَلَوةُ وَالسَّلَامُ فَلَا يُرَى مِنْهُ شَيْءٌ؟ der-aṣıl belʿ-i ḫançere ve mirrīye idḫāl-i ṭaʿām ve şarābdır. Ve muṭlaḳ iḫfāya istiʿāre ḳılındı. Ke-mā fī ḳavlihī Teʿālā يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكِ[1413]. *Fe-lā yurā* ḳavli *bel*ʿi taġyīr ve teʾkīd veyā ḥükmünü beyāndır. **Yaʿnī** "Yā ʿĀʾişe! Maʿlūmuñ degil midir ki arż-ı enbiyā ʿaleyhi's-selām Ḥażretinden ẓuhūr eden şeyʾ ibtilāʿ etdigi hem-çünān eẕādan bir şeyʾ görülmez." dediler.

وَهَذَا الْخَبَرُ baʿżı nüsḫada *hāẕe'l-ḥadīṣu* vārid olmuşdur.

---

veya yolculukta bulunursanız, veyahut **biriniz abdest bozmaktan gelince** ya da eşlerinizle cinsel ilişkide bulunup, su da bulamazsanız o zaman temiz bir toprağa yönelip, (niyet ederek onunla) yüzlerinizi ve ellerinizi meshedin. Şüphesiz Allah, çok affedicidir, çok bağışlayıcıdır."

[1413] Hûd Sûresi 11/44: "**Ey yeryüzü! Yut suyunu**. Ey gök! Tut suyunu, denildi. Su çekildi, iş bitirildi. Gemi de Cûdî'ye oturdu ve zalimler topluluğu, Allah'ın rahmetinden uzak olsun, denildi."

وَإِنْ لَمْ يَكُنْ مَشْهُورًا İbn Diḥye ʿaleyhi’r-raḥme naḳli üzere ḫaber-i meẕkūruñ senedi ṣābit ve mā fī hāẕe’l-bāb aḳvā olmaġın muṣannif ʿaleyhi’r-raḥme şöhetini nefyedip ṣıḥḥatini nefyetmedi. Zīrā şöhret ile nefy-i ṣıḥḥat lāzım gelmez.

فَقَدْ قَالَ قَوْمٌ مِنْ أَهْلِ الْعِلْمِ بِطَهَارَةِ هَذَيْنِ الْحَدَثَيْنِ مِنْهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ قَوْلُ بَعْضِ أَصْحَابِ الشَّافِعِيِّ *ḥadeṣeyn* ile murād ḫāriceyndir. *Firāren min ẕikri mā yesteḥcinuhū*[1414] kināye olundu. **Ve’l-ḥāṣıl**: Ṭahāret fażalātı ḫuṣūṣunda baʿżıların ḳavlidir.

حَكَاهُ الْإِمَامُ أَبُو نَصْرِ بْنُ الصَّبَّاغِ فِي شَامِلِهِ bu ʿibāre baʿżı nüsaḫ-ı *Şifā*dan sāḳıṭadır. **Yaʿnī** ʿaṣrında riyāset-i Şāfiʿiyye kendüye menūṭ ve müntehī olan İmām Baḥr Ebū Naṣr ki medrese-i niẓāmiyyede evvel-i müderris ve müʾellif-i şāmil ve kāmil fi’l-fıḳıh olan ʿālim-i mükemmeldir. Dört yüz yetmiş yedide sūy-i Naʿīme revān oldular.

وَقَدْ حَكَى الْقَوْلَيْنِ عَنِ الْعُلَمَاءِ فِي ذَلِكَ ḳavl-i Ḥanefiyye ve ġayrıya şāmildir.

أَبُو بَكْرِ بْنُ سَابِقٍ الْمَالِكِيُّ *sābıḳ* bāʾ-i muvaḥḥade ile.

فِي كِتَابِهِ الْبَدِيعِ فِي فُرُوعِ الْمَالِكِيَّةِ وَتَخْرِيجِ مَا لَمْ يَقَعْ لَهُمْ مِنْهَا عَلَى مَذْهَبِهِمْ مِنْ تَفَارِيعِ الشَّافِعِيَّةِ ıṣṭılāḥ-ı fuḳāhāda *taḫrīc*, ṣāḥib-i meẕhebin ḥükmeyn-i muḫtelifeyn üzere ṣūreteyn-i müteşābiheteynde naṣṣ etmeleridir ki beynehümādan fāriḳ ẓāhir olmaya. Ve her ṣūretde naṣṣ etdigi mesāʾileyi uḫrāya naḳl eyleye. *Ve’t-taḫrīcu ʿinde’l-muḥaddiṣīne en yecide ḥadīṣen fī kitābin fe-yenḳulehū müsneden mübeyyinen ḥālehū fi’ṣ-ṣıḥḥati.*[1415]

Ve’l-ḥāṣıl: Sālik-i meẕheb-i Mālik Ebū Bek-i Sābıḳ fürūʿ-ı fıḳıhda ʿulemā-yı Mālikiyyeyi ẕikr etmeyip Şāfiʿiyyeniñ ẕikr eyledigi ḥüküm üzere taḫrīc birle teʾlīf eyledigi *Bedīʿ* nām kitābında ṭahāret-i fuḍalāt ve ʿaksi ḫuṣūṣunda ʿulemāʾ-i kirāmdan iki vecih naḳleyledi. Ve Ebū Bekir Mālikiyyü’l-meẕheb iken fürūʿāt-ı Şāfiʿiyye ile taḫrīc anlara taḳyīd degildir. Belki fürūʿātda Şāfiʿiyyeniñ taṣrīḥı ġālib ve delāʾil-i Şāfiʿīye naẓar ve ẕālike’l-ḥükmü iṣbāt içündür. Nitekim ictihād-ı meẕhebī ḳāʿidesi üzere fuḳahādan bunuñ emṣāli ġāliben vāḳiʿdir.

وَشَاهِدُ هَذَا *delīlü’l-ḳavli bi’ṭ-ṭahāreti.*

[1414] “Çirkin görüleni anmaktan kaçınarak.”

[1415] “Hadisçilere göre tahriç hadisin sıhhat durumunun açık bir isnadla nakledilmesidir.” Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü’r-Riyâz*, 2/23.

أَنَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَكُنْ مِنْهُ شَيْءٌ يُكْرَهُ وَلَا غَيْرُ طَيِّبٍ **ya'nī** ʿinde'ṭ-ṭabāyiʿi's-selīme Mihr-i Tābān-ı Risāletden ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem külef-i mekrūh nāyāb idi. Rāyiḥa-i ṭayyibeden ġayr-ı şeyʾ müşāhed degil idigine delīl-i ʿaḳlī pesdir. Ve müʾeyyed-i naẓar ehlü'ş-şerʿ olduġu bāhir ammā bu müddeʿāya delāleti ġayrı ẓāhirdir, denildi. Zīrā niçe müstaḳẕer-i ġayr-ı necis daḫı ġayr-ı müstaḳẕerdir.

وَمِنْهُ حَدِيثُ

[71b] عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ İbn Māce ve Ebū Dāvūd *Merāsīl*inde Cenāb-ı Esedu'llāh kerrāma'llāhu vechehū Ḥażretinden rivāyet etdikleri ḫaber ol Sulṭān-ı ʿĀlī-cenābdan şeyʾ-i mekrūh ve emr-i müstekrehiñ ʿadem-i vücūdu şevāhidindendir ki buyururlar.

غَسَّلْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ teşdīd-i sīnle meyyitde ve taḫfīfle ṣiyābda müstaʿmeldir.

فَذَهَبْتُ أَنْظُرُ مَا يَكُونُ مِنَ الْمَيِّتِ فَلَمْ أَجِدْ شَيْئًا bu maḳāmda *ẕehebtu* efʿāl-i muḳārabedendir *caʿaltu enẓuru* maʿnāsına.

Ya'nī ol Ḥażreti ḥīn-i vefātlarında ġasl etdigim eṣnāda öyle nigāh ḳıldım ki meyyitden ṣudūr eden dem ve eẕā ve sāʾir ḥālāt āyā ol Ẕāt-ı Muḳaddesden daḫı ẓuhūr eder mi deyü baḳdım. Aṣlā ḫūn ve eẕā mānendi bir şeyʾ müşāhede etmedim.

فَقُلْتُ طِبْتَ feṯḥ-i tāʾ-i ḫiṭābla.

حَيًّا وَمَيِّتًا ʿādet-i ḳadīme üzere ʿinde't-teveccüʿ ve'ṣ-ṣenā emvāta ḫiṭāb olunan vecih ile ḫiṭāb degildir. Belki ʿālem-i ḥayātda olmaḳ vech üzere ḫiṭābdır.

قَالَ وَسَطَعَتْ مِنْهُ رِيحٌ طَيِّبَةٌ لَمْ نَجِدْ مِثْلَهَا قِطُّ aṣl-ı *suṭū*ʿ nūrda müstaʿmel iken muṭlaḳ ẓuhūrda istiʿmāl olundu.

Ya'nī ẕāt-ı ʿanber-āgīn-i Ḥażretden rīḥ-i ḫoş-bū ẓuhūr eyledi ki anıñ naẓīri hiçbir meşāmma nefḫa-baḫşā olmayıp mānendin müşk ü ʿanberde bulmadılar, deyü buyurmuşlardır. **Ve'l-ḥāṣıl** ʿunṣur-ı ṭıynet-i Faḫr-ı Risāletiñ ṭehāreti iʿlām-ı nübüvvetdir. Ve ʿAliyyü Murtażā kerrāma'llāhu vechehū vücūd-ı bihbūd-ı ṣāḥib-i maḳām-ı Maḥmūd Ḥażretleriniñ ġasli ḫidmetiyle şeref-yāb olup Ḥażret-i ʿAbbās[1416]

[1416] Tam adı Ebü'l-Fazl el-Abbâs b. Abdilmuttalib b. Hâşim el-Kureşî el-Hâşimî (ö. 32/653) olan Hz. Peygamber'in amcası. Ayrıntılı bilgi için bkz. DİA, "Abbas", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), I//16–17.

ve piseri Faḍl[1417] raḍiyallāhu ʿanhümā iʿānet ederledi. Ve Üsāme[1418] ve Şuḳrān[1419] ṣabb-i mā ile ḫidmet-güẕār idiler. Ammā teʾeddüben li'l-Ḥażret dīdeleri maʿṣūbe idi. Düşenbe günü vefāt ve ġasl olunup rūz-ı Çehārşenbe defn olundu. İmdi bu ḫaber-i laṭīf daḫı ṭahāret ḫuṣūṣunda bürhān-i ʿaḳlī olmadıġı bāhirdir. Maʿa hāẕā muṣannif ʿaleyhi'r-raḥmeniñ şāhid lafẓıyla taʿbīri nā-becādır.

وَمِثْلُهُ ḳavl-i Ṣıddīḳ aṣġar naẓīri.

قَالَ أَبُو بَكْرٍ Ṣıddīḳ-i Ekber raḍiyallāhu ʿanh buyurdu.

حِينَ قَبَّلَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَ مَوْتِهِ Ḥażret-i Server-i Enbiyāʾ ʿaleyhi's-selām ve't-teḥāyā teslīm-i rūḥ eyledikden ṣoñra Cenāb-ı Ṣıddīḳ rūy-ı mehver ü münīrlerin leb ve edeb birle būse-gāh eyleyip pederim ve māderim rāh-ı muḥabbetinde fedā olsun. *Ṭıbte ḥayyen ve meyyiten vā ḫalīlāh vā ṣafiyyāh* ile gūyā olup nālān ve giryān oldular.

وَمِنْهُ Beyhaḳī ve Ṭaberānī Ebī Saʿīdi'l-Ḫudrī raḍiyallāhu ʿanhdan rivāyet buyurduḳları ḫaber daḫı şevāhid-i naḳliyyedendir.

شُرْبُ مَالِكِ بْنِ سِنَانٍ دَمَهُ يَوْمَ أُحُدٍ وَمَصُّهُ إِيَّاهُ kibār-ı aṣḥābdan Ebū Saʿīd Ḫudrī pederleri Mālik vaḳʿa-i muvaḥḥişa-i Uḥudda ol Devḥa-i Behişt-ārā-yı Risālet Cenābına ṭaraf-ı düşmenāndan seng-i cefā ṭoḳunup muṣḥaf-ı nāḥiye-i ʿarş-efrūzlarında olan saṭūr-ı cebīn-i ser-sūre laʿl-fām ḫūnla gülgūn ve viḳāye-i ser-i didre-güẕārları olan ser-penāhıñ iki ḫalḳası şikest olup mānende-i cevher-āyīne mirʾāt-ı raḫşānlarında pinhān olmuş idi. Ebū ʿUbeyde bin el-Cerrāḥ[1420] kelbeytān dendānıyla anları nezʿ eyledikde cerīḥa-i ḥalḳadan fevvāre-ḫūn cūşiş etmegin Mālik bin Sinān şeffeteyni ol

[1417] Tam adı Ebû Abdillâh (Ebû Muhammed) Fazl b. Abbâs b. Abdilmuttalib el-Hâşimî el-Kureşî (ö. 13/634 [?]) olan Hz. Peygamber'in amcasının oğlu, sahâbî. Ayrıntılı bilgi için bkz. Selman Başaran, "Fazl b. Abbas b. Abdülmuttalib", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), XII/272–273.

[1418] Tam adı Ebû Muhammed (Ebû Zeyd, Ebû Abdillâh, Ebû Hârise) Üsâme b. Zeyd b. Hârise el-Kelbî (ö. 54/674) olan Sahâbî. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Salih Arı, "Üsâme b. Zeyd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), XLII/361–363.

[1419] Tam adı Şukrân Sâlih b. Adî olan Hz. Peygamber'in âzatlısı sahâbî Ayrıntılı bilgi için bkz. Abdülkadir Şenel, "Şukrân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), XXXIX/226–227.

[1420] Tam adı Ebû Ubeyde Âmir b. Abdillâh b. el-Cerrâh el-Fihrî el-Kureşî (ö. 18/639) olan aşere-i mübeşşereden kumandan sahâbî. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Önkal, "Ebû Ubeyde b. Cerrâh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), X/249–250.

zaḫma serpūş edip **[72a]** kemāl-i raġbetle tecerrruʿ ve dem-i pāk-i Ḥażreti maṣṣ eyledi. Ve maṣṣ ceẕb-i nefes ile aḫẕ-i māyiʿ ḳalīldir.

وَتَسْوِيغُهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَلِكَ لَهُ *tesvīġ ṣāġa'ş-şarābi fi'l-ḫalḳi iẕā sehüle inḥidāruhū fīhi.* İmdi şürb ẕikrinde *tesvīġ*le taʿbīr tevriye ve ḥüsünden ḫālī degildir. **Yaʿnī** şürb-i dem ve maṣṣı Mālik bin Sināna tecvīz buyurmaḥla ṭahāretine şehādet eder.

وَقَوْلُهُ لَهُ لَنْ تُصِيبَهُ النَّارُ naʿīm-i cinānla fevzden kināyedir. **Ve'l-ḥāṣıl:** Mülāḥaẓa-i mesʾele-i ḥürmet dem-i ḥużżār-ı aṣḥābı nevʿen taḫdīş etdiginden ġayrı taḫṣīṣ-i dem-i cism-i mükerrem-i Sulṭān-ı ʿĀlem olduġu ʿilāve-i istiṣkāl olmuş iken müşkil-küşā-yı kevneyn Ḥażretleri *men eḥabbe en yenẓura ilā men ḫāleṭa demī demehū felyenẓur ilā Māliki'bni Sinānin*[1421] ve *men messe demehū demī lem tuṣibhu'n-nāru*[1422] mişkātıyla iẓāle-i żalām iştibāh buyurdular.

وَمِنْهُ شُرْبُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الزُّبَيْرِ ḍamm-ı zā ile ʿubādele-i aʿlāmdan Seyfullāh laḳabıyla mülaḳḳab ve mübeşşerü'l-cennet olan Zeydiñ ferzendi ve māderi Ṣıddīḳ-i Ekber duḫteri Esmāʾ raḍiyallāhu ʿanhā ve ʿammesi Ḫadīce-i Kübrā ve ḫālesi Ṣıddīḳadır. Muʿāviye vefātından ṣoñra minber-i ḫilāfete irtiḳā eyleyip yetmiş üç tārīḫinde Ḥaccāc-ı Ẓālim Betu'llāhu'l-emīni muḥāṣara edip ol ḫaṭīb-i minber-i siyādet maẓlūmen cürʿa-nūş-ı cām-ı şehādet olmuşlardır. Raḍiyallāhu ʿanhümā.

دَمَ حِجَامَتِهِ **yaʿnī** ḫūn-ı pāk-i ḥicāmet-i Şāh-ı Serīr-i Levlāke ʿaleyhi's-selāmü mā dāreti'l-eflāk ʿAbdullāh nūş eyledi.

فَقَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَيْلٌ لَكَ مِنَ النَّاسِ وَوَيْلٌ لَهُمْ مِنْكَ *veyl* kelime-i taḥassür ve teʾellümdür ki Ḥaccāc-ı Ḫūn-ḫārıñ ẓulmen ol imāmı ḳatl ve taʿẕīb ve taḥḳīrine işāretdir. Nāsıñ ve āl-i Zübeyriñ meşāʾibi ve ḳātiliñ cürm-i ʿaẓīmi ve hedm-i ḥarem-i Rabb-i Celīl bi'l-cümle dem-i ṭāhir-i nūrānīden ki *keʾenne biḍʿaten mine'n-nübüvveti* idi. ʿAbdullāhıñ şürbüyle ṣalābet ve şecāʿati müzdād ve himmeti ʿāliyye olmaġla ġayr-ı müstaḥiḳḳīne ḫilāfet degil imārete bile ʿUlüvv-i Cenābı rıżā-dāde olmadıġından ḳadem-nihāde-i serīr-i

[1421] "(Hz. Peygamberin) kanı kanına karışan birine bakmayı isteyen Mâlik bin Sinan'a baksın."
[1422] "Kanımın kanına karıştığı kişiyi Cehennem ateşi yakmaz."

ḫilāfet olduġu ecilden muḫālifin beyt-i ʿAtīḳi[1423] muḥāṣara ve ol Ḥażreti ḳatle cesāret etmelerine īmā eyledi.

وَلَمْ يُنْكِرْ عَلَيْهِ maḥaṭṭ-ı delīldir ki şürb-i demine ʿadem-i inkār-ı Peyġamberī dem-i pākiniñ ṭahāretine bürhān-ı ḳavīdir. Ve ḫūn-ı pāk-i Ḥażretden teberrüken nūş edenler çehār ẕātdır. Ebū Ṭībe ve Sālim İbn Ebī el-Hāccāc ve ʿAlī bin Ebī Ṭālib ve ʿAbdullah bin ez-Zübeyr rıḍvāna'llāhu ʿaleyhim ecmaʿīn. Naḳl-i İmām Seḫāvī üzere Şeyḫ İbn Ḥacer el-ʿAsḳalānīye suʾāl olundu ki:

- Şürb-i dem-i Nebevī edenlerden ʿAbdullah bin ez-Zübeyr raḍiyallāhu ʿanhāya *veylün leke* kelām-ı dehşet-āmīzi ile ḫaber ve Mālik bin Sināna fevc-i cinān ile tebşīr *maʿa ittiḥādi's-sebebi tetenevveʿu ḳavluhū* ḥikmet nedir?"

Cevābında buyurdular ki:

- ʿAbdullah bin ez-Zübeyr ḫūn-i bisyārī-i ḥacāmatı nūş eylediler ki cemīʿ ʿurūḳ-ı nebeviyyeden cereyān etmiş idi. Dānā-yı ʿĀlem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem ʿilm-i ʿālem-ārāları lāḥıḳ oldu ki cemīʿ cesed-i ʿAbdullaha sereyān edip ḳuvā-yı nūru'llāh-ı nübüvvetden iktisāb-ı ḳuvve ile nihāyet-i şehāmet ve ġāye-i ḳuvvet-i beden ve şecāʿati istiġāża eder kendüden mādūn olan münḳād olmayıp ḳıllet-i nāṣır ve temekkün-i ẓulme sebebiyle ḥurūb-ı hā'ileye müʾeddī olacaġın īmā buyurdular. Ammā Mālik dem-i ḥacāmatdan **[72b]** eḳall olan ḫūn-ı cerāḥati maṣṣ eyleyip ol rūz-ı dil-sūzda şerbet-i şehādeti daḫı nūş etmeleri dil-i āgāh-ı nebeviyyeye münʿakis olmaġın Mālik mülk-i dünyādan merām ve maḳṣadı pāyana resīde buyurmaġla meserret-i cināna telaġġi birle tebşīr buyurmuşlar idi.

Ve lā ʿiṭra baʿde ʿarūsin.

وَقَدْ رُوِيَ نَحْوٌ مِنْ هَذَا عَنْهُ ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem şürb-i dem-i Ḥażretden rivāyet olunan eşer-i ʿacīb-āsā naḳl olundu.

فِي امْرَأَةٍ شَرِبَتْ بَوْلَهُ فَقَالَ لها لَنْ تَشْتَكِي وَجَعَ بَطْنِكِ أَبَدًا baʿżı rivāyetde *baʿde-hā* lafẓı mervīdir.

Yaʿnī bir zen pāk-i ʿaḳīde ḥaḳḳındaki şürb-i bevl edip bereket-i duḫūl-i cevf ile derd-

[1423] Kabe kastedilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail Lütfi Çakan, "Atîk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), IV/64.

i şikeminden rehā-yāb olup baʿde'l-yevm ve cemʿ-i baṭınla rencīde olmazdın deyü buyurdular.

وَلَمْ يَأْمُرْ وَاحِدًا مِنْهُمْ بِغَسْلِ فَمٍ ḫūn-i pākin şürb ve maṣṣ ve şürb-i bevl edenlerden birine şūy-ı dehen ile emir etmedi. Eger necis ola ġasl ile fermān ederdi.

وَلَا نَهَاهُ عَنْ عَوْدَةٍ Żamīrān vāḥid lafẓına rāciʿāndır. **Yaʿnī** nüsḫada tāʾ-i teʾnīs ile ʿavdet "ke-devletin" rivāyet olundu.

وَحَدِيثُ هَذِهِ الْمَرْأَةِ الَّتِي شَرِبَتْ بَوْلَهُ صَحِيحٌ أَلْزَمَ الدَّارَقُطْنِيُّ مُسْلِمًا وَالْبُخَارِيُّ إِخْرَاجَهُ فِي الصَّحِيحِ Dāreḳutn Baġdādda bir maḥalleye nisbetdir. Ve Ḥāfıẓ Ebu'l-Ḥasan ʿAlī bin ʿÖmeri ed-Dāreḳuṭnī üç yüz seksen beşde dārü's-selām-ı meʾvāya ḫirām etmişlerdir. **Yaʿnī** bu ḥadīṯ-i ṣıḥḥat-eṯeri Ebu'l-Ḥasan şarṭ-ı Şeyḫayn üzere ilzām eyledi ki aʿlā-yı derece-i ṣıḥḥatdir. Ammā İmām mümā-ileyh kitāb-ı *ʿİlel*de *innehū muẓṭaribun cāʾe ʿan Ebī Mālikin en-Neḫaʿiyyi ve hüve żaʿīfun* ḳavli kelām-ı Muṣannife ḫadşe-i ıżṭırāb verir.

وَاسْمُ هَذِهِ الْمَرْأَةِ بَرَكَةُ وَاخْتُلِفَ فِي نَسَبِهَا Bereke bint Yesār veyā Bereke el-Ḥabeşiyye veyā Bereke bint Saʿlebe olmasında iḫtilāf olundu.

وَقِيلَ هِيَ Bereke-i Meẕkūre Ümmü Eymen.

وَكَانَتْ تَخْدُمُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ḫidmed-güẕār-ı ḫānevāde-i nübüvvet olmaları Ümmü Eymen olduġun teʾyīd eder.

قَالَتْ وَكَانَ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدَحٌ مِنْ عَيْدَانٍ kesr-i ʿayınla cemʿ-i ʿūd ve feṯḥ-i ʿayınla bi-vezn-i faʿlān naḫle-i ṭavīledir. Ve ḳadeḥ bu maḳāmda *mā yuserrabu mine'ş-şarāb* murād degildir ki der-aṣıl *mā yurevvi'l-iṣneyni ev eṣ-ṣelāṣete ināʾun ḫaşşebiyyu* ola.

يُوضَعُ تَحْتَ سَرِيرِهِ يَبُولُ فِيهِ مِنَ اللَّيْلِ *min* ẓarfiyye bi-maʿnā *fī.*

فَبَالَ فِيهِ لَيْلَةً ثُمَّ افْتَقَدَهُ *faḳd* bu maḥalde ʿadem maʿnāsına degil belki teftīş ve ṭaleb.

فَلَمْ يَجِدْ فِيهِ شَيْئًا فَسَأَلَ بَرَكَةَ عَنْهُ فَقَالَتْ قُمْتُ وَأَنَا عَطْشَانَةٌ kütüb-i luġatde ʿaṭşān ve ʿaṭşā vārid olup elfāẓ-ı ḳalīlde faʿlān faʿlāne üzere mecīʾi mervīdir. Ve Benī Esed luġatinde her faʿlān faʿlāne üzere vürūdu maʿrūfdur. Ḥadīṯ-i meẕkūrda īrādı yā ʿalā ḫilāfi'l-ḳıyās semāʿī veyā luġat-i Benī Esed üzeredir.

فَشَرِبْتُهُ وَأَنَا لَا أَعْلَمُ ʿadem-i rīḥ ve taʿmından ġayrılarda vuḳūʿu gibi olmadığıçün ṭayyibiyyetini beyāndır.

Ḥāṣıl-ı Kelām: Ḫādime-i Ḥażret yaʿnī Ümmü Eymen ey Bereke buyurur ki: "Ḥażret-i Peyġamberiñ ḫaşebī bir ḳadeḥi var idi ki serīr-i saʿādeti taḥtında vażʿ olunup bi-ḥasebi'l-beşeriyye hengām-ı şebde tebevvül ederdi. Bir gece böyle vāḳiʿ olup **[73a]** baʿde-ẕā taġtīş-i ḳadeḥ eyledikde tehī bulunmaġla Berekeye suʾāl buyurduḳlarında "Ḥarāret-i ʿaṭş birle ḳalḳıp anı nūş eyledim." dedi.

رَوَى حَدِيثَهَا ابْنُ جُرَيْجٍ وَغَيْرُهُ Ebu'l-Velīd ʿAbdilmelik bin ʿAbdilʿazīz İbn Cüreyc *hüve evvelü men ṣannefe fi'l-İslāmi* ve *Cüreyc* cīmeynledir. Evveli maḍmūmedir. Taḫrīc-kerde-i ʿAbdürrezzāḳ ʿan İbn Cüreyc olan ḫaberde ḫāḍime-i Ümm-i Ḥabībe raḍiyallāhu ʿanhā olan Bereke nām zen bevl-i maʿhūdu nūş eyledigin iʿlām eyledikde *ṣıḥḥaten yā Ümme Yūsuf* duʿāsıya Cenāb-ı Faḫr-ı ʿĀlem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem Berekeye mülāṭafe buyurmaġın tā-be-āḫir-i ʿömr-i Bereke, bereket-i duʿā-yı Ḥażretle hīc rencūr olmadı. Şāriḥ-i *Şifā* ʿAllāme Şihāb Ḫafācī buyurur ki: "Baʿde'ş-şürb ol Ḥażretin ṣıḥḥat ile duʿā buyurmaları sünnetdir, bidʿat-i ʿāmmiyye degildir."

وَرُوِيَ عَنْ أُمِّهِ آمِنَةَ أَنَّهَا قَالَتْ وَلَدْتُهُ نَظِيفًا مَا بِهِ قَذَرٌ baʿżı rivāyetde māder-i Ḥażret Dāver-i ʿĀlemden ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem naḳl ü rivāyet olundu ki "Ol Dürre-i ʿAṣmāʾ-i Risālet ṣadef-i raḥīmden ʿālem-i kevne ẓuhūr eyledikde vesaḫ ü deren ü kelüfden naḳy ü ṭāhir ü pākize olduġu ḥālde vażʿ eyledim." dedi.

وَكَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ وُلِدَ مَخْتُونًا مَقْطُوعَ السُّرَّةِ **yaʿnī** Seyyid-i Veled-i Ādem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem dest-i ḳudretle sünnetli ve nāfe-i müşkin bürīde māderzāddır. Ammā İbnü'l-Ḳaysem kitābü'l-*Hüdāda* yerāʿa-güẕār-ı rivāyetdir ki ol Ḥażret māder-i rıżāʿīleri Ḥalīme-i Saʿdiyye ḥacr-i terbiyyelerinde iken şaḳḳ-ı ṣadr-ı şerīf vuḳūʿ-yāfte olup ol ḥīnde ḫitān vāḳiʿ olmuşdur, dediler. Ammā İbn ʿAbdulberr *Temhīd*inde cedd-i Sulṭān-ı ʿĀlem yaʿnī ʿAbdulmuṭṭalib rūz-ı heftüm vilādetlerinde velīme-i ḫitān edip hem ḫitān ve hem nām-ı Muḥammed ile tesmiye eyledigin rivāyet edip muḥaddiṣīnden cemm-i ġafīr bu rivāyeti temhīd buyurmuşlardır. *Li külli vichetün.* İmdi ṣūret-i ḫitānda enbiyā ʿaleyhi's-selāmdan māderzād-ı teşrīf-i ʿālem-i dünyā edenler silk-i naẓma bu vecīhle münselik buyuruldu.

1. وَفِي الرُّسُلِ مَخْتُونٌ لَعَمْرُكَ خِلْقَةً ثَمَانٍ وَتِسْعٌ طَيِّبُونَ أَكَارِمُ

2. وَهُمْ زَكَرِيَّا وَشِيثُ إِدْرِيسُ يُوسُفُ وَحَنْظَلَةُ مُوسَى وَعِيسَى وَآدَمُ

3. وَنُوحٌ شُعَيْبٌ سَامُ لُوطٌ وَصَالِحُ سُلَيْمَانُ يَحْيَى هُودٌ يس خَاتَمُ[1424]

Ve daḫı sā'ir enāsda maḫtūnen tevellüd edenlere ḫitānü'l-ḳamer derler. Zīrā ṭıfıl hengām-ı māhtābda tevellüd eyleyip ḫışʿasına nūr-ı ḳamer resīde olsa lābüd laḥma teʾşīr eyleyip bi'l-külliyye ḳatʿ etmezse de be-her-ḥāl taġyīr edip eşeri hüveydā olmaġla sünnetli ṭoġdu deyü şöhret-yāb olur ke-zā Şihābeddīn el-Ḫafācī.

وَعَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَوْصَانِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يُغَسِّلُهُ غَيْرِي فَإِنَّهُ لَا يَرَى أَحَدٌ عَوْرَتِي إِلَّا طُمِسَتْ عَيْنَاهُ *tumise* feṭḥ-i ṭā ve mīm, maḥv ile izāle-i eşerdir. *Ṭumise* ḍāvʾ ve ṣūretde ʿayn-ı izāledir. Müteʿaddī ve lāzım olur. **Yaʿnī** ʿAlī Murtażā kerrāma'llāhu vechehū Cenābından mervīdir ki buyururlar: "Server-i **[73b]** Dü Cihān ʿaleyhi ṣalāᵛtü'r-Raḥmān baña vaṣiyyet ve sipāriş buyurdular ki benden ġayrı kimesne cesed-i tābnākilerin ġasl etmeye. Zīrā her kim cāy-ı ʿavretimi göre dü çeşm cihān beyninde maḥrūm ve nā-bīnā olur." dedi. Ānifen zikr olunduġu üzere ṣıhr-i mükerrem Cenāb-ı ʿAliyy-i muḥterem cesed-i Sulṭān-ı ʿĀlem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem ḫāṣṣaten ve meʾzūnen ġasle mübāşeret buyurup ʿamm-ı müfaḫḫam Ḥażret-i ʿAbbās ve ferzendi ʿAbdullāh raḍiyallāhu ʿanhā ile iʿānet buyurup Ḳuṣam ve Üsāme ve Şaḳrān ṣabb-i mā ile müstaḫdem oldular. Cenāb-ı Esedu'llāhdan māʿadāsının dīdeleri baġlı idi. Ammā Cenāb-ı ʿAlī veliyyu'llāh ġaḍḍ-i ṭarfe ḳādir ke-mā hüve ḥaḳḳuhū edebe mürāʿī olmaġla çeşm-i ḥaḳāyıḳ-bīnleri ġayr-ı maʿṣūbe idi.

وَفِي حَدِيثِ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رضي الله عنهما *İkrime* ʿ ḥamāme maʿnāsınadır. Mevlā İbn ʿAbbās olan ʿİkrime ʿAbdullāh el-Berberī ve eḥad-i fuḳahāʾül-Medīne olup tefsīr ve ḥadīṯde muḳtedī bihim olan eʾimmedendir. Yüz yedi tārīḫinde ḥamāme-i rūḥu ḳafeṣ-i bedenden ṭayarān eyledi. Ḥadīṯ-i meẕkūr rivāyet-kerde-i Şeyḫayn olan eḥādīṯ-i ṣaḥīḥadandır.

أَنَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَامَ حَتَّى سُمِعَ لَهُ ṣīġa-i mechūlle.

[1424] "Peygamberler arasında yaratılışta sünnetli olanlar vardır ki, senin ömrüne yemin olsun, sekiz ve dokuz kişi, hepsi temiz ve şereflidir.

Onlar, Zekeriya, Şit, İdris, Yusuf, Hanzala, Musa, İsa ve Âdem'dir.

Ve Nuh, Şuayb, Sam, Lut, Salih, Süleyman, Yahya, Hud, Yasin ve son peygamberdir (Hz. Muhammed)." Ebû'l-Ferec Nûreddin b. Burhâneddin, *İnsânü'l-uyûn fî sîreti'l-emîn el-me'mûn (es-Sîretü'l-Halebiyye)* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2006), 1/79.

غَطِيطٌ nefs-i nāʾim ile ḫurūc eden ṣütdür.

«فَقَامَ و صَلَّى وَلَمْ يَتَوَضَّأْ» **yaʿnī** Ḥażret-i Faḫr-ı Kāʾināt ʿaleyhi ezke't-taḥiyyāt ḫāᵛba varıp nāzān nāzān ġaṭṭīṭ-i güş-zed-i ḥuẕẕār olmuşdı. Pes ḫāᵛbdan bīdār olup taḥrīme-i bend-i namāz oldular ve ābdest almadılar dedi. Ḫaṣāyiṣ-i Ḥażret-i Seyyidü'l-Verā ʿaleyhi't-teḥāyādandır ki nevmle naḳż-ı vuḍū īcāb etmezdi. Ve çeşm-i ḥaḳāyıḳ-bīnleri ḫāᵛb-ālūd ammā dil-i āgāhları bīnā olduġu إِنَّا مَعَاشِرَ الأَنبِيَاءِ تَنَامُ أَعْيُنُنَا وَلَا تَنَامُ قُلُوبُنَا[1425] ḥadīṯ-i şerīfiyle peyveste-i ṣıḥḥatdir. Ve li-ẕā rüʾyā-ı enbiyāʾ ʿaleyhi's-selām vaḥiydir. Ammā baʿde'n-nevm aḥyānen ābdest aldıḳları ḥadeṯ taṭarruḳundan teşrīʿen li'l-ümmet ve tecdīdü'l-vuḍūdur.

قَالَ عِكْرِمَةُ لأَنَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ مَحْفُوظًا eşkāl-i sābıḳaya cevābdır, dediler. Ḥāṣılı nevm ẕātında nāḳıż-ı vuḍūʿ degildir. Ancaḳ naḳżı maẓinne-i ḥadeṯden nāşidir. ʿİkrime buyurur ki Nübüvvet-meʾābları viḳāye-i Ṣamedānī birle maḥfūẓ idi. Anıñ içün naḳż-ı vuḍūʿ lāzım gelmez. İmdi ḳalb-i nūrānī-i Ḥażret nevmi ḥālinde daḫı bīdārdır. Yā bir vādīde ḫāᵛb-ālūd iken ṭulūʿ-ı şemsi derk etmeleriyle ṣalāᵛt-ı fecri ḳażā buyurmaları neden iḳtiżā eyledi deyü suʾāl vürūd ederse yaḳẓānī-i ḳalb yine bedene taʿalluḳ eden şeyde idrāk eyledigi umūru ḥisseder. Yoḫsa çeşmin idrākini ḥissetmek lāzım gelmez, ṭulūʿ-ı āfitāb-āsā. Veyā cevāb verilir ki ol Ḥażretiñ nevmi iki güne olup biri nevm-i müstaġraḳ ki çeşm ve dil maʿan nāʾim olalar. Ve biri ġayr-ı müstaġraḳdır ki ancaḳ dīdeleri ġanūde ve ḳalb-i āgāhları bīdār ola veyā dil-i bī-ġılli müstaġraḳ bi'l-vaḥiy ve'l-müşāhede iken ḫāᵛb-ālūd olmaları lāzım gelmeyip ʿālem-i ḳudse iştiġāl bāṭın-ı ḥuḳūḳ-ı ẓevāhirden taʿṭīl etmiş ola. Ke-mā ḳīle:

فَوَاللَّهِ مَا أَدْرِي إِذَا مَا ذَكَرْتهَا أَثِنْتَيْنِ صَلَّيْت العشا أَمْ ثَمَانِيَا[1426]

Bu maʿnā muḫtār-ı İbn ʿAbdulberr ve İbnü'l-Münīrdir[1427]. Ve yāḫūd ḳalb-i şerīfi müstaġraḳ-ı nevm olsa bile ʿadem-i şühūd mertebesine bāliġ degil idi.

[1425] Hadis: "Biz peygamberler topluluğu olarak, gözlerimiz uyur ama kalplerimiz uyumaz."

[1426] "Vallahi, onu andığımda bilmiyorum, akşam namazını iki rekat mı, yoksa sekiz rekat mı kıldım." Beyit Zü'r-Rumme isimli şâire isnat edilmiştir. Bkz. Sadrüddîn Ebû'l-Hasen Ali b. Ebî'l-Ferec el-Basrî, *el-Hamâsetü'l-Basrıyye*, thk. Muhtâruddîn Ahmed (Beyrût: Âlemu'l-Kutub, t.y.), 2/194.

[1427]

FAṢL-I PENCÜM

Ḥażret-i Edīb-i Mekteb-i Ḥikmet ʿaleyhi'ş-selām ve't-taḥiyyeniñ ḳuvvet-i ʿaḳıl ve şiddet-i idrāk ve ḥavāssı beyānındadır.

وَأَمَّا وُفُورُ عَقْلِهِ وَذَكَاءُ لُبِّهِ

[74a] وَقُوَّةُ حَوَاسِّهِ وَفَصَاحَةُ لِسَانِهِ وَاعْتِدَالُ حَرَكَاتِهِ وَحُسْنُ شَمَائِلِهِ *vüfūr* ḍamm-ı vāv ve fā ile maṣdardır, tamām maʿnāsına veyā cemʿ-i vefr keşret maʿnāsına olmaḳ muḥtemeldir. Ve *ʿaḳl* umūr-ı naẓariyyeyi idrāk içün Ḥaḳḳ subḥānehū ve teʿālā insānda idāʿ eyledigi ġarīze ve ḳuvvetdir ki ḥayvāndan anıñla temeyyüz eder ve ḳuvvet-i ʿaḳliyye şiddet ve żaʿfla tefāvüt ve tecrübe-i umūr-ı muktesebe ve ʿuḳāla ile āmīz şoden tezāyüd ve teraḳḳī bulur. *Fe-li-ẕā ḳīle'l-aḳlu ʿaḳlāni: ʿaḳlun ġarīziyyun ve ʿaḳlun muktesebün.* Ve *ẕekāʾ* feṭḥ-i ẕāl-i muʿceme ile memdūden ḥiddet-i fehm ve sürʿat-i derk. Ve *lübb* ḍamm-ı lām ve teşdīd-i muvaḥḥade ile ʿaḳıl maʿnāsına ve lākin eḫaṣṣ mine'l-ʿaḳıldır. Ve her şeyʾiñ lübbü ḳalbi ve ḫālişidir. Bu maḳāmda ḳalble tefsīr olunma daḫı cāʾizdir. Ve *ḥavāss* teşdīd-i sīn ile cemʿ-i ḥāsse ve ḥavāss-ı ẓāhire lems ve şemm ve ẕevḳ ve semʿ ve baṣar ve ḥavāss-ı bāṭına ḥiss-i müşterek ve ḫayāl ve ḳuvvet-i fikriyye ve vehm ve ḥāfıẓadır. Ve *şemāʾil* bi'l-kesr ve *hüve'l-ṭabʿu ve'l-aḫlāḳu.*

فَلَا مِرْيَةَ kesr-i mīm ve sükūn-ı rāʾ-i mühmele ile *lā şekke ve lā şübhete* demekdir. Bi-ḳavl-i Rāġib eḫaṣṣ mine'ş-şekk olan tereddüd fi'l-emirdir.

أَنَّهُكَانَ أَعْقَلَ النَّاسِ وَأَذْكَاهُمْ **maḥṣūl-i kelām:** Ḥabīb-i Ekrem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem temāmī-i ʿaḳıl ve ḥiddet-i fehm ve lübbü ve ḥavāss-ı ẓāhire ve bāṭına ḳuvveti ve feṣāḥat-i lisān ve belāġat-i beyān ve cism-i şerīf ve aʿżā-i laṭīfesi ḥarekāt ve sekenātınıñ hemvār ve istiḳāmeti ve ṭabʿ ve ḫulḳ ve ṣıfāt-ı maḥmūdesi cümleten kemāl üzere olduġu bī-reyb ve ol Şehenşāh-ı Mükerrem ʿaḳıl ve fıṭnat cihetinden nāsıñ eşedd ve aḳvāsı ve ẕekā ḳıbelinden ekşeri olduḳları bī-gümāndır.

وَمَنْ تَأَمَّلَ تَدْبِيرَهُ أُمُور بَوَاطِنِ الْخَلْقِ وَظَوَاهِرِهِمْ *tedbīr* ʿavāḳıb-ı umūrda tefekkürdür. Mefʿūl-i *teʾemmele.* Ve *umūr* mefʿūl-i *tedbīr.* **Yaʿnī** ʿāḳil ol Dānā-yı ʿĀlem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem āşikāre ve nihān umūr-ı ḫalḳa ve vuḳūfunu teʾemmül ve naẓar eyleye.

وَسِيَاسَةَ الْعَامَّةِ وَالْخَاصَّةِ *siyāset* manṣūben *tedbīr* üzere maʿṭūfdur. Maṣdar-ı *sāse,* umūr-ı nāsda taṣarruf ve ḥüsn-i tedbīr ve ʿāmme-i ʿavām-ı nās vecihle ve erbāb-ı ḥırfet ve

sanāyiʿ ve raʿiyyet ve vaṣf-ı ʿāmmede Cāḥiẓ ve Mesʿūdī kelimātındandır. *Terāhum mühriʿīne li-ḳāʾidi dübbin ev żāribi düffin, müteşevviḳīne ile'l-levhi ve'l-laʿbi, vāfiḳīne ʿinde ḳāṣṣin kāżibin, müctemiʿīne ḥavle mażrūbin, vāfiḳīne ʿinde maṣlūbin, yunʿaḳu bihim fe-yetbeʿūne, ve yuṣāḥu bihim fe-lā yertediʿūne, iẕā icteme'ū żarrū, ve iẕā teferraḳū nefeʿū, ve ḳīle en-nāsü isnāni: ʿĀlimün, ve müteʿalimün ve'l-bāḳī: hemecün raʿācun.*

مع عجب شَمَائِلِهِ وَبَدِيعِ سِيَرِهِ taʿaccüb olunmaḳ şānında olan emirdir ki *ke-enne* mānend ve naẓīri nāyāb ola. Mā-ḳabline ʿaṭfolunmaḳ aña inżimāmı delālet eden *maʿa* ile ityān buyuruldu.

فَضْلًا عَمَّا أَفَاضَهُ مِنَ الْعِلمِ وَقَرَّرَهُ مِنَ الشَّرْعِ دُونَ تَعَلُّمٍ سَبْقٍ *efāżahū*ya taʿalluḳ eder.

وَلَا مُمَارَسَةٍ تَقَدَّمَتْ وَلَا مُطَالَعَةٍ لِلْكُتُبِ مِنْهُ: لَمْ يَمْتَرِ bālāda *men teʾemmele* şarṭına cevābdır.

فِي رُجْحَانِ عَقْلِهِ وَثُقُوبِ فَهْمِهِ لِأَوَّلِ بَدِيهَةٍ *ṣuḳūb* nüfūẕ ve ẓuhūr.

Ḥāṣıl-ı kelām: Bir kimesne ol Ḥażretiñ ḫafī ve celī umūr-ı ḫalḳa vuḳūf-ı teʾmīni ve ḫavāṣṣı ḫayr u nuṣḥa delāletini ve ʿāmmeyi zecr ü nehr ile siyāset ve emr ü nehyde taṣarrufunu ve müheẕẕebü'l-aḫlāḳ **[74b]** ḥiss-i sīretle ḥükūmetini teʾemmül etse ki ʿulūm-ı evvelin ve āḫirin ifāżasından ber-ziyād ve ḫalḳa umūr-ı şerʿiyyeyi taḳrīrinden faẕla ne sebaḳ taʿallüm ve ne mümāreset-i ʿilm-i taḳaddüm ve dānişverān ile āmīziş etmiş ola. Ve ne müṭālaʿa-i kütüb ile müzāvele buyurmuş olalar. Böyle olan ẕāt-ı muḥterem ve mükerremiñ ziyāde-i ʿaḳıl ve ẓuhūr-ı fehminde ʿāḳil evvel vehlede imtirā vü şekk eylemez.

وَهَذَا مِمَّا لَا يُحْتَاجُ إِلَى تَقْرِيرِهِ لِتَحَقُّقِهِ **yaʿnī** ʿaṣr-ı Nübüvvet-Meʾābda müşāhede olunup baʿde ẕālik tevātür ve taḥaḳḳuḳundan ẕikrolunan umūr beyān ve taḳrīre muḥtāc olmayıp ḫired-mendān reyb etmez.

وَقَدْ قَالَ وَهْبُ بْنُ مُنَبِّهٍ ḍamm-ı mīm ve feṭḥ-i nūn ve kesr-i bāʾ-i müşeddede ile ism-i fāʿil vezniyledir. Ebū ʿAbdillāh ez-Zimārī et-Tābiʿī[1428] yüz on dört veyā altıda rū-be-rāh-ı Naʿīm oldular.

[1428] Tam adı Ebû Abdillâh Vehb b. Münebbih b. Kâmil es-San'ânî (ö. 114/732) olan Yemenli tâbiî. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mahmut Demir – Mehmet Emin Özafşar, "Vehb b. Münebbih", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), XLII/608.

قَرَأْتُ فِي أَحَدٍ وَسَبْعِينَ كِتَابًا فَوَجَدْتُ فِي جَمِيعِهَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرْجَحُ النَّاسِ عَقْلًا وأَفْضَلُهُمْ رَأْيًا

Yaʿnī Vehb ʿaleyhi'r-raḥme buyurur ki "Enbiyā ʿaleyhi's-selām Ḥażerātına şeref-nüzūl buyurulan kütüb-i ḳadīmeden heftād u yek kitāb muṭālaʿa ve tilāvet eyledim. Her birinde Dānā-yı ʿĀlemi ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem ʿaḳl u ārāʾ cihetinden nāsın evfer ve ezyedi buldum." dediler.

وَفِي رِوَايَةٍ أُخْرَى فَوَجَدْتُ فِي جَمِيعِهَا أَنَّ اللَّهَ تَعَالَى لَمْ يُعْطِ جَمِيعَ النَّاسِ مِنْ بَدْءِ الدُّنْيَا إِلَى انْقِضَائِهَا مِنَ الْعَقْلِ فِي جَنْبِ عَقْلِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَّا كَحَبَّةِ رَمْلٍ مِنْ بَيْنِ رِمَالِ الدُّنْيَا der-aṣıl *cenb* cāriḥa maʿnāsınadır. Baʿde-zā cāriḥayı vely eden nāḥiye içün istiʿāre ḳılındı. **Yaʿnī** Īzed-i Teʿālā ve teḳaddese ibtidā-yı īcād-ı dünyādan intihāsına varınca cemīʿ-i nāsa ḥatte'l-enbiyāʾ ʿaḳl-ı ḫātemü'r-risāleye nisbetle iʿṭā-yı ḫired etmedi. İllā rīk-i dünyādan bir ḳum dānesi miḳdārı baḫş u iḥsān eyledi. İmdi maʿḳūlü maḫṣūṣa teşbīh ve temṯīldir ki ʿaḳl-ı muḥterem cemīʿ-i rimāl-i dünyā meṯābesinde ve ʿaḳl-ı cemīʿ-i nās andan bir dāne ḥükmünde oldu. Pes baʿżı ḥadīṯde vürūd eden ḫaber ki ol Ber-güzīde-i ʿĀlem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem gāhī kendi reʾy-i razīnlerinden āḫeriñ reʾyine rücūʿ buyurduḳları maʿnā-yı meẕkūre muḫālif ʿaddolunmaya. Rüchān-ı reʾy-i Seyyid-i ʿĀlem-ārāları sünen-i şerʿden imżā olunan umūra maḫṣūṣ ve emr-i dīnde ictihādlarına menūṭ olup emr-i dünyāda ise ehliniñ reʾyine gāhīce rücūʿ buyurmaları münāfī-i ṣaded degildir, dediler.

وَقَالَ مُجَاهِدٌ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا قَامَ فِي الصَّلَاةِ يَرَى مِنْ خَلْفِهِ كَمَا يَرَى مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ iki maḥalde lafẓ-ı *men* feṯḥ-i mīmle mevṣūle. Ve *ḫalfihī* ẓarfiyyet üzere manṣūb ve ṣıladır. Ve nüsḫa-i bürhān-ı Ḥalebīden māʿadāda *min*-i cārre ile vürūdu şāyiʿadır. Ve ḥadīṯ-i meẕkūr ʿibāret-i uḫrā ile Ebī Hureyre ṭarīḳinden rivāyet-kerde-i Buḫārī ve Müslimdir ki *ḳāle ṣallallāhu ʿaleyhi ve selleme* هل تَرَوْنَ قِبْلَتِي هَاهُنَا؟ فَوَاللَّهِ مَا يَخْفَى عَلَيَّ خُشُوعُكُمْ، وَلَا رُكُوعُكُمْ، إِنِّي لَأَرَاكُمْ مِنْ وَرَاءِ ظَهْرِي[1429] maʿnen müttefiḳ, lafẓen muḫtelifdir.

Ve'l-ḥāṣıl: "İmām Mücāhid buyurur ki "İmāmü'l-Enbiyā ʿaleyhi'ṣ-ṣalāᵛtü ve'-teḥāyā taḥrīme-bend-i namāz olduḳları ḥālde verāʾ-i ẓahrında olan kimesneyi görür idi. Nitekim yanında ve öñünde olanı gördükleri gibi." demek olur. Yāḫūd pīşinden

[1429] Hadis: "Kıblem burada, beni görüyor musunuz? Vallahi, huşûnuz da rükûnuz da benden gizli değildir. Ben sizi sırtımın arkasından da görüyorum."

nigāh etdikleri gibi pesinden daḫı öyle görür idi. İmdi rü'yet-i meẕkūre ḥāl-i ṣalā'ta muḫtaṣṣa veyā ġayr-ı muḫtaṣṣa olduġu **[75a]** rü'yet-i ḥaḳīḳiyye veyā ʿilmiyye-i ḳalbiyye olmasında iḫtilāf olundu. Baʿżılar murād hiss ü teḥaffuẓdur dediler. Veyā ḥub veyā raṣt olanı rü'yet ola, demişler. Ammā ṣavāb-dīd-i füḥūl-i ẓāhirī üzere maḥmūldür. Ve ṣāḥibü'l-*Ḳunye*[1430] Zāhidī-i Ḥanefī[1431] *Risāle-i Nāṣiriyye*de[1432] demişler ki dūşnāne-i Faḫr-ı ʿĀlem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem meyānesinde dü çeşm-i ʿālem-bīnleri olup libās ve ḳabā aña ḥicāb olmazdı dedikleri ḳavl-i mücerredini *fe-miṣluhū lā yuḳālu bi'r-reʾyi* ile ʿilmen derece-i iʿtibārdan isḳāṭ etmişlerdir. Ve baʿżılar verāʾ-i ẓahrından olanların ṣuver ve eşkāli ḥāʾiṭ-i ḳible-i şerīfelerine münṭabiʿa olup mirʾātda müşāhede olunduġu vecih üzere efʿāl-i ḳavm ol Ḥażretiñ meşhūd-i başara-i yaḳīnleri olup bu yüzden temāşā-yı aḥvāl ederlerdi, demişler. Beyit:

1. قَدْ جَاءَ أَنَّ رَسُولَ اللهِ كَانَ يَرَى مِنْ خَلْفِهِ كَأَمَامٍ وَهْوَ مَشْهُورُ
2. فَالْعَيْنُ بِالنُّورِ لِلْأَشْيَاءِ مُدْرِكَةٌ فَلَا تَعَجُّبَ مِمَّنْ كُلُّهُ نُورُ[1433]

وَبِهِ فُسِّرَ bināʾ-i fāʿil ile.

قَوْلُهُ تَعَالَى (وَتَقَلُّبَكَ فِي السَّاجِدِينَ[1434]) *teḳallübeke* manṣūb ve żamīr mefʿūl-i muḳaddem üzere maʿṭūfdur. **Yaʿnī** verāʾ-i ẓahrında olan erbāb-ı namāz ve niyāzdan kāmilīniñ ve ġāfilīniñ aḥvāline teṣaffuḥ içün seniñ tereddüd-i başarıñ Ḥaḳḳ subḥānehū ve teʿālā görür. Ḳavl-i şerīfini ol Ḥażretiñ verāʾ-i ẓahrında olanın görmesiyle İmām Mücāhid veyā baʿżı müfessirīn tefsīr eyledi.

وَفِي الْمُوَطَّإِ şīġa-i mechūlle teşdīd-i ṭāʾ-i mühmele ve mehmūze birle kütüb-i eḥādīṯ-i celīleden İmām Mālik raḍiyallāhu ʿanhıñ teʾlīfi olan kitāb ve'l-enṣābdır. Ebū Hureyre

---

[1430] Tam adı Zâhidî'nin Hanefi fıkhına dair tam ismi Kunyetü'l-Münye li-tetmîmi'l-Gunye olan eseri. Ayrıntılı bilgi için bkz. Şükrü Özen, "Zâhidî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), XLIV/81.

[1431] Tam adı Ebü'r-Recâ Necmüddîn Muhtâr b. Mahmûd b. Muhammed ez-Zâhidî el-Gamînî (ö. 658/1260) olan Mu'tezilî-Hanefî âlimi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Özen, "Zâhidî", XLIV/81.

[1432] Zâhidî'nin 658/1260'da tamamladığı Hz. Peygamber'i ve Hristiyanların İslam'a dinine yönelik itirazlarına cevapları konu olan eseri. Ayrıntılı bilgi için bkz. Özen, "Zâhidî", XLIV/82.

[1433] "Rivayet edilmiştir ki Allah Resûlü, önünde olduğu gibi arkasını da görürdü, bu durum meşhurdur.

Göz, varlıkları nûr ile idrâk eder, o hâlde baştan sona nûr olan bir kimsenin bu hâline şaşırmak gerekmez." Kaynağı bulunamamıştır.

[1434] Şuarâ Sûresi 26/219: "Secde edenler arasında dolaşmanı da (görüyor)."

raḍiyallāhu ʿanh ṭarīḳından mervīdir ki Sulṭān-ı ʿĀlem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem buyurur ki:

أَتَرَوْنَ قِبْلَتَكُمْ هَذِهِ، فَوَ اللهِ لَا يَخْفَى عَلَيَّ رُكُوعُكُمْ وَلَا سُجُودُكُمْ، (إِنِّي لَأَرَاكُمْ مِنْ وَرَاءِ ظَهْرِي) ṣadr-ı ḥadīṯ إِنِّي لَأَرَاكُمْ[1435] ilā āḫir. **Yaʿnī** "Siziñ rükūʿ ve sücūduñuz baña pūşīde ve nihān degildir. Zīrā verāʾ-i ẓahrımdan görürüm veyā ardımda olanıñ ḥālini ḥaḳīḳaten müşāhede ederim."

وَنَحْوُهُ عَنْ أَنَسٍ فِي الصَّحِيحَيْنِ Enes bin Mālik raḍiyallāhu ʿanhdan rivāyet-kerde-i Şeyḫayn olan ḥadīṯ-i merfū أَقِيمُوا الرُّكُوعَ وَالسُّجُودَ فَوَ اللَّهِ إِنِّي لَأَرَاكُمْ مِنْ بَعْدِي – وَرُبَّمَا قَالَ: مِنْ بَعْدِ ظَهْرِي – إِذَا رَكَعْتُمْ وَسَجَدْتُمْ[1436] bi-ḥasebi'l-maʿnā ḥadīṯ-i evvel-āsādır.

وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا مِثْلُهُ lafẓen ve maʿnen *Ṣaḥīḥayn*da olan ḫaber-i ṣıḥḥat-eṣer naẓīridir.

قَالَتْ زِيَادَةٌ زَادَهُ اللَّهُ إِيَّاهَا فِي حُجَّتِهِ baʿżı nüsḫada *fī maḥaccetihī.* Ve *ziyāde* refʿle veyā naṣbı daḫı cāʾizdir. **Yaʿnī** Cenāb-ı Ṣıddīḳa ol Ḥażretiñ ḫalefinden rüʾyeti iṣbātda ziyāde-i mā-sebaḳ üzere ziyāde buyurup verāʾ-i ẓahrından rüʾyeti muʿzice-i ʿaẓīme ve ḫaṣlet-i kerīmedir. Ḥaḳḳ celle ve ʿalā ṣıḥḥat-i nübüvvet içün fażīletini ber-ziyād etsin.

وَفِي بَعْضِ الرِّوَايَاتِ ʿAbdurrezzāḳ ve Ḥākim rivāyetlerinde.

إِنِّي لَأَنْظُرُ مِنْ وَرَائِي كَمَا أَنْظُرُ مِنْ بَيْنِ يَدَيَّ lafẓ-ı *min* iki maḥalde mevṣūliyyeti müteʿayyinedir. Baʿżı nüsḫada *ilā mā* ve dīgerde *ke-mā enẓuru min beyni yedeyye iḥtimāleyn* cāʾizdir.

وَفِي أُخْرَى İmām Müslim raḥimehu'llāh rivāyetinde.

إِنِّي لَأُبْصِرُ مِنْ قَفَايَ كَمَا أُبْصِرُ مِنْ بَيْنِ يَدَيَّ *rüʾyet* naẓār ve baṣar terādüfü gibi verāʾ-i ẓahr ve verāʾ. Ve *ḳafā* ve ḫalf murādif-i yek-dīgerdir.

وَحَكَى بَقِيُّ بْنُ

[1435] Hadis: "Şu kıblenizi görüyor musunuz? Vallahi, rükûnuz da secdeniz de benden gizli değildir. Ben sizi görüyorum."

[1436] Hadis: "Rükû ve secdeyi tam yapın! Vallahi, ben sizden sonra – belki de 'sırtımın arkasından' diye buyurdu – rükû ve secde ettiğinizde sizi görüyorum."

[75b] مَخْلَدٍ feṯ-i muvaḥḥade ve teşdīd-i ḳāf-ı meksūre baʿde-hā yāʾ-i müşennāt-ı taḥtiyye ile. Ve *Maḫled* feṯ-i mīm ve lām ve beynehümāda ḫāʾ-i muʿceme-i sākine ve dāl-i mühmele ile Ebū ʿAbdurrahmān Ḳurṭubī[1437] ṣāḥib-i Müsned-i Kebīr ve tefsīr-i celīl mücābü'd-daʿvet olup her şeb on üç rekʿatde bir ḫatm-i şerīf ʿādet-i seniyyelerinden idi. Ol imām-ı zāhid ved[1438] tārīḫinde vedāʿ-ı ʿālem-i fāni buyurmuşlardır.

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَرَى فِي الظُّلْمَةِ كَمَا يَرَى فِي النُّورِ *ke-mā yerā bi'ż-żāv'i* daḫı mervīdir. "Ümmü'l-Mü'minīn buyurur ki ol Nūr-dīde-i Cān-ı ʿĀlem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem kāmilü'l-ḫilḳat ve ḳaviyyü'l-ḥavāss olmaġın aydınlıḳda[1439] gördügü gibi ḳarañlıḳda daḫı görür idi."

وَالْأَخْبَارُ كَثِيرَةٌ صَحِيحَةٌ فِي رُؤْيَتِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَلَائِكَةَ وَالشَّيَاطِينَ rivāyet-i Buḫārī ve ġayrıda Şāh-bāz-ı Āşiyāne-i Risālet ʿaleyhi'ṣ-ṣalātü ve't-taḥiyye sīmurġ-ı sidre-nişīn Cibrīl-i Emīni ḫilḳat-i aṣliyyesi üzere ve şekl-i Diḥye el-Kelbī[1440] raḍiyallāhu ʿanhda sürūşān ve meleʾ-i aʿlāyı şeb-i isrāda ve melek-i cibāli ve sāʾir muḳarrabānı eşkāl-i gün-ā-günla müşāhede ve ʿİfrīt mine'l-cinni ṣalāᵛt-ı maġribde rüʾyeti ve sāʾir ṭāʾife-i cinniyātı muʿāyene buyurduḳlarında aḫbār-ı ṣaḥīḥa bisyārdır.

وَرُفِعَ النَّجَاشِي لَهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى صَلَّى عَلَيْهِ *rufiʿa* bināʾ-i mechūlle taḳdīr-i *rafaʿahu'llāhu teʿālā ve ṣallā* demekdir. Veyā *refʿ* mefʿūlüne mużāf maṣdardır. Ve mübtedā olmaḳ cāʾizdir ki ḫaberi muḳadder-i ṣābit olur. Ve yāḫūd *fi rüʾyeti'l-melāʾiketi* ḳavline ʿaṭfı şāyeste-i maḳāmdır. Ve *Necāşī* melik-i Ḥabeşe olan Aṣḥame bin Ebcer[1441] veyā Ṣemḥa veyā Ṣaḥme veyā Süleym ev Mekḥūl veyā Ḥāzim olmaḳ iḫtilāf-kerde-i müverriḫīndir. Ve Necāşī her mālik-i diyār-ı Ḥabeşe olanlara ʿalemdir. Nitekim

---

[1437] Tam adı Ebû Abdirrahmân Bakī b. Mahled b. Yezîd el-Kurtubî (ö. 276/889) olan Müsned'iyle meşhur Endülüslü muhaddis. Ayrıntılı bilgi için bkz. M. Yaşar Kandemir, "Bakī b. Mahled", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), IV/541.

[1438] Kelimenin ebced değeri 276'dır.

[1439] Yazmada sehven nun ve kaf harfleri yer birbirlerinin yerinde yazılmıştır.

[1440] Tam adı Dihye b. Halîfe b. Ferve el-Kelbî (ö. 50/670 [?]) olan Hz. Peygamber'in Herakleios'a elçi olarak gönderdiği sahâbî. Cebrail'in Dihye suretinde vahiy getirdiği hususunda ittifak vardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Yardım, "Dihye b. Halîfe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), IX/294.

[1441] Tam adı en-Necâşî Ashame b. Ebcer (ö. 9/630) olup Muhacirleri himaye eden ve Hz. Peygamber'in davetini kabul edip müslüman olan Habeşistan kralı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Levent Öztürk, "Necâşî Ashame", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), XXXII/476.

mālik-i Rūma ḳayṣer ve Fürse kisrā ve Türke ḫaḳan ve Ḳıbṭa firʿavun ve melik-i Mışıra ʿazīz ve Ḥimyere tübbaʿ ve mülk-i Hinde faġfūr ve Yūnāna baṭlamyūs denilir. Ve *Aṣḥame* ʿaṭiyyetu'llāh maʿnāsınadır. Bir pādişāh-ı celīlü'l-ḳadr olup Şehen-şāh-ı ʿĀleme ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem imān eyledi. Ve beynehümāda mühādāt ve mükātebe ẓuhūr edip mülāḳāt müyesser olmamaġın silsile-i aṣḥābdan ʿaddolundu. Ammā ʿālā ḳavlin *maʿa muʿāhedeti ve'l-īmān* muʿāṣara kāfī olmaġla silk-i aṣḥāba münḫariṭ olmaları mervīdir. Sene-i tāsiʿa-i hicriyye şehr-i Recebinde serīr-i salṭanatını taḥta-i tābūta tebdīl eyledigi Cenāb-ı Serdār-ı Aṣfiyānıñ maʿlūm-ı devletleri olduḳda Medīne-i Münevverede aṣḥāb-ı kirāmla cenāzesi namāzına ḳıyām buyurulur ki ṣalāᵛt-ı cenāze ʿale'l-ġāʾib delīl-i şāfiʿiyyedir. Veyā serīr-i Necāşī yāḫūd rūḥu defʿ olunup meyāneden ḥicāb zāʾil olmaġla ḳıyām-ı namāz-ı ġāʾib buyuralar. Veyā cüsse-i Necāşī ḥużūr-ı nebevīye ḥaml ve iḥżār buyurmaġla çār tekbīre şürūʿ buyurula ammā ḳıṣṣa-i meẕkūreyi īrāddan muṣannifiñ murādı Ḥażret-i Faḫr-ı ʿĀlemiñ mesāfe-i baʿīdeden ḳuvvet-i baṣar-ı şerīfeleriyle rüʾyetini istidlāldir.

ورفع وَبَيْتِ الْمَقْدِسِ ref'le *ref*'-i muḳaddeme maʿṭūfdur. Ve cerri daḫı cāʾizdir. Ve *maḳdis* ke-merciʿ ism-i mekān veyā maṣdar-ı mīmī mine'l-Ḳudüs. Ḫudā-yı Ġafūr celle ve ʿalā bendegānını günāhdan pāk eyledigi cāy-ı muḳaddes **[76a]** olmaġın ḍamm-ı mīm ve feṭḥ-i ḳāf ve teşdīd-i dāl-i mühmele ile taḳdīsden ism-i mefʿūl taṭhīr maʿnāsına veyā kesr-i dālla ism-i fāʿildir. Ve tavṣīfle beytü'l-maḳdis denilir. Ammā eşheri iżāfetledir. Ve *ḳudüs* ḍammeyn ile veyā ḍamme ve sükūn-ı dālla *ṭuhr* maʿnāsına ve ism-i cebel-i maʿrūf.

حِينَ وَصَفَهُ لِقُرَيْشٍ ḥadīṯ-i İsrāda Cābir raḍiyallāhu ʿanh tarīḳinden rivāyet-kerde-i Buḫārī olan ḫaber-i ṣıḥḥat-eserde bā-medād şeb-i Miʿrāc beytü'l-maḳdise İsrā buyurduġun Ḳureyşe iʿlām eyledigi eṣnāda anlar dediler ki *hel testaṭīʿu en tenʿate lenā beyte'l-maḳdisi ve kem fīhi min bābin. Ḳāle ṣallallāhu ʿaleyhi ve selleme* فَكَرَبْتُ كَرْبًا لَمْ أَكْرُبْ مِثْلَهُ قَطُّ فَرَفَعَ اللَّهُ لِي بَيْتَ الْمَقْدِسِ أَنْظُرُ إِلَيْهِ[1442] ilā āḫir.

[1442] Hadis: "Öyle bir sıkıntıya düştüm ki, bundan daha büyük bir sıkıntı hiç yaşamamıştım. Bunun üzerine Allah, bana Beytü'l-Makdis'i yükseltti ve onu gözlerimle görmemi sağladı."

Ḥāṣıl-ı Kelām: Ḳureyş beytü'l-Muḳaddesden nişān istediklerinde Ḥaḳḳ subḥānehū ve teʿālā miyāneden ḥicābı refʿ edip ḳüdüs-i şerīf pīş-gāh-ı Ḥażretde nümāyān olmaġla yegān yegān ʿalāmāt ve bināsından Ḳureyşe taḳrīr eylediler.

وَالْكَعْبَةِ حِينَ بَنَى مَسْجِدَهُ **yaʿnī** ol Bānī-i Mebānī-i Şerīʿat ʿaleyhi eṭyabü't-taḥiyye Medīne-i Münevverede Mescid-i Şerīfi binā ve taʿyīn-i miḥrāb vaḳtinde aṣl-ı ḳible-i enbiyā ʿaleyhi't-teḥāyā olan Kaʿbe-i Mükerreme Şāh-ı Serīr-i Iṣṭafā pīşgāhına refʿ olunup semt-i ḳibleyi muʿāyene ve miḥrāb-ı şerīf-i mescidi teʾsīs buyurdular. Ammā ḫaber-i āḫerde taʿyīn-i semt-i ḳible taʿlīm-i Rūḥu'l-Ḳüdüsle sübūtu bu maʿnāyı münāfi degildir ki Emīnü'l-Vaḥy ʿaleyhi's-selāmıñ iʿlāmı esnāsında Beyt-i Celīl daḫı ol Ḥażrete nümāyān ola. Yāḫūd iʿlām-ı Cibrīl taʿyīn-i ḳible-gāh-ı mescid-i Ḳubā ḫuṣūṣunda olup refʿ-i Beytu'llāh ve ol Ḥażrete irāʾe buyrulmaḳ mescid-i Medīnede vuḳūʿ-yāfte ola. İmdi Sulṭān-ı ʿĀlem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem ibtidā Medīne-i Münevvereye ḳadem-nihāde-i iclāl buyurduḳda ḳible beytü'l-maḳdis idi. Ve mescid-i şerīfleri bināsından ṣoñra daḫı niçe müddet cihet-i Ḳudüse teveccühleri muḥaḳḳaḳ iken miḥrāb-ı celīlesin Beytu'llāha tevcīh buyurmaları ne vecihle müvecceh olur deyü suʾāl ederse bināʾ-i mescid-i şerīf müteḳaddem olup baʿde't-taḥvīl-i miḥrāb Kaʿbe cānibine tevcīh teʾḫīr buyurulmuş olup hemān bināʾ-i Mescid-i Şerīf esnāsında ḳażıyye-i taḥvīl-i miḥrāb ẓuhūr etmemiş ola. Maʿa hāẕā ibtidā-yı bināʾ-i mescid-i laṭīfde cihet-i Kaʿbeye teveccüh birle ṣalāʸta ḳıyām baʿde-zā beyt-i Küdüs taḥvīl ve baʿde-hā yine cānib-i Kaʿbeye taḥvīl ve tevcīh buyurulduġu Şifā binti ʿAbdurraḥmān el-Enṣāriyye raḍiyallāhu ʿanhā ḥadīsinde vārid olan *Kāne Rasūlullāhi ṣallallāhu ʿaleyhi ve selleme* حِينَ بَنَى الْمَسْجِدَه يَؤُمّهُ جِبْرِيلُ إِلَى الْكَعْبَةِ وَيُقِيمُ لَهُ الْقِبْلَةَ[1443] bu maʿnā-yı müʾeyyed olduġun ʿAllāme ʿAliyyü'l-Ḳārī şerḥ-i *Şifā*da taṣrīḥ buyurmuşlar.[1444] *Vaʾllāhu aʿlem ve li-küllin vichetün.*

وَقَدْ حُكِيَ عَنْهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ: كَانَ يَرَى فِي الثُّرَيَّا أَحَدَ عَشَرَ نَجْمًا muṣannif ʿaleyhi'r-raḥme ḳuvveten ḥavāss-ı Ḥażrete delālet birle buyurur ki Māh-ı Tābān-ı Risālet Ḥażretleri menāzil-i ḳamerden süreyyā ile şöhret-yāb maḥall-i mużīḳda ḥiddet-i baṣar ve ḳuvvet-i naẓar ile on bir ʿaded sitāreyi bīnā olduḳları ol Ḥażretden naḳlolundu. Ve

[1443] Hadis: "Mescidi inşa ettiği zaman, Cebrâil ona Kâbe'ye yönelerek imamlık yapıyor ve kıblesini tayin ediyordu."

[1444] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ*ʾ, 1/178.

süreyyā muṣaġġar-ı *servā mine'ş-şervet* keşret maʿnāsına. Naḳl-i Süheylī üzere şüreyyā on iki sitāredir ki cümlesini Mihr-i Āsumān-ı Nübüvvet **[76b]** muʿāyene buyurmuşlardır. Ammā dürbīnān-ı erbāb-ı nücūm ve ġayrılar şüreyyādan şeş ve heft miḳdārından ziyāde manẓūrları olmadığı rūşendir. *Ve ḳāle Tilimsāniyyu innehū cāʾe fī ḥadīşin şābitin fī ṭarīḳi'l-ʿAbbāsi raḍiyallāhu ʿanhu ẕekerehū İbnu Ḫayşeme, intehā.*[1445]

وَهَذِهِ كُلُّهَا مَحْمُولَةٌ عَلَى رُؤْيَةِ الْعَيْنِ rü'yet-i Necāşī ve Beyt-i Maḳdis ve Kaʿbe ve şüreyyānıñ küllīsi çeşm-i ḥaḳāyıḳ-bīn-i Ḥażret-i Nebiyy-i Emīn üzere tefsīr ve reʾyü'l-ʿayn müşāhede buyurmaları üzere maḥmūldür.

وَهُوَ قَوْلُ أَحْمَدَ بْنِ حَنْبَلٍ وَغَيْرِهِ rü'yet-i ʿayn üzere İmām Aḥmed bin Ḥambel ve sāʾir kümmel kavlidir.

وَذَهَبَ بَعْضُهُمْ إِلَى رَدِّهَا إِلَى الْعِلْمِ ammā baʿżılar ki Nevevī ve emşāli rü'yeti keşif ve ʿilimle teʾvīl ve ẓāhirinden şarfa ẕāhib oldular.

وَالظَّوَاهِرِ تُخَالِفُهُ وَلَا إِحَالَةَ فِي ذَلِكَ وَهِيَ مِنْ خَوَاصِّ الْأَنْبِيَاءِ وَخِصَالِهِمْ ẓāhirinden şarfa ʿadem-i iḥtiyācla ẓāhir ʿibāre ḳavl-i baʿża muḫālefet eder ki bi-ṭarīki'l-muʿcize rü'yet-i başariyye üzere şerʿan ve ʿaḳlen ve ʿādeten ḥamlolunup emr-i muḥāl ve mümteniʿ ʿaddolunmaz. Zīrā ḳuvvet-i ḥavāss-ı vaḥdet-i başar ṣıfāt-ı peyġamberāndandır.

كَمَا أَخْبَرَنَا أَبُو مُحَمَّدٍ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَحْمَدَ الْعَدْلُ مِنْ كِتَابِهِ şuyūḫ-ı muṣannifden Ebū Muḥammed Temīmīdir ki kitābında ḳırāʾat buyurup muṣannif ʿaleyhi'r-raḥme semāʿan rivāyet eder. Sebtede ʿāzim-i ziyāfet-ḫāne-i sermedī oldular fī sitteti iḥdā ve ḫamse miʾe.

نَا أَبُو الْحَسَنِ الْمُقْرِي الْفَرْغَانِيُّ fā ve ʿayn-ı muʿceme beynehümāda rāʾ-i mühmele ile cānib-i şarḳ veyā Fāris veyā diyār-ı Yemende Ferġāna şehrine nisbetdir.

نَا أُمُّ الْقَاسِمِ بِنْتُ أَبِي بَكْرٍ عن أبها duḫter-i Ebī Bekir bin Muḥammed bin Yaʿḳūb el-Buḫārī ez-Zāhid, ṣāḥib-i kitābü'l-*Aḫbār*[1446].

نَا الشَّرِيفُ أَبُو الْحَسَنِ عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ الْحَسَنِيُّ nüsaḫ-ı *Şifā* ʿale'l-ittifāḳ fetḥateyn ile *Ḥaseniyyü* üzere mażbūṭadır. Ammā nesebi Muḥammed bin ʿAlī bin Mūsā er-Rıżāya peyveste ve

[1445] "Tilimsânî şöyle dedi: Bu, sahih bir hadis olarak Abbas (radıyallâhu anh) yoluyla rivayet edilmiştir; bunu İbn Haysame zikretmiştir."

[1446] Kitabın tam ismi "el-Aḫbār bi-Fevāʾidi'l-Aḫbār"dır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/59.

ḥasenī neseb olduġu ḫadşe-i ızṭırābdan ḫālī degildir. Ve'l-ḥāṣıl ḳand[1447] tārīḫinde cürʿa-keş-i peymāne-i ecel olmuşdur.

نَا مُحَمَّدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ سَعِيدٍ نَا مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ سُلَيْمَانَ نَا أحمد عَنْ قَتَادَةَ tābiʿī-i celīl mesbūḳu't-tercümedir.

عَنْ يَحْيَى بْنِ وَثَّابٍ feṭḥ-i vāv ve teşdīd-i müşelleşe ve elif ve muvaḥḥade ile Esedī Muḳrī, yüz elli üçde giriftār-ı pençe-i esed viṣāb-ı ecel oldu.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ (لَمَّا تَجَلَّى اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ لِمُوسَى عَلَيْهِ السَّلامُ كَانَ يُبْصِرُ النَّمْلَةَ عَلَى الصَّفَا ṣafā ve ṣafvān ḥacer-i ṣald ve emles.

فِي اللَّيْلَةِ الظَّلْمَاءِ مَسِيرَةَ عَشْرَةِ فَرَاسِخَ) cemʿ-i fersaḫ üç mīldir ki her mīl dört biñ ẕirāʿdır. Ve ʿaşr feṭḥ ve sükūn-ı şīnledir. Ve *fersaḫ* rāḥat ve sükūn ve feraḥ veyā bir sāʿat maʿnālarına muʿarreb-i ferseng veyā ʿarabīdir. Ve tecellī-i keşif ve ẓuhūr *ke-mā fī müfredāti'r-Rāġibi ve tecelliyyun bi-ġayriẕ-ẕāti* olduġu ḥālde ḫiṭāb ve kelāma şāmiledir. Ve Mūsā ʿaleyhi's-selāma tecellī-i Ḫudā ḫiṭāb ve teklīme maḥmūldür. Ve tecellī li'l-cebel emr-i āḫer olmaḳ teʾvīl ve tefsīri baḥṣ-i āḫerdir.

Ḥāṣılı: Ḥaḳḳ subḥānehū ve teʿālā Cenāb-ı Kelīmu'llāhı münācāt ve mükāmele ile taḫṣīṣ veyā cebele tecellī żımnında Mūsāya bilā-keyf ẓuḥūr sebebiyle ẕāt-ı kelīmu'llāhda envār-ı rabbāniyye-i sāṭiʿa ẓāhire olup anıñla rūy-ı zemīn żiyā-dār oldu. **[77a]** Tā kim şeb-i deycūrda on fersaḫ mesāfe-i ṣaḫra-i ṣammā ve ḥacer-i melsā üzere mūrçeyi görür idi. İmdi nemle ve ẓulmet ve ṣaḫra taḫṣīṣi mübālaġa murād olunmaḳ ḫafī degildir.

وَلَا يَبْعُدُ عَلَى هَذَا أَنْ يَخْتَصَّ نَبِيُّنَا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمَا ذَكَرْنَاهُ مِنْ هَذَا الْبَابِ بَعْدَ الْإِسْرَاءِ وَالْحُظْوَةِ ḍamm veyā kesr-i ḫāʾ-i muʿceme ile.

بِمَا رَأَى مِنْ آيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرَى **yaʿnī** Kelīmu'llāh ʿaleyhi's-selāma tecellī ile bu ḳuvvet ḥuṣūl-peẕīr olduysa Nāzenīn-i Mihmān-serā-yı Ceberrūt ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem dār-ı biʿşetde baʿde'l-İsrāʾ ve maʿa'l-muḥabbet ziyāde-i ḳurb ve menzilet ve ʿalāmāt-ı kübrā-yı ẕü'l-Celāli muʿāyene buyurduḳlarından ṣoñra ānen fe-ānen ḳuvvet-i

[1447] Kelimenin ebced değeri 154'dür.

rūḥāniyyet ve cismāniyyetleri müzdād olup melāʾike ve cinni rüʾyet ve hengām-ı şebde rūz-ı rūşen-āsā rüʾyeti iḫtişāṣ-ı tām ile muḫtaṣ buyrulmaḳ baʿīd degildir.

وَقَدْ جَاءَتِ الأَخْبَارُ بِأَنَّهُ صَرَعَ رُكَانَهَ أَشَدُّ أَهْلِ وَقْتِهِ وكَانَ دَعَاهُ إِلَى الْإِسْلَامِ *rukānehe* ḍamm-ı rāʾ-i mühmele ve fetḥ-i kef ve elif ve nūn ve hā ile Rükāne bin ʿAbd Yezīd bin Hāşim el-Ḳureyşī[1448]. Ve *eşedd* naṣbla bedel ve refʿi daḫı cāʾizdir. Ve *kāne daʿāhu* cümlesi ḥāliyyedir. Rukāne pehlivān-ı ʿaṣır ve sanʿat-ı küştgīrīde yegāne-i vaḳit idi. Ḥażret-i Faḫr-ı ʿĀlem anı meydān-ı İslāma daʿvet buyurup "Saña ġālib olursam ḳabūl-i dīn-i İslām eder misin?" dedikde rāżī ve muṣāraʿya müteḳāżī oldu. Çün Server-i ʿĀlem ḳuvvet-i ḳudsiyye ve cismāniyye ile yek ḥamlede Rükāneyi zemīne ḍarb eyledi. Ol eṣnāda ʿahde vefā etmeyip ḳable fetḥ-i Mekke İslāmı ḳabūl eyleyip ḳırḳ iki sene-i hicriyyede zimām-ı maṭıyye-i ḥayātı keşmekeş-i dest-i ecel-i müsemmāya düşüp Medīne-i Münevverede ḳadem-nih-i ser-menzil-i ʿuḳbā ve meḳābir-i Baḳīʿde mütevārī-i serā-perde-i ḫāk-i inzivā oldu. Ḳuvvet-i idrāk-i Ḥażreti īrāddan ṣoñra ḳuvvet-i bedeniyye ile ġayrıñ üzerine tefevvuḳunu iṣbāt eyledi.

وَصَارَعَ أَبَا رُكَانَةَ فِي الْجَاهِلِيَّةِ ṣavāb-dīd-i şurrāḥ bi-dūn-i *eb* Rükāne olmaḳdır. **Yaʿnī** ḳable'l-biʿset Rükāne ile muṣāraʿa eyledi.

وكَانَ شَدِيدًا وَعَاوَدَهُ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ كُلُّ ذَلِكَ يَصْرَعُهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ *küll* nezʿ-i ḫāfiżıyyetle manṣūb ve refʿi daḫı cāʾizdir. **Yaʿnī** merraten baʿde merra üç kere görüşüp her bār Ḥażret-i Seyyidü'l-Verā ʿaleyhi't-taḥāyā Rükāneyi zemīne vurup yeñerdi. İmdi min ġayri ʿivaż muṣāraʿa cāʾizedir.

وَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ مَا رَأَيْتُ أَحَدًا أَسْرَعَ مِنْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي مِشْيِهِ kesr-i mīm ve sükūn-ı şīn-i muʿceme veyā müşennāt-ı meftūḥa ve tāʾ-i teʾnīṯ ve żamīr ile. Ve *fī* bi-maʿnā *maʿa* ve baʿżı rivāyetde fetḥ-i mīmle *meşyihī* vāḳiʿdir ki heyʾet-i meşy.

كَأَنَّمَا الْأَرْضُ تُطْوَى لَهُ *arż* refʿle ve *tuṭvā* ṣīġa-i mechūlle gūyā rūy-i zemīn ol Ḥażrete dürülürdü.

1. Bū Hureyre dedi ol Faḫr-ı Cihān
   Ḳatı sürʿatle ederlerdi ḫırām

[1448] Tam adı Rükâne b. Abdiyezîd b. Hâşim el-Kureşî el-Muttalibî (ö. 42/662 [?]) olan sahâbî. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yavuz Ünal, "Rükâne b. Abdüyezîd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), XXXV/284–285.

2. Görmedim bir kişi ol bī-bāk
   Yürümekde ola andan çālāk[1449]
   Gelse reftāre ḳadd-i muḥteremi
   Gūyiyā arżı dürerdi ḳademi[1450]

إِنَّا لَنُجْهِدُ mużāriʿ fi'l-cehd bi-fetḥi'l-cīm meşaḳḳat ve taʿab veyā ḍammla mine'l-cühd ṭāḳat ve maḳderet.

أَنْفُسَنَا وَهُوَ غَيْرُ مُكْتَرِثٍ kāf ve tā'-i müşennāt ve rā ile ism-i fāʿil *mine'l-iktirāṣ mübālāt ve iʿtinā* **[77b]** *fi'l-emri.* **Yaʿnī** biz vücūd ve nefsimize taʿab verip yürümekde cidd ü cehd ederek ḥāl ān ki ol Ḥażret hevn ü riḳḳatle revān olurdu.

وَفِي صِفَتِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ أَنَّ ضَحِكَهُ كَانَ تَبَسُّمًا *ḍaḥike* inbisāt-ı vech ve dendānın ẓāhir olmasıdır. Anıñ çün muḳaddem-i esnāna ḍavāḥik dediler. Ve tebessüm ibtidā-yı ḍıḥk veyā min ġayrı ḳahḳaha ḫande etmekdir. ʿAlā külli ḥāl tebessüm ḍıḥkdan baʿż veyā nevʿdir. Ve ġālib-i emr-i Ḥażret tebessüm idi. Aḥyānen vuḳūʿ-ı ḍıḥk daḫı niçe eḥādīşle müşbet ammā nedret üzere idi. Ve mekrūḥ olan ikşār-ı ḍıḥkdır. Ve illā becā olan ḫande enbiyā ve aṣḥābdan bizlere üsve-i ḥasenedir ki teʾnīs-i nās ve ḥüsn-i müʿāşerete sebebdir.

   Ḫandesi idi tebessüm o gülüñ
   Yaʿnī Sulṭān-ı mülūk-ı rusülüñ[1451]

إِذَا الْتَفَتَ الْتَفَتَ مَعًا **yaʿnī** cemīʿ-i naẓarıyla nigāh edip muʾaḫḫar ʿayınla dūzdīde naẓarān-āsā iltifāt etmezdi. Veyā cemīʿ-i beden-i şerīfiyle nigāh ve iltifāt ederdi.

3. Hem rivāyetdir o ṭāvus-ı cinān
   Ḳılsa bir cānibe gāhī nigerān
4. Müteveccih olup aʿżāsı ile
   Cism-i pākiyle dönerlerdi bile[1452]

وإذا مَشَى مَشَى تَقَلُّعًا كَأَنَّمَا يَنْحَطُّ مِنْ صَبَبٍ *taḳallu*ʿ ḍamm-ı lāmla racülü ḳuvvetle refʿ. Ve *ṣabab* feṭḥ-i mühmele ve muvaḥḥade-i ūlā ile inḫifāż maʿnāsınadır. **Ḥāṣılı** ḥadīşde bu

[1449] Beyitler Hâkânî'ye isnat edilmiştir, bkz. Hâkânî Mehmet Bey, *Hilye-i Hâkânî*, 302.
[1450] Beyit Hâkânî'ye isnat edilmiştir, bkz. Hâkânî Mehmet Bey, *Hilye-i Hâkânî*, 306.
[1451] Beyit Hâkânî'ye isnat edilmiştir, bkz. Hâkânî Mehmet Bey, *Hilye-i Hâkânî*, 194.
[1452] Beyit Hâkânî'ye isnat edilmiştir, bkz. Hâkânî Mehmet Bey, *Hilye-i Hâkânî*, 148.

fıḳradan maḳṣūd mesīre-i hissiyyede kemāl-i ḳuvvet-i bedeniyyelerine dālle olduġun iẓhārdır.

1. Dediler vaṣf-ı şerīfinde yine
   Yürüse māʾil olurdu öñüne
2. Ney-şeker gibi ḥayādan her bār
   Egilirdi öñüne bir miḳdār
3. Yaʿnī yüksekden eder gibi nüzūl
   Yürüse dāʾim egilirdi Rasūl[1453]

FAṢIL

وَأَمَّا فَصَاحَةُ اللِّسَانِ وَبَلاغَةُ الْقَوْلِ luġatde *feṣāḥat* iẓhārdır. *Yuḳālu: Efṣaḥe eṣ-ṣubḥu iẕā eżāʾe.* Ve temāmī-i feṣāḥat ālet-i beyān olan lisānladır. Çün feṣāḥat maʿnā-yı āleti mutażammına olmaġın lisānla vaṣf olunup lisān-ı faṣīḥ denildi. *Ve in vuṣife bihā kelāmuhū.*[1454] Ve *belāġat* nihāyet-i bulūġdan veyā fehm-i sāmiʿa iblāġ-ı maʿnā etmekdir. Ve *kavl* bu maḳāmda cins lafıżdır. Ve iżāfetler yā tefennün veyā kemāl-i kelāma delāletdir.

فَقَدْ كَانَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ ذَلِكَ *min* beyāniyye.

بِالْمَحَلِّ الْأَفْضَلِ وَالْمَوْضِعِ الَّذِي لَا يُجْهَلُ *maḥal* ve *mevżiʿ* bir maʿnāyadır. Ve *bi'l-maḥal* ḳavli ḫaber-i *kāne*.

سَلَامَةَ طَبْعٍ suhūlet maʿnāsına ve nezʿ-i ḫāfiżıyyet ile manṣūbdur. Ve *tabʿ* nihād ve baʿżı nüsḫada *maʿa selāseti ṭabʿin* vāḳiʿdir.

وَبَرَاعَةَ مَنْزِعٍ feṯḥ-i bāʾ-i muvaḥḥade ve rāʾ-i mühmele ile bāriʿ, fāʾiḳ maʿnāsına ve bi-maʿne'l-feṣāḥat müstaʿmeldir. Ve *menziʿ* feṯḥ-i mīm ve zāy-ı muʿceme ile meʾḫaẕ ve maṭlaʿ. **Yaʿnī** cevdet-i lisān ve leṭāfet-i beyān.

وَإِيجَازَ مَقْطَعٍ endek-i güftārla maʿnā-yı bisyārı taʿbīrdir ki ıṭnāb ve müsāvāt muḳābilidir. Ve *maḳṭaʿ* feṯḥ-i mīmle ism-i mekān veyā maṣdardır.

وَنَصَاعَةَ لَفْظٍ ḫulūṣ ve vużūḥ.

[1453] Beyitler Hâkânî'ye isnat edilmiştir, bkz. Hâkânî Mehmet Bey, *Hilye-i Hâkânî*, 307–308.
[1454] "" Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/66.

وَجَزَالَةَ قَوْلٍ cīm ve zāy-ı muʿceme ile rekāket żıddı ḳuvvet-i itḳāndır.

وَصِحَّةَ مَعَانٍ وَقِلَّةَ تَكَلُّفٍ selāmet-i ṭabʿla min ġayrı teşedduḳ süḫan-sāz olup seciʿ ve tekellüfe mürāʿāt etmeksizin idi. *Ḳıllet* bu maḳāmda nefydir, ʿadem-i tekellüf maʿnāsına.

Ḥāṣıl-ı Kelām: Faṣl-ı sādis ol ʿAndelīb-i Gülistān-ı Risālet ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem leṭāfet-i feṣāḥatleri beyānındadır. **[78a]** İmdi feṣāḥat ve belāġat cihetinden ol Ḥażret maḥall-i refīʿde kemāl üzere ser-firāz olduġu ẓāhirdir ki suhūlet-i ṭabʿ ve belāġat-i lisān ve ḥalāvet-i beyān ve güftār-ı dil-keşi maṭlaʿ-ı tābe maḳtaʿ selīs ve mūcez ve ḳayd-ı tekellüfden ʿārī olup efṣaḥ beşer olduġu cāy-ı iştibāh degildir.

أُوتِيَ جَوَامِعَ الْكَلِمِ cümle-i müsteʾnefe ve mā-ḳablini müʾekkidedir. *Kelim* feṭḥ-i kāf ve kesr-i lāmla ism-i cemʿ-i *kelime*. Īzed-i Müteʿāl celle şānuhū Ḥażretleri ol ʿAnḳā-yı Ḳāf-ı Belāġate ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem ḳuvvet-i nāṭıḳa rūzī kılıp emṡāl-i ṣūretinde mebānī-i yesīre ile meʿānī-i keṡīreyi cāmiʿa kelimāt ile nāṭıḳa-perdāz olurdu. Büṭün-ı ümmethāt-ı kütüb-i ḥadīṯ ol Cāmiʿu'l-Cevāmiʿi ḥāviyedir. Ez-cümle ʿAllāme ʿAliyyü'l-Ḳārī şerḥ-i *Şemāʾil*inde çihil dāne ḥadīṯ-i laṭīf ki dehān-ı dürer-bār-ı nübüvvetden sāḳıṭ birer lüʾlüʾ-i şāh-vārdır. Ekṡeri ikişer kelimeden mürekkeb cemʿ buyurduġu şāyān-ı temāşā-yı üdebādır. İḳtifāʾen li-eṡerihī bu ḥaḳīr-i kem-biḍāʿa daḫı ol erbaʿīne naẓīr iltiḳāṭ-ı cümān-ı dil-peẕīr eyledi.[1455]

وَخُصَّ بِبَدَائِعِ الْحِكَمِ kesr-i ḥā ve feṭḥ-i kāfla cemʿ-i ḥikmet. **Yaʿnī** ol Dānā-yı ʿĀlem meʿānī-i münīfeyi mutażammına ʿulūm nāfiʿa-i bedīʿa ile taḫṣīṣ ḳılındı.

وَعَلِمَ ṣīġa-i māżī-i maʿlūm baʿżı nüsḫada māżī-i mechūlle müşeddeden muḳayyeddir. *Ūtī* üzere maʿṭūf veyā maṣdar-ı mecrūr *bedāyiʿ* üzerine ʿaṭfolunur.

أَلْسِنَةَ الْعَرَبِ **yaʿnī** kendi ḳavmi ve ġayrı ṭavāʾif-i ʿArab luġatleriniñ maʿrifetiyle وَمَا اَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ اِلَّا بِلِسَانِ قَوْمِه[1456] kerīmesi muḳteżāsıyla taḫṣīṣ buyuruldu.

[1455] İbrâhim Hanîf Efendi, bu cümlede iki kelimeden oluşan kırk tane hadisi bir araya getirdiği "Erbaʿūne Ḥadīṡen bi-lafzateyn" isimli eserini kastetmektedir. Dolayısıyla söz konusu eserin müellife nispeti hususunda söz konusu olabilecek şüpheler bizzat müellifinin bu ifadeleri ile giderilmiştir.

[1456] İbrâhîm Sûresi 14/4: "**Biz her peygamberi, ancak kendi kavminin diliyle gönderdik** ki, onlara (Allah'ın emirlerini) iyice açıklasın. Allah, dilediğini saptırır, dilediğini de doğru yola iletir. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir."

يُخَاطِبُ baʿżı nüsḫada *fe-kāne yuḫāṭibu.*

كُلَّ أُمَّةٍ مِنْهَا بِلِسَانِهَا وَيُحاوِرُهَا بِلُغَتِهَا وَيُبَارِيهَا فِي مَنْزَعِ بَلَاغَتِهَا **yaʿnī** ṭavāʾif-i ʿArabdan her ḳabīleye kendi lisānlarıyla muḥādeşe ve muḥāṣabe ve luġatlarıyla mücāvebe buyurup meʾḫaẕ-ı belāġatlerinde muʿāraża ederdi.

حَتَّى كَانَ كَثِيرٌ مِنْ أَصْحَابِهِ يَسْأَلُونَهُ فِي غَيْرِ مَوْطِنٍ عَنْ شَرْحِ كَلَامِهِ *ḥattā* müsteʾnefe veyā ġāye içün olmaḳ aẓherdir. **Yaʿnī** tā o vecihle kim etbāʿ ve aḥbāb-ı Ḥażret meslis-i bisyārda beyān-ı merāmlarından porsān olup nuṭḳ-ı pākinden vürūd eden cümel ve mürekkebātıñ meʿānīsini istifsār ederlerdi.

وَتَفْسِيرِ قَوْلِهِ ʿaṭf-ı tefsīrdir. Güyā müfredāt-ı kelāmından ṭalebkār-ı maʿnā olurlardı.

مَنْ تَأَمَّلَ حَدِيثَهُ وَسِيَرَهُ cemʿ-i sīret.

عَلِمَ ذَلِكَ وَتَحَقَّقَهُ āṯār ve aḫbārını tefekkür ve tedebbür eyleyen baḥr-ı ʿummān-ı feṣāḥatin leʾālī-i şāh-vārına maṭlaʿ ve vāṣıl olup netāyicü'l-fiker ve peyām-ı pür-ʿiberiñ taḥḳīḳ eder.

وَلَيْسَ كَلَامُهُ مَعَ قُرَيْشٍ وَالْأَنْصَارِ وَأَهْلِ الْحِجَازِ وَنَجْدٍ Ḳureyş Naḍr bin Kināne evlādından bir ḳavimdir ki Betu'llāhıñ ġayrı maḥalle teferruḳlarından ṣoñra tecemmuʿ ve teḳarruşları içün Ḳureyş ile tesmiye ḳılındılar. Ve *enṣār* cemʿ-i nāṣir *ev* naṣīr baʿde'l-İslām Evs ve Ḫazrec nām iki ḳabīle nuṣret-i Rasūlullāh ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellemde kemer-beste-i ḫidmet olmalarıyla enṣār temiye olundu. Ve *Ḥicāz* Mekke ve Medīne ve Ṭāʾifdir ki Tihāme ve Necd meyānesine ḥāciz olmaġla ḥicāz denildi. Ve *Necd* feṯḥ-i nūnla ve sükūn-ı cīmle mürtefiʿ-i zemīn maʿnāsına.

كَكَلَامِهِ مَعَ ذِي الْمِشْعَارِ الهَمْدَانِيِّ *miş*ʿ*ār* kesr-i mīm ve sükūn-ı şīn-i muʿceme veyā mühmele ve rā ile Ebū Ṣevr Mālik bin Nemaṭ ṣaḥābīdir. Ve *Hemdān* sükūn-ı mīm ve dāl-i mühmele **[78b]** ve elif ve nūn ve yāʾ-i nisbetle diyār-ı Yemende bir ḳabīle-i ʿaẓīme ammā hā ve mīm-i meftūḥateyn ile ʿIrāḳ-ı ʿAcemden bir beldedir: Hemedān el-Fellūc bin Sām binā-kerdesidir.

وَطِهْفَةَ النَّهْدِيِّ kesr-i ṭāʾ-i mühmele ve sükūn-ı hā ve fā ve hāʾ-i teʾnīṯle İbn Züheyrdir. Ve *nehd* nūn ve hā ve dāl-i mühmele ile Yemende bir ḳabīle.

وَقَطَنِ بْنِ حَارِثَةَ الْعُلَيْمِيِّ fetḥ-i ḳāf ve ṭāʾ-i mühmele ve nūnla ʿ*Uleym* muṣaġġaran Benī ʿUleym bin Cenāb bin Kelbe nisbetdir. Ve *Ḳaṭan* meẕkūr ṣaḥābīdir.

وَالْأَشْعَثِ بْنِ قَيْسٍ bin Maʿdīkerib.

وَوَائِلِ بْنِ حُجْرٍ الْكِنْدِيِّ vāv ve elif ve hemze ve lāmla. Ve *ḥucr* ḥāʾ-i mühmele ve sükūn-ı cīm ve rā ile. Ve *Kindī* kesr-i kāf ve sükūn-ı nūn ve dāl-i mühmele ile.

وَغَيْرِهِمْ مِنْ أَقْيَالِ حَضْرَمَوْتَ وَمُلُوكِ الْيَمَنِ *aḳyāl* cemʿ-i ḳayl ve fetḥ-i ḳāf ve iskān-ı taḥtiyye ile Ḥamīr ve Yemen mülūkundan bir melik veyā muṭlaḳan melik maʿnāsına. Ve *Ḥaḍramevt* fetḥ-i ḥāʾ-i mühmele ve sükūn-ı ḍād-ı muʿceme ve fetḥa ve ḍamm-ı mīmle terkīb-i mezcī ile mürekkeb ʿalemdir. **Yaʿnī** ehl-i Mekke ve Medīne ve Necd ile süḫansāz olduġu kelām ẕi'l-Miṣʿār Hemdānī ve Nehdī ve ʿUleymī ve ġayrılarla olan güftār-ı belāġat-reftārı āsā degil idi.

وَانْظُرْ كِتَابَهُ إِلَى هَمْدَانَ **yaʿnī** ḳabīle-i meẕkūreye iḳṭāʿ ve temlīk-i arāżī buyurduḳda ẕi'l-Miṣʿār ile irsāl eyledigi nāme-i humāyūna nigāh ile cümle-i kelimāt-ı pür-nikātındandır ki buyurur.

إِنَّ لَكُمْ فِرَاعَهَا) fāʾ-i meksūre, rā ve ʿayn-ı mühmeleteyn beyninde elif ile cemʿ-i *ferʿa* mürtefiʿāt-ı arż veyā eʿālī-i cibāl yaʿnī firāz ve bülend olan yerler. Ve żamīr *arża* rāciʿdir.

وَوِهَاطَهَا kesr-i vāv ve hā ve ṭāʾ-i mühmele ile cemʿ-i *vehṭa,* cāy-ı münḫafiż ve esfel.

وَعَزَازَهَا fetḥ-i ʿayn-ı mühmele ve zāʾeyn ile ṣalābetli arżdır ki mülkiyyetde ġayrıñ medḫali olmaya.

تَأْكُلُونَ عِلَافَهَا kesr-i ʿayn-ı mühmele ve lām ve fā ile cemʿ-i ʿ*alef* māşiye ekl etdigi giyāhdır. *Teʾkulu devvābukum* taḳdīrinde veyā *teʾkulūne* maʿnāsına veyā *mā teʾkuluhū el-māşiyetu* demek ola.

وَتَزْعُونَ عَفَافَهَا ʿ*afāf* fetḥ-i ʿayın ve fā ve medle bir kimesneniñ silk-i mülkünde olmaġın maḥal ile müfesserdir.

لَنَا مِنْ دِفْئِهِمْ وَصِرَامِهِمْ *dif'* kesr-i dāl-i mühmele ve sükūn-ı dāl ve hemze ile ibl ve ġānem. Ve *ṣirām* kesr-i ṣād-ı mühmele ile cemʿ-i *ṣirme* bi'l-kesra, dıraḫt-ı ḫurmādan bir kıṭʿa ve nefs-i meyve olmaḳ cāʾizdir.

مَا سَلَّمُوا بِالْمِيثَاقِ وَالْأَمَانَةِ *mā* mevṣūle. Ve *sellemū* teşdīd-i lāmla. Murād anlar üzerine aḫẕ olunan ʿahd-i İslāmdır. **Yaʿnī** ẕekāt-ı mefrūża ve emānetden aḫẕ-i ʿahd olunan şeyʾ teslīm ve iʿṭā etmeleriyle.

وَلَهُمْ مِنَ الصَّدَقَةِ الثَّلْبُ kesr-i müşelleşe ve sükūn-ı lām ve muvaḥḥade ile cemel-i müsin ü heremdir ki Dendānı sāḳıṭ ola. Ve *ṣadaḳa* ile murād ẕekātdır.

وَالْفَصِيلُ Veled-i nāḳa-i ṣaġīradır ki henüz şīr-i māderden faṣl olunmuşdur.

وَالْفَارِضُ baḳara-i müsinne.

الدَّاجِنُ güsfend-i ḫānegī çerāgāha gönderilmeye ve ġālib-i nüsaḫ-ı *Şifā*da bilā-ʿaṭf vāḳiʿdir ki *dācin* maʿnā-yı ḥaḳīḳī üzere *ṣıfatun mücerredetün ʿan kevnihā şātun fārizun* lafẓına vaṣfı iḳtiżā eder.

وَالْكَبْشُ الْحَوَرِيُّ *kebş* güsfend-i ner-i büzürg, *ḥaverī* ḥāʾ-i mühmele ve vāv-ı meftūḥa ve sākine ile ve rā ve yāʾ-i nisbetle yāḫūd beyne'l-vāv ve'r-raʾ elif ile Türkīde kösem dedikleri ḳoçdur ki nefs-i emvālden olmaġın ṣadaḳaya aḫẕolunmaz. Sābıḳan *lehum* żamīri **[79a]** aṣḥāb-ı māla rāciʿdir. **Yaʿnī** ẕikr olanlar aṣḥābıçün terk olunup berāy-ı ṣadaḳa aḫẕ olunmaya. Ve aḫẕ olunan evsaṭ-ı emvālden ola, aʿlā ve ednādan olmamaġı müşʿir olur.

وَعَلَيْهِمُ فِيهَا الصَّالِغُ وَالْقَارِحُ *ṣāliġ* ṣād-ı mühmele ve lām ve ʿayn-ı muʿceme ile ġāv ve gūsfendden resīde-i kemāl ve şeş sāle bāliġ olandır. Sīn-i mühmele ile sāliġ denilir. Beççe-i gāv evvel sālde ʿicl baʿdehā tebīʿ ve ceẕaʿ ve şeniyy ve rubāʿ ve sedīs ve ṣāliʿ deler. Ve *ḳāriḥ* ḳāf ve rā ve ḥāʾ-i mühmele ile penç sālinde olan esb. **Yaʿnī** anlar ʿindinde ẕikr olunanlardan mevcūd olduġu ḥālde herem ve muʿayyeb olmayan aḫẕ olunur. İmdi feresden īcāb-ı zekātı mübeyyen olup sāʾime olandan resīde-i niṣāb ve ḥevelān-ı ḥevl bulunuduḳda zekātı alınır.

وَقَوْلُهُ لِنَهْدٍ sābiḳu’z-zikr ṭıhfete’n-nehdiyye ḫiṭābımızla sende vürūd eden kitāb veyā *lām*-ı *ḳavlühū li-nehdi* ṣıla ola. **Yaʿnī** baʿżı Benī Nehde vārid olan ḳavl-i şerīfi ḳüllīsine ḳavli menzilesinde olur.

Ve’l-ḥāṣıl: Benī Nehd Ḥażret-i Faḫr-ı ʿĀlem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem Cenāblarından istidʿā ve istisḳā eylediklerinde buyurdular.

اللَّهُمَّ بَارِكْ لَهُمْ) bereket, ḫayr-ı ilāhīniñ bir şeyde ṣübūtudur.

فِي مَحْضِهَا *bārik* lafẓına müteʿallıḳdır, feṯḥ-i mīm ve sükūn-ı ḥāʾ-i mühmele ve żād-ı muʿceme ile ḫāliṣ maʿnāsına.

وَمَخْضِهَا ḫāʾ-i muʿceme ile ṣıfatdır. Ḳaymaġı alınmış şīrdir.

وَمَذْقِهَا feṯḥ-i mīm ve sükūn-ı ẕāl-i muʿceme ve ḳāf ile āb ile āmīḫte olan şīrde müstaʿmeldir. Ve żamāʾir arż-ı benī Nehde veyā enʿāma rāciʿdir. **Yaʿnī** “ İlāhā! Benī Nehde bereket-i rızıḳ ve ṣebāt-ı iḥsān ile şīr-i ḫāliṣ ve zübdü temyīz olunmuş südlerine ki gerek memzūc ve gerek ṣāf-ı vāfir ve müzdād eyle!” deyü duʿā ile ḫıṣb ve saḳy-ı arżdan kināye olundu. Zīrā vefret-i elbān nebāt-ı merʿādan ḥāṣıla ve çerāgāh ise bārān-ı semādan şādāb ve perverdedir.

وَابْعَثْ رَاعِيَهَا فِي الدَّثْرِ feṯḥ-i dāl-i mühmele ve ṣükūn-ı müṣelleṣe ve rā ile ibl-i keṣīre veyā ḫıṣb ve bisyārī-i giyāh-ı zemīn. Ve *baʿṣ* irsāl maʿnāsına.

وَافْجُرْ لَهُ الثَّمَدَ ḍamm-ı cīmle ve *ṣemed* feṯḥ-i müṣelleṣe ve sükūn veyā feṯḥ-i mīmle māʾ-i ḳalīl. Ve żamīr-i *lehū rāʿīye* ʿāʾid olur. **Yaʿnī** āb-ı endeki rāʿīye bisyār ve cārī ve muʿīn ḳıl. Ve ifcār tekṣīr maʿnāsından mecāzdır.

وَبَارِكْ لَهُمْ فِي الْمَالِ وَالْوَلَدِ mā-ḳabline maʿṭūfdur. Veyā *bārik*-i evvel üzere ʿaṭfı şāyāndır.

مَنْ أَقَامَ الصَّلَاةَ كَانَ مُسْلِمًا namāza ḳıyām eden müslim-i kāmildir.

وَمَنْ آتَى الزَّكَاةَ كَانَ مُحْسِنًا ve zekātı edā ve iʿṭā eden münʿim ve mütefaḍḍıl.

وَمَنْ شَهِدَ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ كَانَ مُخْلِصًا ve kelime-i tevḥīd ile leb-cünbān olan ḫāliṣü’l-īmān oldu.

لَكُمْ يَا بَنِي نَهْدٍ وَدَائِعُ الشِّرْكِ *lekum* ihtimāmen ḫaber-i muḳaddem. Ve cümle-i nidā müʿteriżadır. Ve *dāyiʿ-i şirk* anlar ile muḥārebe eden küffār meyānesinde vuḳūʿ-yāfte olan emr-i muhādenede ʿuhūd ve mevāṯīḳdir.

وَوَضَائِعُ الْمِلْكِ mevżūʿa maʿnāsına cemʿ-i veżīʿa. Ve *milk* kesr-i mīmle. **Yaʿnī** zekāt ve ṣadaḳadan emlāk üzerine mevżūʿa olan aḥkām siziñ üzeriñize ṯābit ve sāʾir müslimīn īcāb eden *veẓāʾifun min ġayri ziyādetin ve lā naḳṣin*[1457] size daḫı lāzım gelir.

لا تُلْطِطْ فِي الزَّكَاةِ ḍamm-ı tāʾ-i müşennāt ve sükūn-ı lām ve kesr-i ṭāʾ-i mühmele-i ūlā ve cezm-i ṯāniyye ile *lā* nāhiyedir. **[79b]** Ve *fi'z-zekāt* aña müteʿallıḳdır ve kelām-ı müsteʾnefe.

وَلَا تُلْحِدْ فِي الْحَيَاةِ *tulḥıḥ*-āsā cins-i muḫāṭab murād olunur. Ve ṣīġa-i cemʿle daḫı mervīdir. Veyā fiʿleyn-i meẕkūreyn ṣīġa-i nefy ile mechūllerdir. Ḥāṣılı vāḥid-i muʿayyen murād olunup *küllü men yeteʾettā tevcīhü'l-ḫiṭāb* içün īrād murād oluna. **Yaʿnī** edāʾ-i zekātda ḥaḳḳı menʿ etme ve müddet-i ḥayāt-ı dünyāda ḥaḳdan ʿudūl etme.

وَلَا تَتَثَاقَلْ عَنِ الصَّلَاةِ baʿżı nüsḫada ṣīġa-i cemʿ ve dīgerde müfred mechūlle. **Yaʿnī** namāzdan tekāsül etmeyip şerāʾiṭ ve erkānına riʿāyet birle kūşiş ediñ veyā saʿy oluna. وَكَتَبَ لَهُمْ *lekum* ve *ʿaleykum* daḫı rivāyet olunur.

فِي الْوَظِيفَةِ الْفَرِيضَةَ mefrūża maʿnāsına manṣūb veyā ʿale'l-ḥikāye merfūʿdur. Ve *vaẓīfe* her rūz taḳdīr olunan rızıḳ ve ḳuvvet ve ʿahd ve şarṭa daḫı ıṭlāḳ olunur. Cemʿi veżāʾif ve vüẓuf gelir. **Maʿnā-yı aḫīr** murād olunur ki Ḥażret-i Sulṭān-ı ʿĀlem Benī Nehd içün baʿde taʿlīmi'l-İslām umūr-ı mühimmede anlara lāzım ve ʿahd ve şarṭda mefrūża ḳılınan aḥkām kitābetine fermān eyledi.

وَلَكُمُ الْفَارِضُ ekṣer nüsaḫ-ı muʿtemede fā ile ibl ve baḳardan musinne olandır. Ve ʿayn-ı mühmele ile āfet ʿāriż olanlar zekāt içün sizden aḫẕ olunmayıp pesmānde-i temellüküñüz ola. Farīża-i sābıḳa müsinne maʿnāsına olduġu ḥālde ḥaẕeran ʿani't-tekrār bu maḳāmda ʿayınla rivāyeti aẓherdir. Ve ʿArab taʿbīr ḳaṣd etdikleri şeyde *benū fulānin ekkālūne li'l-ʿavārıż* deyü edā ederler.

[1457] "Ne bir artış ne de bir eksilme olmaksızın belirlenmiş görevler (vazifeler)."

وَالْفَرِيشُ fā’-i meftūḥa ve şīn-i muʿceme ile veled-i iblden bār-āver olmayan kūçek veyā *ḥadīṯetü’l-ʿahdi bi’n-nitāc*[1458] olan her ẕāt-ı ḥāfir veyā rūy-ı zemīne münbaşıṭ olan giyāh.

وَذُو الْعِنَانِ الرُّكُوبُ kesr-i ʿayın ve nūneyn beyninde elif ile. Ve *rukūb* feṭḥ-i rā ile merkūb-ı ẕelūl maʿnāsına. **Yaʿnī** rükūb içün muʿad olunan feresden daḫı zekāt alınmaz. Ve refʿle *ẕūya* ṣıfat ve cerle *ʿināna* ṣıfat olmaḳ daḫı mervīdir.

وَالْفَلُّ feṭḥ-i fā ve ḍamm-ı lām ve teşdīd-i vāvla *mühr* veyā *caḥş* veyā muṭlaḳā ẕevāt-ı ḥāfirden ṣıġār olandır.

الضَّبِيسُ feṭḥ-i ḍād-ı muʿceme ve muvaḥḥade ve müṯennāt-ı taḥtiyye ve sīnle tünd ve serkeş olan kürre gūyā ṣiġardan kināyedir. Eger ʿaṭıf ile īrād olaydı ḥarūn olurdu. Ve muṭlaḳā bed-ḫū demekdir.

لَا يُمْنَعُ binā’-i mechūlle.

سَرْحُكُمْ ihmāl-i sīn ve iskān-ı rā ile merʿāya çıḳan māşiye.

وَلَا يُعْضَدُ طَلْحُكُمْ *ʿuẕide, ḳuṭiʿa.* Ve *ṭalḥ* feṭḥ-i ṭā’-i mühmele ve sükūn-ı lāmla ʿiżāt ve ümmü ġaylān dedikleri dıraḫt-ı pür-ḫār ve bī-bār-ı ṯemere-perver olmadığından taḫṣīṣ bi’ẕ-ẕikr ḳılınması ġayrıñ ʿadem-i ḳaṭʿıyla menʿ bi’ṭ-ṭarīḳi’l-evlā maʿlūmdur. **Yaʿnī** meyvedār olmayan eşcār-ı kibārıñız daḫı ḳaṭʿ olunmaz.

وَلَا يُحْبَسُ دَرُّكُمْ feṭḥ-i dāl ve teşdīd-i rā ile der-aṣıl leben maʿnāsına. Bu maḳāmda murād olunan ẕevātü’d-derr olan niʿāmdır. **Yaʿnī** çerāgāhdan menʿ olunmaz. **Ḥāṣılı** taʿdād ve aḫẕ-ı ṣadaḳa içün bir maḥalle cemʿ etmekle merʿādan alıḳonulmaz. Maḳṣūd-ı Ḥażret muʿṭī-i zekāt olanlara rıfḳla muʿāmeledir. *Ve lā yuḥṣaru derrukum* daḫı mervīdir. *Ey lā yectemiʿu fī mekānin ʿinde’l-muṣaddiḳ.*[1459]

مَا لَمْ تُضْمِرُوا الرِّمَاقَ *żamera* ketm ve iḫfā. Ve *rimāḳ* kesr-i rā’-i mühmele ile nifāḳ maʿnāsına. Ve *mā* maṣdariyye-i ẓarfiyyedir mā-ḳablini **[80a]** veyā cemʿ-i mā-taḳaddümü müeyyid olur. Veyā *rimāḳ ḳatīʿun mine’l-ġanem* fārisī muʿarrebdir. Reme-i gūsfend maʿnāsına *ke-mā ḳālehü’l-Cevheriyyu.*

[1458] “Yeni doğmuş, henüz sütten kesilmemiş deve yavrusu”
[1459] Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü’r-Riyâz*, 2/87.

وَتأْكُلُوا الرِّبَاقَ kesr-i rāʾ-i mühmele ve muvaḥḥade ve ḳāfla cemʿ-i *ribḳa* behāyim bend etdikleri resendir ki *mā yelzemu mine'l ʿahdī* ribāḳa teşbīh ve ekli naḳż-ı ʿahde istiʿāre ḳılındı.

Ḥāṣılı mebnā bu maʿnāya olur ki ẕikrolunan aḥkām bizden siziñ üzeriñize muḳarrer ḳılındı. Mādām sizler naḳż-ı ʿahd etmeyip evāmir ve nevāhī-i Ḥaḳḳı iltizām ve İslāmdan rucūʿ etmeyesiz. Ve yāḥūd aḫẕ-ı ṣadaḳaya meʾmūr olanlardan reme-i gūsfendi pinhān ḳılmayasız. İmdi iżmār-ı nifāḳ ve ribḳa-i ʿahd ve şarṭı küsiste eyledigiñiz ḥālde muṣaddıḳıñ tażyīḳi muḳteżī olup ẕevātü'd-derr olan enʿāmı cemʿ ve ḥabseder. İmdi kelāmda istiʿāre-i temṯīliyye veyā taṣrīḥiyye nümāyāndır.

مَنْ أَقَرَّ فَلَهُ الْوَفَاءُ بِالْعَهْدِ وَالذِّمَّةِ *el, fi'l-ʿahdi li'l-ʿahd*[1460]. Ve *ẕimme* tesmiye olunduġu terk-i ẕimme mūcib-i meẕemmet olduġundandır. Ve ʿahd ve ẕimme ve emān ve żamān ve ḥürmet maʿnāda müteḳāribedir. **Yaʿnī** *mā cāʾe bihi'r-Rasūl*ü taṣdīḳ ve iʿtirāf edenlere ʿahd ü emān ile vefā ḥāṣıldır.

وَمَنْ أَبَى فَعَلَيْهِ الرَّبْوَةُ teslīṯ-i rāʾ-i mühmele ve sükūn-ı muvaḥḥade ve vāv ve hā ile ziyāde maʿnāsına. **Yaʿnī** ḳabūl-i ʿahdden imtināʿ ve baʿde'l-ḳabūl menʿ-i zekātla nakż-ı ẕimmet eyleyen üzerlerine ʿuḳūbeten lehū farīża-i zekāt üzere ziyāde aḫẕ olunmaḳ lāzım gelir.

وَمِنْ كِتَابِهِ لِوَائِلِ بْنِ حُجْرٍ: إِلَى الأَقْيَالِ الْعَبَاهِلَةِ fetḥ-i ʿayın-ı mühmele ve muvaḥḥade ve fetḥ-i hā ile mülkü ber-devām olan mülūk-ı Yemen.

وَالْأَوْرَاعِ hemze ve rāʾ-i mühmele ve elif ve ʿayınla sādāt-ı ḫoş-liḳā.

الْمَشَابِيبِ fetḥ-i mīm ve şīn-i muʿceme ve muvaḥḥadeteyn beyninde yāʾ-i taḥtiyye ile cemʿ-i meşbūb-ı sefīd-fām ki ezherü'l-levndir.

وَفِيهِ yarlīġ-ı belīġ-i Şehenşāh-ı ʿĀlemde ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem münderic idi.

فِي التِّيْعَةِ شَاةٌ kesr-i tāʾ-i fevḳıyye ve sükūn-ı müṯennāt-ı taḥtiyye ile çihil dāne gūsfend veyā şütürden penç ʿadede *tiyʿa* denilir. **Yaʿnī** ḳırḳ ḳoyunda bir gūsfend.

[1460] Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/89.

لَا مُقْوَرَّةُ الْأَلْيَاطِ mīm-i maḍmūme ve ḳāf-ı sākine ve vāv-ı meftūḥa-i muḫaffefe ve rāʾ-i mühmele-i müşeddede ile *iḳvirār*dandır *ke-meḥmerratun mine'l-iḥmirār* cildi buruşuḳ. Ve *elyāṭ* cemʿ-i *līṭ* ḳışr-ı ʿūddur ki cild içün istiʿāre olundu. Yāḫūd *muḳverra* bürīde maʿnāsına.

وَلَا ضِنَاكَ fetḥa veyā kesr-i ḍād-ı muʿceme ile keşīretü'l-laḥm semīne.

Yaʿnī ḳırḳda bir şāt berāy-ı zekāt aḫẕ oluna. Ne hüzālden derisi buruşup cildine yübūset ṭārī olmuş ola ne ġāyet semīn ve ferbih ola.

وَأَنْطُوا الشَّبَجَة *inṭāʾ* luġat-i ehl-i Yemen veyā Benī Saʿdda *iʿṭāʾ* maʿnāsınadır. *Şebece* müşelleşe ve muvaḥḥade ve cīm-i meftūḥāt ve hā ile vasaṭ maʿnāsına ve hāʾ-i resmī ismiyyetden vaṣfiyyete naḳil içündür. **Ḥāṣılı** zekātda ne aʿlā ne ednā verile meger cümlesi yeksān ola. *Li'enne'l-cūde bi'l-mevcūd.*[1461]

وَفِي السُّيُوبِ الْخُمسُ *suyūb* ḍamm-ı sīn-i mühmele ve müşennāt-ı taḥtiyye ve vāv ve muvaḥḥade ile cemʿ-i *sīb* rikāz demek. Ve *ḫumus* ḍammeteyn ve yā ḍamme ve sükūn ile yaʿnī māl-i defīnede beşde bir verile.

وَمَنْ زَنَى مِمْ بِكْرٍ فَاضقَعُوهُ مِائَةً *mim bikr, min bikr*den maḳlūbdur. Ve nūn-ı sākine ḳable'l-bā vuḳūʿunda mīme ḳalb olunur. Gerek kelime-i vāḥidede ʿanber gibi veyā kelimeteynden olsun *mim bikr*-āsā yāḫūd aṣlı *mine'l-bikr* olup luġat-i Ḥimyerde lām-ı taʿrīf "mīm"e ḳalb oluna. لَيْسَ مِنْ أَمْ بِرِّ أَمُّ صِيَامٍ فِي أَمّ سَّفَرٍ[1462] ḥadīşi gibi. *Fe'sḳaʿūhu* hemze-i vaṣıl ve ṣād-ı mühmele ve ḳāf **[80b]** ve ʿayn-ı mühmele ile ḍarb maʿnāsına. **Yaʿnī** ebkārdan birine zinā edene yüz cilde ḍarb ediñ. Ve ebkārdan murād ġayr-ı muḥṣanāt olanlardır.

وَمَنْ زَنَى مِمْ ثَيِّبٍ فَضَرِّجُوهُ ḍād-i muʿceme-i meftūḥa ve rāʾ-i müşeddede-i meksūra ve cīm-i maḍmūme ile taẓrīc ve tedmiye.

بِالأَضَاميمِ fetḥ-i mīm ve ḍād-i muʿceme ve mīmeyn beyninde yāʾ-i müşennāt-ı taḥtiyye ile aḥcār maʿnāsına, cemʿ-i *iżmāme* ve *uẓmūm* ke-eḳānīm ve uḳnūm. Murād ḥadd-i muḥṣane olan recimdir.

[1461] Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/92.
[1462] Hadis: "Yolculuk halinde oruç tutmak, faziletin aslına uygun değildir."

Yaʿnī muḥṣaneye zinā eden kimesneyi seng-sār ediñ. Aḥcārla ḍarb ve ḫūn-ālūd olup helāk ola.

وَلَا تَوْصِيمَ فِي الدِّينِ ṣād-ı mühmele ile *vaṣm* bi-maʿne'l-ʿām tefʿīldir. **Yaʿnī** ḥudūdu'llāhı iḳāmetde ʿayıb ve ʿār yoḳdur. وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللهِ[1463] emr-i Cihān-muṭāʿı müfesserdir.

وَلَا غُمَّةَ فِي فَرَائِضِ اللَّهِ ḍamm-ı ġayn-ı muʿceme ve teşdīd-i mīmle setr ve pinhān. **Yaʿnī** ferāʾiż ve ḥükmü'llāh pūşīde ve nihān degil belki iẓhāren li-şerāʾiri'd-dīn ve iḳāmeten li'l-ḥudūd ferāʾiż āşikāre olup iẓhārı ekmeldir. Pes setr ve ḫafā nāyābdır.

وَكُلُّ مُسْكِرٍ حَرَامٌ ve sekr vermek şānından olan her müskir ḥarāmdır. **Yaʿnī** mest ü sarḫoş eden şeyler ki ġayr-ı ṭāhir mey-āsā ḳalīl ve keṯīr veyā ṭāhir ki ḥadd-i sekre resīde olduḳda ḥarām olur. Ḥaşīş ve benc ve ʿanber ve misk ve cevz-i bevā ve afyon emṯāli. İmām Zerkeşī ʿaleyhi'r-raḥme teʾlīf-i müstaḳili bu bābda vāfīdir. Bu ḥadīṯ-i şerīf rivāyet-kerde-i İmām Müslim olan ḫaber-i müsellemdir.

وَوَائِلُ بْنُ حُجْرٍ يَتَرَفَّلُ عَلَى الْأَقْيَالِ der-aṣıl *teraffel* taṭvīl-i ridā ve emṯālidir ki faḫr ve riyāsetden kināyedir. **Yaʿnī** aḳyāl *Ḥaḍramevt* üzerine ṭaraf-ı Sulṭān-ı Rusülden ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem Vāʾil aḫẕ-ı zekāt ve umūra vālī ḳılındıġından ʿibāretdir.

أَيْنَ هَذَا مِنْ كِتَابِهِ لِأَنَسٍ فِي الصَّدَقَةِ الْمَشْهُورة *eyne* mekāndan istifhāmdır. **Yaʿnī** ol ehl-i Yemen bu ise Ḳureyş luġati ki beynlerinde luġat-i meʾlūfedir. Anıñla bunuñ meyānesinde bevn-i celī hüveydādır. Kitāb-ı merḳūmu Cenāb-ı Ṣıddīḳ-i Ekber raḍiyallāhu ʿanh ʿaṣr-ı ḫilāfetlerinde Enes bin Mālike verip Baḥreyn cānibine resānīde ḳılınmışdı. Ammā kelām-ı Ḥażret-i Faḫr-ı ʿĀlem veyā kelām-ı Ṣıddīḳ olması beyne'l-muḥaddiṯṯin iḫtilāfdan ḫālī degildir. Ol nāme-i humāyūndan çend kelimāt teberrüken silk-i taḥrīre keşīde ḳılındı. Bismillāhirraḥmānirraḥīm. هَذِهِ فَرِيضَةُ اللَّهِ الَّتِي

[1463] Nûr Sûresi 24/2: "Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüzer değnek vurun. Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız, **Allah'ın dini(nin koymuş olduğu hükmü uygulama) konusunda onlara acıyacağınız tutmasın**. Mü'minlerden bir topluluk da onların cezalandırılmasına şahit olsun."

فَرَضَهَا رَسُولُ اللَّهِ فَمَنْ سُئِلَهَا مِنْ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى وَجْهِهَا فَلْيُعْطِهَا، وَمَنْ سُئِلَ فَوْقَهَا فَلَا يُعْطِهِ فِيمَا دُونَ خَمْسٍ وَعِشْرِينَ مِنْ الْإِبِلِ الْغَنَمُ فِي كُلِّ خَمْسٍ ذود شَاةٌ فَإِذَا بَلَغَتْ خَمْسًا وَعِشْرِينَ فَفِيهَا بِنْتُ مَخَاضٍ[1464] ilā āḫir.

لَمَّا كَانَ كَلَامُ هَؤُلَاءِ muṣannif ʿaleyhi'r-raḥme vech-i tıbyānı beyān buyurup cemʿ-i mā-teḳaddeme işāret eder.

عَلَى هَذَا الْحَدِّ وَبَلاغَتُهُمْ عَلَى هَذَا النَّمَطِ **Yaʿnī** Enṣār ve Ḳureyş ve ehl-i Necd ve Ḥicāz ve Nehd güftārı bu vecih üzere ve feṣāḥat ve belāġatleri bu reftārda olduġu ecilden.

وَأَكْثَرُ اسْتِعْمَالِهِمْ هَذِهِ الْأَلْفَاظُ؟ اسْتَعْمَلَهَا مَعَهُمْ anlarıñ ekṣer istiʿmāli elfāẓ-ı meẕkūre cihetinden ṣūret-nümā olduġun elfāż-ı merḳūme luġati olan kimesneler ile vech-i meşrūḥ üzere istiʿmāl buyurdu.

[81a] لِيُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلِيُحَدِّثَ النَّاسَ بِمَا يَعْلَمُونَ Kāffe-i nāsa mebʿūṣ-ı bi'l-Ḥaḳḳ olmaġla her luġat ehālisiniñ luġatıyla tekellüm buyurduġu iblāġda bāliġ ve nāfiʿ ve ḫalḳa teblīġ ve tenzīl buyurulan aḥkām-ı ilāhiyye ve evāmir-i ṣamedaniyyeyi *bi-ḥasebi luġātihim* beyān ve ʿıyān etmek içündür.

وَكَقَوْلِهِ فِي حَدِيثِ عَطِيَّةَ السَّعْدِيِّ ḳabīle-i Benī Saʿd bin Bekire mensūbdur. **Yaʿnī** Ebū Muḥammed ʿAṭıyye bin ʿUrve es-Saʿdī ḥadīṣinde vārid olan kelām-ı muʿciz-peyām-ı مَا أَغْنَاكَ اللَّهُ فَلَا تَسْأَلِ النَّاسَ شَيْئًا[1465]

(فَإِنَّ الْيَدَ الْعُلْيَا هِيَ الْمُنْطِيَةُ وَالْيَدَ السُّفْلَى هِيَ الْمُنْطَاةُ وَمَالُ اللَّهِ مُسْؤُولٌ وَمَنْطًى[1466]. temāmī-i ḥadīṣ

قَالَ فَكَلَّمَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِلُغَتِنَا ʿAṭiyye es-Saʿdī buyurur ki Ḥażret-i Sulṭān-ı Kevneyn luġatimizle nāṭıḳa-perdāz oldu, yaʿnī Benī Saʿd luġatinde. *İnṭā*, iʿṭā maʿnāsınadır.

[1464] Hadis: "Bu, Allah'ın farz kıldığı ve Resûlullah'ın (sallallâhu aleyhi ve sellem) belirlediği bir hükümdür. Müminlerden biri, zekâtı usulüne uygun olarak isterse, ona verilsin. Ancak, bu miktarın fazlası istenirse, verilmesin. Yirmi beş deveden az olan sürüler için, her beş devede bir koyun zekât olarak verilir. Eğer deve sayısı yirmi beşi bulursa, o zaman zekât olarak bir 'bintu maḫâḍ' (bir yaşına girmiş dişi deve) verilir."

[1465] Hadis: "Kim insanlardan bir şey istememeye sabrederse, Allah onu iffetli kılar. Kim müstağni olmaya çalışırsa, Allah ona yeter." Buhârî, Zekât, 18.

[1466] Hadis: "Üst el (veren el), veren eldir; alt el (alan el) ise, alan eldir. Allah'ın malı (kamu malı), sorumluluk gerektirir ve adaletle dağıtılmalıdır."

Ve'l-ḥāṣıl: Maʿnā-yı ḫaber-i nefīs birinci vecihle cilve-nümā-yı teʾvīldir. Yā bi-ṭarīḳi'l-kināye dest-i munfiḳ ve muʿṭī aʿlā ve aġlā, ve dest-i sā'il esfel ve ednā veyā yed-i ʿulyā munfiḳ, yed-i süflā āḫiẕ veyā ber-ʿaks ḳażiyye-i ūlā veyā yed-i ʿulyā muʿṭiye ve sāfile māniʿ ve yāḫūd yed-i ʿulyā dest-i faḳīr ola. Veyā ʿulüv ve süfl-i maʿnevī murād oluna ki ʿulüvv-i rütbe-i münʿim ve inḥiṭāṭ-ı mertebe-i āḫiẕden kināye ola.

وَقَوْلُهُ فِي حَدِيثِ الْعَامِرِيِّ حِينَ سَأَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ *Āmir* ism-i ḳabīledir ki cedleri ismiyle tesmiye ḳılındı. Temīm-āsā ve ism-i sā'il ʿAṭiyye veyā Laḳīṭdir. Ve ḥudūd-ı şemānīnde ʿimārı güzīn-i tābūt-ı ecel olmuşdur.

(سَلْ عَنْكَ) *ʿan* cār ve kāf-ı ḫitābla.

أَيْ سَلْ عَمَّ شِئْتَ وَهِيَ لُغَةُ بَنِي عَامِرٍ ve baʿżı nüsḫada *ʿammā* elif ile ve dīgerde bilā-elif vāḳiʿdir. *Mā, mevṣūletün ev el-muʿayyen.* Ūlā evlādır. **Yaʿnī** ʿAṭiyye ʿĀmiri Sulṭān-ı ʿĀlemden cüyā-yı ʿAṭıyye olduġu ḥīnde *selʿanke* kendi ḳabīlesi luġati üzere "Edā ve murād ettigiñ şeyden iste." demekle kināye buyurduḳları Mürvārīd-i Kelām-ı Belāġat Ḥażret-i Server-i Enbiyā-yı Kirāma dāl olur.

وَأَمَّا كَلَامُهُ الْمُعْتَادُ وَفَصَاحَتُهُ الْمَعْلُومَةُ وَجَوَامِعُ كَلِمِهِ وَحِكَمِهِ الْمَأْثُورَةِ *cevāmiʿ* cemʿ-i cāmiʿa. Ve *kelim* ism-i cins ve cemʿ-i *kelime*dir. Ne ism-i cemʿ ve ne cemʿ ol kelimāt-ı belīġa-i cezīledir ki mevāʿiẓ ve ʿiberden niçe meʿānī-i nāfiʿayı ḥāviye olur. Yāḫūd murād Ḳurʾān-ı Celīldir denildi. *Fi'l-ḥadīṣ* أُوتِيتُ جَوَامِعَ الْكَلِمِ[1467]. **Yaʿnī** ol Ḥażretiñ mecālis ve meḥāfilde muʿtādları olan kelām ve maʿlūm-ı ʿālemiyān olan belāġat ve feṣāḥatleri ve vücūḥ-ı feṣāḥati cāmiʿ güftār-ı ḫoş-reftārı ve menḳūle ve merviyye kelimāt-ı ḥikmet-i āṣārı *ve*

جَوَامِعُ الْكَلِمِ الَّتِي فُتِحَتْ لَهُ سَجَدَتْ لَهَا الْبُلَغَاءُ وَالْأَقْلَامُ[1468]

manṭūḳunca.

فَقَدْ أَلَّفَ النَّاسُ فِيهَا الدَّوَاوِينَ *fā* cevāb-ı *emmā.* Ve żamīr-i *fīhā, ḥikeme* rāciʿdir. Ve *devāvīn* der-aṣıl ḥıfẓ-ı emvāl ve aʿmāl içün mevżūʿ-ı ālāt olan maḥal olduġu aḥkām-ı sulṭāniyyede muḥarrer ve sebeb-i tesmiye güẕār etmişdir.

[1467] Hadis: "Bana (Allah tarafından) özlü ve kapsamlı söz söyleme yeteneği verildi."

[1468] "Hz. Peygamberle ilgili kelimeler bir araya gelip açıldığında edebiyatçılar ve kalem erbabı (hayranlığından) secde etti." Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/101.

Ve'l-ḥāṣıl: Devāvīn penç maʿnāya rāyegāndır: kütüb ve defter ve maḥall-i kitāb ve mecmūʿ-ı şiʿir ve küll-i kitāb. Bu maḳāmda kütüb-i müstaḳille murād olunur.

وَجُمِعَتْ فِي أَلْفَاظِهَا وَمَعَانِيهَا الْكُتُبُ *cümiʿat, mebniyyun li'l-mefʿūl*dür. **Yaʿnī** ʿulemā ve udebā cevāmiʿü'l-kelim ve ḥikem-i Ḥażretde niçe kitāb teʾlīf eyleyip mebānī ve meʿānī-i kelimātında kütüb-i ḥadīṯ-i müsnede cemʿ ve taṣnīf olundu.

[81b] وَمِنْهَا مَا لَا يُوَازَى bināʾ-i mechūlle, *vāv* hemzeden mübeddele.

فَصَاحَةً وَلَا يُبَارَى ḍamm-ı müṯennāt-ı taḥtiyye ve muvaḥḥade ve rāʾ-i mühmele ile mechūldür.

بَلاغَةً *belāġat* ve *feṣāḥat* temyīziyyet ile manṣūblardır.

Yaʿnī elfāẓ-ı dürer-bār-ı Nebiyy-i Muḫtārdan ṣallallāhu ʿaleyhi ve ālihi'l-aḫyār min ciheti'l-feṣāḥat baʿżdır. Ve feṣāḥat ve belāġat ḳıbelinden aña mānend ve mümāṯil olmayıp muʿāraża olmayan kelimāt.

كَقُوْلِهِ (الْمُسْلِمُونَ تتكافؤ دِمَاؤُهُمْ، وَيَسْعَى بِذِمَّتِهِمْ أَدْنَاهُمْ وَهُمْ يَدٌ عَلَى مَنْ سِوَاهُمْ) *tekāfeʾu*, hemze ile küfüvden temāṯül ve ẕimme ve ʿahd ve emān. **Yaʿnī** müselmenāndan şerīf ü vażīʿ kebīr ü ṣaġīr ve emīr ü faḳīr diyet ve ḳıṣāṣ ḥükmünde yeksān ve yekcihetdir. Müslimīnden bir kimesne *min ciheti eḳalli'l-miḳdār* küffārdan birine emān-dāde olduḳda cemʿ-i müslimīn üzere emān-ı merḳūmu cārī olup naḳżı cāʾiz olmaz. Her vażīʿa naṣla ve her şerīfe bi'l-feḥvā ḥükm-i meẕkūr şāmil olur. Ve anlar aʿdāsı üzere müctemiʿīn olduḳlarında birbirine muʿāvenet ve muẓāheret etmeleri yaʿnī vifāḳ ve ittifāḳda gūyā yed-i vāḥide mānendidir demek olur. Ḥadīṯ-i merḳūm ʿAlī raḍiyallāhu ʿanh ṭarīḳinden rivāyet-kerde-i Ebū Dāvud ve Nesāʾī ʿaleyhime'r-raḥmedir.

وَقَوْلُهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (النَّاسُ كَأَسْنَانِ الْمِشْطِ ḍamme ve kesra ve feṯḥ-i mīmle [müşṭ, mişṭ, meşṭ] şānedir. Ḥadīṯ-i şerīfiñ mā-ḳabline münāsebeti bāhirdir ki nāsıñ aḫlāḳda tefāvütü muḳarrer ammā ehl-i İslām ve aḥkām-ı şerʿiyyede müsāvī ve dendān-ı şāne-āsā yeksāndırlar.

الْمَرْءُ مَعَ مَنْ أَحَبَّ bu ḫaber-i nefīs ṭarīḳ-i Enes raḍiyallāhu ʿanhdan rivāyet-kerde-i Şeyḫayndır. Ve *merʾ* racül maʿnāsına ammā bu maḳāmda ber-sebīl-i taġlīb merd ve zene şāmildir ki muṭlaḳā insān demek olur. Ve taḫṣīṣ muḥtemeldir. Zīrā merʾ zevce

ile maḥşūre olur. Velev ġayrihī li'llāh muḥabbet etsin. **Ve'l-ḥāṣıl:** İnsān muḥabbet eylediği şeyʾle bile ḥaşr olup menāzil-i āḫiretde maʿiyyet eder.

وَلَا خَيْرَ فِي صُحْبَةِ مَنْ لَا يَرَى لَكَ مَا تَرَى لَهُ *ṣuḥbe* ḍamm-ı ṣād-ı mühmele ve sükūn-ı ḥā ile maṣdardır, riḳḳa-āsā. Ve *yerā* yāʾ-i müşennāt-ı taḥtiyye ve tāʾ-i fevḳıyye ve binā-i fāʿil ve mefʿūlle muḳayyeddir. **Yaʿnī** kişi kendi ẕātına olan raġbet ve meveddet ve nefʿi seniñ ḥaḳḳında revā ve şāyān görmeye anıñ soḥbet ve riḳḳatinde ḫayır ve nefʿ nāyābdır. Ve ammā *ravāhu ʿAdiyyun fi'l-Kāmili bi-senedin żaʿīfin .*

وَالنَّاسُ مَعَادِنُ temāmī-i ḥadīṯ النَّاسُ مَعَادِنُ، كَمَعَادِنِ الْفِضَّةِ وَالذَّهَبِ، خِيَارُهُمْ فِي الْجَاهِلِيَّةِ خِيَارُهُمْ فِي الْإِسْلَامِ إِذَا فَقِهُوا، وَالْأَرْوَاحُ جُنُودٌ مُجَنَّدَةٌ، مَا تَعَارَفَ مِنْهَا ائْتَلَفَ، وَمَا تَنَاكَرَ مِنْهَا اخْتَلَفَ[1469] *ravāhu'ş-Şeyḫāni ʿan Ebī Hureyrete raḍiyallāhu ʿanhu.* Ve *meʿādin* cemʿ-i maʿdin bi-kesri'd-dāl münbit-i sīm ve zer ve her aṣıl ve büyūt-ı ʿAraba ıṭlāḳ olunur.

وَمَا هَلَكَ امْرُؤٌ عَرَفَ قَدْرَهُ Ḥayder-i Kerrār kerrāma'llāhu vechehū Ḥażretinden müsneden rivāyet buyurulduġu Semʿānī ʿaleyhi'r-raḥmeden menḳūldür. **Yaʿnī** ol kimesne ki miḳdār-ı nefsini bilip ol menzilete tenzīl ve ol ṭavrından tecāvüz birle ferḳa'l-ḥad refʿ-i nefis etmeye fi'd-dāreyn nācī oldu. Ve *raḥimehullāhu imreʾen ʿarafe ḳadrahū ve lem yeteʿadde tavrahū* bu maʿnāyı müşbet olur.

والمُسْتَشَارُ مُؤْتَمَنٌ وَهُوَ بِالْخِيَارِ مَا لَمْ يَتَكَلَّمْ *müsteşār* müşāvereden ism-i mefʿūl ve sīn berāy-ı ṭalebdir. Ve *meşvere* feṯḥ-i mīm ve sükūn-ı şīn veyā ḍamm-ı şīn [meşvura] ile şuvrā maʿnāsına *min şāre'l-ʿasele iẕā ictenāhu ev şāra ed-dābbete iẕā ʿarażahā ve minhu el-mişvār*[1470]. **[82a]** İmdi müşāvere eylediği kimesneye ḥālini arż eydigiçün tesmiye olundu. Ve müsteşār emānetkār olduġu sırr-ı müsteşīri ḫıfẓ ve digerāndan pinhān etmesiyledir. Pes müsteşār olan kimesne müʾtemen olup daḫı müşārün ileyhde ṣavāb-dīdi üzere işāret veyā ol meşverede sükūtuyla muḫayyerdir. *Li'llāhi derru men ḳāle.*

1. شَاوِرْ صَدِيقَكَ فِي الْخَفِيِّ الْمُشْكِلِ وَاقْبَلْ نَصِيحَةَ نَاصِحٍ مُتَفَضِّلِ

[1469] Hadis: "İnsanlar madenler gibidir; tıpkı altın ve gümüş madenleri gibi. Cahiliye döneminde en hayırlı olanlar, eğer dini derinlemesine öğrenirlerse, İslam'da da en hayırlı kimselerdir. Ruhlar, saf saf dizilmiş ordular gibidir. Birbirini tanıyanlar kaynaşır, birbirini tanımayanlar ise ayrışır."

[1470] Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/106.

2. فَاللَّهُ قَدْ أَوْصَى بِذَاكَ نبيه في قوله: (شاوِرْهُمْ) و (فَتَوَكَّلْ)[1471]

وَرَحِمَ اللَّهِ عَبْدًا قَالَ خَيْرًا فَغَنِمَ أَوْ سَكَتَ فَسَلِمَ) Ebī Emāme raḍiyallāhu ʿanh ṭarīḳinden taḫrīc-kerde-i Ebū eş-Şeyḫ olan ḫaber-i cevāmiʿ-i kelim-i nebeviyyedendir. **Yaʿnī** ol ʿabde Ḥaḳ raḥmet eylesin ki ʿilim ve ḥikmetle gūyā olup ecr-i cezīl ve ẕikr-i cemīl iġtinām ve iḥrāz eyleye. Veyā ḫayrıñ ġayrıdan ḫāmūş olup vebāl-i nedāmetden sālim ve rehāyāb ola. Deylemī rivāyetinde *ʿabd* bedeli *ʿimraʾ* vāḳiʿdir.

(أَسْلِمْ تَسْلَمْ يُؤْتِكَ اللَّهُ أَجْرَكَ مَرَّتَيْنِ ḳable şāh-ı risāletden Ḳayṣer-i Rūm Heraḳle Dıḥye Kelbī sefāretiyle irsāl buyurulan nāme-i ʿanberīn-i şemmāmelerindendir ki Şeyḫayn ʿaleyhime'r-raḥme rivāyet buyururlar:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ، مِنْ مُحَمَّدٍ رَسُولِ اللَّهِ إِلَى هِرَقْلَ عَظِيمِ الرُّومِ، السَّلَامُ عَلَى مَنِ اتَّبَعَ الْهُدَى، أَمَّا بَعْدُ، فَإِنِّي أَدْعُوكَ بِدِعَايَةِ الْإِسْلَامِ، أَسْلِمْ تَسْلَمْ يُؤْتِكَ اللَّهُ أَجْرَكَ مَرَّتَيْنِ[1472]

ilā āḫir ḫaber-i laṭīfinde bedāyiʿ-i tecnīs ve insicām ve īcāz hüveydādır. *Marrateyn* ẓārfiyet üzere manṣūbdur. **Yaʿnī** İslāmla şeref-yāb ol ki ʿaẕāb-ı dāreyn ve ẕüll-i cizyeden sālim olasın. Ve dü ecri Mevlā-yı ʿAẕīẕ saña baḫşāyiş ḳılır ki biri Rūḥullāha imān ve ittibāʿ ve dīger Muʿẓam-ı Ḫātemü'l-Enbiyāya inḳıyād ve islāmıñ sebebiyledir.

وَإِنَّ أَحَبَّكُمْ إِلَيَّ وَأَقْرَبَكُمْ مِنِّي مَجَالِسَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَحاسِنُكم أَخلاقاً، الْمُوَطَّئُونَ أَكنافاً، الَّذِينَ يَأْلَفُونَ وَيُؤْلَفُونَ) *eḥabbe* sülāsīden efʿal-i tafḍīl *yuḳālu ḥabbe bi-maʿnā eḥabbe fe-hüve maḥbūb*[1473]. Ve *mecālis* cemʿ-i meclis maḥall-i cülūsdur. Temyīziyyet üzere manṣūb ve temyīziñ ifrād ve cemʿi cāʿizdir. Ve nisbet-i *ḳurb* anlardan rıżā ve Ḥażretiñ anlara mevḳiʿde şefāʿat ve mevʿūdesinden kināyedir. Ve *eḥāsin* cemʿ-i aḥsen efʿal-i tafḍīl *ve istedelle en-nahviyyūne bi-hāẕe'l-ḥadīṣi ʿalā enne efʿule't-tafḍīli iẕā użīfe li-maʿrifetin yecūzu en yuṭābiḳa mevṣūfehū ve en lā yuṭābiḳahū li-ennehū ʿaleyhi's-selāmu efrade eḥabbe ve aḳrabe*[1474]. Ve

---

[1471] "Gizli ve karmaşık meselelerde dostunla istişare et, iyiliksever bir nasihatçinin tavsiyesini kabul et.

Çünkü Allah, Peygamberine bunu emretmiş ve şöyle buyurmuştur: 'Onlarla istişare et' ve 'Tevekkül et'." Beyitler Ebû Seleme el-Müeddeb'e isnat edilmiştir. Bkz. Ebû İshak Ahmed b. Muhammed es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân an tefsîri'l-Kur'ân*, thk. el-İmâm Ebû Muhammed b. Âşûr (Beyrut: Dâru İhyâʾi't-Turâs el-ʿArabî, 2002), 3/192.

[1472] Hadis: "Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla. Allah'ın Resûlü Muhammed'den Rumların büyüğü Herakleios'a. Hidayete tabi olanlara selâm olsun. Bundan sonra, seni İslam'a davet ediyorum. Müslüman ol ki selamette olasın. (Bunu kabul edersen) Allah sana ecrini iki kat verecektir..."

[1473] Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/109.

[1474] Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/109.

yāḫūd maʿnā-yı tafḍīlden münseliḫ olup ḥüsün maʿnāsına ola. *Muvaṭṭaʾūne* ḍamme ve feṭḥ-i vāv ve ṭāʾ-i mühmele-i müşeddede ve hemze-i maḍmūme ile cemʿ-i muvaṭṭa ism-i mefʿūldür, leyyin ve rıfḳ maʿnāsına. Ve *eknāf* cemʿ-i kenef bi-zine-i ḫacel nāḥiye ve cānib.

Yaʿnī Ḥażret-i Edeb-āmūz-ı Mekteb-i Ḥikmet ʿaleyhi'ṣ-ṣālātu ve't-taḥiyye ümmetine ḫiṭāb buyurup rūz-ı vāpesīn-i ḳıyāmetde meclis cihetinden baña nezdīkter ve maḥbūbter olanlarıñız ḫoş-nihād ve leyyinü'l-cānib ve ḫalḳla ḥüsn-i muʿāşeret ve ülfet ve ḫoş muʿāmelegī birle teʾlīf-i ḳulūb ve teʾellüf edenleriñizdir.

[82b] وَقَوْلُهُ cevāmiʿü'l-kelim olan ḳavl-i Sulṭān-ı Risāletdir.

لَعَلَّهُ كَانَ يَتَكَلَّمُ بِمَا لَا يَعْنِيهِ) żamīr-i *leʿallehū* evvel ḥadīṯde ẕikr olunan *racüle* ʿāʾiddir ki ṣaḥābīden biri Ġazve-i Uḥudda cām-ı şehādetini nūş edip māderi *"Yā büneyye li-yuhniʾeke'ş-şehādetü"* tehniyetiyle leb-cünbān olduḳda Ḥażret-i Serīre-dān-ı ʿĀlem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem ol pīr-i zene ḫiṭāb edip *"Ve mā yudrīke? Leʿallehū yetekellemu bi-mā lā yaʿnīhi."* **Yaʿnī** ol şehīd şāyeste-i tehniye ve mübeşşer bi'l-Cenet olmaz. Şāyed ol kimesne kendüye mālā-yelzem olan güftār ile güyā ve mālā-büd olan umūr-ı nāfiʿadan menʿ-i iʿṭāve terk-i beẕl etmiş ola. Ve belki mālā-yaʿnī ile tekellüm ve bi-ḥaḳ terk-i beẕlle muʿāḳıb ola demek olur. Zīrā buḫl ṣıfat-ı nemīmedendir ki ḫaberde vārid olmuşdur. *Beşşir māle'l-baḫīli bi-ḥadiṯin ev vāriṯin.*

وَيَبْخَلُ بِمَا لَا يُغْنِيهِ وَقَوْلُهُ (ذُو الْوَجْهَيْنِ لَا يَكُونُ عِنْدَ اللَّهِ وجيها ʿAmmār raḍiyallāhu ʿanh ṭarīḳinden rivāyet-kerde-i Ebū Dāvud olan ḫaber *ẕü'l-vecheyni ve ẕü'l-lisāneyni fi'n-nār* lafẓıyladır. Ve *vech*le ve *vecīh* beyninde cinās-ı iştiḳāḳī bedīdārdır. **Yaʿnī** umūr-ı dünyāda dü rūy olan kimesneden Ḫudā rāżī olmayıp müdāhene-i muḥarreme ve ḳabāḥat-i fiʿilinden nāşī ʿinde'llāh ṣāḥib-i derece ve menzilet olmaz.

وَنَهْيُهُ عَنْ قِيلَ وَقَالَ ʿibāretde üç vecihle nümāyāndır ki *ḳāle* ve *ḳīle* ḳavil maʿnāsına maṣdarān veyā fiʿilān olup eḥadühümā binā-yı mechūlle ve ṯānī ġayr-ı mechūl veyā kelām-ı nāsı ḥikāyete işāret ola. Evvel ġayr-ı muʿayyenden ḥikāye ve ṯānī muʿayyenden ḥikāye ola. Ve yāḫūd evvel suʾalden ve ṯānī cevābdan ʿibāret ola. **Yaʿnī** emr-i dīnde mālā-yülzem olan keṯr-i baḥiṯ ve cidālden nehiy ve menʿidir.

وَكَثْرَةِ السُّؤَالِ eyādī-i nāsda olan şeyʾ-i ḫāʿstkār olup min ġayri żarūret kesbe ḳādir olan kimesneyi istiʿṭā etmeden nehiy buyurmaları. Zīrā kesbe ḳudreti olanlarıñ suʾāli mekrūh veyā ḥarāmdır, denildi. Ve yāḫūd müteşābihāṭdan baḥiṣ ve suʾāl ve taḫrīcinde tekellüfden menʿ ola.

وَإِضَاعَةِ الْمَالِ kendi mālı veyā ġayrıñ mālını *bi-eyyi ṭarīḳin kāne* ḥarāma infāḳdan nehiy buyurmaları ve mālā-yelīḳa ṣarfı veyā mālā-büde ʿadm-i ṣarfla ḥabs daḫı iżāʿatden maʿdūddur.

وَمَا ضَاعَ مَال أورث الْمجد أَهله وَلَكِن أَمْوَال الْبَخِيل تضيع[1475]

Ve men hāne ʿaleyhi el-māle teveccehet ileyhi el-āmālu, ve men basaṭa rāḥatehū ānese ṣāḥatehū[1476] emr-i maʿrūfa ṣarfla memdūḥdur. Ve muḥtāc ve medyūn olan mālını taṣadduḳ ve infāḳ ḥarāmdır dediler.

وَمَنْعِ وَهَاتِ *menʿ* münevven ve mecrūr. Ve *hāti* kesr-i müsennāt ile der-aṣıl fiʿl-i emirdir. *Āt* meẕheb-i Ḫalīl üzere hemzesi *hāya* ḳalb olundu. **Yaʿnī** beẕl-i vācib ve müstaḥseneden menʿ veyā muṭlaḳā imsāk ve āḫeriñ ʿindinde olanı ṭaleb menhidir.

وَعُقُوقِ الْأُمَّهَاتِ żıddı-ı birr ve ḳaṭʿ ve muṭlaḳā vālidine muḫālefet ile eẕā ve cefādır. Ve *ümmehāt* cemʿ-i ümme ʿuḳūḳ-ı vālideyn günāh-ı kebāʾirdendir. Lākin māderiñ meşaḳḳat-i ḥaml ve rıḍāʿ cihetinden renci ġālib ve bisyār ve şefḳat ve ḥuḳūḳ-ı birrle ekṣer olmaġın ümmehāt ile taḫṣīṣ bi'ẕ-ẕikir ḳılındı.

وَوَأْدِ الْبَنَاتِ fetḥ-i vāv ve sükūn-ı hemze ve dāl-i mühmele ile **[83a]** der-aṣıl ṣavt-ı şedīd baʿde-ẕā ẕinde olduġu ḥālde duḫterānı zīr-i ḫāke defn etdiklerinde benātın ṣayḥa-perdāz olduḳlarından müsteʿārdır. Eyyām-ı Cāhiliyyede ʿArab *ġayreten mine'l-nikāḥi ev ḫavfen mine'l-faḳr* ünṣā tevellüd eden evlādı zīr-i ḫāke defn etmek resm-i bed-āyīnlerinden idi. Şerʿ-i şerīf anı ibṭāl ve nehy eyledi. İmdi umūr-ı sitte-i meẕkūreden Nebiyy-i Ekrem ṣelāṣe-i ūlā kerāheten nehiy ve baḳiyyeden neyh taḥrīm buyurdular.

[1475] "Şeref sahibi olanlara miras kalan mal asla zayi olmaz, ancak cimrinin malları zayi olur." Beyit Beşşâr b. Bürd'de istar edilmiştir. Bkz. Aldiwan, "Ebu'l-Feth el-Büstî" (E-Posta 13.08.2023) (Erişim 13 Ağustos 2023).

[1476] "Kim mala değer vermezse, umutlar ona yönelir, kim elini cömertçe açarsa, dostları huzur bulur."

Zīrā ḥadīṯ-i āḫerde ṣīġa-i nehy ile vürūd eyledi ki إِنَّ اللَّهَ حَرَّمَ عَلَيْكُمْ: عُقُوقَ الأُمَّهَاتِ[1477] ilā āḫirihī.

وَقَوْلُهُ ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem

(اتَّقِ اللَّهَ حَيْثُمَا كُنْتَ baʿżı nüsḫada *hayṯü mā künte* ḫaber-i laṭīf Ebī Zer raḍiyallāhu ʿanhdan rivāyet-kerde-i Aḥmed ve Tirmiẕī ve Ḥākimdir. Ve rivāyeteyn meyānesinde ʿadem-i farḳ-ı lafıẓ *mā*-zāʾide olduġudandır. Ve *taḳvā* irtikāb-ı meʿāṣīden ḥıfẓ-ı nefisdir. Ḳāḍī Beyżavī ʿaleyhi'r-raḥme evāʾil-i sūre-i Baḳarada merātib-i taḳvāyı tafṣīl buyurmuşalardır. Ve *ḥayṯü* ẓarf-ı mekān ve bu maḳāmda taḳmīm murād olunur. *Fi eyyi mekānin ve eyyi ḥāl* demek olur. Veyā ẓarf-ı zamān olmaḳ daḫı muḥtemeldir. **Yaʿnī** Ḳahhār-ı ẕü'l-Celālden her ḥālde ittiḳā eyle veyā ne ḥālde ve ne mekānda olursañ Īzed-i Müteʿalden hırāsān ol.

وَأَتْبِعِ الْحَسَنَةَ السَّيِّئَةَ تَمْحُهَا bu ʿibāre-i müstaḥsene ve mā-ḳabl ve mā-baʿdi ḥadīṯ ve rivāyet-kerde-i Tirmiẕīdir. *Temḥu feṯḥ-i* müṯennāt ve ḍamm-ı ḥā ile cevāb-ı emirde meczūmdur. Ve günāha ḥaseneyi ittibāʿ ve ḥasene fiʿiliyele ḳarīben minhā tābiʿa ḳılmaḳdır. Bu ḫaber-i şerīf kerīme-i إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّاتِ[1478] āyetinden muḳtebesdir. Ve *maḥv* izāle ve iẕhāb-ı seyyiʾe ve ʿadem-i muvāḫaẕe-i haḳdır. Ve *seyyiʾe* ile murād ṣaġīra olduġu الصَّلَاةُ إِلَى الصَّلَاةِ كَفَّارَةٌ لِمَا عَدَا الْكَبَائِرِ[1479] ḥadīṯinden müstefāddır. Ve Mürciʾe kebāʾir ve ṣaġāir şümūlüyle ḳāʾillerdir. Ve *maḥv*la ḥaḳīḳat-i ẕembi izale murād olunmaḳ daḫı muḥtemeldir ki **maʿnā** ḥasene seyyiʾyi kitāb-ı aʿmālden maḥv eder demek ola.

وَخَالِقِ النَّاسَ بِخُلُقٍ حَسَنٍ *ḫālıḳ* emirdir. *Ḫuluḳ* ḍammeyn veyā ḍamme ve sükūnla seciyye ve ṭabīʿat. **Yaʿnī** nāsa ḫoş muʿāmele ve hüsn-i ḫulḳla muʿāşere ve mücāmele eyle demekdir. İmdi seciyye-i ḥamīde iktisābī ve ḥadd-i imkānda olmaġı müşīr olur.

[1477] Hadis: "Şüphesiz Allah, size annelerinize asi olmayı haram kılmıştır."

[1478] Hûd Sûresi 11/ 114: "(Ey Muhammed!) Gündüzün iki tarafında ve gecenin gündüze yakın vakitlerinde namaz kıl. **Cünkü iyilikler kötülükleri giderir.** Bu, öğüt alanlar için bir öğüttür."

[1479] Hadis: "Bir namazdan diğerine kadar (geçen süre içinde işlenen küçük günahlar), büyük günahlar hariç, kefarettir."

(وَخَيْرُ الأُمُورِ أَوْسَاطُهَا) rivāyet-kerde-i Semʿānī olan ḥadīṯ-i müstaḳildir. Melekāt-ı maḥmūdeniñ tarafeyni ifrāṭ ve taġrīṭ meẕmūm olmaġla mā beynehümā memdūḥadır. Meṯelā tebẕīr ve buḫl meyānesi kerem, ve tehevvür ve cübn beyni şecāʿat olduġu gibi. Ve her ḥiṣālde iʿtidāl-i cānibeyn maṭlūb ve vasaṭ memdūḥdur. Ne ġulüv ve ne taḳṣīr ola. Ḥarīrī:

حبُّ التَّناهي غَلَطْ خَيرُ الأمورِ الوَسَطْ[1480]

وَقَوْلُهُ (أَحْبِبْ حبِيبَكَ هَوْنًا مَا عَسَى أَنْ يَكُونَ بَغِيضَكَ يَوْمًا مَا) وأبغِض بغيضَك هَونًا مَا عسى أن يَكونَ حَبيبَكَ يومًا

ما[1481] *hevn* feṯḥ-i hā ve sükūn-ı vāvla maṣdar. Ve *mā* li'l-mübālaġa li'l-ḳillet zāʾidedir. Ve *hevn* sühūlet ve rıfḳ maʿnāsına bu maḳāmda ʿadem-i ifrāṭ ve tevassuṭ murād olunur. **Yaʿnī** dostunuñ muḥabbetinde iktiṣād ve ʿadem-i mübālaġa ve ḳadr-i mütevassıṭ üzere ol. Şāyed bir gün ḥabībiñ saña bāġiż olup bisyār muḥabbet-i dīrīneyi ber-ṭaraf ḳılmaġla etdigin meveddet-i bī-şümāre peşīmān olasın. **[83b]** Ve mebġūżuñ olan kimesneye iʿtidāl birle buġż ile iżhār-ı ʿadāvet etme. Belki bir gün saña dost olup mübālaġa-i ʿadāvetden ḥayā edip nādim ve şermende olasın. İbn er-Rūmī:

1. فَاحذَر عَدوكَ مَرَة وَاحذَر صَديقَكَ أَلفَ مَرَة
2. فَلَرُبَما اِنقَلَبَ الصَديقُ فَكانَ اَعرَف بِالمَضَرَة[1482]

ḥarīr-i taḥrīr-i Suyūṭī üzere ḥadīṯ-i meẕkūr rivāyet-kerde-i Buḫārī fi'l-*Edeb*dir. Ve't-Tirmiẕī ʿan Ebī Hureyre raḍiyallāhu ʿanh ammā ḳavl-i ekṯer kelām-ı ʿAlī Murtażā kerrāma'llāhu vechehū olmaḳ üzere mervīdir.

(الظُّلْمُ ظُلُمَاتٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ) ẓulm şeyʾi ġayr-ı mevżine vaʿżdır. Ve gāhī naḳż maʿnāsına olur. Murād ḥaddi tecāvüz ve taʿdiyyedir. Ẓülmü ifrād ve ẓulümātı cemʿle īrād yā ẓülüm li-istiġrāḳihī maʿnen cemʿdir, *ke-muḳābeletin cemʿun bi'l-cemʿi*. Veyā ẓülm-i vāhid-i

[1480] "Aşırılığa duyulan sevgi yanlıştır, en hayırlı olan her işte orta yolu tutmaktır." Beyit İbnü'l-Hebbâriyye'ye isnat edilmiştir. Bkz. Aldiwan, "İbnü'l-Hebbâriyye" (Erişim 13 Ağustos 2023)

[1481] Hadis: "Düşmanına (sevmediğine) ölçülü bir şekilde buğzet; olabilir ki, bir gün dostun olur."

[1482] "Düşmanına bir kez dikkat et, dostuna ise bin kez dikkat et, zira dost bazen değişir de zarar vermede en iyi bilen olur." Beyit Mansûr isimli fakihe isnat edilmiştir. Bkz. el-Hasen b. Mes'ûd Ebû Ali Nûreddîn el-Yûsî, *Zehru'l-ekem fi'l-emsâli ve'l-hikem*, thk. Dr. Muhammed Haccî, Dr. Muhammed el-Ahdar (Fas: ed-Dâru'l-Beydâ, 1981), 1/165.

ẓulümāt-ı müteʿaddide taʿḳīb etmesine işāretdir. Ve ẓulmet-i meẕkūre yā ḥaḳīḳiyyet-i ḥissiyye veyā emvāl ve şedāʾid üzere maḥmūledir. Ammā ḥaḳīḳatden ṣarfına iḥtiyāc nāyābdır. Ve ḥaḳīḳat olmasına يَوْمَ تَرَى الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ يَسْعٰى نُورُهُمْ بَيْنَ اَيْدِيهِمْ وَبِاَيْمَانِهِمْ[1483] kerīmesi muḳābele ve şedāyid üzere ḥamd olunduġuna قُلْ مَنْ يُنَجِّيكُمْ مِنْ ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ[1484] celīlesi muvāfıḳa eyler. Ḫaber-i meẕkūr taḫrīc-i Buḫārī üzere peyveste-i ṣıḥḥattir.

وَقَوْلُهُ فِي دُعَائِهِ İbn ʿAbbās raḍiyallāhu ʿanhdan rivāyet-i Tirmiẕī üzere şeb-i Eẕīne namāzdan ferāġı ḥālinde ol Ḥażretiñ cümle-i deʿavātından idi ki buyurur:

اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ رَحْمَةً مِنْ عِنْدِكَ) baʿżı rivāyetde bi-dūn-i *min ʿindike* vārid olmuşdur. Ve *raḥmet* bi-maʿne'l-enʿām.

تَهْدِي بِهَا قَلْبِي yā Rab mücerred-i lüṭuf ve fażlıñdan ṭalebkār-ı iḥsānım ki ol himmet sebebiyle dilim Ḥażret-i ḳudsüñe rehā-yāb olur.

وَتَجْمَعُ بِهَا أَمْرِي وَتَلُمَّ بِهَا ḍamm-ı lām ve teşdīd-i mīmle ile.

شَعَثِي der-aṣıl hevāda intişār-ı ġubārdır ki perīşānī-i ḥāl murād olunur ve mā-ḳablini tefsīr olur. **Yaʿnī** ol raḥmet sebebiyle ḥāl ve şān ve umūrum muntaẓam ve aḥvāl-i perīşānım anıñla cemʿ olur.

وَتُصْلِحُ بِهَا غَائِبِي وَتَرْفَعُ بِهَا شَاهِدِي ġayb ve şuhūd beyninde ṣanʿat-ı ṭıbāḳ nümāyāndır. Ve *ġayb* bātın ve *şāhid* ẓāhir ile müfesserdir. **Yaʿnī** daḫı ol raḥmetle umūr-ı maḫfiyyem ṣalāḥ-peẕir ve şühūd ve muʿāyene ve huẓūrum anıñla bālā ve berter olur. Veyā murād ẓāhir ceseddir ki raḥmetiñle āfāt ve ʿāhātdan resīde-i selāmet ve beliyyātdan ʿışmetinle āsūde olur.

[1483] Hadîd Sûresi 57/12: "**Mü'min erkeklerle mü'min kadınların nurlarının, önlerinde ve sağlarında koştuğunu göreceğin gün kendilerine şöyle denir:** "Bugün size müjdelenen şey içlerinden ırmaklar akan, ebedî olarak kalacağınız cennetlerdir." İşte bu büyük başarıdır."

[1484] En'âm Sûresi 6/63: "De ki: Sizler, açıktan ve gizlice O'na 'Eğer bizi bundan kurtarırsa, elbette şükredenlerden olacağız' diye dua ederken, **sizi karanın ve denizin karanlıklarından (tehlikelerinden) kim kurtarır**?"

وَتُزَكِّي بِهَا عَمَلِي وَتُلْهِمُنِي بِهَا رُشْدِي raḥmet ve tafaḍḍülüñ sebebiyle her ʿamelim maḳbūl naḳāyışdan sālim ve s̱emere-i āmāl nümāyān olup ṣalāḥ-ı ḥāl ve rüşd-i sedādım ḫarıyla mülhem ḳılınır. İmdi ilhām ḳalbe īḳāʿ-ı ḫayırdır.

وَتَرُدُّ بِهَا أُلْفَتِي ḍamme ve kesr-i hemze ve sükūn-ı lāmla maṣdardır.

وَتَعْصِمُنِي بِهَا مِنْ كُلِّ سُوءٍ der-aṣıl maʿnā-yı ʿışmet menʿ ve ḥimāyetdir. Ve sūʾ ḍamm-ı sīn ve gāhī fetḥle żarar-ı ḥissī ve maʿnevī.

Ve'l-ḥāṣıl: Ülfetini murād ettigim şeyʾ raḥmetiñ sebebiyle cem ve her emr-i düşvār ve şeyn-i ʿār īcāb eder umūrdan raḥmetiñle beni ṣıyānet ve ḥimāyet buyurursun. İmdi ülfeti murād buyurulan aḳrabā ve ʿaşīretidir ki teʾlīf-i ḳulūb ile hidāyet ve islāmları murād buyurulmuşdur.

اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ

[84a] الْفَوْزَ فِي الْقَضَاءِ *ʿaṭā* daḫı mervīdir. Ve *fevz* necāt ve ẓaferdir. *Ey en-necātu min kulli sūʾin ḳaḍaytehū ve ḳaddertehū.*

وَنُزُلَ الشُّهَدَاءِ ḍamm-ı nūn ve zāy ile maṣdardır ki mihmān içün müheyyā ḳılınan şeyʾe isim ḳılındı. Veyā menzīl maʿnāsına ammā bu maḳāmda cezīl-i s̱evāb ve cemīl-i meʾāb murād olunur. ʿĀlem-i berzaḫ ve Behişt̲de ervāḥ-ı şühedāya tehiyye olunan kerāmet ve s̱evāb.

وعَيْشَ السُّعَدَاءِ aṣ-ı ʿıyş-u ḥayāt. Ve *süʿadāʾ* cemʿ-i saʿīd żıdd-ı şaḳī.

وَالنَّصْرَ عَلَى الْأَعْدَاءِ **Ve'l-ḥāṣıl:** Hem dünyāda muʿazzez ve mükerrem ve rıżā-yı Raḥmāna muvaffaḳ olup meʾmūle fāʾiz ve hem āḫiretde ḥayāt-ı muḫallede ve şāyeste-i Cenāb-ı Ḥażreti niʿama neyl ve düşmenāna ġalebe ve nuṣret birle ḫāʿstkār-ı tevfīḳim.

إِلَى مَا رَوَتْهُ الْكَافَّةُ عَنِ الْكَافَّةِ مِنْ مَقَامَاتِهِ ومُحَاضَرَاتِهِ *kāffe* keṣīr ve cemīʿ maʿnāsına ism-i fāʿil yā maṣdardır. Ve *min,* māyı beyāndır. Ve *maḳāmāt* cemʿ-i maḳāme li-mekāni'l-ḳıyām isimdir. Ammā muṭlaḳ mekānda müstaʿmel baʿde-z̲a *min kāme fīhi* içün istiʿmāl ḳılınıp ṣoñra ziyādeten fi't-tavessuʿ ṣudūr-yāfte-i meclis olan kelāma tesmiye eylediler. Maḳāmāt-ı bedīʿ ve ḥarīrī gibi. *Muḥāḍarāt* cemʿ-i muḥāḍara celīsiñ celīse kelāmda mucāverātı maʿnāsına. **Yaʿnī** Ḥażret-i Dānā-yı ʿĀlem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem aṣḥāb

ve ümmetine ḫiṭāb ve muṣāḥabetde inbisāṭ ve mülāṭafesinde cemʿ-i keṯīr yek-dīgerden naḳil ve rivāyet eyledikleri vecih.

وَخُطَبِهِ وَأَدْعِيَتِهِ cemʿ-i duʿā ke-veʿāʾ cemʿ-i edʿiye.

وَمُخَاطَبَاتِهِ وَعُهُودِهِ مِمَّا لَا خِلَافَ أَنَّهُ نَزَلَ مِنْ ذَلِكَ مَرْتَبَةً لَا يُقَاسُ بِهَا غَيْرُهُ żamīr-i *ennehū* ʿAleyhi's-Selāma ve *bihā mertebe*ye ve *ġayruhū* yā nebī veyā kelāma ʿāʾid olur.

وحاز فِيهَا سَبْقًا ḥāʾ-i mühmele ve zāy-ı muʿceme ile *ḥavā* maʿnāsına. Ve żamīr-i *fīhā mertebe*ye rāciʿdir. Ve *sebḳ* feṯḥ-i sīn-i mühmele ve sükūn-ı muvaḥḥade ile maṣdardır.

لَا يُقْدَرُ ḍamm-ı müṯennāt-ı taḥtiyye ile feṯḥ-i dāl-i -i mühmele ve muḫaffefe ile mebniyyün li'l-mecḥuldür.

قَدْرُهُ sükūn-ı dāl ile miḳdār maʿnāsına.

Muḥaṣṣāl-ı kelām: Belāgat ve feṣāhat cihetinden ol Ḥażret bercā-yı bālā ve menzile-i ʿulyāya resīde idi ki ol mertebe ġayra ḳıyās olunmaz. Ve ser-menzil-i feṣāḥat ve meydān-ı belāġatde rūbānīde-i -i ḳaṣabu's-sebḳ ve faẕl olan ser-cümle-i fuṣaḥāyı sebḳ ile fāʾiz ve ḥāʾizdir ki anıñ miḳdārı taḫmīn ve taḳdīrden bīrūndur.

قَدْ جمعت مِنْ كَلِمَاتِهِ الَّتِي لَمْ يُسْبَقْ إِلَيْهَا żabṭ-ı Delecī ve ʿUrżī üzere *cumiʿat* sükūn-ı tāʾ-i teʾnīṯ ve bināʾ-i mefʿūlle. Ve *min* tebʿīżıyye veyā zāʾidedir. Ve *cemaʿtu* bināʾ-i fāʿil ve ḥaẕf-ı mefūlle daḫı cāʾiz. Ve *lem yusbaḳ* ṣīġa-i mechūlle. **Yaʿnī** kelimāt-ı ḥikmet-i nikāt-ı Ḥażretden baʿżı cemʿ olundu ki nihāyet-i belāġat ve ġāyet-i feṣāḥate bāliġ olmaġın aña sebḳat olunmadı.

وَلَا قَدَرَ أَحَدٌ أَنْ يُفْرِغَ فِي قَالَبِهِ *yufriġa* ḍamm-ı müṯennāt-ı taḥtiyye ve sükūn-i mühmele-i fā ve kesr-i rā ile mine'l-ifrāġ māyiʿātı żarfa ṣabb etmek. Ve *ḳāleb* feṯḥ-i lām ile ism-i ālet ke'l-ʿālem ʿalā ḫilāfi'l-ḳıyās maʿrūfdur. ʿİbāretde istiʿāre-i mekniyye-i taḫyīliyye hüveydādır ki kelām cevāhir menzilesinde ve üslūb-ı kelām ṣıyāġat mertebesinde olup ḳāleb-i iṯbātı taḫyīldir. Veyā murād elfāẓdır ki ḳavālib-i meʿānīdir. **Yaʿnī** ṣayrefiyān-ı[1485] **[84b]** şerh-bend-i feṣāḥatden berī zer-i ḫālisü'l-ayār kelāmını ḳālıba ifrāġ etmege ḳudret-yāb olmadı.

[1485] Derkenarda: "ṣayyāġān"

كَقَوْلِهِ Cābir raḍiyallāhu ʿanh ṭarīḳinden rivāyet-kerde-i Müslim ve Beyhaḳī olan kelām-ı müsellemi āsādır, buyururlar.

حَمِيَ الْوَطِيسُ fetḥ-i ḥāʾ-i mühmele ve kesr-i mīmle. Ve *veṭīs* fetḥ-i vāv ve kesr-i ṭāʾ-i mühmele ve müşennāt-ı taḥtiyye ve sīnle tenevvürdür. Ol Ḥażretden muḳaddem bir ferd bu kelām-ı ḥikmet-i peyām ile güyā olduġu ḳarʿ-ı mesāmiʿ-i ruvāt etmedi. Rūz-ı ġazā-yı Ḥuneynde nāṭıḳa-perdāz olduḳları kelām-ı belāġat nişābdan olup istiʿare-i muṣarraḥa-i muraşşaḥa nümāyāndır. **Yaʿnī** tenevvür āteş-tāb oldu demekle āteş-i ḥarb ve ḳitāl şuʿle-gīr-i fürūzān olmaḳdan kināye buyurdular.

وماتَ حَتْفَ أَنْفِهِ *ḥatf* helāk maʿnāsınadır. Tevehhüm-i ʿArab üzere rūḥ-ı bīmār bīnīden ve cān zaḫm-ḫāʸr-ı maḥall-i cerāḥat ve zaḫmdan ḫurūc eyleye. Ḥażret-i Ḫʸāce-i ʿĀlem *ʿalā ḳadri ʿuḳūlihim* ʿAraba tekellüm buyurup yaʿnī min ġayri ḍarb ve *lā ḳutile ke-ennehū* firāşında enfi üzere sāḳıṭ olup fevt oldu demekden ʿibāret buyurdular. Rivāyet-kerde-i Beyhaḳī fī şuʿabi'l-īmān olan ḫaber-i laṭīfdir ki مَنْ مَاتَ حَتْفَ أَنْفِهِ[1486] *fe-ḳād vaḳaʿa ecruhū ʿale'llāh.*[1487] **Yaʿnī** Mücāhid fī sebīli'llāh çıḳıp bilā-mübāşere *ḳatlin ve lā ġaraḳin ve lā ḥaraḳin* vefāt etse ecir ve şevābı Mevlāya müfavvażdır. **Ḥāṣılı** taḫṣīṣ-i enf rūḥuñ tetābuʿ-ı nefis ile bīnīden ḫurūcu murād olunur.

(لَا يُلْدَغُ الْمُؤْمِنُ مِنْ جُحْرٍ مَرَّتَيْنِ)[1488] *yuldaʿu* ḍamm-ı müşennāt-ı taḥtiyye ve sükūn-ı lām ve dāl-i mühmele ve ġayn-ı muʿceme ile. Ve *ḥucr* ḍamm-ı cīm ve sükūn-ı ḥāʾ-i mühmele ve rā ile ḥafīre-i hevām ve vuḫūş. Baʿżı rivāyetde *min ḥucrin vāḥidin,* ve dīgerde *el-müʾminu lā yuldeʿu* ile mervīdir. Ḥadīş-i meẕkūr daḫı emṡāl-i nebeviyyedendir. Ebī ʿAzze nām şāʿir ḫuṣūṣunda vürūd etmişdir ki merḳūm şiʿirinde ḳitāl-i İslām üzere küffārı taḥrīḍ ve teşcīʿ edip bir defʿa cānib-i İslāma ḳayd-ı esir ile giriftār olduḳda bi-ġayr-ı fidāʾ āzād-kerde-i Sulṭān-ı ʿĀlem olup çend ebyātla sitāyiş-i Peyġamberīde naʿme-sāz olmuş idi. Baʿde-ẕā naḳż-ı ʿahd edip ṭaraf-ı müşrikīnle dem-sāz ve tekrār giriftār-ı pençe-i dilberān-ı İslām olduḳda yine ḫalāşını iltimās ve çeşm-dāşt-ı tevaḳḳuʿ olup ḳable Şehenşāh-ı Risāletden *lā edʿuke temeseḥu ʿāriḍayke bi-Mekkete teḳūlu ḥadaʿtü Muḥammeden merrateyni ve inne'l-müʾmine lā yuldaġu* ilā āḫir ḳavl-i şerīfi

[1486] Hadis: "Kim doğal ölümüyle ölürse."
[1487] "...onun ecri Allah'a aittir."
[1488] Hadis: "Mü'min, bir yılan deliğinden iki defa sokulmaz."

ile leb-cünbān-ı tevbīḫ olup ḥavāle-i tīġ-ı ḫūn-āşāmla ṭūmār-ı ʿömrü ṭayyolmuşdu. Ve Nuṣḥ-ı ʿām ṭarīḳiyle demek olur ki emr-i meʿāş ve meʿādine āgāh olan müʾmin-i ʿāḳil ve mücerrib bir defʿa iġvāʾ-i ins ü cinle dünyevī veyā uḫrevī bir bed-ʿamele uġrayıp żararın müşāhede etse bir daḫı ol ʿamele ʿavdet etmez. Ve müʾmin vaşfınıñ taḫṣīṣi tā ki bu kelām-ı ḥikmet-encām umūr-ı meʿāda ve efʿāl-i meʿāşīye ʿām ola

والسعيد مَنْ وُعِظَ ṣīġa-i mechūlle.

saʿīd بِغَيْرِهِ ʿinde'llāh ve'n-nās merżā ve mübārek. Ve *vuʿiẓa* ise *ẕukkira mā yelīnu'l-ḳulūbe min ṣevābin ve ʿiḳābin*. **Yaʿnī** saʿādet-mend oldur ki ġayra nāzile olan ḥavādiṣ ile mütteʿıẓ-ı mütenaṣṣıḥ olup **[85a]** ḫayır ve şerden ʿavāḳıb-ı umūru teẕekkür birle mütenebbih ola. Rivāyet-kerde-i Delecī üzere temāmī-i ḥadīṣ *"eş-Şaḳiyyu men vuʿiẓa bihī ġayrahū."*

فِي أَخَوَاتِهَا bi-maʿnā *maʿā*. **Yaʿnī** bi-ḥasebi'l-belāġat aña mānend olan kelimāt-ı pür-nikātla ki إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ[1489] المجالس بالأمانات[1490] الْحَرْبَ خُدْعَةً[1491] إياكم وخَضْرَاءَ الدِّمَنِ[1492] وَكُلُّ الصَّيْدِ في جَوْفِ الفَرَا[1493] الْبَلَاءُ مُوَكَّلٌ بِالْمَنْطِقِ[1494] سَيِّدُ الْقَوْمِ خَادِمُهُمْ[1495] الْخَيْلُ فِي نَوَاصِيهَا الْخَيْرُ[1496] إِنَّ مِنَ الشِّعْرِ حِكْمَةً[1497] نِيَّةُ الْمُؤْمِنِ خَيْرٌ مِنْ عَمَلِهِ[1498] الدَّالُّ عَلَى الْخَيْرِ كَفَاعِلِهِ[1499] النَّدَمُ تَوْبَةٌ[1500]

مَا يُدْرِكُ النَّاظِرُ الْعَجَبَ bālāda güẕerān eden lafẓ-ı *cumiʿat* mebniyyun li'l-mechūl olduġu ḥālde *mā yudriku* nāʾib-i fāʿilidir. Ve *yudriku*, *mine'l-idrāki bi-maʿne't-taṣavvur*. Ve *nāẓir* fāʿil-i *yudriku*. Ve ʿ*aceb* mefʿūl veyā bi'l-ʿaks olur.

فِي مُضَمَّنِهَا ḍamm-ı mīm ve feṭḥ-i ḍād-ı muʿceme ve feṭḥ-i mīm-i müşeddede ve nūn ile ism-i mefʿūl ve baʿżı nüsḫada *maḍmūnihā* vāḳiʿdir. **Yaʿnī** meʿānī-i bedīʿa ve mebānī-i menīʿa ve terākīb-i ṣaḥīḥadan tażammun eyledigi elfāẓı her muʿāyene eden

---

1489 Hadis: "Ameller ancak niyetlere göredir."
1490 "Meclisler emanettir."
1491 Hadis: "Harp hiledir."
1492 Hadis: "Gübre yığınında yetişen yeşillikten sakının."
1493 "Tüm av, çakalın karnındadır."
1494 "Sıkıntılar ve belalar, dile bağlıdır."
1495 "Kavmin efendisi, onlara hizmet edendir."
1496 Hadis: "Atların alınlarında hayır vardır."
1497 Hadis: "Şüphesiz, şiirin içinde hikmet vardır."
1498 Hadis: "Müminin niyeti, amelinden daha hayırlıdır."
1499 Hadis: "Hayra vesile olan, onu yapan gibidir."
1500 Hadis: "Pişmanlık, tövbedir."

kimesnenin pesendīdesi olan dürr-i menşūr-ı kelimāt-ı Ḥażret ḥarīr-i taḥrīre keşīde ve cemʿ olundu.

وَيَذْهَبُ بِهِ الْفِكْرُ فِي أَدَانِي حِكَمِهَا żamīr-i *bihī, nāẓıra* rāciʿdir. Ve *edānī* cemʿ-i ednā ʿadeden eḳall maʿnāsına ve maʿmūl-i *yeẕhebu* li-ḳaṣdi'l-ʿumūm maḥẕūfdur. *Ey fī külli meẕhebin.* Ve *ḥikem* kesr-i ḥā ve feteḥ-i kāf ile cemʿ-i ḥikmet. **Yaʿnī** eḳall-i ḥikem elfāẓ ve enṣābında ulü'l-ebṣār-ı dembeste-i vādī-i ḥayret olur. *Fe-keyfe* eḳāṣī-i elfāẓ-ı güher-bārını teʾemmül eyleyen vālih ü ḥayrān olmaya.

وَقَدْ قَالَ لَهُ أَصْحَابُهُ مَا رَأَيْنَا الَّذِي هُوَ أَفْصَحُ مِنْكَ Beyhaḳī "*Şıʿabu'l-Īmān*"da ve Ebū Nuʿaym "*Delāʾil*"inde rivāyet buyurduḳları üzere baʿżı ḫutebāʾ-i vüfūr meclis-i Şāh-ı Risāletde ḫuṭbe-ḫāᵛn olduḳlarında kelām-ı ʿaẕb ve faṣīḥle anlara cevāb-dāde olduḳca bāb-ı medīnetü'l-ʿilim ʿAliyy-i Murtażā kerrāma'llāhu vechehū leb-i edeb birle ol Ḥażretden istinṭāḳ buyurur idi ki "Yā Rasūllallāh, bizle ve Cenāb-ı Muhteremiñ şecere-i aṣīle-i Hāşimiyyeden müteferriʿ ve belde-i vāḥidede neşʾe-yāb olmuş iken Cenāb-ı devlet-meʾābıñ vücūh-ı ʿAraba bir gūne nāṭıḳa-perdāz olur bisyārī-i elfāẓ-ı belāġat nişābı mefhūm-ı ülü'n-nehy olamaz. Ve ẕā-ı vālā kādrinden fasīḥter kimesne müşāhede etmedik." dediklerinde [1501] أَدَّبَنِي رَبِّي فَأَحْسَنَ تَأْدِيبِي وَنَشَأْتُ فِي بَنِي سَعْدِ بْنِ بَكْرٍ kelām-ı ḥikmet-encāmıyla taḥdīṯ-i niʿmet-i Perverdigārı buyurur idiler. Ve ekṯer-i büleġā-yı saḥb-ı kirām fuṣaḥā-yı ʿArabla āmīziş üzere ile aḥyānen luġāt-i ʿArabiyyede Ḥażret-i Dānā-yı ʿĀleme ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem mürācaʿat ve andan istifsār ve dekāyıḳ-ı maʿnā ve ġarāyib-i müşkülātı ḥallederler idi. Ḥattā luġat-i İsmāʿīl ʿaleyhi's-selām münderise olmamış iken taʿlīm-i Emīnü'l-Vaḥy ile Ḥażret-i Ḫāᵛce-i ʿĀlem iḥyā buyurduḳları mervīdir.

قَالَ، وَمَا يَمْنَعُنِي وَإِنَّمَا أُنْزِلَ الْقُرْآنُ بِلِسَانِي لِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ *lisān* bedel veyā beyāndır. **Yaʿnī** aṣḥāba buyurdu ki faṣīḥterīn evlād-ı Ādem olmamdan beni ne şeyʾ menʿ eder. Maʿa hāẕā belāġat ve nihāyet-i feṣāḥatle muʿanven olan Ḳurʾān-ı Aẓīmü'ş-Şān benim lisānım ile şeref-nüzūl buyuruldu ki ve esaḥḥ-ı ʿarabī zebāndır.

وَقَالَ مَرَّةً أُخْرَى aṣḥāb-ı ġarāyib naḳli üzere yine kerre-i uḫrāda buyurdular.

[1501] Hadis: "Rabbim beni terbiye etti ve terbiyemi en güzel şekilde yaptı. Ben, Benî Sa'd bin Bekr kabilesi içinde büyüdüm."

بَيْدَ أَنِّي مِنْ قُرَيْشٍ وَنَشَأْتُ

[85b] فَأَنَّى يَأْتِينِي اللَّحْنُ فِي بني سعد *beyd* ġayr *ev min eclin* maʿnāsına ve li-eclin maʿnāsına olduġu muṣannifiñ "*Envārü'l-Meşāriḳ*"inde muḳarrerdir. Veyā ʿ*alā ennī* demek ola. *Min bābi'l-medḥi bi-mā yüşbihu'ẕ-ẕemm. Ke-mā ḳīle:*

ولا عَيْبَ فيهِمْ غَيرَ أنَّ سُيُوفَهم بِهِنَّ فُلُول مِنْ قِراعِ الكَتَائِبِ[1502]

Ḳureyş ʿArab-ı ʿarbādan feṣāḥatle şöhret-şiʿār olan iki ḳabīledir. Ve Benī Saʿd māder-i rıḍāʿīleri Ḥalīme-i Saʿdiyye ḳabīlesidir. Ve hemze-i *ennī* meftūḥadır. Ve ibtidāʾiyetle meksūre diyenlerin ḳavli nā-becā olduġu cāy-ı iştibāh degildir.

Ve'l-ḥāṣıl: Bālāda vürūd eden suʾāl-i aṣḥāba cevāb buyurur ki "Ben Ḳureyşden olduġumdan ġayrı veyā ol ecilden ki ben Ḳureyşdenim ve Benī Saʿd kabīlesinde neşʾe-yāb ve perverde üm niçe benim kelāmıma laḥn ve zelel lāḥiḳ olur." demekdir. أَنَا أَفْصَحُ مَنْ نَطَقَ بِالضَّادِ؛ بَيْدَ أَنِّي مِنْ قُرَيْشٍ[1503] ḥadīṯi gerçi bürhān-ı Ḥalebī İbn Hişām ʿaleyhi'r-raḥmeden naḳl ü rivāyet buyurmuşlar. Lākin ḥuffāẓ-ı ḥadīṯden bir cemāʿat mebniyyen mevżūʿ ve maʿnen ṣıḥḥatini taṣrīḥ buyurdular.

فَجُمِعَ لَهُ sīġa-i mechūlle.

قُوَّةُ عَارِضَةِ الْبَادِيَةِ وَجَزَالَتُهَا ref'le żıdd-ı rekāket.

وَنَصَاعَةُ أَلْفَاظِ الْحَاضِرَةِ ḫulūs-ı elfāẓ ehl-i ḥużūr.

وَرَوْنَقُ كَلَامِهَا *revnaḳ* hüsün ve *bihā maḍmūmen ẕālike.*

إِلَى التَّأْيِيدِ الْإِلهِيِّ الذى مدده ref'le.

الْوَحْيُ الَّذِي لَا يُحِيطُ بِعِلْمِهِ بَشَرِيٌّ *ey mensūbun ile'l-beşeri ve hüm benū ādeme* ve żamīr-i *bi-ʿilmihī, teʾyīde* rāciʿdir. **Yaʿnī** kelām-ı ehl-i bādiye ʿeam-i taṣannuʿ birle ḳavī ve metīn ve kelām-ı ḥāżıra nerm ve laṭīf olmaġın hāteyni's-ṣıfateyn takviyye-i Yezdānī ve teʾyīd-i Ṣamedānīye munżam olduġu ḥālde ki anıñ ʿilmini beşere iḥāṭa ve ḥıyāze

[1502] "Onlarda hiçbir kusur yoktur, yalnızca ordularla yaptıkları çarpışmalar nedeniyle kılıçlarında gedikler vardır." Beyit Nâbiğa'ya isnat edilmiştir. Bkz. el-Mufaddal b. Muhammed b. Yaʿlâ ed-Dabbî, *Emsâlü'l-ʿArab* (Beyrut: Dâr ve Mektebetu'l-Hilâl, 2003), 118.

[1503] Hadis: "Ben, ض (ḍâd) harfini en fasih şekilde telaffuz eden kişiyim; çünkü ben Kureyş kabilesindenim."

etmeyecek mertebe-i vaḥy-i Sübḥānī imdādıyla Ḥażret-i Sulṭān-ı ʿĀlemde cemʿ olunup ol ferd-i ekmel içün dād-ı Ḥaḳ ve baḫş-ı feyyāż-ı muṭlaḳdır.

وَقَالَتْ أُمُّ مَعْبَدٍ fetḥ-i mīm ve muvaḥḥade ile ʿĀtike Binti Ḫālid el-Ḫuzāʿiyye.

فِي وَصْفِهَا لَهُ fāʿiline mużāf maṣdar żamīrle Nebī ʿaleyhi's-selāma rāciʿdir.

حُلْوُ الْمَنْطِقِ *hulv* maṭʿūmātda müstelez olan şeyʾ ve sāmiʿa iʿcāb ve semāʿıyla zevk ve telezzüz olunan şeyʾe istiʿare ḳılındı. *Ev ke-luceyni'l-māʾ.*

فَصْلٌ لَا نَزْرٌ وَلَا هَذْرٌ *nezr* fetḥ-i nūn ve sükūn-ı zāy ile yesīr maʿnāsına. ve *hezr* fetḥ-i hā ve sükūn-ı żāl-i muʿceme ile keşīr ve bisyār. **Yaʿnī** ʿĀtike-i Ḫuzāʿiyye cümle-i vaṣf-ı Ḥażretde naʿt-ḫāʾn olup Ḥażret-i Faḫr-ı ʿĀlem şīrīn zebān idi. Güftār-ı dil-rübāsı ḫalel ve melele māʾil olmayıp mefṣūl ve mübeyyen ve mefhūm ve muʿayyen idi. Yā faṣl-ı beyne'l-ḥaḳ ve'l-bāṭıl demek olur.

كَأَنَّ مَنْطِقَهُ خَرَزَاتٌ manṭūḳ-ı dürer-bārı cevāhir-i müteġāliye idi.

نُظِمْنَ ṣīġa-i mechūlle cevāhirden ʿaḳd-i menẓūm-āsā mütenāsibe. **Yaʿnī** gūyā güftār-ı şeker-bārı ḥalāvet ve behā ve revnaḳda rişte-i naẓma munaẓẓam gevher-i pür-zīb ve behā idi.

وَكَانَ جَهِيرَ الصَّوْتِ حَسَنَ النَّغْمَةِ *cehīr* ṣavt-ı bülend. ve *naġme* fetḥ-i nūn ve sükūn-ı ʿġayın-ı muʿceme ile ḥüsn-i ṣavtdır. ʿĀdet-i ʿArab ʿulüvv-i ṣavtla temeddüḥ etmeleriyle siʿa-i fem li-beyān-ı kelāma ḳudret ve feṣāḥate delālet etmegin midḥat-gū olurlar ve ḥüsn-i naġme-i Ḥażret tarīḳat-i elḥān ve mūsiḳī üzere degil idi. **[86a]** Belki fī ẕātihī ḥüsn-i ṣavtla mükerrem ve merzūḳ idi. Ve sāʾir peyġamberān daḫı minvāl-i muḥarrer olduḳları şübūt-yāftedir.

صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ evvelen ve āḫiren.

FAṢIL

وَأَمَّا شَرَفُ نَسَبِهِ وَكَرَمُ بَلَدِهِ وَمَنْشَئِهِ *şeref* rifʿat-ı ḳadir. Ve *kerem* envāʿ-ı ḫayır ve birri cemʿdir. Lākin ʿörfen cūd ve seḫā maʿnāsına müstaʿmeldir. Ve *menşeʾ* maḥall-i neşʾet ve terbiye.

فَمَا لَا يَحْتَاجُ إِلَى إِقَامَةِ دَلِيلٍ عَلَيْهِ *li-ẓuhūrihī.*

وَلَا بَيَانِ مُشْكِلٍ وَلَا خَفِيٍّ مِنْهُ فَإِنَّهُ نُخْبَةُ ḍamm-ı nūn ve sükūn-ı muʿceme ve muvaḥḥade ile muḫtār ve müttaḳḳī.

بَنِي هَاشِمٍ وَسُلَالَةُ قُرَيْشٍ وَصَمِيمُهَا *sülāle* ḍamm-ı sīn ile nesil. Ve *ṣamīm* ḫāliṣ.

وَأَشْرَفُ الْعَرَبِ وَأَعَزُّهُمْ نَفَرًا ism-i cemʿdir. *Lā vāḥide lehū* ṣelāṣeden ʿaşereye dek ricāl üzere vāḳiʿ olur raḥṭ ki ensāb ve ʿaşīretdir.

مِنْ قِبَلِ أَبِيهِ وَأُمِّهِ وَمِنْ أَهْلِ مكة من أَكْرَمِ بِلادِ اللَّهِ على اللَّهِ وَعَلَى عِبَادِهِ

Ḫāṣıl-ı Kelām: Ḥażret-i Faḫr-ı ʿĀlemiñ ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem neseb-i vālāları ve neṣʾe-yāb olduḳları beldeniñ rifʿat ve keremi iḳāmet-i delīl ve bürhān ve ḥall-i eşkāl ve beyān ve iẓhār-ı ḫafā ve ibrāz-ı ʿıyāna muḥtāc olmadıġı rütbe-i tevātüre resīde ve bi-iʿtibāri'n-neseb ol peyġamber-i vālā ḥaseb-i muḫtārını Hāşim ve ḫulāṣa-i Ḳureyş ve peder māder ve ʿaşīret cihetinden eşref ve eʿaz ve Ḫudā bendegān üzere ekrem ve maḳṣad-ı ṣaḥīḥ ve ḳible-i enbiyā olan Mekketu'llāh ehālisiniñ eşrefidir. İmdi cism-i laṭīf-i Sulṭān-ı Kevneyni muḥteviyye ve ġıbṭa-fermā-yı riyāż-ı cinān olan Buḳʿa-i münīfeden māʿadā Medīne-i Münevvere üzere Mekke-i Mükerremeniñ ekremiyyeti bu ʿibāretden maʿlūm ve mefhūmdur. Ammā baʿżı Mālikiyye tafḍīl-i Medīne ʿalā Mekke ile iḫticāc etmişlerdir. *Min ekremi bilādi'llāh*[1504] rivāyetiyle īrād olunduġu ṣūretde *min*-i tebʿīżıyye ile maʿnā buyurulmaḳ muḥtemeldir.

حَدَّثَنَا قَاضِي الْقُضَاةِ *lām* ʿahd içün ve illā *ʿalā sebīli'l-istiġrāḳ* ıṭlāḳı ancaḳ melikü'l-Ḫallāḳ üzere şāyāndır.

حُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ الصَّدَفِيُّ fetḥateyn ve fā ve yāʾ-i nisbiyye ile.

رَحِمَهُ اللَّهُ tercümesi sebḳ eyledi.

قَالَ حَدَّثَنَا الْقَاضِي أَبُو الْوَلِيدِ سُلَيْمَانُ بْنُ خَلَفٍ yaʿnī Bācī.

قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو ذَرٍّ عَبْدُ بْنُ أَحْمَدَ *ey el-Hereviyyu.* Ve *ʿabd* min ġayri iżāfe vāḳiʿdir. Ve hemze-i *ibn* nā-nevişte olmaḳ gerekdir. Velev evvel ṣāḥīfede yād olunsun.

حَدَّثَنَا أَبُو مُحَمَّد السَّرْخَسِيّ Ḥamevī

[1504] "Allah'ın beldelerinin en azizlerindendir."

وأبو إسحاق Müstemlī

وَأَبُو الْهَيْثَمِ Muḥammed Mekkī Keşmeyhinī.

قَالُوا حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ Firibrī.

ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ اِمَام بُخَارِي ثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ ثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ bin ʿAhdi'llāh el-Ḳārī

عَنْ عَمْرٍو vāvla.

عَنْ سَعِيدٍ الْمَقْبُرِيِّ fetḥ-i mīm ve ḍamm ve fetḥ-i muvaḥḥade ile menzili güristāna ḳarīb olmaġla tesmiye olunmuşdur.

عن أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ (بُعِثْتُ مِنْ خَيْرِ قُرُونِ بَنِي آدَمَ lafẓ-ı *ḳurūn*da aḳval-i ʿaşere ḥāṣıldır. Mikdār mine'z-zamān maʿnāsına ve ehl-i zamāna ıṭlāḳ olunur deh ve bīst ve sī ve çil ve altmış ve yetmiş ve seksen ve ṭoḳsan ve yüz seneden iʿtibār olunur. Ve *ḳarn* yüz ile iḥticāc edenler Ḥażret-i Faḫr-ı ʿĀlem bir oġlancıġıñ başını mesḥ edip عِشْ قَرْناً[1505] duʿāsıyla ser-iftiḫārını ʿarşa hemser ḳılmaġın ol piser temām ṣad sāle muʿammer olduġuyla müstedleldir. Veyā *ḳarn* yüz yigirmi yıl ve muṭlaḳā zamāndan muʿabberdir. Veyā her ʿaṣırdır ki anda bir peyġamber veyā kibār-ı ʿulemādan biri mevcūd ola. **[86b]** Bi-avli Ticānī *ḳarn* luġatde vaḳt-i vāḥidde muḳterinīn olan her tabaḳa-yı nāsdır. Ve gāhī vaḳte ḳarn tesmiye olunur. Pes ḳavl-i ẓāhir ve ḥadīṯde olunan ḳarn, *ṭāʾifetün ve cīlün mine'n-nāsi fī ʿaṣrin vāḥid* olmaḳdır. Ve *min* ibtidā ġāye veyā beyāniyyedir. **Yaʿnī** benī Ādem ḳurūnunuñ ḫayırlı ṭāʾifesinden baʿṯ ve irsāl olundum.

قَرْنًا فَقَرْنًا *fā* tertīb fi'l-vücūd içündür. Ṭabaḳa baʿde ṭabaḳa maʿnāsına ḳırāʾatü'n-naḥv bāben bāben ḳavli asā.

1. قريش خير بني آدم وخير قريش بنو هاشم
2. وخير بني هاشم أحمد رسول الإله إلى العالم[1506]

[1505] Hadis: "Bir asır yaşa."

[1506] "Kureyş, Âdemoğullarının en hayırlısıdır, Kureyş'in en hayırlıları ise Haşimoğullarıdır, Haşimoğullarının en hayırlısı ise âlemlere Allah'ın elçisi olarak gönderilen Ahmed'dir." Bkz. Ahmed b. Ali el-Kalkashandî, *Subhu'l-aʿşâ fî sınaati'l-inşâ* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1987), 1/430.

حَتَّى كُنْتُ مِنَ الْقَرْنِ الَّذِي كُنْتُ مِنْهُ *ḥattā* ġāyet-i biʾşet içündür. Ve aṣlāb-ı ābāda taḳlībī murād buyurdular ki Ḫalilullāhdan Ṣābit bin Ẕebīhullāha baʿde Naḍr bin Kināne baʿde-mā Ḳureyş bin en-Naḍrdan baʿde-ẕā ʿAbdullāh bin ʿAbdülmuṭṭalibden ẓuhūr-yāfte ve baʿṣ olundum. Muṣannif ʿaleyhi'r-raḥme *Delāʾil*-i Beyhaḳī müsneden rivāyet buyurulan ḫaber-i ṣıḥḥat-eṣer ile mā-sebaḳı teʾyīden naḳl eder ki:

وَعَنِ الْعَبَّاسِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ النبي صلى الله عليه وسلم (إن الله خَلَقَ الْخَلْقَ فَجَعَلَنِي مِنْ خَيْرِهِمْ *ḫalḳ* küllī maḫlūḳātdır ins ve cin ve sürūşdan. **Yaʿnī** baʿżı Cenāb-ı ʿAmm-ı Ḫayru'n-Nās raḍiyallāhu ʿanh ḥadīṣinde Seyyid-i Veled-i Ādem saʿādetle buyurur. Āferīnende-i ʿĀlem celle şānuhū ḫalḳı ʿademden īcād eyledi. Ve beni maḫlūḳātın ḫayırlı cinsinden inşā eyledi ki insāndır. Ve anıñ ḫayırlı nevʿinden āferīde ḳıldı ki ʿArabdır.

مِنْ خَيْرِ قُرُونِهِمْ bedel baʿż min kül. **Yaʿnī** ḫayriyyet ile mecbūl ve müteʿārif olan ṭāʾife-i ʿArabdan ḫalḳ eyledi.

ثُمَّ تَخَيَّرَ الْقَبَائِلَ baʿde-ẕā ḳarn-ı ʿArabdan ḳabāʾiliñ eşrefini iḫtiyār eyledi.

فَجَعَلَنِي مِنْ خَيْرِ قَبِيلَةٍ vāḥide-i ḳabāʾil eb-i vāḥidden cemāʿatdir. **Yaʿnī** beni ʿArabıñ ḫayriyyet ile mevṣūfe olan ḳabīle-i Ḳureyşden ḳıldı.

ثُمَّ تَخَيَّرَ الْبُيُوتَ ḍamme ve kesr ve yā ile.

فَجَعَلَنِي مِنْ خَيْرِ بُيُوتِهِمْ baʿde-ẕā Ṣāniʿ-i Bīçūn ḳudretiyle ehl-i beyt-i ḳabāʾili iḫtiyār buyurup beni ehl-i beytiñ ḫayırlısı olan Benī Ḥāşimden ḳıldı.

فَأَنَا خَيْرُهُمْ نفسا وخيرهما بَيْتًا rūḥ ve ẕāt ve ḥaseb ve şeref cihetinden ẕikr olunanların sābıḳ ʿilmu'llāhda ben muḫtārıyım.

وَعَنْ وَاثِلَةَ بْنِ الأَسْقَعِ ehl-i Ṣuffadan ḫādim-i nebevī olan ẕāt-ı muḥteremdir ki yüz beş sene muʿammer olup seksen üç tārīḫ-i hicretde rū-be-rāh-ı Naʿīm oldular.

قَالَ: قَالَ رسول الله صلى الله عليه وسلم (إن اللَّهَ اصْطَفَى مِنْ وَلَدِ إِبْرَاهِيمَ إِسْمَاعِيلَ ʿaleyhi's-selām Ḥaḳ celle ve ʿalā evlād-ı ḫalīl-i celīlden İsmāʿīl ʿaleyhi's-selāmı muḫtār ve murtażā eyledi. İmdi İsḥaḳ ve İsmāʿīl ʿaleyhime's-selāmü'l-celīlden mā-ʿadā Ḳanṭūrādan piserān-ı Ḥażret-i İbrāhīm şeş dāne idiler.

وَاصْطَفَى مِنْ وَلَدِ إِسْمَاعِيلَ بَنِي كِنَانَةَ ḥarīr-i taḥrīr-i Süheylī üzere İsmāʿīl ʿaleyhi's-selāmıñ ʿaded-i bürūc üzere on iki evlādı oldu. Kināneden ābā-i şelāşe ʿaşer ile Şābit bin İsmāʿīl neseb-i şerīfleri resīde olur.

وَاصْطَفَى مِنْ بَنِي كِنَانَةَ قُرَيْشًا veled-i ṣulbī-i Kināne Naḍr ve evlād-ı Naḍr çehār-ġānedir ki biri Ḳureyşdir. İsm-i Ḳureyş Fihrdir[1507]. Ammā raḳamzede-i berāʿa-i taḥḳīḳ-i Şaʿbīdir ki nūr-ı ḫurşīd-ı fürūʿ-ı Muḥammedī ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem maṭlaʿ-ı cebeyn-i Kināneden ferzend-i ercümendi Naḍr żiyā-baḫş-ı saʿādet oldu ki Naḍr Ḳureyş laḳabı ile mevsūm idi. Ve taḳrīş ve teftīş maʿnāsınadır. Ẕevi'l-meḥāvīc ḥācātını teftīş ve ḳażā etmegin tesmiye olunmuşdu. Ve taṣġīr-i Ḳureyş taʿẓīm içündür.

[87a] وَاصْطَفَى مِنْ قُرَيْشٍ بَنِي هَاشِمٍ *Hāşim* ki ism-i sāmīsi ʿAmr idi. ʿUlüvv-i cenāb ṣāḥibi olmaġın ʿAmru'l-ʿAlī derler idi. ʿAmr ol eyyāmda ẓuhūr-ı ḳaḥṭ-ı sālde żiyāfet-i ḫalḳ içün sofra-küster-i niʿmet-i gūn-ā-gūn oldu. Şerīdle evvel żiyāfet eden bunlar olup heşm-i şerīd etdikleri cihetden Hāşim demekle mukālleb oldu. Ġurre-i ṣubḥ-ı ḥayāt-ı Hāşim esaḥḥ-ı rivāyetde Ġazzede şām-ı memāta mübeddel olmuşdur.

وَاصْطَفَانِي مِنْ بَنِي هَاشِمٍ) Hāşim cemāl-i bī-naẓīrle ḫāṭır-peẕīr olmaġın ṭāḳ-ı miḥrāb-ı ebrūsu meşkūtu'n-nūr Seyyid-i ʿĀlem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem olup Ḥażret-i Vācibu'l-ʿĀṭāya aña dört piser ʿināyet etdi. Biri ʿAbdulmuṭṭalibdir ki cedd-i peder-i Sulṭānü'l-Enbiyādır.

Ve'l-ḥāṣıl: Ḫudā-yı Maʿbūd lütf ü cūduyla Ḳureyşden Benī Hāşimi muḫtār buyurdu. Ve Benī Hāşimden daḫı beni müctebā ve ḫātemü'l-enbiyā ve'r-risāle ḳıldı.

قَالَ التِّرْمِذِيُّ وَهَذَا حَدِيثٌ صَحِيحٌ، وَفِي حَدِيثٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا رَوَاهُ الطَّبَرِيُّ İmām Ferd ve Ḥāfıẓ Ebū Caʿfer bin Cerīr eṭ-Ṭaberānī.

أَنَّهُ صلى الله عليه وسلم قال (إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ اخْتَارَ خلْقَهُ فَاخْتَارَ مِنْهُمْ بَنِي آدَمَ ثُمَّ اخْتَارَ بَنِي آدَمَ فاخْتَارَ مِنْهُمُ الْعَرَبَ ثُمَّ اخْتَارَ الْعَرَبَ فَاخْتَارَ مِنْهُمْ قُرَيْشًا ثُمَّ اخْتَارَ قُرَيْشًا فَاخْتَارَ مِنْهُمْ بَنِي هَاشِمٍ ثُمَّ اخْتَارَ بَنِي هَاشِمٍ فَاخْتَارنِي مِنْهُمْ فَلَمْ

[1507] Fihr'in Kureyş isimli zatın asıl adı olduğu Kureyş'in ise onun sadece lakabı olduğu belirtilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Casim Avcı, "Kureyş (Benî Kureyş)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), XXVI/442; Hakan Temir, *Nesep Atlası* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2021), 14; Ömer Aras, *Hicri III. asrın sonuna kadar araplarda Nesep kültürü* (İstanbul, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022), 197, 366

أَزَلْ خِيَارًا مِنْ خِيَارٍ Maʿnen ḥadīṯ eḥādīṯ-i mesbūḳa meḏmūnu olmaġın tekāpū-yı ḳaleme ruḫṣat-dāde-i iʿāde revā görülmez. **Ve'l-ḥāṣıl** aṣl-l mebde-i uṣūlümden Ḫallāḳ-ı ʿĀlem beni īcād ve inşā buyurunca ḫiyāren min ḫıyār ve şerīfen min şerīf olmaḳdan zāʾil olmadım, demekdir. el-Būṣīrī:

فَهْوَ الَّذِيْ تمَّ مَعْنَاهُ وَصُوْرتهُ ثمَّ اصْطَفَاهُ حبِيْبا بارئُ النَّسَمِ[1508]

أَلَا ḥarf-i istiftāḥ ve tenbīḥ.

مَنْ أَحَبَّ الْعَرَبَ فَبِحُبِّي أَحَبَّهُمْ وَمَنْ أَبْغَضَ الْعَرَبَ فَبِبُغْضِي أَبْغَضَهُمْ Li-ibn Ḫaṭīb el-Endülüsī Lisāneddīn:

1. يا مُصْطَفَى منْ قبْلِ نشْأةِ آدَمٍ والكوْنُ لمْ تُفْتَحْ لهُ أغْلاقُ
2. أيَروم مخْلوقٌ ثَناءَكَ بعْدَما أثْنَى علَى أخْلاقِكَ الخلاّقُ

ẓāhir *bā* ḥarfleri sebebiyye olmaḳ ensebdir. **Yaʿnī** ʿAraba muḥabbet eden benim ʿAraba muḥabbetim sebebiyle dil-dāde olur. Veyā ʿAraba muḥib olanlara sezā-vār olan benim ʿAraba muḥabbetim mānendi muḥabbet ve benim buġżum āsā buġż eyleye demek ola. **Ḥāṣılı** *el-ḥubbu fi'llāhi ve'l-buġżu fi'llāh*[1509] manṭūḳunca ʿāmil olmaḳdır. Ve muḥabbet ve faẓl ve şeref-i ʿArab ḫuṣūṣunda ʿIrāḳī ʿaleyhi'r-raḥmeniñ *Neylü'l-Ḳurab fī Muḥabbetü'l-ʿArab* müellifi be-ġāyet muʿtenī bihdir. Ve fırḳa-i şuʿūbiyye ki ʿAcemi ʿArab üzere tafḍīl ve *naṣraten lehum* niçe eḥādīṯ-i mevżūʿa īrād etmişler. Ez cümle *inna'llāhe teʿālā iẕā tekelleme bi'r-rıżā tekelleme bi'l-fārisiyyeti iẕā tekelleme bi'l-ġażabi tekelleme bi'l-ʿArabiyye*[1510] emṯāli. Ve şāriḥ-i Şifā ʿÖmer ʿUrżī naḳli üzere faẓl-ı luġat-i Fārisiyyede vārid olan eḥādīṯiñ küllisi mevżūʿadır dedi. Ve Ḳāle el-ʿallāmetü'ş-Şihāb ولذا صح أَنَّ أَهْلَ الْجَنَّةِ يَتَكَلَّمُونَ بِلُغَةِ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ *Fe-lā ṣıḥḥate li-mā ravā baʿżuhum enne lisāne'l-ehli'l-Cenneti fīhā el-Fārisiyyetü'd-Deriyyetü.*[1511]

[1508] "O, anlamı ve sureti kemale ermiş olan zattır, sonra ise O'nu, ruhları yaratan Allah, sevgili olarak seçmiştir." Beyit Bûsîrî'ye isnat edilmiştir, bkz. Ebû Muhammed Zekiyyüddîn Abdülazîm b. Abdilkavî el-Münzirî, *et-Terğîb ve't-terhîb mine'l-hadîsi'ş-şerîf*, 2/242.

[1509] Hadis: "Allah için sevmek ve Allah için buğzetmek."

[1510] "Allah Teâlâ rızayla konuştuğunda Farsça konuşur, gazapla konuştuğunda ise Arapça konuşur."

[1511] "Bu nedenle, Cennet ehlinin Muhammed Mustafa'nın (sallallâhu aleyhi ve sellem) diliyle konuşacakları sahih olarak nakledilmiştir. Dolayısıyla, bazı kimselerin Cennet ehlinin orada 'Derî lehçesi Farsça' konuşacağına dair rivayetlerinin hiçbir doğruluğu yoktur."

وَعَنِ الْعَبَّاسِ ḫaber-i meẕkūruñ meḫreci İbn Ebī ʿÖmer el-ʿAdenī olduġu taḥrīr-kerde-i Suyūṭīdir.

ان قُرَيْشًا feṭḥ-i hemze-i *enne*-i müşeddede ile.

كَانَتْ نُورًا بَيْنَ يَدَيِ اللَّهِ تَعَالَى، قَبْلَ أَنْ يَخْلُقَ آدَمَ بِأَلْفَيْ عَامٍ ḥaḳīḳati üzere dü hezār sāl yāḫūd ṭūl-i müddet ü zamān kināyedir. Nūr daḫı yā ġāyet-i ḳurbdan ʿibāretdir ki maḥall-i rıżā ola veyā ḥaḳīḳat-i nūr ola. **Yaʿnī** Ādem ṣafiyyullāhı ʿālem-i şühūda iẓhādan iki biñ sene muḳāddem beyne yedeyyi'l-Cebbār Ḳureyş bir nūr-ı dıraḫşende idi.

يُسَبِّحُ ذَلِكَ

[87b] النُّورُ وَتُسَبِّحُ الْمَلَائِكَةُ بِتَسْبِيحِهِ ol nūr-ı lāmiʿ Ḥaḳḳa tesbīḥ edip sürūşān daḫı iḳtidāʾen bih tesbīḥ ve temcīdle Ḥaḳḳı taḳdīs ve tenzīh ederler idi.

فَلَمَّا خَلَقَ اللَّهُ آدَمَ أَلْقَى ذَلِكَ النُّورَ فِي صُلْبِهِ ḍamm-ı ṣād ve sükūn-ı lāmla ʿamūd-ı ẓahr üstüḫān-ı silsile-i püşt vaḳtā Ādem ʿaleyhi's-selāmıñ ẕātını Ṣāniʿ-i Bīçūn āferīde ḳıldı. Ol nūr-ı sāṭīʿü'ẓ-ẓuhūru ṣulb-i Ebu'l-Beşere ilḳā ve īdāʿ eyledi.

فقال رسول صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: فَأَهْبَطَنِي اللَّهُ إِلَى الْأَرْضِ فِي صُلْبِ آدَمَ، وَجَعَلَنِي فِي صُلْبِ نُوحٍ، وَقَذَفَ بِي فِي صُلْبِ إِبْرَاهِيمَ meyāne-i Nūḥ ve Ādem ʿaleyhime's-selām devren devr olmaġın ḳaẕf ile taʿbīr eyledi ki ḳaẕf remy min baʿīddir. Ve *li-ẕā ceʿalenī* lafẓıyla edā olunmadı. **Yaʿnī** benim nūrumu mele-i aʿlā ʿāleminden ṣulb-i Ādemde rūy-ı zemīne inzāl baʿde-ẕā nūr-ı pür-fütūḥumu ṣulb-i Nūḥa naḳil ve baʿde-mā ṣulb-i Ḫalīl-i Celīle ḳaẕf ve endāḫte eyledi.

ثُمَّ لَمْ يَزَلِ اللَّهُ تَعَالَى يَنْقُلُنِي مِنَ الْأَصْلَابِ الكريمة، والأرحام الطاهرة، حتى أخرجني من أَبَوَيَّ لَمْ يَلْتَقِيَا عَلَى سِفَاحٍ قَطّ *erḥām*, cemʿ-i raḥm, viʿāʾ-i veled ve ḳarābete ıṭlāḳ olunur. Ve *ebevey* taġlīb ḳāʾidesi üzere peder ve māder *lem yelteḳiyā* cümlesi ḥāliyyedir. Ve *sifāḥ* zinā, ve *ḳaṭṭ* feṭḥ-i ḳāg ve sükūn-ı ṭā ile bi-maʿnā ḥasbü ve feṭḥ ve ḍamm-ı ḳāf ve teşdīd ve taḫfīf-i ṭā ile taʿmīm-i ezmine-i māżiyye içündür.

Ve'l-ḥāṣıl Cevher-i Girān-māye-i Ẕāt-ı Ḫᵛāce-i Kāʾināt ʿaleyhi efḍālü'ṣ-ṣalāt gāh müstevdaʿ-ı aṣlāb-ı ṭāhire-i enbiyā ḳuvvetü'ẓ-ẓahr kirām-ı ʿArabü'l-ʿArbā ve gāh dürretü'l-veşāḫ-ı ṣudūr-ı ümmehāt-ı ṭāhirāt olaraḳ ṣulb-i kerīm-i ʿAbdullāha andan

şeb-çerāġ-ı gencīne-i Āmine olunca ʿırḳ-ı ʿarīḳ-i ābāʾ-i ümmehāt cereyān-ı dem fāsid-i sifāḥla ʿalīl olmayıp her ḥālde peyġamber vaḳt-i şerīʿati üzere tutuḳ-bend-i nikāḥ-ı şerʿī olup ālāyiş-i sifāḥdan cümlesi ṭāhirü'ẕ-ẕeyl ola gelmişdir.[1512]

وَيَشْهَدُ بصحة هَذَا الْخَبَرِ شِعْرُ الْعَبَّاسِ الْمَشْهُورُ فِي مَدْحِ النبي صلّى الله عليه وسلم **Yaʿnī** ḫaberiñ ṣıḥḥatine ʿamm-ı Ḫayru'n-Nās Cenāb-ı ʿAbbās vaṣf-ı nebevīde nāṭıḳa-perdāz-ı mitḥat olduḳları

مِن قَبلِها طِبتَ في الظِلالِ وَفي[1513]

şiʿiriyle muṣadder olan ḳaṣīde-i nażīdeleri şehādet eder. Vallāhu aʿlem.

FAṢIL

وَأَمَّا مَا تَدْعُو ضَرُورَةُ الْحَيَاةِ إِلَيْهِ، مِمَّا فصلناه فعلى ثلاثة ضروب **Yaʿnī** evvel bābdan tafṣīl eyledigimiz mevādda żarüret-i ḥayāta lāzım ve mā lā-büddī iḳtiżā eder umūr-ı evc-i ḍarb üzere ḳā'imedir. Ve *ḍarb* ḳısım ve nevʿ mine'ş-şey'.

ضَرْبُ الْفَضْلِ فِي قِلَّتِهِ ḍurūb-ı ṣelāṣeniñ biri fażīlet evvel emriñ ḳılletinde olandır.

وَضَرْبُ الْفَضْلِ فِي كثرته bir ḳısmı faźl anıñ bisyārında ḥāṣıldır.

وضرب تختلف الأحوال فيه biri daḫı fażīlet cihetinde aḥvāl-i muḫtelifedir. İmdi her nevʿi birer faṣılla tefrīd buyururlar.

فَأَمَّا مَا التَّمَدُّحُ وَالْكَمَالُ بِقِلَّتِهِ، اتِّفَاقًا، وَعَلَى كُلِّ حَالٍ، عَادَةً وَشَرِيعَةً ʿādetden murād nāsın iʿtiyād eyledikleri ve şerīʿatden ġaraż Şāriʿiñ emr ü nehyidir.

كَالْغِذَاءِ kesr-i ġayn-ı muʿceme ve feṯḥ-i ẕāl ve med ile muṭlaḳā ḳıvām-ı beden anıñla ḳā'im olduġu her me'kūl ve meşrūb.

وَالنَّوْمِ ḫᵛāb.

وَلَمْ تَزَلِ الْعَرَبُ وَالْحُكَمَاءُ ḥükemā'-i Yūnān ve Hind ve Fars.

تَتَمَادَحُ بِقِلَّتِهِمَا، وَتَذُمُّ بِكَثْرَتِهِمَا *tetemādeḥu ke-tefāḫaru lafẓen lā et-tefāʿül* maḳṣūd keşretdir.

[1512] "Cevher-i Girān-māye-i" ibaresiyle başlayıp "ola gelmişdir" ibaresiyle biten cümlenin -bir iki kelime farkını dikkate almazsak- aynısı 15a'da da yer almaktadır.

[1513] "Daha önce, sen gölgelerde tertemizdin, yaprakların örtüsünde saklanan bir emanetteydin." Beyit Abbas bin Abdülmuttalib'e isnat edilmiştir. Bkz. Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dîneverî, *el-Me'ânî'l-kebîr fî ebyâti'l-me'ânî*, thk. Dr. Sâlim el-Karnakî, Abdurrahmân b. Yahyâ b. Ali el-Yemânî (Haydarâbâd ed-Dekken: Matbaatu Dâireti'l-Maârif el-Osmaniyye, 1949), 1/556.

Ḥāṣıl-ı kelām: Evvel ḳısım ki mediḥ ve kemāle istiḥḳāḳı ḥayṣiyyetiyle ḥasen ve şerʿan ʿādeten ḳılletiyle pesendīde ve her ḥālde memdūḥdur. Ve **[88a]** ġıdā ve nevm-āsā ki ʿuḳalāʾ-i ʿArab ve ḥükemā ve ḳūdemā endekī-i ḫᵛā b ve ġıdā ile tefāḫür ve sitāyiş ve keṣretiyle teʿāyüb ve meẕemmetden ḫālī olmadılar. Ammā Rūm ve ʿAcem keṣt-i etʿime ve elvān-ı nefāyisle faḫr-āver olup ʿArab ise ḳıllet-i ekl ile iftiḫār etmekle taḫṣīṣün bi'ẕ-ẕikr ḳılındı. Edīb-i ferd-i ʿārif Sühreverdī *Heyākilü'n-Nūr*da taḥḳīḳ-i maḳāl eder ki nüfūs-ı nāṭıḳa cevāhir-i melekūtdandır, anı iştiġāl etmez. İllā ḳuvvā-yı bedeniyye ve meşāġil-i cismāniyye pes żaʿf-ı sulṭān ḳuvvā-yı beden taḳlīl-i taʿam ve teksīr-i seher ile ḥuṣūl peẕīr olup aḥyānen ʿālem-i ḳudse vuṣlat ile taḫallüṣ-yāb ve telaḳḳī-i muġayyebāt eder demişler. قِيلَ البِطْنَةُ تُذْهِبُ الفِطْنَةِ[1514]

لِأَنَّ كَثْرَةَ الْأَكْلِ وَالشُّرْبِ دَلِيلٌ عَلَى النَّهَمِ وَالْحِرْصِ وَالشَّرَهِ *nehem* feṭḥ-i nūn ve hā ile iştihā-yı ṭaʿāmdan ifrāṭ. Ve ḥırṣ āz. Ve *şerehī* feṭḥ-i şīn-i muʿceme ve rāʾ-i mühmele ile bisyārī-i ḥırṣ, *fe-fīhi teraḳḳī.*

وَغَلَبَةِ الشَّهْوَةِ **Yaʿnī** keṣret-i ekl ve şürb-i şehvet-i ṭaʿāmda ifrāṭ ve ḥırṣ ve bisyārī-i āz ve ġalebe-i iştihā-yı ṭaʿāma delīldir. İmdi ġālebe-i şehvet īrādıyla ʿibāretde tekerrür fehm olunmaya. Ve murād ṭaʿāma olan şehvetdir. Ve ḥırṣ gāhī emr-i maḥmūdda olduġu ḥālde memdūḥ olur. *Ke-mā ḳāle Teʿālā* حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ[1515]. Ve ḳıllet-i ġıẕā ve nevm ḥādd-i tefrīṭa resīde olduḳca maḥmūddur. Tā kim bilā-żarūre żarara müʾeddī olmaya. Nitekim Būṣīrī ʿaleyhi'r-raḥme buyurur:

وَاخْشَ الدَّسَائِسَ مِنْ جُوعٍ ومِنْ شِبَعٍ فَرُبَّ مَخْمَصَةٍ شَرٌّ مِنَ التُّخَمِ[1516]

ferīdesiyle edā-yı dāb-ı edeb buyurmuşlar.

Baʿde-ẕā keṣret-i ġıẕā nevmle mübtelā olanlar tederrücle ḳaṭʿ ve terki lā-büdür. *Ke-mā fī manẓūmetihī İbn Sīnā:*

وكل عادة تضر أهلها اقطع بتدرج الزمان أصلها[1517]

[1514] "Denilmiştir ki: Dolu mide zekâyı azaltır."

[1515] Tevbe Sûresi 9/128: "Ey inananlar! And olsun ki, içinizden size, sıkıntıya uğramanız kendisine ağır gelen, size düşkün**, inananlara şefkatli ve merhametli** bir peygamber gelmiştir."

[1516] Beyit Bûsîrî'ye isnat edilmiştir, bkz. Muhammed Yahya Huluv, *el-Bürde şerhan ve i'râben be belâaten li-Tullâbi'l-Meh'âhid ve'l-Câmiât*, thk. Muhammed Ali Hamdullah (Dımaşk/Beyrut: Dâru'l-Beyrûtî, 2005), 224.

[1517] "Zamanla zarar veren her alışkanlığın, kökünü yavaş yavaş kes." Kaynağı bulunamamıştır.

مُسَبِّبٌ لِمَضَارِّ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ḫaber baʿde ḫaberdir. Ve *müsebbib* kesr-i yāʾ-i müşeddede ile ism-i fāʿīldir. İmdi keşret-i ġıẕā ve nevm emr-i mübāḥ olup żarar-ı dünyevī ve uḫrevī olmadığından belki bedene nefʿi müşāhede olunmayıp evvel-i leylde nāʾim olanlar ġāliben ṣalāt-ı ṣubḥu derk ve edāya muʿīn olduġu gibi tāreten ġıẕā o nevmiñ fevāʾidi bisyār ve tāreten żararı nümāyān olmaġla ġıżā ve nevm fī ẕātihimā sebeb olmadıḳları mefhūm belki sebeb-i żarar neşʾet etmegin müsebbib olmalarıyla taʿbīr ve sebeb īrād olunmadı. Zīrā terk-i namāz gāhī nevmiñ neşʾet etmekle żarar-ı āḫiret içün sebeb ve ekilden gāhī imtilā ve sülle ve sülāl ʿārıżasına sebeb olma vechiyledir.

جَالِبٌ لِأَدْوَاءِ الْجَسَدِ *edvāʾ* cemʿ-i dāʾ ki emrāż ve ʿilel muṣannif ʿaleyhi'r-raḥme ʿalā ṭarīḳi'l-leffi ve'n-neşr işāret buyurdular. Keşret-i ekl ve şürble māʿide ve ʿarūḳ mümteliʾe olup ve ḫūn-ālūd olup aḫlāṭ-ı riddeye müzdād ve emrāż tevellüden celb edicidir.

فَإِن الداءَ أكثرَ مَا تَرَاهُ يكون من الطَّعَام أَو الشَّرَاب[1518]

وَخُثَارَةِ النَّفْسِ ḫāʾ-i muʿceme ve s̱āʾ-i müs̱elles̱e ve rāʾ-i mühmele ile ʿadem-i neşāṭ ve cerle *edvāʾ* üzere maʿṭūfdur.

وَامْتِلَاءِ الدِّمَاغِ ʿinde'n-nevm ebḫara-i raṭaba teşāʿüdüyle aʿṣāb dimāġ-ı reḫāvet bulup rimāʿa żaʿaf ṭārī ve ẕihin ḫalel-peẕīr olmaġla ḳıllet-i ḥıfẓ bi'l-ādet īrāṣ eder.

وَقِلَّتُهُ دَلِيلٌ عَلَى الْقَنَاعَةِ bālāda *keşirü'l-ekl* üzere ʿaṭıfla manṣūb veyā ibtidāʾiyye ile defʿi cāʾizdir.

وَمِلْكُ النَّفْسِ *ḳanāʿat* üzere maʿṭūfdur.

وَقَمْعُ الشَّهْوَةِ keẕālik *maʿṭūfun ʿale'l-ḳanāʿati ev merfūʿun ʿale'l-ibtidāʾiyyeti.*[1519] Ve *ḳamʿ* ḳahr maʿnāsınadır.

مُسَبِّبٌ لِلصِّحَّةِ ḫaber-i mübtedāʾ-i evvel **[88b]** veyā muḳadder.

وَصَفَاءِ الْخَاطِرِ وَحِدَّةِ الذِّهْنِ *ḫāṭır* efkārdan ḳalbe ḫuṭūr eder şey veyā nefs-i ḳalbe ıṭlāḳ olunur. Ve ṣafā-yı ḳalb bi-ḥaseb-i fehmedir. Ve *ẕihn* ḳuvvet-i fehm ve ḥiddet-i

[1518] "Zira gördüğün hastalıkların çoğu, yiyecek veya içecekten kaynaklanır." Beyit İbnü'r-Rûmî'ye isnat edilmiştir. Bkz. Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh el-ʿAskerî, *Cemheretü'l-Emsâl* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, t.y.), 1/465.

[1519] "Kanaate atfedilmiştir veya ibtidâî (başlangıç) hükmü üzere merfûdur."

sürʿatdir. **Ve’l-ḥāṣıl:** Nāṣdan istiġnā ile endek ḫᵛār olmaḳ ʿizzete delīl ve nefs-i emmāreye mālik ve żābiṭ olmaġla ḳahr-ı şehvete dāl olur. Yāḫūd maʿnā ʿinān-ı nefs-i serkeşe dert-res ve tünd-i şehveti ẕelīl etmek ṣıḥḥate ve ṣafā-yı derūn ve sürʿat-i ḳuvvet-i fehm ve ẕekāya sebebdir.

كَمَا أَنَّ كَثْرَةَ النَّوْمِ دَلِيلٌ عَلَى الْفُسُولَةِ ḍamm-ı fā ve sīn-i mühmele ve lāmla rezālet ve umūr-ı dünyā ve āḫirete ʿadem-i teḳayyüd ve himmet.

وَالضَّعْفِ nitekim keṡret-i nevm rezālet ve ʿadem-i himmet ve żaʿaf üzere delālet eyledigi gibi.

وَعَدَمِ merfūʿ mübtedā ve mā-ḳabline ʿaṭıf ile mecrūrdur.

الذَّكَاءِ وَالْفِطْنَةِ müteḳāribān veyā *fitne* fehm ve ẕekā, sürʿat-i fehmdir. Nefy-i eḫaṣ, nefy-i eʿam üzere taḳdīmi ḳāʿide-i teraḳḳīde mübālaġa ifade eder.

مُسَبِّبٌ ḫaber-i mübtedā veyā ḫaber baʿde ḫaber.

لِلْكَسَلِ وَعَادَةِ الْعَجْزِ وَتَضْيِيعِ الْعُمْرِ فِي غَيْرِ نَفْعٍ bisyārī-i ḫᵛāb fiʿil-i mühimden tevānīye sebeb ve ülfetle emrinden ʿaciz ve żiyāʿ-ı ʿömr bilā-fāʾide ḥāṣıl olduġu içündür.

أَلَيْسَ مِنَ الخُسْرَانِ أن لَيَالِيَا تَمُرُّ بِلَا نَفْعٍ وتُحْسَبُ مِنْ عُمُرِي[1520]

Zīrā bunā mānend ġafletle güẕerān eden ʿömür ʿömürden ʿadd olunmaz.

إِذا كانَ رَأْسُ الْمالِ عُمْرَكَ فَاحْتَرِزْ عَلَيْهِ مِنَ الإِنْفاقِ فِي غَيْرِ واجِبِ[1521]

وَقَسَاوَةِ الْقَلْبِ وَغَفْلَتِهِ وَمَوْتِهِ umūr-ı mühimmeden ġafletle mürde-dil ve ʿammā yühimmu olanı ʿadem-i idrākle ḳasvet-i ḳalb ve mevtine müsebbib olur. Zīrā his ve irādeti mubṭıl olmaġın merg-āṣādır. *Fe’n-nevmü ilā āḫiril-mevt.*[1522]

وَالشَّاهِدُ عَلَى هَذَا ikṡār-ı ekl ve bisyārī-i ḫᵛāb-ı meẕkūre bu aḫlāḳ-ı ẕemīmeyi īrāṡ eyledigine bürhān ve delīl.

[1520] “Gecelerimin, faydasız bir şekilde geçip ömrümden sayılması, kayıp değil midir?” Beyit Tuhâmî’ye isnat edilmiştir. Bkz. Aldiwan, “Tuhâmî” (Erişim 12 Ağustos 2023).

[1521] “Eğer sermayen ömrünse, onu gereksiz şeylere harcamaktan sakın. Beyit Umâre el-yemenî’ye isnat edilmiştir. Bkz. Aldiwan, “Umare el-Yemenî” (Erişim 12 Ağustos 2023).

[1522] “Ölünceye kadar uykudadır.”

مَا يُعْلَمُ ضَرُورَةً وَيُوجَدُ مُشَاهَدَةً وَيُنْقَلُ مُتَوَاتِرًا مِنْ كَلَامِ الْأُمَمِ الْمُتَقَدِّمَةِ وَالْحُكَمَاءِ السَّالِفِينَ وَأَشْعَارِ الْعَرَبِ وَأَخْبَارِهَا وَصَحِيحِ الْحَدِيثِ وَآثَارِ مَنْ سَلَفَ وَخَلَفَ مِمَّا لَا يُحْتَاجُ إِلَى الاسْتِشْهَادِ عَلَيْهِ وَإِنَّمَا تَرَكْنَا ذِكْرَهُ هُنَا اخْتِصَارًا وَاقْتِصَارًا عَلَى اشْتِهَارِ الْعِلْمِ بِهِ keşret-i ekl ve nevm īcāb-ı żemāyim-i meẕkūre eyledigi ʿilm-i bedīhī ve żarūrī ile her ferdiñ maʿlūmu ve ʿayānen müşāhedeten mefhūmu veyā kelām-ı ümem-i pīşīn ve ḥükemāʾ-i Hind ve ʿAcem ve Yūnān ve ʿArab ve işʿār-ı ḥikmet-şiʿār-ı ʿArab ve ḥadīṯ-i Nebevīden ki وأبغضُكم إلى اللهِ كلُّ نؤومٍ أَكولٍ شَروبٍ[1523] emṯāli ve aṣḥāb ve tābiʿīn nuḳūlünden bi-ḥasebi'l-maʿnā naḳl-i tevātür ile rivāyet olunan āṯār-ı müddeʿā ṭāleb-i ʿudūl ve iḳāmet-i beyyineye ġayr-ı muḥtāc olup ıṭnābda müstaġnī ve şöhret-i ʿilm aña vāfiye ve kāfiye olmaḳ vechiyledir.

وكان النبي صلى الله عليه وسلم قَدْ أَخَذَ مِنْ هَذَيْنِ الفَنَّيْنِ بِالْأَقَلِّ lafẓ-ı *eḫaẕe* bi-nefsihī müteʿaddi ise de temessük ve ittiṣāf maʿnāların tażammun eylediginden bā ile taʿdiye eyledi. Ve ism-i işāret-i ḳarīb ile ityānı taḥḳīren ve sāḥa-i iʿtibārdan tebʿīden olduġu müşīrdir. **Yaʿnī** Sulṭān-ı ʿĀlem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem ekl ve nevm nevʿinden eḳall-i ḳalīl ile mülāzemet ve ittiṣāf buyururdu.

هَذَا مَا لَا يُدْفَعُ مِنْ سِيرَتِهِ *min, mā*'yı beyān ve *yüdfeʿu* żamīrinden ḥāldir.

وَهُوَ الَّذِي أَمَرَ بِهِ żamīr-i *bihī, hāẕā* veyā *eḳalle* rāciʿdir.

وَحَضَّ عَلَيْهِ ḥāʾ-i mühmele ve żād-i muʿceme ile ḥaṣ ve terġīb. **Yaʿnī** ḳıllet-i ekl ve nevminden ẕikr olunan umūr-ı ṭarīḳiyye ve vaṣfiyye-i Rasūlullāhdan olduġu ġayr-ı münāzaʿ fīhdir. Daḫı ol Dānā-yı ʿĀlem ṣallallāhu **[89a]** ʿaleyhi ve sellemdir ki ümmetine ʿadem-i ikṣār-ı ekl ve nevmle emr eyleyip şeref ve kemāl ḳıllet-i ekl ve nevmde olmaġla anıñ üzerine terġīb eyledi.

لَا سِيَّمَا بِارْتِبَاطِ أَحَدِهِمَا بِالآخَرِ *lā siyyemā, lā meṣelen ve mā bi-maʿnā meʿā.* **Yaʿnī** keşret-i ekl ve mevmiñ her biri meʿā infirāduhū meẕmūm iken terki üzere şāyestedir. Fe-keyfe ikisi bile cemʿ olalar. **Ḥāṣılı** ikisinden biri dīgerler maʿiyyet ve irtibāṭla ola. Pes iḳlāl ve ʿadem-i ikṣārla emir müberhendir.

[1523] Hadis: "Allah'a en sevimsiz geleniniz, çok uyuyan, çok yiyen ve çok içen (kişidir)."

حَدَّثَنَا أَبُو عَلِيٍّ الصَّدَفِيُّ بِقِرَاءَتِي عَلَيْهِ قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو الْفَضْلِ احمد بن خيرون الاصفهاني fetḥ ve kesr-i hemze ve fā ile ʿırāḳ-ı ʿAcemden bir belde-i ʿaẓīmedir ki elān ḳāʿide-i kürsiyy-i şāhān-ı Şafeviyyedir. Maḳarr-ı Fürsān maʿnāsına.

قَالَ eş-Şāriḥ Şihābeddīn el-Ḫafācī *enne beldete İṣfehān lā teḫlū ġāliben min ṣelāṣīne racülen yüstecābü duʿāʾuhum ve kāne Nemrūdu ḥamele minhum ṣelāṣīne raculen li-ḥarbi'l-ḫalīl ʿaleyhi's-ṣalātu ve's-selamu. Fe-lemmā raʾūhū āmenū bihī fe-deʿā lehum bi-ẕālike, ey bi-en tücābe daʿvetühüm ke-mā ecābu daʿvetühū, (intehā)*[1524] ke-ẕā el-ʿAliyyü'l- Ḳārī naḳlen ʿani't-Tilimsānī.

حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ taṣgīrle ʿaṣrınıñ ḥāfıẓ ve muhaddiṣi olan Aḥmed bin ʿAbdullāh dört yüz otuz ḥudūdunda Ḥarem-i Muḥteremde rūḥ-ı laṭīfi vaḳfe-gīr-i ḥarīm-i Firdevs olmuşdur.

قَالَ نَا سُلَيْمَانُ بْنُ أَحْمَدَ bin Eyüb eş-Şeybānī ḥadāṣet-i sinninde medāyin-i Şām ve Ḥarameyn, Mısır ve Baġdād ve Kūfe ve Başra ve İṣfeḥān ve Cezīreye şüd-i raḥl-i ʿazīmet edip hezār meşāyiḥden ziyāde ricālden aḫẕ-ı ʿulūm etmişdir. *Muʿcem-i Kebīr* ve *Evsaṭ-ı Ṣaġīr*i taṣnīf eyleyip ʿömr-i ʿazīzi ṣad sāle resīde olduḳda üç yüz altmış tārīḫ-i hicrīde murġ-ı rūḥu sūy-ı Naʿīme ṭayarān eyledi. Raḥimehu'llāhu Teʿālā.

نَا أَبُو بَكْرِ بْنُ سَهْلٍ mevlā benī Hāşim iki yüz seksen dokuzda rū-be-rāh-ı ʿılliyyīn oldu.

ثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ صَالِحٍ Ebū Ṣāliḥ el-Cühenī, kātibü'l-Leyṣ iki yüz yigirmi üçde dār-ı ʿuḳbāya ʿazm eyledi.

حَدَّثَنِي مُعَاوِيَةُ بْنُ ابي صَالِحٍ el-Ḥaḍramī ḳādiyyü'l-Endülüs olan şeyḫ-i ṣadūḳdur. Rāvī-i mekḥūl.

أَنَّ يَحْيَى بْنَ جَابِرٍ حَدَّثَهُ عن المقدام بن معدي كرب ḳāḍī-i Ḥımṣ Yaḥyā bin Cābir eṭ-Ṭāʾī yüz yigirmi altıda ḳażā-i naḥb eyledi. Miḳdām ṣaḥābī-i Kindī raḍiyallāhu ʿanh nezīl-i Ḥımṣ seksen yedide dārü's-selām-ı Naʿīme nüzūl buyurdular. İmām Süheylī üzere Maʿdī kerib vech-i fellāḥ maʿnāsınadır.

[1524] "İsfahan şehri, çoğunlukla duaları kabul olunan otuz kişiden hâli kalmazdı. Nemrut, Halîlullah (aleyhi's-salâtu ve's-selâm) ile savaşmak için onlardan otuz kişiyi sefere çıkardı. Ancak onlar Hz. İbrahim'i görünce ona iman ettiler. Bunun üzerine Hz. İbrahim de onlar için dua etti ki, duaları kendi duasının kabul edildiği gibi kabul edilsin."

أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قَالَ مَا مَلأَ ابْنُ آدَمَ وِعَاءً شَرًّا مِنْ بَطْنِهِ *viʿāʾ* ẓarf-ı ṭaʿām. **Yaʿnī** benī Ādem kendi şikeminden bed-ter bir ẓarf ṭoldurmadı. Zīrā imtilāʾ-i şikem müverriş-i belādet ve müheyyic-i şehvet olmaġın mürtekib-i meʿāṣī olup ḫudūş-ı emrāżla helāke müʾeddī olur. Ve murād *lā viʿāʾe eşerru min baṭni ādemiyyin* demekdir. Ziyādeten fi't-taḥḳīr şer-i evʿiye şikem-i ādemī ḳılındı.

حَسْبُ ابْنُ آدَمَ أَكْلاتٌ يُقِمْنَ صُلْبَهُ *ḥasbu,* sükūn-ı sīnle kāfī maʿnāsına isimdir. Mübtedā ve ḫaberi *ekūlāṭ*dır. Ḍamm-ı hemze maʿa'l-kāf veyā feṯḥ-i hemze ve iskān-ı kāf daḫı cāʾiz olur. Cemʿ-i ükle bi-ḍammi'l-hemze ve sükūnü'l-kāf *ismün li-mā yeʾkülü* ve *yuḳimne* bi-maʿnā *yuḳavvīne min eḳāme iẕā dāme ve ṣebete.* Ve *ṣulb* ḍam ve feṯḥ-i ṣāḍla üstüḫᵛān-ı silsile-i ẓahr. *Ḳāle el-Bürhān ükülātün bi-ḍammi'l-hemzeti cemʿu ekleti feṯḥihā ve hiye el-luḳmetü.* **Yaʿnī** ṣulb-i ādemīde taḳviyyet-dāde olur birkaç loḳma benī Ādeme pesdir.

فَإِنْ كَانَ لَا مَحَالَةَ feṯḥ-i mīm ve ḥāʾ-i mühmele ve lāmla lā-büd ve lā-ḥīle maʿnāsına. **Yaʿnī** eger iḳtiṣār-ı loḳmayāt üzere ṣabr etmezse.

[89b] فَثُلُثٌ لِطَعَامِهِ وَثُلُثٌ لِشَرَابِهِ وَثُلُثٌ لِنَفَسِهِ) feṯḥateynle ḫāric mine'l-cevf olan havādır. **Yaʿnī** baṭnından üçde biri ṭaʿām ve ġıdā içün ve ş̲ülüş̲ü şürb-i māʾ içün ve ş̲ülüş̲ü daḫı nefes yaʿnī berāy-ı dem ola.

ولأنَّ كَثْرَةَ النَّوْمِ من كَثْرَةِ الْأَكْلِ وَالشرْبِ ʿibāret-i meẕkūre kelām-ı muṣannifdendir, ḥadīş̲den degildir. Lākin şurrāḥ-ı *Şifā* mā-ḳabline vech-i irtibāṭı beyān buyurmadılar. Ẓāhiren bi-irtibāṭi eḥadihimā bi'l-āher ḳavl-i sābıḳına ʿaṭfı münāsibdir. **Yaʿnī** keş̲ret-i nevm bisyārī-i ekl ve şürbden ḥādiş̲edir.

قَالَ سُفْيَانُ الثَّوْرِيُّ kesr ve ḍam ve feṯḥ-i sīnle Süfyān bin Saʿīd bin Mesrūḳ Kūfī ve Ş̲evrī Ş̲evr bin Menāh veyā Ş̲evr Hemedāna mensūb ḳabīletāndan birisidir. İmām Mālik iḳrārından ʿālim ve zāhid ve muḥaddiş̲ idi. Yüz altmış birde müteveccih-i ḫuld-i berrīn oldular.

يُمْلَكُ سَهَرُ اللَّيْلِ بِقِلَّةِ الاكل *yumleku* ḍamm-ı yā ve feṯḥ-i lāmla mebniyyun li'l-mechūdür. Ve *seher* merfūʿ nāʾib-i fāʿilidir. **Yaʿnī** endek ḫūrī ile bilā-taʿab hengām-ı şebde bīdār olmaġla dest-res ve seḥer-ḥīz olmaġla ḳudret-yāb olur deyü buyurdular.

وَقَالَ بَعْضُ السَّلَفِ: لَا تَأْكُلُوا كَثِيرًا فَتَشْرَبُوا كَثِيرًا فَتَزْقُدُوا كَثِيرًا İmām Ġazālī ḳuddise sırruhū *İḥyāʾ-i ʿUlūm*unda ziyāde buyurup dediler:

فَتَخْسَرُوا كَثِيرًا perhīz-kārān-ı selefden baʿżılar irşāden li'l-müridīn buyurmuşlar ki çok yemeñiz ki bisyār-ı āb nūş edersiz ve keşret-i şürble çok uyursuz ve bisyārī-i ḫᵛāb sebebiyle ḫayr-ı keşīrden pesmānde ve ḫāsir olursuz.

وَقَدْ رُوِيَ عَنْهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ كَانَ أَحَبُّ الطَّعَامِ إِلَيْهِ مَا كَانَ عَلَى ضَفَفٍ *ey keşreti'l-eydiyy żafaf* feṭḥ-i żād-i muʿceme ve fāʾeyn ile ki ūlā meftūḥadır. Muṣannif ʿaleyhi'r-raḥme erbāb-ı luġat üzere lafẓ-ı *żafafı* tefsīr buyurdular ki tefsīr-i meʾşūrdur. Enes ve Cābir raḍiyallāhu ʿanhümā ṭarīḳinden sened-i ceyyid ile rivāyet-kerde-i Ebū Yaʿlā olduġu Suyūṭī ʿaleyhi'r-raḥme *Menāhilü'ṣ-Ṣafā*da taḥḳīḳ buyururlar. **Yaʿnī** Sulṭān-ı Serīr li-meʿallāh ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem Ḥażretlerine maḥbūbter olan ṭaʿām keşret-i ḫᵛārendegānla olan ṭaʿām idi. Ḥāṣılı meʿa'l-cemāʿa ekli severlerdi. Baʿżılar żafef ve keşret-i ʿıyāl veyā ḳıllet-i ṭaʿām ve keşret-i ḫᵛārında veyā tünd-i desti ve şiddet-i fāḳadır dediler.

(أَيْ كَثْرَةِ الْأَيْدِي) وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: لَمْ يَمْتَلِئْ جَوْفُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَبَعًا قَطُّ *şebʿan* temyīz veyā mefʿūlün leh ev muṭlaḳ ve şīn-i muʿceme-i meftūḥa ve meksūre ve feṭḥ ve iskān-ı bā iledir. Ṣavāb-dīd-i İbn Mekkī kesr-i şīn ve sükūn-ı bā-i muvaḥḥade ile muṣannif ʿaleyhi'r-raḥme *İḥyāʾ*-i Ġazālīde olan ḥadīş-i ṭavīlden ẕikr ile iktifā buyurup ammā niçe eḥādīş-i ṣaḥīḥada *kāne yeşbeʿu ve yecūʿu* vārid olup Ḥażret-i Faḫr-ı ʿĀlem sīr ve gürsine olurdu demekle Buḫārīde مَا شَبِعَ آلُ مُحَمَّدٍ[1525] vürūdu ġālib-i aḥvāl-i Ḥażrete bināʾendir. Zīrā keşīran mā küll menzilesinde müstaʿmeldir. Bu ise iḫtiyāc-ı ḥaḳīḳī degildir. Belki Ebī İmāme ṭarīḳīnden rivāyet-kerde-i Tirmiẕī olan ḫaberde ol Ḥażret buyurmuşdur ki "Ḫudāvend-i Celīlim baña baṭḥāʾ-i Mekkeyi altun ḳılmaġı ʿarż edip ālihā bir gün sīr olup ve rūzī gürsine olam hengām-ı gürsinegīde Cenāb-ı Ḥażretiñe tażarruʿ edip vaḳt-i şibʿimde şükür şükür ile leb-cünbān olam." deyü buyurduḳları maʿnā-yı mādiḥ Ḥażret-i Būṣīrī imā eder:

[1525] Hadis: "Muhammed ailesi hiç doyasıya yemedi..."

وَرَاوَدَتْهُ الْجِبَالُ الشُّمُّ مِنْ ذَهَبٍ عَنْ نَفْسِهِ فَأَرَاهَا أَيَّمَا شَمَمِ[1526]

İmdi cūʿ-ı Ḥażret-i Seyyid-i ʿĀlem ḳaṣd cihetiyle olup ẓāhiren **[90a]** iḥtiyācdan olmaġı iẓhār buyurmaları ḳulūb-ı fuḳarāyı taṭyīb ve ve riyāżet-i ehl-i kitāb ḥükemādan tenzīh idi. Nitekim bi's-saʿādet buyurdular لَا رَهْبَانِيَّةَ فِي الدِّينِ[1527] **Ve'l-ḥāṣıl:** Ġālib-i aḥyānda cevf-i Rasūlullāh şibʿ cihetinden aṣlā mümtelī olmadı.

وَأَنَّهُ fetḥ-i hemze ile cümle rivāyet-i ʿĀʾişe raḍiyallāhu ʿanhā veyā kesriyle ʿale'l-istīnāf ve żamīr şān veyā Ḥażret Rasūl ʿaleyhi's-selāma rāciʿdir. Yāḥūd bālāḍa أَنَّهُ كَانَ أَحَبُّ[1528] ḥadīṣi üzere maʿṭūfdur.

كَانَ فِي أَهْلِهِ لَا يَسْأَلُهُمْ طَعَامًا cümle-i *lā yesʾelühüm* mā-ḳablinden ḥāl olur. **Yaʿnī** Server-i Kāʾināt ʿaleyhi ezke't-taḥiyyāt ehl-i beyt-i muḥteremi meyānesinde olurdu. Der-ḥᵛāst-ı nevāle etmedigi ḥālde demek olur. Yāḥūd *kāne fī ehlihī, yesʾelü* fāʿilinden ḥāl veyā ḫaber vāḳiʿ olur. İmdi ʿadem-i suʾāl-i Ḥażret ṭaʿāma ʿadem-i ihtimāmından idi.

وَلَا يَتَشَهَّاهُ mużāriʿ-i *teşehhā,* tefaʿʿale mine'ş-şehvet idrāk-i mülāyim veyā *mā yüteleẕẕehū* meyldir.

إِنْ أَطْعَمُوهُ أَكَلَ وَمَا أَطْعَمُوهُ قَبِلَ وَمَا سَقَوْهُ شَرِبَ *seḳavhu bi-maʿnā aʿṭavhu.* **Yaʿnī** ehl-i beyti ol Ḥażrete ṭaʿām ve şarāb-ı mā-hażarīden her ne ki huẓūr-ı saʿādetine taḳdīm edilirse iḳbāl buyurup ekl ü şürb buyurur idi.

وَلَا يُعْتَرَضُ bināʾ-i mechūlle.

عَلَى هَذَا بحَدِيثِ بَرِيرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ *Berīre* fetḥ-i muvaḥḥade ve rāʾeyn-i mühmeleteyn ile ki evveli meksūre ve beynehümāda müşennāt-ı taḥtiyye ile mine'l-berr, mebrūre veyā bārre maʿnāsına İbn Ṣafvān Ḳuteybe ve ʿinde eẕ-Ẕehebī Ḥabeşiyyedir. Ḥażret Ṣıddīḳa raḍiyallāhu ʿanhā ʿUtbe bin Ebī Lehebden iştirā buyurmuşlar idi.

وَقَوْلِهِ (أَلَمْ أَرَ الْبُرْمَةَ ḍamm-ı muvaḥḥade ve sükūn-ı rāʾ-i mühmele ile nüḥās ve ḥadīd ve ġayrıdan maṣnūʿa ḳıdre şāmiledir.

[1526] "Dağların ulu zirveleri, onu altınlarla kandırmak istedi, ancak o, onlara her ne denli onurlu ve mağrur olduğunu gösterdi." Beyit Busîrî'te nispet edilmiştir, bkz. Ebû Muhammed Zekiyyüddîn Abdülazîm b. Abdilkavî el-Münzirî, *et-Terğîb ve't-terhîb mine'l-hadîsi'ş-şerîf*, 3/140.

[1527] Hadis: "Dinde ruhbanlık yoktur."

[1528] Hadis: "Şüphesiz o, en çok sevilen(lerden)di..."

(فِيهَا لَحْمٌ) żamīr *bürme*ye rāciʿdir.

إِذْ لَعَلَّ سَبَبَ سِؤَالِهِ ظَنُّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اعْتِقَادَهُمْ أَنَّهُ لا يَحِلُّ لَهُ **Yaʿnī** ḥadīṯ-i mesbūḳa ḫaber-i Berīre raḍiyallāhu ʿanhā ile iʿtirāż olunmaz ki Cenāb-ı Benī Muḥterem ehl-i beyt-i mükerrem üzere dāḫil olup güştpāre der-dīḳ cūşīde iken ol Ḥażrete nevāle-i māhażarīden ḫubz ve idām taḳrīb eylediklerinde ḳıdirde ġaleyān eden güştpāre olduġun görmedim mi dediler. Ehl-i beyt Yā Rasūlallāh bürmede olan laḥm-pāre Berīre'ye taṣadduḳ olunmuşdu. Cenāb-ı Ḥażretiñ ṣadaḳa ekl etmez deyü basṭ-ı mendīl iʿtiẕār eylediklerin de هُوَ لَهَا صَدَقَةٌ وَلَنَا هَدِيَّةٌ[1529] **Yaʿnī** Berīre'ye ṣadaḳa ve bize hediyedir deyü taʿlīm-i edeb-i şerʿ buyurmuşdu. **Ve'l-ḥāṣıl** *e-lem era el-bürme* ḳavl-i şerīfi şāyet ehl-i beytiñ o Ḥażrete bi'ẕ-ẕāt ṣadaḳa emṣāli ḥelāl olmaz deyü iʿtiḳādları ẓannıyla suʾāle sebeb ü bādī ola.

فَأَرَادَ بَيَانَ سُنَّتِهِ، إِذْ رآهم لم يقدموه إليه مَعَ عِلْمِهِ أَنَّهُمْ لا يَسْتَأْثِرُونَ عَلَيْهِ بِهِ فَصَدَّقَ *dāl*in taḫfīf ve teşdīdiyle. عَلَيْهِمْ ظَنَّهُ ref'le fāʿil-i *ṣadaḳa* veyā naṣbladır.

وَبَيَّنَ لَهُمْ مَا جَهِلُوهُ مِنْ أَمْرِهِ بِقَوْلِهِ (هُوَ لَهَا صَدَقَةٌ وَلَنَا هَدِيَّةٌ) pes ehl-i beytiñ ʿadem-i taḳdīm-i taḥmı ol Ḥażret müşāhede eyledigi ḥīnde ṭarīḳat-i seniyyesini beyān murād eyleyip maʿa hāẕā ehl-i beyt ol Ḥażretden bir şey esirgemeyip kendü nefisleri üzere nefs-i mükerremi taḳdīm etdiklerine ʿilm-i şerīfleri lāḥıḳ iken ehl-i beyt üzere ẓan buyurduḳları rāşt ve kendü emrinde ehl-i beytiñ maʿlūmu olmayan ḥükmü beyān eyledi ki "Ol bürme Berīreye ṣadaḳa ve bizim içün hediyedir." dediler. İmdi bu ḫaber-i laṭīfle ehl-i beytden ḫ^{v}āstkār-ı ṭaʿām olmalarını īcāb etmedi.

[90b] وَفِي حِكْمَةِ لُقْمَانَ bin ʿAnḳāʾ pes hemşīre-i Dāvud veyā ibn-i üḫt veyā ibn-i ḫāle-i Eyyūb ʿaleyhi's-selām veyā Ḳāḍī-i Benī İsrāʾīl ve ḥakīm ve ʿinde'l-ekşer velī ʿinde'l-baʿż nebīdir. Veyā ʿabd-i Ḥabeşī-i neccār veyā neccād veyā ḫayyāṭ veyā rāʿī ve baʿde İbrāhīm ev baʿde ʿİsā ʿaleyhime's-selām ve hezār sāl-i ʿömr güẕār olmaḳ rivāyeti Loḳmān bin ʿĀddan ġalaṭdır. Ve lafẓen ve maʿnen kelimāt-ı ḥikmet-āmīzi bir kitāb-ı müstaḳil ile cemʿ olunmuşdur. Kurʾān-ı Mecīdde ẕikr olunan Loḳmān mümā ileyh Ḥażretidir.

[1529] Hadis: "O, (veren kişi için) sadakadır; bizim için ise hediyedir."

يَا بُنَيَّ taṣġīr veyā iżāfetledir. İsmi be-ḳavl-i eṣaḥ Mişkemdir, kesr-i mīm ve sükūn-ı şīnle.

إِذَا امْتَلَأَتِ الْمَعِدَةُ نَامَتِ الْفِكْرَةُ *meʿide* feṭḥ-i mīm ve kesr-i ʿayın veyā kesr-i mīm ve sükūn-ı ʿayın ile maḳarr-ı ṭaʿām-ı insān. Ve *fikra* dimāġda bir ḳuvvet-i müdrikedir ki nevm-i fikra istiʿāre-i tebeʿiyye olur.

وَخَرِسَتِ الحِكْمَةُ وَقَعَدَتِ الْأَعْضَاءُ عَنِ الْعِبَادَةِ **Yaʿnī** Loḳmān ferzend-i dil-bendine nuṣḥ-ḫᵛān olup buyurur ki "Vaḳtā miʿde pür ola ḳuvvet-i müdreke-i dimāġ ḫiffete ve zebān-ı ḥikmet lāl ve beden kesel-nāk olup ʿibādet-i Ḥaḳḳdan ve lisānı ẕikr-i Mevlādan ve ḳalbi fikr-i Ḫudādan pes-mānde ve taʿṭīl eder."

وَقَالَ سُحْنُونُ feṭḥ ve ḍamm-ı sīn-i mühmele ile der-aṣıl nām-ı murġ veyā ism-i bülbül ve ḳāḍī-i Afrīḳiyye Ebū Saʿīd ʿAbdüsselām Tenūḫī-i Mālikiyye laḳabdır. Ṣarf ve menʿi cāʾizdir. İki yüz ḳırḳ senesinde ʿandelīb-i rūḥu ḳafes-i bedenden gülistān-ı Naʿīme perrān eyledi. Bir nüsḫada *Süḥnūn* bedeli *Ẕü'n-nūn* vāḳiʿdir ki murād zāhid-i meşhūr Ṣevbān-ı Mıṣrī ḳaddese sırrahu'l-ʿAzīzdir. ʿAṣr-ı vāḥidde mevcūd olmalarıyla yekdīgerinden rivāyetleri mümkündür.

لَا يَصْلُحُ الْعِلْمُ لِمَنْ يَأْكُلُ حَتَّى يَشْبَعَ mużāriʿ istimrār-ı teceddüdü ifāde etmekle taḥṣīl-i ʿilme o kimesne ṣāliḥ ve ṭālebi sezāvār degildir keṣret-i şibʿ anıñ deʾbi ve ʿādeti ola. Zīrā her bār sīr olan kimesneniñ nevmi bisyār olup belīd olur. Ve bıṭnat fıṭnata māniʿ-i ḳaviyyedir.

وَفِي صَحِيحِ الْحَدِيثِ muṣannif ʿaleyhi'r-raḥme bu ʿibāretle kitāb-ı Buḫārīyi murād buyurur.

(أَمَّا أَنَا فَلَا آكُلُ مُتَّكِئًا[1530]) *ve fī rivāyetin* إِنِّي لَا آكُلُ ve fī uḫrā لَا آكُلُ وَأَنَا مُتَّكِئٌ sebeb-i vürūd-ı ḫaber-i laṭīf bu vecihle rū-nümündur ki bir aʿrābī Ḥażret-i Seyyidü'l-ʿArab ve'l-ʿAcem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem Cenābına güsfend büryān edip hediye eyledi. Faḫr-ı ʿĀlem daḫı ẕānū-nişīn olup tenāvüle āġāz eyledikde aʿrābī ḫiṭāb edip bu güne celse nedir terabbuʿ buyursañuz dedi. Cevāb-dāde oldular ki إِنَّ اللَّهَ جَعَلَنِي عَبْدًا كَرِيمًا، وَلَمْ يَجْعَلْنِي جَبَّارًا

[1530] Hadis: "Ben bir yere dayanarak yemek yemem."

عَنِيدًا[1531] ḳavl-i şerīfleriyle nāṭıḳa-perdāz olduġu taṣrīḥ-kerde-i İbn Māce ʿaleyhi'r-raḥmedir.

وَالاتِّكَاءُ هُوَ التَّمَكُّنُ لِلأَكْلِ وَالتَّقَعْدُدُ فِي الْجُلُوسِ لَهُ *tefaʿlül mine'l-ḳuʿūd* teşebbüt ve temekkün maʿnāsına.

كَالمُتَرَبِّعِ وَشِبْهِهِ مِنْ تَمَكُّنِ الْجِلْسَاتِ الَّتِي يَعْتَمِدُ فِيهَا الْجَالِسُ عَلَى مَا تَحْتَهُ terabbuʿ bi-maʿne'l-nüzūl fi't-terbīʿ sāḳayn ve verkeyni basṭ ile cülūsdur. *Ceʿale eş-şeyʾe rubāʿiyyen* taʿrīfinden meʾḫūẕdur. *Min temekkün* ilā āḫir terabbuʿ ve şibhi terabbuʿu beyāndır. *Temekkün* tefaʿülden teşebbüt fi'l-mekān ve iʿtimādü'l-ittikādır.

وَالْجَالِسُ عَلَى هَذِهِ الْهَيْئَةِ يَسْتَدْعِي الْأَكْلَ وَيَسْتَكْثِرُ مِنْهُ imdi ittikā li-ecli'l-ekl yerleşip cülūsünde ber-ḳāʿide ḳarār-dāde olmaḳdır. Çār aʿżā üzere ve mānendi celseler gibi murabbaʿ-nişīn olmaḳ zemīn ve bisāṭ ve bālīn üzere iʿtimād ve ittikā ile oturmaḳlıḳ ekle raġbet-i tām ile tenāvülüñ iḳtiżā ve ḥadd-i iʿtidālden tecāvüz ve iḳbālini müzdād eder.

والنَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّمَا كَانَ جُلُوسُهُ لِلأَكْلِ جُلُوسَ الْمُسْتَوْفِزِ مُقْعِيًا *müstevfiz* muṭmaʾin olmayıp ḳıyāma **[91a]** müstaʿcil olandır. Vāḳiʿan kāf ve ʿayın ile ḳademeyniñ naṣbını ve ilyeteyni ökçeleri üzere vaʿż edip sāḳayn ve faḫẕeynini żammla zānūsu üzerine oturmaḳ ve yāḫūd ilyeteyni zemīne peyveste edip sāḳayn ve faḫẕını naṣb ve sīneye mülāṣıḳ etmekdir. İmdi ol Ḥażretiñ li-ecli'l-ekl cülūsu istīfāz ile idi.

وَيَقُولُ (إِنَّمَا أَنَا عَبْدٌ آكُلُ كَمَا يَأْكُلُ الْعَبْدُ وأجلس كما يجلس الْعَبْدُ) daḫı ol Sulṭān-ı Serīr lī meʿa'llāh ṣallallāhu ʿaleyhi ilāleh tevāżuʿan lillāh buyurur idi ki "Ben bende-i ẕü'l-Celālim bendegānıñ ekli gibi ekl eder ve çākerān cülūsu gibi cālis olurum." **Yaʿnī** dünyā ve tereffühü içün ḫalḳ olundum. Belki naẓarım ʿibādet-i Ḥaḳḳ ve teblīġ-i evāmir-i Feyyāż-ı Muṭlaḳdır. Ġayra iltifāt ve ālāyiş ḥuẓūẓāt-ı dünyeviyyeye raġbet baña şāyeste-i ʿubūdiyyet degildir. Seyyidi ḫidmetine müʾekkil olan bende-veş endek-ḫᵛārım demekdir.

وَلَيْسَ مَعْنَى الْحَدِيثِ فِي الاتِّكَاءِ الْمَيْلَ عَلَى شِقٍّ عِنْدَ الْمُحَقِّقِينَ ittikā ḫuṣūṣunda maʿnā-yı ḥadīṯ-i sābıḳ ʿinde erbābi't-taḥḳīḳ bir cānibe meyl maʿnāsına demek degildir. Belki terabbuʿ

[1531] Hadis: "Şüphesiz Allah beni cömert ve onurlu bir kul kıldı, beni zorba ve inatçı yapmadı."

ve mānendi zemīne ve nişīmine yerleşip oṭurmaḳdır. Ammā meyl ise eḥad-i şıḳḳaynı üzere visāde ve bālīne iʿtimāddır.

وَكَذَلِكَ ḳıllet-i ekl ve ʿadem-i teraffühü naẓīrdir.

نَوْمِه صَلَّى اللَّه عليه وسلم كان قليلا شهدت بِذَلِكَ الآثَارُ الصَّحِيحَةُ ḫᵛāb-nāz-ı Ḥażret endek ve ḳılletine eḥādiṯ-i ṣaḥīḥatü'l-esānīd delālet ve şöhretine binā'en ẕikr ve beyāndan müstaġnīdir.

ومع ذلك فَقَد قَال صَلَّى اللَّه عَلَيْه وَسَلَّم (إِنَّ عَيْنَيَّ تَنَامَانِ وَلَا يَنَامُ قَلْبِي[1532]) Nūr-ı Dīde-i ʿĀlem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem ġālib-i ḥālde ḳıllet-i nevmle dehen-güşā-yı ḥikmet olurdu ki "Benim dü çeşmim ḫᵛāb-ālūd ammā dilim bīdar ve āgāhdır." deyü buyurdular. **Ve'l-ḥāṣıl** ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem ḫᵛābda bile dil-i āgāhları ʿālem-i melekūta ittiṣālle rūyā-yı Ḥażret vaḥiyden ḳısımdır. Ve sā'ir enbiyā ʿaleyhime's-selām aḥvāli böyledir.

وَكَانَ نَوْمُهُ عَلَى جَانِبِهِ الأَيْمَنِ اسْتِظْهَارًا عَلَى قِلَّةِ النَّوْمِ ol Ḥażretiñ nevmi saġ cānibi üzere olduġu endek ḫᵛāb olmasına taḳviyeten idi.

لِأَنَّهُ عَلَى الْجَانِبِ الأَيْسَرِ أَهْنَأُ ef'al-i tafḍīl mehmūzü'l-āḫir.

لِهُدوِّ الْقَلْبِ hemze ile ve gāhi hemze vāva ḳalb ve idġām ḳılınır.

وَمَا يَتَعَلَّقُ بِهِ مِنَ الْأَعْضَاءِ الباطنة حِينَئِذٍ لِمَيْلِهَا إِلَى الْجَانِبِ الأَيْسَرِ فَيَسْتَدْعِي ذَلِكَ الاسْتِثْقَالَ فِيهِ وَالطُّوْلَ **Yaʿnī** ṣol cānibi üzere ḫᵛāb sükūnet-i ḳalbe eshel ve eleẕẕ ve derūn-ı cesedde mevcūd ve taʿalluḳ eden şeylere heyʾet-i meẕkūre üzere istirāḥatden bedene ṣıkl ʿārıż olup nevme istiġrāḳ ve ṭūl ü dirāz-ı zemān ve beṭālet īrāṣ eder.

وَإِذَا نَامَ النَّائِمُ عَلَى الأَيْمَنِ تَعَلَّقَ الْقَلْبُ وَقَلِقَ feṯḥ-i ḳāf ve kesr-i lām ile mużṭarib.

فأسرع الافافة ammā nā'im şıḳḳ-ı eymen üzere uyusa[1533] ḳalb muʿallaḳa olup müsteḳarr-ı muṭma'in olmaz. Pes sürʿat-i teyaḳḳuẓ ḥāṣıl olmaz.

وَلَمْ يَغْمِزْهُ feṯḥ-i yā ve sükūn-ı ʿayn-ı muʿceme ve ḍamm-ı mīm ve cezm-i rā'-i mühmele ile. Yaʿnī nevm anı şiddet-i istīlā ile müstaġraḳ ḳılmayıp ḫᵛāb-ālūd olmaz, vallāhu aʿlem.

[1532] Hadis "Benim gözlerim uyur, ama kalbim uyumaz."
[1533] S'de vardır.

FAṢIL

وَالضَّرْبُ الثَّانِي żarūret-i ḥayātın muḳteżıyyāt ve mālā-büddü olan aḳsām-ı s̱elās̱eniñ ikincisi ve fuṣūl-i bābın dokuzuncusudur.

مَا يَتَّفِقُ التَّمَدُّحُ بِكَثْرَتِهِ *min ġayri ḳaṣdin li-ṣāḥibihī* ittifāḳen keṯretiyle temeddüḥ.

وَالْفَخْرُ بِوُفُورِهِ كَالنِّكَاحِ وَالْجَاهِ **Yaʿnī** cimāʿ-āsā ve ʿinde'n-nās **[91b]** ʿulüvv-i ḳadr ve mehābet nüfūẕ-ı kelime ṣāḥibi olmaḳ gibi vefret ve keṯretiyle iftiḫār olunan umūrdur.

أَمَّا النِّكَاحُ فَمُتَّفَقٌ فِيهِ شرعا وعادة leff ü neşr-i müşevveş birle beyān buyurur.

فإنه دَلِيلُ الْكَمَالِ وَصِحَّةُ الذُّكُورِيَّةِ şerʿan ve ʿādeten temyīziyyet üzere veyā maṣdariyyet ile manṣūbāndır. Ve *ẕükūriyye* ẓāhiren ünūṯet gibi maṣdardır. Ammā meşhūr olan cemʿ ẕikr-i ḫilāf-ı ünṯā olmaḳdır. Ve ẕükūriyyet ṣıḥḥati, ḳuvvet ve selāmetidir. **Yaʿnī** nikāḥ şānında ʿulemā ve aṣḥāb-ı baṣīret şerʿan ve ʿörfen ittifāḳ ve medḥ eyledikleri emr-i mecmaʿ ʿaleydir. Zīrā nikāh ḳuvvet ve iʿtidālle ḫilḳate ve cisimde kemāl ve ẕükūriyyetde żaʿaf ve āfetden selāmete delīldir.

وَلَمْ يَزَلِ التَّفَاخُرُ بِكَثْرَتِهِ عَادَةً مَعْرُوفَةً وَالتَّمَادُحُ بِهِ سِيرَةً مَاضِيَةً beyne'n-nās keṯret-i nikāḥla ʿāḍten faḫr-āver olmaḳ hüveydā ve ve ḳāʿide-i muḳarrere cihetinden mübāhāt etmek ber-devām ve ber-ḳarārdır.

وَأَمَّا فِي الشَّرْعِ فَسُنَّةٌ مَأْثُورَةٌ keṯret-i nikāḥla temādüḥ şerīʿatde emr-i mesnūn ve eḥādīṯ-i ṣaḥīḥa ve āṯār-ı selefden menḳūldür.

وَقَدْ قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: أَفْضَلُ هَذِهِ الأُمَّةِ أَكْثَرُهَا نِسَاءً، مُشِيرًا إِلَيْهِ صلى الله عليه وَسَلَّم ve *efḍal* ile murād Cenāb-ı Nübüvvet-meʿābdır ki mā favḳa'l-erbaʿa mübāḥ ḳılınmaḳ ḫaṣāyiṣ-i Ḥażretdendir. Ve ism-i işāretle taʿbīr ümmet-i icābet murād olunmuşdur. Ve ḳaṣd-ı ḳā'il raḍiyallāhu ʿanh nikāḥ üzere ḥażż ve ikṯāra terġībdir. Rivāyet-kerde-i Buḫārī olan ḥadīṯ-i ṣaḥīḥde İbn ʿAbbās raḍiyallāhu ʿanhümā Nebiyy-i Muḥterimi murād ve īmā edici olduġu ḥālde buyurdu ki "Bu ümmet-i icābetiñ ecell ve efḍali zenānı bisyār yaʿnī keṯīrü'n-nikāḥ olandır." dediler. Zīrā icmāʿ ehl-i siyerle on bir ʿaded ẕevāt-ı muhtereme ġayrü's-serārī tezevvüc buyurmuşlardır. Ve ḳable'd-duḫūl müfāraḳat olunan ile on sekizdir, demişler.

وَقَد قَال صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (تَنَاكَحُوا تَنَاسَلُوا فَإِنِّي مُبَاهٍ بِكُمُ الأُمَمَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ[1534] (baʿżı nüsḫada *tenākeḥū fe-innī mübāhin bi-küm* vāḳiʿdir. *Hüve ʿibāretün ʿan müṣāherati'l-müslimīn baʿżduhum baʿḍān*[1535] Ve *tenāküḥ,* tefāʿül mine'n-nikāḥ bi-maʿne't-tezevvüc. Ve *tenāsül* keşret-i evlād ve żerārī yāḫūd keşret-i nikāḥ maʿnāsına mübāhāt-ı müfāḫaredir. **Yaʿnī** keşret-i tezevvüc ve tenāküḥ ediñ ki der-rūz-ı ḥaşir siziñ keşretiñizle faḫr-āver olurdum." demekdir. Ḥadīş-i meẕkuru İbn Merdeveyh tefsīrinde taḫrīc buyurmuşlardır.

وَنَهَى عَنِ التَّبَتُّلِ Bi'l-külliye nikāḥdan inḳıṭāʿı nehiy eyledi. Ve Meryem ʿaleyhe's-selāmā Betūl tesmiye olunduġu ricālden inḳıṭāʿı içündür. Ammā āyet-i kerīme-i وَتَبَتَّلْ اِلَيْهِ تَبْتِيلًا[1536] āḫer maʿnāyadır. *Ey inḳaṭaʿa fi'l-leyli li-ʿibādeti'llāhi ve't-teheccüdi* demek olur.

مَعَ مَا فِيهِ مِنْ قَمْعِ الشَّهْوَةِ وَغَضِّ الْبَصَرِ emr-i nikāḥda ḳahr-ı şehvet ve ġaḍḍ-i naẓar ve ḥıfż-ı baṣar fevāʾidi bedīdār olmaġla.

اللَّذَيْنِ نَبَّهَ عَلَيْهِمَا ḳamʿ ve ġāḍḍ ṣıfatdır.

بِقَوْلِهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ İbn Māce ʿaleyhi'r-raḥme Ṣıddīḳa raḍiyallāhu ʿanhādan rivāyet buyurduġu ḳavl-i Ḥażret ile ki.

(مَنْ كَانَ ذَا طَوْلٍ فَلْيَتَزَوَّجْ فَإِنَّهُ *fe innehū taʿlīlün li'l-emri.*

أَغَضُّ لِلْبَصَرِ وَأَحْصنُ لِلْفَرْجِ[1537] (*ṭavl* feṭḥ-i ṭāʾ-i mühmele ve sükūn-ı vāv ve lāmla siʿa-i rızıḳ ve māl. **Yaʿnī** ol kimesne ki nafaḳa-i ʿıyāl üzere ḳudret-yāb ola ol kimesne tezevvüc eylesün. Zīrā nikāḥ muḥarremāta şehveti teheyyüc ve taḥrīk eden umūrda baṣarı keff ve ferci menʿ ve ṣıyānet cihetinden ekşer ve ḳavīdir.

حَتَّى لَمْ يَرَهُ الْعُلَمَاءُ مِمَّا يَقْدَحُ فِي الزُّهْدِ tā kim ʿulemāʾ-i şerʿ ve dīn terk-i dünyā emrinde nikāḥ ve tezevvücü ṭaʿn u ḳadḥ olunur gördüler. Zīrā ḳaṣd-ı tezevvüc nesil ve teʿaffüfdür. *Ḳāle İbnü ʿAbbās raḍiyallāhu ʿanhu "Leyse fi'n-nisāʾi sarfun ve lā fī terkihinne ʿibādetün ve zühdün ke-mā fī Tuḥfeti'l-ʿArūs"*

[1534] Hadis "Evlenip çoğalın; kıyâmet gününde ben diğer peygamberlere sizin çokluğunuzla övüneceğim

[1535] Müslümanların kendi aralarında evlenmesidir.

[1536] Müzzemmil Sûresi 73/8: "Rabbinin adını an **ve bütün benliğinle O'na yönel**."

[1537] Hadis: "Ailesini geçindirecek imkanı olan hemen evlensin. Çünkü evlilik gözü haramdan daha iyi korur, cinsel gücü daha iyi kontrol altında tutar."

قَالَ سَهْلُ ابن عَبْدِ اللَّهِ Cenāb-ı Tüsterī ḳuddise sırruhu's-sırrī buyurdular ki:

قَدْ حببن binā'-i mechūlle ve teşdīdle żamīr nisāya rāciʿdir.

إِلَى سَيِّدِ الْمُرْسَلِينَ فَكَيْفَ يُزْهَدُ

[92a] فِيهِنَّ؟ **Yaʿnī** Ḥakīm-i ẕü'l-Celāl celle şānuhū ezhedü'l-ḫalḳ olan Nebiyy-i Muḥmūdü'l-Ḫiṣāl ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem nihādında muḥabbet-i nisā'ī merkūz eyledi. Ne keyfiyetle bir kimesne ʿiddiʿā eder ki terk-i nisā zühd ola. Ve āyet-i وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ اَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ اَعْيُنٍ وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ اِمَامًا[1538] kerīmesi tezevvücün ʿazūbiyyet üzere faḍlına delālet buyurur. Zīrā beḳā'-i ẕürriyyet ve ʿamel-i ṣāliḥa bāʿiṣdir kim kişiniñ meytiyle munḳatıʿ olmaz. Ke-ẕā fī Serāci'l-Mürīdīn Ḳāle'ṣ-Ṣāriḥ Şihābüddīn el-Ḫafācī. *Ḳultu ve yedüllü ʿalā ennehū efḍalü fī ḥaḳḳin men yeḳtedī bihi'n-nās.* وَنَحْوهُ لابْنِ عُيَيْنَةَ taṣġīr-i ʿayndan menḳūl ʿalemdir. Süfyān bin ʿUyeyne bin ʿİmrān el-Kūfī tebeʿ-i tābiʿīnden eḥadü'l-eʾimmeti'l-aʿlām ve mücāvir-i Beytullāhi'l-Ḥarāmdır. Yüz ṭoḳsan sekizde ʿāzim-i nüzhetgāh-ı Naʿīm olmuşdur. **Yaʿnī** Tüsterīden rivāyet olunan ḫaber naẓīri İbn ʿUyeyne ʿaleyhi'r-raḥmeden daḫı mervīdir, buyururlar.

وَقَدْ كَانَ زُهَّادُ الصَّحابَةِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ كَثِيرِي الزَّوْجَاتِ وَالسَّرَارِي كَثِيرِي النِّكَاحِ *keşīrī* iki yā ile aṣlı ṣīġa-i cemʿ üzere keşīrīne idi. Li'l-iżāfet nūn ḥaẕf olundu. Ve *serārī* teşdīd ve taḫfīf-i yā ile cemʿ-i seriyye bi't-teşdīd *ve hiye'l-ümmetü'l-menkūḥati ve lev merraten.* Ammā ḳable'l-veṭʾ seriyye tesmiye olunmaz. *Sürre* mensūbdur ki cimāʿdır. Veyā kişi mevṭūʾe cāriyesin zevcesinden pinhān eylediginden nāşī ola. **Yaʿnī** tārik-i leẕā'iẕ-i dünyā olan kibār ṣaḥb-ı kirām Ḥażerātı zenāndan ḥarā'ir ve imānı ikşār buyururlar idi. Veyā bisyār bār taʿlīḳ ve dīgerānı tezevvüc iʿtibārıyla zevcātı tekşīr ederledi. Ḥattā Cenāb-ı Esedu'llāh kerrāma'llāhu vechehū Fāṭımetü'z-Zehrā raḍiyallāhu ʿanhā fevtinden ṣoñra çehār nisve ve on doḳuz velīde cemʿ buyurmuşlar idi. Ve sibṭ-i Mükerrem İmām Ḥasan raḍiyallāhu ʿanh Ḥażretleri muḥibb-i nisvān olup minkāḥ ve mıṭlāḳ idiler. *Ḳīle ennehū* إنه أرخى ستره على مائتي حرة *Aleyküm bi's-serārī fe-innehünne mübārakātü'l-erḥāmi* emr-i şerīfiniñ vürūdu teserrī sünnet-i Nebeviyye olduġuna delīldir.

[1538] Furkān Sûresi 25/74: "(Ve o kullar): Rabbimiz! Bize gözümüzü aydınlatacak eşler ve zürriyetler bağışla ve bizi takvâ sahiplerine önder kıl! derler."

وَحُكِيَ binā'-i mechūlle.

فِي ذَلِكَ عَنْ عَلِيٍّ وَالْحَسَنِ وَابْنِ عُمَرَ وَغَيْرِهِمْ غَيْرُ شئ *ġayr* nā'ib-i *ḥukiye.* **Ya'nī** tezevvüc ve teserrī ve keşreti emrinden Cenāb-ı ʿAliyy-i Mürteżā ve Reyḥāne-i Sulṭān-ı Aṣfiyā ve ʿAbdullāh bin ʿÖmer ve sā'ir aṣḥāb-ı Seyyidü'l-Beşerden emr-i meẕkūrda bisyār ḥālāt naḳl olundu ki min ciheti'l-keşret ibhām olunmuşdur.

وَقَدْ كَرِهَ غَيْرُ وَاحِدٍ أَنْ يَلْقَى اللَّهَ عَزْبًا feṭḥ-i ʿayn-ı mühmele ve zāy ve bā'-i muvaḥḥade ile *men lā mer'ete lehū* olan merd ve liḳā'u'llāh mevtden kināyedir. **Ya'nī** selef-i ṣāliḥīnden niçe merdān Ḫudā ġayr-ı müte'ehhil mücerred fevt olmalarını nāḫoş gördüler. Ḥattā Muʿāẕ bin Cebel raḍiyallāhu ʿanhıñ dü ḥalīleleri birden rū-be-rāh-ı ḫalvet-serā-yı ʿuḳbā olduḳlarından Muʿāẕ maṭʿūnen esīr-i firāş iken tezevvüce raġbet buyurdular ki ba'īdün ʿani'n-nisā ʿazben vefātımı sezāvār mürüvvet ʿadd etmem, dedi. *Ve fi'l ḫaberi Şirārukum ʿuzzārukum ve ḳad ahsene men ḳāle :*

شِرَارُكُمْ عُزَّابُكم جَاءَ الخَبَرْ أَرَاذِلُ الأَمْوَاتِ عُزَّابُ البَشَرْ[1539]

فَإِنْ قلت ve fī nüsḫati *fe-in.*

قِيلَ كَيْفَ يَكُونُ النِّكَاحُ وَكَثْرَتُهُ مِنَ الفَضَائِلِ وَهَذَا يَحْيَى بْنُ زَكَرِيَّا عَلَيْهِ السَّلَامُ قَدْ أَثْنَى الله تعالى عَلَيْهِ أَنَّهُ كَانَ حَصُورًا Yaḥyā ve Zekeriyā bi-luġātihī aʿcemiyyāni ve Yaḥyā ḥayātdan müştaḳ ʿarabīdir. Yaḥyā ʿaleyhi's-selāmdan evvel ism-i Yaḥyā ile hīç kes be-nām olmadığı لَمْ نَجْعَلْ لَهُ

[92b] مِنْ قَبْلُ سَمِيًّا[1540] āyet-i şerīfesiyle ṣübūt-yāftedir. Yaḥyā ʿaleyhi's-selām ʿĪsā ʿaleyhi's-selātü ve's-selāmıñ ḫale-zādesidir. ʿÖmr-i ʿazīzi yüz yigirmi veyā heşt u neved olmaḳ iḫtilāfı ve ḳable ref'i'l-Mesīḥ ġadr-i Yehūd-ı ʿanūd ile meẕbūḥ ḳılınıp tā baḫt-ı naṣr anlardan yetmiş biñ kimesneyi bismil-gāh-ı ʿālemde ifnā edinceye degin ḫūn-ı nā-ḥaḳḳ-ı Ḥażret mażlūm-ı feverāndan munḳatıʿ olmadı. Zīrā ḳıṣāṣ-ı enbiyā bu vecihle cārīdir. Nitekim ḳıṣāṣ-ı mülūk bā-tivāyet-i ʿAbdullāh bin ʿAbbās otuz beş biñ olduġu gibi ke-ẕā eş-Şihāb el-Ḫafācī ve Zekeriyā ʿaleyhi's-selām Süleymān bin Dāvūd

[1539] "Haber geldi ki, sizin en kötüleriniz bekârlarınızdır; insanlığın en rezil ölüleri, bekâr olanlardır." Beyit İbn İmâd'a isnat edilmiştir. Bkz. Abdürraûf el-Münâvî, *t-Teysîr bi-şerḥi'l-Câmiʿi'ṣ-ṣaġîr* (Riyad: Mektebetu'l-İmâm eş-Şâfiʿî, 1988), 2/76.

[1540] Meryem Sûresi 19/7: "Ey Zekeriyya! Biz sana bir oğul müjdeleriz ki, onun adı Yahya'dır. **Daha önce ona kimseyi adaş yapmadık.**"

ʿaleyhime’s-selāmıñ ẕürriyetindendir. Ol Ḥażret daḫı ġadr-i ġudde-i Yehūd ile dıraḫt içre dü nīm ḳılınmışdır. **Yaʿnī** eger suʾāl ederseñ ki nikāḥ ve keşreti ne vecihle feżāʾilden ʿadd oluna. Meʿa hāẕā Cenāb-ı Yaḥyā Peyġamber ʿaleyhi’s-selām ʿacz veyā zenāna ʿdem-i iltifātla nisādan memnūʿ olmalarıyla Ḥaḳḳ subḥānehū ve teʿālā Yaḥyā Peyġamber üzerine şenā eyledi.

فَكَيْفَ يُثْنِي اللَّهُ عَلَيْهِ بِالْعَجْزِ عَمَّا تَعُدُّهُ فَضِيلَةً pes şerʿan ve ʿādeten şumārīde-i fażīlet eyledigi ikşār-ı nikāḥ ve tezevvücdür. Niçe Ḫudā-yı Kerīm Ḳurʾān-ı Ḳadīminde ʿadem-i meyl-i nisā ve ʿazc ile şenā eder.

وَهَذَا عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ تَبَتَّل مِنَ النِّسَاءِ daḫı Rūḥullāh ʿaleyhi’s-selām ilāleh zenāndan bi’l-külliye inḳıṭāʿ eyleyip fi’l-ʿömür tezevvüc etmedi.

وَلَوْ كان كما قررته لَنَكَحَ؟ seniñ taḳrīr ve taḥrīriñ āsā nikāḥ ve keşret-i tezevvüc fażīlet-i memdūḥa olaydı fażīlet-i meẕkūreyi ḥıyāze içün her biri tezevvüc buyurur idi, dersin.

فَاعْلَمْ أَنَّ ثَنَاءَ اللَّهِ تَعَالَى عَلَى يَحْيَى بِأَنَّهُ حَصُورٌ لَيْسَ كَمَا قَالَ بَعْضُهُمْ أَنَّهُ كَانَ هَيُوبًا feʿūl mine’l-heybet *ey cebānen ʿani’n-nikāḥi ve ḫāʾifen mine’n-nisā.*

أَوْ لَا ذَكَرَ لَهُ fetḥateyn ile maʿrūf ve ẓāhiri murād degildir. Belki ṣaġīr veyā aṣlen ḥareket ṣādır olmamaḳdan ʿibāretdir. Ey sāʾil maʿlūm olsun ki Haḳḳ Teʿālānıñ Ḳurʾān-ı ʿAẓīminde Yaḥyā ʿaleyhi’s-selām üzere “Yaḥyā peyġamberim ḥaṣūr idi.” deyü şenā buyurmaları baʿżı aṣḥāb-ı tefsīr nikāḥ ve nisādan cebān ve ālet-i maʿhūde aṣlā ḥarekete ḳādir degil idi, demeleri nā-çıbāndır.

بَلْ قَدْ أَنْكَرَ هَذَا حُذَّاقُ الْمُفَسِّرِينَ وَنُقَّادُ الْعُلَمَاءِ *huzzāḳ* cemʿ-i ḥāẕıḳ māhir. Ve *nuḳḳād* cemʿ-i nāḳid der-aṣıl vezin ve ḫilāf-ı nesīʾe ammā naḳd-i deriy ve ceyyidi temeyyüz edendir. **Yaʿnī** ṣayrefiyān ve mehere-i erbāb-ı tefsīr ve ʿulemā bu maʿnāyı inkār ve meḥakk-i iʿtibārdan isḳāṭ eylediler.

وَقَالُوا هَذِهِ نَقِيصَةٌ وَعَيْبٌ وَلَا يَلِيقُ بِالْأَنْبِيَاءِ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ وَإِنَّمَا مَعْنَاهُ *ḥaṣūr*u heyūb veyā ālet ile tefsīr şeyn ve ʿār ve şān-ı peyġamberāna sezā-vār degildir, dediler.

أَنَّهُ مَعْصُومٌ مِنَ الذُّنُوبِ أَيْ لَا يَأْتِيهَا كَأَنَّهُ حُصِرَ عَنْهَا، وَقِيلَ maʿnā-yı ʿismet ʿinde ehli’s-sünnet Ḥaḳḳ celle ve ʿalā enbiyāda günāh ḫalḳ etmemesidir. Ve ʿinde’l-felāsife bir melekedir ki

fücūr-ı māniʿadır. Tafṣīl -i ʿismet enbiyā faṣlında tafṣīl-kerde-i muṣannifdir. Ve *ḥuṣira* binā'-i mechūlle ḥaṣūr bi-maʿnā mefʿūl ḥabs ve menʿ ve ḥıfẓ maʿnāsına yaʿnī maʿnā-yı ḥaṣūr günāhdan maḥfūẓ. **Yaʿnī** günāh etmez ke-enne *ve bi-el* ẕünūbdan maḥṣūr ve muvaḳḳi demekdir dediler.

وَقِيلَ لَيِسَتْ لَهُ شَهْوَةٌ فِي النِّسَاءِ وَقِيلَ مَانِعًا نَفْسَهُ مِنَ الشَّهَوَاتِ ṭā'ife-i zenāna şehvet-i bisyār **[93a]** veyā muṭlaḳā iştihā ve irādeti olmamaḳ maʿnāsına denildi.

Ḥāṣıl-ı Maʿnā: Ḥaḳḳ subḥānehū ve teʿālā müştehiyāta meyil ve raġbeti anlarda ḫalḳ etmekle maʿṣūm buyurdu demekle muṣannif ʿaleyhi'r-raḥmeniñ ḳavl-i ātīde taʿḳībi ṣaḥīḥ ola nādire ...-ı āṣārdan Ebū bekr bin el-ʿArabī bu vecihle keffe ẕīb-i terāzū-yı tevfīḳ olur ki maʿnā-yı *ḥaṣūr* ʿan ḳudretin nisādan keff etmek maʿnāsınadır, deyü taḥḳīḳ-i kelām edenlerin ḳavli iki vecihle peyveste-i derece-i ṣıḥḥat olur ki **birisi** Ḥaḳḳ celle ve ʿalā Yaḥyā ʿaleyhi's-selām üzere ḥaṣūr ile ṣenā eyledi. Bunuñ miṣli ise muḳteseb üzeredir, cibillī degildir. **Ṣāniyen** ḥaṣūr ṣīġa-i mübālaġadan faʿūldür. Bu ise efʿāl-i iḫtiyāriyye olur. Pes Yaḥyā ʿaleyhi's-selām ʿan ḳudretin nisādan keff eyleyip şerʿinden ḫod maṭlūb ve memdūḥ idi. Ammā Peyġamberimiz ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem şerʿinde memdūḥ degildir ki tebettülden nehiy buyurmuşlar idi, intihā.

فَقَدْ بَانَ لَكَ مِنْ هَذَا أَنَّ عَدَمَ الْقُدْرَةِ عَلَى النِّكَاحِ نَقْصٌ وَإِنَّمَا الْفَضْلُ فِي كَوْنِهَا مَوْجُودَةً Baḫṣ-i meẕkūrdan bu maʿnā ẓāhir oldu ki nikāḥ üzere ʿadem-i ḳudret naḳṣ ve şeyndir. Ve fażīlet ise nikāḥa kudret-yāb olmaḳdır.

ثُمَّ قَمْعُهَا ref'le mübtedā ve ḫaberi *fażīlet*-i ātiyyedir. Veyā cerle *fī kevnihā* üzere ʿaṭf oluna. Baʿde-ẕā efḍal-i muḫālefet li'ş-şehvet nikāḥdan kamʿ-ı ḳudretdir. Veyā kamʿ-ı nikāḥ.

إِمَّا بِمُجَاهَدَةٍ كَعِيسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ أَوْ بِكِفَايَةٍ مِنَ اللَّهِ تَعَالَى كَيَحْيَى عَلَيْهِ السَّلَامُ *bi-mücāhedetin, ḳamʿa* müteʿallıḳdır. **Yaʿnī** Mevlā-yı Ḥakīm enbiyā-yı kirāmı aḥsen-i taḳvīm üzere ḫalḳ buyurup anlarda ḳuvvet-i cimāʿ ġayrılar üzere zā'ide iken anlardan baʿżısı bā-riyāżet-i nefsāniyye ve mücāhede ile Ḥażret-i Mesīḥ-āsā ḳahr-ı şehvet veyā terk-i şehevāt üzere meleke iḥsānıyla Yaḥyā ʿaleyhi's-selām gibi ḳable ḥakkdan fikāyetle keff ve ḳamʿ-ı cimāʿ buyurmaları.

فَضِيلَةٌ زَائِدَةٌ ref'le ḫaber-i mübtedā veyā *mevcūde*den temyīziyyetle manṣūbdur. Ḫaberiyetle **maʿnā** demek olur ki baʿḍ'e'l-ḳudreti terk-i şehvet ve cimāʿ fażīlet-i maḥmūde ve ṣıfat-ı ḥamīdedir. Ve temyīziyyetle **maʿnā** nikāḥa ʿadem-i ḳudret naḳṣ ve fażl ise ḳuvvet ve ḳudretden mevcūd olmaḳda fażīlet-i zāʾide cihetinden s̱ābite ve ḳāʾime olmaḳdır, demek olur.

لِكَوْنِهَا شَاغِلَةً baʿżı nüsḫada *müşkile* vāḳiʿdir.

فِي كَثِيرٍ مِنَ الْأَوْقَاتِ حَاطَّةً ism-i fāʿil mine'l-ḥaṭ ʿulüvden esfele inzāl ve manṣūben *kevnihī* ḫaber baʿde ḫaberdir.

متجرة إِلَى الدُّنْيَا إِلَى مُحَبَّتِهَا أَوْ جَمْعِهَا **Yaʿnī** şehevāt bisyār bār insānı ʿibādet ve mühimmātdan işġāl ve dünyā-yı deniyye ḫuẓūẓuna ḥaṭ ve inzāl eylediginden ḳamʿı mücāhede ve kifāyetu'llāh ile fāżīlet-i zāʾidedir.

Ve'l-ḥāṣıl her fażīlet ki anda meẓār ve menāfiʿ ola. Meş̱elen nikāḥ tebettül ʿizzle ve ḫulṭa ve ġınā ve faḳr-āsā pes ṭālib ve ṣāḥibine nisbetle ziyāde-i menfaʿat ve ḳıllet-i mażarrata naẓar olunup muktezāsıyla ḥükm oluna.

ثُمَّ هِيَ *şehvetün fi'l-cimāʿ* veyā fażīlet-i zāʾide.

فِي حَقِّ مَنْ أُقْدِرَ عَلَيْهَا ṣīġa-i mechūlle fi'l-iḳdār.

وَمُلِّكَهَا feṭḥ-i mīm ve ḍamla veyā ḍamm-ı mīm ve kesr-i lām-ı müşeddede ile ber-ṭıbḳ-ı *uḳdira.*

وَقَامَ maʿṭūfun ʿalā *müllikihā..*

بِالْوَاجِبِ فِيهَا müteʿallıḳ-ı *ḳāme.*

وَلَمْ يَشْغَلْهُ feṭḥ-i evvel ve s̱āliş̱ ke-*seʾele yesʾelü* veyā ḍamm-ı evvel ve kesr-i s̱āliş̱.

دَرَجَةٌ عَلْيَاءُ merfūʿ ḫaber-i *hiye.* Ve ʿ*alyā*ʾ feṭḥ-i ʿayın ve medle ve nüsaḫ-ı muʿteberede ḍamm-ı ʿayınla maḳṣūren mażbūṭadır. Fi'l-aṣıl her cāy-ı refīʿ ve bālā bu maḳāmda ʿulüvv-i menzilet murād olunur.

Yaʿnī Ḫudā-yı Celīl celle celāluhū şehvete iḳdā ve ke-mā yürīdu taṣarruf ve mühimmāt-ı dīn **[93b]** ve dünyādan *mā yuḥabbibu ʿaleyh* ḳıyām ve ḫużūr-ı Ḥaḳḳdan

işġāl etmekle iḳtidār iḥsān buyurulan kimesne ḥaḳḳında şehvet fi'l-cimāʿ mertebe-i refīʿa ve menzilet-i ʿaliyyedir.

وَهِيَ دَرَجَةُ نَبِيِّنَا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الَّذِي ṣıfat-ı Muḥammed ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem.

لَمْ تَشْغَلْهُ كَثْرَتُهُنَّ عَنْ عِبَادَةِ رَبِّهِ بَلْ زَادَهُ ذَلِكَ عِبَادَةً لِتَحْصِينِهِنَّ وَقِيَامِهِ بِحُقُوقِهِنَّ وَاكْتِسَابِهِ لَهُنَّ وَهِدَايَتِهِ إِيَّاهُنَ **ya'nī** bu derece-i ʿulyā mihr-i āsumān-ı risālet ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem Ḥażretleriniñ rütbe-i vālāsıdır ki bisyārī-i zenān ol Ḥażreti ʿibādet-i Rabb-i Mennāndan işġāl etmez. Belki ṣavm ve ṣalāt ve ḳıyām-ı leyl ve ʿibādet-i maʿrūfesinden ġayrı ümmehāt-ı mü'minīni nikāḥ sebebiyle muḥaṣṣenāt ḳılması içün ol Ḥażretiñ anlar ḥuḳūḳuna ḳıyām ve mürāʿat berāy-ı īṣān iktisāb ve taʿlīm-i dīnle ʿibādetiñ ziyāde eyledi. Zīrā ʿıyāline nafaḳa ve kisve ve kesb-i ḥelāl li'l-ʿıyāl mahż-ı ʿibādetdir. Gerçi Ḥażret-i Ḥabīb-i Ekrem min ġayri kesb meʿāşdan mā-lā-büddī Ḫudādan ḫ^{v}āstkar olsa bilā-taʿb Ḥabībine Ḥaḳḳ īṣāl eder. Ammā ol Ḥażret ʿubūdiyet-i Ḥaḳḳa ḳıyām içün müstelzim idi. Muṣannif ʿaleyhi'r-raḥme zikr olunan vücūhdan aʿlā mertebeye teraḳḳī birle beyān ḳaṣd eyleyip buyurur.

بَلْ صَرَّحَ أَنَّهَا لَيْسَتْ مِنْ حُظُوظِ دُنْيَاهُ هُوَ وَإِنْ كَانَتْ مِنْ حُظُوظِ دُنْيَا غَيْرِهِ *ḥuẓūẓ* cemʿ-i ḥaẓ *mimmā yüserru bihī* naṣīb-i muḳadder. Belki Nebbiy-i Muḫtār ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem ḥadīṯ-i şerīfinde tavżīḥ ve taṣrīḥ eyledi ki keṯret-i nisā ḥużūr-ı Mevlādan işġāl eden ḥuẓūẓ dünyāsından degildir. bi-ḥuṣūṣa eger ġayrıñ dünyāṣı ḥuẓūẓunda olduysa bile zīrā nās keṯretiyle ḫandān ve şādān olup anı leẕẕet-i ʿaẓīmeden taʿdād ederler. Sulṭān-ı ʿĀlemiñ ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem dil-i āgāhı muḥabbetu'llāh ile mālī olup ġayrıñ muḥabbeti ḳalb-i şerīfine cāy-gīr olmadı. *Ve leḳad ecāde min āfāḍin.*

تَمَلَّكَ بَعْضُ حُبِّكَ كُلَّ فَإِن تُرِدِ الزِّيَادَةَ هَاتِ قَلْبَا[1541]

İmdi ḥuẓūẓ dünyāsından olmadıġın taṣrīḥ buyurduḳların muṣannif tefsīr eder.

فَقَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ (حُبِّبَ إِلَيَّ مِنْ دُنْيَاكُمْ) ve temāmī-i ḥadīṯ[1542] النّساءُ وَالطّيبُ، وجُعِلَتْ قُرّةُ عينى فى الصّلاةِ baʿżı rivāyetde *min dünyāküm ṣelāṯe* vāḳiʿdir. Lafẓ-ı *dünyā*yı muḫāṭabīne iżāfe ol Ḥażretiñ dünyādan tebri'e ve teḳallülü ve ʿadem-i mübālāt ve iltifātına işāretdir. Ve

[1541] "Aşkının bir kısmı tüm varlığımı sardı, eğer daha fazlasını istiyorsan, kalbimi getir." Beyit Ebu'l-Fevâris Sa'd bin Muhammed'e isnat edilmiştir. Bkz. Muhammed İshâf en-Neşâşîbî, "Naklu'l-edîb", *Mecelletü'r-Risâle*, 1946, 39.

[1542]

ḥubbibe fiʿilini ṣīġa-i mechūlle īrād buyurmaları nisā ve ṭībe ol Ḥażretiñ muḥabbetleri cibilletinde ḫalḳ olduġuna īmādır ki ke-enne ol Ḥażret muḥabbet-i nisā ve ṭībde mecbūl ve mecbūr gibi idi.

فَدَلَّ أَنَّ حُبَّهُ لِمَا ذُكِرَ مِنَ النِّسَاءِ وَالطِّيبِ اللذين هما من أَمْرِ دُنْيَا غَيْرِهِ وَاسْتِعْمَالَهُ ism-i *enne, iẕā* üzere ʿaṭıfla manṣūbdur.

لِذَلِكَ لَيْسَ لِدُنْيَاهُ بَلْ لآخِرَتِهِ، لِلْفَوَائِدِ التي ذَكَرْنَاهَا فِي التَّزْوِيجِ وَلِلِقَاءِ الْمَلَائِكَةِ فِي الطِّيبِ **yaʿnī** ġayrıñ dünyāsı umūrundan olan ṭīb ve nisā Peyġamber-i Ẕī-şānıñ muḥabbeti ve cimāʿa mübāşereti delālet eyledi ki teleẕẕüẕ-i dünyā içün degil belki istiʿmāli niyet-i ʿibādet veyā emr-i tezvīc ẕikr eyledigimiz fevāʾid içündür ki taḥṣīn-i nisā ḥuḳūḳuna ḳıyām ve iktisāb ve hidāyet ve istiʿmāli ṭībde ferişteġānla mülāḳāt içündür.

وَلِأَنَّهُ أَيْضًا مِمَّا يَحُضُّ عَلَى الْجِمَاعِ وَيُعِينُ عَلَيْهِ وَيُحَرِّكُ أَسْبَابَهُ ve ṭī dāʾiye-i cimāʿı taḥrīk ve muḳavvā ve muḳaddemātını tehyīc eyledigi içündür.

وَكَانَ حُبُّهُ لِهَاتَيْنِ الْخَصْلَتَيْنِ لِأَجْلِ غَيْرِهِ وَقَمْعِ شَهْوَتِهِ Ḥażret-i Faḫr-ı ʿĀlemiñ ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem cimāʿ ve muʿaṭṭarāt ve ḫoş-bū olan şeye muḥabbeti zevcāt-ı ṭāhirāt ve sürūşān eclinden ve ḳahr-ı şehvet **[94a]** içün oldu. Ve illā mücerred ġayrılar gibi teleẕẕüẕ ve tenaʿum içün degil idi.

وَكَانَ حُبُّهُ الْحَقِيقِيُّ الْمُخْتَصُّ بِذَاتِهِ فِي مُشَاهَدَةِ جَبَرُوتِ مَوْلَاهُ وَمُنَاجَاتِهِ *ceberūt*dan murād ʿazemetu'llāhdır. Celāl Devvānī şerḥ-i *Heyākilü'n-Nūr*da melekūtla murād ʿālem-i ʿukūldür ki melāʾikedir, melekūt-ı aʿlā ve aʿẓam daḫı tesmiye olunur deyü buyurmuşlar. **Yaʿnī** Ḥabīb-i Ḥażret-i Yezdān ʿaleyhi'ṣ-ṣalavātü'r-Raḥmānıñ Perverdigāra muḫtaṣ olan muḥabbet-i ḥaḳīḳiyyeleri ʿaẓamet-i Perverdigār-ı ʿĀlem celle ve ʿalā müşāhedesinde ve telaḳḳiyy-i vaḥiy ve münācāt-ı Ḥażretde oldu.

وَلِذَلِكَ مَيَّزَ بَيْنَ الْحُبَّيْنِ وَفَصَلَ بَيْنَ الْحَالَيْنِ فَقَالَ ve li-ẕā ẓīhiren umūr-ı dünyādan olan ḥubla ḥubb-ı ḥaḳīḳi meyānesin farḳ ve muḥabbeteyn muḳāmını taġyīr-i ʿibādet ve tebdīl-i uṣlūbla faẓl ve temyīz eyleyip yaʿnī cibille-i ʿāriżiyye ve müstemmere-i ẕātiyye olan cümleteyn-i ismiyye ve fiʿiliyye beynini faṣıl ve farḳ ile ḥadīṯinde buyurur:

(وَجُعِلَتْ قُرَّةُ عَيْنِي فِي الصَّلَاةِ[1543]) cümle-i fiʿiliyye ile īrād ve mā-ḳablinde cümle-i ismiyye üzere maʿṭūfdur. Ve *ḳurra min ḳarra yeḳarru bi'l-feṯḥi iẕā berrede ke-mā ḳīle kaside:*[1544]

دَمْعَة السُّرُورِ بَارِدَةٌ[1545]

Yāḫūd ḳarārdandır. Maḥbūba naẓar-i mühmele ḥālinde sükūnet-i ʿayından kināye ola. *Ve ḳad ḳīle ʿaynī teḳarrabeküm ʿinde teḳarrabeküm.* İmdi taġyīr-i üslūb buyurulma. *Ve'ṣ-ṣalātü elletī bihā ḳurratu ʿaynī.* Veyā *kurratu ʿaynī fi'ṣ-ṣalāt* īrād olunsa ḥubb-ı ġarażī ile ḥubb-ı ẕātī-i ḥaḳīḳī beyinlerinde temyīz bedīdār olmazdı. Ve ṣalātıyla murād ẕāt-ı rükūʿ ve sücūd olan namāzdır ki münācāt ve maʿden-i muṣāfāt ve miʿrāc-ı müʾmindir. Ve baʿżılar ol Ḥażret üzere olunan ṣalāt-ı Mevlā ve ṣalāt-ı melāʾike ve dürūd mevḳidir demişler. Ve neşr-i aḥkāma ihtimāmen nisāyı taḳdīm buyurup baʿde-ẕā ḫoş-bū olan ṭīb ki melāʾike-i kirāma ḳūt menzilesinden olmaġun tībi ẕikr eyledi. Ūlü'l-elbābdan baʿżılar yurāʿa-güẕār taḥḳīḳ oldular ki ḥadīṯde nisā ile bedʾ ve ṣalātı teʾḫīr buyurmalarına sebeb budur ki der-aṣıl mirʾāt-ı racülden cüzʾdür. Ve maʿrifet-i cüʾz, maʿrifet-i kül üzere muḳaddemdir. Ve insān kendü nefsine maʿrifeti maʿrifetu'llāh üzere muḳaddem olup maʿrifet-i Ḥaḳḳ kişi kendü nefsine maʿrifete netīcedir. Ve li-ẕā مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ[1546] ḥadīṯ-i şerīfi bu maʿnāya müşīr oldu. Pes ṣalāt maʿrifet-i Ḥaḳḳ üzere teferruʿ etmekle teʾḫīr ve ḳażiyye netīce-i güne oldu, ke-ẕā li'l-...

فَقَدْ سَاوَى Ḥażretü'l-Muṣṭafā ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem.

يَحْيَى وَعِيسَى فِي كِفَايَةِ فِتْنَتِهِنَّ bu iki peyġamberān-ı ẕī-şānıñ meʿa'l-ḳuvvet ve'l-ḳudret tebettül ve terk-i tezevvücleri iştiġāl-i müşāhede-i ʿālem-i melekūt ve ʿibādet ḫavfından fitne-i nisā kifāyetinde Cenāb-ı Faḫr-ı ʿĀlem bunlarla bu bābda müsāvī ve hem-dem ve fī ḥālin mine'l-aḥvāl ol Ḥażreti keşret-i nisā müşāhede-i Mevlādan işġāl etmedi. Meʿa hāẕā aḥyānen firāş-ı zevcāt-ı ṭāhirāṭda iken ol Ḥażrete vaḥiy nāzil olurdu.

[1543] Hadis: "Gözümün nuru namazda kılındı."

[1544] "Ḳurra (soğukluk), ḳarra fiilinden gelir ve soğutmak anlamına gelir, bu kaside hakkında söylenmiştir."

[1545] "Sevinç gözyaşı soğuktur."

[1546] Hadis: "Kendini bilen, Rabbini de bilir."

وَزَادَ فَضِيلَةً بِالْقِيَامِ بِهِنَّ ḥuḳūḳ-ı zevcāt-ı ṭāhirāta ḳıyām buyurmalarıyla Yaḥyā ve ʿĪsā ʿaleyhime’s-selām üzere ol Ḥażretiñ faẕīlet-i kāmilesi ber-ziyād oldu.

وَكَانَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِمَّنْ أُقْدِرَ bināʾ-i mechūlle *ekderāhū Allāhu Teʿālā.*

عَلَى الْقُوَّةِ فِي هَذَا وَأُعْطِيَ الْكَثِيرَ مِنْهُ وَلِهَذَا أُبِيحَ لَهُ مِنْ عَدَدِ الْحَرَائِرِ *cemʿu ḥurre ʿalā ḫilāfi’l-ḳıyās.*

مَا لَمْ يُبَحْ لِغَيْرِهِ **Yaʿnī** ol Ḥażret emr-i nikāḥdaa ḳuvvet ve ḳudret üzere iḳrā buyurulup daḫı emr-i cimāʿda ziyāde ʿale’l-ʿāḍe ve ḥadd-i bisyār iʿṭā olundu. Böyle olduġu ecilden ġayra mübāḥ ḳılınmayan nikāḥ **[94b]** mā fevḳa’l-erbaʿa ḥarāʾir ḳısmından ṭoḳuz veyā on bir ʿaded ol Ḥażrete ibāḥa buyurulup bi’n-nisbeti ilā ümmetihī ḫaṣāyiṣinden taʿdād olundu. Li’l-allāme İbn Ḥacer el-ʿAsḳalānī:

1. تُوُفِّيَ رَسُولُ اللَّهِ عَنْ تِسْعِ نِسْوَةٍ إِلَيْهِنَّ تُعْزَى الْمَكْرُمَاتُ تُنْسَبُ
2. فَعَائِشَةُ مَيْمُونَةُ وَصَفِيَّةُ وَحَفْصَةُ تَتْلُوهُنَّ هِنْدُ وَزَيْنَبُ
3. جُوَيْرِيَةُ مَعَ رَمْلَةَ ثُمَّ سَوْدَةَ ثَلَاثٌ وَسِتٌّ نَظْمُهُنَّ مُهَذَّبُ[1547]

وَقَدْ رُوِينَا fetḥ-i rā ve taḫfīf-i rā ile ve ḍamm-ı rā ve kesr-i vāv-ı muḫaffefe ile ve ḥaẕf-ı īṣāl ile daḫı maʿnā muḥtemeldir. *Ey ruviye ileynā.*

عَنْ أَنَسٍ أَنَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: (كَانَ يَدُورُ عَلَى نِسَائِهِ فِي السَّاعَةِ مِنَ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ) *sāʿat*den zamān-ı ḳalīl murād olunup sāʿat-i nücūmiyye degildir. *vāv bi-maʿnā ev.* **Yaʿnī** ke-mā fi’l-Buḫārī ve’n-Nesāʾī Enes raḍiyallāhu ʿanh ṭarīḳinden rivāyet eyledik: “Ḥażret-i Faḫr-ı ʿĀlem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem rūz ve veyā şebden endek vaḳit içre zevcāt-ı ṭāhirāt ile mücāmeʿa buyurur idi.”

وَهُنَّ إِحْدَى عَشْرَةَ sükūn-ı şīnle veyā kesrle ḥāl ān ki onlar on bir ʿaded idi Serārīden Māriye ve Reyḥāne taʿdād olunmaġladır. İmdi ol Ḥażretiñ ḳıllet-i ekl ve şürble bu rütbe-i ḳudret ve ḳıyāmları kendüler ḥaḳḳında muʿcizedir. Ve ḳāle Enes raḍiyallāhu ʿanh.

وَكُنَّا نَتَحَدَّثُ أَنَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أُعْطِيَ قُوَّةَ ثَلَاثِينَ رَجُلًا tetimme-i ḥadīṯ-i evveldendir.

[1547] “Rasûlullah, ardında dokuz hanım bırakarak vefat etti ve bu hanımlara, yücelikler ve değerli vasıflar nispet edilir. Âişe, Meymûne ve Safiyye; ardından Hafsa, Hind ve Zeynep gelir. Cüveyriye, Ramlâ ve sonra Sevde; üçü ve altısı düzenli bir şekilde sıralanır.”

خرجه النسائي el-İmām el-Ḥāfıẓ Ebū ʿAbdirrāhman Aḥmed ṣāḥibü's-*Sünen* üç yüz üç ḥudūdunda rū-be-rāh-ı ʿİlliyyīn oldular. Aṣḥāb-ı kütüb-i sitteden üç yüz tārīḫinden ṣoñra bunlardan ġayrı bāḳī nāyābdır. *Müsned*-i İmām Nesā'ī taḫrīc eyledigi ḫaberde Enes raḍiyallāhu ʿanh buyurur: "Biz meʿāşir-i ṣaḥābe beynimizde süḫen-sāz olup ol Ḥażrete emr-i cimāʿda otuz merdiñ ḳuvveti iʿṭā olunduġun ḫaberleşirdik."

وروي ṣīġa-i mechūl veyā binā'-i maʿlūmla.

نحوه عن أبي رافع Mevlā en-Nebī ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem ismi İbrāhīm veyā Ṣābit veyā Eslem veyā Ṣāliḥdir.

وعن طاووس ebnā-yı fürsden İbn Keysān el-Yemānīdir. Yüz altı tārīḫinde Mekke-i Mükerremede cānib-i Behişte ḫırām eyledi.

(أعطي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قوة أربعين رجلا في الجماع) Faḫr-ı ʿĀleme cimāʿ emrinde ḳırḳ merd ḳuvveti iʿṭā olundu.

وَمِثْلُهُ عَنْ صَفْوَانَ بْنِ سُلَيْمٍ taṣġīrle tābiʿ-i celīlü'l-ḳadir ve zāhid-i cesīmü'l-ḫaṭır ẕāt-ı muḥterem idi. ḳalb[1548] tārīḫinde ḥayātı memāta münḳalib oldu. Ve ʿ*an Tāvūs* ibāretinden bu maḳāma degin uṣūl-i muʿtemede-i *Şifā*dan sāḳıṭadır. *Ke-ẕā ḳālehū ʿAliyyü'l- Ḳārī.*

وَقَالَتْ سَلْمَى مَوْلَاتُهُ: طَافَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى نِسَائِهِ التِّسْعِ، وَتَطَهَّرَ مِنْ كُلِّ وَاحِدَةٍ، قَبْلَ أَنْ يَأْتِيَ الْأُخْرَى fetḥ-i sīn-i mühmele ve mīmle maḳṣūren ḫādime-i Ḥażret veyā mevlāt-ı Ṣafiyye v dāye-i mihrebān-ı Cenāb-ı Zehrā ve ḳabīle-i İbrāhīm bin en-Nebī el-Kerīm ve zevc-i Ebī Rāfiʿdir. Ṣaḥābiyāt içre Selmā ismiyye müsemmāt bunlardan māʿadā on beş zevcāt-ı muḥteremedir. Bu ṭavāf-ı cimāʿdan kināyedir. **Yaʿnī** ḫādime-i Ḥażret buyurdular ki "Bir gecede Cenāb-ı Nāzenīn ḫalvet-ḫāne-i İsrā ʿaleyhi't-tehāyā ṭoḳuz celīlesi üzere devir ve ḫalvet ve her birine ḳurban eclinden nev-be-nev ġusül eyledi."

وَقَالَ هَذَا أَطْيَبُ وَأَطْهَرُ daḫı Faḫr-i ʿĀlem buyurdular ki her cimāʿdan ġusl-i aṭher li'ẓ-ẓāhir ve aṭyeb li'l-bāṭındır. Bu ḫaber-i laṭīf rivāyet-kerde-i Ebū Dāvūd ʿaleyhi'r-raḥme olduġu taṣrīḥ-kerde-i Suyūṭīdir.

[1548] Kelimenin ebced değeri 132'dir.

وَقَدْ قَالَ سُلَيْمَانُ عَلَيْهِ السَّلَامُ لَأَطُوفَنَّ اللَّيْلَةَ عَلَى مِائَةِ امْرَأَةٍ أَوْ تِسْعٍ وَتِسْعِينَ، وَأَنَّهُ فَعَلَ ذَلِكَ ba'żı rivāyetde *le-eṭīfenne ṭavāfun bi-ma'ne'd-devrān ve ke-ẕā eṭ-ṭāfetü ve evşekke* rāvīdir. Ammā rivāyet-kerde-i İmām Müslim üzere *'alā seb'īne imra'eten* vāḳi'dir. Ve iṣbāt-ı ḳalīl keşīri münāfī degil. *Mefhūmü'l-*[95a]*'adedi 'inde cumhūri erbābi'l-uṣūl* ḥüccet degildir. Şāyet vāḳı'a müte'addide ola. **Ya'nī** Cenāb-ı Emīnu'llāh Süleymān 'aleyhi's-selām buyurdu ki elbette ben ṣad 'aded veyā bir eksik zenāna bu şeb devrān ederim dedi ve eyledi. İmdi bu ḥālet kemāl-i ḳuvvetine delālet eder.

قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: كَانَ فِي ظَهْرِ سُلَيْمَانَ مَاءُ مِائَةِ رَجُلٍ وَكَانَ له ثلاثمائة امرأة وثلاثمائة سَرِيَّةٍ bin 'Abbās raḍiyallāhu 'anhā rabbü'n-nās buyurdular ki ẓahr ve ṣulb-i Süleymān 'aleyhi's-selāmda yüz merdiñ nuṭfesi mevcūd idi. **Ya'nī** cimā'da ṣad merdiñ ḳuvveti ḥāṣıla ve kendüleriñ üç yüz ḥarā'ir ve üç yüz derārīsi var idi. İmdi ḥerā'iriñ bizim şer'imizde dörde ḥaṣrı ḳānūn-ı ilāhī buyurulması bu ümmetiñża'f-ı vücūd ve ḳıllet-i i'mārdan nāşīdir. Şerī'at-i Aḥmediyyeden muḳaddem şerāyi'de ziyāde olmaḳ ẓāhirdir.

وَحَكَى النَّقَّاشُ وغيره سبعمائة امرأة وثلاثمائة سَرِيَّةٍ ammā Naḳḳāş ve ġayrı Naḳşībend ḥikāye oldular ki Ḥażret-i Süleymān 'aleyhi selāmü'l-Mennān Cenābınıñ yedi yüz mer'e ve üç yüz seriyyeleri mevcūde idi.

وَقَدْ كَانَ لِدَاوُدَ عَلَيْهِ السَّلَامُ عَلَى زُهْدِهِ وَأَكْلِهِ مِنْ عَمَلِ يَدِهِ تِسْعٌ وَتِسْعُونَ امْرَأَةً وَتَمَّتْ بِزَوْجِ أُورِيَّاءَ مائة *mi'e* fā'iliyyet üzere merfū' veyā fā'il muḍmar ḳılınıp *mi'e* naṣbla ḥāl olur. Ve *ūriyyā* ḍamm-ı hemze ve sükūn-ı vāv ve kesr-i rā veyā müşennāt-ı memdūde veyā maḳṣūre ile Benī İsrā'īlden bir kimesneye 'İbrānī zebān üzere 'alemdir ki Dāvūd 'aleyhi's-selām anıñ zevcini görüp pesendīdeleri olmaġın Ūriyyādan taṭlīḳini ṭaleb-kār olduḳda ol daḫı ṭīb ḫāṭırı ile taṭlīḳ edip Cenāb-ı Ḫalīfetu'llāh tezevvüc ve ol bānū-yı ḥarem-serā-yı nübüvveti silk-i zevāca insilākla sübḥa-i dürdāne-veş-i ḥelā'ili ṣad dāne eyledi. Ve māder-i Süleymān 'aleyhi's-selām bunlardır. Bunuñ emṣāli şer'inde cā'iz idi.

Ve'l-ḥāṣıl: Dāvūd 'aleyhi's-selām kesb-i yediyle ta'īş ve zühdü üzere ṭoḳsan ṭoḳuz celīleleri olup zevc-i Ūriyyā ile tekmīl-i mi'e buyurdular.

وقد نَبَّهَ عَلَى ذَلِكَ فِي الْكِتَابِ الْعَزِيزِ بِقَوْلِهِ تَعَالَى (إِنَّ هَذَا أَخِي لَهُ تِسْعٌ وَتِسْعُونَ نَعْجَةً[1549])الاية نَعْجَةً وَاحِدَةٌ فَقَالَ

اَكْفِلْنيهَا وَعَزَّنى فِى الْخِطَابِ[1550] *naʿce* gūsfend-i māde bu maḳāmda merʾeden kināye ve kināye eblāġ mine'ṣ-ṣarāḥa olmaġın mürāʿāṭ-ı edeb birle taʿbīr olundu. **Yaʿnī** Ḥaḳḳ subḥānehū ve teʿālā kitāb-ı bedīġ ve menīʿinde ʿaded-i meẕkūre üzere tenbīh ve iki ferişte zebānından ḥikāye buyurdu ki ḫaṣmeyn ṣūretinde maḥfil-i ḳażā-yı ḫalīfetu'llāha meṣūl eyleyip yek-dīgeri içün bu benim dīn ve İslām birāderimiñ ṭoḳsan ṭoḳuz merʾesi var ve benim bir zevcem var iken anı daḫı baña ikfāl eyle deyü ilḥāc eder demekle maḳām-ı taʿbīrde taʿrīf ḳaṣd eylediler. Ḳıṣṣa-i meẕkūr eşher min en yuẕkerdir. Murād ʿadedi beyān olmaġın tekāpū-yı ḳaleme ruḫṣat verilmedi.

وَفي حَدِيثِ أَنَسٍ عَنْهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ (فُضِّلْتُ bināʾ-i mechūlle ve teşdīdle.

عَلَى النَّاسِ بِأَرْبعٍ: بالسَّخَاءِ وَالشَّجَاعَةِ وَكَثْرَةِ الْجِمَاعِ وَقُوَّةِ الْبَطْشِ[1551]) *baṭş* feṯḥ-i muvaḥḥade ve sükūn-ı ṭā ile cümle ḳılmaḳ ve bir nesneye ʿunfla yapışmaḳ. İmām Taberānī sened-i ceyyid ile Enes raḍiyallāhu ʿanh ḥadīṯinde rivāyet ve anlar daḫı ol Ḥażretden ḫaber-dāde olur ki buyurmuşlardır: Ḫiṣālden dört ḫaṣletle ḫalḳ-ı cihān üzere tafḍīl ḳılındım. Meʾā'l-eḥibbā kerem ve cūdla bi'n-nisbe ile'l-aʿdā şecāʿatle ve zenāna ḳurbān-ı bisyār ve ḥāl-i ʿiṭā ve iḥsānda ḳuvvet ve ṣaṭvet ile.

وَأَمَّا الْجَاهُ فَمَحْمُودٌ عِنْدَ الْعُقَلاءِ *cāh* maʿrūf. Ve *ʿādet* ẓarfiyye veyā ḥāliyye ve temyīziyet ile manṣūbdur. **[95b] Yaʿnī** cāh ise ʿulemā ve ḥukemā ʿindinde ʿādeten memdūḥ ve ʿinde'n-nās tesḫīr-i ḳulūbla vecīh ve żuʿafāya müsāʿade birle emr-i maḥmūddur. Lākin veḳ-i şerʿīāt üzere olmaġla maḥmūdiyyeti muḳayyeddir.

عَادَةً وَبِقَدْرِ جَاهِهِ عِظَمُهُ kesr-i ʿayın ve feṯḥ-i ṭā ve żamīrle.

فِي الْقُلُوبِ miḳdār-ı ʿaẓamet-i cāhla ẕī-cāh olan kimesneniñ şānı ḳulūb-ı nāsda müzdād ve cāy-gīr olur. Veyā murād ḳadr-i ʿālī-cāh-ı Nebbiyy-i Vālā Cenābıdır ki dünyāda nübüvvetle ve ʿuḳbāda livāʾ-i ḥamdle mümtāz ve ser-firaz ḳıldı.

[1549] Sâd Sûresi 38/23: "(Onlardan biri şöyle dedi:) **Bu, kardeşimdir. Onun doksan dokuz koyunu var.** Benimse bir tek koyunum var. Böyle iken «Onu da bana ver» dedi ve tartışmada beni yendi."

[1550] Sâd Sûresi 38/23.

[1551] Hadis: "Allah beni dört özelliğimle bütün insanlara üstün tuttu: Bunlar da cömertlik, cesâret, cinsî kudret, düşmanlarıma karşı güç ve kuvvet kullanmak."

وَقَدْ قَالَ اللهُ تَعَالَى فِي صِفَةِ عِيسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ (وَجِيهًا فِي الدُّنْيَا والآخرة[1552]) **Yaʿnī** vaṣf-ı Ḥażret-i Mesīḥde Ḥaḳḳ celle ve ʿalā Kitāb-ı Celīlinde Meryem ʿaleyhi's-selāma ḫiṭāben buyurdular ki "'İnda'llāh fi'd-dāreyn kelimetü'llāhi'l-Mesīḥ ẕī-cāh olduġu ḥālde Mevlā saña tebşīr eder."

لَكِنْ آفاتُهُ cemʿ-i āfet *ve hiye el-ʿāḳıbet.*

كَثِيرَةٌ ammā mefsede-i cāh bisyārdır.

فَهُوَ مُضِرٌّ لِبَعْضِ النَّاسِ لِعُقْبَى الآخِرَةِ *lām* taḳyīd-i tevḳīd içündür. Taḳlīliyye olmaḳ cā'izdir. Ve cāh *bi-iʿtibārin mā yuʿraḍu lehū* baʿżılara ʿuḳbā olan āḫire zebān-res olur.

فَلِذَلِكَ ذَمَّهُ مَنْ ذمه وَمَدَحَ ضِدَّهُ cāh nefsinde emr-i meẕmūm degil iken kişiniñ ʿāḳıbet-i emrine żararı olduġu cihetle cāhı ẕemmeden berāy-ı iḳtiżā ẕemmeyledi. Ve ʿadem-i şehvet ve ḫumūlü medḥ eyledi.

وَوَرَدَ فِي الشَّرْعِ مَدْحُ الْخُمُولِ وَذَمُّ الْعُلُوِّ فِي الْأَرْضِ *ḫumūl* ḍamm-ı ḫā'-i muʿceme ile żıdd-ı şehvet āyet-i kerīme-i تِلْكَ الدَّارُ الْاٰخِرَةُ نَجْعَلُهَا لِلَّذِينَ لَا يُرِيدُونَ عُلُوًّا فِى الْأَرْضِ وَلَا فَسَادًا[1553] ve ḥadīṯ-i رُبَّ أَشْعَثَ أَغْبَرَ ذِي طِمْرِينَ لَا يُؤْبَهُ بِهِ لَوْ أَقْسَمَ عَلَى اللهِ لَأَبَرَّهُ[1554] bu maʿnāya berāhīn-i vāfiyedir. İmdi şerʿde sitāyiş-i ḫumūl ve rüy-ı zemīnde şehvet ve cāhı ẕem vārid oldu. Ḥattā ḫaber-i şerīfde مَا ذِئْبَانِ جَائِعَانِ أُرْسِلَا فِي غَنَمٍ بِأَفْسَدَ لَهَا مِنْ حب المَال والجاه ينبتان النِّفَاق فِي الْقلب كَمَا ينْبت المَاء البقل[1555] vürūd etmişdir. **Ve'l-ḥāṣıl:** Şarāb-ı ḫuşk-vār-ı cāh ve iştihār-ı bisyār kesānī şīr nīkām edip baʿde-ẕā der-ʿaḳab muḫtelü'd-dimāġ eyledigi müşāheddir. Meger erbāb-ı kemālden ola ki ʿilim ve ʿamel beynini cemʿle saʿādet-yāb ola.

Ed-dürrü meʿa'n-nebāti aḥlā

[1552] Âl-i İmrân Sûresi 3/45: "Melekler demişlerdi ki: Ey Meryem! Allah sana kendisinden bir Kelime'yi müjdeliyor. Adı Meryem oğlu İsa'dır. Mesîh'tir; **dünyada da, ahirette de itibarlı** ve Allah'ın kendisine yakın kıldıklarındandır."

[1553] Kasas Sûresi 28/83: "İşte ahiret yurdu! Biz onu yeryüzünde böbürlenmeyi ve bozgunculuğu arzulamayan kimselere veririz. (En güzel) âkıbet, takvâ sahiplerinindir."

[1554] Hadis: "Saçı başı dağınık, üstü başı toz içinde, eski ve yıpranmış iki elbisesi olan, insanlar tarafından önemsenmeyen öyle kimseler vardır ki, eğer Allah adına yemin etseler, Allah mutlaka onu yerine getirir."

[1555] Hadis: "Aç bırakılmış iki kurtun bir koyun sürüsüne verdiği zarar, mal ve makam sevgisinin insan kalbine verdiği zarardan daha fazla değildir. (Bu ikisi) nifakı, suyun yeşilliği yetiştirdiği gibi kalpte büyütür."

Ed-dürrü meʿa'l-benāti ezyā

1. Çend rūze gül-i iḳbāl-i çemen-zār-ı fenā
   Eder elbete dimāġ-ı dile īrāṣ-ı zükām
2. Ne ḳadar encümen efrūz ise şem-i iḳbāl
   Bestedir tā-ı fetīlinde yine reng-i ẓalām[1556]

وَكَانَ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ رُزِقَ مِنَ الْحِشْمَةِ وَالْمَكَانَةِ فِي الْقُلُوبِ Sulṭān-ı ʿĀlem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem çeşm-i cihāniyānda vaḳār ve heybet ve ḳulūbda menzilet ve rifʿat ile merzūḳ ve mükerrem ḳılındı.

وَالْعَظَمَةِ *ḥişme* üzere maʿṭūfdur.

قَبْلَا لنُّبُوَّةِ عِنْدَ الْجَاهِلِيَّةِ وَبَعْدَهَا ḳable'l-biʿşet ve baʿde'n-nübüvvet ehl-i cāhiliyye ʿindinde daḫı cāh ve celāl ve mehābet ile muḥteşem buyuruldu idi.

وَهُمْ يُكَذِّبُونَهُ teşdīd ve taḫfīfle.

وَيُؤْذُونَ أَصْحَابَهُ وَيَقْصِدُونَ أَذَاهُ فِي نَفْسِهِ خُفْيَةً ḍamm-ı ḫā'-i muʿceme ve sükūn-ı fā ile manṣūb ve mefʿūl-i muṭlaḳ-ı *yekṣidūne* veyā ḥāldir. **Yaʿnī** ḥāl ān ki ehl-i cāhiliyye ol Ḥażreti dürūġa nisbet ve aṣḥābına eẕa ve cefā ve nihānīce evvel-i küll-i nūr-ı Seyyide-i Bāġ-ı Belāġ ḥaḳḳında ḫār-efken cevir ve ḳaṣd-ı eẕiyyet ederlerdi.

حَتَّى إِذَا وَاجَهَهُمْ أَعْظَمُوا أَمْرَهُ وَقَضَوْا حَاجَتَهُ tā kim ʿalāniyyet-i Ḥażret-i Āfitāb-ı Burc-ı Risālet anlara muḳābele ve muvācehe eyledikde sīnelerinde heybet ve ʿaẓameti pertev-endāz iclāl olduḳda ḳadrini aʿẓam ve ḥācetini ḳażā ederlerdi.

وَأَخْبَارُهُ فِي ذَلِكَ مَعْرُوفَةٌ سَيَأْتِي بَعْضُهَا bu maʿnāya dāʾir ḳıṣaṣ-ı meşhūre maḥallinde inşāʾallāhu teʿālā īrād ve tafḍīl olunur.

وَقَدْ كَانَ يَبْهَتُ binā'-i fāʿil veyā ṣīġa-i mechūlle ḥayret ve heybet.

وَيَفْرَقُ feṭḥ-i yā-i taḥtiyye ve rā ile *yeḫāfu ve yefzeʿu li-rüyetihī ve fi'n-nüṣḫati min rüʾyetihī.*

[1556] Beyit Nâbî'ye isnat edilmiştir, bkz. Ali Fuat Bilkan, *Nabi'nin Türkçe Divanı* (Ankara, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1993), 65.

مَنْ لم يَرَهُ **Yaʿnī** Māh-ı Burc-ı Risāleti **[96a]** görmeyen kimesneniñ çeşmi baġteten cemāl-i bā-kemāl-i Ḥażrete dūş olduḳda medhūş ve müteḥayyir olup mehābet ve celāleti derūnuna dehşet verdi. مَنْ رَآهُ بَدِيهَةً هَابَهُ

1. Eyleyip vaṣf-ı şerīfleriñ inşā
   Dediler cümle fuhūl-i ʿulemā.
2. Şīr-i [e]nler gibi ṣalābetli idi
   Ḳatı heybetli mehâbetli idi[1557]

كَمَا رُوِيَ عَنْ قَيْلَةَ fetḥ-i ḳāf ve sükūn-ı müşennāt-ı taḥtiyye ve lām ve hā ile bint-i Maḫramedir. Ve ṣaḥābiyyātda Ḳayle ismiyle müsemmāt olan Ḳayle Ümmi Benī Enmār Ḫuzāʿiyye ve Ḳayle el-Ġaneviyye ve Ḳayle binti Maḫrame el-ʿAnberiyye. Ve ḥadīṯ-i Ḳayle *Şemāʾil*-i Tirmiẕī'de meẕkurdur.

أَنَّهَا لَمَّا رَأَتْهُ أُرْعِدَتْ ḍamm-ı hemze ve kesr-i ʿayın ve fetḥ-i dāl-i mühmelātla mübniyyün li'l-mechūldür.

مِنَ الْفَرَقِ fetḥateynle şiddet. **Yaʿnī** Ḳayle ol Ḥażreti bi'l-bedāhe müşāhede eyledikde şiddet-i ḫavfdan vücūduna lerze ʿārıż oldu.

فَقَالَ (يَا مِسْكِينَةُ عَلَيْكِ السَّكِينَةُ) naṣbla ṭumaʾnīnet maʿnāsına, *miskīne* ve *sekīne* beyinlerinde tecnīs nümāyāndır. Nebiyyü'r-raḥmet ʿaleyhi's-selām ve't-taḥiyye Ḳayle Ḫatunu lerzān ve hirāsān muʿāyene buyurduḳda *teraḥḥümen lehā ey miskīnehū* iṭmiʾnāna mülāzemet ile veyā ṭumaʾnīnet seniñ üzere deyü ḫiṭāb-ı lüṭf-āmizle defʿ-i daġdaġa-i dehşet buyurdular. Ve *sekīne* refʿle *es-sekīnetü lāzimetün ʿaleyke* demekdir.

وَفِي حَدِيثِ أَبِي مَسْعُودٍ Bin Mesʿūd ʿUḳbe bin ʿAmr ve bin Ṣaʿlebe el-Ḥazrecī eṣ-Ṣaḥābī el-Bedrī raḍiyallāhu ʿanh ḳırḳ yā ḳırḳ bir veyā ikide murġ-ı rūḥu gülistān-ı Naʿīme perrān olmuşdur.

أَنَّ رَجُلًا قَامَ بَيْنَ يَدَيْهِ فَأُرْعِدَ ḍamm-ı hemze ve kesr-i ʿayn-ı mühmele ile

[1557] Beyit Hâkânî'ye isnat edilmiştir, bkz. Hâkânî Mehmet Bey, *Hilye-i Hâkânî*, 320.

إِنَّمَا أَنَا ابْنُ امْرَأَةٍ مِنْ قُرَيْشٍ كَانَتْ تَأْكُلُ temāmī-i ḥadīṯ فَقَالَ لَهُ (هَوِّنْ عَلَيْكَ فَإِنِّي لَسْتُ بِمَلِكٍ) الْحَدِيثَ الْقَدِيدَ[1558] ve *hevvin* teşdīd-i vāv ve mine'l-hevn emr-i sehl lā teḫaffe maʿnāsına müstaʿmeldir. Ve *melik* feṭḥ-i mīmle sulṭān maʿnāsına racül-i meẕkūru şurrāḥ-ı ḥadīṯden hīç kes tesmiye etmediler. **Yaʿnī** ʿUḳbe ḥadīṯinde vārid oldu ki: "Bir kimesne Seyyidü'l-Kevneyn ḥuẓur-ı şerīfinde lāʾim iken vücūduna lerziş ʿārıż olduḳda Ḥażret-i Nebiyy-i Ṣaḳaleyn ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem lüṭfen ve keremen ve tevāżuʿan buyurdular ki hirāsan olma ki pādişāhān-ı cebreden degilim, belki Ḳureyşden bir ʿavradıñ oġluyum ki ḳuruca laḥm tenāvül eder."

وَأَمَّا عَظِيمُ قَدْرِهِ بِالنُّبُوَّةِ وَشَرِيفُ مَنْزِلَتِهِ بِالرِّسَالَةِ وَإِنَافَةُ kesr-i hemze ve fā ile ve baʿżı nüsḫada bā muvaḥḥade ve nūnla.

رُتْبَتِهِ بِالاصْطِفَاءِ وَالْكَرَامَةِ فِي الدُّنْيَا ammā ol Ḥażretiñ Cānib-i Ḥudādan feyż-yāb olduġu ʿiẓam-i ḳadri ve ḫalḳa ifāża ile şeref-i menzileti ve peyġamberān-ı ʿālīşānān üzere muḫtār-ruteb ve envāʿ-ı muʿcizātla rifʿat-i şān ve ziyāde-i mertebeti.

فَأَمْرٌ هُوَ مَبْلَغُ النِّهَايَةِ eşer-i ʿināyetden fevḳa'l-ġāye bir emr-i bāhirdir.

ثُمَّ هُوَ فِي الآخِرَةِ سَيِّدُ وَلَدِ آدم ke-mā fi'l-ḥadīṯi'l-Buḫārī أَنَا سَيِّدُ وَلَدِ آدَمَ وَلَا فَخْرَ[1559] ve ʿaṭf-ı *sümme* ve terāḫī-i zamānī ve maʿnā rütbe cihetindendir. **Ve'l-ḥāṣıl:** Cins-i Benī Ādemiñ seyyididir ki efḍal envāʿ-ı maḫlūḳāt-ı nevʿ-i beşerdir.

وعلى معنى هَذَا الْفَصْلِ نَظَمْنَا هَذَا الْقِسْمَ بِأَسْرِهِ **Yaʿnī** faṣl-ı aḫīr maʿnāsı üzere cemʿ-i ḳısm evveli ol Ḥażret ṣıfāṭ-ı şerīfe ve simāt-ı münīfesi silk-i medḥinde naẓm ve inşā eyledik.

FAṢIL

Bu faṣıl bāb-ı ṯānīniñ onuncusudur.

وَأَمَّا الضَّرْبُ الثَّالِثُ *mā tedʿū żarūrete'l-ḥayāt ileyh* olan ḍurūb-ı ṯelāṯeniñ üçüncüsü.

فَهُوَ مَا تَخْتَلِفُ الحَالَاتُ cemʿ-i ḥālet teẕekkür ve teʾennüṯ fi't-temeddüḥ bihī tefaʿʿül keṯret içündür. Lā li't-tekallüf.

فِي التَّمَدُّحِ بِهِ beyne'l-ʿibāre muġāyeret tefennünen ve herben mine't-tekrārdır.

[1558] Hadis: "Ben, kurutulmuş et yiyen Kureyşli bir kadının oğluyum."
[1559] Hadis: "Ben, Âdemoğullarının efendisiyim, ancak (bununla) övünmüyorum."

كَكَثْرَةِ الْمَالِ **Yaʿnī** ḍarb-ı sālis fażīlet-i zātiyye maḥtūme ʿaleyh olduġu ḥaysiyyetiyle anıñla keşret-i mediḥ ve beyne'l-ʿāmme ve ʿinde'l-ḫāṣṣa faḫr-āver olmaḳda ḥālāt-ı muḫtelifedir. Bisyārī-i māl ve menāl **[96b]** āsā baʿżı aḥvālde medīh olunur.

فَصَاحِبُهُ عَلَى الْجُمْلَةِ مُعَظَّمٌ عِنْدَ الْعَامَّةِ لاعْتِقَادِهَا تَوَصُّلَهُ بِهِ إِلَى حَاجَاتِهِ وَتَمَكُّنَ ref'ledir veyā cerle *ḥācāt* üzere maʿṭūfdur.

أَعْرَاضِهِ ʿayn-ı muʿceme ile.

بِسَبَبِهِ **Yaʿnī** ṣāḥibü'l-māl ʿale'l-aḥvāl ʿavām-ı nās ʿindinde mükerremdir ki ṣāḥib-i māl, māl sebebiyle ḳażāʾ-i mühimmātına tevessül ve ġarażlarına temekkün iʿtiḳādı eclinden fi'l-cümle taʿżīm olunur.

وَإِلَّا bu iʿtiḳād ki ṣāḥib-i mālıñ taʿżīmini mūcibdir ʿinde'l-ʿāmme fi'l-cümle tekrīm olunmadıġı ḥālde.

فَلَيْسَ فَضِيلَةً فِي نَفْسِهِ cevāb-ı şarṭ maḥẕūfdur ki *fe-lā yuʿazzimehū eḥad* maḳāmına ḳāʾim olmuşdur. **Yaʿnī** ḥadd-i ẕātında māl fażīlet degildir. Muṣānnif ʿaleyhi'r-raḥme icmāl eyledigi rivāyeti tefsīr buyurur.

فَمَتَى كَانَ الْمَالُ بِهَذِهِ الصُّورَةِ وَصَاحِبُهُ مُنْفِقًا لَهُ فِي مُهِمَّاتِهِ وَمُهِمَّاتِ مَنِ اعْتَرَاهُ وَأَمَّلَهُ teşdīd-i mīmle vaḳtā ḳażā-yı āmāl eyleye ve ṣāḥibi mālını kendü mühimmāt-ı lāẕimesine ve duḫūl ve ricā-yı meʾmūl edenleriñ ḥācāt ve mühimmātına ṣarf ve infāḳ edici ola.

وَتَصْرِيفِهِ cerle *mühimmāt* üzere maʿṭūfdur.

فِي مَوَاضِعِهِ مُشْتَرِيًا ḥāldir.

بِهِ الْمَعَالِيَ cemʿ-i *maʿlā* cāh ve rütbe-i vālā daḫı ṣāḥib-i māl, mālıyla mefāḫir-i ʿāliyyeyi istidlāl ve ḫarīdār olduġu ḥālde mālı maḥall-i lāyıḳına ṣarf ve infāḳ eyleye.

وَالثَّنَاءَ الْحَسَنَ وَالْمَنْزِلَةَ مِنَ الْقُلُوبِ *şenā* ve *menzile, meʿālī* üzere maʿṭūflardır. Ve *ḥasen* ṣıfat-ı müʾekkidedir. Daḫı mālıyla şenā-yı cemīl ve ḳulūb-ı ḫalḳda mehābeti müşterī olduġu ḥālde mālını beẕl edici ola.

كَانَ فَضِيلَةً فِي صَاحِبِهِ عِنْدَ أَهْلِ الدُّنْيَا *metā*ya cevābdır. Ve māl kendü ṣāḥibine ehl-i dünyā naẓārında fi'l-cümle faẕīlet oldu. فَإِنْ أُعْطُوا مِنْهَا رَضُوا وَإِنْ لَمْ يُعْطَوْا مِنْهَا إِذَا هُمْ يَسْخَطُونَ[1560] āyet-i kerīmesi delāletiyle erbāb-ı dünyānıñ naẓar ve iʿtibārları māla olur. Ve dil-i kerem-dīdegān muḥabbet-i keren-verān ile mecbūl olduġu muḳarrerdir.

وَإِذَا صَرَفَهُ فِي وُجُوهِ البِرِّ وَأَنْفَقَهُ فِي سُبُلِ الْخَيْرِ وَقَصَدَ بِذَلِكَ اللَّهَ وَالدَّارَ الآخِرَةَ كَانَ فَضِيلَةً عِنْدَ الْكُلِّ بِكُلِّ حَالٍ ammā çün ṣāḥib-i māl cihāt-ı iḥsān ve ṭarīḳ-i envāʿ-ı ḫayır ve ḥisāna beẕl ve infāḳ eyleyip anıñla s̱evāb-ı ʿuḳbā ve rıżā-yı Mevlā ḳaṣd eylese ʿāmme ve ḫāṣṣa ʿindinde māl emr-i maḥmūd olur. Ger meʿālī ve s̱enā iktisāb etsin ve gerek etmesin memdūḥdur.

وَمَتَى كَانَ صَاحِبُهُ مُمْسِكًا لَهُ غَيْرَ مُوَجِّهِهِ وُجُوهَهُ حَرِيصًا عَلَى جَمْعِهِ عَادَ كُثْرُهُ كَالْعَدَمِ وَكَانَ مَنْقَصَةً فِي صَاحِبِهِ *küṣr* ḍamm ve kesr-i kāf ve sükūn-ı müs̱elleṣe ile baʿżı nüsḫada *kiṣeruhū* feṭḥ ve kesr-i kāf ile keṣīre maʿnāsına. Ve *menḳiṣa* feṭḥ ve kesr-i ḳāf ile neḳīṣadır. Her çend ki ṣāḥib-i māl mālını imsāk ve cemʿ ve iddiḫārı üzere ḥarīṣ ve mübāliġ olup cihāt-ı birr ü ḫayır ve müstaḥḳīne ṣarf ve iktisāb-ı maḥmidet ve ictilāb-ı muḥabbete ġayr-ı ṣārif ola. Māl-i bisyār ʿadem menzilesinde olup ṣāḥibi şānında neḳīṣa oldu. Ḫalḳ anı rezālet ve denāʾet ve buḫl ile vaṣfa şāyān olur. Güyā ġayrıñ mālına ḫāzin ve hirāsān olduġu faḳra giriftār ve talebkār olduġu ġınāyā vāṣıl olmayıp ʿıyş-ı fuḳarā ile teʿayyüş eder. Ve ferdā ḥesāb-ı aġniyā ile muḥāseb olur. Allāhu derra men ḳāle.

1. يُغْنِي البَخِيلُ بِجَمْعِ المَالِ مُدَّتَهُ وَلِلْحَوَادِثِ وَالْوَرَاثِ مَا يَدَعُ
1. كَدُودَةِ القَزِّ مَا تَبْنِيهِ يُهْلِكُهَا وَغَيْرُهَا بِالَّذِي تَبْنِيهِ يَنْتَفِعُ[1561]

[1560] Tevbe Sûresi 9/58: "Onlardan sadakaların (taksimi) hususunda seni ayıplayanlar da vardır. Sadakalardan onlara da (bir pay) verilirse razı olurlar, şayet onlara sadakalardan verilmezse hemen kızarlar."

[1561] "Cimri, malını biriktirmekle zenginleşir, Fakat bıraktığı şeyler, kazalar ve mirasçılara kalır. İpek böceği gibi, inşa ettiği şey onu yok eder, ancak başkaları, onun inşa ettiği şeylerden fayda sağlar. Beyitler İbnü'ş-Şibl'e isnat edilmiştir, bkz. Ebu Bekir Muhammed bin Abdu'l-Gani el-Bağdadi el-Hanbeli, *Tekmiletu'l-İkmâl*, thk. Abdu'l-Kayyûm Abdu Rabbinnebî (Suudi Arabistan: Ummu'l-Kurâ Üniversitesi, 1408-1418), 6/278.

Ve ḥadīṯ-i şerīfde vārid oldu. الدار دَارُ مَنْ لَا دَارَ لَهُ وَمَالُ مَنْ لَا مَالَ لَهُ وجمع مَنْ لَا عَقْلَ لَهُ[1562] ve fi'l-ḫaberi'l-uḫrā يَقُولُ ابْنُ آدَمَ مَالِي مَالِي، فَهَلْ لَكَ مِنْ مَالِكَ إِلَّا ما تَصَدَّقْتَ أَوْ أَكَلْتَ فَأَفْنَيْتَ؟ أَوْ لَبِسْتَ فَأَبْلَيْتَ؟[1563]

وَلَمْ يَقِفْ بِهِ عَلَى جُدَدِ السَّلَامَةِ بل أوقعه بَلْ أَوْقَعَهُ فِي هُوَّةِ رَذِيلَةِ الْبُخْلِ، وَمَنْزِلَةِ النَّذَالَةِ *ceded* feṯḥ-i cīm ve dāl-i mühmele ile reh-i rāst. Ve *hüvve* ḍamm-ı hā ve teşdīd-i vāv-i meftūḥa ile ḥufra-i ʿamīḳa meǧāk ve *hüvve*, *reẕīl*eye **[97a]** mużāfdır. Baʿżı nüsḫada menzile maḳāmında *meẕemmet* vāḳiʿdir. Ve *neẕāle* feṯḥ-i nūn ve ẕāl-i muʿceme ile denāʾet ve ḫasāset maʿnāsına. Ve *meẕemmet, reẕīle* üzere maʿṭūf ʿibāretde istiʿāre-i mekniyye ve taḫlīliyye bedīdār olur ki semāḥat sālikini cāy-ı selāmete reh-nümā ḳılmaǧla ve denāʾet meǧāk-ı helāke düşürmekle teşbīh olundu. **el-Ḥāṣıl:** Māl kendü ṣāḥibi olan mümsiki şāh-rāh-ı selāmete īṣāl etmeyip belki denāʾet ve ḫasāset meǧāk-ı menzilet ve reẕālete fütāde eyledi. Ḫaberde vārid oldu ki her rūz iki ferişte-i nūr-ı sirişt اللَّهُمَّ أَعْطِ كُلَّ مُنْفِقٍ خَلَفًا وَكُلَّ مُمْسِكٍ تَلَفًا[1564] duʿāsıyla Ḥaḳḳa münācāt ile meʾmūrdurlar.

فإذا tenvīnle baʿżı nüsḫada nūnla muḳayyeddir. *Ve'l-fāʾu faṣīḥatün muʿrabetün li-şartin muḳadderin ey metā kāne el-mālü ke-mā vaṣafe kāne ḥīneʾiẕin.*[1565]

التَّمَدُّحُ بِالْمَالِ وَفَضِيلَتِهِ عِنْدَ مُفَضِّلِهِ kesr-i ḍād-ı müşeddede ve feṯḥi ile.

لَيْسَتْ لِنَفْسِهِ وَإِنَّمَا هُوَ لِلتَّوَصُّلِ بِهِ إِلَى غَيْرِهِ وَتَصْرِيفِهِ cerle.

فِي مُتَصَرَّفَاتِهِ feṯḥ-i rā ile.

فَجَامِعُهُ إِذَا لَمْ يَضَعْهُ مَوَاضِعَهُ، وَلَا وَجَّهَهُ وُجُوهَهُ غَيْرَ مَلِيءٍ feṯḥ-i mīm ve kesr-i lām ve taḥtiyye ve hemze ile ve ibdāl ve idġāmı cāʾizdir.

[1562] Hadis: "Dünya; evi olmayanın evi, malı olmayanın malıdır. Onu, aklı olmayanlar biriktirmek için uğraşıp durur."

[1563] Hadis: "Âdemoğlu, malım malım deyip duruyor. Ey Âdemoğlu! Senin yiyip tükettiğin, giyip eskittiğin veya sadaka olarak verip sevap kazanmak üzere önden gönderdiğinden başka malın var mı ki?"

[1564] Hadis: "Her sabah iki melek iner. Biri: Ya Rabbî! İyilik edene harcadığın malın yerine yenisini ver', der. Diğeri de: 'Ya Rabbî! Cimrilik edenin malım telef et' diye bedduâ eder"

[1565] "Ve 'fâ' harfi, takdir edilen bir şartı ifade eden açık ve açıklayıcı bir bağlaçtır. Yani, 'Mal anlatıldığı gibi olduğu zaman, o zaman (sonuç gerçekleşir).'"

بِالْحَقِيقَةِ وَلَا غَنِيٍّ بِالْمَعْنَى وَلَا مُمْتَدَحٍ عِنْدَ أَحَدٍ مِنَ الْعُقَلَاءِ *mümtedeḥ* feṯḥ-i dālla mecrūren *ġayra melīʾ* üzere maʿṭūfdur. **Yaʿnī** māl vaṣıf olduġu üzere olduysa bu ḥīnde māl ve fażīleti ile temeddeḥ mādiḥ ve mufaḍḍalı ʿindinde *min ḥayṣu*[1566] *hiye fī ẕātihī* degildir. Belki mālla temeddüḥ anıñla ġayra tevessül ve maḥalline mālı infāḳ sebebiyledir. Pes mālı cemʿ eden mühimmāt-ı ḫayra vücūh-ı birre ṣarf ve vażʿ etmese fī nefsi'l-emir ve'l-maʿnā ol kimesne ġanī ve müstaġnī olmayıp *faḍlen ʿani'l-fuḍalā bel* hūşmendān ʿindinde anıñla memdūḥ degildir. Ve maʿnā-yı *ġanī* kifāyet-i mühimmāt ve iktisāb-ı maḥmidātdır. Mücerred ṣūreten ve mebniyyen māl-dār ve tüvānger ve maʿnen fāḳid ve faḳīrdir.

بَلْ هُوَ فَقِيرٌ أَبَدًا غَيْرُ وَاصِلٍ إِلَى غَرَضٍ مِنْ أَغْرَاضِهِ، إِذْ مَا بِيَدِهِ مِنَ الْمَالِ الْمُوَصِّلِ kesr-i ṣād-ı muḫaffefe ve müşeddede ile.

لَهَا لَمْ يُسَلَّطْ teşdīd ve binā'-i mechūlle.

فَأَشْبَهَ خَازِنَ مَالِ غَيْرِهِ وَلَا مَالَ لَهُ cümle-i ḥāliyye *min ḫāzin.*

فكأنه لَيْسَ فِي يَدِهِ مِنْهُ شَيْءٌ **Yaʿnī** belki ol kimesne ebeden faḳīr ve āmālinden bir ġaraża vāṣıl degildir. bB cihetle ki resīde-i āmāl şanından olan māldan zīr-i destinde olan mālı aġrāż ve mühimmātına infāḳ ile merzūḳ ve müfevvaż ḳılınmamış olur. Pes infāḳa ʿadem-i ḳuvvetle ġayrıñ mālını ḫāzine teşbīh olundu. Kendü mālı olmadıġı ḥālde zīr-i destinde māldan bir şey yoḳ gibidir. El-Mutenebbī

وَمَنْ يُنْفِقِ السَّاعَاتِ فِي جَمْعِ مَالِهِ مَخَافَةَ فَقْرٍ فَالَّذِي فَعَلَ الفَقْرُ[1567]

وَالْمُنْفِقُ مَلِيءٌ غَنِيٌّ بِتَحْصِيلِهِ فَوَائِدَ الْمَالِ، وَإِنْ لَمْ يَبْقَ فِي يَدِهِ مِنَ الْمَالِ شَيْءٌ Ammā vücūh-ı birr ü ḫayra mālını infāḳ edici kimesne cemīl-i ḥāl ve hüsn-i māl taḥṣīli ile ʿalā ṣiḳa ġanī ve müstaġnī velev māldan bir şey dest-i seḫāvet-i peyvestinde mevcūd olmasıın. Kemāl-i kerem ve iʿtimād-ı rızḳ-ı Perverdigār-ı ʿĀleme delālet eder. Ḳāla'llāhu Teʿālā وَمَا اَنْفَقْتُمْ

[1566] S'de vardır.

[1567] Beyit Mütenebbî'ye isnat edilmiştir, bkz. İsmail bin Abbad Ebu'l-Kasım et-Tâlakânî, *el-Emsâl es-Sâʾire min Şiʿri'l-Mütenebbî*, thk. Şeyh Muhammed Hasan (Bağdat: Mektebetu'n-Nehda, 1965), 31.

وَمِنْ شَيْءٍ فَهُوَ يُخْلِفُهُ[1568] ve ḥāze'l-maʿnā fi'l-ḥadīṯ نِعْمَ الْمَالُ الصَّالِحُ لِلرَّجُلِ الصَّالِحِ[1569] li-Maḥmūdin el-Verrāḳ:

1. تَمَتَّعْ بِمَالِكَ قَبْلَ الْمَمَاتِ وَإِلَّا فَلَا مَالَ إِنْ أَنْتَ مُتَّا
2. شَقِيتَ بِهِ ثُمَّ خَلَّفْتَهُ لِغَيْرِكَ بُعْدًا وَسُحْقًا وَمَقْتَا
3. فَجَادَ عَلَيْكَ بِزَوْرِ الْبُكَا وَجُدْتَ لَهُ بِالَّذِي قَدْ جَمَعْتَا
4. وَأَعْطَيْتَهُ كُلَّ مَا فِي يَدَيْكَ وَخَلَّاكَ رِهْنًا بِمَا قَدْ كَسَبْتَا[1570]

Bālādan bu maḳāma resīde olunca murād Ḥażret-i Sulṭān ve risāleti tavṣīʾedir.

فَانْظُرْ سِيرَةَ نَبِيِّنَا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَخُلُقَهُ ḍammeteyn veyā ḍam ve sükūnla.

تَجِدْهُ cezimle.

قَدْ أُوتِيَ

[97b] خَزَائِنَ الْأَرْضِ وَمَفَاتِيحَ الْبِلَادِ *mefātīḥ* feṯḥ-i bilāddan kināyedir. Peyġamberimiz şāh-ı Serīr-i Aṣfiyā Ḥażretleriniñ ṭarīḳ-i seniyye ve nihād-ı ʿaliyyelerine nigerāne ol ve anı bil ki Cenāb-ı Kirdikār-ı ʿĀlem celle şānuhū ḳablinde aña rūy-ı zemīn defāʾini ʿarż ve feṯḥ-i bilād iʿṭā ve ümmetine cebāyet-i māl ve istiḫrāc-ı künūz iḥsān olundu. Nitekim ḥadīṯ-i şerīfinde taḥdīṯ-i niʿmet birle nāṭıḳa-perdāz olur ki وبيْنا أنا نائِمٌ أُتِيتُ بمَفاتِيحِ خَزائِنِ الأَرْضِ، فَوُضِعَتْ في يَدَيَ[1571]

وَأُحِلَّتْ لَهُ الْغَنَائِمُ وَلَمْ تُحَلَّ bināʾ-i mechūlle veyā feṯḥ-i evvel ve kesr-i ṯānī ile.

[1568] Sebe' Sûresi 34/39: "De ki: Rabbim, kullarından dilediğine bol rızık verir ve (dilediğinden de) kısar. **Siz hayıra ne harcarsanız, Allah onun yerine başkasını verir.** O, rızık verenlerin en hayırlısıdır."

[1569] Hadis: "Sâlih bir kişinin elindeki mal ne iyi maldır."

[1570] "Ölmeden önce malından faydalan, yoksa öldüğünde artık malın olmayacaktır."
"Onunla zahmet çektin, sonra ise onu başkasına bıraktın, ne kadar uzak ve ne kadar acı bir durum."
"O sana sahte bir gözyaşıyla bağışta bulundu, sen ise ona topladığın her şeyi verdin."
"Elindekilerin hepsini ona teslim ettin, kazandığınla ise kendini rehine bıraktın." Beyitler Mahmûd el-Varrâk'a isnat edilmiştir. Bkz. Ebû İshâk Burhânuddîn Muhammed b. İbrâhîm, *Gureru'l-hasâisi'l-vâdıha ve 'ureru'n-nakâisi'l-fâdıha* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2008), 301.

[1571] Hadis: "Ben uyurken, yeryüzünün hazinelerinin anahtarları bana getirildi ve ellerime konuldu."

لِنَبِيٍّ قَبْلَهُ daḫı ol Ḥażrete küffārdan alınan māl ḥelāl ḳılınıp peyġamberān-ı pīşīne ḥelāl ḳılınmadı, idi.

وَفُتِحَ عَلَيْهِ فِي حَيَاتِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِلَادُ الْحِجَازِ وَالْيَمَنِ وَجَمِيعُ ref‘ ve cerle.

جَزِيرَةِ الْعَرَبِ وَمَا دانى ذَلِكَ مِنَ الشَّامِ وَالْعِرَاقِ Ḥicāz ḥāciz maʿnāsınadır ki Necdle Tihāme veyā Yemen ile Şām meyānesin ḥāciz olduġundan tesmiye olundu ki Mekke ve Ṭā’if ve Yemāme ve Ḫayberdir. Ve Yemen cānib-i yemīn-i Kaʿbe veyā yemīn-i Şemden veyā meymenetden nāşī tesmiye olunmuşdur. Ve *cezīre* faʿīle min cezrü’l-mā’ zıdd-ı med. **Yaʿnī** inkişāf ve rücūʿundandır. *Ṭūlen mā beyne Akṣā ʿAden ilā rīfi’l-ʿIrāḳ ve ʿArżan min Cüddete ile’ṭ-ṭarāfi’ş-Şām ve ḳīle ġayri ẕālik.* Ve Şām şimāl-i Kaʿbeden veyā isim ṣāḥibiyle müsemmādır ki Sām bin Nuḥu’s-Selāmdır. Veyā rūy-ı zemīn Şām şāmāt-ı sepīd ve siyāh ve sürḫle zīb-efzā olduġundan Şām ile be-nām ḳılındı. Ve Ḥażret-i Ṣubḥ-tābān-ı Nübüvvet ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem arż-ı Şāma dāḫil olup lākin Dimeşḳa dāḫil olmadılar. *Ve ḳīle* دخل الشّام عشرة آلاف عين رأت رسول الله صلّى الله عليه وسلم[1572] ve lafẓ-ı ʿIrāḳ ʿarabīdir veyā Īrān muʿarrebidir dediler. ʿAṣr-ı Nübüvvet-meʾābda Şām diyārından Dūmetü’l-Cendel ʿAbdurraḥmān bin ʿAvf raḍiyallāhu ʿanh mübāşeretiyle fetiḥ ve ʿIrāḳdan Baḥreyn fetḥ olunmuş idi. **Yaʿnī** zamān-ı devletlerinde Ḥicāz ve Yemen ve cemīʿ-i cezāʾir-i ʿArab fetiḥ ve Şām ve ʿIrāḳdan Ḥicāza ḳarīb olan memālik ve bilā-fetiḥ ve tesḫīr olundu.

وَجُلِبَتْ binā’-i mefʿūlle *ve yervī ve celebe.*

إِلَيْهِ مِنْ أَخْمَاسِهَا وَجِزْيَتِهَا kesr ve sükūnla ʿale’r-reʾs küffārdan alınan ḫarāc.

وصدقاتها مَا لَا يُجْبَى لِلْمُلُوكِ إِلَّا بَعْضُهُ daḫı ol Ḥażrete ḫums-ı ġanāyim ve ḫarāc-ı ehl-i ẕimmet ve ṣadaḳāt-ı aġniyā-yı ümmetden māl-i bisyār celb olundu ki pādişāhāna ol rütbe gelmiş degil idi meger baʿżısı ola.

وَهَادَتْهُ جَمَاعَةٌ مِنْ مُلُوكِ الْأَقَالِيمِ müteḳaddimīn rūy-ı zemīni yedi baḫşa teksīm edip her birine bir iḳlīm tesmiye etmişlerdir. Ammā bu maḳāmda nevāḥīye büldān murād olunur. Gerek eḳālīm-i sebʿadan bir veyā iki iklīmden olsun bi-ṭarīḳi’l-mecāz müstaġmeldir. Nitekim her nāḥiyeye iḳlīm meṣelā eḳālīm-i Mışır denilir. Ve hediye

[1572] “Peygamberi (sav) gören yüz bin göz Şam’a girdi.”

mühdā ileyhe ikrāmen bilā-ʿivaż irsāl olunan tuḥfedir. **Yaʿnī** şāhān-ı ekālīmden niçe selāṭīn Şehenşāh-ı ʿĀleme iḥdāʾ-i hediye ve pīş-keş irsāl etdiler. ʿAzīz-i Mışır Muḳavḳas ve ʿĀmil-i Ḳayser-i Rūm Ferve bin ʿAmr Ḫuẕāmī ve ġayrılar āsā kütüb-i muṭavvelāt-ı siyer ḥāviye olduġu üzere.

فَمَا اسْتَأْثَرَ بِشَيْءٍ مِنْهُ وَلَا أَمْسَكَ مِنْهُ دِرْهَمًا بَلْ صَرَفَهُ مَصَارِفَهُ وَأَغْنَى بِهِ غَيْرَهُ وَقَوَّى بِهِ الْمُسْلِمِينَ ihdā olunan tuḥaf ve nefāyisden bir kişi kendüye taḫṣīṣ ve tefrīd ve bir dirhemi imsāk etmedi. Belki envāʿ-ı ḫayra ve birre ol mālı ṣarf ve infāḳ buyurup istiġnā-yı ḳalb-i şerīflerinden nāşī ol tuḥaf-ı mühdāt ile āḫeri iġnā ve müslimīn anıñla ḳażāʾ-i mühimmāt naṣr-ı aʿdā üzere taḳviyyet-dāde oldular.

وَقَالَ (مَا يَسُرُّنِي

[98a] أَنَّ لِي أُحُدًا ḍammeyn ile Medīnede bir cebel-i ʿaẓīmedir.

ذَهَبًا *temyīzun li-refʿi'l-ibhāmi ʿani'l-Uḥud.*

يَبِيتُ عِنْدِي مِنْهُ دِينَارٌ إِلَّا دِينَارٌ naṣbla istiṯnā ve refʿle bedeldir.

أَرْصُدُهُ feṭḥ-i hemze ve ḍamm-ı ṣād-ı mühmele veyā ḍam ve kesrle *raṣadtuhū ve erṣadethū ey rāḳabethū ve eʿdedethū.*

لِدَينٍ[1573] (feṭḥ-i dāllā Şeyḫāyn ʿaleyhime'r-raḥme rivāyetlerinde müsneden ilā Ebī Hureyre raḍiyallāhu ʿanh Server-i Kāʾināt ʿaleyhi enme'ṣ-ṣalavāt buyurdular ki "Baña īḳāʿ-i sürūr beni feraḥ-yāb etmez ki benim çün nefs-i cebel-i Uḥud altun olup ʿindimde miḳdār-ı Uḥud dīnār ṯābite ola. Meger bir dāne altun ki anı ḳażāʾ-i dīnim içün hırż ve iʿdād eyleyeyim."

وَأَتَتْهُ دَنَانِيرُ مَرَّةً فَقَسَمَهَا وَبَقِيَتْ *ve fī nüsḫati baḳiye.*

مِنْهَا سِتَّةٌ baʿżı nüsḫada *minhā baḳiyyetün*

فَدَفَعَهَا لِبَعْضِ نِسَائِهِ فَلَمْ يَأْخُذْهُ نَوْمٌ حَتَّى قَامَ وَقَسَمَهَا وَقَالَ: (الآنَ *ismün li'z-zamāni'l-ḥāḍıra.*

[1573] Hadis: "Yanımda şu Uhud dağı kadar altın olsa, bu beni sevindirmez. Borcumu ödemek için ayırdığımdan başka da yanımda bir dinar bulunarak üç gün geçmesini istemem."

اسْتَرَحْتُ bu maḥalle ilḥāk ber-aṣıl muṣannef olduġu baʿżı nüsḫada muṣarraḥadır. Ḫaber-i meẕkūr ʿĀʾişe raḍiyallāhu ʿanhā ṭarīḳinden İbnet-i Saʿd rivāyet-i taṣrīḥ-kerde-i Suyūṭīdir.

Ḥāṣıl-ı kelām: Ol Ḥażrete zer-i bisyār gelip aṣḥābına taḳsīm buyurdular denānīr-i merḳūmeden bir miḳdār pes-mānde-i bisāṭ-ı Ḥażret olmaġın zevcāt-ı muḥteremeden baʿżısına ol baḳiyyeyi ber-vech-i emānet defʿ buyurdu. Ḫᵛāb-ı rāḥatla müsterīḥ olmadı illā ḳıyām buyurup anı daḫı müstaḥaḳḳīne ḳısmet eyledi. Henüz eyledim deyü buyurdular.

وَمَاتَ وَدِرْعُهُ مَرْهُونَةٌ فِي نَفَقَةِ عِيَالِهِ *dir*ʿ müʾenneṯ-i semāʿī zeydiyye ve zırh denilen ṯiyāb-ı ceng. Ol Ḥażretin heft dāne zırhları olup ẕātü'l-fuḍūl nām cübbelerin nafaḳ-i ʿiyāli içün yigirmi veyā otuz yāḫūd çihil müd şaʿīr muḳābelesinde Ebu'ş-Şaḥm nām Yahūdiye rehīn ṭarīḳiyle vermişler idi. ʿĀlem-i bekāya devletle teveccüh buyurduḳlarında ol dirʿ-i laṭīfe merhūne idi. Ve ṣaḥābīden istiḳrāż buyurmayıp ol Yahūdī ile muʿāmele buyurmaları cevāzı beyān veyā ol ḥīnde āḫeriñ ʿindinde şaʿīriñ ḳılletinden nāşī veyā ṣaḥābī üzere tażyīḳden iḥtirāz olmada niçe vücūh beyān olunmuşdur. Allāhu aʿlemu bi-murādihī.

وَاقْتَصَرَ مِنْ نَفَقَتِهِ وَمَلْبَسِهِ وَمَسْكَنِهِ fetḥ ve kesr-i kāf ile.

عَلَى مَا تَدْعُوهُ ضَرُورَتُهُ إِلَيْهِ وَزَهِدَ kesr-i hā ile fiʿil-i māżī *iḳteṣara* üzere maʿṭūfdur. Ve baʿżı nüsḫada ṣīġa-i maṣdar ile żamīre iżāfetle *ve zühdühū* vāḳiʿdir. Ve refʿle *żarūratühū* üzere ʿaṭıf veyā cerle mecrūr *ilā* üzere ʿaṭf olunur.

فِيمَا سِوَاهُ **Yaʿnī** Ḥażret-i Faḫr-ı ʿĀlem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem nafaḳa ve libās ve süknādan kendüye ḥācet-i żarūret iḳtiżā eden miḳdār-ı *mā teyessera* üzere iḳtiṣār ve ḳadr-i kifāyetin ġayrıya raġbet buyurmayıp terk eyledi.

فَكَانَ يَلْبَسُ fetḥ-i müṯennāt ve muvaḥḥade ile.

مَا وَجَدَهُ فَيَلْبَسُ فِي الْغَالِبِ الشَّمْلَةَ وَالْكِسَاءَ kesr-i kāf ile.

الْخَشِنَ fetḥ-i ḫā ve kesr-i şīnle.

وَالْبُرْدَ الْغَلِيظَ ḍamm-ı bāʾ-i muvaḥḥade ile. **Yaʿnī** Cenāb-ı Seyyid-i ʿĀlem tevāżuʾen li’llāh min ġayri külfet muşādefe eyledigi libāsı giyip ekşer aḥyānda şibh-i ʿabā ve ḳabā ve câme-i saḫt ve dürüşt ve bürde-i yemâniyye giyerlerdi.

وَيَقْسِمُ taḫfīf ve teşdīdle.

عَلَى مَنْ حَضَرَهُ أَقْبِيَةَ الدِّيبَاجِ *aḳbiye* cemʿ-i ḳabā bi’l-müdūd. Ve *dībāc* kesr ve feth-i dālla *nevʿun mine’l-ḥārīr*.

الْمُخَوَّصَةِ teşdīd-i vāv ve meftūḥa ile mensūce maʿnāsına.

بِالذَّهَبِ وَيَرْفَعُ لِمَنْ لَمْ يَحْضُرْ **Yaʿnī** ġanāyim ve hedāyā-yı mülūkāneden zertārla mensūce ḳabā-yı dībāları ḥużūr-ı hümāyūnunda mevcūd olanlara taḳsīm buyurup meclis-i ʿālīlerinde nā-mevcūd olan müsteḥaḳḳīne daḫı baḫş içün ḥiṣṣelerin refʿ ederdi. **[98b]** ʿİbāret-i meẕkūre ḳıṣṣa-i Maḫremeye işāretdir ki Misver bin Maḫremeden Şeyḫayn rivāyetlerinde peyveste-i ṣıḥḥat olan maẕmūn-ı ḫaberdir. Pederim Mahreme baña dedi ki

> Misver, güş-zedim oldu ki Rasūlullāh ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem Ḥażretlerine bisyār ḳābā-yı dībā delmiş. Gidelim cüyende-i iḥsān olalım.

dedi. Resīde-i Dürr-i Devlet-meʾābī olduġumuzda pederim:

> Ey Misver ol Ḥażrete nidā ve derdüze-i inʿām olduġumuzu iʿlām eyle,

dedi. Küstāḫāne nidāyı Cenāb-ı Ḥażretine şāyān görmedim. Pederim baña ḫiṭāb edip:

> Ey cīger-küşem Perġāmber-i ʿĀlī-nejād cebbār degildir,

dedikde ben daḫı leb-i edeble daʿvet eyledim. Derḥāl dest-i kerem-i peyvestinde bir câme-i zer-düz ve dībā ile ḥücre-i seʿādetlerinden bīrūn olup:

> Yā Maḫreme, bu ḳabāyı senin içün müheyyā eyledim. Ne ḫoş libās-ı fāḫirdir.

deyü mehāsin-i ḳabāyı irāʾe ederek pederime iḥsān buyurdular.

إِذِ الْمُبَاهَاةُ فِي الْمَلَابِسِ وَالتَّزَيُّنُ بِهَا لَيْسَتْ مِنْ خِصَالِ الشَّرَفِ وَالْجَلَالَةِ وَهِيَ مِنْ سِمَاتِ النِّسَاءِ Hem-çünān libās-ı fāḫire ile iẓhār-ı faḫr ve câme-i girān-behā ile tezeyyün ve tecemmül celādet ve şeref ʿadd olunan ḫiṣālden degildir. Belki câme-i gūnāgūn ile mübāhāt ḫaṣāʾil-i nisvāndandır.

وَالْمَحْمُودُ مِنْهَا نَقَاوَةُ fetḥ ve ḍamm-ı nūnla maṣdardır.

الثَّوْبِ melābisden ʿinda’llāh ve’n-nās memdūḥ olan neẓāfet-i s̱iyābdır.

وَالتَّوَسُّطُ فِي جِنْسِهِ وَكَوْنُهُ لُبْسَ ḍamm-ı lāmla.

مِثْلِهِ غَيْرُ مُسْقِطٍ لِمُرُوءَةِ جِنْسِهِ مِمَّا لَا يُؤَدِّي إِلَى الشُّهْرَةِ فِي الطَّرَفَيْنِ nevʿ-i libāsdan pesendīde olan cins-i s̱iyābdan beyne emsāl ve aḳrānı lābis olduġu cins olmaḳdır ki aḳrānı insāniyyetini isḳāṭ eden cinsden ʿadd olunmadığı ḥālde ne ġāyet taʿẓīmi īcāb ve ne nihāyet ḫısseti müʾeddī ola. Aġniyā fuḳarā zīnde tezennī etmeyip bi-ḳar-i ḫʷīş-i s̱iyāb-ı vasaṭ üzere mülebbes olalar. Ve fi’l-ḥaber مَنْ لَبِسَ ثَوْبَ شُهْرَةٍ فِي الدُّنْيَا، أَلْبَسَهُ اللَّهُ ذُلًّا يَوْمَ الْقِيَامَةِ[1574]

وَقَدْ ذَمَّ الشَّرْعُ ذَلِكَ melābisde mübāhāt ve tezeyyünü şerʿ-i ẕemm eyledi.

وَغَايَةُ الْفَخْرِ فِيهِ فِي الْعَادَةِ عِنْدَ النَّاسِ إِنَّمَا يَعُودُ إِلَى الفَخْرِ بِكَثْرَةِ الْمَوْجُودِ وَوُفُورِ الْحَالِ **Ve’l-ḥāṣıl:** Keş̱ret-i māl ve mübāhāt ʿinde’l-ʿuḳalā ġayr-ı maḥmūde ve şerʿan meẕmūmedir. ʿAvām ise ẕālike’l-meẕmūm keş̱retiyle ʿādeten nihāyetin mā bihi’l-iftiḫārları bisyārī-i māl ve keş̱ret-i cāh ü menāl ile tefāḫüre rucūʿ eder.

وَكَذَلِكَ التَّبَاهِي بِجَوْدَةِ fetḥ-i cīmle ve *cuvvede ḍammuhā ibnu rasilāni ke-ẕālike fi’l-Ḳāmūs.*

الْمَسْكَنِ وَسَعَةِ الْمَنْزِلِ fetḥ-i sīnle.

وَتَكْثِيرِ آلاتِهِ وَخَدَمِهِ cemʿ-i ḫādim.

وَمَرْكُوبَاتِهِ **Yaʿnī** māl ve cāhla tefāḫür naẓīridir. Tezeyyün-i meskeni ve ferāḫī-i serā ve besāt ve āvānı ve çākerān ve esb ve eşteri bisyār etmek ile faḫr-āver olmamaḳdır. Muṣannif ʿaleyhi’r-raḥme Şāh-ı Risāletiñ faż̈īlet-i māliyyeyi ḥāʾiz ve ġayrıñ nāʾil olmadığı cāh ve menāli fāʾiz olduġun beyāna şürūʿ eder.

وَمَنْ مَلَكَ الْأَرْضَ وَجُبِيَ إِلَيْهِ ṣīġa-i mechūlle.

مَا فِيهَا وَتَرَكَ ذَلِكَ زُهْدًا *zühd* dünyādan iʿrāż meʿa’l-ḳudret ve ʿuḳbāya meyil ve raġbetdir.

وَتَنَزُّهًا فهو حَائِزٌ لِفَضِيلَةِ الْمَالِيَّةِ ومالك للفخر بهذا الْخَصْلَةِ *hüve hāʾiz* mübtedā ve *mālik* maʿṭūf ʿaleyhdir. **Yaʿnī** ol Ẕāt-ı ʿĀlī-simāt ki devlet-i Ḫudā-dādla rūy-ı zemīne mālik ve ġanāyim ve cizye ve ṣadaḳātı ṭaraf-ı bāhirü’ş-şerīfine cibāyet ve ol māl-i mücbāyı

[1574] Hadis: “Kim dünyada şöhret elbisesi giyerse, Allah ona kıyamet günü zillet elbisesi giydirir.”

li’llāh fi’llāh terk eyleye. Böyle olan Ẕāt-ı Ḫuceste-ṣıfāt fażīlet-i māliyyeyi cāmiʿ ve zühd ve tenezzüh ḫaṣletiyle faḫire mālikdir.

إِنْ كَانَتْ فَضِيلَةً زَائِده عَلَيْهَا فِي الْفَخْرِ in-i meksūre-i şarṭiyye ve *kānet* ismi *fażīlet*-i ūlāya rāciʿ żamīrdir. Ve *fażīlet,* ḫaber-i *kānet* ve *zāʾiden* ḫaber-i ṣānīdir. Ve ḫaber taʿaddüd **[99a]** etse cemīʿini ʿaṭıf veyā terk ve ʿaṭfu baʿżin dūne baʿż cāʾizdir. Ve yāḫūd *zāʾid*en żamīr-i fāʿil Raṣūlden ḥāl olur.

وَمُعْرِقٌ فِي الْمَدْحِ بِإِضْرَابِهِ عَنْهَا وَزُهْدِهِ فِي فَايتهَا وَبَذْلِهَا فِي مَظَانِّهَا ḍamm-ı mīm ve sükūn-ı ʿayn-ı mühmele ile kesr-i rāʾ-i muḫaffefe ile veyā feṭḥ-i rāʾ-i müşeddede ile merfūʿ ve *zāʾid* üzere maʿṭūfdur. Ve *fāyit* fāʾve müşennāt-ı taḥtiyye ve fevḳıyye ile ẕāhib maʿnāsınadır. Baʿżı nüsḫada baʿde’l-elif nūnla *fānīhā* vāḳiʿdir. Ve *belẕ* bāʾ-i muvaḥḥade ve ẕāl-i muʿceme ve nūnla baḫş ve ʿaṭā. Ve *meẓān* ẓāy-ı miṣāle ile cemʿ-i meẓinne bi’l-kesr żabt-ı Tilimṣānī üzere żād-ı muʿceme ve nūnla maḥall-i buḫl maʿnāsınadır.

Ḫulāṣa-i merām: Nās keşret-i māl ve cemʿ-i bisyārī-i cāh-ı celālle temeddüḥ ve māl vesīle-i fażīlet-i ḥāl olduysa ke-ẕālike Nebiyy-i Muḥterem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem Ḥażretleriniñ māla ʿadem-i iltifāt ve iʿrāżı sebebiyle ve ẕāhib ve bī-beḳā olan māl ve cāhda zühd ve zīr-i destinde mevcūdu maḥalline beẕlle nās üzere faḫrı zāʾid maḥmede-i aṣīl ve ʿarīḳdir.

FAṢIL

وَأَمَّا الْخِصَالُ الْمُكْتَسَبَةُ مِنَ الْأَخْلَاقِ الْحَمِيدَةِ *min* tebʿīżıyye veyā beyāniyyedir.

وَالآدَابِ الشَّرِيفَةِ الَّتِي اتَّفَقَ جَمِيعُ الْعُقَلَاءِ عَلَى تَفْضِيلِ صَاحِبِهَا وَتَعْظِيمِ المتصف بِالْخُلُقِ الْوَاحِدِ مِنْهَا فَضْلًا عَمَّا فَوْقَهُ efʿāl-i müstaḥsene ve aḫlāḳ-ı pesendīdeden olup żarūriyye ve ṭabīʿiyye olmayan secāyā-yı muktesebe ki melekāt-ı nefsāniyyedir. Anıñ birisiyle faḍlen ʿammā zād muttaṣıf olanı sitāyişte ūlü’l-elbāb ittifāḳ eyleye.

وَأَثْنَى الشَّرْعُ عَلَى جَمِيعِهَا وَأَمَرَ بِهَا وَوَعَدَ السَّعَادَةَ الدَّائِمَةَ nezʿ-i ḫāfiẓıyyetle manṣūb ve vaʿdü’s-seʿādet demekdir.

لِلْمُتَخَلِّقِ بِهَا **yaʿnī** şerʿ-i şerīf ol ḫiṣāl üzere şenā ve teḫalluḳuyla cemʿan ve ifrāden ve mücmelen ve tafṣīlen emr eyleyip kendüye ḫalḳ ittiḫāẕ eden kimesne içün seʿādet-i dāʾime-i bāḳiyye vaʿd eyledi. İmdi kütüb-i aḫlāḳ ḥāviye olduġu vecih üzere taġayyür

ve tebeddül-i ṭibāʿ cevāzına bu maʿnā delīl-i ẓāhir olup insānda ṭabʿ taġayyür etmedigi aḫbār ve eḥādīṯ-i müʾevvele veyā min ciheti'l-keṯret demek olur.

وَوَصَفَ بَعْضَهَا بِأَنَّهُ مِنْ أَجْزَاءِ النُّبُوَّةِ *ke-mā vüride fi'l-ḥadīṯ*[1575] السَّمْتُ الْحَسَنُ وَالتُّؤَدَةُ وَالِاقْتِصَادُ جُزْءٌ مِنْ أَرْبَعٍ وَعِشْرِيْنَ جُزْءًا مِنَ النُّبُوَّةِ[1576] Muṣannifʿaleyhi'r-raḥme işāret buyurduġu bu ḫaber-i laṭīf maʿnāsıdır.

Ve'l-ḥāṣıl: Hāẕe'l-ḫiṣāl şemāʾil-i ve feżāʾil-i enbiyā ʿaleyhime't-tehāyādır. Ve illā nübüvvet bu cemīʿ-i ḫiṣālle iktisāb ve tecezzī maʿnāsına degildir. Zīrā emr-i nübüvvet dād-ı Ḥaḳḳ ve kerem-i Feyyāż-ı Muṭlaḳdır.

وَهِيَ الْمُسَمَّاةُ بِحُسْنِ الْخُلُقِ ḫiṣāl-i ḥamīde ḥüsn-i ḫulḳa be-nāmdır.

وَهُوَ الاعْتِدَالُ فِي قُوَى النَّفْسِ وَأَوْصَافِهَا *ḳuvā* cemʿ-i ḳuvvet.

وَالتَّوَسُّطُ فِيهَا دُونَ الْمَيْلِ إِلَى مُنْحَرِفِ أَطْرَافِهَا *münḥarif* ḍamm-ı mīm ve kesr-i rā ile ṣıfatıñ muvṣūfuna iżāfeti ḳabīlindendir. *Eṭrāfuhā münḥarifetün* demek olur māʾil maʿnāsına veyā feṯḥ-i rā ile maṣdar-ı mīmī olmaḳ cāʾizdir bi-maʿne'l-inḥirāf. **Yaʿnī** ḥüsn-i ḫulḳ-ı ḳuvā-yı nesfiyye evṣāfında iʿtidāl ve eṭrāf-ı münḥarifesine meyl etmeksizin tavassuṭṭur. Meṯelā ḳūvā-yı nefsiyye üç nevʿ ḳuvvet olup **biri** ḳuvvet-i nuṭḳiyyedir ki ifrāṭı cerīze ve tefrīṭi ġabāvet ve iʿtidāli ḥikmet. Ve **birisi** daḫı ḳuvvet-i şeheviyyedir ki ifrāṭı fücūr ve tefrīṭi ḫumūd ve iʿtidāli ʿiffetdir. Ve **dīgeri** ġaḍabiyyedir ki ifrāṭı tehevvür ve tefrīṭi cübn ve ḥikmet vasaṭı şecāʿatdir.

فَجَمِيعُهَا قَدْ كَانَتْ خُلُقَ نَبِيِّنَا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى الانْتِهَاءِ فِي كَمَالِهَا وَالاعْتِدَالَ إِلَى غَايَتِهَا *iʿtidal, intihā* üzere ʿaṭfı ensebdir. Ve *kemāl* üzere ʿaṭfı gerçi ḫilāf-ı mütebādir ammā mebniyy-i aḳrebdir. Pes cemīʿ-i ḫiṣāl-i **[99b]** muktebese-i ḥamīde kemāl-i iʿtidālü'n-nihāyet ve tavassuṭ ve sedādla ġāyet üzere olduġu ḥālde Peyġamberimiz ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem Ḥażretleriniñ ḫulḳ-ı şerīfeleri oldu.

حَتَّى *ġāyetün li'l-ġāyet.*

[1575] Hadiste geçtiği gibi.

[1576] Hadis: "İyi bir hâl, iyi bir tavır ve ölçülü davranmak peygamberliğin yirmi dörtte biridir" Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Alî et- Tebrîzî, *Mişkâtü'l-Mesâbîh*, thk. Muhammed Nâsırüddin el-Elbânî (Beyrut: Mektebetu'l-İslâmî, 1985), 3/1405

أَثْنَى اللَّهُ عَلَيْهِ بِذَلِكَ فَقَالَ تَعَالَى (وَإِنَّكَ لَعَلَى خلق عظيم[1577]) tā kim Perverdigār-ı ʿĀlem celle ve ʿalā ḫulḳ-ı ḥasen ile Ḥabībi üzere şenā ve midḥat-fermā olup "Ḥabībim taḥḳīḳ sen bir ḥaṣlet üzere ṣābit ve ber-devāmsın ki ol ḥāle her vāḳıf olanlar istiʿẓām eder." deyü buyurdular.

قَالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ الله عنها: كان خُلُقُهُ الْقُرْآنَ يَرْضَى بِرِضَاهُ وَيَسْخَطُ بِسَخَطِهِ *ḫulḳuhū ismu kāne ve'l-ḳurʾānu ḫaberuhā ve ḳīle ale'l-aks.* Ve *seḫat* żidd-ı rıżā. **Yaʿnī** Ḥażret-i Nurū'l-Verā ʿaleyhi't-teḥāyā envār-ı mekārim-i aḫlāḳdan ve meḥāsin-i ādāb-ı Ḳurʾāniyyeyi muḳtebis ve evāmir ve nevāhī-i Furḳāniyyeyi mütemessik olup Cenāb-ı Ḥaḳḳıñ rāżī olduġu şeyʾe rıżā-dāde ve ʿadem-i rıżāsı olan emirde rāżı olmazdı deyü Ṣıddīḳa raḍiyallāhu ʿanhā rivāyet buyurduların Beyhaḳī *Delāʾilü'n-Nübüvve*de bi-temāmīhā taḫrīc buyurmuşlar.

وَقَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (بُعِثْتُ لِأُتَمِّمَ مَكَارِمَ الْأَخْلَاقِ[1578]) *mekārim* cemʿ-i mekrume bi-ḍammi'r-rā ḥadīṯ-i şerīf Muʿāẕ raḍiyallāhu ʿanh ṭarīḳinden rivāyet-kerde-i Aḥmed ve taḫrīc-kerde-i Bezzār ʿan Ebī Hureyre raḍiyallāhu ʿanh. **Yaʿnī** Ḥażret-i Faḫr-ı Mevcūdāt ʿaleyhi ekmelü't-teḥāyā buyurdu ki "Ben aḫlāḳ-ı pesendīde ikmāl ve tekmīl içün baʿṯ olundum." İmdi ḳābe'l-biʿset daḫı mekārim-i aḫlāḳ ol Ḥażretde mevcūde idi. Pes şerīʿat-i ġarrā-yı semḥa ile teraḳḳī ve tetmīm buyurmuşlardır.

قَالَ أَنَسٌ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَحْسَنَ النَّاسِ خُلُقًا rivāyet-kerde-i Şeyḫayn olan ḫādim-i Rasūlullāh ʿaleyhi's-selām buyurur ki "Ḫulḳ cihetinden ol Ḥażret ḫulḳuñ bihterīn ve ḫūbterīni idi."

وَعَنْ عَلِيِّ بن أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ مِثْلُهُ، وَكَانَ فِيمَا ذَكَرَهُ الْمُحَقِّقُونَ مَجْبُولًا عَلَيْهَا فِي أَصْلِ خِلْقَتِهِ وَأَوَّلِ فِطْرَتِهِ

لَمْ تَحْصُلْ لَهُ بِاكْتِسَابٍ وَلَا رِيَاضَةٍ إِلَّا بجود إلهى وَخُصُوصِيَّةٍ feṯḥ ve ḍamm-ı ḫāʾ-i muʿceme ile.

رَبَّانِيَّةٍ *mensūbetün li-Rabbin ʿalā ḫilāfi'l-ḳıyās*[1579] baʿżı nüsḫada min-i ibtidāʾiyye bedeli ẓarfiyye ile muṣarraḥdır. **Yaʿnī** erbāb-ı taḥḳīḳ naḳli üzere ol ʿİllet-i Ġāʾiyye-i Āferīniş Ḥażretleri ibtidā-i şān-ı rūḥiyye ve ḫilḳat-i cesediyyeden mekārim-i aḫlāḳ üzere maḫlūḳ ve meṭbūʿ idi. Mekārim-i secāyā ol Ḥażrete ne iktisāb ve ne riyāżet ile ḥuṣūl-peẕīr belki ceẕbe-i ṣamedāniyye ve ḫīṣṣīṣa-i rabbāniyye ile ḥāṣıl oldu.

[1577] Kalem Sûresi 68/4: "Şüphesiz ki sen pek büyük bir ahlâka sahipsin."
[1578] Hadis: "Ben güzel ahlâkı tamamlamak için gön derildim."
[1579] Kuralın aksine Rab kelimesinin mebsubiyet eki almış halidir.

وَهَكَذَا لِسَائِرِ الْأَنْبِيَاءِ Server-i Aṣfiyā āsā bāḳī peyġamberān ʿaleyhim ṣalavātü'r-Raḥmān nihāḍları kerem ve ḥüsn-i aḫlāḳ üzere ser-rişte dir.

وَمَنْ طَالَعَ سِيَرَهُمْ مُنْذُ صِبَاهُمْ إِلَى مَبْعَثِهِمْ حَقَّقَ ذَلِكَ **Yaʿnī** vaḳt-i ṭufūletlerinden zamān-ı biʿşetlerine ve mebādī-i emirlerinden müntehāsına degin peyġamberānıñ sīret ve sülūklerin mütālaʿa eden kimesne mekārim-i aḫlāk-ı enbiyā ʿaleyhime's-selāmıñ behbiyye-i marżıyye olduġun taḥḳīḳ eder.

كَمَا عُرِفَ مِنْ حَالِ عِيسَى وَمُوسَى وَيَحْيَى وسُلَيْمَانَ وَغَيْرِهِمْ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ bunlarıñ temşīle taḫṣīṣi ṭufūletlerinde vuḳūʿ-yāfte umūr ve aḫbār żikri vürūdundandır. Ve emr-i ṭufūliyyet cibillī olduġu bī-iştibāhdır.

بَلْ غُرِزَتْ فِيهِمْ هَذِهِ الْأَخْلَاقُ فِي الْجِبِلَّةِ وَأُودِعُوا الْعِلْمَ بكتاب الله *ġurizat* binā'-i mechūlledir. *Ve aṣlu maʿnā idḫālu şey'in fī şey'in ve minhu el-ġarīzetu ve hiye el-ṭabīʿatü. Ve ḳāle el-Bürhān: Ġurizat ḫulīḳat.*[1580] Ve *fiṭrat* daḫı ḫilḳat maʿnāsınadır. Ve *ūdiʿū vedīʿa*dan mechūldür. ʿİbāretde istiʿāre-i mekniyye ve taḫyīliyye żāhirdir. **Yaʿnī** güslistān-ı ṭabīʿat-i aṣliyyelerinde nev-nihāl-i **[100a]** aḫlāḳ-ı rażıyye-i nişānda ve bedʾ-i ḫilḳat-i insāniyyelerinde ʿilim ve ḥikmet īdāʿ ve emānet ḳılındı.

قَالَ اللَّهُ تَعَالَى (وَآتَيْنَاهُ الْحُكْمَ صبيا[1581]) ḥāl olur bu āyet-i celīle tefsīrinde ʿulemā girīve-i iḫtilāfa żāhib olmuşlardır.

قَالَ الْمُفَسِّرُونَ: أَعْطَى اللَّهُ يَحْيَى الْعِلْمَ بِكِتَابِ اللَّهِ تَعَالَى فِي حَالِ صِبَاهُ ītā'-i ḥikem maʿnāsında ehl-i tefsīr Yaḥyā ʿaleyhi's-selāma ṭufūliyyet ḥālinde Tevrāt-ı Celīle ʿilim baḫş olundu deyü tefsīr etdiler.

وهذا احد التفاسير فيها ve baʿżılar *ḥikem*den murād fehim ve ʿilim veyā nübüvvet ʿamel-i meʿa'l-ʿilim demişler.

وَقَالَ مَعْمَرٌ: mīmeyn-i meftūḥateyn beyninde ʿayn-ı mühmele-i sākine ve rā'-i mühmele ile Ebū ʿUrve bin Rāşid el-Ezdī ʿālimü'l-Yemen yüz elli üçde ʿömr-i muʿammeri Yemende resīde-i ḫitām bulmuşdur.

[1580] Mananın aslı bir şeye bir şeyin sokulmasıdır. Tabiat manasında olan garize kelimesin de aynı köktendir.

[1581] Meryem Sûresi 19/12: "Ey Yahya! Kitab'a (Tevrat'a) vargücünle sarıl!» (dedik) ve **henüz sabi iken ona (ilim ve) hikmet verdik**."

كَانَ ابْنُ سَنَتَيْنِ أَوْ ثَلَاثٍ فَقَالَ لَهُ الصِّبْيَانُ لِمَ لَا تَلْعَبُ؟ فَقَالَ (أَلِلَّعِب خُلِقْتُ) *ve'l-istifhāmu inkāriyyun bi-maʿne'n-nefyi.* **Yaʿnī** ʿömr-i ʿazīz-i Yaḥyā ʿaleyhi't-teḥāyā henüz dü sene sāl iken kūdegān ol Ḥażrete:

Niçün oynamazsın?

dediklerinde ol ḫurde-sāl ve ḥikmet-sirişt:

Ben bāzīçe içün āferīde ḳılınmadım.

deyü leb-cünbān-ı ḥikmet olurdu. *Revāhū ed-Deylemiyyu ʿan Muʿāẕ bin Cebel raḍiyallāhu ʿanhu ve aḫrecehū Aḥmed fi'l-Zühd.*

وَقِيلَ فِي قَوْلِهِ (مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِنَ اللَّهِ[1582]) صَدَّقَ يَحْيَى بِعِيسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ *sümmiye ʿĪsā bi-Kelimetin li-ennehū ūcide bi-dūne ebin fe-ṣābehū mā ubdiʿa min ʿālemi'l-emri ke-mā ḳāle el-Beyżaviyyu.*[1583] Veyā *kün* kelimesiyle īcād olunduġundandır. Kelimeden murād ʿĪsā ʿaleyhi's-selām olduġuna bināʾen Cenāb-ı Yaḥyā Ḥażret-i ʿĪsāya īmān ve nübüvvet ve risāletle taṣdīḳ eyledi.

وَهُوَ ابْنُ ثَلَاثِ سِنِينَ فَشَهِدَ لَهُ أَنَّهُ كَلِمَةُ اللَّهِ وَرَوْحُهُ Ḥāl ān ki Yaḥyā ʿaleyhi't-teḥāyā üç yaşında idi. Şehādet ederdi ki ʿĪsā ʿaleyhi's-selām Kelimetu'llāh ve Rūḥu'llāhdır deyü. İmdi ol Ḥażrete rūḥ ıṭlāḳı yā Rūḥu'l-Ḳüds ki Cibrīl-i Emīndir. Emr-i cihān-ı āferīn ile dirʿ-i Meryemü'l-Betūle nefḫ buyurup Cenāb-ı Mesīḥ ʿaleyhi's-selām ḥāṣıl olmaġla veyā min ġayri vāsıṭa beşer ḫalḳ olunmaġla veyā rivāyet-i Kaʿb üzere Ḫallāḳ-ı ʿĀlem celle şānuhū ḳable'l-ecsād ervāḥ-ı Benī Ādemi āferīde ḳılıp aḫẕ-ı mīṯāḳ eyledikde rūḥ-ı ʿĪsāyı imsāk ve ḫalḳını murād ve Meryem ʿaleyhe's-selāma rūḥu irsāl buyurmaġla rūḥānī olalar. Ve yāḫūd iżāfet-i teşrīfiyye Beytu'llāh-āsā veyā māʿnā-yı Rūḥu'llāh niʿmetu'llāh demek ola. Zīrā rūḥ niʿmet üzere ıṭlāḳ olunur.

وَقِيلَ صَدَّقَهُ وَهُوَ *ḥālun min żamīri'l-fāʿil.*

فِي بَطْنِ أُمِّهِ فَكَانَتْ أُمُّ يَحْيَى تَقُولُ لِمَرْيَمَ إِنِّي أَجِدُ مَا فِي بَطْنِي يَسْجُدُ لِمَا فِي بَطْنِكِ تَحِيَّةً لَهُ manṣūb ve mefūl lehdir. **Yaʿnī** *muṣāddiḳan* kelimesiyle Yaḥyā ʿaleyhi's-selām murād olunup baṭn-ı māderde iken ʿĪsā ʿaleyhi's-selāmı taṣdīḳ ve aña īmān eyledi. Zīrā māder-i mihribān-

[1582] Âl-i İmrân Sûresi 3/39: "Zekeriyya mâbedde durmuş namaz kılarken melekler ona şöyle nida ettiler: Allah sana, **kendisi tarafından gelen bir Kelime'yi tasdik edici,** efendi, iffetli ve sâlihlerden bir peygamber olarak Yahya'yı müjdeler."

[1583] "İsa'ya 'Kelîm' adı verildi, çünkü o babasız olarak var edildi. Böylece, Beyzâvî'nin dediği gibi, emr âleminden yaratılan şeylere benzer oldu."

ı Yaḥyā, hemşīresi olan vālide-i ʿĪsā ʿaleyhime't-teḥāyāya ḫiṭāb ederdi ki "Benim baṭnımda olan seniñ baṭnında olan ẕāta secde-i taḥiyye ve taʿẓīm ile secde eder ḥissederim." deyü keşf-i rāz-ı derün ederdi.

وَقَدْ نَصَّ اللهُ تَعَالَى عَلَى كَلَامِ عِيسَى لأُمِّهِ عِنْدَ وِلَادَتِهَا إِيَّاهُ بِقَوْلِهِ لَهَا (لَا تَحْزَنِي) عَلَى قِرَاءَةِ مَنْ قَرَأَ (من تحتهَا) fetḥ-i mīm ve ṭāʾ-i meftūḥa ile İbn Keşīr ve Ebū ʿAmr ve İbn ʿĀmir ve Ebū Bekir ḳırāʾatleri üzere *men taḥtehā* [1584] أَنْ لَا تَحْزَنِي ḳavliyle Meryemü'l-Betūl ʿĪsā ʿaleyhi's-selāmı vilādeti ḥīnde لَا تَحْزَنِي beşāretiyle tebşīrini Ḥażret-i Ḥaḳḳ celle ve ʿalā Furḳān-ı Kerīminde taṣrīḥ eyledi.

وَعَلَى قَوْلِ مَنْ قَالَ إِنَّ الْمُنَادِي kesr-i dālla.

عِيسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ Ebī bin Kaʿb ve Saʿīd ve Ḥasan Baṣrī ve Mücāhid ḳavli üzere nidā eyleyen ʿĪsā ʿaleyhi's-selām idi dedikleri vecih üzere **[100b]** ṣadef-i derün-ı māderden o dürdāne-i seʿādet bīrün ve taḥt-ı ẕeyl-i ümmden māder-i mihribānına لَا تَحْزَنِي büşrāsıyla nidā eyledi. Tefsīr-i meẕkūr İbn ʿAbbās ve ʿAlḳame ve Ḍaḥḥāk ḳavl-i şerīfleri olan Emīnü'l-Vaḥiy ʿaleyhi's-selāmıñ beşāret-fermā olması ḳavlinden iḥtirāzdır, demişler.

وَنَصَّ عَلَى كَلَامِهِ فِي مَهْدِهِ فَقَالَ (إِنِّي عَبْدُ اللهِ اٰتَانِيَ الْكِتَابَ وَجَعَلَنِي نَبِيًّا[1585]) Ḥaḳḳ subḥānehū ve teʿālā Rūḥu'llāhıñ kehvāre-i ṭufūliyyetde nāṭıḳa-perdāẕ olduġu Furḳān-ı Mecīdinde taṣrīḥ buyurup Cenāb-ı ʿĪsā iftiḫāren bi'l-ʿubūdiyyet ve iḥtirāzen ʿan daʿve'r-rubūbiyyeti "Ben bende-i Ḫudā-yı Lā-yezālim ki faẕl ve kereminde baña İncīl-i Celīli iʿṭā ve sābıḳ ḳażāsında peyġamber ḳıldı." İmdi mertebe-i celīle-i nübüvvet ġālib-i ʿādet-i ilāhiyye üzere sinn-i erbaʿīnde iʿṭā olunur. Ammā ʿĪsā ve Yaḥyā ʿaleyhimü's-selām ṭufūliyyetlerinde tekmīl-i ʿaḳıl manṣıb-ı nübüvvet ile taḫṣīṣ ve şeref-yāb buyuruldular. Nitekim Nebiyy-i Āḫirü'z-Zamān ʿaleyhi's-selāmü'l-Mennān nübüvvetle şeref-mend oldular henüz Ādem ʿaleyhi's-selām beyne'l māʾ ve'ṭ-ṭīn

[1584] Meryem Sûresi 19/24: "Aşağısından (İsa yahut melek) ona şöyle seslendi: **Tasalanma**! Rabbin senin alt yanında bir su arkı vücuda getirmiştir."

[1585] Kehf Sûresi 18/30: "(Çocuk şöyle konuştu:) Ben, Allah'ın kuluyum. Bana kitap verecek ve beni peygamber yapacak."

müncedil idi ve ḥadd-i nuṭḳa bāliġ olmayıp ḫurde-sāl iken ġonce miṣāl gülistān-ı vücūdda nuṭuḳla dehen-güşā olanlar on bir kimesnedir.

1. تكلم في الهد النبي محمد ويحي وعيسى والخليل ومريم
2. ومبري جريج ثم شاهد يوسف وطفل لدى الأخدود يرويه مسلم
3. وطفل عليه مربا لأمه التي يقال لها تزني ولا تتكلم
4. وما شطة في عهد فرعون طفلها وفي زمن الهادي المبارك يختم[1586]

وقال تعالى ﴿فَفَهَّمْنَاهَا سُلَيْمٰنَ *ey el-ḥukūmete ev el-feteyā.* **Yaʿnī** ḳıṣṣa-i ātiyyeyi tefhīm eyledik. ﴿وَكُلًّا اٰتَيْنَا حُكْمًا وَعِلْمًا﴾[1587] Dāvūd ve Süleymānıñ her birine bi-mūcibi'l-ḥikmet maʿrifet ve ḳażāyā-yı şerʿiyye ve ḳavānīn-i ilāhiyye ʿilim ve ʿirfān iʿṭā eyledik.

وَقَدْ ذُكِرَ مِنْ حُكْمِ سُلَيْمَانَ وَهُوَ صَبِيٌّ يَلْعَبُ فِي قَضِيَّةِ الْمَرْجُومَةِ **yaʿnī** Süleymān ʿaleyhi's-selām henüz ṣabī iken merʾe-i mercūme ḳıṣṣasında ẕikr olunan ḥükmü emr-i cibillī olduġuna delālet eder. Naḳl-i Tilimsānī üzere İbn ʿAsākirden müsneden mervīdir. Benī İsrāʾīlden bāriʿatü'l-cemāl bir bānū-yı ḥarem-serāy-ı ʿiffet li-emrin mā ḳuḍātdan birine ref-i rifʿat-i iştikā eyledikde ḳāḍī anıñ zülfü kemendine bend ü ḥüsnüne dil-dāde ve mürāvede murād eyledi. Zen imtināʿ ve ḳāḍī-i āḫere refʿ-i daʿvā ol daḫı ke'l-evvel ʿavrata meftūn olaraḳ çār nefer ḳuḍāt anıñ şūrīdeve şeydāsı oldular. Ve ḥarem-i vuṣlatı arzūsuyla pābende āġāz etdiler. Bi'l-āḫare ol zen Cenāb-ı Ḫalīfetu'llāha şikāyet eyleyip ḳuḍātı ḥużūruna iḥżāra fermān eyledi. Dīvān-ı Dāvūd ʿaleyhi's-selāma ḥāżirūn olduḳlarında "Yā Rasūlallāhi bu zen-i fācireniñ bir kelbi vardır. Anıñla zinā eder." deyü şehādet etdiler. Ḥażret-i Dāvūd daḫı ʿavratın recmine ḥükm eyledi. Ammā ol eṣnāda Süleymān ʿaleyhi's-selām sāʾir kūdegān ile mülāʿabe eyledikleri maḥalle müşrif bir ḳaşırdan Dāvūd ʿaleyhi's-selām nihānīce ṣibyāna nigāh ederken ḳażiyye-i merʾet mānendi o eṣnāda içlerinde bir ṣabiyy-i cemīl var idi.

[1586] "Hz. Muhammed konuştu beşikte, İsa, İbrahim, Meryem ve Yahya gibi."
"Grîgoryos'un aklandığı, Yusuf'un görüldüğü, Müslümanlarca aktarılan Uhdûd çocuğu gibi."
"Ve annesine 'zina ediyor' denilen, fakat konuşmayan beşik çocuğu gibi."
"Firavun devrindeki saç ustası kadının çocuğu ve mübarek hidayetçinin döneminde bunlar tamamlanır." Beyitler Celaleddin Suyutî'ye isnat edilmiştir. Bkz. Ebü'l-Fadl İyâz b. Mûsâ Kâdı Iyâz, *eş-Şifâ bi Ta'rîf-i Hukûki'l-Mustafa* (Ammân: Dâru'l-Fayhâ, 1407/1986.), 1/614.

[1587] Enbiyâ Sûresi 21/79: "Böylece bunu (bu fetvayı) Süleyman'a biz anlatmıştık. Biz, onların her birine hüküm (hükümdarlık, peygamberlik) ve ilim verdik. Kuşları ve tesbih eden dağları da Davud'a boyun eğdirdik. (Bunları) biz yapmaktayız."

Süleymān ʿaleyhi’s-selām beyne’ṣ-ṣıbyān ḥākim naṣb olunup ve çār ʿadet kūdegān ḳuḍāt-ı erbaʿa naẓīri ṣābiyy-i cemīle mürāvede ve töhmet isnādıyla ḥużūr-ı Süleymānīde mürāfaʿa ve şehādet eylediler. Süleymān ʿaleyhi’s-selām erbaʿadan birine maḫfīce levn-i kelbden suʾāl eyledikde siyāh renk bir segdir dedi. Ve her birinden nihānī pürsān olduḳda her birisi bir güne levnle ḫaber-dāde olmaları āḫerin ḫaberine muḫālif olmaġın Süleymān ʿaleyhi’s-selām **[101a]** sāʾir ṣıbyāna emr edip şühūdu seng-sār eylediklerin Dāvūd ʿaleyhi’s-selām müşāhede buyurup şāyet ḳażiyye daḫı bu minvāl üzere ola deyip derḥāl ḳuḍāt-ı erbaʿayı tekrār iḥżār ve levn-i kelbden istincār buyurdu. Fī nefsi’l-emr her biri āḫerin ḫaberi ġayr-ı muṭābıḳ cevāb vermeleriyle Nebiyyu’llāh Dāvūd ʿaleyhi’s-selāmü’l-İlāh anlarıñ ḳatline fermān ve merʾet-i maẓlūme rehā-yāb oldu. İmdi ʿibāretde *mercūme* lafżıyla ityān buyurulduġu *mā yeʾullu ileyh* iʿtibārıyladır ve illā henūz recm olunmamışdı. Ve anların şerʿinde nefsini ḥayvana mümekkine olan ʿavrata recim ve şāhid-i zūra ḳatl īcāb ederdi. Ammā şerīʿat-i Muḥammediyye ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellemde ḥükm-i merʾet taʿzīrdir.

وَفِي قِصَّةِ الصَّبِيِّ مَا اقْتَدَى بِهِ دَاوُدُ أَبُوهُ ve daḫı ṭıfl-i müddeʿā ḳażiyyesinde vuḳūʿ-yāfte olan ḥükmüne peder-i ʿālīleri iḳtidā eyledigi ḥükm-i Süleymānī emr-i cibillī olduġuna bürhān-ı celīldir. Şeyḫayn ʿaleyhime’r-raḥme Ebī Hureyre raḍiyallāhu ʿanhdan rivāyet buyurduḳları ḫaber-i ṣaḥīḥ mażmūnudur ki iki ʿavrat ferzendānıyla bir maḥalde iken ḳażārā biriniñ veledi kurduñ müfterisesi olup iki zen bir veled ile ḥużūr-ı ḫalīfetu’llāhda mürāfaʿa ve her biri bu ṭıfl benimdir deyü iddiʿā eyledikde Dāvūd ʿaleyhi’s-selām ẕātü’l-yed olan kübrāya veledi ḥükm eyledi. Ammā Süleymān ʿaleyhi’s-selām ol iki merʾeti ḥużūruna daʿvet buyurup bir sikkīn iḥżār edip ve bu ṭıflı dü nīm ederim, her nīmesin biriñiz alsun dedik de kübrā bu ḥükme rāżiye olup suġrā “raḥimeka’llāh bu veled anıñdır iki şaḳ etme!” deyü şevḳat etmesiyle veledi, suġrāya ḥükm eyledi. Ve fi’l-ḥaḳīkat vālide velediniñ helākına rıżā-dāde olmayıp kübrāya isnād eyledi. Ve kübrā ise muṣībetde yeksān olmaġı ṭalebkār ve helākine rāżiyye olmuşdu. *Fe-inne ḳīle el-müctehidü lā yunḳadu ḥukme’l-müctehidi fe ecību kābe ḥükmü Dāvūd bi-ictihādin ve ḥükmü Süleymān bi-vaḥyin. Ve’l-vaḥyu yunḳadu’l-ictihād*

وَقَالَ الطَّبَرِيُّ إِنَّ عُمُرَهُ حِينَ أُوتِيَ الْمُلْكَ اثْنَا عَشَرَ عَامًا Süleymān ʿaleyhi’s-selāma mülk iʿṭā olunduġu zamān ʿömr-i ʿazīzleri dü deh sāle idi deyü Muḥammed bin Cerīr naḳil ve rivāyet eyledi.

وَكَذَلِكَ ʿĀlem-i ṣavāvetinde Süleymān ʿaleyhi’s-selāmdan ẕikr olunan naḳil-āsādır.

قِصَّةُ مُوسَى مَعَ فِرْعَوْنَ وَأَخْذُهُ بِلِحْيَتِهِ وَهُوَ طِفْلٌ Mūsā bin ʿİmrān ʿaleyhi’s-selāmü’r-Raḥmān ṭıfl-ı dü sāle iken Firʿavn-ı Mıṣr olan Muṣʿab bin el-Velīd nām pelīd ile ḳışşası ve ol bed kişiniñ rīşini çekmesidir ki Mūsāya ġażabnāk olup helākini murād eyledikde zevc-i Firʿavn ise bint-i Müzāḥim raḍiyallāhu ʿanhā maʿẕaret-hāḫ olup “Henūz pīş ve kem ve nīk u bedi farḳ etmez, ṣabīdir.” dedikde bir miḳdār meyve ve āteş iḥżār eyleyip berāy-ı imtiḥān pīş ve nihād ḳıldıḳda Mūsā ʿaleyhi’s-selām ḳudret-i İlāhī ile āteşi alıp mübārek ġat eyledigi ḳış dehānına resīde etmekle āteş-i ġażab-ı Firʿavnı münṭafī ve ẕebḥinden ferāġat eyledigi ḳışşa-i meşhūresidir.

وَقَالَ الْمُفَسِّرُونَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى (وَلَقَدْ آتَيْنَا إِبْرَاهِيمَ رُشْدَهُ مِنْ قَبْلُ[1588]) أَيْ هَدَيْنَاهُ صَغِيرًا، قَالَهُ مُجَاهِدٌ وَغَيْرُهُ **yaʿnī** Ḥaḳḳ sübhāne ve teʿālā luṭfen ve keremen İbrāhīme ḳable evāni maʿrifetihī kemāl-i hidāyet ve ṣalāḥ-ı ḥālet iḥsān eyledik demekle tefsīr etdiler.

وَقَالَ ابْنُ عَطَاءٍ Ebu’l-ʿAbbās Aḥmed bin Sehl bin ʿAṭādır. Üç yüz altmış ṭoḳuzda rū-be-rāh-ı Naʿīm olmuşdur.

اصْطَفَاهُ قَبْلَ إِبْدَاءِ خَلْقِهِ İbn ʿAṭā buyurur ki bu ʿālemde vücūd-ı bihbūdunu iẓhārdan ol ʿālem-i ervāḥ ve sābıḳ ḳażāda Cenāb-ı İbrāhīm Ḫalīl ʿaleyhi’s-selāmu’llāhi’l-Celīli muḫtār eyledi.

وَقَالَ بَعْضُهُمْ Ṣāḥib-i *Kevāşī* ve ġayrılar dediler ki:

لَمَّا وُلِدَ إِبْرَاهِيمُ عَلَيْهِ السَّلَامُ بَعَثَ اللَّهُ تَعَالَى إِلَيْهِ مَلَكًا يَأْمُرُهُ عَنِ اللَّهِ أَنْ يَعْرِفَهُ بِقَلْبِهِ وَيَذْكُرَهُ بِلِسَانِهِ فَقَالَ: قَدْ فَعَلْتُ

وَلَمْ يَقُلْ أَفْعَلُ فَذَلِكَ رُشْدُهُ vaḳtā Ḫalīlullāh ʿālem-i vücūda ḳadem-nihād olduḳda Ḥaḳḳ celle ve ʿalā aña ferişte-i nūr-sirişte irsāl buyurdu ki ḳable raḥmāndan İbrāhīm maʿrifet-i tāmme-i ḳalbī ile Ḥaḳḳı bilip ve ẕikri Mevlā ile raṭbü’l-lisān ola deyü emr ede. Çün İbrāhīm ʿaleyhi’s-selāmü’r-Raḥīm emr-i ferişteyi güş eyledi. Mübālaġat-i emre

[1588] Enbiyâ Sûresi 21/51: “**Andolsun biz İbrahim'e daha önce rüşdünü vermiştik**. Biz onu iyi tanırdık.”

imtiṣālini müşʿir taʿbīrün bi'l-māżī ile der-ḥāl *ḳad feʿaltü* lafẓıyla edā-yı mā fi'l-bāl buyurmaları rüşdünden murād olunan maʿnādır, dediler.

وَقِيلَ إِنَّ إِلْقَاءَ إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي النَّارِ وَمِحْنَتَهُ كَانَتْ وَهُوَ ابْنُ سِتَّ عَشْرَةَ سَنَةً **yaʿnī** Cenāb-ı Ḫalīlullāh nār-ı Nemrūda ilḳā ve Nemrūd-ı laʿīnle ibtilāsı on altı yaşında iken vukūʿ-yāftedir, denildi.

وَإِنَّ ابْتِلَاءَ إِسْحَاقَ بِالذَّبْحِ وَهُوَ ابْنُ سَبْعِ سِنِينَ İsḥaḳ bin İbrāhīm ʿaleyhime's-selāmü'llāhi'l-kerīm ẕebhle ibtilā ve imtiḥān buyurulduġu yedi yaşında olduġu ḥālde idi. Naḳl-i meẕkūr ẕebh-i İsḥaḳ ʿaleyhi's-selām olduġuna bināʾendir ki ehl-i kitāb ve müfessirīn ve muḥaddiṣīnden Muḥibbuddīn el-Ṭaberī mānendi bisyār kimesne ẕāhib olup ḥattā Celāleddīn es-Suyūṭī risāle-i müstaḳille ile istīfā-yı merām buyurmuşlar. Ammā meẕheb-i cumhūr İsmāʿīl ʿaleyhi's-selām olduḳların ekṣer ṣaḥābī ki İbn ʿAbbās ve İbn ʿÖmer ve Muʿāviye raḍiyallāhu ʿanhüm emṣālinden mervīdir. [1589] أَنَا ابنُ الذَّبِيْحَيْنِ ḥadīṣ-i şerīfi ki birisi Ḥażret-i İsmāʿīl ʿaleyhi's-selām ve biri peder-i Sulṭān-ı Enbiyā ʿaleyhi's-selām ʿAbdullāh murād olunur deyü yigirmiden ziyāde vücūh ile zebīh Ḥażret-i İsḥaḳ ʿaleyhi's-selām olması merdūd ve bisyār-ı fuḥūl ḫaṭṭ-ı buṭlan-keşīde oldular. Vallāhu aʿlem.

وَإِنَّ اسْتِدْلَالَ إِبْرَاهِيمَ بِالْكَوْكَبِ والقمر وَالشَّمْسِ كَانَ وَهُوَ ابْنُ خَمْسَةَ عَشَرَ شَهْرًا **yaʿnī** Ḫalīlullāh eşyāʾ-i nūrāniyyeden sitāre ve māh ve ve mihr ile ber-sebīl-i naẓar ʿālem-i ḫalḳıñ ḥudūṣuna istidlāl ve münkirīni ṭarīḳ-i ḥaḳḳa irşād buyurup [1590] يَا قَوْمِ إِنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ ile gūyā olduḳları penç deh māhe iken idi. Ve [1591] وَكَذٰلِكَ نُرِى اِبْرٰهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ āyet-i kerīmesine işāretdir. Ve vech-i istidlāl Cenāb-ı Ḫalīlullāh oldur ki çün ecrām-ı semāviyye āfile ve āfil-i müteġayyir ve küll-i müteġayyir ḥādiṣ olmaġla ve *lā ṣeyʾun mine'l-ḥādiṣi bi-ṣāniʿin* netīce peẕīr ve tilke'l-eṣnām teġayyürde ecrām-āsā belki daḫı dūn olmaġla ẕālike'l-istidlāl ile ṣāniʿ-i muġāyir lehā mevcūd olması bi'l-ṭarīḳi'l-ūlā ṣübūt-yafte-i taʿayyündür. İmdi ʿālem bir ṣāniʿden lā-büd olur.

[1589] Hadis: "Ben, iki kurbanlığın oğluyum."
[1590] Hadis: "Ey kavmim! Şüphesiz, sizin ortak koştuklarınızdan uzağım."
[1591] En'âm Sûresi 6/75: "Böylece biz, kesin iman edenlerden olması için İbrahim'e göklerin ve yerin melekûtunu gösteriyorduk."

وَقِيلَ أَوْحَى اللَّهُ تَعَالَى إِلَى يُوسُفَ وَهُوَ صَبِيٌّ عند ما هَمَّ إِخْوَتُهُ بِإِلْقَائِهِ فِي الْجُبِّ *iḫve* ḍam ve kesr-i hemze ile cemʿ-i eḫ ve *cüb* ḍamm-ı cīm ve teşdīd-i bā ile ġayr-ı maṭviyye bi'l-ḥicāre olan çāhdır. **Yaʿnī** Yūsūf ʿaleyhi's-selām birāderānı üftāde-i çāh etmege ḳaṣd eyledikleri ḥīnde Ḥaḳḳ celle ve ʿalā irsāl-i melek birle veyā nübüvvetle vaḥy eyledi. Henūz Yūsūf ʿaleyhi's-selām ṣabī idi. Ve Yūsūf ʿaleyhi's-selām Ḥażretleriniñ ruḫ-ı münevverelerinde bir ḫāl-i siyāh ve dü çeşmi meyānesinde şāme-i ʿanberīn şemāmeleri var idi. Ve temām اذْكُرْنِى عِنْدَ رَبِّكَ[1592] kerīmesi ḥarfi ʿadedince rişte-i riḳḳat ile **[102a]** beste olmuşdu. ʿÖmr-i ʿazīzi yüz yigirmi sālinde resīde-i pāyān olup āb-ı Nīl içre teberrüken genc-i nihān gibi defin ve pinhān olduḳdan ṣoñra Mūsā el-Kelīm ʿaleyhi ṣalātü'l-biri'r-Raḥīm tābūt-ı nūr-ı mücessem-i Yūsufu Nīlden iḫrāc ve arż-ı Ḳudüse irsāl ve merāḳıd-ı ābāʾ-i kirāmı cenbinde defīn-i ḫāk-i pāk ḳılındı. Ve çāh-ı meẕkūr beyt-i Maḳdes veyā Ürdünde saʿādet-ḫāne-i Yaʿḳūb ʿaleyhi's-selāma üç fersaḫ maḥaldir, dediler.

يَقُولُ اللَّهُ تعالى (فَلَمَّا ذَهَبُوا بِهِ وَاَجْمَعُوا اَنْ يَجْعَلُوهُ فى غَيَابَتِ الْجُبِّ وَاَوْحَيْنَا اِلَيْهِ لَتُنَبِّئَنَّهُمْ بِاَمْرِهِمْ هٰذَا[1593]) الآيَةَ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ cümle-i ḥāliyye *lā yeşʿurūne evḥeynā* veyā *le-tunebbiʾennehum* ḳavline taʿalluḳ eder. **Yaʿnī** birāderān-ı Yūsuf ʿaleyhi's-selām Yūsuf endāḫte-i çāh etmege ʿazm ve icmāʿ eylediler. Biz kerīmü'ş-şān Yūsufa vaḥy eyledik ki seni ḫalāṣ edip bu emr-i nādir-i berāberlerin birāderānına herāyine ḫaber verirsiñ. Ve anlar seniñ buʿd-ı zamān ile ʿulüvv-i şānını idrāk ve temyīz etmedikleri ḥālde kendini taʿrīf edersiñ deyü meʾāl-i ḥāline bu āyet-i celīle ile beşāret buyurdu.

إِلَى غَيْرِ ذَلِكَ مِمَّا ذُكِرَ مِنْ أَخْبَارِهِمْ baʿżı nüsḫada *mimmā ẕükira min aḫbāri ġayrihim* īrād olundu.

Ḫulāṣa-i Kelām: Enbiyā ʿaleyhimü's-selām ibtidā-yı emr ḥālet-i ṭufūletlerinde kemāl üzere mecbūlīn olduḳlarına delālet eden aḫbārdır. Ẕikr olunan ḳıṣaṣ-ı pür-ʿiberiñ ġayrı niçe āṯār resīde oluncaya degin şöhret-yābdır.

[1592] Yûsuf Sûresi 12/42: "Onlardan, kurtulacağını bildiği kimseye dedi ki: **Beni efendinin yanında an**, (umulur ki beni çıkarır). Fakat şeytan ona, efendisine anmayı unutturdu. Dolayısıyla (Yusuf), birkaç sene daha zindanda kaldı."

[1593] Yûsuf Sûresi 12/15: "Onu götürüp de kuyunun dibine atmaya ittifakla karar verdikleri zaman, biz Yusuf'a: Andolsun ki **sen onların bu işlerini** onlar (işin) farkına varmadan, **kendilerine haber vereceksin, diye vahyettik**."

وَقَدْ حَكَى أَهْلُ السِّيَرِ أكن آمِنَةَ بِنْتَ وَهْبٍ أَخْبَرَتْ أَنَّ نَبِيَّنَا مُحَمَّدًا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وُلِدَ حِينَ وُلِدَ بَاسِطًا يَدَيْهِ إِلَى الْأَرْضِ رَافِعًا رَأْسَهُ إِلَى السَّمَاءِ Naḳl-i erbāb-ı siyer üzere vālide-i Ḥażret-i Ḫulāṣa-i Mevcūdāt ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem peyām-res olur ki Nūr-ı dīde-i Cān Cilvegī-i sürādiḳāt-ı cihān dü dest-i kerem-i pīvestiniñ zemīne basṭ ve ser-i devletmendini āsumāna refʿ edici olduġu ḥālde ʿizz ü nāzla pīrāne-i mehd-i vücūd oldu, dedi.

وَقَالَ فِي حَدِيثِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (لَمَّا نَشَأْتُ بُغِّضَتْ bināʾ-i mechūlle ve teşdīdle.

إِلَيَّ الْأَوْثَانُ cemʿ-i veṯen ki put yā cüṯṯe ve ṣanem bilā-cüṯṯedir. Ve gāhī ṣalībe ıṭlāḳ olunur. Şeddād bin Evs raḍiyallāhu ʿanh ṭarīḳinden şedd-i veṯīḳa-i Ebu Nuʿaym fi'd-*Delāʾil* olan ḫaberde Şāh-ı Serīr-i Aṣfiyā ʿaleyhi aṣffe't-teḥāyā buyurdu ki vaḳtā ḥaḳḳla bāṭılı temyīz ve farḳ eder oldum. Bi'l-cümle Putān baña mübālaġaten mebġūż ḳılındı.

وَبُغِّضَ إِلَيَّ الشِّعْرُ ve şiʿiriñ lafẓı ve semāʿı daḫı be-ġāyet mebġūż ḳılındı. Lām-ı taʿrīf berāy-ı ʿahd olmaḳ gerek denildi. إِنَّ مِنَ الشِّعْرِ حِكْمَةً[1594] ḥadīṯ-i laṭīfine münāfi olmaya.

وَلَمْ أَهِمَّ بِشَيْءٍ feṯḥ-i hemze ve ḍamm-ı hā ve şedd-i mīm-i maḍmūme veyā meftūḥa ile *lem aḳṣid* maʿnāsına.

مِمَّا كَانَتِ الْجَاهِلِيَّةُ تَفْعَلُهُ إِلَّا مَرَّتَيْنِ فَعَصَمَنِي اللَّهُ مِنْهُمَا ثُمَّ لَمْ أَعُدْ) *cāhiliyye* ḳable'l-biʾset eyyām-ı fetretdir. Baʿżı nüsḫada *minhā* vükūʿu fiʿil-i cāhiliyeye rāciʿdir. **Yaʿnī** erbāb-ı cāhiliyye derkār olduḳları bāzīçe ve meʿāzif ve semāʿ mānendi menhiyāta ḳaṣd etmedim. Ancaḳ dü bār ṣudūr etmekle Nigehbān-ı ʿĀlem celle şānuhū istimrārdan beni maṣūn buyurup baʿde-żā edeben ricʿat etmedim deyü taḥdīṯ-i niʿmet-i Perverdigārı buyururlar. Ḫaber-i meẕkūr Ḥayder-i Kerrār kerrāma'llāhu vechehū ṭarīḳinden merfūʿan Ḥākim ʿaleyhi'r-raḥme ferʿ-i rāye-i rivāyet buyurduġu ḥadīṯ maẕmūnudur ki Server-i ʿĀlem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem buyurur: Bir şeb ān ki aʿlā-yı Mekkede idim. Ḳureyşden bir şāb raʿy-i ġanemle meşġūl idi. Dedim ki "Benim reme-i gūsfendānıma nigeh-bān ol *ke-mā testemirrü'ṣ-Ṣıbyān* kūşīden-i **[102b]** semer ile ḫāṭır-nüvāẕ oldum." deyü maḥallāt-ı Mekkeden bir ḫāne pīşgāhına geldim. Neġamāt ve nāy ve def-i ḳarʿ-ı derīçe sāmiʿ olup çegūnegī-i ḥālden pürsān olduġumda filānıñ sürülmesidir dediler. Ol semāʿla vaḳit-güẕār ve dü çeşmüm ḫʷāb-ālūd oldu. Tā kim

[1594] Hadis: "Şüphesiz, şiirin içinde hikmet vardır."

ḍavʾ-ı āfitāb beni bīdār eyledi. Ve şeb-i dīgerde hem-çünān ṣudūr-yāfte-i ḳaṣd-ı şemer ve baʿde'r-rucūʿ yine refīḳim istinṭāḳ eyledikde istiḥyā edip ve مَا فَعَلْتَ شَيْئًا[1595] kelāmıyla redd-i cevāb etmiş idim, deyü *illā merrateyn* lafẓınıñ ḥaḳīḳatini beyān buyurmuşlardır.

Ḥāṣılı emr-i meẕkūrde daḫı irtikāb-ı muḥarremāt nāyābdır. Zīrā vuḳūʿ-ı ḳable taḥrīmü's-semāʿ ve şerʿan velīme-i ursda ḍarb-ı def ġayr-ı memnūʿ semer-i leylden nehiy ise muṭlaḳān nehy-i taḥrīm degildir. İmdi enbiyā ʿaleyhi't-teḥāyā mekārim-i raẓiyye ve şemāʾil-i behiyye üzere mecbūllerdir. ʿAlā sebīli'n-nedret ʿālem-i ṭufūliyyet ve ṣıġarda vuḳūʿu mānīʿ-i ḫulūṣ olmaz. Ḥadīṯ-i meẕkūr meʿa tetimmātihī ʿadālet faṣlı āḫirinde mufaṣṣalan ẕikr olunur.

ثُمَّ يَتَمَكَّنُ الْأَمْرُ لَهُمْ وَتَتَرَادَفُ نَفَحَاتُ الله تعالى عليهم żamīr-i cemʿ enbiyā ʿaleyhüme's-selāma rāciʿdir. Ve ʿibāre sābıḳan *bel ġurizet* ḳavli üzere maʿṭūfdur. Ve *ṯümme* ile ʿaṭfı buʿd-ı rütbe ve zamān içündür bi-iʿtibāri'l-ibtidā ev el-intihā. Ve *temekkene* tefaʿʿalle mine'l-imkān ṯübūt ve ḳarār yāḫūd tezāyüd maʿnāsına. Ve *emir*le murād ol ẕevāt-ı ẕī-şānānda kemāl ve maʿlūmdan īdāʿ ḳılınan umūrdur. Ve *teterādefu* tafaʿʿul mine'l-redf *ve hüve'r-rukūbu ḫalfe ġayrihī* ve *nefeḥāt* fetḥateyn ve ḥāʾ-i mühmele ile cemʿ-i nefḥadır. Der-aṣıl rāyiḥa-i ṭayyibe ve bu muḳāmda hibe ve ʿaṭiyye-i rabbāniyyedir ki anlara rūzī ḳılınan imdād-ı Bārī murād olunur. **Yaʿnī** enbiyā ʿaleyhimü't-teḥāyā aḫlāḳ-ı cibillī ve ġarīzī ḳılındıḳdan ṣoñra kemāl üzere ṯübūt-yāfte ve ḳarār-dāde olup baḫṣāyiş-i Feyyāż-ı Muṭlaḳ ve meʿārif-i ḥaḳḳ enbiyā ḥażerātı üzere tetābüʿ eder.

وَتُشرِقُ أَنْوَارُ الْمَعَارِفِ فِي قُلُوبِهِمْ حَتَّى يَصِلُوا إِلَى الْغَايَةِ *ve fī nüsḫatin ile'l-ġāyeti*. **Yaʿnī** dil-i āgāhlarında āṯār-ı ʿavārif ve envār-ı meʿārif tābende ve raḫşende olur. Tā kim *taḫallaḳa bi-aḫlāki'llāh* ile nihāyet-i kemāle resīde ve erbāb-ı hidāyet ve aṣḥāb-ı ʿināyet zümre-i celīlesine peyveste olunca.

وَيَبْلُغُوا بِاصْطَفَاءِ اللَّهِ تَعَالَى لَهُمْ بِالنُّبُوَّةِ müteʿallık-ı *yebluġū ev bi'ṣṭıfā'*.

فِي تَحْصِيلِ هَذِهِ الْخِصَالِ الشَّرِيفَةِ النِّهَايَةَ naṣbla mefʿūl-i *yebluġū*. Ve *ġāye* ve *nihāye* bir maʿnāya lākin tefennün-i fi'l-ʿibāre murād olundu.

[1595] "Sen hiçbir şey yapmadın."

دُونَ مُمَارَسَةٍ وَلَا رِيَاضَةٍ **Ya'nī** ol Ḥażerāt-ı ʿāliyyetü's-simāt ḫiṣāl-i ʿaliyye taḥṣīline Mevlā-yı ʿAzīz nübüvvetle ictibā ve iḫtibār buyurmaġın ceẕbe-i ilāhiyye ḫilḳat-i ʿazīziyye ile mülāzeme ve riyāżiyyet kesb etmeksizin ser-menzil-i nihāyet-i maḳṣūda bāliġ oldular.

قَالَ اللهُ تَعَالَى (وَلَمَّا بَلَغَ اَشُدَّهُ *hüve müfredün ev cemʿun lā vāḥide lehū.*

وَاسْتَوٰى Ḥaḳḳ celle ve ʿalā buyurur: "Vaḳtā Mūsā nihāyet-i ḳuvvet ve ġāyet-i neşʾetine bāliġ ve çihil sāle vāṣıl olup ʿaḳlı müstaḥkem ve ḥāli müstaḳīm oldu." Çün ʿerbaʿīne bulūġ ḳanūn-ı ilāhīde ġāliben sinn-i biʿset-i enbiyā ve mürselīndir.

آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا biz Mūsāya nübüvvet iʿṭā ve maʿrifet-i tāmme-i kāmile iḥsān eyledik.

وَكَذٰلِكَ نَجْزِى الْمُحْسِنِينَ[1596] (vuḳūʿ-ı cezāyı insānla taʿlīḳde tenbīhdir ki anlar muḥsinīn ve muḫliṣīn ve muḳarrabīn-i li'llāh olmalarıyla iḥsānşa mücāzāt buyuruldu. هَلْ جَزَاءُ الْاِحْسَانِ اِلَّا الْاِحْسَانُ[1597] muṣannif ʿaleyhi'r-raḥme Mevlā-yı Kerīm peyġamberānına her dem nefḥa-baḫşā-yı kemāl olduġuna **[103a]** bu āyet-i kerīme ile istişhād buyurdular.

وقد نَجِدُ غَيْرَهُمْ يُطْبَعُ binā'-i mechūlle.

عَلَى بَعْضِ هَذِهِ الْأَخْلَاقِ دُونَ جَمِيعِهَا *ve fī nüsḫatin dūne baʿżihā.*

وَيُولَدُ عَلَيْهَا mā-ḳablini tefsīr-āsādır.

فَيَسْهُلُ عَلَيْهِ اكْتِسَابُ تَمَامِهَا عِنَايَةً nezʿ-i ḫāfiżiyyet ile manṣūbdur.

مِنَ اللهِ عز و جل *ey bi-ʿināyetillāhi teʿālā.* **Ya'nī** enbiyā ʿaleyhimü't-teḥāyādan māʿadā ʿuḳalā ve ḥükemā ve evliyāyı aḫlāḳ-ı kerīme-i müstaḥseneden baʿżısı üzere mecbūleyn dūne baʿż muṣādefe ve baʿżılar tilke'l-aḫlāḳ üzere māder-zād olup temāmī-i aḫlāk-ı ḥamīdeyi iktisāb-ı vāsıṭa-i teḫalluḳ ve kerem-i Bārī Teʿālā ile anlar üzerine āsān olduġun müşāhede ederiz.

كَمَا نُشَاهِدُ مِنْ خِلْقه بَعْضُ الصِّبْيَانِ *ḫilḳat* kesr-i ḫā'-i muʿceme ve sükūn-ı lāmla.

[1596] Kasas Sûresi 28/14: "Musa yiğitlik çağına erip olgunlaşınca, biz ona hikmet ve ilim verdik. İşte güzel davrananları biz böylece mükâfatlandırırız."

[1597] Rahmân Sûresi 55/60: "İyiliğin karşılığı iyilikten başka bir şey midir?"

عَلَى حُسْنِ السَّمْتِ ṭarīḳ ve heyʾet-i ehl-i ḫayır.

أَوِ الشَّهَامَةِ feṭḥ-i şīn-i muʿceme ve hāʾ ve mīmle ḥiddet-i ẕekā ve celādet.

أَوْ صِدْقِ اللِّسَانِ أَوِ السَّمَاحَةِ وَكَمَا نَجِدُ بَعْضُهُمْ عَلَى ضِدِّهَا nitekim baʿżı ṣıbyān ḫilḳatinden ḥüsn-i heyʾet veyā ẕekā ve fıṭnat yā nuṭḳ-ı beyānla ṣıdḳ-ı zebān-ı vücūd ve kerem ve seḫāvet üzere sirişte olduḳların müşāhede ve niçe sinn-i ṣıġar ve kübrā ʿāleminde aḫlāḳ-ı ḥasene ḫilāfıyla eyledigimiz āsā.

فَبِالاكْتِسَابِ يَكْمُلُ ḍamm-ı mīm ile temām maʿnāsına veyā kemāl-i temām veyā ziyāde.

نَاقِصُهَا وَبِالرِّيَاضَةِ وَالْمُجَاهَدَةِ يُسْتَجْلَبُ ṣīġa-i mechūlle.

مَعْدُومُهَا وَيَعْتَدِلُ مُنْحرِفُهَا **Yaʿnī** iktisāb-ı aḫlāḳ-ı raẓiyye ile noḳṣānını itmām veyā riyāżet ve mücāhede sebebiyle nefsinde nāyāb ve ġayr-ı mecbūl olduġu aḫlāḳ-ı ḥamīde iktisāb ve isticlāb olunup iʿtidāl-i maḥmūddan māʾil olan ḫulḳu muʿtedil olur. İmdi der-ḥaḳk enbiyā itmām ve der-ḥaḳḳ ġayr-ı kemāl lafẓıyla taʿbīr-kerde-i muṣannif ʿaleyhi'r-raḥme ber-ʿaks edā buyurulsa ḫuş-āyende maḳām idi. Pes bu ʿibāre mā-tekaddüm üzere ḳasem āḫer olur ki ol mertebe-i enbiyā ʿaleyhimü't-teḥāyā ki cemīʿ-i aḫlāḳ-ı marżıyye üzere münṭabaʿ ve mecbūl idiler. Ve ḳasem-i ṯānī baʿżı aḫlāḳ-ı ḥāmīde üzere meṭbūʿ ve baʿżı mükteseb idi.

وَبِاخْتِلَافِ هَذَيْنِ الْحَالَيْنِ يَتَفَاوَتُ النَّاسُ فِيهَا imdi cibillī ve kesbī iḫtilāfıyla ḳıllet ve keṯret ve żaʿaf cihetinden ṣıfāṭ-ı ḥamīdede ḫulḳ-ı ḫalḳ tefāvüt eder.

وَكُلٌّ مُيَسَّرٌ لِمَا خُلِقَ لَهُ bu kelām emṯāl-i nebeviyye ve cevāmiʿu'l-kelim ve ḥadīṯ-i ṣaḥīḥden baʿżdır. Evvel-i ḥadīṯ اعْمَلُوا، فَكُلٌّ مُيَسَّرٌ لِمَا خُلِقَ لَهُ، أَمَّا أَهْلُ الشَّقَاوَةِ[1598]

Ve'l-ḥāṣıl: Tevfīḳ ḫalḳ-ı ḳudret-i ṭāʿat ve ʿiyāẕen billāh ḫıẕlān ḫalḳ-ı ḳudret-i maʿṣiyyet oldu.

وَلِهَذَا مَا قَدِ اخْتَلَفَ السَّلَفُ فِيهَا *mā mevṣūlün ismiyyun ev ḥarfiyyun ev zāʾide* ve *li-ẕā, saḳaṭat min baʿżi'n-nüsaḫ.*

[1598] Hadis: "Çalışın! Çünkü herkes yaratıldığı şeye uygun şekilde yönlendirilir. Şekavete (bedbahtlığa) mahkûm olanlara gelince..."

هَلْ هَذَا الْخُلُقُ جِبِلَّةٌ أَوْ مُكْتَسَبَةٌ؟ **Yaʿnī** ve li-ẕā et-tevāvüt ulemā-yı müteḳaddimīn iḫtilāf eylediler ki "ḫulḳ-ı ḥüsn ġarīzī ve ṭabīʿī veyā iktisābī midir?"

وَحَكَى الطَّبَرِيُّ عَنْ بَعْضِ السَّلَفِ أَنَّ الْخُلُقَ الْحَسَنَ جِبِلَّةٌ وَغَرِيزَةٌ فِي الْعَبْدِ ʿālim-i taḥrīr Muḥammed bin Cerīr baʿżı selefden cerr-i ẕeyl-i rivāyet buyurdu ki "Ḫulḳ-ı ḥasen cihān-pesend-i ʿabdda cibillī ve ġarīzīdir."

وَحَكَاهُ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ وَالْحَسَنِ البصري وَبِهِ قَالَ هُوَ İbn Cerīr ʿAbdullāh bin Mesʿūd ve Ḥasandan naḳl ile ber-vech-i muḥarrer ḥikāye buyurmuşlar.

ولا يلزم من حكايته اعتقاده له وَالصَّحِيحُ مَا أَصَّلْنَاه ammā ḳavl-i ṣavāb sābıḳan aṣıl ve ḳāʿide ḳıldığımız vech-i vecīhdir ki aḫlāḳdan baʿżısı cibillī ve ġayr-ı muktesebe ve baʿżı teʿallüm ve riyāżetle ḥuṣūl-peẕīr ve muktebesedir. Becā-yı ṣavāb ve'ẓ-ẓāhir ev eṣ-ṣaḥīḥ lafżıyla taʿbīr buyurulmaḳ ṣavāb-dīde-i ʿAliyyü'l- Ḳārīdir. **[103b]** Zīrā *mā sebeḳa mine's-selef* mürāʿātı lāzımdır.

وَقَدْ رَوَى سَعْدٌ Saʿd bin Ebī Vaḳḳāṣ raḍiyallāhu ʿanh.

عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ (كُلُّ الْخِلالِ kesr-i ḫā'-i muʿceme ile cemʿ-i ḫalle bi-feth ve teşdīd ḫaşlet ve şıfat.

يُطْبَعُ عَلَيْهَا الْمُؤْمِنُ إِلَّا الْخِيانَةَ وَالْكَذِبَ)[1599] *ḫīyānet* żıdd-ı emānetdir ki sirḳat ve inkār-ı vedīʿa mānendi umūru müştemiledir. **Yaʿnī** ḫiṣāl üzere müʾmin sirişte ve mecbūldür. İllā ḫiyānet ve dürūġ üzere mecbūl degildir. Zīrā fıṭrat-ı müʾmin be-her ḥāl selīmesi Ve nihād-ı muḳarrare be-ġāyet beddir. Muṭlaḳā müʾminde tabīʿat maḫlūḳa degildir. *Ev el-murādu el-müʾminu'l-kāmil* ḫaber-i laṭīf rivāyet-kerde-i İbn Ebī ed-Dünyā fi'ṣ-ṣāmtdır.

وَقَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فِي حَدِيثِهِ: (والْجُزْأَةُ bi-vezn-i *cürʾet* şecāʿat.

وَالْجُبْنُ ḍamm-ı cīm ve bā ve taḫfīf-i nūnla *ʿademü'l-iḳdām li'l-ḫavf*, hirās.

غَرَائِزُ cemʿ-i ġarīze, ṭabāyiʿ.

[1599] Hadis: "Mümin, tüm huylarla sahip olabilir; ancak hıyanet ve yalan ile asla."

يَضَعُهُمَا اللَّهُ حَيْثُ يَشَاءُ İbn Cerīr ve İbn Ebī Ḥātim ve Saʿīd mevḳūfen Fārūḳ-ı Menīʿu'l-Cenāb Ḥażretinden rivāyet ederler ki cürʾet ve cebānet ġarīzī ve cibillīdir. Ṣānīʿ-i Bīçūn bu iki ḫaṣleti murād eyledi ki bendesine nihāde eder.

وَهَذِهِ الْأَخْلَاقُ الْمَحْمُودَةُ وَالْخِصَالُ الْجَمِيلَةُ الشَّرِيفَةُ كَثِيرَةٌ وَلَكِنَّنَا نَذْكُرُ أُصُولَهَا وَنُشِيرُ إِلَى جَمِيعِهَا وَنُحَقِّقُ وَصْفَهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِهَا إِنْ شَاءَ اللَّهُ تعالى aḫlāḳ-ı pesendīde ve ḫiṣāl-i cemīle bisyār ve ʿale't-tafṣīl aḳsāmını istīfā ḥīṭa-i şümārdan bīrūndur. Ammā uṣūlünü fuṣūlde ẕikir ve beyān ve fürūʿu iʿtibārıyla cemīʿine işāret ve ber-vech-i kemāl ol ḫiṣāl ile Ḥażret-i Sulṭān-ı Kevneyn ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem vaṣf-ı dil-ārāsını mā şāʾe Allāh ʂebt ve taḥḳīḳ ederiz.

FAṢIL

أَمَّا أَصْلُ فُرُوعِهَا żamīr *aḫlāḳ*a rāciʿdir. İmdi bu faṣıl fihrist-nümā uṣūl-ı aḫlāḳı ṣarīhen beyān ve fürūʿuna telvīḥan işāretle maḳṣūddur.

وَعُنْصُرُ ḍam ve feṯḥ-i ʿayın ve ḍamm-ı ṣādla mādde ve aṣıl maʿnāsına. ʿAnāṣır āb ve ḫāk ve bād ve āteşe ıṭlāḳ olunur ki her cesed bu mevāddan mürekkebdir.

يَنَابِيعَهَا ʿaṭf-ı tefsīr fi'l-ʿibāret ve tefennün bi'l-işāretdir. Cemʿ-i yenbūʿ *mā yetefecceru minhu el-māʾ*.

وَنُقْطَةُ دَائِرَتِهَا *nuḳṭa, cüzʾün mine'l-ḫaṭṭi ve's-saṭḥi* ḳuṭub ve merkez ile be-nāmdır. Ve *dāʾire* ıṣṭılāḥ-ı hendesede *tāmü'l-istidāre bi-ḫaṭṭin müstedīr*dir ki merkezinden çıḳıp aña müntehī olan ḫuṭūṭ-ı müstaḳīme her cānibinden ṭūlda mütesāvī ola.

فَالْعَقْلُ ve ʿaḳıl ise ʿinde'l-ḥükemā cevāhir-i ḫemseniñ biridir. Cevāhir-i ḫamse; heyūlā, ṣūret, nefis, ʿaḳıl, cisim. Ve ʿaḳıl bir nūr-ı rūḥānīdir ki nefis ʿulūm-ı żarūriyyeyi ve naẓariyyeyi ol nūr ile idrāk eder. Ve mevādd-ı maʿḳūlāt müheyyāsı olup bilā-şāʾibe-i tekellüf ve tevaḳḳuf ber-sebīl-i rüsūḫ anı vücūda getirmek şānından olan kimesneniñ ḳuvvetine ʿaḳl-ı müstefād denilir. Bu maḳāmda ʿaḳl-ı faʿʿāl murād olunmaz ki felek ḳamere nisbetle aña ʿaḳl-ı ʿāşir ve ʿaḳl-ı faʿʿāl ve Cibrīl daḫı denilir. Pes ḥükemā ʿaḳla cevher ve ġayrılar cism-i şeffāf derler ki maḥalli meşām veyā

ḳalbdir. *Ve'l-eṣaḥḥu innehū ḳuvvetun nefsiyyetün hiye menşe'ü'l-idrāk.*[1600] **Ve'l-ḥāṣıl:** Aḫlāḳ-ı efrādınıñ aṣlı ve yenbūʿunuñ māddesi ve medār-ı aḫlāḳıñ ḳuṭub ve merkezi ʿaḳıldır.

الَّذِي مِنْهُ يَنْبِعثُ الْعِلْمُ وَالمَعْرِفَةُ *inbiʿāṣ* ʿaḳlıñ yenbūʿ olduġuna naẓaran. Ve *ʿilm* muṭlāḳ idrāk ve idrāk-ı külliyyāt maʿnāsına. Ve *maʿrifet* idrāk-ı cüzʾiyyāt. **Yaʿnī** aṣl-ı aṣīl-ı aḫlāḳ ʿaḳıldır ki ʿilim ve maʿrifet andan neşʾe-yāb olur.

وَيَتَفَرَّعُ عن هَذَا ve ferʿ ʿaḳlıñ aṣlına naẓarandır *ʿan* ile taʿdīye-i neşʾet maʿnāsını müteżāmmın olduġu içündür. Ve illā *ʿalā* ile taʿdiyyesi maʿrūfdur.

ثُقُوبُ الرَّأْيِ وَجَوْدَةُ fetḥ-i cīmle.

الْفِطْنَةِ وَالْإِصَابَةُ refʿle ve baʿżı nüsḫada cerle.

وَصِدْقُ الظَّنِّ **[104a]** *bi'r-refʿi lā ġayr.*

وَالنَّظَرُ لِلْعَوَاقِبِ وَمَصَالِحِ mecrūren *ʿavāḳıba* ve merfūʿan *sūḳūba* maʿṭūfdur.

النَّفْسِ وَمُجَاهَدَةُ cerle baʿżı nüsḫada refʿle.

الشَّهْوَةِ وَحُسْنُ refʿle.

السِّيَاسَةِ وَالتَّدْبِيرِ وَاقْتِنَاءُ refʿle.

الْفَضَائِلِ وَتجَنُّبُ الرَّذَائِلِ Ḥāṣılı idrāk-ı nefis ki ʿaḳıldır. Andan nüfūẕ-ı reyʾ ve aḥkām ve ḥüsn-i tefehhüm ber-vech-i ṣavāb ve idrāk-ı ġaraz ve der-ḫāric ve ẕihn vāḳıʿa muvāfaḳat-ı ʿāḳıbet-i emirde tedebbür ve teʾemmül ve menāfiʿ ve meḥāsin-i nefis ve terk-i şehevāt ve lehevāt ve ṣıdḳ-ı lehce ve ʿadālet ve ḥüsn-i tedbīr-ı umūr-ı nās ve iktisāb-ı şemāʾil ve ictināb-ı ẕemāyim şecere-i aṣl-ı ṯābit ʿaḳıldan teferruʿ eder, deyü aḫlāḳıñ küllīsi muḫālefet-i şehvet ve hevā ve muvāfakat-i şerʿiyye ve hüdā ile ḥuṣūl-peẕīr olur.

وَقَدْ أَشَرْنَا إِلَى مَكَانِهِ مِنْهُ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَبُلُوغِهِ مِنْهُ وَمِنَ الْعِلْمِ الْغَايَةَ الْقُصْوَى الَّتِي لَمْ يَبْلُغْهَا بَشَرٌ سِوَاهُ żamīr-i *mekān,* Ḥażrete ve żamīr-i *minhu*, ʿaḳla rāciʿdir. Ve mekān mertebe-i maʿneviyye yaʿnī *fī-mā sebeḳa mine'l-ʿaḳl* ʿulüvv-i maḥall-i Ḥażreti īrād ve aṣl-ı ʿaḳıl ve

[1600] "Daha doğrusu muhakkak o idrakin menşei olan nefsi bir kuvvettir."

ʿilimdir ki ke-mā se-nübeyyinuhū ol Ḥażretiñ ġayrı bir ferd aña resīde ẓafer-yāb olmadıġı ġāyet-i ḳuṣvāya vüṣūlüne işāret eyledi.

وَإِذْ جَلالَةُ مَحَلِّهِ مِنْ ذَلِكَ ẓarf āḫer faṣılda olan *ḥāret el-ʿuḳūl* ḳavline müteʿallıḳ ve *iẕ* taʿlīliyye ola. Veyā mā-ḳabline ʿaṭf oluna. Ve bunuñ emṡāli ʿaṭıf, ʿaṭfun ʿale'l-maʿnā tesmiye olunur. *Keʾenne* emek olur ki ol Ḥażretiñ anda ʿulüvv-i ḳadri maḥsūs ve müşāhed ve celālet maḥalli emr-i müteḥaḳḳaḳdır.

وَمِمَّا تَفَرَّعَ مِنْهُ مُتَحَقِّقَةٌ عِنْدَ مَنْ تَتَبَّعَ مَجَارِي أَحْوَالِهِ وَاطِّرَادَ سِيَرِهِ وَطَالَعَ جَوَامِعَ كَلَامِهِ وَحُسْنَ شَمَائِلِهِ وَبَدَائِعَ سِيَرِهِ

وَحُكْمَ kesr-i ḥā ve feṯḥ-i kāf ile ḳavl-i muṣīb.

وَعِلْمِهِ بِمَا فِي التَّوْرَاةِ وَالإِنْجِيلِ وَالْكُتُبِ الْمُنَزَّلَةِ teşdīd ve taḫfīfle.

وَحُكْمَ cemʿ-i ḥikmet.

الْحُكَمَاءِ وَسِيَرِ الْأُمَمِ الْخَالِيَةِ وَأَيَّامِهَا وَضَرْبَ الْأَمْثَالِ وَسِيَاسَاتِ الْأَنَامِ żabṭ-ı umūr-ı ʿāmme bi'l-lisān ve's-sinān.

وَتَقْرِيرَ الشَّرَائِعِ وَتَأْصِيلَ الْآدَابِ النَّفِيسَةِ وَالشِّيَمِ الْحَمِيدَةَ **Yaʿnī** ol tācūr ḫitāb-ı Levlāke Ḥażretleriniñ sünen-i ḥaḳ ve vefḳ-ı ṣıdḳ üzere cāriye olan aḥvāl ve şemāʾil-i rāżiyye istimrārını müṭālaʿa ve müşāhede ve mebniyyen yesīr ve maʿnen keṡīr kelāmını ve siyer ve sülūk-ı menīʿ ve aḫlāḳ-ı ḥasene ve bedīʿasın şāhid ve ḫoş-lehce-i kütübde muʿāyene ve itḳān-ı ʿilim ve ʿamelde ḥikem-i kāmile ve şāmilesin müştemile olan eḥādīṡ-i celīlesin müṭālaʿa ve ol Dānā-ı ʿĀlemiñ ʿilm-i ʿālem şümüllü kütüb-i rabbānī ve ṣuḥuf-ı āsumāniyye-i ḥiyāze ve iḥāṭasın ve meʿārif-i ḥükemā ve ser-güẕeşt-i ümem-i pīşīn ve ḳıṣaṣ-ı enbiyā-yı güzīn ve aḳvāl ve efʿālde vāḳıʿa muṭābıḳ ḍarb-ı emṡāle vāṣıl ve ferʿ-i aḥkām-ı şerākām-ı şerāyiʿa ve teʾsīs-i ādāb-ı merġūbe ve aḫlāḳ-ı maḥmūdeye ʿilmi iştimālīn tetebbuʿ eyleyen kimesne ʿindinde ṡābit ve ẓāhir olur.

إِلَى فُنُونِ الْعلمِ *ey müntehiyye ilā ġayri ẕālike min envāʾi'l-meʿārif.*[1601]

الَّتِي اتَّخَذَ أَهْلُهَا كَلامَهُ صَلَّى الله عليه وسلم فِيهَا قُدْوَةً kesr ve ḍamm-ı ḳāf ile muḳtedī.

وَإِشَارَاتِهِ حُجَّةً كَالْعِبَارَةِ kesr-i ʿayn-ı mühmele ile maṣdar taʿbīr-i rüʾyā.

[1601] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâʾ*, 1/240.

وَالطِّبِّ kesr-i ṭā ve teşdīd-i bā ile beden-i insāna min ḫayşü'ṣ-ṣıḥḥat ve'l-maraż taʿaluḳ eden ʿilimdir.

وَالْحِسَابِ maṣdar-ı *ḥasibe* bi-maʿnā *ʿadde, ʿilmun yuʿrafu bihī meḳādīru'l-ʿadedi bi-nevʿi'l-cemʿi ve't-tefrīḳ.*[1602]

وَالْفَرَائِضِ cemʿ-i farīża taḳdīr maʿnāsına mīrāṯ-ı merātib ve vereşeye dāʾir ʿilimdir.

وَالنَّسَبِ *maʿrifetu ensābi'n-nāsi min ledünni Ādeme ilā külli ʿaṣrin fe-hüve min ʿilmi't-tārīḫ.*[1603]

وغَيْرِ ذَلِكَ مما سَنُبَيِّنُهُ فِي مُعْجِزَاتِهِ إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى دُونَ تَعْلِيمٍ وَلَا مُدَارَسَةٍ وَلَا مُطَالَعَةِ كُتُبٍ مَنْ تَقَدَّمَ وَلَا الْجُلُوسِ إِلَى عُلَمَائِهِمْ **Yaʿnī** eṣnāf-ı ʿavārifden ẕālike'l-meẕkūruñ ġayrıya resīde olunca ki erbāb-ı meʿārif kelām-ı Ḥażreti pīşvā ve işārātını delālet ittiḫāẕ eylemişlerdir. **[104b]** Taʿbir-i rüʾyā ve ʿilm-i ṭabābet ve ḥesāb ve ferāʾiz ve neseb ve niçe ʿulūm-ı şettā emṯāli ki āḫer bāb-ı rābiʿde ẕikr olunan muʿcizāt-ı baḫşende beyān ederiz. Ḥāl ān ki ol Dürr-i Yetīm-i Baḥr-ı ʿİrfān taʿlīm-i ders ve kütüb-i müteḳaddimīne müṭālaʿa ve ʿulemā-yı ehl-i kitāb ʿurefā-yı müşrikīnle muḥādeşe ve muḥāvere ve mucālese etmeksizin idi.

بل بني أُمِّيٌّ لَمْ يُعْرَفْ ṣīġa-i mechūlle.

بشيء مِنْ ذَلِكَ حَتَّى شَرَحَ اللَّهُ صَدْرَهُ وَأَبَانَ أَمْرَهُ وَعَلَّمَهُ وَأَقْرَأَهُ belki ol Şāh-ı Serīr-i Levlāk ẕikr olunan ʿilmiñ biriyle ġayr-ı müştehir Peyġambber ümmī idi. Tā kim Ferd-i Bīçūn celle ve ʿalā ol Ḥażret ṣādr-ı şerīfin īmān ve ʿirfān ve tevsīʿ ve tenvīr ve ḳadr-i celīlini āyāt-ı muʿcizātla iẓhār [1604]مَا لَمْ تَكُنْ تَعْلَمُ ulūmu aña taʿlīm ve *mā lem yekün yeḳraʾu* meʿārifi ḳırāʾate iḳdār eyledi.

يُعْلَمُ bināʾ-i mechūlle.

[1602] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/240 "Bölme ve toplama (gibi) çeşitleriyle sayıların miktarının kendisiyle bilindiği ilim."

[1603] Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/ 238.

[1604] Nisâ Sûresi 4/113: "Allah'ın sana lütfu ve esirgemesi olmasaydı, onlardan bir güruh seni saptırmaya yeltenmişti. Onlar yalnızca kendilerini saptırırlar, sana hiçbir zarar veremezler. Allah sana Kitab'ı ve hikmeti indirmiş ve sana bilmediğini öğretmiştir. Allah'ın lütfu sana gerçekten büyük olmuştur."

ذَلِكَ بِالْمُطَالَعَةِ وَالْبَحْثِ عَنْ حَالِهِ min ġayri taʿallüm ʿakıl ve ʿilimden Dānā-yı ʿĀlemiñ ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem bāliġ olduġu rütbe-i vālā şemāʾil ve siyer-i Ḥażreti mütālaʿa ve aḥvāl-i Cemīlü'ş-Şānıñ baḥṣ ve teftīş ile maʿlūm-kerde-i ehl-i ʿirfandır.

ضَرُورَةً neẓʿ-i ḫāfiż üzere manṣūb ve *yuʿlemu* lafẓına müteʿallıḳdır.

وَبِالْبُرْهَانِ *żarūret* üzere maʿṭūfdur.

الْقَاطِعِ عَلَى نُبُوَّتِهِ *ḥālün mine'l-bürhān.*

صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَظَرًا temyīzdir. Der-aṣıl *naẓaran* taḳlīb-i baṣar li'l-idrāk. Baʿde-ẕā teʾemmül ve faḥṣda istiʿmāl olundu. **Yaʿnī** ol Ḥażretiñ nübüvveti üzere istidlālen ḥüccet-i ḳāṭıʿa ile maʿlūmdur.

Ve'l-ḥāṣıl: Delāʾil-i nübüvvetine naẓar eden ḳuvvet-i ʿaḳl-ı Ḥażrete dānā yāḫūd mālā nihāyet ʿulūmu Server-i Aṣfiyā muḥīṭ olduġu bilinir.

فَلَا نُطَوِّلُ بِسَرْدِ الْأَقَاصِيصِ cemʿ-i uḳṣūṣe ḳıṣṣa maʿnāsına yā ʿalā ḫilāfi'l-ḳıyās cemʿ-i ḳıṣaṣ.

وَآحَادِ الْقَضَايَا *āḥād* medd-i hemze ile cemʿ-i eḥad müfredāt maʿnāsına. Ve *ḳażāyā* cemʿ-i ḳażiyye. **Yaʿnī** taʿdād-ı ḳıṣāṣ-ı enbiyāyı serd-i ḳażāyā ile taṭvīl-i kelām etmeziz.

إِذْ مَجْمُوعُهَا مَا لَا يَأْخُذُهُ حَصْرٌ وَلَا يُحِيطُ بِهِ حِفْظٌ جَامِعٌ zīrā mecmūʿ-ı ḳıṣaṣ ve ḳażāyā ḥadd ü ḥaṣırdan bīrūn ve ḥīṭa-i yād-dāşt ḥafaẓa ve mehereden efzūndur.

وَبِحَسَبِ عَقْلِهِ feṭḥ-i ḥāʾ-i mühmele ve sīnle.

كَانَتْ مَعَارِفُهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى سَائِرِ مَا عَلَّمَهُ اللَّهُ تَعَالَى وَأَطْلَعَهُ عَلَيْهِ مِنْ عِلْمِ مَا يَكُونُ وَمَا كَانَ وَعَجَائِبِ mecrūren *ʿilim* üzere maʿṭūfdur.

قُدْرَتِهِ وَعَظِيمِ مَلَكُوتِهِ **Yaʿnī** ʿavārif-i Ḥᵛāce-i ʿĀlem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem sāʾir ʿulūm-ı ledünniyye ve meʿārif-i rabbāniyye ki müstaḳbel ve māżīde vukūʿ-yāfte ʿulūm-ı kevniyye-i ʿālem-i şehādet ve ġayb ve ʿālem-i İsrāda iʿlām olunan ġarāyib-i melekūta ıṭṭılāʿ ve taʿlīm-i Perverdigār buyurulan mertebe-i meʿārifi kemāl-i ʿaḳlı miḳdārıncadır.

قَالَ اللَّهُ تَعَالَى (وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُنْ تَعْلَمُ وَكَانَ فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ عَظِيمًا)[1605] tefāṣīl-i şerīʿat ve ādāb-ı ṭarīḳat ve aḥvāl-i ḥaḳīḳatden henüz maʿlumuñ olmayan ʿulūmu saña taʿlīm buyurup inʿām-ı cesīm ve iḥsān-ı ʿamīm ile ḥaḳḳında fażl-ı Ḥaḳḳ ʿaẓīm oldu.

حَارَتِ الْعُقُولُ فِي تَقْدِيرِ فَضْلِهِ عَلَيْهِ وَخَرِسَتِ kesr-i rā ile.

الْأَلْسُنُ دُونَ وَصْفٍ يُحِيطُ بِذَلِكَ Sulṭān-ı Rüsul ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem üzere şeref-yāfte-i ṣudūr olan sünen-i cesīme-i Ḫudā-dādı bi-kemālihā vaṣıf ve beyāniñ mā-dūnu olan mertebe taṣvīr ve taḳdīrde bile ʿaḳl-ı ūlü'l-elbāb ḥayrān ve medhūş ve nāṭıḳa-i ehl-i beyān lāl oldu.

أَوْ يَنْتَهِي إِلَيْهِ *ey dūne naʿtin yenḥasiru ledeyhi li-ennehū mażharü'l-ismi'l-aʿẓami vallāhu sünḥānehū ve teʿālā aʿlem.*[1606]

FAṢIL

وَأَمَّا الْحِلْمُ heyecān-ı ġażabdan nefsi ve ṭabʿı żabt ve ṣıyānet.

وَالاحْتِمَالُ *ṣabrun ʿale'l-mekkārihī*[1607] ve ʿadem-i teʾs̱īr.

وَالْعَفْوُ ʿadem-i muʾāḫaẕe bi'ẕ-ẕenb.

[105a] مَعَ الْمَقْدِرَةِ feṯḥ ve ḍamm-ı dāl ve kesri daḫı maḥkīdir. Bi-maʿne'l-ḳuvvet baʿżı nüsḫada *meʿa'l-ḳudret* vāḳiʿdir.

وَالصَّبْرُ عَلَى مَا يَكْرَهُ ṣīġa-i mechūlle. **Yaʿnī** Mürşid-i Ḫānḳāh-ı ʿĀlem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem Ḥażretleriniñ ḥilim ve iḥtimāli ve güneh-kārānı cürmü ile ʿitāba ḳudret-yāb iken ʿadem-i muʾāḫaẕe ve bār-girān-ı cefāya ṣabır ve şikībi rütbe-i taʿbīr ve tavṣīfden bīrūndur.

وَبَيْنَ هَذِهِ الْأَلْقَابِ *elḳāb*dan murād ṣıfat üzere dālle lafẓ-ı cāmiddir. **Yaʿnī** müsemmeyāt-ı hāẕe'l-elḳāb beyninde ḥadd ü farḳ nümāyāndır.

فَرْقٌ فَإِنَّ الْحِلْمَ حَالَةُ تَوَقُّرٍ feṯḥ-i müs̱ennāt ve ḍamm-ı ḳāf-ı müşeddede ile.

[1605] Nisâ Sûresi 4/113: "Allah'ın sana lütfu ve esirgemesi olmasaydı, onlardan bir güruh seni saptırmaya yeltenmişti. Onlar yalnızca kendilerini saptırırlar, sana hiçbir zarar veremezler. **Allah sana Kitab'ı ve hikmeti indirmiş ve sana bilmediğini öğretmiştir. Allah'ın lütfu sana gerçekten büyük olmuştur**."

[1606] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/241.

[1607] "Sıkıntılara (zorluklara) karşı sabır."

وَثَبَاتٍ عِنْدَ الْأَسْبَابِ الْمُحَرِّكَاتِ imdi ḥilim esbāb-ı muḥarrikesi ʿindinde meşelā ḥareket-i sebeb-i ġażabiyye ḥālinde vaḳār ve sükūndur. Ve şebāt ve istiḳrārı īcāb eder ḥālettir. والاحْتِمَالَ naṣb ve refʿle.

حَبْسُ النَّفْسِ عِنْدَ الآلامِ hemze ile cemʿ-i elem.

وَالْمُؤْذِيَاتِ hemze ve vāvla ve ẕāl-i muʿceme ile cemʿ-i müʾẕiye. *İḥtimāl* ise elem ve eẕā vürūdunda żabṭ-ı nefisdir. Tā kim Sulṭān-ı ʿaḳla ser-firū ve emri ile kesb-i ṭumeʾnīnetdir. Elem miḥen-i ilāhiyye ve eẕā min ciheti'l-ḥayvānāt ve'l-ādemiyye ile temyīz-kerde-i fuḥūldur. İmdi ʿaṭfu'l-ʿām ʿale'l-ḫāṣ ḳabīlinden degildir. Baʿżı nüsḫada *müʾẕiyāt* bedeli *müreddiyyāt* rā ve dāl-i mühmele ile mühlikāt maʿnāsına īrād olundu. وَمِثْلُهَا meẕkūrāt mānendi.

الصَّبْرُ وَمَعَانِيهَا مُتَقَارِبَةٌ *ṣabır* daḫı ḥilim ve iḥtimāl naẓīridir. Zīrā meʿānī-i ṣabır ve ḥilim ve iḥtimāl yek-dīgere ḳarībedir. *Ḳāle er-Rāġıbu "eṣ-Ṣabru: el-imsāku fi'ḍ-ḍīḳin ve ḥabsü'n-nefsi ʿammā yeḳteżīhī el-aḳlu ev eş-şerʿi."*[1608] Ve ṣabır lafẓ-ı ʿāmdır. ʿİbādet ve muṣībetden iḳtiżā eder ki ṣabır fi'llāh, bi'llāh, meʿa'llāh, ʿani'llāh ile muʿabberdir.

وَأَمَّا الْعَفْوُ der-aṣıl maḥv baʿde-ẕā mücāzāt-ı maʿṣiyetden mücāveze maʿnāsına istiʿmāl olundu.

فَهُوَ تَرْكُ الْمُؤَاخَذَةِ terk-i cezādır. Ve terk ile tefsīrde *ʿan ḳudret* ʿużva işāret hüveydādır. Zīrā cezāya ʿadem-i ḳudret olunca ʿādim taʿbīr olunup tārik ıṭlāḳ olunmaz. *Ke-mā ḳīle:*

وإنَّ في الحِلمِ ذُلاً أنْتَ عارِفُه والحِلمُ عَنْ قُدْرةٍ فضلٌ مِنَ الكَرَمِ[1609]

وَهَذَا كُلُّهُ مِمَّا أَدَّبَ اللَّهُ تَعَالَى بِهِ نَبِيَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ bu ādāb ve meḥāsiniñ küllīsi edeb-āmūzdur. Seḫāne-i ḥikmet etemmü't-taḥiyye Ḥażretlerine Ḥaḳḳ subḥānehū ve teʿālānıñ istiʿdād-ı tām ḥulḳundan ṣoñra taʿlīm ve irşāf buyurduġu mekārimdendir. Nitekim أَدَّبَنِي رَبِّي فَأَحْسَنَ تَأْدِيبِي[1610] ḥadīṯ-i şerīfiyle taḥdīṯ-i niʿmet buyurdular.

[1608] "Râgıb dedi ki: 'Sabır, sıkıntı anında kendini tutmak ve aklın veya şeriatın gerektirdiği şeyden nefsi alıkoymaktır.'" Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, 474.

[1609] Beyit Sâlim b. Vâbis'e isnat edilmiştir, bkz. Abdurrahman el-Berkûkî, *el-Zehâir ve'l-Abkariyyât* (Mısır: Mektebetu's-Sekafe'd-Diniyye, t.y.), 2/103.

[1610] Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, 1/70.

([1611]فَقَالَ تَعَالَى (خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بالعرف *ey teʿāṭü'l-ʿafvi ʿani'n-nās*[1612] cümle-i teʾdīb-i Ḥaḳḳdan bu āyet-i şerīfe mekārim-i aḫlāḳı cāmiʿadır. Ve lafẓ-ı *ḫuẕ* ve *mur* ile olunup *ve'mil ev ve'fi* ile ʿadem-i ityānda işāret-i bāhiredir ki ol Ḥażretiñ cibilliyetinde ʿafv merkūz ve muttaṣıf bi'l-ʿafv olduḳları nükte *men lehū ilmāmun bi'l-edeb*[1613] olanlara bedīhīdir. Müfessirīnden baʿżı ʿafv müsāhele ve terk-i muʾāḫeẕe ve meẕām-ı aḫlāḳdan terk-i baḥṣ ile tefsīr buyurdular. **Yaʿnī** müsāmaḥa ile muʿāmele ve ḥüsn-i muʿāşeretden maʿrūfla emir ve cāhilīnden mücāhele ve terk-i muḳābele eyle deyü buyurdular.

رُوِيَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وسلم لم نَزَلَتْ عَلَيْهِ هَذِهِ الآيَةُ سَأَلَ جِبْرِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ عَنْ تَأْوِيلِهَا فَقَالَ لَهُ حَتَّى أَسْأَلَ الْعَالِمَ İbn Cerīr ve İbn Ebī Ḥātim tefāsīrinde rivāyet buyururlar. Vaḳtā *ḫuẕi'l-ʿafve* āyet-i celīlesi ol Ḥażrete şeref-yāfte-i nüzūl buyuruldu. Emīnü'l-Vaḥiy ʿaleyhi's-selāma ḥaḳāyıḳ teʾvīlinden pürsān olduḳda Cibrīl ʿaleyhi's-selām, Nebiyy-i Muḥtereme buyurdu ki tā ki ʿālim-i ḥaḳīḳī Rabbi-iʿAllāmdan suʾāl edeyim, dedi.

فَأَتَاهُ *Fāʾ* faṣīḥadır.

فَقَالَ يَا مُحَمَّدُ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكَ أَنْ تَصِلَ مَنْ قَطَعَكَ وَتُعْطِيَ مَنْ حَرَمَكَ وَتَعْفُوَ عَمَّنْ ظَلَمَكَ Ṭāvus-ı **[105b]** Ḳudsī meclis-i muḳaddes-i Nebevīden infiṣāl ve baʿde teşrīf eyledikde "Yā Rasūllallāh Ḫudā-yı ʿAlīm celle şānuhū Cenāb-ı Nübüvvet-meʾābıña emr eder ki ṣıla-i raḥīm edesin. Saña ʿadem-i iḥsānla muʿāmele edenlere iḥsānla mücāmele ve ẓulme taṣaddī edenlere ʿafvla mücāzāt buyurasın." emr eder, dedi.

([1614]وَقَالَ لَهُ (وَاصْبِرْ عَلَى مَا أصابك el-āyet Loḳmān ʿaleyhi's-selām ki ferzendine vaṣiyyet eyledi ki [1615]يَا بُنَيَّ اَقِمِ الصَّلٰوةَ وَاْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ cümle-i veṣāyāsındandır ki Kitāb-ı ʿAzīzde ḥikāye buyuruldu. Ve her ḳıṣṣa ki ḳıṣaṣ-ı enbiyādan īrād buyurulmuşdur. Ḥażret-i Server-i Kāʾināt ʿaleyhi eṭyabu'ṣ-ṣalāt ve ümmet-i merḥūmesi içün irşāddır.

[1611] A'râf Sûresi 7/199: "**(Resûlüm!) Sen af yolunu tut, iyiliği emret** ve cahillerden yüz çevir."

[1612] Yani insanları affetmeye gönüllü olmak. Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, 574.

[1613] "Edebiyat hakkında bilgisi olan kimse."

[1614] Lokmân Sûresi 31/17: "Yavrucuğum! Namazı kıl, iyiliği emret, kötülükten vazgeçirmeye çalış, **başına gelenlere sabret.** Doğrusu bunlar, azmedilmeye değer işlerdir."

[1615] Lokmân Sûresi 31/17.

Yaʿnī maʿrūfla emir ve münkerden nehyiñ sebebiyle saña envāʿ-ı miḥenden işābet eden ālāma ṣabr eyle. [1616] اِنَّ ذٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ.

([1617] وقال تعالى (فَاصْبِرْ كَمَا صَبَرَ أُولُوا العَزْمِ مِن الرسل *fāʾ* faṣīḥa ve *min* beyāniyye veyā tebʿīżıyye. Ber ḳavl-i Mücāhid *ūlü'l-cedd ve'l-cehd ve'ş-şebāt ve'ṣ-ṣabr* penç nefer peyġamberān-ı ʿālī-şāndır. Ulü'l-ʿazm Nūḥ ve'l-Ḫalīl, İbn-i Āẕer, Mūsā ve ʿĪsā ve'l-Ḥabīb Muḥammed.

أَوْلُوْا الْعَزْمِ: نُوْحٌ وَالْخَلِيْلُ ابن آزر مُوْسَى وَعِيْسَى وَالْحَبِيْبُ مُحَمَّدُ[1618]

([1619] وَقَالَ (وَلْيَعْفُوا وَلْيَصْفَحُوا [1620] اَلَا تُحِبُّونَ اَنْ يَغْفِرَ اللهُ لَكُمْ وَاللهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ *ʿafv* ʿadem-i muʾāḫaẕe bi'ẕ-ẕenbi. *Ve'ṣ-ṣafḥ, el-iʿrāżu ʿanhu ve ʿan ẕikrihī*[1621]

([1622] وَقَالَ تَعَالَى (وَلَمَنْ صَبَرَ وَغَفَرَ إِنَّ ذَلِكَ لَمِنْ عزم الأمور *lām, muvaṭṭiʾetün li'l-ḳasem ey min ehemmi'l-umūri elletī yenbaġī et-taṣmīmu ʿaleyhā.*[1623]

وَلَا خَفَاءَ بِمَا يُؤْثَرُ مِنْ حِلْمِهِ وَاحْتِمَالِهِ *bā bi-maʿnā fī.* Ol Ḥażretin naḳil ve rivāyet olunan umūrda meʿa'l-aḥbāb ḥilmi ve ʿani'l-aʿdā iḥtimāli ʿinde ehli'ṣ-ṣafā rūşendir.

وَأَنَّ fetḥ ve kesr-i hemz ile.

كُلُّ حَلِيمٍ قَدْ عُرِفَتْ مِنْهُ زَلَّةٌ fetḥ-i zāy-ı muʿceme ḫaṭīʾe.

وَحُفِظَتْ عَنْهُ هَفْوَةٌ fetḥ-i hā ve sükūn-ı fā ile zelle maʿnāsına ḳarībdir. Ḥażret-i Muṣṭafā ʿaleyhi't-teḥāyādan māʿadā erbāb-ı ḥilmin cümlesinden mekārih ve ġażabı ḥālinde ʿaṣre ve laġze ṣudūrunu bilip ḥıfẓ eyledik.

[1616] Lokmân Sûresi 31/17: "...Doğrusu bunlar, azmedilmeye değer işlerdir."

[1617] Ahkâf Sûresi 46/35: "O halde (Resûlum), peygamberlerden azim sahibi olanların sabrettiği gibi sen de sabret! Onlar hakkında acele etme, onlar vâdedildikleri azabı gördükleri gün sanki dünyada sadece gündüzün bir saati kadar kaldıklarını sanırlar. Bu, bir tebliğdir. Yoldan çıkmış topluluklardan başkası helâk edilir mi hiç!"

[1618] Şu kaynakta şairi belirtilmeden zikr edilmiştir: İsmail Hakkı Bursevî, *Ruhu'l-Beyan* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1431), 8/494.

[1619] Nûr Sûresi 24/22: "İçinizden faziletli ve servet sahibi kimseler akrabaya, yoksullara, Allah yolunda göç edenlere (mallarından) vermeyeceklerine yemin etmesinler; bağışlasınlar, feragat göstersinler. Allah'ın sizi bağışlamasını arzulamaz mısınız? Allah çok bağışlayandır, çok merhametlidir."

[1620] Nûr Sûresi 24/22.

[1621] *Şafḥ,* günahı görmezlikten gelmek ve dile getirmemektir. Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/247.

[1622] Şûrâ Sûresi 42/43: "Kim sabreder ve affederse şüphesiz bu hareketi, yapılmaya değer işlerdendir."

[1623] "Üzerinde kararlılıkla durulması gereken en önemli meselelerden." Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/247.

وَهُوَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَزِيدُ مَعَ كَثْرَةِ الْأَذَى إِلَّا صَبْرًا وَعَلَى إِسْرَافِ الْجَاهِلِ إِلَّا حِلْمًا cümle-i ḥāliyyedir. Ve *cāhil*den murād *seyyiʾü'l-ḫulḳi ve mücāzifün fi'l-umūr*[1624] olan kimesnedir. **Yaʿnī** ḥāl ān ki Faḫr-ı ʿĀlem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem ḫar-ı müşribān-ı ḳavminden bisyārī-i eẕā ve cefā müşāhede ederdi. Meʿa'l-ḳudret mücāzāt etmeyip ṣabır ve ḥilim ve kerem ve iḥsānı müzdād ve ber-ziyād olurdu.

حَدَّثَنَا الْقَاضِي أَبُو عَبْدِ اللَّهِ مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ التَّغْلِبِيُّ fetḥ-i müşennāt ve sükūn-ı ġayın-ı muʿceme ve fetḥ ve kesr-i lāmla bir ḳabīleye nisbetdir. Beş yüz sekizde ḳażā-i naḥb eyledi.

وَغَيْرُهُ hāẕihi'r-rivāyeyeye şirket eden meşāyıḫdan.

قَالُوا حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَتَّابٍ fetḥ-i mühmele ve teşdīd-i müşennāt-ı fevḳıyye ve āḫirinde muvaḥḥade ile.

نَا *ey eḫberenā.*

أَبُو بَكْرِ بْنُ وَاقِدٍ ḳāf veyā fā ile.

الْقَاضِي وَغَيْرُهُ ثنَا *ey ḥaddeṯenā.*

أَبُو عِيسَى Yaḥyā bin ʿUbeydillāh el-Leyṯī.

ثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ pedereş.

نَا يَحْيَى بْنُ يَحْيَى bin Keṯīr el-Leyṯī el-Ḳurṭubī ʿĀlimü'l-Endülüs.

نَا مَالِكٌ İmām-ı sālik-i Cenāb-ı Mālik vaḳʿa[1625] tārīḫinde ʿāzim-i gülşen-ṯerāy-ı behişt oldular.

عَنِ ابْنِ شِهَابٍ Muḥammed bin Müslim bin ʿAbdillāh ez-Zührī yüz yigirmi dördünde ser-nihāde-i ḫāk-i laḥd oldu.

عَنْ عُرْوَةَ İbn Zübeyr bin ʿAvvām fuḳahā-i sebʿa-i Medīnedendir. Doḳsan beş tārīḫinde ʿāzim-i rāḥat-serāy-ı beḳā oldu.

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عنها ferīdetü'ṣ-ṣıdḳ ve yetīmetü'd-dehr ümmü'l-müʾminīn bint-i Ebī Bekir raḍiyallāhu ʿanhümā.

[1624] Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/247.
[1625] Kelimenin ebced değeri 711'dir.

قالت (مَا خُيِّرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي أَمْرَيْنِ قَطُّ إِلَّا اخْتَارَ أَيْسَرَهُمَا **Ya'nī** ʿİllet-i Ġāye-i Āferineş ʿaleyhi'ṣ-ṣalātu ve's-selām ebeden iki emriñ beyninde muḫayyer ḳılınmadı. İllā taḫyīr ḳılındıġı emriñ ehven ve eshelini iḫtiyār ederlerdi.

مَا لَمْ يَكُنْ إِثْمًا eshel olan emir vebāl olmadıġı ḥālde.

فَإِنْ كَانَ إِثْمًا كَانَ أَبْعَدَ النَّاسِ مِنْهُ **[106a]** ehven emir vebāl ise tenezzühen minh ḫalḳıñ ictināb cihetinden baʿīdteri idi. *Fe-bi'l-ūlā en-lā yeḫtārahū ve lev kāne sehlen fe-fīhi telvīḥun bi-istiḥbābin. el-Aḫẕu bi'l-eyseri ve'l-erfaḳi mā lem yekün ḥarāmen ev mekrūhen.*[1626] İmdi taḫyīr-i Cānib Mevlādan veyā ṭaraf-ı müslimīnden olunca istiṯnā munḳatıʿ olur. Suʾāl buyurulursa ki *efḍālü'l-ʿibādeti eḥamezuhā ey eşaḳḳuhā*[1627] *ʿale'l-beden* ḫaber-i laṭīfinde ḥadīṯ-i meẕkūr münāfī ve ol Ḥażret iḫtiyār-ı ġayrü'l-efḍal buyurmaları ne vecihle şāyān olur? Cevāb buyurulmuş ki Server-i Aṣfiyā ʿaleyhi't-teḥāyāya īṯār-ı eyser ve iḫtiyār-ı eshel buyurmları nefs-i nefīsi ḥaḳḳında olmayıp ümmet-i merḥūmesi üzere taḫfīfen ve ḥimāyeten idi ki dīn-i ḥanefiyye-i semḥa ile irsāl olundu. Ammā kendü ḥaḳḳında pāy-ı ʿarş-ı peymāları derd-nāk olunca ṣalāt-ı leyle ḳıyām buyurduḳları mervīdir.

وَمَا انْتَقَمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِنَفْسِهِ إِلَّا أَنْ تُنْتَهَكَ حُرْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى فَيَنْتَقِمُ لِلَّهِ بِهَا)[1628] Faḫr-ı ʿĀlem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem ḫāṣṣa-i nefsi eclinden Ẕāt-ı Şerīfine ḫār-āver olanlara ʿiḳāb ve min cinsi'l-ʿamel anlara intiḳām ile muḳayyid olmadı. Lākin ḥürmet-i Ḥaḳḳı ḫarḳ u hetke taṣaddī edenler ḥaḳḳında bi-sebebi ḥürmeti'llāh intiḳām ederdi. Ancak intiḳamı li'llāhi *li'l-ġarazi sivāhu* idi. *Yuḳālu inteheke fulānun meḥārima'llāhi ey feʿale mā ḥarrame* ve taḥammül-i eẕā ve terk-i intiḳām üzere olmalarına bürhān-ı ṣarīḥdir.

وَرُوِيَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمَّا كُسِرَتْ رَبَاعِيَتُهُ fetḥ-i rā ile bi-vezn-i ṣemāniye ṣenāyā ve nāb meyānesinde olan dendāndır.

وَشُجَّ ṣīġa-i mechūlle.

[1626] "Öncelikle, kolay bile olsa onu tercih etmemesi daha uygundur. Bu ifadede, haram veya mekruh olmadığı sürece, daha kolay ve daha uygun olanı tercih etmenin müstehap olduğuna dair bir işaret vardır." Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/244.

[1627] "Amellerin en faziletlisi, beden için en meşakkatli olanıdır."

[1628] Buhârî, "Menâkıb" 23, nr.3560. "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem iki şeyden birini yapma konusunda serbest bırakıldığı zaman, günah olmadığı takdirde mutlaka onların en kolayını seçerdi. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem iki şeyden birini yapma konusunda serbest bırakıldığı zaman, günah olmadığı takdirde mutlaka onların en kolayını seçerdi."

وَجْهُهُ يَوْمَ أُحُدٍ ceraḥat-i ser ü rūy.

شَقَّ ذَلِكَ عَلَى أَصْحَابِهِ شَقًّا شَدِيدًا وَقَالُوا لَوْ دَعَوْتَ عَلَيْهِمْ فَقَالَ (إِنِّي لَمْ أُبْعَثْ binā'-i mechūlle.

لَعَّانًا وَلَكِنِّي بُعِثْتُ دَاعِيًا وَرَحْمَةً، اللَّهُمَّ اهْدِ قَوْمِي فَإِنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ)[1629] *revvāhu el-Beyḥakiyyu fī Şaʿbi'l-İmāni mürselen ve āḫeruhū mevṣūlen*[1630] ġaẕve-i cān-ḫırāş-ı Uḥudda ʿUtbe bin Ebī Vaḳḳās bī-edeb Ḫüsrev-i Memālik-i Levlāk ʿaleyhi's-selām cānibine burkʿasın endāḫte edip silk-i şüreyyā dendānlarından bir aḫter-i vālā güheri berceste ḳılınıp ve ʿAbdullāh İbn Şihāb Zührī nām bed-nejād-ı tīre-nihād sengbār-ı melʿanet olup muṣḥaf-ı nāṣīye-i ʿarş-efrūz-ı nübüvvet-meʾabı laʿl-i fām-ı ḫūnla gül-gün ve meḥāsin-i tāb-nākları ālūde-i ḫūn ḳılındıḳda bu vażʿ-ı nāder-berāber fecere ṭaraf-ı aṣḥāb-ı ülü'l-ebṣāra be-ġāyet düşvār gelip bu muʿāmele-i cebhe-ḫırāş-ı eẕiyyet-engīzi revā gören ṭāʾife üzere beddu'ā eyleseñiz dediklerinde "Ben raḥmet-i Ḥaḳḳdan ṭard ve ibʿād-ı ʿibād içün irsāl ḳılınmadım belki dāʿī li'lallāh" ve raḥmeten li'l-ʿālemin baʿṯ olundum." deyüp ruḫsār-ı tābdārın eyvānı āsumāna tevcīh buyurup "İlāhī ḳavmimi hidāyet-i rūzī ḳıl. Zīrā onlar henüz rütbe-i eḥadiyyetiñ ve mertebe-i risāletime āgāh degillerdir." duʿāsıyla ol ḫīre-serān-ı maʿcūn-ı ḍalāliñ hūşyār-ı neşʾe-i felāḥ olmaların niyāz eylediler.

عَنْ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ فِي بعض كَلَامِهِ: بِأَبِي أَنْتَ وَأُمِّي يَا رَسُولَ cār ve mecrūr *bi-ebī* muḳadder *efdīke* lafẓına müteʿallıḳ olur.

اللَّهِ لَقَدْ دَعَا نُوحٌ عَلَى قَوْمِهِ فَقَالَ (رَبِّ لا تَذَرْ عَلَى الأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا)[1631] *deyyār* eḥah maʿnāsınadır. **Yaʿnī** Cenāb-ı Fārūḳ-ı Aʿẓam Ḥażret-i Rasūl-i Muḥtereme işābet eden cefā-yı ḳavmi müşāhede edip eşnāyı maḳālde dehen-güşā-yı ġayret olup peder ve māderim bilā-gerdān Ẕāt-ı Küddüsiyyü'ṣ-Ṣıfātıñ olsun. Nūḥ Peyġamber kavmine duʿā ʿaleyh edip "Yā Rab vech-i arżda kāfirinden bir ferdi **[106b]** terk etme ḳahr u helāke maẓhar eyle" dedi.

[1629] Müslim, "Cihad" 105, nr.1792. "Ben, insanları Allah'ın rahmetinden uzaklaştırmak için gönderilmedim. İnsanları Allah'ın yoluna dâvet etmek ve âlemlere rahmet olmak üzere gönderildim. Allahım! Kavmimi doğru yola ilet! Çünkü onlar (Senin birliğini, benim Peygamberliğimi) bilmiyorlar"

[1630] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/245.

[1631] Nûh Sûresi 71/26: "Yâ Rabbi! Yeryüzünde dolaşan tek bir kâfir bırakma!"

وَلَوْ دَعَوْتَ عَلَيْنا مِثْلَهَا لَهَلَكْنَا مِنْ عِنْدِ آخِرِنَا *min ʿindi āḫirinā* ʿibāreti kelām-ı ʿArabda rāyegān-ı *min evvelinā ilā āḫirinā* demek murād olunur. Ve *inde* lafẓ-ı muḳḥame ve *min bi-maʿnā ilā ve ḳīle ennehū kināyetün ʿan helāki'l-cemīʿ*.[1632] **Yaʿnī** daʿvet-i Nūḥ-āsā cemīʿ-i nās üzere duʿā eylerseñ cümlemiz helāk olması aẓher min Nūḥ idi.

فَلَقَدْ وطئ ṣīġa-i mechūlle āḫiri mehmūzdur.

ظَهْرُكَ وَأُدْمِيَ وَجْهُكَ وَكُسِرَتْ رَبَاعِيَتُكَ، فَأَبَيْتَ أَنْ تَقُولَ إِلَّا خَيْرًا فَقُلْتَ (اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِقَوْمِي فَإِنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ)[1633] bi-taḥḳīḳ ẓahr-ı enveriñ başılıp meḥāsin-i tāb-nākiñ ḫūn-ālūd ve dendān-ı tāb-dārıñ berceste ḳılındı. Nūḥ ʿaleyhi's-selām-āsā beddu'ā etmeyip duʿā-yı ḫayırla ḳavmiñ hidāyet-yāb olmaların istidʿā eylediñ, dedi. Şurrāḥdan baʿżılar veṭīʾ-i ẓahr ḳıṣṣası maʿhūd degildir. Şāyet ol Ḥażret ʿinde'l-beyt taḥrīme-bend-i namāz iken müstehzi'īn anıñ ẓahr-ı mübāreklerine selā ilḳā etmelerinden kināye ola dediler.

قَالَ الْقَاضِي أَبُو الْفَضْلِ ʿIyād ʿaleyhi raḥimehu'l-Feyyāż buyurur:

انْظُرْ مَا فِي هَذَا الْقَوْلِ dīde-i inṣāfla güftār-ı ʿÖmerīden güẕerān eden şān-ı peyġaberīye nigāh-ı teʾemmül eyle.

مِنْ جِمَاعِ الْفَضْلِ kesr-i cīmle *mā yecmeʿu kulle emr.*

وَدَرَجَاتِ الْإِحْسَانِ cerle *faḍl* üzere maʿṭūfdur.

وَحُسْنِ الْخُلُقِ وَكَرَمِ النَّفْسِ وَغَايَةِ الصَّبْرِ وَالْحِلْمِ faẓl ve ifẓāl ve merātib-i inʿām ve ḥüsn-i ḫulḳ ve kerem-i ẕāt ve nihāyet-i ṣabır ve ḥilmiñ cemʿiyyetine ki.

إِذْ لَمْ يَقْتَصِرْ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى السُّكُوتِ عَنْهُمْ ol ḳavmiñ efʿāl-i nā-sezālarını muʿāyene buyurmuş iken sükūt üzere iḳtiṣārı revā görmeyip maḫmūrān-ı mey-gede-i ḍalāliñ ol Ḥażret ḥaḳḳında ẓuhūr eden günāhlarından ʿafv ve safḥla anı *lem übʿaṣ leʿʿānen* muḳaddime-i beşāretiyle muʿāmele eyledi.

ثُمَّ أَشْفَقَ عَلَيْهِمْ وَرَحِمَهُمْ وَدَعَا وَشَفَعَ fetḥ-i fā ile.

لَهُمْ فَقَالَ اغْفِرْ أَوِ *li'ş-şekki ev li't-tenvīʿ*.

[1632] Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/254.
[1633] Buhârî, "Cihad" 80. "Allahım! Kavmimi doğru yola ilet! Çünkü onlar bilmiyorlar."

اهْدِ baʿde-z̤ā ḳavmi üzere şefḳat ve raḥmeti ibdā eyleyip berāy-ı īşān ḫ̤ᵛāst-kār-ı hidāyet ve ṭalebkār-ı maġfiret olup dergāh-ı Kibriyāya duʿā ve şefeʿat eyledi.

ثُمَّ أَظْهَرَ سَبَبَ الشَّفَقَةِ وَالرَّحْمَةِ بِقَوْلِهِ لِقَومِي Cenāb-ı Ḥażretine nisbet ve iżāfe buyurmaları ḳavliyle bāʿiṣ-i şevḳatiñ iẓhār buyurdu.

ثُمَّ اعْتَذَرَ عَنْهُمْ بِجَهْلِهِمْ فَقَالَ فَإِنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ḳavimden murād yalñız Ḳureyş degil cemīʿ-i ümmetidir. Zīrā raḥmeten li'l-ālemīn seyyidi'l-mürselīndir. Şurrāḥdan baʿżılar hemān Ḳureyşi taḫ̤ṣīṣ etmişler. *Allāh Allāh çe cāy-i īn süḫ̤anest.*[1634] **Ve'l-ḥāṣıl:** Rāh-ı Ḥaḳḳ ve ḳudret-i nübüvvete ʿadem-i ʿirfānlarıyla ol Ḥażret maʿẕeret-ḫ̤ᵛāh oldu.

ولما قَالَ لَهُ الرَّجُلُ اعْدِلْ فَإِنَّ هَذِهِ قِسْمَةٌ مَا أُرِيدَ بِهَا وَجْهُ اللَّهِ Cābir raḍiyallāhu ʿanh ṭarīḳinden rivāyet-kerde-i Müslim olan ḫ̤aber-i ṣıḥḥat-eserde vaḳtā Sulṭān-ı Serīr-i Levlāk ʿaleyhi's-selām ḥużūr-ı saʿādetlerinde ġanāyim-i Ḫayberiyyānı taḳsīm eṣnāsında ẕü'l-Ḫuveyṣırati't-Temīmī ki ʿāḳıbet-i kārı reʾīs-i ḫ̤avāricden olup Nehrevān muḥārebesinde helāk olmuş idi. Ol Ḥażrete dedi ki "Ḳısmet eylediğiñ mālda ʿadālet eyle. Zīrā bu vecihle ḳısmet rıżā-yı Ḥaḳḳa muvafıḳ ḳısmet-i ʿādile degildir." dedikde: لَمْ يَزِدْهُ فِي جَوَابِهِ أن بَيَّنَ لَهُ مَا جَهِلَهُ ol Ḥażret ḳısmetinde ʿadālet buyurduġu aña beyān buyurmada cevāblarında kelām-ı āḫ̤er ziyāde eylemedi.

وَوَعَظَ *ʿaṭfun ʿalā beyyene.*

نَفْسَهُ وَذَكَّرَهَا bi't-teşdīd ve vaʿż ve teẕkīr bir maʿnāyadır. Pes vaʿż-ı ḳāʾilden vaʿż-ı nefse ʿadūl buyurmaları kemāl-i ḥilm-i Ḥażretdendir. Veyā nefs-i racüle nuṣḥ u pend ve iʿlām ü taʿrīf eyledi.

بِمَا قَالَ لَهُ فَقَالَ وَيْحَكَ *veyḥ* kelime-i teraḥḥum ve teveccüʿdür. Veyā edāt-ı mediḥ ve taʿaccüb mużāf olduġu ḥālde maṣdariyye üzere manṣūb ve gāhī terk-i iżāfetle refʿ olunur. *Ve vaḳaʿa fī rivāyetin veyleke.*

(فَمَنْ istifhām.

[107a] يَعْدِلُ refʿle.

[1634] Sa'di Şirâzî, *Gülistan-ı Sa'di*, Halil Hatip (Tahran: Çâphâme-i Rûy, 1997), 100.

إِنْ *şarṭiyyetün li-delāletin mā ḳablehū ʿaleyhi* cezāsı maḥẕūfudur. Maʿnā *e yaʿdilü ġayrī.*

لَمْ أَعْدِلْ؟ ruḫ-ı tāb-nāki gül-i sürḫ-āsā ġaḍabından gül-gün olup "Ben ʿadālet etmezsem yā kim ʿadālet eder." Deyüp.

خِبْتُ kesr-i ḫā ile.

وَخَسِرْتُ *bi-fetḥi't-tāʾi fīhimā ʿale'l-ḫiṭābi ve ḍammihā ʿale't-tekellümi*[1635] fetḥ üzere. **Maʿnā** eyyühe'l-ḳāʾil beni ʿadālet etmez iʿtiḳād edersiñ. Sen ġayr-ı ʿādile ittibāʿıñla dünyāda ḫāʾib ve ʿuḳbāda ḫāsir olduñ demek olur. Ve ḍam üzere iḳtiṣār maʿnāsı ʿadem-i ʿadle taʿlīḳdir ki andan maʿṣūmdur. İmdi ḫaybet-i ḫarmān ve ḫasāret-i żiyāʿ ve noḳṣāndır.

إِنْ لَمْ أَعْدِلْ farżan ve taḳdīren anı irşād olur ki ʿadem-i ʿadāletle mevṣūf olan ḫaybet ve ḫüsrāna müstaḥaḳ olup Cenāb-ı Nübüvvet-meʾābı ʿadlle kemāl-i ittiṣāfını iş'ār olur.

وَنَهَى مَنْ أَرَادَ مِنْ أَصْحَابِهِ قَتْلَهُ aṣḥāb-ı bā-ṣafādan Cenāb-ı Fārūḳ veyā Seyfullāh Ḫālidī ki ẕü'l-Ḫuveyṣıranıñ muḫill-i ādāb güftār-ı nā-hemvārı sebebiyle ḳatlini murād edenleri ḥilmen ve keremen menʿ ve defʿ eyledi.

وَلَمَّا تصدى لَهُ غَوْرَثُ fetḥ veyā ḍamm-ı ʿġayn-ı muʿceme ile veyā mühmele veyā muṣaġġar.

بْنُ الْحَارِثِ لِيَفْتِكَ بِهِ kesr-i lām ve ḍamm-ı tā ile.

وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ vāv-ı ḥāliyye.

مُنْتَبِذٌ kesr-i muvaḥḥade ve ẕāl-i muʿceme ile münferid maʿnāsına.

تَحْتَ شَجَرَةٍ وَحْدَهُ ḥāl-i müʾekkede.

قَائِلًا ḥāl olur ism-i fāʿil mine'l-ḳaylūle.

وَالنَّاسُ قَائِلُونَ فِي غَزَاةٍ ism-i maṣdar bi-maʿne'l-ġazv. **Yaʿnī** ġazve-i Ẕātü'r-Riḳʿada tenhār ve bi'l-iḫāne-i isrāʾīle et-teḥāyāyı Ġavreṯ bin el-Ḥāriṯ nihānīce ḳatline taʿarruż eylediği eṯnāda ḥāl ān ki ol Ḥażret berāy-ı istirāḥat bir dıraḫ sāyesinde münferiden ḳaylūle buyurduḳları ḥālde cālis idi. Ve ḫalḳ daḫı ol ġazādadır vasaṭ-ı nehār rāḥat-yāb olmaġıçün ḳaylūleye derkār idiler.

[1635] Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/257.

فَلَمْ يَنْتَبِهِ إِلَّا eʿamm-ı aḥvālden istiṯnādır.

وَهُوَ قَائِمٌ وَالسَّيْفُ صَلْتًا fetḥ ve ḍamm-ı ṣād-ı mühmele ile ve lām-ı sākine ve müṯennāt-ı fevḳıyye ile mücerred ve meslūl maʿnāsına. Ve *seyf* refʿle mübtedā veyā naṣbla mefʿūl meʿah. Ve *ṣālt* ʿalā külli ḥāl, ḥāl olur.

فِي يَدِهِ فَقَالَ مَنْ يَمْنَعُكَ مِنِّي؟ فَقَالَ: اللَّهُ، فَسَقَطَ السَّيْفُ مِنْ يَدِهِ: **Yaʿnī** ol Nazenīn-i Mihmān-ḫāne-i Melekūt ḫᵛābdan bīdār olmadı. İllā Ġavreṯ ḥużūr-ı nebevīde tīġ-ı ʿüryān-ı bi-keff olduġu ḥālde āmāde olup "Seni benden kim menʿ eder?" dicek "Cenāb-ı Eşrefü'l-Verā beni menʿ ve ḥimāye eden Perverdigār-ı ʿĀlem celle şānuhū Ḥażretleridir." dedigi sāʿat dest-i cefā-peyvest-i Ġavreṯden tīġ fütāde-i zemīn olduḳda.

فَأَخَذَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَالَ مَنْ يَمْنَعُكَ مِنِّي؟ قَالَ كُنْ خَيْرَ آخِذٍ medle ism-i fāʿil.

فَتَرَكَهُ وَعَفَا عَنْه، şīmşīr-i Ġavreṯi zemīnden aḫẕ edip "Seni benden kim ḫalāṣ eder?" dediklerinde hezār şermle "Sen ḥilim ve ʿafv ve keremle muttaṣıf ḫayr āḫiẕ ol" dedikde Ġavreṯi meʿa'l-ḳudret terk ve günāhını ʿafv eyledi. Ve bu ḳażiyye bāʿiṯ-i islām-ı Ġavreṯ bin el-Ḥāriṯ olmuşdur.

فَجَاءَ إِلَى قَوْمِهِ فَقَالَ جِئْتُكُمْ مِنْ عِنْدَ خَيْرِ النَّاسِ Ġavreṯ ḳavmine gelip "Ben nāsıñ ḥilmen ve keremen ḫayırteriniñ ḥużūrundan size geldim." deyü naḳl-i mācerā eyledi. *Ravāhü el-Beyhaḳiyyu.*

وَمِنْ عَظِيمِ خَبَرِهِ فِي الْعَفْوِ عَفْوُهُ عَنِ الْيَهُودِيَّةِ الَّتِي سَمَّتْهُ فِي الشَّاةِ بَعْدَ اعْتِرَافِهَا عَلَى الصَّحِيحِ مِنَ الرِّوَايَةِ nevāle-keşān-ı mihmān-ḫāne-i āṣārdan Şeyḫayn ʿaleyhime'r-raḥme bu zemīn üzere basṭ-ı mā'ide-i aḫbār eylemişler ki Yehūd-i Ḫayberden Selām bin Mişkemiñ hemser-i bed aḫteri Zeynep Bint Ḥāriṯ ser-i fitne-i rūzgār bir mekkāre-i bedkār idi. Derūnunda kīne-i Seyyidü'l-Mürselīn muẕmar olmaġın buzġāle-i büryān ve serāpā-yı aʿżāsın **[107b]** şüste-i zehrābe-i ẕā'iḳā-sūz eyleyip ber-resm hediye-i meclis-i melā'ik-i ḫıdem-i risālete īṣāl eyledi. Seyyidü'l-Enām aṣḥāb-ı kirāmla cālis olup şāt-ı meşviyyeniñ laḥm-ı ẕirāʿından bir loḳma tenāvül eyledikde der-nefes iḫrāc ve ḥużżārıñ refʿ-i yedine emr eyledi. Ammā Beşir bin el-Berā raḍiyallāhu ʿanh bir loḳmayı iltiḳām etmiş olmaġla der-sāʿat ser-çeşme-i cāndan dest-şūy-ı ḥayāt oldu. Seyyid-i Veled-i Ādem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem ol selīṭa-i bī-şürmü pīşgāh-ı devlete iḥżār ve bu kāra ictirāsından su'āl buyurduḳda iʿtirāf eyleyip eger daʿvāsı

ṣıdḳdan ʿārī ise ḫalḳ ġāʾile-i istīlāsından vāreste olsunlar ve illā iddiʿā-yı nübüvvetde ṣādıḳ ise ṭaraf-ı Ḥaḳḳdan iḫbār olunur deyü bu emire şürūʿ eyledim, dedi. Bu māddede ʿulemāʾ-i fenn-i ḥadīṯden rivāyeteyn menḳūledir. Ve ʿaleṣ-ṣaḥīḥ cānib-i aḳvā tercīḥ ḳılınmışdır.

Ḥāṣıl-ı kelām: Tesmīm ḳıṣṣasında olan şīme-i kerīmeleri ʿafv bābında ol Ḥażretiñ muʿẓam aḫbārındandır. Ve bāb-ı muʿcizāt-ı iḥyāʾ-i mevti faṣlında mufaṣṣalan beyān olunur.

وَأَنَّهُ kesr-i hemze ile ammā fetḥle min ʿaẓīmi ḫaberihī fi'l-ʿafvi ennehū taḳdīri ensebdir. لَمْ يُؤَاخِذْ لَبِيدَ بْنَ الْأَعْصَمِ إِذْ سَحَرَهُ وَقَدْ أُعْلِمَ ṣīġa-i mechūlle.

بِهِ وَأُوحِيَ إليه لشرح أَمْرِهِ beyān-ı ḥālle iʿlām ve vaḥy olundu. Benī Zurayḳdan Lebīd nām Yahūdī ʿām-ı hicretiñ üçüncü senesinde Ḥażret-i Faḫr-ı ʿĀlem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem bir şāne ile ʿaḳd-ı siḥir ve biʾr-i ẕervāna endāḫte edip nāzik-mizāc Ṣāḥib-i Tāc Ḥażretleriniñ mizācında nevʿan āṯār-ı taġayyür bīdār olmaġın ʿĀlim celle ve ʿalādan Sidre-Nişīn Cibrīl ʿaleyhi's-selām iʿlām-ı keyfiyet-i desāyis-i Yehūd etmekle çāh-ı ẕervāna ʿAliyy-i Mürtażā kerrāma'llāhu vechehū baʿṯ olunup şeyʾ-i medsūsu iḫrāc ve ḥal ve izʿāc eyledikde Lebīd-i pelīdi muʾāḫaẕe buyurmadılar. Ve ḳıṣṣa-i siḥr-i Yehūd ol Ḥażretiñ muġayyebāta ıṭṭılāʿı faṣlında tafṣīl olunur.

وَلَا عَتَبَ عَلَيْهِ فَضْلًا عَنْ مُعَاقَبَتِهِ Lebīde cezā ʿilmine sezā ʿiḳābdan faźla ʿitāb daḫı etmedi. İmdi siḥir emr-i ḥaḳīḳī veyā maḥż-ı taḫyīl olmaḳ iḫtilāfidir. Ammā esaḥḥ-ı ḳavil ḥaḳīḳī olmaḳdır. Ve mücerred teveccüh-i nefisle olursa siḥir ve ḫavāṣṣ-ı selefiyye istiʿānetiyle olursa ʿilm-i ḫavāṣ veyā baʿżı kevākib ve daʿvetiyle ise daʿvet-i kevākib ve ḳuvā-yı selefiyye ve ʿulviyye istimzācıyla olduḳda ṭılsamāt denilir. *Ke-ẕā ḳālehū el-İmāmu er-Rāẓiyyu* bi'ẕ-ẕāt teʾṣīrātı iʿtiḳād-ı küfür ve *ṣāḥirun li-iżrārihī bi'n-nās* şerʿan ḳatl olunur.

وَكَذَلِكَ لَمْ يُؤَاخِذْ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ أُبَيٍّ İbn Selūl ki ser-i ḳāfile-i nifāḳ-ı ber-bed-aḫlāḳ idi. Ḳable hicret en-Nebī ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem Medīnede reʾs-i enṣār idi. Baʿde'l-hicret ẓāhiren islāma gelmiş idi. Anıñ ferzend-i ʿālī-ḳadri ʿAbdullāh raḍiyallāhu ʿanh kibār-ı aṣḥāb ve ḫallas-ı muvaḥḥidīnden olup li-ecli pederi merkūm mükram idi. Sene-i

tāsiʿa-i hicriyyede hālik olduḳda Ḥażret-i İmāmü'l-Enbiyāʾ ʿaleyhi't-teḥāyā kerāmeten li-ibnihī cenāzesine ḥāżır olmuş idi. *Li-ecli ʿaynin elifu ʿuynin yukramu.*

وَأَشْبَاهَهُ cemʿ-i şebīh bi-maʿnā şebīh.

مِنَ الْمُنَافِقِينَ بِعَظِيمِ مَا نُقِلَ bināʾ-i mechūlle.

عَنْهُمْ فِي جِهَتِهِ قَوْلًا وَفِعْلًا İbn-i Seyyidü'n-Nās el-Yaʿmerī sīretinde ʿamm-ı Ḫayru'n-Nās raḍiyallāhu ʿanhümādan naḳli üzere münāfiḳīn mine'r-ricāl üç yüz ve nisādan yüz yetmiş idi. Faḫr-ı ʿĀlem ʿaleyhi's-selāmü'lllāhü'l-etem ser-i ḳāfile-i nifāḳ olan İbn Übey ve mānendini ẕāt-ı ʿĀlī-simātına müteʿallıḳ umūrda ḳavlen ve fiʿlen ol gürūhdan ṣudūr-yāfte-i cerāyim-i ʿaẓīme ile muʾāḫaẕe eylemedi. Ḥattā ḫitām ve ġāy-ı Müreysīʿde Sinān Cühenī ile Acīr-i Fārūḳ-ı Aʿẓam ceh-cāh-ı ġaffārı çāh-ı beni'l-Muṣtaliḳde idlāʾ-i delū etmişlerdi. Ġulām-ı Fārūḳ Sināna bir müşt vurup Sinān **[108a]** feryād edip enṣārdan istinṣā eyledikde sebgervān-ı ferīḳayn meyānında az ḳaldı ki bir fesād-ı küllī ẓuhūr eyleye. Hele āb-ı tedbīr ile āteş-i fitne munṭafī olup bu mācerādan İbn Übey bu'l-Fuḍūl meclisinde bulunan müʾminīn ve münāfīkīn müvācehesinde heẕeyāna başlayıp "Görür müsünüz muhācirīn bī-dār ü diyār iken tevfīḳimizle nāʾil-i dest-meʾāba iḳtidār oldular. Şimdi bizi taḥḳīre āġāz ederler. Encām-ı kār Medīneye vuṣūlde ʿazīzter olan ẕelīlter olanı Medīneden iḫrāc etmekdir." deyü ʿizzeti kendüye ẕüllü ḥāşā Server-i Kāʾināt Cānibine telmīḥ ve nisbet eyledikde Ẕeyd bin Erḳam Enṣārī raḍiyallāhu ʿanhü'l-Bārī anı sihām-ı laʿn ve düşnāma hedef eyleyip nāḍī-i Ḥażrete şitāb ve türühhāt-ı merḳūmu ḫīṭa-i taḳrīre keşīde eyledikde.

بَلْ قَالَ لِمَنْ أَشَارَ بِقَتْلِ بَعْضِهِمْ (لَا، لِئَلَّا يَتَحَدَّثُ ṣīġa-i mechūlle rivāyet-i dīgerde *lā yeteḥaddeṯü en-nās* vāḳiʿdir. *Hüve nefyün maʿnāhū nehyun* bu maḳāmda *lā yuteḥaddeṯü* nefy degil belki müsteʾnefe ve mā-ḳablini muʿalleldir. *Lā āẕene leke li-ʾellen yeteḥaddeṯü en-nās* demek olur.

أَنَّ مُحَمَّدًا يَقْتُلُ أَصْحَابَهُ) terk-i ḳatl ʿillet-i islām-ı ẓāhir ve soḫbeti riʿāyeten li'ṣ-ṣuḥbbedir.

Ve'l-ḥāṣıl: Baʿżı münafiḳīn Übey-āsā ḳatle işāret eden ṣaḥābe-i kirāma ʿadem-i iẕin ile ḫiṭāb eder idi kim "Muḥammed aṣḥābını ḳatle mübāderet eder oldu deyü ḫalḳ birbirine muḥādeṣe ve güftügū etmesinler." deyü bālāda taḳrīr olunan vecih üzere

Ẕeyb bin Erḳam türühhāt-ı İbn Übey Ḥażret naḳl eyledikde ʿırḳ-ı ġayret-i ʿömrü nābıż olup Server-i Aṣfiyādan köhne-dıraḫt-ı vücūd-ı İbn Übey ber-keşte etmege icāzet ṭaleb eyledi. Müsāḍe-i ḳatlden iʿrāż buyurup "Yā ʿÖmer ḫalḳ anıñ enbānçe-i derūnunda maḫfī olan nevāle-i nifāḳa vāḳıf olmamaġla Muḥammed ḳatl-i aṣḥāba şürūʿ eyledi, deyü niçe ḳīl ü ḳāle müʾeddī olur." deyü anıñ ve sāʾir münāfıḳīn-i bedkerdārın sezā-yı vaʿż-ı ḫāmlarını ḥavāle-i kūşe-i çeşm-i teġāfül buyurdular.

وَعَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ كُنْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعَلَيْهِ بُرْدٌ غَلِيظُ الْحَاشِيَةِ *bürd* ve *bürde* kisā-i maʿrūfe ve şemle-i muḫaṭṭaṭa. Ve *ḥāşiye* ṭaraf-ı ṣevb.

فَجَبَذَهُ أَعْرَابِيٌّ *cebeẕe* maḳlūb-ı *ceẕebe.*

بِرِدَائِهِ جَبْذَةً شَدِيدَةً حَتَّى أَثَّرَتْ teşdīd-i müṣelleṣe ile mebnīyyün li'l-fāʿildir.

حَاشِيَةُ الْبُرْدِ فِي صَفْحَةِ cānib veyā ʿarż-ı ʿātiḳa.

عَاتِقِهِ gerden ve dūş meyānesidir. Teẕkīr ve teʾnīṣi müsāvīdir. Şeyḫayn ʿaleyhime'r-raḥme rivāyetlerinde ḫādim-i sālik-i Cenāb Enes raḍiyallāhu ʿanhdan mervīdir. "Şehr-i Yār-ı ʿĀlem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem ḫidmet-i şerīfinde idim. Dūş-ı gülbūşlarında ġalīzü'l-cānib bir ḳabā-yı peşīmīneleri var idi. Bir bedevī-i nādān ceẕb-i ʿanīfle ridā-yı mübārekinden ol mertebe çekdi ki kenār-ı ʿabā cāy-ı ridāya teʾṣīr eyledi."

ثُمَّ قَالَ muʿāmele-i nāderberāberinden soñra ʿādet-i iclāf-ı ʿArab üzere Sulṭān-ı ʿĀlem dedi ki:

يَا مُحَمَّدُ احْمِلْ لِي fetḥ-i hemze ile *aʿṭinī mā aḥmil.*

عَلَى بَعِيرَيَّ yāʾ-i mütekellime iżāfetle teṣniyedir.

هَذَيْنِ مِنْ مَالِ اللهِ الَّذِي عِنْدَكَ ʿindinde olan māl-i Ḫudādan bu iki şütrüm bār-āver olduġu miḳdār māl baḫş eyle.

فَإِنَّكَ لَا تَحْمِلُ لِي bu ʿibāre ziyāde-i Beyhaḳīdir.

مِنْ مَالِكَ وَلَا مِنْ مَالِ أَبِيكَ، فَسَكَتَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ قَالَ ثُمَّ قَالَ وَيُقَادُ مِنْكَ binā-i mechūlle hemze-i istifhām taḳdīr olunur. *Mine'l-ḳavd* ḳışāṣdır. **[108b]** Bu maḳāmda muṭlaḳ mücāzātdan mecāzdır.

يَا أَعْرَابِيُّ مَا فَعَلْتَ بِي baʿde buyurdular ki cerr-i ridā birle aʿrābī baña etdigiñ sū-i edeb mücāzātı senden ḳışāṣ olunsa mı dedik de:

قَالَ لَا aʿrābī ḫayır deyip.

قَالَ (لِمَ؟) Nebbiy-i Muḥterem ʿaleyhi's-selām niçün ḳavd olmaya dediler.

قَالَ لأَنَّكَ لَا نكافي hemze ile.

بِالسَّيِّئَةِ السَّيِّئَةَ aʿrābī ḫiṭāb eyledi kim "Zīrā sen günāha miṡliyle mücāzāt etmezsiñ belki ḥüsnüyle mükāfāt buyurursun." dedikde,

فَضَحِكَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ أَمَرَ أَنْ يُحْمَلَ لَهُ عَلَى بَعِيرٍ شَعِيرٍ وعَلَى الآخَرِ تَمْرٌ Ḥażret-i Seyyidü'l-ʿArab ve'l-ʿAcem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem bedevīnin ḥüsn-i ẓannından dilşād olup tebessüm-künān bir baʿīr üzere şaʿīr ve dīgerine ḫurmā taḥmīline emr eyledi. İmdi ol Ḥażretiñ ḥilim ve taḥammülüne ḫaber-i meẕkūr dāl olduġu ḫafī degildir. *Ve ḳīle iẕā eḥabbe'llāhu ʿabden selleṭa ʿaleyhi men yuẕīhī.*[1636]

قَالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا مَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم مُنْتَصِرًا مِنْ مَظْلَمَةٍ fetḥ-i mīm ve kesr ve fetḥ-i lāmla.

ظُلِمَهَا binā-i mefʿūlle.

قَطُّ مَا لَمْ تَكُنْ حُرْمَةً مِنْ مَحَارِمِ اللَّهِ Ümmü'l-Müminīn-i Ferīdetü'ṣ-Sıdḳ raḍiyallāhu ʿanhā ṭarīḳinden Şeyḫayn ve Aḥmed ve Tirmiẕī burḳaʿ-küşā-yı rivāyet olurlar ki Ḥażret-i Muṣṭafā ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem bir ḫayfdan ki anıñla maẓlūm mātem-zede ola. Andan intiḳām ve nefsi içün nāṣır olduġu ḥālde ebeden müşāhede etmedim. Meger ol maẓlime ḥuḳūḳ-ı ḫalḳ ve Ḥaḳḳa müteʿallıḳ emir ola.

وَمَا ضَرَبَ بِيَدِهِ شَيْئًا قَطُّ إِلَّا أَنْ يُجَاهِدَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ve insān ve ḥayvāndan bir şeyʾ aṣlā yed-i müʾeyyedesiyle ḍarb etmedi. İllā rāh-ı Ḥaḳḳda cihāḍ etmekle ḍarb eyledi. Maḳām-ı cidd ve ictihādda mübālaġa-i ḍarbı ġażā-yı Uḥudda Übey bin Ḫalef-i nā-ḫalefde vuḳūʿu mānendidir.

وَمَا ضَرَبَ خَادِمًا وَلَا امْرَأَةً taḫṣīṣ baʿde taʿmīmdir.

[1636] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/250.

وجئ إِلَيْهِ بِرَجُلٍ فَقِيلَ هَذَا أَرَادَ أَنْ يَقْتُلَكَ فَقَالَ لَهُ النبي صلى الله عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (لَنْ تُرَاعَ لَنْ تُرَاعَ *len, bi-maʿnā lā teḫaf minnī* ve *turāʿa* ḍamm-ı tā ile ravʿ, ḫavf ve fezʿ ve tekrīr teʾkīd-i iṭmīnān-ı ḳalb içündür. Rivāyet-kerde-i Aḥmed ve Ṭaberānī üzere dergāh-ı Seyyidü'l-Kevneyn ʿaleyhi's-selāma bir kimesne iḥżār olunup "Yā Rasūlallāh bu kimesne ẕāt-ı şerīfiñe ḳaṣd-i gezend eyledi." dediklerinde ol Ḥażret "Bizden hirāsān olma, ḫafv etme."

وَلَوْ أَرَدْتَ ذَلِكَ لَمْ تُسَلَّطْ sīġa-i mechūlle.

عَلَيَّ) "Baña irāde-i ġadr ve ḫayf ile iṭāle-i dest ḳılsañ bile viḳāye-i Ṣamedāniyye ile maṣūn olduġum cihetden nāʾil-i merām olamazsın." deyü buyurdular. *Lev eradte* ḳavli ʿadem-i īrāḍ bī-iḳtiżā eder. Maʿā hāẕā irādesi taḳrīr buyurulmaḳ suʾāli īcāb ederse irāde ile murād sebebīdir ki *mā hemmun bihe* mübāşeretdir, deyü cevāb verilir.

وَجَاءَهُ زَيْدُ بْنُ سَعْنَةَ fetḥ-i sīn ve sükūn-ı ʿayın ve fetḥ-i nūnla veyā yāʾ-i taḥtiyye ile mervīdir. Ke-mā fi't-*Teẕhīb*[1637] aḥbār-ı Yehūddan şeref-yāb-ı islām olup Tebük ʿavdetinde sūy-ı uḳbāya revān olmuşdur.

قَبْلَ إِسْلَامِهِ يَتَقَاضَاهُ دَيْنًا عَلَيْهِ meṭālibe maʿnāsına.

فَجَبَذَ ثَوْبَهُ عَنْ مَنْكِبِهِ وأخذ بمجامع ثيابه *cebeẕe* maʿnā-yı izāle-i mutażammın olmaġın ʿ*an* ile taʿdiyye eyledi. Ve *menkib* kesr-i kāfla mecmaʿ-ı ketf. Ve ʿażud ve *mecāmiʿ* cemʿ-i mecmaʿ eṭrāf, ḫavāşī.

وَأَغْلَظَ لَهُ ثُمَّ قَالَ: إِنَّكُمْ يَا بَنِي عَبْدِ الْمُطَّلِبِ ism-i Şeybetü'l-Ḥamd.

مُطْلٌ ḍamm-ı mīm ve mīm ve ṭā ile cemʿ-i māṭil ve *muṭl* teʾẖīr-i ḥuḳūḳda taṭvīl ve ẖelef ve ʿadd ve fi'l-*Ḳāmūs el-muṭul, tesvīfu bi'l-ʿideti ve'd-deyni.*[1638] **Yaʿnī** Zeyd-i Yehūdī islāmından aḳdem Ḥażret-i Faẖr-ı ʿĀlemde ḥaḳḳı olup teḳāżā eder olduġu ḥālde gelip ridāʾ-i mübārekini dūş-ı raḥmet-i cūşlarından çekip ḳaṣd-ı ʿumūm-ı ḳavmle gūyā olup "Ey piserān-ı ʿAbdülmuṭṭalib vaʿdeñizde müdāfiʿsiñiz deyü dürüşt-i kelāmla ẖuşūnet eyledi."

[1637] Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevi, *Tezhîbü'l-Esmâ ve'l-lugât* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 19??), 1/204.

[1638] Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, 1057.

[109a] فَانْتَهَرَهُ عُمَرُ وَشَدَّدَ لَهُ فِي الْقَوْلِ وَالنَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بتبسم *nehr* ve *intihār* bir maʿnāyadır. *Ḳāle ibnu Fevrek el-intihāru el-iġrāẓu fi'l-ḳavli meʿa ṣabāḥin* āteş-i ġayret-i Fārūḳī fürūzān olup Zeydi zecr ü menʿ ile "Ey Düşmen-i Ḫudā şān-ı peyġamberīye şāyān olmadıḳ kelāmla ne herze-ḫāy olursuñ!" deyü āzār eyledi. Ḥāl ān ki Sulṭān-ı Serīr-i Ḳāb-ı Ḳavseyn kemāl-i ḥilminden ḫande ederdi.

فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (وأنا وَهُوَ كُنَّا إِلَى غَيْرِ هَذَا مِنْكَ أَحْوَجُ يَا عُمَرُ *ehvec* efḍal-i tafḍīl min *ḥāc* bi-maʿnā iḥtiyāc. Faḫr-ı ʿĀlem buyurdular ki "Benimle İbn Saʿne sende ṣudūr-yāfte olan zecr-i ekīdden ġayrı kelāma muḥtācterīn idik. Saña şāyeste-i güftār budur ki"

تَأْمُرَنِي بِحُسْنِ الْقَضَاءِ eḥvec ileyh olduġu kelām-ı ʿÖmeri beyān buyurup "Baña vefā-yı dīnle emr edesiñ."

وَتَأْمُرُهُ بِحُسْنِ التَّقَاضِي ve ṣāḥib-i ḥaḳ olan Zeyde luṭf-ı meṭālibe ile emr eyleyesiñ.

ثُمَّ قَالَ لَقَدْ بَقِيَ مِنْ أَجْلِهِ ثَلَاثٌ mümeyyiz-i *selāṣe* ki eyyāmdır. Ḥaẕf olunmaġla tāʾ-i *selāṣe* maḥẕūfdur. Ke-mā fī ḥadīṣ مَنْ صَامَ رَمَضَانَ وَأَتْبَعَهُ سِتًّا مِنْ شَوَّالٍ فَكَأَنَّه صَامَ الدَّهْرَ كُلَّهُ[1639]. Ve ol Ḥażret kendü ḥaḳḳında muṭıl ve teʾḫīr tevehhümünü defʿ içün ser-āġāz-ı ẕikr-i peyām edip Zeydiñ teʾcīl-i deynine se rūz müddet ḳalmışdır dedi.

وَأَمَرَ عُمَرَ Server-i Dü Cihān Cenāb-ı ʿÖmere fermān eyledi.

يَقْضِيهِ مَالَهُ وَيَزِيدُهُ عِشْرِينَ صَاعًا لِمَا masdariyye.

رَوَّعَهُ teşdīd-i vāvla. **Yaʿnī** māldan haḳḳ-ı Zeydi każā eyle ve taḫvīfe mücāzāten yigirmi müd ḫurmā ziyāde ve teraḳḳī eyleye.

فَكَانَ سَبَبَ إِسْلَامِهِ ol Ḥażretiñ bu muʿāmele-i kerīmāneleri islām-ı Zeyde bādī oldu.

وَذَلِكَ أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ مَا بَقِيَ مِنْ عَلَامَاتِ النبوة شئ إِلَّا وَقَدْ عَرَفْتُه فِي وَجْهِ مُحَمَّدٍ beyān-ı şeraf-yāb-ı īmān olduġu bu vecihle ṣūret-nümādır ki İbn Saʿne ʿārif meclisinde olan Yehūda ḫiṭāb edip "Nişān-ı nübüvvet-i Ahmediyye bir ʿalāmet ḳalmadı illā Tevrāt-ı celīlde muʿāyene

[1639] Hadis: "Kim Ramazan orucunu tutar ve ardından Şevval ayından altı gün oruç tutarsa, sanki bütün yılı oruçlu geçirmiş gibi olur."

eyledigim gibi şān-ı Muḥammedīde cümlesin müşāhede eyledim.” Baʿżı nüsḫada *illā ve ḳad ʿaraftuhā* vākiʿdir. *Şeyʾ* ʿalāmet maʿnāsı iʿtibārıyla żamīr-i teʾnīṯ ircāʿ olundu.

إِلَّا اثْنَتَيْنِ لَمْ أُخْبِرْهُمَا fetḥ-i hemze ve ḍamm-ı bāʾ-i muvaḥḥade ile *yuḳālu ḫabertuhū ḫaberen iẕā aḫbertehū.*[1640]

يَسْبِقُ حِلْمُهُ جَهْلَهُ ez-ḳadīm kelām-ı ʿArabda cehl ġaḍaba mübāderet maʿnāsınadır ki ḥilme muḳābildir ve ʿilme muḳābil olan murād degildir. Zīrā Şāh-ı ʿĀlem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem aḥyānen li’llāhi fi’llāh ġaḍab-nāk olurdu.

وَلَا تَزِيدُهُ شِدَّةُ الْجَهْلِ إِلَّا حِلْمًا *ey cehli ġayrihī bi-maʿnā sefāhetihī ve eẕiyyetihī.*[1641] **Yaʿnī** iki ʿalāmet ḳaldı ki anları henüz imtiḥān ve iḫtiyār etmedim. Biri budur ki ḥilmi ḥiddetine ġālib ola ve biri daḫı kimesneniñ sefāhet ve eẕiyyeti her bār ki anıñ üzere müşted olduḳda anıñ ḥilmi ve ṣabrı müzdād ola.

فَأَخْبَرْتُهُ بِهَذَا فَوَجَدْتُهُ كَمَا وُصِفَ ṣīġa-i mechūlle *fe-uḫbirtuhū bi-hāẕā fe-vucidtühū* ʿibāreti daḫı merviyyedir.

Ve’l-ḥāṣıl: Ḳavlen ve fiʿlen ol Ḥażret ḥaḳḳında ẓuhūr-yāfte olan şeyde imtiḥān eyleyip kütüb-i pīşīnde Ḥażret ṣıfat-ı mürselīn ile menʿūt buldu. Mervīdir ki der-ḥāl baḫşiş-i Rasūl ḫurmāyı ve şaṭr mālını Zeyd fuḳarāʾ-i müslimīne baḫş etmege Ḥażret-i Fārūḳu işhād eyledi. Ve cümle ehl-i beyti daḫı ḥısn-ı ḥaṣīn-i İslāma duḫūlle şeref-mend oldular. İllā ḫʷīşāvend-i Zeydden bir pīr-i kühen-sāl ġalebe-i şeḳāvet ile pes-mānde-i ḥırmān olmuşdur.

وَالْحَدِيثُ عَنْ حِلْمِهِ murād muṣṭalaḥ ʿaleyh olan ḥadīṯ degildir. Li-ẕā ʿan ile taʿdiye eyledi. Ke-ẕā eş-Şihāb el-Ḫafācī ammā eḥādīṯ-i vāride ḳaydıyla Mevlānā ʿAliyyü’l- Ḳārī beyān buyurmuşlar.[1642]

وصبره وَعَفْوِهِ عِنْدَ الْمَقْدِرَةِ **[109b]** fetḥ ve ḍamm-ı dāl ve kesri daḫı mervīdir. *Bi-maʿne’l-kudreti iḫtirāzun ʿan tevehhümin kevne ʿavfihī.*[1643]

[1640] Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü’r-Riyâz*, 2/270.
[1641] Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü’r-Riyâz*, 2/271.
[1642] Ali el-Kârî, *Şerhu’ş-Şifâʾ*, 1/251; Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü’r-Riyâz*, 2/271.
[1643] Ali el-Kârî, *Şerhu’ş-Şifâʾ*, 1/251.

أكثر من أن تأتى عَلَيْهِ **Yaʿnī** Ḥażret-i Muṣṭafā ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem Cenābınıñ ḥilim ve ṣabır ve ʿinde'l-ḳudret ʿavf u ṣafḥından istifāża olunan aḫbār ḥīṭa-i taʿdāddan bīrūndur.

وَحَسْبُكَ مَا ذَكَرْنَاهُ مِمَّا فِي الصَّحِيحِ وَالْمُصَنَّفَاتِ الثَّابِتَةِ إِلَى مَا بَلَغَ مُتَوَاتِرًا مَبْلَغَ الْيَقِينِ مِنْ صَبْرِهِ *min, māyı* beyāndır.

عَلَى مُقَاسَاةِ قُرَيْشٍ **Yaʿnī** kitāb-ı ṣaḥīḥ ve müʾellifāt-ı ṯābiteden naḳl eyledigimiz nuḳūl-i ṯiḳāt saña vāfiye ve ol Ḥażretiñ muḫālefet-i Ḳureyşe taḥammülünden vürūd eden nuḳūl ki yaḳīn ḥāṣıl olur. Mertebeten mübelliġ tevātür-i maʿneviyyeye resīde olunca basṭ edecegimiz maḳāl saña kāfiyedir.

وَأَذَى الْجَاهِلِيَّةِ وَمُصَابَرَةِ الشَّدَائِدِ الصَّعْبَةِ مَعَهُمْ إِلَى أَنْ أَظْفَرَهُ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَحَكَّمَهُ teşdīd-i kāfla.

فِيهِمْ eẕā-yı süfehā-yı erbāb-ı cāhiliyye taḥammülünden ve düşmenānla miḥen-i şāḳa ve ḥurūb-ı vāḳıʿada muġālebesi tā Rabb-i Ġayyūr beni muẓaffer ve manṣūru aʿdāsı üzere ẓafer-yāb ve anları Şāh-ı Serīr-i Aṣfiyānıñ ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem ḳabża-i hukūmetinde *keyfe mā erāde* maḥkūmu ḳılınca.

وَهُمْ لَا يَشُكُّونَ فِي اسْتِئْصَالِهِ شَأْفَتَهِمْ *istiʾṣāl* bir şeyʾi aṣlından bi'l-külliyye berkende ve izāle etmekdir.

وَإِبَادَةِ خَضْرَائِهِمْ *ibāde,* kesr-i hemze ve dāl-i mühmele ile ihlāk maʿnāsına. *Ḫaḍrāʾ* feṯḥ ve sükūn-ı ḍād-ı muʿcemeteyn baʿdehümā rāʾ-i mühmele ve elif-i memdūde ile murād cemāʿat ve sevād. **Yaʿnī** Sulṭān-ı ʿĀlem anlarıñ aṣıl ve faṣlını istihlāk ve cemāʿatlerin tefrīḳ ve ihlākde anlar reyb ve tereddüd etmezler. Ḥāṣılı Şāh-ı Rasūl ẓafer-yāb olup bi-esrihim kendü helāk ve fenālarını teyaḳḳun ederlerdi.

فَمَا زَادَ عَلَى أَنْ عَفَى وَصَفَحَ، وَقَالَ Bu ḥālde ki cerāyim-i bī-şümārlarına bināʾen ḫiṭāb eyledi ki ḳarār-dāde-i ḥufra-i bevār iken meslek-i ṣafḥ-ı cemīle sālik olmadan ġayrı muʿāmele buyurmayıp anlara ḫiṭāb eyledi ki:

مَا تَقُولُونَ) *mā* istifhāmiyye ve baʿdehā ḳavl bi-māʿne'ẓ-ẓan olur.

إِنِّي فَاعِلٌ بِكُمْ؟ fetḥ-i hemze ile *inne ve mā meʿahā sādetün meseddün mefʿūleyhi*[1644] lafẓını telvīḥen ve *istiẓhāren li-mā fī serāʾirihim*[1645] buyurdu. Beni *mā ẓafertü ʿaleyh ile* size mücāzāt eder ẓan eder misiz yāḫūd size iẓhār edecegim mücāzāta meyāneñizde ne dersiz, demek ola.

قَالُوا خَيْرًا muḳadder *tefʿalü* ile manṣūbdur ki mā ḳablinde īrād olunan fāʿil lafẓı delālet eder. *Tefʿalü ḫayran ev ente fāʿilün ḫayran*[1646] demekdir.

أَخٌ كَرِيمٌ ḳarībe *eḫ* tasmiyesi ʿādet-i ʿArab ve ḳānūn-ı edebdir. Ve *kerīm* ḫayr-ı feẓāʾili cāmiʿdir.

وَابْنُ أَخٍ كَرِيمٍ anlar dedi kim sen fāʿil-i hayr u birr ve ḫayırla ārāste ve kerem ve lüṭufla pīrāste birāder-i kerīm ve birāder-zāde-i kerīm ve ḫayyirsin, dediklerinde:

فَقَالَ أَقُولُ كَمَا قَالَ أَخِي يُوسُفَ Ḥażret-i Destgīr-i ʿĀcizān ʿaleyhi'ṣ-ṣalāʾtü'r-Raḥmān biz daḫı Birāder-i Kerīm Yūsūf ʿaleyhi'ṣ-ṣalāʾtü'l-birri'r-Raḥīm birāderānına tesliyet-baḫş olduġu mülāṭafe-i kerīmāneleri āsā gūyā olurum ki.

(لَا تَثْرِيبَ عَلَيْكُمُ)[1647] الآيَةَ، cümle-i duʿāiyye ve ḫaberiyye. **Yaʿnī** siziñ üzeriñize ʿatb-ı tevbīḫ nāyābdır. Bu vaḳit ki benim faẓlım ʿindiñizde ẓāhir ve hüveydādır. Mevlā-yı Celīl sizler için ʿavf ü maġfiret eyleye. *Ve fīhi cevāzü'l-iḳtibāsi mine'l-Ḳurʾāni ve lev meʿa taġyīri mā fi'l-maʿnā.*[1648]

اذْهَبُوا

[110a] فَأَنْتُمُ الطُّلَقَاءُ[1649] ḍamm-ı ṭāʾ ve fetḥ-i lām ve medle cemʿ-i ṭalīḳ ve ribḳa-i ruḳyeden rehā ḳılınmış üserā ki Ḳureyşī olana ṭuleḳāʾ ve ṣaḳafī olana ʿuteḳā taḫṣīṣ ve ıṭlāḳıyla temyīz ḳılınır. Mervīdir ki fetḥ-i girībān-ı Ümmü'l-Ḳurā itmāmında mihmān-ı ḫānevāde-i Āferīneş ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem Beyt-i Mükerrem

---

[1644] Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/272.
[1645] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâʾ*, 1/252.
[1646] Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/ 272.
[1647] Yûsuf Sûresi 12/92: "(Yusuf) dedi ki: Bugün **sizi kınamak yok**, Allah sizi affetsin! O, merhametlilerin en merhametlisidir."
[1648] "Bunda, anlamda bir değişiklik olsa bile Kur'ân'dan alıntı yapmanın caiz olduğuna dair bir delil vardır." Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/273.
[1649] Hadis: "Size kardeşim Yûsuf'un, kardeşlerine dediğini söylüyorum. 'Bugün sizi azarlayıp kınamak yok. Allah sizi bağışlasın. O merhamet edenlerin en merhametlisidir.' Haydi gidin, serbestsiniz."

derūnuna teşrīf ve dü rekʿat ṣalāᵛt-ı taḥiyyeye taḥrīme-bend-i niyyet olduḳdan ṣoñra iḍādeteyn-i muʿallāyı girifte-i yed-i müʾeyyed buyurup لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ صَدَقَ وَعْدَهُ وَنَصَرَ عَبْدَهُ وَهَزَمَ الْأَحْزَابَ وَحْدَهُ[1650] tesekkür-i tehlīl ve teşekkürü ile leb-cünbān olup يَا مَعْشَرَ قُرَيْشٍ! أَنِّي فَاعِلٌ بِكُمْ[1651] ilā āḫir kelām-ı beşāret-āmīzi ile karaʿ-ı sāmiʿa-i vażīʿ ve şerīf olduḳlarında gūyā ḳalblerinden neşr olur gibi pinhān olanlar her kūşeden nümāyān ser-nümūn olup fevc fevc dārü'l-emān-ı īmāna dāḫil oldular. Fe-li'llāhi'l-ḥamd.

وَقَالَ أَنَسٌ هَبَطَ ثَمَانُونَ رَجُلًا مِنَ التَّنْعِيمِ صَلَاةَ الصُّبْحِ *ṣalāt* ẓarf üzere manṣūb *ey vaḳte ṣalāti'ṣ-ṣubḥ.*

Ve *hubūṭ* bālādan peste-nüzūl ve *tenʿīm* feṭḥ-i tā ile Mekke ḳurbunda ism-i mevżiʿ ve Naʿīm ve Nāʿim nām iki cebel meyānesinde vāḳiʿdir.

لِيَقْتُلُوا رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأُخِذُوا bināʾ-i mechūlle.

فَأَعْتَقَهُمْ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَنْزَلَ اللهُ تَعَالَى (وَهُوَ الَّذِي كَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ)[1652] الآيَةَ وَأَيْدِيَكُمْ عَنْهُمْ بِبَطْنِ مَكَّةَ مِنْ بَعْدِ اَنْ اَظْفَرَكُمْ عَلَيْهِمْ[1653] *ey küffāru Mekke.* Müslim ve Tirmiẕī ve Ebū Dāvūd rivāyetlerinde ḫādim-i Peyġamber-i İns ü Cān buyurur ki "Hengām-ı namāz-ı bāmda Tenʿīmden seksen nefer kimesne ol Ḥażretiñ baġdeten ḳatli içün belā-yı nāgehānī gibi nüzūl eylediler. Ve bi'l-cümle aḫẕ olunup pīşgāh-ı Raḥmete'l-li'l-ʿĀlemīn Ḥażretlerine iḥżār olunduḳda cümlesin āzād eyleyip Cenāb-ı Kāşifü'l-Deciyy celle şānühū bu āyet-i celīleyi inzāl eyledi." Baṭn-ı Mekke'den murād Ḥudeybiye veyā dāḫil-i Mekke veyā ḳarībinde olan mevżiʿ. Ve żamīr-i ḫiṭāb Rasūlullāh ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem ve mevcūd olan aṣḥāba rāciʿdir.

وَقَالَ لأَبِي سُفْيَانَ İbn Ṣaḫr bin Ḥarb bin Ümeyye bin ʿAbdi'ş-Şems baʿde Ebī Cehil İbn ser-ʿasker-i Ḳureyş idi. Feṭḥü'l-fütūḥ-ı Mekkede dārü'l-emān-ı īmāna iltiçā edip Ġazve-i

[1650] Hadis: "Allah'tan başka ilâh yoktur; O, tektir, ortağı yoktur. O, vaadini yerine getirdi, kuluna zafer nasip etti ve orduları tek başına bozguna uğrattı."

[1651] Hadis: "Ey Kureyş topluluğu! Size ne yapacağım (sanıyorsunuz)?"

[1652] Fetih Sûresi 48/24: "O sizi onlara karşı muzaffer kıldıktan sonra, Mekke'nin içinde onların ellerini sizden, sizin ellerinizi de onlardan çekendir. Allah, yaptıklarınızı görendir."

[1653] Fetih Sûresi 48/24.

Ḥuneyne Şehen-şāh-ı Risālet ile āmāde olmuşdur. Sene-i hicriyye-i "lā"da[1654] medīnetü's-sekīneye nüzūl edip Baḳī'de defn oldu.

وَقَدْ سِيقَ إِلَيْهِ mebniyyün li'l-mechūl cümle-i ḥāliyyedir.

بَعْدَ أَنْ جلب إليه الْأَحْزَابَ cīm ve muvaḥḥade ile sevḳ ve cemʿ maʿnāsına. Ve *aḥzāb* cemʿ-i ḥizb ḳabāʾil-i şuttādan berāy-ı cenk āmāde olan merdümāndır. Ve *celebe* aḥzāb-ı Ebū Süfyāna isnādı sipeh-sālār olmaġladır. Ve illā teḥazzübe bādī ve muḥarrik kabāʾil olan ḳavm-i Yehūddur.

وَقَتَلَ عَمَّهُ حمزة Seyyidü'ş-Şühedāʾ raḍiyallāhu ʿanh.

وَأَصْحَابَهُ żamīr Nebī ʿaleyhi's-selāma veyā ʿAmm-ı Muḥtereme ʿavdi muḥtemeldir.

وَمَثَّلَ بِهِمْ teşdīd-i müşelleşe ile mine'l-müşle ʿuḳūbet-i şedīde ḳaṭʿ-ı aʿżā ve çākī-i şikem āsā Ġazve-i Uḥudda ṣafder-i muḥārib-i Ḥamza bin Ebī Ṭālib cām-ı şehādeti dest-i Vaḥşī bin Ḥarbden nūş ve müşle zevce-i Ebī Süfyān salīṭa-i bed-nihād Hind ākiletü'l-ekbād dest-i ġaydrıyla vuḳūʿ-yāfte ammā bāʿiş-i ḳitāl ve ḳāʿid-i ceyş pür-melāl Ebū Süfyān olmaġla merḳūma nisbet olundu.

فَعَفَا عنه ولا طفه فِي الْقَوْلِ *Ey bāliġun fi'l-lutfi ve'r-rıfḳi.*

وَيْحَكَ يَا أَبَا سُفْيَانَ) *veyḥ* kelime-i teraḥḥum.

أَلَمْ يَئِنْ لَكَ أَنْ تَعْلَمَ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ؟ فَقَالَ بِأَبِي أَنْتَ وَأُمِّي مَا أَحْلَمَكَ şīġa-i taʿaccüb mine'l-ḥilm baʿżı nüsḫada *mā ecmeleke mine'l-cemāl ve evṣaleke ve ekrameke.*

Ḫulāṣa-i kelām: Āvān-ı feṭḥ-i Mekkedde Ḥażret-i ʿAbbās raḍiyallāhu ʿanh, Ebū Süfyānı zīr-i sāyebān-ı ḥimāyete alıp Bārgāh-ı Şāh-ı Serīr-i Lüṭf ve Kerem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem Ḥażretine iḥżār eyledi. **[110b]** Ammā Ebū Süfyān taḫayyül-i sevābıḳ-ı seyyiātıyla nā-ümīd-i bezm-i ḥayāt olup zamān-ı Nebevīden kendü ḥaḳḳında helākine fermāndan ġayrı işārete tevaḳḳuʿ etmez iken aña imāle-i vech-i ḫiṭāb ve ilṭifāt buyurup "Veyḥake yā ebā Süfyān henüz ol vaḳit ḳarīb olmadı mı ki Ḥażret-i Ferd-i Bīçūn vaḥdāniyetini iḳrār edesin?" dedikde Ebū Süfyān bu ḥālindeki cerāyim-i bī-şümārına bināʾen ḳarār-dāde-i ḥufra-i bevār iken bu gūne mültefet olduġun

[1654] Kelimenin ebced değeri 31'dir.

müşāhede edecek bī-iḫtiyār “Peder māderim fedā-yı ser-i ʿināyet medārıñ olsun. Sen ne kerīm ve ne ḥalīmsin!” deyip netīce-i mülāṭafeden ṣoñra dervāze-i muʿallā-yı ṭāḳ-ı dīn ki naḳş-ı kitābesi kelimeteyn-i şehādeteyndir pā-nihāde-i duḫūl oldu.

وَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَبْعَدَ النَّاسِ غَضَبًا وَأَسْرَعَهُمْ رضى Ḥażret-i Server-i Aṣfiyā ʿaleyhi’t-teḥāyā ġaḍab cihetinden ḫalḳıñ ebʿadi ve lüṭf ḳıbelinden sürʿatterīni idi.

صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

FAṢIL

وَأَمَّا الْجُودُ cevāb-ı *emmā* ḳavl-i ātī *ve kāne lā yüvāzā*dır ki beynehümāda olan cümel, muʿteriżadır.

وَالْكَرَمُ وَالسَّخَاءُ وَالسَّمَاحَةُ وَمَعَانِيهَا مُتَقَارِبَةٌ yek dīgeriñ maʿnāsına nezdīk ve baʿżılar müterādife olmasını tevehhüm etmişlerdir.

وَقَدْ فَرَّقَ بَعْضُهُمْ بَيْنَهَا بِفُرُوقٍ *ferraḳa* teşdīd ve taḫfīf-i rā ile der-istiʿmāl *farḳun fi’l-meʿānī muḫaffefün ve fi’l-ecsāmi müşeddedün* olmak mervīdir. *Yecūzü istiʿmalü külli mekāni’l-āḫer tecevvezā.* **Yaʿnī** baʿżı elfāż-ı müteḳaddime meʿānīsi meyānesin niçe farḳ-ı daḳīḳ ile farḳ ve tefrīḳ etdiler. Ve lafẓ-ı *fürūḳ* edāt-ı cemʿle vürūdu her biri beyninde vuḳūʿu iʿtibārıyladır. Ve *illā fe-hüve fi’l-ḥaḳīḳati farḳun* muṣannif ʿaleyhi’r-raḥme evvelā cūd ile ibtidā ve fi’t-tefrīḳ teʾḫīr buyurmaları kendü ʿindinde cūd bi-maʿnā seḫāʾ olduġuna bināʾendir.

فَجَعَلُوا الْكَرَمَ الإِنْفَاقَ بِطِيبِ النَّفْسِ فِيمَا يَعْظُمُ ḍamm-ı muʿceme ile *ey yecillü.*

خَطَرُهُ fetḥateyn ile ve gāhī iskān-ı ṭā ile ḳadr maʿnāsına.

وَنَفْعُهُ وَسَمُّوْهُ أَيْضًا حرية ḍamm-ı ḥāʾ-i mühmele ve kesr-i rāʾ-i müşeddede ve müşennāt-ı nisbiyye ile ve her çend esmā-i cāmide ve ṣıfāta lāḥıḳa ola maṣdar ḳılınıp ve āḫirine hāʾ-i teʾnīṯden lābüd olur. Ve baʿżı nüsḫada ḍamm-ı cīm ve sükūn-ı rā ile *cürʾet* vüḳūʿu ġayr-ı münāsib li’l-maḳāmdır.

وَهذا ضِدُّ النَّذَالَةِ fetḥ-i nūn ve dāl-i muʿceme ve lāmla ḫasāset ve ḫaḳāret. **Yaʿnī** hāʾülāi’l-Baʿż keremi nişāṭ ve inbisāṭ-ı ḳalble ḳadrini iclāl ve nefʿini ikṯār ve iʿẓām eder maḥalle infāḳ maʿnāsına ḳıldılar kereme ḥürriyyet nāmını nihāde eylediler ki riḳḳ-i ʿubūdiyetinden rehāyāb olmaḳdır. Çün ḳılāde-i minneti gerden-i nāsa bend etmekle

ḥürriyyet ḫāliṣ olur. Ve ḥattā cömerdlik ve erlik ile taʿbīr olunur. Ve insān ʿabīd-i iḥsān olduġu mecmaʿ ʿaleydir. *Ve ḳāle baʿżuhum "el-Ḥurriyyetu en lā yekūne el-ʿabde bi-ḳalbihī taḥte riḳḳi şeyʾin mine'l-maḫlūḳāti."*[1655]

İmdi kerem infāḳ ve aṭā ile taḫṣīṣi ʿörf-i luġat maʿnāsıyladır. Ve illā kerem şeref maʿnāsına maʿrūfdur. *Ve'l-aẓheru en yuḳāle el-keremu innemā huve ʿaṭāʾün ibtidāʾen min ġayri mülāḥaẓati ʿavżin ve ġarażin intihāʾen.*[1656]

والسماحة التجا فية manṣūb ve mefʿūl *ceʿulū* üzere maʿṭūfdur. Refʿi daḫı cāʾizdir. *Ey es-semāḥatü hiye el-tebāʿadü.*[1657]

عَمَّا يَسْتَحِقُّهُ الْمَرْءُ عِنْدَ غَيْرِهِ *ey min edāʾi ʿaynin ev ḳażāʾi deynin.*[1658]

بِطيبِ نَفْسٍ وَهُوَ ضِدُّ الشَّكَاسَةِ fetḥ-i muʿceme ve iḥmāl-i baʿde'l-elif ile ṣuʿūbet-i ḫulḳ ve müżāyeḳa. Ve *semāḥat*le murād seḫāvet-i ḫāṣṣa olduġuna baʿżı eḥādīṯ delālet eder ki müsāheletün fi'l-muʿāmeledir.

وَالسَّخَاءُ سُهُولَةُ الْإِنْفَاقِ وَتَجَنُّبُ اكْتِسَابِ مالا يُحْمَدُ ṣīġa-i mechūlle ammā *seḫā* ḫʸīşāvend-i dīgerān **[111a]** ve ġanī ve dervīşe suhūletle beẕl ü infāḳ ve memdūḥ-pesendīde olmayan umūru irtikābdan İctinābdır.

- وَهُوَ الْجُودُ *min ġayri iʿtibāri muḫālefeti seḫā* murād fī cūddur. İmdi cūd iʿṭāʾ-i mevcūd ve beẕl-i mechūd ve iʿtimād-ı ʿale'l-maʿbūddur, dediler. Ve gāhī endek-baḫş olana seḫā

ve beẕl bisyār ḳılana cevād ve küllī infāḳ edene kerīm denilir. *Ve ḳīle es-seḫāʾü el-infāḳu mine'l-iḳtidāri.*[1659] *Ve minhu ḳāle eş-Şāʿir:*

لَيْسَ الْعَطَاءُ مِنَ الْفُضُولِ سَمَاحَةً حَتَّى تَجُودَ وَمَا لَدَيْكَ قَلِيلُ[1660]

[1655] "Hürriyet, kulun kalben hiçbir yaratılmışın minneti altında olmamasıdır." Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/278.

[1656] "Cömertliğin başta ve sonra kişinin bir beklentisi olmadan vermesi olduğu kabul edilmektedir." Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâʾ*, 1/255.

[1657] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâʾ*, 1/255.

[1658] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâʾ*, 1/255.

[1659] "Sehânın güç yettiğince infak etmek olduğu söylenmektedir." Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâʾ*, 1/155.

[1660] "Cömertlik, eldeki fazlalıktan vermek değildir, sahip olduğun azı dahi verebilmektir." Beyit el-Mukannaʿ el-Kindî'ye nisbet edilmiştir. Bkz. Ebû'l-Ḳâsım el-Fârisî, Ebû'l-Ḳâsım Zeyd b. Alî, *Şerḥu Kitâbi'l-Ḥamâse*, nşr. Muhammed Osmân Alî (Beyrut: Dâru'l-Evzâʿî), 3/327.

Ve hüve seḫā bi-maʿne'l-cūd żiddü't-taḳtīr. İmsāk fi'l-infāḳ muḳābilidir. Muṣannif ʿaleyhi'r-raḥme neşr-i müretteb ḫilāfına adūl irtikābınıñ vechi ġayr-ı ẓāhirdir deyü Mevlāna ʿAliyyü'l- Ḳārī taʿrīż buyurmuşlar. Ammā vechi hüveydā olduġu bālāda taḳdīm ve teʾḫīrde beyān olunmuşdu. Ammā der-īn maḳām kelām-ı müʾellif raḥimehu'llāh luġat ve ʿörfe ġayr-ı muvāfıḳ olup meʾḫazi ne olduġu maʿlūm olmadı, deyü Ḫafācī nāḫun-zede-i iʿtirāż olunur.

فَكَانَ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يُوَازَى ṣīġa-i mefʿūlle mehmūz ve mühmel *ey lā yüḳāvimü ve lā yüḳābilü bihī eḥad.*[1661]

فِي هَذِهِ الْأَخْلَاقِ الْكَرِيمَةِ وَلَا يُبَارَى ṣīġa-i mechūlle ve bāʾ-i muvaḥḥade ve rā ile *ey lā yuʿāriżu.*

بِهَذَا، وَصَفَهُ كُلُّ مَنْ عَرَفَهُ **Yaʿnī** Sulṭān-ı Kerīmü'l-Ḫiṣāl ṣallallāhu ʿaleyhi'l-Mülkü'l-Müteʿāl Ḥażretleri cūd ve seḫā ve kerem ve semāḥat ve ʿaṭāda mānendi nāyāb ve ẕātında bī-ʿadīl ve sīre-i seniyye ve şemāʾil-i behiyyesine her ʿārif olanlar tilke'l-aḫlāḳü'l-cemīle ile naʿt-ḫᵛān olmalarına muʿāraża olunmaz.

فَاقَ النَّبِيِّيْنَ فِي خَلْقٍ وفي خُلُقٍ وَلَمْ يُدَانُوْهُ فِي عِلْمٍ وَلَا كَرَمٍ[1662]

ای کوی مطاف قدسیان درگاه وی بابی ملاظ عارفان آگاه[1663]

Kān-ı kerem-i ʿiṭā ve iḥsānsın sen
ʿĀlemleri raḥmet etdi ẕātıñ Allāh

حَدَّثَنَا الْقَاضِي الشَّهِيدُ أَبُو عَلِيٍّ الصَّدَفِيُّ fetḥateyn ile İbn Sükkere.

نَا الْقَاضِي أَبُو الْوَلِيدِ الْبَاجِيُّ ثَنَا أَبُو ذَرٍّ الْهَرَوِيُّ نَا أَبُو الْهَيْثَمِ الْكُشْمِيهَنِيُّ ḍamm-ı kāf ve sükūn şīn-i muʿceme ve fetḥ ve kesr-i mīm ve sükūn-ı yā ve fetḥ-i hā ile ḳurrā-yı Mervden bir ḳaryeye nisbetdir.

وَأَبُو مُحَمَّدٍ ʿAbdullāh bin Aḥmed İbn Ḥameviyye.

السَّرْخَسِيُّ fetḥ-i sīn ve rā ve sükūn-ı ḫā ile ve bi'l-ʿakis żabṭ-ı Tilimsānī üzere kesr-i sīn-i ūlā ile muḳayyeddir.

[1661] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ*ʾ, 1/155.

[1662] "Yaratılışta ve ahlakta peygamberleri aştı, ilimde ve cömertlikte ise ona yaklaşamadılar." Beyit Bûsîrî'ye isnat edilmiştir. Bkz. Aldiwan, "el-Bûsîrî" (Erişim 12 Ağustos 2023).

[1663] Okunuşu: "Ey kūy-ı meṭāf-ı ḳudsiyān-ı dergāh/Vī bābī melāẕ ʿārifān āgāh" Anlamı: "Ey meleklerin tavaf ettiği yüce makam, ey ariflerin hikmet kapısına yöneldiği dergâh!"

وَ أَبُو إِسْحَاقَ الْبَلْخِي müstemlī-i meşhūr.

قَالُوا حَدَّثَنَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ الْفِرَبْرِيُّ kesr-i fā fetḥ-i rā ve sükūn-ı muvaḥḥade ile.

نَا الْبُخَارِيُّ imāmü'l-muḥaddiṯīn

قال نَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ ṣā'-i müṣelleṣe ile ẕıdd-ı ḳalīl İmām ʿAbdiyy el-Baṣrī. Rakab[1664] tārīḫinde rākib-i cenāze-i ecel oldu.

نَا سُفْيَانُ İbn Saʿīd eṣ-Ṣevrī.

عَنِ ابْنِ الْمُنْكَدِرِ Tābiʿī-i celīlü'l-ḳadr.

قال سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ عَنْهُ يَقُولُ: مَا سُئِلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عن شئ فَقَالَ لا ʿiṭā-pāş ve ḫaṭā-pūş Ḥażretlerinden bir şey istenmedi ki anda *lā* diye. **Yaʿnī** müstaḥiḳḳīnden herkes ki ol Cūybār-ı Keremden cūyende-i iḥsān oldu. Anı meʾmūlünden nā-ümīd etmedi. Va'llāhu derre. Hasān bin Ṣābiṭ raḍiyallāhu ʿanh:

ما قَالَ لَا قَطُّ إِلَّا في تَشَهُّدِهِ لَوْلا التَّشَهّدُ لم تَسْمَعْ لَهُ لَا لَا[1665]

Ve fī maʿnāhū ḳīle :

زجود لا نرود از زبان تو هركز مگر كه اشهدو ان لا اله الا الله[1666]

ʿAṭā bābında bi-iʿtibāri'l-ġālib maʿrūf ve meʾlūf ammā nādiren ṣudūr-ı lā-münāfī ḫaber olmaz. *Fe-inne en-nādira ke'l-ʿadem.*[1667] Ve illā lafẓ-ı *lā* ile muṣadderedir. **Ve'l-ḥāṣıl** *ez-zebān-ı mübārekeş lā lā ne-şenūd illā Dürr-i Yetīm.*

[111b] وَعَنْ أَنَسٍ وَسَهْلِ ابن سَعْدٍ مِثْلَهُ ḥadīṯ-i sābıḳ mānendi Enes ve Sehl raḍiyallāhu ʿanhümā ṭarīḳinden mervī ve ṣaḥāʾif-i *Ṣaḥīḥayn*da müṯbettir.

- وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَجْوَدَ النَّاسِ بِالْخَيْرِ وَأَجْوَدُ مَا كَانَ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ ism-i şehr-i ṣıyām. Ve *ecved* refʿle mübtedā ve ḫaberi vücūden maḥẕūfdur.

[1664] Kelimenin ebced değeri 220'dir.

[1665] "Teşehhüd dışında asla hayır demedi. Teşehhüd olmasaydı onun hayır dediğini duymazdın." Beyit Hasan radiyallahu anh'a isnat edilmiştir. Bkz. Mansûr Nâsıf, *et-Tâcu'l-câmiʿ li'l-usûl fî ehâdîsi'r-Resûl* (Mısır: Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabiyye, 1961-1962), 3/240.

[1666] Okunuşu: "Zi cūd lā nereved ez zebān-i tu hergiz/Meger ki eşhedü en lā ilāhe illellāh." Anlamı: "Dilinden asla geri çevrilmeyen söz, ancak 'Eşhedu en lâ ilâhe illâllah' olur." Kaynağı bulunamamıştır.

[1667] "Nadir, yok gibidir." Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/281.

Veyā *fī şehri Ramażān* ḫaber olur. Ve naṣbla ḫaber-i *kāne* üzere maʿṭūfdur. Ve *mā* maṣdariyye ve *kāne* tāmmedir. *Fī şehri Ramażān* ḫaber müsnedine sedd-i ḥāl olur. Şeyḫāyn rivāyetlerinde ʿAbdullāh bin ʿAbbās raḍiyallāhu ʿanhümā buyurdular ki "Bī-gümān emmet-i ʿaleyhi'ş-selām ve't-taḥiyye ḫalḳıñ dünyā ve āḫiretlerine sūd-mend olan ḫayırla nāsıñ be-ġāyet cömerdi idi. Ve bi'l-ġāye kerem ve cevdeti menbaʿ-ı niʿam ve mevsim-i ḫayır ve kerem māh-ı rūze-i muḥteremde ḥuṣūl-peẕīr idi."

وَكَانَ إِذَا لَقِيَهُ جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ أَجْوَدَ بِالْخَيْرِ مِنَ الرِّيحِ الْمُرْسَلَةِ sīġa-i mechūlle *ve ḳīle'l-murād bi'r-rīḥi'ṣ-ṣabā*. Daḫı her bār ki Sīmurġ-ı Sidre-nişīn Cibrīl-i Emīne mülāḳat etse envāʿ-ı ʿiṭā ve cevdet ve ḫayrıyla bād-ı ṣabādan serīʿter idi. Zīrā Emīn-i Vaḥy-i İlāhī ol Ḥażrete büşrā ve kerāmet ile imdād birle mülāḳātından dilşād ve feraḥ-yāb olup *ke-mā eḥsena'llāhu ileyhi* iḥsān ve keremi müzdād ve ber-ziyād olurdu.

الدرّ والدرّيّ خافا جوده فتحصنا فِي الْبَحْر والأفلاك[1668]

Ḥadīṯ-i şerīfde teşbīh-i belīġ ʿalā sebīli't-teraḳḳī hüveydādır ki evvelen ecved-i nās ile tavṣīf baʿde-ẕā cūdu māh-ı Ramażānda vuḳūʿu ve ʿinde mülāḳāt-ı Cibrīl seḫāveti sāʾir zamāndan bisyārter olduġudur. Ve rīḥle teşbīḥ-i sürʿate ve mübāderet-i cūda işāretdir. İmdi rīḥ müfrede īrād olunduḳda ʿaẕāb ve şerʿde ve cemʿle nefʿ ve ḫayırda vürūdu *bi'l-istiḳrāʾi lā muṭlaḳan maḫṣūṣun bi-mā vaḳaʿa fi'l-Ḳurʾān*dır[1669]. Ḥadīṯ ve ġayrı kelāmda vuḳūʿuna māniʿ yoḳdur.

وَعَنْ أَنَسٍ bi-rivāyeti müsellem-i İmām Müslim.

أَنَّ رَجُلًا Ṣafvān bin Umeyye el-Cümeḥiyy el-Ḳureşiyy baʿde'l-feṯḥ islāmla şeref-yāb ve imāret-i Muʿāviyede Mekke-i Mükerremede vefāt ve defn-i ḫāk-i maʿlāt olmuşdur.

سَأَلَهُ فَأَعْطَاهُ غَنَمًا بَيْنَ جَبَلَيْنِ **Yaʿnī** Ṣafvān Seyyid-i İns ü Cān Ḥażretlerinden ḫʷāstkār-ı iḥsān olduḳda siʿa-i cūd ve semāḫat ẕātından iki cebel meyānesin meleʾān eder reme-i gūsfend baḫş eyledi.

[1668] "İnci ve parlak yıldız, cömertliğinden korktular, bu yüzden denizde ve göklerde korundular." Bkz. Muhyiddîn Muhammed b. Kâsım el-Âmâsî el-Hanefî, *Ravdu'l-ahyâr el-müntehab min Rebî'i'l-ebrâr* (Halep: Dâru'l-Kalem el-Arabî, 1423), 240.

[1669] "İstikrâ (tümevarım) yoluyla, mutlak olarak değil; yalnızca Kur'ân'da vuku bulan şeylere mahsustur." Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/282.

فَرَجَعَ إِلَى قَوْمِهِ وَقَالَ أَسْلِمُوا فَإِنَّ مُحَمَّدًا يُعْطِي عَطَاءَ مَنْ لَا يَخْشَى فَاقَةً Ṣafvān kendü ḳavmine rücūʿ eyledikde "Dārü'l-emān-ı İslāma duḫūle şitāb ediñ ki Cenāb-ı Muḥammed ʿaleyhi's-selām faḳr u iḥtiyācdan bī-pāk olanlarıñ ʿiṭāsıyla baḫşende olur." dedi.

وَأَعْطَى غَيْرَ وَاحِدٍ مِائَةً مِنَ الْإِبِلِ ism-i cins *lā vāḥide lehū min lafẓihī.*[1670] Daḫı Şāh-ı Kerem-i Şiʿār gürūh-ı müʾellefeden Ebī Süfyān bin Ḥarb ve piserānı Muʿāviye ve Yezīd ve Ḥakīm bin Ḫirām ve Ḥāris bin Hişām mānendi bisyār kimesneniñ her birine ṣad dāne şütür-i kūh-ı kūhān iʿṭā eyledi.

وَأَعْطَى صَفْوَانَ مِائَةً ثُمَّ مِائَةً ثُمَّ مِائَةً İmām Müslim ḳāʾid-i ḳıṭār-ı rivāyet olur ki Ṣafvān bin Ümeyyeye defʿaten veyā müteʿaddideten yüz dāne şütür ser-mest baʿde-ẕā ṣad ʿaded ibl baʿde-mā yüz daḫı baḫş eyledi.

وَهَذِهِ كَانَتْ حَالَهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ baʿżı nüsḫada *ḫuluḳahū.*

قَبْلَ أَنْ يُبْعَثَ bu ḫaṣlet ve seciyye ve kerem nübüvvet ve risāletle mükrem buyurulmazdan evvel daḫı ol Ẕāt-ı Muḥteremiñ ḥāl ve şānı idi. *Bel ḳable ḥuṣuli vilādetihī ke-mā verede künte nebiyyen ve ādeme beyne'r-rūḥi ve'l-cesed.*[1671]

وَقَدْ قَالَ لَهُ وَرَقَةُ ḥarekāt-ı vāv ve rā ve ḳāfla.

بْنُ نَوْفَلٍ ibn-i ʿammı-ı Ḫadīcetü'l-Kübrā raḍiyallāhu ʿanhā evvelen tehevvüd baʿde-ẕā tenaṣṣur etmişdir. İslāmında iḫtilāf vardır.

إِنَّكَ تَحْمِلُ الْكَلَّ feṭḥ-i kāf ve şedd-i lāmla şiḳal.

[112a] وَتَكْسِبُ الْمَعْدُومَ *teksibu* binā-yı maʿlūmla mefʿūlüne taʿdiye eder. Biri maʿdūm ve dīgeri maḥẕūfdur. Ve binā-yı mechūlle mefʿūlü maʿlūmdur. Ve ḍamm-ı tā ile tecvīz edenler muʿaddim bi-dūni vāv ḍamm-ı mīmle taṣvīb etmişler. Āfitāb-ı Ḳudsiyy-i Pertev-i Nübüvvetiñ ol hilāl-i sipihr-i celāle nūr-baḫş-ı vaḥy olmaġla başladığı eṣnāda müşāhede eyledigi havārıḳ-ı dehşet-efzāda Varaḳa tesliyet-baḫş olup "Yā Muḥammed sen bār-keş-i külfet-i nā-murādānsın ve çāre-res-i dervīşān-ı bī-ḫānumān ve şükr-pāş-ı mānde-i mihmānān ve bārī-i dehende-i derd-mendānsın. Bu

[1670] Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/284.

[1671] "Bilakis, doğumunun gerçekleşmesinden önce bile (nebiydi), nitekim (rivayette) şöyle gelmiştir: 'Ben, Âdem ruh ile beden arasında iken peygamberdim.'" Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/257.

ḳadar seciyye-i kerīme saña şīme iken dāmen-i ʿarş-fersā ki taʿarruż-ı ġubār-ı ḫaşyet niçün ḫāṭırıñız muġabber eder.” dedi. İmdi nāyāb olana maʿdūm denildigi gibi faḳīre daḫı mefḳūd-āsā maʿdūm denilir.

وَرَدَّ عَلَى هَوَازِنَ سَبَايَاهَا وَكَانَتْ سِتَّةَ آلافٍ *hevāzin* bin Esleme mensūb Ḥuneynde sākin ism-i ḳabīledir. Ve *sebāyā*-yı hevāzin emvāl-i ġanāyimden māʿadā nisā ve zerārī şeş hezār nefer idi. Ve yigirmi dört bin şütür ve çihil hezār gūsfend ve çehār hezār vaḳıyye sīm idi. Her vaḳıyye ḳırḳ dirhem muʿteberdir. Ḥāṣılı bi’l-cümle yine kendülere redd ve baḫş eyledigi rivāyet-kerde-i Buḫārīdir.

وَأَعْطَى الْعَبَّاسَ مِنَ الذَّهَبِ مَا لَمْ يُطِقْ حَمْلَهُ Enes raḍiyallāhu ʿanh ṭarīḳinden Buḫārī ʿaleyhi’r-raḥme feṭḥ-i gencīne-i rivāyet olur ki “Māl-i baḥreynden Sulṭān-ı Serīr-i Kāb-ı Ḳavseyn ʿamm-ı muḥteremi ḥamline ṭāḳat-yāb olmayacaḳ mertebe ẕer-i ḫāliṣ iḥsān eyledi.”

وَحُمِلَ إليه ṣīġa-i mechūlle.

تِسعُونَ أَلْفَ دِرْهَمٍ فَوُضِعَتْ binā-yı mechūlle.

عَلَى حَصِيرٍ ثُمَّ قَامَ إِلَيْهَا فَقَسَمَهَا ḥāl olur.

فَمَا رَدَّ سَائِلًا حَتَّى فَرَغَ مِنْهَا ḥattā ilā āḫir[1672] *ḳasemehā* ḳavline ġāyetdir. Suyūṭī taḫrīc-i eḥādīṯ-i *Şifā*da sebʿīne elf ile taṣriḥ buyurmuşlar. Ebu’l-Ḥasan bin Ḍaḥḥāk *Şemāʾil*inde Ḥasan Baṣrīden mürselen ġāliye-sāy-ı cemāl-i rivāyettir ki Bārgāh-ı Şāh-ı Hidiv-serā ʿaleyhi’t-teḥāyāya ṭoḳsan biñ dirhem māl iḥżār ḳılınıp būriyā üzere vażʿ olundu. Baʿde-ẕā ol māl-i nefīsi taḳsīm eder olduġu ḥālde ḳıyām buyurup ḳısmetden fāriġ oluncaya dek bir gedāyı dūr-bāş-ı menʿ ile redd etmedi.

وَجَاءَهُ رَجُلٌ فَسَأَلَهُ فَقَالَ مَا عِنْدِي شَيْءٌ وَلَكِنِ ابْتَعْ bāʾ-i muvaḥḥade ve müşennāt-ı fevḳıyye ile *ibtiyāʿ*dan emir ve mefʿūl maḥẕūfdur. *Ey işter miḳdāra mā taḫtāru ḥavāle.*[1673]

عَلَيَّ فَإِذَا جَاءَنَا شيء قَضَيْنَاهُ Tirmiẕī *Şemāʾil*inde naḳş-bend-i kitābet-i eşer olur ki “Bir kimesne gelip Cenāb-ı Risālet-penāhdan deryūze-i iḥsān eyledi. Ol Ḥażret buyurdular ki ‘Henūz miktār-ı *mā ʿaneyte* müheyyā degil. Maṭlūbuñ ḳadar şey ḫarīdār

[1672] İmlası الخ şeklinde ihtisar halindedir.
[1673] “Seçtiğin miktarı borç olarak satın al.Ali el-Kârî, *Şerhu’ş-Şifâ’*, 1/259.

olup behāsını benim üzerime ḥavāle ile *min ʿindillāhi mā evlāhu* vürūdunda ḳażā ve edā ederiz.’ buyurdular.”

فَقَالَ لَهُ عُمَرُ مَا كَلَّفَكَ اللَّهُ مَالَا تَقْدِرُ عَلَيْهِ ʿÖmer raḍiyallāhu ʿanh “Yā Rasūllāh, Ḫudā-yı celīl ḳudret-yāb olmadıġın emri Ḥażretine teklīf buyurmadı.” dedikde:

فَكَرِهَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَلِكَ kesr-i ḫāṭır-ı ṣā’ili muḳteżī olmaġın cebren li’l-ḫāṭır beşere-i münevverelerinde güftār-ı ʿÖmerīye ʿadem-i rıżāları bedīdār oldu.

فَقَالَ رَجُلٌ مِنَ الْأَنْصَارِ ḳā’il Bilāl olmak veyā nefs-i sā’il olmaḳ mervīdir.

يَا رَسُولَ اللَّهِ أَنْفِقْ وَلَا تَخْشَ مِنْ ذِي الْعَرْشِ إِقْلَالًا yā Rasūllallāh beẕl ve infāḳ eyle ve taḳlīl cihetinden ṣāḥib-i ʿarşdan havḳnāk olma. **Yaʿnī** Küllü mülk Ṣāḥib-i ʿArş ve Mālik-i Ferşīndir. *Li-külli munaffiḳin ḫalef*[1674] mışdāḳınca rızḳını ḳalīl etmez, dedi.

فَتَبَسَّمَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعُرِفَ الْبِشْرُ فِي وَجْهِهِ *tebessüm* nīm-ḫande ve mebādī-i ḍaḥakdır. Ve ʿ*urife* ṣīġa-i mechūlle. **Yaʿnī** güftār-ı ḫoş-reftār-ı Enṣārīden tebessüm buyurup rūy-ı şerīfinde beşāşet ve sürūr ve **[112b]** tehellül ve lemeʿānından nümāyan olduġu bilindi.

وَلَوْ لَمْ يَكُنْ فِي كَفِّهِ غَيْرُ نَفْسِهِ لَجَادَ بِهَا فَلْيَتَّقِ اللهَ سَائِلُهْ[1675]

وَقَالَ بِهَذَا أُمِرْتُ bi-hāẕe’l-kerem Rabb-i Kerīm baña emr eyledi.

ذَكَرَهُ التِّرْمِذِيُّ *ey fī Şemā’ilī.*

وَذُكِرَ ṣīġa-i mefʿūlle veyā binā-yı fāʿil ile Tirmiẕī *Şemā’il*inde ẕikr eyledi, demekdir.

عَنْ مُعَوِّذِ بْنِ عَفْرَاءَ *Muʿavviẕ* kesr ve feṭḥ-i vāv-ı müşeddede ve ẕāl-i muʿceme ile. Ve ʿ*Afrā* feṭḥ-i ʿayın ve sükūn-ı fā ve rā’-i memdūde ile ism-i māder-i Muʿavviẕ.

أَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِقِنَاعٍ kesr-i ḳāf ve feṭḥ-i nūnla.

مِنْ رُطَبٍ der-aṣl-ı Delecī iżāfetle *min ġayri min* vāḳiʿdir.

يُرِيدُ طَبَقًا feṭḥateynle rāvī *ḳınā*ʿla viʿā maʿnāsına ṭabaḳ murād eder.

[1674] “Her infak edenin yerine (malının) bir karşılığı vardır.” Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü’r-Riyâz*, 2/289.

[1675] “Eğer elinde sadece kendi canı bile olsa onu da cömertçe verirdi; bu yüzden isteyeni Allah’tan korksun.”

وَأَجْرٍ fetḥ-i hemze ve sükūn-ı cīm ve kesr-i rāʾ-i münevvene ile aṣlı *ecrī* idi. *Ke-edelle fī cemʿu delv*[1676] *yā* sāḳıṭadır, cemʿ-i *cirv* ve ṣiġar-ı ḳiṣṣā.

زُغْبٍ ḍamm-ı zāy ve sükūn-ı ġayn-ı muʿceme ile cemʿ-i ezġab, mūy-ı zerd-fām ki tāze meyve ve beççe-i murġānda nümāyān olur.

يُرِيدُ قِثَّاء kesr-i ḳāf ve teşdīd-i müṣelleṣe ile ḫıyār nevʿindendir. Ve mevżiʿinde *yurīdu* tāʾ-i fevḳıyye ile daḫı rivāyet-i ṣavāb-dīd-i Ḥicāzīdir.

فَأَعْطَانِي مِلْءَ كَفِّهِ *ve fī rivāyetin milʾe yedeyhī ve fi'l-uḫrā milʾe yedī.*[1677]

حَلْيًا fetḥ-i ḥāʾ-i mühmele ve sükūn-ı lāmla zer ve sīmden her ṣiyāġat olunan nesne. Ve baʿżı nüsḫada ḍamm ve kesr ve teşdīd-i taḥtiyye ile.

وَذَهَبًا taḫṣīṣ baʿde taʿmīm olur.

Ḥāṣıl-ı kelām: Muʿavviẕ bin ʿAfrā raḍiyallāhu ʿanhü'l-Mevlā naḳl-i ṭurfe-i ṣemere-i rivāyet olur ki "Sulṭān-ı Serīr-i lī meʿa'llāh pīşgāhına bir ṭabaḳ ḫurmā ve bir miḳdār tāze ve ter ḫıyār pīşkeş eyledim. Meclis-i hümāyūnunda mevcūd olan ḥaly ve zerden avuç ṭolusu baña sīm ve zer baḫş eyledi."

قَالَ أَنَسٌ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَدَّخِرُ **Yaʿnī** muʿcemeden mübeddele dāl-i mühmele ile aṣlı *yeẕteḫiru* idi.

شَيْئًا لِغَدٍ lafẓ-ı şey māl ve ḳuvvetden ʿeamdır. İmām Tirmiẕī basṭ-ı māʾide-i rivāyet olduġu ḥadīṯ-i nefīsde Enes raḍiyallāhu ʿanh buyur: قَائِلٌ: أَبِيتُ عِنْدَ رَبِّي[1678] "Ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem zamān-ı müstaḳbeli içün li-ḫāṣṣatin nefsihī meʾkūlāt ve meşrūbātdan iddiḫār-ı ḳūt etmezdi. Ammā berāy-ı nafaḳa-i ʿıyāl iddiḫār-ı ḳūt-ı sene buyurmaları münāfī-i meʾāl ve ḥāl degildir."

[1676] "(Kova anlamındaki) *delv* kelimesinin çoğulu(nun da *edlin*) olması delil gösterilmiştir." Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/290.

[1677] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ*ʾ, 1/260.

[1678] Hadis:"Rabbimin huzurunda geceyi geçiririm."

وَالْخَبَرُ بِجُودِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وسلم كرمه كَثِيرٌ seḫā ve kerem-i Ḥażrete dāʾir aḫbār-ı vāride bisyār ü bī-şümārdır. Beyit:

1. Ṣadef-i sunʿ-ı İlāhīde ʿıyān
   Dürr-i şeh-vār idi bir dāne hemān
2. Eylemişdi anı Ḫallāḳ-ı Ezel
   Ḥüsn-i aḫlāḳla bī-miṣil ü bedel[1679]

وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ: أَتَى رَجُلٌ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْأَلُهُ فَاسْتَلَفَ لَهُ رَسُولُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نِصْفَ وَسْقٍ fetḥ-i vāv ve sükūn-ı sīnle maṣdar, altmış kīl-i medenīdir.

فَجَاءَ الرَّجُلُ يَتَقَاضَاهُ فَأَعْطَاهُ وَسْقًا وَقَالَ (نِصْفُهُ قَضَاءٌ وَنِصْفُهُ نَائِلٌ)[1680] racül-i meẕkūr, ġayr-ı maʿlūm ve ḫaber-i meşṭūr ne Suyūṭī ne ġayrılar taḫrīc buyurdu.

Ḥāṣıl-ı Maʿnā: Bir kimesne ḥużūr-ı Şāh-ı Risālete rūmāl ve deryūze-i māl oldu. Faḫr-ı ʿĀlem ġayrıdan nīm vesḳ istiḳrāż buyurup sāʾile kerem eyledi. Ḳarż veren kimesne gelip nısf-ı vesḳı muṭālebe eyledikde, bi-kemālihī bir vesḳ edā edip nıṣf-ı vefāʾ-i dīn ve nıṣfı saña hibe ve ʿaṭādır deyü buyurdular.

وَقَدْ قَالَ أَبُو عَلِيّ الدَّقَّاقُ مِنْ شُيُوخِ الْمُتَصَوِّفَةِ الْمَشَاهِيرِ وَعُلَمَائِهِمْ النُّحَارِيرِ، وَتَكَلَّمَ فِي الْفُتُوَّةِ وَهِيَ غَايَةُ الْكَرَمِ وَالإِيثَارِ عَلَى رَأْيِهِمْ وَاصْطِلَاحِهِمْ فِي أَلْفَاظِهِمْ أَنَّ هَذَا الْخُلُقَ لَا يَكُونُ كَمَالُهُ إِلَّا لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

فَإِنَّ كُلَّ أَحَدٍ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَقُولُ، نَفْسِي نَفْسِي، وَيَقُولُ هُوَ، صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أُمَّتِي أُمَّتِي baʿżı nüsḫada ḳıṣṣa-i meẕkūre aṣl-ı muṣannif üzere ziyāde ammā ḫāliyye ʿani'l-ifāde degildir. *Ḳāle İbnü Merzūḳ hāẕihi'r-rivāyetu teşebbutun fī rivāyetinā fī hāẕe'l-mevżıʿ fi'ş-Şifā'*[1681] ḳavliyle iṣbāt ve bürhān-ı Ḥalebī *hāẕā fī baʿẕi'n-nüsaḫi* **[113a]** *ṣābit*[1682] ile teʾyīd buyurmuşlar. Ebū ʿAlī meẕkūr Ḥasan bin ʿAlī bin İsḥaḳ ve üstād-ı Ebī el-Ḳāsım el-Ḳuşeyrī[1683] dört yüz beş senesinde rūḥ-ı revānı ʿālem-i ḳudse ṭayarān eyledi. Evvel ḥālinde ḳaffālden tefeḳḳa baʿde-ẕā infiṭāʿ-ı ile'llāh buyurup insān-ı vaḳt ve seyyid-i ʿaṣr oldu. Ḳaddese sırrahu'l-ʿAzīz. Ve *ṣūfī*, lafẓ-ı müvellid ve ḳarn-ı evvelden ṣoñra ḥudūṯ eden ıṣṭılāḥdır. Ehl-i

[1679] Beyitler Hâkânî'ye isnat edilmiştir, bkz. Hâkânî Mehmet Bey, *Hilye-i Hâkânî*, 322.
[1680] Hadis: "Onun yarısı kaderdir, yarısı ise ihsandır."
[1681] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/260.
[1682] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/260.
[1683] Tam adı Ebü'l-Kāsım Zeynülislâm Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdilmelik el-Kuşeyrî (ö. 465/1072) olan Mutasavvıf, kelâm, tefsir ve hadis âlimi. Ayrıntılı bilgi için bkz: Süleyman Uludağ, "Kuşeyrî, Abdülkerîm b. Hevâzin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), XXVI/473–475

ṣuffa ki Żaʿfā-yı Ṣaḥābī-i kirāmdan ve ḳable'l-İslām Beytullāha ḫizmet-güzār bir ḳabīle idi ki anlara ṣūfe denilir idi. Baʿde'l-İslām mescid-i Rasūlullāh ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellemde bir saḳīfe ittiḫāẕ edip ṣafā-yı bi'llāh inḳıtāʿ-ı ila'llāh etmişler idi. Ol gürūh-ı berere fuḳarāya iḳtidā ile ṣūfiyye tesmiye olundu. Şāriḥ-i *Şifā* Şihābüddiñ el-Ḫafācī naḳil buyurmuşlardır. Ve maʿnā fütüvvet maḥallinde yurāʿa-güẕār-ı muṣannif olur.

Ḫulāṣa-i Kelām: Ebu'l-Faḍl ʿIyāż ʿaleyhi raḥmetü'l-Feyyāż Ebū ʿAlī ed-Deḳḳāḳ ḳaddese sırrahu'l-ʿAzīz'i kemāl üzere vaṣf ü sitāyiş buyurup meşāyıḫ-ı ṣufiyyeniñ meşāhīr ve taḥrīrlerindendir ki fütüvvet ve ṭarīḳat ve ḥaḳīḳat bābında kelām-ı mālā-kelāmı olan ẕāt-ı muḥteremdir. Cūd ve seḫā reʾy ve zeyn-i ṣūfiyye ve ışṭılāḥ-ı lisān-ı mutaṣavvıfe üzere ġāyet-i kerem ve īṣārdır buyurmuşlar ki bu ḫalḳ-ı ʿaẓīm ve ṭavr-ı cesīm bi-kemālihī mevcūd olmaz. İllā şānında anıñ laʿlī ḫalḳ-ı ʿaẓīm nāzil olan ṭabīb derd-i günehe çāre-sāz-ı bende-veş ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem Ḥażretlerinde bi-temāmihī mevcūd olur ki her eḥad-i rūz-ı pīşīn ḥaşirde kendü nefsiyle meşġūl ve "Nefsī nefsī!" ṣadāsıyla meydān-ı ʿaraṣāta velvele-endāẕ olalar. Ammā Şefīʿ-i Rūz-ı Cezā Muḥammed-i ʿArabī ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem destgīr-i ümmet olup "Ümmetī, ümmetī!" deyü Bārgāh-ı Perverdigāra teveccüh buyuralar, dedi.

FAṢIL

وَأَمَّا الشَّجَاعَةُ وَالنَّجْدَةُ fetḥ-i nūn ve sükūn-ı cīmle, *ʿalā mā ḳālehū el-Cevherī* şecāʿat maʿnāsına.[1684] Ve iġāṯe ve iʿāne maʿnāsına dediler. Muṣannif ʿaleyhi'r-raḥme beynehümāyı[1685] farḳ edip buyurur:

فَالشَّجَاعَةُ فَضِيلَةُ قُوَّةِ الْغَضَبِ وَانْقِيَادِهَا لِلْعَقْلِ İmdi şecāʿat ziyādegī-i ḳuvvet-i ġażab ve sulṭān-ı ʿakla mütābaʿatdır.

وَالنَّجْدَةُ ثِقَةُ النَّفْسِ عِنْدَ اسْتِرْسَالِهَا إِلَى الْمَوْتِ حَيْثُ يُحْمَدُ فِعْلُهَا دُونَ خَوْفٍ *necdet* ise nefsin işrāf ve irsāli ḥālinde Mevlāya iʿtimādı ve ʿaḳlen ve naḳlen bī-pāk olup kārı cemīl olduġu ḥayṯiyyetle Cenāb-ı Ḥaḳḳa teveccüh ve vuḳūfudur. Ve *necdet* müsāʿade maʿnāsına daḫı şöhretyābdır.

[1684] Cevherî, *es-Sihâh Tâcu'l-Luğa ve Sihâhu'l-'Arabiyye*, 2/542.
[1685] Burada "beynehümā" ile kastedilen şecaat ve necdet kelimeleridir.

Ve'l-ḥāṣıl: Şecāʿat cürʾat ve iḳdāmdır ki mehālike ke-mā yenbaġī anıñla ḫavż olunur. Ammā necdet şebāt ʿalā zālike iṭmiʾnāndır ki mevte vuḳūʿundan bī-pāk ola tā kim Ḫudā iḥde'l-ḥüsneyn ile muḳżıyyü'l-merām eyleye. Encām-ı kār yā ẓafer veyā şehādet pes ṣaʿīdü'l-ḥayāt veyā şehīdü'l-memāt olmaġla netīce-i ḳażıyye-i āmāl eyleye.

وَكَانَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْهُمَا *mine'ş-şecāʿati ve'n-necdeti.*

Yaʿnī بِالْمَكَانِ الَّذِي لَا يُجْهَلُ Sipeh-sālār-ı Ḫayl-i Enbiyā ʿaleyhi't-teḥāyā şecāʿat ve necdetden bir cāy-ı bālāya resīdedir ki efrād-ı āferīdeden bir ferde pūşīde ve nihān degildir ki.

قَدْ حَضَرَ الْمَوَاقِفَ الصَّعْبَةَ bi-taḥḳīḳ maḥall-i cenk ve peykār-ı düşvāra āmāde oldu.

وَفَرَّ الْكُمَاةُ firār-ı sürʿatle rücūʿ. Ve *kümāt* bi-vezni *ḳuzāt ʿalā ḫilāfi'l-ḳıyās cemʿ-i kemmī bi-fetḥi fe-kesri fe-teşdīd* veyā *cemʿ-i kām ke-ḳām* muṭlaḳ şecāʿatde müstaʿmeldir.

وَالْأَبْطَالُ عَنْهُ غَيْرَ مَرَّةٍ fetḥ-i hemze ile cemʿ-i baṭal bi-fetḥateyn, şecāʿatle maʿrūf merd-i dilāver. Bedir ve Uḥūd ve Ḥuneyn-āsā ġazavātda niçe kerre dilāverān-ı girīzān oldular.

وَهُوَ ثَابِتٌ لَا يَبْرَحُ fetḥ-i müşennāt-t taḥtiyye ve rā ile *ey lā yezūlu.*

وَمُقْبِلٌ لَا يُدْبِرُ وَلَا يَتَزَحْزَحُ cümel-i münīfe mā-ḳablini müʾekkede aḥvāldir. Ve aṣl-ı maʿnā-yı *tezaḥzüh, tebāʿüdün ve tenaḥḥiyyün* **[113b]** *ʿani'l-mekān*dır.[1686] İdbār üzere ʿatfı ʿaṭfu'l-ḫāṣ ʿale'l-ʿām ḳabīlindendir.

Yaʿnī Ḳuṭb-ı Dāʾire-i Risālet ʿaleyhi't-taḥiyye şecāʿat ve şehāmetle pā-bercā-yı ḳarār olup maḳarr-ı saʿādetinde zāʾil olmadı. Ve idbār ve tebāʿüd etmez olduġu ḥālde iḳbāl ve teveccüh edici idi. **Ve'l-ḥāṣıl** ḥāletān-ı meẕkūretān şebāt-ı Ḥażrete delīl tāreten ḥarbe iḳbāl ve tāreten cebel-i reʾsī-veş ḳarār buyurup ḳutb-āsā ḥareket etmezdi.

وما شُجَاعٌ إِلَّا وَقَدْ أُحْصِيَتْ لَهُ binā-yı mechūlle iḥṣādan, ʿadd ve ḥıfẓ.

فَرَّةٌ *el-merratu mine'l-firāri ve'l-hezīmeti.*[1687]

[1686] "Bir yerden uzaklaşma ve kaçınma." Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/292.
[1687] Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/293

وَحُفِظَتْ عَنْهُ جَوْلَةٌ fetḥ-i cīm ve sükūn-ı vāv ve lāmla *el-merratu mine'l-cevelān* firār ve ẕehāb berāy-ı ʿavdet ve *tereddede fi'l-mekān* maʿnāları murād olunmaḳ muḥtemeldir ki ṣıfat-ı ẕemm ü medḥ olur.

سِوَاهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ **Yaʿnī** ol Yeke-tāz-ı Meydān-ı Lāhūt ʿaleyhi's-selāmıñ ġayrı bahādırānı rūzgārdan bir merd-i dilīr nā-peydādır ki velev merraten andan firār ve tereddüd ṣudūru żabṭ u ḥıfẓ olunmaya. Ammā ol Yek-süvār-ı ʿArṣa-i Melekūt maḳām-ı vaḳārda cāy-ı ḳarārından tereddüd vuḳūʿu nāyābdır.

حَدَّثَنَا أَبُو عَلِيٍّ الْحَيَّانِيُّ fetḥ-i ḥāʾ-i mühmele ve teşdīd-i taḥtiyye ve āḫirinde nūn ve yāʾ-i nisbetle ḥāfıẓ Ġassānīdir.

فِيمَا كَتَبَ لِي maḳrūnen bi'l-icāze kitāblarında taḥdīṯ eyledi.

حَدَّثَنَا الْقَاضِي سِرَاجٌ kesr-i sīn-i mühmele ve taḫfīf-i rā baʿde bā elif ve cīmle Sirāc b. ʿAbdülmelik el-Emevī beş yüz sekizde rüberāh-ı ʿuḳbā oldular.

نَا أَبُو محمد الأصيلي *bi-fetḥin ve fe-kesrin fe-ṣād ve yuḳālu bi'z-zāyi* Maġrib-i zemīnde bir beldeye nisbetdir.

نَا أَبُو زَيْدٍ الْفَقِيهُ Mervezī.

نَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ Firibrī.

نَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ İmām Buḫārī.

نَا ابْنُ بَشَّارٍ muvaḥḥade ve şīn-i muʿceme-i müşeddede ile.

نَا غُنْدَرٌ ḍamm-ı ġayn-ı muʿceme ve nūn-ı sākine ve dāl-i mühmele-i meftūḥa veyā maḍmūme ile munṣarifdir. Muḥammed b. Caʿfer Hezelī Baṣrī yüz ṭoḳsan üçde ʿazm-i gülistān-ı Cinān eyledi.

نَا شُعْبَةُ Emīrü'l-Müʾminīn fi'l-ḥadīṯ olan İbn Ḥaccācdır.

عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ tābiʿīn-i celīl Sebīʿī Hemedānī keşret-i rivāyetde Zührī mānendi zāhid ve ġāzī idi. Yüz yigirmi yedide peymāne-i ceyş-i zehr-āb-ı fenā oldu.

سَمِعَ الْبَرَاءَ fetḥ-i muvaḥḥade ve taḫfīf-i rā ile İbn ʿĀzib eṣ-ṣaḥābi.

وَسَأَلَهُ رَجُلٌ: أَفَرَرْتُمْ يَوْمَ حُنَيْنٍ Mekke ve Ṭāʾif meyānında ism-i vādīdir.

عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ قَالَ *ey neʿam* şāyed *istiḥcānen li't-taṣrīḥi bihī, neʿam* maḥẕūfdur. Ve baʿżı nüsḫada muṣarraḥdır.

لَكِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَفِرَّ teşdīd-i rāʾ-i meftūḥa. Berāʾ b. ʿĀzib raḍiyallāhu ʿanha bir kimesne suʾāl eyledi ki:

- "Meʿāşer-i ṣaḥābe Ḥuneyn ġazāsında sizler ḥavālī-i Peyġamberīden rūgerdān oldunuz mı?" dedi.

Berāʾ cevāb-dāde oldular ki:

- Bizden cevle ṣudūr etdi ammā Ḳuṭb-ı Dāʾire-i ʿĀlem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem merkezinde ḳarār eyledi." dedi.

Ḳāle ʿAliyyü'l- Ḳārī: *Şümme fī hāẕe'l-isridrāki defeʿa tevehhüme firārihī ṣallallāhu ʿaleyhi ve selleme baʿde firārihim ʿanhu ve lā va'llāhi mā ferra ḳattu bel el-icmāʿu ḳāḍa bi-taḥrīm iʿtikāde firārihī.*[1688]

ثُمَّ قَالَ لَقَدْ رَأَيْتُهُ عَلَى بَغْلَتِهِ الْبَيْضَا Ferve-i Cüẕāmī, Sulṭān-ı rākibü'l-Burāḳ Ḥażretlerine pīşkeş eyledigi Fiḍḍā nām ester-i şehbāz veyā Düldül üzere ol Ḥażreti muʿāyene eyledim.

وَأَبُو سُفْيَانَ آخِذٌ بِلِجَامِهَا ʿamm-zāde ve birāder-i rıḍāʿī-i Faḫr-ı ʿĀlem olan Muġīre b. el-Ḥāriṯ b. ʿAbdulmuṭṭalib raḍiyallāhu ʿanhdır ki yevmü'l-fetḥ rāh-ı Mekkede Ebvā nām maḥalde islāmla müşerref olup hicretin yigirmi sālinde hicret-serāy-ı münevverede ʿazm-i ʿuḳbā eyledi. **Yaʿnī** Ebū Süfyān Ḥażret-i Refref-süvār ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem şefḳaten licām-ı esteri imsāk edici olduġu ḥalde müşāhede eyledim.

وَالنَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ cümle-i ḥāliyye.

أَنَا النَّبِيُّ لَا كَذِبْ secʿan sükūn-ı **[114a]** bā, ve aṣlen ve mebnen fetḥ ile.

وَزَادَ غَيْرُهُ *ey ġayru'l-Berāʾ.*

أَنَا ابْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبْ rivāyet-i dīgerde mısraʿ-ı ṯānī ber-ziyādedir. Ve vezn-i şiʿir ḳaṣd olunmadıḳ müseccaʿ ve müreccez kelām-ı ʿünvān-ı şiʿir ile be-nām degildir.

Ve'l-ḥāṣıl: Ḥāl ān ki āteş-tāb-ı veġāda ḥamde-künān-ı be-dürüstī "Ben payġamber-i Ḫudāvend-i Celīlem ve düşmenān-ı dīn ile muṣāḍefe ve mülāḳatda rūgerdān olmam

[1688] "Sonra, bu tashihte, sahâbenin ondan kaçmasından sonra Resûlullah'ın (sallallâhu aleyhi ve sellem) kaçtığı zannını ortadan kaldırmıştır. Hayır, vallahi, o asla kaçmadı! Bilakis, icmâ, onun kaçtığını zannetmenin haram olduğuna hükmetmiştir." Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/262.

ve piser-i ʿAbdulmuṭṭalibim.” deyü dilīrāne hücūm ve ṣavle ve peyġamberāne ḥamle buyururdu. İmdi peder-i Seyyid-i Benī Ādem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem ʿAbdullāh ḳable vilādeti’l-Ḥażret rūberāh-ı ʿālem-i ʿuḳbā olmaġın ceddi ʿAbdulmuṭṭalib ile şöhretyāb olmalarıyla ceddine nisbet buyuruldu.

قِيلَ فَمَا روى ṣīġa-i mechūlle.

يَوْمَئِذٍ أَحَدٌ كَانَ أَشَدَّ مِنْهُ rūz-ı müşrik-sūz-ı Ḥuneynde ol Yek-süvār-ı ʿArṣa-i Melekūt ʿaleyhi’ṣ-ṣalātu ve’s-selām Ḥażretinden ḳalben ve ḳāliben aḳvā ve dilīrter meydān-ı perḫāşda müşāhede olunmadı deyü ʿibāret-i meẕkūre muttaṣılan İmām Müslim ve ġayrıdan müsellem ve mervī ḫaber ve ḥadīṯ-i Berāʾ üzere ziyāde ḳılındığı taṣrīḥ-kerde-i Beġavī iken Muṣannif ʿaleyhi’r-raḥme edāt-ı temrīż ile taʿbīriñ vechi ġayr-ı ẓāhirdir.

وَقَالَ غَيْرُهُ Berāʾ raḍiyallāhu ʿanh ve ḳāʾil-i ḳīl ġayrı.

نَزَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ بَغْلَتِهِ ol Māh-ı Münīr-i Risālet ʿaleyhi ecle’t-taḥiyye burc-ı zeyn-i Düldülden nüzūl eyledi, dedi. Bu maʿnā ḳażıyye-i şecāʿatde kemāl-i naʿtına delīl-i bāhir olur.

1. Hücūm etse eger feṭāre ḳahrıñ ʿadüv üzre
   Vücūd-ı kīnedārın āteş-i dūzaḫ şerār eyler
2. Sen ol yeke-süvār-ı ʿarṣa-i pehn-i şecāʿatsin
   Nigāhıñ ḳabż-ı rūḥ-ı Rüstem ve isfend-i yār eyler

وَذَكَرَ مُسْلِمٌ عَنِ الْعَبَّاسِ قَالَ فَلَمَّا الْتَقَى الْمُسْلِمُونَ وَالْكُفَّارُ وَلَّى الْمُسْلِمُونَ مُدْبِرِينَ ḥāl-i müʾekkede.

فَطَفِقَ kesr ve feṭḥ-i fā ile *ey caʿale.*

رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُرْكِضُ taḥrīk-i ricl.

بَغْلَتَهُ نَحْوَ الْكُفَّارِ *naḥv* ẓarfiyye üzere manṣūbdur.

وَأَنَا آخِذٌ بِلِجَامِهَا cümle-i ḥāliyye.

أَكُفُّهَا ḥāl-i dīger istīnāf-ı beyān.

إِرَادَةَ li’l-cümleti’l-sābıḳa ʿillet üzere manṣūbdur.

أَنْ لَا تُسْرِعَ mine'l-isrāʿ *ey emneʿahā min ecli en lā necʿale ilā ciheti'l-ʿadüvvi.*[1689]

وَأَبُو سُفْيَانَ آخِذٌ بركابه rivāyet-i uḫrāda ʿaks-i ḳażıyyeteyn ile mervīdir. Bālāda ẕikrolunduġu vecih üzere ikisi daḫı licām-girift olmaları mefhūmdur. Şāyed merraten bi'l-münāvebe ve kerraten bi'l-cemʿ aḫẕ-ı licām etmeleriyle beyne'r-rivāyeteyn cemʿi ẓāhir olur.

ثُمَّ نَادَى Ebū Süfyān veyā Nebiyy-i Ẕīşān yāḫūd ʿAmm-ı Mihribān[1690] ʿale'l-iltifāt.

يَا لَلْمُسْلِمِينَ fetḥ-i lām-ı ūlā ile *aḳbilū* maʿnāsınadır. İmdi *lām*ın müsteġās bihe duḫūlü fetḥini iḳtiżā ve müsteġās lehe duḫūlü kesrini īcāb eder yā Allāh li'l-müslimīn-āsā.

الْحَدِيثَ bi'n-naṣb, *ey unẓur el-ḥadīṯ.* İmām Müslim Cenāb-ı ʿAbbās raḍiyallāhu ʿanh rabbü'n-nās ṭarīḳinden bu vecihle şaḳḳa-küşā-yı rāyet-i rivāyet olur ki: "Vaḳtā şāhbāzān-ı şevāḥıḳ-ı islām ile ḥeşerāt-ı hevām-sirişt-i müşrikān iltiḳā ve peykāra āġāz etdiler. Ezcā-yı müslimīnin şīrāze-i intiẓām-ı ṣebātları cāy-ı maʿrekeden idbār u rūgerdān olmaġla münḥal olmaġa rūnümūn olduḳda Ṣafder-i Āsumān-ı Maḳar Ḥażretleri rūbāh-ı sīretān-ı müşrikān cenābına ṣavlet-endāz-ı hücūm olup ve Düldüle mihmāz-zen tesāruʿ olurdu. Ḥāl ān ki ben ṭaraf-ı licām-ı estere taʿlīḳ-i pençe-i mümāniʿat ederdim ki cānib-i sitemkārāne şitāb etmeyeler deyü vücūd-ı bihbūdların ṣıyānet ve Düldülü tek ū būdan menʿ ve Ebū Süfyān daḫı rikāb-ı saʿādetine yapışıp ʿasker-i islāmıñ kīr u kerr ve iḳbāline ṣalā-ḫāʾn idi."

el-Ḳıṣṣa

Ṣadā-yı bülend-i münādī ḳarʿ-ı mesāmiʿ-i islāmiyān eyledik de Yā Lebbeyk diyerek īḳbāl ve derḥāl Dāver-i Ḫıṭṭa-i Risālet ʿaleyhi't-taḥiyye bir kefe ḥasāyı dest-i muʿciz-peyvestiyle ol ḫīre-serān-ı mecnūn-ı ḍalāl-i ser-nekbet medārlarına pāşīde **[114b]** şābetü'l-vücūh duʿā ʿaleyhi ile efʿā nihādān-ı müşrikīn-i kūy-ı serleri ḫatve-i çūgān-ı çāp gerdān-ı islāmda pāmāl olduġu temāmī-i ḥadīṯ mażmūnu olur.

وَقِيلَ şemāʾil-i nebeviyyeden İbn Ebī Ḥāle raḍiyallāhu ʿanh ḥadīṯinden baʿż olan rivāyetde denildi.

[1689] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/264.

[1690] "ʿAmm-ı Mihribān" ifadesiyle Hz. Peygamberin amcası ḥz. Abbas kastedilmektedir.

كَانَ رسول الله صلى الله عليه وسلم إِذَا غَضِبَ وَلَا يَغْضَبُ إِلَّا لِلَّهِ cümle-i ḥāliyye ve beyne'ş-şarṭi ve cevābihī muʿteriżadır.

لَمْ يَقُمْ لِغضَبِهِ شيء **Yaʿnī** Sulṭān-ı Serīr-i lī meʿa'llāh Ḥażretleri ġażabnāk olduġu zamān ḥużūr-ı pür-iclālinde bir ferd ḳıyām ve cevāba miknet-yāb olamazdı. Ammā ġażabları ḥudūd-ı Ḥaḳḳ üzere ġayreten olup lā li-nefsihī idi. İmdi ol Ḥażrete aḥyānen ġażab ve ḥiddet iʿtirā eyledigine işāretdir. ʿİbāretde *li-ġażabihī şeyʾ* buyurulup lafẓ-ı eḥad edāsından ʿudūl ḳaṣd-ı mübālaġadır. Pes ġażab baṭş u iḳdāmı muḳteżā olmaġın nemṭ-i şecāʿatden meḥsūbdur.

1. Kendi nefsi içün ol pāk-i neseb
   Etmedi kimseye ʿÖmründe gażab
2. Olmadı hergiz o laʿl-i nāyāb
   Hīç kimse ile cihānda şekr-āb[1691]

وَقَالَ ابْنُ عُمَرَ مَا رَأَيْتُ أَشْجَعَ وَلَا أَنْجَدَ وَلَا أَجْوَدَ وَلَا أَرْضَى مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ şecāʿat ve necdet meyānelerinde farḳ evvel-i faṣılda güẕerān eyledi.ʿAṭfı ʿaṭf-ı tefsīr olmaz. Ve bu maḳāmda nefy-i efḍal bi-ṭarīḳi'l-kināye nefy-i müsāvī ifāde eder *ke-mā teḳūlu mā fi'l-beledi aʿleme mine'z-Zeyd.*[1692] Dārīmī rivāyetinde olan ḫaber-i ṣıḥḥat-eṣerde ʿAbdullah b. ʿÖmer raḍiyallāhu ʿanhümā buyurur ki: "Cürʾat ve iḳdām ve ṣebāt ve seḫāvet ve rıżāda Ḥażret-i Dürr-i Yektā-yı Risālet ʿaleyhi's-selām ve't-taḥiyyeden dilīrter ve cömerdrek ve rıżāterīñ kimesne görmedim." Beyit:

1. Yād edersem kimine cürʾatini
   Dāġsūz-ı dil-i şecāʿat olur
2. Etse endīşe ḥamlesin Rüstem
   Tevbekār ümīd-i ṣıḥḥat olur
3. Ḫāʿbda bir gedāya ḳılsa naẓar
   Pādişāh-ı serīr-i şevket olur
4. Ol Vücūd-ı şerīf-i bī-hemtā
   Luṭf-ı iḥsāndan ʿibāret olur
5. Meclis-i kān-ı gevher-i inʿām

[1691] Beyitler Hâkânî'ye isnet edilmiştir. Bkz. Hâkânî Mehmet Bey, *Hilye-i Hâkânî*, 142.
[1692] Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/300.

Kefā baḥr-ı dürr-i seḫāvet olur

وَقَالَ عَلِيٌّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ إِنَّا كُنَّا إِذَا حَمِيَ الْبَأْسُ muvaḥḥade ve hemze yā elifle şiddet. Ve'l-murādu bihī el-ḫavfu ve'l-ḥarbu. Ve *ḥamiye bi-zineti ʿalime bi-maʿne'l-evḳade* istiʿāre-i muṣarraḥa veyā mekniyye bedīdār olur ki rivāyet-i uḫrāda *ḥamiye'n-veṭīs* maʿnāsına. Ve *veṭīs* tenevvürdür.

وَيُرْوَى اشْتَدَّ الْبَأْسُ rivāyet-i ūlāyı müfesseredir.

وَاحْمَرَّتِ الْحَدَقُ fetḥateyn ile cemʿ-i ḥadaḳa, *mā taḥte'l-ecfān ʿinde'l-ġażāb*[1693] dīdeler sürḫ renk olur heyecān ve veġādan kināyedir.

اتَّقَيْنَا بِرَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَمَا يَكُونُ أَحَدٌ أَقْرَبَ إِلَى الْعَدُوِّ مِنْهُ rivāyet-kerde-i Aḥmed ve Nesāʾī ve Ṭaberānī ve Beyhaḳī olan ḫaberde Leyṯ-i Muḥārib ʿAlī b. Ebī Ṭālib buyurur ki: "Āteş-i ḥarb u veġāda fürūzān-ı şuʿle tāb olduḳda bizler sāye-i ḥimāye-i Server-i ʿĀlem ṣallallāhu ʿaleyhi ve selleme ṣıġınır, yaʿnī ẕāt-ı şecāʿat-simātıyla siperlenirdik. Ve ol Şāh-ı Ferişte-sipāhdan gürūh-ı düşmenāna nezdīḳter bir ferd nāyāb idi. Anın içün licām-ı Düldülü ʿAbbās ve Ebū Süfyān raḍiyallāhu ʿanhümā ed-Deyyān imsāk eylediler. Ve bu āyīn-i ḫoş-edā eṣnā-yı cenk ü veġāda şāhān-ı islām meyānesinde sünnet olmuşdur." *Ḳāle el-ʿallāmetü eş-Şihāb ḥattā enne āle ʿUṯmān ʿaleyhime'r-raḥmetü ve'r-rıḍvānü yuḳayyidūne feresehū, intehā.*[1694]

وَلَقَدْ رَأَيْتُنِي ḍamm-ı tāʾ-i fevḳıyye ile ḫaṣāyiṣ-i efʿāl-i ḳulūbdendir ki fāʿil ve mefʿūlü żamīreyn-i muttaṣılayn ola.

يَوْمَ بَدْرٍ وَنَحْنُ نَلُوذُ بِالنَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ أَقْرَبُنَا إِلى العدو كان مِنْ أَشَدِّ النَّاسِ يَوْمَئِذٍ بَأْسًا Ḥayder-i Kerrār kerrama'llāhu vechehū mā-sebaḳ mine'l-telvīḥ taṣrīḥ buyurur ki: "Rūz-ı ʿibret-endūz-ı Bedirde kendimi görürdüm ki **[115a]** "Bizler Ḥażret-i Sipeh-sālār-ı Ḫayl-i Enbiyā ʿaleyhi't-teḥāyāya ilticā ile istitāre ederdik. Ḥāl ān ki Faḫr-ı Mevcūdāt ʿadūya nezdīkter idi. Ve ḳuvet-i ḳalb ve ṣalvet-i ḥarb cihetinden ol rūz-ı müşrik-sūza āmāde olan dilīrān-ı muvaḥḥidīnin aḳvāsı idi." *Allāhu derru men ḳāle min erbābi'l-kemāl:*

[1693] "Öfke anında göz kapaklarının altındaki (şey)."

[1694] "Allâme eş-Şihâb şöyle dedi: Öyle ki Osman ailesi üzerine rahmet ve rıza olsun, atını bile bağlarlardı. Bitti." Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/301.

1. لَهُ وَجه الْهِلَال لنصف شهر وأجفان مكحلة بِسحر

2. فَعِنْدَ الابتسام كليل بدر وَعند الانتقام كَيَوْم بدر[1695]

وَقِيلَ كَانَ الشُّجَاعُ *ey minnā.*

هُوَ الَّذِي يَقْرُبُ مِنْهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا دَنَا الْعَدُوُّ لِقُرْبِهِ مِنْهُ Berāʾ b. ʿĀzib raḍiyallāhu ʿanh kelāmından İmām Müslim peyāmres olur ki: "Meydān-ı veġāda dilāverān-ı ceyş-i İslām olanlar ʿaduv ḳarīb olduġu ḥīnde Encümen-i Māhtāb-ı Risālet ve Şecāʿate sitāre-veş cemʿ ve nezdīk olanlarımız idi ki ol Ḥażret kemāl-i şehāmet ve şecāʿatden cānib-i aʿdāya yaḳīn olduġu içün."

1. Ne dem ki tīġ-ı ḳażā zāġ-ı şaʿşaʿası
   Ḫırām-sāz-ı çemenzār oldu
2. Atıldı ḫūn-ı ʿaduv ʿarşa hemçü fevvāre
   Raḫ-ı sürūşa erip ḳaṭreler buḫār oldu
3. Görüp o şevketi aṣḥāb maḥż-ı cürʿat olup
   Dem-i meṣāfda reşk-i sipendiyār oldu

وَعَنْ أَنَسٍ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَحْسَنَ النَّاسِ وَأَجْوَدَ النَّاسِ وَأَشْجَعَ النَّاسِ ittifāk-kerde-i Şeyḫayn olan ḥadīṯ-i ṣaḥīḥde Ḫādim-i Sālik Enes b. Mālik buyurur: "ʿAzīz-i Mıṣr-ı Risālet ʿaleyhi'ṣ-ṣalātu ve't-taḥiyye ḫalḳan ve ḫulḳan nāsın maḥbūbterīni ve cömerdi, ḳalben ve ḳālıben ziyāde dilīri idi." deyüp kemāli şecāʿate serd-i delīl buyurur ki.

لَقَدْ فَزِعَ kesr-i zāy ile *cezi*ʿ ve *inḳıbāż.*

أَهْلُ الْمَدِينَةِ لَيْلَةً ẓafiyye üzere manṣūbdur, *ey fī leyletin.*

فَانْطَلَقَ نَاسٌ قِبَلَ kesr-i ḳāf ve feṭḥ-i muvaḥḥade ile cānib ve cihet maʿnāsına ẓarfdır.

الصَّوْتِ فَتَلَقَّاهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَاجِعًا قَدْ سَبَقَهُمْ إِلَى الصَّوْتِ وَقَدِ اسْتَبْرَأَ mühmele ve müşennāt-ı fevḳıyye ve muvaḥḥade ve hemze ile *ey vaḳafe ʿalā ḥaḳīḳati'l-ḫaber.*

عَلَى فَرَسٍ لأَبِي طَلْحَةَ عُرْيٍ ḍamm-ı ʿayın ve sükūn-ı rā ile mecrūren ṣıfat-ı *feres.*

[1695] "Yüzü, ayın yarısındaki hilale benzer ve kirpikleri büyüleyici bir sürme ile süslenmiştir. Gülümsediğinde dolunay gecesi gibidir, intikam aldığında ise Bedir günü gibi serttir."

وَالسَّيْفُ فِي عُنُقِهِ وَهُوَ يَقُولُ لَنْ تُرَاعُوا *len* bi-maʿnā *lem* ve nefy-i *ravʿ* bi-fetḥi'r-rā nefy-i sebebī murād olunur. Ve *turāʿū* ḍamm-ı tā ve ʿayınla *lā teḫāfū.*

Zübde-i Merām: Bir şeb ān ki bīrūn-ı Medīne-i Münevvereden bir ṣadā-yı dehşe-fezā ḳarʿı-ı mesāmiʿ-i ehālī-i şehr edip ṣavb-ı ṣadāya şitābān oldular. Mefer ol Yeksüvār-ı Meydān-ı Melekūt ʿaleyhi eṣfa'ṣ-ṣalāvāt cümleden evvel Ebī Talḥa el-Ensārīniñ Mendūb nām esb-i bād-reftārına ?-süvār ve tīġ-ı ʿaduv-şikeniñ ḥamāyil-vār gerdenine bend edip ḫaber-i dehşet-eşere vāḳıf olup semt-i Medīneye ricʿat buyurduġu ḥālde henūz ehl-i Medīneye mülāḳī olup "Ḫavf-nāk olmayınız!" cevāb-ı beşāret-āmiziyle gül-efşān tesliyet olmuşlardır.

بود نیک لحظه دران نیم شب　　آمدن و رفتن ادای عجیب[1696]

Mervīdir ki ol esb-i ḫoş-reftāra Ebī Talḥaya eşnā-yı teslīmde "*İnnā vecednā feresekum baḥran.*" ḳılāde-i zerrīni ile ser-iftiḫār-ı mendūbu Burāk-ı cinānla hemser buyurdular. Baʿde-zā Baḥr ile be-nām olan ḫāṣṣa-i ṭavīle-i esbān bād-peymāyāndan olmuşdur. İmdi ṭarz-ı maʿhūd üzere taḳlīd-i seyfde gerdenine taʿlīḳ sünnetdir. Elān ʿörf ü ʿādet olan meyāne şedd ü taʿlīḳ ḫāric ez-ṭavr sünnetdir. Ve ḥaml-i seyfde ġayr-ı muḳallid vażʿ ve ḥareket etmiş olur *ke-mā ḳālehū İbnü el-Cevziyyu.*

وَقَالَ عِمْرَانُ kesr-i ʿayn-ı mühmele ve sükūn-ı mīm ve rā'-i mühmele ile ferişteġān ile muṣādefe ve müsāleme eden Ḫuzāʿī-i Enṣārī raḍiyallāhu ʿanhdır.

بْنُ حُصَيْنٍ مَا لَقِيَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَتِيبَةً fetḥ-i kāf ve kesr-i **[115b]** müşennāt-ı fevḳıyye ve taḥtiyye ve muvaḥḥade birle ceyş ve ʿasker.

إِلَّا كَانَ أَوَّلَ مَنْ يَضْرِبُ *bi-seyfihī ve yuḳātilu ve hüve min ḳaṣri'ṣ-ṣıfati ʿale'l-mevṣūf*[1697] *ke-zā ḳarrahū Eş-Şihābu Ebu'ş-Şeyḫ* aḫlākda rivāyet etdigi ḫaberde ʿİmrān raḍiyallāhu ʿanhü'l-Mennān buyurur ki: "Sipeh-keş-i Enbiyā ʿaleyhi't-teḥāyā bir ʿaskere mülāḳī olmazdı illā cümleden evvel ḥarbe teveccüh ve ḍarbe iḳbāl ederdi."

وَلَمَّا رَآهُ أُبَيُّ بْنُ خَلَفٍ يَوْمَ أُحُدٍ وَهُوَ Übeyy.

[1696] "O güzel anda, o gece yarısında,
Gelişi ve gidişi garip bir hâl idi."
[1697] Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/303.

يَقُولُ أَيْنَ مُحَمَّدٌ لَا نَجَوْتُ إِنْ نَجَا kendi nefsine duʿādır ki Īzed-i Kahhār celle şānuhū icābet buyurup ihlāk eyledi. Ve Ḥabībine necāt iḥsān eyledi. İbn Saʿd ve Beyhaḳī ve ġayrılar nigāşte-i yurāʿa-i rivāyet etdikleri naḳl-i ṣaḥīḥ üzere rūz-ı ciger-sūz-ı Uḥudda vaḳtā Übeyy-i Nā-ḫalef, ol Şāh-ı Serīr-i Maʿdelet Ḥażretlerini görüp tecāhülāne "Muḥammed ne mekāndadır? İmrūz ol necāt bulursa ben necāt bulmayam." der idi.

وَقَدْ كان يقول للنبي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ افْتَدَى يَوْمَ بَدْرٍ *müteʿallıkun bi'ftedā.*

عِنْدِي فَرَسٌ أَعْلِفُهَا fetḥ-i hemze ve kesr-i lāmla *ey eṭʿimuhā mine'l-ʿalef.*[1698] Ve aṣl-ı feres ünṯāya ve gāhī ẕekere ıṭlāḳ olunur.

كُلَّ يَوْمٍ فَرَقًا fetḥ-i fā ve rā ile bir kīl-i medenīdir ki on altı raṭlı meşḥūndur.

من ذُرَةٍ ḍamm-ı ẕāl-i muʿceme ve fetḥ-i rāʾ-i muḫaffefe ile ḥubūbātdan bir nevʿdir. Ve *min, farḳı* beyān olur.

أَقْتُلُكَ عَلَيْهَا ṣıfat baʿde ṣıfat veyā suʾāl-i muḳaddere cevābında cümle-i müsteʾnefedir.

فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَا أَقْتُلُكَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ cümle-i muʿtarıża.

Yaʿnī Ġazve-i Bedirde esīr ve iʿṭā-yı fidye ile nefs-i ḫabīṯesini fekkettigi eṯnāda Ḫulāṣatü'l-Mevcūdāt Ḥażretlerine demiş idi ki:

- Bende bir esb-i cādu vardır ki her rūz aña üç sāʿ ẕüre ile veririm. Ol esb-i ḫoş-ʿalefe süvār olduġum ḥālde seni helāk ederim.

deyü herze-ḫāy olduḳda Zübdetü'l-kāʾināt Ḥażretleri cevāb-dāde oldu ki:

- İnşā Allāh ben seni ḳatlederim.

فَلَمَّا رَآهُ يَوْمَ أُحُدٍ شَدَّ أُبَيٌّ عَلَى فَرَسِهِ *lemmā*ʾ-i ṯāniyye cevābı *lemmā*ʾ-i evvel cevābı üzere delālet eder.

عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاعْتَرَضَهُ رِجَالٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: هَكَذَا *ey müşīren ilā cānibi Übeyyi.* [1699]

أَيْ خَلُّوا طَرِيقَةُ وَتَنَاوَلَ الْحَرْبَةَ مِنَ الْحَارِثِ بْنِ الصِّمَّةِ kesr-i ṣād ve teşdīd-i mīmle.

فَانْتَفَضَ بِهَا انْتِفَاضَةً **Yaʿnī** taḥrīk-i şedīdle taḥrīk eyledi.

[1698] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâʾ*, 1/266.
[1699] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâʾ*, 1/267.

تَطَايَرُوا عَنْهُ تَطَايُرَ الشَّعْرَاءِ fetḥ-i muʿceme ve sükūn-ı mühmele ve medle cemʿ-i *şuʿr bi-ḍammin* mekes-i sürḫ.

عَنْ ظَهْرِ الْبَعِيرِ murād küffārıñ ḥavālī-i Ḥażretden teferruḳudur veyā müslimīn murād oluna.

ثُمَّ اسْتَقْبَلَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَطَعَنَهُ فِي عُنُقِهِ طَعْنَةً تَدَأْدَأَ fetḥ-i fevḳıyye ve dāleyn-i mühmeleteyn beyninde hemze-i sākine ve dīgerde hemze-i meftūḥa ile.

مِنْهَا ẓamīr *taʿne*ye rāciʿdir.

عَنْ فَرَسِهِ مِرَارًا وَقِيلَ بَلْ كَسَرَ ضِلَعًا kesr-i muʿceme ve fetḥ ve sükūn-ı lāmla.

Ḥāṣıl-ı Kelām: Ol ḫūk-ı bed-ḫū[1700], rūz-ı Uḥudda Ḥażret-i Şeh-süvār-ı ʿArş-ı Mesīri gördükde esb-i maʿhūdunu süvār iken ol Ḥażret üzerine esbini tāzān ve efʿī-i nīzesin ṭılsım-ı gencīne-i Nübüvvet üzere ḥavāle eyleyip aṣḥāb-ı kirām defʿine taṣaddī eylediler. Anları menʿ edip şīrāne pençe-cihān-küşālarına küşād verip ḳuvvet-i bāzū-yı iʿcāẕ ile ḥarve-i ḥārişī rūbūde ve taḥrīk-i dürüşt ile taḥrīk eyledik de ḥavālī-i Ḥażretde bulunanlar gūyiyā dūş-ı şütüren ẕübāb-ı şıġār perrān olduġu gibi perīşān oldular. Baʿde-ẕā Übeyy-i Nā-ḫalefi ḳarşılayıp ḳuvvet-i cāẕibe-i nübüvvetle ḥarbe-i maʿhūdeyi mānend-i şihāb ol İblīs-i Enīs gerdenine ḍarb eyledigi ḥālde atından tekerlenip ḫāne-i zeynden zemīne ser-nigūn oldu. ʿAlā rivāyetin üstüḫvān cenbinden bir üstüḫvānı şikest oldu.

مِنْ أَضْلاعِهِ فَرَجَعَ إِلَى قُرَيْشٍ يَقُولُ قَتَلَنِي مُحَمَّدٌ cümle-i *yekūlu* ḥāliyyedir. Ve māżī ṣīġasıyla **[116a]** taʿbīr helākini taḥaḳḳuḳundan nāşīdir.

وَهُمْ يَقُولُونَ لَا بَأْسَ عَلَيْكَ **Yaʿnī** ḥaşr-ı Ḳureyşe vāṣıl olup "Beni Muḥammed helāk eyledi!" deyü feryād ü fiġān ederdi. Gerçi zaḫm-ı nīş-i mār gibi eşer-i ẓāhiri çendān maḥsūs olmaġla anlar *lā beʾse ʿaleyke* ile tesliyye-baḫş olurlardı.

فَقَالَ لَوْ كَانَ مَا بِي بِجَمِيعِ النَّاسِ لقتلهم "Eger bende olan şiddet-i zaḫm cemʿ-i nāsda olaydı küllīsini birden helāk edeydi ben yañlız bu zaḫma nice ṭāḳat-yāb olam." dedi.

[1700] "Ol ḫūk-ı bed-ḫū" ibaresiyle yukarıda adı geçen Übeyy isimli islam düşmanı kastedilmektedir.

أَلَيْسَ قَدْ قَالَ أَنَا أَقْتُلُكَ der-āsıl *ektuluke ene* idi ki berāy-ı ḥaṣr müsned ileyh taḳdīm olundu. *Ey ene lā ġayrī eḳtuluḳe vaḥdī,*[1701] demekdir. Ve ḳaṣr ḳaṣr-ı ifrādīdir demişler. Ammā ḳaṣr-ı ḳalb olmak münāsibdir ki *ene eḳtuluke lā ente,*[1702] demek olur.

وَاللَّهِ لَوْ بَصَقَ عَلَيَّ لَقَتَلَنِي **Yaʿnī** Muḥammed ḥīn-i tevaʿadinde dedi ki "Ben seni ḳatlederim sen ḳatledemezsin. Vallāhi eger luʿāb-ı deheniñ benim üzerime endāḫte bile etse bi-taḥḳīḳ beni helāk ederdi." dedi.

فَمَاتَ بِسَرِفَ فِي قُفُولِهِمْ إِلَى مَكَّةَ *serif* sīn-i mühmele-i meftūḥa ve rāʾ-i meksūra ve fā ile ism-i mevżiʿ veyā nām-ı cebeldir ki şeş mīl Mekke-i Mükerremeye ḳarībdir. Ve *ḳufūl* ḍamm-ı ḳāf ve fā ile rücūʿ maʿnāsına. ʿĀḳıbet ol melʿūn-ı ṭaʿna dest-i Rasūl-i Ḫudā ile küffār-ı bedkerdār Mekkeye rücūʿlarında Serif[1703] nām maḥalde ʿazīmet şuyūnuñda beʾs-i iḳrār eyledi. İbn ʿÖmer raḍiyallāhu ʿanhümādan mervīdir ki "Müselmenāndan bir esīr Baṭnurābiʿ nām maḥalde ḫayme-şām-ı medd-i ṭınāb-ı ẓalām eyledikde görür ki peyker-i ādemīye müşābih bir āteş-i şaḥrāda şayḥa-keşü'l-ʿaṭaş olup bir heykel-i nūrānī daḫı baña ḫiṭāp edip:

- Bu dūẕāḫīyi isḳādan ḥaẕer eyle! Zīrā küşte-i dest-i Seyyidü'l-Enbiyā olan Übeyy bin Ḫalef der tā maḥşer giriftār-ı teb-i tāb-ı Caḥīm olmuşdur.

dedi." *Ke-ẕā naḳalehū eş-Şihāb.*

Übeyy-i nā-ḫalef o kec nigāh iḳbāli
Laʿīn-i sermedī ü ḫor u sengsār oldu

FAṢIL

وَأَمَّا الْحَيَاءُ memdūden luġatde ẓıdd-ı veḳāḥatdir.

وَالإِغْضَاءُ der-aṣıl irḫā-yı cüfūndur ki inṭibāḳa ḳarīb ola.

فَالْحَيَاءُ رِقَّةٌ تَعْتَرِي وَجْهَ الْإِنْسَانِ عِنْدَ فِعْلِ مَا يُتَوَقَّعُ ṣīġa-i mechūlle.

كَرَاهِيَتُهُ أَوْ مَا يَكُونُ تَرْكُهُ خَيْرًا مِنْ فِعْلِهِ **Yaʿnī** ḥayyen ber-nermiyyetdir ki insān bir emriñ kerāhetini tevaḳḳī ḥālinde veyā fiʿilinden tezekkī evlā olan umūrda rūy-ı ādemīye

[1701] Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 1/308.
[1702] "Sen (beni) değil, ben seni öldürürüm." Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 1/308.
[1703] Müellif bu kelimeyi paragrafın başında izah ederken ra harfinin kesreli olduğu belirtilmesine rağmen, burada fetha ile harekelemiştir. Biz kullanımda birlik olması için serif kullanımı esas alınmış, onulan hareke gözardı edilmiştir.

ḥummet-ʿārīż olan beşeresinde nişān-ı şerm ḥudūṯ eder. Ve ol ḥayāʾ, ḥayāʾ-i ebrār ve ṯānī ḥayāʾ-i aḥrārdan muʿabberdir. *Ḳāle er-Rāġıbu: el-Ḥayāʾu inḳıbāżu'n-nefsi ʿan ḳābāʾiḥin ve terkuhā,*[1704] *intehā.* [1705] Ammā ḥaberde vürūd eden إِنَّ اللَّهَ يَسْتَحي مِن ذِي الشَّيبةِ المُسْلم أَنْ يعذِّبَه ʿibāretinde ḥayā inḳıbāż-ı nefis maʿnāsına murād olunmaz, belki taʿẕībi terk murād olunur.

وَالْإِغْضَاءُ التَّغَافُلُ yaʿnī tecāvüz.

عَمَّا يَكْرَهُ الْإِنْسَانُ بِطَبِيعَتِهِ ʿörf-i luġatde *iġżā* iẓhār-ı ġafletdir ki bi's-seciyye ve biṭ-ṭabiʿ insān andan ikrāh ede. Ve bu şerʿan kerih ʿadd olunmasın.

وَكَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَشَدَّ النَّاسِ حَيَاءً naṣbla temyīzdir.

وَأَكْثَرَهُمْ bi'n-naṣb.

عَنِ الْعَوْرَاتِ إِغْضَاءً *murāʿātun li's-secʿ iġżā* teʾḫīr olundu. Ve ʿ*avrāt* sükūn-ı vāvla cemʿ-i ʿavret, iġżā lafẓına müteʿallıḳdır. Her setri vācib ve iẓhārı ḳabīḥ olan şeydir ki ʿārdan meʾḫūẕedir. Ḥayā eşeddiyet ve iġżā ekṣeriyetle ẕikr olunması ḥayā iġżāyā sebeb ve menşe olup sebeb müsebbebden aḳvā olur. **Yaʿnī** ol Kān-ı Ḥayā ʿaleyhi't-teḥāyā min ciheti'l-ḥayā ḫalḳıñ be-ġāyet şermterīni ve iẓhārı ḳabīḥ olan umūrdan teġāfül ve tecāvüz ve iġmāż ḳıbelinden ekṣeri idi. Ve bu ṣıfat-ı ḥamīde ol Ḥażretde mevcūde olduġuna istidlālen buyurur:

قَالَ اللَّهُ سُبْحَانَهُ (إِنَّ ذَلِكُمْ كَانَ يُؤْذِي النَّبِيَّ فَيَسْتَحْيِي منكم) الآيَةَ وَاللَّهُ لَا يَسْتَحْيِي مِنَ الْحَقِّ[1706] [116b]

Ümmü'l-Müʾminīn Zeyneb bin Caḥş raḍiyallāhu ʿanhāyı maḥrem-i şebistān-ı zifāf buyurduḳları eṣnāda velīme edip aṣḥābı daʿvet buyurdular. Ekl ü şürbden ṣoñra münteşirīn oldular. Ammā üç nefer kimesne iṭāle-i cülūs ve güft ü şenīd etmeleriyle Menbaʿ-ı Şerm ü Ḥayā ʿaleyhi't-teḥāyā cānibine teʾeẕẕī ḥuṣūlünde anlar şānında teʾdīb-i gūne bu āyet-i ʿitāb-āmīz nāzile oldu ki istīnās bi'l-ḥadīṯ ile beyt-i nübüvvetde meksiñiz Peyġamber Cenābına ezā-dāde olur[1707]. Ḥāl ān ki siz derk etmezsiz. Pes sizi

---

[1704] "Râgıb dedi ki: Haya, nefsin kötü ve çirkin şeylerden kaçınıp onları terk etmesidir." Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/309.

[1705] Hadis: "Şüphesiz Allah, Müslüman olup yaşlanmış kişiyi azap etmeye haya eder."

[1706] Ahzâb Sûresi 33/53: "...**Allah gerçeği söylemekten çekinmez.** Peygamber'in eşlerinden bir şey isteyeceğinizde onu perde arkasından isteyin..."

[1707] oldu ... ezā-dāde olur: Sah kaydı.

iḫrācla emre ḥayā eder. Bi-taḥḳīḳ Ḫudā-yı Müteʿāl ḥaḳḳı iẓhārda ḥayā etmez, demek ola. *Ve kefā bihī şāhiden li'l-ʿuḳālā'i fī teʾdībi'ş-şuḳalā.*'[1708] Laṭīfe-güne baʿżılar şüḳalā ḥaḳḳında oldu mu deyü pürsān olduḳda "belā, [1709]فَإِذَا طَعِمْتُمْ فَانْتَشِرُوا" āyetiyle cevāb-dāde olmuşlar. Ḥattā Suyūṭī ʿaleyhi'r-raḥmeniñ bu maʿnāya dāʾir teʾlīf-i laṭīfi be-ġayet pesendīde-i üdebādır.

حَدَّثَنَا أَبُو مُحَمَّدِ بْنُ عَتَّابٍ بِقِرَاءَتِي عَلَيْهِ حَدَّثَنَا أَبُو الْقَاسِمِ حَاتِمُ بْنُ مُحَمَّدٍ el-maʿrūf bi-İbn et-Ṭarāblīsī.

قال نَا أَبُو الْحَسَنِ الْقَابِسِيُّ حَدَّثَنَا أَبُو زَيْدٍ المروزي feṭḥ-i mīm ve sükūn-ı rā ve feṭḥ-i vāvla.

نَا محمد بن يوسف Firibrī.

قال نَا محمد بْنُ إِسْمَاعِيلَ el-Buḫāti ḳaddese sırrahu'l-Bārī.

قال حَدَّثَنَا عَبْدَانُ feṭḥ-i ʿayın-ı mühmele ve sükūn-ı muvaḥḥade ve dāl-i mühmele ve elif ve nūnla ʿAbdullāh bin ʿOṣmān el-Mervezī el-Ḥāfıẓ. İki yüz yigirmi birde encümen-gīr-i derece-i cinān olmuşlar.

قال أَنبأنا عَبْدُ اللَّهِ İbn Mübārek, şeyḫ-i Ḫorāsān, yüz seksen birde ʿāzim-i tekye-gāh-ı Naʿīm oldular.

أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ عَنْ قَتَادَةَ سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ مَوْلَى أَنَسٍ يُحَدِّثُ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ dāl-i mühmele ile İbn Mālik bin Sinān.

كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَشَدَّ حَيَاءً مِنَ الْعَذْرَاءِ فِي خِدْرِهَا *ḥayā* fāʿilinden muḥavvel temyīziyletle manṣūbdur. Ve *ʿaẕrā*ʾ ʿayın-ı mühmele ve ẕāl-i muʿceme ve rāʾ-i memdūde ile dūşīzegānıñ cāy-ı maʿhūdunda olan cilde-i raḳīḳadır ki mücāmaʿatde izāle-i bekāret andan kināyedir. Ve *ḫidr* kesr-i ḫāʾ-i muʿceme ve sükūn-ı dāl-i mühmele ile ḫāne veyā sütre veyā cibinlik.

إِذَا كَرِهَ شَيْئًا عَرَفْنَاهُ فِي وَجْهِهِ **Yaʿnī** ol Māʿden-i Ḥayā ʿaleyhi's-selām ve't-teḥāyā perde-dārān-ı ʿiffet-ḫāne-i şerm ü ḥayā olan benāt verāʾ-i ḥicābda olduġu ḥālde şerm ve maḥcūbe olduġundan ziyāde ṣāḥib-i ḥayā ü şerm idi. Çünkü bir şeyden ictināb ve istikrāh

---

[1708] "" Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ*ʾ, 1/269.

[1709] [1709] Ahzâb Sûresi 33/53: "Ey inananlar! Peygamber'in evlerine, yemeğe çağırılmaksızın vakitli vakitsiz girmeyin; fakat davet edilseniz girin ve **yemeği yiyince, dağılın**..."

eylese ol Māhtāb-ı Evc-i Risāleti rūy-ı dilārāsından hiss ederdik. Gūyā vech-i şemse ebr-āsā sāye-endāẕ olurdu.

1. Daḫı sīmā-yı şerīfinde anıñ
   Bilinirdi ġarażı ol ḫānıñ
2. Nūr idi Cenāb-ı āyine-i vech-i Nebī
   Ẓāhir olurdu rıżā ve ġażabı[1710]
   Şöyle maḥbūb idi ol sidre-cenāb
   Kim melek baḳmaġa eylerdi ḥicāb[1711]

وَكَانَ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَطِيفَ الْبَشْرَةِ fetḥ-i bā'-i muvaḥḥade ve şīn-i muʿceme ve rā ile ẓāhir-i cild-i vech ve küllī cesed. Ve cümle-i sābıḳayı mübeyyene ʿillet meşābesindedir. رَقِيقَ الظَّاهِرِ *ey mā yuẓhiru min bedenihī refīḳin yuẓhiru fīhi āṯāru'ntiʿālāti'l-nefsiyyeti bi-surʿatihī.*[1712] Ve mā-ḳablini te'kīddir.

لَا يُشَافِهُ أَحَدًا بِمَا يَكْرَهُهُ حَيَاءً وَكَرَمَ نَفْسٍ manṣūb ve mefʿūlle der-aṣıl müşāfehe leb-be-leb mükāleme baʿde-zā tevessuʿan muvācehe maʿnāsına müstaʿmeldir. **Yaʿnī** beşra-i nūr-ı siriştine olan cilde-i refīḳ ednā kerāhetle müteġayyir ve eşer-i ḥayā ẓāhir olurdu. Keşret-i ḥayā ve kerem ve seḫādan bir ferdiñ ḳuṣūrunu taṣrīḥ ve ifşā ile muvācehe buyurmazdı. Belki setr ü pinhān buyurur idi.

1. Derūn-ı pāki olup ʿilm ü ḥilimle memlū
   Kemāl-i ẕāt ile oldu yegāne ol Mihr
2. Gören o rişk-i mehi derdi celle Ḫālıḳa
   Fe-hüve'lleẕī temme maʿnāhū ve ṣūratuhū

وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا بَلَغَهُ عَنْ أَحَدٍ ما يَكْرَهُهُ لَمْ يَقُلْ ما بال فُلَانٍ يَقُولُ كَذَا **[117a]** *mā* istifhāmiye ve mübtedā. Ve *bāl* ḥāl ve şān maʿnāsına. Ve cümle-i *yeḳūlu, bāli* müfessere veyā ḥāl olur. *Fülān ve fülāne* esmā'-i ādemīden ammā muʿarrafu'l-fulāni ve fülāneti ġayr-ı ādemī isminden kināye olur. **Yaʿnī** Sulṭān-ı Taḥtgāh-ı Ḫalḳ-ı ʿAẓīm Ḥażretine bir kimesneden şāyān-ı semā' olmayan ḫaber resīde olduḳda "Filānıñ ḥāl ve şānı nedir ki, şöyledir." demezdi.

[1710] Beyit Hâkânî'ye isnat edilmiştir, bkz. Hâkânî Mehmet Bey, *Hilye-i Hâkânî*, 142.
[1711] Beyit Hâkânî'ye isnat edilmiştir, bkz. Hâkânî Mehmet Bey, *Hilye-i Hâkânî*, 196.
[1712] Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/311.

كَذَا وَلَكِنْ يَقُولُ مَا بَالُ أَقْوَامٍ li-ifādeti’l-ʿumūmi’l-ḥükümle ṣīġa-i cemʿle īrād buyuruldu.

يَصْنَعُونَ أَوْ يَقُولُونَ şekkun mine’r-rāvī.

كَذَا يَنْهَى عَنْهُ وَلَا يُسَمِّي فَاعِلَهُ kināye buyurup şol ṭā’ifenīn ḥāl ü şānı nedir kim böyle emre taṣaddī veyā şöyle güftār ile güyā olurlar, demekle işāret buyurup ol emirden neyh edip ṣāniʿ ve ḳā’iliñ isim ve resmiyle taṣrīḥ buyurmazlar idi. Neyh-i istifhām-ı inkārī siyāḳından me’ḫūẕ mefhūmdur.

وَرُوِيَ أَنَسٌ أَنَّهُ دَخَل عَلَيْهِ رَجُلٌ بِهِ أَثَرُ صُفْرَةٍ فَلَمْ يَقُلْ لَهُ شَيْئًا Ebū Dāvūd ve Tirmiẕī ve Nesā’ī rivāyetlerinde Enes raḍiyallāhu ʿanh ġāliye-sāy-ı dūşīze-i rivāyet olur ki Ḥażret-i Faḫr-ı ʿĀlem ʿaleyhi’s-selāmü’l-etemm meclis-i sürūş ḫidmetine bir kimesne meş’ūl eyledi. Beşeresinde vers ve zaʿferān levni bedīdār idi. Sulṭān-ı ʿĀlem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem ḥilmen ve lüṭfen nehy-i muḳteżī bir kelāmla nuṭḳ-āver olmadı.

وَكَانَ لَا يُوَاجِهُ أَحَدًا بِمَا يَكْرَهُ ve ol Ḥażret bir kimesneyi incindigi şey ile şifāhen muḫāṭaba etmezdi.

فَلَمَّا خَرَجَ قَالَ لَوْ قُلْتُمْ لَهُ يَغْسِلُ هَذَا *lev* şarṭiyyedir ki cevābı maḫẕūf ve muḳadder *eṣabtum* āsā ve yāḫūd maṣdariyye olur. Vaḳtā ol kimesne bīrūn-ı meclis-i Ḥażret oldu. Hem-meclis olanlara buyurdular ki “Şu kimesne eşer-i ḫiḍāb ve ṣufratı çehresinden şüste etsin deseniz işābet ederdiñiz.” deyü buyurdu.

وَيُرْوَى يَنْزَعُهَا bi-fetḥi’z-zāy şekkun mine’r-rāviyy. Żamīr, *sufrete* rāciʿdir. **Yaʿnī** rūyundan ṣufreti izālesin tenbīh etseñiz münāsib olurdu, dedi.

قَالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا فِي الصَّحِيحِ taṣrīḥ-kerde-i Tirmiẕī olan ḫaber-i ṣıḥḥat-eşerde raḍiyallāhu ʿanhā buyurdular:

لَمْ يَكُنِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاحِشًا وَلَا مُتَفَحِّشًا *fuḥş* her emr-i ḳabīh. Ve *mütefeḥḥiş* mübāliġun fīhdir. *Ve’ẓ-ẓāhiru enne’l-murāde bihī hunā bi-ẕā’eti’l-lisān.*[1713]

وَلَا سَخَّابًا fetḥ ve şeddle mübālaġa mine’s-seḫab refʿ-i ve ṣavt maʿnāsına ve ṣād ve sīnle meẕkūr ve mervīdir.

[1713] Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü’r-Riyâz*, 2/312.

فِي الْأَسْوَاقِ وَلَا يَجْزِي بِالسَّيِّئَةِ السَّيِّئَةَ وَلَكِنْ ba'żı nüsḫada *lakinnehū.*

يَعْفُو وَيَصْفَحُ İmdi ʿafv-ı ʿadem-i mücāzāt bi'l-fiʿilden ġayr-ı lāzım olmaġın istidrāk ile īrād buyuruldu. Ve *ʿafv* terk-i muʾāḫaẕe bi'ẕ-ẕenb ve ṣafḥ iʿrāżdır. Ve *yeczī* feṯḥ-i evvel ve kesr-i zāy ve sükūn-ı yā ile. **Yaʿnī** Ḥażret-i Seyyid-i Sütūde-i Seyr ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem fuḥşiyyātla nāṭıḳa-perdāz olmayıp daḫı bāzārda āvāz-ı bülend ile gūyā olmazdı. Ve günāha cinsiyle mücāzāt buyurmayıp belki bāṭınen ve ẓāhiren maḥv ve iʿrāż veyā ṣagāyir ve kebāyirden mādām biriniñ ḥaḳḳı olmaya andan müsāmaḥa buyururdu.

وَقَدْ حُكِيَ ṣīġa-i mefʿūlle.

مِثْلُ هَذَا الْكَلَامِ عَنِ التَّوْرَاةِ مِنْ رِوَايَةِ ابْنِ سَلامٍ bi-taḫfīfi'l-lām. Eḥadü'ṣ-ṣaḥābeti'l-kirām.

وَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ **Yaʿnī** İbn Selām ve ʿabādile-i ʿiẓāmdan İbn ʿAmr raḍiyallāhu ʿanhüm rivāyetlerinden Tevriye-i Celīlde meẕkūre nuʿūt-ı Aḥmediyyeden bu ḫaber mānendi aḫbār-ı cemīle ḥikāye olundu. Maḥallinde inşāallāhu teʿālā tafṣīl olunur.

وَرُوِيَ عَنْهُ İmām Ġazālī *İḥyāda* īrād buyurduğu ḫaber-āsā mervīdir.

أَنَّهُ كَانَ مِنْ حَيَائِهِ لَا يُثْبِتُ بَصَرَهُ فِي وَجْهِ أَحَدٍ ṣebāṭ-ı baṣar iṭāle-i naẓardır. **Yaʿnī** nūr-ı dīde-i Cān-ı ʿĀlem kemāl-i şerm ü ḥayādan bir kimesneniñ rūyuna **[117b]** iṭāle-i naẓar ile nigerān olmazdı.

وَأَنَّهُ كَانَ يُكَنِّي ḍamm-ı yāʾ ve teşdīd-i nūn ve yāḫūd feṯḥ-i müṣennāt-ı taḫfīf-i nūnla telvīḥ eder demekdir.

عَمَّا اضْطَرَّهُ الْكَلَامُ إِلَيْهِ مِمَّا يَكْرَهُ ṣīġa-i fāʿil ile daḫı ol Edeb-āmūz-ı Mekteb-i Ḥikmet ʿaleyhi esne't-taḥiyye taṣrīḥi müstaḥsen olmayıp ve sükūt daḫı müsāʿid olmayan umūrdan kināye ve telvīḥ ve remz edip ẕikri müstehcen olan maḥall-i ʿavreti berāy-ı żarūret güftār-ı ẓarāfet reftārını cimāʿdan kināye ḳılmışlardır. Ve bu maʿnāya dāʾir eḥādīṣ-i ṣaḥīḥa neẓāʾiri bisyārdır. Tenzīl-i celīlde أَوْ حَتَّى تَذُوقِي عُسَيْلَتَهُ، وَيَذُوقَ عُسَيْلَتَكِ[1714]

[1714] Hadis: "Sen onun tatlılığını tadana ve o da senin tatlılığını tadana kadar."

جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ[1715] ve kerīme-i فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ[1716] bu ḳabīldendir ki ol Ḥażretiñ teḫallüken bi-aḫlāḳi rabbihī maḥallinde bu gūne kelimātla nükte-perdāz olduḳları kemāl-i ḥayā ve edeb īcāb eder.

Ekmelü'l-ḫulḳ idi ol ḫūb ḫiṣāl
Ẕü'l-celāl etmişidi feyż-i cemāl[1717]

وَعَنْ عَائِشَةَ رضي الله عنها ما رأيت فَرْجَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَطُّ baʿżı rivāyetde *mā rameytu minnī ve lā rāʾā minnī* ḫaẕf-ı mefʿūlle vürūd eyledi ki ʿavreti murād eder. *Fe-li'llāhī derruhā teʾeddüben ālete kināye*,[1718] taṣriḥ buyurulmadı. Tirmiẕī *Şemāʾil*inde Cenāb-ı hemser-i Faḫr-ı ʿĀlem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem Ṣıddīḳa ṭarīḳinden taḥrīk-i silsile-i rivāyet olur ki buyurur ki "Aṣlā Ḥażret-i Peyġamberiñ cāy-ı maʿhūdunu görmedim." dedi. Maʿa hāẕā beyne'z-zevceyn meʿa'l-kerāhāti rüʾyet cāʾizdir. Ve fī ḥadīṣin revāhū İbn Ḥibbān[1719] النَّظَرُ إِلَى الْفَرْجِ يُورِثُ الطَّمْسَ[1720] *ey el-ʿamā, fe-ḳīle: ʿamā en-nāẓiri, ve ḳīle: ʿamā evlādihī ve ḳīle: el-murādu ʿamā el-kalbi.*[1721]

FAṢIL

وَأَمَّا حُسْنُ عِشْرَتِهِ kesr-i ʿayn-ı mühmele ve sükūn-ı şīn-i muʿceme ile iḫtilāṭ ve muʿāmele. وَأَدَبِهِ ref'le mużāf üzere ve cerle mużāfun ileyh üzere maʿṭūfdur. Ve *edeb* aḫlāḳ-ı seniyye ve evṣāf-ı marżıyyeden *mā cubile ʿaleyhi'l-insān*[1722] olan emr-i ṭabīʿīdir. Ve ʿulūm-ı dīniyye ve aʿmāl-i uḫreviyyeden iktisābla kesbīdir. Ve ẓabṭ-ı ḥavāsla ṣūfī ve ḥuṣūl-i ʿilim ile leddünnī ve aña taʿalluḳ eden keşf-i ʿaynī ile vehbīdir.

[1715] Nisâ Sûresi 4/43: "Ey İnananlar! Sarhoşken, ne dediğinizi bilene kadar, cünübken, yolcu olan müstesna gusledene kadar namaza yaklaşmayın. Eğer hasta veya yolculukta iseniz yahut **biriniz ayak yolundan gelmişseniz** veya kadınlara yaklaşmışsanız ve bu durumlarda su bulamamışsanız tertemiz bir toprağa teyemmüm edin, yüzlerinize ve ellerinize sürün. Allah affeder ve bağışlar."

[1716] Bakara Sûresi 2/223: "Kadınlarınız sizin tarlanızdır, **tarlanıza istediğiniz gibi gelin**. İstikbal için hazırlıklı olun, Allah'tan sakının. O'na, hiç şüphesiz kavuşacağınızı bilin, bunu inananlara müjdele."

[1717] Beyit Hâkânî'ye isnat edilmiştir, bkz. Hâkânî Mehmet Bey, *Hilye-i Hâkânî*, 152.

[1718] "Allah ona ne güzel lütfetmiş, edebinde kinaye sanatını kullanıyor!"

[1719] Tam adı Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî (ö. 354/965) olan hadis ve fıkıh âlimi. Ayrıntılı bilgi için bk. Mehmet Ali Sönmez, "İbn Hibbân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), XX/63–64.

[1720] Hadis: "Avrete bakmak gözün nurunu söndürür."

[1721] "Burada kast edilen körlük; gözün körlüğü olabilir, evlatların körlüğü olabilir ya da kalbin körlüğü olabilir." Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/314.

[1722] "İnsanın doğuştan sahip olduğu şeyler." Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâʾ*, 1/272

وَبَسْطُ خُلُقِهِ yüsr maʿnāsına bu maḳāmda siʿa-i ḫulḳdur.

صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَعَ أَصْنَافِ الْخَلْقِ فَبِحَيْثُ *fāʾ* ile cevāb-ı *ammā* ve mübtedāʾ-i muḳaddere ḫaberdir. *Fe-hüve bi-ḥāyṣu ey bi-maḥallin maʿlūmin.*[1723]

انْتَشَرَتْ بِهِ الْأَخْبَارُ الصَّحِيحَةُ **Yaʿnī** Sulṭān-ı Rüsul ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem Ḥażretleriniñ aṣḥāb ve ümmetiyle ḥüsn-i muʿāmele ve āmīziş ve ḳavlen ve fiʿilen meʿāllāh ve meʿa'l-ḫalḳ edeb ve siʿā-i ḫulḳ-ı kerīmi maḥall-i kemāle peyveste ve umūr-ı meẕkūre ẕikir ile āṯār-ı ṣarīḥa bisyār ve şöhret-yāb oldu.

قَالَ عَلِيٌّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فِي وَصْفِهِ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ ez-cümle Tirmiẕī *Şemāʾil*inde ʿünvān-ṭırāz-ı ṣaḥāyif-i eṯer olduġu ḫaberdir ki Cenāb-ı Leyṯ-i Ġālib kerrama'llāhu vechehū cümle-i nuʿūt-ı saʿīde-i Ḥażret-i Sulṭān-ı Rusül ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellemde buyurur:

كَانَ أَوْسَعَ النَّاسِ صَدْرًا وَأَصْدَقَ النَّاسِ لَهْجَةً *lehce* zebāndır. Mecāz-ı mürsel ṭarīḳiyle maḥallün ʿale'l-ḥāl ḳabīlinden kelām murād olunur. *Ve fīhi vaḍiʿu'ẕ-ẓāhiru mevżiʿa'l-muḍmar işʿāren bi-enne en-nāse hüm eṣ-ṣādiḳūne fi'l-enfās.*[1724]

وَأَلْيَنَهُمْ عَرِيكَةً *eshelehum tabīʿaten.*

وَأَكْرَمَهُمْ عِشْرَةً ṣoḥbet ve ḫulṭat.

1. Ol Muḳīm-i Ḥarem-i Mevlānıñ
   Yaʿnī ser-ḫalḳa-i maḳbūlānıñ
2. Sīnesi ġāyet ile vāsiʿ idi
   Nūr-ı sāṭiʿ gibi hem-lāmiʿ idi[1725]
   Vüsʿat-i ṣadrına yetmez mi güvāh
   Ṣıġdı anda bu ḳadar sırru'llāh[1726]

Ḥāṣılı: İḫtimāl ve iḫtilāf-ı ḫalḳdan soḥbet etmeyip taḥammül cihetinden vasīʿü'ṣ-ṣadr ve ġıll-i ġış ve denesden pāk ve münezzeh idi. Ve lisān-ı şerīfi esdāḳ-ı elsine ve ḫalḳıñ efṣaḥı ve kelām cihetinden aʿẕebi ve güftār-ı şeker-bārı dilrübā ve nihād ḳıbelinden nāsıñ elyeni. **[118a] Yaʿnī** ṭabīaʿt-i hümāyūnu kemāl-i nerm ve muṭāvaʿat ve lüṭf ve

[1723] "Yani, herkes tarafından bilinen bir yerde/durumda" Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/315.
[1724] "" Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/272.
[1725] Beyitler Hâkânî'ye isnat edilmiştir, bkz. Hâkânî Mehmet Bey, *Hilye-i Hâkânî*, 238.
[1726] Beyitler Hâkânî'ye isnat edilmiştir, bkz. Hâkânî Mehmet Bey, *Hilye-i Hâkânî*, 239.

ülfet üzere olup ḫilāf ve nüfūrdan dūr idi. Ve soḥbet ve ʿişret cihetinden ekrem-i nās idi.

1. Nuṭḳa gelse o süḫandān-ı selīm
   Reşk ederdi kelimātına kelīm
2. Laʿl-i cān baḫşı olunca gūyā
   İmrenirdi lebine āb-ı beḳā[1727]

حَدَّثَنَا أَبُو الْحَسَنِ عَلِيُّ بْنُ مُشَرِّفٍ ḍamm-ı mīm ve feṯḥ-i şīn-i muʿceme ve feṯḥ-i rāʾ-i müşeddede ve ḳāf ile.

الْأَنْمَاطِيُّ cemʿ-i *nemeṭ* bālā-yı hevdece pūşīde ḳılınan eṣbāb-ı ṣūfdan bir nevʿdir. Ve bir maḥalle nisbet olunur.

فِيمَا أَجَازَنِيهِ وَقَرَأْتُهُ عَلَى غَيْرِهِ قَالَ نَا أَبُو إِسْحَاقَ الْحَبَّالُ feṯḥ-i ḥāʾ-i mühmele ve şedd-i muvaḥḥade birle Ḥāfıẓ-ı muṭḳın İbrāhīm bin Saʿd el-Verrāḳ el-Mıṣrī.

قال نَا أَبُو مُحَمَّدِ بْنُ النَّحَّاسِ ḥāʾ-i mühmele ve müşeddede ile İmām ʿAbdurraḥmān el-Mıṣrī El-Bezzār.

ثَنَا ابن الأعرابي İmām Ebū Saʿīd rāvī-i *Sünen*-i Ebī Dāvūd.

نَا أَبُو دَاوُدَ Süleymān bin el-Eşʿaṣ ṣāḥibüs-*Sünen*.

نَا هِشَامُ ابو مَرْوَانَ İbn Ḫālid el-Dimeşḳī maṭar[1728] tārīḫinde raḥmet-i Raḥmāna vaṣl oldu.

وَمُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى Ebū Mūsā el-ʿAnezī iki yüz elli ikide rāḥil-i ser-menzil-i āḫiret oldular.

نَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ *eḥadü'l-aʿlāmi eḫrace lehū el-cemāʿatu illā ennehū ramā bi'r-tedlīs.*[1729]

نَا الأَوْزَاعِيُّ ʿAbdurraḥmān bin ʿAmr ve Ḥimyerden bir ḳabīleye mensūbdur.

قَالَ سَمِعْتُ يَحْيَى بْنَ أَبِي كَثِيرٍ bi-zineti ḳalīl. Yüz yigirmi ṭoḳuzda ḥayātı memāta mübeddele oldu.

نَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَسْعَدَ بْنِ زُرَارَةَ ḍamm-ı ẓāyla.

عَنْ قَيْسِ بْنِ سَعْدٍ bin ʿUbāḍe.

[1727] Beyitler Hâkânî'ye isnat edilmiştir, bkz. Hâkânî Mehmet Bey, *Hilye-i Hâkânî*, 190.
[1728] Kelimenin ebced değeri 249'dur.
[1729] Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/317.

قَالَ زَارَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى عَادَتِهِ **Yaʿnī** Sulṭān-ı ʿĀlem ʿādet-i seniyyeleri üzere aṣḥābını tefaḳḳudda bizi ziyāret için teşrīf buyurdu.

وَذَكَرَ قِصَّةً Ḳays raḍiyallāhu ʿanh ʿAbdullāh bin Ebī Selūl ile Ḥażret-i Rasūl meyānelerinde güẕerān eden ḳıṣṣa-i ṭavīleyi naḳl edip.

فِي آخِرِهَا *āḫirü'l-ḳıṣṣa.*

فَلَمَّا أَرَادَ الانْصِرَافَ قَرَّبَ لَهُ سَعْدٌ حِمَارًا وَطَّأَ teşdīd-i ṭāʾ-i mühmele ve hemze ile.

عَلَيْهِ بِقَطِيفَةٍ Çün Āfitāb-ı Burc-ı Risālet saʿādet-ḫānesine seyr ü ricʿat murād eyledikde Saʿd bir ḥimārı rükūb-ı Ḥażret içün yanaşdırıp düş-ı ḫara bir ḳaṭīfe püşīde eyledi.

فَرَكِبَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ قَالَ سَعْدٌ يَا قَيْسُ اصْحَبْ رَسُولَ اللَّهِ devletle ḥimāra süvār olduḳdan ṣoñra Saʿd püseri Ḳaysa "Ey Ḳays! Ḫiẕmet-i Rasūlullāha revān ol." deyü tenbīh ve emr eyledi.

قَالَ قَيْسٌ فَقَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ارْكَبْ مَعِي Ḳays buyurur ki Ḥażret-i Refref-süvār ʿaleyhi's-selāmü'l-Melikü'l-Ġaffār benimle süvār ol deyü emr eyledi.

فَأَبَيْتُ maʿiyyetle rükūbda teʾeddüb eyledim.

فَقَالَ إِمَّا أَنْ تَرْكَبَ وَإِمَّا أَنْ تَنْصَرِفَ tekrār lüṭfen ve keremen leb-cünbān-ı mülāṭafe olup "Yā maʿiyyetle süvār olursuñ veyā piyāde rūluk etmeyip ricʿat edersiñ." deyü bendelerin muḫayyer buyurduḳda:

فَانْصَرَفْتُ *imtiṯālen li-emrihī el-ālī* ricʿati iḫtiyār eyledim, dedi.

وَفِي رِوَايَةٍ أُخْرَى ارْكَبْ أَمَامِي فَصَاحِبُ الدَّابَّةِ احق بصدرها ammā rivāyet-i dīgerde Faḫr-ı Rusül ʿaleyhi's-selām Ḳaysa emr eyledi kim "Öñüme süvār ol zīrā ḫudāvend-i dābbe teḳaddümüne ḥaḳīḳ ve sezāvādır." dedi. Gerçi Saʿd ol Ḥimārı Ḥażrete pīşkeş eyledi. Ammā henūz hibe buyurulduġuna ʿilm-i ʿālem şümūlü lāḥıḳ olmadığından Cenāb-ı Ḳaysa nisbet buyurmuşlardır. Bu ḫaber-i ālī-eṯer cevāz-ı irdāfa delīldir.

وَكَانَ رَسُولُ الله صلى الله عليه وسلم يُؤَلِّفُهُمْ teşdīd-i lāmla.

وَلَا يُنَفِّرُهُمْ teşdīd ve taḫfīf-i fā ile mā-ḳablini teʾkīd olur.

وَيُكْرِمُ كَرِيمَ كُلِّ قَوْمٍ ke't-taḫṣīṣi baʿde't-taʿmīm.

ويوليه teşdīd-i lām-ı meksūre ile.

[118b] عليهم وَيَحْذَرُ النَّاسَ fetḥ-i ẕāl-i muʿceme ile.

وَيَحْتَرِسُ مِنْهُمْ mā-ḳablibi tefsīrdir.

مِنْ غَيْرِ أَنْ يَطْوِيَ عَنْ أَحَدٍ مِنْهُمْ بِشْرَهُ kesr-i muvaḥḥade birle beşāşet-i vech.

وَلَا خُلُقَهُ der-*Şemāʾil*-i Tirmiẕī Hind bin Ebī Hāle rāvīdir ki Seyyidü'l-Verā ʿaleyhi't-teḥāyā dil-i ṣoḥbet-i kirāma ülfet-dāde olup sebe-i nüfūr olan şeyle telaḳḳī buyurmazdı. Ve şerīfü'l-ḳavm olanı mükerrem ḳılıp ḳavim ve tebārı üzere vālī ve emīr naṣb ederdi. Ve ḥalḳdan ḥaẕer edip mekr ü şürūr-ı nāsdan teḥaffuẓ buyururdu. Ammā anların birinden beşāşet-i vech ve ḥalāvet-i ḫulḳu ṭayy etmeyip lüṭuf ve rıfḳ ile muʿāmele buyurur idi. Zīrā tecrübe olunmadıḳca herkese meyl ü rükūn etmemek ḥazmdendir.

يَتَعَهَّدُ أَصْحَابَهُ وَيُعْطِي كُلَّ جُلَسَائِهِ نَصِيبَهُ ve aṣḥāb ve etbāʿını teʿahhüd ve ḥāllerin tecessüs ve ʿibādetleriyle tefaḳḳud buyurup meclis-i sürūş-ı ḫademi mülāzimātınıñ cemīʿine.

عَلَى قَدْرِهِم selām ve kelām ile haẓ ve naṣīb-baḫşende olurdu.

لَا يَحْسبُ kesr ve fetḥ-i sīnle.

جَلِيسُهُ أَنَّ أَحَدًا أَكْرَمُ عَلَيْهِ مِنْهُ hem-meclis ve maḥṣūbu olan ẕāt ẓann etmezdi ki cülesādan biri ol Ḥażrete kendüden kerīmter ve bihter ola. Envāʿ-ı ülfet ve eṣnāf-ı meveddetden meşhūdu olduġu mükerremāt ḥasebiyle ol Ḥażret kendüye ġayrılardan ziyāde muḥabbet eder ḳıyās ederdi.

مَنْ جَالَسَهُ أَوْ قَارَبَهُ لِحَاجَةٍ *men* ḫaberiyle, *lā* şarṭiyye ve *ev li't-tenvīʿi lā li't-terdīdi* ve ḳāribun mine'l-ḳurb mufāʿaledir.

صَابَرَهُ حَتَّى يَكُونَ *ey mücālese.*

هُوَ żamīr-i faṣl.

الْمُنْصَرِفَ عَنْهُ **Yaʿnī** bir kimesne ol Bedr-i Münīr-i Āsumān-ı Risālet ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem ile mükāleme içün cālis veyā berāy-ı umūr-ı dīniyye ve dünyeviyye saʿd-i aḫter-i risāletle Ḳurān eyleye ol Ḥażret cins-i nefs-i nefīs buyurup tā ol mecālis ve

meḳārib *min tilḳāʾi nefsihī* ḥużūr-ı saʿādetinden munṣarif olunca ṣabrında mübālaġa buyurup aña muntaẓır olurdu. Ve kerīme-i وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ[1730] emr-i hümāyūnuna imtiṯāl buyurur idi.

وَمَنْ سَأَلَهُ حَاجَةً لَمْ يَرُدَّهُ fetḥ-i dāl-i müşeddede ile *ve tecūzu ḍammuhā li-ḍammi mā-ḳablihā.*[1731] إِلَّا بِهَا أَوْ بِمَيْسُورٍ مِنَ الْقَوْلِ *Ḳāle Teʿālā* فَقُلْ لَهُمْ قَوْلًا مَيْسُورًا[1732]. Ve *meysūr* maṣdar veyā ism-i mefʿūldür, denildi. **Yaʿnī** ol Saḥāb-ı ʿAnber-i Bār-ı Seḫāvetden bir kimesne ḥācet-cū olsa anı redd ü nehy etmezdi. İllā hācetini revā buyurmaġla ve yāḫūd ḥoḳḳa-i laʿl-i kevninden şekerpāş-ı tesliyye ve vaʿd ile emrine temşiyyet etmekle redd ederdi. Vāv ḥarfi menʿ-i ḫulüv ṭarīḳati üzeredir.

Ve'l-ḥāṣıl: Ḥāli ikiden ḫālī olmayıp yā ʿaṭā ve naḳd veyā duʿā ve vaʿd ile idi.

قَدْ وَسِعَ *bi-zineti ʿalime.*

النَّاسَ naṣbla.

بَسْطُهُ وَخُلُقُهُ *basṭ* maṣdar ve Ḥażrete ʿāʾid żamīre mużāf ve merfūʿ fāʿil-i *vesiʿa.* Ve *ḫuluḳuhū* evveli tefsīr olur. **Yaʿnī** ol Nūr-ı Mücessemiñ ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem sürūr-ı ẓāhir ve ṭayyib-i bāṭın ve ḥüsn-i ḫulḳu ḥilmen ve keremen nāsa şāmil ve ʿāmm idi.

فَصَارَ لَهُمْ أَبًا ḫalḳa raḥmet ve şevḳat cihetinden eb-i müşfiḳ menzilesinde oldu. Ve Ḳırāʾat-i şāẕẕede النَّبِيُّ أَوْلَى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ وَأَزْوَاجُهُ أُمَّهَاتُهُمْ[1733] *ve hüve ebun lehum* kerīmesi āsādır. İmdi Seyyid-i Veled-i Ādem cemīʿ-i ümmetine lüṭf ve keremde vālid

---

[1730] Kehf Sûresi 18/28: "**Sabah akşam Rablerinin rızasını dileyerek O'na yalvaranlarla beraber sen de sabret. Dünya** hayatının güzelliklerini isteyerek gözlerini o kimselerden ayırma. Bizi anmasını kendisine unutturduğumuz ve işinde aşırı giderek hevesine uyan kimseye uyma."

[1731] "Ve kendisinden önceki harfin ötreli olması nedeniyle, onun da ötrelenmesi caizdir." Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/275.

[1732] İsrâ Sûresi 17/28: "Rabbin'den umduğun rahmeti elde etmek için, hak sahiblerinden yüz çevirmek zorunda kalırsan, **onlara** hiç değilse **tatlı bir söz söyle**."

[1733] Ahzâb Sûresi 33/6: "**Müminlerin, Peygamberi kendi nefislerinden çok sevmeleri gerekir**; onun eşleri onların anneleridir; akraba olanlar, miras hususunda, Allah'ın Kitap'ında birbirlerine müminler ve muhacirlerden daha yakındırlar. Dostlarınıza yapacağınız uygun bir vasiyet bunun dışındadır. Bu Kitap'ta yazılı bulunmaktadır."

meşābesinde olduġu āyet مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ[1734] celīlesini münāfī degildir ki menfī olan übüvvet-i ḥaḳīḳiyyedir. Ve her peyġamber ümmeti içün ẕükūren veināṯen eb olmaları bu maʿnāyadır.

وَصَارُوا عِنْدَهُ فِي الْحَقِّ سَوَاءً ve cemīʿ-i nās ʿinde'l-Ḥażret mürāʿāt ḥuḳūḳunda yeksān oldular. Zīrā ḫilāf-ı tesviyeyi ḥāmile iʿrāż-ı nefsiyyeden **[119a]** Ḥabīb-i Ḫudā maʿṣūm idi.

بِهَذَا وَصَفَهُ ابْنُ أَبِي هَالَةَ rabīb-zāde-i Ḥażret-i Seyyyidü'l-Verā olan Hind bin Ebī Hāle bin Ḫatīcetü'l-Kübrā raḍiyallāhu ʿanhā ve ʿanhüm Ḳāle Hind ol Meh-i Çār-deh-i Ṣümme Denā Ḥażretlerini vaṣf edip buyurur:

قَالَ وَكَانَ دَائِمَ الْبِشْرِ kesr-i bā ve sükūn-ı muʿceme ile. **Yaʿnī** ṭalāḳat ve beşāşet-i rūy-ı tābnāki dāʾim idim.

Baġ-ı Ḥüsn içre o rūy-ı rengīn
Bir açılmış güle beñzerdi hemīn[1735]

سَهْلَ الْخُلُقِ لَيِّنَ الْجَانِبِ teşdīd-i yāy-ı meksūre veyā taḫfīf ile żıdd-ı ḫuşūnet ve *leyyin-i Cānib* ḥüsn-i muʿāmele ve muvāceheden kināyedir. **Yaʿnī** saʿbu'l-ḫulḳ ve ḥüznü'l-cānib olmayıp ḫūb-rū ve nī-gū ve sebk-i rūḥ idi.

لَيْسَ بِفَظٍ *kerīhü'l-ḫulḳi müsteʿārun mine'l-faẓẓin ey māʾi'l-kirş.*[1736]

ولا غليظ *żıddu'r-riḳḳati fe'staʿīra li'l-meʿānī.*[1737]

ولا سحاب sīn veyā ṣād ile.

وَلَا فَحَّاشٍ وَلَا عَيَّابٍ وَلَا مَدَّاحٍ ṣiyaġ-ı mübālaġa ile maṣūd nisbetdir. Veyā mübālaġa nefiyye rāciʿa ola. Ke-mā fī ḳavlihī Teʿālā: وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ[1738] **Yaʿnī** āvāz-ı bülend ile süḫan-ṣaz ve şetm ü fuḥş ile nāṭıḳa-perdāz ve bir ferdiñ ʿayıbını ẕikr ile leb-cünbān ve nefs-i nefīsini ġayrıları mediḥde iṭrā ile zemzeme-i pīrā degil idi.

[1734] Ahzâb Sûresi 33/40: "**Muhammed içinizden herhangi bir adamın babası değil**, Allah'ın elçisi ve peygamberlerin sonuncusudur. Allah her şeyi bilendir."

[1735] Beyit Hâkânî'ye isnat edilmiştir, bkz. Hâkânî Mehmet Bey, *Hilye-i Hâkânî*, 306.

[1736] Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/320.

[1737] Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/320.

[1738] Fussilet Sûresi 41/46: "Kim yararlı iş işlerse kendi lehinedir; kim de kötülük işlerse kendi aleyhinedir. **Rabbin, kullara karşı zalim değildir**."

يَتَغَافَلُ عَمَّا لَا يَشْتَهِي rızā-yı şerîfi olmayan emirde teġāfül ederlerdi.

وَلَا يُؤْيَسُ مِنْهُ binā’-i mef‘ûlle żamîr-i *minhu* Ḥażrete râci‘dir. Ḥāl ān ki teġāfülüyle bir ferd anıñ feyż ve cūdundan nā-ümīd olmazdı. Ve yāḫūd binā-yı fā‘il ḍamm-ı müşennāt-ı taḥtiyye ve kesr-i hemze ile müf‘ûlü li-ḳaṣdi’t-ta‘mîm maḫẕūf ola. *Ey lā yu’yisu eḥaden minhu.*[1739] Ve żamîr teġāfül olunan şey’e râci‘ olur. **Ya‘nī** bir kimesneyi teġāfül etdigi emirden ẕā-ye’s ḳılmazdı.

وَقَالَ اللهُ تَعَالَى (فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللهِ لِنْتَ لَهُمْ *mā mezîdetün li’t-te’kîdi* taḳdîr *fe-bi-raḥmetin* demekdir. Tenvîn tenkîrden müstefâd olan ta‘ẓîmi te’kîd olur. Ve *mā* ibhāmiyye olup *raḥmet* tefsîriyye olmaḳ veyā nekra-i mevṣûfe olup raḥmet bedel ola. Ve istifhāmiyye-i ta‘accübiyye olmaḳ daḫı ġayr-ı ba‘îddir.

وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لا نفضوا من حولك Mevlā Ḥabîbini aḫlāḳ-ı ḥasene ile mecbūl ḳıldıġın imtinān buyurup sühūlet-i ḫulḳ ve keşret-i iḫtimāliñle anlara melāmiyyet ve nermiyyetiñ Ḥaḳḳda saña raḥmet-i ‘aẓîme ve minnet-i cesîmedir. Eger sen seyyi’ü’l-ḫulḳ ve dürüşt-nihād olaydıñ anlar seniñ ḥavliñden perîşān olup ḳavliñle fā’ide-mend ve raḥmetinden ḥisse-yāb olamazlar idi.

وَقَالَ (ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ السَّيِّئَةَ)[1740] الآيَةَ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ[1741] **Ya‘nī** kelime-i tevḥîd ile seyyi’e şirki veyā ṭā‘at birle ma‘ṣiyeti def‘ eyle. *Ev idfa‘ bi’tevbeti el-ma‘ṣiyeti* cār ve mecrūr mef‘ûl-i ṣārîḥ üzere taḳaddümü ihtimām ve ḳaṣd-ı ḥaṣr içündür. *Ey idfa‘ bi-hāẕā lā bi-ġayrihī.*[1742]

وَكَانَ يُجِيبُ مَنْ دَعَاهُ İmām-ı Ṣaff-ı Enbiyā ‘aleyhi’t-teḥāyā Ḥażretlerini her kim ḫānesine ve ṭa‘āma da‘vet etse ḫaberen li’l-ḫāṭır ve ta‘lîmen li’l-ümmet teşrîf ve icābet buyurur idi. Ve fi’l-ḥadîṣ إِذَا دَعَا أَحَدَكُمْ أَخُوهُ فَلْيُجِبْ[1743]

[1739] Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü’r-Riyâz*, 2/320.

[1740] Mü’minûn Sûresi 23/96: “**Kötülüğü en iyi ile sav.** Onların vasıflandırmalarını Biz daha iyi biliriz.”

[1741] Fussilet Sûresi 41/34: “İyilik ve fenalık bir değildir. Ey inanan kişi: Sen, fenalığı en güzel şekilde sav; o zaman, **seninle arasında düşmanlık bulunan kişinin yakın bir dost gibi olduğunu görürsün**.”

[1742] Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü’r-Riyâz*, 2/321.

[1743] Hadis: “Sizden birini kardeşi davet ettiğinde, icabet etsin.”

وَيَقْبَلُ الْهَدِيَّةَ وَلَوْ كَانَتْ كراعا ḍamm-ı kāf ve feṯḥ-i rāʾ-i mühmele-i muḫaffefe ve ʿayın-ı mühmele ile *ve hiye mā taḥte'r-rutbeti ile'l-ḥaffi ve'l-ḥāfiri ve'ẕ-ẓilfi.*[1744] Pāçe-i gāv ve gūsfend ki esb ve şütürde vaẓīf meşābesinde ve müstedaḳu's-sāḳa derler. Ve *hediye,* faʿīle mine'l-ihdā. Ve *lev* vaṣliyyedir, *tufīdu taḳlīl.*

ويكافئ عَلَيْهَا hemze ile. **Yaʿnī** tā Cevr-i Ḫitāb-ı Levlāke ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem ziyādetü'l-muḥabbet hediye ḳabūl buyurur idi. Velev şeyʾ-i ḥaḳīr olsun redd etmeyip ve ol hediye mānendi yā daḫı aʿlā teḥaffiyye-i behiyye mücāzāt ederdi. Āyet-i وَإِذَا حُيِّيتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْهَا أَوْ رُدُّوهَا[1745] *ʿalā eḥadi't-tefāsīri fīhā* ile murād hediyyedir. Ve ḫaber-i laṭīf **[119b]** تَهَادُوا تَحَابُّوا[1746] bu maʿnāya müşīrdir.

قَالَ أَنَسٌ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ خَدَمْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَشْرَ سِنِينَ فَمَا قَالَ لِي أُفٍّ قَطُّ *uff* ism-i fiʿil ve vaḳt-i teḍācürde müstaʿmel kelimedir. İstiḫḳār ve istiḫẓār maʿnāsına çihil luġātı ḥāviyedir. Eşheri ḍamm-ı hemze ve kesr-i fāʾ-i müşeddede ile. Ḥattā Suyūṭī ʿaleyhi'r-raḥme çend ebyātla ifāde-i merām buyurmuşlar. Ve Sirācüddīn Verrāḳ cümle-i leṭāʾifindendir ki ferzend-i dilbendi medḥinde gūyā olurlar.

1. بنى اقْتدى بِالْكتاب الْعَزِيز فَزَاد سُرُورًا وزدت ابتهاجا
2. فَمَا قَالَ لى أُفٍّ فى عمره لكونى أَبَا ولكونى سِرَاجًا[1747]

Fa'llāhu derruhū mā eẕrafe ḳavlehū.

el-Ḥāṣıl: Ḫādim-i Peyġamber Enes ve Cān ʿaleyhi'ṣ-ṣālvātu'l-Ḥannān buyurur ki "Baʿde'l-hicret on sene ʿĀlem ṣallallāhu ʿaleyhi ve selleme hizmet eyledim aṣlā benim içün öf demedi."

وَمَا قال لشئ صَنَعْتُهُ لِمَ صَنَعْتَهُ ولا لشئ تَرَكْتُهُ لَمْ تَرَكْتَهُ işlediğim ʿamelde "Niçün bunu böyle işlediñ?" demedi. Ve terk etdigim şey içün "Yine işlemediñ." deyü tevbīh buyurmadı. Bu ḫaber-i laṭīf ḥüsn-i ḫulḳ ve kemāl-i ḥilm ve lüṭf-ı Sulṭān-ı Kevneyn ṣallallāhu

---

[1744] Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/323.

[1745] Nisâ Sûresi 4/86: "**Size bir selam verildiği zaman, ondan daha iyisiyle selam verin veya ayniyle mukabele edin.** Allah her şeyin hesabını gereği gibi yapandır."

[1746] Hadis: "Hediyeleşin, birbirinizi sevin."

[1747] Beyit Sirâc b. Verrâk'a isnat edilmiştir, bkz. Muhammed Emin bin Fazlullah el-Muhibbî el-Hamavî el-Asl, ed-Dımaşkî, *Hulâsatü'l-Eser fî Ayâni'l-Karni'l-Hâdî Aşer* (Beyrut: Dâru Sadır, t.y.), 3/434.

ʿaleyhi ve selleme delāleti āsā cemāl-i menḳabet ve cemīl-i edeb ve ḫizmet-i Enes raḍiyallāhu ʿanh Cenābına delīldir ki gerçi küllīsi bereket-i mülāzemet ve müdāvemet-i ḫizmet-i Ḥażretden müstefāddır. *Revāhu'ş-Şeyḫaynu ʿaleyhime'r-raḥmetü'l-Müsteʿān.*

وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا مَا كَانَ أَحَدٌ أَحْسَنَ خُلُقًا مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ Cenāb-ı Ṣıddīḳa buyurur ki "Maḥbūb-ı Cenāb-ı Aḳdes-i Ḥażret ʿaleyhi ekmelü't-taḥiyye Cenāb-ı Şerīfinden ḥüsn-i ḫulḳ cihetinden zībā ve ḫūbter kimesne yoḳdu."

ما دَعَاهُ أَحَدٌ مِنْ أَصْحَابِهِ وَلَا أَهْلُ بَيْتِهِ إِلَّا قَالَ لَبَّيْكَ maṣdariyye üzere manṣūb *ke-enne ḳāle icābeten baʿde icābetin* taʿẓīm ve icābetiyle muʿtenā bih olana telbīh olunur. **Yaʿnī** ol Ḥażreti aṣḥāb-ı bā-ṣafā veyā āl-i ʿabādan biri "Yā Rasūlallāh" nidāsıyla daʿvet etmezdi illā aña "Lebbeyk" ḫiṭāb-ı iḥtirāmıyla icābet buyurur idi. *Ḳāle es-Suyūṭiyyu revāhu Ebū Nuʿaym fī Delāʾilihī.*

وَقَالَ جَرِيرُ بْنُ عَبْدِ الله bin Cābir bin Mālik el-Becelī hicretiñ onuncu sālinde Sulṭān-ı Ḳalem-rev-i ʿArab u ʿAcem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem bārgāhına çehre-sāy olduḳda ol Ḥażret aṣḥāb-ı kirāma ḫiṭāb edip يَطْلُعُ عَلَيْكُمْ خَيْرِ ذِي يُمْنٍ[1748] beşāretiyle ser-müfāḫaret-i Cerīri künküre-sāy-ı ʿarş buyurmuşdu. Be-ġāyet ḥüsn ü ānla bī-hemtā olmaġın ʿÖmer raḍiyallāhu ʿanh *innehū Yūsufu hāzihi'l-ümmeti*[1749] deyü Cerīre müşīr olurdu.

مَا حَجَبَنِي رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَطُّ **Yaʿnī** şeref-yāb-ı İslām olduġum günden berü ol Ān-ı Cemāl-i Şāhid-i Dīn ʿaleyhi's-selāmü'l-Muʿīn muḫtaṣ bi'r-ricāl olan meclis-i ḫāṣṣu'l-ḫāṣından hīç beni menʿ etmedi. Yāḫūd ḫāstkār olduġum ḥavāyicden ḥacb eylemedi.

مُنْذُ أَسْلَمْتُ وَلَا رَآنِي إِلَّا تَبَسَّمَ ve her çend ki beni şāyān-ı nigāh-ı iltifāt buyurur idi, nīm-ḫande ederdi.

8. Ḥabīb-i Ḥażret-i ʿizzet-i Rasūl ẕi'l-ʿaẓamet
   İmām-ı ehl-i cemāʿat şeh-i ʿabā-ḫāre
9. Edeydi dūẕaḫa miḳdār-i ẕerre feyżi guẕer
   Cinān olurdu bedel sūz-i reşk ile nāra

[1748] Hadis: "Üzerinize uğurlu bir kişi geliyor."
[1749] Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/321.

10. Ḫalāvet-i süḫaniñ fehm edeydi zehr eger
    Olurdu taʿne-zenān leẕẕet-i leb-i yāre
11. Edince ḳaṭre-çekān rūyuñ āftāb-ı ḥayā
    Şerm-i niḳāb ṣadef çekdi dürr-i şehvāra
12. Ġubār-ı reh-güẕārıñ olsa ebr-i nīsānī
    Raḥīḳ olurdu düşen ḳaṭreler fem-i māra
13. Ereydi gūşuna ḫāb içre vaṣf-ı inṣāfī
    Ṣalāḥ emrine başlardı nefs-i emmāre
14. Hemīşe ravża-i pāk ʿadīm-i mānendiñ
    Ola ḫazāna ṣalāt ü selām ebrāre

[120a] وَكَانَ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُمَازِحُ أَصْحَابَهُ *mümāzaḥa* ḳavil ve fiʿille mülāṭafedir. *Müzāḥ* ḍamm-ı mīm ile isim ve [mizāḥ] kesr ile maṣdardır.

وَيُخَالِطُهُمْ وَيُحَادِثُهُمْ وَيُدَاعِبُ صِبْيَانَهُمْ *müdāʿaba* dāl-i mühmele ile mümāzaḥa meʿa'l-laʿb olan mülāṭafedir. Ve li-ẕā kūdegān taḫṣīṣ olundu.

وَيُجْلِسُهُمْ *bi-ḍammi evvellihī.*

فِي حِجْرِهِ kesr-i ḥāʾ-i mühmele veyā fetḥle zānū maʿnāsına.

وَيُجِيبُ دَعْوَةَ الْحُرِّ وَالْعَبْدِ وَالْأَمَةِ وَالْمِسْكِينِ Bende ve kenīziñ rıḳḳıyyetden āzād olduḳları ḥālde veyā seyyidi cānibinden daʿvet resānīde ḳılındığı āvānda demek ola.

Ḥāṣılı: Dībāce-i Cerīde-i Īcād ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem ve ʿalā ālihi'l-emcād Ḥażretleri aṣḥābınıñ merdān ve zenān ve ṣiġār ve kibārı ile muḫāṭaba ve āmīziş ve kūdegānıyla mülāṭafe ve mümāzaḥa edip ṣıbyānı zānū-yı saʿādetinde iclās buyurmaġla dil-i pederānı dest-āver müṭāyibe ve celādet-i ḳadr ü rifʿat-i şānla tevāżuʿan li-Rabbihī bende ve āzād ve dervīş ve nāşād daʿvetlerine icābet ve teşrīf ederdi.

وَيَعُودُ الْمَرْضَى فِي أَقْصَى الْمَدِينَةِ ve ol Şifā-res-i Şikeste-dilān ʿaleyhi selamü'llāhi'l-Mennān ḫastegānı ʿiyāne buyurup dūr-ā-dūr ḫānehā-yı Medīnede bile olan bīmārıñ porsiş-i ḫāṭırı ile tesliyet-baḫş ve istimzāc ederlerdi.

وَيَقْبَلُ عُذْرَ الْمُعْتَذِرِ ver her ʿöẕr-ḫᵛāh olanıñ ʿöẕrünü ki ḥaḳīḳati olsun olmasın ḳabūle ḳarīn buyururdu. Nitekim ġazā-yı Tebükden teḫallüf edenleriñ iʿtiẕārını ve Ḫāṭib bin

Ebī Belteʿanıñ ʿöẕrünü rehīn-i ḳabūl buyurmaları āsā muʿteẕir ile īrādı li-ifāḍeti'l-ʿumūm olup ve maʿẕūr ile edā buyurulmadıġı ʿöẕrü fi'l-ḥaḳīḳa olan kimesnede ḫāṣ olduġundandır.

قَالَ أَنَسٌ Ebū Dāvūd ve Tirmiẕī ve Beyhaḳī ʿaleyhime'r-raḥme taḫrīk-i silsile-i rivāyet olur ki Enes raḍiyallāhu ʿanh buyurur:

مَا الْتَقَمَ أَحَدٌ أُذُنَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ *üẕün* ḍammeyn veyā [*üẕn*] sükūnladır. Gūyā *li-vaż'i'l-luḳmeti fi'l-femi*[1750] nezdīkī-i dehen be-gūş istiʿāre olunur.

فَيُنَحِّي mine't-tenḥiyye tebʿīd maʿnāsına müsteşnā ḥükmündedir. *Ey illā fe-yestemirru mülaḳḳamen lehū üẕünühü.*[1751]

حَتَّى يَكُونَ الرَّجُلُ *ey el-mulaḳḳamu.*

هُوَ żamīr-i faṣıl.

الَّذِي ينحى رَأْسَهُ manṣūbu'l-maḥal ḫaber-i *kāne, ḥattā terake tunaḥḥu reʾsehū* ġāyetdir.

Ḥāṣıl-ı Kelām: Bir kimesne ol Nūr-dīde-i ʿĀlemiyān ʿaleyhi's-selāmü'r-Raḥmān üẕün-i şerīfesine taḳrīb-i dehān edip nihānīce muḥādeşe eyledikde gūş-ı saʿādetlerin fem-i ḳāʾilden dūr etmezlerdi. Tā kim ol kimesne merāmını ifāde edip serini gūş-ı Nebevīden tebʿīd edince güftār-ı nühüftesin işġā ve ḳable istīfā kelāmü'l-ḳāʾil ḳaṭʿ-ı rābıṭa-i peyām buyurmazdı.

وَمَا أَخَذَ أَحَدٌ بِيَدِهِ فَيُرْسِلُ يَدَهُ vaż'-ı ẓāhir becā-yı muḍmar ḥükm-i müsteşnā olduġun müfīd olur.

حَتَّى يُرْسِلَهَا الآخِذُ ḫā'-i muʿceme ve rā'-i mühmele ile naḳīż-i evvel der-aṣl-ı Delecī ḫā ve ẕāl-i muʿceme ile ism-i fāʿil mine'l-aḫẕ. **Yaʿnī** dest-i kerem-i peyvest-i Şāh-ı Risāleti bir kimesne berāy-ı muṣāfaḥa mübāyaʿada imsāk etmezdi. İllā yed-i müeyyedden ıṭlāḳ eyleye. Tā kim ol kimesne elini ṣalıverince teʾḫīr ve andan muḳaddem irsāl-i yed etmezlerdi. Kemāl-i tevāʿżuʿ ve inḳıyāddan ʿibāretdir.

وَلَمْ يُرْ ṣīġa-i mechūlle.

[1750] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/278.
[1751] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/178.

مُقَدِّمًا kesr-i dāl-i müşeddede ile.

رُكْبَتَيْهِ بَيْنَ يَدَيْ جَلِيسٍ لَهُ hem-nişīn-i meclis-i hümāyūnu maḥżarında zānū-yı mübārekleri muḳaddem olduġu ḥālde görülmedi. Yā dizlerin büküp cālis olmaḳ veyā ruḳbeden murād ricl-i şerīfleri ola. **Yaʿnī** cülesā ḥużūrunda pāy-ı ʿarş-peymāların irsāl buyurmaları müşāhede degil idi. Ḥāṣılı kemāl-i teʾeddüb ve ḥüsn-i ʿişretden ʿibāret olur.

وَكَانَ *Ke-mā fī ḥadīṯi İbni Ebī Hāle.*

يَبْدَأُ مَنْ لَقِيَهُ بِالسَّلَامِ baʿżı rivāyetde *yebduru* ḍamm-ı dāl ve rā ile *ey yubādiru.*

وَيَسْبِقَ żamīr-i bāriz-i *laḳiyehū* Ḥażrete rāciʿ veyā müstetir li-men **[120b]** ve ʿaksi daḫı muḥtemeldir. İbāret ʿumūmu müfīde ammā selām müsteḥab olmayan mevāżiʿde ve ehl-i küfrüñ ġayrı ṣaġīr ve kebīr dūçār olduḳları müslimānāna selāmla ibtidā veyā sebḳ-i selāma mübāderet buyurur idi. *Ḳāle eş-Şāriḥu el-ʿAllāmetu ʿAliyyü'l-Ḳārī: Fe-inne hāẕihi's-sünnete efḍālu mine'l-farīżati li-mā fīhi mine'l-tevāżuʿi ve't-tesebbübi li-edāʾi'l-vācib.*[1752]

وَيَبْدَأُ أَصْحَابَهُ بِالْمُصَافَحَةِ *mufāʿaletün mine'ṣ-ṣafḥi'ṣ-ṣāḳi yeṣfeḥuhū el-keffu bi'l-keffi.* **Yaʿnī** aṣḥābına muṣāfaḥa ile ibtidā edip safḥa-i dest-i muʿciz-i peyvestini aṣḥāb-ı bā-ṣafādan mülāḳāt eyledigi kimesneniñ safḥa-i destinde ḳılardı. İmdi ʿinde'l-telāḳī muṣāfaḥa sünnetdir. Ve ṣaḥb-i kirām seferden ḳudūmlerinde muʿānaḳa ederlerdi. *Ve hüm aṣḥabu ẕevi'l-iḥtirām* ḫᵛāce-i kaʾināt ʿaleyhi's-selāᵛtü ve's-selām yed-i müʾeyyedini būsiş ile mürāʿāt-ı deʾb-i edeb ederlerdi ve Kibārıñ derslerin taḳbīl müsteḥibbedir. *Ve kerihuhā raḥimehu'llāh neʿam iẕā kāne ʿalā vechi't-tekebbüri fe-yukebbiruhū naḳalehū el-Ḥafāciyyu ʿan Neveviyyi.*[1753]

لَمْ يُرَ قَطُّ مَادًّا رِجْلَيْهِ بَيْنَ أَصْحَابِهِ حَتَّى يُضَيِّقَ بِهِمَا عَلَى أَحَدٍ *ke-mā revāhu ed-Dāreḳuṭniyyu.* Rūḥ-ı Cesed-i Kevneyn, aṣḥāb-ı kirāmı ḥużūrunda pāy-ı mübāreklerin aṣlā medd etdigi müşāhede olunmadı. *Şefḳatün ʿalā eḥadin min cülesāʾihī* medd-i ricleyn ile müżāyaḳadan iḥtirāz ile terk-i med buyurur idi. Ammā ol Dürr-i Yektā-yı Ṣadef-i

[1752] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/279.
[1753] Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/328.

Nübüvvet yalñız kendüleri veyā ḫavāṣṣ-ı meclis-i muḥteremi ḥużūrunda gāhī ittikā ve medd-i pā ve yekdīger üzere nihāde ve istirāḥat buyurduḳları daḫı mervīdir.

يُكْرِمُ مِنْ يَدْخُلُ عَلَيْهِ bu cümle istīnād vāḳiʿdir. **Yaʿnī** istīnāsen li'l-ḳulūb meclis-i melāʾik-i ḫademine rūmāl olana lüṭf ü ikrām ve ḳıyām ederlerdi. Nitekim Saʿd bin Muʿaẕ raḍiyallāhu ʿanhā ḳıyāmla aṣḥāba emr eyledi. İmdi ʿulemā ve ṣuleḥāya ḳıyām müsteḥabdır. Ve ol Şemʿ-i Cihān-fürūz-ı risālet ḳadem-nihāde-i teşrīf eyledikde ṣahābī-i kirām Ḥażrete ḳıyām ederlerdi. Ammā baʿżılar مَنْ أَحَبَّ أَنْ يَمْثُلَ لَهُ الْعِبَادُ قِيَامًا فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ[1754] ḥadīṯiyle muṭlaḳan ḳıyāmı kerih ʿadd eyleyip ḥattā İbn Ḥacer قُومُوا لِسَيِّدِكُمْ[1755] ḥadīṯ-i şerīfi emrinde Cenāb-ı Saʿdıñ ḥimār-süvār ve mecrūḥan ḳudūmünde merkebden inzāl içün ṣudūr-yāftedir, deyü teʾvīl buyurmaları hemān Saʿdıñ ḥimārdan inzāline emr murād olunaydı cemīʿ-i nāsa ḳıyāmla fermān buyurmazdı, cevābıyla redd olunmuşdur. *Li-ẕā istedelle en-Neveviyyu raḥimehu'llāh.*

وَرُبَّمَا بَسَطَ لَهُ ثَوْبَهُ وَيُؤْثِرُهُ بِالْوِسَادَةِ *īṯār* baʿżı umūrda kendi nefsi üzere ġayrı taḳdīmdir. Ve *vāv*la *visāde* ve hemze ile *isāde* ve bi-dūni ḥāʾ *visād* bālīn ve miḫadde ve firāş maʿnāsına.

الَّتِي تَحْتَهُ maḥşuvvetun bi'l-līf maḳʿad ve firāş. **Yaʿnī** bisyār bār ḥużūr-ı Bāhirü'ş-Şerefe duḫūl edenlere taʿẓīmen leh ridāʾ-i şerīfelerin ferş ve taḥtında mefrūşe ġıbṭa-fermā-yı istebraḳ-ı cinān olan visāde ve maḳʿadi ol kimesneye basṭ etmekle nefs-i nefīsine taḳdīm ve īṯār buyurur idi. Nitekim ʿAdī bin Ḥātim Ṭāʾī[1756] ve Vāʾil Ḥaḍramī ve hemşīre-i rıḍāʾīlerine vuḳūʿu şöhret-yābdır.

وَيَعْزِمُ عَلَيْهِ فِي الْجُلُوسِ عَلَيْهَا إِنْ أَبَى ol kimesne şān-ı nübüvvet-meʾābına iclālen ve teʾeddüben bā-bālīn-i Ḥażret üzere cülūsdan imtināʿ ve istiḥyā ederse iclālen leh *ve bi'llāhi iclis ente* ḳasemiyle teʾkīd ve ilḥāḥ buyurur idi. *Ḳāle fi't-Tehẕībi yuḳālu ʿazzemtu*

[1754] Hadis: "Kim insanların kendisi için ayağa kalkmasını severse, cehennemdeki yerini hazırlasın."

[1755] Hadis: "Efendiniz için ayağa kalkınız."

[1756] Tam adı Ebû Tarîf Adî b. Hâtim b. Abdillâh et-Tâî (ö. 67/686) olan Tay kabilesinin reisi olan meşhur sahâbî. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Yardım, "Adî b. Hâtim et-Tâî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), I/380.

li-tefʿalenne ke-ẕā ey aḳsemtu, intehā. Ve hüve meʾḫūẕun mine'l-ʿazmi ve hüve't-taṣmīmi fi'l-emr.[1757]

وَيُكَنِّي teşdīd-i nūnla.

أَصْحَابَهُ esmāʾ-i aʿlāmla terk-i taṣriḥden kināye olmaġın künye denildi. Aṣḥāba tekrīmen Ebū Turāb ve Ebū Hureyre ve Ümmü Seleme āsā künye nihāde buyurur idi. **[121a]** وَيَدْعُوهُمْ بِأَحَبِّ أَسْمَائِهِمْ تَكْرِمَةً لَهُمْ telaṭṭufen bihim aṣḥāb ve etbāʿına maḥbūbterīn olan nāmlarıyla daʿvet ve nidā ederdi.

وَلَا يَقْطَعُ عَلَى أَحَدٍ حَدِيثَهُ bir kimesneniñ eṣnā-yı kelāmında ḳable't-temām dāḫil-i kelāmla güftārını ḳaṭʿ etmezdi.

حَتَّى يَتَجَوَّزَ müṣennāt-ı taḥtiyye ve fevḳıyye-i meftūḥateyn ve cīm-i meftūḥa ve vāv-ı müşeddede ve zāy ile tecāvüz-i ḥadd ve taʿaddī edince.

فَيَقْطَعَهُ بِنَهْيٍ أَوْ قِيَامٍ tā ki ol kimesne kelāmda ḥadd-i tecāvüz veyā mā-lā-yelīḳu ile jāj-ḫāy olunca ol ḥālde taṣrīḥen veyā meclis-i ʿālīden ḳıyām buyurmaġla telvīḥen iʿrāż etmekle ḳaṭʿ ederdi.

وَيُرْوَى بِانْتِهَاءٍ أَوْ قِيَامٍ *fe'n-neyhu bi-maʿne'l-intehā.*[1758]

وَرُوِيَ أَنَّهُ كَانَ لَا يَجْلِسُ إِلَيْهِ أَحَدٌ وَهُوَ يُصَلِّي إِلَّا خَفَّفَ صَلَاتَهُ وَسَأَلَهُ عَنْ حَاجَتِهِ فَإِذَا فَرَغَ عَادَ إِلَى صَلَاتِهِ *ke-mā fī'l-İḥyāʾi fī edebi'l-maʿīşeti* Ḥażret-i Faḫr-ı ʿĀlem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem nevāfilden bir namāza şürūʿ buyurduġu ḥālde meclis-i şerīfine cālis olmazdı. İllā Ḥażret-i Peyġamber ol namāza ʿadem-i iṭāle ile muḳayyid olup evvel vāridiñ dünyevī yā uḫrevī merāmını suʾāl ve ḳażā buyurduḳdan ṣoñra ṣalāt-ı muʿtādeye iṭāle ile rücūʿ ederdi, demek olur. *Ḳāle el-ʿIrāḳiyyu lem ecide lehū aṣlen. Ve ḳāle el-Burhānu el-Ḥalebiyyu ḥāẕe'l-ḥadīṣu münkerun.*[1759]

وَكَانَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَكْثَرَ النَّاسِ تَبَسُّمًا وَأَطْيَبَهِمْ نَفْسًا مَا لَمْ يَنْزِلْ ṣīġa-i mechūlle ve bināʾ-i fāʿil ile ṣaḥīḥdir.

[1757] Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/328.
[1758] Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/329.
[1759] Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/329.

عَلَيْهِ قُرْآنٌ أَوْ يَعِظْ أَوْ يَخْطُبْ Ḥażret-i Ḫaṭīb-i Minber-i Nüh-pāye-i Eflākıñ maẓhar-ı cemāl olmaġın tebessüm ve ṭayyib-i nefis cihetinden nāsıñ ḫande-rū ve beşūş ve müstebşiri idi. Mādām vaḥiy metlüvven inzāl ve nāsa terġīb ve terhīb ile teʾdīb ve ʿinde'l-cemʿ el-ekber der-minber ḫuṭbe-ḫᵛān olmadıḳları ḥālde ḫande-rūy ġayr-ı ʿabūs idiler. Ammā vaḥiy ve vaʿaz ve ḫuṭbe mezāhir-i Ẕi'l-Celāli iẓhār ile maḳām-ı iclāl olmaġın mütebessim ve münbasıṭ olmayıp kabż ve heybet-i celāl ġālib idi. *Fe-fī külli maḳāmin maḳālun ve li-külli maḳālin ḥālün li-erbābi'l-kemāl.*[1760]

وَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْحَارِثِ diyār-ı Mışırda āḫir vefāt eden ṣaḥābe-i kirāmdandır. Seksen beş veyā yedide rū-be-rāh-ı Cinān oldular. Ḫaber-i şerīf taḫrīc-kerde-i Aḥmed ve Tirmiẕīdir.

مَا رَأَيْتُ أَحَدًا أَكْثَرَ تَبَسُّمًا مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ Cenāb-ı Ber-güzīde-i Nebiyy-i Ādem ʿaleyhi's-selāmdan bisyār tebessüm bir kimesne görmedim, dediler. Zīrā ṭalāḳat vech-i mekārim-i aḫlāḳındandır. Ve fī ḥadīṯ: تَبَسُّمُكَ فِي وَجْهِ أَخِيكَ صَدَقَةٌ[1761]

وَعَنْ أَنَسٍ رَضِيَ عَنْهُ كَانَ خَدَمُ fetḥateyn ile bi-zineti ḥasen cemʿ-i ḫādim.

الْمَدِينَةِ يَأْتُونَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا صَلَّى الْغَدَاةَ بِآنِيَتِهِمْ *bā* taʿdiye içündür, *yeʿtūne* fiʿiline müteʿallıḳ olur. Ve *āniye* cemʿ-i inā' ke-kisā' ve eksiye *mā yūḍaʿu fīhā eş-şey'u*[1762]. *Evānī* ise cemʿu'l-cemʿ.

فِيهَا الْمَاءُ İmām Müslim, Enes raḍiyallāhu ʿanhdan silsile-cünbān-ı rivāyet olur ki ʿabīd ve civārī-i ehl-i Medīne baʿde ṣalāti'ṣ-ṣubḥ ẓurūf-ı ābla Menbaʿ-ı Cūybār-ı Kerem ḥużūruna revāne olurlardı.

فَمَا يؤتى ṣīġa-i mefʿūlle.

بآنية إِلَّا غَمَسَ يَدَهُ فِيهَا kūze-i āb ve āniye iḥżār olunmazdı illā dest-i şifā-peyvestini ol āniye derūnuna idḫāl ederdi.

[1760] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/331.
[1761] Hadis: "Müslüman kardeşine tebessüm etmen sadakadır."
[1762] "İçine bir şey konulandır." Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/331.

وَرُبَّمَا كَانَ ذَلِكَ فِي الْغَدَاةِ الْبَارِدَةِ bisyār bār serdī-i hengām-ı ṣabāḥda evānī iḥżār olunup ġams-ı yed buyurur idi. Li-ecli't-telaṭṭuf taḥammül-i meşaḳ birle ġamsından imtināʿ buyurmazdı. Laṭīf āṯār-ı ʿulemā meşāyiḫ ve etḳıyā ile bi-bereketihī irşādı īcāb eder. يُرِيدُونَ بِهِ التَّبَرُّكَ āniyeye idḫāl-i yed ile ḥuṣūl-i niʿmet ve zevāl-i niʿmet ve ṭaleb-i bereket murād ederlerdi. Bu ʿibāre kelām-ı muṣannifden olmaḳ **[121b]** muḥtemeldir. Zīrā Muḥyi's-Sünnet *Meṣābīḥ*de bi-dūni hāẕihi'z-ziyāde rivāyet buyurmuşlardır. İmdi ḫaber-i laṭīf āṯār-ı ʿulemā ve meşāyıḫ-ı etḳıyā ile teberrüke irşādı īcāb eder.

FAṢIL

وَأَمَّا الشَّفَقَةُ وَالرَّأْفَةُ وَالرَّحْمَةُ لِجَمِيعِ الْخَلْقِ فَقَدْ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى فِيهِ Ammā Ḥażret-i Server-i Kā'ināt ʿaleyhi ezke'ṣ-ṣalāt cemīʿ-i āferindegāna ber-vech-i muḥabbet riḳḳat-i ḳalb ve şiddet-i raḥmet ve lüṭuf ve merḥamet-i ʿāmmesi ḥaḳḳında Ḫudā-yı Kerīm buyurdu.

(عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَءُوفٌ رَحِيمٌ)[1763] *ʿazīz* şedīd ve şāʿab ve *mā* maṣdariyye ve *ʿanit* meşaḳḳat. Bu āyet-i celīle iclāh-i şān-ı Nebbiyy-i Āḫirü'z-Zamān ʿaleyhi's-selāmda cümle-i imtinān ḥaḳḳı muḥteviyye olup bi-ḳavli baʿżı müfessirīn āyāt-ı Furḳāniyyeden āḫir nāzile olan āyet-i cemīledir, dediler.

Ḫulāṣa-i Maʿnā: Ẕālike'l-ḫiṭāba muvāceh olan müʾminīn veyā ʿArap veyā ġayruhümā iḫtilāfı üzere bi-taḥḳīḳ size cins-i beşerden Peyġamber-i Ẕī-şān geldi. Size meşaḳḳat-āver olan eşyā anıñ kemāl-i reʾfetinden be-ġāyet düşvār ve ṣaʿabterdir. Ve dīnī ve dünyevī müʾminīn ve ġayrılarıñ menfaʿatine dildāde ve ḥarīṣ ve fi'd-dünyā ve'l-ʿuḳbā raʾūfu'r-raḥīmdir. Ve ẕikr-i raḥīm teẕyīl veyā tetmīm içündür. Ve bu āyet-i ʿazīze dāʾir metevaḳḳıf kelām ibtidā-yı faṣl-ı evvel-i bāb-ı evvelde müstevfī beyān olundu.

(وَقَالَ تَعَالَى وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلا رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ)[1764] *ey ẕā raḥmetin li-cemīʿi'l-ḫalḳi, teḳaddeme el-kelām.*

قَالَ بَعْضُهُمْ مِنْ فَضْلِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّ اللَّهَ تَعَالَى أَعْطَاهُ اسْمَيْنِ مِنْ أَسْمَائِهِ فقال (بِالْمُؤْمِنِينَ رَءُوفٌ رَحِيمٌ)[1765] *raʾūf, bi'l-işbāʿ ve dūnehū* ʿulemādan baʿżılar buyurur. Sulṭān-ı ʿĀlem

[1763] Tevbe Sûresi 9/128: "Ey inananlar! And olsun ki, içinizden size, **sıkıntıya uğramanız kendisine ağır gelen, size düşkün, inananlara şefkatli ve merhametli** bir peygamber gelmiştir."

[1764] Enbiyâ Sûresi 21/107: "Biz seni ancak alemlere rahmet olarak gönderdik."

[1765] Tevbe Sûresi 9/128: "Ey inananlar! And olsun ki, içinizden size, sıkıntıya uğramanız kendisine ağır gelen, size düşkün, **inananlara şefkatli ve merhametli** bir peygamber gelmiştir."

ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem Ḥażretleriniñ cümle-i feżāʾil ve ḫaṣāʾişindendir ki Mevlā-yı Kerīm esmā-yı ḥüsnāsından dü nām nāmı ile teşrīf-i Nebiyy-i Tehāmī buyurup mübeccelen li-şānuhū kelām-ı ḳadīminde raʾūf ve raḥīm ile vaṣıf ve tesmiye eyledi.

وَحَكَى نَحْوَهُ الْإِمَامُ أَبُو بَكْرِ بْنُ فُورَكٍ ḍamm-ı fā ve sükūn-ı vāv ve feṭḥ-i rā ve kāf-ı münevven ile İmām-ı Celīlü'l-Ḳadr dört yüz altı tārīḫinde ʿāzim-i dārü'l-ḳarār olmuşdur.

حَدَّثَنَا الْفَقِيهُ أَبُو مُحَمَّدٍ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ الْخُشَنِيُّ ḍamm-ı ḫāʾ-i muʿceme ve feṭḥ-i şīn-i menḳūṭa ile ve nūn ve yā ile bir ḳabīleye nisbet olur. Beş yüz yigirmi altıda ʿāzim-i rāḥat-serāy-ı beḳā oldu.

بِقِرَاءَتِي عَلَيْهِ ثَنَا إِمَامُ الْحَرَمَيْنِ أَبُو عَلِيٍّ الطَّبَرِيُّ feṭḥ-i ṭāʾ-i mühmele ile Ṭaberistān veyā Ṭaberiyye mensūbdur.

نَا عَبْدُ الْغَافِرِ الْفَارِسِيُّ İmām Zāhid Ebū Muḥammed beş yüz yigirmi yedide cānib-i ʿuḳbāya ʿazm eyledi.

نَا أَبُو أَحْمَدَ الْجُلُودِيُّ نَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سُفْيَانَ قَالَ نَا مُسْلِمُ بْنُ الْحَجَّاجِ ṣāḥibu'ṣ-*Ṣaḥīḥ*.

نَا أَبُو الطَّاهِرِ Aḥmed bin ʿAmr el-Emevī *tuvuffiye senete ḫamsīne miʾeteyn*.

أَنْبَأَنَا ابْنُ وَهْبٍ Ebu Muḥammed ʿAbdullāh el-Feherī *ruviye ʿanhu es-sitte* yüz ṭoḳsan yedide ġurfe-nişīn-i cennetü'l-meʾvā oldu.

أَخْبَرَنَا يُونُسُ Bin Yezīd el-Eylī yüz tārīḫinde ʿāzim-i şehr-i ḫāmūşān oldular.

عَنِ ابْنِ شِهَابٍ İmām Ebū Bekr bin Müslim ez-Zührī.

قَالَ غَزَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غَزْوَةً وَذَكَرَ حُنَيْنًا bi't-taṣġīr Mekke-i Mükerreme ve Ṭāʾif beyninde verāʾ-i ʿArafāṭda ism-i vādīdir. Sinīn-i hicretiñ sekizinci sālinde ki ṭāḳ-ı ḥarem-serāy-ı ümmü'l-ḳurāya kemend-i ẓafer-bend-i teshīr olduḳdan ṣoñra ġazā-yı feṭḥ-i Ḥuneyn daḫı ṣūret-peẕīr olmuş idi.

قَالَ İbn Şihāb.

فَأَعْطَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَفْوَانَ بْنَ أُمَيَّةَ taṣġīr-i *eme*.

مِائَةً مِنَ النَّعَمِ feṭḥateyn ile şütür ve ġāv ve güsfende şāmildir.

ثُمَّ مِائَةً ثُمَّ مِائَةً Zührī ʿaleyhi’r-raḥme buyurur ki: “Dāver-i Ḥıṭṭa-i Risālet ʿaleyhi esne’t-taḥiyye ġazā eyledi. Ve ol ġazve Ḥuneyn olmaḳ üzere ẕikr edip ol Ḥażret serdār-ı Nebiyy-i Ḥac Ebū Vehbe ki **[122a]** merḳūm şirki ḥālinde Ḥuneyn ve Ṭāʾif gazālarına ʿasker-i İslāmla āmāde olmuş idi. Ve baʿde’l-fetiḥ refʿ-i engüşt-i İslām eyleyip muḳaddemen Ẕāt-ı Risālet-Meʾāba meʿa mā beynehümā mine’r-raḥm bār-āver-i ḫār-ı eẕiyyet olmaġla isāʾeti muḳābelesinde iḥsānla mücāzāt edip ġanāyim-i tilke’l-ġazveden merraten baʿde uḫrā üç kerre yüz dāne şütr-i kūh-ı kūhān baḫş eyledi. Maʿlūm-ı ʿizzet ola ki çün rāvī-i sened üzere ḥadīṯi taḳdīm eyledikde *Ḳāle Rasūlullāh ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem ke-ẕā ve ke-ẕā eḫberanī fulān* deyip baʿde-ẕā senedini ẕikreder. Yāḫūd bu ḥadīṯ-i şerīf-āsā baʿżı isnādı meʿa’l-metin taḳdīm eder. İsnād-ı muttaṣıl ve ittiṣāli ẕālike’l-ḥükme māniʿ degildir. *Ke-mā lev ẕükira el-isnādu bi-kemālihī.*

قَالَ ابْنُ شِهَابٍ حَدَّثَنَا سَعِيدُ ابن الْمُسَيِّبِ ʿinde’l-ʿIrāḳiyyīn feṭḥ-i taḥtiyye-i müşeddede ve ʿinde’l-Medeniyyīn kesr ile İmāmü’l-Tābiʿīn ve ṣalāt-ı ṣubḥu pencāh sāl ve ḍavʾ-ı ʿişā ile taḥrīme-bend-i ḳıyām ḥammāmetü’l-mescid laḳabıyla be-nām ẕāt-ı ʿālī ḳadr idi. İbn Şihāb Zührī mumā ileyhden taḥdīṯ buyurur ki.

أَنَّ صَفْوَانَ قَالَ وَاللَّهِ لَقَدْ أَعْطَانِي مَا أَعْطَانِي وَإِنَّهُ لَأَبْغَضُ الْخَلْقِ إِلَيَّ cümle-i ḥāliyye.

فَمَا زَالَ يُعْطِينِي حَتَّى إِنَّهُ لَأَحَبُّ الْخَلْقِ إِلَيَّ Ebū Vehb naḳleder ki Ḥażret-i Peyġamber baña baḫşettigin etdi. Ḥāl ān ki baña mebġūżterīn ḫulḳ idi. Baʿde-ẕā baḫş ve ʿatāda ber-ḳarār oldu. Tā kim elʾān ol Ḥażret baña cümleden maḥbūbterīn oldu, deyü buyurmuşlar. İmdi dāʾ-i müellefetü’l-ḳulūb ḥubb-ı māl olmaġın ol Ṭabīb-i Nabż-ı işnā-yı ʿillet-i ümmet ʿaleyhi’t-taḥiyye daḫı anıñ derdine muvāfıḳ devā ki ekrem-i inʿāmdır. Müdāvāt buyurmaġla dāʾ-i ʿużāl niḳmet-i küfürden rehā buyurulup niʿmet-i islāmla taṣḥīḥ-i mīzāc eyledi. Ṣadr-ı İslāmda müʾellefe cānibine iʿṭā cāʾiz olup beytü’l-māl veyā zekāt ḫams-i ḫumusdan ʿale’l-iḫtilāf şeyʾ baḫşolunurdu. Baʿde-ẕā ḫilāfet-i Ṣıddīḳ veyā Fārūḳda menʿ olundu. İmdi bu ḫaber-i laṭīfi īrāddan murād Faḫr-ı ʿĀlem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem ile Ṣafvān beyninde ḳarābet-i raḥm olduġu cihetle şāyed ʿadāvet ve küfründe istimrār ile helāk olmasına ʿadem-i rıżāları ve aña şefḳat ve iḥsānla islāmını irāde buyurmaları Ḥażretiñ kemāl-i refʿet ve raḥmetine dāl ve illā faṣl-ı ʿaṭā ve baḫş ve seḫā ve ḫaber-i Ṣafvān güẕerān etmişdir.

وَرُوِيَ أَنَّ أَعْرَابِيًّا جَاءَ يَطْلُبُ مِن النبي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَيْئًا فَأَعْطَاهُ ثُمَّ قَالَ أَحْسَنْتُ إِلَيْكَ قَالَ الْأَعْرَابِيُّ لَا وَلا أَجْمَلْتَ ḫaber-i meẕkūr Ebī Hureyre raḍiyallāhu ʿanh ṭarīḳinden sened-i żaʿīfle rivāyet-kerde-i Bezzārdır. Ve *ruviye* ṣīġa-i mechūlle, *aʿrābiyy* nā-maʿlūm ve baʿżı nüsḫada *aḥsente* hemze-i vāḥide ile vürūd edip hemze-i istifhām-ı muḳadderedir ve istifhām taḳdīri olur. Ve *ḳāvlun lā reddun li-ḳavlihī e ḥasente* mervīdir ki bir aʿrābī Ḥażret-i Mütemmim-i Mekārim-i Aḫlāḳ ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem Ḥażretlerinden ṭalebkār-ı iḥsān olduġu ḥālde āsitān-ı Ḥażrete rūmāl ve meʾmūlüne müsāʿade buyurulup baʿde'l-iʿtā bedevīye laṭīfe-güne "Saña iḥsān etdim mi?" deyü porsiş-i meʾāl eyledikde aʿrābī-i cāfī "Ne bisyār ve endek ve ne ṣıla-i cemīle eylediñ." dedi. Yāḫūd maʿnā-yı vāḥid ve tekerrürü teʾkīd veyā *ecmelte, ekṣerte* maʿnāsına dediler.

فَغَضِبَ الْمُسْلِمُونَ وَقامُوا إِلَيْهِ Şāhbāzān-ı Şāhiḳā-i İslām ol zāġ-ı sīretin sūʾ-i edebinden nāşī ġażab-ālūd olup ḍarb u reddine ḳıyām eylediler.

فَأَشَارَ إِلَيْهِمْ أَنْ كُفُّوا *en* tefsīriyye veyā maṣdariyye Ḥażret-i Ṭabīb-i verd-i Künh ʿaleyhi's-selām *şefeḳatün ʿaleyhi ve iḥsānen ileyhi* müslümānāna bedevīden keff-i yed etmelerine işāret buyurdu.

وَدَخَلَ مَنْزِلَهُ وَأَرْسَلَ إِلَيْهِ وَزَادَهُ شيئا ثُمَّ *sümme fīhi muḳadderun ve hüve ḫarace.*[1766]

قَالَ: هَلْ أَحْسَنْتُ إِلَيْكَ Şāh-ı Beyt-i **[122b]** Maḳṭaʿ-ı Risālet saʿādet-ḫānelerine teşrīf edip bedevīye ʿaṭiyye resānīde buyurup baḫş-ı evvelden ʿaṭāyı efzūn ḳılıp bīrūn-ı devlet-ḫāneleri olduḳdan ṣoñra yine aʿrābīye "Saña iḥsān eyledim mi?" deyü leb-cünbān-ı porsiş oldular.

قَالَ: نَعَمْ bedevī *ey* "Vallāhi iḥsān-ı tām eyledin."

فَجَزَاكَ اللَّهُ مِنْ أَهْلٍ وَعَشِيرَةٍ خَيْرًا fāʾ-i tefrīʿiyye ve sebebiyye veyā şarṭ-ı muḳadder cevābında faṣīḥadır veyā bir muḳadder üzere ʿāṭıfedir. *Ey aḥsente fe-cezāke'llāhu ilā āḫir.* Ve *min* bedeliyyedir. *Ey min ehlī ve ʿaşīretī elleẕīne yuḥsinū ileyye* demek ola veyā tebʿīżıyye. Ve *ʿaşīret* ḳabīle. Ve *ḫayran* nasbla mefʿūl-i ṯānī-i *cezāke* ve fiʿil ve mefʿūl beyninde cümle-i iʿtirāż ve iḫtişāṣ veyā ḥāliyye üzere manṣūb olur.

[1766] Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/334.

Ve'l-ḥāṣıl: "Baña iḥsānıñ sebebiyle ehl-i ḳabīleden olduġun ḥālde Mevlā saña ḫayır ile mücāzāt eylesin." dedi. Veyā "Ḫīʿşāvend ve tebārımdan bedel ki anlar baña iḥsān etmediler, Ḫudā saña cezā bi'l-ḫayr eyleye." demek ola.

فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّكَ قُلْتَ مَا قُلْتَ وَفِي انفسِ أَصْحَابِي aṣl-ı Tilimsānīde ṣīġa-i müfred ile *ve fī nefs* vāḳiʿdir.

مِنْ ذَلِكَ شَيْءٌ، فَإِنْ أَحْبَبْتَ فَقُلْ بَيْنَ يَدَيْهِمْ مَا قُلْتَ بَيْنَ يَدَيَّ حَتَّى يَذْهَبَ مَا فِي صُدُورِهِمْ عَلَيْكَ lafẓ-ı *şeyʾ* tenkīr yā taḥḳīr veyā taʿẓīm içündür. Ve becā-yı żamīr ism-i işāret vażʿı müşārün ileyhi müşāhed ve maḫsūs menzilesine tenzīldendir. Ve muḥabbeti aʿrābīye taʿlīḳ buyurmaları hemān keremen isnāddır. *Beyne eydīhim* taʿbīri ḥużūrundan kināye ve berāy-ı aṣḥāb bedevīniñ temsilidir.

Ḫulāṣa-i kelam: Aʿrābīye küftār-ı pīşīn-i nādirberāberīn teẕkīr buyurup "Sen cevāb ve reddinde gūyā olduġun kelāmı söylediñ ol ḳavl-i dürüştle nüfūs-ı aṣḥābımda emr-i ʿaẓīm ve ʿuḳde-i elīm bāḳī kalmışdır. Senden āzürde dil olmalarıyla ol ġışşı āyine-i ḫāṭırlarından izāle murād edersen benim ḥużūrumdan süḫan-sāz olduġuñ medīḥayı anlar pīşgāhlarında ḥużūrumuzda tekrār eyle tā kim aṣḥābımıñ seniñ ḥaḳḳında olan küdüretleri safḥa-i seniyyelerinden zāʾil ola." deyü buyurdular.

قَالَ: نَعَمْ bedevī *ey vallāhi* deyip.

فَلَمَّا كَانَ الْغَدُ aṣlı *ġadv* idi. Vāv bilā ʿavż maḥẕūfdur. Ġadāt tulūʿ-ı fecirden tā-be-zevāldir.

أَوِ الْعَشِيُّ *bi-feṭḥin fe-kesrin fe-teşdīdin mā baʿde'z-zevāli ġurūb. Ve'ş-şekku mine'r-rāviyyi.*[1767]

جَاءَ فَقَالَ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ هَذَا الْأَعْرَابِيَّ قَالَ مَا قَالَ فَزِدْنَاهُ فَزَعَمَ أَنَّهُ رَضِيَ *zeʿame* der-īn maḳām ḳavl-i ḥaḳ maʿnāsına. **Yaʿnī** vaḳtā rūz-ı ferdā hengām-ı ḍuḥā bedevī dürr-i devlet-meʾābā çehre-sāy oldu. Seyyid-i ʿĀlī-cenāb meclis-i hümāyūnunda mevcūd olanlara ḫiṭāb edip "Bu aʿrābī ne dediyse dedi biz aña ʿaṭiyyeyi ber-ziyāde ḳıldıḳ. Baḫşimizden ḫoşnūd olması meʾmūldür." deyü aʿrābīye nigāh-ı iltifāt buyurup:

أَكَذَلِكَ؟ istifhām-ı taḳrīri ile ve cār mecrūr bir muḳaddere ḫaberdir. *Ey el-emru keẕālike.*[1768]

[1767] "İfadede *ev* (veya) kelimesi ile ortaya konulan şüphe raviden kaynaklanmaktadır."
[1768] "Durum böyle (değil mi?)"

قَالَ: نَعَمْ فَجَزَاكَ اللَّهُ مِنْ أَهْلٍ وَعِشِيرَةٍ خَيْرًا ehilden murād eḫaṣ veyā eʿamdır.

فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَثَلِي وَمَثَلُ هَذَا *meṣel* fatḥateynle ḳıṣṣa ve ḥikāye maḍrıbına müşebbih kelām maʿnāsına istiʿāre-i temṯīliyye veyā teşbīh-i temṯīlī mürekkeb olur. *Ke-ḳavlihī Teʿālā* [1769]كَمَثَلِ الَّذِى اسْتَوْقَدَ نَارًا ve tevżīḥ ve taḳrīrde ziyāde ġarābeti olan şeyle ḍarb olunur kim maʿḳūlü maḥsūs ve muḫayyeli muḥaḳḳaḳ göstermede evḳāʿ fi'n-nefsdir. Ḥāṣılı şān-ı ʿacīb ve emr-i ġarībde istiʿāre olunmuşdur. **Yaʿnī** Faḫr-ı ʿĀlem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem buyurdu ki: "Benimle bu aʿrābīniñ şān-ı ʿacībi mānend ü şebīhdir."

مَثَلُ رَجُلٍ لَهُ نَاقَةٌ شَرَدَتْ عَلَيْهِ *Ey neferat minhu yuḳālu şeredet ed-dābbetu ve'l-insānu iẕā nefera ve cerā ceryen şedīden.*[1770]

فَاتَّبَعَهَا النَّاسُ *iftiʿālün mine'l-ittibā.*ʿ[1771]

فَلَمْ يَزِيدُوهَا إِلَّا نُفُورًا فَنَادَاهُمْ صَاحِبُهَا خَلُّوا بَيْنِي وَبَيْنَ

[123a] نَاقَتِي *ḫallū beynī, nādā* fiʿiline mefʿūl veyā ḳavl-i muḳaddere maḳūldür.

فَإِنِّي fī nüsḫa *fe-innā.*

أَرْفَقُ بِهَا مِنْكُمْ وَأَعْلَمُ فَتَوَجَّهَ لَهَا بَيْنَ يَدَيْهَا *Ey cāʾehā min emāmihā.*[1772]

فَأَخَذَ لَهَا مِنْ قُمَامِ ḍamm-ı ḳāf ve taḫfīf-i mīmle ke-künāse lafẓen ve maʿnen murād olunan nebātdır ki ḫıssettinden nāşī ḳumāma teşbīh ve ḫār u ḫaşāk-āsā tarḥ olunduġundan müsteʿārdır.

فَرَدَّهَا حَتَّى جَاءَتْ وَاسْتَنَاخَتْ taḳdīr muḳadder *denet minhu li-tüʾekkile.*[1773]

فَامْسَكَهَا وَشَدَّ عَلَيْهَا رَحْلَهَا *Er-raḥlu li'l-ibili ke's-serci li'l-feresi.*[1774]

[1769] Bakara Sûresi 2/17: "**Onların (münafıkların) durumu, (karanlık gecede) bir ateş yakan kimse misalidir**. O ateş yanıp da etrafını aydınlattığı anda Allah, hemen onların aydınlığını giderir ve onları karanlıklar içinde bırakır; (artık hiçbir şeyi) görmezler."

[1770] Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/336.

[1771] Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/337.

[1772] Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/336.

[1773] "Yemesi için ona yaklaştı."

[1774] Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/336.

وَاسْتَوَى عَلَيْهَا *yuḳālu istivā ʿale'd-dābbeti iẕaʿalā ʿalā ẓaḥrihā ve raḳḳibehā.*[1775]

Ve'l-ḥāṣıl: Ol kimesne ḥāl ü şānı naẓīrdir ki ol kimesneniñ bir nāḳası olup ol rükb şāḥibinden nüfūr eyledikde ḫalḳ, şütür-i sermestiñ devān olduḳca daḫı ziyāde nüfūruna bāʿiṣ oldular. Ṣāḥib-i şütür anlara nidā eder ki: "Benimşe şütürüm meyānesini tenhā ḳılıñ. Zīrā ben şütürüm ḥāline sizlerden şefīḳter ve aḫẕine sizden aʿlem ü āgāhım." deyip pīşgāh-ı şütüre teveccüh ve zemīnden bir miḳdār giyāh alıp nāḳaya irāʾe eyledi. Giyāhla rām olup aḫẕ eyledi. Ve çökerip raḥlini bend edip şütürüne süvār oldu.

وَإِنِّي لَوْ تَرَكْتُكُمْ حَيْثُ قَالَ الرَّجُلُ مَا قَالَ فَقَتَلْتُمُوهُ دَخَلَ النَّارَ **yaʿnī** "Bedevī-i meẕkūr sūʾ-i edeb birle baña cevāb-dāde olduġu güftār-ı nā-sezāsı ḥayṣiyyetiyle sizler ġażabnāk olup sizi menʿle kūşe-i dāmeniñize taʿlīḳ-i dest-i mümāniʿat etmesem anı helāk ile mücāzāt edip aʿrābī baña isāʾeti sebebiyle dāḫil-i āteş-gede-i beʾsü'l-ḳarār olurdu." deyü buyurdular. İmdi temṣīl-i Ḥażret ẕirve-i aʿlā-yı ṭabaḳāt-ı belāġat olduġu, meʿānī-i ḫaber-i laṭīfden rūnümādır ki ol Ḥażret ʿindinde dünyānın ḫıssetinden mālı ḳimāme ve ḫāşā ki nefs-i nefīsini ṣāḥib-i nāḳaya ve bedevīyi nāḳa-i şārideye teşbīh ve ġażab-ālūd olan aṣḥābı şütüre devān ṣāḥibinden nüfūra bādī olan kimesnelere temṣīl ve *küfüvven ʿanh* ḳavl-i şerīfini ṣāḥib-i nāḳanıñ *ḫallū beynī* kelāmına naẓīr ve *innī erfaḳu bihā minkum* ḳavlini ẕāt-ı ḳüdsiyyü'ṣ-ṣıfātı şefḳat ʿalā ḫalḳi'llāhda cümleden aḳvā ve dānā olduḳların işʿār eyledi.

وَرُوِيَ bināʾ-i mechūlle.

عَنْهُ żamīr Ḥażrete rāciʿdir.

أَنَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: لَا يُبَلِّغْنِي أَحَدٌ مِنْكُمْ عَنْ أَحَدٍ مِنْ أَصْحَابِي شَيْئًا *Mine't-teblīġi ev el-iblāġi ve nehy* yāḫūd nefyun bi-maʿne'n-nehy olmak muḥtemeldir. İbn Mesʿūd raḍiyallāhu ʿanhu'l-Muʿīn cenābından Tirmiẕī ve Ebū Dāvūd rivāyetlerinde Faḫr-ı ʿĀlem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem buyurur: "Sizlerden biri aṣḥābımıñ birinden fiʿil-i münker olan emr-i naḳille baña īṣāl etmesin." dediler. İmdi nekerāt nehiyle mütevaşşıḥa-i ḥayyiz-i nefiyde vürūd etmekle cemīʿ-i aṣḥāb ve evḳāt ve eşyāʾ-i mekrūha ve ḥarāma

[1775] Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/336.

bi-şehādetihi'l-maḳām ʿām olur. **Ḥāṣılı** "Aṣḥābımıñ her ḳanġısından olursa olsun *fī eyyi vaḳtin kāne* ṣudūr-yāfte olan emr-i mekrūhu biriñiz bana iblāġ etmesin." demek olur.

فَإِنِّي أُحِبُّ أَنْ أَخْرُجَ إِلَيْكُمْ *ey mine'd-dünyā.*

وَأَنَا سَلِيمُ الصَّدْرِ cümle-i ḥāliyyedir. [1776] اِلَّا مَنْ اَتَى اللهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ āyetine īmā buyurur. Ve selāmet-i ḳalb bir ferde buġż u ʿadāvet ve bir kimesneye ġaḍbān olmamdan kināyedir. **Yaʿnī** ben isterim ki dünyādan ḳalbin bī-ġış olduġu ḥālde *fī külli ġadātin ve ʿaşiyyin* çıḳayım.

وَمِنْ شَفَقَتِهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى أُمَّتِهِ تَخْفِيفُهُ عَنْهُمْ ol Ḫidivv-i Memālik-i Raḥmet ʿaleyhi eṭyabü't-taḥiyye Ḥażretleriniñ ümmetine kemāl-i lütf u raḥmetindendir. Ümem-i pīşīne olan tekālīf-i şāḳḳayı ümmetinden taḫfīf buyurduḳları ez-cümle namāz, rūz merre pencāh vaḳitden pençgāneye tenzīl ve taḫfīfini dergāh-ı Ḥaḳḳdan ṭalebkār olduġu gibi.

وَتَسْهِيلُهُ عَلَيْهِمْ ümmeti üzere umūru tehvīn buyurmaları ki **[123b]** cemīʿ-i geceyi ḳıyām murād edenlere [1777] لِبَدَنِكَ عَلَيْكَ حَق، لِزَوْجَتِكَ عَلَيْكَ حَق kelām-ı sühūlet-peyāmı gibi.

وَكَرَاهَتُهُ أَشْيَاءَ مَخَافَةَ أَنْ تُفْرَضَ عَلَيْهِمْ kerāhiyye mekrūhdan, żıdd-ı maḥbūbdur. Ve kerih ṭavʿıñ muḳābili ve *meḫāfe, bi-maʿne'l-ḫavf* manṣūb ve mefūl; mefʿūl-i kerahatdir. Daḫı ümmeti içün niçe umūru ġayr-ı maḥbūb görmeleri ki şāyed ümmeti üzere farż ḳılınmaḳ ḫavfından nāşī idi.

كَقَوْلِهِ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ: لَوْلَا أَنْ أَشُقَّ عَلَى أُمَّتِي rivāyet-kerde-i eʾimme-i sitte olan ḥadīṯde buyurduḳları ḳavil-āsā ki "Ümmetim üzere meşaḳḳat ḫavfı olmayaydı."

لأَمَرْتُهُمْ بِالسِّوَاكِ anlara istiyākla vücuben emrederdim. *Ve lev lā li-imtināʿi'ş-şeyʾi li-vucūdi ġayrihī ve'l-maʿnā imtenaʿa el-emru bi'l-farīżati li-vuḳūʿi meşaḳḳati.*[1778] Ve *sivāk*, istiyāk maʿnāsına maṣdar veyā nefs-i ʿavd ismidir. Ve taḳdīr-i mużāfun ileyh istiʿmāl-i sivāk

[1776] Şuarâ Sûresi 26/89: "Ancak Allah'a kalb-i selîm (temiz bir kalp) ile gelenler (o günde fayda bulur)."

[1777] Hadis: "Bedeninin senin üzerinde hakkı vardır, eşinin de senin üzerinde hakkı vardır."

[1778] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâʾ*, 1/284.

demek olur. *Ve'l-murādu hunā el-evvelu*[1779] Ve *sivāk* müẕekker ve baʿżı ehl-i luġat teʾnīṯi tecvīz etdiler. عَلَيْكُمْ بِالسِّوَاكِ وَاسْتَاكُوا[1780] ḥadīṯiyle emr-i isticātı ve baʿżılar vücūb-ı emre temessük etmeleriyle ḫaber-i meẕkūr ile reddolunmuşdur.

مَعَ كُلِّ وُضُوءٍ rivāyet-i Müslimde *ʿinde kulli ṣalātin* mervīdir. *Vuḍūʿ* ḍamm-ı vāv ile maṣdar ve feṯḥ-i vāvla *mā yutevaḍḍaʾu bihī ke'l-ṭuhūr.*[1781] Ve baʿżılar maṣdarda daḫı feṯḥi tecvīz eyledi.

وَخَبَرُ صَلاةِ اللَّيْلِ cerle veyā refʿle mübtedādır. Ḳıyām-ı leylde rivāyet-kerde-i Şeyḫayn olan ḫaber-i ṣıḥḥat-eṣer خُذُوا مِنَ الْعَمَلِ مَا تُطِيقُونَ[1782] ḥadīṯi murād-ı muṣannif ʿaleyhi'r-raḥme ol. Veyā leyle-i şehr-i Ramażānda iki gece ḫalḳ cemʿ olup yigirmi rekʿat terāvīḥe ḳıyām ve üçüncüde ʿadem-i ḫurūc ile *ʿaraftu ictimāʿukum lākinnenī ḫaşiytu en tufraża ʿaleykum*[1783] ḳavl-i şerīfi murād oluna.

وَنَهْيُهُمْ mefʿūlüne mużāf maṣdardır. *Ey nehiye en-nebiyyu ṣallallāhu ʿaleyhi ve selleme eṣ-ṣaḥābete.*

عَنِ الْوِصَالِ ṣavmda viṣāl iki gün yā daḫı ziyāde min ġayri ekl ü şürb beynehümā ṣāʾim olmaḳdır. Nehyün ʿani'l-viṣāl *Ṣaḥīḥayn*da ṣübūt-yāfte-i taʿayyündür ki أَبِيتُ عِنْدَ رَبِّي[1784] ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem muvāṣale buyurup nās daḫı ittibāʿan lehū ṣavm-ı viṣāle raġbet edip meşaḳḳat-yāb olduḳları Ḥażrete münʿakis olduḳda nehyeyledi. Anlar daḫı "Yā Rasūllallāh yā cenāb-ı ʿizzetiñ ṣavm-ı viṣāle derkārsız." dediklerinde إِنَّكُمْ لَسْتُمْ مِثْلِي إِنِّي أَبِيتُ عِنْدَ رَبِّي يُطْعِمُنِي وَيَسْقِينِي[1785] ḥadīṯ-i muʿciz-nigārıyla leb-cünbān oldular. Ve ṣavm-ı viṣāl ḫaṣāyiṣ-i Ḥażret-i Ḥabībullāh ṣallallāhu ʿaleyhi ve selāmü'l-İlāhdan olup ġayrılar memnūʿdur. Ve ḥadīṯ-i laṭīfde maʿnā-yı iṭʿam ve isḳā-yı Ḥaḳḳ ol Ḥażrete ḳuvvet-i rūḥāniyye iʿṭā edip envār-ı rabbāniyye ile teġaẕẕī buyurmasdır ki terk-i

[1779] Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/338.
[1780] Hadis: "Misvak kullanın ve dişlerinizi temizleyin."
[1781] Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/338.
[1782] Hadis: "Gücünüzün yettiği kadar amel işleyin."
[1783] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâʾ*, 1/285.
[1784] Hadis: "Ben, Rabbimin yanında geceyi geçiririm."
[1785] Hadis: "Siz benim gibi değilsiniz; ben, Rabbimin yanında geceyi geçiririm, O beni yedirir ve içirir."

ṭaʿām ve şarābla beden-i nāzikterīni lāġer olmaz belki ʿālem-i ġayba rūḥāniyetleri ittişāliyle ḳuvvet-i ḳusiyyeleri müzdād ve *bedele mā yeteḫallelu* ḥuşīl-peẕīr olurdu, demek olur.

وَكَرَاهَتُهُ دُخُولَ الْكَعْبَةِ ve derūn-ı Kaʿbetullāha duḫūlden imtināʿları ol Ḥażretiñ ümmet-i merḥūmesine cümle-i şefḳatindendir.

لِئَلَّا تَتَعَنَّتَ أُمَّتُهُ ṭāʾeyn-i meftūḥateyn ve ʿayn-ı mühmele-i meftūḥa ve nūn-ı müşeddede ve müşennātla *mine'l-ʿanet* meşaḳḳat ve işm maʿnāsına. Ve baʿżı nüsḫada *yetʿabu mine't-taʿb* kile'l-vecheyn *ümmet* fāildir. *Yuteʿannite* ḍamm-ı taḥtiyye ile ve sükūn-ı ʿayın ve kesr-i nūnla daḫı mervīdir. Bu vecihle *ümmet* manṣūb ve mefʿūl olur. Ve yine taḥtiyye ve teşdīdle rivāyetdir. **Yaʿnī** ümmetine īḳāʿ-ı meşaḳḳat ve itʿāb-ı nefis ḥāṣıl olmamaḳ içün ḥaccetü'l-vedāʿda ḥavl-i Ḳaʿbeye ʿadem ve raġbetleri nās kendüye iḳtidāʾ duḫūlü menāsik-i ḥacdan ʿadd etdikleri ḥālde gāhī ʿadem-i teyessür duḫūlle āşim **[124a]** ve meşaḳḳat-yāb olmasınlar içün duḫūl buyurmadı. İmdi baʿde'l-hicret dārü'l-emān olan Mekkeye ḳudūm-i şeref-i lüzūm-ı Ḥażret üç defʿadır. **Biri** ʿumretü'l-ḳażā idi ki henūz derūn-ı Ḳaʿbetu'llāh ʿāriye ʿani'l-eşnām olmamağın duḫūl vāḳiʿ olmadı. **İkinci** feth-i Mekke-i Mükerremedir ki dāḫil-i Ḳaʿbe olup iğlāḳ-ı bāb ile emir ve beyne'l-ʿamūdīni'l-yemāniyyīn namāz ḳıldılar. Ve İbn ʿÖmer raḍiyallāhu ʿanhümā derūn-ı Kaʿbetu'llāha duḫūl etdikde bāb-ı saʿāde muḳābili cidār-ı Kaʿbeye üç ẕirāʿ ḳarīb maḥalde ḳıyām ve bāb-ı muḥteremi verāʾ-i ẓahrında ḳılıp İmām-ı Ṣaff-ı Enbiyā ʿaleyhi't-tehāyā taḥrīme-bend-i namāz ve cāy-gāh-ı niyāz olduḳları maḥal olmaḳ üzere taʿyīn ve namāza şürūʿ buyurur idi. **Üçüncü** ḥaccetü'l-vedāʿda Mekkeye ḳudūmleridir ki ʿadem-i duḫūl-i Kaʿbe Cenāb-ı Sıddīḳa raḍiyallāhu ʿanhādan rivāyet-i Ebī Dāvūd ve Tirmiẕī üzere خَرَجَ مِنْ عِنْدِهَا وَهُوَ قَرِيرُ الْعَيْنِ، ثُمَّ رَجَعَ وَهُوَ كَئِيبٌ مَحْزُونٌ، فَسَأَلْتُهُ عَنْ ذٰلِكَ، فَقَالَ: خَشِيتُ إِنَّ الْكَوْنَ شَفَقْتُ عَلَى أُمَّتِي بِدُخُولِ الْبَيْتِ[1786] ḥadīṯi ile şübūt-yāfte-i taʿayyündür.

وَكَانَ ذٰلِكَ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ، وَكَانَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا مَعَهُ، صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

[1786] "Onun yanından gözleri aydın bir şekilde çıktı, sonra hüzünlü ve kederli bir şekilde geri döndü. Ona bunun sebebini sordum, o da dedi ki: 'Kâinatın (veya varoluşun) benim ümmetime Beyt'e (Kâbe'ye) girmek konusunda zorluk çıkaracağından korktum"

1. Cenāb-ı Ḥażret-i Aḥmed şehenşāh-ı Emced
   Ki lüṭfu dārü'l-emān oldu ehl-i evzāra
2. Çü oldu sencileyin māhdan cüdā Kaʿbe
   ʿAceb mi ḥaşre dek etse libāsını ḳara

وَرَغْبَتُهُ لِرَبِّهِ daḫı ol Ḥażretiñ Cenāb-ı Ḥaḳḳa duʿā ve tażarruʿu.

أَنْ يَجْعَلَ سَبَّهُ وَلَعْنَهُ لَهُمْ رَحْمَةً بِهِمْ **yaʿnī** ümmetine ʿalā taḳdīri'l-vuḳūʿ düşnām ve ṭard ile duʿāsın anlara maḥż-ı raḥmet ḳılmaḳlığına meyl-i raḥmeti kemāl-i reʾfetindendir. Ve *innehū* kesr veyā feṯḥ-i hemze ile *ey ve fī şefḳathī ʿaleyhim.*

وَأَنَّهُ كَانَ يَسْمَعُ بُكَاءَ الصَّبِيِّ *bükāʾ* med ve ḳaṣr ile. Ve *ṣabī*den murād ṭıfl-ı şīr ḫurde.

فَيَتَجَوَّزُ فِي صَلاتِهِ tefaʿʿale mine'l-cevāz ḳaṣr ve ḫiffet ve girye-i ṭıfl güş-zedī olurdu. Maʿḳūdeten li'l-cemāʿat olan namāzı iḳtiṣār ve taḫfīf buyurur idi ki kūdegāna merḥamet ve peder ve māderinden ẕehāb-ı ḫuşūʿ iḥtirāzından taʿcīl ederdi. *Ke-mā revāhū eş-Şeyḫāni.*

وَمِنْ شَفَقَتِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ دَعَا رَبَّهُ وَعَاهَدَهُ daḫı ol Ġayṣ-i ʿAnber-bār-ı Şefāʿatiñ Cenāb-ı Kibriyāya duʿā u niyāz ve aḫẕ-i ʿahd buyurmaları ümmetine şefḳatindendir.

فَقَالَ أَيُّمَا رَجُلٍ zenān daḫı tabʿan merdān-āsādır.

سَبَبْتُهُ أَوْ لَعَنْتُهُ *ev li't-tenvīʿi lā li'ş-şekki.*

فَاجْعَلْ ذَلِكَ لَهُ زَكَاةً وَرَحْمَةً وَصَلَاةً وطَهُورًا وَقُرْبَةً تُقَرِّبُهُ بِهَا إِلَيْكَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ **yaʿnī** kime düşnām ve laʿn etsimse benim sebb ü laʿnimi anlar bereket ve nümā ve raḥmet ve şenā ve ṭuhūr vesīlesiyle ḳıl. Rūz-ı maḥşerde anıñla Ḥażretiñe teḳarrub eyleyeler. Delecī ʿaleyhi'r-raḥme zekātı ṭahāretle tefsīr ve ṭuhūru bāb-ı teʾkīdden ʿadd ve ṣalātı raḥmet-i Ḥaḳḳ ile teʾvīl ve raḥmete ʿaṭf-ı tefsīr ḳılmışlar. Ve ol ḥadīṯ-i şerīf اللهُمَّ إِنَّمَا مُحَمَّدٌ بَشَرٌ يَغْضَبُ كَمَا

يَغْضَبُ الْبَشَرُ، وَإِنِّي قَدِ اتَّخَذْتُ عِنْدَكَ عَهْدًا لَنْ تُخْلِفَنِيهِ، فَأَيُّمَا رجل[1787] ilā āḫir. İmdi sebb ü laʿne sezā ve ehil olmayan kimesneye ol Ḥażretden ṣudūru ne vecihle şāyān olur suʾāline cevāb-ı medʿuvv ʿaleyh ẓāhiren sebb ü laʿnine ehil olmaḳ ile ṣudūr ede ve ḥükm-i ẓevāhire naẓar ile düşnām-dāde olalar. *Vallāhu yetevellā es-serāʾir* . Yāḫūd kelāmda ʿādet-i ʿArab üzere cāriye olan *teribet yemīnuke lākebirat sinnuke ve ḳātelehumu'llāh* emṯāli güftārdan olup ʿalā ḳaṣd olmaya. Ve ol Ḥażret buña mānend kelimātdan biri şāyed ḥaḳīḳat-ḳarīn icābet olmuş ola deyü Cenāb-ı Ḥaḳḳdan ümmeti içün aña bedel raḥmet ve ḳurbet istidʿā buyurmuş olalar *ke-ẕā fi şerḥi'l-Meşārıḳ li-İbni Melek* . Ḥadīṯ-i celīl Ebī Hureyre raḍiyallāhu ʿanh ṭarīḳinden Şeyḫayn **[124b]** ʿaleyhime'r-raḥmet ve'r-rıḍvān rāviyāndır. Ve tetimme-i mebāḥiṯ ḳısm-ı ṯāliṯ fuṣūlünde mütebeyyendir.

وَلَمَّا كَذَّبَهُ قَوْمُهُ أَتَاهُ جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَقَالَ لَهُ إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى قَدْ سَمِعَ قَوْلَ قَوْمِكَ لَكَ وَمَا رَدُّوا عَلَيْكَ وَقَدْ أَمَرَ مَلَكَ الْجِبَالِ لِتَأْمُرَهُ بِمَا شِئْتَ فِيهِمْ Server-i Sādāt-ı ʿaleyhi'ṣ-ṣalavāt Ḥażretleriniñ ümmetine kemāl-i reʾfeti mübeyyin ḫaberdendir ki Şeyḫayn ʿaleyhi'r-raḥme ġāliye-sāy-ı ʿārıż-ı rivāyet oldular. Vaḳtā küffār-ı Mekkeden süfahā-yı Ḳureyş Ḥażret-i Ṣāduḳu'l-Vaʿdi dürūġa isnād eylediklerinde Bülbül-i Sidre-nişīn-i Cibrīl-i Emīn, tesliye-i ḫāṭır-ı Gül-i Nev-Resīde-i Bāġ-ı Belāġ içün cenāḥ-tāb şitāb olup eyitdi ki "Cenāb-ı Kibriyā celle ve ʿalā seniñ şānıñda ḳavmiñ süḫan-sāz olduḳları ḳavli ve reddi işitdi. Müʾekkil-i Cibāl olan ferişteye fermān ve Cenābıña inḳıyādla meʾmūr ḳıldı ki ḳavmiñ ḥaḳḳında murād eylediğiñ şeyʾle aña emretmek içün fürstāde buyurdu."

فَنَادَاهُ مَلَكُ الْجِبَالِ ferişte-i müʾekkil ḥużūr-ı risālete rūmāl ve Ḥażrete şāyan vaṣıfla nidā eyledi.

وَسَلَّمَ عَلَيْهِ *el-vāvu el-muṭlaḳu'l-cemʿ*

وَقَالَ مُرْنِي بِمَا شِئْتَ *ey fī ḳavmike* mefʿūl berāy-ı taʿmīm maḥẕūfdur.

إِنْ شِئْتَ أَنْ أُطْبِقَ عَلَيْهِمُ الْأَخْشَبَيْنِ taḫsīs baʿde taʿmīm. Ve *uṭbiḳa* ḍamm-ı hemze ve kesr-i muvaḥḥade ile īḳāʿ. Ve *aḫşebeyn* ḫā ve şīn-i muʿcemeteyn ve muvaḥḥade birle teṯniye-i aḫşeb Minā ʿaḳabesi taḥtında fevḳa'l-mescid iki ṭaġ veyā Ebī Ḳubeys ile Ḳīʿān

[1787] Hadis: "Allah'ım! Muhammed de bir insandır, insanlar gibi öfkelenir. Ancak ben Senin katında bir ahit aldım ki, Sen onu boşa çıkarmazsın. O halde, hangi bir adam…"

nām iki cebeldir. Ġilẓata ve ḫuşūnetlerinden aḫşebān ile be-nām ḳılındılar. **Yaʿnī** bi-emri'llāh cibāle müʾekkil melek çehre-sāy-ı ḫademe-i Ḥażret olup ḳavmiñ şānında murād eyledigiñ vecih ile baña emir ile emriñ olursa aḫşebeyn nām kūh-ı sengīni ol bed-nihādān üzere iṭbāḳ ve ḍammederim ki zīr ü zeber taḥtında helāk olsunlar, dedi. قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَلْ أَرْجُو أَنْ يُخْرِجَ اللَّهُ مِنْ أَصْلَابِهِمْ مَنْ يَعْبُدُ اللَّهَ وَحْدَهُ وَلَا يُشْرِكُ بِهِ شَيْئًا cümle-i ṣāniye mā-ḳablini müʾekkidedir. Ve *aṣlāb* cemʿ-i ṣulb ẓahrdır. Āḫir-i ecele murād nesil ve ẕürriyyet ḫalḳ etmesidir. Sulṭān-ı Serā-perde-i Eflāk ʿaleyhi's-selām ferişteye nigāh edip "Ḳavmimiñ isʾīṣālini murād etmem. Belki Cenāb-ı Kibriyādan ümīd-vārım ki anların ẕürriyyetlerinden Ẕāt-ı Muḳaddesini tevḥīd birle ʿibādet ve ḫafī ve celī şān-ı bī-hemtāsına şirk etmeyen nesli inşā buyurmasını niyāzmendim." deyü buyurdular. Ẕāt-ı Risālet-meʾābı ʿālemīne maḫż-ı raḥmet olmaġla ḳādī-i maḥkeme-i ḳażā duʿā ve ricāsını imżā buyurup mültemisi ḳarīn-i icābet ve ḳabūl buyuruldu.

3. Ṭabīb-i derd-i güneh nūr-baḫş rūy-ı siyeh
   Şeh-i sürūş-ı sipeh ḥükümrān-ı ʿĀlemdir
4. Meh-i sipihr-i kerem āfitāb-ı evc-i himem
   Nesīm-i lüṭfu demādem vezān-ı ʿalemdir
5. Refīk-i nāle-küşān destgīr-i maẓlūmāt
   Şefīḳ-i ḫaste-dilān mihribān-ı ʿālemdir
6. Güvāh-ı ẕi'l-ʿaẓamet şāh-ı aṣfiyā devlet
   Penāh-ı ümmet ü millet emān-ı ʿālemdir
7. Zilāl-i lüṭf ü ṭerāʾetde riyāż-ı ümīd
   Nigāh-ı merḥameti bāġbān-ı ʿālemdir

وَرَوَى ابْنُ الْمُنْكَدِرِ Menḳibe-i İmām mümā ileyh güẕār etmişdir. Ve rivāyet-i meẕkūre mürsel veyā ḥükm-i merfūʿ ile mervīdir.

yaʿnī أَنَّ جِبْرِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى أَمَرَ السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَالْجِبَالَ أَنْ تُطِيعَكَ Nāmūs-ı Ekber ʿaleyhi's-selām Ḥażret-i Peyġambere ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem iblāġ-ı ḫaber buyurup Pādişāh-ı Cihān-ı Āferīn celle şānuhū āsumān ve zemīn ve cibāle emir eyledi ki "Kim seniñ emriñe fermān-ber olalar, emrine rām olmayanlar üzere semā sāʿiḳa-bār ve arż ve cibāl ḫasf ve intibāḳla düşmenlerin sengsār ve kahr ü bevār eylemek kabża-i destiñde ola." dedi.

فَقَالَ أُؤَخِّرُ عَنْ أُمَّتِي لَعَلَّ اللَّهَ أَنْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ der-aṣıl maʿnā-yı tevbe **[125a]** rücūʿdur. Ve tevbe-i bendegān meʿāṣīden rücūʿ ve Ḫudā-yı Ẕü'l-Minenden ḳabūldür. Ḥażret-i Cerīḥa-dūz-ı Dilrişān-ı Ümmet ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem Emīnü'l-Vaḥiy ʿaleyhi's-selāma cünbiş-i ebrū-yı işāret buyurup "Ümmetimden müsteḥaḳ olduḳları ʿaẕābı teʾḫīr ederim. Mercūdur ki anlar baña muḫālefetden fāriġ ve nāʾib olup Īzed-i Ġaffār anlara tevfīḳi refīḳ ve īmāna rūzī ḳıla." deyü buyurdular.

قَالَ ابْنُ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَخَوَّلُنَا fetḥ-i müşennāt-ı taḥtiyye ve fevḳıyye ve ḫāʾ-i muʿceme ve vāv-ı müşeddede-i meftūḥa ve lāmla żamīr ṣaḥābeye rāciʿdir. *Ey yeteʿahhedünā* veyā nūneyn ile *yeteḫavvenunā ev bi-ḥāʾin mühmeletin.*

بِالْمَوْعِظَةِ مَخَافَةَ السَّآمَةِ عَلَيْنَا *mevʿiẓa* maṣdar-ı mīmī bi-maʿne'l-vaʿẓ taḫvīf ve teẕkīr neṣāyiḥ ve *meḫāfet* manṣūb *yeteḫavvelu* ve *ʿaleynā, meḫāfe* lafẓına taʿalluḳ eder. Veyā *seāme*den ḥāl olur. Veyā nekra maʿnāsına olmaġın ṣıfat ola. Berāʿa-i müşk-bār-ı Şeyḫayn üzere ʿAbdullāh bin Mesʿūd raḍiyallāhu ʿanhü'l-Vedūd buyurur ki: "Bālā-nişīn-i Kürsiyy-i Daʿvet ben meʿāşir-i aṣḥāba neşāṭ-āver olan ḥālātı taʿahhüd buyurup vaʿaẓ ve teẕkīri iṭāle ve ikṣār buyurmazdı kesel-nāk olmasınlar deyü."

قَالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا مَا خُيِّرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَ أَمْرَيْنِ إِلَّا اخْتَارَ أَيْسَرَهُمَا Bu ḫaber-i laṭīf bālāda sebaḳ edip der-īn-maḳām iʿāde buyurulmak mā-ḳablini teʾyīddir ki *raḥmeten ʿalā ümmetihī eshel* emrini iḫtiyār eylediler.

وَعَنْ عَائِشَةَ أَنَّهَا رَكِبَتْ بَعِيرًا fetḥ-i evvel ile cemel.

وَفِيهِ صُعُوبَةٌ فَجَعَلْت تُرَدِّدُهُ *türeddidühū* ʿadem-i beḳā *ʿalā ḥālihī*dir.

فَقَالَ: عَلَيْكَ بِالرِّفْقِ kesr-i kāfla isim-fiʿil bi-nefsihī ve bi'l-yāʾ taʿdiye eder. Taḫrīc-i Beyhaḳī üzere Ümmü'l-Müʾminīn Ṣıddīḳa raḍiyallāhu ʿanhā şütür-süvār olup cemelde tünd ve serkeşlik berāy-ı teẕlīl terdīd ve teşdīd buyurduḳlarında ol Kerīmü'l-Ḫulḳ ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem "Yā ʿĀʾişe her emirde rıfḳa mülāzemet eyle ve süvār olduġun şütürü itʿāb etme." meḳāl-i şefḳat meʾāliyle zebān-hüẕār ve teʾdīb oldular. *Ve ḳad vuride merfūʿan mā kāne er-rifḳu fī şeyʾin illā zānehū ve lā yunzaʿu min şeyʾin illā şānehū.*[1788]

[1788] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâʾ*, 1/287.

İmdi bu ḫaber-i celīl ol Nebiyy-i Cemīl Ḥażretleriniñ ḥattā el-ḥayvanāt ʿumūm şefḳat ʿalā ḫulḳi'llāh ile mevṣūfiyetine delālet etmegin faẕlu meẕkuruhū fe-ẕālike ḳılınıp ḫatmolundu.

8. Ey güy-ı meṭaf-ı ḳudsiyān-ı dergāh
   Vey bābı melāẕ-ı ʿārfān āgāh
9. Kān-ı kerem ü şefḳat ü iḥsānsıñ
   ʿĀlemlere raḥmet etdi ẕātıñ Allāh

FAṢIL

وَأَمَّا خلُقُهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْوَفَاءِ *żıddu'l-ġadri ve naḳṣu'l-ẕimme.*[1789]

وَحُسْنِ الْعَهْدِ mā-ḳabline ʿaṭf-ı tefsīr.

وَصِلَةِ الرَّحِمِ ḫᵛişāvend ve eşhāra iḥsāndır. Der-aṣıl *raḥim* maḳarr-ı veled baʿde-ẕā maʿnā-i ḳarābe-i baʿīde veyā ḳarībeye bi-vāsiṭati dūnihā istiʿmāl olundu.

فَحَدَّثَنَا الْقَاضِي أَبُو عَامِرٍ مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ İmām muḥaddiṣ Ṭuleyṭulī beş yüz yigirmi üçde ʿammārı güzīn-i tābūt-ı ecel oldu.

بِقِرَاءَتِي عَلَيْهِ قَالَ نَا أَبُو بَكْرٍ مُحَمَّدُ بْنُ مُحَمَّدٍ نَا أَبُو إِسْحَاقَ الْحَبَّالُ fetḥ-i mühmele ve şedd-i muvaḥḥade birle İbrāhīm bin Saʿīd.

نَا أَبُو مُحَمَّدِ بْنُ النَّحَّاسِ نَا ابْنُ الأَعْرَابِيِّ نَا أَبُو دَاوُدَ sāḥibü's-*Sünen.*

نَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى Ḥāfıẓ-ı celīlü'l-ḳadr Nīsābūrī naḥr[1790] tārīḫinde murġ-ı rūḥu sāḫtār-ı beḳāya bāl-engīz-i rıḥlet oldu.

نَا مُحَمَّدُ بْنُ سِنَانٍ kesr-i sīn ve nūneyn meyānesinde elif ile.

نَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ fetḥ-i ṭāʾ-i mühmele ve sükūn-ı hā ile Ebū Saʿīd Ḫırosānī. *Tuvuffiye fī bidʿin ve sittīne ve miʾe.*

عَنْ بُدَيْلٍ [125b] ḍamm-ı bāʾ-i muvaḥḥade ve fetḥ-i dāl-i mühmele ve sükūn-ı hā ile.

عَنْ عَبْدِ الْكَرِيمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ شَقِيقٍ el-ʿUḳaylī.

[1789] "O, hıyanetin ve emanetin bozulmasının karşısındadır." Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/346.

[1790] Kelimenin ebced değeri 258'dir.

عَنْ أَبِيهِ İmām ʿAbdullāh el-meşhūr.

عَنْ عبد الله عن أَبِي الْحَمْسَاءِ fetḥ-i ḥāʾ-i mühmele ve sükūn-ı mīm ve sīñle memdūden ʿāmirī-i ṣaḥābī.

قَالَ بَايَعْتُ *ʿaḳdü beyʿin lā beyʿa.*

النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِبَيْعٍ قَبْلَ أَنْ يُبْعَثَ وَبَقِّيَتْ لَهُ بَقِيَّةٌ فَوَعَدْتُهُ أَنْ آتِيَهُ بِهَا فِي مَكَانِهِ فَنَسِيتُ ثُمَّ ذَكَرْتُ بَعْدَ ثَلَاثٍ *ey ṣelāṣete eyyām* ve memdūd ḫaẕf olunsa müẕekker ile teẕkīri ve müʾenneṣ ile teʾnīṣi cāʾizdir. Ve li-ẕā *ṣelāṣete* denildi. *Ke-mā fi'l-ḥadīṣ* وَأَتْبَعَهُ سِتًّا مِنْ شَوَّالٍ[1791] *ve innemā telzemu ḳāʿidetu'l-ʿadedi iẕā ẕukira'l-meʿdū*[1792]*d* veyā ṣelāṣe leyāl demek ola. *Ḳīle el-murādu el-leyāliyyu bi-eyyāmihā ve'l-leylü sābiḳ ve'l-ḥukmu li's-sābiḳ.*[1793]

فَجِئْتُ Baʿżı nüsḫada ibrār-ı żamīrle *fe-ciʾtühū* vāḳiʿdir.

فَإِذَا هُوَ فِي مَكَانِهِ *ey müsteḳarrun.*

فَقَالَ يَا فَتَى لَقَدْ شَقَقْتَ عَلَيَّ أَنَا هَهُنَا مُنْذُ ثَلَاثٍ أَنْتَظِرُكَ **yaʿnī** ʿAbdullāh ʿĀmirī raḍiyallāhu ʿanh buyurur ki Ḥażret-i Ḫāce-i ʿĀlem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem ile henüz risāletle fürstāde buyurulmadın beynimizde beyʿ ü şirā münʿaḳid olup ṣemen-i mebīʿ veyā müṣemmenden baḳiyyeten mā pesmānde-i ẕimmetim olmuşdu. Cāy-gāy-ı beyʿa baḳıyyeyi irsāle taʿahhüd etmiş idim. Derūndan ẕühūl edip se şebāne rūz güẕerānında der-ḫāṭır ve mīʿād-ı maʿhūde rāhī olduġumda ol Ḥażreti vaʿde-gāhda ber-ḳarār bulup pīşgāh-ı muḳaddesine resīde olduḳda "Ey fetā bize īḳāʿ-ı ṣiḳal ne revā üç günden berü bu cāygāhda ḳudūmüne nigerānım." dediler. Zehī lüṭuf ve mürüvvet ki berāy-ı vefā-yı ʿahd vaʿd-gāhdan taḥavvül buyurmayıp misāḳ-ı meşaḳḳate taḥammül kemāl-i ḥüsn-i ʿahd ü vefāya delīl-i vāżıḥdır.

وَعَنْ أَنَسٍ رضي الله عنه كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أُتِيَ بِهَدِيَّةٍ قَالَ اذْهَبُوا بِهَا إِلَى بَيْتِ فُلَانَةٍ bināʾ-i mechūlle. ʿalem imreʾeden kināyedir.

1791 "Ve Şevvâl ayından altı günü ona ekledi." Tirmizî, Savm, 53.

1792 "Sayı kuralı ancak sayılan şey zikredildiğinde geçerlidir."

1793 "Denildi ki: Geceler, günleriyle birlikte kastedilir; gece öncedir ve hüküm önceliğe göre verilir." Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/288.

فَإِنَّهَا كَانَتْ صَدِيقَةً لِخَدِيجَةَ *ke-mā ruviye Buḫāriyyu fi'l-Edeb*: Cenāb-ı Enes raḍiyallāhu ʿanhdan mervīdir ki: Devḥa-i Behişt-ārā-yı Risālete tuḫaf ve hediye fürstāde ḳılınsa "Filānıñ ḫānesine bu hediyeyi resānīde ediñ. Zīrā ol ḫatun Ḫadīcetü'l-Kübrā mihribānıdır." deyü emrederdi.

إِنَّهَا كَانَتْ تُحِبُّ خَدِيجَةَ teʾkīd veyā cümle-i ūlāyı taḳyīd olur. **Yaʿnī** ol ḫatun ḥabībe-i Ḫadīce idi ve Ḫadīce aña muḥabbet ederdi deyü ḥüsn-i ʿahd ve birr ve raḥma mürāʿāt ve vefādār idiler.

وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا مَا غِرْتُ kesr-i ġayn-ı menḳūṭa ve sükūn-ı rā ile.

عَلَى امْرَأَةٍ مَا غِرْتُ عَلَى خَدِيجَةَ māʾ-i ūlā nefiy ve şāniyye [mevṣūl].

لِمَا *lām* taʿlīl ve *mā*ʾ māṣdariye müşeddede ile ve ḥīniyye ḳılınmaḳ daḫı cāʾizdir. Ammā evvel üzere nüsaḫ müttefiḳadır.

كُنْتُ أَسْمَعُهُ ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem.

يَذْكُرُهَا ke-mā fi'ṣ-*Ṣaḥiḥayn* Zühre-i Ḳamer-Sīmā Hem-ḫābe-i Ḥażret-i Muṣṭafā ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem Ṣıddīḳadan mervīdir ki: "Ḥalāʾil-i ʿIṣmet-ḫāne-i Nübüvvetden Ḫadīce-i Kübrā raḍiyallāhu ʿanhā üzere ġayretim āsā birine ġayretkeş olmadım ki Şemʿ-i Cihān-fürūz-ı Risāleti istimāʿ ederdim ki anı her bār yād ederdi." dedi. İmdi ġayret bir emriñ vuḳūʿundan teng-dil ve pür-ġażab olup ol emre ʿadem-i rıżāyı muḳteżıyyedir. Cenāb-ı Ṣıddīḳa, Ḥażret-i Dürr-i Yetīm-i Ṣadef-i Kevneyn Cenābına kemāl üzere muḥibbe ve dildāde olup ʿaşḳ u muḥabbetini kendü cānibine ṣarf ve ġayra māniʿa olurdu. Ḫavātīn zümresinde ġayret emr-i ṭabiʿī ve mesmūḥadır. Ammā baʿde vefāt Ḫadīce ġayret-i ʿĀʾişe raḍiyallāhu ʿanhümā vechi nā-müveccihedir, demişler.

وَإِنْ kesr-i hemze ve sükūn-ı nūn ile muḫaffefe mine'ş-şaḳīle.

كَانَ لَيَذْبَحُ الشَّاةَ فَيُهْدِيهَا ḍamm-ı yāʾ-i ūlā ile.

إِلَى خَلَائِلِهَا **[126a]** ḫāʾ-i muʿceme ile cemʿ-i ḫalīle ṣāḥibe ve ṣıddīḳa maʿnāsına ve murād bi-nefsihī ẕebḥ buyurmaları degildir. **Yaʿnī** gūsfendi ẕebhedip baʿżı gūştpāreyi bütünce bir ḳoyunu dostān-ı Ḫadīceye ihdā ederdi.

وَاسْتَأْذَنَتْ عَلَيْهِ أُخْتُهَا فَارْتَاحَ إِلَيْهَا hemşīre-i Ḫadīcetü'l-Kübrā Hāle bint Ḫuveylid meclis-i Şāh-ı Risālete istiʾzān-ı duḫūl eyledikde teşrīfinden ṣafā-yāb ve rüʾyetleriyle dilşād oldular. *Ve fī rivāyetin: Fe-irtāʿa bi'l-ʿayni māle ileyhā ve aʿcebehū mecīʾuhā.*[1794]

وَدَخَلَتْ عَلَيْهِ امْرَأَةٌ فَهَشَّ لَهَا وَأَحْسَنَ السُّؤَالَ عَنْهَا lām-ı taʿrīf berāy-ı ʿahd veyā mużāfdan bedeldir. **Yaʿnī** ḥużūr-ı devletine bir ḫatun duḫūl eyleyip aña nīm-ḫande ve ḥüsn-i ḥālle *ve keyfe ḥālüküm keyfe entüm bi-ḫayrin* merḥabāsıyla iẓhār-ı beşāşet eyledi.

فَلَمَّا خَرَجَتْ قَالَ meclis-i seʿādetinden bīrūn olduḳda bāʿiṯ-i ḫoş-muʿāmelegī-i beyān buyurup, dedi.

(إِنَّهَا كَانَتْ تَأْتِينَا أَيَّامَ خَدِيجَةَ وَإِنَّ حُسْنَ الْعَهْدِ مِنَ الإِيمَانِ bu ḫatun Ḫadīce ḥayātında bize gelirdi. Ve ʿahd-i ḳadīme riʿāyet şaʿb-ı īmān ve muḳteżā-yı islāmdandır, buyurdular.

وَوَصَفَهُ بَعْضُهُمْ aṣḥab-ı ẕevi'l-emcāddan baʿżılar Serv-i Serā-firāz-ı Bāġ-ı Belāġ vaṣfında gūyā oldular.

فَقَالَ كَانَ يَصِلُ ذَوِي رَحِمِهِ مِنْ غَيْرِ أَنْ يُؤْثِرَهُمْ عَلَى مَنْ هُوَ أَفْضَلُ مِنْهُمْ **Yaʿnī** nezdīk ve dūr-ı ḫīşāvendine ṣıla ve iḥsān buyururdu. Ammā sāʾir ḫalḳdan fāżılterīn olanlar üzere anları taḫṣīṣ ve taḳdīm buyurmaḳsız ẕevi'l-ḳurabāya mevedded ederledi.

وَقَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (إِنَّ آلَ بَنِي فُلَانٍ لَيْسُوا لِي بِأَوْلِيَاءَ *āl* ehil ve etbāʿ maʿnāsına ve *fülān* ʿuḳalā içün olan aʿlāmdan kināyedir. Murād Ebu'l-ʿĀṣ bin Ümeyye ibn ʿAbdşemsdir ki evvel ḥālinde ḥarekāt-ı nifāḳ-āmiz üzere olup baʿde-ẕā ḳalb ü ḳālıbı ġışş ü nifāḳdan pāk eylemişdi. Ve kināye rāvī-i ḥadīṯden ṣudūr-yāfte olup kelām-ı Ḥażretden degildir. Ve *evliyā* cemʿ-i velī *ey el-ḳarīb.*

غَيْرَ أَنَّ لَهُمْ رَحِمًا سَأَبُلُّهَا بِبَلالِهَا) cemʿ-i belel ke-cemel ve cimāl kesr-i muvaḥḥade ile maṣdar ve feṯḥ-i bā daḫı cāʾizdir, ruṭūbet ve nedāvet maʿnāsına. *Ve küllü mā yebillü el-ḥalḳa mine'l-māniʿāti ke'l-māʾi ve'l-leyn*[1795] ṣılā ve iḥsāndan müsteʿārdır. Ve fi'l-ḥadīṯ بُلُّوا أَرْحَامَكُمْ وَلَوْ بِالسَّلَامِ.[1796]

[1794] "Gözle ona meyletti, gelişini beğendi." Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/359.

[1795] "Boğazı ıslatan her şey, su ve süt gibi sıvılardandır." Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/350.

[1796] Hadis: "Akrabalık bağlarınızı, sadece selam vermekle bile olsa canlı tutun."

Ve'l-ḥāṣıl: Benī filān benim ḳarībim degillerdir. Ve ben anları ḳarībimden ẓan ve ʿadd etmem. Ancaḳ ḳarabetün mā olmaġın şāyeste-i ḳarābet olan iḥsānla aṣl-ı şecere-i ḳarābeti şādāb murād ederim, buyurur.

وَقَدْ صَلَّى عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ بِأُمَامَةَ ḍamm-ı hemze ve mīmeynle ʿalemdir.

ابْنَةِ ابْنَتِهِ زَيْنَبَ Mihter-i Duḫter-i Seyyidü'l-Beşer ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem Zeyneb raḍiyallāhu ʿanhā Ebü'l-ʿĀṣ bin er-Rabī'den olan kerīmeleridir ki Cenāb-ı ʿAliyy-i Mürteżā kerrema'llāhu vechehū baʿde vefāt-ı Faṭımatü'z-Zehrā anı ḥibāle-i nikāḥa bend ve baʿde vefātihī Muġīre bin Nevfel tezevvüc edip taḥt-ı nikāḥında iken taḥterevān-ı ecel ile serāy-ı Behişte revān oldular.

يَحْمِلُهَا عَلَى عَاتِقِهِ *ʿalā müteʿallıḳun bi-yeḥmilu.*

فَإِذَا سَجَدَ وَضَعَهَا وَإِذَا قَامَ حَمَلَهَا **Yaʿnī** İmām-ı Miḥrāb-ı Melekūt ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem dāḫil-i ṣalār olduḳda ciger-kūşe-i duḫteri olan Ümāmeyi ʿanberīn-i şemāme-āsā dü şāne-i ʿaliyyeleri üzere ber-āverde buyurup eṣnā-yı sücūdda zemīne vaż' ve ḳıyāmda yine ber-āver-i dūş-ı gül-pūş buyurur idiler. Bu vaʿż pesendīde-i ḫaṣāyiṣ-i Ḥażretden olup veyā evvelen vuḳūʿ-yāfte baʿde-ẕā mensūḫ ola. Veyā Ümāmeye kemāl-i muḥabbetlerinden ol dürdāne daḫı girdāne-āsā sebḥa-i muḥabbetine teʿalluḳ etmegin min ġayri aʿmāli yedin ḳıyām ve ḳuʿūdda kendü kendüye ṣuʿūd ve nüzūl ederdi. Veyā nāfile **[126b]** namāzda żarūret ẓuhūr-yāftedir, demişler. Ammā İmām Nevevī vücūh-ı meẕkūreniñ küllīsine ḫaṭṭ-ı buṭlān keşīde olup "Vech-i ṣavāb ʿamel-i ḳalīl māniʿ-i ṣalāt olmaz ve Ümāme ṭāhire ve muṭahhara idi." demişler.

Ḥāṣılı Sulṭān-ı Mā Zāġa Ḥażretlerini teveccüh bi'llāhdan şeyʾ işġāl eyledi ki ḳatʿaten min li-ḥamdihī olan cigerpāresi ḥużūrunda māniʿ ola. Aḥkām-ı muḳarrere erbāb-ı ẓevāhir üzere cāriyedir. Ve illā erbāb-ı serāʾiriñ şanından güft ü gū sezāvār ḥāl-i erbāb degildir. Vallāhu aʿlem.

وَعَنْ أَبِي قَتَادَةَ Fürsān-ı Rasūl ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellemden Ḥāriṣ veyā Nuʿmān enṣārīdir. Medīne-i Münevverede otuz sekiz veyā elli dört tārīḫinde ḳatāde-i ḫāk-i ecel olmuşdur.

وَفَدَ وَفْدٌ لِلنَّجَاشِيِّ fetḥ-i fā ile bi-maʿnā ḳadem ve sükūn-ı fā ile ism-i cemʿ bi-maʿnā el-vāfidīn. Ve *necāşī* fetḥ veyā kesr-i nūnla teşdīd ve taḫfīf-i yā ile Ḥabeşe pādişāh olanlara isimdir.

فَقَامَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَخْدُمُهُمْ dāl-i mühmele ve kesrle.

فَقَالَ لَهُ أَصْحَابُهُ نَكْفِيكَ فَقَالَ (إِنَّهُمْ كَانُوا لِأَصْحَابِنَا مُكْرِمِينَ وإنى أحب أَنْ أُكَافِئَهُمْ) kesr-i fā ve hemze-i meftūḥa ile. **Yaʿnī** Sulṭān-ı Ḥabeşe Aṣḥameden bir cemāʿat dergāh-ı Faḫr-ı Risālete ḳudūm eylediklerinde tevāżuʿan li-Rabbihī ve irşāden li-ümmetihī bi'ẕ-ẕāt ḫizmetlerine ḳıyām eyledi. Aṣḥāb-ı Kirām ol Ḥażrete "Yā Rasūlallāh, bizler hizmet-güẕār olalım." dediklerinde "Anlar bizim aṣḥābımıza ikrām edici oldular. Miṣli ile anlara mücāzāt muradım ve cezā ve vefā ve mükāfāt etmek isterim." deyü buyurdular.

وَلَمَّا جِئَ binā'-i mechūlle.

بِأُخْتِهِ مِنَ الرَّضَاعَةِ fetḥ ve kesr-i rā ile ve fī nüsḫatin mine'r-rıżā.

الشَّيْمَاءِ fetḥ-i şīn-i muʿceme ve sükūn-ı taḥtiyye ile *üḫtī* beyānen mecrūrdur.

فِي سَبَايَا هَوَازِنَ müteʿallıḳ-ı *cī'e*. Ve *sebāyā* cemʿ-i sebiyye bi-maʿnā mesbiyye. Ve *hevāzin* Benī Saʿd bin Bekirden ism-i ḳabīledir.

وَتَعَرَّفَتْ لَهُ *cī'e* üzereʿaṭfolur.

بَسَطَ cevāb-ı *lemma.*

لَهَا رِدَاءَهُ وَقَالَ لَهَا إِنْ أَحْبَبْتِ أَقَمْتِ عِنْدِي مُكَرَّمَةً ḍamm-ı mīm ve fetḥ-i rā ile ism-i mefʿūl *ey muʿaẓẓama.*

مُحَبَّبَةً ḍamm-ı mīm ve teşdīd-i yā ile *mükereme* ve *muḥabbebe* ḥāliyyet üzere manṣūblardır.

أَوْ مَتَّعْتُكِ وَرَجَعْتِ إِلَى قَوْمِكِ فَاخْتَارَتْ قَوْمَهَا فَمَتَّعَهَا çün uḫt-i riżā'ī-i Seyyid-i Veled-i Ādem Şeymā bint Ḥāriṣ ki duḫter-i Ḥalīme-i Saʿdiyyedir. Hevāzin esārīsiyle bārgāh-ı pür-iclāle götürüldü. Şeymā kendüyü Ḥażrete taʿrīf eyledikde ikrāmen lehā ridā'-i şerīfelerin ferş edip iclās eyledi. Ve sīmā'-i Şeymāya nigāh-ı iltifāt buyurup ʿindimde muḥtereme ve maḥbūbe olduġun ḥālde iḳāmet veyā saña zād ü metāʿ baḫş edeyim,

ḳavmine ricʿat eder misin deyü taḫyīr buyurduḳlarında li-maṣlaḥatin mā ḳabīlesine rücūʿu iḫtiyār eyleyip bende ve kenīzek iḥsānla ikrām eyledi. Şeymā ve birāder ve ebeveyni İslāmla fāʾizīn olmuşlardır.

وَقَالَ أَبُو الطُّفَيْلِ taṣġīr-i ṭıfl ʿĀmir bin Vāṣile el-Kinānī raḍiyallāhu ʿanh reʾs-i miʾe-i hicriyyede ʿale'l-ıṭlāḳ ṣahābīden āḫir vefāt eden ẕāt-ı şerīfdir.

رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا غُلَامٌ Ebu'l-Ṭufeyl buyurur ki: "Henüz resīde-i bülūġ olmadığım ḥālde Ḥażret-i Bülbül-i Mā zāġa ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellemi caʿrānede taḳsīm eder gördüm."

إِذْ أَقْبَلَتِ امْرَأَةٌ حَتَّى دَنَتْ مِنْهُ فَبَسَطَ لَهَا رِدَاءَهُ فَجَلَسَتْ عَلَيْهِ فَقُلْتُ مَنْ هَذِهِ قَالُوا أُمُّهُ الَّتِي أَرْضَعَتْهُ **Yaʿnī** "Bir ḫatun iḳbāl edip tā ḥużūr-ı saʿādet-i nebevīye ḳarīb olduḳda Nebiyy-i Mükerrem ridāʾ-i mübārekesin tekrīmen lehā ferş eyledi. Ve emr-i Rasūlullāh ile ridā üzere cālise oldu. Ḥavālī-i Şemʿ-i ʿĀlem-efrūz-ı Risālete cemʿ olanlara 'Bu merʾe-i muḥtereme kimdir?' dedim. Anlar daḫı 'Māder-i Riḍāʿīleri **[127a]** olan dāye-i mihribānlarıdır.' dediler. Yā Ḥalīme-i Saʿdiyye veyā ol Gevher-i Kān-ı Saʿādeti evvel irżāʿ eyleyen Şüveybe ola."

وَعَنْ عَمْرِو بْنِ السَّائِبِ ve bi-dūni'l-vāv ḍamm-ı ʿayınla ṭābiʿīdir.

أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ جَالِسًا يَوْمًا فَأَقْبَلَ أَبُوهُ مِنَ الرَّضَاعَةِ فَوَضَعَ لَهُ بَعْضَ ثوبه فقعد عَلَيْهِ ثُمَّ أَقْبَلَتْ أُمُّهُ فَوَضَعَ لَهَا شِقَّ kes-i şīn ile ṭaraf maʿnāsına.

ثَوْبِهِ مِنْ جَانِبِهِ الآخَرِ فَجَلَسَتْ عَلَيْهِ ثُمَّ أَقْبَلَ أَخُوهُ مِنَ الرَّضَاعَةِ فَقَامَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَجْلَسَهُ بَيْنَ يَدَيْهِ mervīdir ki bir rūz-ı fīrūzda Ḥażret-i Zübetü'l-Kāʾināt ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem cülūs buyurmuş idi. Peder-i Rıḍāʿīleri Ḥāriṣ bin ʿAbdulʿİzzī iḳbāl eyledi. Şiyāb-ı şeref nişābınıñ bir ṭarafını ikrāmen lehū basṭ eyleyip üzerine Ḥāriṣ cālis olduḳdan ṣoñra māder-i rıḍāʿīleri Ḥalīme-i Saʿdiyye bi'l-ḥilmi ve's-Saʿdi muḳbele olduḳda ṭarafı dīgerden ṣevbiniñ şaḳḳını iʿzāzen ferş buyurup saʿādetle cālise oldu. Baʿde-ẕā birāder-i rıḍāʿīsi ʿAbdullāh teşrīf eyledi. Seyyid-i Veled-i Ādem ʿaleyhi's-selāmü'llāhi'l-Etem iclālen lehū ḳıyām buyurup çün peder ve māder yemīn ve yesār-ı Ḥażretde cālisān olmalarıyla ḫāṭır-ı ebeveyne mürāʿāten kendü neşīminine iclās eyledi. İmdi vācibü't-taʿẓīm olan kimesnelere ḳıyāmıñ cevāzına delīldir. Ve mürżiʿāt-ı Cenāb-ı Risālet-penāh olan kerāʾim-i nisvādan dāye-i mihribān-ı Şüveybe ve

Ḥalīme-i Saʿdiyye ve Ümmü Eymen ve Ḫavle bint el-Münẕir ş̲ülüş̲ ʿavātıñ min süleym olduġu nigāşte-i yerāʿa-i erbāb-ı siyerdir.

وَكَانَ يَبْعَثُ *ey yürsilü mine'l-Medīne.*

إِلَى ثُوَيْبَةَ ḍamm-ı müş̲elleş̲e ve feṯḥ-i vāv ve sükūn-ı taḥtiyye ve muvaḥḥade birle taşġīr-i ş̲evdden menḳūle ʿalemdir. Ol Nevres-i Nihāl-i Nübüvveti evvel irżāʿ eden Ş̲üveybedir ki Ḥamza ve Ebū Seleme ve ʿAbdullāh bin Caḥş̲ Ḥażret-i Muḳaddes-i Nebevīye silsile-cünbān-ı iḫve-i rıżāʿī olduḳları siyer-i şīr-i Ş̲üveybe olmaġladır.

مَوْلَاةِ أَبِي لَهَبٍ kenīzek-i bū leheb-i āteş-maḳar.

بَصِلَةٍ وَكِسْوَةٍ ḍam ve kesr-i kāf ile.

فَلَمَّا مَاتَتْ سَأَلَ مَنْ بَقِيَ مِنْ قَرَابَتِهَا؟ *min* mevṣūle veyā istifhāmiyedir. *Ḳarābet* ḳurb-ı neseb maʿnāsına maṣdar ve aḳrabā maʿnāsına ism-i cemʿ olmaḳ daḫı mesmūʿdur *ke-mā ẕekerehū İbnu Mālik.* Ammā Ḥarīrī "Aḳrabāya ḳarābet denilmez belki ẕū ḳarābet denilir."deyü

يَبْكِي الْغَرِيبُ عَلَيْهِ لَيْسَ يَعْرِفُهُ وَذُو قَرَابَتِهِ فِي الْحَيِّ مَسْرُورُ[1797]

ḳavliyle istişhādı becādır *ke-mā fi'd-Dürre.*

فَقِيلَ لَا أَحَد *eḥad* fiʿil-i muḳadder ile merfūʿdur ki *lem yebḳa eḥad* demek olur. Veyā lāʾ-i müşebbehe bi-leyse olmaġla eḥad merfūʿ ve ism-i lā ola. *Ve ḳavluhū kāne yebʿaṯu ilā hāhünā saḳaṭa min baʿzi nüsaḫ.*[1798]

وَفِي حَدِيثِ خَدِيجَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّهَا قَالَتْ لَهُ أَبْشِرْ feṯḥ-i hemze ile emirdir. Ḳaṭʿ ile feṯḥ-i şīn ve vaṣılla daḫı cāʾizdir. *Ve huve inşāʾun urīdu bihī el-ḫaber.*[1799]

فو الله لَا يَحْزُنُكَ اللَّهُ أَبَدًا *yaḥzunuke* ḍamm-ı ḫā ve yā ile mine'l-ḥizy nekāl ve faḍīḥa maʿnāsına veyā feṯḥ-i müş̲ennāt-ı ūlā ve ḍamm-ı zāy ve ihmāl-i ḥā ve nūnla *min ḥazine ve aḥzene.*

إِنَّكَ لَتَصِلُ الرَّحِمَ وَتَحْمِلُ الْكَلَّ feṯḥ ve şeddle.

[1797] "Onu tanımayan bir yabancı onun için ağlar, oysa akrabası mahallede mutludur."

[1798] "Ve 'Buraya gönderirdi.' ifadesi, bazı nüshalardan düşmüştür." Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/356.

[1799] "Bu, bir inşa (dilek veya emir cümlesi) olup, onunla haber (bir bilgi) kastedilmiştir."

وَتَقْرِي fetḥ-i evvel ve kesr-i rā ile.

الضَّيْفَ وَتُعِينُ *ey el-ḫulḳ.*

عَلَى نَوَائِبِ الْحَقِّ *subḥānehū li-ennehū ḫāliḳuhā* iẓāfet-i beyāniyye ile.

Yaʿnī naḳş-ṭırāzān-ı ṣaḥāʾif-i āṯārdan İmām Buḫārī ʿaleyhi'r-raḥme bu resm üzere naḳş-bend-i rivāyet olur ki hengām-ı biʿṯet ḳarīb olduḳca Ẕāt-ı Kerīm-i Sulṭān-ı Kevneyn müşāhede buyurduġu umūr-ı ḫāriḳadan gül-cemāl-i bā-kemāli dīger gün menzil-i Ḫadīce-i Kübrāya teşrīf-i iclāl buyurduḳda Ḫadīce raḍiyallāhu ʿanhā güldeste-i tesliyet ile ḫāşāk-ı deʾb-i vāhime olup bu kelām-ı bedīʿü'n-niẓāmla gūyā olmuşdu. **[127b]** "Müjde size ki Rabbü'l-ʿĀlemiñ ḫāşā sizi giriftār-ı varṭa-i meẕellet eyleye. Zīra sen rābıṭa-i peyvend-i ṣıla-i raḥimsiz ve bārkeş-i külfe-i nā-mirdānsız ve çāreres-i dervīşān-ı bī-ḫānümānāb ve şeker-pāş-ı mānde-i mihmānānsız. Ve Yāri dehende-i derdmendān perīşānsın. Sende ḥüsn-i ʿahd ve ṣıla-i raḥm seciyye-i kerīmeleri şīme iken dāmen-i ʿarş-fersā ki taʿarruż-ı ġubār-ı ḫaşiyyet ḫāṭır-ı şerīfini muġayyrer etmesün. Bi-ḥaḳḳ Perverdigār-ı ʿĀlem Nebiyy-i Āḫirü'z-zamānsın."deyü daġdaġa-fersā-yı derūn-ı Seyyidü'l-Mürselīn buyurduḳları ḥadīṯ-i seyyide-i Kübrā maʿḳūd faṣıl olan müddeʿāya ki ḥüsn-i ʿahd ve ṣıla-i raḥimdir şahid olur.

FAṢIL

وَأَمَّا تَوَاضُعُهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ḍamm-ı ḍād-ı menḳūṭ ile.

عَلَى عُلُوِّ مَنْصِبِهِ kesr-i ṣād ile sümüvv-i menzile.

وَرِفْعَةِ رُتْبَتِهِ فَكَانَ أَشَدَّ النَّاسِ تَوَاضُعًا temyīziyet ile manṣūbdur.

وَأَعْدَمَهُمْ كِبْرًا ḳıllet ile nefy-i maḥż ve ʿadem-i kibir murād olur. eḳalle efʿal-i tafḍīl olmayıp intifāʾ-i kibir maʿnāsına Ḥażretden kibriñ vuḳūʿu nāyāb olmasıdır. Ammā Ḥażret-i Faḫr-ı Risālet aḫlāḳ-ı ḫalḳla müteḫallıḳ olmaġın ve iẓhār-ı kibriyā ile medh ü ittiṣāfa şāyān olur ki mütekebbiren Ḫallāḳ-ı Mevlādan ve't-tekebbürü ʿale'l-mütekebbir ṣadaḳa manṭūḳunca küfre ve münāfiḳīne aḥyānen tekebbür memdūḥ olur. Ve'l-Ḥāṣıl Server-i Sütūde-i Siyer ʿaleyhi'ṣ-ṣalātu ve's-selām Ḥażretleriniñ tamām-ı nübüvvet ve niẓām-ı risālet ve sümüvv-i menzileti üzere haẓm-ı nefisleri bāliġ-i derece-i kemāl olup tevāżuʿ cihetinden nāsıñ be-gāyet ṣāḥib-i meskeneti ve

nefs-i nefīsinde kibriyā ve taʿaẓẓum nāyāb idi. Ve yāḫūd maḥallinde erbāb-ı kibir ve küfre iẓhār-ı kibriyā etmede nāsıñ endekterīni idi, demek ola.

وَحَسْبُكَ mübtedā ve ḫaberi cümle-i ātiye olur. Yaʿnī iṯbāt-ı müddeʿāda saña kāfī olan ḫaber.

أَنَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خُيِّرَ bināʾ-i mechūlle.

بَيْنَ أَنْ يَكُونَ نَبِيًّا مَلِكًا kesr-i lāmla.

أَوْ نَبِيًّا عَبْدًا فاختار أَنْ يَكُونَ نَبِيًّا عَبْدًا yaʿnī Ḥażret-i Sipeh-sālār-ı Enbiyā ʿaleyhi't-teḥāyā risālet-i ʿāmme ile tekrīm olunduḳdan ṣonra Cenāb-ı Kibriyā celle ve ʿalā ḳıbelinden nebī melek veyā nebī ʿabd olmaḳ beyninde muḫayyer ḳılındı. Şuʾūnu selāṭīn-āsā olmadan risāletle maḳām-ı ʿubūdiyyeti iḫtiyār eyledi. Li-ẕā ʿaẓīm maḳāmātda ʿubūdiyetle vaṣf buyurulup سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ[1800] şeref-ʿünvānıyla mevṣūf buyuruldu. *Revāhū eḥadun ve Beyhaḳiyyu ʿan Ebi Hureyrete ve İbn ʿAbbāsin raḍiyallāhu ʿanhüm.*

فَقَالَ لَهُ إِسْرَافِيلُ عِنْدَ ذَلِكَ salṭanat üzere iḫtiyār buyurduġu eṣnāda İsrāfīl ʿaleyhi's-selām bu nevīd-i beşāretle tebşīr eyledi ki.

فَإِنَّ اللَّهَ قَدْ أَعْطَاكَ fāʾ-i faṣīḥa ve bir muḳaddere ʿāṭıfedir. *Ey eṣabte ve cezāka'llāhu ḫayran.*[1801]

بِمَا تَوَاضَعْتَ لَهُ baʾ-i sebebiyye veyā maṣdariyye.

أَنَّكَ سَيِّدُ وَلَدِ آدَمَ mefʿūl-i *aʿṭā* ve *seyyid* ḫaber-i *enne* şerefde ḫayra nāʾil olandır. Ḥaḳ ve ḫalḳ üzere ıṭlāḳı cāʾizdir.

يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَأَوَّلُ مَنْ تَنْشَقُّ الْأَرْضُ ol Seyyid üzere maʿṭūfdur. Yaʿnī maḳām-ı ʿubūdiyyeti iḫtiyār etmede iṣābet buyurduñ. Ḥaḳḳa tevāżuʿuñ sebebiyle rūz-ı cezā şerefterīn Benī Ādem ve berāy-ı baʿṯ ve ḥaşir ḳabri münşaḳ olanlarıñ evveli olmaḳ teşrīfini pādişāh-ı lā yezāl saña baḫş ve ʿaṭā eyledi.

[1800] İsrâ Sûresi 17/1: "**Kulunu (Muhammed'i)** bir gece Mescidi Haram'dan (Mekke'den), kendisine bir kısım ayetlerimizi göstermek için, çevresini mübarek kıldığımız **Mescidi Aksa'ya (Kudüs'e) götüren Allah'ın şanı yücedir**. Doğrusu O, işitir ve görür."

[1801] "Sen isabet ettin ve Allah seni hayırla mükafatlandırsın." Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/359.

عَنْهُ وَأَوَّلُ شَافِعٍ rūz-ı ḳıyāmet veyā cennetde refʿ-i derecāt içün evvel şāfiʿiyyet maḳām-ı vālāsını iḥsān buyurdu, dedi. İmdi maḳām-ı şefāʿat-i müteʿaddidedir. Ve evveliyyet ḳavlinde baʿde'l-Ḥażret Melāʾike ve ġayrılar maḳām-ı şefāʿate ḳıyām buyurmalarına işāretdir.

حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ بْنُ الْعَوَّادِ ʿayn-ı mühmele ve teşdīd-i vāv ve elif ve dāl-i mühmele ile Hişām bin Aḥmed el-Ḳurṭubī ki tercemesi teḳaddüm eyledi.

الْفَقِيهُ رَحِمَهُ اللَّهُ بِقِرَاءَتِي عَلَيْهِ فِي مَنْزِلِهِ بِقُرْطُبَةَ سَنَةَ سَبْعٍ وخمسمائة قَالَ نَا أَبُو عَلِيٍّ الْحَافِظُ حَدَّثَنَا أَبُو عُمَرَ حَدَّثَنَا ابْنُ عَبْدِ الْمُؤْمِنِ حَدَّثَنَا ابْنُ دَاسَةَ حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ ṣāḥibü's-Sünen.

[128a] حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ نُمَيْرٍ Ebū Hişām Hemedānī yüz ṭoḳsan ṭoḳuz ḥudūdunda ceyb-i ḥayātı giriftār-ı pençe-i nemr-i ecel olmuşdur.

عَنْ مِسْعَرٍ kesr-i mīm ve sükūn-ı sīn ve feṭḥ-i ʿayın ve rā ile mūḳid-i nār maʿnāsına Misʿar bin Kidām Ebū Seleme el-Hilālī el-Kūfī yüz elli beşde rū-be-rāh-ı ʿuḳbā oldular.

عَنْ أَبِي الْعَنْبَسِ feṭḥ-i mühmele ve sükūn-ı nūn ve feṭḥ-i muvaḥḥade ve sīnle Ḥariş bin ʿUbeyd el-Kūfī el-ʿAdevī.

عَنْ أَبِي الْعَدَبَّسِ feṭḥ-i ʿayın ve dāl-i mühmele ve teşdīd-i muvaḥḥade-i meftūḥa ve sīn-i mühmele ile Tubeyʿ Süleymān el-Esedī.

عَنْ أَبِي مَرْزُوقٍ el-Tucībi ismi künyesidir.

عَنْ أَبِي غَالِبٍ Ḫarūr veyā Saʿd Rāsibī *ve ḳīle Nāfiʿ*.

عَنْ أَبِي أُمَامَةَ el-Bāhilī Ṣady bin ʿAcelān Ḥamaṣda olan beḳāyā-yı aṣḥābdandır. Üf[1802] tarīḫide sirāc-ı ḥayātı püf-kerde-i ecel oldu.

قَالَ خَرَجَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عليه وسلم مُتَوَكِّئًا kāf-ı müşeddede-i meksūre ve hemze ile ḥāliyyet üzere manṣūbdur.

عَلَى عَصًا *ḳāle İbnu ʿAbbās raḍiyallāhu ʿanhumā et-tevekkiʾu ʿale'l-ʿaṣā mine's-süneni'l-enbiyāʾ*[1803].

[1802] Kelimenin ebced değeri 81'dir.

[1803] "İbn Abbas dedi ki asâya dayanmak, peygamberlerin sünnetlerindendir." Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/362.

فَقُمْنَا لَهُ yaʿnī Faḫr-ı ʿĀlem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem ʿāṣāya muʿtemed olduġu ḥālde biz meʿāşir-i aṣḥāb üzere çıḳdıḳda iclālen lehī ḳıyām eyledik.

فَقَالَ (لَا تَقُومُوا كَمَا تَقُومُ الأَعَاجِمُ يُعَظِّمُ بَعْضُهُمْ بَعْضًا) cümle-i meẕkūre mā-ḳablinden bedel veyā istīnāf-ı beyāniyye ile müsteʾnefedir. *Eʿācim* cemīʿ-i ʿAcem veyā aʿcemī veyā ʿacem ʿalā ḫilāfi'l-ḳıyās veyā cemʿ-i aʿcām cemʿ-i cemʿdir ki mā-ʿade'l-ʿArab ve gāhī elh-i Fārise taḫṣīṣ olunur. Yaʿnī Sulṭān-ı Serīr-i Levlāk ʿaleyhi't-teḥāyā buyurdular ki "ʿAcemler baʿżı baʿżısına taʿẓīm eder olduġu ḥālde ḳıyām etmeleri āsā sizler ḳıyām etmeyiñiz." dedi. ʿUlemādan baʿżılar istidlālen bi-hāẕ'l-ḥadīṯ taʿẓīm-i muʿtād içün ḳıyāmı mekruḥdur dediler. *Ḳāle et-Tilimsāniyyu: "Ve'l-ḳıyāmu erbaʿatu aḳsāmin fe maḥẓūruhū el-ḳıyāmu li-men yuḥibbu en yuḳāme lehū ve mekrūhuhū el-ḳıyāmu li-men lā yuḥibbu en yuḳāme lehū ve mecācuhū el-ḳıyāmu li'l-ʿālimi'l-müteva'ziʿu ve ḥasenuhū el-ḳıyāmu li'l-ḳādimi mine's-sefer."*[1804] Ḳāḍī Zekeriyā el-Enṣārī şerḥ-i *Ravżda*[1805] "Ehl-i ʿilim ve ṣalāḥ ve Ḥükkām-i ʿadūle ḳıyam müsteḥabdır." deyü buyurmuşlar.

Ve'l-ḥāṣıl menhiyyun ʿanh olan ḳıyām ber-sebīl-i riyā ve tekebbür olan ḳıyāmdır. Ḫaber-i meẕkūrda vürūd-ı nehy ḳıyām-ı sünnet ve ittiḫāẕ-ı ʿādet etmemeleri içündür.

وَقَالَ (إِنَّمَا أَنَا عَبْدٌ ḥaṣr-ı iżāfī ile yaʿnī "Ben Sulṭān degilim, bendeyim." buyurdu. ʿAbdle maʿnā-yı ʿörfī murād olunur ki refīḳ ve memlūkdür. Nefsini tevāżuʿan li'llāh raḳīḳa teşbīh ile istiʿāre olur. Eger bende-i Ḥaḳ maʿnāsı irāde olunursa herkes ʿubeyd-i Mevlā-yı Müteʿāldir. Gerek şāh ve gerek bende ʿubūdiyetde yeksāndır. Pes hāẕihi'l-ʿubūdiyyeyi mütemaḥḥiḍdir demek murād olunur.

[1804] Tilimsānî şöyle demiştir: "Ayağa kalkmak (saygı göstergesi olarak) dört kısımdır: Haram olanı, kendisi için ayağa kalkılmasını isteyen birine kalkmaktır; mekruh olanı, kendisi için ayağa kalkılmasını istemeyen birine kalkmaktır; mübâh olanı, tevazu sahibi bir âlim için kalkmaktır; ve güzel olanı ise, seyahatten dönen bir kişi için kalkmaktır." Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/295.

[1805] Eserin tam adı Esne'l-Meṭâlib Şerḥu Ravżi'ṭ-ṭâlib olup, Yahyâ b. Şeref en-Nevevî'nin Ravżatü'ṭ-ṭâlibîn adlı eserine, İbnü'l-Mukrî el-Yemenî tarafından Ravżü'ṭ-ṭâlib adıyla yapılan muhtasarın bir şerhidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Özel – Cengiz Kallek, "Zekeriyyâ el-Ensârî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), XLIV/212.

آكُلُ كَمَا يَأْكُلُ الْعَبْدُ وَأَجْلِسُ كَمَا يجْلِسُ الْعَبْدُ ve vech-i şebehi beyāndır ki “Bī-süfre ve ḫavān-bende-vār ākil ve min ġayr-i serīr ve ferş-i ḥarīr-i ḫāk üzere bende-āsā cālis olurum.” deyü hażm-ı nefs-i nefīs ve izhār-ı tevāżuʿ buyurdular.

وَكَانَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَرْكَبُ الْحِمَارَ وَيُرْدِفُ خَلْفَهُ *ridf, min bābi ʿilm ev mine'l-ifʿāli bi-maʿna yecʿalühū redīfen lehū.* Yaʿnī Şāh-ı Burāḳ-süvār ʿaleyhi's-selāmü'l-Ġaffār Ḥażretleri kemāl-i tevāżuʿundan ḥimāra rükūb ve verāʾ-i ẓahr-ı şerīfine dābbe üzere āḫeri irdāf buyururdu. Ve redīd-i Şāh-ı Beyt-i Risāleti ʿaleyhi esne't-taḥiyye Müveffiḳu'ddīn raḥme bu vecihle silk-i naẓma keşīde buyurmuşlardır.

[128b]

1. كَذَٰلِكَ خَوَّاتٌ ظَرِيفٌ وَسِبْطُهُ — عَلَى وَوَجْهُ النَّقْلِ فِيهِ جَمِيلٌ
2. أُسَامَةُ وَالصِّدِّيقُ ثُمَّ ابْنُ جَعْفَرٍ — وَزَيْدٌ وَعَبْدُ اللَّهِ ثُمَّ سُهَيْلٌ
3. كَذَا بِنْتُ قَيْسٍ خَوْلَةُ وَابْنُ أَكْوَعٍ — وَقَدْرُهُمْ فِي الْعَالَمِينَ جَلِيلٌ
4. كَذَٰلِكَ زَيْدٌ جَابِرٌ ثُمَّ ثَابِتٌ — فَعَنْ حُبِّهِمْ وَاللَّهِ لَسْتُ أَحُولُ
5. ثَلَاثَةُ عَلْمَانٍ وَزِدْ مَعَهُمْ — إِيَاسٌ وَحَسْبِيَ اللَّهُ هُوَ وَكِيلٌ[1806]

وَيَعُودُ الْمَسَاكِينَ وَيُجَالِسُ الْفُقَرَاءَ miskīn sükūndan meʾḫūẕ müteẕellil ve ḫāżıʿ maʿnāsına olur. Faḳīr ve miskīn min ġayr-i farḳ fi'l-ʿörf yek dīger üzere ıṭlāḳ olunur. Ġanī ve faḳīre ʿıyādet sünnetdir. Ve der-īn-maḳām taḫṣīṣ be'l-mesākīn ile ġayra ʿiyāde bi'ṭ-ṭarīḳi'l-evlā maʿlūm olur. Yaʿnī masākīn ve aṣḥāb-ı ʿilel ve merżāyı ʿiyāde buyurup fuḳārā ve dervīşānla mücālese ve mücāmele ederdi.

وَيُجِيبُ دَعْوَةَ الْعَبْدِ وَيَجْلِسُ بَيْنَ أَصْحَابِهِ مُخْتَلِطًا بِهِمْ ve perestār-ı daʿvetine icābet ederdi. Ve mekān-ı muʿayyen ve cāy-ı bālā iḫtiyār buyurmayıp aṣḥāb üzere teḳaddüm ve teṣaddur etmeksizin anlarla muḫteliṭan cālis olurdu. Baʿżı ġurebā nādī-i ʿālīlerine

---

[1806] “Yine, zarif olan Havvât ve onun torunu, nakil açısından da güzel olan bir duruma sahiptir.”
“Üsâme, Sıddîk, ardından Câfer'in oğlu, Zeyd, Abdullah ve sonra da Süheyl vardır.”
“Aynı şekilde Kays'ın kızı Havle ve Ekva‘ oğlu, onların değeri âlemde yücedir.”
“Yine Zeyd, Câbir ve ardından Sâbit, Allah'a yemin ederim ki, onların sevgisinden asla yüz çevirmem.”
“Üç ilim ehli ve onlara İyâs'ı da ekle, bana Allah yeter, O vekildir.” Bkz. Abdullah b. Saîd el-Lehcî el-Hadramî eş-Şehârî, *Muntehe's-suûl alâ vesâili'l-vusûl ilâ şemâili'r-Resûl* (Cidde: Dâru'l-Minhâc, 2005), 4/595.

rūmāl edip Nebiyy-i Muḥteremi meyāne-i ṣaḥb-ı kirāmda ʿadem-i teşḫīş ile muḥtāc-ı su'āl olurdu. Tā kim ṣaḥābe-i ẕevi'l-mekārim meslis-i sürūş-ı ḫidmetlerinde ol Şemʿ-i Cihān-tāb-ı Risāleti temyīz içün bir cāy-ı maḫṣūṣ perdāḫte ḳılmalarına istīẕān bire iẕn-i hümāyūnları ṣudūr-yāfte olmaġın ṭīnden bir nişīmīn-i ḫāṣṣa sāḫte ḳıldılar. Yine gāhī ol nişīmingāhda cālis ve gāhī cenbinde cülūs buyurur idi.

حَيْثُمَا انْتَهَى بِهِ الْمَجْلِسُ جَلَسَ *ḥayṡümā* ʿumūm ifāde eder. Vaḳt-i teşrīfde be cāy ḫālī bulurlarsa ṣadr-ı vaṣf-ı peşīn demeyip lā übālī cālis olurdu. İmdi daʿvet-i ʿabda icābetleri baḥṣi bālāda tafṣīl üzere sebḳeyledi.

وَفِي حَدِيثِ عُمَرَ raḍiyallāhu ʿanh rivāyet-kerde-i Buḫārī olan ḫaber-i Fārūḳīde Sulṭān-ı Taḥt-nişīn-i Levlāk ʿaleyhi enme'ṣ-ṣalāt buyurur.

لَا تُطْرُونِي) *mużāriʿu eṭrae ev iṭrā mübālaġatün fi'l-medḥi ve'ṣ-ṣenā*dır. Ve ber-naḳl-i Herevī eṭra medḥ ü sitāyişde ḥaddi tecāvüz ve dürūġdur ki ṭarāvet ve ṭarāʾetden meʾḫūẕdur. Der-īn-maḥal murād ḳavl-i Herevīdir. Zīrā medḥ-i Ḥażret min küll-i eḥad maṭlūb ve memdūḥdur. Ve menhī olan cnāb-ı devletine mā-lā-yelīḳ isnādıdır.

كَمَا أَطْرَتِ النَّصَارَى cemʿ-i Naṣrānī.

ابْنَ مَرْيَمَ إِنَّمَا أَنَا عَبْدٌ فَقُولُوا عَبْدُ اللَّهِ وَرَسُولُهُ) yaʿnī "Şāyeste-i cenābım olmadıḳ mediḥle mediḥde iṭrā etmeyiñiz." Nitekim Naṣārā Kelimetu'llāh Cenābları şānında ibnu'llāh ile iṭrā ve isnādları gibi teʿāla'llāh ʿan ẕālike ʿulüvven "Belki ben ʿabdim. Benim ḥaḳḳımda bende-i Ḫudā ve rasūl-i Mavlādır deyüñüz." deyü buyurdular. Ammā ḥadīṯ: إِذَا رَأَيْتُمُ الْمَدَّاحِينَ فَاحْثُوا فِي وُجُوهِهِمْ التُّرَابَ[1807] *maḥmūlün ʿani'l-mücāvezeti ʿani'l-ḥaddi bi'l-kiẕb*[1808] iḳtiżā eder. Ve ṣīġa-i mübālaġa daḫı müşīr olur.

وَعَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ امْرَأَةً كَانَ فِي عَقْلِهَا شَيْءٌ جَاءَتْهُ فَقَالَتْ إِنَّ لِي إِلَيْكَ حَاجَةً Enes bin Mālik raḍiyallāhu ʿanh ṭarīḳinden İmām Müslim burḳa-küşā-yı ʿarūs-ı rivāyet olur ki ṣaḥābiyu'llāhdan Ümmü Züfer nām bir ḫatun-ı māşiṭa-i Ḫādice-i Kübrā raḍiyallāhu ʿanha idi. Ammā ʿaḳlında ḫiffet olup Tabīb-i Bīmār-ı Ḫāne-i Ḥikmet ʿaleyhş eṭyabü't-

[1807] Hadis: "Övgücüleri (aşırı şekilde methiyeler düzenleri) gördüğünüzde, yüzlerine toprak saçın."

[1808] "Yalan söyleyerek sınırın aşılmasından uzak tutulmuş." Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ*ʾ, 1/296.

taḥiyye Cenābına gelip “Bir ḥācetim vardır, Ḥażretiñe inhā ve iʿlām etmek isterim.” dedi.

قَالَ اجْلِسِي يَا أُمَّ فُلَانٍ ibhām-ı kelām rāvīdendir ki merʾeniñ [ismini][1809] iḫżār etmedi.

فِي أَيِّ طُرُقِ الْمَدِينَةِ شِئْتِ أَجْلِسُ إِلَيْكِ cevāb-ı emirde meczūm veyā baʿde’l-emir şarṭ-ı muḳadder *in teclisī*[1810] ile meczūm ola. **[129a]** Ve *ilā bi-maʿnā ʿinde ve li’l-meşākile* taʿbīr olundu.

حَتَّى أَقْضِيَ حَاجَتَكِ Şifā-res-i Dilrişān-ı ʿĀlem aña buyurdu ki “Yā Ümmü Züfer saña āsān olup eczā-yı Medīneden murād eylediğiñ nişīmingāhda ḳarār eyle. Ben saña maʿiyyet ederim tā kim merām ve kelāmdan ḥācet-mend olduġumuz umūru sipāriş ile ḳażāsına saʿy ü himmet olunur.”

(قَالَ فَجَلَسَتْ فَجَلَسَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى فَرَغَتْ مِنْ حَاجَتِهَا Ümmü Züfer bir maḥale cālise Rāzdān-ı Küll ü Cüz ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem daḫı maʿiyyetle cülūs eyledi. Ve kemāl-i tevāżuʿ ve reʾfetle peyām ve merām-ı Ümmü Züferi işġā ve kelāmından fāriġa olunca luṭüf edip ṣabreyledi.

قَالَ أَنَسٌ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَرْكَبُ الْحِمَارَ وَيُجِيبُ دَعْوَةَ الْعَبْدِ *ke-mā merra mirāren*[1811]. Yaʿnī tevāżuʿan li’llāh ḥimāra süvār ve bendegān daʿvetiyle veyā daʿvetlerine icābet ederdi.

وَكَانَ يَوْمَ بَنِي قُرَيْظَةَ *yevm* vāḥid-i eyyām bu maḳāmda ġazve maʿnāsına şāyiʿdir. Ve *Ḳurayża* ḳāf ve rā ve ẓā-i menḳūṭa ve hā ile bi-ṣīġati’t-taṣġīr ḳurb-ı Medīneden Yehūddan bir ḳavimdir ki ġazve-i Ḫendeḳfrn aḳdem ġazā olunmuşdu.

عَلَى حِمَارٍ مَخْطُومٍ بِحَبْلٍ مِنْ لِيفٍ ḫāʾ-i muʿceme ve ṭāʾ-i mühmele ile mine’l-ḫiṭām ism-i mefʿūl efsār maʿnāsına ve kesr-i lām ve fā ile post-ı dıraḫt-ı ḫurmā.

عَلَيْهِ إِكَافٌ cümle żamīr-i *maḫṭūm*dan ḥāl olur. Ve *ikāf* kesr ve ḍamm-ı hemze ve kāf ile kitāb ve ġurāb vezninde dūş-ı ḫara nihāde olunan palandır. Ve’l-ḥāṣıl Benī Ḳurayẓa ġazāsında Ṣāḥibü’r-Risāletü’l-ʿUẓmā Ḥażretleri efsār-ı maḫṭūm ve palan ve birdeʿa nihāde olunmuş bir ḥimāra süvār oldu idi.

[1809] M’de vardır.
[1810] “Eğer sen otururbut.”
[1811] “Defalarca geçtiği gibi.”

قَالَ وَكَانَ يُدْعَى إِلَى خُبْزِ الشَّعِيرِ وَالإِهَالَةِ السَّنِخَةِ فَيُجِيبُ kesr-i hemze ve taḫfīf-i ḫā ve lāmla envāʿ-ı rūġandan ابتدام olunan her rūġan veyā ḳuyruḳ yaġından iẕābe olunmuş veyā desem-i cāmid. Ve *seniḫa* feṯḥ-i sīn ve kesr-i nūn ve feṯḥ-i ḫāʾ-i muʿceme ile müteġayyiretü'r-rayiḥa maʿnāsına. Yaʿnī yine Ḫādim-i Sālik-i Enes bin Mālik raḍiyallāhu ʿanh buyurur ki "Ḥażret-i Peyġamber ʿaleyhi's-selām nān-cū ve dehen-i zeniḫaya daʿvet olunurdu. İstiḥḳār etmeyip haẕmen li-nefsihī tāʿām-ı mā-ḥażarīye icābet buyururdu." *Ke-mā revāhū et-Tirmiẕiyyu fī Şemāʾilihī ve'bnu Māce fī Sünenihī.*

قَالَ وَحَجَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى رَحْلٍ رَثٍّ *er-raḥl li'l-cemel ke's-serci li'l-feres*[1812]. *Raṣṣ* feṯḥ-i rā ve şedd-i müṣelleṣe ile köhne.

وَعَلَيْهِ قَطِيفَةٌ kisāʾ-i ṣūf.

مَا تَسَاوِى أَرْبَعَةَ دَرَاهِمَ yine Cenāb-ı Enes raḍiyallāhu ʿanh buyurdu ki baʿde'l-hicret Cenāb-ı FAḫr-ı ʿĀlem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem köhne semerli şütüre süvār olduġu ḥālde rū-be-rāh-ı Betu'llāhi'l-Ḥarām oldular ki aña behā taḳdīr olunsa çār direm degmezdi.

فَقَالَ (اللَّهُمَّ اجْعَلْهُ حَجًّا مَبْرُورًا لَا رِيَاءَ فِيهِ وَلَا سُمْعَةَ *bel ḥāliṣan li-vechike el-kerīm*[1813]. *Ḥacce ke-mā ḳuriʾe fi's-sebʿati.* feṯḥ ve kesr-i ḫā iledir. Ve *sümʿa bi-ḍāmmin fe-sükūn* riyāʾ ve sümʿa efʿāl-i ʿibādāt emṣālinde olan fiʿili ḫalḳa irāʾe ve ismāʿdır ki lā li-vechi'llāh berāy-ı sitāyiş-i iltizām ile. Maʿnā mütteḥidān ve mebnive mefhūmen muḫtelifān olur. Ve *mebrūr* baʿżı nüsḫadan sāḳıṭdır. Yaʿnī ol Ḥażret bu gūne tevāżuʿ ile Perverdigāra "Benim ḥaccımı riyā ve sümʿadan müberrā ḳıl!" deyü dest-i duʿā ve niyāzı berdāşte-i dergāh-ı Kibriyā buyurur idi.

هَذَا Seyyidü'l-Verā ʿaleyhi't-teḥāyā Cenābınıñ bu vecihle muʿāmelesi berāy-ı ʿacz olmayıp.

[1812] "Deve için semer, at için eyer gibidir."

[1813] "Bilakis, onu senin yüce zatına tamamen içtenlikle yapayım." Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ*ʾ, 1/297.

وَقَدْ فُتِحَتْ الْأَرْضُ عَلَيْهِ ḥāl ān ki arż zer ve sīm ve cevherden eflāẕını ol Şāh-ı Sürūş-ı Sipāha ilḳā ve īṯār edip rūy-ı zemīn ve genc-i defīn aña küşāde ve meftūḥ idi. Ḫaber أُوتِيتُ مَفَاتِيحَ خَزَائِنِ الْأَرْضِ، فَوُضِعَتْ فِي يَدِي[1814] bu maʿnāya dāl olur.

وَأَهْدَى في حجته ذَلِكَ مِائَةَ بَدَنَةٍ *ehdā* baʿṯ-ı hedy eyledi maʿnāsına ve *hedā bi-zineti ramā muḫaffefetü'r-rā.* [129b] Ve gāhī şed veyā kesr-i dāl ile berāy-ı ḳurbān Beytullāha fürstāde şütür ve ġāv ve bedene daḫı cemel ve nāḳa ve baḳara ıṭlāḳ olunur. Ve muṭlaḳā ibble tesmiye olunmuşdur. Kibr-i ḥacminden nāşī bedene denilir. Ṣaḥīḥ-i Buḫārīde nigāşte buyurulan rivāyātdandır. Nebiyy-i Āḫirü'z-zamān ʿaleyhi'ṣ-ṣalātü'l-Mennān ḥaccetü'l-vedāʿda ṣad dāne bedene ihdā buyurup Beytullāhda bir miḳdārını bi'ẕ-ẕāt dest-i şerīfiyle naḥrı luḥūn ve cülūdunu taḳsīm ve bāḳīsini emr-i Ḥażret ile dest-i ʿaliyyü'l-Murtażāda naḥrolundu. Ve yed-i müʾeyyedleriyle ẕebholunan ʿömr-i girān-māyeleri ʿaddince altmış üç bedene idi.

Ve'l-ḥāṣıl Şāh-ı Heft İḳlīm-i Risāletin melbūsāt ve merkūbātında olan terk-i tekellüf ʿacz ü iftiḳārdan olmayıp ancaḳ tevāʿżuʿan li'llāhi Teʿālā ve teḳarrüben li-Ḥażret-i Mevlāḥi olduġun işʿār ve īmādır.

وَلَمَّا فُتِحَتْ عَلَيْهِ مَكَّةُ وَدَخَلَهَا بِجُيُوشِ الْمُسْلِمِينَ طَأْطَأَ عَلَى رَحْلِهِ رَأْسَهُ mefʿūl-i *ṭaʾṭaʾe.*

حَتَّى كَادَ يَمَسُّ fetḥ-i mīmledir.

قَادِمَتَهُ تَوَاضُعًا لِلَّهِ تَعَالَى ḳādim ve ḳādime ve muḳaddem ve muḳaddeme çār luġat üzeredir.

Yaʿnī sübḥası dāne-i eyyām-ı şıyāmdan bir ḳavilde on üç ve dīgerde on altı veyā on ṭoḳuz dāne mürūrunda fetḥ-i dil-ārā-yı ümmü'l-ḳurā müyesser olur düvāzdeh hezār dilberān ceng-i aẕmā-yı muvaḥḥidīn ile dāḫil olduḳda leşger-i enbūh-ı müretteb müşāhedesi dil-i āgāhların maşrıḳ-ı envār-ı ḥamd edip sāyīde olan ser-efserdārlı meʿa'llāh ve tārik-i tācdār min tevāżuʿ rifʿatu'llāh bu vecihle ser-devlet-mendini ḫıfż ve irḫā ve elif-i ḳāmet-i müstaḳīmlerin lām etmişidi ki esfel lıḥye-i şerīfesi çūpe-i pālān-ı nāḳa-i Ḳaṣvāya sāyīde olmaġla ḳarīb ve mülāḥaẕāt-ı terettüb ilṭāf-ı ilāhiyye nevbenev şāḫsār ve ḫāṭırlarına doḳunduḳca bālā-yı pālān-ı şütürde güẕāriş-i secde-i şükür buyururlar idi.

[1814] "Yeryüzünün hazinelerinin anahtarları bana verildi ve (bu anahtarlar) elime kondu." Müslim, Mesâcid ve Mevziu's Salat, 7.

وَمن تَوَاضُعُهُ صَلَّى اللَّهُ عليه وسلم قوله ﴿لَا تُفَضِّلُونِي عَلَى يُونُسَ – بْنِ مَتَّى *Ḳāle es-Ṣuyūṭiyyu: "Lem eḳif ʿaleyhi bi-hāẕe'l-lafẓ."* Rivāyet-i Buḫārī üzere [1815] لَا يَقُولَنَّ أَحَدُكُمْ: إِنِّي خَيْرٌ مِنْ يُونُسَ بْنِ مَتَّى ḫaber-i ṣaḥīḥdir. Ve *mettā* fetḥ-i mīm ve şedd-i tā ile maḳṣūren nām-ı peder veyā māder-i Yūnus ʿaleyhi's-selāmdır. Yaʿnī Seyyidü'l-ʿĀlemiñ ʿaleyhi's-selāmü'l-Muʿīn Ḥażretleriniñ kemāl-i tevāżuʿundandır ki beni birāderin Yūnus ʿaleyhi's-selām üzere tafḍīl etmeyiniz buyurmaları.

وَلَا تُفَضِّلُوا بَيْنَ الْأَنْبِيَاءِ ol Ḥażret Seyyidü'l-Enbiyā iken bu vecihle gūya olmaların ʿulemā vücūla teʾvīl buyurdular. Ez-cümle tevāżuʿan ve teʾeddüben veyā efḍal-i mürselīn oldukları henüz iʿlām olunmazdan muḳaddem nāṭıḳa-perdāz olalar. Zīrā baʿde'l-iʿlām ḫaberi ile taḥdīṯ-i niʿmet buyurmuşlardır. Veyā [1816] أنا سيد ولد آدم و أنا سيد الأولين والآخرين enbiyā ʿaleyhime's-selām meyāne ve şān-ı şerīflerinde naḳżı müʾeyyedi olan tafḍīlden nehiy buyurula veyā nüfs-i nübüvvetde tafṣīlden menʿolup ẕāt-ı enbiyā ve ʿumūm-ı risālet ve ḳurbet-i ḥalātda olan tafḍīl murād olunmaya. Ve illā Ḥażret-i şehenşāh-ı risāletin efḍaliyeti iʿtiḳādı üzerimize vācib ve müteḥattimdir. Ve Yūnus ʿaleyhi's-selāmla taḫṣīṣ buyurulmaḳ ḳıṣṣa-i Yūnusda [1817] وَلا تَكُنْ كَصاحِبِ الْحُوتِ kerīmesini yād edenler tenḳīṣ-i şān ile tevehhüm etmesinler deyü idi.

وَلَا تُخَيِّرُونِي عَلَى مُوسَى *ey lā tekūlū innī ḫayr minhu* ve efḍal. İmdi فَوَكَزَهُ مُوسَى فَقَضَى عَلَيْهِ قَالَ هَذَا مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ [1818] āyetiyle kimesne tevehhüm-i naḳż etmemek içün buyurmuşlar.

وَنَحْنُ أَحَقُّ بِالشَّكِّ مِنْ إِبْرَاهِيمَ Rabb-i Celīl Cenāb-ı Ḫalīl ʿaleyhi's-selāmdan ḥikāye buyurduġu ḳıṣṣa-i **[130a]** [1819] رَبِّ أَرِنِي كَيْفَ تُحْيِ الْمَوْتَى قَالَ أَوَلَمْ تُؤْمِنْ قَالَ بَلَى kerīmesinde olan

---

[1815] Hadis: "Sakın sizden biri, 'Ben, Yûnus bin Metta'dan daha hayırlıyım.' demesin."

[1816] Hadis: "Ben, Âdemoğullarının efendisiyim; ben, evvelkilerin ve sonrakilerin efendisiyim."

[1817] Kalem Sûresi 68/48: "Sen Rabbinin hükmüne kadar sabret; **balık sahibi (Yunus) gibi olma**, o, pek üzgün olarak Rabbine seslenmişti."

[1818] Kasas Sûresi 28/15: "Musa, halkının haberi olmadığı bir zamanda, şehre girdi. Biri kendi adamlarından, diğeri de düşmanı olan iki adamı döğüşür buldu. Kendi tarafından olan kimse, düşmanına karşı ondan yardım istedi. **Musa, onun düşmanına bir yumruk vurdu; ölümüne sebep oldu. 'Bu şeytanin işidir; çünkü o apaçık, saptıran bir düşmandır**' dedi."

[1819] Bakara Sûresi 2/260: "**İbrahim: "Rabbim! Ölüleri nasıl dirilttiğini bana göster" dediğinde, "İnanmıyor musun?" deyince de,** "Hayır öyle değil, fakat kalbim iyice kansın" demişti. "Öyleyse dört çeşit kuş al, onları kendine alıştır, sonra onları parçalayıp her dağın üzerine bir parça koy, sonra onları çağır; koşarak sana gelirler. O halde Allah'ın güçlü ve Hakim olduğunu bil" demişti."

ibhāma īmādır ki ber-sebīl-i tevāżuʿ Faḫr-ı Enbiyā Ḥażret-i Muṣṭafā ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem buyurur. "İbrāhīm ʿaleyhi selāmü'r-Raḥīm şekk ettiyse biz şekke anlardan eḥaḳḳız. Lākin şekk etmedi." dedi. *Ke-ennehū* demek olur ki ben şekk etmem. Fe-keyfe cedd-i emcedim Cenāb-ı Ḫalīlullāh şekk eyleye deyü İbrāhīm ʿaleyhi's-selāmü'l-Kerīm Cenābından şekki nefy ve ol Ḥażrete şek ẓannında olan ḫavāṭır-ı żaʿīfeyi īḳān buyurur. İmdi āyet-i şerīfe nefyun li'ş-şekk olup şekki iṣbāt nāyābdır.

وَلَوْ لَبِثْتُ مَا لَبِثَ يُوسُفُ فِي السِّجْنِ لأَجَبْتُ الدَّاعِيَ) ḳıṣṣa-i Yūsuf ʿaleyhi's-selāmda vāride olan فَلَبِثَ فِي السِّجْنِ بِضْعَ سِنِينَ[1820] ḳażıyyesini müşīr olur. Ve *dāʿī*den Yūsufu zindāndan iḫrāca ʿazīz-i Mıṣır cānibinden fürstāde ḳılınan kimesnedir. Yaʿnī farżan ve taḳdīren eḫ-i kerīm Yūsuf ʿaleyhi's-selāmıñ zindānda müddet-i lebṣi ben meḳ edeydim iḫrāca irsāl olunan rasūl-i melek daʿvetine sicinden ḫalāṣ içün icābete sürʿat ederdim deyü ḥażmen li-nefsihī ve rifʿaten li-maḳām Yūsufu'ṣ-Ṣıddīḳ iẓhār-ı tevāżuʿ buyurdu. Zīrā Yūsuf ʿaleyhi's-selām müddet-i medīde maḥbūs-ı cāh-ı zindān iken iḫrāca daʿvet olunduḳda berāy-ı iṣbāt-ı berāʾet-i sāḥte terk-i ʿacele buyurup iẓhār-ı ṣābır v teṣebbüt eyledi.

وَقَالَ لِلَّذِي قَالَ لَهُ يَا خَيْرَ الْبَرِيَّةِ (ذَاكَ إِبْرَاهِيمُ) *beriyye* ḫalḳ maʿnāsına *min berāʾe bi-maʿnā* ḫalḳ lakin hemzesi żürriyye ve nebī hemzeleri āsā metrūkedir. İmām Müslim *Ṣaḥīḥ*inde rivāyet buyurduġu ḫaber-i sıḥḥat-eṣer üzere Server-i Aṣfiyā ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem Ḥażretlerine "Yā Ḫayra'l-Beriyye" diyen kimesneye tevāżuʿan li'llāh Ḫayru'l-Beriyye İbrāhīm ʿaleyhi's-selāma itbāʿla meʾmūriyetlerinden nāşī olur.

وَسَيَأْتِي الْكَلَامُ عَلَى هَذِهِ الأَحَادِيثِ بَعْدَ هَذَا إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى min ġayr-i taṭvīl ve iʿtisāf ḳısm-ı sālişde eḥādīṯ-i meẕkūre üzere vürūd eden kelām-ı lüʾlüʾ-nizām silk-i taḥrīre keşīde ḳılınır.

وَعَنْ عَائِشَةَ وَالْحَسَنِ وَأَبِي سَعِيدٍ وَغَيْرِهِمْ فِي صِفَتِهِ وبَعْضُهُمْ يزيد عَلَى بَعْضٍ taḳdīm Ṣıddīḳa raḍiyallāhu ʿanhā ḥāl-i Sulṭān-ı ʿāleme edrā ve reyḥāne-i nebiyy-i Ḥasan bin ʿAlī raḍiyallāhu ʿanhümā ile taʿḳīb-i ehl-i beytden olmaġla ve Ebū Saʿīd Ḫudrī ise ḫādim-i Şāh-ı risālet olmaġın taḫṣīṣ buyurulup *ve'l-aḳrebu fe'l-ākreb* vechi üzere tertīb ḳılındı.

[1820] Yûsuf Sûresi 12/42: "İkisinden, kurtulacağını sandığı kimseye Yusuf: "Efendinin yanında beni an" dedi. Ama şeytan efendisine onu hatırlatmayı unutturdu ve **Yusuf bu yüzden daha birkaç yıl hapiste kaldı.**"

كَانَ فِي بَيْتِهِ فِي مِهْنَةِ أَهْلِهِ ḫaber baʿde ḫaber veyā mā-ḳablinden bedel-i iştimāl olur. Ve *mihne* kesr ve feṯḥ-i mīmle imtihāndan meʾḫūẕe ve lafẓen ve maʿnen ḫidme veznindedir.

يَفْلِي ثَوْبَهُ mā-ḳabli içün mā-baʿdini beyāndır. *Yeflī* feṯḥ-i müşennāt ve sükūn-ı fā ve kesr-i lāmla şevbi müʾeẕẕiyātdan tanẓīmdir. Murād şaʿr ve şevk-āsā şeyʾiñ taʿalluḳu vuḳūʿundan kināyedir. Ve illā libās-ı şerīfine mekes ḳondurmayan taʿẓīmen lehū keyk ve sübs eẕāsından maṣūn buyurması evlā biʾṭ-ṭarīḳdir.

وَيَحْلِبُ شَاتَهُ ḍam ve kesr-i lāmla.

وَيَرْقَعُ ثَوْبَهُ feṯḥ-i yā ve sükūn-ı rā ve feṯḥ-i kāf-ı muḫaffefe ile baʿżı nüsḫada terḳīʿ bābındandır.

وَيَخْصِفُ نَعْلَهُ kesr-i ṣādla *ey yuḫarrarahā ıṭbāḳ* ṭaḳ-ber-ṭāḳdır. Der-aṣıl ḍam ve cemʿ maʿnāsınadır.

وَيَقُمُّ البَيْتَ ḳāf ve teşdīd-i mīmle *ey yeknusuhū.*

وَيَعْقِلُ الْبَعِيرَ kesr-i ḳāf ile *ʿalā vezni yeḍibu rabṭun biʾl-ʿiḳāl.*

وَيَعْلِفُ kesr-i lāmla.

نَاضِحَهُ nūn ve ṣād-ı muʿceme ile *hüveʾl-baʿīruhū elleẕī yesteḳī ʿaleyhiʾl-māʾ*[1821].

وَيَخْدِمُ نَفْسَهُ dām ve kesr-i dālla.

وَيَأْكُلُ مَعَ الْخَادِمِ ẕeker ve ünṣāya şāmildir. *ʿAbden kāne ev ḥürren* ḫādimiyle ekl sünnetdir.

وَيَعْجِنُ مَعَهَا ḫādim-i ünṣāya ıṭlāḳ olunmaġın żamīr-i müʾenneṯ īrād olundu.

وَيَحْمِلُ بِضَاعَتَهُ مِنَ السُّوقِ ḫaber-i ṣıḥḥat-eṯer-i Buḫārīde mervārīd-i āṣārdandır. **[130b]** Cenāb-ı Ṣıddīḳa Ḥasan ve Ebū Saʿīd ve ġayrılardan naʿt-ı Rasūlullāh ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellemde mervī ve anlardan baʿżı rüvāt-ı baʿżı üzere ṣıfātda bir niçe ʿibārāt ziyāde buyururlar ki Seyyid-i Veled-i Ādem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem saʿādet-ḫānelerinde ehl-i beyti ḫidmetide ḳāʾim olurdu. Libās-ı nūr-pāşını teşrīʿan li-ümmetihī müʾeẕẕiyātdan kendüleri teftīş ve tenẓīf buyurup gūsfendi kendü dest yem ʿaṭāsıyla

[1821] "Yani su çekmek için kullandığı devesi." Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 18/300.

taḥlīb ve s̱iyāb-ı pākinde ẓuhūr eden ḫarḳı refʿ ve naʿl-i şerīfi ṭāḳını ṭāḳ-ı dīgeri üzere bi’z-ẕāt iṭbāḳ ve ḫāṣāk-ı rūb-ı devlet-ḫānesi ḫidmetine ḳıyām ve şütürü zānūlarından kendüleri bend ü rabṭ ve fāżıḥına bi’z-ẕāt ʿalef-dāde olup ve ḫidmet-i şerīfelerinde niçe perestār ve ḫademe mevcūd iken aḥyānen nefs-i nefīsleri ḫidmetini kendüler görür idi. Ve ḫademesiyle böylece ekl-i ṭaʿām edip ḫādimesine taḫmīr-i ʿacīn ḫidmetinde muʿāvenet ve gāhī deʾb-i enbiyā-yı pīşīn üzere bāzārdan ḫarīdār olduġu metāʿı bi’z-ẕāt ber-āver olurdu.

وَعَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ إِنْ كَانَتِ الأَمَةُ مِنْ إِمَاءِ أَهْلِ المَدِينَةِ *in* kesr-i hemze ile s̱aḳīleden muḫaffefe bi-maʿne’ş-şeʾn.

لَتَأْخُذُ بِيَدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَتَنْطَلِقُ بِهِ حَيْثُ شَاءَتْ حَتَّى تَقْضِيَ حَاجَتَهَا Ḫādimü’l-Ḥażret Enes bin Mālik raḍiyallāhu ʿanhdan taʿlīḳan rivāyet-kerde-i Buḫārīdir. Şān-ı Kelām-ı Ahālī Medīne kenīzegānıñdan bir kenizeġiñ dest-i kerem-i peyvest-i nübüvvete yapışıp ṭuruḳ ve büyūt-ı Medīneden ne maḥalle dilerse li-ḥācetihā getürür idi. Tā kim bir emirde şefāʿat ve emş̱āli mühimmini ḳażā buyurunca berāy-ı ḫāṭır-ı münḳād olurdu. وَدَخَلَ عَلَيْهِ ġayr-ı maʿrūfdur.

رَجُلٌ فَأَصَابَتْهُ مِنْ هَيْبَتِهِ رِعْدَةٌ kesr-i ra ile lerziş ve ıżṭırāb veyā bürūdet.

فَقَالَ لَهُ (هَوِّنْ عَلَيْكَ فَإِنِّي لسته بِمَلِكٍ إِنَّمَا أَنَا ابْنُ امْرَأَةٍ مِنْ قُرَيْشٍ تَأْكُلُ الْقَدِيدَ) faʿīl bi-maʿnā mefʿūl. Ḫaber-i bālāda sebḳetmegin iʿādesi baʿżı ziyāde-i lafıẓ iʿtibārıyladır. Yaʿnī bir kimesne Meclis-i Melāʾik-i Ḫidem-i Sulṭān-ı ʿĀleme rūmāl eyledikde muḳaddem çeşm-i āşinā olmamaġın mehābet-i Ḥażretden vücūdüna lerziş ḥāṣıl olduḳda ol ẕāta lüṭufla nigāh-ı iltifāt edip “Emrini teysīr ve tehvīn ḳıl, hirāsān olma. Taḥḳīḳ ben pādişāh-ı cāş̱ir degilim, ne ḫavf edersin. Bil ki ben gūştpāre-i ḫuşḳ tenāvül eder bir hatun-zādeyim.” deyü ʿadem-i kibriyādan kināye buyurdular. Ve ʿādet-i ʿArab ve Rūm üzere laḥm-ı ḳadīd ġālib-i ḥālde meʾkūlāt-ı fuḳarādandır.

وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ دَخَلْتُ السُّوقَ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاشْتَرَي سَرَاوِيلَ fārisī, maʿarreb-i şalvār, maʿrife ve nekra lā yunṣarifdir.

وَقَالَ لِلْوَزَّانِ teşdīdle ṣayrafī ve ġayrıdan zer ü sīm vezn edicidir.

زِنْ) kesr-i zāy ile.

وَأَرْجِحْ fetḥ-i hemze ve kesr-i cīmle İmām Ṭaberānī *Evsaṭ*ında sened-i żaʿīfle Ebī Hureyre raḍiyallāhu ʿanhdan rivāyet buyurur. Ḥażret Rasūlü Muḥterem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem ile bāzāra varıp Ḥażret bir şalvār iştirā ve ṣayrafīye emreyledi ki "Bāyiʿa-i ḳıymet-i serāvīli ber-ziyād-ı sencīde-i terāzū ve keffesin dīgerden müreccaḥa ḳıl ve derāhimi iʿṭā eyle." dedi.

وَذَكَرَ الْقِصَّةَ *ke-mā semiʿtehā ānifen.*

قَالَ فَوَثَبَ إِلَى يَدِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُقَبِّلُهَا teşdīd-i muvaḥḥade ile cümle-i ḥāliyyedir.

فَجَذَبَ يَدَهُ وَقَالَ (هَذَا تَفْعَلُهُ الأَعَاجِمُ بِمُلُوكِهَا وَلَسْتُ بِمَلِكٍ إِنَّمَا أَنَا رَجُلٌ مِنْكُمْ) Ebū Hureyre raḍiyallāhu ʿanh buyurur ki Vezzān ol Ḥażretiñ dest-i kerem-i peyvestini taḳbīl murād eyledigi ḥālde sürʿat-i tāmla ḳıyām ve Ḥażrete müteveccih olduḳda bi't-tevāżuʿ yed-i müʾeyyedini çekip buyurdular ki "Būs-ı yed ile ehl-i Fāris şāhlarına ikrām ḳaṣdederler. Ben anlar cinsi mülūkdan degilim. Belki sizler mānendi beşerim. Deʾb-i edeb-i ʿArabla muʿāmele ederim." dedi.

ثُمَّ أَخَذَ السَّرَاوِيلَ sevm-i serāvīli edādan ṣoñra şalvārı aldılar.

فَذَهَبْتُ لأَحْمِلَهُ فَقَالَ

[131a] (صاحب الشئ أَحَقُّ بِشَيْئِهِ أَنْ يَحْمِلَهُ) *bedelün min şeyʾihī.* Ebū Hureyre raḍiyallāhu ʿanh rivāyet eder ki şalvārı ḥamlini ḳaṣdeyledim. Tevāżuʿ buyurup "Şey ṣāḥibi muḫtaṣ bihī olan metāʿını ḥamle eḥaḳḳdır." buyurdular. İmdi ol Ḥażretin lebs-i serāvīl buyurduḳları İmām Suyūṭī-āsā baʿżılar iṯbāt ve baʿżılar inkār eyledi. Va'llāhu aʿlem. Ve būsiş-i yedden ṣarrāfı nehiy buyurduġu emr-i nebevī içün olduġundandır. Ve illā aṣḥab-ı kirām dest-i Cihān-ı Peyvest-i Ḥażreti taḳbīl ederlerdi. Keẕālike eyādī-i ḫulefā daḫı būsegāh-ı şifāh-ı aṣḥāb idi. Keẕālike ʿulemā ve erbāb-ı taḳvā ve aṣḥāb-ı şerefiñ ellerin öpmek sünnet-i müstaḥibbedir.

FAṢIL

وَأَمَّا عَدْلُهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ *ʿudūlun ʿani'ẓ-zulm* ve ʿādil maʿnāsına maṣdardır.

وَأَمَانَتُهُ emvāl ü aḥvāl-i nāsda mevṣūḳ bihī olup ḳavlen ve fiʿilen vedīʿa ḳılınan şeyʾi ḥıfẓ u ṣıyānetdir.

وَعِفَّتُهُ her nā-sezā aḥvāli terk ve nezāhet.

وَصِدْقُ لَهْجَتِهِ lisān ve kelām.

فَكَانَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ آمَنَ النَّاسِ medd-i hemze ile min ciheti'l-emānet bisyārterīn-i ḫalḳ.

وَأَعْدَلَ النَّاسِ وَأَعَفَّ النَّاسِ، أَصْدَقُهُمْ لَهْجَةً مُنْذُ كَانَ ʿadli emānet üzere taḳdīm buyurulmaḳ leff ü neşr tertībine enseb idi. Ve *kāne bi-maʿnā vecdün tāmme*dir. Yaʿnī ibtidā-yı ḫilḳatinden ilānihāyetihā ol Mütemmim-i Mekārimü'l-Aḫlāḳ Ḥażretleri nāsıñ emānet ḳıbelinden eşyed ve aʿfā ve lisān cihetinden rāst ü ṣāvāb-gūyu idi.

اعْتَرَفَ لَهُ بِذَلِكَ مُحَادُّوهُ cemʿ-i muḥadd bi-teşdīdi'd-dāl i'l-mühmele meʿādī ve mecānib maʿnāsına.

وَعِدَاهُ kesr-i ʿayınla cemʿ veyā ism-i cemʿdir. Yaʿnī ẕikr olunan şemāʾīl-i marżıyye ve ṣıfāt-ı seniyye ile anıñ muḫālif-i düşmenānı bile iḳrār u iʿtirāf eylediler.

Peyām-ı maʿdeletin zīb-hūş-ı gūş edene
ʿIyār-ı mīr u gedā hem-ʿinān ʿālemdir
Penāh-ı mihr ü mehāşāh-ı arş taḫt?
Seninle dād ü dāhiş teveʾmān-ı ʿālemdir.

وَكَانَ يسمى قَبْلَ نُبُوَّتِهِ الأَمِينَ ẓuhūr-ı nübüvvet ve daʿvetden aḳdem ġāyet-i emānet ve nihāyet-i diyānetinden emīn ismiyle benām oldu.

قَالَ ابْنُ إِسْحَاقَ ṣāḥibü's-siyer Muḥammed bin İsḥaḳ buyurur.

كَانَ يُسَمَّى الأَمِينَ بِمَا جَمَعَ اللَّهُ فِيهِ مِنَ الْأَخْلَاقِ الصَّالِحَةِ *bā* sebebiyye veyā bi-maʿnā *meʿa*. Yaʿnī Ḥaḳḳ subḥānehū ve teʿālā Ḥabībine aḫlāḳ-ı ḥasene baḫş u iʿṭāsıyla emıñ tesmiye olundu.

وَقَالَ تَعَالَى (مُطَاعٍ ثَمَّ أَمِينٍ)[1822] أَكْثَرُ الْمُفَسِّرِينَ عَلَى أَنَّهُ *ey el-muṭāʿ*.

مُحَمَّدٌ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ yaʿnī Ḫüdā-yı Cihān-ı Āferīn, Ḥabībi şānında mükerrem ve ʿinde'l- meleʾi'l-aʿlā ve'l-ḥażreti'l-ʿulyā muḥterem ve daʿvā-yı nübüvvet ve vaḥy-i risaletde mevṣūf bi'l-emānetdir deyü murād Muḥammed ʿaleyhi's-selām olduġu

[1822] Tekvîr Sûresi 81/21: "Orada ona itaat edilir, güvenilir."

ḳavl-i ekṣer-i müfessirīndir. Ammā ber-ḳavl-i keṣīr-i erbāb-ı tefsīr Cibrīl ʿaleyhi's-selāmdır.

وَلَمَّا اخْتَلَفَتْ قُرَيْشٌ وَتَحَازَبَتْ zāy-ı muʿceme ile *ey ṣāret ihzāben* ve ṭavāiʾf. Ve baʿżılar rā-yı mühmele ile muḥārebeden żabt etmişlerdir.

عِنْدَ بِنَاءِ الْكَعْبَةِ فِيمَنْ يَضَعُ الْحَجَرَ cār ve mecrūr müteʿallıḳ-ı *iḫtelefet.*

حَكَّمُوا fetḥ-i ḥā ve teşdīd-i kāfla cevāb-ı *lemmā.*

أَوَّلَ دَاخِلٍ عَلَيْهِمْ فَإِذَا fāʾ-i fücāʾiyye.

بِالنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَاخِلٌ وَذَلِكَ قَبْلَ نُبُوَّتِهِ فَقَالُوا هَذَا مُحَمَّدٌ؟ هَذَا الأَمِينُ قَدْ رَضِينَا بِهِ muḥaddiṣān-ı ṣaḥīḥ-i aḫbār-ı siyerden Aḥmed ve Ḥākim ve Ṭaberānī bu vecihle tezyīn-i beytü'ş-şeref-i eṣer olurlar ki Ḥażret-i Faḫr-ı ʿĀlem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem mirḳāt-ı refīʿ-i ʿÖmer-i ʿAzīzi otuz beşinci pāyeye vażʿ-ı ḳadem buyurduḳda rüʾesā-yı Ḳureyş-i Kaʿbetullāhın teşyīd-i esās ve tecdīdine teşmīr-i dāmen-i ihtimām eyleyip ḥīṭān-ı raṣīfü'l-bünyānı irtifāʿ bulduḳda meyān-ı Ḳureyşde rükn-i esʿād Ḥacer-i Esvedi maḥalline kim vażʿ eyley deyü iḫtilāf ẓuhūr eyledi. Bir ṭāʾife iddiʿā etdi ki meyānlarında daʿāmetü'r-raḥṭ olan **[131b]** kişi zāde cemāl-i Kaʿbetullāhı yerine ḳoya. Ve dīgerān daḫı ber-muḳteżā-yı ḥamiyyet-i ʿArab muṭāriḥa-i ḥaseb ü neseb ederek rüʾesā-yı ḳavm istişvābı anıñ üzerine ḳarār eyledikde ebvāb-ı mescidden her kim evvel dāḫil olursa ḥakem-i nāfiẕü'l-ḥüküm olup faṣl-i ḳażiyye aña müfavvāż ola. Pes ol Bānī-i Mebānī-i Şerīʿat ʿaleyhi's-selām ve taḥiyye baʿdeten cümleden aḳdem dāḫil-i Ḥarām olduḳda "İşte Muḥammed-i Emīn biz anıñ ḥükmüne rāżı olduḳ." dediler. Ol Ḥażret daḫı kisā-yı müşksāyların zemīne vaʿż edip ol yed-i beyżā ile Ḥacerü'l-Esvedi vaṣaṭ-ı kisāya ḳoyup her ḳabīleniñ reʾīsü'l-ʿaşīresi ḥasebü'l-işāre kisānıñ bir köşesine yapışıp pāyān-ı cidāra vuṣūl bulduḳda Şāh-ı Sidre-i Destgāh ṣallā ʿaleyhi İlāh Cenābını itmām-ı müddeʿāya cümlesi tevkīl etmekle naṣṣ-ı ʿālī-ḳadr-i ḥaceri yed-i şerīfeleriyle meyān-ı kisādan alıp[1823] ḫānesine vażʿ etdiler.

[1823] Yazmada sehven "olup" yazılmıştır.

وَعَنِ الرَّبِيعِ بْنِ خُثَيْمٍ ḍamm-ı ḫāʾ-i muʿceme ve fetḥ-i müşelleşe ve sükūn-ı taḥtiyye ve mīmle zühhād-ı şemāniyyedendir. Atmış yedide serāy-ı sürūra intiḳāl eyledi, raḍiyallāhu ʿanh.

كَانَ يُتَحَاكَمُ ḍamm-ı müşennāt-ı taḥtiyye ile mechūldür.

إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْجَاهِلِيَّةِ قَبْلَ الْإِسْلَامِ *[ḳable'l-islām,] cāhiliyyeti* tefsīrdir. Yaʿnī ḳable zemini'n-nübüvvet ve ẓuhūri'r-risālet ʿadl ve inṣāf-ı Ḥażretden Ḳureyş aña muḥākeme ederlerdi. Yaʿnī ḥakem naṣb ederlerdi.

وَقَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (وَاللَّهِ إِنِّي لَأَمِينٌ فِي السَّمَاءِ أَمِينٌ فِي الْأَرْضِ) li-iltilāfi'l-emāneteyn *emīn* iʿāde olundu. Yaʿnī ʿindellāh ve melāiʾketi'l-muḳarrabīn ve ʿinde'l-müʾminīn emīnim. el-Ḥāṣıl meleʾ-i aʿlā ve elh-i arż ve semā beyninde kemāl-i emānet ve ẓuhūr-ı diyānetle meşhūr olduġun beyānda müʾekkeden bi'l-ḳasem kişi nefsini mediḥ cevāzına delīl-i ẓāhirdir.

حَدَّثَنَا أَبُو عَلِيٍّ الصَّدَفِيُّ الْحَافِظُ بِقِرَاءَتِي عَلَيْهِ İbn Sükkere raḥimehu'llāh.

نَا أَبُو الْفَضْلِ ابن خَيْرُونَ نَا أَبُو يَعْلَى بْنُ زَوْجِ الْحُرَّةِ نَا أَبُو عَلِيٍّ السِّنْجِيُّ نَا أَبُو مُحَمَّدُ الْمَرْوَزِيُّ İbn Maḥbūb rāvī-i Cāmiʿ-i Tirmiẕī.

نَا أبو عيسى الحافظ İmām Tirmiẕī raḥimehu'llāh.

نَا أَبُو كُرَيْبٍ ṣīġa-i taṣgīr ile İmām Muḥammed bin el-ʿAlā el-Hemedānī ḥarem[1824] tārīḫinde dārü's-sürūr-ı cināna rāhī oldular.

نَا مُعَاوِيَةُ بْنُ هِشَامٍ Ḳaṣṣār-ı Kūfī yüz yigirmi beşde ḳażā-i naḫb eyledi.

عَنْ سُفْيَانَ الثَّوْرِ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَمْرو بن عَبْدِ اللَّه el-Hemedānī eḥadü'l-aʿlām.

عَنْ نَاجِيَةَ بْنِ كَعْبٍ nūn ve cīmle İbn Kaʿb el-Esedī.

عَنْ عَلِيٍّ kerrama'llāhu vechehū.

أَنَّ أَبَا جَهْلٍ firʿavn-ı hāẕihi'l-ümmet.

قَالَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّا لَا نُكَذِّبُكَ taḫfīf ve teşdīdle.

[1824] Kelimenin ebced değeri 248'dir.

وَلَكِنْ نُكَذِّبُ faḳat teşdīdle.

بِمَا جِئْتَ بِهِ فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى (فَإِنَّهُمْ لَا يُكَذِّبُونَكَ)[1825] bi’t-teşdīdi ve’t-taḫfīf.

الآية، وَلٰكِنَّ الظَّالِمِينَ بِاٰيَاتِ اللهِ يَجْحَدُونَ[1826] yaʿnī Ebū Cehl-i Laʾīm, Sulṭān-ı Dīn Cenābına ḫiṭāv etdi ki “Biz seni ṣübūt-ı ṣıdḳıñdan nāṣī dürūġa nisbet etmeziz. Lākin Ḳurʾān veyā īmān bi’l-baʾṣ getirdigiñ şeyʾi tekẕīk ederiz.” demekle sebeb-i nüzūl-i vaḥy olup Ḥaḳḳ celle ve ʿalā tesliyeten li-ḥabībihī ʿaleyhi’s-selām bu āyet-i şerīfeyi inzāl eyledi. “Ḥabībim fecere-i muʿānidīn seni dürūġa nisbet etmezler. Lākin o ẓālimler āyāt-ı Ḥaḳḳı inkār ederler.” deyü tesliye-baḫş oldu. Rivāyet-i meẕkūre bāb-ı evveliñ üçüncü faṣlında müstevfī beyān olunmuş idi.

وَرَوَى غَيْرُهُ Tirmiẕī veyā Ṣadefī ġayrı ḫaber-i meẕkūrda baʿżı ziyādāt-ı rivāyet buyurdular ki *“ẕiyātetü’ṣ-ṣiḳati maḳbūletün”* ḳāʾidesi üzere īrād buyuruldu.

لَا نُكَذِّبُكَ وَمَا أَنْتَ فِينَا بِمُكَذَّبٍ ẕāl-i muʿceme-i meftūḥa-i teşdīdle ve nüsḫa-i uḫrāda *bi-mekẕūb* vāḳiʿdir. Ol Ḥażretden nefy-i kiẕbi teʾkīd olur. “Bizler seni kiẕbe nisbet etmeziz ve sen daḫı bizim meyānemizde dürūġla şöhretyāb degilsiñ.” demekdir.

وَقِيلَ إِنَّ الأَخْنَسَ بْنَ شريق **[132a]** Bin Ṣaʿlebe eṣ-Ṣaḳafi el-ṣaḥābī. *Şerīḳ* feṭḥ-i şīn-i muʿceme ve kesr-i rā ile.

لَقِيَ أَبَا جَهْلٍ يَوْمَ بَدْرٍ sāl-i düvvüm-i hicretde rūz-ı Āẕīne nüvāz dehüm-i māh-ı Ramażānda vuḳūʿ-yāftedir.

فَقَالَ لَهُ يَا أَبَا الْحَكَمِ feṭḥateyn ile künye-i ḳadīmesidir.

لَيْسَ هُنَا غَيْرِي وَغَيْرُكَ يَسْمَعُ كَلامَنَا تُخْبِرُنِي عَنْ مُحَمَّدٍ cümle-i ḫaberiyyedir ki *aḫberanī ʿanhū* demek murād olur.

صَادِقٌ أَمْ كَاذِبٌ؟ *e ṣādıḳ* hemze-i istifhām-ı ḥaḳīḳī veyā taḳdīri maḥẕūfedir.

فَقَالَ أَبُو جَهْلٍ وَاللَّهِ إِنَّ مُحَمَّدًا لَصَادِقٌ وَمَا كَذَبَ مُحَمَّدٌ قَطُّ bu cümlede edevāt-ı müʾekkede ziyādesi mā-lā-yuḫfādır.

[1825] En’âm Sûresi 6/33: “Onların söylediklerinin seni üzeceğini elbette biliyoruz; **doğrusu onlar seni yalancı saymıyorlar**, fakat zalimler Allah'ın ayetlerini bile bile inkar ediyorlar.”

[1826] En’âm Sûresi 6/33: “Onların söylediklerinin hakikaten seni üzmekte olduğunu biliyoruz. Aslında onlar seni yalanlamıyorlar, fakat o zalimler açıkça Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlar.”

Yaʿnī rūz-ı müşrik-sūz-ı Bedirde Aḫnes Ebū Cehile mülāḳī olup dedi ki:

- Yā Eba'l-Ḥakem! Bu cāy-ı tenhāda bizden ġayrı kimesne nāyābdır ki kelām ve peyāmımız gūşzedi ola. Bes baña şān-ı Muḥammedden ḫaber-dād ol. Ol rāstī midir yā dürūġ-gūy mudur?

deyü porsiş-i hāl-i Ḥażret eyledikde Ebū Cehil yād-ı ḳasem ile:

- Muḥammed beher ḥāl ṣıdḳla mevṣūfdur ve Muḥammed ebedī kiẕb etmedi.

dedi.[1827]

والفضلُ ما شَهِدَتْ به الأعداءُ [1828]

وَسَأَلَ بِرَقْلُ عَنْهُ kesr-i bā ve feṯḥ-i rā ve sükūn-ı ḳāfla veyā sükūn-ı rā ve feṯḥ-i ḳāfla ʿalem-i ġayr-ı munṣarıf ve nām-ı ḳāyṣer-i Rūm ber-nākl-i *Bürhān* küfür üzere Ḳonsṭanṭiniyyede mürd oldu. Ammā istīʿābda ṣaḥābīden maʿdūddur, va'llāhu aʿlem.

أَبَا سُفْيَانَ Saḫr bin Ḥarb bin Ümeyye el-Ḳureyşī el-Emevī aḥad-i dühāt-ı ʿArabdan olup yevmü'l-feṯḥde dāḫil-i dārü'l-emān-ı İslām olmuşdur. Led[1829] tārīḫinde Medīne-i Münevverede vefāt eyledi.

فَقَالَ هَلْ كُنْتُمْ تَتَّهِمُونَهُ teşdīd-i tāʾ-i ṣaniyye ile.

بِالْكَذِبِ قَبْلَ أَنْ يَقُولَ مَا قَالَ؟ قَالَ لَا rivāyet-i Şeyḫayn ʿaleyhime'r-raḥme üzere Ḳayṣer-i Rūm Heraḳl, Ebī Süfyāna suʾāl eyledi ki:

- Ol ṣāḥibü'l-daʿvet kāḫ-ı ʿalem-nümā-yı nübüvvete ḳadem-nihād olmazdan evvel siz anı kiẕbe tevessül ile beyniñizde ālūde-i töhmet etdiñiz mi idi?

dedikde, Ebū Süfyān:

- Lā şehr-bend-i ḥayātda mevcūd olaldan berü ṣıdḳ u rāst-gūyīden bir ḫaṭve ʿudūl etdigi mesmūʿ olmamışdır.

deyü inhā-yı mā-ṣadaḳ eyledi.

وَقَالَ النَضْرُ nūn-ı meftūḥa ve ḍad-ı muʿceme-i sākine ve rā ile.

بْنُ الْحَارِثِ لِقُرَيْشٍ قَدْ كَانَ مُحَمَّدٌ فِيكُمْ غُلامًا حَدَثًا feṯḥateyn ile ḥāl-i ṣıġar ve ḳable avāni'l-ḳiber.

[1827] Burada sonrasındaki Arapça ifadenin iktibas olduğuna işaret eden bir ayın harfi vardır.

[1828] "Gerçek fazilet, düşmanların bile itiraf ettiği fazilettir." Mısra Serrî er-Raffâ'ya nispet edilmiştir. Bkz. Muhammed Aydemir El-Müsta'samî, *ed-Dürrü'l-Ferîd ve Beytü'l-Kasîd*, 10/257.

[1829] Kelimenin ebced değeri 34'tür.

أَرْضَاكُمْ فِيكُمْ وَأَصْدَقُكُمْ حَدِيثًا وَأَعْظَمُكُمْ أَمَانَةً temyīziyyetle manṣūblarıdır.

حَتَّى إِذَا رَأَيْتُمْ فِي صدغيه الشيب *ṣudġ* ḍamm ve sükūnla *mā beyne laḥẓi'l-ʿayni ve'l-üẕün.*[1830]

وجاءكم بِمَا جَاءَكُمْ بِهِ قُلْتُمْ mübtedā-yı muḳaddere ḫaberdir *ey huve sāḥirun.*

سَاحِرٌ لَا وَاللَّهِ مَا هُوَ بِسَاحِرٍ diʿāmetü'r-raḥṭ-ı Ḳureyşden Naḍr bin el-Ḥāriṯ ki ġazā-yı Bedirde esīr olur Ṣafrā nām maḥalde fermān-ı hümāyūn-ı Nebevī ile ser-nekbet-i merdārı Ḫayder-i Kerrārıñ ṭuʿme-i şemşīri ḳılınmışdır. Ekābir-i Ḳureyşe dedi kim:

- Meyāneñizde Muḥammed kūdek-ḫurde-sāl ve rıżā ve ṣabır cihetinden bisyārterīn ve ḳavlen ve vaʿden rāst-gūyuñuz ve ṣıdḳan ve diyāneten şerefterīñiz idi. Tā kim ʿārıżında mūy-ı sepīd nümāyān olup kelām-ı ḥakk u ṣıdḳla size geldi siz Muḥammed ḥaḳḳında sāḥir dediñiz. Lā va'llāhi Muḥammed sāḥir degildir.

dedi.

وَفِي الْحَدِيثِ عَنْهُ *ʿalā mā revāhu eş-Şeyḫāni ʿan ʿĀ'işete raḍiyallāhu ʿanhā.*

مَا لَمَسَتْ feṯḥ-i mīmle.

يَدُهُ يَدَ امْرَأَةٍ قَطُّ لَا يَمْلِكُ رِقَّهَا kesr-i rā ve teşdīd-i ḳafla *ey lā yemlikuhā nikāḥan ev mülken fe-ḳad ḳāle li-esmā'i't-tezvīci riḳḳa'l-mer'eti fe-li-tenẓur eyne teḍaʿu riḳḳahā.*[1831]

وَفِي حَدِيثِ عَلِيٍّ raḍiyallāhu ʿanh.

فِي وَصْفِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَصْدَقُ النَّاسِ لَهْجَةً Ḥażret-i Şāh-ı Rüsul naʿt-ı şerīfinde Dāmād-ı Muḥterem ḥadīṯinde "Ol Ḥażret lisān ve beyān ve kelām ve peyām cihetinden nāsın ṣādıḳterīni idi." deyü meẕkūrdur, *ke-mā teḳaddeme.*

وَقَالَ فِي الصَّحِيحِ ḥilm ve iḥtimāl faṣlında mufaṣṣalan ẕikri mürūr eden ḫaber-i ṣaḥīḥde Sulṭān-ı Enbiyā ʿaleyhi't-teḥāyā buyurdu.

وَيْحَكَ فَمَنْ يَعْدِلُ) bi'-refʿ.

[1830] "Şakak, göz kenarı ile kulak arasında kalan bölgedir." Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/382.

[1831] "Yani, onu ne nikâh yoluyla ne de mülk edinme yoluyla sahiplenebilir, çünkü Esmâ'ya şöyle demiştir: 'Evlilik, kadının esareti gibidir, öyleyse kadın nereye esaretini teslim ettiğine dikkat etsin." Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/304.

إِنْ لَمْ أَعْدِلْ؟ خِبْتُ وَخَسِرْتُ إِنْ لَمْ أعْدِلْ iki vecihle te.vīli sebḳ eyledi.

قَالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ الله عنها ما خُيِّرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي أَمْرَيْنِ إِلَّا اخْتَارَ أَيْسَرَهُمَا، مَا لَمْ يَكُنْ إِثْمًا

[132b]

فَإِنْ كَانَ إِثْمًا كَانَ أَبْعَدَ النَّاسِ مِنْهُ bu ḫaber-i laṭīf daḫı maʿanʿanen ḥilm faṣlında mebnen ve maʿnen güẕār edip dīger bār faṣl-ı şerḳatde sebḳ eyledi.

قَالَ أَبُو الْعَبَّاسِ الْمُبَرِّدُ) feṯḥ-i rāʾ-i müşeddede ile naḥiv ve luġatde ferīd-i ʿaṣır olan Muḥammed Baṣrīdir. Dārü'l-İslām Bagḍātda vefāt edip bāb-ı Kūfede medfūndur.

قَسَّمَ taḫfīf ve teşdīd-i sīnle.

كِسْرَى kesr ve feṯḥ-i kāf ve rāʾ-i maḳṣūre ile muʿarreb-i ḫüsrev taḫtgāh-ı Fārise şāh olanlara laḳabdır.

أَيَّامَهُ فَقَالَ يَصْلُحُ يَوْمُ الرِّيحِ لِلنَّوْمِ Kisrā eyyāmını ḳısmet edip dedi ki rūzgārlı gün nevme şāliḥdir ki sükūnu mebnī olup ḥareket nā-ḳābil ve ḫidmet ve soḥbet birle ḫafḍ ve refʿi māniʿ olmaġın ḫāba ḥaṣr etdi.

وَيَوْمُ الْغَيْمِ لِلصَّيْدِ tāb-ı āfitābdan ḥarāretyāb olmak olmamaḳ ebr-āver rūzu şikāra taḫṣīṣ eyledi. Yevm-i muġayyeme fāḫtī ve sünbülī denilir.

وَيَوْمُ الْمَطَرِ لِلشُّرْبِ وَاللَّهْوِ yaġmurlu gün şürb ve semāʿ-i ġınā ve münādeme-i nüdemā içün.

وَيَوْمُ الشَّمْسِ لِلْحَوَائِجِ ʿalā ḫilāfi'l-ḳıyās cemʿ-i *ḥācet* ve yevm-i ṣaḥv mesāliḥ-i nāsı rüʾyet içün taḳsīm eyledi dedi ḳıṣṣa-i meẕkūre ḳavl-i ātiye tevṭıʾe murād olunur.

قَالَ ابْنُ خَالَوَيْهِ feṯḥ-i lā ve vāv ve sükūn-ı taḥtiyye iledir. Ammā lisān-ı muhaddiṯīnde ḍamm-ı lām ve sükūn-ı vāv ve feṯḥ-i y ile cārīdir. Hüseyin bin Muḥammed El-Luġavī en-Naḥvī el-Edīb el-Hemedānī üç yüz yetmiş tārīḫinde Ḥaleb-i şehbāda vefāt eyledi.

مَا كان أَعْرَفَهُمْ بِسِيَاسَةِ دُنْيَاهُمْ *mā* zāʾide veyā mevṣūle veyā mevṣūfe olmaḳ ve yāḫūd *kāne* zāʾide olup *mā* taʿaccübiyye olmaḳ muḥtemeldir. Yaʿnī fürs tedbīr-i umūr-ı dünyālarında ʿaceb dānālardır.

يَعْلَمُونَ ظَاهِرًا مِنَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وهم عن الآخرة هم غافلون fürs-i merātib-i ʿibādet-i Mevlādan āḫirete müteʿallıḳ olan umūru ʿārif degillerdir, demekle bu āyet-i celīle birle istişhād

eyledi. yaʿnī anlar şürb ü ekl ve ḥareketlerine ʿārifīn ve emr-i meʿāşa taḳayyüd-i tām ederler. Ḥāl ān ki emr-i meʿād ve mā yelīḳu bihīden ġāfildirler. Ve'l-ḥāṣıl Kisrā taḳsīm-i eyyāmda fā'idemend degildir ammā Ṣāḥibü'l-muʿcizāt ve'r-Risāle ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem teczziyye-i zamānında muṣīb oldu, deyü istidrāk eder.

وَلَكِنَّ taḫfīfle.

نَبِيَّنَا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَزَّأَ teşdīd-i zāy ve mühmele[1832] ile.

نَهَارَهُ *ey sāʿāte yevmihī*

ثَلاثَةَ أَجْزَاءٍ جُزْءًا nāsb veyā refʿle.

لِلَّهِ وَجُزْءًا dü vecihle.

لأَهْلِهِ وجزءا لِنَفْسِهِ rivāyet-i Tirmiẕī üzere Ebu'l-Ḳāsım Muḥammed ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem ve ālihi'l-emced sāʿāt-i yevmiyyesin üç ḳısma taḳsīm eyledi.Bir ḳısmını rıżā'ullāh bir ḳısmını ʿibādet-i İlāh içün bir ḳısmını mesāliḥ ehl-i beyt içün ve dīger ḳısmını nefs-i nefīsi yaʿnī berāy-ı ekl ü şürb umūr-ı dünyeviyyesine taḫṣīṣ buyurdu. Ve cüzʾ-i evvel şāyed ṣabāḥdan revāḥa dek ve düvvüm ẓuhūrdan ʿaṣra süvvüm tā-be şām ola.

ثُمَّ جَزَّأَ جزأه بينه وبين النَّاسِ ve baʿde-ẕā nefs-i nefīsine taḫṣīṣ eyledigi ḳısmı daḫı dü ḳısma münḳasım buyurup birbir ḳısmını ḫāṣṣa-i nefsine taḫṣīṣ ve dīgerīn rüʾyet-i ḥavāyic-i nāsa taḳsīm ile taʿmīm buyurdular.

فَكَانَ يَسْتَعِينُ بِالْخَاصَّةِ عَلَى الْعَامَّةِ Faḫr-ı Ālem ʿaleyhi's-selāmü'llāhi'l-etemm Ḥażretleriniñ ʿāḳa-i seniyyelerinden idi ki ḫıṣṣa-i ḫāṣṣaları olan cüzʾünde erbāb-ı soḥbet ve aṣḥāb-ı ḫidmetiyle ḳażāʾ-i ḥavāyic-i ʿāmme üzere istiʿāne buyururdu. Yaʿnī ḫavāṣ-ı ḫuddāmına teblīġ-i umūr-ı ʿāmme ile emrederdir.

وَيَقُولُ (أَبْلِغُوا حَاجَةَ مَنْ لَا يَسْتَطِيعُ إِبْلاغِي ḫavāṣa buyurur idi ki: "Baña merām u ḥācetini bi'ẕ-ẕāt iblāġa ḳudredyāb olmayanların maṭlūbunu siz baña ifāde ediñ." der idi. İmdi ʿadem-i istiṭāʿa iblāġ-ı merām-ı ʿavām yā mehābet-i meclis-i Sulṭān-ı Kevneyn ile

[1832] "mühmele" ile kastedilen جَزَّأَ kelimesindeki hemzedir.

kelāma miknetyāb olmaları ve yāḫūd ḥużūr-ı devletlerine rūmālden ʿāciz olanlar şānında ola. Baʿde-mā ẕālikü'l-iblāġa terġīb ederler.

[133a] فَإِنَّهُ مَنْ أَبْلَغَ حَاجَةَ مَنْ لَا يَسْتَطِيعُ إِبْلَاغَهَا آمَنَهُ اللَّهُ يَوْمَ الْفَزَعِ الْأَكْبَرِ *āmenehū* medle *ey ceʿalehū fī emn.* Ve *yevm-i fezʿ* rūẕ-ı ḥaşr u neşrdir ki herkes ʿaẕāb u ʿiḳābdan hırāsān olurlar. Veyā yevm-i nefḥadır dediler. Yaʿnī ol kimse ḥācetini iblāġa ḳudredyāb olmayanıñ ḥāceti iblāġ eyleye. Perverdigār-ı Ālem celle şānuhū hecl-i ḳıyāmetden ol kimesneyi emīn eder. *Ve hāẕā min ḥadīṯi Hind bin Ebī Hāle.*[1833]

وَعَنِ الْحَسَنِ Sıbṭ-ı Muḥterem raḍiyallāhu ʿanh veyā Ḥasan Basrī ḳuddise sırruhū.

كَانَ رَسُولُ الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَأْخُذُ أَحَدًا بِقَرْفِ أَحَدٍ وَلَا يُصَدِّقُ أَحَدًا عَلَى أَحَدٍ aḫẕ-ı ʿuḳūbetden mecāzdır. Ve *ḳarf* feṭḥ-i ḳāf ve sükūn-ı rā ve fā ile töhmet ve isnād-ı günāh-ı be-dīgerān. Baʿżı nüsḫada ẕāl-i muʿceme ile *ḳaẕf* vāḳiʿdir. Ve *Merāsīl*-i Ebī Dāvūdda Reyḥāne-i Mükerrem İmām Ḥasan raḍiyallāhu ʿanhdan mervīdir. Şāriʿ-i Şerʿ-i Mubīn ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem bir eḥadi dīgeriñ isnād-ı töhmetiyle muʾāḫaẕe ve mücāzāt etmezdi. Ve bir kişiniñ āḫer ḥaḳḳındaki ʿuḳūbeti muḳteżī veyā ḥuḳūḳdan bir ḥaḳḳı muḳteżī ola mücerred ṣıdḳ-ı maḳāline ḥükm ile kelāmını ḳabūl etmezdi. Gerek muʾāḫaẕe tertīb etsin veyā etmesin ammā bu maʿnā ʿumūmu üzere rāsiḫ olmaz. Zīrā gāhī muḫbiriñ ṣıdḳını bilip ḫaberine iʿtimād ve peyāmını taṣdīḳ ve rūv-ı nübüvvetle ḥilye-i ḥāl ol nūr-ı maḥża münkeşife idi.

وَذَكَرَ أَبُو جَعْفَرٍ الطَّبَرِيُّ Muḥammed bin Cerīr.

عَنْ عَلِيٍّ kerrama'llāhu vechehū.

عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (مَا هَمَمْتُ بِشَيْءٍ مِمَّا كَانَ أَهْلُ الْجَاهِلِيَّةِ يَعْمَلُونَ ḫaber-i meẕkūr ḫiṣāl-i muktesebe faṣlında mürūr eyledi. Der-īn maḥal iʿādesi ʿiffet-i Ḥażreti beyān veyā ziyāde-i lafẓ-ı ḥadīṯ sābıḳan ẕikr olunmaġla tetmīm murād oluna.

غَيْرَ مَرَّتَيْنِ كُلُّ ذَلِكَ يَحُولُ اللَّهُ بَيْنِي وَبَيْنَ مَا أُرِيدُ مِنْ ذَلِكَ ثُمَّ مَا هَمَمْتُ بِسُوءٍ حَتَّى أَكْرَمَنِي اللَّهُ بِرِسَالَتِهِ yaʿnī ehl-i cāhiliyye derkār olduḳları bāzīçe ve meʿāzif mānendi menāhīye ʿazm u ḳaṣd etmedim. Ancaḳ dü bār ṣudūr-yāfte olup her bār yine Mevlā-yı Celīl benimle

[1833] Bu kısım *Nesimü'r-Riyâz*'dan iktibas edilmesine rağmen yazmada hataen üzerine kırmızı bir hat çekilmiştir. Üzeri kırmızı hatla çizilen kısımlar bu yazmada aslında Şifâ metnine aittir. Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/386.

maḳṣūdum meyānesine sedd-i rāh eyleyip baʿde-ẕā ḳaṣd etmedim. Tā kim Nigeh-i Dāʾire-i ʿĀlem beni nübüvvet ve risāletle mükrem buyurdu, dedi. İki kerre hemm eyledikleri emri beyān ḳaṣd buyururlar.

قُلْتُ لَيْلَةً لِغُلَامٍ كَانَ يَرْعَى مَعِي لَوْ أَبْصَرْتَ لِي غَنَمِي حَتَّى أَدْخُلَ مَكَّةَ فَأَسْمُرَ بِهَا fetḥ-i hemze ve ḍamm-ı mīmle *semer* ḥadīṯ-i leyl.

كَمَا يَسْمُرُ الشَّبَابُ fetḥ-i şīnle maṣdar-ı *şebbe bi-maʿnā ṣāre şābben* ve ism-i cemʿdir, ḥadīṯü's-sinn maʿnāsına fetā asā.

فَخَرَجْتُ لِذَلِكَ حَتَّى جِئْتُ أَوَّلَ دَارٍ مِنْ مَكَّةَ *ḥattā* merʿādan mecīʾe ġāyetdir.

سَمِعْتُ عَزْفًا ʿayn-ı mühmele ve zāy ve fā ile *mā yelhā el-insān* veyā *luʿbun bi'l-meʿāzif.*[1834]

بِالدفوفِ cemʿ-i *def* ḍamm ve fetḥ-i dāl ve şedd-i fā ile.

وَالمَزَامِيرِ لِعُرْسٍ بَعْضِهِمْ فَجَلَسْتُ أَنْظُرُ فَضُرِبَ sīġa-i mechūlle.

عَلَى أُذُنِي ḍammeteyn veyā damm ve sükūnla.

فَنِمْتُ kesr-i nūnla ġişāve-i nevm ḍarb olunmaḳ menʿ-i semāʿdır ki nāim olan işitmez. Gūyā zīr-i ḫaymede cā-nişīn olanları çāder-i taġṭıe etmekle ḫayme ḍarbından müsteʿārdır. Ke-enne üẕn taḥt-ı ġiṭāda semʿden maḥcūbedir.

فَمَا أَيْقَظَنِي إِلَّا مَسُّ الشَّمْسِ فَرَجَعْتُ وَلَمْ أَقْضِ شَيْئًا ثُمَّ عَرَانِي *ey ṭaraʾe ʿaleyyi ve ʿaraḍa ileyyi.*

مَرَّةً أُخْرَى مِثْلُ ذَلِكَ ثُمَّ لَمْ أَهُمَّ ḍamm-ı hā ve teşdīd-i mīm-i meftūḥa ile ve ḍamm ve kesri daḫı cāʾizdir.

بَعْدَ ذَلِكَ بِسُوءٍ ḍammve fetḥ-i sīnle.

Maḥṣūl-i ḫaber: Bir gece benimle raʿy-i ġanem eden ġulāma dedim ki "Güsfendlerime nigehdarlıḳ eyleseñ tā ki ben Mekkeye varıp soḥbet-i merdān āsā ḥikāye-i şebbābe ile āzāde-dil olsam." dedim. Ve rūberāh-ı şehr-i Mekke olup büyūt-ı şehirden bir ḫaneye resīde oldum ki ol serāyda def ü nāy ve semāʿ güşzedim oldu. Meger baʿżı ehl-i Mekkenin sūru imiş. Nigāh edip oturduġum ḥālde ḫāb-girān-ı müstevlī olup eṣvāt ve ḥarekāt-ı ehl-i sūr beni bīdār etmedi. İllā germiyyet-i āfitāb-ı

[1834] "İnsanı oyalayan (eğlendiren) ya da müzik aletleriyle yapılan bir oyun."

ṣubḥ nevmden īḳāẓ edip merʿāya ricʿat eyledim. **[133b]** Ve ḳaṣd ettigim emri mürtekip olmadım. Baʿde-zā yine bu dāʿiyye mānendi ḫāhīş ẓuhūr edip yine barkaca hemm etmedim deyü buyurdular. İmdi ḥürmet-i meʿāzif eḥādīṯ-i meşhūre ile ṯābitedir. Ammā ḍarb-ı düffüñ cevāzı şāyiʿdir. İmām Māverdi emṯāli fuḥūl-i ʿulemā ḍarb-ı ʿūdu tecvīz etmişler. Lākīn cevāzı būy-ı iştibāhdan ḫālī degildir. Şeyḫ Muḥammed Bekrī عطروا مجلسنا بالعود الماوردى[1835] kelām-ı ẓarafet-peyāmıyla īmā buyurmuşlar. Ve fī manẓumeti'd-Demīrī:

1. وَنَغَمَاتُ الْعُودِ لِلْمَحْزَانِ قَالُوا: تُزِيلُ أَثَرَ الْأَحْزَانِ
2. فَاجْزِمْ عَلَى التَّحْرِيمِ أَيَّ جَزْمٍ وَالْحَزْمُ أَنْ لَا تَتَّبِعَ ابْنَ حَزْمٍ
3. فَقَدْ أُبِيحَتْ عِنْدَهُ الْأَوْتَارُ وَالْعُودُ وَالطُّنْبُورُ وَالْمِزْمَارُ[1836]

FAṢIL

فصل وَأَمَّا وَقَارُهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ *vaḳār* sükūn ve ṭumeʾnīnet ve rezānet ve ʿaẓamet.

وَصَمْتُهُ sükūt.

وتُؤَدته ḍamm-ı tāʾ-i fevḳıyye ve feṯḥ-i hemze ve dāl-i mühmele ile teʾennī.

وَحُسْنُ هَدْيِهِ sīret ve ṭarīḳat ve semt ve sülūk.

فحَدَّثَنَا أَبُو عَلِيٍّ الْجَيَّانِيُّ الْحَافِظُ إِجَازَةً yaʿnī Ebū ʿAlī ʿaleyhi'r-raḥme rivāyeten mesmūʿātına iẕn ü icāzet cihetinden perāmres olup.

وَعَارَضْتُ بِكِتَابِهِ nüsḫa-i muḳarrarı ḥālü'l-ḳırāʾat nüsḫa-i şeyḫe muḳābele eyledim.

قَالَ: نَا أَبُو الْعَبَّاسِ الدَّلَائِيُّ kesr-i dāl-i mühmele-i müşeddede ve taḫfīf-i lām-ı meftūḥa ve elif-i memdūde ve yāʾ-i müşeddede ile cemʿ-i delv, nisbetdir.[1837]

قَالَ أَخْبَرَنَا أَبُو ذَرٍّ الْهَرَوِيُّ نَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ الوَرَّاقُ نا اللؤلؤي Ebū ʿAlī Muḥammed bin Aḥmed.

[1835] "Meclisimizi mâverdi öd ağacıyla kokulandırın."

[1836] "Udun nağmeleri, derler ki, hüzünlü kişiden hüzün izlerini siler.
Her türlü kesinlikle haram olduğunu kabul et, zira ihtiyat, İbn Hazm'ı takip etmemektir.
Çünkü onun nazarında ud, tambur, zurna ve diğer çalgılar helal sayılmıştır." Kaynak için bkz. Kemâlüddîn Muhammed b. Mûsâ ed-Demîrî Ebû'l-Bekâ eş-Şâfiî., *en-Necmu'l-vehhâc fî şerhi'l-minhâc*, thk. Lecneta ilmiye (Cidde: Dâru'l-Minhâc, 2004), 10/301.

[1837] Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/390.

نا أَبُو دَاوُدَ Süleymān bin Eşʿaş ṣāḥibü's-Sünen.

نا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ سَلَامٍ fetḥ-i sīn-i mühmele ve teşdīd-i lām ile.

نا الْحَجَّاجُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمنِ بْنِ أَبِي الزِّنَادِ ḥāfıẓ Aʿver Mışṣīṣī yüz altmış dörtde cānib-i beḳḳāya ʿinān-ke-i ʿazīmet olmuşdur.

عَنْ عُمَرَ بْنِ عبد العزيز ابن وهب Enṣārī Mevlā Zeyd bin Ṣābit.

سَمِعْتُ خَارِجَةَ بْنَ زَيْد بْنِ ثَابِتٍ el-Enṣārī el-Medenī eḥadü fuḳahāʾi's-sebʿa. *Ḳāle'ş-Şihābüddīn el-Ḫafācī: "Ḳīle enne esmāe fuḳahāʾi'l-Medīneti'-sebʿati iẕā ʿulikarʿalā maḥmūmin bereʾe ve iẕā vuḍiʿat fi'l-burri lem yedḫulhu sūsun ve lem yufsid ve ḳad naẓẓamehum baʿḍuhum."*[1838]

1. أَلَا كُلُّ من لا يَقْتَدِي بِأَئِمَّةٍ فَقِسْمَتُهُ ضِيْزَى عنِ الدِّينِ خَارِجَة
2. فَخُذْهُمْ عُبَيدُ اللهِ عُروَةُ قَاسِمٌ سَعِيدٌ أَبُو بَكرٍ سُلَيْمانُ خَارِجَة[1839]

يَقُولُ bu ḫaber-i laṭīf *Merāsīl*-i Ebī Dāvuddandır.

كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَوْقَرَ النَّاسِ فِي مَجْلِسِهِ Ḥażret-i Şāh-ı Sürūş-ı Ḫadem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem meclis-i hümāyūnlarında vaḳār cihetinden nāsıñ aʿẓamı idi. Ammā ʿıyāl ve ḫavāṣṣı ile ḫalvet-nişīn olduḳda inbisāt üzere idiler. Ve lafẓ-ı *kāne* bi-ḥasebi'l-aṣl fiʿil-i māżī ise de istimrārla istiʿmāli şāyiʿdir. وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا[1840] āsā ve berāy-ı tekrār li-ḳarīnetin müstaʿmeldir *naḥve kāne Ḥātimu yuḳrī eḍ-ḍayfe.*[1841]

لَا يَكَادُ يَخْرُجُ شَيْئًا مِنْ أَطْرَافِهِ *lā yekādu* īrādında mübālaġa bedīdārdır. Ve *yeḫrucu* fetḥ-i yāʾ-i taḥtiyye ile. Ve *şeyʾ* mużāriʿa fāʿildir. Ammā ḍamm-ı yā ile *yuḫricu* mużāriʿ-i *aḫrece, şeyʾen* mefʿūl olur. Yaʿnī kemāl-i vaḳārından beden-i nāzikterīn ve libās-ı gül piireheni taḥtında pāy-ı ʿarş-peymāları āsā bir ʿuzvu iẓhār buyurulmaġa ḳarīb

[1838] Şihâbüddin el-Hafâcî şöyle dedi: "Medîne fukahâsının yedi isminin, şiddetli bir hastalık hâlinde bir hastanın üzerine asıldığında şifa bulacağı ve buğdayın içine konulduğunda ona haşere girmeyeceği, buğdayın bozulmayacağı rivâyet edilmiştir ve bazıları bu isimleri nazma çekmiştir." Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/391.

[1839] "İyi biliniz ki, ümmetin önderleri olan âlimlerin yolundan gitmeyen herkes, hak dinin dışında kalır. Bu yüzden, doğru yolu bulmak için Ubeydullah, Urve, Kasım, Said, Ebu Bekir, Süleyman ve Hârice gibi ilim ehlini örnek alınız."

[1840] Nisâ Sûresi 4/96, 100, 152; Furkân Sûresi 25/70; Ahzâb Sûresi 33/5, 50, 59, 73; Fetih Sûresi 48/14: "...Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."

[1841] "Hatim misafiri ağırlardı (ve her zaman ağırlıyordu.)" Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/391.

olmazdı. Yaʿnī ḳadem-i şerīfleri zīr-i ḳabādan bürūz etmezdi. Ve yāḫūd bezāḳ ve muḥāṭ ve vesḫ-āsā şey iḫrāc etmezdi demek ola. *Ḫuẕ mā ṣafā daʿ mā keder.*[1842]

وَرَوَى أَبُو سَعِيدٍ الْخُدْرِيُّ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا جَلَسَ فِي الْمَجْلِسِ احْتَبَى بِيَدَيْهِ وَكَذَلِكَ كَانَ أَكْثَرُ جُلُوسِهِ عَلَيْهِ الصَّلاَتُ وَالسَّلاَمُ مُحْتَبِيًا

[134a] *iḥtebā* ḥāʾ-i mühmele ile dü dest ile ẓahr ve sāḳayni veyā ʿimāmesin perdāḫt eylemek Ebū Dāvud ve Tirmiẕī *Şemāʾil*inde Ebū Saʿīd Ḫudrī raḍiyallāhu ʿanh Cenābından rivāyet buyururlar ki Ḥażret-i Taḫt-nişīn-i Levlāk ʿaleyhi's-selām meclis-i sürūş ḫidmetinde cülūs eyledikleri dü dest-i şerīfeleriyle libās-ı pākini sāḫte hem-çünān heyʾāt-ı cülūsu ġālib-i ḥālde sāḳayn ve ẓahr-ı şerīfelerin pūşīde eden ḳabā-ı zībāya nizām ve ʿimāme ve destār-ı laṭīfelerin perdaḫt buyurur olduġu ḥālde vaḳār üzere cālis olurdu.

وَعَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ raḍiyallāhu ʿanh.

وَعَنْه أَنَّهُ عَلَيْهِ الصَّلاَتُ وَالسَّلاَمُ تَرَبَّعَ İmām Müslim ve Ebū Dāvud rivāyet-kerdesi üzere Cābir raḍiyallāhu ʿanhdan mervīdir ki Sulṭān-ı ʿĀlem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem ḫāric-i ṣalātda aḥyānen mescid-i şerīfde terebbuʿ buyururdu.

وَرُبَّمَا teşdīd ve taḫfīfle.

جَلَسَ القرْفصَاءَ ḍamm-ı ḳāf ve fā veyā kesr-i birle ve medd ve ḳaṣr ile ve *ʿani'l-Ferrāʾi iẕā ḍamamte mededte ve iẕā keserte ḳaṣarte.*[1843] Elyeteyn üzere cālis olup şikemin faḫẕeynine pīveste ḳılmaḳ.

وَهُوَ bi-rivāyeti Tirmiẕī *ḳurfuṣā.*

فِي حَدِيثِ قَيْلَةَ feṯḥ-i ḳāf ve sükūn-ı taḥtiyye ile Binti Maḫreme el-ʿAnberiyye el-ʿAdeviyye *ve ḳad teḳaddeme.*

وَكَانَ كَثِيرَ السُّكُوتِ tefekkür-i müşāhede-i melekūt ve teẕekkür-i müṭālaʿa-i ceberūtla bisyār ḫāmūş idiler.

[1842] "Ne temizse onu seç, ne de keder veriyorsa onu terk et." Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/308.

[1843] "Ferrâ'ya göre, eğer kâf ve fâ harflerini üstünle okursanız, medli olur ; eğer esreyle okursanız, kasredersiniz." Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/309.

لَا يَتَكَلَّمُ فِي غَيْرِ حَاجَةٍ ضَرُورِيَّةٍ każiyye-i dīniyye ve dünyeviyye mesʾele-i ʿilmiyye ve ʿameliyyeden ġayrı maḥalde dehen-küşā-yı güftār olmazlardı. Ve fi'l-ḥadīsi إِنَّ مِنْ حُسْنِ إِسْلاَمِ الْمَرْءِ تَرْكَهُ مَا لاَ يَعْنِيهِ[1844]

يعرض عمن نكلم بِغَيْرِ جَمِيلٍ ẕikri müstaḥsen olmayan kelāmla süḫansāz olanlardan iġrāż ederdi.

وَكَانَ ضَحِكُهُ kesr ve sükūnla.

تَبَسُّمًا ol Ḥażretin ḫandesi gülümsemek idi. Emr-i dünyāda nīm-ḫande ve tebessüm ammā emr-i āḫiretde ḫande ve ḍiḥk idi tā ki nevāciẕ-i dürdāneleri āşikār ve ġonce dehānı şüküfte olurdu.

وَكَلَامُهُ فَصْلًا ḥaḳḳ ve bāṭıl meyānesin fāriḳ ve ḥelāl ve ḥarām beynini fāṣıl ve güftār-ı müʿciz-reftārı beyyin idi.

لَا فُضُولَ fethle.

وَلَا تَقْصِيرَ ḳadr-i ḥācetden.

Kelām-ı ḥikmet-niẓāmı ne bīş ve ne kem
Ve dehān-ı nüktedānı rūḥ-baḫş ḳālb taḥḳīḳ
Zebān-ı ḫoş-beyānı revnaḳef-zāy-ı feṣāḥatdir

وَكَانَ ضَحِكُ أَصْحَابِهِ عِنْدَهُ التَّبَسُّمَ تَوْقِيرًا لَهُ وَاقْتِدَاءً بِهِ ve ḥużūr-ı risālet-penāhlarında aṣḥāb-ı ẕevi'l-iḥtirāmın ḫandeleri ol Ḥażrete taʿẓīmen ve iḳtifāʾen tebessüm idi.

مَجْلِسُهُ مَجْلِسُ حِلْمٍ kesr-i ḥā ve sükūn-ı lām ve baʿżı nüsḫada ḍamm-ı ḥā meʿa'l-kāf *ḥükm* vāḳiʿdir.

وَحَيَاءٍ وَخَيْرٍ وَأَمَانَةٍ لَا تُرْفَعُ sīġa-i mechūlle bi't-teẕkīr ve't-teʾnīṯ.

[1844] "Bir kişinin, doğrudan kendisini ilgilendirmeyen işlerden uzak durması, onun iyi bir Müslüman olmasının alametlerindendir." Tirmizi, Zühd, 11.

فِيهِ الْأَصْواتُ وَلَا تُؤْبَنُ ḍamm-ı müşennāt-ı fevḳıyye ve sükūn-ı hemze ile gāhī vāva mübeddeledir. Ve feṯḥ-i muvaḥḥade-i muḫaffefe *ey lā turmā bi-taṣrīḥin ve lā tuẕker bi-ḳabīḥin*[1845]

فِيهِ الْحُرُمُ ḍamm-ı ḥā ve feṯḥ-i rā ile cemʿ-i ḥürmet.

Ve'l-ḥāṣıl: Meclis-i ʿālīleri meclis-i ʿilm ve ḥilm ve ḥikem ve ḥayā ve vefā ve ṣafā ve küll-i ḫayr-ı dünyā ve ʿuḳbā ve emānet-i kübrā olup teʾeddüben li-Seyyidi'l-Kāʾināt āvāz-ı bülend ẓuhūr etmez ve intihāki ḥelāl olmayan ḥürmet-i ḳubḥile yād olunmazdı.

إِذَا تَكَلَّمَ أطرق جلساؤه كأنما māʾ-i kāffe ziyādesiyledir.

عَلَى رؤسهم الطَّيْرُ *ruʾusihim* emṣālinde bi-ḥasevi'l-ḳırāʾat üç vecih rāyegāndır. Kesr-i hā ve ḍamm-ı mīm ve kesr-i her dü ve ḍammuhā. Yaʿnī Ḥażret-i Ḫaṭīb-i Minber-i Siyādet ʿaleyhi esne't-taḥiyye güftār-ı iʿcāz-reftārla gūyā olduḳda celīs ve enīs-i meclis olanlar ser-ceyb-i edeb olup gūyā kemāl-i istikānetlerinden nāşī ser-ʿizzetmendleri üzere murġān-ı hevā ḳarār etmiş gibi idiler, idi. İmdi murġān ḳarār etdigi şeyʾiñ istiḳrārıyla teşbīhde ser-devletmendān-ı ṣaḥb-ı kirāmıñ kemāl-i sekīnetle vaṣıflarında mübālaġa bedīdār olur.

وَفِي صِفَتِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ في مشيه muḳaddem-i ḫaber.

يَخْطُو تَكَفُّؤًا müvtedādır ve lafżı murād لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ كَنْزٌ مِنَ الْكُنُوزِ الْجَنَّةِ[1846] ḳavli āsā *ey ḳīle fī vaṣfihī hāẕā yaḫṭū mużāriʿ-i ḫaṭā* **[134b]** meddederek reftārdır. Ve ḍammıla *ḫutvetun mā beyne'l-ḳademeyn.* Ve *tekeffüʾ* feṯḥ-i müşennāt ve kāf ve fāʾ-i maḍmūme ve hemze ile maṣdardır, ke-teḳaddeme teḳaddüm. **Yaʿnī** öñüne meylederek ḫaṭve-cünban olmaḳdır.

وَيَمْشِي هَوْنًا feṯḥ-i bā ve sükūn-ı vāvla min ġayr-ı temāyük rıfḳ u leyn ile āheste-reftārdır.

كَأَنَّمَا يَنْحَطُّ مِنْ صَبَبٍ feṯḥateyn ile cāy-ı münḥader.

[1845] "Bu ifadenin anlamı açıkça suçlamayın veya çirkin şeylerle itham etmeyin şeklindedir." Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâʾ*, 1/310.

[1846] Hadis: "Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh (Güç ve kuvvet ancak Allah'tandır.) cennet hazinelerinden bir hazinedir."

1. Dediler vaṣf-ı şerīfinde yine
   Yürüse māʾil olurdu öñüne
2. Ney-şeker gibi ḥayādan her bār
   Egilirdi öñüne bir miḳdār
3. Yaʿnī yüksekden eder gibi nüzūl
   Yürüse dāʾim egilirdi Rasūl[1847]

وَفِي الْحَدِيثِ الآخَرِ: إِذَا مَشَى مَشَى مُجْتَمِعًا yaʿnī aʿżā-yı şerīfesin *min ġayri taḥrīki reʾsihī*[1848] defʿaten naḳlederdi.

يُعْرَفُ فِي مِشْيَتِهِ kesr ve feṭḥ-i mīmle

أَنَّهُ غَيْرُ غَرِضٍ feṭḥ-i ġayn-ı muʿceme ve kesr-i rāʾ-i mühmele ve ḍād-ı menḳūṭa ile *ey ġayru ḳalaḳin ve lā melel*[1849].

وَلَا وَكِلٍ feṭḥateyn ile belīd ve hirās.

أَيْ غَيْرُ ضَجِرٍ وَلَا كَسْلَانَ ẓāhiren mā-ḳablini leff ü neşr üzere müretteben taʿyīndir. *Ḍacir* ḳalaḳ. Ve *keslān* fütūr ve ʿadem-i neşāṭ ile ġam-nāk. **Yaʿnī** revişinde nümāyān idi ki ıżṭırāb ile ve melūlāne reftār ile degil idi.

وَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْعُودٍ Buḫārī ve aṣḥāb-ı Sünen rivāyetlerinde vārid oldu.

إِنَّ أَحْسَنَ الْهَدْيِ هَدْيُ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ *hedyun bi-vezni remy*. Semt ü sīret-i Ḫādim-i ʿĀḳıbet-i Maḥmūd İbn Mesʿūd raḍiyallāhu ʿanh buyurur ki taḥḳīḳan aḥsen sīret u sülūk, semt u ṭarīḳat-i Muṣṭafā ṣallallāhu Teʿālā ʿaleyhi ve sellemdir.

وَعَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: كَانَ فِي كَلَامِ رَسُولِ اللَّهِ صلى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ تَرْتِيلٌ أَوْ تَرْسِيلٌ yaʿnī kelām-ı lüʾlüʾ-i nizām Seyyidü'l-Enāmda ʿaleyhi's-selām tebyīn ve tuʾede ḥāṣıl idi. Min ġayri ʿaceletin ve ġumūḍin beyān-ı kelām buyururlar idi. Ev *tersīl* ʿatf-ı tefsīrdir. *Aḫrecehū Ebū Dāvud ve Aḥmedu ʿaleyhime'r-raḥme.*

قَالَ ابْنُ أَبِي هَالَةَ: كَانَ سُكُوتُهُ عَلَى أَرْبَعٍ birāder-zāde-i seyyidetü'n-nisā İbn Ebī Hāle buyurur ki "Ol Ḥażretin sükūtu çār ḫaṣlet üzere s̱übūt-yāfte idi."

[1847] Beyitler Hakanî'ye isnat edilmiştir, bkz. Hâkânî Mehmet Bey, *Hilye-i Hâkânî*, 306–307.
[1848] "Başını hareket ettirmeden." Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/395.
[1849] "Yani endişeli ve bıkkın değil." Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/395.

عَلَى الْحِلْمِ وَالْحَذَرِ وَالتَّقْدِيرِ وَالتَّفَكُّرِ ḥużūr-ı celālet-meʾābında ʿitābı müḳteżī güftārla süḫan-sāz olan kimse üzerine meʿā-ḳudreti'l-muʾāḫaẕe ḥilm ile sükūt ve düşmenāndan ḥirāset ve nefsinde mā yelīḳu bihī ve ġayrihī taḳdīri üzere maṣnūʿāt-ı ḥaḳḳı tefekkür birle ḫāmūş olurlardı.

قَالَتْ عَائِشَةُ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُحَدِّثُ حَدِيثًا لَوْ عَدَّهُ الْعَادُّ أَحْصَاهُ rivāyet-i Şeyḫayn üzere Ṣıddīḳa-i Sulṭān-ı Risālet ʿaleyhi ezke't-taḥiyye Ṣıddīḳa raḍiyallāhu ʿanhā buyurur ki "Ol Ḥażret leb-cünbān-ı güftār olurdu ki eger bir kimesne ḥarfün bi-ḥarfin ḥurūf-ı kelimātını taʿdād eylese ḳābil-i şümār idi." Yaʿnī kemāl-l şebāt ve ʿadem-i sürʿatinden nāşī ʿaddolunurdı.

وَكَانَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُحِبُّ الطِّيبَ وَالرَّائِحَةَ الْحَسَنَةَ *ṭīb* ʿanber ve miśk ve ʿūd-āsā taṭyīb olunan nefāyisdir. Ve *rayiḥa-i ḥasene* sāʾir muʿaṭṭarāt u rāyiḥaya şāmiledir. Gül ve sünbül ve reyḥān-veş ḫoş-bū olan şeyler.

وَيَسْتَعْمِلُهُمَا كَثِيرًا وَيَحُضُّ عَلَيْهِمَا żamīr-i teśniye *ṭīb*e ve *rāyiḥa*ya ʿāʾid olur. Yaʿnī ekśer aḥyānda istiʿmāl buyurup ve istiʿmāline terġīb buyurur idi. Zīrā rāyiḥa-i ṭayyibede fevāʾid bisyār ḥuṣūl-peźīr olur. Ḥużūr-ı melāʾike-i ḥafaża ve ḳuvā-yı ḫamse-i ṭāhire ve bāṭına mānendi menāfiʿi hüveydādır.

وَيَقُولُ (حُبِّبَ إِلَيَّ مِنْ دُنْيَاكُمُ النِّسَاءُ وَالطِّيبُ وَجُعِلَتْ قُرَّةُ عَيْنِي فِي الصَّلَاةِ ṭoḳuzuncu faṣılda ʿale't-tafṣīl metin ve meʿānī-i ḥadīś-i meźkūr güźār etmişdir.

وَمِنْ مُرُوءَتِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهْيُهُ عَنِ النَّفْخِ فِي الطَّعَامِ وَالشَّرَابِ *mürūʾe* [135a] ḍammeyn ve sükūn-ı vāv ve hemze ile gāhī hemze vāva ḳalb ve idġām olunup müşedded ḳılınır. Merʾden murād insāndır. İnsāniyet maʿnāsına bi-mā yelīḳu bi'r-ricāl ile telebbüs ve mā yeḫullu bihi terk etmekdir. Yaʿnī Ḥażret-i Edīb-i Mektebḫāne-i Ezel ʿaleyhi's-selāmü'llāhu ʿazze ve celle cümle-i mürüvvetindendir taʿām u şarabda üflemegi nehiy buyurmaları. İmdi ḥāl-i şürbde inā ve göze teneffüs menhiyyedir belki nefes-i ādemī semdir dediler. Ammā ḥadīśde vārid olan كَانَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا شَرِبَ تَنَفَّسَ مَرَّتَيْنِ[1850] ḫaber-i laṭīfi bu maʿnāya degildir. Bel şürbü ḳaṭʿ ve inādan deheni tebʿīd ve ḫāricde tenefffüs etmekdir.

[1850] "Hz. Peygamber bir şey içerken iki defa nefes alırdı." İbn Hanbel, I, 285.

وَالْأَمْرُ بِالْأَكْلِ evlā olan *emerahū* lafẓıyla īrād buyurulup *nehyuhū* üzere ʿaṭfolunmaḳ enseb idi.

مِمَّا يَلِي yaʿnī ṭaʿāmda her ākil kendü öñünden tenāvül etmesine emretleri mürüvvet-i Ḥażretdendir.

وَالْأَمْرُ بِالسِّوَاكِ وَإِنْقَاءُ cerle *bi's-sivāk* üzere maʿṭūf ve yā min mirüvvetihī tanẓīf taḳdīriyle merfūʿdur.

البَرَاجِمِ vāv-ı mavaḥḥade ve rāʾ-i mühmele ve elif ve cīm ve mīm ile cemʿ-i bercem ve bürcüme mefāṣıl-i eṣābiʿ-i kef. Nitekim salāmān-ı mefāṣil-i ẓahr-ı kef olduġu gibi. *Ve ḳīle mefāṣılü'l-keffi kullehā*[1851].

وَالرَّوَاجِبِ cemʿ-i *rācibe ve hiye'l-mefāṣılu elletī telī el-enāmilu* veyā mefāṣıl-i uṣūl-i eṣābiʿ. Yaʿnī derūn ve bīrūn-ı engüştünde olan ek yerlerini tanẓīf ve pāk etmekle emretmeleri daḫı mürüvvet-i Ḥażretdendir.

وَاسْتِعْمَالُ خِصَالِ الْفِطْرَةِ ḫitan ve istiḥdād ve ḳaṣṣ-ı şārib ve taḳlīm-i eẓfār ve netf-i ibṭ. Ve *fiṭra* kesr-i fā ile ḫilḳat maʿnāsınadır. Murād ol Ḥażretin emreyledigi sünnet-i seniyyedir *ve ḳad sebeḳa tafṣīlihā.*

FAṢIL

وَأَمَّا زُهْدُهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الدُّنْيَا maʿnā-yı *zühd* terk-i dünyā ve leẕẕāt-ı dünyeviyyeden rūgerdān olup fī mā ʿinde'llāha raġbet-i tāmmedir ki üç ḳısım ile muʿannādır. Biri terk-i ḥarām ki zühd-i ʿavam ve dīgeri terk-i fuḍūl-i ḥelāl ki zühd-i ḫavāṣ-ı pür-kemāldir. Ve uḫrā terk-i küll-i mā yeşteġilu ʿanu'llāh ki zühd-i ʿārifīn-i bi'llāhdır.

فَقَدْ تَقَدَّمَ مِنَ الْأَخْبَارِ أَثْنَاءَ هذه السِّيرَةِ مَا يَكْفِي *sīret* Seyyidü'l-Ebrār ḫilāfından eḥādīṯ ve aḫbārdan evvel bābda vürūd eden enbāʾ iʿāde ve tekrārdan iġnā eder vecihle güẕerān eyledi.

وَحَسْبُكَ مِنْ تَقَلُّلِهِ مِنْهَا وَإِعْرَاضِهِ عَنْ زَهْرَتِهَا feṭḥ-i zā ile zīnet ve behcet.

وَقَدْ سِيقَتْ إِلَيْهِ بِحَذَافِيرِهَا cem-i ḥaẕfār ve yā ḥaẕfūr *ey bi-cümletihā ve külliyyetihā min cemīʿi nevāḥīhā fī nihāyeti'l-ḥaẕāfīri'l-cevānib.*[1852]

[1851] "Avuç içinin tüm eklem yerleri." Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/399.

[1852] "Yani bütünüyle ve her yönüyle; sonuç olarak, "ḥaẕāfīr" kenarlar anlamına gelir." Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/401.

وَتَرَادَفَتْ عَلَيْهِ فُتُوحُهَا ey tetābaʿat bu iki cümle ḥāletān ve yā beyne'l-mübtedeʾi ve ḫaberihī muʿteriżatāndır.

أَنْ تُوَفِّيَ ṣīġa-i mechūlle ve *en* maṣdariyye ve baʿżı nüsḫada *ilā* ziyādesiyledir.

وَدِرْعُهُ مَرْهُونَةٌ عِنْدَ يَهُودِيٍّ *dir*ʿ zirh müẕekker ve müʾennẹ ḳılınır.

فِي نَفَقَةِ عِيَالِهِ *fī* taʿlīldir. Yaʿnī Şāh-ı Rusül ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem emr-i dünyādan teḳallül ve ḳanāʿati ve zīnet ve behcetinden iʿrāżı dünyā aña bi-esrihā sevḳ u tesḫīr olunup futūḥī-i māl-i ġanāyim ve erzāḳ-ı dād-ı ḥaḳ terādüf ve tetābuʿ eyledigi ḥālde eḳall-i ḳalīl ile ile'l-vefāt iktifā ve kifāfla rıżā-dāde olmaları saña kāfīdir. Ḥāl ān ki vefāt eylediklerinden dirʿ-i şerīfi berāy-ı ḳūt-ı ʿıyal u āl ve yigirmi kīl şaʿīre Ebu'l-Şaḥm nām Yahūdīde merbūne idi.

وَهُوَ يَدْعُو وَيَقُولُ (اللَّهُمَّ اجْعَلْ رِزْقَ آلِ مُحَمَّدٍ قُوتًا)[1853] *ḳūt* ġıẕādır ke-mā revā eş-Şeyḫān demek olur ki "Ḫudāyā ḳūt u ġıẕā-yı āl-i Muḥammedi min ġayri ziyāde mā yesüddü'r-ramaḳ miḳdārı ʿaṭā edip kifāfdan ber-ziyād ḳılma." Deyü Ḳāḍiyyü'l-Ḥācāta münācāt ederdi. Cenāb-ı Maḳdis Muḥammedi ʿaleyhi ṭarāyifi't-taḥiyye serder niḳāb turāb keşīde olduḳda niçe ḥaṣūn ve erāżī teḫallüf etmişler iken fāḳa ve bī-nevāyı iḫtiyār ile rize şerīfesi merbūne ḳılınmaḳ işkālden ḫālī degildir, dediler. İbnü'ṣ-Ṣalāḥ **[135b]** fetvāsında cevāb-dāde olmuşdur ki Ol māl u arāżī baʿżı nevāyibe muʿadde ve mevḳūfe olup نَحْنُ مَعَاشِرُ الْأَنْبِيَاءِ لَا نُورَثُ مَا تَرَكْنَاهُ صَدَقَةٌ[1854] ḫaber-i şerīfiyle meṣāliḥ-i müslimīn içün iʿdāḍ buyurmuşlar idi. Ve anı nefs-i nefīse ve ʿıyāli içün taṣarruf buyurmazdır. Ammā Şihāb Ḫafācī aleyhi'-raḥme bir nükte īrād etmişlerdir ki cūʿla riyāżet-i nefs rūḥ ve ẕihne ṣafvet ve ḳuvā-dāde olup nefsi ḳudsiyye ve melekiyye ḳılmaġla ehl-i milel riyāẕetle ihtimām ederlerdi. Ammā dīn-i Muḥammedī ʿaleyhi's-selāmda ḥarac nāyāb olmaġın ol Ḥażret nefs-i nefīsi içün ḫāṣṣāren teḳallülü iḫtiyār ve faḳr ṣuretinde iẓhār buyurmaları riyāżet-i tāmmede ümmeti kendüye iḳtidā ile ḥarac ve şiddedyāb olmasun ḥikmeti içündür, deyü naḳil buyurmuşkar. *Vallāhu derruhū mā edaḳḳa fikrahū.*[1855]

[1853] "Allahım! Muhammed'in ailesine, kendilerine yetecek kadar rızık ver!" Buhârî, Rikâk 17; Müslim, Zühd ve Rekâik, 18.

[1854] "Biz, geride bıraktığımız şeyleri sadaka olarak bırakırız." Müslim, Cihad ve Siyer, 52.

[1855] Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/402.

حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ الْعَاصِي İbn Sükkere şekera'llāhu saʿyehū.

وَالْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْحَافِظُ Ḳāḍī-i Sebte ve Şeyḫ Muṣannif ʿaleyhi'r-raḥme beş yüz beş ḥudūdunda ḳadāʾ-i naḥb eyledi.

والْقَاضِي أَبُو عَبْدِ اللَّهِ التَّمِيمِيُّ قَالُوا نَا أَحْمَدُ ابْنِ عُمَرَ teḳaddemet tercümetuhā.

نَا أَبُو الْعَبَّاسِ الرَّازِيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو أَحْمَدَ الْجُلُودِيُّ fetḥ-i cīmle İfrīḳiyye ve yā Şāmda bir ḳaryeye nisbetdir.

نَا أَبُو سُفْيَانَ نَا أَبُو الْحُسَيْنِ بن الْحَجَّاجِ ṣāḥibü's-Ṣaḥīḥ İmām Müslim.

نَا أبو بكر ابن أَبِي شَيْبَةَ نَا أَبُو مُعَاوِيَةَ Muḥammed bin Ḥāzım eḥad-i eʾimmetü'l-Aʿlām lākin muraḥḥabe-i meẕheb idi. Yüz ṭoḳsan dörtde ser-nihāde-i bālin-i laḥd oldu.

عَنِ الأَعْمَشِ Ebū Muḥammed Süleymān bin Mihrān Kāhilī seksen sekiz ṣāl muʿammer olup yüz ḳırḳ sekiz ʿāmında vefāt eyledi.

عَنْ إِبْرَاهِيمَ İbn Yezīd ibn Ḳays el-Kūfī el-Faḳīh ez-Zāhid. Ḥaẓret-i Ümmü'l-Müʾminīn Ṣıddīḳa radīyallāhu anhāya resīde olmuş idi. Ṭoḳsan altıda ʿazm-ı ʿuḳbā eyledi.

عَنِ الأَسْوَدِ bin Yezīd el-Neḫaʿī el-ʿĀbid. Heştād bār ḥacc edip keşret-i ṣıyāmla cild-i bedeni sebzgūn ve her dü şeb ḫatm-i Ḳurʾān ile evḳāt güẕār ẕāt-ı ḫuceste-menḳabe idi. Daʿ tārīḫinde daʿvet-i irciʿīye icābet ve terk-i fānī eyledi.

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: مَا شَبِعَ kesr-i muvaḥḥade ile *mā ekele ḥattā şebiʿa.*

رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثَلاثَةَ أَيَّامٍ تِبَاعًا kesr-i tāʾ-i fevḳıyye ile maṣdardır. *Ey mütetābiʿaten mütevāliyeten.*[1856]

مِنْ خُبْزٍ muṭlaḳā gendüm ve cev. Baʿżı nüsḫada *ve fī ḫubzi bürrin* vāḳiʿdir.

حَتَّى مَضَى لِسَبِيلِهِ *ey ḥattā tuveffiye*. Yaʿnī ṣıddīḳa-i ʿālī Ḥaẓret-i Ṣıddīḳa radīyallāhu anhā buyurur ki "Se şebāne rūz Faḫr-ı ʿĀlem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem peyāpī nān gendüm ile sīr olunca ekl-i ḫubz etmedi tā kim dünyādan müfāraḳat buyurdu."

وَفِي رِوَايَةٍ أُخْرَى revāhā el-Buḫāriyyu.

[1856] "Yani ardışık ve sürekli olarak." Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/403.

مِنْ خُبْزِ شَعِيرٍ يَوْمَيْنِ مُتَوَالِيَيْنِ وَلَوْ شَاءَ لأَعْطَاهُ اللَّهُ مَا لا يَخْطُرُ بِبَالٍ *bāl* ʿaḳıl ve ḳalb ve fikir. Ve *yeḫṭuru* ḍam ve kes-i ṭāʾ-i mühmele ile ẕikr ve taṣavvur ve mürūr. Yaʿnī Ḥażret peyderpey iki gün ve iki gece nān cevden şibʿ ḥāṣıl olunca yemedi. Eger ol Ḥażret tereffüh ve naʿīm-i dünyāyı murād edeydi Īzed Teʿāla ḫāṭıra ḫuṭūr etmedik nefāyis-i dünyeviyyeyi aña baḫş ederdi.

وَفِي رِوَايَةٍ أُخْرَى: مَا شَبِعَ آلُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ خُبْزِ بُرٍّ حَتَّى لَقِيَ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ Yaʿnī ol Ḥażret Ḥaḳḳ'a vāṣıl olunca nān-ı gendümden sīr olmadı.

وَقَالَتْ عَائِشَةُ: مَا تَرَكَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دِينَارًا وَلا دِرْهَمًا وَلَا شَاةً وَلَا بَعِيرًا rivāyet-kerde-i Müslim üzere Ḥażret-i Seyyüdü'l-Verā ʿaleyhi't-taḥāyā dār-ı dünyadan rıḥlet buyurduḳda ne dīnār ve ne direm ve ne şütür ve gūsfend terk eyledi. ʿAbiyye:

1. النارُ آخرُ دينارٍ نطَقتَ به والهمُّ آخر هذا الدرهم الجاري
2. والمرءُ بينهما إن كان مفتقراً معذبُ القلبِ بينَ الهمِّ والنارِ[1857]

[136a]

وَفِي حَدِيثِ عَمْرِو بْنِ الْحَارِثِ birāder-i Ümmü'l-Müʾminīn Cevriye radīyallāhu anhümā.

مَا تَرَكَ Ḥażret-i Sipehkeş-i Enbiyā ʿaleyhi't-teḥāyā ehl-i beyti içün tereke taḫlīf etmedi.

إِلَّا istiṯnāʾ-i müferraġa.

سِلَاحَهُ kesr-i sīnle.

وَبَغْلَتَهُ وَأَرْضًا جَعَلَهَا صَدَقَةً *ceʿalehā, arza* rāciʿdir. Ve yā cümle-i meẕkūreye ircāʿ ḳılına ve cümle ṣıfat ve yā istīnāf-ı beyāniyye ile müsteʾnefedir. Ve *silaḥ*dan murād süyūf ve rimāḥ ḳasī ve dürūʿ meġāfir ve ġayr-ı ẕālik çehār ve yā nüh tīġıñ biri ẕü'l-feḳārdır. Ve çehār ve yā heft rize ki birisi dirʿ-i Dāvūd ʿaleyhi's-selāmdır. Penç nīze ve ḥarbe ve keman ve tīrdān ve dü miğfer ve siper ve aʿlāmdır ki her biri maḥallinde nām ve şanıyla taʿdād u tafṣīl olunur. Ve Bağle ve Düldül nām ester rehvārdır. Yaʿnī Sulṭān-ı Kevneyn ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem dār-ı beḳāya rıḥleti ḥālinde mevcūd olan silāḥ

[1857] "Ateş, söylediğin son dinarın akıbetidir, dert ise dolaşan bu dirhemin nihayetidir.
Fakir olan kişi, bu ikisinin arasında, kalbi sıkıntılarla dolu bir şekilde, dert ile ateş arasında azap çeker." Beyitler Ebu'l-Feth el-Büstî'ye isnat edilmiştir, bkz. Aldiwan, "*Ebu'l-Feth el-Büstî*".

ve ester ve zemini baʿde'l-vefāt ṣadaḳa olmaḳ üzere terk ve taḫlīf eyledi. Ve arż-ı müstaḫlefe muḫyerliġiñ ol Ḥażrete baḫş eylediği zemindir. İmdi ṣadaḳa olmaḳ meṣāliḥ-i müslimīne vaḳf buyurmadılar. Ve vaḳfa ṣadaḳa tesmiyesi cariyedir. Ve Şāh-ı Rusül ʿaleyhi's-selām arż-ı meẕkūre maḥṣūlünden miḳdār-ı kifāf aḫẕ eyleyip ḳadr-i ḥācetden māzādı taṣadduḳ ederdi.

قَالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا وَلَقَدْ مَاتَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَا فِي بيتى شئ يَأْكُلُهُ ذُو كَبِدٍ lām ve leḳād ibtidāʾiyye ve yā ḳasemiyye. Ve *vāv* ḥāliyye *ey le-huve ḳad* ve yā *va'llāhu ḳad māte ve'l-ḥālu innehū leyse fī beytī* demek ola. Ve *kebid* feṭḥ-i kāf ve kesr-i bā ve yā sükûnla *maʿa kesrin ve feṭḥin ẕū ḥayāt* maʿnāsına. Ve *kebid* menbaʿı dem olmaġın taḫṣīṣ ḳılındı.

إِلَّا شَطْرَ شَعِيرٍ nıṣf-ı ṣāʿ murād olunmaḳ gerekdir. Ev el-baʿżu muṭlaḳan bedeliyye üzere refʿi ve yā istiṯnāʾiyye üzere naṣbı cāʾizdir.

فِي رَفٍّ لِي feṭḥ-i rā ve şedd-i fā ile *şibhü'ṭ-ṭāḳi fi'l-ḥāʾiṭ*[1858] ve yā cidar-ı dārda bālāter olan taḥtbenddir. Baḳiyye-i ḥadīṯ فَأَكَلْتُ مِنْهُ طَوِيلًا ثُمَّ كِلْتُهُ فَفَنِيَ[1859] rivāyetkerde-i Şeyḫāyn ʿaleyhi'r-raḥme üzere hem-ḫābe-i Seyyidü'l-Verā Ṣıddīḳa radīyallāhu anha buyururlar: "Va'llāhi Rasūlullāh ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem dār-ı ʿuḳbāya raḥtkeş-i iḳāmet oldu, benim ḫānemde ẕī rūḥ ekline ṣāliḥ şey nāyāb idi. Meger nīm kīl cev ṭāḳçe-i dīvārda pesmānde idi. Niçe müddet ol cevden kifāf eyleyip baʿde-ẕā baḳiyyeyi teftīş içün kīl eyledigimde müddet-i yesīrede fenā buldu." dedi. Ḫaber-i meẕkūr bu daḳīḳayı müşīrdir ki vażʿ-ı keyl bereket-i şeyʾ izāle eder, ʿadd ü şümār daḫı buña mānend olur. Ammā ibtidā-yı vaḳit mübāliʿada ʿadd ü kīl māniʿ olmayıp lā büd olur.

وَقَالَ لِي ḥāl-i māżiyye fi'l-ḥikāyedir. Ḥażret-i ʿĀʾişe raḍiya'llāhu anhā buyurur ki Nebiyy-i Muḥterem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem baña buyurdu:

إِنِّي عُرِضَى binā-yı mechūlle iclālen lehū fāʿili meḥẕūfdur.

عَلَيَّ أَنْ يُجْعَلَ لِي teẕkīr ve teʾnīṯ ile.

[1858] "Duvardaki bir niş (kemer) gibidir." Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/405.
[1859] Hadis: "Ondan uzun süre yedim sonra tarttım ve tükendi."

بَطْحَاءُ مَكَّةَ ذَهَبًا *baṭḥā ve ebṭaḥ* seyl-revān olan vādīdir. Ve yā baṭn-ı vādī ki rīk ve ḫurde seng ile pür ola. Baña arż olundu. Yaʿnī Īzed-i Müteʿāl vādī-i Mekkeyi zer ile mālāmāl ḳılmaġı vaḥiyle iʿlām buyurdu.

فَقُلْتُ لَا يَا رَبِّ ben dedim: "Ḫudāyā baṭḥā-yı Mekkeyi benim içün ḳılmaġı murād etmem."

أَجُوعُ يَوْمًا وَأَشْبَعُ يَوْمًا istīnāfdır. Ke-ennehū murādıñ nedir deyü suʾāl buyurulup "Yek rūz gursine ve dīger rūz sīr olam deyü fāḳa murād eyledim."

فَأَمَّا الْيَوْمَ الَّذِي أَجُوعُ فِيهِ فَأَتَضَرَّعُ إِلَيْكَ وَأَدْعُوكَ *tażarruʿ* żarāʿatden teẕellül ve inkisārla duʿā ve cānib Ḥaḳḳa ilticādır. Ve *duʿā* ṭaleb-i merām. "Pes ol rūz ki gürsine olam saña ilticā ve tażarruʿ şke leb-cünbān ve ḫāstkār-ı iḥsān olam."

وَأَمَّا الْيَوْمَ الَّذِي أَشْبَعُ فِيهِ

[136b]

فَأَحْمَدُكَ وَأُثْنِي عَلَيْكَ ol rūz ki sīr-i nevāle-i iḥsānıñ olam Ḥażretiñe sünḥa-gerdān ḥamd ü s̱enā-ḫᵛān olmaḳ aḳṣā-yı merāmımdır, dedi.

وَفِي حَدِيثٍ آخَرَ أَنَّ جِبْرِيلَ نَزَلَ عَلَيْهِ فَقَالَ لَهُ: إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يُقْرِئُكَ السَّلَامَ وَيَقُولُ لَكَ (أَتُحِبُّ أَنْ أَجْعَلَ هَذِهِ الْجِبَالَ ذَهَبًا وَتَكُونَ مَعَكَ حَيْثُمَا كُنْتَ؟)[1860] *mā mezīdetün li't-teʾkīd.*

فَأَطْرَقَ سَاعَةً ثُمَّ قَالَ (يَا جِبْرِيلُ إِنَّ الدُّنْيَا دَارُ مَنْ لَا دَارَ لَهُ وَمَالُ مَنْ لَا مَالَ لَهُ قَدْ يَجْمَعُهَا مَنْ لَا عقْلَ لَهُ)[1861] İmām Suyūṭī *Menāhülü'ṣ-Ṣafā*'da *lem ecidhū hākeẕā* ile ḥadīs̱-i meẕkūre işāret buyurup ṭuruḳ-ı şettādan ʿibāret-i uḫrā ile taḥḳīḳ buyurmuşlar. Ammā muṣannif ʿaleyhi'-raḥme çend eḥādīs̱-i şerīfe rivāyet bi't-maʿnā buyurmaları ẓāhirdir. Ve *yuḳriʾuke es-selām* mezīdden ḍamm-ı yā ile ammā *yaḳraʾu ʿaleyke es-selām* ḳavli fetḥ-i yā ile olur. *Ve ḳīle humā luġatāni ve huve mehmūzun lā muʿtelun ve yecūzu ibdālun bi-hemzeti vāven ve yāʾen.*[1862] Ve *dünyā* fuʿlā mine'd-dünüv ḳurb maʿnāsına bu ʿālem-i müşāhed üzere ve ʿālemde olan mal ve ġayr üzere ve ḳarārgāh-ı ʿalemiyān olan rūy-i zemīn üzere ıṭlāḳ

[1860] Hadis: "Mekke civarındaki şu dağları senin için altına çevirmemi ve o altınları gittiğin her yere seninle birlikte göndermemi ister misin?"

[1861] "Ey Cebrâil!" dedi. "Dünya; evi olmayanın evi, malı olmayanın malıdır. Dünya malını, aklı olmayanlar biriktirir." Ahmed b. Hanbel, Müsned, 40/480.

[1862]

olunur. Ve bi-ḥāẕe'l-iʿtibār dār tesmiye olundu. Yaʿnī Bülbül-i Sidre-nişīn Cibrīl-i Emīn Şāhbāz-ı Lāne-i Risālet ʿaleyhi'-taḥiyye Ḥażretlerine iblāg-ı güldeste-i taḥiyye olup Ḥażret-i Ḫudā-yı ʿAllām Cenābıñıza selām ve teḥāyā ve ikrām edip buyurur ki "Ḥavālī-i Mekkede olan cibāli ẕeheb ḳılıp min ciheti'ş-şarḳ ve'l-ġarb ne maḥalle teveccüh bursañ saña maʿiyyet ermelerin murād eder misiz?" dedik de teʾeddüben ilhām-ı rabbāniye nigerān olup serbeceyb murāḳabe buyurduḳdan ṣoñra dedi kim "Ey Cibrīl dünyā fāniyyedir. Bir ferd mu misāfirḫānede muḳīm olmaz. Ve bir kimesne mālik-i dünyā olup yine selb olunmamaḳ muḥāldir. Zīrā ʿāriyye ve vedīʿadır. Bi-taḥḳīḳ zifāf-ı dünyāyı cemʿ etmez illā bī-ḫıred olan cemʿ u taḥṣīle kūşiş u ihtimām eder." deyü nāṭıḳaperdāz peyām-ı ḥikmet olduḳda.

فَقَالَ لَهُ جِبْرِيلُ ثَبَّتَكَ اللَّهُ يَا مُحَمَّدُ بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ cümle-i duʿāʾiyye ve ḫaberiyyedir. Ve ḳavl-i ṯābit ile murād ḥaḳḳ-ı muṭlaḳ muḥaḳḳaḳdır. Yaʿnī Cibrīl-i Emīm kelām-ı pür-ḥikem Seyyidü'l-Ümemi ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem pesendīde buyurup "Yā Muḥammed, Ḥażret-i Perverdigār seni ḳavl-i ḥaḳḳ üzere üstüvār ve ber-ḳarār etsin." deyü ṯenā vü sitāyiş eyledi.

وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: إِنْ كُنَّا آلَ mużmardan bedeliyye üzere merfūʿ ve ʿale'l-iḫtiṣāṣ manṣūbdur.

مُحَمَّدٍ لَنَمْكُثُ شَهْرًا مَا نَسْتَوْقِدُ نَارًا *in* muḫaffefe. Ve *āl* ehl-i beyt *sīn*-i *nestavḳıdu* berāy-ı teʾkīd ve yā ṭaleb. Şeyḫayn rivāyetlerinde hemser-i Ḥażret-i Peyġamberden mervīdir, buyururlar. Biz meʿāşir-i ehl-i beyt yek māhe müddet meḳs yaʿnī berā-y güẕār ederdi. Ḫānemizde āteş-efrteş-efrūz olmazdıḳ.

إِنْ هُوَ إِلَّا التَّمْرُ وَالْمَاءُ in *nāfiye*. Ve żamīr *taʿām* ve yā *meʾkūle* rāciʿdir. Yaʿnī bir ferde tenāvüle ṣāliḥ taʿām nāyāb idi meger ḫurma ve āb ola. *Ve ḳīle hāẕā kāne fī baʿżi'l-aḥvāl.*[1863]

وَعَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ sened-i ceyyid ile Tirmiẕī ve Bezzār rivāyet ederler.

هَلَكَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ṣavāb olan tuveffī ve ḳubiża mānendi elfāżla taʿbīr idi. Zīrā *helāk* ʿaẕāb ve mevt-i küffārda müstaʿmeldir, deyü iʿtirāż olundu. Ammā helāk

[1863] "Denilmiştir ki: Bu bazı durumlarda geçerlidir." Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/408.

muṭlaḳā mevt maʿnasına peyġamberān ve ġayrıda istiʿmāli vürūdu كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ[1864] āyeti āsā müʾmin āl-i Firʿavndan Yūsūf ʿaleyhi’s-selām şānında maḥkī ḥattā حَتَّى إِذَا هَلَكَ قُلْتُمْ[1865] ilā āḫir āyet-i şerīfesi vürūdu gibi müstaḥaḳḳ-ı ʿaẕāb olanlara iḫtiṣāṣı ḳarīne ṣübūtuyladır. Ve illā istiʿmāl-i helāk vāriddir, demişler. Ve *elān lā yecūzu lenā ıṭlāḳuhū min* [137a] *kerramehu’llāhu ve’ṣ-ṣaḥābeti.*[1866]

وَلَمْ يَشْبَعْ هُوَ وَأَهْلُ بَيْتِهِ مِنْ خُبْزِ الشَّعِيرِ Mübeşşer-i bī-ḥüzn ü ḫavf ʿAnburraḥmān bin ʿAvf buyurur ki “Ḥażret-i Şāh- ʿaleyhi’t-teḥāyā dār-ı sürūra intiḳāl eyledi. Nefs-i nefīsi ve ehl-i beyti apra ekmeginden sīr olunca tenāvül etmediler.”

وَعَنْ عَائِشَةَ وَأَبِي أُمَامَةَ وَابْنِ عَبَّاسٍ نَحْوَهُ Ṣıddīḳa radīyallāhu anhādan rāvī olan ḥadīṯ مَا شَبِعَ آلُ مُحَمَّدٍ صلى الله عليه وسلم مِنْ خُبْزِ الشَّعِيرِ يَوْمَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ حَتَّى قُبِضَ[1867] *ve ḫabera Ebī Ümāmete fī Tirmiẕiyyi bi-ḥāẕe’l-lafẓi eydan. Ve ḥadīṯü İbni ʿAbbāsin hüve’l-meẕkūru ʿaḳibe ḥāẕā.*[1868]

قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: كَانَ رسول الله صلى الله عليه وسلم يَبِيتُ هُوَ وَأَهْلُهُ اللَّيَالِيَ الْمُتَتَابِعَةَ طَاوِيًا ṣīġa-i cemʿle ṭāvīn īrād buyurulmadığı ḥāl-i Rasūlullāhı beyāndır. Ve aḥvāl-i beyt şān-ı Ḥażretden nümāyāndır. Ve *leyālī* ẓarfiyyet üzere manṣūndur. Ve *ṭāviyen* żamīr-i Rasūlullāhdan ḥāl olur, cūʿ maʿnāsına.

لَا يَجِدُونَ عَشَاءً feṯḥ-i ʿayın ve medle ġadāya muḳābil ṭaʿāmdır. Tirmiẕī ve İbn Māce rivāyetlerinde ʿİbn ʿAbbās radīyallāhu anhümā Rabbü’n-Nās buyurur ki “Faḫr-ı ʿĀlem ve ehl-i beyt-i mükerrem peyāmı niçe şeb gürisne olduğu ḥālde gecelerdi ki aḫşam ṭaʿāmı nā-mevcūd idi.”

[1864] Kasas Sûresi 28/88: “Sen Allah ile beraber başka bir ilaha ibadet etme. Ondan başka hiçbir ilah yoktur. Onun zatından başka her şey yok olacaktır. Hüküm yalnızca O'nundur ve kesinlikle O'na döndürüleceksiniz.”

[1865] Mü’min Sûresi 40/24: “Andolsun, daha önce Yûsuf da size apaçık deliller getirmişti de, onun size getirdikleri hakkında şüphe edip durmuştunuz. Daha sonra o ölünce de, Allah ondan sonra aslâ peygamber göndermez demiştiniz. İşte Allah aşırı giden şüpheci kimseleri böyle saptırır.”

[1866] “Artık Allah'ın lütfuyla yücelttiği kimselere ve sahabe-i kirama bu unvanı kullanmamız caiz değildir.” Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü’r-Riyâz*, 2/409.

[1867] “Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem vefat edinceye kadar ehl-i beyti iki gün üst üste arpa ekmeğine doymadı.” Tirmizî, Şemail, 63.

[1868] “Bu hadis, Ebû Ümâme radıyallahu anh tarafından Tirmizî'de bu lafızla da rivayet edilmiştir. İbn Abbas tarafından rivayet edilen hadis de bunun ardından şu şekilde rivayet edilmiştir.” Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü’r-Riyâz*, 2/409.

وَعَنْ أَنَسٍ: مَا أَكَلَ رسول الله صلى الله عليه وسلم عَلَى خُوَانٍ kesr ve ḍamm-ı ḫāʾ-i muʿceme ile iskemle āsā māʾidedir.

وَلَا فِي سُكُرُّجَةٍ ḍamm-ı şelāşe ve teşdīd-i rā ve yā fetḥi ile acemiyye-i muʿarrebedir. Ḳaṣʿa-i ṣaġīre ki baʿżı civār şāt nihāde ḳılınıp cevānib-i sofraya vażʿ olunur. Ve yā māʾide-i ṣaġīre maʿnāsına. Ve *cīm* ve *hā* ʿalāmet-i taṣġīrdir. ʿAlā kulli ḥāl erbāb-ı terefüh tünāvül-i ṭaʿāmda inḥināya muḥtāc olmamaḳ içün incāz olunan māʾide ve iskemlelerdir.

وَلَا خُبِزَ لَهُ مُرَقَّقٌ binā-yı mechūlle bi-zineti muʿaẓẓam yūfiḳuhū ile be-nām olan nāndır. *Ve ḳīle huve'l-ḥıvāriyyu ve's-semīdü.*[1869]

وَلَا رَأَى شَاةً سَمِيطًا قَطُّ *semīṭ* faʿīl bi-maʿnā mefʿūl büryān etmek içün māʾ-i saḫne ile müy-ı cildini izāle etmekdir. Bu nevʿ kebāba ḥarīṣ olan mütereffihīn zümresindendir. Ve'l-ḥāṣıl Seyyidü'l-ʿĀbidīn ve Senedü'z-Zāhidīn ʿaleyhi's-selām Rabbü'l-ʿĀlemīn ḫavan üzere mütereffihīn āsā tenāvül-i ṭaʿām buyurmayıp kevāmiḫ ve civār-ı şāt nihāde ḳılınan ṭabaḳçaları daḫı ekl etmedi. Ve raġīf ve kaʿk āsā nān-ı raḳīḳ daḫı nefs-i nefīsi içün iʿmāl olunmayıp erbāb-ı tekellüf ve tenaʿum-veş postdan muyu berāy-ı kebāb-ı tanẓīf olunmuş büryān şāḳı daḫı görmedi, dedi. Ḫaber-i meẕkūr mānendi *Şemāʾil*-i Tirmiẕīde tafṣīl-kerde-i İbn Ḥacer ve Mevlānā ʿAliyyü'l-Ḳārīdir.

وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: إِنَّمَا كَانَ فِرَاشُهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الَّذِي يَنَامُ عَلَيْهِ أَدَمًا fetḥ-i hemze ve dāl-i mühmele ve mīmle ism cemʿ-i *edīm* cild-i medbūġ-ı nerm.

حَشْوُهُ لِيفٌ rivāyet-kerde-i Şeyḫayn üzere hemser-i Server-i ʿĀlem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellemden mervīdir ki câme-ḫᵛāb cenāb-ı risālet-penāh bu yumuşaḳ deriden idi ki derūnu līf-i ḫurma ile mālī idi.

وَعَنْ حَفْصَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: كَانَ فِرَاشُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي بَيْتِهِ *ve fī rivāyetin fī beytī.*

مِسْحًا kesr-i mīm ve sükūn-ı sīn-i mühmele ve ḫāʾ-i ġayr-ı menḳūṭa ile siyāh şevb müyeyn ki ḫırḳa-i peşīmīne mānendidir.

نَثْنِيهِ ey naṭvā.

[1869] "'Havârî' (beyaz ekmek) ve 'semîd' (kepeksiz un) anlamına geldiği söylenmiştir." Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/410.

ثِنْتَيْنِ kesr-i müşelleşe feṯḥ-i tāʾ-i müşennātla baʿżıda yaʾ-i taḥtiyye ile şeniyyeyni bi't-teẕkīr ʿale'-maṣdar bir maʿnāyadır.

فينام عليه فَثَنَيْنَاهُ لَهُ لَيْلَةً بِأَرْبَعٍ bāʾ-i zāʾide ile.

فَلَمَّا أَصْبَحَ قَالَ: ما فرشتم istifhām-ı inkārī veyā istiʿlāmdır.

لِي اللَّيْلَةَ فَذَكَرْنَا ذَلِكَ لَهُ فَقَالَ رُدُّوهُ بِحَالِهِ فَإِنَّ وَطْأَتَهُ feṯḥ-i **[137b]** vāv ve ṭāʾ-i mühmele ve tāʾ-i teʾnīş *firāş*a rāciʿ żamīre iżāfetle fiʿāle veznindedir. Ve yā feṯḥ ve sükūn ve hemze-i ġayr-ı memdūde ile faʿle vezni üzere ola.

مَنَعَتْنِي اللَّيْلَةَ صَلَاتِي duḫrer-i ibn-i Ḫaṭṭāb radīyallāhu anhā buyurur ki devleṯḫāne-i Raṣūlullāhda ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem câme-ḫāb-ı Ḥażret mūy-ı siyāhdan dūḫte idi. Çār şeb peşīmīneyi iki ḳat edip anıñ üzerinde istirāḥat buyururdu. Ammā bir şeb ān ki ol bisāṭı çār ṭaḳ edip nermiyyeti içün pīçīde eyledik vāḳtā Āfitāb-ı Burc-ı Risālet resīde-i hengām-ı ṣubḥ oldu. Baña bu gece ne ferş ettiñiz deyü istiʿlām buyurduḳ da firāşı dört ḳat ediñ deyü temhīd-i çār şeb iʿtiẕār eyledik evvelki ḥāli üzere ibḳā ediñ. Yaʿnī dü ṭaḳ olsun zīrā nermiyyet-i çār beni teheccüdden menʿ eyledi, buyurdu.

وَكَانَ يَنَامُ أَحْيَانًا عَلَى سَرِيرٍ مَزْمُولٍ بِشَرِيطٍ حَتَّى يُؤَثِّرَ فِي جَنْبِهِ *şerīṭ* ḫavż ve saʿaf-ı ḫurmādan tāfet-resendir. Ve *ḥattā* ibtidāʾiyye ve ṣīġa-i mużāriʿiyye ḥāl-i māżiyyeti ḥikāye ve yā key-i taʿlīliyyeye mürādifedir, dediler. *Ve'l-evvelü aẓher,* Şeyḫayn ve Tirmiẕī ve İbn Māce rivāyetlerinde ol bīdār-nişīn ḫalvet-ḫāne-i İsrā ʿaleyhi's-selām ve't-teḥāyā baʿżı evḳātda çūb-ı ḫurmādan tāfte serīr üzere ḫasbīde olup meyānede ḥāʾil olmadığından pehlū-yı nāzikterīnlerine ḥabāle-i şerīṭa teʾşīr edip gül bedenlerinde eşeri nümāyān olurdu.

وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: لم يمتل lām-ı müfred ile baʿżı nüsḫada hemze ile *lem yemteliʾ* vāḳiʿdir.

جَوْفُ النَّبِيِّ صَلَّى الله عليه وسلم شِبَعًا قَطُّ feṯḥ ve kesr-i muʿceme ve feṯḥ ve sükūn-ı muvaḥḥade ile çār luġat peydā olur. İmdi kesr-i şīn ve feṯḥ-i bā ile naḳīż cūʿ ve kesr-i şīn ve sükūn-ı muvaḥḥade birle *mā yuşbiʿu mine'ş-şey*'[1870] ve temyīziyyet ike manṣūbdur.

[1870] "Doyuran şey"

وَلَمْ يَبُثَّ fetḥ-i yāʾ-i taḥtiyye ve ḍamm-ı muvaḥḥade ve teşdīd-i müşelleşe ile neşr ü izḥār.

شَكْوَى إِلَى أَحَدٍ وَكَانَتَ الْفَاقَةُ ḥācet ve faḳr.

أَحَبَّ إِلَيْهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وسلم مِنَ الْغِنَى وَإِنْ *in*-i meksūre-i müşeddeden muḫaffefedir, *ey ve innehū.*

كَانَ لَيَظَلُّ جائعا *yeẓallu* fetḥ-i müşennāt-ı taḥtiyye ve ẓāʾ-i menḳūta ile kāne eḫevātındandır. Leylen ve nehāren ve *dāme* fiʿilinde müstaʿmeldir. Ve cümle ḥāliyyedir.

لِيلتوى طُولَ لَيْلَتِهِ مِنَ الْجُوعِ *yeltevī* taḳdīm-i lām ʿale't-tāʾ ve vāv muḫaffefe-i meksūre ile baʿżı nüsḫada taḥtiyye ile fevḳıyye-i meftūḥateyn keẕālike lām ve vāv-ı müşeddede-i meftūḥa ile *yetelevvā ey yenḳalibu ʿalā firāşihī min elemi'l-cū'*[1871].

فَلَا يَمْنَعُهُ صِيَامَ naṣbla mefʿūl-i *yamnaʿu* ve yā nezʿ-i ḫāfiżıyyet ile manṣūbdur, *ey ʿan ṣıyāmi.*

يَوْمِهِ وَلَوْ شَاءَ baʿde *lev* mefʿūlü keşirün mā maḥẕūfdur, *li-delāleti cevābihā ʿaleyhi.*

سَأَلَ رَبَّهُ جميع كنور الْأَرْضِ وَثِمَارِهَا cerle *künūz* üzere maʿṭūf ve yā naṣbla *cemīʿa* üzere ʿaṭfolur.

وَرَغَدَ عَيْشِهَا keẕālike fi'l-ʿaṭfi raġade fetḥateyn ile ve yā fetḥ ve sükūn ile siʿa ve ferāḥī. Ve ʿ*ayş* maʿīşet maʿnasına.

وَلَقَدْ كُنْتُ أَبْكِي لَهُ رَحْمَةً مِمَّا أَرَاه بِهِ ve fī nüsḫa *mimmā erā bihī.*

وَأَمْسَحُ بِيَدِي عَلَى بَطْنِهِ مِمَّا بِهِ مِنَ الْجُوعِ وَأَقُولُ *vāv* ḥāliyyedir.

نَفْسِي لَكَ الْفِدَاءُ kesr ve med ve ḳaṣr ve meddile.

لَوْ تَبَلَّغْتَ مِنَ الدُّنْيَا بِمَا يَقُوتُكَ *tebelleġte, tefaʿʿal mine'l-belāġ* ḳadr-i kifāyedir.

فَيَقُولُ ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem.

[1871] Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/413.

(مالى وَلِلدُّنْيَا؟ *mā* nāfiye, *ey leyse lī ülfetün ve maḥabbetün*[1872] *ve* yā istifhāmiyye ola.

إِخْوَانِي مِنْ أُولِي الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ صَبَرُوا عَلَى مَا هُوَ أَشَدُّ مِنْ هَذَا فَمَضَوْا عَلَى حَالِهِمْ فَقَدِمُوا

[138a] عَلَى رَبِّهِمْ *ey lā ḳuvve*

فَأَكْرَمَ مَآبَهُمْ ism-i mekān ve yā maṣdar-ı mīmī.

وَأَجْزَلَ ثَوَابَهُمْ *ey ekṣera lehum el-ʿaṭāʾ.*[1873]

فَأَجِدُنِي أَسْتَحْيِي *bi-yāʾeyni ev bi-yāʾin vāḥidetin.*

إِنْ تَرَفَّهْتُ فِي مَعِيشَتِي *in* şarṭiyye ve yā fetḥle maṣdariyyeyi cāʾizdir. Mā-ḳabline lām taḳdīr olunur. Ve *tereffüh tefaʿʿul mine'r-refāheti ve'r-rifāhiyye.*

أَنْ يُقَصَّرَ بِي غَدًا *yuḳaṣṣara meʿa't-teşdīdi mebniyyün li'l-mechūl*dür.

دُونَهُمْ وَمَا من شئ هُوَ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنَ اللُّحُوقِ بِإِخْوَانِي وَأَخِلَّائِي meddile yāʾ-i mütekellime muẓāfan cemʿ-i ḫalīl.

قَالَتْ فَمَا أَقَامَ بَعْدُ ḍam üzere mebnīdir.

إِلَّا شَهْرًا حَتَّى تُوُفِّيَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

Ḥāṣıl-ı peyām ve zübde-i kelām Cenāb-ı Ümmü'l-Müʾminīn Ṣıddīḳa radīyallāhu anhā buyurur ki: "Herkez şikem-i pür-ḥikem Nebiyy-i Muḥterem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem sīriyyet vechi ile ṭaʿāmdam mālī olmadı. Ve bir ferde iẓhār-ı şekvā etmeyip faḳr u bī-nevāyı o Sulṭān-ı Dīn Ḥażretlerine ġınādan maḥbūbter idi. Ve ol Ḥażret şebāne rūz gürisne olduġu ḥālde hengām-ı şebde elem-i cūʿdan câme-ḫᵛāb üzere teḳallüb ve ıżṭırāb ederdi. Ve elem-i gürisnegī ol Ḥażreti rūze-i yevminden mānīʿ olmszdı. Ve eger raġbet edeydi cemīʿ-i defāyin ve meyve-i zemīni ve ferāḫī-i maʿīşet-i ʿarżı bi'l-külliyye nefāyis-i dünyeviyyeyi Ḫudādan der-ḫᵛāst olurdu. Vech-i meirūḥ üzere Ẕāt-u Ḫuceste-Ṣıfāt-ı Server-i Kāʾinātdan muʿāyene eyledigim pīç u tābe giryān olup şikem-i pür-ḥikemi üzere destimi mālīde ḳılıp:

[1872] "Yani (dünyaya karşı) bir ülfetim ve sevgim yok." Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/414.

[1873] "Yani onlara bol bol ihsan etti." Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/415.

— Yā Raṣūlallāh ʿĀʾişe rāh-ı muḥabbetinde saña fedādır. N'olaydı dünyādan ḳuvā-yı beden ḥuṣūlü miḳdārı kifāf edeydin.

dediġim ḥālde buyurdular ki:

— Yā ʿĀʾişe benimçün ülfet-i dünyā nāyābdır. Men ez kocā ve dünyā ez kocā Ḫudāvendān-ı ʿazīmet olan peyġamberān-ı birāderlerim bundan saḫtter belāya ṣabr u şikīb ile dünyādan güẕār eylediler. Ve Ḫudā-yı Kerīm anlar merciʿ ve maṣīr ne ikrām-ı ʿamīm ve baḫş -ı nevāl-i ʿaẓīm darü'n-naʿīm ile meşūbātların cezīl buyurmaġın merātib-i ʿaliyyeye .. oldular. İmdi beni nefsimi şermende bulurum ki eger maʿāşımda tenaʿum ve refāhiyyet edersem ferden birāderān-ı ʿālī-şānān derecesinden ḳadr ü menzilim pest ola. Ve baña ol zümre-i ẕī-şānān ve dūstānıma mülḥaḳ olmadan ġayrı ʿindimde maḥbūbter şey nāyābdır.

buyurdular."

Ṣıddīḳa radīyallāhu anhā rivāyet eder ki "Bu güftārla nāṭıḳa-perdāz olduḳdan ṣoñra yek māhe müddet mülk-i fānīde ancaḳ iḳāmet buyurup baʿde-ẕā dār-ı beḳāya rıḥlet ve naʿīm-i sermedīye vuṣlat buyurdu."

Şāh-ı Rusül-i Güzīde-i gül-i hādī-sübül
Sulṭān-ı ʿāşıḳīn u ser-i zāhidīndir

Mümtāz-ı aṣfiyā vü ser-efrāz-ı etḳıyā
Nūr-ı hüdā żiyā-yı dil-i ʿārifīndir

گر بایدت ز دوزخ سوزان امان بجان در دل درخت و دستی مصطفی نشان[1874]

Ṣalāvātu'llāhi ʿaleyhi ve ʿalā cemīʿi iḫvānihī ve ālihi.[1875]

FAṢIL

وَأَمَّا خَوْفُهُ رَبَّهُ *rabbehū* manṣūb fāʿilinbe mużāf maṣdara mefʿūldür. *Ve'ḫtülife fī ḫavfi ṣallallāhu ʿaleyhi ve selleme min ʿikābi'llāhi. Ve ḳāle el-İmāmu ebu'l-Ḥaseni el-ʿEşʿariyyi fī kitābi'l-Īcāzi kāne ʿaleyhi's-selāmu yaḫāfu'llāhe bilā ḫilāfin illā enne ḫavfuhū kāne limāẕā?*

[1874] "Eğer canın cehennemin yakıcı azabından kurtulmayı arzuluyorsa, kalbine iman ağacını dik ve elinde Mustafa'nın (s.a.v.) izini taşı."

[1875] "Allah'ın selâm ve rahmeti onun, tüm kardeşlerinin ve ehlinin üzerine olsun."

Fe-ḳāle elhü'l-ḥaḳḳı kāne ḫavfuhū ḳable en āmenehu'llāhu ʿiḳābehū ve baʿdehū kāne min ʿatābehū ve levmehū fi'd-dünyā. Fe-emmā baʿde en āmenehu'llāhu min ʿiḳābihi fe-lā yecūzu en yeḫāfe ʿiḳābehū meʿa ʿilmihī ennehū āmenehū minhu.[1876]

وَطاعَتُهُ لَهُ وشِدَّةُ عِبادَتِهِ Yaʿnī Ḥażret-i Ser-firāz-ı etḳıyā ʿaleyhi'-tehāyā Ḫudā-yı ẕi'l-Celāl celle ve ʿalādan ḫavf u ḫaşyeti ve cemīʿ-i ḥāl ü şānında kemāl-i inḳıyād ve kemmiyyet ve keyfiyyet-i ʿubūdiyyetde şeddeti.

فَعَلى قَدْرِ

[138b] عِلْمِهِ بِرَبِّهِ ʿAẓamet-i Kibriyāya maʿrifet ve dānişi miḳdārı üzeredir. ʿİlim ve maʿrifet ʿinde'l-ʿulemā bir maʿnāyadır.

وَلِذَلِكَ *ey en-nebiyyu ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem.*

قَالَ فيما حدثا أَبُو مُحَمَّدِ بْنُ عَتَّابٍ قِرَاءَةً مِنِّي عَلَيْهِ *ey min beyne aḳrānī.*[1877]

قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو الْقَاسِمِ الطَرَابُلْسِيُّ Ḥātem bin Muḥammed et-Temīmī Ṭarāblusī ve Eṭrābulusī evveline hemze zā'idesiyle ve bi-dūnihā nisbetdir. *Ve hiye medīnetün bi'ş-Şāmi ve bi'l-Maġribi ve'l-meşhūru fīhā tarāblusī fi't-tā'i'l-fevḳıyyeti.*[1878]

نَا أَبُو الْحَسَنِ الْقَابِسِيُّ نَا أَبُو زَيْدٍ الْمَرْوَزِيُّ نَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ الْفَرَبْرِيُّ نَا مُحَمَّدُ بْنُ إسماعيل İmām Buḫārī ṣāḥibü'ṣ-*Ṣaḥīḥ.*

نَا يحيى ابن بُكَيْرٍ Ebū Zekeriyā el-Mıṣrī üç yüz otuz birde defīn-i ḫāk-i pāk olmuşdur.

عَنِ اللَّيْثِ İbn ʿAbdurrāhmān aşlı İsfehānīdir.İmām Mālik Naẓīri tebeʿ-i tābiʿīn ve esḫiyā-yı ṭā'ī meşrebānından olup her rūz hezār dīnār daḫli olmuş iken üzerine zekāt īcāb etmemişdir. Yüz yetmiş beş tārīḫinde nakd-i cānıñ teslīm-kerde-i dest-i ecel olmuşdur.

[1876] "Peygamberimizin (sallallahu aleyhi ve sellem) Allah'ın azabından korkup korkmadığı konusunda ihtilaf edilmiştir. İmam Ebu'l-Hasen el-Eş'ari "el-İcaz" kitabında şöyle demiştir: "O (aleyhi's-selam) Allah'tan korkardı, bunda ihtilaf yoktur. Ancak, korkusu neden kaynaklanıyordu?" Ehl-i Hak, onun korkusunun Allah'ın onu azabından emin kılmadan önce olduğunu söylemiştir. Ondan sonra ise korkusu, dünyada iken uyarılma ve azarlanma şeklinde olmuştur. Allah onu azabından emin kıldıktan sonra, azabından korkması mümkün değildir; çünkü o, Allah'ın kendisini ondan emin kıldığını biliyordu." Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/416.

[1877] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/319.

[1878] "Trablus Şam ve Mağrib'de bir şehirdir. Meşhur olan telaffuzu (hemze ile başlayan değil) 'te' harfi ile baylayandır." Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/419.

عَنْ عُقَيْلٍ muṣaġġaran İbn Ḫālid el-ḥāfıẓ yüz ḳırk birde libās-ı müsteʿar-ı ḥayātdan taʿarrī buyurdular.

عَنِ ابْنِ شهاب عن سعيد بن المسيب teḳaddeme żabṭuhū.

أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ كَانَ يَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وسلم (لو تعلمون ما أَعْلَمُ Celāl ve ʿAẓamet-i Kibriyā-yı Ẕi'l-Celālden benim maʿlūmum olan ʿlim miḳdārı dānişiñiz olaydı yāḫūd aḥvāl-i ḳıyāmet ve ehvāl-i āḫirete benim ʿirfānım ḳadarı maʿrifetiñiz olaydı demek ola.

لَضَحِكْتُمْ قَلِيلًا وَلَبَكَيْتُمْ كَثِيرًا)[1879] recā-yı ʿavf-ı Ḥaḳḳ ile mesrūr ve niʿam ü nevāl-i Mevlā ile maġfūr olup ḫandān ü şādumān ve ḫavf-i Bārī leẕāʾiz-i dünyā tenaʿum ve tefekkühünden sizi işġāl edip bisyār giryān olaydıñız imdi ẕālike'l-ḫiṭāb müʾminīne teveccüh edip lākin ḫavfı recā üzere tercīḥ maḳāmında vürūd etmişdir. Ḥaber-i şerīf ʿibāretinde ṭabāḳān ev ṣelāṣe mevcūddur ki ḳalīl ve bükā ve ʿilm beyninde keṣret-i ḍaḥk ve ʿadem-i ʿilm meyānesinde bedīdārdır.

گفت فليبكوا كثيرا گوش دار تا بريزد شير فضل كردگار[1880]

زَادَ في روايتنا عَنْ أَبِي عِيسَى التِّرْمِذِيِّ رَفَعَهُ ṣīġa-i māżī ile ve yā maṣdar mefʿūl-i *zāde*.

إِلَى أَبِي ذر رضي اللَّهُ عَنْهُ radīyallāhu anhu. Yaʿnī Şeyḫayn rivāyet-i ṣābıḳa-i Buḫārīde māʿadā İmām Tirmiẕīden Ebī Ẕer radīyallāhu anh refʿle rivāyetimizde ziyāde eyledi. ʿİbāret-i Muṣannif ʿaleyhi'r-raḥme mā eṣaḥḥa ʿaleyhi el-muḥaddiṣūne ḫilāfını īcāb eder. Ammā cār u mecrūr bir ḥāl-i muḳaddere taʿalluḳu yaʿnī *ʿāziyen ilā Ebī Ẕerrin* demekle ıṣṭılāḥa muḫālefeti mündefiʿ olur.

إِنِّي أرى مالا تَرَوْنَ وَأَسْمَعُ مَا لَا تَسْمَعُونَ) iki maḥalde māʾ-i mevṣūle ile murād muġayyebātdır ki meleʾ-i aʿlāda rüʾyet-i sürūşān ve Behişt u Dūzaḫ ve ıṭṭılāʿ-ı aḥvāl-i mevti ve ʿālem-i berzaḫ āsā umūra ıṭṭılāʿla siziñ rüʾyet ve istimāʿ etmediğiñiz eşyā-yı nā-dīde ve nā-şenīdeyi gördüm ve işitdim.

[1879] "Eğer siz benim bildiklerimi bilseydiniz, az güler, çok ağlardınız." Buhari, Rikâk, 27.

[1880] "Dinle, 'çokça ağlasınlar' buyurdu, tâ ki Rahmân'ın lütuf pınarı bolca aksın." Beyit Mevlâna Celaleddin Rûmî'ye isnat edilmiştir, bkz. Ganjoor, "Mevlânâ, Mesnevî-i Mânevî, Defter-i Pencüm" (Erişim 1 Ocak 2024)

أَطَّتِ السَّمَاءُ aṣlı maʿnā-yı *eṭīṭ* şiḳal-i aḥmalden nāşiye ṣāvt-ı ibldir. Yaʿnī āsumānda olan feriştegān keşretinden semādan ṣadā ẓāhir olup enīn ü ṣarīr eyledi.[1881]

وَحَقَّ لَهَا binā-yı mechūlle ve yā maṣdar-ı merfūʿ muḳaddem ḫaber.

أَنْ تَئِطَّ fiʿil-i mechūlle nāʾib-i fāʿil olur yā muʾaḫḫar mübteda, *ey tesūtu.*

مَا فِيهَا sebeb-i eṭīṭi beyāndır.

مَوْضِعُ أَرْبَعِ أَصَابِعَ إِلَّا وَمَلَكٌ وَاضِعٌ جَبْهَتَهُ سَاجِدًا لِلَّهِ yaʿnī ṣavt u āvāz işidilmege āsumān ḥaḳīḳdir ki miḳdār-ı çār engüşt cāy-ı ḫāli nāyābdır. İllā yine anda bir ferişte serfürūbürde-i secde-i taḥiyyat olduġu ḥālde cebhe-sāy-ı ṭāʿāt Rabbü'l-ʿibāddır.

[139a] وَاللَّهِ لَوْ تَعْلَمُونَ مَا أَعْلَم ḳudret ve ʿaẓamet-i ẕi'l-Celāle dālle aḥvāl-i dünyā ve āḫiretden benim ʿilmim āsā maʿlūmuñuz olaydı.

لَضَحِكْتُمْ قَلِيلًا وَلَبَكَيْتُمْ كَثِيرًا endek ḫande ve bisyār girye ediñiz.

وَمَا تَلَذَّذْتُمْ بِالنِّسَاءِ عَلَى الْفُرُشِ ḍammeyn ile cemʿ-i firāş mecāmiʿa-i zenāndan kināyedir.

وَلَخَرَجْتُمْ إِلَى الصُّعُدَاتِ ḍamm-ı ṣād ve ʿayın ve feṯḥ-i dāl-i mühmelāt ile cemʿ-i müʾenneṯ sālim. Ve *suʿud* cemʿ-i ṣaʿīd ke-ṭarīḳ ve ṭuruḳ lafẓen ve maʿnen. Yaʿnī ḫāneleriñizden bīrūn ve rūberāh-ı sūy-ı ḫayret edip.

تَجْأَرُونَ إِلَى اللَّهِ mine'l-cüvār ḍamm-ı cīm ve feṯḥ-i hemze ve elif ve rā ile ṣıyāḥ ve refʿ-i ṣavt. Yaʿnī Ḥaḳḳ istiġāṯe-i ḥaḳ ile ehl ü ʿıyāl ve ḫāne ve ḫānümānıñız terk ederdiñiz.

لَوَدِدْتُ أَنِّي شَجَرَةٌ تُعْضَدُ[1882] *lām* bir ḳasem-i muḳaddere cevābdır. Ve *vedidtu bi-zineti ʿalimtu bi-maʿnā temenneytu. Ḳāle er-Rāġibu el-veddu maḥabbetu'ş-şeyʾi ve temennā*

[1881] Derkenarda: "Ṣarīr-i semā elḥān-ı mütenāsibe-i muṭribe üzere olup ve elḥān-ı mūsīḳī naġamāt-ı āsumāndan aḫẕ olunmuşdur. *Ve li-ẕā ṭaṭrubu el-ervāḥu li-semāʿihī li-teẕkirihā muʿāhiden* ke-ẕā eş-Şihāb el-Ḫafāci. *Ve ḳīle innehū enīnun min ḫaşyeti'llāh*. Ve'l-ḥāṣıl murād ʿaẓamet-i Ḥażret-i Cihān-āferīni taḳrīrdir."

[1882] "Şüphesiz ben sizin görmediklerinizi görüyor, duymadıklarınızı duyuyorum. Gökyüzü gıcırdayıp inledi ve gıcırdayıp inlemekte de haklıydı. Gökyüzünde alnını Allah'a secde etmek için koymuş bir meleğin bulunmadığı dört parmaklık bile boş yer yoktur. Allah'a yemin ederim ki, benim bildiğimi bilseydiniz, az güler, çok ağlardınız. Yataklarda hanımlarınızdan da az evk alamazdınız. Yüksek sesle Allah'a yalvararak yollara düşerdiniz. İşte bu yüzden ben, kesilip atılan bir ağaç olmayı arzu ettim." Tirmizi, Zühd, 9.

kevnuhū mevcūden.[1883] Ve ʿaḍud-ı şecer ḳaṭʿdir. *Ve yuḳālu ʿaḍedte'l-ḫaşebe iẕā ḳaṭaʿtehū ve ʿaḍudu'ş-şeceri mevtehū ve āḫirü'l-ʿahdebe.*[1884] İmdi murād ẕī rūḥun ġāyrı olmaġı temennā olur ki baʿs ve suʾalden rehāyāb ola. Yaʿnī bīḫanden-i berkende bir dıraḫt olmaḳlığım temennā ederdim demek olur.

رُوِيَ هَذَا الْكَلَامُ *vedidtu innī şecerete tuʿḍadu* ḳavli.

مِنْ قَوْلِ أَبِي ذَرٍّ نَفْسِهِ Ebū Ẕer radīyallāhu anhıñ kelāmından olup peyām-ı Rasūlullāh ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellemden olmadıġıñ rivāyet eyledi.

وَهُوَ ḳavl-i Ebī Ẕer.

أَصَحُّ kelām-ı meẕkūr ḳavl-i Ebī Ẕer olmaḳ rivāyeti ṣaḥīḥter ve ḥāline enseb ve kelāmına elyaḳdır. *Bi-ḫilāfi mā ḳablehū fe-innehū mine'l-ḥadīṯi bilā ḫilāfin.*[1885] Baʿżı nbüsḫada *eṣaḥḥu* bedeli ḍād-ı muʿceme ile vāḍıḥ vürūd etmişdir. *Ve emme'ṣ-ṣaḥīḥu eṣaḥḥu.*

وَفِي حَدِيثِ الْمُغِيرَةِ radīyallāhu anh vühāt-ı ʿArabdan İbn Şuʿbe Ṣaḥābīdir. Ve ḫaber-i meẕkūr ittifāḳ-kerde-i Şeyḫayn ʿaleyhime'r-raḥmedir.

صَلَّى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى انْتَفَخَتْ قَدَمَاهُ Ḥażret-i İmām-ı Enbiyā ʿaleyhi'-teḥāyā ṣalāt-ı teṭavvuʿ ve teheccüde ḳıyām ederdi tā kim mübārek ḳadem-i şerīfeleri teve'üm edip ṭūl-ı ḳıyāmdan pāy-ı ʿarş-permālarına verem ʿārıża olurdu.

وَفِي رِوَايَةٍ: كَانَ يُصَلِّي حَتَّى تَرِمَ fetḥ-i müşennāt-ı fevḳıyye ve kesr-i rāʾ-i muḫaffefe ve taḫfīf-i mīmle mużāriʿ-i *verime.*

قَدَمَاهُ *fi rivāyeti sāḳāhu.* Yaʿnī rivāyet-i dīgerde o Sulṭān-ı Dīn namāza ḳıyām ve ṭūl-ı vuḳūfdan pāy-ı mübāreklerine māddeten inbiṣātıyla verem peydā olurdu.

فَقِيلَ لَهُ: أَتَكَلَّفُ هَذَا hemze-i istifhām ve fetḥ-i müşennāt-ı fevḳıyye ile. Der-aṣıl *e tetekellefu* idi. Taḫfīfen eḥad-i tāʾeyn ḫaẕfolundu.

[1883] "Ved, bir şeyi sevmek ve onun var olmasını dilemektir." Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/421.

[1884] "Denilir ki: 'Ağaç parçasını kestim' anlamında ''aḍedte'l-ḫaşebe' kullanılır. Ağacın ''aḍudu' olması ise onun ölmesi ve artık ona dair son hatıranın kalmasıdır."

[1885] "Öncesindeki ise, hadis olduğu konusunda ihtilafsızdır." Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/422.

وَقَدْ غُفِرَ لَكَ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ؟ cümle-i ḥāliyye ve beyne'l-istifhām ve cevābihī muʿteriżadır. Ḥażret-i Server-i Sütūde-i Seyr Ḥażretleriniñ kemāl-i ʿubūdiyyet ve ḫavf ḥālinden āgāg olanlar "Yā Rasūlallāh bu zaḥmet ü meşaḳḳat ṭāḳat-güẕār niçün taḥammül buyurursuñ? Maʿa hāẕā sābıḳ ve lāḥıḳ farżan günāhıñ olsa da yine maġfūrsuñ. Yā niçün bu vücūd-ı cemīliñe bār-āver taʿab olursuñ?" dediklerinde:

قَالَ: أَفَلَا أَكُونُ عَبْدًا شَكُورًا istifhām-ı inkārī ve *fā* sebebiyyedir. "Ḫudā-yı ẕü'l-Münen celle şānehū Ḥażretleriniñ benim üzerime olan celāl-i iḥsān ve niʿam-ı ferāvānına ʿabd-i şekūr olmayam mı? Ol ecilden beni maʿṣūm ve maġfūr ḳıldı." İmdi niʿam-ı celīle mezīd şükrü müteveccihdir.

وَنَحْوَهُ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ ʿAbdullāh ve yā İsmāʿīl yine ʿAbdurraḥmān bin ʿAvf ez-Zührī et-Tābiʿī fuḳahāʾ-i sebʿadandır.

وَأَبِي هُرَيْرَةَ baʿżı nüsḫa-i *Şifā*da vāv-ı ʿāṭıfe ike emmā *Şemāʾil*-i Tirmiẕīde tekrār-ı *ʿan* ile mervīdir. Yāḫūd mevḳūfen **[139b]** ev merfūʿan Ebī Seleme-i Ṣaḥābī ḥadīṯi olmaḳ daḫı muḥtemeldir.

وَقَالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: كَانَ عَمَلُ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دِيمَةً *dīme* kesr-i dāl ve sükūn-ı yā ile devāmdan dāʾim maʿnāsına.

وَأَيُّكُمْ يُطِيقُ Şeyḫān rivāyetlerinde Ṣıddīḳa radīyallāhu anhā buyururlar: "Ḥażret-i Seyyidü'l-Etḳıyā ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem Cenābınıñ maʿbūdun bi'l-Ḥaḳḳ ʿamme nevāluhū Ḥażretine ʿabādeti ʿameli dāʾim ve ber-ḳarār idi. Kemmen ve keyfen ol Ḥażretin ʿibādeti āsā Ḥaḳḳa perestişde ḳanġıñızda yārā-yı iḳtidār ola." dedi.

وَقَالَتْ: كَانَ يَصُومُ حَتَّى نَقُولَ لَا يُفْطِرُ وَيُفْطِرُ حَتَّى نَقُولَ لَا يَصُومُ *neḳūle* nūn ve tāʾ-i fevḳıyye ike mervī ve refʿ ve naṣbladır. Yaʿnī Ferīdesü'ṣ-Ṣıdḳ Ṣıddīḳa radīyallāhu anhā buyurdu ki "Ḥażret-i Peyġamber ʿaleyhi's-selām baʿżı zamānda ṣavma meşġūl olurdu tā kim ol Ḥażret ṣāʾimü'd-dehr olmaḳ tevehhüm olunurdu. Ve gāhī bisyār bār müfṭir olurlardı gūyā hīç nāfile rūzeye derkār olmaz ẓannederdik."

وَنَحْوَهُ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ وَأُمِّ سَلَمَةَ وَأَنَسٍ وَقَالَ: كُنْتَ لَا تَشَاءُ أَنْ تَرَاهُ فِي اللَّيْلِ مُصَلِّيًا إِلَّا رَأَيْتَهُ مصليا وَلَا نَائِمًا إِلَّا رَأَيْتَهُ نَائِمًا Yaʿnī ey muḫāṭab ol Ḥażreti der-hengām-ı şeb namāza derkār olmadıġı ḥālde müşāhedesin ṭalebkār olsañ yine ol vaḳitde taḥrīme-bend-i namāz olduḳları ḥālde

muʿāyene edeydiñ ve bīdār olduḳların ḫᵛāstkār olaydıñ ol Nāzenīn-i Mihmān-Serāy-ı Melekūtu ḫᵛāb-ı nāzda göreydiñ, dediler.

وَقَالَ عَوْفُ بْنُ مَالِكٍ Ebū ʿAbdurraḥmān el-Eşcaʿī eṣ-Saḥābī Şāmda sākin olup yetmiş üçde ʿāzim-i darü'n-Naʿīm olmuşdur.

كُنْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاسْتَاكَ ثُمَّ تَوَضَّأَ ثُمَّ قَامَ يُصَلِّي، فَقُمْتُ مَعَهُ فَبَدَأَ *ve fī nüsḫati fe'btede'e ey şereʿa fi'ṣ-ṣalāti.*

فَاسْتَفْتَحَ الْبَقَرَةَ، فَلَا يَمُرُّ بِآيَةِ رَحْمَةٍ إِلَّا وَقَفَ فَسَأَلَ، وَلَا يَمُرُّ بِآيَةِ عَذَابٍ إِلَّا وَقَفَ فَتَعَوَّذَ، ثُمَّ رَكَعَ فَمَكَثَ ḍamm-ı kāfla intiẓār ve tevaḳḳuf *ve tufteḥu el-ḳafu fi luġatin.*

بِقَدْرِ قِيَامِهِ يَقُولُ: سُبْحَانَ ذِي الْجَبَرُوتِ ceber ve ḳahır ve ġalebeden mübālaġadır.

وَالْمَلَكُوتِ mübālaġatü'l-mülk.

وَالْكِبْرِيَاءِ *ey el-ʿaẓamet.*

ثُمَّ سَجَدَ وَقَالَ مِثْلَ ذَلِكَ ثُمَّ قَرَأَ آلَ عِمْرَانَ، ثُمَّ سُورَةً سُورَةً ḥāliyet üzere manṣūblardır. *ke-ma fī ḳırāʾati'n-Naḥvi bāben bāben* ve yāḫūd manṣūb ve muḳadder *ḳaraʾe* fiʿiline mefʿūl olur.

يَفْعَلُ مِثْلَ ذَلِكَ rivāyet-kerde-i Ebū Dāvūd ve Nesā'ī ve Tirmiẕī olan ḫaberde ʿAvf bin Mālik buyurur ki: Bir şeb ān ki Māh-ı Münīr-i Risāletle bile idim. İstiʿmāl-i sivāk buyurup baʿde-ẕā ābdest alıp ṣalāt-ı teheccüde ḳā'im olduḳda ben daḫı İmām-ı Miḥrāb-ı Melekūt Ḥażretine iḳtidā eyledim. Ḳırā'ate bedʾ edip baʿde'l-Fātiḥa sūre-i Baḳara tilāvetine şurūʿ eyledi. Ve her raḥmet āyeti güẕār eyledikçe tevaḳḳuf edip Cenāb-ı Mevlā ʿazze ve ʿalā Ḥażretinden ṭalebkār-ı raḥmet ve ʿaẕāb āyeti mürūr eyledikde mevḳıfinde vaḳfegīr olup ʿuḳūbet-i ẕi'l-Celālden Ḥaḳḳa iltiCā ve istidʿā-yı ʿināyet ederdi. Baʿdemā rükūʿ eyleyip ḳabāmı ḳadrince mekeṯ buyurup *sübḥāne ẕi'l-ceberūti ve'lmelekūti ve'l-kibriyā* ile secde-gerdān olup Ey Ḫidīv-i Mülk ü Melekūt ve ʿAẓamet u Ceberūt ẕātına şāyeste teḥāyā ile tesbīḥ-ḫᵛān ve taḥiyyet gūyem deyip baʿdemā sücūd-ı ṭavīl ile ser-nihāde-i secde-i niyāz olup keẕālik tesbīḥ eyledi. Ve taṭvīl-i rekʿat-i uḫrā eyleyip Āl-i ʿİmrānı ḳırā'at baʿde-ẕā her rekʿatde minvāl-i muḳarrer üzere bir sūre **[140a]** tilāvetine āgāz buyurur idi. Ve iṭāle-i rükūʿ ve sücūd ve tesbīḥātla beher rekʿatde ke-mā fi'l-evvelīn namāz-güẕār olurlardı.

وَعَنْ حُذَيْفَةَ مِثْلُهُ Ṣāḥib-i ṣırr-ı benī ʿaleyhi’s-selāmü’r-Raḥmān Ḥuẕeyfe bin el-Yemān ve radiye ʿanhu’l-Mennāndan ḫaber-i sābıḳ-āsā rivayet-kerde-i İmām Müslimdir.

وَقَالَ Ḥuẕeyfe rivāyetinde cevdet buyurup dediler.

سَجَدَ نَحْوًا مِنْ قِيَامِهِ، وَجَلَسَ بَيْنَ السَّجْدَتَيْنِ نَحْوًا مِنْهُ aṣl-ı maʿnā-yı *naḥv* ḳaṣddır. Bu maḳāmda meṣel maʿnāsına olur. Yaʿnī ol Ḥażret ʿaleyhi’t-taḥiyye ḳıyāmı miṣli secde ve dü secde meyānesinde ṭūl-ı ḳıyāma ḳarīb celse eyledi.

وَقَامَ Ḥuẕeyfe radīyallāhu anh.

حَتَّى قَرَأَ الْبَقَرَةَ وَآلَ عِمْرَانَ وَالنِّسَاءَ وَالْمَائِدَةَ tā kim yek rekʿatde çār suver-i ṭıvāli tilāvet eyledi. Yāḫūd dört rekʿatın her birinde bir sūre ḳırāʿat buyurdular.

وَعَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: قَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِآيَةٍ مِنَ الْقُرْآنِ لَيْلَةً rivāyet-i Tirmiẕī üzere Cenāb-ı Ṣıddīḳa-i Muḥtereme buyurdular ki: “Ḥażret-i Ḫātemü’r-Risālet ʿaleyhi’ṣ-ṣalātu ve’t-taḥiyye gecelerden bir şeb ḳıyām buyurup ḫavātīm-i sūre-i Nisā olan إِنْ تُعَذِّبْهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبادُكَ وَإِنْ تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ[1886] āyet-i cemīlesin tefekkür ve meʿānī-i laṭīfesin tedebbür ile bütün geceyi ve yā ekşerini iḥyā eylediler. Ẓāhiren ḳıyām-ı ḥāle’l-vuḳūfi fi’ṣ-ṣalāt tekrār buyurula.”

وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الشِّخِّيرِ kesr-i şīn-i muʿceme ve ḫāʾ-i müşeddede-i menḳūṭa ve taḥtiyye ve rāʾi mühmele ile nezīl-i Başra ʿĀmirī-i Ṣaḥābīdir. *Ve huve muḫaḍramun edreke el-cāhiliyyete ve’l-islami.*[1887]

أَتَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ يُصَلِّي cümle-i ḥāliyye.

وَلِجَوْفِهِ أَزِيزٌ kesr-i zāy-ı ūlā ile bükā meʿa ġunne.

كَأَزِيزِ الْمِرْجَلِ kesr-i mīm ve feṭḥ-i cīmle ḳıdr min nühās. Ebū Dāvūd ve Tirmiẕī ve Nesāʾī rivāyet-kerdesi olan ḫaberde ʿAbdullah raḍiye anhü’l-İlāh buyurur ki: “İmāmü’l-

[1886] Mâide Sûresi 5/118: “Onlara azabedersen, doğrusu onlar Senin kullarındır; onları bağışlarsan, Güçlü olan, Hakim olan şüphesiz ancak Sensin.”

[1887] “Hem cahiliye dönemini hem de İslam'ı gördü, bu yüzden ‘muhadram’ olarak anılır.” Ali el-Kârî, *Şerhu’ş-Şifâ’*, 1/324.

Enbiyā ʿaleyhi't-taḥāyā taḥrīme-bend-i namāz iken meclis-i saʿādetine meşūl eyledim. Derūn-ı sīne-i pür-sekīnelerinde ṣadā-yı ber-āteş āsā āvāz ẓuhūr ederdi."

قَالَ ابْنُ أَبِي هَالَةَ rabīb-i Ḥażret olan Hind buyurur ki:

كان مُتَوَاصِلَ الْأَحْزَانِ دَائِمَ الْفِكْرَةِ لَيْسَتْ لَهُ رَاحَةٌ Ḥażret-i Faḫr-ı ʿĀlem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem ḥālen ve mālen şerāyid-i aḥvāl ve mevārid-i ehvāle ʿilm-i şerīfi şümūlünden cüzʾī mütetābiʿ ve ʿāḳıbet-i ʿumūrda fikri dāʾim olup aʿbāʾ-i risāleti taḥammül ve teklīf buyurulan ḫıdemāt-ı ʿaliyyee-i ẕi'l-Celālīye ḳıyām birle ol Ḥażret içün dünyā-yı fānīde rāḥat nāyāb idi.

وَقَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: (إِنِّي لَأَسْتَغْفِرُ اللَّهَ فِي الْيَوْمِ مِائَةَ مَرَّةٍ)[1888] rivāyet-kerde-i Müslim olan ḫaber-i müsellemde vārid oldu ki "Ol Ḥażret günde yüz kerre Ḥaḳḳa istiġfār ederim." deyü buyurdular.

وَرُوِيَ (سَبْعِينَ مَرَّةً)[1889] Buḫārī ve Tirmiẕī rivāyetlerinde yetmiş kerre mervīdir. Yaʿnī estaġfirullāh lafẓ-ı şerīfi ile ve yā *lā ilāhe illā huve'l-ḥayyu'l-ḳayyūm ve etūbu ileyh* ziyādesiyle ve yā *rabbi iġfirlī ve tub ʿaleyyi inneke ente't-tevvābu'r-raḥīm* ile raṭbu'l-lisān olurlardı.

وَعَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: سَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ سُنَّتِهِ فَقَالَ (الْمَعْرِفَةُ رَأْسُ مَالِي aṣl-ı ḫilḳatden maḳṣūd olan maʿrifetullāhdır.

وَالْعَقْلُ أَصْلُ دِينِي وَالْحُبُّ أَسَاسِي وَالشَّوْقُ مركبي وَذِكْرُ اللَّهِ أَنِيسِي وَالثِّقَةُ kesr-i müşelleşe ile.

كَنْزِي وَالحُزْنُ رَفِيقِي وَالْعِلْمُ سِلَاحِي وَالصَّبْرُ رِدَائِي **[140b]** *ridā* ferḳa'l-libās olan ḳabādır.

وَالرِّضَاءُ ḳaṣrla maṣdar ve medle isimdir.

غَنِيمَتِي وَالْعَجْزُ فَخْرِي baʿżı nüsḫada *el-faḳru faḫrī* vürūdu yurāʿa-güẕār-ı şāriḥ-i *Şifā* Şihāb Ḫafācīdir.

وَالزُّهْدُ حِرْفَتِي kesr-i ḥāʾ-i mühmele ve sükūn-ı rā ile ṣınāʿa. Ve *zühd, terku mā yerġabu fīhī mine'd-dünyā.*[1890]

[1888] "Ben Allah'a günde yüz defa tövbe ederim." Tirmizi,Tefsîru'l-Kur'ân, 47.

[1889] "Vallahi ben, günde **yetmiş defadan** fazla, Allah'dan beni bağışlamasını diler, tövbe ederim." Buhari, Daavât, 3.

[1890] "Zühd, dünyada arzulanan şeylerden vazgeçmektir." Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/429.

وَالْيَقِينُ قُوَّتِي baʿżı nüsḫada sükūn*ı vāvla *ḳūt* vārid oldu.

وَالصِّدْقُ muṭābaḳat-ı ḫaber maʿnāsına ammā ıṣṭılāḥ-ı meşāyiḫ üzere istivāʾü'ssırr ve'l-ʿalāniyye *ve'l-vefāʾu li'llāhi bi-kulli mā ʿahidehū ileyhi*[1891] murād olunur.

شَفِيعِي وَالطَّاعَةُ حَسْبِي *ey kifāyetī.*

وَالْجِهَادُ خُلُقِي ḍammeyn ve yā ḍamm ve sükūnla. Ve *cihād* cihād-ı ekver ve aṣġara şāmildir.

قُرَّةُ عَيْنِي فِي الصَّلَاةِ وَفِي حَدِيثٍ آخَرَ: وَثَمَرَةُ فُؤَادِي فِي ذِكْرِهِ وَغَمِّي لِأَجْلِ أُمَّتِي وَشَوْقِي إِلَى رَبِّي[1892] ḥadīṯ-i meẕkūr *İḥyāʾ*-i Ġazālīde daḫı mesṭūr ammā Ḥāfıẓ ʿIrāḳī *lā aṣle lehū* peyamıyla ve İmām Suyūṭī *innehū mevʿḍūʿun ve āṣāre'l-vażʿi lāʾiḥatün ʿaleyhi*[1893] güft u gū eylediler. Ammā Ammā kitāb ve sünnete muṭābıḳa kelimāt-ı cāmiʿa olduġu bedīdār ẓuhūrdur. *Kale'ş-Şāriḥu Nūruddīn ʿAliyyu el-Ḳāriyyu: "el-Muṣannifu ṣebete ṣiḳatun ḥüccetun fe-ḥasüne'ẓ-ẓannu bihī ennehū mā revāhā illā ʿan beyyinetin ve in lem tekun ʿindenā beyyinetun,*[1894] *ve'llāhu derrahū.* İmdi vaż'ına ẕāhib olanlar baʿżı efrād ḫaber iʿtibārına ve iḫtilāf isnāsına bināʾen grīve-i ḫilāfa sālik oldular.

Ve'l-ḥāṣıl İmām-ı Sübḥa-i Kerāmer kerrāma'llāhu vechehū buyurmuşlar ki Ḥażret-i Faḫr-ı ʿĀlem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem ṭarīḳat-i ʿaliyyesinden pürsān oldum, buyurdular ki "Maʿrifat bi'llāh sermāye ve biḍāʿatim ve ḫıred bināʾ-i medār-ı şerʿim. Ve muḥabbetullāh asās-ı umūrumdur. Ve meṭālib-iʿāliye ve liḳā-yı Mevlāya şevk-i merkeb ve mūṣılam ve ḫalvet ve celvetde ẕikr-i Ḥaḳḳ enīs ve mūnisim. Ve İʿtimād bi-mā ʿinde'llāh genc-i nihānım. Ve ḫūzn ise ferīḳım. Ve ʿİlmun bi'llāh silāḥım. Ve meşaḳḳat ṣabr u taḥammül-i ridāʾ-i cismim. Ve rıżāʾun bi-mā ḳaseme'llāh

---

[1891] "Allah'a verdiği her sözü yerine getirmektir." Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/432.

[1892] "Allah'ı bilmek (ma'rifetullah) benim asıl sermâyemdir. Akıl, dinimin dayanağıdır. Sevgi (muhabbetullah) asıl işimdir. Allah aşkıyla gönlümde oluşan coşkunluk (şevkullah) beni hedefime götürecek olan bineğimdir. Her yerde Allah'ı zikretmek (zikrullah) can yoldaşımdır. Allah'a güven, hazinemdir. Hüzün, arkadaşımdır. Allah'ı bilmek, silahımdır. Sıkıntılara sabretmek, vücûdumu örten elbisemdir. Allah'ın verdiğine râzı olmak, ganimetimdir. Allah'a muhtaç olmak, iftihârımdır. Dünya zevklerini terk etmek ve dünyaya değer vermemek (zühd), san'atımdır. Bütün varlığımla Allah'a yönelip bağlanmak, kalbimin kuvvetidir. Doğruluk, şefâatçimdir."

[1893] "Suyuti de bu hadisin uydurma olduğunu ve uydurma izlerinin üzerinde belirgin olduğunu söylemiştir."

[1894] "Müellif güvenilir ve delil sahibidir; dolayısıyla ona iyi zan beslemek gerekir ki bu hadisi yalnızca bir delile dayanarak rivayet etmiştir, bizim elimizde bir delil olmasa bile. " Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/326.

ġaniyyetim. *Ve iftiḵārun ile'llāhi mā bihi'l-iftiḫārım.* Ve terk-i ḥuẓūẓāt-ı dünyeviyye ṣınāʿatim. Ve ʿilme'l-yaḳīn ve ʿayne'l-yaḳīn ve ḥaḳḳa'l-yaḳīn ḳuvvet-i ḳalb ve ḳuvvet-i revānım. Ve rāṣtī şefīʿim. Ve ṭāʿat kifāyetim. Ve cihādun fī sebīli'llāhi ve mücāhedetün meʿal nefs benim nihādımdır. Ve meserret-i bāṣıram miʿrāc-ı aṣġar olan nimāz ve niyāzdadır. " buyurup ḫaber-i dīgerde "Meyve-i dilim ẕikr-i Mevlāda neş'e-yāb. Ve hemm ü ġamım ümmetim içün. Ve iştiyāḳım liḳā'-i Ḫudā ve münācāt-ı Mevlādır." buyurdular.

FAṢIL

اعْلَمْ وَفَّقَنَا اللهُ وَإِيَّاكَ أَنَّ صِفَاتِ جَمِيعِ الْأَنْبِيَاءِ وَالرُّسُلِ صَلَوَاة اللهِ عَلَيْهِمْ *ve'r-rusul* ʿaṭfu'l-ḫāṣ ʿāle'l-ʿāmmdır. Şān-ı şerīfelerine iʿtinā'en.

مِنْ كَمَالِ الْخَلْقِ حسن الصُّورَةِ *ḫalḳ* feṭḥ ve sükūnla ḫalḳ mādde-i cisim ve aʿżā. Ve *ṣūret* beden ve tenāsüb-i aʿżā. Ve *min* ibtidā'iyye, *min kemāl* ḫaber-i *enne.*

وَشَرَفِ النَّسَبِ tā be Ādem ʿaleyhi's-selāmābā ve ümmehāt-ı şerāfetlerinden li ḫasīs ve denī nāyāb olmaġladır.

وَحُسْنِ الْخُلُقِ ḍammeyn ve yā ḍam ve sükūnla.

وَجَمِيعُ merfūʿ mübtedā.

الْمَحَاسِنِ هي هَذِهِ الصِّفَةُ lām-ı taʿrifü'*ṣ-ṣıfat* berāy-ı ʿahddir. Ve cümle ḫaber-i mübtedā. Yaʿnī cemīʿ-i ṣıfāt-ı enbiyā ʿaleyimü't-teḥāyā yā kemāl-i ḫalk ve īcāḍ ve ḥüsn-i heyʾet ve şeref-i neseb ve nīk-ḫū ile sirişte ve meḥāsin u meḥāmidiñ küllīsi peyġamberān ḥażerātınfa mevcūde ve mecmūʿadır.

لِأَنَّهَا صِفَاتُ الْكَمَالِ وَالْكَمَالُ ref'le mübteda.

وَالتَّمَامُ ʿ aṭf-ı tefsīrdir.

الْبَشَرِي وَالْفَضْلُ الْجَمِيعُ mübtedā-yı ṯānī.

لَهُمْ ḫaber ve cümle-i meẕkūre ḫaber-i mübtedā-yı evvel. Ve *kemāl ve temām* beyninde farḳ-ı daḳīḳ budur ki *temām, mā lā yutimme eş-şeyʾu illā bihī* ile muʿarref ve *kemāl* miḳdār-ı temām üzere emr-i zā'id ile muʿabberdir. Yaʿnī cins-i beşere mensūb kemāl ve temām ve faḍl ve efḍāl **[141a]** cemīʿīsi enbiyā ʿaleyhimü's-selāmda mevcūddur.

إِذْ رُتْبَتُهُمْ أَشْرَفُ الرُّتَبِ peyġamberānın ʿālem-i dünyādameziyyet ve mertebeleri ruteb mevcūd anıñ eşref ve ekmelidir. Ve melāʾike üzere enbiyā ʿalehümü'-teḥāyāyı tafḍīle işāret olur.

وَدَرَجَاتُهُمْ أَرْفَعُ الدَّرَجَاتِ ve anların dereceleri ʿuḳbāda bālāter her derecedir.

وَلَكِنْ فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ istidrāk tesviye-i ruteb tevehhümünü defʿ içündür. Ammā Pādişāh-ı Cihān-Āferīn celle şānuhu enbiyā ve mürselīnden baʿżısını baʿżı üzerine dünyā ve āḫiretde tafḍīl eyledi. Muṣannifʿaleyhi'r-raḥme ʿadem-i tesviye üzere ber-verḳ-i leff ü neşr-i müşevveş işāret buyurur.

قَالَ اللَّهُ تَعَالَى (تِلْكَ الرُّسُلُ sūre-i Baḳarada meẕkūr olan peyġamberān murād olunup taʿrīf ʿahdī olur. Ve cemīʿ-i rusül murād ise istiġrāḳī ola.

فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ)[1895] *el-murādu bi'l-faḍīleti huve'l-emru'z-ẓāʾidu ʿalā aṣli maʿnā er-risāleru li-istivāʾihim bi-iʿtibāri tilke'l-ḥāleti ke-mā yedullu ʿaleyhi baḳıyyetu'l-āyeti minhum men kellema'llāhu ey tafdīlen lehū li-Mūsā leylete'l-ḥayrete ve fi'ṭṭūri ke-Muḥammedi ʿaleyhi's-selāmu leylete'l-Miʿrāci.*[1896] Yaʿnī "Aṣl-ı nibüvvet ve risāletin ġayrı baʿżılarını muḥabbet ve ḫullet ve kelām āsā mevāhib-i seniyye ve merātib-i ʿaliyye ile baʿżı üzere tafḍīl eyledik." demek ola. *Ġibbe ẕā mā-ʿadā el-enbiyā* üzere feżāʾil-i enbiyāya işāret buyurulup.

وَقَالَ (وَلَقَدِ اخْتَرْنَاهُمْ żamīr muṭlaḳā enbiyāya ve yā Benī İsrāʾīle ʿāʾid ḳılına.

عَلَى عِلْمٍ *minnā bi-aḥvālihim.*

عَلَى الْعَالَمِينَ)[1897] murāḍ cemīʿ-i ʿālem *ey ʿālemī zemānihim li'l-keşreti'l-enbiyāʾi fīhim.*[1898]

وقد قال صلى الله عليه وسلم إِنَّ أَوَّلَ زُمَرَةٍ يَدْخُلُونَ ṣīġa-i maʿlūm ve mechūlle.

[1895] Bakara Sûresi 2/253: "İşte peygamberler! **Biz, onların bir kısmını bir kısmına üstün kıldık**..."

[1896] "Burada fazilet ile kastedilen, risaletin aslî anlamına ek olarak gelen durumdur; bu durum açısından onların eşit olduğunu belirtir. Ayetin geri kalan kısmı 'onlardan kimiyle Allah konuştu.' ifadesi ile bu durumu gösterir ki bu, Musa'nın Tur Dağı'nda gecesinde ve Muhammed'in Miraç gecesindeki fazileti gibi bir üstünlüktür." Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ*ʾ, 1/327.

[1897] Duhân Sûresi 44/32: "Andolsun, onları, bir bilgi üzerine (dönemlerinde) âlemlere üstün kıldık."

[1898] "Yani, kendi zamanlarının âlemlerine; çünkü içlerinde çok sayıda peygamber vardır." Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ*ʾ, 1/327.

الْجَنَّةَ عَلَى صُورَةِ الْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ *sümmiye bedren li-mübāderetihī eş-şemse fi'ṭ-ṭulūʿi ev li-temāmihī fīhā.*[1899] Ebī Hureyre radīyallāhu anh ṭarīḳinden taḫrīc-kerde-i Şeyḫayn olan ḥadīṯ-i ṭavīlde Ḥażret-i Şems-i Bürc-i Risālet ʿaleyhi't-taḥiyye buyurdular ki: "Taḥḳīḳ evvel vemāʿat ve ṭabaḳa ki Behişte dāḫil olurlar rūy-ı tābnākları māh-ı çār deh āsā raḫşende vü tābende ve żıyā-küsterdir."

ثُمَّ قَالَ ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem.

آخِرَ الْحَدِيثَ ḥadīṯ-i ṭavīl ḫātimesinde bi's-saʿādet buyururlar

عَلَى خَلْقِ رَجُلٍ وَاحِدٍ ḫāʾ-i muʿcemeniñ fetḥi rivāyetiyle.

عَلَى صُورَةِ أَبِيهِمْ آدَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ طُولُهُ سِتُّونَ ذِرَاعًا فِي السَّمَاءِ ol zümre-i żī-şānın küllīsi racul-i vāḥid ḫilḳati üzere peder-i ʿālī-güherleri Ādem Ṣafiyyullāh ṣūret ve heyʾeti üzere ḳaddi ṭūlen altmış kezdir ve ʿarżan heft żirāʿ olmaḳ üzere daḫı mervīdir. İmdi *fi's-semāʾ* ile murād cihet-i ʿulüvdür ki ḳāʾimen münteşıban olduġu ḥāldedir.

Ve'l-ḥāṣıl: Tilke'l-zümre ile irāde buyurulan enbiyā ʿaleyhimü't-teḥāyā ḥażerātıdır. ve baḳıyye-i ḫaberde münderic buyurulan *şümme elleẕīne yelūnehum* lafẓ-ı şerīfiyle murād olunan evliyā ve ʿulemāʾ-i rāsiḫūn ve yā zümre-i enbiyā ve evliyā *ve'lleẕīne yelūnehum* baḳıyye-i müʾminīn etḳıyā ola dediler.

وَفِي حَدِيثِ أَبِي هُرَيْرَةَ رَأَيْتُ مُوسَى فَإِذَا هُوَ رَجُلٌ ضَرْبٌ *izen* fucāʾiyyedir. Ve *ḍarb* ferḥ-i ḍād-ı muʿceme ve sükūn-ı rā ve muvaḥḥade ile bedeni semin ve hüzālde meyāne ve yā ḳalīlü'l-laḥm ḫafifü'l-cism maʿnāsına. Ve *racul* fetḥ-i rā ve ḍamm-ı cīmle maʿnā-yı meşhūru üzeredir.

رَجِلٌ fetḥ-i rā ve kesr-i cīmle *ey mütekessirun ḳalīlen.*

أَقْنَى كَأَنَّهُ مِنْ رِجَالِ شَنُوءَةَ fetḥ-i şīn-i muʿceme ve ḍamm-ı nūn ve sükūn-ı vāv ve hemze ile. ve gāhī hemzesi vāva mübeddele ve idgām ile faʿūle vezninde *ismu ḳābīletin bi'l-Yemen.* Ve *aḳnā* ḳāf ve nūnla mine'l-*ḳanā* bi'l-fetḥi ve'l-ḳaṣr ṭūl-ı enf ve diḳḳat-i erneb. Yaʿnī şeb-i miʿrācda Cenāb-ı Kelīmullāhı müşāhede eyledim. Cism-i laṭīfi neḥāfetle nizār bir kimesne idi. **[141b]** Mūy-ı dilcū ve gīsū-yı müşkbūrları ne ḳıvırcık ve nde

[1899] "Dolunay olarak adlandırılır; çünkü güneş doğarken hemen ortaya çıkması ya da tam olarak bu gecede tamamlanması sebebiyle." Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâʾ*, 1/327.

ferḫāl belki meyane idi. Ve bīnī-i şerīfleri leṭāfetle mevzūn ve ince ve ʿulüvv-i nūlra vasaṭı mürtefiʿaca güyā ḳabāʾil-i Yemenden Şenūʾe nām ḳabīle ricālinde idi.

وَرَأَيْتُ عِيسَى فَإِذَا هُوَ رَجُلٌ رَبْعَةٌ fetḥ-i rāʾ-i mühmele ve sükūn-ı muvaḥḥade ve yā fetḥle beyne'ṭ-ṭūl ve'l-ḳaṣr muʿtedilü'l-ḳāme.

كَثِيرُ خَيْلَانِ الْوَجْهِ kesr-i ḫāʾ-i muʿceme ve müşennāt-ı taḥtiyye ile cemʿ-i ḫāl şāme-i sevdāʾ-i maʿrūfe.

أَحْمَرُ كَأَنَّمَا خَرَجَ مِنْ دِيمَاسٍ kesr-i dāl-i mühmele ve müşennāt-ı taḥtiyye ve mīm ve elif ve sīnle ḥammāmdır meʿa ḥumretin fi'l-vechi ṣafā-yı levn murād olunur.

وَفِي حَدِيثٍ *lem yuʿraf rāvīhī.*

مُبَطَّنٌ teşdīd-i ṭāʾ-i mühmele ile żamīrü'l-batn.

مِثْلُ السَّيْفِ *fī istivāʾihī ve diḳḳatihī.* Ve daḫı isrāda Cenāb-ı Rūḥullahı muʿāyene eyledim. ḳadd-i cemīli iʿtidāl üzere bir ẕāt idi. Rüy-ı tābnākine ḫāl-i müşgīni bisyār ve sīmāsı ḥumrete māʾil ke-enne kermābdan çıḳmış gibi çehre-i dilārası gülgün ve rivāyet-i dīgerde mübārek şekem-i pür-ḥikemi żiyā ve ṣafāda seyf āsā muʿtedil ve muṣaffā idi.

قَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا أَشْبَهُ وَلَدِ إِبْرَاهِيمَ بِهِ yaʿnī evlād-ı Ḫalīlullāh ʿaleyhi's-selāmdan aña ḥilye ve ṣūretde şebīh olanların be-ġāyet müşābihi benim deyü buyurmuşlar.

1. Böyle fermān eder ol ṣāḥib-i cāh
   Yaʿnī ol pādişeh-i ʿarş-ı penāh
2. Pederim Ḥażret-i İbrāhīme ben
   Eşbehim cümke-i evlādından

وَقَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي حَدِيثٍ آخَرَ فِي صِفَةِ مُوسَى عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ Buḫārī riayeti üzere Seyyidü'l-mürselīn ʿaleyhi's-selāmü'llāhi'l-Muʿīn Mūsā bib ʿİmrān naʿt-ı şerīfinde buyurdular:

كَأَحْسَنِ مَا أَنْتَ رَاءٍ مِنْ أُدْمِ الرِّجَالِ *mā* mevṣūle ve ʿā'idi maḥẕūfdur. *Ey elleẕī ente rāʾīhi* demekdir. Ve *udm* ḍamm-ı hemze ve sükūn-ı dāl ve mīmle mine'l-ʿudme muṭlaḳan sumret *ve kīle innehā el-Beyāḍu.* Yaʿnī kendim levn olan ricalden seniñ gördüklerіniñ aḥsen ve zībāsı gibidir.

وَفِي حَدِيثِ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنْهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا بَعَثَ اللَّهُ تَعَالَى مِنْ بَعْدِ لُوطٍ نَبِيًّا إِلَّا فِي ذُرْوَةٍ مِنْ قَوْمِهِ Lūṭ bin Bārān ki birāder-zāde-i Ḫalīlu'r-raḥmān ʿalehime's-selāmü'l-Mennāndır. Şāmdan baʿṯ olunup Südūm nām ḳarye ehline irsāl buyuruldu ki kendü bilādından degildir. Ve *ẕürve* kesr ve ḍamm-ı ẕāl-i muʿceme ve sükūn-ı rā ile her şeyiñ zübde ve aʿlāsıdır. Yaʿnī Ebū Yaʿlā ve İbn Cerīr taḫrīci üzere Ḥaḳḳ sübḥāne ve teʿālā Lūṭ Peyġamberden ṣoñra enbiyādan bir raṣūl baʿṯ etmedi. İllā ḳavmi beyninde ṣāḥib-i mecd ü şeref ve rütbe-i aʿlā-yı ḳavim ve ẕirve-i bālāsında baʿṯ buyurdu.

وَيُرْوَى فِي ثُرْوَةٍ أَيْ كَثْرَةٍ ẕirve maḳāmında muṭlaḳan keṯret ve bisyārī maʿnāsına ṯervet rivāyet olundu ki māla da taḫṣīṣ olunur.

وَمَنَعَةٍ feteḥātla cemʿ-i mānīʿ ve yā ism-i maṣdardır ke-ṣadaḳa *ey ḳavmin yemnaʿuhū ve yaḥmūnehū.*

وَحَكَى التِّرْمِذِيُّ عَنْ قَتَادَةَ وَرَوَاهُ الدَّارَقُطْنِيُّ مِنْ حَدِيثِ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسٍ radīyallāhu anh Daruḳuṭn maḥalle-i Baġdāda nisbetdir.

مَا بَعَثَ اللَّهُ تَعَالَى نَبِيًّا إِلَّا حَسَنَ الْوَجْهِ حَسَنَ الصَّوْتِ وَكَانَ نَبِيُّكُمْ أَحْسَنَهُمْ وَجْهًا وَأَحْسَنَهُمْ صَوْتًا Ḫudā-yı bī-hemtā ʿazze ve ʿalā birini baʿṯ etmedi illā ḫūb rūy ve ḫoş āgāz ḫalḳ ve baʿṯ eyledi. Siziñ Peyġamberiñiz İns ü Cān Ḥażretleri evvel vücūd ve ḫılkatde ol ẕümre-i ẕīşānın ṣavt ve ṣūret cihetinden ḫūbter ve muḥbūbteri idi, buyurdular. İmdi ḥüsn-i ṣūret kemāl-i sīrete delālet eder. *Ve'ẓ-ẓāhiru ʿunvānü'l-bātın.*[1900] *Vallāhu derra men ḳāle:*

[142a]

يَدُلُّ عَلَى مُعرُوفِهِ حُسْنُ وَجْهِهِ وَمَا زَالَ حُسْنُ الْوَجْهِ أَهْدَى الدَّلَائِلِ[1901]

İmdi ḥüsnüñ küllīsi Seyyidü'l-Beşere ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem iʿṭā buyurulup ve şaṭr-ı ḥüsn Yūsūf ʿaleyhi's-selāma baḫş olunduġu mervīdir. *Ve revā ed-Dāreḳuniyyu fi'l-İfrādi ibteġu'l-ḫayra ʿinde ḥasāni'l-vücūhi. Ve revāhu eṭ-Ṭaberāniyyu bi-lafẓi iltemisū.*[1902]

1900 "Zâhir, bâtının aynasıdır."

1901 "Yüzünün güzelliği, onun iyiliğine delalet eder ve yüz güzelliği en doğru işaretleri vermeye devam eder." Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/438.

1902 "Dârakutnî, el-İfrâd'da (Ebu Hureyre'den merfû olarak) rivayet etmiştir: 'Güzellik sahiplerinde iyilik arayın.' Bunu Taberânî de 'arayın' lafzıyla rivayet etmiştir." Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/329.

وَفِي حَدِيثِ هِرقْلَ *ve’l-iżāfetu li-ednā mülāsebetin* ʿalā mā fi’ṣ-Ṣaḥīḥayn ḳayṣer-i Rūm Süfyāna suʾāl tevcīhinde demişdir ki:

وَسَأَلْتُكَ عَنْ نَسَبِهِ فَزَعَمْتَ أَنَّهُ فِيكُمْ ذُو نَسَبٍ *zaʿm bi-maʿne’l-ḳavl* müstaʿmeldir. Ve ẓan maʿnāsına daḫı istiʿmāl olunur. Baʿżı nüsaḫ-ı muʿtemerede ḥāviye olduġu *fe-ẕekerte innehū fīkum* ʿibāreti defʿ-i işkāl eder. *Ey nesebun ʿaẓīmun fe’l-tenkūru li’t-taʿẓīmi.* Aʿlemü’n-Nās İbn ʿAbbās radīyallāhu anhümādan mervīdir ki Ebū Süfyan bin Ümeyye baña naḳleder ki diyār-ı Ġazzeden resm-i ticāretle güẕer ederken mütecessisān-ı dīvān-ı Heraḳl bize dūçār olup ḥabe’l-emr ḥużur-ı Heraḳle iḥżār eylediler. Heraḳl evvelen baña suʾāl edip:

— Ol Dürr-i Yetīm-i Nübüvvetiñ meyāne-i baḥr-ı ensāb-ı ḳabāʾilde ṣadefçe-i nesebi ne vecihle mevṣūfdur dedikde

ben daḫı cevāb-dāde olup:

— Beyne’l-aʿrāb silsile-i ensāb-ı ʿAdnānī ki şecere-i āsliyye-i vālā-ḳadr Ebi’l-Enbiyā İbrāhīm ʿaleyhi’-teḥāyā Cenābına bāz-beste olmaġla muġaylān zār-ı ḳabāʾile nisbet nesl-i ʿAdnānī fī eşcār-ı bāġzārı ʿand meşābesinde ve ol ʿırḳ-ı ʿarīḳ beyninde daḫı Aġṣān benī Hāşim bi-yed ü çınāra nisbet nihāl der u ṭarī menzilesinde şerīf ve mükerrem olmaġın ol pīrāye-i derstār-ı nübüvvet olan gül-i ḫoş-bū-ı muṭarrā ṣāḥib-i şerefterīn-i aṣl-ı neseb idigi ẓāhirdir.

dedim. Tevcīh-i ḫiṭāb edip dedi ki:

— Nesebinden saña suʾūl eyledim. Ve sen ẕikreylediñ ki ol Ẕāt-ı ʿālī-güher ḳabāʾil içre ṣāḥib-i ḥaseb ve nesebdir. Elḥaḳ Ḳamer-pīrā-yı İklīl-i Nübüvvet olan Güher-i ʿĀlī-tebār bir āverde-i kān-ı aṣīl ve bir verde-i dūdmān-ı şerīf olmaġla muḥtācdır.

dedigi ḫabere işāretdir.

وَكَذَلِكَ الرُّسُلُ تُبْعَثُ فِي أَنْسَابِ قَوْمِهَا bu vecihle rusül-i kirām Ḥażerātı ḳavminiñ neseb-i ʿālīsinde baʿṯ olunmuştur. Zīrā Ḥażret-i Ḫallāḳ-ı ʿĀlem celle şānuhū nübüvvetine muḫtā ḳıldıġı ẕāta ʿunṣur-ı münāsib iḫtiyār buyurup ẕıll u ḫasīsden ittiḫāẕ etmez.

وَقَالَ تَعَالَى فِي أَيُّوبَ naʿt-ı ṣābır ʿaleyhi’s-selāmda Ḫudā-yı Bīçūn ʿamme nevālehū buyurdular.

إِنَّا وَجَدْنَاهُ *ey ʿallemnāhū.*

صَابِرًا *vecednāya mef'ul-i ṣānī.*

نِعْمَ الْعَبْدُ muḳaddem ḫaber muʾaḫḫar mübtedādır.

إِنَّهُ أَوَّابٌ(1903) *evbe* ġatletden rücūʿ-ı maʿṣıyyetden rücūʿla beynehümāda farḳ hüveydādır. Eyūb ʿaleyhi's-selāmıñ bilād-ı ḥavrānda ḳurb-ı nevā bir ḳaryede şöhretyābdır ki cenbinde āb-ı revān ẓāhir olup bir seng-i pāre üzere eṣer-i ḳademi hüveydādır. Ve ziyāret ve teberrük olunur. Yaʿnī biz ʿazīmü'ş-şān bende-i ḫāṣ-ı Eyyūbu tevfīḳ ve taḫlīṣimizle ṣābır bilip Eyūb ḫūb-ı ḫiṣāl-i keṣīrü'r-rucūʿ ile'llāhi'l-Müteʿāldir. Ve *evvāb* tevvāb maʿnāsına vürūdu yerāʿa-güẕār-ı Anṭākī ʿaleyhi'r-raḥmedir. Ve Canāb-ı Eyūb ʿaleyhi's-selāmı edāt-ı mediḥle taḫṣīṣ buyurduġu belāya ve ḳażāya rıżā-dāde olmaġladır.

وَقَالَ تَعَالَى (يَا يَحْيَى خُذِ الْكِتَابَ بِقُوَّةٍ)(1904) إِلَى قَوْلِهِ (وَيَوْمَ يُبْعَثُ حَيًّا)(1905) *ve huve kavluhū Subḥānehū*

...وَآتَيْنَاهُ الْحُكْمَ صَبِيًّا. وَحَنَانًا مِنْ لَدُنَّا وَزَكَاةً وَكَانَ تَقِيًّا. وَبَرًّا بِوَالِدَيْهِ وَلَمْ يَكُنْ جَبَّارًا عَصِيًّا. وَسَلَامٌ عَلَيْهِ يَوْمَ وُلِدَ وَيَوْمَ يَمُوتُ وَيَوْمَ يُبْعَثُ حَيًّا(1906) Yaḥyā Peyġambere Tevrāt-ı Celīli cidd ü cehdle aḫẕa emr-i humāyūn ṣudūrunda Cenāb-ı medḥ-i āferīn Yaḥyāyı medih buyurup biz şān-ı celīlimizle Yaḥyāya **[142b]** ḥāl-i ṣıbāda ḥikmet ve yā nübüvvet iʿṭā ve ḳıbel-i ṣāmedāniyyemizden raḥmet ve şefḳat ve ṭahāret ve nümā ve rifʿat cihetinde ʿaṭāoāş-ı mekremet olup Yaḥyā maẓhar-ı elṭāf-ı cemīlemizle günāhdan ṣaḳī ve naḳī ve muḳaddes ve berī ve peder ve māderine ṣıla ve iḥṣānda ẕirve-i kemāle resīde olup vālideynine ʿāḳ olmadı. Ve rūz-ı vilādetinde mess-i İblīs-i Telbīsden ve mevtinde ẓulmet-i ḳabirden ve ḳabirden baʿṣ ve ḳıyāmı ḥālinde hevl-i maḥşerden selāmet-i perverdigārı ve ṣavn ve ḥimāyet-i ẕi'l-Celāli Şān-ı Yaḥyāda şāyān ve sezāvār.

وَقَالَ (أَنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكَ tebşīr veyā bişāretdendir.

1903 Sâd Sûresi 38/44: "Şöyle dedik: "Eline bir demet sap al ve onunla vur, yeminini bozma."[465] Gerçekten biz Eyyûb'u sabreden bir kimse olarak bulduk. O ne güzel bir kuldu! O, Allah'a çok yönelen bir kimse idi."

1904 Meryem Sûresi 19/12: "... "Ey Yahya, kitaba sımsıkı sarıl" dedik."

1905 Meryem Sûresi 19/12-15: "(Yahya, dünyaya gelip büyüyünce onu peygamber yaptık ve kendisine) "Ey Yahya, kitaba sımsıkı sarıl" dedik. Biz, ona daha çocuk iken hikmet ve katımızdan kalp yumuşaklığı ve ruh temizliği vermiştik. O, Allah'tan sakınan, anne babasına iyi davranan bir kimse idi. İsyancı bir zorba değildi. Doğduğu gün, öleceği gün ve **diriltileceği gün** ona selâm olsun!"

1906 Meryem Sûresi 19/12-15.

بِيَحْيَى - إِلَى - الصَّالِحِينَ)[1907] *muṣaddiḳan bi-kelimetin mine’ṣ-ṣaliḥīn ve seyyiden ve ḥaṣūran ve nibiyyen mine’ṣ-ṣaliḥīn.* Ḥaḳḳ celle ve ʿalā Ḥażret-i şāyān-ı ḫitāb-ı beşāret-nişāb buyurup Ḫudā-yı Celīl saña yaḥyā-yı cemīl ile tebşīr eder ki yaḥyā Canāb-ı Kelimetu’llāh ʿĪsāya müʾmin ve muṣaddıḳ ve ḳavminde şerīf ve server ve şehvete ġayr-ı māʾil ve ḥuḳūḳ-ı Ḥaḳḳ ve ḫalḳa ḳāʾimīn olanlardan Peyġāmber-i Ẕī-şān olduġu ḥālde bir veled-i nebīl ile beşāret buyurur, demek ola.

وَقَالَ (إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَى آدَمَ وَنُوحًا وَآلَ إِبْرَاهِيمَ وَآلَ عمران) الآيتين[1908] *ẕürriyyet, bedelün min Nūḥin ev ḥālun minhu baʿḍuhā mütedeʾun min baʿdi ḫaberun va’llāhu semīʿun ʿalīm.*[1909] Yaʿnī Ḥakīm-i Ẕü’l-celāl Ādem ve Nūḥ ve Āl-i İbrāhīm İsmāʿīl ve İsḥāḳ ve ferzendān-ı īşān ve Mūsā ve Hārūn ibney ʿİmrān veyā ʿĪsā bin Meryem bint ʿİmrānı cemīʿ-i maḫlūḳāt üzere muḫtār eyledi. Anlar baʿżı baʿżından emr-i diyānetde ẕürriyyet-i vāḥide olduḳları ḥālde ictibā ve iḫtiyār buyurdu. Levlā-yı Kerīm anların ḥāl ü şānlarına cemīʿ ve dānādır.

وقال فِي نُوحٍ (إِنَّهُ كَانَ عَبْدًا شَكُورًا)[1910] naʿt-ı *ʿabd* yaʿnī Nūḥ ve ẓāʾif ve ṭāʿāte ḳıyāmla her ḥālinde Ḥaḳḳa ḥamd ü şükr-ḫᵛān oldu, deyü midhat-fermā-yı Neciyyullāh oldular. Zīrā Nūḥ ʿaleyhi’s-selām her emre bedʾ ü mübāşeretde bismillāh ve’l-ḥamdülillāḥ ile raṭbü’l-lisān olduġundan ʿabd-i şekūr vaṣfıyla be-nām ḳılındı.

وقال إِذْ قالَتِ الْمَلائِكَةُ يا مَرْيَمُ[1911]

(أن اللَّهَ يُبَشِّرُكِ *mine’t-tebşīri ev el-beşāret.*

بِكَلِمَةٍ مِنْهُ *min* ibtidāʾ-i ġāye ve żamīr Mevlāya rāciʿdir. *Bi-ġayri vāsitāti ebin min ʿAbdillāh* emr-i kün ile ḫalḳ olunan ẕātın vücūduyla.

[1907] Âl-i İmrân Sûresi 3/39: “Zekeriya mabedde namaz kılarken melekler ona, “Allah sana, kendisinden gelen bir kelimeyi (İsa’yı) doğrulayıcı, efendi, nefsine hâkim ve salihlerden bir peygamber olarak Yahya’yı müjdeler.” diye seslendiler.”

[1908] Âl-i İmrân Sûresi 3/33-34: “Şüphesiz Allah, Âdem’i, Nûh’u, İbrahim ailesini (soyunu) ve İmran ailesini (soyunu) birbirinden gelmiş birer nesil olarak seçip âlemlere üstün kıldı. Allah, her şeyi hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.”

[1909] “Onlar, bir kısmı Nuh'un soyundan gelen bir nesildir ya da ondan bir haldir, bir kısmı diğerinden başlayan ve diğerini haber eden bir nesildir. Ve Allah işitendir, bilendir.”

[1910] İsrâ Sûresi 17/3: “Ey kendilerini Nûh ile birlikte (gemide) taşıdığımız kimselerin çocukları! **Gerçek şu ki, o çok şükreden bir kuldu**.”

[1911] Âl-i İmrân Sûresi 3/43: “Hani melekler, Ey Meryem! Allah, seni seçti. Seni tertemiz yaptı ve seni dünya kadınlarına üstün kıldı.”

اسْمُهُ الْمَسِيحُ mübtedā ve ḫaber.

el-Āyet: *ʿĪsā bin Meryem* bedel veyā ʿaṭf-ı beyān. V*ecīhen fi'd-dünyā ve'l-āḫireti ve mine'l-muḳarrabīne ve yukellimu en-nāsu fi'l-mehdi ve kehlen ve mine'ṣ-ṣāliḥīn.*[1912] Yaʿnī dünyāda nübüvvetle ve ʿuḳbāda kerāmet ve şefāʿatle ṣāḥib-i vicāhet ve muḳarreb-i Ḥażret olduġu ḥālde mesīḥ laḳab ve ʿĪsā nām emr-i *kün* kelimesiyle āferīde ẕāt-ı ḫuceste-ṣıfāt ile Mevlā-yı Bī-hemtā saña tebşīr eder. Ve ol ẕāt-ı ʿālī-menḳabet ʿālem-i ṭufūliyyet ve kuhūliyyetinde ḫalḳa enbiyā ile gūyā ve ṣālihīnden olduġu ḥālde peyām-ı peyġamberānı nāsa nāṭıḳa-perdāz olan Rūḥullāh ile beşāret buyurur. İmdi mertebe-i ṣālāḥ ġāyet-i fevz ü felāḥ olduġuna ve mine'ṣ-ṣāliḥīn kelimesinden müstefāddır.

وَقَالَ *ḥikāyetün ʿan ʿĪsā ʿaleyhi's-selām.*

إِنِّي عَبْدُ اللَّهِ آتَانِيَ الْكِتَابَ) *ey el-İncīl.*

إِلَى – مادمت حيا)[1913] وَجَعَلَنِي مُبَارَكًا أَيْنَ مَا كُنْتُ وَأَوْصَانِي بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ مَا دُمْتُ حَيًّا[1914] – inṭāḳ-ı ḥaḳḳla evvel ḥalātında mübtedeʾ-i maḳāmāt olan ʿabdiyye ile "Ben ferd-i Bīçūn celle şānuhū ʿammā yeḳūlu eẓ-ẓālimūne bendesiyim ki baña İncīl-i Celīli iʿṭā ve inzāl eyledi. Daḫı ben bendesin *eynemā künte* ġayra nifāʿ ve ḫayra maʿlem ḳıldı. Baña ṣalāt ve zekātla müddet-i ḥayātımdan sāʿat-i memāta resīde **[143]** olunca ḳıyāma emreyledi." deyü Rūḥullāh ʿaleyhi's-selāmü'l-İlāh Cenābınıñ niʿam-ı Ẕi'l-celāli taḥdīṯ buyurduḳların ḥikāye buyurdular.

وَقَالَ der-ḥaḳḳ-ı Kelīm ʿaleyhi's-selāmü'l-Birrü'r-Raḥīm.

الآيَةَ [1915](يا أيها الَّذِينَ آمَنُوا لا تَكُونُوا كَالَّذِينَ آذَوْا مُوسَى *feberrāllāhu mimmā ḳālū ve kāne ʿinda'llāhi vecīhen.*[1916] Ol şeref-mendān ki Ḥażret-i Ḥaḳḳ ve Nebiyy-i Muṭlaḳ Cenābına īmān ve

[1912] "Dünyada ve ahirette itibarlı ve mukarrabînden biri olarak. Beşikte ve yetişkin olarak insanlarla konuşacak ve salihlerden olacaktır."

[1913] Meryem Sûresi 19/30-31.

[1914] Meryem Sûresi 19/30-31: "Çocuk: "Ben şüphesiz Allah'ın kuluyum. Bana kitap verdi ve beni peygamber yaptı, nerede olursam olayım beni mübarek kıldı. Yaşadığım müddetçe namaz kılmamı, zekat vermemi ve anneme iyi davranmamı emretti. Beni bedbaht bir zorba kılmadı. Doğduğum günde, öleceğim günde, dirileceğim günde bana selam olsun" dedi."

[1915] Ahzâb Sûresi 33/69: "**Ey inananlar! Musa'yı incitenler gibi olmayın**. Nitekim Allah onu, söylediklerinden beri tutmuştu. O, Allah'ın katında değerli bir kişiydi."

[1916] "Yani Allah onu söylediklerinden temize çıkardı, Ve o, Allah katında itibarlı (şerefli) idi." Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/131.

taṣdīḳ eylediler. Mūsā ʿaleyhi’s-selām şānında ʿayb u kaẕif ile ḫār-āver-i cefā olanlar āsā olmayınız. Ve Ḫudā-yı Celīl anların Mūsā Peyġamber şānında bedeni beraṣ ʿārıżasıyla maʿyūbdur deyü kaẕf u taʿn vu iftirāya ictirālarından kullīsini münezzeh ü müberrā eyledi.

قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: كَانَ مُوسَى رَجُلًا حَيِيًّا kesr-i taḥtiyye-i ūlā ve teşdīd-i ṯāniyye ike faʿīl bi-maʿnā şedīdü’l-ḥayādır.

سِتِّيرًا keṯreteyn meʿa teşdīdi’ṯ-ṯāniye keṯīrü’s-setr. Baʿżı nüsaḫ-ı ṣaḥīḥada feṭḥ-i sīn ve kesr-i fevḳıyye-i muḫaffefe ile vāḳiʿdir.

مَا يُرَى مِنْ جسده شئ اسْتِحْيَاءً الْحَدِيثَ *bi’n-naṣb ey iḳraʾ* temāmī-i ḥadīṯ فَآذَاهُ مَنْ آذَاهُ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ فَقَالُوا مَا تَسَتَّرَ هَذَا التَّسَتُّرَ إِلَّا عَنْ عَيْبٍ بِجِلْدِهِ إِمَّا بَرَصٌ أَوْ أُدْرَةٌ وَأَنَّ اللهَ أَرَادَ أَنْ يُبَرِّئَهُ فَخَلَا يَوْمًا وَحْدَهُ لِيَغْتَسِلَ فَوَضَعَ ثَوْبَهُ عَلَى الْحَجَرِ فَفَرَّ الْحَجَرُ بِثَوْبِهِ فَجَمَحَ مُوسَى فِي إِثْرِهِ يَقُولُ: ثَوْبِي يَا حَجَرُ، ثَوْبِي يَا حَجَرُ، حَتَّى انْتَهَى إِلَى مَلَإٍ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ فَرَأَوْهُ عُرْيَانًا أَحْسَنَ مَا خَلَقَ اللهُ، وَقَالُوا: وَاللهِ مَا بِمُوسَى مِنْ بَأْسٍ وَأَخَذَ ثَوْبَهُ وَطَفِقَ بِالْحَجَرِ ضَرْبًا، فَوَاللهِ إِنَّ بِالْحَجَرِ لَنَدَبًا مِنْ أَثَرِ ضَرْبِهِ ثَلَاثًا أَوْ أَرْبَعًا أَوْ خَمْسًا.[1917]

Hulāṣa-i Maʿnā: Şeyḫayn ʿaleyhime’r-raḥme Ebī Hureyre radīyallāhu anh ṭarīḳinden neşr-i bisāṭ-ı rivāyet buyururlar ki Ḥażret-i Sulṭānü’l-Mürselīn ʿaleyhi’ṣ-ṣālātu’llāhi’l-Muʿīn bi’s-saʿāde buyurdular: “Mūsā el-Kelīm be-ġāyet şerm ü ḥayā ṣāḥibi olup bedenini kemāl-i mertebe setr ü pūşīde idici ẕāt-ı şerīf ve edīb idi. Kemāl-i şermle cesed-i münevverinden bir ʿużvu görünmezdi. Benī İsrāʾīlden ol gül-i nāzik-bedene ḫār-şefgen eẕā eden cefā-dāde dediler ki ‘Mūsā bedeniñ dīdeden pinhān u pūşīde etmez meger cisminde ʿayb u ʿilletden nāşi ola yā bereṣ veyā nefḫ-i ḫuṣye. İkisinden birine mübtelādır’ dedikde Pādişāh-ı Ġayyūr celle şānehū Ḥażret-i Kelīmi

[1917] “Mûsâ çok hayâlı, sıkı örtünen bir kimse idi. Bu hâlinden dolayı İsrailoğullarından bir kısım kimseler, sözleriyle ona eziyet edip "Mûsâ cildindeki bir kusurdan dolayı bu kadar sıkı örtünmektedir. Onda ya baras denilen deri hastalığı, yahut (erkeklik organında) yumurtalarının şişmesi, ya da başka bir hastalık var" dediler. Allah da onların Mûsâ için söyledikleri kusurların olmadığını ortaya çıkarmak istedi. Mûsâ bir gün yalnız başına yıkanmak için soyundu, elbiselerini bir taş üzerine koydu, sonra yıkandı. Yıkanması bitince elbiselerini almaya yöneldi. Bu sırada taş, elbiselerle yuvarlanıp gitti. Mûsâ da asasını alıp "ey taş, elbisem, ey taş, elbisem" diyerek taşın peşinden koşmaya başladı ve İsrailoğullarından bir topluluğun yanına kadar vardı. Onlar da Mûsâ'yı çıplak olarak ve Allah'ın yarattığı en güzel surette gördüler. Böylece Allah Musa'yı onların ithamlarından korumuş oldu. Taş orada durdu, Mûsâ elbisesini alıp giydi, ardından asasıyla taşı dövmeye başladı.” Buhari, Ehadisü'l-Enbiya, 28.

müfterī bifī olan ʿayb u şeynden tebriʾe murād buyurup bir gün Mūsā tenhāca ber-cāy-ı ḫālīde ġasl içün libāsından taʿarrī edip ḳabā-yı zībāsını bir seng üzere nihāde eyledi. Baʿde'l-ferāġ ol ḥacer emr-i Ḥaḳḳla şiyāb-ı Mūsā ile rūberāh-ı firār olup Mūsā daḫı der-pey-i seng ʿuryān u pūyān 'Yā ḥacer şevbī' dyerek ḳafāsınca revān oldu tā Benī İsrāʾīlden pīşgāhına resīde olduḳda cism-i tābnāk-i Mūsāya ʿuryān olduġu ḥālde ḫūbterīn āferīd-i kān-ı yezdān ve vücūd-ı bihbūdu ḳurṣ-ı ḳamer-veş naḳṣ u kifilden ʿārī olduġun muʿāyene eylediler. Ve yād-ı ḳasem birle 'Beden-i Mūsāda ʿayb u ʿilel nāyābdır.' dediler. Pes Mūsā libāsını ḥacerden aḫẕ ve senge ḳuvvet-i ḳudsiyye ile ṭabānca-zen oldu ki 'Eṯer-i ḍarbı ṣūret-i ḥacerde bedīdār oldu.' deyü buyuruldu."

وَقَالَ تَعَالَى عَنْهُ *ey ḥiḳāyetün baʿde ḳavlihī* [1918] فَفَرَرْتُ مِنْكُمْ لَمَّا خِفْتُكُمْ

[1919](فَوَهَبَ لِي رَبِّي حُكْمًا) *ey nübüvveten ve ʿilmen.*

[1920]الآيَة وَجَعَلَنِي مِنَ الْمُرْسَلِينَ Yaʿnī Perver-i Mekārim celle şānuhū baña nübüvvet ve ʿilim baḫş ve rūzī eyleyip beni zümre-i celīle-i peyġamberāndan ḳıldı.

وَقَالَ فِي وَصْفِ

[143b] جَمَاعَةٍ مِنْهُمْ Ḥażret-i Mevlā ʿazze ve cʿalā zümre-i enbiyā ʿaleyhi't-teḥāyādan bir gürūh-ı ẕī-şān naʿtında buyurdular ki ez-cümle birisi Mūsā el-Kelīm ʿaleyhi's-selāmü'r-Raḥīmdir.

وَقَالَ [1921](إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أمين) yine duḫter-i Şuʿayb ʿaleyhi's-selām lisānından ḥikāye buyurur.

[1922](إِنَّ خَيْرَ مَنِ اسْتَأْجَرْتَ الْقَوِيُّ الأَمِينُ) *ḫayr* ism-i *inne* ve *el-ḳavī ḫaberuhā.* Ve *emīn* naʿat veyā ḫaber baʿde ḫaber. Ve *men* bi-maʿnā *elleẕī.* Ve *isteʾcerte* ṣılatuhū ve yāḫūd *men* ism-i nekre ve *isteʾcerte* ṣıfat-ı nekre olup taḳdīr *inne ḫayra raculin müsteʾciri'l-ḳāviyyi'l-emīn* demek olur. İcmāl-i ḳıṣṣa bu vecihle ṣūret-nümādkır ki çün Mūsā ʿaleyhi's-selām Ḳıbṭ-ı Mışırdan ḫavf u hirās ile rūberāh oluġ māʾ-i Medyene vürūd eyledi. Ḫatībü'l-

[1918] Şuarâ Sûresi 26/21: "Sonra da **sizden korktuğum için süratle aranızdan ayrıldım**. Fakat Rabbim bana ilim ve hikmet verdi ve beni peygamberlerden kıldı."
[1919] Şuarâ Sûresi 26/21.
[1920] Şuarâ Sûresi 26/21.
[1921] Şuarâ Sûresi 26/21.
[1922] Kasas Sûresi 28/26: "İki kadından biri: "Babacığım! Onu ücretli olarak tut; **ücretle tuttuklarının en iyisi bu güçlü ve güvenilir adamdır**." dedi."

Enbiyā Şuʿayb ʿaleyhi't-teḥāyā ve duḫterānı saḳy-ı ġāneme intiẓārları ḥālinde muʿāyene edip şānlarından istilāʿ buyurduḳdan ṣoñra:

— Ḥavālī-i ḫāneñizde cāh-ı a nāyāb mıdır?

dedi. Kerīmetān daḫı nezdīk-i mā bir çāh rūnümā ammā fehm-i biʾre pūşīde ḳılınan seng-i girānı berkende ḳılmaḳ yigirmi merd-i dilīriñ ḳuvvet-i merdānesine merhūn emr-i düşvārdır.

dediklerinde, Mūsā ʿaleyhi's-selām:

— Baña ol çāhı irāʾe edin.

deyip beʿde'l-delāle vech-i ṣāvāb üzere bi-reʾsihī dehen-i çāhdan sengi refʿ ve ol ābdan devāb-ı āl-i Şuʿayb ʿaleyhi's-selāmı isḳāʾ ve irvā eyledi. Baʿde-mā peder-i ʿālīleri Şuʿayb pīşgāhına Mūsā ʿaleyhi's-selāmı iḥżār ve "bu merd-i dilīri raʿy-ı ġaneme istīcār buyuruñ. Bi-taḥḳīḳ bu racül-i müsteʾciriñ ḫayırlısı ẕī-ḳuvvet ve emānetkārıdır," dediler. Mervīdir ki Ḥażret Şuʿayb duḫter-i pākīze-i aḫterinden istiḳṣā eyledi ki "Bu merdiñ ḳuvvet ve emāneti neden meşhūduñdur." dedi. Kerīmeleri ḳıṣṣa-i refʿ-i ḥaceri beyān ve ḥużūr-ı Şuʿayba Mūsā revān olduḳda kerīmeteyn-i Ḥażret-i Şuʿaybı ḫalef-i ẓahrında gelmelerin istidʿā eyledigin taḳrīr ve ʿāyān eylediler. Baʿde-ẕā ol duḫter-i ʿālī-güheri Mūsā el-Kelīm ʿaleyḥi's-ṣalātu'r-Rahīm Cenābına Ḫatībü'l-Enbiyā Şuʿayb ʿaleyhi't-teḥāyā ʿaḳd-i nikāḥla ḫutbe-ḫᵛān olduḳları ḳıṣṣa-i naṣṣ ile maʿlūmdur.

وَقَالَ (فَاصْبِرْ كَمَا صَبَرَ أُولُوا العَزْمِ من الرسل)[1923] *ṣabr* ekrem ve eʿazz-i aḫlākdan olmaġın penç nefer yā daḫı ziyāde peyġamberān-ı ẕī-şānānı ṣabır ile vaṣf ve rasul-i kirāmdan ūlü'l-ʿazm olanlar şedāyide ṣabr u şikībleri āsā "Ḥabībim sen daḫı ṣabreyle!" deyü fermān eyledi.

Ūlü'l-ʿazm Nūḥ ve'l-Ḫalīl bin Āzer

Ve Mūsā ve ʿĪsā ve'l-Ḥabīb Mehammed

وَقَالَ (وَوَهَبْنَا لَهُ li-İbrāhim ʿaleyhi's-selāmü'r-birri'-Raḥīm.

إِسْحَاق *ibnuhū el-kerīm.*

[1923] Ahkâf Sûresi 46/35: "**Peygamberlerden azim sahibi olanların sabrettiği gibi sen de sabret**; inkarcılar için acele etme; onlar, kendilerine söz verileni gördükleri gün dünyada sadece gündüzün bir müddeti eğlendiklerini sanırlar. Bu bir bildiridir; yoldan çıkmış olanlardan başkası mı yok edilir?"

وَيَعْقُوبَ ṣıbṭa.

كُلًّا *minhumā.*

هَدَيْنَا[1924] hāʾ-i sekte ile veyā kesr ve işbāʿ ile daḫı vaṣlen ḥaẕf ve vaḳfen sükūnla muḳarrerdir. Yaʿnī emr-i tevḥīd ve nübüvvet ve biʿset emṣālinde enbiyāʾ-i meẕkūrīn tevaḳḳuf buyurduḳları emir üzere sīret ve ṭarīḳatlerine iḳtidā ve iḳdifā eyle deyü emreyledi. Temāmī-i āyāt-ı celīle وَنُوحًا هَدَيْنَا مِنْ قَبْلُ وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِ[1926] *ey İbrāhīm ve ḳīle Nūḥ* دَاوُودَ وَسُلَيْمَانَ وَأَيُّوبَ[1927] *min istinbāṭi İsḥaḳ* وَيُوسُفَ وَمُوسَى وَهَارُونَ وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ[1928] *ey miṣle mā cezeynā İbrāhīm bi-refʿi fe-decātihī ve keṣreti evlādihī*[1929] وَزَكَرِيَّا وَيَحْيَى وَعِيسَى وَإِلْيَاسَ[1930] *min isbāṭ-ı Hārūn eḫī Mūsā ʿaleyhi's-selām* كُلٌّ مِنَ الصَّالِحِينَ *el-kāmilīne fi's-ṣalāḥi ve huve'l-ityānu bi-mā yenbaġī ve't-taḥarrī lā yenbaġī.*[1931] وَإِسْمَاعِيلَ وَالْيَسَعَ وَيُونُسَ وَلُوطًا[1932] *huve ibnu Hārūne eḫī İbrāhīm ve min ceʿale eż-żamīra li-İbrāhīme ʿaṭfuhūma ʿalā Nūḥan* وَكُلًّا فَضَّلْنَا عَلَى الْعَالَمِينَ وَمِنْ آبَائِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ وَإِخْوَانِهِمْ وَاجْتَبَيْنَاهُمْ وَهَدَيْنَاهُمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ[1933] **[144a]** *ẕālike mā dāne bihī hāʾulāʾi'l-meẕkūruñe* هُدَى اللَّهِ يَهْدِي بِهِ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَلَوْ أَشْرَكُوا لَحَبِطَ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ أُولَئِكَ الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ فَإِنْ يَكْفُرْ بِهَا[1934] *ey bi-*

[1924] En'âm Sûresi 6/84: "Ona İshak'ı, Yakub'u bağışladık, her birini doğru yola eriştirdik."

[1925] En'âm Sûresi 6/90: "İşte bunlar Allah'ın doğru yola eriştirdikleridir, **onların yoluna uy**, "Sizden buna karşılık bir ücret istemem, bu sadece herkes için bir hatırlatmadır" de."

[1926] En'âm Sûresi 6/84.

[1927] En'âm Sûresi 6/84.

[1928] En'âm Sûresi 6/84.

[1929] "Yani, İbrahim'e derecelerinin yükseltilmesi ve evlatlarının çok olmasıyla verdiğimiz karşılık gibi."

[1930] En'âm Sûresi 6/85: "**Zekeriya'yı, Yahya'yı, İsa'yı, İlyas'ı** doğru yola erdirmiştik. Bunların hepsi salih kimselerden idi."

[1931] "Salâh (doğruluk) bakımından mükemmel olanlar; bu, yapılması gerekeni yapmayı ve yapılmaması gerekeni titizlikle kaçınmayı ifade eder."

[1932] En'âm Sûresi 6/86: "**İsmail'i, Elyasa'ı, Yûnus'u ve Lût'u** da doğru yola erdirmiştik. Her birini âlemlere üstün kılmıştık."

[1933] En'âm Sûresi 6/86-87: "İsmail'i, Elyasa'ı, Yûnus'u ve Lût'u da doğru yola erdirmiştik. Her birini âlemlere üstün kılmıştık. Babalarından, çocuklarından ve kardeşlerinden bir kısmını da. Bütün bunları seçtik ve bunları dosdoğru bir yola ilettik."

[1934] En'âm Sûresi 6/88-89: "Bu, Allah'ın kullarından dilediğini eriştirdiği yoludur. Eğer ortak koşsalarda amelleri boşa çıkardı. Kendilerine kitap, hüküm ve peygamberlik verdiklerimiz işte bunlardır. Kafirler onları inkar ederlerse, inkar etmeyecek bir milleti onlara vekil kılarız."

ḥāẕihi'ş-şelāşeti هَؤُلَاءِ *ehlu Mekke.* [1935] فَقَدْ وَكَّلْنَا بِهَا قَوْمًا لَيْسُوا بِهَا بِكَافِرِينَ *Ḳale ibnu ʿAbbāsin ve ġayruhū el-enṣāru ve ehlü'l-Medīneti ve Ḳıle'l-Fursu ev kullu men āmene bihī ulāʾike'lleẕīne hudamu'llāhu el-enbiyāʾu'l-meteḳaddimīne ẕekerahum fe-yehdīhim iḳtedehū.*[1936]

فَوَصَفَهُمْ بِأَوْصَافٍ جَمَّةٍ مِنَ الصَّلَاحِ *min* beyāniyye.

والْهُدَى وَالاجْتِبَاءِ وَالْحُكْمِ وَالنُّبُوَّةِ وقال (فبشرناه بغلام عليم – إلى – وحليم) ṣūre-i Ṣaffātda *ḥalīm* bi'l-ḥāʾ ve Ẕāriyātda *ʿalīm* bi'l-ʿayn. Yaʿnī İbrāhīm ʿaleyhi's-selāmı keşīrü'l-ʿilim ve ẕī-ḥilm ġulāmla tebşīr eyledik. Ve mübeşşer bihī İsmāʿīl ʿaleyhi's-selāmü'l-Celīl ola.

وَقَالَ (وَلَقَدْ فَتَنَّا قَبْلَهُمْ قَوْمَ فِرْعَوْنَ bi-taḥḳīḳ küffār-ı Mekkeden evvel Firʿavn ve ḳavmini irsāl-i Mūsā ile imtiḥān eyledik.

وَجَاءَهُمْ رَسُولٌ كَرِيمٌ *ey ʿala'llāhi va'l-müʾminīne ev fī nefsihī li-şerefi nesebihī ve faḍli ḥasebihi.*

أَنْ أَدُّوا إِلَيَّ عِبَادَ اللَّهِ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ[1937] (أمين – إِلَى –) ey bendegān- cihān āferīn daʿvet-i Ḥaḳḳ celle ve ʿalāya icābet ve ḳabūl ṭāʿat-i fāʿil-i muṭlaḳ emrinde ḥaḳḳ-ı edā ile edā etmeñize siziñ içün peyġamber-i emīnem.

وَقَالَ İsmāʿīl vālid-i mācidi cenāb-ı Ḫalūlullāh ʿaleyhime's-selāma ḫiṭāb-ı ṭāʿat nişābını ḥikāye buyurur.

سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّابِرِينَ)[1938] Yaʿnī pederā nebezdik? beni ḥükm-i Ḥaḳḳ ve ḳażāʾ-i perverdigār-ı muṭlaḳ üzere ṣābirīn zümresinden müşāhede edersiñ, dedi.

وَقَالَ فِي إِسْمَاعِيلَ (إِنَّهُ كَانَ صَادِقَ الْوَعْدِ)[1939] Cenāb-ı Ẕebiyyu'llāh İsmāʿīl ʿaleyhi's-selāmü'l-Celīl şānında buyurdu ki "İsmāʿīl ẕebḥa ṣābır ile vaʿdinde ṣādıḳ ve ʿahdine vefādār oldu."

[1935] En'âm Sûresi 6/89.

[1936] "İbn Abbas ve diğerleri şöyle demiştir: "Ensar, Medine halkı, ya da denildiği üzere Farslılar ya da ona iman eden herkes, Allah'ın hidayet verdiği kimselerdir. Önceki peygamberler onları zikretmiş ve onlara rehberlik etmişlerdir, sen de onların yolunu takip et."

[1937] Duhân Sûresi 44/18: "Ey Allah'ın kulları! Bana gelin, doğrusu ben size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim."

[1938] Sâffât Sûresi 37/102: "Çocuk kendisinin yanısıra yürümeye başlayınca: "Ey oğulcuğum! Doğrusu ben uykuda iken seni boğazladığımı görüyorum, bir düşün, ne dersin?" dedi. "Ey babacığım! Ne ile emrolundunsa yap, **Allah dilerse, sabredenlerden olduğumu göreceksin**" dedi."

[1939] Meryem Sûresi 19/54. "Kitap'da İsmail'e dair anlattıklarımızı da an. **Çünkü o sözünde doğru bir kimse idi,** tarafımızdan gönderilmiş bir peygamberdi."

وَكَانَ يَأْمُرُ أَهْلَهُ بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ وَكَانَ عِنْدَ رَبِّهِ مَرْضِيًّا[1941]. Yaʿnī İsmāʿīl ʿaleyhi's-selām ehl-i beytine veyā cemīʿ-i ümmetine ṣalāt u zekātla emreder, oldu. ʿİnda'llāh İsmāʿīl meḳāl ve fiʿāl ve ḥālinde marżıyye ve maḳbūl oldu.

وَفِي مُوسَى إِنَّهُ كَانَ مُخْلَصًا[1942] şān-ı Kelīm ʿaleyhi's-selāmü'r-Raḥīmde Mūsā ṭāʿat-i Mevlāda li-vechi'llāh ve taḳarrubun ile'llāh ḳaṣdıyla muḫlaṣ ve muḫliṣ oldu, deyü vaṣfeder.

وَفِي سُلَيْمَانَ نِعْمَ الْعَبْدُ إِنَّهُ أَوَّابٌ[1943] müsebbiḥ veyā reccāʿ veyā muṭīʿ veyā raḥīm ev keşīrü'ṣ-ṣalāt maʿnālarına Cenāb-ı Emīnu'llāh şānında midḥat-fermā oldu.

وَقَالَ وَاذْكُرْ عِبَادَنَا إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ أُولِي الْأَيْدِي وَالْأَبْصَارِ *eydi* cemʿ-i yed bi-maʿne'l-ḳuvvet. Ve *ebṣār* cemʿ-i baṣar bi-maʿne'l-baṣīra ḥāsse-i ẓāhire ve bāṭıne-i müdrikeye ıṭlāḳ olunur. Ammā cāriḥaya baṣīra ıṭlāḳ olunmaz.

إِنَّا أَخْلَصْنَاهُمْ بِخَالِصَةٍ ذِكْرَى الدَّارِ (٤٦) وَإِنَّهُمْ عِنْدَنَا لَمِنَ الْمُصْطَفَيْنَ الْأَخْيَارِ[1944] – إلى – الأخيار *ve ḳāle*

وفى داود إِنَّهُ أَوَّابٌ[1945] *teḳaddeme tefsīruhū.*

ثُمَّ قَالَ وَشَدَدْنَا مُلْكَهُ وَآتَيْنَاهُ الْحِكْمَةَ وَفَصْلَ الخطاب[1946] baʿde-zā şān-ı Ḫalīfetu'llāh ʿaleyhi's-selāmü'l-İlāhda buyurur ki "Biz ʿaẓīmü'ş-şān-ı Dāvūdda heybet ve keşret-i cünūdla taḳviyet-i iḥsān eyledik. Veyā ityān-ı ʿililim ve ʿamel ve nübüvvet veyā ʿadālet ve tevfīḳle ʿaṭā-baḫş ve beyne'l-ḥaḳḳ ve'l-bāṭıl kelām-ı fāṣıl ikrām ve inʿām eyledik." demek ola. Benī İsrāʿīl Ḥażret-i Ḫalīfetu'llāhdan ġayrı pādişāh ḥükūmetine cemʿ

[1940] Meryem Sûresi 19/54.

[1941] Meryem Sûresi 19/55: "Çevresinde bulunanlara namaz kılmalarını, zekat vermelerini emrederdi. Rabbinin katında hoşnutluğa ermişti."

[1942] Meryem Sûresi 19/51: "Kitap'da Musa'ya dair anlattıklarımızı da an. **O seçkin kılınmış bir insan**, tarafımızdan gönderilmiş bir peygamberdi."

[1943] Sâd Sûresi 38/30: "Davud'a Süleyman'ı bahşettik; o ne güzel bir kuldu! Doğrusu o daima Allah'a yönelirdi."

[1944] Sâd Sûresi 38/46-47: "Biz onları ahiret yurdunu düşünen, içten bağlı kimseler kıldık. Doğrusu onlar katımızda seçkin, iyi kimselerdendirler."

[1945] Sâd Sûresi 38/17: "Onların söylediklerine sabret; güçlü kulumuz Davud'u an; o, **daima Allah'a yönelirdi**."

[1946] Sâd Sûresi 38/20: "Onun hükümranlığını kuvvetlendirmiştik. Ona hikmet ve kesin hüküm selahiyeti vermiştik."

olmayıp miḥrāb-ı şerīfini si hezār merd-i dilīr pür-silāḥ-ı ḥirāset ederlerdi. **[144b]** Ve faṣl-ı ḫiṭāb ile murād kelime-i *emmā baʿd* olmaḳ mervīdir.

وَقَالَ عَنْ يُوسُفَ (اجْعَلْنِي عَلَى خَزَائِنِ الأَرْضِ إِنِّي حَفِيظٌ عليم)[1947] *alīm* bu maḳāmda arż-ı ümmü'd-dünyā olan Mışırdır. Ve bu āyet-i şerīfe nefsine iʿtimād ve vüṯūḳu olan ṭaleb-i ḥükūmet cevāzına delāleti rūnümādır. Ve ḳıṣṣa-ı Yūsuf *eṣ-ṣadīḳu eşheru min en tuẕker*adır.

وَفِي مُوسَى (سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ صَابِرًا وَلَا أَعْصِي لَكَ أَمْرًا)[1948] Ḥażret-i ʿaleyhi's-selām ile olan seyāḥat ḳıṣṣasıdır.

وَقَالَ تَعَالَى عَنْ شُعَيْبٍ (سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ الله مِنَ الصَّالِحِينَ)[1949] ḫatībü'l-enbiyā Şuʿayb ʿaleyhi't-teḥāyā nesl-i İbrāhīm ʿaleyhi's-selāmu'llāhi'l-Kerīmden Medyen ve Eyke ḳāvmine mürseldir ki iki ümmet veyā ümmet-i vāḥidedir.

وقال (وَمَا أُرِيدُ أَنْ أُخَالِفَكُمْ إِلَى مَا أَنْهَاكُمْ عَنْهُ إِنْ أُرِيدُ إِلَّا الْإِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُ)[1950] bu āyet-i cemīlede daḫı Ḫudā-yı Celīl ʿaleyhi's-selāmı ṣalāḥ ve ışlāḥ ile vaṣıf ve tebcīl eyledi.

وَقَالَ (وَلُوطًا آتَيْنَاهُ حكما وعلما)[1951] bu maḳāmda *ḥükm* ve *ʿilm* bir maʿnāyadır. Ve Lūṭ ʿaleyhi's-selām birāder-zāde-i İbrāhīm ʿaleyhi's-selāmdır.

وَقَالَ *fī ḥaḳḳihim.*

[1947] Yûsuf Sûresi 12/55: "Yusuf: 'Beni memleketin hazinelerine memur et, çünkü ben onların korumasını ve yönetmesini bilirim,' dedi."

[1948] Kehf Sûresi 18/69: "Musa: 'İnşallah sabrettiğimi göreceksin, sana hiçbir işte baş kaldırmayacağım.' dedi."

[1949] Kasas Sûresi 28/27: "Kadınların babası: 'Bana sekiz yıl çalışmana karşılık bu iki kızımdan birini sana nikahlamak istiyorum. Eğer on yıla tamamlarsan o senden bir lütuf olur. Ama sana ağırlık vermek istemem. **İnşallah beni iyi kimselerden bulacaksın**.' dedi."

[1950] Hûd Sûresi 11/88: "Ey Milletim! Rabbimden benim bir belgem olduğu ve bana güzel bir rızık da verdiği halde, O'na karşı gelebilir miyim? Söylesenize! **Size yasak ettiğim şeylerde, aykırı hareket etmek istemem; gücümün yettiği kadar ıslah etmekten başka bir dileğim yoktur**. Başarım ancak Allah'tandır, O'na güvendim; O'na yöneliyorum, dedi."

[1951] Enbiyâ Sûresi 21/74: "**Lut'a da hüküm ve ilim verdik**; onu, çirkin işler işleyen kasabadan kurtardık. Doğrusu onlar yoldan çıkmış kötü bir milletti."

الآية [1952](إِنَّهُمْ كَانُوا يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ) *ey iḳrāʾ el-āyete* [1953]وَيَدْعُونَنَا رَغَبًا وَرَهَبًا وَكَانُوا لَنَا خَاشِعِينَ *ey şeʾnuhum el-mübāderatu ilā fiʿli'-ḫayri ve suʾāli'llāhi fi'r-raġbeti ve'r-rahbeti.*[1954]

قَالَ سُفْيَانُ Şevrī veyā İbn ʿUyeyne āyet-i kerīme tefsīrinde buyurdu.

هُوَ الْحُزْنُ الدَّائِمُ żamīr-i *huve ḫuşuʿa* rāciʿdir denildi. Yaʿnī [1955]وَكَانُوا لَنَا خَاشِعِينَ ḥüzn-i dāʾim ve mütemādıyla müfesserdir.

فِي آيٍ cemʿ-i āyet.

كَثِيرَةٍ ذَكَرَ فِيهَا مِنْ خِصَالِهِمْ وَمَحَاسِنِ أَخْلَاقِهِمِ الدَّالَّةِ عَلَى كَمَالِهِمْ Yaʿnī bisyār āyet-i celīlede peyġamberān-ı ẕī-şānān ḫiṣāl-i ḥamīde ve mekārim-i aḫlāḳ-ı seniyyelerinden ẕikr u vaṣfeyledi.

وَجَاءَ مِنْ ذَلِكَ فِي الْأَحَادِيثِ كَثِيرٌ enbiyā-yı kirām şān-ı şerīflerinde emānet ve ṣāvr u aḫlāḳ ve ḳuvvet ve baṣīret ve ḥikmet ve ḥıfẓ ve ʿilim ve ṣalāḥ ve ıṣlāḥ ve ḫuşūʿ ve sāʾir kemālātından Ḳurʾān-ı Mecīd ḥāvī olduġundan ġayrı eḥādīṯ-i ṣaḥīḥadan ḫaber-i bisyār vürūd eyledi.

كَقَوْلِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّمَا الْكَرِيمُ ابْنُ الْكَرِيمِ ابْنِ الْكَرِيمِ ابْنِ الكريم: يُوسُفُ بْنُ يَعْقُوبَ بن اسحق بْنِ إِبْرَاهِيمَ نَبِيُّ ابْنُ نَبِيٍّ ابْنِ نَبِيٍّ ابْنِ نَبِيٍّ *fī Baḫāriyyi bi-dūni innemā ve ḳavluhū nebiyyi ibni nebiyyin ilā āḫir.*

İmdi *kerem* seḫā maʿnāsına olan kerem murād degildir. Belki *cāmiʿum li'l-ḫayri ve'ş-şeref* ve merārimü'l-aḫlāḳ maʿnāsınadır. Ve kerem Cenāb-ı Yūsuf ʿaleyhi's-selāma taḫṣīṣ buyurulduġu Ḫudā-yı Kerīm Yūsufa kerem-baḫşā olduġu ʿulüvv-i neseb ile enbiyādan rābiʿ erbaʿadır. Ḥüsün ve cemāl ve fıḳıh ve mülk ve ḥikmet ve kemāl ile ārāste ve pīrāste buyurulup enbiyāʾ-i sāʾirede cemʿ buyurulmadığındandır.

وَفِي حَدِيثِ أَنَسٍ rivayet-kerde-i Buḫārī olan ḫaber-i ṣıḥḥat-eşerde tenāmu ʿaynī ve lā tenāmu ḳalbī ḳabl-i şerīfi ʿaḳabinde.

[1952] Enbiyâ Sûresi 21/90.

[1953] Enbiyâ Sûresi 21/90: "Biz de ona icabet ederek, Yahya'yı bahşetmiş, eşini de doğum yapacak hale getirmiştik. Doğrusu onlar iyi işlerde yarışıyorlar, **korkarak ve umarak Bize yalvarıyorlardı. Bize karşı gönülden saygı duyuyorlardı.**"

[1954] "Yani onların durumu, hayır işlerinde acele etmek ve Allah'a hem arzu hem de korku içinde dua etmektir."

[1955] Enbiyâ Sûresi 21/90.

وَكَذَلِكَ الْأَنْبِيَاءُ تَنَامُ أَعْيُنُهُمْ وَلَا تَنَامُ قُلُوبُهُمْ Yaʿnī ẓāhiren çeşm-i cihān-bīnleri ālūde-i ḫᵛābdır ammā dil-i āgāh ve ḥaḳāyıḳ-bīnlerine eşrāḳ-ı envār-ı ḥāciz ve esrār-ı ṣamedāniyyeden ḥācib ve sātir ḥālet taṭarruḳ etmez.

وَرُوِيَ أَنَّ سُلَيْمَانَ كَانَ مَعَ مَا أُعْطِيَ مِنَ الْمُلْكِ لَا يَرْفَعُ بَصَرَهُ إِلَى السَّمَاءَ تَخَشُّعًا وَتَوَاضُعًا *ey li’llāhi ke-mā fi’l-nüsḫati* Ebī Hureyre radīyallāhu anhdan refʿle rivāyet-kerde-i Ṭaberānīdir ki Süleyman ʿaleyhi’s-selāmü’l-Mennān Cenābına mülk-i dünyeviyye ki kibriyāyı iḳtiżā eder kendülere ziḫāver tā be bāḫter ṣalṭanat rūzī ḳılınmamışken yine tevāżuʿan li’llāh ve taʿẓīmen li’l-melekūtihi’l-ʿAẓīm Cenāb-ı āsumāna refʿ-i baṣar ve nigāh etmedi.

[145a] لِلَّهِ تَعَالَى وَكَانَ يُطْعِمُ النَّاسَ لَذَائِذَ الْأَطْعِمَةِ وَيَأْكُلُ خُبْزَ الشَّعِيرِ aṣl-ı Tilimsānīde *leẕāʾiẕ* sīġa-i cemʿle vürūd etmişdir ki cemʿ-i leẕīẕe tabʿa muvāfıḳ ve mülāyim olan meʾkūlātdan müştehāt-ı tabʿ ola. rivāyet-kerde-i İmām Aḥmed fi’ẓ-ẓāʾid olan ḫaberde Süleymān ʿaleyhi’s-selām zīr-i destinde olan ḫalḳa nefāyis-i ṭaʿāmla iṭmām buyurup nefs-i nefīsi nān-cū tenāvül eder oldu.

وَأُوحِيَ إِلَيْهِ nüsḫa-i dīgerde *ve evḥa’llāhu teʿālā ileyhi.*

يَا رَأْسَ الْعَابِدِينَ وَابْنَ مَحَجَّةِ الزَّاهِدِينَ *muḥacce* feteḥāt ve teşdīd-i cīmle mecmaʿ maʿnāsına ammā der-aṣıl sülūḳ içün ṭarīḳ olup baʿde-ẕā maḳṣad ve mecmaʿa istiʿāre olundu. Baʿżı nüsḫada ḥacce ile īrād buyurulmuşdur. Yaʿnī Peyġamber ālā-ḳādr-i ẕī-şān Cenāb-ı Süleymān ʿaleyhi’s-selāma “Ey Mülūk veyā mevcūdīn-i ʿabbādıñ ser-firāzı ve ey mecmaʿ ve muḳtedā-yı zühhād olan ḫalīfetu’llāh-zāde!” deyü vaḥy-i celīl ile teşrīf buyuruldu. İmdi Süleymānı salṭānat ve mülkü münāfī olmaz belki ḥaḳīḳat-i zühd-i ẕālike ile itmām-peẕīr olur.

وَكَانَتِ الْعَجُوزُ تَعْتَرِضُهُ وَهُوَ عَلَى الرِّيحِ فِي جُنُودِهِ فَيَأْمُرُ الرِّيحَ فَتَقِفُ فَيَنْظُرُ فِي حَاجَتِهَا وَيَمْضِي Yaʿnī bir pīrzen pişgāh-ı Süleymānīde vāḳıfe ve ol Ḥażret ḫayl ü ḥaşem ve bisāt-ı devleti üzere bāde-süvār olduġu ḥīnde ʿarż-ı ḥācār ederdi. Süleymān Nebī ʿaleyhi’t-taḥiyye ve’t-teslīm bāde vuḳūfla emredip rīḥ emrine rām ve tevaḳḳuf edip ḥācet-i ʿacūzeye nigāh-ı iltifātla ḳażā buyurup baʿde-ẕā ṣavb-ı maḳṣūduna rāhī olurdu.

وَقِيلَ لِيُوسُفَ مالك تَجُوعُ وَأَنْتَ cümle-i ḥāliyye.

عَلَى خَزَائِنِ الْأَرْضِ قَالَ أَخَافُ أَنْ أَشْبَعَ فَأَنْسَى الْجَائِعَ ḫazāʾin-i arżla murād emvāl ü erzākdan maḥzūn olan tuḥafdır. Ve baʿżı nüsḫada kesr-i cī ve sīġa-i cemʿle cīʿān vārid oldu. Yaʿnī Yūsuf-ı Ṣıddīḳ ʿaleyhi's-selāma denildi. Ne der ki Cenāb-ı Devlet-meʾābıñ gürsine ola ḥāl ān ki gencīne-i zemīn dest-i ʿizzetine vābeste ve zīr-i ḥıfẓ-ı temellükündedir dediklerinde ṣıdḳ-ı niyyet ve ṣāfā-yı ṭavvetiyle cevāb-dāde oldu ki sīr olmaḳdan her hirāsānım ki gürisnegān yādımdan dūr olup tefaḳḳud-ı ḥāl-i muḥtācīnden ġaflet eyleyim.

وَرَوَى أَبُو هُرَيْرَةَ عَنْهُ عَلَيْهِ ٱلسَّلَامُ *ke-mā fi'l-Buḫāriyyi* Ebī Hureyre Ḥażret-i Faḫr-ı Risālet ʿaleyhi's-selām ve't-taḥiyyeden rivāyet buyurdular.

خُفِّفَ عَلَى دَاوُدَ الْقُرْآنُ فَكَانَ يَأْمُرُ بدابته *ey li-eclihī ve aṣḥābihī, ve ruviye bi-dābbetihī izāfete'l-cinsiyyeti lākin irādetü'l-vaḥdāniyyeti eblaġu fī maḳāmi ḫarḳi'l-ʿāde.*[1956]

فَتُسْرَجُ فَيَقْرَأُ الْقُرْآنَ قَبْلَ أَنْ تُسْرَجَ *ḳurʾān bi-maʿne'l-ḳırāʾat* maṣdardır ke-ġufrān. ve murād Zebūr-ı Şerīfdir. Ve taḫfīfi zamān-ı yesīrde sürʿat-i tilāvetdir. Yaʿnī Cenāb-ı Ḫalīfetu'llāh devvāb ve serrāca serc-i dābbe ile fermān ederdi. Ve raḫrī ārāste be-zeyn ḳılınırken tilāvet-i Zebūra āġāz ederdi. Henūz serc-i dābbe tamām olmadan kitāb-ı kebīr Zebūru ḫatimle ʿamel-i keşīr zamān-ı yesīrde ḥuṣūl-peẕīr olurdu. İmdi yā basṭ- zamān veyā bereket-i nebiyy-i āḫirü'z-zamān ile ṭayy-ı lisān vuḳūʿu bu ümmet-i merḥūme meyānesinde şehīrdir ki beher şeb çehār ḫatm-i şerīf ve her rūz dört ḫatemāt ile niçe kibār-ı ümmet evḳāt-hüẕār ve müdāvemet eyledikleri şöhretyābdır.

وَلَا يَأْكُلُ إِلَّا مِنْ عَمَلِ يَدِهِ Meʿa hāẕā ḫazāʾin-i arż zīr-i destinde vābeste **[145b]** iken yine betü'l-mālden taʿīş buyurmayıp hemān kesb-i yediyle ʿayş u kifāf ederdi. İmdi kesb-i ḥelāl faẕl u iḫtişāṣı münāfī-i tevekkül-i ḫavāṣ olduġuna bu ḫaber-i laṭīf delīl-i ṣārīḥdir.

قَالَ اللَّهُ تَعَالَى ﴿وَأَلَنَّا لَهُ الْحَدِيدَ أَنِ اعْمَلْ سَابِغَاتٍ *en* tefsīriyye veyā taḳdīr-i cār ile maṣdariyye ola. Ve *sābiġāt mine's-sebġ ve huve's-siʿatu* durūʿ-i ṭavīle.

[1956] "Onun ve arkadaşlarının bineği *bi-dābbetihī* olarak da rivayet edilmiştir ki bu, cinsi ifade edebilir; fakat tek bir bineği kastetmek, olağanüstülüğün vurgulanması açısından daha etkilidir." Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/336.

وَقَدِّرْ فِي السَّرْدِ[1957] *ey ʿamelehū ve's-serdu ve'n-nesc.* Yaʿnī Dāvūd ʿaleyhi's-selāma bi-lā nār ve lā-ḍarb miṭraḳa-i āhenī keyfe mā yeşāʾu şemʿu ḫamīr āsā nerm eyledik ki ferāḫ ve bālā-ḳadr zire-kerlik eyleyip tār-ı zere mīḫlerini ḳadr-i ḥācet birle iʿmāl edip ne daḳīḳ ve ne ġalīẓ taḳdīr eyleye deyü fermān eyledik.

وَكَانَ سَأَلَ رَبَّهُ أَنْ يَرْزُقَهُ عَمَلًا بِيَدِهِ يعنيه عَنْ بَيْتِ الْمَالِ Dāvūd ʿaleyhi's-selām Mevlā-yı Kerīmden cüy-a-ı iḥsān oldu ki kedd-i yemīni ile bir ṣanʿat rūzī ḳılınıp kendü kesb-i yedi ile taʿayyüş ve beytü'l-mālde müstaġnī buyurula. Mervīdir ki Ḥażret-i Ḫalīfetu'llāh aḥyānen mütenekkiren bīrūn-ı ḫāne ve rāhī-i sūḳ u bāzār olup nāsdan kendü nefsini porsiş ʿādet-i müstemirre isi. Yevmen mine'l-eyyām dergāh-ı Kibriyādan bir ferişte ṣūret-i ādemīde müteşekkilen fürstāde buyurulup Dāvūd ʿaleyhi's-selām dīden-i ḳadīmi üzere nihānīce ol melege dūçār ve şān-ı ḫalīfeden istincār eyledikde ol ferişte *niʿme'r-raculu illā ennehū yuṭʿimu ʿıyālehū min beyti'l-māl*[1958] kelām-ı ḥikmet-encāmıyla taʿrīż eyledi. Baʿde-żā ʿame-i yediyle kesb ü taʿayyüşü Cenāb-ı Vāhibü'l-āmālden ṭalebkār olmaġın ilāne-i ḥadīd ile sanʿat-ı derʿi taʿlīme sebeb olmuşdur. İmdi salāṭīn ve vüzarā ḳadr-i kifāye ve maʿrūf beytü'l-mālden ekl-i taʿayyüş edip isrāfı ḥarām olduġūna bu ḳıṣṣada tenbīh-i nebīh hüveydādır.

وَقَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَحَبُّ الصَّلَاةِ إِلَى اللَّهِ صَلَاةُ دَاوُدَ وَأَحَبُّ الصِّيَامِ إِلَى اللَّهِ صِيَامُ دَاوُدَ وَكَانَ يَنَامُ نِصْفَ اللَّيْلِ وَيَقُومُ ثُلُثَهُ وَيَنَامُ سُدُسَهُ وَيَصُومُ يَوْمًا وَيُفْطِرُ يَوْمًا rivāyet-kerde-i Şeyḫān ve ġāyruhümā ʿan ʿÖmer radīyallāhu anh olan ḥadīṯde ol Ḥażret buyurdu ki "Ḫudā-yı Cihān-āferīn Ḥażretlerine maḥbūbter olan namāz Dāvūd ʿaleyhi's-selāmıñ namāzıdır. Mevlāya eḥabb olan rūze Dāvūduñ ṣavmıdır ki Dāvūd ʿaleyhi's-selām nıṣf-ı leyli nāʾim olurdu. Zīrā istirāhat-i beden taḳviyet-i ʿibādeti mūcibedir. Çün efḍal-i eczā-yı leyl olan evvel nīme-i hemgām-ı şebdeb ṣülüṣ-i leyli ḳāʾim olurdu. VE ʿibādet-i nehāriyyeye neşāṭ-āver olmaġıçün ṣülüṣ-i nıṣf-ı ṯānī ki südüs-i leyldir. nāʾim olurdu. Ve bir gün ṣāʾim olup riʿāyeten li-ḥāleti'l-iʿtidāl dīgeri muftır olurdu." Ve cümleteyn-i aḫīreteyn, cümleteyn-i müteḳaddimeyni beyān olur.

[1957] Sebe' Sûresi 34/10-11: "'Ey dağlar ve kuşlar! Davud tesbih ettikçe siz de onu tekrarlayın.' diyerek and olsun ki, ona katımızdan lütufta bulunduk**; 'geniş zırhlar yap, dokumasını sağlam tut' diye ona demiri yumuşak kıldık.** Yararlı iş işleyin; doğrusu Ben, yaptıklarınızı görenim."

[1958] "O, ne güzel bir adamdır, fakat ailesini Beytülmal'den besliyor." Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ*ʾ, 1/337.

وَكَانَ يَلْبَسُ الصُّوفَ وَيَفْتَرِشُ الشَّعَرَ وَيَأْكُلُ خُبْزَ الشَّعِيرِ بِالْمِلْحِ وَالرَّمَادِ murād ḫubz ile ālūde olab ramāddır. Ve illā ekl-i ramād maḍarratun li'l-ʿibād ḥarāmdır.

وَيَمْزِجُ شَرَابَهُ بِالدُّمُوعِ *ke-mā revāhu İbnü Ebī Ḥātim ʿan Vehb.*

وَلَمْ يُرَ ضَاحِكًا بَعْدَ الخَطِيئَةِ ḫaṭī'e-i maʿhūde ki anıñla müsemmātdır. Fi'l-ḥaḳīḳa ḫaṭī'e degildir hemān hesenātü'l-ebrār seyyi'ātü'l-muḳarrebīn mışdāḳıdır.

وَلَا شَاخِصًا بِبَصَرِهِ إِلَى السَّمَاءِ حَيَاءً مِنْ رَبِّهِ baʿżı nüsḫada *nahvü's-semā'.*

عَزَّ وَجَلَّ وَلَمْ يَزَلْ بَاكِيًا حَيَاتَهُ ẓarfiyyet üzere manṣūbdur.

كُلَّهَا mā-ḳablini teʾkīd olur. Dāvūd ʿaleyhi's-ṣālātü'l-vedūd ḳabā-yı peşīmīne girip tārupūdī müydan tāfte ferş ü bisāṭ ile iftirāş ve nemek ve rāmād ile **[146a]** āmiḫte nān-cū ekl ve eşk-i çeşmle şarābını mezc ederdi. Ve ḳıṣṣa-i Uriyada olan ẕelle ṣudūrundan ṣoñra ḫande-künān görülmedi. Ve çeşm-i cihān-bīnleriin fetḥ ü refʿ edici olduġu ḥālde melā'ike ve melekūt-ı Mālikü'l-Mülkden şerm ü ḥayādan cānib-i āsumāna nigerān olduġu nādīdedir. Ve baʿde tilke'l-vāḳıʿa fi'l-ömür nālān u giryan olmadan bir dem ḫālī olmadı.

وَقِيلَ بكى حتى نبته الْعُشْبُ ḍam ve sükūnla ḥaşīşdir.

مِنْ دُمُوعِهِ وَحَتَّى اتَّخَذَتِ الدُّمُوعُ فِي خَدِّهِ أَخْدَادًا Der-aṣıl *uḫdūd* rūy-ı zemīnde olan şaḳḳ-ı müstaṭīldir. Eşk-i çeşm mecrāsında teʾsīr etmede istiʿāre olundu. Ve ḫaddle uḫdūd beyninde tecnīs-i iştiḳāḳī ṣūret-nümādır. İbn Ebī Ḥātim rivāyetinde naḳlolundu ki Dāvūd ʿaleyhi's-selāmol rütbe giryān oldu ki eşk-i çeşminden giyāh biterdi ḥattā mübārek yañaġında revānn-ı eşk-i dīde öyle eṣer etmişti ki uzunca yarıḳlar cedvel-i mīm āsā peydā eyledi.

وَقِيلَ كَانَ يَخْرُجُ *min menzilihī.*

مُتَنَكِّرًا *ey müstaḫfiyen min maʿrifeti'n-nās.*[1959]

يَتَعَرَّفُ سِيرَتَهُ sebeb-i tenekkürü beyān içün cümle-i müsteʾnefedir.

[1959] "Yani insanların tanımasından gizlenerek." Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/337.

فَيَسْمَعُ الثَّنَاءَ عَلَيْهِ فَيَزْدَادُ تَوَاضُعًا yaʿnī tebdīl-i ṣūret kendü sīretini taʿarrüf içün bīrūn-ı devlet-serā vü dād u dehş ve sülūk u revişlerin ḫalḳdan cüst-cū eyledikde ġıyābında kendiler içün nāsıñ teveccüh ü medḥ u ṣenāları gūşzedi olup şükran li-mezīdi niʿmetihī mineḥ-i ḫudā-dād olan sīret-i ḥasenesine teşekkür ve Ḥażret-i Perverdigā celle şānehū Cenābına tevāżuʿ ve meskeneti ber-ziyād olurdu.

وَقِيلَ لِعِيسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ لَوِ اتَّخَذْتَ حِمَارًا قَالَ أَنَا أَكْرَمُ عَلَى اللهِ تَعَالَى مِنْ أَنْ يَشْغَلَنِي بِحِمَارٍ *yeşġalenī* fetḥ-i ġayınşa şuġüldendir ve işġālden degildir. Zīrā işġāl luġat-i reddiyyedir. İmām Aḥmed ve İbn Ebī Şeybe rivāyetlerinde Ḥażret-i Rūḥullāh ʿaleyhi's-selāmü'l-İlāh Cenābına "Aḥyānen süvār olmaḳ içün bir ḥimā ittiḫāẕ buyursañız istirāḥat ederdiñiz." dediklerinde "Bir ḫara ḳalbim taʿalluḳ ve şuġl ve ḫidmet-güẕār olmadan ʿale'llāhi'l-Kerīm ekremem." dedir.

وَكَانَ يَلْبَسُ الشَّعَرَ وَيَأْكُلُ الشَّجَرَ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ بَيْتٌ أَيْنَمَا أَدْرَكَهُ النَّوْمُ نَامَ وَكَانَ أَحَبُّ الأَسَامِي إِلَيْهِ أَنْ يُقَالَ لَهُ مِسْكِينٌ *şecer*den murād varaḳdır. Ammā tecevvezen muṭlaḳan nebāt murād olunur. Ve *esāmī* cemʿ-i esmā. İmām Aḥmed ve İbn ʿAsākir rivāyet-kerdesi üzere Cenāb-ı Mesīḥ müydan tāfte libās ve ḫırḳa-pūş olup berk ü giyāh tenāvül ederdi. Ve ol Ḥüccetü'z-zāhidīn içün ḫāṣṣa menzil ü meʾvā olmayıp ne vaḳit ki nevm ġalebe eylese ol ʿanḳā-yı ḳāf ḳurbet-i ol mekānda āşiyān-sāz-ı ḫvāb-ı rāḥat olurdu. Ol Ḥażrete eḥabb esmā kendüye miskīn ismiyle nidā olunmaḳ idi.

وَقِيلَ إِنَّ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ لَمَّا وَرَدَ مَاءَ مَدْيَنَ Medyen bin İbrāhīm ʿaleyhi's-selām ismiyle tesmiye ve Mışıra heşt merḥale ḳarīb maḥaldir.

كَانَتْ تُرَى خُضْرَةُ الْبَقْلِ فِي بَطْنِهِ مِنَ الْهُزَالِ ḍamm-ı ḥā ve zāy ile naḳīż-i simen. Ve *baḳl* urūmeti bāḳī olmayan maʿrūf nebātdandır. İmām Aḥmed ve İbn Ebī Ḥātim, İbn ʿAbbāş radīyallāhu anhümādan rivāyet buyurduḳları ḥadīṯde vaḳtā Mūsā ʿaleyhi's-selām Mışırdan ḫurūc ve mā'-i Medyene vürūd eyledi. Pā-bürḥane ve bī-zār olup ġāyet-i gürisnegī ile sebzevāt ekl ve kemāl-i neḥāfet ve nizār birle şikem-i pür-ḥikeminde sebziyyet-i baḳl müşāhede ve muʿāyene olunurdu.

وَقَالَ عَلَيْهِ ٱلسَّلَامُ *ke-mā revāhū el-Ḥākimu ebī Saʿīdin merfūʿan.*

لَقَدْ كَانَ الْأَنْبِيَاءُ قَبْلِي يُبْتَلَى binā-yı mefʿūlle.

أَحَدُهُمْ nāʾib-i fāʿilidir.

[146b] بِالْفَقْرِ وَالْقَمْلِ وَكَانَ أَحَبَّ إِلَيْهِمْ مِنَ الْعَطَاءِ إِلَيْكُمْ hadīṯ-i meẕkūru Muṣannif ʿaleyhi's-selām ḳısm-ı ṯāliṯ faṣl-ı aḫīrinde ṭarīḳ-i āḫer ile īrād eylediler.

Ve'l-ḥāṣıl: Faḫr-ı ʿĀlem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem buyurdular ki bizden aḳdem ʿālem-i dünyāya teşrīf eden peyġamberāndan biri maṭʿam ve melbesinde şiddet-i iḥtiyāc ve ṯiyāb ve bedeninde bisyārī-i süpüş ile mübtelā olurlardı. Ve iḫtiyār-ı meẕkūr ol Ḥażrāta ḳażāʾ-i Ḥaḳḳa rıżā ile sizlere olunan ʿaṭāyā u baḫşdan daḫı mahbūbter idi.

وَقَالَ عِيسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ لِخَنْزِيرٍ لَقِيَهُ (اذْهَبْ بِسَلَامٍ) فَقِيلَ لَهُ فِي ذَلِكَ فَقَالَ أَكْرَهُ أَنْ أُعَوِّدَ لِسَانِيَ الْمُنْطَبِقَ بِسُوءٍ

ḫınzīr ḥayvān-ı maʿrūf ve kāfir ve ʿadüv murād olunmaḳ daḫı tecvīz olundu. Ammā maḳāma nā-çesbān olur. Yaʿnī Cenāb-ı rūḥullāh ʿaleyhi's-selām cānver-i maʿhūda rāst gelip selāmetle maṣḥūb olduġun ḥālde revān ol dediler. Bu kelāmı istiʿẓāmen aṣḥābı Ḥażret-i Mesīḥden istifsār eylediklerinde zebānımı nuṭḳ-ı ḳabīḥle iʿāde etmekden istikrāh ederim deyü buyurdular. Li-ḳavlihi Teʿālā [1960] ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ.

وَقَالَ مُجَاهِدٌ yine İmām Aḥmed ve İbn Ebī Ḥātim rivāyetlerinde İmām Mücāhid buyurur ki:

كَانَ طَعَامُ يَحْيَى الْعُشْبَ وَكَانَ يَبْكِي مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ حَتَّى اتَّخَذَ الدَّمْعُ مَجْرًى فِي خَدِّهِ وَكَانَ يَأْكُلُ مَعَ الْوَحْشِ لِئَلَّا يُخَالِطَ النَّاسَ

ʿuşb fetḥ-i ʿayınla bi-ġayr-i ẕerʿ ḥāṣıl olan nebātdır. Yaʿnī Ḥażret-i Yaḥyā ʿaleyhi't-teḥāyā Cenābınıñ ṭaʿāmı giyāh idi. Meʿa ẕālik ḫaşyet-i ʿaẓamet-i ẕi'l-Celāl ile nālān u girye-künān idi. Tā kim ruḫ-u gülgūnunda devām-ı cereyān-ı eşk-i çeşmle nehr āsā yaʿnī āb-ı sirişk-i dīde kemāl-i teʾsīrinden ḫaddinde gūyā cāy-ı seylāb-ı münḫafiḍ ġāyrı maḥalden mütemeyyiz idi. ve ḳifā-ı ḫāliyede ḥayvānāt-ı vaḥşī-nejād ile ülfet edip ekl-i giyāh ile vaḳit-güẕār olurdu ki ḫalḳla muʿāşeret ve āmiziş etmemek içün ḫalvet u inzivā iḫtiyār ederlerdi. Zīrā ḫalḳla iḫtilāṭ ẕikr u ʿibādet-i Kirdigārdan māniʿ ve istīnās-ı bi'n-nās ʿalāmet-i iflāsdan bāhirdir.

[1960] Fussilet Sûresi 41/34: "İyilik ve fenalık bir değildir. Ey inanan kişi: **Sen, fenalığı en güzel şekilde sav;** o zaman, seninle arasında düşmanlık bulunan kişinin yakın bir dost gibi olduğunu görürsün."

وَحَكَى الطَّبَرِيُّ عَنْ وَهْبٍ أَنَّ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ كَانَ يَسْتَظِلُّ بِعَرِيشٍ ḥayme ve ḥaşeb ve nebātdan her sāye-endāz olan neşīmindir.

يَأْكُلُ فِي نُقْرَةٍ ḍamm-ı nūn ve sükūn-ı ḳāf ile veznen ve maʿne n ḥūfredir.

مِنْ حَجَرٍ وَيَكْرَعُ fetḥ-i rā ile.

فِيهَا إِذَا أَرَادَ أَنْ يَشْرَبَ aṣl-i maʿnā-yı *ker*ʿ devābıñ rūy-ı zemīnden dehānla nūş etmesine derler. Ve *fīhā* żamīri nuḳra-i meẕkūra veyā nuḳra cinsine ʿāʾid olur.

كَمَا تَكْرَعُ الدَّابَّةُ تَوَاضُعًا لِلَّهِ بِمَا أَكْرَمَهُ اللَّهُ بِهِ مِنْ كَلَامِهِ İmām Ṭaberī ʿaleyhi'r-raḥme naḳli üzere Mūsā ʿaleyhi's-selām ḥaşeb ve giyāhdan maṣnūʿa zīr-i sāyebānda istiẓlāl ve vech-i ḥacerde olan ḥufrede ekl-i ṭaʿām ve şürb-i āb murād eyledikde min ġayri keffin ve lā ināʾ dehen-i mübāregin ol meġāka nihāde edip viʿāʾ-i māʾ nāyāb olduġu ḥālde devāb ve mevāşī ser-ferū-nihāde nūşān olduḳları gibi dehen ber-zemīn nūş-ı āb ederdi. Ḥaḳḳ sübḥānehū ve teʿālā ol Ḥażreti kelāmöıyla ikrām buyurduġuna tevāżuʿan meskenet buyurur idi.

وَأَخْبَارُهُمْ فِي هَذَا كُلِّهِ مَسْطُورَةٌ وَصِفَاتُهُمْ فِي الْكَمَالِ وَجَمِيلِ الْأَخْلَاقِ وَحُسْنِ الصُّوَرِ وَالشَّمَائِلِ cemʿ-i şimʾel ki ḫulḳ ve seciyyedir.

مَعْرُوفَةٌ مَشْهُورَةٌevvelen lafẓ-ı meşṭure ile taʿbīr baʿde-mā meşhūre ile edā tefennün fi'l-ʿibāredir. Yaʿnī peyġamberān-ı ẕī-şānān āṯār ve aḫbārı cemīʿ-i nuʿūt-ı müteḳaddeme tefsīr ve kütüb-i ḥadīṯde mestūre ve maḥfūẓa ve ol zümre-i ʿālī-şānānıñ ṣabır ve ḳanāʿat ve tevāżuʿ **[147a]** ve ḥüsn-i ṣūret u sīret ve cemāl-i bā-kemāllerinde evṣāfı müştehire ve muḳarreredir.

فَلَا نُطَوِّلُ بِهَا serd-i delāʾil ve eḳāṣīṣ ile taṭvīl etmeziz *meʿa ennehā maʿlūmetun.*[1961]

وَلَا تَلْتَفِتْ إِلَى مَا تَجِدْهُ فِي كُتُبِ بَعْضِ جَهَلَةِ الْمُؤَرِّخِينَ cemʿ-i müʾerriḫ bil-hemze ve *ḳad tebeddele vāven* fenn-i maʿrūf ve ʿilm-i tārīḫde muṣannefdir.

وَ *fī kütübi baʿḍ.*

[1961] "Bilinen şeyler olmalarına rağmen." Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/452.

الْمُفَسِّرِينَ مِمَّا يُخَالِفُ هَذَا ey muḫātab baʿżı kütübde enbiyā-ı kirām aḥvāline müteʿallıḳa niçe umūr-ı ġayr-ı lāyıḳa münderice olmaġın cühhāl-i aṣḥāb tevārīḫ kitāblarında her ẓaferyāb olduġuñ türühhāta nigāh-ı iltifāt etme. Ve ẕikrolunan delāʾil-i ḳaviyye ve berāhīn-i müṣbete emṣāline muḫālefet eden baʿżı erbāb-ı tefsīr kütübüne iʿtibār ve inḳıyād etme.

FAṢIL

قَدْ آتَيْنَاكَ meddle.

أَكْرَمَكَ اللَّهُ cümle-i iʿtirāżıyyedir. Ve ḫiṭāb taṣnīf-i kitāb-ı müsteṭābı der-ḫᵛāst olan ẕāta *ev li-kulli men yeḳifu ʿalā kitābihī*[1962] olanlara şāmil olur. Ve mefʿūl-i *āteynā* muḳadder *mimmā ʿaraftehū ev semiʿtehū* ola.

مِنْ ذِكْرِ الْأَخْلَاقِ الْحَمِيدَةِ *min* bir muḳadderi beyān ve māʾ-i ātiyyeyi *bināʾen ʿalā cevāzi taḳaddümihī*[1963] mübeyyinedir. Veyā bi-maʿne'l-bā ola.

وَالْفَضَائِلِ الْمَجِيدَةِ وَخِصَالِ الْكَمَالِ الْعَدِيدَةِ yaʿnī be-dürüstī şemāʾil-i saʿīde ve ḫiṣāl-i kerīme ve feżāʾil-i maʿdūde-i müteʿddideden henüz gūşzediñ olanları saña taʿlīm ü tefhīm eyledik.

وَأَرَيْنَاكَ صِحَّتَهَا لَهُ صلى الله عليه وسلم şān-ı Şeref-meʾāb-ı Nübüvvete aḫbār-ı ṣıḥḥat-nişābı rivāyet ve ṣübūtunu size iʿlām u iẓhār eyledik.

وَجَلَبْنَا cīm ve lām-ı meftūḥateyn ve müşennāt-ı taḥtiyye-i sākine ile bi-maʿnā *evżaḥnā.* Ve nüsḫa-i dīgerde bāʿ-i muvaḥḥade ile *celebnā bi-maʿnā raveynā.*

مِنَ الآثَارِ cemʿ-i eşer ḥadīṣ üzere ıṭlāḳ ve mevḳūf ve kelām-ı ṣaḥābeye taḫṣīṣ olunur. Ve muṭlaḳan ḥadīṣ-i merfūʿ ve mevḳūfa şāmil ḫaber ve kelām-ı kibār murād olundu.

مَا فِيهِ مَقْنَعٌ fetḥ-i mīm ve nūn ve beynehümāda sālkine ile maṣdar-ı mīmī bi-maʿne'l-ḳanāʿatdir. Veyā ṣıfat-ı müşebbehe *mā bihī el-ḳanāʿa* maʿnāsına ola.

وَالْأَمْرُ şān.

[1962] "Ya da kitabına ulaşan herkese." Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/453.
[1963] "Tekaddümünün caiz olduğuna dayanarak." Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/453.

أَوْسَعُ cümle-i ḥāliyyedir. Daḫı ẕikriyle iḳnāʿ ve iktifā olunan āṯār u aḫbārdan īżāh u beyān eyledik. Ḥāl ān ki şān ü maḳām-ı Ḥażret ber-Güzīde-i ʿĀlem ʿaleyhi selāmü'llāhu'l-etemm der-īn maḳām ẕikreylediginiz āṯārdan bihter ve bisyārdır.

وَعَلَى تَفَنُّنِ وَاصِفِيهِ بِحُسْنِهِ يَفْنَى الزَّمَانُ وَفِيهِ مَا لَمْ يُوصَفِ[1964]

فمجال هذا الْبَابِ mīm ve cīmle *min cāle yecūlu iẕā ṭāfe ve dāre ey siʿatuhū.*

فِي حَقِّهِ صلى الله عليه وسلم مُمْتَدٌّ يَنْقَطِعُ دون نفاده fetḥ-i nūn ve dāl-i mühmele ile ẕehab ve fenā maʿnāsına. Ve iʿcām-ı dāl bi-maʿnā muḍıyye mücevvezdir.

الأَدِلَّاءِ cemʿ-i edille bi-maʿnā delīl veyā cemʿ-i delīl *ev cemʿu'l-cemʿ huve men yeteḳaddeme er-rekbe li-yehdīhum ile'ṭ-ṭarīḳi.*[1965] Ve sālik-i sebīliñ inḳıṭāʿı ġāyet-i bulūġundan ʿāciz ve dermānde olmasıdır. **Yaʿnī** ḫişāl u meḥāsin ü Ḥażrete dāʾir olan bāb maḥall-i cevelān-ı efkār ve be-ġāyet vasīʿ ve bī-pāyāndır ki rāh-ı nuʿūtunda rehnümā-yı ẕihn ü fikr ser-menzil-i maḳṣūda resīde olmadan dem-beste ve der-māndedir. İmdi ʿibāretde istiʿāre-i temṯīliyye rūnümādır ki nuʿūt-ı celīle-i Faḫr-ı ʿĀlem ṭarīḳ-i vāsiʿaya teşbīh ve derk-i ḥaḳāyıḳına teşmīr-i sāḳ ihtimām eden ʿulemā sālik-i rāh olan kervāna temṯīl ve rekb-i meẕkūrdan müstefīd olanlar rehnümāya teşbīh olundu.

وَبَحْرُ عِلْمِ خَصَائِصِهِ *min iżāfeti'l-müşebbeh bihī ke'l-ceyni'l-māʾ ve ḳad yuʿakisu.*[1966]

زَاخِرٌ لَا تُكَدِّرُهُ الدِّلاءُ cemʿ-i delv maʿrūf **[147b]** ve ʿadem-i mükedder ḳıʿr ve nihāyetihī ġayr-ı vuṣūlden ʿibāret olur. Zīrā ḳıʿrāba resīde olduḳda āmīḫte-i bekl olmaḳ ḥasebiyle ābı küdūret-yāb eder ʿibāret-i merḳūme berāy-ı teşbīḥ terşīḥdir. **Yaʿnī** ol Baḥr-ı Muḥīṭ-i Risāletiñ yemm-i ʿilm-i ḫaṣāyışı bī-girāndır ki dilāʾ-i ḳīl ve ḳāl anıñ ṣafvetini tīre etmez.

[1964] "Ona güzelliklerini tarif edenlerin çeşitliliğine rağmen zaman tükenir ve onun güzellikleri henüz tarif edilmemiş olarak kalır." Beyit Şeref bin Fâriz'e isnat edilmiştir, bkz. Muhammed b. Yûsuf es-Sâlihî eş-Şâmî, *Subulu'l-hüdâ ve'r-reşâd fî sîreti hayri'l-ibâd*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Alî Muhammed Muavvaz (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1993), 1/424.

[1965] "Kervanın önünde giderek onlara yolu gösteren kişi anlamına gelir." Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/454.

[1966] "Benzetilenin, suyun saflığı gibi benzetilene eklenmesinden, nadiren tersine çevrilebilir." Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/454.

Ve’l-ḥāṣıl: ʿUlemā-yı ẕevi’l-efhāmdan bir kimesne birr[1967] u ḥilminden keṣret-i tetebbuʿ ile ser-menzil-i nihāyetine vāṣıl baḥr-ı kereminden endīşe-i bisyār ile ġāyetine bāliġ olmadı.

وَلَكِنَّا أَتَيْنَا فِيهِ بِالْمَعْرُوفِ مِمَّا أَكْثَرُهُ فِي الصَّحِيحِ وَالْمَشْهُورِ مِنَ الْمُصَنَّفَاتِSulṭān-ı ʿĀlem ṣallallāhu teʿālā ʿaleyhi ve sellem luġat ve vaṣfında rivāyātıñ ekṣeri mertebe-i ḥasende maʿrūf ve müʾellifātdan şöhret-şiʿār olan aḫbā üzere iḫtiṣār eyledik.

واقْتَصَرْنا فِي ذَلِكَ *ey el-maʿrūfi mimmā hunālike.*

بِقُلَّ مِنْ كُلِّ ḳāf ve kāfıñ ḍammeleri lāmeyniñ teşdīdi ile ḳıllet ve keṣretde luġatāndır.

وَغَيْضٍ مِنْ فَيْضٍ feṭḥ-i ʿayn-ı muʿceme ve sükūn-ı taḥtiyye ve ḍād-ı menḳūṭa ile naḳṣ maʿnāsına. Ve *feyż* ziyāde *yuḳālu ġāḍe el-kirāmu ve fāḍe el-liṣāmu.* Yaʿnī peyām-ı meẕkūrda naḳl-i keṣīrden ḳalīl ve vaṣf-ı ġarīzden naʿt-ı yesīrle iḫtiṣār eyledik.

وَرَأَيْنَا أَنْ نَخْتِمَ هَذِهِ الْفُصُولَ بِذِكْرِ حَدِيثِ الْحَسَنِ عَنِ ابْنِ أَبِي هَالَةَ cümle-i kitābdan bu bābda vārid olan fuṣūlü ḥüsn-i maḫṭaʿ isnā ve ḥasen ile rabīb-i Faḫr-ı ʿĀlem İbn Ebī Hāleden mervī ḥadīṣ sıbṭ-ı muḥterem ile miskiyyü’l-ḫitām ḳılmaġı reʾy-i ṣavāb ʿaddeyledik.

لِجَمْعِهِ fāʿiline mużāf maṣdar ve żamīr ḥadīṣe rāciʿdir.

مِنْ شَمَائِلِهِ وَأَوْصَافِهِ ʿaṭf-ı tefsīrdir.

كَثِيرًا mefʿūl-i *cemʿihī.*

وَإِدْمَاجِهِ *ey iştimālihī.*

جُمْلَةً كَافِيَةً مِنْ سِيَرِهِ وَفَضَائِلِهِ lafẓ-ı *cümleten* mefʿūl-i *idmāc li-mā fīhi min maʿne’l-idḫāl ḳāle el-Cevheriyyu demece dumūcen iẕā daḫale ve’steḥkeme.*[1968] **Yaʿnī** ḥadīṣ-i laṭīf şemāʾil-i Ḥażretden leṭāʾif-i keṣīreyi cemʿ u iḫtivā ve siyer ü feżāʾil-i Sulṭān-ı Kevneynden cümle-i vāfīyeyi iştimāli içün fuṣūl-i bābı anıñla ḫatmeyledik.

وَنَصِلُهُ *naḫtimu* üzere maʿṭūfdur.

[1967] Sehven برّبرّ yazıldığı düşünülmektedir.

[1968] “Cevherî *‘demece dumūcen* girdiği ve sağlamlaştığı zaman anlamına gelir, demiştir.” Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü’r-Riyâz*, 2/455.

بتَنْبِيهٍ لَطِيفٍ عَلَى غَرِيبِهِ وَمُشْكِلِهِ ḫaber-i cemīlde vürūd eden mücmel ve ġarīb luġati min ciheti'l-mebnā ve müşkilāt-ı terkībi min ṭarīḳāti'l-maʿnā ḥall ü tebyīn ile beyāna tenbīh-i laṭīf ḍamm u ilḥāḳını reʾyeyledik.

حَدَّثَنَا الْقَاضِي أَبُو عَلِيٍّ الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْحَافِظُ رحمه الله بقراءتي عليه سنة ثمان وخمسمائة mesbūḳu'l-terceme Ebū ʿAlī bin Sükkere beş yüz sekiz sālinde mūmā ileyh üzere ḳırāʾatimde bize taḥdīṯ eyledi.

قَالَ حَدَّثَنَا الإِمَامُ أَبُو الْقَاسِمِ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ طَاهِرٍ التَّمِيمِيُّ Benī Temīm ḳabīlesine nisbetdir.

فِيمَا قَرَأْتُ عَلَيْهِ أَخْبَرَكُمُ الْفَقِيهُ الْأَدِيبُ أَبُو بَكْرٍ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْحَسَنِ النَّيْسَابُورِيُّ *el-Edību huve'l-ʿārifu bi-ʿulūmi'l-edebi li-işney ʿaşara el-meşhūrati.*[1969]

وَالشَّيْخُ الْفَقِيهُ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ الْحَسَنِ الْمُحَمَّدِيُّ Tunus ḳarrāsından ḳarye-i Muḥammediyyeye mensūbdur. Bu isimle müsemmāt nevāḥī-i Mışır ve Yemāme ve Baġdādda niçe taʿyīn-kerde-i müʾerriḫīndir.

وَالْقَاضِي أَبُو عَلِيٍّ الْحَسَنُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ جَعْفَرٍ الْوَخْشِيُّ vāv-ı meftūḥa ve ḫā ve şīn-i muʿcemeteyn ile aʿmāl-i Belḫden bir ḳaryeye nisbetdir. Dört yüz yetmiş bir ḥudūdunda ʿāzim-i rāḥat-serā-yı beḳā oldular.

قَالُوا حَدَّثَنَا أَبُو الْقَاسِمِ على ابن أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ الْخُزَاعِيُّ ḍamm-ı ḫāʾ-i muʿceme ile Ḫuzāʿa ḳabīlesine mensūbdur.

أَخْبَرَنَا أَبُو سَعِيدٍ الْهَيْثَمُ بْنُ كُلَيْبٍ الشَّاشِيُّ Māverāʾinehrde belde-i maʿrūfedir. Otuz beşde defīn-i ḫāk-i pāk olmuşdur.

أَخْبَرَنَا أَبُو عِيسَى مُحَمَّدُ بْنُ عِيسَى بْنِ سَوْرَةَ الْحَافِظُ **[148a]** İmām Tirmiẕī ṣaḥibü's-*Sünen, sevra* feṯḥ-i sīn-i mühmele ve sükūn-ı vāv ve rā ile.

نَا سُفْيانُ بْنُ وَكِيعٍ bi el-Cerrāḥ iki yüz ḳırḳ dörtde ṭāvus-ı rūḥu cevelān-geh-i beḳāya ḫırām eyledi.

نَا جُمَيْعُ bi-zineti muṣaġġar cemʿ-i żıddi'l-ferd.

بْنُ عُمَرَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْعِجْلِيُّ kesr-i ʿayınla ism-i ḳabīle.

[1969] "Edebiyatçı, meşhur on iki edebiyat ilmini bilen kişidir." Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/455.

إِمْلَاءً مِنْ كِتَابِهِ *imlā* be-dest-i ḫod veyā be-dest-i dīger muṣaḥḥiḥ kitābı olan şiḳadan rivāyet-i maḳbūle ṭarafındandır.

قَالَ حَدَّثَنِي رَجُلٌ مِنْ بَنِي تَمِيمٍ ṣıfat-ı *racul.*

مِنْ وَلَدِ أَبِي هَالَةَ ṣıfat baʿde ṣıfat.

زَوْجِ ṣıfat-ı Ebī Hāle veyā ʿaṭf-ı veyān veyā bedel olur.

خَدِيجَةَ أُمِّ الْمُؤْمِنِينَ رضي الله عنها يُكَنَّى ṣıfat-ı şāliṣe-i *racul.*

أَبَا عَبْدِ اللَّهِ ve *hāle* dāre-i ḳamerden menḳūl ʿalemdir.

عَنِ ابْنٍ لأَبِي هَالَةَ İmām Ẕehebī racül-i meẕkūruñ esmi ġayr-ı maʿrūf olmaġla ḥadīṣ-i meẕkūr rāvī-i mechūlle inḳıṭāʿına ẕāhib ve bürhān-ı Ḥalebī daḫı mümā ileyhe tābiʿdir. *Ḳale'ş-şāriḥu Mevlānā ʿAliyyu'l-Ḳariyyu: "Ḳāle baʿḍu ʿulemāʾinā innehū lā yeḍurry el-isnāde miṣlu hāẕihi'l-cehāleti fe-huve fī ḥukmi'l-murseli ve huve ḥuccetun ʿinde'l-cumhūri."*[1970]

Ve'l-ḥāṣıl: Cumeyʿ-i ʿİclī buyurur ki "Hāle zevc-i Ḫadīcetü'l-Kübrā radīyallāhu anhā evlādından ḳabīle-i Benī Temīmden bir kimesne İbn Ebī Hāleden bize peyām-res oldu."

عَنِ الحسن بن علي ابْنِ أَبِي طَالِبٍ رضي الله عنه قَالَ سَأَلْتُ خَالِي هِنْدَ بْنَ أَبِي هَالَةَ Reyḥāne-i Mükerrem buyurur ki "Māderim birāderi Hind radīyallāhu anhdan suʾāl eyledim."

قَالَ الْقَاضِي أَبُو عَلِيٍّ İbn Sükkere-i muḳaddem. İmdi ḥadīṣ ḥilye-i şerīfeyi iki ṭarīḳden taḫrīc ve rivāyet edip buyurdular ammā remzi "ح" ile bir senedden sened-i āḫere taḥvīle işāret buyurulmaḳ şāyeste-i maḳām idi.

وَقَرَأْتُ عَلَى الشَّيْخِ أَبِي طَاهِرٍ أحمد بن الحسن ابن أحمد بن خذاداد ʿAtāʾullāh maʿnāsına Fārisīdir.

الْكَرْجِيِّ feṯḥ-i kāf ve rā ve cīmle belde-i meşhūreye nisbetdir.

[1970] "Bazı alimlerimiz böyle bir bilinmezliğin isnada zarar vermeyeceğini, bunun mürsel hükmünde olduğunu ve çoğunluk tarafından kabul edildiğini belirtmişlerdir." Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ*ʾ, 1/341.

الْبَاقِلَّانِيِّ teşdīd-i lamla. *Ḳāle'l-Cevheriyyu iẕā şeddedte lamehā ḳaṣarte ve in ḫaffefte mededte.*[1971]

قَالَ Ebū ʿAlī.

وَأَجَازَ لَنَا الشَّيْخُ الْأَجَلُّ أَبُو الفَضْلِ أحمد بن الحسن ابن خَيْرُونَ قَالَا حَدَّثَنَا أَبُو عَلِيٍّ الْحَسَنُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ إِبْرَاهِيمَ بْنِ الْحَسَنِ ابن مُحَمَّدِ بْنِ شَاذَانَ fārisiyy-i muʿarreb server maʿnāsına.

بْنِ حَرْبِ بْنِ مِهْرَانَ kesr-i mīmle.

الْفَارِسِيُّ diyār-ı ʿacem-i fürüse mensūbdur.

قِرَاءَةً عَلَيْهِ فَأَقَرَّ بِهِ *ve huve şarṭun li-ḳavli'r-rivāyeti ʿammen ḳuriʾe ʿaleyhi fe-ḳāle keẕā eḫberakum bi-hāẕā fulānun ʿan fulānin fe-yeḳūlu neʿam aḫberanī bihī.*[1972] Ḥāṣılı naḳli cevāzına iʿtirāf buyurur.

قَالَ أَخْبَرَنَا أَبُو مُحَمَّدٍ الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى بْنِ الْحَسَنِ بْنِ جَعْفَرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ الْمَعْرُوفُ بِابْنِ أَخِي طَاهِرٍ الْعَلَوِيُّ قَالَ حدثنا إِسْمَاعِيلُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ بْنِ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ قَالَ حَدَّثَنِي عَلِيُّ بْنُ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ عَنْ أَخِيهِ مُوسَى بْنِ جَعْفَرٍ Kāẓım.

عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ eṣ-Ṣādıḳ.

عَنْ أَبِيهِ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ Ebū Caʿfer el-Bāḳır.

عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ İmām Zeynü'lʿĀbidīn.

قَالَ قَالَ الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ وَاللَّفْظُ لِهَذَا السَّنَدِ *sened* sūnla isnād maʿnāsınadır. **Yaʿnī** lafẓ-ı meẕkūr ṭarīḳ-i ṯānī ile maḫṣūṣ isnād-ı şerīfdir ki küllü rivāyet-i ehl-i beyt rıḍvānu'llāhi teʿālā ʿaleyhim, ecmaʿīndir. Ḥattā Tilimsāni ʿaleyhi'r-raḥme buyurmuşlar ki *ennehū iẕā ḳurie ʿalā musābin āfāḳe*[1973].

[1971] "Cevherî 'باقلاني' kelimesinde lâm harfini şeddelerseniz kasredersiniz, şeddelemezseniz meddle okursunuz, demiştir." Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/457.

[1972] "Ve bu, kendisine okunan birinden rivayetin kabulü için bir şarttır. Ona şöyle denir: 'Sana bunu falanca hakkında haber verdi mi?' O da: 'Evet, bana bunu haber verdi,' der"

[1973] "Bir yaralıya okunursa iyileşir." Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ*ʾ, 1/343.

سَأَلْتُ خَالِي هِنْدَ بْنَ أَبِي هَالَةَ عَنْ حِلْيَةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ *el-ḥilyetu mimmā yeteḥellā bihī el-insān.*[1974] Yaʿnī rūy-i münevver ve beden-i tāb-nāk-i Māh-ı Münīr-i Risālet ʿaleyhi ecle't-taḥiyyeden merʾī olan şekl ü şemāʾili pürsān oldum.

وَكَانَ وَصَّافًا cümle-i muʿteriża ve *ḳad* taḳdīri ile *seʾeltu* mefʿūlünden ḥāl olur. **Yaʿnī** ṣıfāt-ı Ḥażret-i risālet-meʾāb ẕikrinde vaṣṣāf idi.

وَأَنَا أَرْجُو cümle-i ḥāliyyedir.

أَنْ يَصِفَ لِي مِنْهَا شَيْئًا tenvīn berāy-ı taʿẓīm ve tenkīr **[148b]** veyā taʿlīl içündür, *ey miḳdāren min ḥilyetihī ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem.*

أَتَعَلَّقُ بِهِ yaʿnī ẕālike'l-vaṣf ile teşebbüṣ ve ḫizāne-i ḫayālimde ḥıfẓ u nigāh eyleyem. İmdi Sıbṭ-ı Mükerremiñ bende-i ḥilye-i Ḥażretden porsişine bādī Faḫr-ı ʿĀlem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem serā-yı beḳāya rıhte

فَقَالَ *seʾeltu* üzere ʿaṭfolur.

كَانَ li-mücerredi'r-rābıṭa.

رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم فetḥ-i fā ve sükūn-ı ḫāʾ-i muʿceme ile.

فَخْمًا مُفَخَّمًا *ḫaberun baʿde ḫaberu kāne* ve tafʿīl bābuından mükerrem vezninde ism-i mefʿūldür. Yaʿnī Hind vaṣṣāfu'l-Ḥażret buyurur ki "Ḥażret-i Nūr-ı Mücessem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem kerrem ẕātında ʿaẓīm ve tāmü'l-ḫulḳ olup ol Ḥażrete imʿān-ı naẓar ile nigāh edenleriñ çeşm-i ʿibret-bīnlerinde mehābetlü ve ʿaẓametlü edi. " Ve *feḫāmet* ile ḍaḫāmet-i cism murād degildir.

يَتَلأْلأُ وجهه تلألء الْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ yaʿni bedr-i ruḫsārı māh-ı münevver-i çār deh āsā müstenīr ve raḫşende idi.

1. Leyletü'l-Bedr olucak cirm-i ḳamer
   Nice raḫşān ise ol ʿārıż-ı ter
2. Şöyle tābān u dıraḫşende idi
   Mihr-i enver gibi tābende idi[1975]

[1974] "Hilye, insanın süslendiği şeydir."
[1975] Beyit Hâkânî'ye isnat edilmiştir, bkz. Hâkânî Mehmet Bey, *Hilye-i Hâkânî*, 210

أَطْوَلَ naṣbla ḫaber-i āḫer.

مِنَ الْمَرْبُوعِ وأنصر مِنَ الْمُشَذَّبِ ṣīġa-i mef'ūlle mine't-teşzīb baʿżı cerīdi bürīde ḳılınan naḫleden müsteʿārdır. Taḳlīm āsā ḳatʿ maʿnāsına. Yaʿnī tūl u ḳaṣr beyninde merbūʿ ḥaḳīḳīden bālārek ve tavīl bābından kūtehrek idi.

1. Ḥażret-i Şāriʿ-i ḫāṣu'l-ḫāsıñ
   - Yaʿnī ol dürr-i yetm-i iḫlāṣıñ
2. Degil idi boyu hem şöyle ṭavīl
   - K'ola endāmı perīşān u ʿalīl
3. Müteferriḳ idi bālālıḳdan
   - Şāḫ-ı ʿarʿar gibi aʿẓā vü beden
4. Daḫı ol pādişeh-i ʿallāme
   Ṣanma kim ola ḳaṣīrü'l-ḳāme[1976]

عَظِيمَ naṣbla.

الْهَامَةِ taḫfīf-i mīmle daḫı ser-i saʿādetmendi vaḳār ve rezānete dālle büzürg idi. Müdevvet ve tamām olup ṭūl ve ʿarża māʾile degil idi.

رَجِلَ الشَّعَرِ *racil* feṭḥ-ı rā ve kesr-i cīm veyā sükūnla. Ve *şaʿr* feṭḥ ve sükūnladır.

إِنِ انْفَرَقَتْ عَقِيقَتُهُ فَرَقَ bi't-taḫfīf.

وَإِلَّا فَلَا akīḳa fi'l-ḥaḳīḳa mevlūd ile hemzād olup rūz-ı heftüm vilādetde tırāş olunan saçdır ki şaʿr-ı şerīfe-i Ḥażrete tesmiyesi mecāz-ı mürsel ṭarīḳi ve muḳayyedi muṭlaḳda istiʿmālledir. Yaʿnī mūy-ı ser-ʿanber-sāyı ne ḳıvırcıḳ ve ne gevşek idi. Ser-i devletmendi-inin müşgīn saçları kendü kendüye bulunursa cānibeyn-i ser-i saʿādetine ilḳā ve irsāl ederdi. Eger bi-nefsihā mūy-ı ʿanberīni perīşān olmazsa farḳ etmeyip maʿḳūsaten terk ederlerdi. *Ṣümme isteʾnefe bi-ḳavlihī.*

يحاوز شَعْرُهُ شَحْمَةَ أُذُنَيْهِ إذا ẓarfun li-yucāveze.

[1976] Beyit Hâkânî'ye isnat edilmiştir, bkz. Hâkânî Mehmet Bey, *Hilye-i Hâkânî*, 296.

هو وفره teşdīd veyā taḫfīfledir ve şaḥme-cāy-ı āvīze-i gūşvāre. Yaʿnī gāhī bi-vefīr-i şaʿr eyledikde mūy-ı ʿanber-būy-ı siyāhı binā-gūşkarın tecāvüz ederdi.

أَزْهَرَ اللَّوْنِ naṣbla renk-i rūyu sefīd ve ṣāfī idi.

1. Reng-i rūyu gül ile yek-dil idi
   Gül gibi ḳırmızıya māʾil idi
2. Ḳaplamışdı yüzünü nūr-ı sürūr
   Sūre-i Nūr idi yā maṭlaʿ-ı nūr[1977]

وَاسِعَ الْجَبِينِ yemīn ve yesār cebhede iki cebīndir. Ve fī rivāyetin ʿaẓīmü'l-cebhe. Yaʿnī Cebhe-i pāk-i mübaregi vāsiʿ ve vāfi idi. Ve baʿżılar ṭalāḳaten vecihden kinayedir demişler. Beyt:

Cebīn-i **[149a]** tābnāki maṭlaʿ-ı envār-ı sübḥānī
ʿİẕār-ı pāki mihr-i ʿālem-ārā-yı ṣabāḥatdir

أَزَجَّ الْحَوَاجِبِ *zeḥac* taḳavvus fi'l-ḥācib veyā diḳḳat-i ḥācibeyn bi'ṭ-ṭūl. Ve der-aṣl ḥācib sātir ve mānīʿ maʿnāsına olup mā taḥte beşereyi setrile tesmiye olundu. Ve teṯniyye cemʿ olunduġuna bināʾen bu maḳāmda cemʿ ḳılındı.

سَوَابِغَ *ḥavācib*den ḥāl veyā *medḥ* üzere manṣūbdur. Veyā mübtedā-yı maḥẕūfe ḫaberiyyet ile merfūʿ ola.

مِنْ غَيْرِ قَرَنٍ taḥrīkle maṣdardır. Ve fī maʿnā min ġayri lā maʿnāsına ḥāldir. Yaʿnī ebrūvānī yekdīgere maḳrūn ve muttaṣıl degil idi.

بَيْنَهُمَا عِرْقٌ çün ḥavācib-i ḥācibeyn maʿnāsına olmaġın żamīr maʿnen rāciʿdir. Bu daḫı *havācib*den ḥāldir. Ve *ʿırḳ* kesr-i ʿayın ve sükūn-ı rā iledir.

يُدِرُّهُ الْغَضَبُ ḍamm-ı yā ile idrārdan mużāriʿdir. Yaʿnī ḫam-ı ebrū-yı Rasūl-i ʿAllām ne nev āsā bārīk ve ṭavīl idi. Tāmme ve kāmile güyā birbirine keşīde ve peyveste olmaġa ḳarīb idi. Ammā muttaṣıl degil idi. Ve dü ebrū-yı muḳavvisleri meyānında bir ṭamar olup ḫīn-i ġaḍabda bāhir ve mümtelī olurdu.

1. Sūre-i Feṯḥ ifi ol cebhe-i māh
   Medd-i ebrūsu idi bismillāh

[1977] Beyit Hâkânî'ye isnat edilmiştir, bkz. Hâkânî Mehmet Bey, *Hilye-i Hâkânî*, 136.

2. Ḳab-ı ḳavseyni teẕekkürde ʿayān
   Ġaraż ol kaşı kemān idi hemān[1978]
3. Ḥāṣılı ince ve ṭūlānī idi
   Gūyiya rişte-i reyḥāni idi[1979]

أَقْنَى الْعِرْنَيْنِ kesr-i ʿayın ve sükūn-ı rā ile ṭavīlü'l-enf izāfetde tecrīd veyā mübālaġa ẓāhirdir.

لَهُ نُورٌ يَعْلُوهُ ẓāhiren żamīreyn ʿirneyn üzere rāciʿān veyā *lehū* żamīri *Rasūle* rāciʿ ola.

وَيَحْسَبُهُ kesir ve feṭḥ-i sīnle.

مَنْ لَمْ يَتَأَمَّلْهُ أَشَمَّ mefʿūl-i ṯānī-i *yehsebuhū* ve cümle istīnāf-ı mübeyyen. *Ve eş-şememu fi'l-enfi irtifāʿun vasaṭi ḳasabetihī meʿa istivāʾi aʿlāhū.*[1980] Ve *teʾemmül* iʿāde-i naẓardır. Yaʿnī bīnī-i şerīfleri bülend ve hemvār ve laṭīf idi. Ve üzerinde nūr lemeʿān edip tekrār nigāh etmeyen mürtefiʿü'l-enf ẓannederdi.

1. Şol ḳadar ḫūb idi ol enf-i münīf
   İdemez ehl-i meʿārif taʿrīf[1981]
2. Dāʾim eylerdi o devletlü meşām
   Ḳurb-ı Ḥaḳḳ rāyiḥasın istişmām[1982]

كَثُّ اللِّحْيَةِ feṭḥ-i ḳāf ve teşfīd-i müṯelleṯe ile ve bir rivāyetde *ʿaẓīmü'l-liḥye* ve dīgerde *keṯīfü'l-liḥye* mervīdir. Yaʿnī meḥāsin-i mübaregi bisyār mū ve rīş-i pākiniñ uṣūlü çoġıdı.

Şeb-i Ḳadr idi o rīş-i maḳbūl
Yā meger sūre-i ve'l-Leyl idi ol[1983]

أَدْعَجَ çeşmān-ı saʿādetleriniñ sevādı ġāyetle siyāh ve beyāżı ḳatı ḫūb ve sepīd idi.

1. Baḳsa ol ʿilm-i ledün sulṭānı
   Rūḥuñ aġzına gelürdi cānı

[1978] Beyit Hâkânî'ye isnat edilmiştir, bkz. Hâkânî Mehmet Bey, *Hilye-i Hâkânî*, 174.
[1979] Beyit Hâkânî'ye isnat edilmiştir, bkz. Hâkânî Mehmet Bey, *Hilye-i Hâkânî*, 178.
[1980] "Burunla ilgili olan *şemem* terimi, burun kemiğinin ortasının yukarı doğru çıkıklığı ile üst kısmının düzgünlüğünü ifade eder." Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/461.
[1981] Beyit Hâkânî'ye isnat edilmiştir, bkz. Hâkânî Mehmet Bey, *Hilye-i Hâkânî*, 180.
[1982] Beyit Hâkânî'ye isnat edilmiştir, bkz. Hâkânî Mehmet Bey, *Hilye-i Hâkânî*, 182.
[1983] Beyit Hâkânî'ye isnat edilmiştir, bkz. Hâkânî Mehmet Bey, *Hilye-i Hâkânî*, 228.

2. Dil-güşā olsa n'ola çeşm-i Rasūl
   Kuḥl-ı mā-zāġ ile mekḥūl idi ol
3. Görmemişdi raṣad-engīz-i ḳader
   Gözleri gibi ḫudāyī gözler[1984]

سَهْلَ الْخَدَّيْنِ *ve fī rivāyetin: asīle'l-ḫaddeyn. Ey sā'ilün ġāyru murtefi'i'l-vecneteyn.*[1985] Yaʿnī ḫadd-i şerīfeleri hemvār ve feraḥ-fezā olup yumru yañaḳlı degil idi. Ḥāṣılı ruḫsāre-i terleri ne pek etli ve ne ḫafīf idi.

ضَلِيعَ الفم *ey ʿaẓīmet ve ḳīle vāsiʿa.* Ve siʿat-i fem ʿinde'l-Arab maḥmūd ve memdūḥdur. Daḫı ḳuvvet-i feṣāḥat ve ve siʿa-i belāġate īmārümādır.

Dehān-ı nüktedānı rūḥ-baḫş ḳalıp taḥḳīḳ
Zebān-ı ḫoş-beyānı revnaḳ-efzā-yı feṣāḥatdir

أَشْنَبَ مُفَلَّجَ الْأَسْنَانِ şīn-i muʿceme ve nūn-ı muvaḥḥade ile sepīdī-i dendān ve revnaḳ ve behā'-i esnān.

مُفَلَّجَ الْأَسْنَانِ şīġa-i mefʿūlle mine't-teflīc. Yaʿnī dür ü dendānı ṣāf ve seyrek idi.

[149b] دَقِيقَ الْمَسْرُبَةِ ḍamm-ı rā ile ve ḍiḳḳatle vaṣf-ı mubālaġa veyā tecrīd üzeredir. Yaʿnī sīne-i pür-ḥükeminden tāb-nāf mūy-ı siyāhdean keşīde ḫaṭ ġayet bārīk ve daḳīḳ idi.

كَأَنَّ teşdīd-i nūnla.

عُنُقَهُ ḍammeyn veyā ḍam ve sükūnla.

جِيدُ دُمْيَةٍ ḍamm-ı dāl-i mühmele ve sükūn-ı mīm ve feṯḥ-i taḥtiyye ile ʿāc ve ruḫāmdan muṣavver ṣūret ki be-ġāyet sefīd ve berrāḳ olmadan kināyedir. Ve *cīd* daḫı ʿunuḳ maʿnāsına olup irādetü'l-tefennüni'l-maʿnevī ve kerāhetü'l-tekrāri'l-lafẓī īrād olundu.

فِي صَفَاءِ الْفِضَّةِ ṣıfat-ı *dümye* veyā *cīd* veyā ḫaber-i *kane.* Yaʿnī gerden-i tābnāki güyā sīm-i ḫāliṣ ṣafāsında gerden-i kāfūr ṣūret muṣavvere āsā idi.

[1984] Beyit Hâkânî'ye isnat edilmiştir, bkz. Hâkânî Mehmet Bey, *Hilye-i Hâkânî*, 164.

[1985] "Yanaklarının düz ve elmacık kemiklerinin çıkık olmaması." Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/345.

Ġālib olmuşdu o gerdān-ı güzīn
Şemʿ-i kāfūr serā-perde-i Dīn

مُعْتَدِل sabıḳ *kāne* lafẓına ḫaberiyyet üzere manṣūb veyā mübtedā-yı maḥẕūfe ḫaberiyyetle merfūʿdur, huve huve.

الْخَلْقِ feṭḥ-i ḫāʾ-i muʿceme ile aʿżā-yı mübārekesi ṭūl ve ḳaṣr ve simen ve hüzāl ve ḍaḫāme ve ṣıġar meyānesinde aḥsen-i taḳvīm üzere mütenāsibe idi. Bi'n-nisbeti ilā mā sebeḳa ʿibāret-i meẕkūre icmāl baʿde't-tafṣīl ve mā laḥiḳaya nisbetle icmāl ḳable't-tafṣīl olur.

بَادِن refʿle mübtedā-yı maḥẕūfe-i ḫaber veyā manṣūb ism-i fāʿil min beden ey ḍaḫm.

مُتَمَاسِكًا ṣıfat-ı *bādin* veyā ḫaber-i mübtedā-yı muḳadder. Yaʿnī baʿżı ʿużvu baʿżısına temessük edip ḥadd-i iʿtidālden ḫāric degil idi.

1. Dedi aṣḥāb ila erbāb-ı ḥarem
   Laḥmı ol cism-i laṭīfiñ her dem[1986]
2. Tāze gül gibi muṭarrā idi hem
   Bedeni pāk ve muṣaffā idi hem[1987]

سَوَاءَ merfūʿ ḫaber-i mübtedā-yı maḥẕūf.

الْبَطْنِ والصدر iżāfetle maḫfūḍdur.

1. Ṣadr-ı zībāsı ile çün gül-i ter
   Şikem-i pür-ḥikem Peyġamber
2. Ḥāṣılı düpdüz idi āyine-veş
   Sāf u yeksān u muṣaffā bī-ġış[1988]

مشيخ الصَّدْرِ ḍamm-ı mīm ve kesr-i şīn-i muʿceme ve taḥtiyye-i sākine ve ḫāʾ-i mühmele ile ʿarīż maʿnāsınadır. Ve ferḥ ve kesr-i mīm ve sīn-i mühmele ile daḫı mervī ve bir maʿnāya ve mā ḳablini teʾkīd āsādır. Yaʿnī sīne-i pür-sekīneleri ʿarīż ve vāsiʿ idi.

بَعِيدَ مَا بَيْنَ māʾ-i mevṣūle.

[1986] Beyit Hâkânî'ye isnat edilmiştir, bkz. Hâkânî Mehmet Bey, *Hilye-i Hâkânî*, 282.
[1987] Beyit Hâkânî'ye isnat edilmiştir, bkz. Hâkânî Mehmet Bey, *Hilye-i Hâkânî*, 284.
[1988] Beyit Hâkânî'ye isnat edilmiştir, bkz. Hâkânî Mehmet Bey, *Hilye-i Hâkânî*, 236.

الْمَنْكِبَيْنِ teṯniyye-i menkib ketf ve ʿunuḳ meyānesidir. Yaʿnī gerden ve düşāneleri mābeyni süsʿatlü. Ḥāṣılı yaṣṣı yaġurlu idi. Tāreden buʿdile ve tāreten ʿiẓam ile taʿbīr ve rivāyet olunmuşdur.

ضَخْمَ الْكَرَادِيسِ *ḍaḫm* kebīr maʿnāsına ve *kerādīs* cemʿ-i kerdūs ser-üstüḫān veyā maḥall-i iltiḳāʾ-i ʿaẓmeyn. Yaʿnī iri kemüklü ve her üstüḫān-ı bedeni merdāne ve tamām cüṯṯelü idi.

أَنْوَرَ الْمُتَجَرَّدِ fetḥ-i rā ile min bābi't-tefeʿul. Ve baʿżı nüsḫada tefʿīl bābındandır. Ve tecrīd-i ṣevbden taʿriyye. Ve *enver* neyyir-i maşrıḳ maʿnāsına veyā ef'al-i tafḍīldir. Libāsile mestūr olan aʿżā-yı şerīfeleri mekşūf olduġu ḥālde nūrānī idi.

1. Cism-i tābende-i maḥbūb-ı Ḫudā
   Ṣāf idi mihr-i münevver gibi tā[1989]
2. Bir mücellā gümüş āyīne gibi
   Ṣāf ve bī-mūy idi pehlū-yı Nebī[1990]

مَوْصُولَ مَا بَيْنَ *mā*ʾ mevṣūledir.

اللَّبَّةِ fetḥ-i lām ve teşdīd-i muvaḥḥade ile bālā-yı sīne olan nuḳradır. Veyā menḥar ve muṭlaḳan ṣadır veyā mevżiʿ-i ḳılāde.

وَالسُّرَّةِ بِشَعَرٍ iżāfet-i vaṣıfla maʿmūlüne mużāf olan mevṣūl lafżına müteʿallıḳdır.

يَجْرِي كَالْخَطِّ yaʿnī ser-i sīneden **[150a]** nāfe-i müşgīni beyni şaʿrla mevṣūle olup gūyā ṣuḥuf-ı ṣadrında ḫaṭṭ-ı bārīk āsā ḫāme-i mūyeyn bir elif-i pür-nuḳat çekmiş idi. Ḥāṣılı ṭūlen ve diḳkaten elif āsā ḫaṭṭ-ı müstaḳīm mümted idi.

عَارِيَ الثَّدْيَيْنِ fetḥ-i müṯelleṯe ve sükūn-ı dāl ile pistāndır ki teẕkīr ve teʾnīṯ ḳılınır.

مِمَّا سِوَى ذَلِكَ yaʿnī şendūʾ-i laṭīfeleri mūydan ʿāriye ve şaʿr-ı mesrebe-i muḥarrereden mā ʿādā ḳıl ḳadar mūydan eṯer nā-bedīd idi.

أَشْعَرَ żıdden cerr ef'al-i ṣıfatdır.

الذِّرَاعَيْنِ kesr-i ẕāṯ ile dirsekden parmaḳlara varınca.

[1989] Beyit Hâkânî'ye isnat edilmiştir, bkz. Hâkânî Mehmet Bey, *Hilye-i Hâkânî*, 274.
[1990] Beyit Hâkânî'ye isnat edilmiştir, bkz. Hâkânî Mehmet Bey, *Hilye-i Hâkânî*, 278.

وَالْمَنْكِبَيْنِ fetḥ-i mīm ve kesr-i kād ile dūş-i dügāne.

وَأَعَالِي الصَّدْرِ cemʿ-i aʿlā mā fevḳa sīne. Yaʿnī mübārek iki dirsekleri ve omuzları ve eʿālī-i sīneleri mūy-ı bisyār ile pür-nūr idi.

طَوِيلَ الزَّنْدَيْنِ fetḥ-i zāy ve sükūn-ı nūn ve dāl-i mühmele ile teşniye-i zend üstüḫān-ı sāʿid-i dükāneleridir. Az ve ḫūb idi.

رَحْبَ الرَّاحَةِ *raḥb* fetḥ veyā ḍamm-ı rā ile ferāḫī-i keff. Yaʿnī keff-i kāf yemm-i ʿaṭāsı ḥissen ve maʿnen küşāde vüsʿatlü idi.

شَثْنَ الكَفَّيْنِ والْقَدَمَيْنِ fetḥ-i şīn-i muʿceme ve sükūn-ı s̱āʾ-i müs̱elles̱e ve nūnşa laḥm u şaḥmıla mümtelī ʿaẓmdir. Yaʿnī elleri ayası ve pāy-ı ʿarş-peymāları etlü ve kemüklü idi. Ammā berk-i gül āsā laṭīf idi.

سَائِلَ الْأَطْرَافِ sīn-i mühmele ve baʿde'l-elif hemze-i meksūre ve lāmla engüşt-i şerīfleri mevzūn ve leṭāfetlü idi.

أَوْ قَالَ şekkun mine'r-raviyyi.

سَائِنَ الْأَطْرَافِ lāmdan mübeddele nūnla Cibrīl ve Cibrīn āsā luġatdir.

وَسَائِرَ الْأَطْرَافِ becā-yı lām rā ile bāḳī ve cemīʿ maʿnāsına cerrle ʿibāret-i aḫīra-i lafıż *ḳademeyn* üzere ʿaṭfolunur. *Ey ḍaḫmu eṭrāfihī kullehā.* Ḥāṣılı cevāriḥ-i laṭīfeleri ḍaḫāmet üzere idi.

سَبْطَ الْعَصَبِ fetḥ-i sīn ve sukūn veyā kesr-i muvaḥḥade birle mümtedd maʿnāsına. Ve *ʿaṣab* ʿayın ve ṣād-ı mühmeleteyn ile berā-yı rabṭ aʿżā mümtedd olan eṭnāb-ı mefāṣil. Yaʿnī sükkerleri keşīde ve hemvār idi.

خُمْصَانَ الْأَخْمَصَيْنِ *ḫumṣān* ḍam ve fetḥ-i ḫāʾ-i muʿceme ve sükūn-ı mīmle *mütecāfī ʿani'l-arḍi ey el-mürtefiʿ*.[1991] Ve *aḫmeṣayn* müsennā aḫmeṣ bi-vezni aḫmer. *Ve huve mā daḫale min bāṭini'l-ḳademi ve lem yuṣıb el-ʿarḍa.*[1992] Pes aḫmes ḳadem zīr-i pādır ki zemīne ḳadem-nihād olduḳda yere doḳunmaya. Yaʿnī iki aḫmes-i şerīfeleri zemīne mülāṣiḳ

[1991] "Yerden uzaklaşmış, yani yükselmiş anlamına gelir." Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/465.

[1992] "Bu, ayak tabanının iç kısmında yer alan ve yere temas etmeyen bölgedir." Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/465.

olmayıp mürtefiʿce idi. Ammā Ebī Hureyre radīyallāhu ʿanhdan *leyse lehū aḫmeṣ* rivāyetş maʿnā-yı muḥarreri münāfī olmaz. Zīrā nefy-i meẕkūr-ı aḫmeṣ ġayr-ı mürtefiʿdir ki ökçe ile eṣābiʿ altı zemīne mülāṣıḳ olup mā taḥt-ı ḳadem vasaṭ-ı arżdan mürtefiʿ ve mütecāfī olmaġı selbeder. Ḥāṣılı iʿtidāl üzere idi. Ve şiddet-i irtifāʿ-ı mütecāfī ile diyenlerin ḳavli ġayr-ı merżādır.

مَسِيحَ الْقَدَمَيْنِ feṭḥ-i mīm ve kesr-i mühmele ile mübārek pāy-ı sidre-mümāsı emles ve nerm olup tekessür ve şuḳāḳdan ʿārī ve ḫuşūnetden berī idi.

يَنْبُو *bi-vezni yedʿū ey yetebāʿidu.*

عَنْهُمَا الْمَاءُ *ey ẓahru ḳademihī emles lā yeḳifu ʿaleyhā el-māʾu li-mülābesetihī.*[1993] Yaʿnī kemāl-i selāmet ve leyyin cihetinden pāy-ı mübāregi üzerinden āb bilā-tevaḳḳuf sürʿatle revān ve muvāviḳ nāyāb olmaġın tīz cereyān ederdi.

1. Sākī-i kevşer ayaġını anıñ
   Būse-gāhıydı didi Rıḍvānıñ
2. Leb-i deryā-yı leṭāfetde hemīn
   Māhī-i sīm idi ol pāy-ı güzīñ[1994]

Vallāhu derra men ḳāle.

1. يَا رَبِّ بِالْقَدَمِ الَّتِي أَوْطَأْتَهَا مِنْ قَابِ قَوْسَيْنِ الْمَحَلِّ الْأَعْظَمَا
2. وَبِحُرْمَةِ الْقَدَمِ الَّتِي جَعَلْتَ لَهَا كَتِفَ الْمُؤَيَّدِ بِالرِّسَالَةِ سُلَّمَا

[150b]

3. ثَبِّتْ عَلَى مَتْنِ الصِّرَاطِ تَكَرُّمَا قَدَمِي وَكُنْ لِي مُنْقِذًا وَمُسَلِّمَا
4. وَاجْعَلْهُمَا ذُخْرِي فَمَنْ كَانَا لَهُ ذُخْرًا فَلَيْسَ يَخَافُ قَطُّ جَهَنَّمَا[1995]

[1993] "Yani, ayağının alt kısmı pürüzsüzdür; su onun üzerine döküldüğünde durmaz, çünkü su ona tutunamaz."

[1994] Beyit Hâkânî'ye isnat edilmiştir, bkz. Hâkânî Mehmet Bey, *Hilye-i Hâkânî*, 264.

[1995] "Ey Rabbim! O mübarek ayak hürmetine ki,
Onu iki yay arası yüce makama kondurdun.

Ve o mukaddes ayak hürmetine ki,
Peygamberlik görevini omuzlayan mübarek omza dayanak kıldın.

Ayaklarımı sırat köprüsünde rahmetinle sabit kıl,
Beni hem kurtarıcı hem de selamete ulaştırıcı kıl.

إِذَا زَالَ *ey ẕehebe Rasūlullāh ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem* veyā mużāf taḳdīri ile *iẕā zāle ḳademehū* demek ola.

زَالَ تَقَلُّعًا *ve ruviye ḳalaʿan* feṭḥ-i ḳāf ve sükūn-ı lāmla maṣdardır bi-maʿne'l-fāʿil. Veyā kesr-i lāmla ṣıfat-ı müşebbehedir. Yaʿnī hengām-ı reftārda ḳademini zemīnden defʿaten refʿ ederlerdi. Veyā pāy-ı ʿarş-peymāların yerden ḳaldırır olduḳları ḥālde yürürlerdi. Ḥāṣılı erbāb-ı ʿucb u kibr revişi ile meşy ḫaylan etmez idi.

وَيَخْطُو *bi-venzi yeʿdū ey yemşī.*

تَكَفُّؤًا mā ḳablini müʾekkede cümledir. *Tekeffā* kesr-i fāʾ-i müşeddede baʿdehā yā ile. Yaʿnī ḥīn-i reftārda ḳadem-i cānibine teveccüh ve meyl ile adımların atarlardı, meşy-i temāʾül ile degil idi.

Dediler vaṣf-ı şerīfinde yine

Yürüse māʾik olurdu öñüne[1996]

وَيَمْشِي هَوْنًا maṣdar-u maḥẕūfe naʿt olur. *E meşyen hevnen* ve yāḫūd ḥāl ola. Yaʿnī teʾeddüden ve sekīneten ve ḥilm ve vaḳār ile yürür idi. Ve وَعِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ هَوْنًا[1997] kerīmesi tefsīrinde İbn ʿAbbās radīyallāhu ʿanhümā "Rabbü'n-Nās ṭāʿāten ve ʿifāf ve tevāżuʿ ile meşyederlerdi." deyü teʾvīl buyurmuşlardır.

ذَرِيعَ الْمِشْيَةِ feṭḥ-i ẕāl-i muʿceme ve kesr-i mīm ile vāsiʿu'l-ḫaṭv maʿnāsına ḫaber baʿde ḫaberdir. Ve *mişye* bi-kesri'l-mīmi li'n-nevʿ yaʿnī ḳademeyni vāsiʿ idi.

إِذَا مَشَى كَأَنَّمَا يَنْحَطُّ مِنْ صَبَبٍ ẓarfın mā ḳabli ve mā baʿdine taʿalluḳu muḥtemeldir. Kile't-taḳdīreyn *ẕeriʿa'l-meşy* lafẓını mübeyyen olur. Reftārından cāy-ı bāladan münhadir olur gibi yürür idi. Ve inḥidārun fi'l-ḥaḳīḳa olmamaġın *ke-ennemā* ile taʿbīr ve edā olundu.

Yaʿni yüksekden ider gibi nüzūl

O mübarek ayakları benim için ahiret azığı eyle,
Zira kim ki o ayakları azık edinirse, cehennemden asla korkmaz." Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/466.

[1996] Beyit Hâkânî'ye isnat edilmiştir, bkz. Hâkânî Mehmet Bey, *Hilye-i Hâkânî*, 306.

[1997] Furkān Sûresi 25/63: "**Rahman'ın kulları** yeryüzünde mütevazı **yürürler**. Bilgisizler kendilerine takıldıkları zaman onlara güzel ve yumuşak söz söylerler."

Yürise dāʾim egilürdi Rasūl[1998]

وَإِذَا الْتَفَتَ الْتَفَتَ جَمِيعًا şarṭiyye-i ūlā üzere ʿaṭfolur ki *iẕā zāle* lafẓıdır. Zīrā anıñ mā baʿdi levāḥıḳındandır. Ve *cemīʿan* faʿīlen veyā ḍarben vezninde maṣdariyyet veyā ḥāliyyet ike manṣūbdur. Yaʿnī bir cānibe gāhī nigerān olsa bütün aʿżā ve cism-i pakiyle mültefit olurdu. Ve ḥālet-i naẓarda çep-i rāste leyy-i ʿunḳ ʿalāmet-i ṭayş u ḫiffetdir. ve cemīʿ-i beden ile iḳbāl ve idbār, celādet ve vaḳār erbābına sezāvār olur.

خَافِضَ الطَّرْفِ refʿle mübtedā-yı maḥẕūfe-i ḫaber veyā ḫaber baʿde ḫaberdir. Ve *ḫafḍ* ile murāḍ żidd-ı refʿ. Ve *ṭarf* feṭḥ-i mühmele ve sükūn-ı rā ve fā ile ʿayndır. Der-aṣıl maṣdar veyā ism-i cins olmaġın cemʿ olmaz. Yaʿnī çeşm-i ḫudā-bīnleri ḳapaġın refʿile dik nigāh etmeyip ġālib-i ḥālde ṭarf esfele nigerān idiler. Nitekim teʾemmül ve tefekkürleri ber-ziyād olmaġın ḫafḍ-ı ṭarfile nigāh ve iltifāt buyururdu.

نظره إلى الأَرْضِ أَطْوَلُ مِنْ نَظَرِهِ إِلَى السَّمَاءِ kemāl-i şerm ü ḥayā u edeb meʿal'l-Mevlā ile rūy-ı zemīne nigāh ve müṭālaʿa, āsumān ṭarafına naẓar ve iltifātlarından bisyārterīn idi.

جُلُّ نَظَرِهِ المُلَاحَظَةُ *cülle* ḍamm-ı cīm ve lām-ı müşeddede ile muʿẓam ve ekşer maʿnāsına. Ve *mülāḥaẓa mufāʿale mine'l-laḥẓ* muʾaḫḫ ʿayınla naẓar ki girişme-i çeşmdir. Ve leḥāẓ feṭḥ-i lāmla şaḳḳ-ı ʿayın. Yaʿnī ġālib-i naẓarı kūşe-i çeşmile nigāh idi.

يَسُوقُ أَصْحَابَهُ وَيَبْدَأُ *min ḥaddi naṣara.*

مَنْ لَقِيَهُ بِالسَّلَامِ müteʿallıkun bi-yeddir. Yaʿnī aṣḥāb-ı ẕevi'l-iḥtirāmını pīş-i saʿādetlerinde yürüdüp ẕāt-ı ʿālīleri tevāżuʿan peslerinde revān olup her dūçār olduḳları kimseye selāmla sebḳ ve mübāderet buyururdu. **[151a]** Ve *selām* selāmetle duʿā ve taḥiyyedir. Ve esmāʾ'llāhdan olup inne'llāhe meʿake ve muṭṭaliʿ ʿaleyke maʿnāsına murād olunmak der-īn maḳām mücevvezdir. Ve ibtidā-yı selām sünnet ve reddi farż-ı kifāyedir.

Mervīdir ki şeb-i İsrāda ol Refref-süvār bālā-ḫāne-i isrā ʿaleyhi't-teḥāyā maḳāb-ı āb-ı ḳavseyn ve intihāya vāṣıl olduḳda "*et-Taḥiyyātu li'llāhi ve'ṣ-ṣalāvatu ve'ṭ-ṭayyibātu.*" taḥiyyesiyle şenā-ḫān olup Rabb-i Celīl "es-Selāmu ʿaleyke eyyühe'n-nebiyyu ve raḥmetu'llāhi ve berekātihī!" ḫitāb-ı ʿizzetiyle selām eyledi. Nebiyy-i Cemīl daḫı

[1998] Beyit Hâkânî'ye isnat edilmiştir, bkz. Hâkânî Mehmet Bey, *Hilye-i Hâkânî*, 308.

“Allāhumme ente’s-selām ve minke’s-selām ve yerciʿu’s-selāmu ʿaleynā ve ʿalā ʿibādi’llāhiṣ-ṣaāliḥīn.” ile icabet eyleyip sürüşān-ı muḳarrabīn “Eşhedü en lā ilāle ille’llāh ve eşhedü enne Muḥammeden ʿabduhū ve Rasūluhū.” kelimeteyni ile şehādet buyurdular, ke-ẕā el-ʿAlī el-Ḳārī. İmdi ḥadīṯ Sıbṭ-ı Muḥterem İmām Ḥasan-ı Mükerrem tavṣīv-i ḫāl-i mihribānından bu maḥalle resīde olduḳda baʿżı naʿt-ı ecell Sulṭān-ı Kevneyn ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellemden ḥaẓẓ-ı ekmel istifāża buyurmaġın tekrār ḫāl-i mükerremine *eʿid ẕikra nuʿmāne lenā*[1999] faḳḳınca iltifāt buyurup.

قُلْتُ صِفْ لِي مَنْطِقَهُ maṣdar-ı mīmī. Ey ḫāl-i Muḥtrerem ādāb-ı nuṭḳ-ı şerīfleri keyfiyyetinden baña vaṣfeyle, dedim.

قَالَ Hind radīyallāhu teʿālā ʿanh.

كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم مُتَوَاصِلَ الْأَحْزَانِ دَائِمَ الْفِكْرَةِ لَيْسَتْ لَهُ رَاحَةٌ yaʿnī ol Ḥażret keşter-i eẕkār-ı umūr u aḥvāl-i ümmetde ḥazīn ve heyʾet ve emr-i āḫiretde fikri dāʾim olup dār-ı miḥende ol Ḥażret içün āsāyiş ve rāḥat nāyāb idi. Ve ḫüzünden murād mā yesteḳbiluhū mine’l-umūri’l-ʿiẓāmi teyaḳḳuz ve ihtimām olup ḫüzn-i maʿhūd ki fevt-i maṭlūbdur. Tevaḳḳuʿ mekrūhdan elemm-zed ve ġam-ġīn olmaḳ murād degildir. *Ve hāẕā kulluhū mimmā yaḳtażī ḳavluhū.*[2000]

وَلَا يَتَكَلَّمُ فِي غَيْرِ حَاجَةٍ طَوِيلَ السُّكُوتِ suʾāl ḥasene cevāb müstaḥsen ve ʿibārāt-ı müteḳaddime ise muḳaddimāt idi. Yaʿnī kelam-ı Nebiyy-i İns ü Cān ʿaleyhi ṣalāvātü’l-Mennān mūcez ve endek olup keşirü’ṣ-ṣumt idi. Ve kelāma iḥtiyāc nāyāb olan maḥalde nāṭıḳa-perdāẕ tekellüm olmazlardı. Yāḫūd feraḥ ve baṭar ile suḫan-sāz olmayıp belki ḥüzn ü esef ile güftāra āgāz buyururdu.

يَفْتَتِحُ الكلام ويختمه بأشداقه cemʿ-i şedḳ feṯḥ veyā kesr-i şīn ve sükūn-ı dāl ile cevānib-i fem.

Yaʿnī ibtidā ve intihā-yı kelāmı kenāre-i dehen-i mübaregiyle feṯḥ ü ḫatm ederdi.

1. Laʿl-i cān-baḫşı olınca güyā
   İmrenürdü lebine āb-ı beḳā
2. Meger olmuşdu o laʿl-i mümtāz

[1999] “Bizim için Numan'ı yeniden an.”
[2000] “Ve bu, onun sözünün gerektirdiği her şeydir.” Ali el-Kârî, *Şerhu’ş-Şifâʾ*, 1/347.

Ḫoḳḳa-i lü'lü-i ṣandūḳa-i nāz[2001]

وَيَتَكَلَّمُ بِجَوَامِعِ الْكَلِمِ cemʿ-i cāmiʿa. Yaʿnī mebānī-i yesīre ve meʿānī-i keşīre ile güyā olurdu.

فضلا feṯḥ-i fā ve sükūn-ı ṣād-ı mühmele ile kelāmı ḥaḳ ve bāṭıl beynini fārıḳ ve fāṣıl endek suḫan olduġu ḥālde kelām-ı beyyin ve güftār-ı heyyin ile tekellüm buyururdu.

لَا فُضُولَ فِيهِ ism-i müfred veyā cemʿ-i faẕl. Yaʿnī ḫayr u fā'ideden ʿārī edā-yı merāmda güftār-ı ḥikmet-reftārı ziyāde degil.

وَلَا تَقْصِيرَ muḫall-i fehm olur mertebe aṣıl maʿnādan kelāmda ḳuṣūr nāyāb idi.

دَمِثًا feṯḥ-i mühmele ve kesr-i mīm ve müşelleşe ile *leyyinü'l-ḫuluḳi laṭīfü'l-muʿāmele*[2002].

لَيْسَ بالجنا في ولا المهين feṯḥ-i mīm-i aṣliyyet ile mine'l-mihāne ḥaḳāret ve ḍamm-ı mīm-i zā'ide ile ihānet. İmdi ʿibāret-i meẕkūre Ẕāt-ı Şerīfi vaṣfīdir. Ammā manṭıḳī vaṣıf daḫı muḥtemeldir.

يعضم النِّعْمَةَ وَإِنْ دَقَّتْ *ey ḳallet ve ṣaġurat.*[2003] Yaʿnī neʿam Perverdigār-ı Celīl ʿaddedip **[151b]** ḳalīl olsa bile istiḥḳār etmezdi.

لا يذم شيئا niʿmet-i Ḥaḳḳ ve veyā ḫalḳdan bir şeyi taʿyīb eylemez idi.

لَمْ يَكُنْ يَذُمُّ ذَوَاقًا feṯḥ-i ẕāl-i muʿceme ve vāv-ı meftūḥa-i muḫaffefe ve elif ve ḳād ile maṣdar-ı ẕāḳa.

وَلَا يَمْدَحُهُ yaʿnī me'kūl ve meşrūb cihetinden ʿayb-bīn olmayıp daḫı mā sivā'llāha ʿadem-i raġbet ve ve nezāhet sāḥa-i ḳalb-i bī-ġış ile metāʿ-ı ḥayāt u dünyāyı pesendīde buyurmazdı.

وَلَا يُقَامُ لِغَضَبِهِ ḍamm-ı müşennāt-ı taḥtiyye ile mebniyyun li'l-mechūldür.

إذا تعرض ḍamm-ı tā'-i fevḳıyye ve ʿayın ve rā'-i müşeddede ile.

للحق بشئ *bi'l-bā'i'l-cārreti ve ruviye bi'l-lām.*

[2001] Beyit Hâkânî'ye isnat edilmiştir, bkz. Hâkânî Mehmet Bey, *Hilye-i Hâkânî*, 190.

[2002] "Karakteri yumuşak, muamelesi nazik olan." Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/470.

[2003] "Azaldı ve küçüldü anlamına gelir." Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/348.

حَتَّى يَنْتَصِرَ لَهُ yaʿnī meʾmūr ve menhi sebebiyle emr-i ḥaḳda bir kimse ol Ḥażrete iʿtirāż eylese anıñ ġażabını defʿ u menʿe kimesne ḳudretyāb olamazdı. Tā kim ḥaḳḳında īcāb eden nuṣret-i ḥaḳḳa ḳıyām edince ġażab-ālūd olduḳları ḥalde bir ferd izālesine cesāret edemezdi.

وَلا يَغْضَبُ لِنَفْسِهِ وَلَا يَنْتَصِرُ لَهَا kendü ḥaẓẓ-ı nefsiçün ġażab-nāk olmayıp mücdrred kendü ḥaḳḳına taʿalluḳ eden emirde intiṣār etmezdi. Nitekim cüfāt-ı ʿArabdan baʿżıları Gül-i Nev-Resīde-i Bāġ-ı Belāġ Ẕāt-ı Şerīfine ḫār-āver eẕā ve muʿāmele-i nāder-berāberī vuḳūʿunda ʿadem-i muʾāḫaẕe ile mücāmele buyurur idi.

1. Kendü nefsi içün ol pāk-neseb
   İtmedi kimseye ʿömründe ġażab
2. Olmadı herkez o laʿl-i nāyāb
   Hīç kimseyle cihānda şeker-āb[2004]

إِذَا أَشَارَ أَشَارَ بِكَفِّهِ كُلِّهَا der-vaḳt-i ḫitāb beyne'l-aṣḥāb işāret buyurursalar dest-i cihān-ı peyvestini refʿle ḳaṣden li'l-ifhām ve refʿan li'l-ibhām işāret buyurur idi. Ammā teşehhüd ve ẕikir ve tevḥīd ḥālinde berāy-ı taḥḳīḳ-i merām engüşt-i meh-i şikāfla işāret buyurmaġın işāretin meyānesin farḳ ederdi.

وَإِذَا تَعَجَّبَ قَلَّبَهَا teşdīd ve taḫfīf-i lāmile żamīr *keffe* rāciʿdir ki müʾenneṯ semāʿīdir. Yaʿnī bir emr-i bü'l-ʿacebden taʿaccüb etseler keff-i kerīmeleri derūnunu ṭaraf-ı āsumāna taḳlīb buyururdu.

وَإِذَا تَحَدَّثَ اتَّصَلَ بِهَا çün güftāra āġāz etseler keff-i yem ʿaṭāların kelām-ı şerīfine maḳrūn buyurup.

فَضَرَبَ fāʾ-i tafṣīliyye.

بِإِبْهَامِهِ الْيُمْنَى رَاحَتَهُ الْيُسْرَى baʿżı rivayetde *bi-rāḥatihi'l-yümnā bāṭıne ibhāmihi'l-yüsrā*[2005] vuḳūʿ-yāftedir. Ve kelāmıñ *keffe* ittisālini beyān olur. Yaʿnī ibhām-ı yümnāsıyla ṣlol avucuna ḍarb ederdi. Nitekim bir emr-i mühimme ile güyende-i tenbīh ve eṣnā-yı

[2004] Beyit Hâkânî'ye isnat edilmiştir, bkz. Hâkânî Mehmet Bey, *Hilye-i Hâkânî*, 142.
[2005] "Sağ avucuyla başparmağının iç kısmına vurdu."

güftārda taḥrīk-i lisān ile baʿżı erkānı meyānesin cemʿ u teʾkīd-i peyām edenlerin ʿādetidir.

وَإِذَا غَضِبَ أَعْرَضَ وَأَشَاحَ şīn-i muʿceme ve elif ve ḥāʾ-i mühmele ile ṣarf-ı vech veyā ḳabżdır. Mā-ḳablini teʾkīd olur. Yaʿnī bir kimse üzere ẹer-i ġażabı ẓāhir olsa bi-ġayri lavmin andan iʿrāż edip rūgerdān olurdu.

وَإِذَا فَرِحَ غَضَّ طَرْفَهُ fetḥ-i ṭā ve sükūn-ı rā ile kūşe-i çeşm meserret ve ḫurremīde dīde-i ḫudābīnlerin berhem-nihād bururur idi. Yaʿnī tebāʿüden mine'l-eşer ve'l-meraḥ ve ġadd-i ʿayn edip ser-devletmendin fürūbürde ḳılardı.

Kūşe-i çemşle etdikçe nigāh
Ġayş olurlardı sürūş-ı dergāh[2006]

جُلُّ ضَحِكِهِ التَّبَسُّمُ ve muʿẓam-ı envāʿ-ı ḫandeleri muṭlaḳan mālā ṣavte fīhī olan tebessüm idi. ki mebādī-i ḍiḥkdir. Beyānı sebaḳ etmişdir.

وَيَفْتَرُّ teşdīd-i rā ile *ey yubdī esnānuhū ḍāḥikan*[2007].

عَنْ مِثْلِ *müteʿallıḳun bi-yefterrū.*

حَبِّ الْغَمَامِ vāḥidi ġamāme ke-seḥābe veznen ve maʿnen ḥabb-i seḥāb berd-i maʿrūf.

[152a] Yaʿnī ḫande-künān dürr-i dendānını ibrāz ve dāne-i nerk-i ebr āsā iẓhār ederdi. Vallāhu derra men ḳāle.

يَفْتَرُّ عَنْ لُؤْلُؤٍ رَطْبٍ وَعَنْ بَرَدٍ وَعَنْ أَقَاحٍ وَعَنْ طَلْعٍ وَعَنْ حَبَبِ[2008]

قَالَ الْحَسَنُ radīyallāhu ʿanhümā.

فَكَتَمْتُهَا الْحُسَيْن *mefʿūlü ṣānin li-keteme* ve fī nüsḫatin ʿan el-Ḥüseyn bin ʿAlī.

زَمَانًا ثُمَّ حَدَّثْتُهُ فَوَجَدْتُهُ قَدْ سَبَقَنِي إِلَيْهِ yaʿnī yāddāştım olan ḥadīṯ-i Ḫāl-i Mükerrem niçe zamān birāder-i seer-birāderim Ḥüseyin radīyallāhu ʿanhdan berāy-ı imtiḥān pinhān olmayıp baʿde-ẕā ḥadīṯ-i ḥilyeyi taḥdīṯetdigimde meʿa ziyādeti faẓīletin beni sebḳ eyledi, buldum.

[2006] Beyit Hâkânî'ye isnat edilmiştir, bkz. Hâkânî Mehmet Bey, *Hilye-i Hâkânî*, 144.

[2007] "Kişinin gülümserken dişlerini göstermesi anlamına gelir." Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâʾ*, 1/349.

[2008] Beyit Harîrî isimli şaire isnat edilmiştir. Ebû Abbâs Ahmed b. Abdilmü'min b. Mûsâ el-Kaysî eş-Şerîşî, *Şerhu Makâmâti'l-Harîrî* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2006), 1/72..

فَسَأَلَ أَبَاهُ عَنْ مَدْخَلِ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم وَمَخْرَجِهِ وَمَجْلِسِهِ baʿżı nüsḫada meslis bedeli *meslis* bedeli melbes vāḳiʿdir. Her biri maṣādır-ı mīmī olmaları ẓāhir ammā ism-i zamān ve mekān olur. Yaʿnī Peder-i ʿĀlī-güher ne keyfiyyet-i duḫūl ve ḫurūc ve cülūs ve cedd-i emcedinden istiʿlāʿ eyledi. Yāḫūd ḥāl-i meslisden suʾāl mekān-ı cülūsdan porsiştir.

وَشَكْلِهِ feṯḥ-i evvel ve kesr-i daḫı cāʾizdir. Ṣūret ve sīret.

فَلَمْ يَدَعْ مِنْهُ شَيْئًا yaʿnī cemiʿ-i mā ẕukira müteʿallıḳātından bir şey terk eymeyip pederinden taḥḳīḳ-i suʾāl buyurdu. Bu edā kemāl-i ittiṣāf-ı ḥasen ve cemāl-i ḫulḳ-ı müstaḥsendir.

قَالَ الْحُسَيْنُ سَأَلْتُ أَبِي عَنْ دُخُولِ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم Sıbṭ-ı Muḥterem buyurur ki Peder-i Mükerreme zamān ve keyfiyyet-i duḫūl-i Rasūl-i ekremden ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem porsān oldum.

فَقَالَ كَانَ دُخُولُهُ لِنَفْسِهِ مَأْذُونًا لَهُ فِي ذَلِكَ ʿAliyy-i Murtażā kerrama'llāhu vechehū cevāb-dāde oldu ki "Sulṭān-ı ʿĀlemiñ kendü saʿādet-ḫānelerine teşrīfi iẕn-i ʿāmmla Ḫudādan meʾẕūn olduḳları ḥālde idi ki büyūtdan ḳanġı beyt olursa ezvāc-ı muṭahharātından istīẕānın ġayrı dāḫil olmaḳ ḥayṣiyyetiyle meʾẕūn idi."

فَكَانَ إِذَا أَوَى ḳaṣr veyā meddile vaṣale maʿnāsına.

إِلَى مَنْزِلِهِ جَزَّأَ teşdīd-i zāy ve hemze ile *ey ḳasseme.*

دُخُولَهُ ثَلَاثَةَ أَجْزَاءٍ جُزْءًا naṣbla.

لِلَّهِ، وَجُزْءًا لِأَهْلِهِ، وَجُزْءًا لِنَفْسِهِ yaʿnī detlet-serālarına vuṣūl ve neşīminlerinde ḳarārdāde olduḳları hengāmda zenānını se ḳısma taḳsīm buyurur idi. Bir cüzʾü işrāḳ ve ḍuḥā emṣāli nevāfil namāzı ile ʿibādet içün ve bir baḫşı tedbīr-i umūr-ı ʿıyāl ve ıṣlāḥ-ı şān-ı āl içün ve bir ḳısmı berāy-ı aʿmāl-i ʿibād ve aḥvāl-i cihād ve vürūd ve vüfūd istirāḥat idi.

ثُمَّ جَزَّأَ جُزْأَهُ بينه وَبَيْنَ النَّاسِ فَيَرُدُّ ذَلِكَ عَلَى الْعَامَّةِ بِالْخَاصَّةِ *yeruddu bi-maʿnā yūṣalu ve yuʿṭī ev yestaʿīnu* ve daḫı *yebẕulu* mervīdir. Ve bāʾ-i *bi'l-ḫāṣṣa* sebebiyyedir. ʿAdl faṣlında maʿnen ve mebnen ẕikri teḳaddüm eyledi.

وَلَا يَدَّخِرُ dāl-i mühmele-i müşeddede ile der-aṣıl ẕāl-i muʿceme ve tāʾ-i iftiʿāl ile yedteḫiru olup tāsı dāle idġām olundu.

عَنْهُمْ شَيْئًا yaʿnī ʿilim ve māldan anlara nāfiʿ olan emri ʿāmme ve ḫāṣṣadan pinhān buyurmazdı.

فَكَانَ مِنْ سِيرَتِهِ فِي جُزْءِ الأُمَّةِ إِيثَارُ أَهْلِ الْفَضْلِ بِإِذْنِهِ وَقِسْمَتُهُ baʿżı nüsḫada bi-dūni tāʾin ḳısmehū vārid olmuşdur. Fāʿil veyā mefʿūlüne mużāf maṣdardır.

عَلَى قَدْرِ فَضْلِهِمْ فِي الدِّينِ yaʿnī deʾb-i şerīf ve ʿādet-i laṭīfleri idi ki nefs-i nefīsi içün ifrāz ve berā-yı ümmet icābet-baḫş eyledigi cüzʾ-i zamānı ehl-i faẓla ikrāmen iẕn-i hümāyūnları ṣudūr-yāfte-i duḫūl-i beyt u ḫalvet ve ṣoḥbetine icāzet ile taḳdīm buyurup aṣḥāb-ı faẓlıñ maḳām-ı taḳvā ve dīn ve diyānetde ʿirfānları miḳdārınca muḥādeṣe ve umūrlarına rüʾyet ve iştiġāl ile ol cüzʾü anlara ḳısmet ṭarīḳa-i ḥasenelerinden idi. Sebeb-i tefāvütü beyan buyurup dediler.

مِنْهُمْ ذُو الْحَاجَةِ el-vāḥide.

وَمِنْهُمْ ذُو الْحَاجَتَيْنِ وَمِنْهُمْ ذُو الْحَوَائِجِ *eṣ-ṣelāṣeti fe-ekṣeru.*

فَيَتَشَاغَلُ

[152b] بِهِمْ ويشغلهم feṭḥ-i müṣennāt-ı taḥtiyye ve ġayın ile mużāriʿ-i şaġale ammā ḍamm-ı evvel ve kesr-i ṣāliṣ ile işġālden luġat-i redīʾedir.

بِمَا أَصْلَحَهُمْ *ve fī nüsḫatin: yuṣliḥuhum.*

وَالْأُمَّةَ naṣbla żamīr üzere ʿaṭfolur. Taḳdīr *ve yuṣluḥu ʿāmmete'l-ummeti*[2009] demek olur.

مِنْ مسألته عنهم min-i ecliyye *māyı* beyāndır, dediler. *Ve ruviye mesʾeletuhum.*

وأخبارهم بِالَّذِي يَنْبَغِي لَهُمْ yaʿni aṣḥāb-ı faẓl ve efḍālden kimi bir ḥācet kimi iki ve üç yā daḫı ziyādeḫavāyic erbābı olup ol meḥāvīc ile meşġūl olurlar ve anları dīn ve dünyāya ṣalāḥ-peẕīr olan emr u kār-ı ümmete ṣāliḥ-i aʿmālden ṭalebkār ve şāyeste-i birr u ṣalāḥ olur umur u aḫbār ile meşġūl buyururdu.

وَيقُولُ cemīʿ-i merātibde buyurur idi.

[2009] "Ve tüm ümmeti ıslah eder."

لِيُبَلِّغَ teşdīd ve taḫfīf ile.

الشَّاهِدُ مِنكُمُ الْغَائِبَ*bi-dūni minkum* daḫı mervīdir. Yaʿnī sizlerden ḥāżır olanlarıñız benim cānibimden sāmiʿa-güẕār olduġu emr ü nehyi beher ḥāl ḥāżır bi'l-meclis olmayanlarıñıza peyāmres olsunlar deyü vücūbu īcāb eder emir ile fermān buyurur idi. *Şāhid*den murād ṣaḥābī-i kibār. Ve *ġāʾib* ṣıġār. Veyā şāhid ṣaḥābī ġāʾib tābiʿī veyā şāhid ʿālim ve ġāʾib ġayr-ı ʿālim veyā şāhid ḥaḍarī ve ġāʾib bedevī yāḫūd şāḥid ẕükūr ve ġāʾib ünāṯ olmaḳ muḥtemilāt-ı ʿaḳliyyeleri taḥrīr-kerde-i şurrāḥdır.

وَأَبْلِغُونِي حَاجَةَ مَنْ لَا يَسْتَطِيعُ إِبْلَاغِي ve *ruviye iblāġe ḥācetihī* taʿmīm baʿde taḫṣīṣ ḫaṣṣ ve terġīb. Ve sebeb emri beyān içündür. Ḥācetini baña iblāġa müknet-yāb olmayanların meḥāvīcini baña iblāġ edin.

فَإِنَّهُ emr u şān.

مَنْ أَبْلَغَ سُلْطَانًا حَاجَةَ مَنْ لَا يَسْتَطِيعُ إِبْلاغَهَا ثَبَّتَ اللَّهُ قَدَمَيهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ bir kimse ḥācetini ʿarż vbe iʿlāma ḳudret-yāb olmayan kimsenin ḥācetin Nebī ve ḫalīfe ve ḳāḍī ve ḥākim veyā emīr ve vezīr ve lev sulṭān-ı cāʾire iblāġ eylese Pādişāh-ı Cihān-āferīn ʿazze ve ʿalā ol mübelliġiñ rūz-ı cezā veyā mevḳıfde ḳademiynini Ṣırāṭ üzere pā-bercā ḳılar. Ḥāṣılı ḥuḳūḳ-ı iḫvāna mürāʿāt ve ḳıyāmla cezā cins-i ʿamelden olmaġla ehvāl-i mevḳıf-ı ḳıyāmetden rehāyāb ve necātdan kināye olmuşdur.

لَا يُذْكَرُ عِنْدَهُ ṣīġa-i mechulle.

إِلَّا ذَلِكَ وَلَا يَقْبَلُ ṣīġa-i fāʿil veyā mefʿūlle.

مِنْ أَحَدٍ غَيْرَهُ yaʿnī meclis-i hümāyūnunda meṣāliḥ-i ümmet ve emrun bi't-teblīġden mā ʿadā küffār tefevvüh olunmayıp ecnebī kelāmla āġāz-ı tekellüme rıżā-dāde olmazlardı.

قَالَ فِي حَدِيثِ سُفْيَانَ بْنِ وَكِيعٍ İbn Cerrāḥ İmām ve Ḥāfıẓ Ebū Muḥammed Kūfī ʿaleyhi'r-raḥmedir. Remz[2010] tārīḫinde rūberāh-ı Naʿīm oldular. Süfyān ʿaleyhi'r-raḥmetü'r-Raḥmān ḥadīṯinde Ḥayder-i Kerrār kerrama'llāhu vechehū buyurmuşlar ki.

[2010] Kelimenin ebced değeri 247'dir.

يَدْخُلُونَ رُوَّادًا ḍamm-ı rā ve teşdīd-i vāv ve elif ve dāl-i mühmele ile cemʿ-i rāʾid ṭālib ve muḥtāc maʿnāsına veyā kesr-i evvel ve taḫfīf-i vāv ile yāḫūd lām ve ẕāl-i muʿceme ile *luvvāẕan* mervīdir, *ey multeciʾīne ileyh.*

وَلَا يَتَفَرَّقُونَ إِلَّا عَنْ ذَوَاقٍ fetḥ-i evvel ile *ey ʿan ʿilmin ve ḥikemin ev ʿan meẕūḳin min meʾkūlin ve meşrūbin.* Ammā erbāb-ı ẕevḳ maʿnā-yı evvel üzere iḳtiṣārları şīrīnter olur.

وَيَخْرُجُونَ أَدِلَّةً cemʿ-i delīl *ey hüdāt.*

يَعْنِي فُقَهَاءَ *ey ʿulemāʾ.*

Ve'l-ḥāṣıl: Ḥavāṣ meclis-i ḫāṣu'l-ḫāṣa ʿilm u ḥikem istifādesine ḫāstkār olduḳları ḥālde dāḫil olup teferruḳ etmezler illā ġıdā-yı rūḥ olan ʿilm u ḥilm u edeb meẕāḳıyla bīrūn-ı meclis ve ḥuẓūr-ı Ḥażretden hüdāt ve mürşidīn yaʿnī dānā olduḳları ḥālde müteferriḳīn olurlardı.

قُلْتُ ḳāʾil muṣaġġaran Ḥüseyn radīyallāhu ʿanhdır ki pederinden istiʿlām eder.

فَأَخْبِرْنِي عَنْ مَخْرَجِهِ كَيْفَ

[153a] كَانَ يَصْنَعُ فِيهِ ḫāne-i saʿādetlerinden bīrūn olduḳlarında ne emre meşġūl idiler, dedim.

قَالَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم becā-yı muẓmar vaż-ı maẓhar berāy-ı teberrük ve ihtimām-ı şān-ı Ḥażretdir.

يَخْزُنُ sükūn-ı ḫā ve ḍamm-ı zāy ile.

لِسَانَهُ إِلا مِمَّا يُعْنِيهِمْ *ve fī nüsḫatin: illā fīmā ve yaʿnī* fetḥ-i müşennāt-ı taḥtiyye ve kesr-i nūnla. Yaʿnī Sulṭān-ı İns ü Cān zebān-ı muʿciz-beyānını maḥzūn ve ḫāmūş ḳılardı. Meger cevāhir-i lafẓ ve zevāhir-i vaʿẓ ile aṣḥābına sūdmend ve mühim olan umūrla süḫansāz olurdu.

وَيُؤَلِّفُهُمْ وَلَا يُفَرِّقُهُمْ teşdīd-i lām ve şedd-i ra ile beyne'l-aṣḥāb ülfet ve teḥābb ve muvāḫāt ilḳāʿıyla müteʾellifīn ve seḥāyib-i kerem ve sevākib-i niʿam birle müctemiʿīn buyurup teferruḳa bādī kelām ile tekellüm buyurmazdı.

يُكْرِمُ كَرِيمَ كُلِّ قَوْمٍ ويوليه teşdīd-i lāmla.

عليهم yaʿni reʾīs ve şeyḫine taʿẓīm buyurup teʾlīfen li-ḳulūbihim ḳavmi üzere serdār ve anı vālī naṣbederdi.

ويحذر feth-i ẕayla.

النَّاسَ وَيَحْتَرِسُ مِنْهُمْ من غَيْرِ أَنْ يَطْوِي kesr-i vāvla.

عَنْ أَحَدٍ *ve fī nüsḫatin: ʿalā eḥad.*

بِشْرَهُ kesr-i muvaḥḥade ile beşāşet-i vech.

وَخُلُقَهُ*ey ḥüsne ḫuluḳihī.* Pes iḫtirāz ve iḫtirās ve ḥaẕer maʿnāsına müteḳāribedir.

Ḫaber-i laṭīf ḥüsn-i ʿişret faṣlında teḳaddüm etmişdir. Ve nāsdan murād aʿavām ve aʿrāb-ı cinsīdir, cemīʿi murād degildir. Yaʿnī nāsdan ḥaẕer eder ve anlardan teḥaffuẓ buyururdu. Ammā ḫidmet-i ʿāliyyelerinde ḫāṣ ve ḫidmet-güẕār olanlardan ṭalāvet ve inbisāṭı menʿ ve iḫfā etmeksizin taḥaffuẓ yāḫūd ġāʾibden ḥaẕer ve ḥāżırdan iḫtirās buyururdu. Zīrā ḳable't-tecrübe her kese rükūn sezāvār degildir.

وَيَتَفَقَّدُ أَصْحَابَهُ *ḳāle er-Rāġibu el-faḳdu eḫaṣṣu mine'l-ʿadem.*[2011] Ḥużūr-ı Server-i Kāʾinātdan dūr ve ġāʾib olanların aḥvālin taʿarrüf ve taʿahhüd buyurup dīgerāndan ḥāl-i ġāʾibi porsān veyā ziyāretine revān olmaġla tefaḳḳud ederdi.

وَيَسْأَلُ النَّاسَ عَمَّا فِي النَّاسِ nāsdan li'l-iltibās tefaḥḥusu īcāb eden şeyʾi taḥassüs ederdi. Yaʿnī nāsdan ẓuhūr-yāfte umūru teftīş ederdi ki çāresin tedārik buyura. Ve ḥüsn-i ḥālle ḫaber-dāde olduḳlarında ḥamd-i Mevlā ile leb-cünbān olurdu. İmdi emr-i meẕkūr tecessüs ve ġaybetden degildir. Belki bīmāra şīfā içün istimzāc-ı ṭabīb āsādır.

وَيُحَسِّنُ الْحَسَنَ teşdīd ve taḫfīf-i sīnle.

وَيُصَوِّبُهُ *bi-teşdidi'l-vav.*

وَيُقَبِّحُ الْقَبِيحَ وَيُوَهِّنُهُ şedd-i muvaḥḥade veyā taḫfīfle ve vehn ve vehy nūn ve yā ile mervīdir. Yaʿnī zībā ve ḥasen olan emri ṣavāb-dīd ve müstaḥsen buyurup işābetini beyān ve ziht u bedi istiḳbāḥ ve tevhīn ve żaʿfla ḥükmederdi.

[2011] "Fakd" (kaybolma veya kayıp), "adem" (yokluk) kavramından daha özeldir." Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, 641.

مُعْتَدِلُ الْأَمْرِ غَيْرُ مُخْتَلِفٍ ḥāl-i müʾekkede her emr-i şerīfinde iʿtidāl her kārında sünen-i vāḥid üzere ḳıyām buyurup taḥsīn ve taḳbīḥde mübālaġa etmezdi.

لَا يَغْفُلُ ḍamm-ı fā ile.

مَخَافَةَ أَنْ يَغْفَلُوا أَوْ يَمَلُّوا fetḥ-i mīm ve şedd-i lāmla. Vāv li't-tenvīʿ. Yaʿnī erbāb-ı soḥbeti ḥaḳḳında iẓhār-ı ġaflet buyurmazdı ki anlara ṣāliḥ olan umūrdan ġaflet ve fütūr ḥuṣūlü ḫavfından tenbīh ile īḳāẓ buyurur idi.

لِكُلِّ حَالٍ عِنْدَهُ عَتَادٌ fetḥ-i mühmele ve fevḳıyye ile *ey ʿuddetun zādun.* Yaʿnī aḥvāl-i dünyā ve ʿuḳbādan her kār-ı düşvār içün ol Ṭabīb-i Ḫaste-dilān-i ümmet içün ʿuddet-i zād-ı dārū-yı birʾü's-sāʿa āmāde ve muʿad idi.

لَا يُقَصِّرُ عَنِ الْحَقِّ وَلَا يُجَاوِزُهُ إِلَى غَيْرِهِ iḳāmet-i ḥudūdu'llāhda taḳṣīr buyurmayıp ve ġayet-i mertebe-i ḥaḳḳdan teʿaddī etmezdi.

الَّذِينَ يَلُونَهُ مِنَ النَّاسِ خِيَارُهُمْ mübtedā ve ḫaber ol kimesneler ki Āfitāb-ı Risālere meslis-i şerīfinde **[153b]** ḳarīb olalar ḫıyār ve eşref-i nāsdan idiler.

وَأَفْضَلُهُمْ عِنْدَهُ أَعَمُّهُمْ نَصِيحَةً luġaten ḫulūṣdur. Ammā cümle-i irāde-i ḫayırdan muʿabbere kelime-i cāmiʿaya naṣīḥat dediler.

وَأَعْظَمُهُمْ عِنْدَهُ مَنْزِلَةً أَحْسَنُهُمْ مواساة hemzesi vāva maḳlūbedir. *Ey muvāsātun li-kulli eḥad.* Ve ḥafẓ-ı müteʿallıḳ ʿumūm ifade eder. Ve *muvāsāt iʿtāʾun men yurīdu mā yurīdu.*[2012]

وموازرة *mine'l-vezr bi-maʿne'l-melceʾ ev el-ḥaml ey muʿāvene.*

Ve'l-ḥāṣıl: ʿİnde'l-Ḥażret eşref-i nās herkese ḳaṣd-ı ḫayır ve naṣīḥat ve irşād cihetinden bisyārterīni ve min ciheti'ş-şeref aʿẓam-ı nās ʿinde'l-Ḥażreti'l-Nübüvvet her ferde rızık ve maʿīşetde müşāreket ve ilticā edenlere iʿānet ḳıbelinden ḫūbter olan idi.

فَسَأَلْتُهُ عَنْ مَجْلِسِهِ baʿde-zā Ḥüseyin radīyallāhu ʿanh cülūs-ı Ḥażret veyā mekān-ı cülūs ve keyfiyyet-i ḥāl u şān ve şeref-medārından pederim cenābına suʾāl eyledim.

[2012] "Muvâsât (yardımlaşma), birinin ihtiyacı olan şeyi ona vermektir." Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/478.

فَقَالَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم لَا يَجْلِسُ وَلَا يَقُومُ إِلَّا عَلَى ذِكْرٍ Emīrü'l-Müʾminīn kerrama'llāhu vechehū taʿrīh-ḫān olur ki Sulṭān-ı Enbiyā ʿaleyhi'-teḥāyā ḳıyāmdan ṣoñra cālis ve cülūsdan ṣoñra ḳıyām buyurmazdı illā ifāde-i ʿilim ve beyān-ı ḥamd u şükr üzere ḳāʾim ü cālis olurdu.

وَلَا يُوَطِّنُ ḍamm-ı yā ve sükūn-ı vāv ve ṭāʾ-i müşeddede veyā muḫaffefe ile.

الْأَمَاكِنَ cemʿ-i emken ev emkine cemʿ-i mekān *ve huve cemʿu'l-cemʿ ve mīmuhū aṣliyyetun ve zāʾidetun.*

وَيَنْهَى عَنْ إِيطَانِهَا beyt-i şerīfinden ġayrı mekānlarda vaṭan ittiḫāẕ buyurmayıp ve ittiḫāẕından nehy ederdi. Yaʿnī nefs-i nefīsi içün cāy-u muʿayyen taʿyīn ve ifrāz buyurmazdı. Neşīmen-i maḫṣūṣ ve muʿayyen ittiḫāẕından dīgerānı daḫı menʿ ederdi. Yāḫūd maʿnā mescidde namāz-güẕār olmaġıçün muṣallā-yı muʿayyen ifrāzı murād oluna.

وَإِذَا انْتَهَى إِلَى قَوْمٍ جَلَسَ حَيْثُ يَنْتَهِي بِهِ الْمَجْلِسُ وَيَأْمُرُ بِذَلِكَ ve meclis-i ḳavme resīde olduḳda erbāb-ı meclisden imtiyāz ve anlar üzere taṣaddur etmeyip *key mā ittefeḳa* ne maḥalli ḫālī veyā nihāyet-i meclis olan maḥalle cülūs ederdi. *Fe-inne şerefe'l-mekān bi'l-mekīn dūne'l-ʿaksi'l-mubīn.*[2013] Ve minvāl-i meşrūḥ üzere teşrīʿan ve teʾeddüben aṣḥābına emr u tenbīh ederdi. İmdi erbāb-ı rüsūm-ı devletde resm u ʿādet olan taḥarrī-i ṣadr-ı meclis şerʿan mekrūhdur.

وَيُعْطِي كُلَّ جُلَسَائِهِ نصيبه حَتَّى لَا يَحْسَبَ جَلِيسُهُ أَنَّ أَحَدًا أَكْرَمُ عَلَيْهِ مِنْهُ مَنْ جَالَسَهُ أَوْ قَاوَمَهُ لِحَاجَةٍ صَابَرَهُ حَتَّى يَكُونَ هُوَ الْمُنْصَرِفُ عَنْهُ مَنْ سَأَلَهُ حَاجَةً لَمْ يَرُدَّهُ إِلَّا بِهَا أَوْ بِمَيْسُورٍ مِنَ الْقَوْلِ قَدْ وَسِعَ النَّاسَ بَسْطُهُ وَخُلُقُهُ فَصَارَ لَهُمْ أَبًا وَصَارُوا عِنْدَهُ فِي الْحَقِّ مُتَقَارِبِينَ مُتَفَاضِلِينَ فِيهِ بِالتَّقْوَى وَفِي الرِّوَايَةِ الْأُخْرَى صَارُوا عِنْدَهُ فِي الْحَقِّ سَوَاءً ʿibāret-i laṭīfe min ciheti'l-maʿnā ve'l-mebnā ḥüsn-i ʿişret-i Ḥażret faṣlında teḳaddüm ve testevfī-i beyān olundu. Lākin *mā kerrartehā teteḍavvaʿu*[2014] mısdāḳınca zübde-i peyām ve meʾāl-i kelam meclis-i ʿālīleri ḫademe ve mülāzimīnine bi'l-istiḥḳāḳ bā-lüṭf u kerem baḫşende-i ḥaẓẓ u naṣīb olup enīs-i meclis-i olanlar ẓannetmezler ki Faḫr-ı ʿĀleme ol kimseden ʿazīz ve bihter ẕāt ola ve birkes Māh-ı Evc-

[2013] "Çünkü mekânın şerefi, orada bulunan kişinin şerefiyle belirlenir; bu durumun tersi ise açıkça yanlıştır." Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ'*, 1/354.

[2014] "Ne kadar tekrar edersen, o kadar güzel koku yayar."

i Risāletle li-ḥācetin mā cülūs ve ḳıyām etse ol mücālis ve muḳāvim olan kimse min tilḳāʾ nefsihī ḳıyām ve ẕehāb edince teʾe ṣabrederdi. Ve ol Ebr-i Müşkbār-ı Seḫādan bir kimse deryūze-i iḥsān ve icābet-ḫāh olsa maṭlūbuna müsāʿade veyā vaʿd-i şīrīn ile redd buyurur idi. Ve ol Āfitāb-ı Āsumān nübüvvetiñ żiyā-yı ṭalʿat ve nūr-ı behceti ʿāleme şāmil ve dıraḫşende idi. **[154a]** Pes aṣḥāb ve ümmetine şefḳat ve merḥametde maḳām-ı peder bel eʿazz ve evfer ve anlar daḫı ʿinde'l-Ḥażret evlād meṣābesinde olup ḥuḳūḳ-ı reʾfet u raḥmet ve aṣl-ı maḥabberd mütesāvīn ve bi-ḥasebi merātibihim fī taḳvayu'llāh mütefāżılīn idiler. Ve rivāyet-i dīgerde cemīʿ-i nās mürāʿāt-ı ḥuḳuḳda ʿinde'l-Ḥażret-i Ḫatmi'r-Risālet yeksān idiler.

مَجْلِسُهُ مَجْلِسُ حِلْمٍ وَحَيَاءٍ وَصَبْرٍ وَأَمَانَةٍ لَا تُرْفَعُ فِيهِ الْأَصْوَاتُ وَلَا تُؤْبَنُ فِيهِ الْحُرَمُ bu fıḳra daḫı faṣl-ı vaḳārda mesṭūr ve muḳarreredir. Yaʿnī meslis-i ferişte ḫademi ḥilm u şerm u şekīb u emānet ile ārāste ve ādāb ile pīrāste olup ḥużūr-u hümāyūnunda refʿ-i ṣadā ve refeṣ mine'l-ḳavl olan aḥvāl-i merdān u zenān yād olunmazdı.

وَلَا تنشى فَلَتَاتُهُ müṣennāt-ı fevḳıyye-i maḍmūme ve nūn ve müṣelleṣe-i maḳṣūre ile żıḍḍ-ı ṣenā. *Feletāt* feteḥātla cemʿ-i felte zelle maʿnāsına. Yaʿnī maḳām-ı ünsünde ḥāżır olanlar meclisinde zellāt iʿāde olunmazdı. Ḥāṣılı meclis-i celīlinde baġteten zelle ve felte ṣudūr-yāfte degil idi. *Fe'n-nefyu mansıbun ʿale'l-ḳayyi ve'l-muḳayyed.*[2015]

وَهَذِهِ الْكَلِمَةُ yaʿnī cümle-i aḫīre-i *lā tunşā feltātuhū.*

مِنْ غَيْرِ الرِّوَايَتَيْنِ Ḥaseneyn radīyallāhu ʿanhümā rivāyetlerinden ġayrı ṣübūt-yāftdır. *Ḳāle eş-Şiḥābu ve yecūzu in yurādu ẓāhiruhū ey inne'l-feltete iẕā vaḳaʿat lā tuẕkeru bel tusteru.*[2016]

يَتَعَاطَفُونَ بِالتَّقْوَى bā'-i sebebiyye.

مُتَوَاضِعِينَ yaʿnī meclis-i Rasūlullāh ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellemde baʿżı baʿżına riyāʾ ve sümʿat-i refʿet ve şefḳat ve taḳvā sebebiyle yekdīgere tevāʿużuʿ ve ḫidmet ederlerdi.

يُوَقِّرُونَ فِيهِ الْكَبِيرَ وَيَرْحَمُونَ الصَّغِيرَ ويُؤْثِرُونَ fetḥ-i müṣennāt-ı taḥtiyye veyā ḍammladır.

[2015] "Nefiy" (olumsuzlama), "kayd" (kayıt) ve "muḳayyed" (kayıt altına alınan) üzerinde geçerli olur." Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâʾ*, 1/ 354.

[2016] "Zahiri anlamı şu olabilir: Eğer bir hata veya gaf ortaya çıkarsa, o hatırlatılmaz, bilakis örtbas edilir." Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/481.

ذَا الْحَاجَةِ وَيَرْحَمُونَ الْغَرِيبَ meslis-i اُنس-i Ḥażretde sinnen kebīr olana taʿẓīm ve iḥtirām ve ḫurde-sāl olanlara şefḳat ve reʾfet ve ikrām ve erbāb-ı ḥācete iʿānet ve iġāṯe ve ġarībe merḥamet ile dil-nüvāzlıḳlar ederlerdi.

فَسأَلْتُهُ عَنْ سِيرَتِهِ صلى الله عليه وسلم فِي جُلَسَائِهِ فَقَالَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم دَائِمَ الْبِشْرِ، سَهْلَ الْخُلُقِ، لَيِّنَ الْجَانِبِ، لَيْسَ بِفَظٍّ وَلَا غَلِيظٍ وَلَا سَخَّابٍ وَلَا فَحَّاشٍ وَلَا عَيَّابٍ وَلَا مَدَّاحٍ يَتَغَافَلُ عَمَّا لَا يَشْتَهِي وَلَا يُؤْيَسُ مِنْهُ ḫaber-i laṭīf baʿżen faṣl-ı evvelde teḳaddüm Ve İbn Ebī Hāle rivāyetiyle bi'l-cümle ḥüsn-i ʿişret faṣlında güẕerān eyledi. Ammā *fe-inne ẕikrahū huve el-misk*[2017] mefhūmunca ḫulāṣa-i maʿnā demek olur ki: Maḥbūb-ı Bārgāh-ı Kibriyā ʿaleyhi ekmelü't-teḥāyā Ḥażretleriniñ rūy-ı tābnāki beşāşeti dāʾim ve nīḳ-maḫżar ve ḫūb-manẓar idi. Ve ḳavl ü fiʿilinde ḫuşūnet ve düriştī nāyāb ve āvāz-ı bülendle duḫan-perdāz olmayıp bed-gūy ve ʿayb-cūy degil idi. Ve sitāyişde iṭrā ve mübālaġa etmezdi. Ve merżīsi olmayan umūrda teġāʿül buyurup bir kimse ol seḥāb-ʿabner-i bār-ı iḥsānıñ ḳabż-ı vücūdundan meʾyūs ve pes-mānde-i ḫırmān olmazdı.

قَدْ تَرَكَ نَفْسَهُ مِنْ ثَلَاثٍ: الرِّيَاءِ، وَالْإِكْثَارِ، وَمَا لَا يُعْنِيهِ *riyā* ṣıfāt-ı ḥamīde ve efʿāl-i cemīle ile kendüyü medḥetsinler deyü nāsa iẓhār ve irāʾe olunan şirk-i aṣġardır. Ḥażret-i Faḫr-ı ʿĀlem ve Cemīlü'ş-Şiyem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem ṣıfāt-ı meẕkūrdan bilā-imtirāʾ münezzehdir. Lakin cümle-i ḥāliyye vech-i teġāfülü beyān olmaġın irād olundu. Ve baʿżı nüsḫada mine'r-riyā ile vükūʿ-yāftedir. Ve lafẓ-ı riyā *aʿnā* taḳdīri ile manṣūb veyā mübtedā-yı maḫẕūfa ḫaberiyyet ile merfūʿ olur. Yaʿnī Ḥażret-i Nebiyy-i Sütūde-i Şeyem nefs-i nefīsini se ḫaṣletden tenzīh eyledi ki riyā ve ikṣār-ı kelām ve mā lā yuhtemmu olan luġaviyyāttır.

وَتَرَكَ النَّاسَ مِنْ ثَلَاثٍ: كَانَ لَا يَذُمُّ أَحَدًا، وَلَا يُعَيِّرُهُ teşdīd-i taḥtiyye ile.

وَلَا يَطْلُبُ عَوْرَتَهُ

[154b] ve ḫaṣletden nāsı ibʿād buyurdu ki müsteḥaḳḳ-ı ẕem u ḳadḥ olanları ʿadem-i meẕemmet ve nāsa ʿayb u ʿār lāḥıḳ olan şeyle taʿbīrden ve ʿuyūb-ı nāsı baḥṯ ü tecessüsden menʿ eyledi. Ve se ḫaṣlet tamāmında ṣıfat-ı uḫrā ile mā-ḳablini irtibāṭen buyurur.

[2017] "Çünkü onun anılması misk gibidir."

وَلَا يَتَكَلَّمُ إِلَّا فِيمَا يَرْجُو ثَوَابَهُ ve bī-fāʾide güftārla gūyā olmazdı. Meger naṣīḥat ve irşād-ı ümmet emşāli emīd-i şevab eyledikleri maḥalde kelām-ı ṣavāb ile nāṭıḳa-perdāz-ı ḫayr olurdu.

إِذَا تكلم أطرق جلساؤه كأنما على رؤسهم الطَيْرُ وَإِذَا سَكَتَ تَكَلَّمُوا Andelīb-i Gülzār-ı Nübüvvet ʿaleyhi esne't-taḥiyye kelām-ı muʿciz-beyāna āġāz eyledikde celīs-i meclisi olanlar ser-fürū-bürde-i edeb olup kemāl-i vaḳārlarından ser-i devlentmendleri üzere gūyā murġān-ı hevā ḳarār etmiş givi izhār-ı sükūnet ederlerdi. Vaḳtā tekellümden ferāġat eyledikde anlar güftāra āġāz ederlerdi. Bu daḫı faṣl-ı vaḳārda güẕār eyledi.

لَا يَتَنَازَعُونَ عِنْدَهُ الْحَدِيثَ meslis-i hümāyūna ḥāżır olduḳlarında yekdīger ile idāre-i kelām etmezlerdi. Nitekim beyne'n-nās ʿādet-i cāriyedendir ki bir nādiye cemʿ olsalar beynlerinde baʿżı şeyʾi ḫayır-dāde olmaḳ içün idāre-i ḥadīşe āhenk ederler. Ḥāṣılı bu maḳāmda tenāzuʿ-ı tecāẕib-āsā mecāz-ı bedīʿdir.

مَنْ تَكَلَّمَ عِنْدَهُ أَنْصَتُوا لَهُ حَتَّى يَفْرُغَ من كلامه baʿżı nüsḫada *min ḥadīşi* ile mażbūṭdur. Yaʿnī ṣaḥābī ve ġayrıdan ḥużūr-ı risālet-penāhda bir kimse güftāra āġāz eylese ol mütekellim kelāmından fāriġ olunca ṣāʾiri sükūt ederlerdi. Yāḫūd birbirlerin iskāt buyururlardı. İmdi *enṣate, sekete* maʿnāsına lāzım veyā iskāt maʿnāsına müteʿaddī olur.

حَدِيثُهُمْ حَدِيثُ أَوَّلِهِمْ mübtedā ve ḫaver. Yaʿnī ol Ḥażrete raġbet ve meclis-i sāmīlerinde nişāṭ ve ʿadem-i melāletden encām-ı kelāmları ibtidā-yı suḫanları gibi seʾāmetden ʿārī idi, demek ile teşbīh olur. Yāḫūd *min kelāmihī* lafẓı ġayr-ı mervī olduġu ḥālde *ḥadīşihim* lafẓı *yefruġa* fiʿiline fāʿil olur. Ve riʿāyeten li'l-maʿnā żamīr cemʿle īrād olunur *ḥadīşu evvelihim* andan bedel ola. *Ve'l-maʿnā lā yuḳtaʿu kelāmu men teḳaddeme bi-kelāmin āḫer ve lā yuḫāṣimu li-hāẕā.*[2018]

يَضْحَكُ مِمَّا يَضْحَكُونَ مِنْهُ وَيَتَعَجَّبُ مِمَّا يَتَعَجَّبُونَ مِنْهُ *ve fī nüsḫatin yeteʿaccebu mimmā yeteʿaccebūne.* Ḥażret-i Seyyidü'l-ʿĀlemīn ʿaleyhi's-selāmü'l-Muʿīn aṣḥāb-ı bā-ṣafānıñ ḫandān olduḳları şeydenbi-ḥikemi'l-müvānese ve ḥaḳḳi'l-mücālese ḫande edip teʿaccüb etdikleri şeyden taṭyīben li-ḫavāṭirihim taʿaccüb ederlerdi.

[2018] "Anlamı şudur: Önce konuşanın sözü başka bir sözle kesilmez ve bu nedenle kimseyle tartışılmaz." Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâz*, 2/485.

وَيَصْبِرُ لِلْغَرِيبِ عَلَى الْجَفْوَةِ fetḥ-i cīm ve sükūn-ı fā ile ġılẓat ve dürişti.

فِي الْمَنْطِقِ yaʿnī ʿibāret ve güftārda aʿrābī ve bedevī āsā ġurebā ḫuşūnetine ṣabrederdi.

وَيَقُولُ إِذَا رَأَيْتُمْ صَاحِبَ الْحَاجَةِ يَطْلُبُهَا cümle-i ḥāliyye veyā istiʾnāfiyye-i beyāniyye.

فَأَرْفِدُوهُ hemze-i ḳatʿ veyā vaṣl ile rifd ve erfād ʿaṭıyye ve iʿānetdir. DaḫıSulṭān-ı Dīn aṣḥāb-ı güzīne emrederdi ki çün ṣāḥib-i ḥāceti ḫāstkār-ı ḥācet olduġu ḥālde muʿāyene eylediġiñizde baḫş u ʿaṭā ve ḳażāʾ-i ḥācetine iʿānet ediñ deyü tenbīh ederdi.

وَلَا يَطْلُبُ الثَّنَاءَ إِلَّا مِنْ مُكَافِئٍ kesr-i fā ve hemze ile ẕikr-i ḥüsn-i cemīl ve medḥ-i cezīl ḳabūl etmezdi. Meger şenāda maḳṣad ifrāṭ ve terfīṭi ġayr-ı mütecāviz olanıñ sitāyişini ḳabūl buyururdu.

وَلَا يَقْطَعُ عَلَى أَحَدٍ حَدِيثَهُ حَتَّى يَتَجَوَّزَهُ *ey yuḫaffifuhu.*

فَيَقْطَعَهُ بِانْتِهَاءٍ *ey itmāmi'l-ḥadīṯ.*

أَوْ قِيَامٍ *ʿalā tarīḳi vedāʿihī.*

هُنَا انْتَهَى حَدِيثُ

[155a] سُفْيَانَ بْنِ وَكِيعٍ، Tirmiẕī ʿaleyhi'r-raḥme Şeyḫi Süfyān ʿaleyhi'r-raḥmetü'l-Mennān ḥadīṯi bu maḳāmda resīde-i pāyāndır.

وَزَادَ الآخَرُ Ḥāfıẓ ibn Sükker ṭarīḳinden sened-i muṣannefle İmām Ḥasan bin ʿAlī radīyallāhu ʿanhümā enlar daḫı birāder-i muḥteremi Ḥüseyin radīyallāhu ʿanha müntehī olan ḫaberde ziyād eyledi.

قُلْتُ *ey li-ebī.*

كَيْفَ كَانَ سُكُوتُهُ صلى الله عليه وسلم؟ قَالَ: كَانَ سُكُوتُهُ عَلَى أَرْبَعٍ: عَلَى الْحِلْمِ، وَالْحَذَرِ، وَالتَّقْدِيرِ، وَالتَّفَكُّرِ yaʿnī Şīr-i Ḫudā radīyallāhu teʿālā anh buyurur ki: "Ḥażret-i Edeb-Āmūz-ı Mekteb-i Ḥikmet ʿaleyhi't-taḥiyye sükūtu çehār ṣıfat üzere idi: vaḳār ve sekīnet ve ziyān-res olan umūrdan ḥaẕer ve tefekkür ve taṣvīb üzere menʿūt idi." İmdi ḥilim ve ḥaẕer maʿlūm olmaġın Muṣannif ʿaleyhi'r-raḥme taḳdīr ve tefekkürü tefsīr u beyān buyurur.

فَأَمَّا تَقْدِيرُهُ فَفِي تسوية النظير وَالاسْتِمَاعِ بَيْنَ النَّاسِ *ey et-teʾemmülü fi'l-emri ve'l-intibāʿi beyne'n-nās.*

وَأَمَّا تَفَكُّرُهُ فَفِيمَا يَبْقَى وَيَفْنَى *ey min aʿmāli'l-ʿuḳbā ve aḥvāli'd-dünyā* ẕāt-ı Ḥażretde mużmar olan emr-i meẕkūr ne keyfiyyetle maʿlūm ola ki ʿallāmetü'l-ʿuyūbdan gayrı ferdiñ ıṭṭılāʿı müstaḥīldir denilirse bu maʿnā istidlāl-i ʿaḳlī ṭarīḳiyledir. Ve āṣārından ẓāhir olan kelāmdan firāseren ṣādıḳa bu ḥāle güvāhdır. *Fe-inne'l-ẓāhira ʿunvānu'l-bāṭın*[2019] ile cevāb-dāde oldular.

وَجُمِعَ binā-yı mefʿūlle.

لَهُ الْحِلْمُ صلى الله عليه وسلم فِي الصَّبْرِ فَكَانَ لا يغضبه ḍamm-ı evvel ve kesr-i ḍād ile.

شئ يسنفزه kesr-i fā ve teşdīd-i zāy ile. Yaʿnī sā'ir cüz'iyyāt-ı ḥilim ol Ḥażretin ṣabrı ḥālinde müctemiʿ idi ki eşyādan bir şey ol Ḥażreti iġḍāb ve ḫiffet ve ḳalaḳ īrāṣ eder degil idi.

وجمع لَهُ فِي الْحَذَرِ أَرْبَعٌ nā'ib-i fā'il-i *cumiʿa.*

أَخْذُهُ بِالْحَسَنِ لِيُقْتَدَى بِهِ وَتَرْكُهُ الْقَبِيحَ لِيُنْتَهَى ṣīġa-i mefʿūlle.

عَنْهُ وَاجْتِهَادُ الرَّأْيِ بِمَا أَصْلَحَ أُمَّتَهُ وَالْقِيَامُ لَهُمْ بِمَا جَمَعَ لَهُمْ أَمْرَ manṣūb mefʿūl-i *cemeʿa.*

الدُّنْيَا وَالآخِرَةِ انْتَهَى الْوَصْفُ بِحَمْدِ اللَّهِ *aḫẕuhū* mübtedā ve ḫaberi muḳaddem veyā mübtedā-yı maḫẕūfa ḫaberdir, huve hiye veyā *erbaʿadan* bedel-i kül veyā baʿż veyā *aʿnī* taḳdīriyle naṣbı da cā'izdir.

Ḥāṣıl-ı Kelām: Ol Ḥażret içün sefer ve ḥażarda taḳayyuẓ taḥarrüs çār ḫaṣlet ile cemʿ olundu. Birisi ḳavlen ve fiʿlen ḥasendir ki ʿilmen ve ʿamelen aña iḳtidā buyurula. Ve ikinci ḥaram veyā mekrūh ḫilāf-ı evlā terk-i ḳabīhdir ki sā'iri ittibāʿan li'l-Ḥażret ictināb edeler. Ve üçüncü ṣalāḥ-ı emr-i ümmet sebebiyle cehddir. Ve dördüncüsü dünyevī ve uḫrevī emr-i ümmet ve niẓām-ı ḥāl-i millete ḳıyāmdır. Muṣannif ʿaleyhi'r-raḥme Ḥaḳḳa ḥamdle maḳrūnen vaṣf-ı Nebiyyullāh ve ḥilye-i celīle-i Rasūlullāh ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem resīde-i ḫitām ḳılındı deyü ḫamd-ḫān olur. *Fe-lillāhi'l-ḥamdu ve'l-minnetu, ve'ṣ-ṣalātu ʿalā nebiyyi'r-raḥmeti.*[2020]

[2019] "Çünkü zahir (görünen) olan, batının (gizlinin) işaretidir."
[2020] "Hamd ve minnet Allah'a aittir, rahmet peygamberine salât ve selam olsun."

FAṢIL

فِي تَفْسِيرِ غَرِيبِ هَذَا الْحَدِيثِ وَمُشْكِلِهِ *ġarīb*den murād beybe'l-ʿArab istiʿmāli şöhret-yāb olmayıp ʿarab-ı ʿarbānın ġayrıya ḫafī olmaḳ ḫayṣiyyeti iledir. Ve illā ḳavānīn-i luġat üzere ġayr-ı cāriye olan murād olunmaz. Ve *müşkil* ise vāżıḥu'd-delāle olmayıp muḥtācun ile't-teʾvīl olandır. Yaʿnī faṣl-ı ḥilye-i şerīfe ḥadīṣiniñ bi-iʿtibāri'l-mebnā ve min ciheti'l-maʿnā ġarīb ve müşkilini ḥall ü tefsīri beyāndır.

قَوْلَهُ المُشَذَّبُ ẕāl-i muʿceme-i müşeddede ile.

أَيِ الْبَائِنُ الطُّولِ bi'l-iżāfet.

فِي نَحَافَةٍ yaʿnī *müşeẕẕeb* ḳadd-i bālāda ifrāt üzere hüzāl ve neḫāfetdir.

وَهُوَ مِثْلُ قَوْلِهِ فِي الْحَدِيثِ الآخَرِ لَيْسَ بِالطَّوِيلِ الْمُمَغَّطِ teşdīd-i mīm-i ṣāniye ve ʿġayın-ı muʿceme ile aṣlı münmaġiṭ mine'l-infiʿāl ism-i fāʿildir. Ve nūn berāy-u muṭāvaʿatdır ki mīme ḳalb ve idġān olundu. Baʿżı nüsḫada kesr-i **[155b]** ʿayn-ı mühmele ve dīgerde min babi't-tafʿīl ṣīġa-i mefʿūlle mervī ve cümle bir maʿnāyadır ki ṭūlen mütenāhī ve mümtedü'l-ḳāme demekdir. Yaʿnī müşeẕẕeb ḫaber-i Tirmiẕī ve Beyhaḳīde vārid olan ḳāmeti mümted degil idi demek āsādır.

وَالشَّعَرُ الرَّجِلُ feṭḥ-i rā ve kesr-i cīmle.

الَّذِي كَأَنَّهُ مُشِطَ ḍamm-ı mīm ve taḫfīf-i şīn-i meksūra ile.

فَتَكَسَّرَ قَلِيلًا لَيْسَ بِسَبْطٍ sükūn-ı muvaḥḥade veyā kers iledir.

وَلَا جَعْدٍ cümle mā-ḳablini tefsīr olur. Yaʿnī şaʿr ol mūy-ı bedendir ki gūyā ṭaranmış ve bir miḳdār düzlenmil ḳıvırcığı endek hemvārlığı bisyār ola. Ve illā ne ziyāde ḳıvırcıḳ ve ne ġāyet ḫilāfı murād degildir.

وَالْعَقِيقَةُ شَعَرُ الرَّأْسِ أَرَادَ إِنِ انفرقته مِنْ ذَاتِ نَفْسِهَا فَرَقَهَا وَإِلَّا تَرَكَهَا مَعْقُوصَةً ve *ʿaḳīḳa* mūy-ı ser. Rāvī murād eder ki ol Ḥażret iḫtiyārıyla ser-devletmendi saçların gīsū-veş bulmazdı. Belki de.b-i şerīfleri bu idi ki şaç kendi ẕātında perīşān olursa müteferriḳaten terk ederlerdi. Ve illā kendü kendiden müteferriḳa olmazsa vefret-i vāḥide üzere her şaʿr-ı münbiti semtinde ʿalā ḥālihā terk buyurur idi. Ve evāʾil-i ḥāllerinde mübārek şaçların cemʿa māʾil idiler. Zīrā müşrikān-u Ḳureyş ʿādetleri tefrīḳ idi. Ve deʾb-i

seniyye ve ʿādet-i marżıyyeri idi ki emr-i ilāhī vārid olmayan umūrda ol Ḥażret ʿaleyhi ekremü't-taḥiyye ehl-i kitāb ve vażʿını iḫtiyār ederlerdi. Ve muʿtād-ı ehl-i kitāb ise ṣaçların cemʿ etmek üzere idi.

وَيُرْوَى عَقِيصَتُهُ *ke-ḍafīratin ve meḍfūratin zineten ve maʿnen.*

وَأَزْهَرَ اللَّوْنِ نَيِّرُهُ teşdīd-i gtaḥtiyye-i meksūra ile beyāż ve maşrıḳ ve mütele'li. Ve *ezher* renk-i sepīddir ki zühre nām sitāre-i meşhūre bu maʿnāyadır.

وقيل أزهر حَسَنٌ behcet be ḫūbu maʿnāsına denildi.

وَمِنْهُ *min hāẕe'l-ḳabīli ev el-iştiḳāḳ.*

زَهْرَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا أَيْ زِينَتُهَا yaʿnī ḥüsün ve behcet maʿnāsına.

وَهَذَا ezher.

كَمَا قال في الحديث الآخَرِ لَيْسَ بِالْأَبْيَضِ الْأَمْهَقِ وَلَا بِالآدَمِ، والأَمْهَقُ: هُوَ النَّاصِعُ الْبَيَاضِ وَالآدَمُ الأَسْمَرُ اللَّوْنِ rivāyet-kerde-i Şeyḫayn ve Tirmiẕī olan ḥadīṯde maʿnāyı *ezher ne beraṣ müşābihi* beyāż ve ne ḳızıla mā'il sümretdir. Ve *emhaḳ* kireç levni gibi beyāż-ı ḫāliṣ. Ve *ādem* esmerdir ziyāde kendüm levn ola.

وَمِثْلُهُ beyāż ve sümret levni beyninde olduġu gibi.

فِي الحديث الآخر: أبيض مُشْرَبٌ ḍamm-ı mīm ve feṭḥ-i rā'-i muḫaffefe veyā müşeddede ile.

أَيْ فِيهِ حُمْرَةٌ Tirmiẕī ve Beyhaḳī rivāyetlerinde vürūd eden ḫaberde ḥumretle müşevveb beyāż vārid oldu. Yaʿnī levninde ḳırmızılıḳ var idi, demek ola.

وَالْحَاجِبُ الْأَزَجُّ الْمُقَوَّسُ الطَّوِيلُ الوَافِرُ الشَّعَرِ ṭūl ve vefre ḳaṣr-ı neḫāfetden iḫtirāzdır. ebrūları bārīk ve kemān āsā müdevver ve keşīde ve mūy-ı ʿanber-būyu tamām-ı ḳīl u ḳālden müberrā idi demekdir.

وَالأَقْنَى: السَّائِلُ الْأَنْفِ الْمُرْتَفِعُ وَسَطُهُ *aḳnā* çekme burunlu ve meyāne-i bīni yüksege mā'il.

وَالْأَشَمّ: الطَّوِيلُ قَصَبَةِ الْأَنْفِ yaʿnī *eşemm* ḳaṣabe-i bīni mürtefiʿa olup aʿlāsı mütesevviye olandır.

وَالْقَرَنُ fetḥateyn veyā sükūnla.

اتِّصَالُ شَعَرِ الْحَاجِبَيْنِ *ve ḳaran* mūy-ı ebruvān birbirine peyveste olmaḳdır.

وَوَقَعَ فِي حَدِيثِ أُمِّ مَعْبَدٍ fetḥ-i mīm ve sükūn-ı mühmele ile hengām-ı hicretde Māh-ı Minīr-i Risāleti eşnā-yı rāhda müşāhede eden ḫatundur. Rāviye-i ḥadīṯ ki.

وَصْفُهُ بِالْقَرَنِ ol Ḥażretiñ ebruvānını yekdīgere peyveste olmaḳ üzere vaṣfeyledi. Ammā maḥall-i baʿīdeden muʿāyene etmekle çatıḳ ḳaşlı ẓanneyledi. Ve ʿAliyy-i Murtażā kerrama'llāhu vechehū ol Bedr-i Risāleti belec ile vaṣfetmiş idi ki gūyā ser-i ebrūları birbirine ittiṣāli **[156a]** ḳarīb idi deyü.

وَالْأَدْعَجُ: الشَّدِيدُ سَوَادِ الْحَدَقَةِ *edʿac* ise merdüm-i çeşmin ziyāde siyāhlıġı.

وَفِي الْحَدِيثِ الآخَرِ: أَشْكَلُ الْعَيْنِ، وأَسْجَرُ الْعَيْنِ sīn-i mühmele ve cīmle *escer bi-maʿnā eşkel.*

وَهُوَ الَّذِي فِي بَيَاضِهَا حُمْرَةٌ beyāż çeşminde ḳırmızılıḳ olandır.

والضَّلِيعُ الوَاسِعُ tenk dehen olmayıp iʿtidāl üzere ferāḫdır.

وَالشَّنَبُ fetḥ-i nūnla.

رَوْنَقُ الأسنان وماؤها yaʿnī *şeneb* dendānıñ ṣafā ve revnaḳıdır ki muḥāverāt ve ḫuṭab ve ḥurūbda keşret-i berīḳ ile temeddüḥ olunup mütekillimiñ şebāt-ı cenānı üzere delāleti rūnümādır.*Ve mā ezle el-ʿĀrifu'bni el-Fāriżı ḳaddese sırruhū.*[2021]

عَلَيْكَ بِهَا صِرْفًا وَإِنْ شِئْتَ مَزْجَهَا فَعَدْلُكَ عَنْ ظُلْمِ الْحَبِيبِ هُوَ الظُّلْمُ[2022]

وقيل *ey fī maʿnāhu.*

رقتها rā ile diḳḳat maʿnāsına.

وتحزيز فيها كما يوجد في أسنان الشباب *taḥzīz* zāʾeyn iledir ki eṭrāfı daḳīḳ olmaḳdır. Nitekim dendān-ı şebābda ṣıfat-ı meẕkūre mevcūdedir.

والفلج fetḥateyn ile.

فرق بَيْنَ الثَّنَايَا ikişer dendān-ı pīşīndir seyrek ola.

ودَقِيقُ الْمَسْرُبَةِ ḍamm-ı rā ile.

[2021] "Ve arif İbnü'l-Fârız'ın (kuddise sirruhu) sözleri ne kadar da etkileyicidir."

[2022] "Ona saf haliyle sarıl, eğer istersen karıştır, zira sevgilinin zulmünden vazgeçmek asıl zulümdür."

خَيْطُ الشَّعَرِ الَّذِي يَنَ الصَّدْرِ وَالسُّرَّةِ yaʿnī ḳıllet ve diḳḳat ve ṭūlundan ez-sīne tāb-nāf-ı mūdan keşīde ḫayṭ-ı bārīkdir.

بَادِنٌ ذُو لَحْمٍ bi-iʿtibāri aṣlihī *bādin* ḍaḫmdır ki keṯret-i laḥm ola. Ve ġāyet semīn ve bedīn olmaya.

وَمُتَمَاسِكٌ mā-ḳabline ʿaṭf-ı tefsīr ve semīn iḥtimālini defʿ içündür.

مُعْتَدِلُ الْخَلْقِ ʿaṭf-ı beyān olur, *ey mütevassiṭuhū.*

يُمْسِكُ بَعْضُهُ بَعْضًا yaʿnī laḥm-ı bedeni müstere ḍaḫm olmayıp birbirine mütenāsibe ve faḥm ve laḥm cihetinden muʿtedil ola.

مِثْلُ قَوْلِهِ فِي الْحَدِيثِ الآخَرِ لَمْ يَكُنْ الْمُطَهَّمِ teşdīd-i hāʾ-i meftūḥa ile.

وَلَا بِالْمُكَلْثَمِ feṯḥ-i müṯelleṯe ile.

أي لَيْسَ بِمُسْتَرْخِي اللَّحْمِ *muṭahham*ı tefsīrdir.

وَالْمُكَلْثَمُ الْقَصِيرُ الذَّقَنِ feṯḥateyn ile rivāyet-kerde-i Tirmiẕī ve Beyhaḳī üzere fāḥişü's-semen ve ḫunk-i dānī ile ḳaṣīr degil idi, demekle murād müntefiḫu'l-vecih olmayıp müdevverü'l-vecih idi demek maʿnāsı vech-i vecīhdir.

وَسَوَاءُ الْبَطْنِ وَالصَّدْرِ أَيْ مُسْتَوِيهِمَا şikem ve sīne hemvār ve yek dīgerden mürtefiʿ ve munḫafıż degil idi.

مُشِيحُ الصَّدْرِ ḍamm-ı mīm ve kesr-i şīn-i muʿceme ile.

إِنْ صَحَّتْ هَذِهِ اللَّفْظَةُ żabṭa-i meẕkūre ile peyveste-i ṣıḥḥat olduysa.

فَتَكُونُ مِنَ الْإِقْبَالِ *muşīḥ min eşāḥa ismu fāʿilin bi-maʿnā aḳbele.* Ve murād muḳbili'ṣ-ṣadr demekdir.

وَهُوَ أَحَدُ مَعَانِي أَشَاحَ ve iḳbāl eşāḥa maʿnālarından birisidir.

أَيْ أَنَّهُ كَانَ بَادِيَ *bi'l-bāʾi ey ẓāhira.*

الصَّدْرِ وَلَمْ يَكُنْ فِي صَدْرِهِ قَعَسٌ fetḥateynle yaʿnī ẓāhirü'ṣ-ṣadr olup ḫurūc-ı ṣadır ve duḫūl-i ẓahr nāyāb idi. Ve *ḳaʿas* żıḍḍ-ı ḥadeb.

وَهُوَ تَطَامُنٌ فِيهِ fetḥateyn ve sükūn-ı hemze ile inḫifāḍ-ı ẓahr.

وبه يتَّضِحُ قَوْلُهُ قَبْلَ yaʿnī ḳable ẕālike rivāyet olunan anıñla mübeyyen olur.

سَوَاءِ الْبَطْنِ والصَّدْرِ bi’l-iżāfet veyā tenvīn-i *sivā*ʾ ve mā-baʿdiniñ refʿiyledir.

أَيْ لَيْسَ بِمُتَقَاعِسِ الصَّدْرِ ġayr-ı munḫafiża degil idi demekdir.

وَلَا مفاض *müteḳāʿis* üzere ʿaṭıfla mecrūrdur. Ve ziyādegī-i *lā* berāy-ı teʾkīd olur. *Mufāż* ḍamm-ı mīm ve fā ile ḍaḫme ve mürtefiʿa.

وَلَعَلَّ اللَّفْظَ مَسِيحُ: بِالسِّينِ وَفَتْحِ الْمِيمِ ve şāyed sīn-i mühmele ile mesīḥ muʿceme ile meşīḥ muṣaḥḥafı ola yaʿnī ʿarīḍ.

بِمَعْنَى عَرِيضٍ كَمَا وَقَعَ فِي الرِّوَايَةِ الْأُخْرَى، وَحَكَاهُ ابْنُ دُرَيْدٍ bi’t-taṣġīr nitekim *kāne mesīḥu’l-ḳademeyni ey memsūḥa ẓāhirihimā*[2023] lafẓ-ı ṣarīḥi ile rivayet-i uḫrāda vāḳiʿ ve İbn Dureyd ḥikāye eyledi.

والكراديس رؤس

[156b] الْعِظَامِ ser-i üstüḫān.

وَهُوَ مِثْلُ قَوْلِهِ فِي الْحَدِيثِ الآخَرِ جَلِيلُ الْمُشَاشِ ḍamm-ı mīm ile.

وَالْكَتَدِ cerle *müşāş* üzere ʿaṭfolur. Feṭḥ-i tā veyā kesr ile.

وَالْمُشَاشُ رؤس الْمَنَاكِبِ cemʿ-i menkeb meyāne-i dūş ve kerden.

وَالْكَتَدُ مُجْتَمَعُ feṭḥ-i mīm ve s̱ānīye ile.

الكنفين kāhildir. Yaʿnī Tirmiẕī ve Beyhaḳī rivāyetlerinde vürūd eden ḫaber-i dīgerde omuzları mā-beyni ve ketfeyni cemʿ olduġu maḥal küşāde ve celīl idi. Ḥāṣılı yaşşı yıġrılı vaṣfı mis̱lidir.

وَشَثْنُ الْكَفَّيْنِ وَالْقَدَمَيْنِ لَحِيمُهُمَا avuçlar ve ayaḳların etli olmasıdır.

وَالزَّنْدَانِ: عَظْمَا الذِّرَاعَيْنِ üstüḫān-ı bāzuvān-ı keffle ittisāl bulan bilekler.

وَسَائِلُ الْأَطْرَافِ أَيْ طَوِيلُ الْأَصَابِعِ engüşhā-yı dest u pā bālā ve imtidā-ı muʿtedil ile mümtedd olmaḳdır.

[2023] “Ayaklarının üstü düzdü, yani ayaklarının üst kısmı düz ve pürüzsüzdü.”

وَذَكَرَ ابْنُ الْأَنْبَارِيِّ fetḥ-i hemze ve sükūn-ı nūnla Fırat ḳurbunda medīne-i Enbāra nisbetdir. Muḥammed bin el-Ḳāsım bin el-Beşşār el-Luġavī.

أَنَّهُ lafż-ı sā'il.

رُوِيَ سَائِلُ الْأَطْرَافِ أَوْ قَالَ سَائِنُ بِالنُّونِ قَالَ وَهُمَا بِمَعْنًى تُبْدَلُ اللَّامُ مِنَ النُّونِ إِنْ صَحَّتِ الرِّوَايَةُ بِهَا ya'nī şekk-i rāvī ile sāyil ve sāyin bi'l-lām ve'n-nūn vivāyeti yek ma'nāya olup lam nūndan mübeddele ola. Eger nūnla rivāyet daḫı peyveste-i ṣıḥḥat olduysa zīrā lām ile bilā-mirye merviyyedir.

وَأَمَّا عَلَى الرِّوَايَةِ الْأُخْرَى وَسائِرُ الْأَطْرَافِ فَإِشَارَةٌ إِلَى فَخَامَةِ جَوَارِحِهِ كَمَا وَقَعَتْ مُفَصَّلَةً فِي الْحَدِيثِ ḥilye-i şerīfe ḥadīşinde tafṣīli vücūhla güẕerān eyledi. İmdi lām veyā nūn bedeli rā'-i mühmele ile rivayet ḫaber-i dīger cevāriḥ-i laṭīfeleri feḫāmetine işāretdir.

وَرَحْبُ الرَّاحَةِ أَيْ وَاسِعُهَا *raḥb* fetḥ ve ḍamm-ı rā ile ḥaḳīḳaten keffin ferāḫ ve vüs'atidir.

وَقِيلَ كَنَّى بِهِ عَنْ سَعَةِ الْعَطَاءِ وَالْجُودِ yāḫūd vāṣıf-ı Ḥażret raḥb-ı rāḥa ile kerem ve semāḥati vüs'atinden kināye etledi. Ve ṣūreten ve ma'nen vāsi'u'l-keff olmaları 'ibāret ve işāret beynini cem'e māni' degildir.

وخُمْصَانُ الْأَخْمَصَيْنِ أَيْ متجا في أَخْمَصِ الْقَدَمِ وَهُوَ الْمَوْضِعُ الَّذِي لَا تَنَالُهُ الْأَرْضُ مِنْ وَسَطِ الْقَدَمِ taḥt-ı ḳadem meyānesi zemīne mümāss olmayan maḥaldir ki i'tidāl üzere bālārek idi, demekdir.

وَمَسِيحُ الْقَدَمَيْنِ أَيْ أَمْلَسُهُمَا وَلِهَذَا قَالَ يَنْبُو عَنْهُمَا الْمَاءُ ya'nī ḳademeyniniñ emles olması hemvār ve üstüvār olup şiḳāḳ nā-peydā ola. Pes mütesāvī olduġu ecilden ḫaber-i sābıḳda rāvī āb irkilmeyip cārī ve revān olur dedi. Zīrā şiḳāḳ ḫuşūneti bedīdār olan pālarda cābecā āb pāyidār olur.

وَفِي حَدِيثِ أَبِي هُرَيْرَةَ خِلافُ هَذَا قَالَ فِيهِ إِذا وطئ bi-rivāyet-i Beyhaḳī Ebī Hureyreden mervī vaṣf-ı Ḥażretde mütecāfī-i aḫmeş ḫilāfı menḳūldür ki zemīne pā-nihād olduḳlarında cümle-i ḳademi ile başardı. Ve irtifā' ve mütecāfī-i aḫmeş nā-bedīd idi buyurmaları te'vīlinde erbāb-ı taḥḳīḳ buyurmuşlar ki murād Bū Hureyre erbāb-ı ḫuyelā ba'żıḳadem ile zemīne ḳadem-nihād eyledikleri gibi degil idi demek olup aḫmeşi nefy nefy-i mübālaġaya maḥmūl ola. Bu ma'nā muḫtār-ı müṣannifden beynehümā meyānesin cem'de evlādır. Nitekim Muṣannif 'aleyhi'r-raḥme buyurur.

وَهَذَا *leyse lehū eḫmeṣ* ḳavli.

يُوَافِقُ مَعْنَى قَوْلِهِ مَسِيحُ الْقَدَمَيْنِ وبه قَالُوا سُمِّيَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ أَيْ لَمْ يَكُنْ لَهُ أَخْمَصُ yaʿnī rivayet-i uḫrāda vürūd eden ḳavle muvāfiḳdır ki Ḥażret-i Rūḥullāh Mesīḥ ile vech-i tesmiye mübārek ṭabanları hemvār olup mütecāfī olmadığı içündür. Yaʿnī aḫmeṣ nāyāb olmadan idi, denildi. Ammā bi-ṭarīḳi'l-mübālaġa nefiydir. **[157a]** Ve illā bi'l-külliyye aḫmeṣ olmamaḳ vechi üzere degildir, deyü tevcīh u cemʿ eylediler.

وَقِيلَ مَسِيحٌ لَا لَحْمَ عَلَيْهِمَا yaʿnī ḳademiyni üzere laḥmı endek olan mesīḥ denikd. Ammā vech-i münāsebet-i iştiḳāḳiyye aṣlen hüveydā degildir.

وَهَذَا *lā laḥme ʿaleyhumā* ḳavli.

أَيْضًا يُخَالِفُ قوله شئن الْقَدَمَيْنِ yaʿnī ḳademeyniñ laḥmiyyeti ile tefsīr edenler ḳavline muḫālifdir.

وَالتَّقَلُّعُ رَفْعُ الرِّجْلِ بِقُوَّةٍ reftārda metānetle refʿdir ki revişde sürʿat ve şiddet olmaya.

وَالتَّكَفُّؤُ: الْمَيْلُ إِلَى سَنَنِ الْمَشْيِ fetḥateyn ile ve baʿżı nüsḫada memşā maṣdar-ı mīmī veyā ism-i mekāndır.

وَقَصْدِهِ yaʿnī ḳademiñ yürüdügü cānibe teveccühü ve ol cihete bilā-inḥirāf meyildir.

وَالْهَوْنُ الرِّفْقُ وَالْوَقَارُ mübtedā ev ḫaber ve *hevn* tuʾede ve sekīnetdir.

وَالذَّرِيعُ الْوَاسِعُ الْخَطْوِ mine'l-ẕerʿ ṭāḳat ve vesʿ. Yaʿnī adımları ḍayyiḳ olmayıp seyrek adımlamaḳdır.

أَيْ أَنَّ مَشْيَهُ كَانَ يَرْفَعُ فِيهِ رِجْلَيْهِ بِسُرْعَةٍ وَيَمُدُّ خَطْوَهُ خِلَافَ مِشْيَةِ *bi-kesri'l-mīmi maṣdarun li'l-nevʿ*.

الْمُخْتَالِ وَيَقْصِدُ kesr-i ṣādla.

سَمْتَهُ وَكُلُّ ذَلِكَ بِرِفْقٍ وَتَثَبُّتٍ دُونَ عَجَلَةٍ كَمَا قَالَ كَأَنَّمَا يَنْحَطُّ مِنْ صَبَبٍ fetḥateyn ile. Yaʿnī vāsiʿu'l-ḫaṭv demek sürʿatle ricleynini refʿ ve ḫatvesin medd ile reftār idi ki reviş-i muḫtālin żıddıdır. Ve bi-dūni meyl ṭarīḳde ḳaṣdederdi. Ve cümle reftārında bu vecihle murāʿāt ber-vefḳ-i lüṭf ve ṣebāt ve iʿtidāl ile olup ʿacele ile degil idi. Nitekim rāvī radīyallāhu ʿanh bu revişle vaṣfedip gūyā cāy-ı münḥadir ve bālādan nüzūl eder gibi reftār buyurdu, dedi.

وَقَوْلُهُ يَفْتَتِحُ الْكَلَامُ وَيَخْتِمُهُ بِأَشْدَاقِهِ cemʿ-i şidḳ bi’l-kesr.

أَيْ لِسِعَةِ فَمِهِ، وَالْعَرَبُ تَتَمَادَحُ بِهَذَا وَتَذُمُّ بِصِغَرِ الْفَمِ *bā* zāʾide veyā sebebiyye. Yaʿnī rāvīniñ cevānib-i femi ile feṯḥ u ḫatm-i kelām eyler demesi ittisāʿ-ı fem murād olunur ki ferāḫī-i dehān ṣāḥibiniñ feṣāḥat ve belāġatine delālet etmekle ʿArab siʿa-i fem ike midḥat-gū tengī-i dehen ile meẕemmet eder.

وَأَشَاحَ مَالَ وَانْقَبَضَ، وَحَبُّ الْغَمَامَ ḥabb-i seḥāb.

الْبَرَدُ fetḥateyn ile tegerk.

وَقَوْلُهُ فَيَرُدُّ ذَلِكَ بِالْخَاصَّةِ عَلَى الْعَامَّةِ cümle-i mużāriʿiyye ḥāl-i māżıyyeyi ḥikāye olmaġın ḳavl-i ātī ile tefsīri ṣaḥīḥ olup buyurur.

أَيْ جَعَلَ مِنْ جُزْءِ نَفْسِهِ مَا يُوَصِّلُ الْخَاصَّةَ إِلَيْهِ فَتُوَصَّلُ عَنْهُ لِلْعَامَّةِ eṣnā-yı şerḥ-i ḥadīṯde teʾvīl ve beyān olundu.

وَقِيلَ يَجْعَلُ مِنْهُ لِلْخَاصَّةِ yaʿnī ḫāṣṣa-i ḥaẓẓ-ı nefsī olan ḳısm-ı zamānların ḫavāṣ içün taʿyīn ve taḳsīm buyurup.

ثُمَّ يُبْدِلُهَا فِي جُزْءٍ آخَرَ بِالْعَامَّةِ baʿde-ẕā ol cüzʾ-i maḫṣūṣu daḫı umūr-ı ʿāmmeye teczīʾe ve taḳdīr buyurduġu cüzʾde beẕl ü īṯār ederdi.

وَيَدْخُلُونَ *aṣḥābuhū ʿindehū.*[2024]

رُوَّادًا ḍamm-ı rā ve teşdīd-i vāvla cemʿ-i rāʾid.

أَيْ مُحْتَاجِينَ إِلَيْهِ وَطَالِبِينَ لِمَا عِنْدَهُ ʿinde’l-Ḥażret olan maʿrifet ve hidāyet içün ṭalebkār olduḳları ḥālde dāḫil-i ʿizz u ḥużūr olurlar.

وَلَا يَنْصَرِفُونَ إِلَّا عَنْ ذَوَاقٍ feṯḥ-i ẕāl-i muʿceme ile bi-maʿnā meẕūḳ.

قِيلَ عَنْ عِلْمٍ يَتَعَلَّمُونَهُ وَيُشْبِهُ أَنْ يَكُونَ عَلَى ظَاهِرِهِ ẕevḳ-i maʿnevī ve ḥissī olan ʿilm u meʿārifden deryāb ḳılınan fevāʾid-i bī-şümārla munṣarıf olurlar demek ola.

[2024] “Yanındaki sahabileri.” Ali el-Kârî, *Şerhu’ş-Şifâ’*, 1/363.

أَيْ فِي الْغَالِبِ وَالْأَكْثَرِ ammā eşbeh maʿnā anların ẕevāḳı bi-iʿtibāri'l-ġālib ve'l-ekṡer meʾkūl ve meşrūb cihetinden olmaġla anıñla ẕevḳ-yāb olmaları ber-vefḳ-i ẓāhir ve maʿnā-yı eʿmmı üzere ḥaml-i etemmdir.

وَالْعَتَادُ fetḥle.

العدة bi'ḍ-ḍamm.

والشئ الْحَاضِرُ الْمُعَدُّ şīġa-i mechūlle müheyyā ve āmāde ḳılınan şey.

وَالْمُوَازَرَةُ الْمُعَاوَنَةُ mine'l-vizr fi'l-aṣli **[157b]** ḥiml ve ṡiḳal maʿnāsınadır. Minhu ḳavlihī Teʿālā وَاجْعَلْ لِي وَزِيرًا مِنْ أَهْلِي[2025] *ey muʿīnen yeḥmilu ʿannī baʿżu ḥimlī.*[2026]

وَقَوْلُهُ لَا يُوَطَّنُ الْأَمَاكِنَ teşdīd ve taḫfīf ile.

أَيْ لَا يَتَّخِذُ لِمُصَلَّاهُ مَوْضِعًا مَعْلُومًا وَقَدْ وَرَدَ نَهْيُهُ عَنْ هَذَا مُفَسَّرًا فِي غَيْرِ هَذَا الْحَدِيثِ yaʿnī Mescid-i Şerīfde edā-yı ṣalāt içün cāy-ı muʿayyen ve maḫṣūṣ ittiḫāẕ etmez idi. Mescidde īṭān-ı mekān nehyi ḫaber-i meẕkūruñ ġāyrı ḥadīṡde muṣarraḥan ve mübeyyenen vürūd eyledi.

وَصَابَرَهُ أَيْ حَبَسَ نَفْسَهُ عَلَى مَا يُرِيدُ صَاحِبُهُ yaʿnī ṣāḥibiniñ murād eyledigi şeyʾ üzere ḥabs-i nefis ederdi, demekdir.

وَلَا نوبن فِيهِ الْحُرَمُ *bi-ḍammin fe-fetḥin.*

أَيْ لَا يُذْكَرْنَ فِيهِ بِسُوءٍ meslis-i sāmīlerinde sūʾ-i kelām ve muʿāyib ẕikr ü yād etmezlerdi, demek ola.

وَلَا تُثْنَى فَلَتَاتُهُ أَيْ لَا يُتَحَدَّثُ بِهَا أَيْ لَمْ تَكُنْ فِيهِ فَلْتَةٌ وَإِنْ كَانَتْ مِنَ أَحَدٍ سُتِرَتْ muṭlaḳā feltāt ile teḥaddüṡ olunmaz. Yaʿnī meclis-i sürūş ḫıdeminde felte nāyāb idi. Farżan ve taḳdīren bir kimesneden ṣudūr-yāfte olsa bile meclis-i hümāyūnunda pūşīde ve pinhān ḳılınıp maḥfel-i dīgerde iʿāde ve ẕikrolunmazdı. *Li-ḳavlihī ʿaleyhi's-selām: El-mecālisü bi'l-emāneti.*[2027]

وَيُرْفِدُونَ يُعِينُونَ iʿāne ve iġāṡe ederler, demekdir.

[2025] Tâhâ Sûresi 20/29: "Bana ailemden birini yardımcı yap"

[2026] "(Kelime) yükümü paylaşacak bir yardımcı anlamındadır." Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâʾ*, 1/364.

[2027] Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâʾ*, 1/364.

وَالسَّخَّابُ: الْكَثِيرُ الصِّيَاحِ kesr-i ṣādla bisyār ṣayḥalar ki bülend-āvāẕlardır.

وَقَوْلُهُ وَلَا يَقْبَلُ الثَّنَاءَ إِلَّا مِنْ مُكَافِئٍ istiṯnāʾ-i müferraġ.

قِيلَ مُقْتَصِدٌ فِي ثَنَائِهِ وَمَدْحِهِ yaʿnī vaṣfında ıṭrā ve mübālaġaya resīde olmayıp muḳteṣid ve meyāne olandan ḳabūl eder, dediler.

وَقِيلَ إِلَّا مِنْ مُسْلِمٍ müʾmin-i kāmilden ki müselmenānıñ o Ḥażreti ṯenāları maḥall-i lāyıḳı iledir.

وَقِيلَ إِلَّا مِنْ مُكَافِئٍ عَلَى يَدٍ سَبَقَتْ مِنَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَهُ ol Ḥażretden bir kimesneye inʿām-ı ṣuverī ile ʿaṭā ve niʿmeti sebaḳ etmiş ola münʿam ʿaleyhiñ ṯenāsını ḳabūl buyurur demek olur. Ammā iḥsān-ı maʿnevīleri ʿālemiyān üzere sebḳi ʿāmdır.

وَيَسْتَفِزُّهُ teşdīd-i zāy ile.

يَسْتَخِفُّهُ teşdīd-i fā iledir.

وَفِي حَدِيثٍ آخَرَ فِي وَصْفِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْهُوسُ الْعَقِبِ أَيْ قَلِيلُ لَحْمِهَا rivāyet-kerde-i Müslim olan ḫaber-i müsellemde menhūsu'l-ʿaḳab vürūdu ökçeleriniñ laḥmı ḳalīl idi, demekdir.

وَأَهْدَبُ الْأَشْفَارِ أَيْ طويل شعرها cemʿ-i şüfr bi'ḍ-ḍammi kenār-ı pīle-i çeşm yaʿnī mūy-ı müjgānları uzun idi, demek olur. *Vallāhu aʿlemu bi'ṣ-ṣavābi. Ve'ṣ-ṣalātu ʿalā nebiyyihī ve's-selām.*[2028]

[2028] "Allah en doğrusunu bilir. Peygamberine salât ve selam olsun."

SONUÇ

Bu tez çalışmasında temelde İbrahim Hanîf Efendi'nin *Hulâsatu'l-Vefâ fî Şerhi'ş-Şifâ* eserinin yalnızca birinci kısmının birinci ve ikinci bablarının çeviri yazılı metni ortaya konulmuş ve bu metinden hareketle eserin edebî incelemesini yapılmıştır.

Hulâsatu'l-Vefâ fî Şerhi'ş-Şifâ isimli eser Kadı İyâz'ın *eş-Şifâ bi-Ta'rîfi Hukûki'l-Mustafâ* isimli eserinin şerhidir. Dolayısıyla bu tez çalışmasında ek olarak kaynak metnin müellifi olan Kadı İyâz ve söz konusu eserin şarihi İbrahim Hanîf Efendi eserleriyle birlikte ele alınmıştır.

Tez çalışmasının birinci bölümünde ele alınan müellifler ve eserleri açısından özetle ifade etmek gerekirse aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

- Kadı İyâz hadis, fıkıh, tarih ve edebiyat gibi birçok alanda eser telif etmiş çok yönlü bir alimdir.
- Kadı İyâz Murâbıtlar ve Muvahhidler döneminde çeşitli bölgelerde uzun süre kadılık vazifesinde bulunmuştur. Dolayısıyla ilmî nüfuzunun yanında siyasî nüfuzunun da olması daha kolay tanınmasına vesile olmuştur.
- Kadı İyâz *Şifâ* isimli eserini temelde "Müslümanların Hz. Peygamber'e muhabbetini artırmak" amacıyla telif etmiştir. Dolayısıyla eserinin hedef kitlesi Müslümanlardır.
- Kadı İyâz *Şifâ* isimli eseri yüzyılları aşarak öyle meşhur olmuştur ki bugün türünün klasikleri arasında sayılmaktadır. Eserin üzerine Arapça, Türkçe, Farsça birçok şerh yazılmıştır. Bu yönüyle müellif böyle etkili bir temel metni üreten kurucu bir role sahiptir.
- Kadı İyâz dönemindeki siyasî çalkantıların etkisiyle sürgünde vefat etmesine rağmen *Şifâ*'sı sayesinde ölümsüz bir şöhret kazanmıştır.
- İbrâhim Hanîf Efendi de çeşitli görevlerin ardından kadılığa kadar yükselmiş hattatlığı da olan çok yönlü bir alimdir.
- İbrâhim Hanîf Efendi de kaynaklarda "Şârih-i *Şifâ*" olarak tanıtılmış *Şifâ* şerhi ile iştihar etmiştir.
- İbrâhim Hanîf Efendi Hanefî olduğu için Malikî olan Kadı İyâz'ın görüşlerini şerhinde özetle nakletmekle birlikte Hanefî mezhebine ait

bilgilere ağırlık vermiştir. Bu *Şifâ* şerhlerinde, hedeflenen coğrafyaya göre şerhin muhtevanın çeşitlenmesine önemli bir örnektir.

- Kaynaklarda Müstakimzâde Süleyman Efendi, Hâfız Ahmed Efendi gibi isimler İbrâhim Hanîf Efendi'nin talebesi olarak zikredilmektedir. Bu onun zamanının önemli hocalarından biri olarak anıldığını düşündürmektedir.
- İbrâhim Hanîf Efendi'nin eserlerine Eski İstanbul Kadısı Mehmed Esad Efendi, Şeyhülislâm İshak Efendi yüksek rütbeli insanların takriz yazması, onun ilmî muhit içinde bir konuma sahip olduğunu göstermektedir.
- İbrâhim Hanîf Efendi üst düzeyde Arapça bilgisine sahip Arapça kaynakları rahatlıkla kullanabilen bir alimdir.
- İki müellifin de hayatlarında birbirine benzeyen yönlerin olması dikkat çekicidir. İkisinin de eserleri hakkındaki en güvenilir bilgiler oğullarının eserlerinden elde edilmiştir.
- İkisi de *Şifa* ile iştihar etmiştir.
- İkisi de velut müellifler olmaları yanında Hadis, Fıkıh, Tefsir vb. İslamî ilimlerin farklı ilim dalllarında birçok eser telif etmişlerdir. Bu benzerlikler İbrâhim Hanîf Efendi'nin Kadı İyâz'ı rol model olarak benimsediği düşündürmektedir.
- İbrâhim Hanîf Efendi ile karıştırılan "Hanîf" mahlaslı iki farklı zat (Osman b. Sâlih ve Seyyid İbrâhim Hanîf Efendi) daha olduğu tespit edilmiş ve bu karışıklığın ortadan kalkması için özet olarak hayatları ve eserleri verilmiş ve karşılaştırma imkanı olması için bir tabloda sunulmuştur.

İkinci bölümde ele alınan edebî inceleme açısından ise özetle ifade etmek gerekirse şu sonuçlara ulaşılmıştır:

- İbrâhim Hanîf Efendi eserine "Hulâsatu'l-Vefâ fî Şerhi'ş-Şifâ" ismini bizzat kendisi mukaddimede vermiştir.
- İbrâhim Hanîf Efendi'nin oğlu Ahmed Tâhir Efendi eseri "Şerh-i Şifâ-i Şerif" ve "Hulâsatu'l-Vefâ" şeklinde iki farklı isimle zikretmiştir. Bu durum eserin ismindeki "fî Şerhi'ş-Şifâ" ibaresinin döneminde kullanılmadığına işaret etmektedir.

- İbrâhim Hanîf Efendi *Şifâ*'yı çok beğendiğini belirterek Kadı İyâz'a böyle bir eseri telif ettiği için hayranlık duyduğunu dile getirmektedir. Şarih'in bu şerhi telif etmesindeki temel motivasyonunun bu hayranlık olduğu düşünülebilir.
- Şarih metni kaynak metne yer vererek ve izaha muhtaç parçalara ayırarak şerh etmiştir. Gerekli açıklamalar yapıldıktan sonra "ḥāṣıl-ı kelām, ḥāṣıl-ı maʿnā" gibi geçiş ifadeleri kullanılarak bütüncül bir tercüme yapılmıştır.
- Şarih tercümelerinde dinamik bir usûl benimsemiş kimi zaman metne kelime kelime sadık kalıp sadece cümle yapısını Türkçe'ye çevirmekle yetinirken kimi zaman da metnin anlamını genişletecek çeşitli ibareler eklemiştir.
- Şerhin büyük oranda Aliyyü'l-Kârî ve Şihâbeddin Hafâcî'nin Arapça *Şifâ* şerhlerinden faydalanılarak telif edildiği yapılan iktibaslardan ve metin yapılarının paralelliğinden anlaşılmaktadır.
- Şerhin mukaddimesi secili bir üslupla edebî bir dille kaleme alınmıştır. Mukaddimede komposizyon şifa kelimesiyle (başlangıçta ve sonda) bir komposizyon kurulmuştur.
- Derkenarlarda müellif şahsî manevi tecrübelerini de paylaşmıştır. Hz. Peygamber'i rüyasında gördüğünü haber vermesi bu eserin telifinin müellif için manevî bir boyutunun olduğunun göstergesidir.
- Eser Arapça, Farsça ve Türkçe unsurların iç içe geçtiği yer yer anlaşılması oldukça güç olan ibarelerin bulunduğu bir üsluba sahiptir. Arapça iktibasların metinde nerede başladığı açıkça belirtilmediği için iki dilde okunabilme ihtimali olan cümleler karışıklığa yol açmaktadır. Dolayısı ile bu metni okuyan ilgililerin üst düzey bir dikkatle metni ele almaları gerekmektedir.
- Metnin müslümanlar için kaleme alındığı müslüman ve gayr-i müslimler için kullanılan olumlu ve olumsuz sıfatlardan anlaşılmaktadır. Dolayısıyla objektif bir üslup kullanılmadığı için bir gayr-i müslimin bu metni okurken kendini rahatsız hissetmesi muhtemeldir.
- Metinde yer yer edebî bir üslup özellikle seci sanatı görülmektedir. Zaman zaman devrik cümleler de yer almaktadır.

- Bu tezde diliçi geçiş olarak isimlendirilen Arapça ve Farsçadaki bir takım yapıların Türkçe cümleler içinde kullanılması bu metnin en husûsi özelliklerinden biridir.
- Metinde bazı râvilerin ölüm tarihlerine tek kelimelik mensur tarihler düşürülmüştür. Bu, metindeki yeknesaklığı azaltan, okuyucunun dikkatini canlı tutmaya yardımcı olan bir unsurdur.
- Metinde en dikkat çeken üslup özelliklerinden biri de sıkça zikredilen ölüm kavramının çok çeşitli şekillerde güzel adlandırmasıdır.
- Metinde çokça geçen rivayet, iman gibi kavramların da her seferinde farklı bir edebî ifade ile zikredilmesi bu ilmî metni yeknesaklıktan kurtaran önemli bir husustur.
- Bu metinde müellifin hem dinî saygısını hem de sanatlı hitabını ortaya koyan özenli tavsifler yer almaktadır. HZ. Paygamber başta olmak üzere Allah, sahabe, melek ve gayr-ı müslimler için çeşitli sıfatlar kimi zaman uzun terkiplerle kullanılmıştır.
- Topkapı Sarayı Emanet Haziresi 650 numaralı müellif hattı nüshada, müellifin derkenat notları yer almaktadır. Bu notlar içinde telif özelliği gösteren çeşitli önemli bilgiler içeren minhüvatlar da yer almaktadır.
- Müellif hattı nüshada eserin kendi hattıyla yazıldığına dair kayıt mevcuttur.
- Bu şerh sıradan bir tercüme değil mufassal bir şerh özelliği taşıyan oldukça yüksek bir ilmî birikimle kaleme alınmış bir eserdir.
- Eserin tespit edilebilen tüm nüshaları bir tablo halinde gösterilerek yaygınlık derecesi gözler önüne serilmiştir.

Bu tez, Türkçe *Şifâ* şerhleri literatüründe lisansüstü düzeydeki ikinci çalışma olmuştur. Bu çalışmanın, gelecekteki akademik araştırmalarda *Şifâ* şerhleri arasında kıyaslama yapılmasına imkan sağlaması ümit edilmektedir.

KAYNAKÇA

Eyüplü Meşhurlar. haz. Seyfettin Ünlü, 2 Cilt., İstanbul, Eyüp Belediyesi Kültür Yayınları, 2015.

Abdulfettâh, Hibetullah: "el-Mahtûtâtu'l-Arabiyyetu'l-İslamiyyetu ke-Masdarin li't-Turâs: Neş'etu'l-Mahtûtâti ve Ehemmiyyetuhâ ve Envâ'uhâ", **el-Mecelletu'l-İlmiyyetu li-Kulliyeti's-Siyâhati ve'l-Fenâdiki Câmi'atü'l-İskenderiyye**, cilt: 18, 2021, s. 114–145.

Abdullah b. Saîd el-Lehcî el-Hadramî eş-Şehârî: **Muntehe's-suûl alâ vesâili'l-vusûl ilâ şemâili'r-Resûl**, 4 Cilt., Cidde, Dâru'l-Minhâc, 2005.

Abdullah et-Tayyib el-Meczûb: **el-Murşid ilâ fehmi eş'âri'l-'Arab**, 5 Cilt., Kuveyt, Dâru'l-Âsâri'l-İslâmiyye, 1989.

Abdurrahman Câmî: **Divân-ı Kâmil-i Câmî**, nşr. Hâşim Razî, Tahran, Çâphâne-i Pîrûz, 1341/1962.

Abdurrahman el-Berkûkî: **el-Zehâir ve'l-Abkariyyât**, 2 Cilt., Mısır, Mektebetu's-Sekafe'd-Diniyye, t.y.

Abdürraûf el-Münâvî: **et-Teysîr bi-şerhi'l-Câmiʿi's-sağîr**, 2 Cilt., Riyad, Mektebetu'l-İmâm eş-Şâfiʿî, 3. Basım, 1988.

Aclûnî, İsmâil b. Muhammed: **Keşfü'l-Hafâ**, 2 Cilt., Kahire, Mektebetu'l-Kudsî, 1351/1932.

Ahmed b. Ali el-Kalkashandî: **Subhu'l-a'şâ fî sınaati'l-inşâ**, 14 Cilt., Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1987.

Ahmed bin Muhammed el-Hanefî el-Hamevî: **Gamezu Uyûni'l-Basâ'ir fî Şerhi'l-Eşbâh ve'l-Nazâ'ir**, 4 Cilt., Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1985.

Akpınar, Cemil: "Hanîf İbrâhim Efendi". **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**. c. XVI, İstanbul, TDV Yayınları, 1997, s. 39–42.

Aksu, Cemal: "İbrahim Hanîf Efendi", **Hikmet İlmî Araştırmalar Dergisi**, 2004, s. 100–106.

Aldiwan: “Ebu’l-Atâhiyye”, (Çevrimiçi) https://www.aldiwan.net/poem62033.html, 13 Ağustos 2023.
Aldiwan: “Tuğrâî”, (Çevrimiçi) https://www.aldiwan.net/poem52392.html, 24 Ocak 2024.
Aldiwan: “Ömer el-Yâfî’”, (Çevrimiçi) https://www.aldiwan.net/poem35534.html, 13 Ağustos 2023.
Aldiwan: “Bahâeddîn Züheyr”, (Çevrimiçi) https://www.aldiwan.net/poem42851.html, 13 Ağustos 2023.
Aldiwan: “Kab bin Züheyr”, (Çevrimiçi) https://www.aldiwan.net/poem21902.html, 13 Ağustos 2023.
Aldiwan: “İbnü’l-Hebbâriyye”, (Çevrimiçi) https://www.aldiwan.net/poem80352.html, 13 Ağustos 2023.
Aldiwan: “Ebu’l-Feth el-Büstî”, (Çevrimiçi) https://www.aldiwan.net/poem49409.html, 13 Ağustos 2023.
Aldiwan: “el-Bûsîrî”, (Çevrimiçi) https://www.aldiwan.net/poem18097.html, 12 Ağustos 2023.
Aldiwan: “Tuhâmî”, (Çevrimiçi) https://www.aldiwan.net/poem50169.html, 12 Ağustos 2023.
Aldiwan: “Umare el-Yemenî”, (Çevrimiçi) https://www.aldiwan.net/poem12034.html, 12 Ağustos 2023.

Ali el-Kârî, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân: **Şerhu'ş-Şifâ**', 2 Cilt., Beyrut, Dâru'l-Mektebeti't-İlmiyye, 1421/2000.

Altıkulaç, Tayyar: "Secâvendî, Muhammed b. Tayfûr". **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**. c. XXXVI, Ankara, TDV Yayınları, 2009, s. 268–269.

Altıntaş Aydın, Zeynep Cevahir: "İbrâhim Hanîf Efendi'nin Şifâ Şerhinde Mensur Tarihler", **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, 2022, cilt: XXIX, s. 295–309.

Altıntaş Aydın, Zeynep Cevahir: "ed-Dürretü'l-asmâ' fî beyâni ebhe'l-esmâ'", **Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü**, (Çevrimiçi) https://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/ed-durretu-l-asma-fi-beyani-ebhe-l-esma, 10 Nisan 2023.

Altıntaş Aydın, Zeynep Cevahir: "Menhecü'l-edîb fî şerhi Ünmûzeci'l-lebîb", **Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü**, (Çevrimiçi) https://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/menhecu-l-edib-fi-serhi-unmuzeci-l-lebib, 10 Nisan 2023.

Altıntaş Aydın, Zeynep Cevahir: "el-A'dâd fî i'dâdi'z-zâd li'l-meâd", **Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü**, (Çevrimiçi) https://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/el-a-dad-fi-i-dadi-z-zad-li-l-me-ad, 5 Nisan 2023.

Altıntaş Aydın, Zeynep Cevahir: "el-Asl ve'l-fer' fî şerhi hadîsi Ümmi Zer'", **Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü**, (Çevrimiçi) https://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/el-asl-ve-l-fer-fi-serhi-hadisi-ummi-zer, 5 Nisan 2023.

Aras, Ömer: **Hicri III. asrın sonuna kadar araplarda Nesep kültürü**. İstanbul, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.

Arı, Mehmet Salih: "Üsâme b. Zeyd". **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**. c. XLII, İstanbul, TDV Yayınları, 2012, s. 361-363.

Avcı, Casim: "Kureyş (Benî Kureyş)". **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**. c. XXVI, Ankara, TDV Yayınları, 2002, s. 442-444.

Aydın, Ahmet: **Mehmet b.İbrahim'in Manzum Şir'atü'l-İslam Tercümesinin Metin ve Tahlili**. İstanbul, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.

Bağdatlı İsmail Paşa: **Hediyyetü'l-Ârifîn**, 2 Cilt., İstanbul, Vekâletu'l-Maârif, 1951-1955.

Bağdatlı İsmail Paşa: **İzâhu'l-Meknûn**, thk. Muhammed Şerefeddîn Yaltkaya, Rıfat Bilge Kılıç, 2 Cilt., İstanbul, Vekâletu'l-Maârif, 1945-1947.

Başaran, Selman: "Fazl b. Abbas b. Abdülmuttalib". **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**. c. XII, İstanbul, TDV Yayınları, 1995, s. 272-273.

Batur, Halil: "Seyyid İbrahim Hanîf'in Rumeli Menzil-Nâmesi", **Edebî Eleştiri Dergisi**, cilt: V, 2021, s. 449–475.

Bayram, Sadi: "Ayaş Vakfiyeleri Üzerine Bir Deneme", **Ayaş ve Bünyamin Ayaşi Sempozyumu Bildiri Kitabı**, 1. Ankara, Ayaş Belediyesi, 1993, s. 43–156

Benli, Mehmet Sami: "İbn Zafer", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, (Çevrimiçi) https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-zafer, 5 Nisan 2023.

Beşer Tek, Melike: **Riyâz-ı Belde-i Edirne eseri nüshalarında Ravzatü'l-Hattâtîn bölümü**. İstanbul, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn: **el-Esmâ' ve's-sıfât**, 2 Cilt., Cidde, Mektebetu's-Süvâdî, 1413.

Beyzâvî, Ebû Saʿîd ʿAbdullâh b. ʿOmer el-Şîrâzî el-Beyzâvî:	**Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Teʾvîl**, 5 Cilt., Beyrut, Dâru'l-İhyai't-Turasi'l-Arabî, 1418.
Bilkan, Ali Fuat:	**Nabi'nin Türkçe Divanı**. Ankara, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1993.
Bozkurt, Nebi:	"Kasvâ", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, (Çevrimiçi) https://islamansiklopedisi.org.tr/kasva, 5 Nisan 2023.
Buhârî, Ebû Abdillah Muhammed b. İsmâîl:	**et-Târîhu'l-evsat**, thk. Mahmûd İbrâhîm Zâyed, 2 Cilt., Halep / Kâhire, Dâru'l-Va'y / Mektebetü Dâri't-Turâs, 1977.
Bursalı Mehmed Tahir:	"İbrahim Hanif Efendi", **Sebilürreşad**, 1330/1914, cilt: V, s. 267–268.
Bursalı Mehmet Tahir:	**Osmanlı müellifleri**, Ankara, Türkiye Bilimler Akademisi, 2016.
Bursevî, İsmail Hakkı:	**Ruhu'l-Beyan**, 10 Cilt., Beyrut, Dâru'l-Fikr, 1431.
Câhız, Ebû Osmân Amr b. Bahr:	**el-Beyân ve't-Tebyîn**, 3 Cilt., Beyrut, Daru'l-Mektebeti'l-hilâl, 1423.
Câsim el-Ubûdî:Uludağ, Süleyman:	"İşbîliye". **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**. c. XXIII, Ankara, TDV Yayınları, 2001, s. 428–429."Kuşeyrî, Abdülkerîm b. Hevâzin". **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**. c. XXVI, Ankara, TDV Yayınları, 2002, s. 473-475.
Câsim, Leys Suûd:	"Ebû Muḥammed bin Rebâh el-Kureşī", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, (Çevrimiçi) https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-abdulber-en-nemeri, 1 Ocak 2024.
Ceran, İsmail:	"Sebte". **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**. c. XXXVI, İstanbul, TDV Yayınları, 2009, s. 258-260.

Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd — **es-Sihâh Tâcu'l-Luğa ve Sihâhu'l-'Arabiyye**, thk. Ahmed Abdulğafur Attar, 6 Cilt., Beyrut, Daru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1987.

Ciğa, Özkan: "Üsküdarlı Seyyid İbrahim Hanîf Divançesi Ve Üsküdar Gazeli", **Dicle İlahiyat Dergisi**, 2023, cilt: XXV, s. 514–528.

Çakan, İsmail Lütfi – Eroğlu, Muhammed: "Abdullah b. Abbas". **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**. c. I, Ankara, TDV Yayınları, 1988, s. 76–79, (Çevrimiçi) https://islamansiklopedisi.org.tr/abdullah-b-abbas.

Çakan, İsmail Lütfi: "Atîk". **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**. c. IV, İstanbul, TDV Yayınları, 1991, s. 64.

Çelebi, Muharrem: "Cevâlîkî, Mevhûb b. Ahmed". **TDV İslam Ansiklopedisi**. c. VII, İstanbul, TDV Yayınları, 1993, s. 438-439.

Çift, Salih: "Vâsitî". **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**. c. XLII, Ankara, TDV Yayınları, 2012, s. 544–545.

Defter Emini Silâhdâr-zâde Mehmed Emîn: **Tezkire-i Silâhdâr-zâde**, PDF, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2018.

Demir, Mahmut - Özafşar, Mehmet Emin: "Vehb b. Münebbih". **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**. c. XLII, İstanbul, TDV Yayınları, 2012, s. 608-610.

DİA: "Abbas". **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**. c. I, İstanbul, TDV Yayınları, 1988, s. 16-17.

Doğan, Muhammet Nur: "İshak Efendi, Ebûishakzâde". **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**. c. XXII, İstanbul, TDV Yayınları, 2000, s. 530-531.

Ebrahım Mohammed Moohialdin el-Kahtani: **Hanîf İbrâhim Efendi'nin La'lu'l-Musaffâ Fî Ziyâreti'l-Mustafâ adlı eseri (Metin-tahlil)**. İstanbul,

İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Ebû Abbâs Ahmed b. Abdilmü'min b. Mûsâ el-Kaysî eş-Şerîşî: **Şerhu Makâmâti'l-Harîrî**, 3 Cilt., Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2006.

Ebu Bekir Muhammed bin Abdu'l-Gani el-Bağdadi el-Hanbeli: **Tekmiletu'l-İkmâl**, thk. Abdu'l-Kayyûm Abdu Rabbinnebî, 6 Cilt., Suudi Arabistan, Ummu'l-Kurâ Üniversitesi, 1. Basım, 1408-1418.

Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî: **Câmi'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân**, 24 Cilt., Mekke, Dâru't-Terbiye ve't-Turâs, t.y.

Ebû Dâvud Süleymân b. Dâvud et-Tayâlisî: **Müsned Ebî Dâvud**, 4 Cilt., Mısır, Dâru Hacer, 1999.

Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh el-ʿAskerî: **Cemheretü'l-Emsâl**, 2 Cilt., Beyrut, Dâru'l-Fikr, t.y.

Ebû İshâk Burhânuddîn Muhammed b. İbrâhîm: **Gureru'l-hasâisi'l-vâdıha ve 'ureru'n-nakâisi'l-fâdıha**, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2008.

Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dîneverî: **el-Me'ânî'l-kebîr fî ebyâti'l-me'ânî**, thk. Dr. Sâlim el-Karnakî, Abdurrahmân b. Yahyâ b. Ali el-Yemânî, 3 Cilt., Haydarâbâd ed-Dekken, Matbaatu Dâireti'l-Maârif el-Osmaniyye, 1949.

Ebû Muhammed Zekiyyüddîn Abdülazîm b. Abdilkavî el-Münzirî: **et-Terğîb ve't-terhîb mine'l-hadîsi'ş-şerîf**, 4 Cilt., Kahire, Mektebetu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1968.

Ebu Ömer bin Abdülber Nemerî Kurtubî: **et-Temhid**, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, 17 Cilt., London, Müessesetü'l-Furkan li't-Türasi'l-İslam, 2017.

Ebû Ubeyd Ahmed b. Muhammed el-Harrevî: **el-Garîbeyn fi'l-Kur'ân ve'l-hadîs**, thk. Ahmed Ferîd el-Mizîdî, 6 Cilt., Suudi Arabistan, Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, 1999.

Ebû'l-Ferec Nûreddin b. Burhâneddin: **İnsânü'l-uyûn fî sîreti'l-emîn el-me'mûn (es-Sîretü'l-Halebiyye)**, 3 Cilt., Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2006.

Ebû'l-Ḳâsım el-Fârisî, Ebû'l-Ḳâsım Zeyd b. Alî: **Şerḥu Kitâbi'l-Ḥamâse**, nşr. Muhammed Osmân Alî, 3 Cilt., Beyrut, Dâru'l-Evzâʿî.

Ebü'l-Münzir Seleme b. Müslim Avtebî Es-Suhârî: **el-İbâne fî lugati'l-Arabiyye**, thk. Abdülkerim Halife, Nusret Abdurrahman, Salah Cerrar, Muhammed Hasan Avvad, Casir Ubu Safiyye, 4 Cilt., Maskat, Vizaretu't-Türasi'l-Kavmi ve's-Sekafe, 1. Basım, 1999.

Ekinci, Ramazan: **Vefeyât-ı Ayvansarâyî (inceleme-tenkitli metin)** /. Manisa, Celal Beyar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.

el-Bezzâr, Ebû Bekir Ahmed b. Amr b. Abdülhâlik:el-Hasen b. Mes'ûd Ebû Ali Nûreddîn el-Yûsî: **Müsnedu'l-Bezzâr**, thk. Adil b. Sa'd, Mahfûzurrahman Zeynullah, Medine Medine, Mektebetu'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1409/1988.**Zehru'l-ekem fi'l-emsâli ve'l-hikem**, thk. Dr. Muhammed Haccî, Dr. Muhammed el-Ahdar, 3 Cilt., Fas, ed-Dâru'l-Beydâ, 1981.

el-Mufaddal b. Muhammed b. Yaʿlâ ed-Dabbî: **Emsâlü'l-ʿArab**, Beyrut, Dâr ve Mektebetu'l-Hilâl, 1. Basım, 2003.

Erdem, Sadık: **Râmiz ve Âdâb-ı Zurafâ'sı: İnceleme, tenkidli metin, indeks, sözlük**, Ankara, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 1994.

Erdem, Sadık: "Neylî", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, (Çevrimiçi) https://islamansiklopedisi.org.tr/neyli, 8 Haziran 2023.

Ergin, Ali Şakir: "Hafâcî, Şehâbeddin". **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**. c. XV, İstanbul, TDV Yayınları, 1997, s. 72-73.

Erkoç, Bilal: **İbrâhim Hanîf'in Menhecü'l-edîb fî Şerhi Enmûzecü'l-Lebîb'i**. Pamukkale, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.

Esrâr Dede: **Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye**, PDF, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2018.

et-Türâbî, Beşîr Ali Hamd:Fatîn Davud: **el-Kâdî İyâz fî İlmeyi'l-Hadîs Rivâyeten ve Dirâyeten**, Beyrut, Dâru İbn Hazm, 1. Basım, 1997.**Hâtimetü'l-Eş'âr (Fatîn Tezkiresi)**, PDF, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017, (Çevrimiçi) https://turuz.com/storage/poem-literature/other/2011/088-fatin_tezkiresi_(xatimetul_eshar)_(fatin_davud)_(omer_chifchi).pdf.

Fîrûzâbâdî, Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kūb: **el-Kâmûsu'l-Muhît**, Beyrut, Mektebetu Tahkîki't-Türâs fî Müessesetü'r-Risâle, 8. Basım, 2005.

Ganjoor: "Câmî, Heft Evreng, Sübhatü'l-Ebrâr", (Çevrimiçi) https://ganjoor.net/jami/7ourang/7-4/sh6, 1 Ocak 2024.

Ganjoor: "Mevlânâ, Mesnevî-i Mânevî, Defter-i Pencüm", (Çevrimiçi) https://ganjoor.net/moulavi/masnavi/daftar5/sh5, 1 Ocak 2024.

Ganjoor: "Câm'i, Dîvân-ı Eş'âr, Fâtihatü'ş-Şebâb, Kıtaât 43", (Çevrimiçi) https://ganjoor.net/jami/divanj/fateha-shabab/ghete-jf/sh43, 24 Ocak 2024.

Ganjoor: "Câm'i, Dîvân-ı Eş'âr, Hâtimetü'l-Hayât, Kasâid 4", (Çevrimiçi) https://ganjoor.net/jami/divanj/khatema-hayat/ghaside-kj/sh4, 24 Ocak 2024.

Ganjoor: "Senâyi, Divân-ı Eşâr, Kasâid", (Çevrimiçi) https://ganjoor.net/jami/divanj/khatema-hayat/ghaside-kj/sh4, 24 Ocak 2024.

Ganjoor: "Câmî, Heft Evreng, Tuhfetü'l-Ahrâr", (Çevrimiçi) https://ganjoor.net/jami/7ourang/7-3/sh9, 1 Ocak 2024.

Ganjoor: "Mevlânâ, Mesnevî-i Mânevî, Defter-i Pencüm", (Çevrimiçi) https://ganjoor.net/moulavi/masnavi/daftar5/sh5, 1 Ocak 2024.

Gazâlî: **İhyâ'u Ulûmi'ddîn**, 4 Cilt., Beyrut, Dâru'l-Ma'rife, 1982.

Gökalp, Murat: **Kadı Iyâz ve Şifâ Adlı Eserinde Peygamber Tasavvuru**. Ankara, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2005.

Hafız Hüseyin b. İsmail Hüseyin Ayvansarayi: **Mecmua-i Tevârih**, İstanbul, İstanbul Ünversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1985.

Hafiz Hüseyin b. İsmail Ayvansarayî: **Mecmua-i Tevârih**, İstanbul, Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Hazine 1565, s.

Hâkânî Mehmet Bey: **Hilye-i Hâkânî**, İstanbul, Albaraka Yayınları, 1. Basım, 2020.

Hâmid 'Avnî: **el-Minhâcu'l-vâdıh li'l-belâğa.**, 5 Cilt., Kahire, el-Mektebetu'l-Ezheriyye li't-Turâs, t.y.

Hansâ, Tumâdır binti Amr es-Selemiyye el-Hansâ: **ed-Dîvân**, nşr. Hamdû Tumas, Beyrut, Dâru'l-Maʿrife, 1425/2004.

Hasîrîzâde Elîf Efendi: **Muhtâru'l-Enbâ**, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019.

Hişam bin Ahmed el-Vakişi el-Endülüsi: **Et-Talik alâ al-Muvatta fi Tefsir Lugatihî ve Ğavâmid İ'râbıhî ve Meânihî**, thk. Dr. Abdurrahman bin Süleyman el-Useymin, Riyad, Mektebetu'l-Obeykan, 2001.

ʿIyâd b. Mûsâ b. ʿIyâd al-Yaḥṣubî as-Sabtî: **İkmâlu'l-muʿlim bi-fevâʾidi Muslim**, thk. Yahyâ İsmâʿîl, 8 Cilt., Mısır, Dâru'l-Vefâʾ li't-Tıbâʿa ve'n-Neşr ve't-Tavzî, 1998.

İbn Abdülhak el-Umari et-Tarabulusi: **Dürerü'l-Ferâid el-Müstehsene fî Şerhi Manzûmeti İbn eş-Şihne**, thk. Dr. Süleyman Hüseyin el-Umeyrat, Beyrut, Dâru İbn Hazm, 1. Basım, 1439/2018.

İbn Hişâm: **es-Sîretü'n-nebeviyye**, thk. Tâhâ Abdurraûf Sa'd, 2 Cilt., Kahire, Şirketu't-Tıbâati'l-Fenniyyeti'l-Müettehide, t.y.

İbnü'l-Esîr, Mecdüddin: **en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadîs ve'l-Eser**, thk. Tahir Ahmed Zavi – Muhammed Tanahî, 5 Cilt., Beyrut, Mektebu'l-İlmiyye, 1399/1979.

İbrahim Hanîf Efendi: **Esmâʾü Ehli Bedr**, İstanbul, Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Koleksiyonu, 2448, s. 1b-10a.

İbrahim Hanîf Efendi: **Hulâsatü'l-Vefâ fî Şerhi'ş-Şifâ**, İstanbul, Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Emanet Haziresi, 650.

İbrahim Hanîf Efendi: **Menhecü'l-edîb fî şerhi Ünmûzeci'l-lebîb**, İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Aşir Efendi Koleksiyonu, 418/1, s. 1b-153b.

İbrahim Hanîf Efendi: **Erbaʿûne hadîsen bi-lafẓateyn**, İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 4311/4, s. 36b-38b, ist. tarihi: 1151.

İbrahim Hanîf Efendi: **ed-Dürrü'ş-şemîn fî şerḥi'l-erbaʿîn**, İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Hz. Nasuhi Dergahı, 285/1.

İbrahim Hanîf Efendi: **Gayetü'l-Meram fi tahrîci Şirati'l-İslam**, İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Koleksiyonu, 406, s.

İbrahim Hanîf Efendi: **Menhecü'l-edîb fî şerhi Ünmûzeci'l-lebîb**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, 1662, s. 1b-123a, ist. tarihi: 1176.

İbrahim Hanîf Efendi: **Risâletü'l-gasb**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, 3446, s. 1b-16b.

İbrahim Hanîf Efendi: **Dürrü's-Sehâbe fî Fezâili'l-hat ve'l-kitâbe**, İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Koleksiyonu, 311/3, s. 30b-35a, ist. tarihi: 1181.

İbrahim Hanîf Efendi: **Muhtasarü'l-A'dâd**, İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Aşir Efendi Koleksiyonu, 418/3, s. 186a–-265a, ist. tarihi: 1181.

İbrahim Hanîf Efendi: **el-La'lü'l-musaffâ fî ziyâreti'l-Mustafâ**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, 73, s. 1b-55a.

İbrahim Hanîf Efendi: **el-A'dâd fî İ'dâdi'z-Zâd li'l-Meâd**, İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 6313.

İbrahim Hanîf Efendi: **Sehmü'l-İsâbe fî Fezâili'r-Remy ve's-Sihâm**, İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Koleksiyonu, 311/2, s. 25b-28a, ist. tarihi: 1174.

İbrahim Hanîf Efendi: **el-A'dâd fî İ'dâdi'z-Zâd li'l-Meâd**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, 1704, s. 1b-83a, ist. tarihi: 1172.

İbrahim Hanîf Efendi: **el-Asl ve'l-Fer' fî Şerhi Hadîsi Ümmi Zer'**, İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Çelebi Abdullah Efendi Koleksiyoru, 70/2, s. 69b-77b, ist. tarihi: Zilhicce 1148.

İbrahim Hanîf Efendi: **ed-Dürretü'l-Asmâ' fî Beyâni Ebhe'l-Esmâ'**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, 2570, s. 4b–42a, ist. tarihi: 1176.

İbrahim Hanîf Efendi:İbrahim Hanîf Efendi: **el-La'lü'l-musaffâ fî ziyâreti'l-Mustafâ**, İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 3841/2.**ed-Dürrü's-semîn fî şerhi'l-erba'în**, İstanbul,

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Arapça Yazmalar, 3454/11, s. 134b.

İnce, Muhammet: "Ahmet Tâhir Efendi, Hânifzâde", **Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü**, (Çevrimiçi) https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/tahir-ahmed-efendi-hanifzade, 9 Mayıs 2023.

İpşirli, Mehmet: "Hâcegân", **TDV İslam Ansiklopedisi**, (Çevrimiçi) https://islamansiklopedisi.org.tr/hacegan--kalemiye, 19 Haziran 2023.

İsmail bin Abbad Ebu'l-Kasım et-Tâlakânî: **el-Emsâl es-Sâʾire min Şiʿri'l-Mütenebbî**, thk. Şeyh Muhammed Hasan, Bağdat, Mektebetu'n-Nehda, 1. Basım, 1965.

İşler, Necâti: **Muhammed b. İbrahim'in Manzum Şir'atü'l-İslam tercümesi (Şir'a-i Manzume) (İnceleme-tenkitli metin)**. Ankara, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.

Kâdı Iyâz, Ebü'l-Fadl İyâz b. Mûsâ: **eş-Şifâ bi-Ta'rîf-i Hukûki'l-Mustafâ: Müzeyyelen bi'l-Hâşiyeti'l-Müsemmat Muzîlü'l-Hafa an Elfâzi'ş-Şifa**, 2 Cilt., Ammân, Dâru'l-Fikri et-Tıbâa ve'n-Neşr ve't-Tevzî', 1988, (Çevrimiçi) http://worldcatlibraries.org/wcpa/oclc/1030104491.

Kâdı Iyâz, Ebü'l-Fadl İyâz b. Mûsâ: **el-Gunye Fihristu Şuyûhi'l-Kâdî îyâz**, thk. Mâhir Züheyr Cerrâr, Lübnan, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1. Basım, 1982.

Kâdı Iyâz, Ebü'l-Fadl İyâz b. Mûsâ: **eş-Şifâ bi Ta'rîf-i Hukûki'l-Mustafa**, 2 Cilt., Ammân, Dâru'l-Fayhâ, 1407/1986.

Kandemir, M. Yaşar: "Ümmü Zerʿ Hadisi". **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**. c. XLII, İstanbul, TDV Yayınları, 2012, s. 333-335.

Kandemir, M. Yaşar: "Ümmü Harâm". **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**. c. XLII, İstanbul, TDV Yayınları, 2012, s. 321-322.

Kandemir, M. Yaşar: "Bakī b. Mahled". **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**. c. IV, İstanbul, TDV Yayınları, 1991, s. 541-542.

Kandemir, M. Yaşar: "Ümmü Süleym". **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**. c. XLII, İstanbul, TDV Yayınları, 2012, s. 330-331.

Kandemir, M. Yaşar: "Kādî İyâz". **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**. c. XXIV, İstanbul, TDV Yayınları, 2001, s. 116-118.

Kaplanoğlu, Raif: **Bursa Tarihi Kronolojisi**, Halep / Kâhire, Avrasya Etnografya Vakfı Yayınları, 2012.

Katib Çelebi, Hacı Halife Mustafa b. Abdullah: **Keşfü'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn = Lexicon Bibliographicum et Encyclopaedicum**, çev. Gustav Flügel, 7 Cilt., Beyrut, Dâru Sadır, 1835'in tıpkıbasımı.

Kazancı, Ahmet Lütfi: "Ak (Benî Ak)". **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**. c. II, Ankara, TDV Yayınları, 1989, s. 207–208.

Kehhâle, Ömer Rıza: **Mu'cemü'l-müellifîn**, 15 Cilt., Beyrut, Mektebetu'l-Müsennâ, 1376/1957.

Kemâlüddîn Muhammed b. Mûsâ ed-Demîrî Ebû'l-Bekâ eş-Şâfiî: **en-Necmu'l-vehhâc fî şerhi'l-minhâc**, thk. Lecneta ilmiye, 10 Cilt., Cidde, Dâru'l-Minhâc, 2004.

Ketebe: "Hâfız Ahmed Efendi", (Çevrimiçi) https://www.ketebe.org/sanatkar/hafiz-ahmed-efendi-1027, 29 Mayıs 2023.

Köten, Akif:	"Kadı İyaz, Hayatı, Eserleri ve *eş-Şifâ*'sının Özellikleri", **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 1998, cilt: VII, s. 269–278.
Küçükaşcı, Mustafa Sabri:	"Semhûdî". **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**. c. XXXVI, Ankara, TDV Yayınları, 2009, s. 489–491.
M. Halîl el-Murâdî:	**Silkü'd-dürer fî aʿyâni'l-ḳarni'ş-şânî ʿaşer**, 4 Cilt., Beyrût, Dâru İbn Hazm - Dâru'l-Beşâʾiri'l-İslâmiyye, 3. Basım, 1408/1988.
Mansûr Nâsıf:	**et-Tâcu'l-câmiʿ li'l-usûl fî ehâdîsi'r-Resûl**, 5 Cilt., Mısır, Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabiyye, 1961-1962.
Mehmed Süreyya:	**Sicill-i Osmani**, 6 Cilt., İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.
Muhammed Ahmed Dirnîka:	**Mu'cemu A'lâmi Şu'arâi'l-Medhi'n-Nebevî**, Beyrut, Dâr ve Mektebetu'l-Hilâl, 1. Basım, t.y.
Muhammed Aydemir El-Müsta'samî:	**ed-Dürrü'l-Ferîd ve Beytü'l-Kasîd**, thk. Kamil Süleyman El-Cebûrî, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-ʿİlmiyye, 2015.
Muhammed b. İyâz, Ebû Abdullah:	**et-Taʿrîf bi'l-Kadı İyâz**, thk. Muhammed b. Şerîfe, el-Muhammediye, Matbaatu Fedâle, 2. Basım, 1982.
Muhammed b. Yûsuf es-Sâlihî eş-Şâmî:	**Subulu'l-hüdâ ve'r-reşâd fî sîreti hayri'l-ibâd**, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Alî Muhammed Muavvaz, 12 Cilt., Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1993.
Muhammed Emin bin Fazlullah el-Muhibbî el-Hamavî el-Asl, ed-Dımaşkî:	**Hulâsatü'l-Eser fî Ayâni'l-Karni'l-Hâdî Aşer**, 4 Cilt., Beyrut, Dâru Sadır, t.y.
Muhammed et-Tâhir b. Âşûr:	**et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, 30 Cilt., Tunus, ed-Dârü't-Tûnisiyye li'n-Neşr, 1984.
Muhammed İshâf en-Neşâşîbî:	"Naklu'l-edîb", **Mecelletü'r-Risâle**, 1946, s. 39.

Muhammed Yahya Huluv: **el-Bürde şerhan ve i'râben be belâaten li-Tullâbi'l-Meh'âhid ve'l-Câmiât**, thk. Muhammed Ali Hamdullah, Dımaşk/Beyrut, Dâru'l-Beyrûtî, 3. Basım, 2005.

Muhyiddîn Muhammed b. Kâsım el-Âmâsî el-Hanefî: **Ravdu'l-ahyâr el-müntehab min Rebî'i'l-ebrâr**, Halep, Dâru'l-Kalem el-Arabî, 1423.

Müstakimzâde Süleyman Sadeddin: **Tuhfe-i Hattatin**, nşr. İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal, İstanbul, Devlet Matbaası, 1928.

Müstakimzâde Süleyman Sadeddin: **Mecelletü'n-Nisâb,** İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Halet Efendi, 628.

Mütercim Âsım Efendi: **el-Okyânûsu'l-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît: Kâmûsû'l-Muhît Tercümesi**, 6 Cilt., İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013.

Nablûsî, Abdülgani b. İsmail: **Esmâ'ü'l-Hüsnâ: Manzum**, İstanbul, Millet Kütüphanesi, A.E. Şeriyye, 0525/2.

Nevevî, Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevi: **Tezhîbü'l-Esmâ ve'l-lugât**, 4 Cilt., Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, t.y.

Nîsâbûrî, Nizâmüddîn Hasen b. Muhammed: **Garâibü'l-Kur'ân ve Regâibü'l-Furkân**, thk. eş-Şeyh Zekeriya Umeyrât, 6 Cilt., Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1416/1995.

Noguchi, Maiko: "Communicating a Biography: A Comparison of the Maghribi-Andalusi and Mashriqi Sources on al-Qāḍī ʿIyāḍ", **The maghrib in the mashriq**: Knowledge, travel and identity. ed. Ma Isabel Fierro – Mayte Penelas, Boston, De Gruyter, 2020, s. 143–168.

Orfali, Zakaria: **İbrahim Hanif Er-Rumi'nin Gayetü'l-Meram Kitabının Tahkik, Tahric ve Değerlendirilmesi**.

İstanbul, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.

Osmân bin Sâlih: **Hanîf Dîvânı (Osmân bin Sâlih)**, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019.

Önkal, Ahmet: "Ebû Ubeyde b. Cerrâh". **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**. c. X, İstanbul, TDV Yayınları, 1994, s. 249-250.

Önkal, Ahmet: "Ahnef b. Kays". **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**. c. II, İstanbul, TDV Yayınları, 1989, s. 174.

Özcan, Nurgül: "Seyyid İbrâhim Hanîf'in "Siyer-i Nebî"si", **Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2011, s. 171–186.

Özcan, Nurhan Ramazanoğlu: **Seyyid İbrahim Hanif'in hayatı, eserleri ve Hasıl-ı Hacc-ı Şerif li-Menazili'l-Harameyn adlı eserin incelenmesi**. Ankara, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.

Özdemir, Fatih Mehmet: **Servet Dîvânı (İnceleme-Metin)**. İstanbul, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.

Özel, Ahmet – Kallek, Cengiz: "Zekeriyyâ el-Ensârî". **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**. c. XLIV, İstanbul, TDV Yayınları, 2013, s. 212-215.

Özel, Ahmet: "Ali el-Kârî". **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**. c. II, İstanbul, TDV Yayınları, 1989, s. 403-405.

Özen, Şükrü: "Zâhidî". **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**. c. XLIV, İstanbul, TDV Yayınları, 2013, s. 81-85.

Öztürk, Levent: "Necâşî Ashame". **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**. c. XXXII, İstanbul, TDV Yayınları, 2006, s. 476-477.

Öztürk, Yücel: **Kuruluşundan 1950'ye kadar Bursa Belediyesi ve hizmetleri**. Erzurum, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014.

Râgıb el-İsfahânî, Ebü'l-Kāsım Hüseyn b. Muhammed: **el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân**, thk. Safvan Adnan ed-Davudî, Dımaşk/Beyrut, Dâru'l-Kalem/Daru'ş-Şâmiye, 1412/1991.

Râmiz: **Âdâb-ı Zurefâ**, İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Koleksiyonu, 3873.

Sa'di Şirâzî: **Gülistan-ı Sa'di**, Tahran, Çâphâme-i Rûy, 11. Basım, 1997.

Sa'lebî, Ebû İshak Ahmed b. Muhammed: **el-Keşf ve'l-beyân an tefsîri'l-Kur'ân**, thk. el-İmâm Ebû Muhammed b. Âşûr, 10 Cilt., Beyrut, Dâru İhyâʾi't-Turâs el-ʿArabî, 2002.

Sadrüddîn Ebû'l-Hasen Ali b. Ebî'l-Ferec el-Basrî: **el-Hamâsetü'l-Basrıyye**, thk. Muhtâruddîn Ahmed, 2 Cilt., Beyrût, Âlemu'l-Kutub, t.y.

Safevî, İsâ Kutbuddîn: **Şerhu'ş-*Şifâ***, İstanbul, Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi Koleksiyonu, 690.

Seyyid İbrahim Hanîf: **Nakd-i Gayret-i Hanîf İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım.**, Ankara, DBY Yayınları, 2022.

Sıddık Hasan Hân: **et-Tâcü'l-mükellel min cevâhiri meʾâṯiri'ṭ-ṭırazi'l-âḫiri ve'l-evvel**, Katar, Vizâretu Umûmi'l-Evkâf, 1427.

Sönmez, Mehmet Ali: "İbn Hibbân". **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**. c. XX, İstanbul, TDV Yayınları, 1999, s. 63-64.

Suyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr: **Cemü'l-Cevâmi**, thk. Muhtar İbrahim el-Hâic vd., 25 Cilt., Kahire, el-Ezheru'ş-Şerif, 2. Basım, 1426/2005.

Şefkat-i Bagdâdî: **Şefkat Tezkiresi (Tezkîre-İ Şu'arâ-yı Şefkat-i Bagdâdî)**, PDF, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2017.

Şemsettin Sami: **Kâmusu'l-Âlâm**, 6 Cilt., İstanbul, Mihran Matbaası, 1306.

Şenel, Abdülkadir: "Şukrân". **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**. c. XXXIX, İstanbul, TDV Yayınları, 2010, s. 226-227.

Şensoy, Sedat: "Rummânî". **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**. c. XXXV, Ankara, TDV Yayınları, 2008, s. 242–244.

Şevvât, Hüseyin b. Muhammed: **el-Kâdî İyâz*:* Âlimü'l-Mağrib ve İmâmü ehli'l-Hadîs fî vaktih**, Dımeşk, Dâru'l-kalem, 1. Basım, 1419/1999.

Şeyhülislam Ârif Hikmet Bey: **Tezkiretü'ş-Şu'arâ**, PDF, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2019.

Şeyhülislam İshak Efendi: **el-İstişfâ fî Tercemeti'ş-Şifâ**, İstanbul, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Kütüphanesi, 93.

Şihâbüddîn el-Hafâcî, Ahmed b. Muhammed: **Nesîmü'r-Riyâz fî Şerhi Şifâ'i'l-Kâdî İyâz**, thk. Muhammed Abdulkadir Ata, 6 Cilt., Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1432/2011.

Tanman, M. Baha: "Emîr Buhârî Tekkesi", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, (Çevrimiçi) https://islamansiklopedisi.org.tr/emir-buhari-, 30 Mayıs 2023.

Tayyar-zâde Atâ: **Osmanlı Saray Tarihi**, İstanbul, Kitabevi, 2010.

Tebrîzî, Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Alî: **Mişkâtü'l-Mesâbîh**, thk. Muhammed Nâsırüddin el-Elbânî, 3 Cilt., Beyrut, Mektebetu'l-İslâmî, 3. Basım, 1985.

Temir, Hakan: **Nesep Atlası**, İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2021.

Tenûhî, Ebû Alî el-Muhassin b. Alî: **el-Ferec Baʿde'ş-Şidde li't-Tenûhî**, thk. Abbûd eş-Şâlecî, 5 Cilt., Beyrut, Dâru Sadır, 1397/1978.

Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ ed-Dahhâk: **eş-Şemâʾilü'l-Muhammediyye**, Beyrut, Dâru İhyâʾi't-Turâs el-ʿArabî, t.y.

Tuman, Mehmet Nail: **Tuhfe-i Nâilî**, Ankara, Bizim Büro Yayınları, 2001.

Tüsterî, Ebû Muhammed Sehl b. Abdillâh: **Tefsîrü't-Tüsterî**, thk. Muhammed Bâsil Uyûn es-Sûd, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1423/2002.

Umerî, Ahmed Cemal: **es-Sîretü'n-Nebeviyye fî mefhûmi'l-Kâdî İyâz**, Dâru'l-Maârif, 1. Basım, 1988.

Ünal, Yavuz: "Sürâka b. Mâlik". **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**. c. XXXVIII, İstanbul, TDV Yayınları, 2010, s. 161.

Ünal, Yavuz: "Rükâne b. Abdüyezîd". **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**. c. XXXV, İstanbul, TDV Yayınları, 2008, s. 284-285.

Vahyî: **Vahyî Dîvanı**, Ankara, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017.

Vehbe ez-Zuhaylî: **et-Tefsîru'l-munîr fi'l-akîde ve'ş-şerîa ve'l-menhac**, 32 Cilt., Dımaşk / Beyrut, Dâru'l-Fikr / Dârü'l-Fikr el-Muâsır, 1991.

Yahya b. Ziyâd ed-Deylemî el-Ferrâ: **Meʿânî'l-Ḳurʾân**, thk. Ahmed Yûsuf en-Neccâtî, Muhammed Alî en-Neccâr, Abdülfettâḥ İsmâʿîl eş-Şelabî, 3 Cilt., Mısır, Dâru'l-Mısriyye li't-Telîf ve't-Terceme, 1. Basım, t.y.

Yardım, Ali: "Adî b. Hâtim et-Tâî". **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**. c. I, İstanbul, TDV Yayınları, 1988, s. 380.

Yardım, Ali: "Dihye b. Halîfe". **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**. c. IX, İstanbul, TDV Yayınları, 1994, s. 294.

Yavuz, Yusuf Şevki: "el-Hasâisü'l-Kübrâ". **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**. c. XVIXVI, İstanbul, TDV Yayınları, 1997, s. 276-277.

Yayla, Mustafa: "Hâdimî, Ebû Saîd". **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**. c. XV, İstanbul, TDV Yayınları, 1997, s. 24-26.

Yıldız, Fakirullah: **Şeyhülislâm Ebûishakzâde İshak Efendi'nin "el-İstişfâ fî Tercemeti'ş-Şifâ" Adlı Eseri (İnceleme-Metin)**. İstanbul, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.

Yıldız, Sümeyye: **İbrahim Hanif'in Siyer-i Mekki'si (Varak:1-62) (inceleme-tenkitli metin-tıpkıbasım)**. İstanbul, Fatih Ünüversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.

Yılmaz, Ahmet: **Müstakim-zade Süleyman Sadeddin hayatı eserleri ve Mecelletü'n-Nisab'ı**. Ankara, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1991.

Yılmaz, Ahmet: **Kâdî İyâz'ın *Kitâbü'ş-Şifâ* Adlı Eseri ve Osmanlı'da Şifâhânlık Geleneği**. İstanbul, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.

Yücel, Ali: **Kādî Iyâz (Ö. 544/1149) ve *el-İlmâ' ilâ Ma'rifeti Usûlir-Rivâye ve Takyîdis-Semâ* isimli eseri**. İstanbul, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.

Zebîdî, Muhammed b. Muhammed: **Tâcu'l-Arûs min Cevahiri'l-kâmûs**, nşr. Heyet, 40 Cilt., Kuveyt, Dâru'l-Hidâye, 1973.

Zehebî, Ebu Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed: **Tarihü'l-Islam ve Vefayatü'l-Maşâhir ve'l-A'lam**, thk. Abdüsselam Tedmiri, 52 Cilt., Beyrut, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 2. Basım, 1993.

ÖZGEÇMİŞ

Mezun olduğu okullar Damar Mehmet Akif İlköğretim Okulu (2001), Anbarlı YİBO (2004), Beşikdüzü İMKB Anadolu Öğretmen Lisesi'dir (2008). Mezun olduğu ön lisans programları Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi İlahiyat bölümü (2018) ve Web Tasarımı ve Kodlama bölümü (2020), Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Çocuk Gelişmi bölümüdür (2021). Mezun olduğu Lisan programları Fatih Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı (Burslu - 2012), İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlahiyat Lisans Tamamlama Programıdır (2001). Yüksek lisansını İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde "Eyüp Sabri Paşa'nın Türkçe Kaside-i Bürde Şerhi" isimli tezi ile tamamladı (2016). Halen Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Ali Ericek İlahiyat Fakültesinde araştırma görevlisidir.

Pedagojik Formasyon ve Yabancılara Türkçe Öğretimi sertifikasına sahiptir. Orta seviyede İngilizce, Arapça ve Farsça bilmektedir.